

ZBORNİK O

šimi ljubiću

ZBORNİK O ŠIMI LJUBIĆU

HRVATSKI KNJIŽEVNI POVJESNIČARI

ZNANSTVENI ZBORNICI

Sv. 11.

NAKLADNIK:

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

SUNAKLADNICI:

Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera Osijek

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Hrvatsko filološko društvo Zadar

Hrvatsko filološko društvo Zagreb

Matica hrvatska Varaždin

Sveučilište u Zadru

GLAVNI UREDNIK:

Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

UREDNIČKI ODBOR:

prof. dr. sc. Dunja Fališevac, mr. sc. Ernest Fišer,

akademik Radoslav Katičić, [akademik Nikica Kolumbić],

prof. dr. sc. Stanislav Marijanović, akademik Miroslav Šicel,

[prof. dr. sc. Ivo Škarić], prof. dr. sc. Ante Uglešić

TAJNIK UREDNIŠTVA

Mr. sc. Marinko Šišak

ZBORNİK O ŠIMI LJUBIĆU

*Zbornik radova s Međunarodnoga
znanstvenog skupa*

Zadar, 3. listopada 2007.

Stari Grad (o. Hvar), 4.–6. listopada 2007.

Zagreb, 2009.

Prof. James Lydie

U knjižnom nizu *Hrvatski književni povjesničari* do sada su objavljeni: *Zbornik o Mihovilu Kombolu* (prvo izdanje izašlo je godine 1983., a ponovljeno izdanje 1997.), *Zbornik o Slavku Ježiću* objavljen godine 1997., *Zbornik o Franji Fancevu* godine 1998., *Zbornik o Tomi Matiću* 1998., *Zbornik o Albertu Haleru* 2000., *Zbornik o Branku Vodniku* 2001., *Zbornik o Ivanu Milčetiću* 2002., *Zbornik o Dragutinu Prohaski* 2003., *Zbornik o Milanu Rešetaru* 2005., te *Zbornik o Vatroslavu Jagiću* 2007. Nakon prvih deset zbornika kao posebna brošura tiskana je *Bibliografija Hrvatski književni povjesničari (1983.) – 1997. – 2007.*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2007. Ove, 2009. godine, kao jedanaesti zbornik u spomenutom nizu, izašao je *Zbornik o Šimi Ljubiću*, čime se nastavlja znanstveni projekt istraživanja znanstvenoga i stručnoga prinosa uglednih znanstvenika s područja hrvatske književne historiografije.

Zbornicima knjižnog niza *Hrvatski književni povjesničari* prethode znanstveni skupovi o pojedinim književnim povjesničarima, pa su tako objavljeni radovi u zbornicima u pravilu prethodno izloženi na znanstvenim skupovima. Tako je i s radovima tiskanim u *Zborniku o Šimi Ljubiću*. Osobitost znanstvenoga skupa o povjesničaru i arheologu Šimi Ljubiću (1822.–1896.) jest u tome što je održan pod pokroviteljstvom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, te što je bio međunarodni, obzirom na činjenicu da su u njegovu radu sudjelovali znanstvenici iz nekoliko zemalja (Austrija, Italija, SAD, Ukrajina), ali i znanstvenici iz brojnih hrvatskih znanstvenih i sveučilišnih središta (Zagreb, Zadar, Osijek, Rijeka, Split, Pula, Varaždin).

Međunarodni znanstveni skup o Šimi Ljubiću s radom je započeo 3. listopada 2007. u Zadru, na zadarskom sveučilištu, te je s radom nastavio 4. i 5. listopada 2007. u Starom Gradu na Hvaru. Održane su ukupno tri radne sjednice, prva u Zadru a dvije u Starom Gradu (o. Hvar), čime se, uz ostalo, željela naglasiti uloga i značaj ovih gradova za život i Ljubićevo znanstveno stvaralaštvo. Šime Ljubić se u Zadru školovao, svoje prve tekstove objavljuje u zadarskoj periodici (*Zora dalmatinska*, *Gazetta di Zara*, *La Dalmazia* i dr.), a u tom gradu, u tiskari Braće Battara, godine 1846. objavljuje svoju prvu knjigu: *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji*, a u Beču i Zadru 1856. i svoju drugu knjigu: *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*.

Kada je o Starom Gradu (o. Hvar) riječ, to nije bilo samo mjesto njegova rođenja i smrti, već je Stari Grad, kao i rodni mu otok Hvar, cijeloga stvara-

lačkog vijeka imao kao cilj svojih znanstvenih istraživanja, ostvarivši respektabilne prinose poznavanju starogradske i hvarske književne i kulturne povjesnice.

Na Međunarodnom znanstvenom skupu o Šimi Ljubiću sudjelovalo je 43 referenata, od toga sedamnaestero iz Zagreba, sedmero iz Osijeka, petero iz Zadra, troje iz Rijeke, troje iz Splita, po jedan referent iz Pule, Hvara, Varaždina, te po jedan referent iz inozemstva: Beč (Austrija), Pescara (Italija), Gorizia (Italija), Kijev (Ukrajina), New Haven (SAD). Organizatori Međunarodnoga znanstvenog skupa o Šimi Ljubiću bili su Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu kao glavni nositelj organizacije, te kao suorganizatori: Sveučilište u Zadru, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Matica hrvatska Varaždin, te Hrvatska filološka društva iz Zadra i Zagreba, čime su se organizacijski na jednom važnom filološkom projektu našle mnoge važne hrvatske ustanove i društva u kojima se sustavno provode književnopovijesna i uopće filološka istraživanja. Sastav suorganizatora skupa ujedno pokazuje da su se na projektu *Hrvatski književni povjesničari* okupili znanstvenici s brojnih hrvatskih sveučilišta što je zasigurno hvale vrijedna činjenica sama po sebi, a napose stoga što su nakon skupa uslijedile pripreme da se znanstveni radovi, napisani nakon održanih priopćenja, i objave u zasebnom zborniku.

O Ljubićevu znanstvenom opusu u *Zborniku o Šimi Ljubiću*, svjedoči niz raznovrsnih znanstvenih priloga četrdesetak autora, te nekoliko stručnih priloga. Osebjnost Ljubićeve znanstvene djelatnosti bila je uistinu poticajna istraživačima u osvjetljavanju njegova cjelovitog opusa, čime je *Zbornik* ujedno postao jednom od nezaobilaznih pretpostavki u određivanju Ljubićeva mjesta u hrvatskoj filologiji, a napose u književnoj historiografiji. Ujedno u *Zborniku* se donosi dosad najpotpunija Ljubićeva bibliografija, te literatura o Šimi Ljubiću.

Skup o Ljubiću donio je niz novih znanstvenih i stručnih prosudbi o raznim aspektima bogatog i vrijednog prinosa tog plodnog interdisciplinarno orijentiranog znanstvenika hrvatskoj književnoj historiografiji i kulturnoj povijesti. Zahvaljujući svojoj znanstvenoj akribičnosti i savjesnosti, kao i dosljednoj pozitivističkoj orijentaciji, Šime Ljubić se pokazuje kao velik i nezaobilazni lik hrvatske filologije, te je s punim pravom našao svoje mjesto u ediciji *Hrvatski književni povjesničari*. To tim više jer je svojom dvosveščanom književnopovijesnom sintezom *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske*, Rijeka 1864. i 1869., postavio temelje moderne hrvatske književne historiografije.

Tihomil Maštrović

Radovi sa znanstvenoga skupa

Radoslav Katičić

Širok istraživački zahvat Šime Ljubića

Izvorni znanstveni članak
UDK 929 Ljubić, Š.

Svi koji se bavimo humanističkim disciplinama, te u svoje obzorje uključujemo povijest, ako već ništa drugo, nailazimo tu i tamo na ime Šime Ljubića (1822.–1896.). Svi više ili manje znamo za njega, ali malo tko može reći da pozna njegovo djelo. Njegovo ime vezano je za temeljna izdanja, za formativna razdoblja važnih ustanova. Kad naiđemo na nj, osjećamo se kao da smo sreli staroga znanca. A da nas upitaju tko je on zapravo, većina bi samo malo znala reći. Možda samo da je to poznati Šime Ljubić. I nije to slučajno tako. Uvjetovano je prilikama u kojima je on dao svoj veliki prinos hrvatskoj znanosti i preduvjetima koje je za to postavljalo njegovo vrijeme.

Šime Ljubić, Starograđanin s Hvara, rodio se kao Dalmatinac koji je u sebi nosio sve pretpostavke za bezuvjetnu sklonost hrvatskomu opredjeljenju. Za svojega dugog života on je za svih mijena i obrata u idejnom i političkom okolišu u tome ostao nepokolebiv. Polazeći za tim svojim hrvatskim nagnućima, on je živeći i razvijajući se urastao u integriranu modernu hrvatsku naciju, koja se upravo tada na razini intelektualne elite odlučno i neobrativo oblikovala. Na svoj način on je, može se reći, utjelovljenje konstituiranja i integracije moderne hrvatske nacije.

Utemeljivanje i razvijanje humanističkih disciplina, dakako povijesnih, na razini tada međunarodno zacrtanoj bio je tada neodgodiv zadatak. Hrvatska je nacija u tome bila u zaostatku za susjednima i stoga u slabijem položaju kad se trebalo predstavljati i braniti svoje interese. Bez humanističkih disciplina razvijenih prema znanstvenim kriterijima onoga vremena Hrvati nikako nisu mogli nastupati kao nacija među nacijama u Europi. Temelji tim disciplinama položeni su doduše još u barokno doba, ali se u prvoj polovici XIX. stoljeća trebalo uključiti u tijek novoga i drukčijeg vremena. Nije se moglo dalje samo s Ratkajem, Lučićem, Farlatijem, Bedekovićem ili Krčelićem.

Središnja osoba toga utemeljivanja povijesnih studija u novom vremenu bio je, nikoga to ne će začuditi, pripadnik ilirskoga pokreta: Ivan Kukuljević Sakcinski (1816.–1889.), pionir naše suvremene historiografije, političke i kulturne. Gledamo li na godine rođenja, Ljubić je njegov tek šest godina mlađi suvremenik. Njegovo je prvo znatnije djelo, povijest književnosti, ugledalo svjetlo javnosti 1864., a Kukuljević je svoje prvo veliko djelo, zbirku vrela za državopravnu povijest hrvatsku, objavio tek 1861., do punoga je zaleta dakle

dospio samo tri godine prije Ljubića. Drugi velikan, utemeljitelj naše suvremene historiografije, Franjo Rački (1828.–1894.) Ljubićev je tek šest godina mlađi suvremenik. Iako je znanstveno radio već prije, objavljivati je počeo tek 1864., a svoje veliko djelo, zbirku vrela za najstariju hrvatsku povijest, objavio je tek pod kraj sedamdesetih godina XIX. stoljeća (1877.). Vatroslav Jagić (1838.–1923.) znatno je mlađi od Ljubića, ali je svoj prvi veći prinos kroatistici, povijest srednjovjekovne književnosti, objavio 1867., a drugi svezak Ljubićeve povijesti književnosti izašao je tek 1869. Kako se pokazuje, svi ti pioniri suvremene kroatistike po svojem javnom djelovanju Ljubićevi su suvremenici. Oni stvaraju ozračje u kojem on radi, njegov su krug. Ljubić pripada među te pionire, on je istovremeno s njima polagao temelje, i to nešto prije od većine njih.

Kako god Ljubić među svima koji su tada radili na istom polju sigurno ne pripada među najznatnije, ipak naše slabo poznavanje njegova djela ne dolazi odatle što bi ono bilo neznatno. Naprotiv! Kada je 1896. umro, nitko manji nego povjesničar Tadija Smičiklas, prvak svoje znanosti u to doba, napisao je za *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, koje su obojica bili pravi članovi, nekrolog na 94 stranice i započinje ga ovim riječima: »Samim jednim pogledom na radnju naše akademije za ovo prvih trideset godina svatko će biti uvjeren da govorim živu istinu kada kažem: Šime Ljubić je množinom svojih prinosa, osobito spomenikâ, sve svoje suvremenike u ovoj akademiji nadmašio. Akademija je upravo dužna da mu učini dostojan spomen u svojim spisima«. ¹ To je doista veliko priznanje od vrlo kvalificiranog ocjenjivača. Uzrok našoj slabijoj upućenosti, uzrok tomu što nam imena Ivana Kukuljevića, Franje Račkoga i Vatroslava Jagića kazuju kud i kamo više nego nam kazuje ime Šime Ljubića leži drugdje.

Ljubić je kao dječak bio odabran i određen da se školuje. To je u ono doba bio izniman životni put. Školovao se za svećenika. To je u jednostavnoga svijeta bilo najuobičajenije. Poslije gimnazije, koju je polazio u Dubrovniku, nešto malo i u Splitu, pošao je na više školovanje u Zadar. Tamo je završio filozofiju i studirao teologiju. U Zadru ga je zahvatio polet hrvatskoga narodnog preporoda u Dalmaciji. Tamo se okrenuo književnom radu i postao je revan suradnik *Zore dalmatinske*. Prva ga je zaokupila književna povijest. Bio je prisno vezan sa svojim zavičajem, Starim Gradom na Hvaru, i tako je najprvo objavio članak o životopisu svojega zemljaka, Starograđanina Petra Hektorovića. Nastavio je drugim prinosima o Hvaru i Dalmaciji, grčkoj kolonizaciji, ali i o životopisu kardinala Jurja Draškovića. Sav uzemljen u Dalmaciji pomišljao je već od rana i na hrvatski sjever, ističući ipak podrijetlo roda Draškovića iz Dalmacije, od Knina. To njegovo pisanje nije bila znanost, nego oduševljenje i ljubav, diletantizam u najizvornijem i najplemenitijem

¹ Smičiklas, 1898., str. 150.

značenju te riječi. Dokazujući, međutim, da je helenska kolonija Pharos, po kojoj je i otok Hvar dobio ime, upravo njegov Stari Grad, a ne današnji grad Hvar, upleo se 1845. i 1846. u polemiku. Hvarski građani nisu se lako odriicali helenske naseobine. Bio je to znatan *titulus nobilitatis*. Uspješno braneci svoje gledište, pokazao je ozbiljnu znanstvenu spremu. Stao je na prag svojemumu životnom djelu.

Dalje je krenuo istraživanjem i proučavanjem stare hrvatske književnosti, ali i narodnoga života i pjesništva. Doista se može smatrati povjesničarom književnosti. Teologiju je u Zadru završio 1846., a 1847. zaređen je za svećenika i postao kapelan u svojem rodnom mjestu. Svojemumu je svećeničkom zvanju ostao vjeran sve do kraja života. No, od istraživačkog rada nije odustajao. Počeo se baviti numizmatikom i epigrafikom. Tako je ušao u arheologiju. Tada je udario temelj svojoj starinarskoj zbirci, koja mu je do kraja života postala upravo ogromna. Objavio je sintetičku radnju o dalmatinskom novcu, talijanski (1851.) i hrvatski (1852.). To je početak njegova ozbiljnoga znanstvenog publiciranja.

Glavno je težište svojega znanstvenog rada tada bacio na istraživanje hrvatske književnosti u Dalmaciji. Već 1851. piše Kukuljeviću u Zagreb da je o tom predmetu još prije pet godina dovršio sintetičko djelo u dva sveska od po 500 stranica i sada nastoji oko njegova objavljivanja.² No i na temelju toga neobjavljenoga rukopisa Ljubić je dobio stipendiju da pođe u Beč na studij. Bila je tada u tijeku temeljita reforma i modernizacija srednjega i visokoga školstva u Austrijskome carstvu i tadašnje centralističko ministarstvo prosvjete trebalo je dobro školovane nastavnike. Tim okolnostima zahvaljuje i Jagić svoju bečku stipendiju. Tu je kvalifikaciju Ljubić stekao 1854. iz slavistike, a 1858. iz povijesti i zemljopisa. Kroz to vrijeme mnogo je više vremena i energije ulagao u svoje istraživanje i pisanje. Objavio je dalmatinski biografski leksikon pisan talijanski (1856.), počeo suradnju s bečkom Centralnom komisijom za istraživanje i čuvanje starih spomenika, te je preko Trsta poslan u Dalmaciju i vratio se s obiljem važnih nalaza, te je o tome na talijanskom objavio dvije rasprave (1857.). Time je stekao priznanje, a još veće suradnjom s Theodorom Mommsenom oko Korpusa latinskih natpisa cijeloga Rimskog carstva Berlinske akademije. Postajao je tako priznat i međunarodno poznat arheolog.

Pošto je kraj svega toga 1858. ipak nekako završio bečki studij, Ljubić je službovao kao gimnazijski nastavnik u Splitu, Osijeku i Rijeci, a upravljao je i kao imenovani kustos Splitskim muzejom (1858.). No bečka ga je vlada, upravo sam ministar unutarnjih poslova Bach, onaj po kojem austrijski neopapsolutizam zovemo Bachovim, tada poslala u Veneciju da u arhivu istražuje aktualna državopravna pitanja oko razgraničenja austrijskoga i osmanlijskog

² Smičiklas, 1898., str. 164.

teritorija u Dalmaciji. Tako je Ljubić tri godine (1858.–1861.) bio namješten u venecijanskom arhivu. Obavio je svoju zadaću, dopremio u Beč prijepise mnogih dokumenata, uzorno uređenih i popraćenih povijesnim uvodom i kartom. A da uspije u tome morao je prvo urediti teško zanemareni venecijanski arhiv. Objavio je uz to povijesnu studiju pisanu talijanski, bavio se dopunom Danteove *Božanske komedije* i starijim spomenicima venecijanskog dijalekta. Osobitu je pozornost, dakako, posvetio građi za hrvatsku i ostalu južnoslavensku povijest. Pregledao je temeljito venecijanski arhiv od prvih početaka, pa do XV. stoljeća i ispisao sve što je smatrao da je važno za hrvatsku i ostalu južnoslavensku povijest. Skupio je tako mnoštvo arhivske građe o kojoj nitko prije nije mogao ni sanjati. Tu je osobito, kao uostalom i cijeloga svojega života, pokazao upravo nadčovječnu radinost.

Pregledao je vrlo pomnjivo i mletačke kronike te iz njih pocrpio vijesti važne za nas.³ Skupio je golem povijesni materijal. Tako je postao povjesničar. Kao profesor u Osijeku i Rijeci objavio je u tamošnjim gimnazijskim programima vrlo ozbiljne povijesne studije (1862. i 1865.). A građom koju je skupio stekao je oduševljeno priznanje Kukuljevića i Račkoga.⁴ Tako je Ljubić postao i priznati povjesničar.

U Ljubićevu riječkom razdoblju objavljena je konačno i njegova književnopovijesna sinteza, na kojoj je radio još kao zadarski đak bogoslovac i koju je bio priredio u više različitih verzija, ali je ostajala neobjavljena. Izašla je u Rijeci pod naslovom *Ogledalo književne povjesti jugoslavjanske* u dva sveska, 1864. i 1869. To je prvo njegovo veće objavljeno djelo pisano hrvatskim. Njime je kao prvi dao znatan prinos našoj književnoj povijesti. No karakteristično je za Ljubićev položaj u povijesti naše znanosti ono što o toj knjizi kaže Tadija Smičiklas: »Književne povjesti, koja bi imala biti glavna, u ovom djelu, u pravom smislu i ne ima. Ljubić nije pokušao saliti kulturnu povjest s političkom, kako danas ište nauka. U književnoj povjesti nije se podigao iznad bibliografije i biografije pisaca. Ipak imade i u biografiji i bibliografiji toliko toga pribrana da je vrijedno u njegovo djelo zagledati, jer je podatke pomno poredao. U opće prikazuje nam se u ovom djelu kao neumoran radnik, koji ipak ovako velikomu zadatku nije dorastao.«⁵ To je pogled iz drugoga vremena, koje postavlja veće zahtjeve nego su ih mogli ispunjati prvi pionirski naponi, koliko god neumorni i usrdni bili. Već je 1867. izašla povijest srednjovjekovne književnosti Vatroslava Jagića koja je daleko nadmašila Ljubića. Jagića je i danas još vrijedno čitati, a za Ljubićevim *Ogledalom* posegnut će samo oni koji se bave poviješću naše znanosti i kulture.

Ljubić je znanjem stečenim u venecijanskom arhivu postao vrhunski poznavatelj. To je došlo do izražaja u njegovim recenzijama jednoga zagre-

³ Smičiklas, 1898., str. 170–180.

⁴ Smičiklas, 1898., str. 174.

⁵ Smičiklas, 1898., str. 187–189. Citat na str. 189.

bačkog i jednog beogradskog izdanja povijesnih vrela. A bavio se opet numizmatikom i starom povijesti, ovaj put mitološkom.⁶ Nastavljao je tako svoj istraživački rad na svim razbojima.

A onda je Ljubićev titanski radni pothvat u venecijanskom arhivu počeo donositi plodove i on je stao svojem životnom djelu postavljati monumentalne temelje. U Zagrebu je 1867. konačno počela djelovati novoosnovana Akademija. Među prvih šesnaest akademika našao se zauzimanjem utjecajnoga Franje Račkoga i Šime Ljubić. On je Akademiji stavio na raspolaganje arhivski materijal koji je bio skupio i ispisao u Veneciji. Akademija je tako mogla odmah dojmljivo nastupiti u skladu sa svojim osnovnim zadatkom objavljujući važna, a dotad nepoznata vrela za narodnu povijest Hrvata i drugih južnih Slavena. Već 1868. izdala je prvi svezak *Listina o odnošajih između južnoga slavenstva i mletačke republike*. Do 1891. nanizalo se deset takvih svezaka, a 1893. pridružio se u posebnom svesku indeks predmeta, osoba i mjesta. Ljubić je kroz to vrijeme višekratno putovao u Veneciju i tamo je provjeravao, ispravljao i nadopunjavao materijal koji je za svojega rada u tom arhivu bio skupio i ispisao. Njegove *Listine* naišle su na veliko priznanje i u svijetu. Ruski učenjak Lamanski, koji je poslije njega radio u venecijanskom arhivu, nazvao je Ljubića Muratorijem Dalmacije, jer je kao i veliki Talijan skupio i ispisao toliko materijala koliko inače uzmognu skupiti i ispisati samo dobro opremljene ekipe suradnika velikih akademija. Ljubićeve *Listine* bitno su unaprijedile istraživanje povijesti ne samo Hrvata, nego i njima susjednih naroda i zemalja.⁷ Što je taj Ljubićev rad upravo značio, vrlo je dojmljivo izrekao Tadija Smičiklas: »Dobro spominje Ljubić, kako ugarski ministar prosvjete sada drži kroz nekoliko godina jednoga činovnika u Veneciji, da ispisuje i daje ispisivati, što se dotiče povijesti Ugarske. Naša akademija toga ne bi mogla učiniti. Da li bi hrvatska vlada bila onda slijedila dobri primjer svoje družice peštanske, čemu da o tome govorimo? Hvala Bogu, da smo imali Ljubića, koji nam je nadomjestio ono, što naša akademija ne bi mogla učiniti, a i tadanja hrvatska vlada jamačno predloga akademije ne bi bila prihvatila. Ljubić je odsele godinu za godinom polazio u Veneciju, da prema potrebi svoje zbirke dopunjuje. Išao je uvijek o svom trošku bez ikakve potpore od akademije«.⁸

No nisu ti dokumenti iz venecijanskoga arhiva bili sve što je Ljubić tamo skupio, ispisao i odanle donio. Pribavio je i naputke (*commissiones*) što su mletački dužnosnici dobivali kad su ih slali na službu u strane zemlje i krajeve te izvješća (*relationes*) koja su bili dužni pismeno podnositi duždu o tim zemljama i krajevima i o prilikama u njima. Tu su izvješća mletačkih namjesnika u našim krajevima. Te je osobito vrijedne izvore Akademija objavlji-

⁶ Smičiklas, 1898., str. 189–190.

⁷ Smičiklas, 1898., str. 191–198. Navod iz Lamanskoga, str. 197.

⁸ Smičiklas, 1898., str. 194–195.

vala u nizu *Commissiones et relationes Venetae*, od kojega je Ljubić skupio i priredio tri knjige (1876.–1880.). Time je još dalje izgradio temelje za povijesna istraživanja.⁹

Ljubić se jako zauzeo i za drugi niz Akademijinih publikacija, spomenike pravne povijesti pod naslovom *Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium*. Za nju je priredio izdanja srednjovjekovnih statuta gradova Budve, Skradina i Hvara (sv. 3, 1882.–1883.). I to su temeljni prinosi našim povijesnim istraživanjima. Velik je to bio zahvat i što se tiče utvrđivanja valjanog teksta i što se tiče tumačenja i prikazivanja važnih podataka.¹⁰

Mnogo je povijesnih vrela, do tada nepoznatih, Ljubić objavio i u akademijinu nizu *Starine*, počevši već od prvoga sveska godine 1869. Kad se to sve skupi, golema je to zbirka bez koje je naša medievistika nezamisliva. Posebno se tu ističu prinosi o Markantunu de Dominisu, *Istarski razvod* u latinskoj i talijanskoj verziji, dubrovačke poslanice Mletačkoj Republici, kartular biogradskoga samostana Svetog Ivana Rogovskoga, Marijana Bolice Kotoranina *Opis sandžakata Skadarskoga od god. 1614*. K tomu dolazi i niz rasprava objavljenih u Akademijinu *Radu*. I to su pionirski istraživački zahvati. Među njima se posebno ističu rasprave o dubrovačko-mletačkim odnosima, o Markantunu de Dominisu, o vojvodi Hrvoju, o posavskoj Hrvatskoj na početku XI. stoljeća. Ovamo ide i studija o životu Petra Hektorovića uz izdanje njegovih djela u Akademijinu nizu *Stari pisci hrvatski*. U njoj je izdana i njegova oporuka. Ne moraju se tu pojedinačno nabrajati sve njegove mnoge publikacije, pa da se Ljubić pokaže kao znatan povjesničar. Pri tome mu je, dakako, skupljanje i izdavanje vrela nedvojbeno najjača strana.¹¹

Kada je 1867. počela raditi Akademija i Ljubić se našao među njezinih prvih 16 pravih članova, povjerena mu je kao kustosu briga za »Arheološki odjel« Narodnoga muzeja u Zagrebu. A godine 1871. imenovan je za ravnatelja. Tako je, dok je radio na izdavanju arhivske građe, ujedno jako intenzivirao svoje djelovanje na području arheologije.¹² U Akademijinu je *Radu* dao pregled dotadašnjega razvoja »arheološke znanosti u našoj hrvatskoj zemlji« (1886.). Počeo je svoj prikaz od XV. stoljeća, kada su i u nas humanisti zasnovali starinoznanstvo, i obuhvatio sve do svojega vremena. Time je položio temelje disciplini koja mu je sada bila na brizi. Pri tome se jasno pokazuje da se nitko prije njega nije tom strukom bavio tako svestrano kako se on silom okolnosti počeo njome baviti. Uz to vrlo opravdano primjećuje Smičiklas: »U mnogim strukama on (Ljubić) se prvi pokušao. Ako i nije utvrdio puta, on ga je barem razbio«.¹³ To izvrsno opisuje Ljubićev položaj u povijesti naših humanističkih disciplina i upućuje na to zašto nam je njegovo ime manje

⁹ Smičiklas, 1898., str. 198–200.

¹⁰ Smičiklas, 1898., str. 200–201.

¹¹ Smičiklas, 1898., str. 201–214.

¹² Smičiklas, 1898., str. 191.

¹³ Smičiklas, 1898., str. 215.

poznato i sadržajno nego imena drugih njihovih velikih predstavnika koji su došli iza njega. Probijao je putove, nije ih utvrđivao.

Još u mladim danima Ljubić se kao arheolog samouk mnogo bavio numizmatikom. Sada je to proširio, pojačao te je izašao njegov *Opis jugoslavenskih novaca* (1875.). I tu je skupio silan materijal. Franjo Rački u svojoj ocjeni Ljubićeva rukopisa piše: »Ja smatram Ljubićevo djelo kao najpodpuniji do sada opis bugarskih, srbskih i bosanskih novaca i kao najbogatiji repertorium za jugoslavensku numizmatiku«. ¹⁴ I tu je Ljubić utemeljivao disciplinu, pošto je bitne prinose hrvatskoj numizmatici dao još kao klerik u zadarskom sjemeništu. Drugi je velik prinos dao antičkoj numizmatici *Popis arheološkičkog odjela Narodnog zemaljskog muzeja u Zagrebu. Numizmatička zbirka od najstarije dobe do cara Dioklecijana* (1890.). Ovamo ide još niz manjih numizmatičkih priloga. ¹⁵

Ljubić se sve intenzivnije stao baviti antičkom arheologijom, osobito epigrafikom, koja ga je zaokupljala još u mladosti. Imao je velikih planova za zbornik spomenika, ali se oni nisu ostvarili. Umjesto toga počeo je sustavno objavljivati natpise u Akademijinu *Radu*. To više je osjećao potrebu za vlastitim organom. U tome je napokon i uspio. Pokrenuo je *Viestnik hrvatskoga arheološkičkoga društva*, koji je uređivao 1879.–1892., kroz punih četrnaest godina. I tu je Ljubić položio temelje. U *Viestniku* je dakako objavio mnogo svojih članaka. Tu je posvetio dosta pozornosti i prethistoričkoj zbirci svojega muzeja. A pratio je terenska istraživanja na teritoriju svega trojednoga kraljevstva. ¹⁶ Njegov prinos arheologiji u Hrvata doista je znatan. Učinio je mnogo na sustavnom obuhvaćanju nalaza i terena, no to su, dakako, ostali samo prvi počeci. U njegovo vrijeme i u okolnostima u kojima je radio i nije moglo biti drukčije.

Sam prikaz Ljubićeva istraživačkog rada, pokazuje da je bio upravo to: više istraživanje nego promišljanje, više slaganje mozaika nego zacrtavanje smislenih sinteza, toliko je bogat i mnogostran da je teško pišući i čitajući o tome zadržati pregled nad cjelinom. On se je prvo, kao djelatnik hrvatskoga narodnog preporoda u Dalmaciji, bavio književnim radom, a poslije je svojim znanstvenim prinosima zaorao brazde kao povjesničar književnosti, dao velik prinos kao istraživač arhiva, kao izdavač isprava učinio mnogo za diplomatiku, dao je svoj prinos i izdavanju pravno-povijesnih vreća. Bio je nadalje znatan kao povjesničar, a vrlo je zaslužan i kao arheolog, posebno kao numizmatičar. Svima tim disciplinama on je u nas polagao temelje. Za njegovu bibliografiju pozivam se na nekrologe i, dakako, na najaktualniju i najpotpuniju bibliografiju što izlazi u zborniku referata s ovoga našeg skupa.

¹⁴ Smičiklas, 1898., str. 217.

¹⁵ Smičiklas, 1898., str. 215–221.

¹⁶ Smičiklas, 1898., str. 221.

Taj njegov znanstveni prinos u svim je svojim dijelovima i osobito u svojoj cjelokupnosti vrlo znatan. Ako je nama današnjima većinom tek slabo poznat, uzrok je tomu na prvom mjestu širina Ljubićeva zahvata. Ona nadilazi obuhvat obzorja naših pojedinačnih humanističkih struka u kojima smo rasli i s kojima smo srasli. Pravo značenje istraživača Šime Ljubića uočava se jedino iz isto tako široke perspektive. Da širini svojega pogleda razvije sve potencijale, to je od njega tražilo vrijeme u kojem je trebalo na sve strane osnovati temelje i započinjati gradnju. Tražilo je baš njegovu sposobnost da zahvaća široko i da sustavno radi na mnogo razboja.

No, to je vrijeme bilo i takvo da su na svakom od tih područja na kojima je Ljubić zaorao prve duboke brazde brzo iza njega dolazili drugi koji su gradnju nastavljali, te stojeći i na njegovim ramenima izgrađivali bolje i trajnije. U historiografiji to je njegov mlađi suvremenik Franjo Rački (1828.–1894.), a onda u sljedećoj generaciji Tadija Smičiklas (1843.–1914.) i Vjekoslav Klaić (1849.–1928.). U književnoj povijesti to je Vatroslav Jagić (1838.–1923.), a u arheologiji Frane Bulić (1846.–1834.). Svi su oni daleko nadmašili Ljubićeve pionirske početke, zaorali dublje brazde. Jedino to je onda ostalo doista poznato. Njihova su imena danas u svačijim ustima.

Uostalom, Ljubića je tu snašla sudbina slična onoj i drugih pionirskih zaslužnika. Treba se samo sjetiti dva velika Hrvata na prijelazu iz XVIII. u XIX. stoljeće, kad se u zreloga prosvjetiteljstva suvremena humanistička znanost pokretala prema novim obzorjima. To su Filip Vezdin (redovničkim imenom Paulinus a Sancto Bartholomaeo, 1748.–1806.), utemeljitelj europske indologije i Matija Petar Katančić (1750.–1825.), utemeljitelj podunavskoga starinoznanstva, povijesti i arheologije te etnologije. Obojica su objavila monumentalna djela koja su otvarala nove vidike. Spisi njih obojice bili su polazište svima koji su se kretali za njima prema vidicima što su ih oni otvorili. Bili jesu polazište, ali ne za dugo. Vrlo brzo za njima došli su drugi koji su bili u povoljnijem položaju od njih i znatno su ih nadmašili, postavili su nova mjerila koja Vezdin i Katančić nisu zadovoljavali. Zapamćeni su, i svojim djelom dugo ostali živi samo ti drugi. U njima su mlađi gledali rodonačelnike svojih struka. Samo njihova su im imena doista nešto govorila. To je, čini se, česta sudbina pionirskoga rada. Prteći negažene staze, ne uzmogne ih dosta utabati. Kako je s Vezdinom i Katančićem bilo na europskom planu, tako je bilo s Ljubićem na hrvatskome.

To je drugi razlog što ga slabo poznajemo, što za njegovo ime doduše znamo, ali nam ne kazuje mnogo. I opet, takvo je bilo vrijeme, vrijeme iz kojega smo izrasli. Ali sada kao da dolazi drugo, kao da dolazi vrijeme koje u otvorenosti i uzajamnosti humanističkih disciplina zahtijeva širinu poput Ljubićeve. Dakako, na razini koju su zacrtali oni koji su došli poslije njega. To će vrijeme znati uočiti i cijiniti ono što dugujemo Šimi Ljubiću. Uostalom, bez takva obrata ne možemo razumjeti povijest naše znanosti i kulture. Tu smo mi na ispitu. Odatle i osobit smisao ovoga skupa o Šimi Ljubiću.

Literatura:

Smičiklas, Tade, »Život i djela Šime Ljubića«, *Ljetopis JAZU*, za 1897., dvanaesti svezak, str. 150–243; Zagreb, 1898.

Brunšmid, Josip, »Prof. Šime Ljubić«, *Vjesnik hrvatskog arheološkog društva*, nove serije godina II, 1896–1897, str. 130–132; Zagreb, 1897.

ŠIROK ISTRAŽIVAČKI ZAHVAT ŠIME LJUBIĆA

Sažetak

Svi koji se bavimo humanističkim disciplinama te u svoje obzorje uključujemo i povijesnu dimenziju, ako već ništa drugo, barem nailazimo tu i tamo na ime Šime Ljubića (1822.–1896.). Svi više ili manje znamo za njega, ali malo tko može reći da ima jasnu predodžbu o njegovu djelu. Kako god on među svima koji su radili na istom polju sigurno ne pripada među najznatnije, ipak to slabo poznavanje njegova djela ne dolazi odatle što bi ono bilo nezatno. Naprotiv! On se je prvo, kao djelatnik hrvatskoga narodnog preporoda u Dalmaciji bavio književnim radom, a poslije je svojim znanstvenim prinosima zaorao duboke brazde kao povjesničar književnosti, dao velik prinos kao istraživač arhiva, kao izdavač isprava učinio mnogo za diplomatiku, bio je nadalje znatan kao povjesničar, a vrlo je zaslužan i kao arheolog, posebno kao numizmatičar. Svima tim disciplinama on je u nas polagao temelje. Taj njegov znanstveni prinos u svim je svojim dijelovima i osobito u svojoj cjelokupnosti vrlo znatan. Ako je nama današnjima većinom tek slabo poznat, uzrok je tomu na prvom mjestu širina Ljubićeve zahvata. Ona nadilazi obuhvat obzorja naših humanističkih struka u kojima smo rasli i s kojima smo srasli. Pravo značenje istraživača Šime Ljubića uočava se jedino iz isto tako široke perspektive. Da širini svojega pogleda i usrdne zaokupljenosti razvije sve potencijale, to je od njega tražilo vrijeme u kojem je trebalo na sve strane osnovati temelje i započinjati gradnju. No to je vrijeme bilo i takvo da su na svakom od tih područja brzo iza njega dolazili drugi koji su gradnju nastavljali, te stojeći i na njegovim ramenima izgrađivali bolje i trajnije. To je onda jedino ostalo doista poznato. Njihova su imena danas u svačijim ustima. U tome je drugi razlog što slabo poznajemo Ljubića. I opet, takvo je bilo vrijeme. Ali sada kao da dolazi drugo, kao da dolazi vrijeme koje u otvorenosti i uzajamnosti humanističkih disciplina zahtijeva širinu poput Ljubićeve. To će vrijeme znati uočiti i cijeniti ono što dugujemo Šimi Ljubiću. Uostalom, bez takva obrata ne možemo razumjeti povijest naše znanosti i kulture. Tu smo mi na ispitu. Odatle i osobit smisao ovoga skupa o Šimi Ljubiću.

DER WEITE ZUGRIFF DES FORSCHERS ŠIME LJUBIĆ

Zusammenfassung

Alle die wir in solchen geisteswissenschaftlichen Disziplinen tätig sind, die in ihr Blickfeld auch die geschichtliche Dimension einbeziehen, stoßen, wenn schon nichts anderes, zumindest von Zeit zu Zeit auf Šime Ljubić (1822-1896). Wir alle wissen mehr oder weniger um ihn, aber nur wenige können sagen, dass sie sein Werk kennen. Obwohl

er unter allen, die auf dem gleichen Feld gearbeitet haben sicherlich nicht zu den bedeutendsten gehört, kommt diese ungenügende Kenntnis seines Werkes nicht daher, dass dieses unbedeutend wäre. Im Gegenteil! Er hat sich zuerst als Aktivist der kroatischen Wiedergeburtbewegung in Dalmatien mit literarischem Schaffen befasst und hat später mit seinen wissenschaftlichen Beiträgen als Literaturhistoriker tiefe Furchen gezogen, als Forscher in Archiven viel beigetragen und als Herausgeber von Urkunden auf dem Gebiet der Diplomatik viel geleistet, war als Historiker bedeutend und ist auch für die Archäologie sehr verdienstvoll geworden, insbesondere für die Numismatik. Allen diesen Disziplinen hat er bei uns Grundlagen gelegt. Sein wissenschaftlicher Beitrag ist in allen seinen Teilen und insbesondere im Ganzen durchaus bedeutend. Wenn er uns Heutigen meist nur wenig bekannt ist, hat das seinen Grund an erster Stelle darin, dass Ljubić' Zugriff als Forscher so weit ist. Diese Weite übersteigt die Grenzen des Blickfeldes unserer geisteswissenschaftlichen Fächer, in denen wir gewachsen und mit denen wir erwachsen sind. Die wirkliche Bedeutung des Forschers Šime Ljubić kann nur aus einer gleich weiten Perspektive wahrgenommen werden. Von ihm hat seine Zeit verlangt, dass er alle seine Potentiale für einen weiten Forschungszugriff entfaltet, denn es war damals notwendig, nach allen Seiten hin Grundlagen zu legen und mit dem Bau zu beginnen. Diese Zeit war aber auch eine solche, in der bald nach ihm auf jedem dieser Gebiete andere gekommen sind, die den Bau fortgesetzt haben und – auch auf seinen Schultern stehend – Besseres und Dauerhafteres gebaut haben. Danach ist allein das Werk dieser anderen wirklich bekannt geblieben. Das ist der zweite Grund warum man Ljubić wenig kennt. Auch dazu kann man sagen: so war die Zeit. Aber jetzt scheint es, dass eine andere heranrückt, eine Zeit die in Offenheit und Wechselseitigkeit der geisteswissenschaftlichen Disziplinen eine weite Sicht erfordert, eine, die derjenigen von Ljubić ähnlich ist. Diese Zeit wird es fertig bringen, das, was wir Šime Ljubić verdanken, richtig wahrzunehmen und zu würdigen. Übrigens, ohne einen solchen Umschwung können wir die Geschichte unserer Wissenschaft und unserer Kultur nicht erfassen. Wir sind es, die hier auf dem Prüfstand stehen. Von daher bekommt auch diese Tagung über Šime Ljubić ihren besonderen Sinn.

Tomislav Raukar

Pregled hrvatske poviesti Šime Ljubića i počeci moderne hrvatske historiografije

Izvorni znanstveni članak
UDK 930 (497.5) (091)

Starograđanin don Šime Ljubić istaknuti je pripadnik hrvatske kulture i znanosti XIX. stoljeća. U širokoj lepezi djelatnosti bio je arheolog, muzealac, numizmatičar, leksikograf, povjesničar književnosti itd., iznimno zaslužan na svim navedenim znanstvenim područjima, ali ipak smijemo utemeljeno zaključiti da je Šime Ljubić prije svega bio povjesničar i zaslužni izdavač arhivske građe, jer je on upravo tim područjem svoje široke i plodne djelatnosti ostavio izrazit i do danas primjetan trag u hrvatskoj znanosti.¹ Zbog toga je nužno odrediti njegovo mjesto u razvoju moderne hrvatske historiografije.

Bibliografija Ljubićevih prinosna hrvatskoj historiografiji prilično je opsežna, ali se ipak u njihovu središtu nalazi *Pregled hrvatske poviesti*, objavljen godine 1867. u Rijeci.² Treba napomenuti da Ljubićev *Pregled hrvatske poviesti* nije prvi cjeloviti pregled hrvatske povijesti u modernoj hrvatskoj historiografiji, jer je već godine 1861., tada veoma mladi, Ivan Krstitelj Tkalčić u Zagrebu objavio knjižicu pod naslovom *Hrvatska povjestnica*, ali je unatoč tome Ljubićeva knjiga prva iscrpna sinteza o hrvatskoj povijesti, od ranoga srednjeg vijeka do sredine prve polovice XIX. stoljeća, napisana prema nekim metodološkim načelima moderne povijesne znanosti, prije svega s izrazitim osloncem na arhivska vrela, od kojih je glavnina, napose vrela iz mletačkih arhiva, do tada u hrvatskoj historiografiji jedva bila poznata. Dakako, na samom početku razlaganja o Ljubićevu *Pregledu* moramo postaviti temeljno pitanje:

¹ Najpotpuniji pregled znanstvene djelatnosti Šime Ljubića s bibliografijom radova objavio je još godine 1898. T. Smičiklas u radu: »Život i djela Šime Ljubića«, *Ljetopis JAZU za god. 1897.*, str. 150–243; Zagreb, 1898.

² Na naslovnoj stranici Ljubićeva *Pregleda hrvatske poviesti* navedena je godina 1864. kao godina objavlivanja knjige, ali na njezinoj posljednjoj, nepaginiranoj stranici stoji oznaka: »Rieka 1. travnja 1867.«, što pokazuje da je knjiga zapravo objavljena godine 1867. Dva različita podatka o godini izdanja *Pregleda hrvatske poviesti* (1864., 1867.) objašnjava činjenica da je Ljubić, usporedo s *Pregledom hrvatske poviesti*, pripremao i objavio i djelo *Ogledalo Književne Poviesti Jugoslavjanske*, kojega je prvi dio tiskan 1864., a drugi 1869. godine. Ta su dva djela Šime Ljubića bila po svojem sadržaju u tijesnoj uzajamnoj vezi. Kako pokazuje dodatak u naslovu *Pregleda hrvatske poviesti*: (*Izvadak iz Ogledala Književne Poviesti Jugoslavjanske*), Ljubić je iz *Ogledala* (1864.) pretiskao u *Pregledu* prikaz hrvatske povijesti od početaka do godine 1382., pa je tako u naslov *Pregleda* i dospjela godina 1864., a zatim je iz *Pregleda* koji je tiskan 1867. uvrstio u drugi dio *Ogledala* (1869.) tekst o hrvatskoj povijesti od 1382. do 1835. godine. O tome: S. Antoljak, *Hrvatska historiografija do 1918.*, knjiga II, Zagreb, 1992., str. 67.

kakvo je danas naše znanje o *Pregledu hrvatske poviesti* Šime Ljubića?, odnosno: kakva su gledišta o tom Ljubićevu djelu iskazana u historiografiji?

Iste godine u kojoj je tiskan Ljubićev *Pregled hrvatske poviesti*, 1867., Matija Mesić je u prvom svesku *Rada Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, objavio iscrpni osvrt na Ljubićevu sintezu.³ Istaknuvši već na početku da »Ljubić poznaje bolje nego itko drugi dragocieno blago mletačkih arkiva«, pa »zato upravo i imadu najveću vriednost one strane njegova djela, za koje je nalazio obilna gradiva u mletačkih izvorih« (str. 252), uputio mu je i neke metodološke napomene o načinu pisanja sintezâ o hrvatskoj povijesti.

Mesić na početku kritičkih napomena ističe da *Pregled* nije trebalo početi »s pripovijedanjem o dolasku Hrvata iz zatatranske njihove domovine u novu postojbinu«, nego da je na njegovu početku trebalo »nacrtati ponajglavnije momente starije poviesti onih zemalja, koje su Hrvati imali učiniti novom svojom postojbinom«, pri čemu bi »trebalo ponajviše ono uvažiti, što se nije za Hrvate nikada sasvim utrlo u posljednjih svojih, gospodovanje naime rimsko u onoj zemlji«. Mesić zatim upozorava da u takvom *Pregledu* »mora biti jednak obzir uziman na sve one predjele i zemlje, koje su Hrvati zauzeli« (str. 254), pa je Ljubić trebao više reći o povijesti Dubrovnika i Bosne. S obzirom pak na sadržajno ustrojstvo u takvoj sintezi, nastavlja Mesić, »nije podnipošto dovoljno, da ona pripovieda samo o bučnijih, spoljašnjih zgodah, o silovitih doticajih sa susjedi i o sličnih stvarih«, dakle u njoj nije dovoljno ocrtati samo politički razvoj, nego je »nužno da se u njoj pokaže r a z v i t a k s v e g a ž i v o t a n a r o d n o g a u svih toli različitih odnošajih i pravcih« (str. 255-256). Jer, drži Mesić, »poviesti je jednom od najuzvišenijih zadaća, da pokaže, kako se u narodu po malo udomljuje uljudnost i napredovanje u raznih strukah materijalnoga i duševnoga života«, od gospodarstva, do znanosti i umjetnosti (str. 257). Napokon, ističe Mesić, »sve gradivo historičko treba podieliti na dobe oliti p e r i o d e« (str. 257), a historičar je dužan da »odabere neki s u s t a v za poredanje svega gradiva, idućega u pojedine periode«. Na taj način »svaka perioda dobiva svoj osobiti značaj i svoje znamenovanje od njeke u svojih posljednih osobito važne i odlučne zgode« (str. 258).

To je prvi i dosad jedini kritički prikaz Ljubićeva *Pregleda* u hrvatskoj historiografiji, napisan još davne 1867. godine. Mnogo kasnije, godine 1992., Stjepan Antoljak je u djelo *Hrvatska historiografija do 1918.* uključio i iscrpno poglavlje o Šimi Ljubiću, pod naslovom »Don Šime Ljubić, historičar, izdavač izvora i arheolog«, ali je u izlaganju o Ljubićevu *Pregledu* gotovo doslovno slijedio kritičke napomene Matije Mesića, pa je njegovu ocjenu i prepričao, da bi zaključio: »S Mesićevim sudom uglavnom bismo se i mi složili, uz opasku da je ovo djelo zastarjelo« i da je »upotrebljivo samo ono razdoblje

³ M. Mesić, »Pregled hrvatske poviesti. Nacrtao prof. Sime Ljubić. Riečki Emidija Mohovića tiskarski kamen. zavod. 1867.«, *Rad JAZU*, I, str. 251–261; Zagreb, 1867.

koje je obrađeno na temelju mletačkih, dosad neobjavljenih izvora«, što pokazuje da o Ljubićevu djelu nije rekao ništa novoga, nego je samo ponovio gledišta koja su o *Pregledu* bila već ranije u historiografiji iskazana.⁴

Ako bismo, s druge strane, razgledali razmjerno rijetke cjelovite preglede o razvoju moderne hrvatske historiografije koji su nastali između tekstova Matije Mesića i Stjepana Antoljaka, u drugoj polovici XIX. i u XX. stoljeću, lako bismo zaključili da je hrvatska historiografija Ljubićev *Pregled hrvatske povijesti* pomaknula na sâm okrajak svojega zanimanja i da se prema njemu zapravo nemarno odnosila.

U radu »Nacrt hrvatske historiografije od 1835. do 1885. godine« o Ljubićevu je *Pregledu* godine 1885. pisao Franjo Rački.⁵ Ograničio se na kratak, uglavnom točan, zaključak da se Ljubić pri pisanju *Pregleda hrvatske povijesti* »posluži svojim prijepisi i izvodi iz mletačkih arkiva i knjižnica, te je njegov 'Pregled' u toj česti još danas upotrebljiv i koristan svim, koji nisu imali prilike upoznati se s mletačkim vreli« (str. 276). Jedno desetljeće kasnije, godine 1898., Tadija Smičiklas je u već spomenutoj radnji »Život i djela Šime Ljubića« iscrpno i s primjetnom naklonošću ocrtao Ljubićevu djelatnost, ali se na *Pregled* samo veoma šturo osvrnuo, uglavnom ponavljajući gledište Franje Račkoga. Smičiklas ističe da Ljubić u toj knjizi »iz svojih obilnih do onda nepoznatih izvora iz mletačkog arkiva dosta upotrebi i time svomu djelu pribavi dosta poštovanja među domaćim i slavenskim historičima«.⁶

Sabirući rezultate hrvatske historiografije, o Ljubićevu je *Pregledu* nekoliko puta pisao i Ferdo Šišić. U *Priručniku izvora hrvatske historije* (1914.) Šišić je zaključio da »ova knjiga ima i sada još naučne vrijednosti, jer su u njoj upotrijebljeni mnogobrojni m l e t a č k i izvori, koji još ni danas nijesu štampom objelodanjeni«, što je također bilo samo ponavljanje već izrečenih ocjena.⁷ Šišić se od takva gledišta nije odmaknuo ni u kapitalnom djelu *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara* iz 1925. godine, pa je u njemu takav zaključak uglavnom ponovio, ali se na kraju ograničio na lapidarnu i ne posve točnu ocjenu da je Ljubić bio »historik hrvatsko-mletačkih odnosa«.⁸

I napokon, u pregledu o razvoju hrvatske historiografije u *Enciklopediji Jugoslavije* godine 1960. Jaroslav Šidak je bio jednako sažet istaknuvši da je Ljubićev *Pregled* »prvi ozbiljniji pokušaj historijske sinteze« koji se »dobrim dijelom osniva na arhivskoj građi«.⁹ U iscrpnom, pak, članku *Historiografija*, što ga je Jaroslav Šidak godine 1980. napisao za *Enciklopediju hrvatske po-*

⁴ Antoljak, n. dj., II, str. 67.

⁵ F. Rački, »Nacrt hrvatske historiografije od 1835. do 1885. godine«, *Rad JAZU*, 80, str. 246–313; Zagreb, 1885.

⁶ Smičiklas, n. dj., str. 189.

⁷ F. Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, I, Zagreb, 1914., str. 96.

⁸ Isti, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb, 1925., str. 34–35.

⁹ J. Šidak, »Historiografija, Hrvatska«, *Enciklopedija Jugoslavije*, 4, Zagreb, 1960., str. 10.

vijesti i kulture (ur. I. Karaman), Ljubićeva sinteza, na žalost, nije ni spomenuta.

Od svega, dakle, što je u hrvatskoj historiografiji napisano o *Pregledu hrvatske poviesti* Šime Ljubića spomena je vrijedan samo kritički osvrt Matije Mesića iz godine 1867. No koliko god Mesićeve metodološki utemeljene napomene i danas izazivaju pozornost, već i zbog činjenice da su napisane prije gotovo jednog i po stoljeća, u osvit moderne hrvatske historiografije, ipak se smije zaključiti da još uvijek nije napisana iscrpna kritička ocjena o Ljubićevu djelu, dakako, s motrišta sveukupnog razvoja moderne hrvatske historiografije, od sredine XIX. do, otprilike, sredine XX. stoljeća. Stoga u ovoj prilici valja postaviti nekoliko ključnih pitanja, barem u obliku preliminarnih teza: što je *Pregled hrvatske poviesti* Šime Ljubića značio za razvoj hrvatske historiografije? i zatim: s kakvih polazišta valja ocijeniti Ljubićevu sintezu?

Mislim da ne bi smjelo biti sporno temeljno metodičko načelo: Ljubićev se *Pregled* smije ocjenjivati samo u sklopu naporâ i rezultata koje ostvaruje prvi naraštaj moderne hrvatske historiografije, a nikako u usporedbi s metodološkim gledištima i dostignućima suvremene hrvatske historiografije.

Prvi naraštaj moderne hrvatske historiografije, iznimno značajan za njezin budući razvoj, čine Ivan Kukuljević, Šime Ljubić, Matija Mesić i Franjo Rački, na što je 1960. godine prvi upozorio Jaroslav Šidak u prije spomenutom tekstu u *Enciklopediji Jugoslavije*. Šidak je tada s pravom zaključio da je to »pokoljenje historičara [...] položilo u nekoliko godina čvrst temelj svakom daljnjem radu« u hrvatskoj historiografiji.¹⁰ Rođeni u razmaku od oko jednog desetljeća - Kukuljević 1816., Ljubić 1822., Mesić 1826., Rački 1828. – djelovali su u hrvatskoj historiografiji otprilike četrdesetak godina, od sredine XIX. stoljeća do 90-ih godina tog stoljeća: Kukuljević umire 1889., Rački 1894., Ljubić 1896., uz iznimku Matije Mesića koji je umro razmjerno mlad, već 1878. godine.

Organizacijske temelje modernoj hrvatskoj historiografiji i djelovanju prvog naraštaja povjesničara postavio je najstariji od njih, Ivan Kukuljević, koji 1850. godine utemeljuje Društvo za jugoslavensku povjestnicu i starine, a sljedeće, 1851. godine pokreće prvi hrvatski povijesni časopis *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*.¹¹

U takvom okviru prvi se naraštaj hrvatskih povjesničara usmjerava, uz ostalo, i prema istraživanju i objelodanjivanju izvora za hrvatsku, a i šire, južnoslavensku povijest. Kukuljević, na primjer, počinje 1859. godine u V. svesku *Arkiva* objavljivati izvode iz *Dnevnika (I Diarii)* Marina Sanuda pod naslovom: »Odnosaži skupnovlade mletačke prema Južnim Slavenom priobćeni

¹⁰ Šidak, n. dj., str. 10.

¹¹ Na i. mj.

u izvadcima. Iz rukopisnih ljetopisih Marina Sanuda«, a iste godine Šime Ljubić počinje svoj trogodišnji istraživački rad u Veneciji, u mletačkim arhivima, nastavljajući time na istraživanje mletačke građe koje je u tajnom bečkom arhivu bio započeo 1856. godine. Kako sam Ljubić ističe u uvodnom tekstu u prvi svezak fundamentalnog izdanja *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, on je između 1859. i 1861. godine u Mletcima radio na proučavanju mletačke arhivske građe.¹² Smičiklas, pak, ističe da je Ljubić nakon izlaska iz tiska prvog sveska *Listina* (1868.) ponovno radio u Mletačkom arhivu i da je »odsele godinu za godinom polazio u Veneciju, da prema potrebi svoje zbirke dopunjuje«, po svoj prilici od kraja 60-ih i u prvoj polovici 70-ih godina XIX. stoljeća.¹³

Prvi naraštaj hrvatskih povjesničara, među njima prije svega Šime Ljubić, prema tome već od 50-ih godina počinje istraživati mletačka vrela hrvatske povijesti. O iznimno opsežnim i vrijednim rezultatima Ljubićevih dugogodišnjih istraživanja u mletačkim arhivima iscrpno je izvijestio Tadija Smičiklas u spomenutom radu o Šimi Ljubiću, u kojemu donosi i tekst pisma što ga je Šime Ljubić 25. srpnja 1863. uputio Ivanu Kukuljeviću, s točnim popisom građe koju je Ljubić prepisao u tijeku svojih arhivskih istraživanja.¹⁴ No o njima, ipak, na najbolji način svjedoči deset svezaka *Listina* i tri sveska edicije *Commissiones et relationes venetae* što ih je Ljubić objelodanio između 1868. i 1891. godine. To je bio iznimno važan prinos Šime Ljubića hrvatskoj historiografiji i veliki napredak u poznavanju vrela za hrvatsku povijest, pa nova građa iz mletačkih arhiva već sredinom 60-ih godina ulazi u istraživački obzor Matije Mesića i Šime Ljubića.

Matija Mesić objavljuje 1864. i 1865. u časopisu *Književnik* rad »Hrvati na izmaku XV. i na početku XVI. vieka«, u kojemu se oslanja i na mletačka vrela.¹⁵ Mesić upotrebljava Kukuljevićevo izdanje Marina Sanuda, ali u istom mah i neobjelodanjene ispise iz mletačkih arhiva Šime Ljubića, pa se Ljubiću u tom radu na više mjesta zbog toga i zahvaljuje, primjerice, na prijepisima znamenitih izvješća (*dispacci*) mletačkoga poslanika na dvoru Vladislava II. Jagelovića od 1509. do 1512. godine, Pietra Pasqualiga, koje će Ljubić objaviti tek 1876., u prvom svesku edicije *Commissiones et relationes venetae*.¹⁶

Istodobno dok M. Mesić objavljuje taj temeljni rad o hrvatskoj povijesti na prijelomu XV. i XVI. stoljeća, Ljubić priprema i godine 1867. u Rijeci

¹² Š. Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, knj. 1, »Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium«, Vol. I, Zagreb, 1868., str. IX.

¹³ Smičiklas, n. dj., str. 194.

¹⁴ Isto, str. 174–186.

¹⁵ M. Mesić, »Hrvati na izmaku XV. i na početku XVI. vieka«, *Književnik*, I, str. 401–431, 505–543; Zagreb, 1864.; II, str. 61–78, 197–217; Zagreb, 1865. Pretiskano u knjizi: M. Mesić, *Hrvati na izmaku srednjega vijeka*, Izabrane rasprave, ur. M. Artuković, Slavonski Brod, 1996., str. 13–121.

¹⁶ M. Mesić, n. dj., *Književnik*, I, Zagreb, 1864., str. 527, bilj. 3; *dispacci* Pietra Pasqualiga: Š. Ljubić, *Commissiones et relationes venetae*, knj. I, »Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium«, Vol. VI, Zagreb, 1876., str. 108–132.

tiska svoj *Pregled hrvatske poviesti*. U tu je sintezu Ljubić, posve prirodno, ugradio i obilatu građu iz mletačkih arhiva, koju je on sâm istražio, prepisao i od svih najbolje poznao. Zato se Ljubić na brojnim mjestima *Pregleda* na tu građu i poziva, a često iz nje citira i duže odlomke, da bi na taj način potkrijepio svoje izlaganje. Na tu su činjenicu upozoravali svi koji su spominjali Ljubićevo *Pregled*, od Matije Mesića 1867. dalje, ali se samo u mletačkoj komponenti ipak ne iskazuje sav prinos te Ljubićeve knjige hrvatskoj historiografiji XIX. stoljeća.

Da bismo mogli kritički ocijeniti Ljubićevo *Pregled hrvatske poviesti*, nužno ga je i metodološki i historiografski postaviti u kontekst vremena, u kojemu je to djelo nastalo. Jer, lako je utvrditi da se u toj prvoj iscrpnoj sintezi o hrvatskoj povijesti nalazi mnoštvo netočnih rješenja i takvih tumačenja povijesnih pojava što su ih osporila kasnija istraživanja, pa ih nipošto ne možemo smatrati prihvatljivima. No takvu zaključku ipak moramo postaviti nekoliko ključnih pitanja: kako je tada, u počecima moderne hrvatske historiografije, *mogla* izgledati cjelovita predodžba o hrvatskoj povijesti? odnosno: na čemu se takav tekst tada *mogao* graditi, primjerice, s kakvim je zbirka vrela autor *mogao* raspolagati? Ili drugim riječima, dužni smo općenitom, katkad prebrzom, pa i površnom, izričaju historiografije o »zastarjelosti« *Pregleda hrvatske poviesti* Šime Ljubića dodati utemeljenu i kritički obrazloženu argumentaciju. Tek nakon takvog, kritičkog postupka smijemo odrediti i razinu važnosti Ljubićevo *Pregleda* u razvoju moderne hrvatske historiografije.

Ocjenjujući Ljubićevo *Pregled* s metodološkog motrišta, nužno je u prvom redu istaknuti da tom djelu nedostaju neka temeljna obilježja sinteze o hrvatskoj povijesti. Njegov tekst nije podijeljen u »periode«, kako je to još 1867. isticao Matija Mesić, od kojih bi svako razdoblje iskazivalo vlastite značajke, pa bi se u njihovim mijenama mogao očitavati i razvoj hrvatske povijesti u cjelini, nego je čitav sadržaj *Pregleda* mehanički okupljen u odjeljcima koji su jedan za drugim označeni vladanjima pojedinih kraljeva. S druge strane, dijelom je bila točna još jedna Mesićevo napomena iz davne 1867. godine da u Ljubićevo *Pregledu* prevladava politička povijest, a da su druga područja »materijalnog i duševnog života« u njemu prilično zanemarena.

No valja ipak reći da su te Mesićeve metodološke napomene, navlastito ova posljednja o prevladavanju političke povijesti u Ljubićevo *Pregledu*, koliko god razložne i utemeljene, zapravo bile upućene historiografskoj budućnosti, a u 60-im godinama XIX. stoljeća, u počecima moderne hrvatske historiografije, vrijeme za njihovu primjenu još nije bilo sazrelo. O tome napokon svjedoči i primjer autora te metodološke napomene Matije Mesića. On je između 1864. i 1873. objavio tri iscrpna, pomno napisana, rada o epohi Jagelovića u hrvatskoj povijesti i premda se upravo u tom razdoblju hrvatske povijesti, između 1490. i 1526., zbivaju dubinske promjene u hrvatskom društvu, napose one u sferi »duševnog života«, kako bi rekao Mesić, ipak u

tim radovima o tome jedva ima traga. Njegovi su radovi o razdoblju Jagelovića, premda i danas još uvijek iznimno vrijedni i poticajni, ipak samo prikaz političke povijesti, a i to samo na kontinentalnom dijelu kraljevstva, u Hrvatskoj i Slavoniji.¹⁷ Tek će istaknuti predstavnik drugoga naraštaja hrvatskih povjesničara, Tadija Smičiklas, godine 1882., desetljeće i po nakon Ljubićeva *Pregleda*, u prvi dio *Povijesti hrvatske* unijeti poglavlje pod naslovom: »Hrvatska prije turskih provala«, u kojemu na oko šezdesetak strana iscrpno opisuje različita područja »materijalnog i duševnog života«, od prostora i naroda hrvatske povijesti, do umjetnosti.¹⁸ Tek od Smičiklasove *Povijesti hrvatske* to će postati uobičajenim postupkom u cjelovitim pregledima ili sintezama o hrvatskoj povijesti, primjerice, u *Povijesti Hrvata* Vjekoslava Klaića (1899.–1911.) i u *Pregledu povijesti hrvatskoga naroda* Ferde Šišića (1916.).¹⁹

Takva je bila dinamika metodološkoga sazrijevanja hrvatske historiografije u drugoj polovici XIX. stoljeća, a u postojećim društvenim i institucionalnim okolnostima ona bržom nije ni mogla biti. Zbog toga Mesićeve metodološke prigovore Ljubićevu *Pregledu* zapravo ni ne smijemo uputiti, jer *Pregled* smijemo isključivo tumačiti u ozračju njegova vremena. A u toj razvojnoj etapi hrvatske historiografije, u drugoj polovici 60-ih godina XIX. stoljeća, takva sinteza o hrvatskoj povijesti, koja bi sustavno iskazivala složene promjene u hrvatskim društvima kroz stoljeća i epohe, još nije mogla biti napisana.

Osvrnimo se, napokon, na temeljno pitanje o mogućnostima pisanja sinteze hrvatske povijesti, dakle, na opseg istraženosti vrela i na istraživačke rezultate hrvatske historiografije do sredine XIX. stoljeća, jer tako dobivamo osnovicu na koju se mogao osloniti Šime Ljubić pri pisanju *Pregleda hrvatske povijesti*. O tome zapravo najtočnije obavijesti sadržava sâm tekst Ljubićeva *Pregleda*. Neka primjerom bude Ljubićev prikaz hrvatske srednjovjekovne povijesti, napose u ranom srednjem vijeku.

U prikazu o hrvatskoj povijesti u ranom srednjem vijeku Ljubić u *Pregledu* citira ova pripovjedna vrela: *De administrando imperio* Konstantina Porfirogeneta, *Ljetopis popa Dukljanina* i *Salonitansku povijest* Tome Arhidakona, a od mletačkih vrela *Mletačku kroniku* Ivana Đakona i *Anale* Andrije Dandola. Od zbirki izvora upotrebljava Fejérov *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* (Budim, 1829.–1844.), dok je od domaćih zbirki Ljubić mogao imati u rukama samo *Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*

¹⁷ Usp. M. Mesić, *Hrvati na izmaku srednjega vijeka*.

¹⁸ T. Smičiklas, *Povijest hrvatska*, I, Zagreb, 1882., str. 499–558.

¹⁹ F. Šišić u *Pregledu povijesti hrvatskoga naroda* (Zagreb, 1962.) opisu srednjovjekovnog razdoblja hrvatske povijesti dodaje dva poglavlja o tzv. »unutrašnjem razvoju«: »Unutrašnje stanje hrvatske države (od VII. do kraja XI. stoljeća)« (str. 148–156) i »Unutrašnje stanje hrvatskoga kraljevstva (od 1102. do 1526.)« (str. 241–260).

Ivana Kukuljevića (Zagreb, 1862.) jer se ključne zbirke vrela za hrvatsku srednjovjekovnu povijest pojavljuju nakon objavljivanja Ljubićeva *Pregleda*. Tek deset godina nakon njegova tiskanja Franjo Rački objavljuje znamenita *Documenta historiae croaticae periodum antiquam illustrantia* (Zagreb, 1877.), a Tadija Smičiklas počinje tek godine 1904., gotovo četrdeset godina nakon Ljubićeve sinteze, objavljivati *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* (sv. II., Zagreb, 1904.), bez kojega se uopće ne može istraživati hrvatsko srednjovjekovlje. Zbog toga se Ljubić morao oslanjati na diplomatičku građu koju su objavili Ivan Lucius-Lučić u djelima *De Regno Dalmatiae et Croatiae libri sex* (Amsterdam, 1666.) i *Memorie istoriche di Tragurio ora detto Traù* (Venecija, 1673.) te Daniele Farlati u djelu *Illyricum sacrum*. Naravno, Ljubić je objavljenu građu dopunjavao vlastitim istraživanjima u mletačkim arhivima, na što je u historiografiji već odavno i upozoreno, pa je to nedvojbeni Ljubićev prinos napredovanju hrvatske historiografije, ali širenje njegova pogleda na mletačka vrela ipak nije moglo nadoknaditi činjenicu da u času kad objavljuje svoj *Pregled hrvatske povijesti* nije mogao imati u rukama ključne zbirke vrela za hrvatsku srednjovjekovnu povijest, *Documenta* Franje Račkoga i *Diplomatički zbornik* Tadije Smičiklasa.

No da bismo još točnije odredili istraživačke mogućnosti u 60-im godinama XIX. stoljeća kada Ljubić piše svoj *Pregled*, odnosno prikaz hrvatske povijesti u ranom srednjem vijeku, nužno je utvrditi i razvojnu razinu hrvatske historiografije u tom razdoblju. Dovoljno je, ilustracije radi, upozoriti na činjenicu da, primjerice, tri djela Ferde Šišića, fundamentalna za kritičko poznavanje hrvatske povijesti u doba Trpimirovića, nastaju tek pedeset, odnosno šezdeset godina nakon Ljubićeve sinteze: *Genealoški prilozi o hrvatskoj narodnoj dinastiji* (1913.–1914.), *Priručnik izvora hrvatske historije* (1914.) i *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara* (1925.).²⁰ Kada Ljubić u sredini 60-ih godina XIX. stoljeća oblikuje svoj pogled na rani srednji vijek hrvatske povijesti, u hrvatskoj se historiografiji, dakle, tek počinju naslućivati prvi začetci kritičke analize izvora o ranoj hrvatskoj povijesti i otvarati novi istraživački obzori, prije svega u ranim radovima Franje Račkoga.

U prosudbi o Ljubićevu *Pregledu hrvatske povijesti* te činjenice moramo imati na umu. Ljubić u sredini 60-ih godina XIX. stoljeća tek utire put kritičkoj spoznaji o ranom hrvatskom srednjovjekovlju. Stoga nije nimalo iznenađujuće da se u Ljubićevu prikazu tog razdoblja hrvatske povijesti nalaze pogrešni podatci i netočni zaključci, pa je Nada Klaić istaknula da je taj tekst »za razdoblje Trpimirovića posve zastario«. No ipak valja reći da se taj zaključak Nade Klaić, koliko god bio opravdan, nije temeljio na iscrpnoj kritičkoj ana-

²⁰ F. Šišić, »Genealoški prilozi o hrvatskoj narodnoj dinastiji«, *Vjesnik hrvatskog arheološkog društva*, n.s. XIII, Zagreb, 1913.–1914.; Isti, *Priručnik izvora hrvatske historije*, Dio I. Čest 1. (do god. 1107), Zagreb, 1914.; Isti, *Hrvatska povijest od najstarijih vremena do potkraj 1918.*, Svezak I. (Knjiga I.–III.). Za narodnih vladara, Zagreb, 1925.

lizi Ljubićeva *Pregleda hrvatske povijesti*, niti je autorica odredila njegovo mjesto u redosljedu sinteza o hrvatskoj povijesti u ranom srednjem vijeku, što znači historiografske okolnosti i preduvjete njegova nastajanja.²¹

Jer, u stvaranju cjelovita pogleda na rani srednji vijek hrvatske povijesti Ljubiću je u sredini 60-ih godina XIX. stoljeća teškoće nanosilo već i temeljno pitanje: genealoški slijed hrvatskih vladara IX.–XI. stoljeća, a ni transkripcija njihovih imena iz latinskih vrela u historiografiji tada još nije bila ustaljena. Ljubić, na primjer, kneza Mislava naziva »Moislav« (str. 13), a Domagoja »Demogoj« (str. 14–15).

No znatnija je pogreška što, na primjer, podatke iz 31. pogl. *De administrando imperio* Konstantina Porfirogeneta o kraljevima Krešimiru I. i Miroslavu, kojega 949. godine s prijestolja uklanja ban Pribina, Ljubić prebacuje iz sredine X. stoljeća u IX. stoljeće i postavlja između knezova Trpimira i Domagoja (str. 14).²² Kako se u istom 31. pogl. Porfirogenetova spisa, neposredno prije teksta o Krešimiru, Miroslavu i Pribini, nalaze znameniti podatci o vojnoj snazi Hrvatske koja ima oko 60.000 konjanika i 100.000 pješaka te oko 80 većih i oko 100 manjih brodova, Ljubić te podatke vezuje uz Trpimira u sredini IX. stoljeća i ističe da za njegova vladanja »stigne vrhunac svoje sjajnosti bojna sila Hrvatske na kopnu i na moru« (str. 13–14). Ljubićevo je tumačenje tih podataka danas uistinu zastarjelo, pa se u kasnijoj historiografiji oni, uz potreban kritički oprez, utemeljeno vezuju uz kralja Tomislava.²³

No ako zanemarimo takva tumačanja, te kronološke i transkripcijske pogreške, dijelom i razumljive u kontekstu vremena, u kojemu *Pregled* nastaje, pokazuje se da je Ljubić o nekim pojavama rane hrvatske povijesti zastupao i takva gledišta koja s motrišta najvažnijeg kriterija, a to je postupni razvoj hrvatske historiografije, smijemo ocijeniti barem zanimljivima. Evo nekoliko primjera.

Nasuprot kasnijim tumačenjima historiografije, prije svega Ferde Šišića, koja je naziv »Suronja« u kronici Ivana Đakona vezivala uz Krešimira III., Ljubić taj pridjevak vezuje uz Svetoslava i ističe da je on »Surigna po Ivanu Diakonu«, dodajući da je Svetoslav »živio skladno sa Mlečani, što nam dokazuje ženitba med njegovim sinom Stiepanom i Hicelom kćerju dužda Orseola II« (str. 23). Tek će mnogo kasnije, 1932. godine, Miho Barada obnoviti davno gledište Šime Ljubića o Svetoslavu Suronji i postaviti teoriju o »dva Stjepana«, od kojih je jedan sin Svetoslava Suronje, pa upravo taj Stjepan

²¹ N. Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, 1971., str. 55.

²² *Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije* [dalje: VIZ], Tom II, obr. B. Ferjančić, Beograd, 1959., str. 45. O Tomislavovim nasljednicima, Trpimiru II., Krešimiru I. i Miroslavu, u drugoj četvrtini X. stoljeća: N. Klaić, n. dj., str. 312.

²³ Rački, *Documenta*, str. 398–399; Šišić, *Povijest Hrvata*, str. 413; N. Klaić, n. dj., str. 284. Usp. VIZ II, 45.

postaje talac dužda Petra II. Orseola u Mletcima i ženi se s duždedom kćeri Hicelom.²⁴

Ljubić je veoma kritičan prema kralju Zvonimiru, napose prema njegovu odnosu s papom Grgurom VII. Opisuje Zvonimirovu krunidbu u Solinu 1076. i ističe da se Zvonimir »u ovome okrunjenju, ne bez povriede državne samostalnosti« obvezao papinskom poslaniku Gebizonu na plaćanje danka od 200 dukata, te da je papi prepustio samostan sv. Grgura u Vrani, da bi zaključio: »Jednom riečju: Grgur dao si je one kraljevske igralije skupo platiti«. Zvonimirovu obvezu o plaćanju 200 dukata godišnje papi ocjenjuje kao »sramotni danak, što su ga onda hrvatski i mnogi drugi kralji papam šiljali i šiljati morali, ako su htieli od biskupa i popovske stranke u svojoj zemlji mir imati«. Idiličnom opisu prilika u Hrvatskoj »za dobroga kralja Zvonimira« u *Hrvatskoj kronici Ljetopisa popa Dukljanina* Ljubić dodaje pitanje »odkle za Zvonimira toliko zlata i srebra u zemlji?« i odgovara: »pisac bio pop, a Zvonimir mal da ne papinski rob« (str. 30).²⁵ Premda je Ljubić s pravom istaknuo da »ovim ovienčanjem Hrvatsko-Dalmatinska kraljevina [...] stupi kao udo međunarodnog evropejskog prava« (str. 30), pa je time barem nagovijestio zaključak o iznimnoj važnosti Zvonimirova uključivanja u europski sustav pape Grgura VII., ipak je ta Ljubićeva misao, koja je u skladu s gledištima o Zvonimirovoj politici u suvremenoj hrvatskoj historiografiji, ostala na samoj margini njegova pogleda u Zvonimirovo razdoblje.²⁶ Uza sve to, Ljubićev tekst o kralju Zvonimiru nepotrebno je opterećen pragmatičnim značajkama i stilističkom žestinom, na primjer, izričajima o »sramotnom danku« papi Grguru VII. ili o Zvonimiru kao »papinskom robu«.

Ljubićev opis Kolomanova odnosa prema hrvatskom kraljevstvu na početku XII. stoljeća iskazuje, s jedne strane, pragmatična gledišta moderne hrvatske historiografije u sredini XIX. stoljeća o početcima hrvatsko-ugarskih odnosa, pri čemu je u središtu izlaganja obrana sadržajne vjerodostojnosti spisa *Pacta conventa* koji je datiran godinom 1102., a s druge, kronološku nesigurnost i sadržajnu neutemeljenost.

Ljubić najprije prepričava sadržaj spisa *Pacta conventa*, za koji upotrebljava naziv *Memoriale*, pa zaključuje: »Ovako Hrvati spasiše prava samostalna svoje krune, pošto je Ugarska bila onda po sve odstranjena od Hrvatske, jer saveza s Ugarskom ne biaše, samo i jedino s kraljem. Hrvatsko kraljevstvo osta dakle i na dalje slobodno i suvereno« (str. 35).²⁷

²⁴ M. Barada, »Dinastičko pitanje u Hrvatskoj XI. stoljeća«, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, L, 1932.

²⁵ Usp. *Ljetopis popa Dukljanina*, priredio V. Mošin, Zagreb, 1950., str. 66–67.

²⁶ O Zvonimiru i papi Grguru VII. u suvremenoj hrvatskoj historiografiji: N. Klaić, n. dj., str. 381–394; Usp. zbornik radova: *Zvonimir kralj hrvatski*, ur. I. Goldstein, Zagreb, 1997.

²⁷ Historiografska gledišta o spisu *Pacta conventa* (*Qualiter*): I. Beuc, *Povijest institucija državne vlasti kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, Zagreb, 1985., str. 73–85.

Koloman je nakon toga, nastavlja Ljubić, odveden u »stolni Biograd«, »gdje ga Hrvati okruniše Zvonimirovom krunom za hrvatskoga i dalmatinskoga kralja«. Tu se Koloman, prema Ljubiću, »pred cijelim narodom svečano obveza, da će štovati i braniti staru slobodu države hrvatske« (str. 35).

No problem je u tome što je Ljubićeva argumentacija zaključka o Kolomanovim obvezama prema »državi hrvatskoj« prilikom krunidbe u Biogradu godine 1102. metodički veoma manjkava. Sadržajno se Ljubić oslanja na jedini podatak koji govori o kraljevoj krunidbi u Biogradu, na ispravu kralja Kolomana samostanu sv. Marije u Zadru iz 1102. godine, u kojoj se kaže: »Saluo abito consilio, postquam coronatus fui Belgradi supra mare, in urbe regia«, dakle, »nakon održana sabora, pošto bijah okrunjen u Biogradu na moru, u kraljevskom gradu«, ali tu ispravu uopće ne spominje.²⁸ Dapače, kraljeve obveze, o kojima ne govori nijedno sačuvano vrelo, pa njihov sadržaj uopće ne poznajemo, nastoji potkrijepiti bilješkom o saboru (*curia*) koji je održan pred Zadrom, ali ne 1102., kako bi proizlazilo iz Ljubićeva izlaganja, nego tek 1105. godine, prema kojoj se Koloman obvezuje da će čuvati »antiquam Dalmatie libertatem«, dakle »staru slobodu Dalmacije«. Ovdje nije riječ samo o Ljubićevoj kronološkoj, nego i o sadržajnoj pogrešci. Dalmacija u tom času, dakako, jest sastavni dio kraljevstva Hrvatske i Dalmacije, pa je Koloman 1105. godine, kako to svjedoči natpis na zvoniku samostana sv. Marije u Zadru, svojemu naslovu »rex Ungariae« pridružio naslov »rex Dalmatiae Croatiae«, što su ga u drugoj polovici XI. stoljeća nosili Petar Krešimir IV. i Zvonimir, ali je u bilješci o saboru pred Zadrom 1105. godine riječ o dalmatinskim gradovima i o obvezama prema njima, prije svega prema Zadru, a ne o cjelovitom pojmu hrvatskoga kraljevstva, tj. o kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske.²⁹

Ukratko, tekstom bilješke o saboru pred Zadrom 1105. godine ne mogu se tumačiti Kolomanove obveze prema hrvatskom kraljevstvu prije krunidbe u Biogradu 1102. godine. Na kraljev odnos prema hrvatskom kraljevstvu, prije svega prema hrvatskim uglednicima (*proceres*), upućuje prije spomenuti izričaj iz Kolomanove isprave samostanu sv. Marije u Zadru iz 1102. godine o održanom saboru ili vijeću (*saluo abito consilio*) jer prema tom izričaju smijemo utemeljeno pretpostaviti da se na tom saboru, prije same krunidbe, Koloman dogovarao s predstavnicima hrvatskoga kraljevstva, ali o sadržaju tog dogovora ništa ne znamo.³⁰

²⁸ T. Smičiklas, *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* [dalje: CD], sv. II, Zagreb, 1904., str. 9–10; o Kolomanovoj ispravi samostanu sv. Marije u Zadru 1102.: N. Klaić, n. dj., str. 513–517.

²⁹ Isto, str. 24. Usp. N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb, 1976., str. 17; N. Klaić – I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*, Zadar, 1976., str. 152–153; T. Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje. Prostor, ljudi, ideje*, Zagreb, 1997., str. 61–64.

³⁰ T. Raukar, *Seljak i plemić hrvatskoga srednjovjekovlja*, Zagreb, 2003., str. 56–57, bilj. 83a. No da bismo mogli utemeljeno, s motrišta razvoja hrvatske historiografije, ocijeniti Ljubićevu predodžbu o Kolomanovoj krunidbi u Biogradu 1102., nužno je upozoriti da je mnogo nakon Ljubićeva *Pregleda hrvatske povijesti*, polovicu

I Kolomanovo osvajanje dalmatinskih gradova godine 1105. zadaje Ljubiću kronološke i sadržajne poteškoće. On ističe da »dva natpisa onog doba u Zadru i jedna povelja zadarska [...] tvrde, da je Koloman stoprv podjarmio Zadar god. 1105.«, dok »Toma Arcidiakon, i listina od 15. lipnja 1103. [...] tvrdili bi, da je Koloman dobio Spliet pramalićem još te iste godine 1103« (str. 36).³¹ Ljubić jednostavnim postupkom prevladava kronološke suprotnosti vrele, a da ih nije podvrgnuo kritičkoj analizi: spaja oba datiranja i zaključuje da bi »iz tih spomenika izilazilo dakle po našem mnienju, da nadvladanje primorskih gradova dogodi se od g. 1103. do god. 1105.« (str. 37). Ali, Ljubić kod Farlatija nalazi i Kolomanov privilegij Trogiru, datiran 1108. godinom, pa zbog toga zaključuje da Koloman »god. 1108. sadje opet do primorja« (str. 37), što bi, prema Ljubiću, bio treći Kolomanov dolazak na istočni Jadran između 1102. i 1108., no pri tome kronološkoj neusklađenosti dodaje i sadržajnu zbrku. Nastavlja da Koloman »pred Zadrom skupi tada na sabor hrvatsko-dalmatinske stališe, da se s njimi posavjetjuje o državnih poslovih« (str. 37), ali nakon toga, da bi potvrdio takav zaključak, citira tekst Kolomanova privilegija Trogiru iz godine 1108. (str. 38, bilj. 1).³²

Prema tome, Ljubić je najprije bilješkom o saboru pred Zadrom 1105. tumačio Kolomanove obveze prilikom krunidbe u Biogradu 1102., a zatim je trogirskim privilegijem iz 1108., koji je, bez obzira na dataciju u danas poznatoj verziji, po svoj prilici nastao 1105. godine, nastojao potkrijepiti tobožnji »sabor hrvatsko-dalmatinskih stališa« pred Zadrom 1108. godine koji uopće nije postojao.

Kronološke i sadržajne neusklađenosti u Ljubićevu prikazu o ranoj hrvatskoj povijesti, do početka XII. stoljeća, posljedica su nerazvijene kritike izvora u počecima moderne hrvatske historiografije. Zato je u Ljubićevu *Pregledu hrvatske poviesti* znanstveno najmanje pouzdan upravo uvodni dio o ranom hrvatskom srednjovjekovlju. Izlaganje o kasnijim razdobljima hrvatske povijesti Ljubić čvršće oslanja na riječ vrele, pa ono biva pouzdanijim,

stoljeća kasnije, u bitno povoljnijim razvojnim okolnostima hrvatske historiografije, F. Šišić u *Pregledu povijesti hrvatskoga naroda* (1916.), isticao da je Koloman tom prilikom »prisegom zajamčio sva javna i državna prava hrvatskom kraljevstvu«, pa ih izrijekom iscrpno i opisuje. No treba reći da za takav popis Kolomanovih obveza ne postoji nikakva izvorna osnovica, pa Šišić zapravo u tom tekstu sabire značajke državnopravnog položaja hrvatskoga kraljevstva u dinastičkoj zajednici s Ugarskom u XII. i XIII. stoljeću i prebacuje ih u 1102. godinu (Šišić, n. dj., ³1962., str. 146). Ljubićev je postupak, prema tome, ustrajno slijedila, uz rijetke iznimke, i kasnija hrvatska historiografija.

³¹ Dva zadarska natpisa: epitafor opatice Vekenegje i natpis na zvoniku samostana sv. Marije u Zadru (N. Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, str. 524–527); isprava opatice Vekenegje: CD II, 15; Split: Toma Arhidakon, *Salonitanska povijest*, pogl. 17, »Kako su Ugri zavladali Dalmacijom i Hrvatskom« (Toma Arhidakon, *Povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika*, priredili O. Perić i M. Matijević Sokol, Split, 2003., str. 84–89); tobožnji Kolomanov privilegij splitskoj nadbiskupiji od 15.VI.1103.: CD II, 10–11. Ljubić ta vrele preuzima iz Farlatijeva djela *Illyricum sacrum*.

³² CD II, 19. O Kolomanovim povlasticama dalmatinskim gradovima i o trogirskom privilegiju: N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 11–22; L. Margetić, »Vijesti Andrije Dandola o Dalmaciji u XII. stoljeću i njegovih izvori«, *Historijski zbornik*, XXXV, str. 222–230; Zagreb, 1982.

a prosudbe o »zastarjelosti« zaključaka, česte u analizi Ljubićeva teksta o ranom srednjem vijeku, postupno postaju rjeđe. No kako se u sažetom opsegu ovoga priloga ne može prelistati cijeli Ljubićev *Pregled* i provesti kritička analiza njegova teksta u cjelini, evo barem još nekoliko primjera Ljubićevih tumačenja o nekim pojavama u razvijenom i kasnom srednjem vijeku hrvatske povijesti. Pri tome ne valja zanemariti činjenicu da Ljubić i u te dijelove *Pregleda* katkad ugrađuje stilističku neukrotivost i žestinu izričaja u kojima se primjetno ocrtavaju smjernice pragmatičke historiografije, oslonjene na ideologije autorove suvremenosti.

Opisujući iscrpno provalu Tatara 1242. godine, Ljubić govori i o pobuni Zadra protiv mletačke vlasti (1242.), o ulozi Bele IV., o njegovu prepuštanju grada Mletcima godine 1244. Mir između Zadra i Venecije godine 1247., kojim je izbjeglim Zadranima dopušten povratak u grad, Ljubić ocjenjuje ovako: »Bjegunci, pako, da jim prosto bude opet se vratiti k svomu ognjištu, prisiljeni su dati se na milost i nemilost svoga dušmana, koi sad jih pritisnu na nemile pogodbe, dostatno nam tvrdeće ondašnje nasilje i barbarstvo ovoga tudjinca na naših obala« (str. 52), tj. Venecije. Mletačka je vlast u Dalmaciji, dakle, »tudjinac« i »dušman« koji prema Zadranima iskazuje »nasilje i barbarstvo«. ³³ Kada nešto kasnije ocjenjuje vladavinu prvog Anžvinca, Karla I., Ljubić ističe da je »njegovo doba najtužnije u našoj povijesti« i to zbog toga što se kralj nije obazirao »gdje hrvatski velikaši otimaju se za nasilje, i dave tužni narod, i gdje lukav tudjinac uz takve okolnosti trga mu u primorju najliepše bisere iz krune« (str. 63), misleći na podvrgavanja Šibenika, Trogira, Splita i Nina »tudjincu«, tj. mletačkoj vlasti između 1322. i 1329. godine.

U novoj zadarskoj pobuni protiv Mletaka (1311.) odlučna su snaga Bribirci Pavao i njegov sin Mladen II., ali Ljubić prema njima iskazuje izrazitu nesklonost, pa ne ocjenjuje razložno i utemeljeno njihovu ulogu na istočnom Jadranu, gdje su se na prijelomu XIII. i XIV. stoljeća jedini mogli suprotstavljati politici Mletačke Republike. Već za nasljednika Bele IV., ističe Ljubić, »u primorju jako se biahu uzoholili Bribirski knezovi, te kao neodvisni vladari državom razpolagati započeli« (str. 56). No pošto je Zadar 1313. bio primoran ponovno priznati mletačku vlast, nastavlja Ljubić, 1314. godine »Mlečani pako nagradiše Mladinove zasluge mletačkim plemstvom«. A »tada Mladin, naslonjen na mletačku zaštitu, držeć se svemoćnim na ove štrane, narinu se usilnikom ciele hrvatske zemlje« (str. 59). Mladen se sukobljava sa Šibenikom i Trogirom, pa on i njegov brat Juraj »napru se sada, silom si podložiti ove gradove« i da bi to postigli »uporave sve gorčilo svoje biesne naravi«. Pri takvoj ocjeni Bribiraca Ljubić nekritički prihvaća gledišta splits-

³³ O tom razdoblju zadarske povijesti: Klaić–Petricioli, n. dj., str. 159–160, 187–195.

koga kroničara Mihe Madijeva, pa navodi njegove prigovore i neumjerene retoričke uzvike, namijenjene Mladenu (str. 60, bilj. 1).³⁴

Dok vladanje Karla I. Ljubić ocjenjuje kao »najtužnije« u hrvatskoj povijesti, njegovu sinu Ludoviku (naziva ga Ljudevit) dodaje pridjevak »Veliki«, prije svega zbog njegovih uspjeha u sukobu s Mletačkom Republikom. U opsežnom tekstu opisuje njegovo vladanje, sukob s Venecijom oko Zadra godine 1345. i rat s Republikom koji završava mirom u Zadru 18. veljače 1358. Ljubić s pravom ističe da tim mirom »Ljudevit dobi sve zemlje i otoke, koje su Mletčani posiedovali na iztočnoj obali jadranskog mora od Kvarnera tja do Drača« (str. 66). Premda se mora reći da Ljubićev prikaz Ludovikova razdoblja zastaje na razini jednostavne kronologije političkih zbivanja, pa je izvan njegova obzora ostalo ono najvažnije, društveni i gospodarski uspon u Dalmaciji nakon Zadarskog mira, ipak je tome nužno dodati da u času kad nastaje Ljubićev *Pregled hrvatske poviesti* historiografija još nije mogla do-prijeti do arhivske građe dalmatinskih gradova, prije svega Zadra, koja je jedina mogla ocrtati plodno djelovanje Ludovikove integracije na društveni rast na istočnom Jadranu.

U iscrpnom tekstu o hrvatskoj povijesti nakon Ludovikove smrti godine 1382., tj. o protudvorskom pokretu, na kojega se nadovezuje dugo vladanje kralja Žigmunda, vrijedno je upozoriti na Ljubićevu ocjenu Žigmunda. Prema Ljubiću, Žigmunda »kroz celo njegovo vladanje nisu Hrvati nikad ukupno i iskreno [...] svojim kraljem zapoznali, buduć da se svakojakim nasiljem uspeo do našega prijestola, a ipak iz nemara pustio, da ga Mletčani liše najsjajnijih bisera« (str. 99), što je srodno razlozima negativne ocjene o Karlu I.: Žigmund nije spriječio mletačko osvajanje dalmatinskih gradova 1409.–1420. godine koje Ljubić naziva »najsajnijim biserima«.

I vladanje kralja Matijaša zauzima velik prostor u Ljubićevu *Pregledu hrvatske poviesti* (str. 119–143). U tom tekstu, uvelike oslonjenom na tada posve novu građu iz mletačkih arhiva, ima podataka i tumačenja koji su historiografski i danas zanimljivi. Pobuna Ivana Viteza i Janusa Pannoniusa, »oba Hrvata«, ističe Ljubić, protiv Matijaša 1471. (Ljubić ima godinu 1470.) izbija »ponajviše radi njegova nehajstva za domaće poslove« (str. 133). Veliku pozornost Ljubić posvećuje otporu spram pritiska Turaka i mletačkoj politici na istočnom Jadranu, napose zbivanjima oko otoka Krka.

Ipak, najzanimljivija je Ljubićeva iscrpna ocjena o Matijašu Korvinu. Smatra da »Ugri označuju Matijaševo doba kao najsjajnije i najmoćnije nji-

³⁴ O Bribircima: Vj. Klaić, *Bribirski knezovi od plemena Šubić do god. 1347.*, Zagreb, 1897.; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 407–450; D. Karbić, »Šubići Bribirski do gubitka nasljedne banske časti (1322.)«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Vol. 22, str. 1–26; Zagreb, 2004.; Kronika Mihe Madijeva: *Legende i kronike*, Miha Madijev de Barbazanis, *Historija*, preveo i priredio V. Rismondo, Split, 1977., str. 151–184. Usp. T. Raukar, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku*, Split, 2007., str. 105–108.

hove narodne poviesti; ali po sve krivo« jer je »Ugarska silno stradala za njegova vladanja, pošto miesto se latiti priosvojenja njezinih prava na jugu, ili ju barem tamo obraniti od napadanja njezina stolietnoga krvnika, zapusti ju u njegove ruke, trošeć bez nemogućega uspieha narodne sile na to samo, da ugodi izgrednosti svoje razuzdane ćudi« (str. 143).

Osnovica je Ljubićeve ocjene Matijaša Korvina činjenica o rasipanju njegovih vladarskih snaga na drugim područjima, primjerice, u ratovima u srednjoj Europi, a ne ondje gdje je njegova moć bila nužna, u obrani od turskog pritiska. Dosljedno tome, »za Hrvatsku se pako doba Matijaševo prikazuje bez dvojbe kao najusilnije, najnesrećnije, najupropastnije, jer da joj nije bilo tada pomoći mletačke, nebi danas od nje osim uspomene ni znaka ostalo« (str. 143).

Ljubićev je izričaj ovdje preoštar, a neki zaključci pretjerani i pogrešni, primjerice, kad ističe važnost Mletačke Republike za opstanak Hrvatske – takav bi zaključak mogao vrijediti samo za uski istočnojadranski pojas i dalmatinske gradove, ali ne u Matijaševu razdoblju, nego mnogo kasnije, u XVI. i XVII. stoljeću, za vrijeme mletačko-turskih ratova – ali ipak, Ljubić s pravom upozorava na neke pojave u djelatnosti Matijaša Korvina koje uvažava i kasnija historiografija.³⁵

Već i ovo kratko prelistavanje *Pregleda hrvatske poviesti* pokazuje da u toj sintezi prevladava slijed političkih zbivanja hrvatske povijesti, ali je Ljubić, unatoč tome, na njegovim stranama pokazao da posjeduje i senzibilitet za ljude i društva, izvan uske sfere političkog razvoja, što u ocjeni njegova prinosna početcima moderne hrvatske historiografije nije nimalo sporedno.

Ljubić, na primjer, iscrpno govori, oslanjajući se na mletačka vrela, napose na *dispace* Pietra Pasqualiga, o Cambraiskoj ligi 1508. i o njezinim odnosima s Vladislavom II. Jagelovićem, te o Dalmaciji, za koju je ugarsko-hrvatski kralj trebao povesti rat s Venecijom (str. 160–166). Razmatranje prilika u Dalmaciji oko godine 1510., pak, izravno vodi Ljubićev tekst prema društvenim pokretima u dalmatinskim gradovima »koji se uprav tada počеше buditi u tih gradovih borbama medju plemstvom i pučanstvom« (str. 166). Ljubić pomno, na oko pet stranica (str. 166–171), opisuje bunu pučana na Hvaru 1510.–1514. godine.

Izlaganje o pokretu pučana Ljubić uglavnom temelji na bogatoj građi koju sadržavaju *Dnevnici* Marina Sanuda, ali upotrebljava i druga vrela o hvarskom ustanku, primjerice tekstove o tzv. čudu križa 6. veljače 1510. Ljubić točno određuje tijek zbivanja u hvarskom ustanku. Protuplemička buna počinje 23. svibnja 1510. u »Starom Hvaru«, dakle u Starom Gradu, a svoje zahtjeve pučani iznose pred hvarske plemiće u kneževoj palači u »Novom Hvaru«,

³⁵ T. Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, str. 90–95; B. Grgin, *Počeci rasapa. Kralj Matijaš Korvin i srednjovjekovna Hrvatska*, Zagreb, 2002.

dakle u gradu Hvaru. Ljubić prema Sanudu citira odlomak pisma bračkoga kneza Nikole da Molina od 7. lipnja 1510., u kojemu se točno navode staleški zahtjevi hvarskih pučana (str. 168).

Opisuje djelovanje mletačkih providura koje je Venecija upućivala u Dalmaciju i na Hvar radi svladavanja pučkih buna. Najviše pozornosti posvećuje Sebastianu Giustinianu i njegovu djelovanju u ljeto 1512. godine, pa ističe njegovo pustošenje Vrboske i poraz u sukobu s Matijom Ivanićem kod Jelse (str. 169–170). Ljubić ocjenjuje da su pučani ponovno ustali protiv plemića na početku kolovoza 1514., pri čemu je pogubljeno nekoliko desetaka hvarskih plemića, »voleć sasvim propasti, negoli više plaziti kao rob pod kletim jarmom gruba nasilstva« (str. 170). Pobunu pučana napokon ugušuje providur Vincenzo Capello u rujnu i listopadu 1514. godine.

Prikaz pokreta hvarskih pučana u Ljubićevu *Pregledu hrvatske poviesti* prvi je iscrpni opis hvarskog pokreta u hrvatskoj historiografiji i nedvojbena prinos Šime Ljubića poznavanju staleških suprotnosti u hvarskom društvu.³⁶

No ako bi se, možda, moglo reći da je prije svega poznavanje mletačkih vrela usmjerilo Ljubićev *Pregled* prema opisu pučkih pokreta u Dalmaciji, takvom se zaključku suprotstavlja druga činjenica: opis seljačke bune Matije Gubca 1573. godine (str. 219–220) koji pokazuje da je u Ljubića bio živ istraživački osjećaj za složene odnose među društvenim skupinama.

Nadalje, u Ljubićevu *Pregledu* istaknuto mjesto zauzima pojam kraljevske vlasti i njezin odnos prema feudalnoj aristokraciji, što su teme kojima se bavi i suvremena historiografija. Ljubić stoga u *Pregled* uključuje i iscrpan opis zrinško-frankapanskog pokreta protiv carskog apsolutizma, od ocrtanja uzrokâ pokretu, do pogubljenja Petra Zrinskog i Frana Krste Frankapana 30. travnja 1671. (str. 269–277).

Uvriježenu predodžbu da Ljubićev *Pregled hrvatske poviesti* isključivo razmatra političku povijest osporava i cjelovit osvrt na društvene prilike u Dalmaciji pod mletačkom vlašću (str. 333–348), što ga je Ljubić postavio nakon izlaganja o padu Mletačke Republike godine 1797. Matija Mesić je još 1867. prigovorio Ljubiću što »govori o načinu vladanja mletačkoga na našem zemljištu istom nakon propasti republike mletačke« (str. 258), jer je o tome trebalo govoriti i ranije, na drugim mjestima u *Pregledu*, no ta koncepcijska napomena, koliko god bila dijelom i opravdana, ipak zanemaruje bitno: Ljubićev prinos poznavanju društvenog razvoja u Dalmaciji pod mletačkom vlašću. Ljubić, na primjer, u tom dijelu *Pregleda* razlaže o upravnom ustrojstvu dalmatinskih gradova nakon 1409. godine, društvenim staležima, napose o dalmatinskom plemstvu, vjerskim odnosima, prihodima i rashodima mletačke

³⁶ Usp. A. Gabelić, *Ustanak hvarskih pučana (1510–1514)*, Izvori–tokovi–dometi, Split, 1988., str. 21–22; Isti, *Ivanićev ustanak i bunt Dalmacije*, Hvar, 2007., str. 141–144.

uprave u Dalmaciji, vojnoj organizaciji, iscrpno o gospodarstvu, zatim o bolnicama i zdravstvu te o sustavu komunikacija itd.

Suvišno je i reći da su kasnija istraživanja temeljito promijenila Ljubićeve predodžbe o Dalmaciji pod mletačkom vlašću, ali to ne osporava važan zaključak da je taj odjeljak *Pregleda* bio prvi pokušaj cjelovita prikaza o dalmatinskom društvu u doba mletačke vlasti i da ga zbog toga valja smatrati vrijednim Ljubićevim prinosom modernoj hrvatskoj historiografiji u doba njezina nastajanja u sredini XIX. stoljeća.

*

Da zaključim. U hrvatskoj historiografiji prevladavaju površne ocjene o *Pregledu hrvatske poviesti* Šime Ljubića. One su prije svega plod iznenađujuće činjenice da je jedinu temeljitu, kritičku ocjenu Ljubićeva djela napisao, kako je već bilo istaknuto, Matija Mesić davne 1867. godine i da nakon toga *Pregled* nikada više nije bio podvrgnut kritičkom provjeravanju. Historiografija se zbog toga redovito zadovoljavala jednostavnim zaključkom da je Ljubićeva sinteza »zastarjela«. Svakako, u Ljubićevu *Pregledu* se prožimaju dvije razine razlaganja: uistinu »zastarjeli« zaključci, pa i čitavi dijelovi knjige, na primjer o ranom hrvatskom srednjovjekovlju, s jedne, ali i izraziti prodori prema novim istraživačkim obzorima, veoma često potkrijepljeni svježim podacima vrela, napose iz mletačkih arhiva, s druge strane. Napokon, u razgovoru o Ljubićevu *Pregledu hrvatske poviesti* nipošto ne smijemo zanemariti ključnu činjenicu da on nastaje na samom početku razvoja moderne hrvatske historiografije i da u nju unosi, pokraj zaključaka koji su danas uistinu znanstveno zastarjeli, i vrijedne plodove, koje ni danas u našim promišljanjima ne smijemo posve zanemariti, pa smo dužni barem upozoriti na te dijelove Ljubićeva *Pregleda*.

Najkraće, prinos Šime Ljubića hrvatskoj povijesnoj znanosti, bilo istraživačkim tekstovima, bilo objelodanjivanjem zbirke mletačkih vrela, nedvojbeno je jedno je od uporišta kasnijem razvoju hrvatske historiografije.

PREGLED HRVATSKE POVIESTI ŠIME LJUBIĆA I POČETCI MODERNE HRVATSKE HISTORIOGRAFIJE

Sažetak

U prilogu se kritički ocjenjuje *Pregled hrvatske poviesti* Šime Ljubića, objavljen u Rijeci 1867., prva iscrpna sinteza o hrvatskoj povijesti od početaka do sredine prve polovice XIX. stoljeća, i utvrđuje njegova važnost u razvoju moderne hrvatske historiografije. Polazište kritičkog pristupa je uključivanje Ljubićeva *Pregleda* u historiografske okolnosti vremena u kojemu je to djelo nastalo, sredinom 60-ih godina XIX. stoljeća. Zajedno s povjesničarima, pripadnicima prvog naraštaja moderne hrvatske historiografije,

I. Kukuljevićem, M. Mesićem i F. Račkim, Ljubić postavlja temelje istraživanju vrelâ za hrvatsku povijest, prije svega u mletačkim arhivima. To je bio početak plodnog razdoblja u razvoju hrvatske historiografije, u kojemu se do prvih desetljeća XX. stoljeća objavljuju temeljne zbirke izvora za hrvatsku povijest, nastaju ključne studije o pojedinim problemima hrvatske povijesti, napose srednjovjekovne, i objavljuju velike sinteze hrvatske povijesti (T. Smičiklas, Vj. Klaić i F. Šišić). No važno je istaknuti da se ta ostvarenja hrvatske historiografije pojavljuju tek nakon tiskanja *Pregleda hrvatske poviesti*, pa je Š. Ljubić bio primoran sâm otvarati put kritičkom poznavanju hrvatske povijesti.

U Ljubićevu se *Pregledu hrvatske poviesti* stoga nužno nalaze brojni podatci i tumačenja koja danas s pravom ocjenjujemo zastarjelima, ali pri tome moramo uvažiti dvije činjenice: s jedne strane razvojnu razinu hrvatske historiografije u vremenu kad Ljubićeva sinteza nastaje, s druge, da je Ljubić, unatoč tome, u *Pregledu hrvatske poviesti* otvarao nova istraživačka područja, iskazujući, primjerice, zanimanje za društvene pokrete, prije svega za pobunu hvarskih pučana 1510.–1514., koju je prvi u hrvatskoj historiografiji iscrpno i točno opisao. Napokon, njegov se prinos hrvatskoj historiografiji iskazuje i u temeljitom prikazu prilika u Dalmaciji pod mletačkom vlašću, uključen u *Pregled hrvatske poviesti* nakon izlaganja o propasti Mletačke Republike 1797. godine. Ljubićev *Pregled*, prema tome, prva je u nizu sinteza o hrvatskoj povijesti, sa svim nedostacima koji se u vremenu njegova objavljivanja nisu mogli izbjeći, ali i s novim istraživačkim obzorima kojima je Ljubićeva sinteza plodno djelovala na budući razvoj hrvatske historiografije.

*THE SURVEY OF THE CROATIAN HISTORY BY ŠIME LJUBIĆ
AND THE BEGINNINGS OF THE MODERN CROATIAN HISTORIOGRAPHY*

Summary

Šime Ljubić's *Survey of the Croatian history*, printed in Rijeka in 1867, is the first detailed synthesis of the Croatian history, from the antiquity to the first half of the nineteenth century. It is reviewed in this article, and its importance is established in the development of the modern Croatian historiography. The starting point for the line of argument presented in the paper is the placement of Ljubić's *Survey* within the context of the historiography of the 1860s, when this work was written. Ljubić, along with [other] historians, members of the first generation of modern Croatian historiographers, I. Kukuljević, M. Mesić and F. Rački, laid the foundations for the study of the Croatian history sources, using primarily Venetian Archives. It was the beginning of a prolific period in the development of the Croatian historiography, with the fundamental collected sources for the Croatian history published by the first decades of the twentieth century. Also, major studies on particular aspects of the Croatian history emerged at this time, especially regarding medieval history, as well as major syntheses of the Croatian history (T. Smičiklas, Vj. Klaić and F. Šišić). It is important to point out that all those works in the Croatian historiography appeared only after the publishing of the *Survey of the Croatian history*, therefore, Šime Ljubić, in fact, had to forge a path in the critical understanding of the Croatian history.

Consequently, in Ljubić's *Survey of the Croatian history* numerous facts and interpretations can be found, rightly considered outdated at the present time. Nevertheless, it

should be acknowledged that although Croatian historiography was at its outset at the time of emergence of Ljubić's synthesis, with the *Survey of the Croatian history*, he opened new areas of study by showing, for example, interest in social movements, particularly in the Plebeian Uprising of Hvar, 1510–1514. He was the first historian in the Croatian historiography to describe the uprising minutely and accurately. Finally, his contribution to the Croatian historiography is distinguished by a thorough presentation of circumstances in Dalmatia under the Venetian rule, included in the *Survey of the Croatian history* after the presentation of the ruin of the Venetian Republic in 1797. Thus, Ljubić's *Survey* is the first in a series of synthesis of the Croatian history, with all the shortcomings impossible to prevent at the time of its publishing, proposing, however, new venues of research, and thus positively influencing further development of the Croatian historiography.

Sl. 1.: Šime Ljubić, *Pregled hrvatske poviesti*, Rijeka, 1864.

Sl. 2.: *Muževi ilirske dobe* (1835–1850), litografija, crtao Theodor Mayerhofer, tiskali Georg Angerer i Karl Göschl, Beč, 1870. godine, a potom i Dionička tiskara u Zagrebu 1885. godine. Šime Ljubić, prvi s lijeva u predzadnjem redu

Šime Ljubić i hrvatska povijest – povijest i identitet: metoda, funkcija i ideologija od zavičajnosti do rodoljublja

Izvorni znanstveni članak
UDK 930-05 Ljubić, Š.

U povijesti hrvatske historiografije XIX. stoljeća govori se o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom kao onome koji je svojim sustavnim radom, započetim u preporodno doba 1840-ih godina, označio početak suvremene hrvatske povijesne znanosti. Premda je bio povjesničar amater kao što su bili i drugi koji su svojim djelovanjem u isto vrijeme označili početak drugih znanosti u Hrvatskoj, Kukuljević je hrvatsku historiografiju položio na znanstvene temelje time što je svoj rad zasnivao na izvorima. Odatle i njegov intenzivni rad na pronalaženju i objavljivanju izvora.¹ No, u vrijeme dok je Kukuljević 1850-ih godina, u vrijeme Bachova apsolutizma, nastavio djelovati kroz svoje Društvo za jugoslavensku povjesnicu i starine, široko zasnivajući historiografska istraživanja, objavljujući izvore i istražujući sve što se može podvesti pod pojam starina te nacionalne povijesne i kulturne baštine, školovala su se trojica povjesničara koji će od početka 1860-ih godina davati obilježje razvoju hrvatske historiografije. To su Franjo Rački,² Matija Mesić³ i Šime Ljubić,⁴ sva trojica kasnije članovi Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, a od njih Rački prvi predsjednik Akademije, Mesić prvi rektor zagrebačkog Sveučilišta i Ljubić prvi ravnatelj Narodnog zemaljskog muzeja. Ta su trojica – simbolično – potekla iz sva tri dijela tadašnje, razjedinjene »trojedne kraljevine«, Rački iz sjeverne Hrvatske (rođen u Fužinama u Gorskom kotaru), Mesić iz Slavonije (rođen u Slavanskom Brodu), a Ljubić iz Dalmacije (rođen u Starom Gradu na Hvaru). Dok je Kukuljević bio plemić i po školovanju časnik, ova su trojica bila pučkoga podrijetla i sva trojica su kao prvo stekli

¹ O Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom kao povjesničaru usp. Jaroslav Šidak, *Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti*, Školska knjiga, Zagreb, 1981., str. 297–322 (studija pod naslovom »Ivan Kukuljević – osnivač moderne hrvatske historiografije«); Stjepan Antoljak, *Hrvatska historiografija do 1918.*, knj. 2, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1992., str. 13–39.

² O Franji Račkom usp. Tade Smičiklas, *Život i djela dra. Franje Račkoga*, HAZU, Zagreb, 1895.; Antoljak, str. 88–157; Mirjana Gross, *Vijek i djelovanje Franje Račkoga*, Novi liber, Zagreb, 2004.

³ O Matiji Mesiću usp. Antoljak, str. 81–88.

⁴ O Šimi Ljubiću usp. Tade Smičiklas, »Život i djela Šime Ljubića«, *Ljetopis JAZU*, za godinu 1897., str. 150–243; Zagreb, 1898.; Antoljak, str. 40–75; Marin Zaninović, »Šime Ljubić – Utemeljitelj Hrvatskoga arheološkog društva«, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, 6, str. 29–39; Zagreb, 1981.

svećeničko zvanje, ali tako stečena znanja, jednako kao Kukuljeviću njegovo časničko obrazovanje, bila su im osnovica na kojoj su mogli razvijati svoje intelektualne potencijale. Kukuljević (rođen 1816.) bio je od Ljubića (rođenog 1822.) stariji samo šest godina. Jednako toliko bio je Ljubić stariji od Račkoga (rođenog 1828.) i dvije godine manje od Mesića (rođenog 1826.), te je generacijski podjednako blizak Kukuljeviću kao i Mesiću i Račkom, ali po načinu stručnog oblikovanja stoji na razmeđu između Kukuljevića i ostale dvojice.

Naime, Kukuljević je s obzirom na svoje obrazovanje, ne dovodeći tom konstatacijom u pitanje njegovu ulogu u postavljanju temelja kritičkoj hrvatskoj historiografiji, ostao povjesničar amater, dok su Ljubić, Mesić i Rački daljnjim, sveučilišnim studijem stekli stručno povjesničarsko obrazovanje, te su činili prvu generaciju stručno osposobljenih hrvatskih povjesničara. Pritom je Ljubić započeo istraživati i objavljivati radove kao amater, prije nego što je stekao povjesničarsko obrazovanje. Premda mlađi od Kukuljevića, prve je radove počeo objavljivati gotovo u isto vrijeme kada i Kukuljević, sredinom 1840-ih godina, a studij povijesti u Beču počeo je pohađati 1855. kao 33-godišnjak (i završio ga dvije godine kasnije), tj. u vrijeme do kada je već oblikovao svoju istraživačku metodu. Zbog toga Ljubić ne samo generacijski nego i metodom svoga istraživačkog rada stoji između Kukuljevića i Račkoga, dapače bliže Kukuljeviću nego Račkom. Svi su oni hrvatsku historiografiju polagali na znanstvene temelje zasnivajući svoj rad na kritici izvora. No, Račkom u razvoju hrvatske historiografije XIX. stoljeća pripada posebno mjesto po tome što je svojim radovima u potpunosti uključio hrvatsku historiografiju u tijekomove suvremene europske historiografije, zasnovane na metodama njemačke historiografske škole Leopolda von Rankea koja je metodu kritike izvora povezala s poimanjima prema kojima povijest nije tek niz pojedinačnih događaja već postoji povijesni razvoj kao niz uzročno-posljedično povezanih događaja.⁵

Radovi Kukuljevića, Ljubića i Račkog istodobno pripadaju suvremenoj pragmatičnoj historiografiji koja je historiografiji pridavala ulogu povijesnog legitimiranja fenomenâ suvremenosti. U doba koje je razvilo fenomen nacija historiografija je tretirana kao jedna od disciplina iz sklopa »narodne znanosti«, tj. kao disciplina koja je u funkciji afirmacije nacionalnog identiteta i koja ima zadaću stvoriti fundus iz kojeg će nacionalni pokreti crpiti podatke i ugrađivati ih kao elemente u strukturu svoje nacionalne ideologije. U tome je europske slijedila i hrvatska historiografija. Tako je i suvremena hrvatska historiografija od svojih znanstvenih kukuljevićevskih začetaka bila u funkciji afirmacije hrvatskog nacionalnog identiteta i političkih ciljeva nacionalnog po-

⁵ Mirjana Gross, *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja*, Novi Liber – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1996., str. 123–131, 172–188.

kreta u njegovoj borbi za samostalnost i teritorijalnu cjelovitost Hrvatske. Ljubić je polazio s istih načelnih stajališta, a dolazeći iz specifične dalmatinske i u samoj Dalmaciji specifične lokalne starogradske sredine, pridavao je konkretnim pragmatičnim ciljevima historiografije osobnu nijansu. Svoja povijesna i književnopovijesna istraživanja stavljao je u funkciju afirmacije različitih slojeva kolektivnog identiteta kojega se pripadnikom sam osjećao. Ljubić je svoja istraživanja proširivao onako kako je širio ili dopunjavao koncentrične krugove tog kolektivnog identiteta. O legitimacijskoj svrsi njegovih radova ne govori toliko interpretacija povijesnih događaja (koja je, uostalom, kod njega vrlo oskudna) već više sam izbor tema, pa i pojedine izravne, gotovo programatske izjave, dapače aktualizacije.

1. O METODI I MJESTU U POVIJESTI HRVATSKE HISTORIOGRAFIJE – IZMEĐU KUKULJEVIĆA I RAČKOG

Učenik Petra Nisitea

Šime Ljubić rođen je u Starom Gradu, koji odiše starinom prvoga grada na istočnoj obali Jadrana, grčkoga Farosa i hrvatske renesanse Hektorovićeve Tvrdalja, što je još mladog Ljubića usmjerilo prema zanimanju za prošlost. Na Ljubićevo usmjeravanje prema istraživanju prošlosti i na njegovo metodološko oblikovanje utjecao je njegov sugrađanin, erudit Petar Nisiteo,⁶ zbog čega je po nekim ocjenama Ljubić bio »u pravom smislu te riječi učenik i gojenče Nisiteovo«.⁷ Ljubić je s Nisiteom održavao intenzivne kontakte. U izravnom dodiru s njim bio je u vrijeme studija bogoslovije u prvoj polovici 1840-ih godina, izravno tijekom praznika i dopisivanjem iz Zadra, zatim kao kapelan u Starom Gradu od 1846. do kraja 1849., a korespondenciju s njim vodio je i nakon odlaska iz Staroga Grada.

U vrijeme Ljubićeve formiranja Petar Nisiteo (1774.–1866.) bio je najuglednija osoba u Starom Gradu i jedan od najuglednijih intelektualaca u Dalmaciji razdoblja od 1830-ih do 1850-ih godina. Nisiteo je bio potomak Petra Hektorovića u ženskoj lozi i nasljednik njegova Tvrdalja, vlasnik njegove rukopisne ostavštine i velike biblioteke te epigrafske i numizmatičke zbirke. Nakon studija u Padovi djelovao je u sjevernoj Italiji gdje je stekao ugled znanstvenika mineraloga i svestrano obrazovanog erudite. Tamo je dočekao pad Mletačke Republike i njen dolazak pod francusku upravu te dolazak Dalmacije pod prvu austrijsku upravu, zatim pod francusku vlast i njezino konačno uključivanje u Habsburšku Monarhiju. Bio je jedan od dal-

⁶ O Petru Nisiteu v. kod: Ante Petravić, *Studije i portreti*, Tisak i naklada Antuna Scholza, Zagreb, 1905., str. 239–282 (studija pod naslovom: »Petar Nisiteo«).

⁷ Petravić, str. 271.

matinskih intelektualaca koji je podržao francusku vlast, te je bio imenovan profesorom Liceja u Gorici. Po završetku tog burnog razdoblja vratio se u Dalmaciju i povukao se 1814. u Stari Grad, gdje je 14 godina bio gradonačelnik i gdje se počeo baviti istraživanjem antičke starine u Dalmaciji, napose starina Staroga Grada (grčkog Farosa odnosno rimske Farije), te postao cijenjeni poznavatelj numizmatike i epigrafike. Bio je u dodiru s europskim istraživačima i institucijama iz Italije, Njemačke i Beča. U Starom Gradu ga je 1862. posjetio i Mommsen pripremajući svoje djelo o rimskim natpisima *Corpus inscriptionum Latinarum*, a Nisiteo mu je dao na uvid svoje prijepise rimskih natpisa u Dalmaciji. Radove je objavljivao u časopisu *Bulletino dell' Istituto archeologico di Roma* i bio je dopisni član tog instituta. Nisiteo je pripadao tipu istraživača »starinara« poput suvremenika Francesca Carrare koji je proveo prva arheološka istraživanja antičke Salone i istraživača istarskih starina Petra Kandlera, polivalentnih erudita koji su se iz intelektualne radoznalosti (Carrara i Kandler i institucionalno) posvetili istraživanju starina, tj. spomenika prošlosti neovisno o njihovoj vrsti, uključujući se u suvremenu kritičku historiografiju i sudjelujući u postavljanju temelja nekih suvremenih znanosti kao što su arheologija i povijest umjetnosti. Tom tipu istraživača je svojom djelatnošću u sjevernoj Hrvatskoj pripadao Kukuljević, te je sasvim razumljivo što je Kukuljević tu bliskost prepoznao kod Nisitea, pa ga je (iz Dalmacije još Carraru) 1851. godine pozvao da bude počasni član Društva za jugoslavensku povjesnicu i starine, što je Nisiteo sa zadovoljstvom prihvatio.⁸

Sam je Ljubić isticao da ga je na istraživanje povijesti potaknuo Nisiteo,⁹ a Nisiteo je Ljubića nazivao »mojim drugom u nauci«.¹⁰ Razgovori s Nisiteom, korištenje njegove bogate biblioteke, uvid u spise Hektorovićeve obiteljskog arhiva i Nisiteovu numizmatičku zbirku itd. omogućili su Ljubiću da razvije zanimanje za sve ono što se može obuhvatiti pojmom starine. Tako je Ljubić svoja prva istraživanja započeo kao amater, ali pod mentorstvom iskusnog erudite Nisitea.

Poticaj Ljubiću da počne istraživati i objavljivati davala je i zadarska sredina. U Zadru se u vrijeme studija bogoslovije upoznao s krugom koji je na čelu s Antom Kuzmanićem pripremao izdavanje i 1844. pokrenuo *Zoru dalmatinsku*.

Od amatera do školovanog povjesničara

Ljubić je svoj prvi rad objavio već 1844. kao dvadesetdvo godišnji bogoslov i to u prvom godištu *Zore dalmatinske*. Tijekom dviju godina, 1844. i 1845., tj. do završetka studija bogoslovije, Ljubić je u časopisima koji su iz-

⁸ Petravić, str. 273–274.

⁹ Antoljak, str. 40.

¹⁰ Petravić, n. dj., str. 273.

lazili u Zadru objavio osam članaka na hrvatskom i talijanskom jeziku posvećenih različitoj problematici – povijesnoj, književnopovijesnoj, etnografskoj, jezikoslovnoj i biografijama istaknutih osoba.¹¹ Tako je odmah pokazao osobine koje će ostati trajno obilježje njegova rada, a to je neobična plodnost, koju ističu svi njegovi biografi, te – kao što je istaknuo Radoslav Katičić¹² – širina istraživačkog interesa. U toj širini istraživačkog interesa bio je blizak Nisiteu i Kukuljeviću.

Ljubić je nastavio istraživati i objavljivati kao kapelan u rodnom gradu do kraja 1849. te kao kapelan i župnik u različitim mjestima na Hvaru i Braču do 1855. Nakon prvih radova, temeljenih dijelom na izvorima a više na literaturi, tada su nastali prvi Ljubićevi ozbiljni znanstveni radovi. To su dva rada iz numizmatike (»dalmatinskog pjenezoslovja«), izrađena na osnovi numizmatičke zbirke koju mu je darovao Nisiteo, tiskani u bečkom časopisu *Archiv für österreichische Geschichte* (sv. 11, 1851.) i u Zagrebu u Kukuljevićevu *Arkivu za povjestnicu jugoslavensku* (knj. 2, 1852.) koji su ga učinili poznatim u istraživačkim krugovima.

Ljubićevu stjecanju formalnog povjesničarskog obrazovanja pogodovala je činjenica da je neoapsolutizam 1850-ih godina (tzv. Bachov apsolutizam), osnivajući gimnazije u sklopu svojih modernizacijskih reformi, omogućavao stvaranje osposobljenog profesorskog kadra stipendijama za sveučilišni studij. Na taj su način tijekom 1850-ih godina već kao svećenici krenuli na studij Ljubić (u Beč) i Mesić (u Beč i Prag), dok je Rački svoje profesionalno povjesničarsko obrazovanje stjecao u Rimu na različitim crkvenim visokoškolskim i znanstvenim institucijama. Ljubić je od te trojice bio najstariji, te je, kao što je već navedeno, krenuo u Beč na studij povijesti (i zemljopisa) 1855. s napunjene 33 godine života i studij završio dvije godine kasnije. To što je na studij došao kao već afirmirani stručnjak s već oblikovanom vlastitom istraživačkom metodom, nije pogodovalo njegovu metodološkom razvoju. A u Beču, gdje se upoznao i s Mommsenom, više vremena nego studiju posvećivao je istraživanjima i ispisivanju dokumenata u bečkim arhivima i knjižnicama, suradnji s C. k. Centralnom komisijom za istraživanje i očuvanje spomenika, objavljivanju arheoloških radova i tiskanju svog *Dizionaria*.¹³

U vrijeme djelovanja Nisitea, Kukuljevića i Ljubića u prvoj polovici XIX. stoljeća razvila se već profesionalna historiografija, a stvarala se i institucionalna osnovica povijesnih istraživanja, pa je i država podupirala stvaranje javnih ustanova koje se bave istraživanjem prošlosti. Često su to bili muzeji koji tada imaju ulogu polivalentnih ustanova, kako za istraživanje prošlosti tako za prikupljanje svih vrsta povijesnih spomenika. Doba klasicizma usmjevalo je interes tih ustanova prije svega prema antici, te su tako na hrvatskom

¹¹ Usp. Ljubićevu bibliografiju kod: Smičiklas, str. 235–243.

¹² Usp. prilog akademika Radoslava Katičića u ovom zborniku.

¹³ Antoljak, str. 43–44.

prostoru muzeji osnovani najprije u Dalmaciji – arheološki muzeji u Splitu (1820.) i Zadru (1830.) – a Carrara u Saloni i Kandler u Istri svoja su istraživanja provodili po nalogu bečke C. k. Centralne komisije za istraživanje i očuvanje spomenika. Nacionalni pokreti su interes proširivali prema »nacionalnoj«, srednjovjekovnoj povijesti, pa su u tom smislu bili usmjereni i naponi preporodnog pokreta u sjevernoj Hrvatskoj. No, u sjevernoj Hrvatskoj nije postojala javna ustanova namijenjena istraživanju prošlosti financirana od strane države. Narodni muzej je od 1846. postojao tek kao zbirka u Narodnom domu pod upravom Gospodarskog društva. Nedostatak takve institucije od 1850. je supstituiralo Kukuljevićevo Društvo za jugoslavensku povjesnicu i starine. Zadatak je Društva bio istraživanje povijesti i prikupljanje izvora te objavljivanje rezultata istraživanja u društvenom časopisu *Arkivu za povjestnicu jugoslavensku*, kao i sakupljanje starina u najširem smislu koje su deponirane u zbirke Narodnog muzeja.¹⁴

Tih su 1850-ih godina i Kukuljević i Ljubić u potrazi za pisanim spomenicima istraživali u javnim i privatnim arhivskim zbirkama u Beču, Veneciji i Dalmaciji i objavljivali dokumentarno gradivo, na terenu u Dalmaciji istraživali natpise i obilazili arheološke lokalitete itd. Kukuljević je to činio u sklopu djelovanja svog Društva, a Ljubić potaknut vlastitim interesom kao i Kukuljević, ali također po nalogu bečke C. k. Centralne komisije. U to vrijeme bečke centralizacije i Nisiteo i Kukuljević i Ljubić bili su u dodiru s Centralnom komisijom, premda na različite načine, a najjače upravo Ljubić. Kukuljevića je na prijedlog Centralne komisije bečka vlada 1855. imenovala konzervatorom, čuvarem starina za Hrvatsku,¹⁵ a sama Komisija je Nisitea 1858. imenovala svojim dopisnim članom.¹⁶ Ljubić je po dolasku na studij 1855. u Beč već 1856. postao članom Centralne komisije. Komisija ga je poslala u Trst da pomogne Kandleru u istraživanju istarskih antičkih starina, a Kandler ga je poslao i na istraživanja po Dalmaciji. Nakon što je diplomirao i postao 1857. godine profesorom na gimnaziji u Splitu, Centralna komisija ga je 1858. imenovala voditeljem splitskog muzeja. No iste ga je godine bečka vlada poslala u Veneciju kao pomoćnika ravnatelju arhiva sa zadaćom da sredi najstarije spise, a također da nađe dokumente o nastanku teritorijalnih izboja osmanske Bosne na more kod Kleka i Sutorine. Ljubić je te zadaće ispunio na opće zadovoljstvo, ali je istodobno tijekom dvogodišnjeg boravka u mletačkom arhivu svoju silnu radnu energiju iskoristio za pronalaženje i prepisivanje golemog broja dokumenata koji se odnose na Dalmaciju pod

¹⁴ Maja Škiljan, »150 godina nacionalnog muzeja u Hrvatskoj«, u: Maja Škiljan (ur.), *Museum 1846.–1996.*, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, 1996., str. 8–19.

¹⁵ Mirjana Gross, *Počeci moderne Hrvatske. Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850–1860.*, Globus – Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Odjel za hrvatsku povijest, Zagreb, 1985., str. 428.

¹⁶ Petravić, str. 272–273.

mletačkom vlašću i općenito na odnose Venecije s hrvatskim i dijelom susjednim južnoslavenskim zemljama.¹⁷

Kukuljević i Ljubić su znatnu pozornost posvećivali istraživanju djelatnosti istaknutih pojedinaca videći u njima glavne čimbenike povijesnih kretanja i gotovo su istodobno 1850-ih godina radili na leksikografskim djelima. Ljubić je napisao leksikografsko djelo s biografijama osoba iz Dalmacije koje su se istaknule na svim područjima društvenog i kulturnog života i tiskao ga 1856. u Beču na talijanskom jeziku (*Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*).¹⁸ Kukuljević je, pak, dvije godine kasnije (1858.) tiskao prvi od četiri sveska svoga nedovršenog *Slovnika umjetnikah jugoslavenskih*.¹⁹

Zasluge usprkos kritikama

Čini se da je Ljubić poznao neka teorijska shvaćanja o historiografiji ili možda, bolje reći, stajališta iz filozofije povijesti o povijesnoj znanosti i njezinu mjestu među drugim znanostima, o čemu svjedoči rukopis sačuvan u njegovoj ostavštini u Državnom arhivu u Zadru,²⁰ ali to nije došlo do izražaja u njegovim radovima. Njegovi cjelovitiji povijesni pregledi, pa i njegove knjige nastale 1860-ih godina, *Ogledalo književne povijesti jugoslavjanske* (I.–II., 1864.–1869.)²¹ i *Pregled hrvatske povijesti* (1867.)²², prebogati su podacima crpljenim koliko iz brojne starije i novije literature toliko neposredno iz dotad neobjelodanjene arhivske građe. Pritom su ta Ljubićeva djela multidisciplinarna (premda ne i interdisciplinarna), jer sadrže podatke iz povijesti jezika i književnosti, povijesti umjetnosti, povijesti institucija itd., a u povijesnim opisima se ne ograničava na političku povijest već donosi primjerice i podatke iz povijesti društvenih odnosa, pa i podatke o socijalnim pokretima poput bune pučana na Hvaru pod vodstvom Matije Ivanića s početka XVI. stoljeća.²³ No, ona ne donose interpretaciju povijesnih kretanja, ne rekonstruiraju povijesni razvoj kako je to zahtijevala suvremena historiografija. To je 1865. Ljubićevoj prvoj knjizi *Ogledala*, kad se radi o književnoj povijesti, zamjerio Vatroslav Jagić u ocjeni objavljenoj u *Književniku*, koji je kao pripremu za osnivanje Akademije uređivao s Račkim i Josipom Torbarom.

¹⁷ Smičiklas, str. 167–168.

¹⁸ Simeone Gliubich, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Rod. Lechner Librajo dell' I. R. Università – Battara e Abelian Libraj., Vienna – Zara, 1856.

¹⁹ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, I.–IV., Zagreb, 1858.–60.

²⁰ O tome usp. prilog Matea Bratanića u ovom zborniku.

²¹ Sime Ljubić, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske*, I.–II., Emidija Mohovića Tiskarski kamen. zavod, Rijeka, 1864.–1869.

²² Sime Ljubić, *Pregled hrvatske poviesti*, Emidija Mohovića Tiskarski kamen. zavod, Rijeka, 1864. Na naslovnoj stranici navedena je godina 1864., ali je u dnu zadnje stranice [360] otisnut datum izlaska iz tiska: »Rieka 1. travnja 1867.«.

²³ O tome usp. prilog Tomislava Raukara u ovom zborniku.

Jagić je konstatirao da podatci u knjizi nisu izloženi »u nekom sustavu«, već »stoji sve samo za sebe i osamljeno«. ²⁴ A isto je *Pregledu hrvatske poviesti* zamjerio i Ljubićev sučlan u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti Matija Mesić u ocjeni tiskanoj u prvoj knjizi Akademijina *Rada* 1871. godine. ²⁵ No, obojica su istaknula vrijednost podataka koje njegova djela sadrže.

Zbog toga u povijesti hrvatske historiografije Ljubić zauzima izuzetno mjesto prije svega i upravo zbog svojih izdanja izvorne građe koju je zadivljujućom radnom energijom crpio iz različitih, napose mletačkih arhiva i priređivao za tisak. Ljubić je svojim radovima, napose publiciranjem povijesnih izvora i temeljitim poznavanjem arhivâ od bečkog do mletačkog, stekao ugled u očima suvremenika već krajem 1850-ih i napose nakon povratka iz Venecije 1861. godine. Naime, publiciranje izvora bio je jedan od izuzetno važnih zadaća tadašnje hrvatske historiografije, pa je i Franjo Rački neprestano naglašavao potrebu publiciranja povijesne građe, zapretane u arhivima domaćih i inozemnih ustanova, kao preduvjet za pisanje znanstveno utemeljene hrvatske povijesti. ²⁶ U vrijeme priprema za osnivanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1865. godine, u istom svesku *Književnika* u kojem je Jagić kritički pisao o Ljubićevu *Ogledalu*, Rački je pokazao da izuzetno cijeni neke Ljubićeve radove zbog njihove zasnovanosti na novoj, dotad nepoznatoj izvornoj građi. Istaknuo je da je Ljubiću mletački arhiv »bolje poznat nego li ikomu našincu, a mislim, da će malo Talijana biti, koj bi kako on toli domać bio u ovom papirnatom labyrinthu«, te je zaželio da se Ljubiću »dadne prilika čim prije objelodaniti bogatu sbirku listina, izvješća itd., koju on posjeduje«. ²⁷ Tako su se Rački i Ljubić, kao i Jagić i Mesić, našli u skupini prvih 12 znanstvenika koji su postali članovima Akademije na osnovi zaključka Hrvatskog sabora 1866. godine. Izbor za člana Akademije omogućio je Ljubiću da ostvari želju Franje Račkog. Ljubićeve 10-sveščane *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke republike* (1868.–1891.) ²⁸ i 3-sveščane *Commissiones et relationes Venetae* (1876.–1880.), ²⁹ tiskane u Akademijinoj seriji *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, te brojna druga izdanja građe i danas su neiscrpní izvor za istraživanje povijesti ne samo Dalmacije već općenito hrvatske povijesti, dijelom i povijesti širih južnoslavenskih prostora. I njegov biograf Tade Smičiklas je konstatirao da

²⁴ Vatroslav Jagić, »Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske. Na poučavanje mladeži nacrtao Sime Ljubić. Knjiga I., str. 344 u maloj osmini«, *Književnik*, 2, Zagreb, 1865., str. 572.

²⁵ Matija Mesić, »Pregled hrvatske povijesti. Nacrtao prof. Šime Ljubić«, *Rad JAZU*, 1, Zagreb, 1867., str. 251–261.

²⁶ Nikša Stančić, »Franjo Rački o historiografiji kao znanosti i njenoj društvenoj funkciji«, *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog Centra JAZU*, 9, Zagreb, 1979., str. 35–45.

²⁷ Franjo Rački, »Vladanje mletačko u Rieci. Nacrtao prof. Sime Ljubić. Str. 18.«, *Književnik*, 2, str. 580–581; Zagreb, 1865., str. 580–581.

²⁸ Sime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, I.–X., JAZU, Zagreb, 1868.–1891.

²⁹ Sime Ljubić, *Commissiones et relationes Venetae*, I.–III., JAZU, Zagreb, 1876.–1880.

»nijedan narod i nijedna akademija izvan Italije nisu imali jednoga Ljubića, koji bi toliko dragocjena blaga bio iznio iz mletačkoga arkiva«. ³⁰ A s obzirom na opseg arhivske građe koju je pronašao i priredio za tisak može se za Ljubića reći ono što je sam konstatirao za svoj leksikografski rad na *Dizionariu*: da je, naime, obavio posao jednog instituta. ³¹

Od kraja 1860-ih godina su se na neki način zamijenile Ljubićeve i Kukuljevićeve uloge. Kukuljević je kao i Ljubić bio u prvoj skupini imenovanih članova Akademije, ali je Kukuljević odbio članstvo u Akademiji iz razloga koji nisu sasvim utvrđeni, a čini se da su bili osobne i političke naravi. ³² Početkom rada Akademije 1867. Kukuljevićevo Društvo je izgubilo dotadašnju ulogu središnje institucije za povijesna istraživanja i djelatnost Društva je od tada postupno zamirala. I Narodni muzej, kojega su zbirke bile uvelike obogaćene upravo predmetima koje je prikupljalo Kukuljevićevo Društvo, konačno je 1866. postao zemaljska ustanova. Uprava muzeja povjerenjena je Akademiji, koja je 1869. Ljubića postavila za prvog pristava i nakon njegova preseljenja u Zagreb za privremenog upravitelja muzeja, a 1871. godine imenovala ga ravnateljem Narodnog zemaljskog muzeja. ³³ Od tog se vremena Ljubić posvetio prije svega radu na jednom od polja svojih brojnih interesa, arheologiji. Bio je i osnivač Hrvatskog arheološkog društva te pokretač i 14 godina urednik njegova *Viestnika*, istodobno autor najvećeg broja priloga u časopisu. ³⁴ Od tada je, kao što je napisao njegov životopisac akademik Tadija Smičiklas, Ljubić više od dva desetljeća, tj. do umirovljenja 1892., »živio u muzeju i za muzej«. ³⁵ Cjelovitija je ipak Smičiklasova ocjena Ljubićeve osobne posvećenosti povijesnim i arheološkim istraživanjima: »Radnje za akademiju, muzej i arheologija, to je život njegov«. ³⁶

Ljubić se, dakle, kao povjesničar oblikovao u vrijeme kada je Kukuljević hrvatsku historiografiju postavljao na znanstvene temelje. Ljubić je sudjelovao u tome jednako kao i Kukuljević, prikupljajući i objelodanjujući povijesne izvore i zasnivajući svoja istraživanja na izvorima. No, nije išao putem Račkoga koji je išao korak dalje i slijedio metode suvremene historiografije u rekonstruiranju povijesnog razvoja. Sve što je Ljubić istraživao pripada širem području povijesnih znanosti kao što su politička i književna povijest, biografika, pomoćne povijesne znanosti, arheologija itd., a zalazio je – kao što je već napomenuto – i u jezikoslovnu te etnografsku problematiku. Bio je istraživač širokog dijapazona u vrijeme kada su se neka od područja kojima se istraživački bavio oblikovala kao zasebne znanstvene discipline i kada se i sama profesio-

³⁰ Smičiklas, »Život i djela Šime Ljubića«, str. 197–198.

³¹ Antoljak, str. 44.

³² Šidak, str. 312.

³³ Antoljak, str. 49–50.

³⁴ Zaninović, str. 29–39.

³⁵ Smičiklas, str. 232.

³⁶ Smičiklas, str. 192.

nalna povijesna znanost počela dijeliti na specijalizirane grane zaokružene prema vremenskim razdobljima ili posebnim područjima istraživanja. Hrvatsku historiografiju pritom je zadužio prije svega objavljivanjem brojne dotad nepoznate dokumentarne građe.

2. POVIJEST I IDENTITET

Ljubićev, kao i Kukuljevićev interes za povijest i povijesna istraživanja, i u sklopu toga prikupljanje povijesne građe, imao je dvostruko obilježje i motivaciju. S jedne je strane proizlazio iz njihove intelektualne radoznalosti i želje da povijesna istraživanja utemelje na izvorima, a s druge je bio u skladu sa suvremenim intencijama pragmatične historiografije koja je istražujući prošlost oblikovala tradiciju kao jedno od obilježja suvremenih identiteta. Povjesničari iz sjeverne Hrvatske u preporodnom i poslijepreporodnom razdoblju oblikovali su se u ozračju ilirizma (Kukuljević), a nakon sloma revolucije 1848./49. nastavljali su (Rački) tu ideologiju u obliku hrvatskoga »jugoslavjenstva«, simbol kojega je od početka 1860-ih godina bio biskup Josip Juraj Strossmayer. Oni su prvenstvenu zadaću znanstvene historiografije vidjeli u afirmaciji povijesnog hrvatskog državnopravnog identiteta i teritorijalne cjelovitosti trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije te u afirmaciji hrvatskog i južnoslavenskog kulturnog identiteta. Ljubić je, dolazeći iz drugačijeg političkog i kulturnog okruženja, funkciju historiografije vidio – kao što je već rečeno – u afirmaciji različitih slojeva kolektivnog identiteta kojega se osjećao pripadnikom i proširivao je u skladu s promjenama u shvaćanju toga identiteta.

Društveno i kulturno ozračje – Stari Grad i Petar Nisiteo, zadarski preporodni krug i Ante Kuzmanić

Ljubićeve izjave da je u njemu interes za povijest potaknuo Petar Nisiteo, a interes za jezik pobudio urednik *Zore dalmatinske* Ante Kuzmanić³⁷ govore ne samo o dvjema osobama, već o dvjema sredinama koje su utjecale na Ljubićevo oblikovanje 1840-ih godina. To je s jedne strane starogradska sredina u kojoj je Nisiteo bio najistaknutija osoba, s ugledom u čitavoj Dalmaciji, osoba s kojom je Ljubić bio u stalnom dodiru, izravno ili dopisivanjem, a s druge strane krug suradnika *Zore dalmatinske* u Zadru gdje je Ljubić studirao bogosloviju u ozračju preporodnih kretanja u sjevernoj Hrvatskoj.

Ljubić je na studij u Zadar krenuo noseći dvostruko nasljeđe sredine rodnoga Starog Grada. S jedne strane je u puku postojala hrvatska etnička svijest koja se izražavala kroz hrvatsko ime kao naziv jezika i kao oznaka etničkog identiteta. Toga je bio svjestan jednako kao i Nisiteo koji je 1858. u

³⁷ Smičiklas, n. dj., str. 153.

pismu Kukuljeviću konstatirao da pripadnici puka u Dalmaciji sebe nazivaju Hrvatima («Il nostro popolo esso stesso si dice Hervat»).³⁸ S druge strane je tradicionalna društvena elita razvijala osjećaj pripadnosti talijanskoj kulturi i dalmatinskom slavenskom identitetu, osjećaju karakterističnom za pripadnike toga društvenog sloja u gradovima primorske i otočke Dalmacije.³⁹ Ljubić je kao student bogoslovije stupio u dodir s Nisiteom koji je bio pripadnik te društvene elite i koji je dijelio njezine osjećaje kulturnog identiteta.

U Ljubićevo Starom Gradu je društvena elita imala i izrazitih specifičnosti. U Starom Gradu je obilježje društvenom životu davala snažna tradicionalna zemljoposjednička društvena elita, imućna i obrazovana, iz koje su se regrutirali i pripadnici »slobodnih zanimanja« (prije svega liječnici i odvjetnici) školovani u Italiji. U konjunkturi vinske trgovine i jedrenjačkog brodarstva započetoj 1850-ih godina participirala je u Starom Gradu tradicionalna elita, ali je nastajalo i novo građanstvo, prije svega trgovačko i brodovlasničko i nova građanska inteligencija. Stari Grad je, naime, u drugoj polovici XIX. stoljeća imao jednu od najbrojnijih trgovačkih jedrenjačkih flota u Dalmaciji.⁴⁰ Tradicionalna društvena elita, gospodarski snažna, povezana obiteljskim i društvenim vezama, sa svojim utjecajem na tradicionalno sitno, obrtničko građanstvo i seljake u kolonatskom odnosu, zadržala je prevladavajući društveni utjecaj u gradu, te je i novo građanstvo dijelom prihvaćalo njezina identitetska određenja. O snazi tradicionalne društvene elite u Starom Gradu govori činjenica da je ona svoj prevladavajući utjecaj zadržala još dugo u drugoj polovici XIX. stoljeća. U čitavom razdoblju preporodnog pokreta, koje će u Dalmaciji nastupiti od početka 1860-ih godina, Stari Grad je zbog toga bio politički izrazito polariziran i poprište žestokih sukoba između narodnjaka i autonomaša, nositelja s jedne strane hrvatske i južnoslavenske ideje i zahtjeva za sjedinjenjem Dalmacije sa sjevernom Hrvatskom te nositelja s druge strane slavo-dalmatske ideje i političkog autonomaštva.⁴¹ O snazi autonomaštva govori činjenica da je u Starom Gradu uprava iz ruku autonomaša prešla u narodnjačke ruke tek 1887., tj. pet godina nakon pobjede narodnjaka u Splitu (1882.) koja je označila kraj preporodnog razdoblja u Dalmaciji. Stari Grad je bio među posljednjim gradovima (uz Vis i Trogir) u kojima su narodnjaci odnijeli pobjedu na općinskim izborima.⁴² U doba Ljubićevo formiranja 1840-ih godina i zatim u 1850-im godinama takvih sukoba u Starom Gradu još nije

³⁸ Petar Nisiteo – Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom, Stari Grad, 18. studenog 1858., kod: Petravić, str. 278–279.

³⁹ O dalmatinskom autonomaštvu v. kod: Josip Vrandečić, *Dalmatinski autonomistički pokret u XIX. stoljeću*, Dom i svijet, Zagreb, 2002.

⁴⁰ O brodarstvu Staroga Grada u XIX. stoljeću v. Mladen Domazet, *Suton flote jedrenjaka Staroga Grada*, Konzervatorski odjel Split, Centar za kulturu Stari Grad, Split, 2004.

⁴¹ Preporodna zbivanja u Starom Gradu izvanredno je u svojim uspomenama opisao Dinko Politeo, *Izabrani članci*, D. Tuzla: N. Pissenbergera i J. Schnürmachera komand. društvo, [1905.]

⁴² Nikša Stančić, »Otok Hvar u vrijeme hrvatskog narodnog preporoda«, *Otok Hvar*, Matica hrvatska, Zagreb, 1995., str. 355–370.

bilo, kao uostalom ni općenito u Dalmaciji, ali se oblikovala situacija koja će tradicionalnoj društvenoj eliti omogućiti da zadrži političku prevagu od početka preporodnih kretanja 1860-ih godina.

I Nisiteo je zbog toga bio jedan od nositelja shvaćanja tradicionalne društvene elite dalmatinskog primorskog i otočkog pojasa i specifične starogradske sredine, ali razdoblja prije nego što je u dalmatinskom društvu došlo do preporodne polarizacije. Bio je poštovatelj talijanske kulture, ali i poštovatelj »slavenske« kulture u Dalmaciji koja je dala njegova pretka Petra Hektorovića. On je u vrijeme boravka u sjevernoj Italiji prije pada Mletačke Republike 1797. sa skupinom talijanskih književnika u Veneciji pokrenuo književni list. A svoja identitetska opredjeljenja pokazao je u pjesmi *Uskrsloj Iliriji* (*All' Illirio risorto*) koju je u slavu Napoleona napisao u povodu osnivanja Ilirskih pokrajina 1809. godine. U njoj je izrazio različite razine svoga identiteta. Jedan od tih identiteta je onaj koji se oslanja na antičku Iliriju (»Illirio«), pri čemu – kao što je pokazivao u svojim povijesnim radovima – stanovnike antičke Ilirije nije smatrao Slavenima. Tu Iliriju naziva svojom domovinom (»patria«), a Dalmaciju je smatrao njezinim dijelom te je osjećaj dalmatinskog identiteta pokazao potpisujući svoju pjesmu kao »stari Dalmatinac« (»un vecchio Dalmata«). Pokazao je i osjećaj slavenskoga identiteta Dalmacije. Pritom je za sebe i za stanovnike Dalmacije i »Ilirije« ravnopravno rabio slavensko i ilirsko ime, što je pokazao kada je sadržaj svoje pjesme označio kao »molitvu slavenske duše« (»pianto d' anima slava«) iznesenu u trenutku kada Napoleon pruža pobjedničku ruku »geniju ilirskoga naroda« (»all' genio dell' illirica gente«).⁴³

Nisiteo je bio tipični predstavnik dalmatinske inteligencije prve polovice XIX. stoljeća koja je osjećala slavenski identitet, koja je poznavala hrvatski etnički identitet puka i rabila jezik toga puka, ali se u društvenoj komunikaciji služila talijanskim jezikom i participirala u talijanskoj kulturi. Tako je Nisiteo u već spomenutom pismu Kukuljeviću 1858. izjavljivao da pripadnici puka u Dalmaciji sebe nazivaju Hrvatima (»Il nostro popolo esso stesso si dice Hervat«), ali jezik toga stanovništva naziva slavenskim jezikom (»lingua slava«).⁴⁴ U pismu Kukuljeviću iz 1851. izjavio je da se sam osjeća Slavenom (»sono Slavo«) i da od djetinjstva govori »slavenskim« jezikom te da je dapače taj jezik proučavao (»sin dalla mia infanzia parlo lo slavo, e lo studiai«). Za to je bio i osobno motiviran, naime osjećao je da ga na poznavanje toga jezika obvezuje i obiteljska tradicija, te je »slavenski« jezik proučavao kako bi odao počast uspomeni svog pretka Petra Hektorovića (»lo /slavo/ studiai per onorare /.../ la memoria del mio antenato Petar Hektorović«).⁴⁵ Sam je sakupljao narodne pjesme otoka Hvara i objavljivao ih u *Zori dalmatinskoj*. No,

⁴³ Petravić, str. 246–248.

⁴⁴ Nisiteo – Kukuljeviću Sakcinskom, Stari Grad, 18. studenog 1858., kod: Petravić, str. 278–279.

⁴⁵ Izvod iz Nisiteova pisma Kukuljeviću iz 1851. godine, kod: Petravić, str. 274.

također je konstatirao da ne može pisati narodnim jezikom,⁴⁶ što znači da je na razini standardnog jezika vladao talijanskim, ali ne i hrvatskim standardnim jezikom. U tim je Nisiteovim izjavama izražen osjećaj slavo-dalmatskog identiteta u vrijeme kada on nije hrvatski, ali nije ni protuhrvatski.

Boravak u Zadru na studiju bogoslovije sredinom 1840-ih godina proširio je Ljubićeve vidike. Na samoj bogosloviji Ljubić se mogao sretati s različitim opredjeljenjima i kod samih svećenika, profesora na bogosloviji. Mogao se na bogosloviji i izvan nje sretati sa slavo-dalmatskim opredjeljenjima onih koji su dijelili predodžbe tradicionalne društvene elite o pripadnosti Dalmacije talijanskoj ili i o nadmoći talijanske kulture u Dalmaciji i također o zasebnom dalmatinskom, ali slavenskom etničkom i kulturnom identitetu koji nije bio hrvatski, ali nije bio protuhrvatski. S druge strane, sretao se s pristašama ideja ilirskog pokreta koje su dopirale do Dalmacije, pristašama slavenske i južnoslavenske ideje u »ilirskom« ruhu kojima su se oduševljavali i pojedinci iz kruga suradnika *Zore dalmatinske*. Ciljevi prepородnog pokreta u sjevernoj Hrvatskoj na kulturnom području i pozivi Dalmaciji na sjedinjenje, napose 1848., mogli su kod Ljubića stvoriti predodžbu o, ako ne identičnosti, svakako kompatibilnosti tih ciljeva s onim što je mogao čuti od Nisitea. U dodirima sa samim Kuzmanićem na Ljubića očigledno nije utjecalo njegovo protivljenje ilirskoj ideji, ali ni njegovo naglašeno isticanje hrvatskog nacionalnog identiteta. Više je utjecalo Kuzmanićevo isticanje dalmatinskog povijesnog i kulturnog prvenstva na hrvatskom i južnoslavenskom prostoru, a napose – kao što je i sam isticao – njegova afirmacija narodnog jezika zbog čega je, uostalom, Kuzmanić i pokrenuo *Zoru dalmatinsku*.

Starogradski lokalpatriotizam

Ljubićev prvi, snažni i trajni osjećaj identiteta bio je zavičajni osjećaj pripadnosti rodnome Starom Gradu. Čak je svoje radove potpisivao navodeći svoju starogradsku zavičajnost. U svom prvom radu »Petar Ektorovich«, tiskanom 1844. u *Zori dalmatinskoj*, potpisao se kao »djak S. Ljubich Starogradjanin«,⁴⁷ a sljedeće, 1845. godine, u članku »Verhu Hvara«, već kao svećenik, potpisao se također kao »D. S. Ljubich Starogradjanin«. ⁴⁸ I desetak godina kasnije (1856.) kao autor svog *Dizionaria* potpisao se kao »ab. Simeone Gliubich di Città vecchia«.

Ljubić je i svoja prva istraživanja posvetio problematici iz povijesti Staroga Grada. U svom prvom, već spomenutom radu »Petar Ektorovich« tiskanom 1844. iznio je podatke o životu svog sugrađanina, vlasnika Tvrđalja

⁴⁶ Petravić, str. 267.

⁴⁷ S. Ljubich, »Petar Ektorovich«, *Zora dalmatinska*, I, br. 31, Zadar, 29. srpnja 1844.

⁴⁸ D. S. Ljubich, »Verhu Hvara. O uljudnosti hvarskog otoka tja od iztočenja«, *Zora dalmatinska*, II, br. 5, Zadar, 3. veljače 1845.

Petra Hektorovića, a dvije godine kasnije tiskao je Hektorovićevo *Ribanje i ribarsko prigovaranje*⁴⁹ (treće izdanje nakon dvaju mletačkih iz 1569. i 1638.), prema izdanju koje je dobio od Nisitea. Istodobno su ga zaokupljala historio-grafska pitanja preko kojih su se sukobljavala dva lokalpatriotizma, onaj Staroga Grada i Hvara, a koji su se iskazivali kroz spor o smještaju grčkog Farosa, o prvom sjedištu hvarske biskupije i mjestu rođenja Petra Hektorovića. Ljubić je u svojim prvim člancima, tiskanim 1844. i 1845., dokazivao da je Faros bio smješten na području Staroga Grada a ne Hvara, da je prvo sjedište hvarske biskupije bilo u Starom Gradu i da je tek kasnije preneseno u Hvar, te da je Petar Hektorović rođen u Starom Gradu i da je prema tome Starogradjanin a ne Hvaranin. U također već spomenutom članku »Verhu Hvara« tiskanom 1845. Ljubić je isticao visoka kulturna i općenito civilizacijska dostignuća općenito otoka Hvara od najranijih povijesnih razdoblja, te članak i nosi podnaslov »O uljudnosti hvarskog otoka tja od istočenja«. No, u prvoj rečenici članka, spominjući Faros, nije odolio da u zagradama polemički ne napiše da je to »u današnje doba Starigrad kakono tvrdo uvjeravaju vidive razvaline, stanovite kovnice i gerčki nadpisi«. I tiskajući *Ribanje* smatrao je potrebnim naglasiti da je djelo napisano »po Petru Hektoroviću Starogradjaninu«. Trajno zaokupljen tom problematikom zadnju riječ u sporu rekao je tridesetak godina kasnije (1873.) u knjižici *Faria Città Vecchia e non Lesina. Pietro Hektorović Cittavecchiano e non Lesignano*.⁵⁰

Dalmatinstvo u okviru južnoga slavenstva i slavenstva – do 1848. godine

Taj osjećaj uže lokalne pripadnosti Ljubić je širio zatim na Dalmaciju, što je došlo do izražaja u njegovu izrazitom interesu za prošlost Dalmacije. Tijekom studija bogoslovije počeo je pisati djelo (koje je ostalo u rukopisu) *Povijest narodne književnosti dalmatinske*, a u opširnom leksikografskom djelu *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, objavljenom 1856. iznio je podatke o životu i djelovanju brojnih osoba rođenih u Dalmaciji i koje su djelovale u Dalmaciji od antičke povijesti do svog vremena, od npr. Demetrija Farskog i Dioklecijana do svog mentora Petra Nisitea. Pritom je karakteristična njegova posveta. Knjigu je, naime, posvetio »Dalmatincima« (»ai Dalmati«) u znak svoje odanosti domovini, tj. Dalmaciji (»in segno di patria devozione«) sa željom »da uspomene na drevnu slavu zadrže budnom u njima svetu vatru učenosti i uljudbe« (»che memori della prisca gloria tengono desto tra essi il sacro fuoco del sapere e della civiltà«).

⁴⁹ *Ribanje i ribarsko prigovaranje i razlike stvari složene po Petru Hektoroviću Starogradjaninu / izdao S. Ljubić*, Bratja Battara tiskari izdavatelji, Zadar, 1846.

⁵⁰ S. Ljubić, *Faria Città Vecchia e non Lesina. Pietro Hektorović Cittavecchiano e non Lesignano*, Spalato, 1873.; usp. pretisak i prijevod na hrvatski: Šime Ljubić, *Faria Stari Grad a ne Hvar. Petar Hektorović Starogradjanin a ne Hvaranin*, Centar za kulturu Općine Stari Grad, Stari Grad, 1996.

Ljubić je školovanje prošao na talijanskom jeziku, ali je objavljujući od samog početka radove na hrvatskom jeziku pokazao da je prihvatio Nisiteovu i Kuzmanićeovu ljubav prema narodnom jeziku i prema književnosti nastaloj na tom jeziku. Tako je već u svom prvom spomenutom tiskanom radu iz 1844. ne samo opisao neke događaje iz Hektorovićeve života, već također objavio izvadak iz njegova *Ribanja*, a dvije godine kasnije priredio je novo izdanje Hektorovićeve *Ribanja i ribarskog prigovaranja*. Istodobno je prikupljao narodne pjesme i počeo ih objavljivati u *Zori dalmatinskoj*. Godine 1845. prvu je objavio pjesmu »iz ustih naroda na hvarskom otoku«. ⁵¹ I opširni spomenuti rukopis *Povijesti narodne književnosti dalmatinske* napisao je na hrvatskom jeziku.

Pokazao je pritom da je u ozračju zadarskog preporodnog kruga i u kontaktima s Nisiteom prihvatio shvaćanje o Dalmaciji kao dijelu slavenskog i južnoslavenskog svijeta. U svom prvom tiskanom članku 1844. godine Hektorovićevo književno stvaralaštvo promatrao je kao dio »slavjanskog pjesništva«, a o njegovu jeziku govori kao o »juxnoslavskom jeziku«. ⁵² Svoje članke u *Zori dalmatinskoj* tiskao je, dakako, službenom dalmatinskom grafijom iz 1822. u skladu s tadašnjom praksom uredništva na početku izlaženja lista, a tako je pisao i svoju *Povijest narodne književnosti dalmatinske*, koju je prvobitno namijenio uporabi u školama. Ali tiskajući Hektorovićevo *Ribanje* Gajevom grafijom pokazao je svoju suglasnost s idejama ilirizma o oblikovanju jedinstvene južnoslavenske kulture.

No, Ljubić je pokazao da poput Nisitea gaji poštovanje prema talijanskoj kulturi i slijedio je praksu javnih djelatnika svoga vremena u Dalmaciji pišući talijanskim. Svoje prve radove napisao je i objavio 1844. i 1845. na hrvatskom jeziku u *Zori dalmatinskoj*, ali je praktički istodobno, 1846., tiskao radove na talijanskom u časopisima *La Dalmazia* i *Gazetta di Zara*. S takvom je praksom nastavio i dalje tijekom 1840-ih i 1850-ih godina, te je svoj rukopis *Povijest narodne književnosti dalmatinske*, prvobitno zamišljen kao priručnik za nastavu »slavjanskog jezika« u gimnazijama, napisao na hrvatskom, a *Dizionario*, namijenjen intelektualnoj i znanstvenoj javnosti u Dalmaciji i u austrijskim talijanskim posjedima, tiskao 1856. na talijanskom (do 1859. je Lombardija i do 1866. Venecija u posjedu Habsburške Monarhije). *Dizionario* je doista pobudio pažnju u talijanskim intelektualnim krugovima, a na nj se iz Venecije osvrnuo i Nikola Tommaseo čiji je ugled u Dalmaciji tada bio neoporeciv. ⁵³

U preporodnom ozračju koje se 1840-ih godina širilo iz sjeverne Hrvatske, Ljubić je poglede okrenuo prema Zagrebu i sjevernoj Hrvatskoj u kojima je

⁵¹ S. Ljubich, »Narodna pësma. (Iz ustih naroda na hvarskom otoku.) Pedepsa nevirnosti«, *Zora dalmatinska*, II, br. 12, Zadar, 24. ožujka 1845.

⁵² Ljubich, »Petar Ektorovich«, n. dj.

⁵³ Smičiklas, str. 165–166.

vidio središte južnoslavenskog kulturnog i političkog okupljanja. Za kretanja 1848. godine uključio se i u politička kretanja. U člancima koje je objavljivao u novinama zahtijevao je da se u urede uz talijanski uvede i narodni jezik. U samom Starom Gradu osnovao je čitaonicu i za pokroviteljstvo nad njom zamolio bana Josipa Jelačića, što je Jelačić i prihvatio.⁵⁴ Ljubić je, dakle 1848. uz svoje slavenske i južnoslavenske osjećaje pokazao otvorenost prema sjevernoj Hrvatskoj, ali je zadržao osjećaj zasebnosti dalmatinskog identiteta. Završavajući 1849. uvod u svoju rukopisnu *Povijest narodne književnosti dalmatinske* klicao je spominjući »dalmatinski narod« izravno kao dio Slave-na Habsburške Monarhije: »Xivio slavjanski dalmatinski narod. Xivili svi Slavjani pod ustavom Josipovim (tj. Franje Josipa I.; N.S.). Xivio slavjanski jezik«.⁵⁵

Dileme 1850-ih godina

O Ljubićevim identitetskim osjećajima 1850-ih godina govori povijest njegova rukopisa *Povijest narodne književnosti dalmatinske*. Djelo je Ljubić počeo pisati pred kraj studija teologije i dovršio ga je do 1849. službujući kao kapelan u Starom Gradu. Kad se pokazalo da djelo nema obilježja udžbenika, te ga je središnje austrijsko ministarstvo kulture odbilo tiskati, Ljubić je pokušao za svoj rukopis naći drugog izdavača. U tom pokušaju pokazale su se suvremene poslijeporodne kontroverze i Ljubićevo kretanje u njima.

To je bilo vrijeme kada su se nakon sloma pokreta 1848./49. i neuspjeha ilirske ideje nekadašnji ilirci raslojavali. Pojedinci među njima priklonili su se shvaćanju koje je Vuk Stefanović Karadžić iznio 1849. u svom članku »Srbi svi i svuda« prema kojem je štokavština srpski jezik te su svi štokavci Srbi. Ante Starčević je istodobno afirmirajući hrvatski identitet i polagao temelje ideologiji stranke prava. Većina je bivših iliraca ilirsku ideju zamijenila »jugoslavjanskom«, a Kukuljević je među njima najizrazitije uz južnoslavensku ideju isticao ideju o hrvatskom nacionalnom identitetu. Starčević i Kukuljević su odbacivali Karadžićeva stajališta, ali je Kukuljević – za razliku od Starčevića – ustrajao uz ideju o južnoslavenskom kulturnom jedinstvu, o čemu govori i naziv njegova Društva za jugoslavensku povjesnicu i starine. Ljubić se tih godina i u Dalmaciji susretao s različitim opredjeljenjima. U Dalmaciji je u vezi sa svojim rukopisom kontaktirao s različitim ljudima, pa i s Božidarom Petranovićem, pokretačem i prvim urednikom *Srpsko dalmatinskog magazina* (1836.–1841.), koji je 1849. pokrenuo akciju za osnivanje Matice dalmatinske. Kako Matica dalmatinska tada nije osnovana, prikupljena sredstva položena

⁵⁴ Smičiklas, str. 162.

⁵⁵ Antoljak, str. 41, bilj. 2141. Antoljak pretpostavlja da je rukopis uvoda nastao 1848., ali spominjanje ustava cara Franje Josipa I. navodi na zaključak da je nastao poslije njegova donošenja Oktroiranog ustava u ožujku 1849.

su u fond Matice ilirske, te je Petranović uputio Ljubića da se obrati Kukuljeviću.⁵⁶ Kukuljević je Ljubiću 1853., odgovarajući na njegovu ponudu, predložio da svom rukopisu dade naslov *Povijest dalmatinsko-hrvatska* i to, kako je napisao, »poradi naše bratje Serbaljah, koji bi rada da je sva Dalmacija serbska«. ⁵⁷ Korespondencija, koja je između Ljubića i Kukuljevića trajala do 1857., pokazuje da Ljubić nije prihvatio Kukuljevićev prijedlog. Ljubiću je vjerojatno bio neprihvatljiv i prijedlog da se u Zagrebu njegov rukopis dopuni, te – upoznavši za boravka u Beču i pojedince iz kruga oko Karadžića kao što je bio Andrija Torkvat Brlić, pristaša Karadžićevih shvaćanja – dok je pregovarao s Kukuljevićem dao je 1856. rukopis na uvid i Karadžiću, a dao ga je na jezično doradivanje Brliću. O tome je obavijestio i Kukuljevića, koji mu uzvraća pismom 1857. godine iznoseći bojazan svoju i »svih kojim sam to kazao da vas neće on (Karadžić; N.S.) nagovoriti na srbsko ime, budući da nije niko toliko hrvatskih stvari posrbio, koliko on, pa se tako Srbi ponose onim što nije u strogom smislu njihovo, nego bratje im hrvatske«. ⁵⁸

Čini se da je Ljubić pod utjecajem različitih preporuka i prerađivao svoj rukopis, ali je usprkos daljnjim Kukuljevićevim tumačenjima kako dalmatinski pisci pripadaju korpusu hrvatske književnosti bio spreman naslov promijeniti samo utoliko što je u naslovu nazivu za književnost uz dalmatinsko dodao »slovinsko« ime. O tome je očigledno obavijestio Kukuljevića, jer ga je Kukuljević 1857. u svom pismu pitao kada će u Beču izići iz tiska njegovo djelo *Poviestnica slovinske književnosti u Dalmaciji*. Reagirajući na »slovinsko« ime u naslovu Ljubićeva rukopisa iznio je svoje shvaćanje da »ime ilirsko ili slovinsko« treba rabiti »samo kad se uobće o svim južnim Slavenima govori, a ne kad se jedino o Dalmaciji govori, gdje je od pravička bilo središte političke, književne i umotvorne sile hrvatske i to samo hrvatske izuzamši nekoliko naseljenikah iz Italije ili budi otkud«. ⁵⁹ Čini se da je Kukuljević upravo korespondencijom s Ljubićem bio potaknut da se sljedeće godine obrati pismom Nisiteu i upita ga »kako naš narod po Dalmaciji svoj narodni jezik zove, da li srpski ili hrvatski«, ⁶⁰ na što mu je Nisiteo odgovorio da pripadnici puka u Dalmaciji sebe nazivaju Hrvatima, što je ovdje već spomenuto, dodajući da puk govori »slavenskim jezikom« dok srpski jezik nije u uporabi nigdje u Dalmaciji (»Il nostro popolo /.../ parla la lingua slava e la serbica non è usata in veruna contrada della Dalmazia«). ⁶¹

⁵⁶ Vinko Valčić, Milan Škrbić, »Geneza Ljubićeva 'Ogledala...' u svjetlu razvitka nacionalnog pokreta u Dalmaciji«, *Radovi*, Filozofski fakultet u Zadru, Razdio historije, arheologije i historije umjetnosti 1, Zadar, 1963., str. 181.

⁵⁷ Izvod iz Kukuljevićeva pisma Ljubiću od 25. veljače 1853., kod: Valčić–Škrbić, n. dj., str. 182.

⁵⁸ Izvod iz Kukuljevićeva pisma Ljubiću od 26. lipnja 1857., kod: Valčić–Škrbić, n. dj., str. 184.

⁵⁹ Valčić–Škrbić, n. dj., str. 185.

⁶⁰ Ivan Kukuljević Sakcinski – Petru Nisiteu, Zagreb, 3. studenog 1858., kod: Petravić, str. 277–278.

⁶¹ Petar Nisiteo – Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom, Stari Grad, 18. studenog 1858., kod: Petravić, n. dj. str. 278–279.

Ljubić je u Beču našao mogućnost tiskanja svog rukopisa, ali on nije otisnut iz tehničkih razloga (tiskar je dogovor otkazao zbog velikog broja ispravaka u tekstu), a zatim je u vrijeme Ljubićeva boravka u Veneciji došlo do zastoja u radu na rukopisu koji se u međuvremenu, kad ga je Brlić poslao iz Beča, dvije godine (1859.–1861.) bio zagubio na pošti.⁶² U međuvremenu su od obnove ustavnosti 1860. u Dalmaciji započela preporodna kretanja u kojima su se sukobile kulturno-nacionalne slavo-dalmatska i hrvatsko-južno-slavenska koncepcija te autonomaske i »aneksionistički« politički program, tj. program autonomije Dalmacije i njezina ujedinjenja sa sjevernom Hrvatskom. U te sukobe se na samom početku, još iz Venecije, uključio i Ljubić, a tada se pokazalo kako su se dotad iskristalizirala Ljubićeva shvaćanja.

*Na početku preporodnih kretanja u Dalmaciji 1860./61. –
sjedinenje sa sjevernom Hrvatskom uz očuvanje
dalmatinskog identiteta*

Na početku preporodnih kretanja u Dalmaciji 1860-ih godina Ljubić je nastojao naći sredinu između sukobljenih autonomasa i narodnjaka. U tome nije bio sam, jer je u početnim polemikama 1860. i 1861. jednako postupalo nekoliko kasnijih istaknutih narodnjaka poput npr. Koste Vojnovića, Stjepana Buzolića i Lovre Montija.⁶³ Ljubić se u svom prvom članku objavljenom u veljači 1861. u listu *La voce dalmatica*, pišući iz Venecije, uključio u aktualnu raspravu u kojoj su se podijelili pristaše i protivnici ujedinjenja Dalmacije sa sjevernom Hrvatskom, ali je to učinio nepolemički, u vidu povijesne rasprave, a u njoj nije dokazivao povijesno pravo izravno sjeverne Hrvatske, već povijesno pravo Ugarske na Dalmaciju i Dubrovnik.⁶⁴ U jeku rasprave je, međutim, napustio odmaknuti znanstveni stil i uključio se polemički izravno u političku raspravu. U dvjema brošurama, tiskanim u Veneciji na proljeće 1861. nakon što se *La voce dalmatica* opredijelila za autonomase, najprije je reagirao na pisanje Vincenza Duplancicha koji je odbijajući sjedinjenje iznio stajalište o nadmoćnosti talijanske kulture u Dalmaciji i o pravu talijanske kulture da zadrži prevlast u Dalmaciji, a u drugoj brošuri se izravno uključio u pitanje sjedinjenja Dalmacije sa sjevernom Hrvatskom.⁶⁵ U polemici s Duplancichem Ljubić je priznavao plodonosni utjecaj talijanske kulture koji je u Dalmaciju dolazio u vrijeme dok se nalazila u sklopu Mletačke Republike. Zbog toga talijansku »narodnost« (nazionalità) u Dalmaciji nije smatrao tuđin-

⁶² Valčić–Škrbić, n. dj., str. 189–190.

⁶³ Nikša Stančić, »Nacionalna integraciona ideologija dalmatinskih narodnjaka 1860/61. godine«, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, 11, Zagreb, 1978, str. 200–222.

⁶⁴ Šime Ljubić, »I diriti storici dell' Ungheria sulla Dalmazia«, *La voce dalmatica*, II, br. 5 i br. 6, Zadar, 2. i 9. veljače 1861.; usp. Stančić, »Nacionalna integraciona ideologija«, str. 213–214.

⁶⁵ Šime Ljubić, *Risposta all' opuscolo dell' sig.r Vincenzo Duplancich*, Venezia, 1861.; Isti, *Intorno la questione dalmatica*, Venezia, 1861.; usp. Stančić, »Nacionalna integraciona ideologija«, str. 214–215.

skom, te je želio da ona uz »slavensku« narodnost zadrži punu slobodu razvitka, ali je bio protiv toga da ona zadrži prevlast nad »slavenskom« većinom. U tome je, uz sve poštovanje koje je pokazivao prema talijanskoj kulturi, Ljubić žestoko polemički nastupio, što će biti karakteristika njegova stila u političkim i znanstvenim raspravama. Istodobno je, sada sasvim decidirano, podržao zahtjev da se Dalmacija sjedini sa sjevernom Hrvatskom ističući izravno pravo banske Hrvatske na Dalmaciju i upozoravajući na gospodarske koristi za Dalmaciju od sjedinjenja. Dapače je smatrao da će u sklopu rješavanja Istočnog pitanja i Bosna ući u zajednicu s Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom.

Stajalište s kojeg je pristupio raspravi s Duplancichem pokazao je potpisujući se kao »Dalmata Slavo«. Ljubićev osjećaj dalmatinskog identiteta (izjašnjavajući se kao »Dalmata«) imao je i političke konotacije, što je pokazao ističući da su Hrvatska, Slavonija i Dalmacija »tri sestre«, te da Dalmacija u zajednici s Hrvatskom i Slavonijom ne smije izgubiti svoje ime. S druge je strane isticao politički identitet trojedne kraljevine upravo kroz njezino povijesno pravo na teritorijalnu cjelovitost priključenjem Dalmacije. U etničkom pogledu (izjašnjavajući se kao »Slavo«) polazio je od shvaćanja o slavenskom i južnoslavenskom etničkom, jezično-kulturnom jedinstvu i u sklopu toga o etničkom jedinstvu Hrvata i Srba. U odgovoru Duplancichu isticao je da je Dalmacija »hrvatsko-srpska« odnosno u općenitijem smislu »slavenska« (»La Dalmazia è croato-serba, o meglio slava«).⁶⁶ Pritom je – kao što je pokazao u pismu Kukuljeviću šaljući mu 1861. svoju brošuru – tu »hrvatsko-srpsku« narodnost u Dalmaciji, jednako kao i u sjevernoj Hrvatskoj, promatrao kao dio »naroda jugoslavenskog« odnosno kao dio »jugoslavenske narodnosti«.⁶⁷

Ljubić se, dakle 1861. pokazao kao zagovornik očuvanja dalmatinskog identiteta, ali protivnik onih koji su tom identitetu željeli dati talijansko obilježje (Italo-Dalmati). Bio je blizak shvaćanju onih autonomaša koji su priznavali »slavenski« identitet Dalmacije i izjašnjavali se kao »Slavo-Dalmati«, ali ne sa shvaćanjima – koja je u svojoj brošuri *Ai Dalmati* 1860. iznio Tommaseo – prema kojima se stanovnici Dalmacije u svemu, pa i jezikom razlikuju od Hrvata, te su bliži Poljacima nego Hrvatima.⁶⁸ Ljubić se pokazao kao pripadnik skupine koja će se oblikovati kao Narodna stranka dijeleći s njom zahtjev za sjedinjenje Dalmacije sa sjevernom Hrvatskom i unutar narodnjaka pripadnikom gradske inteligencije primorske i otočke Dalmacije koja je smatrala Dalmaciju dijelom slavenskog i južnoslavenskog identiteta, za razliku od skupine »pučke inteligencije«, prije svega zagorskog dijela Dalmacije

⁶⁶ Ljubić, *Risposta*, str. 20.

⁶⁷ Usp. izvode Ljubićeva pisma Kukuljeviću iz 1861. god. kod: Milan Škrbić, Vinko Valčić, »Oko polemike Šime Ljubića s autonomašima (1860–1862)«, *Zadarska revija*, 10, br. 2, Zadar, 1961., str. 121–122.

⁶⁸ Nicolo Tommaseo, *Ai Dalmati*, Trieste, 1861.

i Makarskog primorja koja je zastupajući također slavensku i južnoslavensku ideju isticala hrvatsku nacionalnu ideju.⁶⁹ Još uže, Ljubić je pripadao manjoj skupini gradske inteligencije koja je zastupajući slavensku i južnoslavensku ideju ipak željela da Dalmacija u zajednici s Hrvatskom i Slavonijom zadrži svoju zasebnost.

Preko strossmayerovskog hrvatskog jugoslavenstva do hrvatstva

Nakon povratka iz Venecije u Dalmaciju 1861. i zatim u vrijeme službovanja u gimnazijama u Splitu, Osijeku i Rijeci do 1870., Ljubić je održavao intenzivne dodire s narodnjacima u Dalmaciji i sjevernoj Hrvatskoj, nositeljima ideologije strossmayerovskog jugoslavenstva koja je afirmirala hrvatski identitet i istodobno smatrala širi južnoslavenski i slavenski identitet sastavnim dijelom hrvatskog identiteta. Ljubić je tada preko strossmayerovskog hrvatskog jugoslavenstva došao do shvaćanja hrvatskog identiteta. To je našlo izraz u njegovim djelima nastalim u 1860-im godinama.

Ljubić je odustao od tiskanja rukopisa *Povijest narodne književnosti dalmatinske* i podatke iz rukopisa uključio u šire koncipirano djelo pod naslovom *Ogledalo književne povijesti jugoslavjanske*. Djelo je tiskano u Rijeci gdje je Ljubić tada bio profesor na gimnaziji, prvi svezak 1864. i drugi kada je već bio član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, godine 1869. Djelo, uz prije svega književnopovijesnu i jezičnu problematiku, sadrži i pregled političke povijesti. U međuvremenu je 1867. Ljubić tiskao *Pregled hrvatske poviesti* kao »izvadak« iz prve i druge (tada još neotisnute) knjige *Ogledala*.

U *Ogledalu* je Ljubić polazio od južnoslavenskog okvira i promatrao povijest južnoslavenskih naroda i književnosti kao cjelinu, ali je tu povijest iznio izlažući slovensku, hrvatsku, srpsku i bugarsku povijest i povijest tih književnosti kao zasebne cjeline u sklopu povijesti južnoslavenske književnosti.⁷⁰ U *Ogledalu* i *Pregledu* Ljubić je povijest Dalmacije u potpunosti integrirao u hrvatsku povijest, a u *Ogledalu* je i književnost nastalu na tlu Dalmacije prikazao kao dio povijesti hrvatske književnosti. Hrvatsku književnost je pritom promatrao kao cjelinu usprkos razlici u standardnojezičnim varijantama na kojima je ona nastajala i usprkos poimanju o štokavskom narječju kao »hrvatsko-srbskom jeziku« i tom jeziku kao dijelu »jugoslavenskog jezika«.

⁶⁹ O političkoj diferencijaciji u Dalmaciji 1860./61. godine v. Stančić, »Nacionalna integraciona ideologija«, str. 183–279. i Isti, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji (Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869)*, Sveučilište u Zagrebu, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Zagreb, 1980., str. 139–189.

⁷⁰ Ljubić je u *Ogledalu* u 1. i 2. knjizi dao cjeloviti prikaz hrvatske povijesti do početka preporodnog razdoblja, te cjeloviti pregled hrvatske i slovenske književnosti. Slovensku, srpsku i bugarsku povijest te povijest srpske i bugarske književnosti doveo je samo do kraja XIV. stoljeća, jer planiranu 3. knjigu *Ogledala* nije nikada napisao. Tekst o hrvatskoj povijesti iz obje knjige je pritom izdvojio i tiskao kao zasebnu knjigu pod naslovom *Pregled hrvatske poviesti*.

Ljubić, dakle, nije – što mu je Kukuljević 1850-ih godina zamjerao – izdvojio dalmatinsku književnost iz cjeline hrvatske književnosti, niti je prihvatio Karadžićevu klasifikaciju prema kojoj je štokavsko narječje srpski jezik. Dapače se vrlo oštro, gotovo Kukuljevićevim riječima suprotstavio shvaćanjima prema kojima su svi štokavci Srbi. »Njeki da to bolje kvare u jugu bratimstvo i slogu, bezočno tvrde, da svi štokavci su Srbi, a čakavci Hrvati«, pisao je. No, isto tako nije prihvaćao ni stajalište prema kojemu su svi pravoslavni Srbi, a svi katolici Hrvati, ističući (a tu je bio blizak Nisiteu i Kukuljeviću) da u Dalmaciji i Bosni ima Srba »koji se zovu Hrvati« te u Srbiji katolika »koji se zovu Srbi«. ⁷¹ Prema Ljubiću, Hrvati i Srbi su pri doseljenju imali isti jezik, a s vremenom se on razdvojio na štokavsko i čakavsko narječje, pri čemu samo Hrvati govore čakavski, a Hrvati i Srbi štokavski. Zbog toga (premda terminološki nedosljedno razlikuje jezik, narječje, govor i sl., ali ih jasno klasificira) čakavsko narječje naziva hrvatskim »govorom«, a štokavštinu »hrvatsko-srpskim jezikom«. Kajkavsko narječje također smatra hrvatskim govorom pretpostavljajući da je ono nastalo miješanjem hrvatskog (tj. čakavskog) narječja i slovenskog jezika. Tako po Ljubiću na slavenskom jugu postoje slovenski, srpsko-hrvatski i bugarski jezik. No, po njegovu uvjerenju bi u interesu »Jugoslavjana« kao cjeline bilo da Slovenci i Bugari, očuvavši svoje jezike za domaću uporabu, prihvate »srpsko-hrvatski« jezik, zato što je on »najizobraženiji«, kao jezik zajedničke kulture. ⁷² Južnoslavenski prostor nazivao je »Jugoslavijom«, ⁷³ a pojedinim izjavama pokazao je da rad na stvaranju južnoslavenskog jezičnog i time kulturnog jedinstva smatra pripremom na putu prema nedovoljno definiranom političkom ujedinjenju svih »Jugoslavjana«. »Po jedinstvu u književnosti samo mogli bi smo mi Jugoslavjani malo po malo steći i političku zadrugu«, pisao je. ⁷⁴

Stajalište o hrvatskom kulturnom identitetu i njegovu odnosu prema južnoslavenskom okviru Ljubić je u svojim dvama djelima pokazao načinom kako je strukturirao svoj povijesni prikaz i prikaz književne povijesti. Već u naslovu *Ogledala* naznačio je opći okvir predmeta o kojem piše, a to je »književna poviest jugoslavjanska«. U sklopu toga, kao što je već rečeno, prikazao je kao zasebne cjeline povijest Slovenaca, Hrvata, Srba i Bugara, a jednako je postupio i s prikazom književne povijesti. Povijest hrvatske književnosti obuhvatio je u dijelu pod naslovom *Hrvatska književnost*. Pritom je povijest hrvatske književnosti prikazao kroz zasebna poglavlja o književnosti nastaloj na prostoru Dalmacije, na prostoru Slavonije i na kajkavskom području. No, samim naslovima tih poglavlja pokazao je da je svaki od tih dijelova dio cjelovite hrvatske književnosti tako što je ispred svake regionalne oznake

⁷¹ Ljubić, *Ogledala*, I, str. 71, bilj. 1.

⁷² Ljubić, *Isto*, I, str. 65–71.

⁷³ Ljubić, *Isto*, I, str. 71.

⁷⁴ Ljubić, *Isto*, I, str. 66.

stavio pridjev »hrvatski«. Istodobno je naslovom svakog od tih poglavlja želio pokazati da hrvatsku povijest i njezine dijelove smatra dijelom jedinstvene južnoslavenske književnosti, da želi prikazati udio koji su hrvatski književni »radilci« (tj. djelatnici), »piesnici« i »prostopisci« (tj. prozaici) dali »jugoslavjanskoj književnosti«. Naime, dio u *Ogledalu* pod naslovom »Hrvatska književnost« sastoji se od poglavlja: »Radilci hrvatsko-dalmatinski na polju jugoslavjanske književnosti«, »Radilci hrvatsko-slavonski na polju jugoslavjanske književnosti« i »Radilci hrvatsko-kajkavski na polju jugoslavjanske književnosti«. Tako je i Ljubić u *Ogledalo* unio dopunjeni tekst svog rukopisa *Povijest narodne književnosti dalmatinske* kao poglavlje u dijelu o hrvatskoj književnosti, a naslovljujući poglavlje postupio je onako kako mu je 1853. preporučivao Kukuljević, tj. književnost nastalu na tlu Dalmacije označio je kao »hrvatsko-dalmatinsku«.

Svoje *Ogledalo*, odnosno *Pregled*, Ljubić je pisao kako bi iznio znanstveno utvrđene podatke o povijesti i književnoj povijesti naroda na slavenskom jugu, ali istodobno i kako bi afirmirao njihove pojedinačne i kolektivne kulturne i etničke identitete te političke ciljeve hrvatskog nacionalnog pokreta kojem je 1860-ih godina stajala na čelu Strossmayerova Narodna stranka, odnosno u Dalmaciji ciljeve preporodnog pokreta na čelu kojeg je stajala tamošnja Narodna stranka. Ljubić je to pokazao već u naslovu svog *Ogledala* u kojem je izričito naveo da je djelo namijenjeno »na podučavanje mladeži«. Ljubić je pokazao da je 1860-ih godina prihvatio ideologiju Narodne stranke u sjevernoj Hrvatskoj i Dalmaciji koja je zastupala shvaćanje o hrvatskom identitetu kao dijelu šireg južnoslavenskog i slavenskog identiteta, napose o kulturnom jedinstvu južnih Slavena, što je podrazumijevalo da hrvatski identitet s ostalim južnoslavenskim narodima dijeli neke elemente vlastitog identiteta, tj. da s ostalim južnoslavenskim narodima dijeli istu kulturu i isti jezik.

U Ljubićevu poimanju 1860-ih godina zbog toga ćemo naći čitavu skalu integriranih i hijerarhijski razvrstanih identiteta, od lokalnog starogradskog preko dalmatinskog i hrvatskog do južnoslavenskog. To ilustriraju njegove konstatacije u kojima su prisutni svi ti elementi, npr. kada govori o počecima hrvatske književnosti: »Prava kolievka narodne jugoslavjanske prosviete bje naša Hrvatska a osobito dalmatinsko primorje«⁷⁵ i zatim: »Možemo dakle zaglaviti, da se Spliet i susjedni mu Starigrad na Hvaru imaju smatrati kao prava kolievka, gdje se začeo i razgojio prvi plod prave jugoslavjanske književnosti«.⁷⁶

S tim »zaglavimo« i ovo izlaganje.

⁷⁵ Ljubić, *Ogledalo*, II, str. 298.

⁷⁶ Ljubić, *Isto*, II, str. 353.; v. također naslov poglavlja: »Spliet sa Starigradom na Hvaru u jugoslavjanstvu kolievka prave narodne književnosti« (str. 349).

Literatura:

Antoljak, Stjepan, *Hrvatska historiografija do 1918.*, knj. 2, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1992.

Domazet, Mladen, *Suton flote jedrenjaka Staroga Grada*, Konzervatorski odjel Split, Centar za kulturu Stari Grad, Split, 2004.

Gross, Mirjana, *Počeci moderne Hrvatske. Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850–1860.*, Globus – Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Odjel za hrvatsku povijest, Zagreb, 1985.

Gross, Mirjana, *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja*, Novi Liber – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1996.

Gross, Mirjana, *Vijek i djelovanje Franje Račkoga*, Novi liber, Zagreb, 2004.

Hektorović, Petar, *Ribanje i ribarsko prigovaranje i razlike stvari složene po Petru Hektoroviću Starogradjaninu / izdao S. Ljubić*, Bratja Battara tiskari izdavatelji, Zadar, 1846.

Jagić, Vatroslav, »Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske. Na poučavanje mladeži nacrtao Sime Ljubić. Knjiga I., str. 344 u maloj osmini«, *Književnik. Časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku i prirodoslovne znanosti*, 2, str. 566–572; Zagreb, 1865.

Kukuljević Sakcinski, Ivan, *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, I.–IV., Zagreb, 1858.–60.

Politeo, Dinko, *Izabrani članci*, N. Pissenbergera i J. Schnürmachera komand. društvo, D. Tuzla, [1905.]

Ljubić, Šime, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Rod. Lechner Librajo dell' I. R. Università – Battara e Abelich Libraj., Vienna – Zara, 1856.

Ljubić, Šime, »Petar Ektorovich«, *Zora dalmatinska*, I, br. 31, Zadar, 29. srpnja 1844.

Ljubić, Šime, »Verhu Hvara. O uljudnosti hvarskog otoka tja od iztočenja«, *Zora dalmatinska*, II, br. 5, Zadar, 3. veljače 1845.

Ljubić, Šime, »Narodna pjesma. (Iz ustih naroda na hvarskom otoku.) Pedepsa nevirnosti«, *Zora dalmatinska*, II, br. 12, Zadar, 24. ožujka 1845.

Ljubić, Šime, »I dritti storici dell' Ungheria sulla Dalmazia«, *La voce dalmatica*, II, br. 5 i 6, Zadar, 2. i 9. veljače 1861.

Ljubić, Šime, *Risposta all' opuscolo dell' sig.r Vincenzo Duplancich*, Venezia, 1861.

Ljubić, Šime, *Intorno la questione dalmatica*, Venezia, 1861.

Ljubić, Šime, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske*, I.–II., Emidija Mohovića Tiskarski kamen. zavod, Rijeka, 1864.–1869.

Ljubić, Šime, *Pregled hrvatske poviesti*, Emidija Mohovića Tiskarski kamen. zavod, Rijeka, 1864.

Ljubić, Šime, *Listine o odnošajih izmedju južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, I.–X., JAZU, Zagreb, 1868.–1891.

Ljubić, Šime, *Commissiones et relationes Venetae*, I.–III., JAZU, Zagreb, 1876.–1880.

Ljubić, Šime, *Faria Cità Vecchia e non Lesina. Pietro Hektorović Cittavechiano e non Lesignano*, Spalato 1873. – pretisak i prijevod na hrvatski: Šime Ljubić, *Faria Stari Grad a ne Hvar. Petar Hektorović Starograđanin a ne Hvaranin*, Centar za kulturu Općine Stari Grad, Stari Grad, 1996.

Petravić, Ante, *Studije i portreti*, Tisak i naklada Antuna Scholza, Zagreb, 1905., studija pod naslovom: »Petar Nisiteo«, str. 239–282.

Rački, Franjo, »Vladanje mletačko u Rieci. Nacrtao prof. Sime Ljubić. Str. 18.«, *Književnik. Časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku i prirodoslovne znanosti*, II, str. 580–581; Zagreb, 1865.,

Smičiklas, Tade, *Život i djela dra. Franje Račkoga*, HAZU, Zagreb, 1895.

Smičiklas, Tade, »Život i djela Šime Ljubića«, *Ljetopis JAZU*, za godinu 1897., Zagreb, 1898.

Stančić, Nikša, »Nacionalna integraciona ideologija dalmatinskih narodnjaka 1860/61. godine«, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, 11, str. 183–279; Zagreb, 1978.

Stančić, Nikša, »Franjo Rački o historiografiji kao znanosti i njenoj društvenoj funkciji«, *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog Centra JAZU*, 9, str. 35–45; Zagreb, 1979.

Stančić, Nikša, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji (Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869)*, Sveučilište u Zagrebu, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Zagreb, 1980.

Stančić, Nikša, »Otok Hvar u vrijeme hrvatskog narodnog preporoda«, u: *Otok Hvar*, Matica hrvatska, str. 355–370; Zagreb, 1995.

Šidak, Jaroslav, *Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti*, Školska knjiga, Zagreb, 1981., studija pod naslovom »Ivan Kukuljević – osnivač moderne hrvatske historiografije«, str. 297–322.

Škiljan, Maja, »150 godina nacionalnog muzeja u Hrvatskoj«, u: Maja Škiljan (ur.), *Museum 1846.–1996.*, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, 1996., str. 8–19.

Škrbić, Milan i Valčić, Vinko, »Oko polemike Šime Ljubića s autonomašima (1860–1862)«, *Zadarska revija*, 10, br. 2, str. 117–125; Zadar, 1961.

Tommaseo, Nicolo, *Ai Dalmati*, Trieste, 1861.

Valčić, Vilko i Škrbić, Milan, »Geneza Ljubićeva 'Ogledala...' u svjetlu razvitka nacionalnog pokreta u Dalmaciji«, *Radovi*, Filozofski fakultet u Zadru, Razdio historije, arheologije i historije umjetnosti 1, str. 170–195; Zadar, 1963.

Vrandečić, Josip, *Dalmatinski autonomistički pokret u XIX. stoljeću*, Dom i svijet, Zagreb, 2002.

Zaninović, Marin, »Šime Ljubić – Utemeljitelj Hrvatskoga arheološkog društva«, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, 6, Zagreb, 1981.

ŠIME LJUBIĆ I HRVATSKA POVIJEST – POVIJEST I IDENTITET:
METODA, FUNKCIJA I IDEOLOGIJA OD ZAVIČAJNOSTI
DO RODOLJUBLJA

Sažetak

U prvom dijelu autor ocjenjuje rad Šime Ljubića kao povjesničara i određuje njegovo mjesto u hrvatskoj historiografiji u razdoblju kada ona, počevši od 1840-ih godina i zatim u drugoj polovici XIX. stoljeća, izgrađuje svoju znanstvenu metodu u skladu s kretanjima u suvremenoj europskoj historiografiji. U drugom dijelu pokazuje kako je Ljubić, u skladu s načelima suvremene pragmatične historiografije, svoj historiografski rad stavlja u funkciju afirmacije slojevitog kulturnog identiteta kojega se dionikom osjećao, od lokalpatriotskog i dalmatinskog do južnoslavenskog i slavenskog, te promjene u osjećaju identiteta preko strossmayerovskog hrvatskog jugoslavenstva do hrvatstva.

ŠIME LJUBIĆ AND THE CROATIAN HISTORY – HISTORY
AND THE AFFIRMATION OF IDENTITY:
METHOD, FUNCTION AND IDEOLOGY FROM LOCAL
TO NATIONAL PATRIOTISM

Summary

Ljubić shaped as a historian in the 1840s, at the time when Ivan Kukuljević Sakcinski was placing the Croatian historiography on its scientific foundations. Ljubić participated in this undertaking in the same manner as Kukuljević, by collecting and publishing historical sources and basing his research on valid facts. He made public numerous data from previously unknown archival material, however, he did not follow the path of Franjo Rački, who, in the 1860s, tried to include modern advancements in historiography in the Croatian historiography aiming to reconstruct the course of historical development. His method, thus, places him between Rački and Kukuljević. Like Kukuljević, Ljubić studied political and literary history, and biographies of prominent individuals, he made contributions to the fields of numismatics and archaeology, discussed philological and ethnographic issues, etc. In other words, he was a consummate scholar at the time when some fields of research he dealt with had already developed into separate scientific disciplines, and when the professional historical science itself started dividing into specialized branches determined by historical periods, or special fields of research. Thus, the Croatian historiography is indebted to him, above all, for his publishing of numerous, previously, unknown sources.

At the time of its formation as a modern scientific discipline, the Croatian historiography was in line with the principles of contemporary pragmatic historiography. Simultaneously, it had a task to affirm the national identity, as well as create holdings from which the national movements would extract historical information and build it into a national ideological structure as its inseparable element. Ljubić had departed from the same principal standpoints, and as he was descended from a specific environment of the Dalmatian coastal and insular towns, he added a personal nuance to the concrete pragmatic aims of the historiography. He used his historical and literary-historical research as a

vehicle to accomplish the affirmation of different layers of collective identity, to which he himself felt he belonged. Apart from his permanent local-patriotic feeling of belonging to his native town of Stari Grad on the island of Hvar, initially, this was a feeling of Dalmatian identity, but as an intrinsic part of the general South Slavic and Slavic identity. That is why in 1848 he proposed that the »Slavic« language should be introduced into the administration, judiciary and schooling alongside with the official language at the time – Italian. Ljubić had nurtured respect for the Italian culture but, at the beginning of the national revival movement in Dalmatia in 1860/61, he opposed resolutely those who spoke against the union between Dalmatia and Northern Croatia, and demanded the supremacy of the Italian language and culture to be established in Dalmatia. At the same time, he tried to find the middle path between the adherents and the opponents of the union. He declared himself a »Slavo-Dalmata« just as some of those who demanded that Dalmatia should keep its autonomous position, and petitioned, along with the partisans of the National Party, for the union of Dalmatia and Northern Croatia, albeit, under a condition that Dalmatia did not lose its individuality in that union. Due to his contacts with the supporters of the National Party in Dalmatia and Northern Croatia, in the 1860s, Ljubić progressed from Strossmayer's idea of Croatian-Yugoslavian affiliation, to the purely Croatian orientation. The analysis of his works indicates that he regarded the culture existing on the territory of Dalmatia, within the notion of the Croatian identity, as a constituent element of the South Slavic and Slavic identity, however, part of the Croatian culture.

Stara slavonska književnost u djelu Šime Ljubića

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Ljubić, Š.

1. Uvod

Povjesničar, političar i životopisac Tadija Smičiklas (1843.–1914.) opisao je život i rad više javnih osoba Hrvatske XIX. stoljeća¹, a među njima i životni put svog suvremenika² Šime Ljubića, koji je na prvi pogled bio »mrki, nepristupni i prenamagli čovjek« (T. S., 1896.: str. 674), jedan od prvih šesnaest akademika ondašnje Jugoslavenske akademije, osnovane 1866. godine. Uložio je silan trud i putovanja po Dalmaciji, kako bi napisao njegovu što potpuniju bibliografiju, koja broji 139 jedinica. Međutim, navedena brojka nije bila dovoljna za Ljubićevo natuknično predstavljanje u određenim hrvatskim leksikonima novijega datuma,³ iako mu je njegov nekrolog T. S. (Tadija Smičiklas) u *Viencu* prorekao: »Od roda u rod teći će glas: Slava slavnomu Šimi Ljubiću!« (T. S., 1896.: str. 674).

Rođenjem i smrću Ljubić je bio vezan uz Stari Grad na Hvaru (24. svibnja 1822. – 19. listopada 1896.), školovanjem uz rodni grad, zatim uz Dubrovnik, Split, Zadar, Beč, a radom uz Supetar na Braču, Nerežišće, Stari Grad, Split, Veneciju, Osijek, Rijeku, Zagreb – kaže njegov životopisac. Dva su područja bavljenja bitno odredila njegovo stvaralaštvo: historiografija (književna, i još više ona društvenopolitička) i arheologija s numizmatikom (iako se okušao i kao glazbenik, i kao književnik⁴), a što potvrđuju i njegova prva dva rada objavljena iste godine u *Zori dalmatinskoj*. Tekstom »Životopis Petra Hektovića« (*Zora dalmatinska*, br. 31, 1844.) potvrdio je književnopovijesno po-

¹ U enciklopedijskoj natuknici o Smičiklasu zapisano je da je napisao među inima i životopise J. J. Strossmayera, F. Račkog, I. Kukuljevića, R. Lopašića, I. Ruvarca, M. Mesića i drugih (*Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, 7, Raš-Szy, Zagreb, 1981., str. 535).

² Smičiklas piše: »Na sreću moju poznao sam Ljubića Šimu preko trideset godina i mnogo od njega samoga slušao o prilikama njegova života« (Smičiklas, 1898.: str. 150).

³ U *Leksikonu hrvatskih pisaca* (Zagreb, 2000.) svoje su mjesto dobili gotovo svi značajniji kulturni djelatnici XIX. stoljeća (ali ne i Ljubić), koji su svojim radom postavljali temelje za razvoj hrvatske znanosti o književnosti, među kojima izdvajamo Ivana Kukuljevića Sakcinskog (1816.–1889.), V. Jagića (1838.–1923.), A. Pavića (1844.–1914.), F. Markovića (1845.–1914.), M. Šrepela (1862.–1905.), Đ. Šurmina (1867.–1937.), N. Andrića (1867.–1942.), K. Šegvića (1867.–1945.), M. Medinija (1874.–1938.), B. Vodnika (1879.–1926.), D. Prohasku (1881.–1964.).

⁴ Napisao je jedan talijanski sonet i tragediju *Arato* (neobjavljeni rukopis; navedeno prema Pederin, 1992., str. 86).

druže svoga interesa, a tekstem »Sumlja sverhu članka g. I. Zafrona« (*Zora dalmatinska*, br. 52, 1844.) ono drugo, područje arheologije.⁵

Područja Ljubićeva interesa bila su raznolika. U odnosu na područje književne povijesti Ljubić nije imao mnogo prethodnika. Razlog je tomu taj što se sva ozbiljnija istraživanja hrvatske književnosti vezuju uz osnivanje određenih institucija tijekom druge polovice XIX. stoljeća: »Osnivanje Jugoslavenske akademije (1866) te pokretanje nekih značajnijih njenih edicija kao što su *Rad* (1867), *Starine* (1869), te *Stari pisci hrvatski* (1869) označili su stvarne početke ozbiljnijeg naučnog bavljenja književnošću, a izuzmemo li I v a n a K u k u l j e v i ć a S a k c i n s k o g kao preteču hrvatskih književnih povjesničara – gotovo sva prva značajnija djelatnost na području literarne historiografije vezana je uz ime V a t r o s l a v a J a g i ć a« (Šicel, 1967.: str. 194). Riječ je, dakle, o sedamdesetim godinama XIX. stoljeća, o vremenu koje se opisuje i »kao doba nastojanja organiziranja znanstvenih i književnih prilika kod nas« (Pederin, 1992.: str. 114). Na sličan način razmišlja i Mihovil Kombol, samo uz napomenu da u Ljubićeve preteče na području istraživanja jezika i književnosti osim Kukuljevića navodi još i: Vjekoslava Babukića, Bogoslava Šuleka, Antuna Mažuranića (Kombol, 1948.: str. 6).

Kako se Ljubićevo bavljenje određenim piscima (Petar Hektorović, Petar Kanavelić, Bartol Kašić, Ivan Ivanišević, Ana Vidović) javlja pedesetih godina XIX. stoljeća, a pisanje »poviesti« književnosti sedamdesetih godina, postaje jasno da je u svom radu mogao konzultirati radove malog broja znanstvenika, među koje je Miroslav Kvapil ubrojao tek Jagića i Šafařika.⁶ Navedeno potvrđuje i stvarna situacija na tom području, jer su u isto vrijeme ili neposredno prije Ljubićeva *Ogledala* bila objavljena tek sljedeća djela:

- Šafařik, Paul Jos., 1864. *Geschichte der südslawische Literatur, I. Slowenisches und glagolitisches Schrifttum*, Prag.
- Šafařik, Paul Jos., 1865. *Geschichte der südslawische Literatur, II. Illirisches und kroatisches Schrifttum*, Prag.
- Jagić, Vatroslav, 1865. *Književnost Jugoslavena u užem smislu (t.j. Hrvato-Srba)*, objavljeno u češkom znanstvenom rječniku *Slovník naučný*, Praha.

⁵ Navedena dva područja bavljenja (historiografiju i arheologiju) spominje i T. S. u nekrologu Šimi Ljubiću objavljenom u *Viencu zabavi i pouci* (XXVIII, br. 43, str. 673–674; Zagreb, 24. listopada 1896.). Isto su zabilježili Vinko Valčić i Milan Škrbić: »Šime Ljubić javlja se prvim svojim književnim radovima u *Zori dalmatinskoj* s člancima iz arheologije, književne historije, objavljuje narodne pjesme, studiju o običajima Morlaka u Dalmaciji itd.« (Valčić–Škrbić, 1963., str. 175).

⁶ Iako se ni u novijim pregledima povjesničara hrvatske književnosti V. Jagić ne navodi kao književni povjesnik – on je ipak u godinama kada izlazi *Geschichte der südslawischen Literatur I–II* (1864.–65.) P. J. Šafařika i *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske* (1864.) Š. Ljubića – objelodanio u poznatom češkom znanstvenom rječniku (*Slovník naučný*) 1865. godine (osim komparativne studije o kajkavštini, čakavštini i štokavštini te povijesti razvoja jezika hrvatsko-srpskog) na 62 gusto tiskane stranice »pregled cijele književnosti od najstarijeg vremena do prisutnosti« – s naslovom *Književnost Jugoslavena u užem smislu (t. j. Hrvato-Srba)*« (Kvapil, 1986., str. 141).

- Jagić, Vatroslav, 1867. *Historija književnosti naroda hrvatskog i srpskog*, Zagreb.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan, 1868. *Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita, živivši u prvoj polovini XVII vieka*, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, Knjiga IX, Zagreb.

Zbog navedenoga, Ljubićevo se bavljenje piscima i njihovim djelima uklapa u tzv. prednastveno razdoblje hrvatske znanosti o književnosti (Šicel, 1967.), potvrđujući njezine bitne značajke: bavljenje književnim tekstovima nalazi se u okvirima filološke metode, shvaćajući književnost samo kao dio znanosti o jeziku;⁷ prepričavanje životopisa i tek rijetko i sadržaja djela, bez uočavanja literarnih problema; sakupljačko, bibliografsko gomilanje građe⁸ bez njezina usustavljanja i sintetiziranja. Stoga je Ljubićevo *Ogledalo* samo »najraniji domaći pokušaj davanja jedne književne povijesti naših naroda« (Valčić–Škrbić, 1963.: str. 176), ali ne i prava povijest književnosti u današnjem značenju toga pojma.

Bez obzira na sve navedene značajke filološke metode XIX. stoljeća unutar koje nastaje i Ljubićevo *Ogledalo*, ipak se čini zanimljivim postaviti pitanje – koliko i na koji način čovjek s juga poznaje književni život hrvatskoga sjevera, i to u vrijeme kada ni sami Slavonci još nisu imali pisanu (tiskanu) osviještenost vlastita književnog života?

2. Uvid u opus

Pedesetih se godina XIX. stoljeća Ljubić počinje intenzivnije baviti starom hrvatskom knjigom i usmenom narodnom poezijom. Ljubav prema rodnome gradu⁹ (jer pragmatizam i rodoljublje dva su bitna pokretača njegova rada¹⁰) prenijet će i na njegove stanovnike odnosno književnokulturne djelatnike, posebice na »slavnoga Starograđana Petra Hektorovića« (T. S., 1896.: str. 673). U duhu ilirskoga vremena kada se počinju cijeniti i izdavati stari hrvatski pisci, Ljubić će se u nekoliko navrata baviti Hektorovićem, zatim Korču-

⁷ Da je Ljubić bio sklon onom shvaćanju po kojemu je povijest književnosti nužno povezana s poviješću jezika svjedoči i jedan njegov prijevod: »U ono doba (jesen 1852. – op. Z. Š.) veli Šime da je preveo na hrvatski i na talijanski djelo F. P. Einchoffa: »Povjest jezika i književnosti Slavjana« (...)« (Smičiklas, 1898., str. 163).

⁸ Da je za pisanje povijesti književnosti potrebno imati kvalitetne predradnje, a među njima i bibliografije, svjedoči Kukuljevićevo pismo upućeno Ljubiciu 20. travnja 1853. godine. Kukuljević, naime, moli Ljubića da mu pošalje rukopis *Poviesti književnosti dalmatinske*: »U ostalom, ako imate još vremena, drago bi nam bilo, kad bi svoje dielo na pregled ovamo poslali, nebi li mi možebiti još štogod dodati mogli, budući da se i kod nas nieki već duljeg vremena, ne baš poviestju književnosti, nu tim više bibliografijom domaćom bave, koja je prvi temelj i poviesti« (citirano prema Valčić–Škrbić, 1963., str. 182).

⁹ U svojim je povijesnim raspravama gorljivo branio tezu da je stara »Faria« njegov Stari Grad, a ne Hvar. Time je, vjerojatno, uvrijedio same Hvarane, koji mu ni na pogreb nisu došli: »Kada je umro, nitko mu iz grada Hvara nije niti na sprovod pošao, jer su se smatrali uvrijedjeni njegovim spisima« (Smičiklas, 1898., str. 209).

¹⁰ »Općenito se, međutim, može reći da je njegov metod pragmatički, a lajtmotiv svega što je poduzimao u nauci – patriotizam« (Valčić–Škrbić, 1963., str. 175).

laninom Petrom Kanavelićem i Pažaninom Bartulom Kašićem, Bračaninom Ivanom Ivaniševićem, a bavio se i pjesmama Šibenčanke Ane Vidović.

Ljubića je na istraživanje životopisa navedenih pisaca potaknula želja za pisanjem povijesti književnosti u Dalmaciji: »Ljubić stao kupiti podatke za povjest književnosti hrvatske u Dalmaciji. Nastojao je sabrati gradiva za životopise u opće slavni ljudi u Dalmaciji« (Smičiklas, 1898.: str. 158). Ovakav je, dakle, Ljubićev rad pokazao, da je za pisanje povijesti književnosti bilo i jest potrebno imati obavljene kvalitetne predradnje (imati sakupljenu građu, kritička izdanja djela, bibliografije, monografske obrade pisaca, itd.), što u njegovo vrijeme nije bio slučaj, pa ih je morao sam odrađivati,¹¹ iako je bio svjestan da ga istinski ne može obaviti pojedinac nego tek institucija kao što je akademija.¹² Pri tome su se javljale i pogrješke, na što ga je upozorio Ferrari Cupilli u povodu izlaska njegove knjige *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia* (Vienna, 1856.), koja je na 325 stranica donijela nekoliko stotina životopisa slavni Dalmatinaca.

U vrijeme kada je prikupljao podatke za životopise slavni dalmatinski pisaca, Ljubić je s velikom pomnjom počeo u romantičarskoj ponesenosti prikupljati i narodne pjesme, poslovice, od kojih je neke objavio pod nazivom *Narodne pëšme iz ustih naroda na Hvarskom otoku*.

Sedamdesetih godina XIX. stoljeća Ljubić će objaviti dvije knjige namijenjene »podučavanju mladeži«. Riječ je o *Ogledalu književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži* (Knjiga I, Riečki Emidija Mohovića Ti-

¹¹ Ljubić je svoj rad na izvorima u venecijanskom arhivu uvelike koristio i za pisanje svojega *Ogledala*: »Nijedan evropski narod nije se više okoristio mletačkim arhivom nego li hrvatski, a trudom samoga Ljubića. Još prije nego što će biti prilika, da ove svoje spomenike uzmogne izdati na svjetlo, upotrebi ih on u svojem djelu: *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske knjiga I. u Rieci 1864., knjiga II. u Rieci 1869.*« (T. S., 1896., str. 674).

¹² Ljubić je bio svjestan situacije u kojoj se nalazila hrvatska književna historiografija njegova vremena, bio je svjestan da korača stazom sličnoj onoj Zoranićevoj u *Planinama*, koji »ta put moj po neuvižbanu knjicu po stazi netlačeni prošad«. Ni Ljubićevom stazom prije njega nije nitko kročio: »'Dizionario' ima i svoje kudioce. Evo kako se Ljubić od njih brani: 'Ovo je djelo kompilacija a ne djelo originalno; pogreške i nedostatke ja sam priznao u predgovoru; na ovakove neprilike nagazio bi i gosp. Ferrari Cupilli – njegov kritik – ako bi se usudio podmetnuti ledja pod ovakav teret; nitko prije mene nije kušao složiti u gotovo djelo mršave vijesti biografične o našim djedovima, koji su ostavili iza sebe ma koliko glasa, a to rasuto po hiljadu i hiljdu zbornika, časopisa i knjiga; ovo je moje prvo djelo o stvarima domovinskim, koje sam dovršio tečajem mojih bogoslovnih nauka; **ovakova djela mogu potpuna izdati samo akademije, pojedincu je gotovo nemoguće.**' (*La questione dalmatica*, str. 9.)« (Smičiklas, 1898., str. 166; istakla Z. Š.).

O svom pionirskom radu piše i u uvodu prve knjige *Ogledala*: »Pored takova pomanjkanja nakanio sam prvi korak učiniti, i ako nedruge a ono barem prokrciti put ponješto nasljednikom u osnovanju celokupne jugoslavjanske književne poviesti« (Ljubić, 1864., nepag. 6).

O nemoći pojedinca pred ogromnom neistraženom građom progovorio je Ljubić i u pismu upućenom Kukuljeviću od 25. srpnja 1863. godine, u kojemu on šalje Kukuljeviću obećane popise arhivalnih izvora do kojih je došao boraveći tri godine u mletačkom arhivu. Tom prigodom zapisao je i sljedeće: »Dodati ću samo to, da nisam prepisao sve do slova, što se nalazi u izvornih knjigah i odjelih arhiva mletačkog, **da to nedaje se ni misliti, a kamo li izvesti od jedne osobe i u malo godinah**, ali zbirke ili odjele spisah, koje sam Vam naznačio u ova dva lista, sve sam točno pregledao, stvari važnije prepisao do slova, a one od manje cienne pokratio ili samo iz njih točni izvadak iznio, tako da svez činah postoji vavek u mom rukopisu neprekidno izražen« (prema Smičiklas, 1898., str. 174–175; istakla Z. Š.).

skarski Kamen. Zavod, Rieka 1864.; Knjiga II, Riečki Emidija Mohovića Tiskarski Kamen. Zavod, Rieka 1869.), koje su svoj zametak imale već krajem pedesetih godina XIX. stoljeća (oko 1849.!), a bile objavljene tek dva desetljeća kasnije (1864. i 1869.!),¹³ na što su utjecale ne samo stručne, koncepcijske, materijalne nego i društvenopolitičke prilike (oživljavanje ideje jugosla-venstva).

Sredinom sedamdesetih godina XIX. stoljeća, kada će Ljubić pripremati konačnu inačicu *Ogledala*, doživjet će nakon dvije vrlo plodne godine provedene u mletačkom arhivu (1859.–1861.)¹⁴ i svoje kratko »prognanje u Osijek«, kako je sam u pismu Kukuljeviću (od 25. srpnja 1863.) nazvao svoj boravak krajem 1861. godine na osječkoj gimnaziji. Boravak u Osijeku Ljubić je doživio onako kako su neki dubrovački renesansni pisci doživljavali svoj odlazak i boravak u Stonu – kao kaznu, jer je Ston u XVI. stoljeću bio močvaran, blatnjav, malaričan, u kojemu su komarci prenosili klice bolesti. Na vlastiti zahtjev bio je Ljubić zatim premješten u Rijeku, gdje je za 105 forinti imao veću plaću. Osijek će se ponovo spomenuti uz njegovo ime 1879. godine kada će u tek pokrenutom *Viestniku arheološkoga društva* objaviti tekst »Nadpisi rimski nepoznati do sada ili krivo izdani«, a unutar njega i »Rimski nadpis u Osijeku izkopan« (Smičiklas, 1898.: str. 224).

¹³ Sudbinu nastanka i objavljivanja Ljubićeva *Ogledala* objasnili su Vinko Valčić i Milan Škrbić. Prema njihovim podatcima povijest *Ogledala* je sljedeća:

- krajem 1849. godine nastaje prva verzija temeljnog rukopisa *Ogledala* i to naslovljena kao *Poviest narodne književnosti dalmatinske*. Profesor Girolamo Suttin i posebno povjerenstvo su pregledali rukopis i zaključili da rukopis ne može dobiti financijsku potporu Vlade za tiskanje, jer nije u skladu s nastavnim potrebama, jer ne obrađuje dubrovačku književnost, jer je literatura nedostatna i jer je rukopis preopširan.
- krajem 1850. godine Božidar Petranović čita rukopis i popravlja ga, i to vrlo sporo, u jezičnome pogledu.
- sljedećih godina Kukuljević savjetuje Ljubića da promijeni naslov rukopisa i naslovi ga *Poviest hrvatske književnosti*, na što Ljubić ne pristaje. Isticanje hrvatskog imena, prema Kukuljeviću, značilo bi osigurati više čitatelja i ljubitelja knjige. Rukopis je čitao i Vuk Stefanović, i Andrija Torkvat Brlić, zatim je drugi dio rukopisa bio i dvije godine zagubljen na pošti.
- godine 1861. A. T. Brlić napravio je cjelovitu korekturu rukopisa.
- oko 1861. godine počinje jačati ideja jugosla-venstva (biskup Strossmayer određuje tisuću dukata onome tko napiše povijest jugosla-venske književnosti), pa se javlja i potreba pisanja i objavljivanja povijesti književnosti jugosla-venske, zbog čega Ljubić proširuje već postojeći rukopis o dalmatinskoj književnosti (dopisuje povijest jugosla-venskih naroda) i preimenuje ga u povijest jugosla-venske književnosti.
- rukopis je Ljubić intenzivnije doradivao za vrijeme svog boravka u Rijeci, gdje mu je riječki župan Benedikt Bartul Smaić i financijski pomogao tiskanje *Ogledala* koje se zbilo 1864. i 1869. godine. Istom je »Presvietlomu i visokoučenomu mužu BENEDEKTU BARTULU SMAIĆU velikomu županu Županije riečke ...« i posvetio svoje *Ogledalo*.
- prvi dio *Ogledala* bio je dva tjedna u prodaji, a nakon toga zabranjen i konfisciran, jer je navodno vrijeđao crkvene redove, isticao jugosla-vensku orijentaciju. Ovakav postupak vlasti izazvao je val nezadovoljstva, pa je knjiga ponovo vraćena u prodaju.

¹⁴ O ovom razdoblju Ljubićeva života Pederin kaže: »Te dvije godine u Mlecima (od 2. travnja 1859. do 17. prosinca 1861) najvažnije su razdoblje Ljubićeva života kao znanstvenika jer je u njemu za hrvatsku povijest sakupio izvore koji su odredili smjer naših povijesnih proučavanja za cijelo stoljeće, pa i više« (Pederin, 1992., str. 103). Ipak, nije bio zadovoljan, jer mu je nastavnička služba bila ideal, kaže Pederin.

Iako je boravak u Osijeku bio kratak, tek oko godinu i pol (u Osijek je stigao krajem 1861. i ostao u njemu do 30. ožujka 1863.) i po svemu sudeći ne pretjerano ugodan,¹⁵ Ljubić je u svom *Ogledalu* posvetio stanovitu pozornost i Slavoniji: unutar 587 stranica druge knjige *Ogledala* namijenjena su joj dva poglavlja (4. »Razvoj latinsko-nemačke učenosti u sadašnjoj Hrvatskoj i Slavoniji«, str. 331–337 i 7. »Radilci Hrvatsko-Slavonski na polju jugoslavjanske književnosti za ovo drugo doba«, str. 481–502), odnosno 27 stranica, na kojima se o njezinu kulturnoknjiževnom životu govori više kao o *mrtvom sjemenu*, koje zbog toga još nije moglo ni *ožilaviti* a kamoli *niknuti* i *cvjetati*: »Bilo dakako više uzroka, koji su ju (Slavoniju – op. Z. Š.) vele često na putu zadržavale. Latinština bješe ovdje mrtvo sieme, te niti je ni ožilaviti moglo a kamoli izklicati i doći do cvietka. Muževi, pozvani da ga siju, bili su ponajviše fratrovi, slabo naučeni i to obično inostrani (Niemci), narodu, jeziku njegovu i njegovim navadama neviešti, često drzoviti preziratelji svega, što nije padalo iz njihove torbe« (Ljubić, 1869.: str. 332).

3. Pristup *Ogledalu*

Različita područja interesa (povijest društva, jezika, književnosti; rad u mletačkom arhivu na izvorima – diplomatskim i duždevim listinama, poveljama, papinskim bulama, kronikama, kako bi se mogla pisati povijest hrvatskog naroda; sređivanje i popisivanje/katalogiziranje, stvaranje kazala/građe mletačkog arhiva; arheologija, geografija, numizmatika, etnologija, glazba, književnost) navela su Ljubićeva životopisca na pitanje: »Kada je mogao dospjeti, da sluša, da uči?« (Smičiklas, 1898.: str. 169), a u traženju odgovora pomogao si je riječima profesora Jägera: »Ljubić je malo koristi odnio s našega sveučilišta (bečkog – op. Z. Š.). Znete, teško je profesoru, kad dodje ovakav već gotov poluččenjak. On ostaje, što je i prije bio« (prema Smičiklas, 1898.: str. 170). Angažiranost na različitim, nesrodnim područjima rezultirala je stanovitom površnošću, posebice u odnosu na jezik i književnost, tako da je kod Ljubića »uvijek pri strogom naučnom istraživanju *nješto na hero*, jer je u zlatno doba bečko više pisao nego li učio metodu strogoga historičkoga istraživanja« (Smičiklas, 1898.: str. 170; istakla Z. Š.).

Smičiklasovo slikovito vrednovanje Ljubićeva jezična i književna znanstvena rada (*nješto je na hero*) u ovom će tekstu biti propitkivano u odnosu na samo jedan segment druge knjige *Ogledala*, a to je prikaz književnosti u Slavoniji. Postavlja se pitanje – donosi li Ljubićevo *Ogledalo* povijest književnosti u Slavoniji prije preporoda?

¹⁵ Tomu je prethodilo i loše iskustvo s Jankom Jurkovićem. Za biskupa Strossmayera bio je, naime, otkupljen Kanaveličev *Sveti Ivan biskup trogirski i kralj Koloman*, koji bi biskup tiskao u Osijeku, a Ljubić bi napisao predgovor. U jednom Ljubićevu pismu stoji i ova bilješka: »Poslao sam mu ga, a izdao ga je (Jurković – op. Z. Š.) pod svojim imenom. To je bezočno. Lj? A nije ga ni izplatio, 1895.« (citirano prema Pederin, 1992., str. 104).

Kada se u jednoj nacionalnoj književnosti pojavi i njezina napisana povijest, onda je to važan događaj, jer se od takva djela očekuju odgovori na brojna otvorena pitanja vezana prvenstveno uz znanost o književnosti, dakle i uz samu povijest književnosti,¹⁶ ali i šire. Važnost Ljubićevu *Ogledalu* pridaju najmanje dvije stvari: riječ je o *pionirskom* poslu hrvatske književne historiografije, i to o *individualnom* pionirskom poslu.¹⁷ Individualna povijest književnosti, prema mišljenju Svetozara Petrovića jest ona povijest književnosti u kojoj je »književnohistorijska građa donekle objedinjena a donekle modelirana autorovom ličnom vizijom historijskog razvoja« (Petrović, 1972.: str. 199).

Regulativna načela koja bi trebao zadovoljiti idealan tip povijesti nacionalne književnosti, prema mišljenju Cvjetka Milanje podrazumijevala bi jasan pojam cjeline/totaliteta/strukture, a cjelinu bi činile sljedeće sastavnice: 1. književno djelo odnosno piščev opus; 2. književni period, razdoblje, stilaska formacija, stilaska paradigma; 3. književni žanr.¹⁸ Književnopovijesna praksa u odnosu na navedene sastavnice nudi nekoliko modela književne povijesti: pozitivistički, kulturološki, filozofsko-historiografski, mentalistički, povijesno-poetički (Milanja, 2000.: str. 229–230).

O svojoj ideji povijesti nacionalne književnosti, o metodama koje bi jamčile povijesnost određene povijesti književnosti, o kriterijima kojima bi se trebao segmentirati povijesni tijek književnosti – svemu tomu Ljubić ne posvećuje zasebne retke u svojim dvjema knjigama. Naslovom najavljuje *povijest* jugoslavenske književnosti, a tekstom daje nešto drugo. Kao da ni njemu samome nije bilo posve jasno što piše: povijest ili pregled književnosti. Dok je naslov potvrđivao prvo, tekst je govorio drugo, jer on izrijeком naglašava da knjigu piše za mladež da »u isto doba upozna barem **pregled** narodne političke i književne poviesti, te se tako sama lati posla oko tih dvaju predmeta« (Ljubić, 1869.: str. 5; istakla Z. Š.). I u pismu Franji Račkom (od 2. veljače 1866.) Ljubić ne inzistira na povijesti književnosti. U tom kontekstu spominje Jagićevu negativnu kritiku upućenu njegovu *Ogledalu* i ističe da je Jagić iskrivio i opseg i smjer njegove radnje, i to tako da je smatra »kao da je

¹⁶ U slučaju Ljubićeva *Ogledala* tražili su se u njemu odgovori i na šira društvenopolitička pitanja, zbog čega je zabrana prve knjige *Ogledala* izazvala veliko negodovanje javnosti: »Taj postupak vlasti prema Ljubiću (zabrana prodaje prve knjige *Ogledala* – op. Z. Š.) izazvao je val protesta i nezadovoljstva i, protivno očekivanju režima, djelovao je propagandno i mobilizatorski na napredno javno mnijenje, pod čijim pritiskom je zabrana ponučena a knjiga ponovno puštena u prodaju« (Valčić–Škrbić, 1963., str. 193).

¹⁷ U ona dva desetljeća nastajanja *Ogledala* bilo je više pokušaja ugrožavanja Ljubićeve *individualne* povijesti književnosti, jer su potencijalni izdavači tražili autorovu dozvolu i za dopunu, za njihovu intervenciju u njegov rukopis, na što Ljubić nije pristajao. Kukuljević mu u pismu od 20. travnja 1853. piše: »U ostalom, ako imate još vremena, drago bi nam bilo, kad bi svoje dielo na pregled ovamo poslali, nebi li mi možebiti još štogod dodati mogli, budući se i kod nas neki već od duljeg vremena, ne baš poviestju književnosti, nu tim viš bibliografijom domaćom bave, koja je prvi temelj i poviesti« (citirano prema Valčić–Škrbić, 1963., str. 182).

¹⁸ Navedene sastavnice (književno djelo, razdoblje, žanr) kao temeljna područja istraživanja povijesti književnosti ističu R. Wellek i A. Warren u *Teoriji književnosti* (Velek–Voren, 1985., str. 300–303).

uprav poviest narodne književnosti, jedno strogo znanstveno dielo; kad sam samo namieravao, a to kažem očito, mladeži prokrčiti put na višu znanost, u pogledu jedinito označiti joj dosadanje stanje književno itd.« (citirano prema Luetić, 2002.: str. 242).

Isto su uočili već i njegovi suvremenici, ali i kasniji čitatelji, koji su uz njegovu *Ogledalo* vezivali različita žanrovska određenja: priručna knjiga (Smičiklas¹⁹), potrebno pomagalo (T. S.²⁰), enciklopedijski priručnik (Valčić–Škrbić²¹), književna povijest (Valčić–Škrbić²²), kombinirana povijest s poviješću pismenosti, pisanja, tiskanja, uopće široko zamišljena povijest kulture (Pederin, 1992.: str. 107), kronikalno-historiografska i antikvarno-pozitivistička povijest književnosti (Milanja²³), itd. Navedena neslaganja i nedoumice jasno su pokazale da nije jednostavno napisati povijest književnosti koja bi bila i *književna* i *povijest* (Velek–Voren, 1985.: str. 292), a posebice to nije bilo jednostavno učiniti u vremenu kada su se tek postavljali temelji hrvatske znanosti o književnosti.

3.1. Književno djelo

Temeljni je preduvjet za pisanje povijesti književnosti kritičko izdanje teksta (Petrović, 1972.), jer ako ne postoji pouzdan tekst istraživanja, ne postoji ni predmet proučavanja, iz čega slijedi da nije moguće govoriti ni o značajkama određenog razdoblja (čije se odrednice opet izvode iz samih djela!), ne mogu se izvoditi generalizacije i sinteze, jer je sve sazdana na nesigurnim temeljima. U hrvatskoj se književnoj historiografiji kritička izdanja teksta vezuju najranije uz ediciju *Stari pisci hrvatski*, koja je iste godine kad i druga knjiga Ljubićeva *Ogledala* (1869.) objavila svoju prvu knjigu (*Pjesme Marka Marulića*, uredio Ivan Kukuljević Sakcinski). Jasno je, dakle, da u vremenu nastajanja *Ogledala* navedenih izdanja nije bilo. Tako se na više mjesta sam Ljubić jada da je teško naći izdavača za stare tekstove,²⁴ ali isto

¹⁹ »Njegovu knjigu gdje koji strani stručnjaci žalibože i danas rabe za naše stvari kao jedinu pristupnu **priručnu knjigu**. Do sada ne mogosmo da im podamo jedno cjelovito bolje djelo« (Smičiklas, 1898., str. 167–168).

²⁰ »Ono Ljubićevo djelo (*Ogledalo* – op. Z. Š.) i danas učeni ljudi ogledaju, da vide nije li koja stvar upotrebljena od netiskanih izvora mletačkog arkiva. Literarnom povjesniku ovo je još i danas **potrebno pomagalo**« (T. S. 1896., str. 674).

²¹ »(...) bio je to ogroman korak naprijed koji će kasnije nastavljačima služiti kao **enciklopedijski priručnik**« (Valčić–Škrbić, 1963., str. 191).

²² »Četiri godine kasnije izlazi iz štampe i drugi dio *Ogledala*... čime je odisejada ove prve domaće **književne povijesti** napokon završena« (Valčić–Škrbić, 1963., str. 193).

²³ »U svojoj realizaciji, pak, ta je povijest književnosti kronikalno-historiografska i antikvarno-pozitivistička, koja svoje književnopovijesno značenje može imati samo u tome što bijaše jedna od prvih povijesti hrvatske književnosti 19. stoljeća, ako je takvom uopće možemo imanovati u današnjem smislu riječi književne povijesti« (Milanja, 2000., str. 233).

²⁴ U trećem pismu upućenom Andriji Torkvatu Brliću od 7. kolovoza 1860. godine žali se Ljubić na izdavače: »Počeo sam od starijih i napredujem u prepisanju i usporedjanju ispisanih listovah, ali je ipak kod nas vavik mučno iznaći tiskara, koi bi ih priopćio« (citirano prema Brlić, 1955., str. 318).

tako da su i ona djela koja su tiskana, toliko iskvarena i nepouzdana, da ih ne može koristiti u svome radu. O trećem izdanju Lucićeve *Robinje* (1847.) tako na primjer kaže:

»U ovom izdanju Mažuranićevu predjašnje je izredjenje sasvim preokrenuto, novi naslovi svojevoljno pridodati; a bje tako lakoumno izvedeno, da ima tu prekrojenih i sasvim izpuščenih stihova. Glede pako jezika dodaje o tom izdanju vrli Daničić (*Glasnik IX. 2*): *Lucićeve knjige nisam mogao upotrebiti koliko bih rad bio, jer je vrlo nevierno preštampana, koje se i u predgovoru nehotice priznaje.* « (Ljubić, 1869.: str. 373).

Zbog opisane situacije Ljubić prikuplja građu na različite načine: neka je djela imao u rukama i sam ih opisao,²⁵ a za neka nije znao ni kako im je naslov glasio, do nekih je došao preko privatnih zbirki (često spominje Knjižnicu Čulićevu) i zahvaljujući osobnim poznanstvima, a neke je podatke preuzimao od drugih (spominju se na primjer: Šafařík, Kukuljević, Bašić, A. Pavić, Horanyi, Petračić, M. Ban, Voltiggi). pisci uključeni u *Ogledalo* zaslužili su to, naravno, svojim djelima, ali postoje i oni za koje Ljubić kaže da su narodni pjesnici i ničim to ne potvrđuje,²⁶ za druge opet navodi da su narodni pjesnici jer se sačuvala samo jedna njihova pjesma ali ne navodi ni taj naslov,²⁷ za neke samo pretpostavlja da su nešto pisali (Nikola Ohmučević je »valjda složitelj pjesama« /Ljubić, 1869.: str. 401/), a za neke mu je nepoznato i ime (zna prezime) i ono što su napisali,²⁸ ali svi su oni dobili svoje mjesto u *Ogledalu*, posebice u poglavlju o hrvatsko-dalmatinskim piscima. Građu je predstavio bio-bibliografski: uz ime pisca i njegov životopis stoji bibliografija djela (naslov, mjesto i godina izdanja, odnosno podatci o ponovljenim izdanjima) s rijetkim napomenama o jeziku i još rjeđim predstavljanjem sadržaja: na primjer, u odnosu na 188 *pjesnika* i 244 *prostopisaca* hrvatsko-dalmatinskih i njihova djela samo su tri fabularno parafrazirana (*Robinja* /372–3/, *Ostan Božje ljubavi* /409–410/ i *Poljički statut* /429–430/). Poblje predstavlja pisce svog rodnog kraja (npr. više se puta vraća Hektoroviću, Luciću) ili one koji pišu o nabožnim temama, donoseći citate iz njihovih djela i to: zbog njih samih, zbog toga što su oni u svojim stihovima spominjali druge pisce ili drugi pisci njih. Ljubić uglavnom ne donosi vlastite vrijednosne sudove o piscima i dje-

²⁵ Ljubić kaže: »Došao mi je skoro do ruke debeli rukopis iz XVII. stoljetja, u kom se sačuvalo do dvanaest narodnih drama« (Ljubić, 1869., str. 395).

²⁶ O *hrvatsko-dalmatinskom pjesniku* Nikoli Primoviću piše samo ovo: »PRIMOVIĆ NIKOLA (Latinić), Dubrovčanin, vrlo izobražen, narodni pjesnik, i njegovatelj krasnih nauka, umrie u Padovi g. 1580. Slavni Sansovin posveti mu svoj prevod Tita Livija; a s Nalješkovičem se u posalnicah kumio« (Ljubić, 1869., str. 385). Ostaje, dakle, neargumentirano zašto je i po čemu Primović narodni pjesnik!

²⁷ O Juliji Bunić piše samo da je »Dubrovkinja, velika prijateljica Savka Bobalića i Miha Monaldića, slagala pjesni naški i italijanski osobitom nježnosti, ali sada o njih, osim jedne, nema traga« (Ljubić, 1869., str. 385).

²⁸ U hrvatsko-dalmatinske pisce je ubrojan i sljedeći pisac kojemu je dodijeljen nepun redak teksta: »ŠUMŠIĆ, po Voltiggi-u: *insignis poeta illyricus*« (Ljubić, 1869., str. 423).

lima; ponekad preuzima tuđe mišljenje ali bez vlastita komentara i stava prema njemu.²⁹ Prigovorio mu je to već i Jagić:

»Taj prigovor shvaćam ovako: gdje se god po dvoje ili više raznih mišljenja – a to se često događa – međusobno bori te jedno drugomu odapire, ne udara pisac onim odrješitim putem, te bi samo jedan način tumačenja odabrao i prihvatio, a ostale zavrtao, nego izbraja redomice sve, pače po koji put i bez kakovih sa svoje strane primjedaba, tako da je razložito bojati se, jeda li će mlađahan čitalac toliko duševne sile smoći, da sam istinu razabere i dokuči« (Jagić, 1948.: str. 461).

O ovoj će mani slično razmišljati i jedno stoljeće kasnije Svetozar Petrović, koji će zapisati da je za povjesničara književnosti dobro da je u određenom smislu dogmatik, odnosno da je »čovjek vrlo čvrstih temeljnih vjerovanja, da može, dakle, biti za njega korisno ako u neke aksiome vjeruje i za koju nijansu više nego što bi to, recimo, bilo po mome ukusu« (Petrović, 1972.: str. 189).

Rijetke su rečenice u kojima nakon tuđih sudova o određenom problemu/djelu/piscu donosi i vlastiti.³⁰ O samim djelima govori najmanje; ono u većini slučajeva podrazumijeva nejasnu, nepreciznu žanrovsku odrednicu (što je npr. *piesanka* ili *šaljive i pecave pjesni* ostaje nejasno, jer djela koja navodi kao primjere danas smještamo u različite žanrove, kao na primjer Ljubić u *šaljive i pecave pjesni* smješta i maskerate i komične poeme) te vrijednosne sudove koji nam danas kao književnoteorijski pojmovi ništa ne govore, pa tako doznajemo da je djelo *naduto* (Ljubić, 1869.: str. 404), da je metrika *šepava* (Ljubić, 1869.: str. 413), da je netko ispjevao nekoliko *sočnih* narodnih i latinskih pismogora (Ljubić, 1869.: str. 420), da je jezik zbilja *ukusan* (Ljubić, 1869.: str. 439), da je jezik i slog *nježan i puzljiv*, a stih skladan i *pun* (Ljubić, 1869.: str. 415), da je proza *suho zlato* (Ljubić, 1869.: str. 444), itd.

Opis i kontekstualizacija književnog djela kao bitne sastavnice u pisanju povijesti nacionalne književnosti, svedeni su u *Ogledalu*, dakle, na katalogiziranje građe, bez dubljeg uživljanja »u sve oblike tadašnjega ekonomskog, društvenog, političkog i kulturnog života« (Švelec, 1959.: str. 175).³¹

Književna djela u hrvatsko-slavonskoj književnosti. Predstavljanje pisaca i njihovih djela iz slavonske dopreporodne književnosti potvrđuje većinu prethodno navedenih konstatacija. Riječ je o književnosti koja u odnosu na

²⁹ Na primjer, pišući o Mihi Buniću Babulinovu Ljubić parafrazira Šafaříkove hvale ali bez vlastitih komentara: »Šafařík hvali ovaj prevod (Euripidove tragedije – op. Z. Š.) i pjesme, te u ovih nalazi odsieve Vetranovićeve i Dmitrićeve vrijednosti« (Ljubić, 1869., str. 385).

³⁰ Govoreći o dopunama Gundulićeva *Osmana* Ljubić donosi mišljenja Zagrepčana, kojima je uspjelija Mažuranićeva dopuna, ali i Dubrovčana, kojima je opet uspjelija Sorkočevićeva dopuna; sam Ljubić ipak misli drugačije: »a meni se čini, da su i jedan i drugi podosta Gunduliću zaostali« (Ljubić, 1869., str. 399).

³¹ Slično je zaključio i Ljubićev životopisac: »'Književne povjesti', koja bi imala biti glavna, u ovom djelu, u pravom smislu, i ne ima. Ljubić nije pokušao saliti kulturnu povjest s političkom, kako danas ište nauka. U književnoj povjesti nije se podigao iznad bibliografije i biografije pisaca« (Smičiklas, 1898., str. 189).

dalmatinsku i kajkavsku ima najmanji broj pisaca (hrvatsko-dalmatinska književnost je predstavljena sa 188 *piesnika* i 244 *prostopisca*, hrvatsko-kajkavska s 45 *piesnika* i 136 *prostopisca*, a hrvatsko-slavonska književnost samo sa 44 *piesnika* i 66 *prostopisca*). Uzrok takvu stanju Ljubić nalazi u društvenopolitičkom, gospodarskom i općem kulturno-prosvjetnom stanju u Slavoniji nakon progona Turaka i Karlovačkog mira (1699.). Njegovim slikovitim rječnikom rečeno ovdje se još uvijek sanjao *barbarski san*, a kroz *magletinu* se teško probijalo sunce:

»Ali se meni čini, da ova zemlja, makar ostala za to doba od turskoga kopita neoskvrnjena, nebi se ipak bila nipošto prenula s duševnoga mrtvila, ko što se pomakle nisu ni druge zemlje oko nje ležeće, a uživajuće bar njeku političku slobodu. Do osamnaestoga vieka cieli iztok a povećim dielom i si- ever jošte su mal da ne **barbarski san** boravili; a drugačije nije ni biti moglo, jer je na tih stranah još sasvim manjkalo onih sriedstava, koja su glavnom polugom i promicalom duševnog razvoja, naime, ne samo nije bilo mira i barem klicanja gospodarstva, nego ni javnih škola a kamo li učenih i književnih zavoda« (Ljubić, 1869.: str. 481).

Pisci su predstavljeni bio-bibliografski: životopisni su podatci vrlo oskudni (ni najveći slavonski pisci, a među njih Ljubić opravdano ubraja Kanižlića, Relkovića i Katančića, nisu dobili više od 3, 6 odnosno 8 životopisnih redaka³²), najčešće svedeni na mjesto rođenja ili profesionalnu službu; o devetorici pisaca piše dva puta, jer su bili i pjesnici i prozaisti (Gjorgje /Đuro/ Rapić, Antun Josip Knezović, Mirko Pavić, Antun Kanižlić, Matija Antun Relković, Adam Tadija Blagojević, Ivan Velikanović, Marijan Jaić, Ignjat Alojz Brlić); neke je slavonske pisce svrstao u dalmatinsku književnost (npr. Vida Došena, Nikolu Kešića), neke u kajkavsku (npr. Josipa Milunovića), i obrnuto, slavonskoj je književnosti pripisao kajkavce Gjorgja (Jurja) Muliha, Tita Brezovačkog, Antuna Sabolovića.

Kao glavnim izvorom informacija Ljubiću su poslužila Kukuljevićeva i Šafaříkova djela, na koja se poziva u zagradama. U odnosu na 101 pisca, koliko ih navodi Ljubić unutar hrvatsko-slavonske književnosti, njih 17³³ nije mogao pronaći u Šafaříkovu djelu *Geschichte der südslawischen Literatur. II. Illirisches und kroatisches Schriftthum* (Prag, 1865.), ali je zato njih 13 evidentirano u Kukuljevićevoj *Bibliografiji hrvatskoj*³⁴ (Zagreb, 1860.). Ljubićev odnos prema navedenim izvorima nije bio jednak: Šafaříkovo je bio-bibliografsko predstavljanje pisaca drastično skraćivao (od Šafaříkovih je 44 ži-

³² Koliko je to malo, pokazuje usporedba s na primjer 36 »životopisnih redka« dodijeljenih Hektoroviću.

³³ Riječ je o sljedećim piscima: Štivalić Mihailo, Janković Ivan, Funtak Kuzman, Ivan Herkel, Filipides Konst. Aleksije, Pehm Kerubin, Stojadinović Pav. Marko, Sirčić Franjo, Ambrozović Ivan, Živković Stjepan, Grigely Josi, Sviranić F. Z., Tauler Ivan, Škrobot Ladislav, Hegeduš Josip, Blaž Bošnjak, Ivan Grlićić.

³⁴ U Kukuljevićevoj *Bibliografiji* nisu zabilježena samo sljedeća imena: Štivalić Mihailo, Živković Stjepan, Grigely Josi, Sviranić F. Z.

votopisnih redaka namijenjenih Katančiću ostalo, na primjer, tek 8; od Pavićevog 21 retka ostala su 4, Relkovićevih je 15 redaka svedeno na 6 itd.), dok je Kukuljevićeve bibliografske podatke preuzimao, uglavnom, u istom informacijskom obujmu, ispuštajući pri tome brojeve stranica ili svezaka, a tek sporadično proširujući polazni tekst novim naslovima.

Iako je u uvodnom tekstu prve knjige *Ogledala* Ljubić naglasio da je usamljen u svom poslu, da nema prethodnika čije bi radove mogao koristiti, u odnosu na slavonsku književnost ipak je već i u njegovo vrijeme bilo nešto napravljeno. Riječ je o Jakošićevu (1738.–1804.) spisu *Scriptores interamniae vel Pannoniae Saviae nunc Slavoniae dictae anno 1795 conscripti (cum continuatione anni 1830) (Pisci međurječja ili Savske Panonije sad zvane Slavonija, popisani 1795. godine /s nastavkom do 1830. godine/)*³⁵, koji Ljubić ne navodi u zagradama namijenjenim sekundarnoj literaturi. O ovom se spisu, naime, i danas kaže da je »temeljni izvor za poznavanje hrvatskih pisaca u Slavoniji sve do 1830. godine« (Sršan, 1988.: str. 63), da je građa sakupljena iz dobrih izvora i da se preporuča svakom onom tko se bavi književnom prošlošću Slavonije. Od 45 pisaca, koliko ih broji *Scriptores interamniae*, jednu trećinu ne nalazimo u *Ogledalu*,³⁶ iako je i neke od njih Ljubić mogao pronaći ili kod Šafařika ili kod Kukuljevića. Ako se tomu doda i činjenica da je Ljubić oko godinu i pol dana boravio u Osijeku (od kraja 1861. do ljeta 1863. godine³⁷), nazivajući doduše to vrijeme *progonstvom* ali i priznajući da je imao i prijatelje (usp. Brlić, 1955.: str. 326), koji je, dakle, i svojim svakodnevnim životom bio bliže izvorima, onda ostaje nejasno i začuđujuće nekorištenje već istražene i opisane građe. Posebice kada se govori o prostoru kojim još uvelike vlada *barbarski san i magletina* (Š. Ljubić), i kojemu je upravo stoga od velike važnosti svaki napisani redak, a ne i 14 nespomenutih pisaca o kojima govori Jakošić. Što je utjecalo na to da Ljubić čeka na premještenje iz Osijeka u Rijeku »kao duša raja«³⁸ danas je nepozna-

³⁵ Latinski je rukopis objavio 1899. godine Milivoj Šrepel u *Građi za povijest književnosti hrvatske*, JAZU, knj. II, str. 116–153, a pod nazivom »Jakošićev spis: Scriptores interamniae«. Tekst »Scriptores interamniae vel Pannoniae Saviae nunc Slavoniae dictae anno 1795 conscripti (cum continuatione anni 1830) – Pisci međurječja ili Savske Panonije sad zvane Slavonija, popisani 1795. godine (s nastavkom do 1830. godine)« na hrvatski je preveo 1988. godine Stjepan Sršan u *Reviji*, XXVIII, br. 1, str. 63–87.

³⁶ Riječ je točno o 14 pisaca (fr. Nikola od Olova /a Plumbo/, Franjo Ksaver Pejačević, fr. Antun Tomašević, fr. Šimun Mecić, fr. Bartol Knežević, Stjepan Opoevčanin, Šimun Štefanac, fr. Bono Mihaljević, Matija Živić, p. Josip Matzek), od kojih je Ljubić neke mogao pronaći ili kod Šafařika (npr. fr. Mihaela Radnića, Ivana Matkovića) ili kod Kukuljevića (također Ivana Matkovića, zatim fr. Josipa Jankovića, p. Kaja Adžića).

³⁷ Boravak u Osijeku Ljubiću nije donijelo ugodu. Naprotiv, naziva ga *prognanjem/progonstvom*, zbog čega intenzivno radi na svom premještenju u Rijeku. U devetom pismu upućenom Andriji Torkvatu Brliću piše: »Moje se stanje u Osijeku nije poništo poboljšalo, te čekam kao duša raja, da me, ko što su mi službeno obećali, premjeste na Rijeku« (citirano prema Brlić, 1955., str. 325). Zašto se Ljubić tako loše osjećao u Osijeku, ne zna se: »Ne znamo, zašto je upravo trpio od svog boravka u Osijeku« (Brlić, 1955., str. 330).

³⁸ Iz korespondencije s Franjom Račkim doznaje se da ni boravak u Rijeci nije bio samo »raj za dušu«. U pismu Račkom dodaje i »dvie rieči o našoj Gimnaziji«, pa tako kaže da je osoblje izobraženo, osim nekih koji su siromašni duhom, a i ravnatelj (Antun Mažuranić – op. Z. Š.) je starog kroja, »tverdoglav ko hrid« (pismo

to. Isto tako ostaje otvoreno i pitanje – koliko je njegovo subjektivno osjećanje »progonstva« u Osijeku utjecalo na (ne)objektivan prikaz književnosti u Slavoniji? Činjenični podaci govore sljedeće: popisanih je slavonskih pisaca i njihovih djela već i u Ljubićevo vrijeme moglo biti više (npr. Ljubić ne donosi niti jedan naslov djela Josipa Paviševića, a Jakošiću je već bilo poznato čak 15 naslova!); u odnosu na hrvatsko-slavonsku književnost vrlo su rijetki oni pisci za koje Ljubić kaže da ne zna niti jedan njihov naslov, a ipak ih svrstava u *Ogledalo* (u hrvatsko-dalmatinskoj i hrvatsko-kajkavskoj književnosti to je, na primjer, čest slučaj, zbog čega je i više pisaca); o piscima i djelima ovdje su vrlo rijetko izrečene pohvale (tek se na jednom mjestu kaže da je Kanižlić pisao *krasnu prozu* /Ljubić, 1869.: str. 494/, ali to nikako nije pet redaka hvale, koliko je zapisao, na primjer, uz ime kajkavca Magdalenića /Ljubić, 1869.: str. 507/); djela slavonskih pisaca nisu predstavljena citatima iz djela (izuzetak je donošenje jedne rečenice iz predgovora Kanižličeva *Obilatog duhovnog mlika*, koje je uz to još i pogrešno pripisano biskupu Franji Tausiju /Ljubić, 1869.: str. 482/) i dvije necjelovite rečenice iz predgovora drugog izdanja *Satira* /Ljubić, 1869.: str. 483/); nisu prepričani sadržaji a nisu opisane ni kompozicije djela (kao što je to učinjeno na primjer s *Putnim tovarušem* /Ljubić, 1869.: str. 519/, *Adrijanskim morem sirenom* /Ljubić, 1869.: str. 506/, s *Hištorijama* /Ljubić, 1869.: str. 522/ ili s Habeličevim *Pervi otea našega Adama greh* /Ljubić, 1869.: str. 519–520/).

* * *

U odnosu na prvu bitnu sastavnicu povijesti književnosti – *književno djelo* – Ljubićevo *Ogledalo* donosi, dakle, u odnosu na književnost u Slavoniji prije preporoda *pregled* književnosti, kako kaže i sam autor,³⁹ ali ne i povijest. Zbog vremena u kojem nastaje, ovom se pregledu mora ipak odati priznanje zbog uložena truda i vremena. Mora se priznati što je dobro, ali se može naznačiti i ono što je »na hero« (kako bi rekao Smičiklas).

Kao dobra se zapažanja izdvajaju: Ljubićevo svijest o potrebi tiskanja kritičkih izdanja, potreba istraživanja izvorne građe i pri tome neomalovažavati i nehijerarhizirati predloške (bitne su tako npr. i bilješke na margini teksta⁴⁰); zamjetan je i umjereni biografizam u nedostatku drugih izvora informacija (najčešće je vezan uz dalmatinsku književnost!); povezuje (sporadično) književni jug i sjever (kada na primjer govori o Grličiću, citira Kavanjina koji u svojim stihovima spominje Grličića i njegov *Put nebeski* /Ljubić, 1869.: str.

od 10. siječnja 1864.), »surov i neotesan« prema učiteljima »kako da smo mu sluge« (pismo do 23. ožujka 1865.) i koji ga posebice maltretira, na sve načine »zakida i tlači« nakon što je postao akademikom (pismo od 24. travnja 1867.).

³⁹ »Nama je samo **pregledno** označiti te za ovo drugo književno doba živuće slavonske spisatelje i njihove književne radnje, (...)« (Ljubić, 1869., str. 482; istakla Z. Š.).

⁴⁰ »Ima u nas sbilja dosta crkvenih knjiga iz XIV i XV stoljetja, na kojih se nalazi mnogo bilježaka u prostom govoru navlastito poviestničkoga predmeta, (...)« (Ljubić, 1869., str. 429).

491/); u odnosu na Šafaříkovo razlikovanje *Illirisches* (dalmatinski, dubrovački, slavonski, bosanski pisci) *und kroatisches Schriftthum* (kajkavski pisci), Ljubićevo je dijeljenje hrvatske književnosti na njezine regionalne sastavnice (u odnosu na XVII. i XVIII. stoljeće), na dalmatinsku, slavonsku i kajkavsku bliže istini i stvarnom stanju.

Ono što bi se u *Ogledalu* moglo slikovito označiti kao nešto »na hero« jesu književna djela i njihovi opisi, koji su najčešće svedeni na impresum (ime autora, naslov, mjesto i godina izdanja, podatci o ponovljenim izdanjima); zatim *Ogledalom* dominira statičnost, jer književno djelo nije shvaćeno kao dinamička struktura, a onda ni književnost »kao sistem dela koji, s pridolaženjem novih, stalno menja svoje odnose, razvijajući se kao promenljiva celina« (Velek–Voren, 1985.: str. 295); preuzimanje podataka iz postojećih izvora ponekad je neprecizno (npr. Đuro Sertić je postao *Đorđe Srtić*, Tomiković je postao *Tomilović*, Joso Krmpotić je postao Joso *Kremptić*, Emerik Pavić je postao *Mirko Pavić*, kajkavac Baltazar Milovec je postao *Bilovec*, itd.); u izboru pisaca i djela nema vidljivije dopune onoga što su već napisali Šafařík i Kukuljević (takve su rečenice rijetke, ali i njihovo sporadično pojavljivanje svjedoči o Ljubićevo kritičkom odnosu prema izvorima⁴¹).

3.2. Književno razdoblje

Kada je obavljen posao prikupljanja građe (književnih djela), potrebno je dobivene podatke usustaviti prema određenim kriterijima: »Od nekoliko orijentira na osnovu kojih možemo postaviti granice i odrediti razdoblja moramo se, dakle, odlučiti za onaj koji bi najmanje razdirao živo tkivo književnosti, tj. za onaj koji bi najviše odgovarao njezinim glavnim tokovima. Koji god princip prihvatili, u koji god se orijentir pouzdali, u praksi ćemo vrlo brzo ustanoviti da svaki uz veće ili manje prednosti donosi i nemale slabooće« (Franičević, 1976.: str. 438). I pored ovakve relativizacije bilo koje periodizacije, ona je u studiju povijesti književnosti ipak neophodna. Svjestan je toga bio i Ljubić, koji je stoga pisce i djela tzv. *jugoslavjanske književnosti* obuhvatio s nekoliko velikih razdoblja. Iako su neki znanstvenici skloni govoriti »o dva velika bloka« (Milanja, 2000.: str. 231), pozornije čitanje *Ogledala* nudi nešto drugačije informacije. Književna bi razdoblja tzv. *jugoslavjanske književnosti* bila sljedeća:

- *staro-slavenska književnost* (tekstovi pisani glagoljicom i klimenticom, tj. ćirilicom do sredine XIX. stoljeća)
- *prva doba* (od VII. do kraja XIV. stoljeća)
- *druga doba* (od XV. do druge polovice XVIII. stoljeća)

⁴¹ O izdanjima Della Bellinih *Razgovora i pripoviedanja* Ljubić zapisuje, na primjer, i ovo: »Šafařík pogriješno kaže, da je ovo dielo višeputa naštampano« (Ljubić, 1869., str. 456).

- (*treće doba* – razdoblje koje bi se odnosilo na vrijeme od sredine XVI-II. stoljeća do Ljubićeve suvremenosti, i koje postoji tek kao njegova najava predmeta kojim bi se bavila treća knjiga *Ogledala*, koju nije uspio napisati).

Na koji su način postavljene granice? Već je Jagić u kritici *Ogledala* zapisao da su kriteriji netočni i nezgodni:

»Ovaj prvi dijel *Ogledala* ima dvije strane: jedna je prozvana književno-šću ‘staroslavjanskom’, druga ‘novom jugoslavjanskom’. Da ta razdjelba nije niti točna niti zgodna, dokaza nam sam pisac, čim je iz nužde po dva puta o istoj stvari govorio, te mjestimice raskinuo svezu, koja vezaše neke po naravi zajedno spadajuće pojave; (...)« (Jagić, 1948.: str. 459).

Dok je prvo razdoblje određeno pismom (povijest pisma) kojim su pisani tekstovi (glagoljicom, klimenticom, tj. ćirilicom do sredine XIX. stoljeća), drugo razdoblje (tj. *prva doba*) obuhvaća opet srednji vijek i srednjovjekovnu književnost, treće razdoblje (tj. *druga doba*) novovjeku književnost, dok *treću dobu* najavljuju suvremni pisci djelatni na prijelazu iz *druge* u *treću dobu* (od živućih se spominje npr. Antun Kaznačić). Ljubić je, naime, u odnosu na svaku hrvatsku regionalnu književnost najavio i novu, *treću dobu*, za koju je imenovao i pisce koji pripadaju prijelaznom razdoblju. *Trećoj dobi* Ljubić je namijenio i treću knjigu *Ogledala*, koju nije uspio napisati. O spomenutom prijelaznom razdoblju, njezinim predstavnicima te o trećoj knjizi *Ogledala* doznajemo iz sljedećih navoda, vezanih uz svaku regionalnu književnost:

- hrvatsko-dalmatinska književnost: »Ovdje nam je jošte osobitim načinom napomenuti dva pjesnika, koja se smatrati mogu kao prsten, **koi spaja ovo drugo doba naše književnosti sa novijim**, koji započe u sadašnjoj Hrvatskoj sa izdanjem Gajevih Narodnih Novina i Danice, a u Dalmaciji sa Kuzmanićevom Zorom Dalmatinskom; to jer su, uprav rekši, više **na drugo nego na treće doba** naklonjeni, te zastupaju zadnji plamen naše klasičke književne prošlosti. To su: Bunić Petar (Luković) i (...) Kaznačić Antun, Dubrovčanin, koi još danas u velikoj starosti živi (...)« (Ljubić, 1869.: str. 426–427; istakla Z. Š.).
- hrvatsko-slavonska književnost: »Medju ovimi pjesnici slavonske obitelji mogu se jošte ubrojiti Marian Jaić, Antun Sabolović, Ignj. Al. Brlić, Stiep. Marijanović i Josip Marić, koji upravo zastupaju u obće **prelazna doba** književnog razvoja na ovu stranu našega zemljišta« (Ljubić, 1869.: str. 490; istakla Z. Š.).
- hrvatsko-kajkavska književnost: »(...) jer što se tiče njihova dalnjeg rada (Lj. Gaja, P. Stoosa, K. Rakovca, Lj. Vukotinića... – op. Z. Š.) na širjem književnom polju, to spada sasvim na **treća doba** naše književnosti jugoslavjanske, te ga ostavljamo za dotični odsiek **treće knjige** našega *Ogledala*« (Ljubić, 1869.: str. 515; istakla Z. Š.).

Ovako predočena periodizacija nije ostala bez odjeka u stručnoj javnosti, iako neki znanstvenici danas tvrde da za sugestije vezane uz Ljubićevu periodizaciju »kasnije povijesti hrvatske književnosti nisu baš mnogo marile« (Milanja, 2000.: str. 231). Koja je tvrdnja održiva, najbolje pokazuje usporedno donošenje književnih razdoblja koja razlikuju različiti autori u djelima tiskanima nakon objavljivanja *Ogledala*:

Š. Ljubić, Ogledalo (1864., 1869.)	Đ. Šurmin, Povijest Književnosti hrvatske i srpske (1898.)	B. Vodnik, Povijest hrvatske književnosti (1913.)	B. Vodnik, Pregled hrvatsko-srpske književnosti u ogledima (1923.)	D. Prohaska, Pregled (1919.), Pregled (1921.)	S. Ježić, Hrvatska književnost (1944.)
Staroslavenska književnost (do sredine XIX. st.)	Prvo doba. Rad oko glagolske književnosti (IX.–XVIII. st.)	Prvo doba. Hrvatska glagolska književnost (IX.–XIX. st.)	Prvo doba (sredovječna književnost do kraja XV. stoljeća)	Prvo doba (X.–XV. vijeka): Crkvena i feudalna književnost	I. Srednji vijek (XII.–XV. stoljeća)
Prva doba (VII.–XIV. st.)	Drugo doba. Umjetna književnost u Hrvata (XV.–XVIII. st.)	Drugo doba. (od humanizma do prosvjetiteljstva)	Druga doba (od humanizma i renesanse potkraj XV. vijeka do kraja XVIII. vijeka)	Drugo doba (XV.–XIX. vijeka): Renesansna, vlasteoska i pučka književnost	II. Renesansa, crkvena obnova i prosvjetiteljstvo (XVI.–XVIII. stoljeća)
Druga doba (od XV. do XVIII. st.)	Treće doba. Doba ilirskog pokreta do književnosti od poslije 1868. godine	-	Treće doba (književnost od narodnog preporoda na početku XIX. vijeka do danas)	Treće doba (XIX. vijek): Građanska i narodna književnost	III. Hrvatski preporod i nova književnost (XIX. i XX. stoljeće)
(Treća doba - suvremenost)	-	-	-	»Savremena književnost« (1880. do ratne književnosti)	-

Književna razdoblja navedena u gornjoj tablici pokazuju da su Ljubićevu ideju o zasebnom promišljanju staroslavenske književnosti (ili hrvatske glagolske književnosti), ali bez odvajanja od srednjovjekovne književnosti (odnosno bez ponavljanja, kako je Jagić prigovorio Ljubiću), preuzeli i kasniji povjesničari, pa i Vodnik (odnosno Jagić, koji je napisao uvod o glagoljskoj književnosti), za čiju se *Povijest* i danas kaže da je naša prva relevantna povijest hrvatske književnosti.

Književna razdoblja u hrvatsko-slavonskoj književnosti. Slavonska je dopreporodna književnost⁴² u povijestima hrvatske književnosti najčešće obuhvaćena stoljetnom periodizacijskom označnicom – *slavonska književnost u XVIII. stoljeću* (npr. Drechsler, 1907.; Škavić, 1954.). U Ljubićevu se *Ogledalu* o njoj govori u okviru tzv. *druge dobe*, koja traje od XV. do sredine XVIII. stoljeća. Ovako određeno razdoblje ne odgovara stvarnom stanju književnosti u Slavoniji i može izazvati nedoumice (može stvoriti krivu sliku o književnosti u Slavoniji, koja svoje potvrde dobiva tek u XVIII. stoljeću, a ostaje i nejasno kamo spadaju pisci koji pišu i objavljuju svoja djela u sljedećem stoljeću, dakle od sredine XVIII. do sredine XIX. stoljeća, o kojima Ljubić piše ali koji vremenom života i rada ne spadaju u navedeno razdoblje). Stilske su označnice vrlo rijetke u *Ogledalu*, te se one stoga ne pojavljuju ni u odnosu na književnost u Slavoniji; ne govori se o stilskom pluralizmu, iako ga Ljubić naznačuje posredno preko izdvojena tri središnja pisca – Relkovića, Kanižlića i Katančića (tj. prosvjetiteljstvo, barok, klasicizam).

* * *

U odnosu na razvrstavanje i grupiranje sakupljene građe Ljubić je, dakle, predočio tri veća bloka (staroslavenska književnost, srednjovjekovna književnost, rano novovjekovlje⁴³), dok je četvrti predvidio kao sadržaj treće nenapisane knjige *Ogledala*. Izbjegao je strogu nominalističku koncepciju i periodizaciju po stoljećima, kakvu je susreo kod Šafařika (periodizacija kod Šafařika je sljedeća: XII.–XV. Jahrhundert, XVI. Jahrhundert, XVII. Jahrhundert, XVI–II. Jahrhundert, XIX. Jahrhundert), i koju je mogao, ali ipak nije, slijepo preuzeti, nego je ponudio kombinaciju stanovitih kriterijskih sastavnica. Ono što je Ljubić na taj način ostvario u praksi (izbjegao je periodizaciju po stoljećima), mnogi će znanstvenici kasnije promišljati u svojim teorijskim tekstovima (usp. Franićević, 1976.)⁴⁴. Iako je u literaturi o *Ogledalu* zapisano »da je pri grupiranju građe u ovoj knjizi regulativno načelo bilo jezično, jer se o periodizaciji u današnjem smislu riječi ne može govoriti« (Milanja, 2000.: str. 232), ipak bi se navedenu kriteriju mogli dodati još i neki drugi, kao na primjer:

- regionalna pripadnost (hrvatsko-dalmatinska, hrvatsko-slavonska, hrvatsko-kajkavska književnost),

⁴² Slavonska je književnost regionalna književnost nastala na području Slavonije, Baranje i Srijema, a povezana je i s Južnom Ugarskom (tzv. baranjsko-podunavski krug) s nacionalno izmještenim središtima u Budimu i Pešti (Marijanović, 1987., str. 192).

⁴³ Ovaj pojam upotrebljava Slobodan Prosperov Novak u drugoj i trećoj knjizi svoje *Povijesti hrvatske književnosti* (1997.; 1999.), obuhvaćajući njime vrijeme humanizma, renesanse, katoličke obnove i prvo prosvjetiteljstvo.

⁴⁴ Pišući o Barčevoj *Jugoslavenskoj književnosti*, u kojoj su pisci i djela razvrstani po stoljećima, Marin Franićević je zaključio da hrvatskoj književnosti ne odgovara periodizacija po stoljećima, nego da se treba načiniti neka kombinacija kriterija po kojima se određuju književna razdoblja (Franićević, 1976., str. 440 i dalje).

- razlikovanje stiha i proze, odnosno *piesnika* i *prostopisaca*. Zahvaljujući ovom kriteriju nastao je vrlo iscrpan pregled nabožne knjige u svim regionalnim književnostima, pa tako i u slavonskoj, i to stoga što su prozom bile pisane uglavnom knjige »s pobožnim predmeti«, ali ne i tako uspješno kao što je to slučaj s versificiranim tekstovima,⁴⁵ kaže Ljubić.
- kronologija nastanka djela. Riječ je o kriteriju kojim se rukovodio i Šafařík, kombinirajući ga s pojednostavljenom regionalnom pripadnošću i žanrovskim značajkama djela. Pregled stare slavonske književnosti započinje s najstarijim Ljubiću poznatim tiskanim djelima i završava najnovijim izdanjima: u odnosu na stihovana djela riječ je o razdoblju od 1735. godine, kada izlazi *Libellus sacrorum hymnorum illyrico idiomata* Josipa Mihića, a zaključuje ga 1856. godina, kada izlazi 11. izdanje Jaićeva *Vinca*; u odnosu na prozna djela kao prvo se navodi *Put nebeski* iz 1707. godine Ivana Garličića, a zaključuje ga Brlićev *Obćinski ilirski kalendar* (od godine 1836.–1855.).
- patriotizam. Djela ispjevana u narodnom duhu, bez obzira na umjetničku vrijednost, osigurali su si time i mjesto u Ljubićevu djelu. Neki su pisci, na primjer, dobili svoje mjesto u *Ogledalu*, iako sam autor tvrdi da su im djela »po sebi bez osobite pjesničke cijene i poleta« ali zato dodaje: »važni su s toga, jer su izpjevani u sveslavjanskom duhu« (Ljubić, 1869.: str. 363), a za Petra Bunića Lukovića kaže da uzima teme iz domaćeg života i prošlosti te stoga »zaslužuje najgolemije priznanje i hvalu« (Ljubić, 1869.: str. 427).

Kombinacijom navedenih kriterijskih uporišta (jezik, regionalna pripadnost, kronologija nastanka djela, patriotizam, razlikovanje stih-proza) ublaženo je »razdiranje živog tkiva književnosti«, kako kaže Franičević, ali još uvijek ni tako određena razdoblja o samim djelima ne govore mnogo. Stilske se označnice u imenovanju razdoblja ne upotrebljavaju, pa se onda ne mogu primijeniti niti na određena djela u smislu njegove stilsko-estetske profilacije.

U određivanju većih razdoblja u hrvatskoj književnosti kombinacijom navedenih kriterija neka se rješenja doimlju »na hero«, kako bi rekao Smičiklas. Tako je, na primjer, zbog podjele književnosti na stihovana i nestihovana djela došlo do dupliranja, ponavljanja pisaca u inače obimnoj građi *Ogledala*. Nešto slično prigovorio je Jagić prvoj knjizi *Ogledala*, zapisavši da je autor »iz nužde po dva puta o istoj stvari govorio« (Jagić, 1948.: str. 459). Ovu neekonomičnost osjetio je i sam Ljubić te se u tekstu često pozivao na ono što je već napisao o određenom piscu, upućujući čitatelja na neku od prethodnih stranica, na kojima je on životopisno predstavljen. Ostalo je zatim

⁴⁵ »Istina imamo i u prozi sjaset knjiga tiskanih i u rukopisih; no veći se dio njih bavi samo s pobožnim predmeti, te ostale znanstvene struke za ovo doba jedva da po koju posieduju« (Ljubić, 1869., str. 363–364).

pomalo nejasno na temelju kojih su kriterija pisci svrstavani u određene regionalne književnosti: ovisi li to o mjestu rođenja (npr. Došen je svrstan u dalmatinske pisce, jer dolazi iz »Like primorske« /Ljubić, 1869.: str. 421/, a Stjepan Kosmi je rođen u »Mletcih«, ali nije Mlečanin nego dalmatinski pisac /Ljubić, 1869.: str. 453/) ili sve ovisi o mjestu života i rada.⁴⁶

3.3. Književni žanr

U stručnoj literaturi o *Ogledalu* već je zabilježeno da je »književnopovijesno najvrijedniji dio knjige« upravo onaj u kojemu Ljubić grupira građu po rodovima i vrstama i pravi odmak od pozitivističkog pregleda književnosti, naznačujući žanrovsku koncepciju povijesti književnosti (Milanja, 2000.: str. 232). Navedenoj je problematici autor posvetio tek osam stranica (Ljubić, 1869.: str. 357–365) u okviru poglavlja »Zamah narodne učenosti hrvatske«.

Ako prihvatimo Pavličićevu četverorazinsku klasifikaciju djela nacionalne književnosti (na razini roda, vrste, podvrste, žanra /Pavličić, 1983./) i pokušamo neku od njih pronaći u Ljubićevu razvrstavanju građe, vrlo brzo dolazimo do zaključka da u *Ogledalu* ne postoji svijest o navedenim razinama, pa čak ni o onoj prvoj (lirika, epika, drama). Generalnim razlikovanjem *piesnika* (stih) i *prostopisaca* (proza) u *Ogledalu* je izgubljena dramska rodovska odrednica kao jednakopravna, a u nabranjanju književnih oblika navedene su razine izpremiješane. Ljubić navodi sljedeće: lirika, epika, pjesanka, pripovijest u stihu, dramatika, pastirska igra, igrokaz, tragedija, komedija, šaljive i pecave pjesni, bukolika, egloga, idila, razgovori pastirski, poslanice, pričice, narodne pjesme i poslovice, prijevodi (tragedija, psalama), molitvenici, evanđelistari, katekizmi, a žali što nema i političkih pjesnika. Navedeni pojmovi svjedoče da je i u vremenu nastajanja hrvatske znanosti o književnosti postojala stanovita genološka terminologija. Ljubić je teorijski nije pokušao utemeljiti i objasniti, ali je navedenim primjerima, s današnje točke gledišta, pokazao šarenilo i nesređenost. Za *šaljive i pecave pjesni* Ljubić tako donosi primjere koji pripadaju različitim žanrovima, pa spominje Pelegrinovićevu *Jegjupku* (maskerata), *Drvišiadu* Stjepa Gučetića odnosno *Derviša* Stjepa Đurđevića (komična poema) i satire Vetranovićeve; nadalje Držićeva *Radmila i Ljubmira* svrstava u dramatiku, a Ignjat Đurđević i Kačić predstavljaju sam vrh naše lirike. O zahtjevnosti ovoga posla svjedoči i pokušaj Dragutina Prohaske četrdesetak godina kasnije, kada je pokušao u sklopu *Hrvatske čitanke za prvi i drugi razred viših trgovačkih škola* (Prohaska, 1910.) napisati

⁴⁶ O ovom problemu regionalnih književnosti pisao je Stanislav Marijanović, razlikujući tri genetske skupine u odnosu na slavonsku književnost: zavičajni pisci rođeni i književno djelatni na regionalnome tlu, pisci pridošli i književno djelatni iz drugih sredina i zavičajni pisci, nastanjeni i djelatni u drugim sredinama (Marijanović, 1985., str. 194–195).

Povijest pjesničkih oblika (v. Šundalić, 2003a: str. 49) – ni tada genološke označnice nisu bile ujednačene (a svi problemi nisu riješeni ni danas!). Ljubić određenu vrstu nije promatrao unutar određenih odjelitih razdoblja, ali je kroz navedene primjere naznačio njezin nastanak i razvoj (npr. za *pjesanku*, spoj lirskog i epskog, najprije spominje *Juditu*, zatim preko *Ači i Galatee* i ostalih naslova dolazi do *Lieposti duše* Ivana Dražića).

* * *

U *Ogledalu* su, dakle, prepoznatljive dvije ideje: napisati povijest hrvatske književnosti i povijest vrste. Ove su ideje, na žalost, ostale odjelite i doživjele su manje uspješnu realizaciju, jer nije postojala objedinjavajuća misao o njima:

»Naša i najstarija književnost mnogo je bogatija, samo što naliči neotkrivenu skrovištu i neiskopanu bogatstvu; onomu pako, za što se već kojekako i znade, manjka jedinstvena misao, koja će pojedine česti okupiti i spojiti« (Jagić, 1948.: str. 467).

U Ljubićevu pokušaju sinteznog obuhvaćanja hrvatskih pisaca i djela kroz prizmu književnog roda, vrste ili žanra, slavonska je književnost prošla, najblaže rečeno – loše. Od oko stotinu i nešto imena pisaca, koliko ih Ljubić navodi na onih spomenutih osam stranica *Ogledala*, niti jedan ne pripada dopreporodnoj književnosti u Slavoniji, pa tako uz Kačića nije spomenut ni Relković, a uz Đurđevića nije spomenut ni Kanižlić.

4. Zaključno

Ako se vratimo početno postavljenu pitanju – koliko i na koji način čovjek s juga poznaje dopreporodni književni život hrvatskoga sjevera – može se odgovoriti da je Ljubić u *Ogledalu* u predstavljanju stare slavonske književnosti sažeo onodobna, uglavom, Šafaříkova i Kukuljevićeva znanja o njoj, dajući prednost sekundarnoj (bibliografija je nastala na temelju literature i već postojećih bibliografija, a ne neposrednim uvidom u knjige) popisnoj bibliografiji (bibliografske jedinice su predstavljene samo osnovnim elementima bibliografskoga opisa; usp. Šundalić, 2003b: str. 53–54). Nema znatnije dopune već napisanoga; novina su tek nekolicina *prostopisaca* koji su živjeli i stvarali tijekom prve polovice XIX. stoljeća.

Iako nije riječ o vidnijoj dogradnji već istraženoga, ipak se čini da bi i njegovo ime trebalo biti spomenuto onda kada se govori o staroj slavonskoj književnosti i kada se kao njezini najstariji istraživači navode Krčelić⁴⁷, Jako-

⁴⁷ Krčelić, Baltazar Adam, 1774. *Scriptorum ex regno Sclavoniae a saeculo XIV. usque ad XVII. inclusive collectio* etc. Varasdini. Ovo se djelce prema mišljenju Stanislava Marijanovića uzima kao najstarija povijest slavonske književnosti (Marijanović, 1987., str. 192), u kojoj su predstavljeni i pisci Korvinova humanističkoga kruga u Budimu (Ivan Vitez od Sredne, Janus Panonius). Djelo donosi popis latinskih i hrvatskih (slovninskih) pisaca iz stare Slavonije do XVII. stoljeća; djelo je pripisivano Adalbertu Bariću, ali napisao ga je Krčelić.

šić⁴⁸, Šafařík⁴⁹, Forko⁵⁰. Naime, povjesničari čije su se povijesti stare hrvatske književnosti pojavile nakon *Ogledala* Ljubićevo ime spominju tek sporadično ili nikako: Vodnik ga spominje tri puta i to u odnosu na područja kojima se Ljubić više bavio (o stanju glagoljice u XIX. stoljeću na Lošinj, o Lucićevoj *Robinji* i o Markantunu De Dominisu; /Vodnik, 1913.: str. 56, 114, 212/); Ježić ga spominje pet puta (kada govori o Hektoroviću, Barakoviću, pogrešnoj atribuciji *Derviša* Stijepi Gučetiću, o osnivanju *Arkiva za jugoslavensku povjesnicu* i kada govori o znanstvenicima koji su se bavili hrvatskom poviješću, ali ne i književnošću /Ježić, ²1993.: str. 80, 113, 140, 221, 358/); Kombol ga spominje dva puta (u odnosu na Hektorovića i u odnosu na istraživanje dokumenata vezanih uz izvješće francuskoga konzula La Mairea u Dubrovniku /Kombol, ²1961.: str. 426, 434/); u plavoj Liberovoj *Povijest* Hercigonja ga spominje tek jedanput u »Predgovoru« druge knjige (Hercigonja, 1975.: str. 7), a u Frangešovoj (1987.), Jelčićevoj (1997.), odnosno Novakovoj *Povijesti* (1997., 1999.) ne spominje se niti jedanput.

Vratimo se na kraju još jedanput *Ogledalu* i njegovoj naslovnici. Ono što je na njoj napisano, navodi na zaključak da je ova »književna poviest« pisana kao srednjoškolski udžbenik (»na podučavanje mladeži«). Međutim, sadržaj nije potvrdio ni prvo ni drugo, ni povijest ni udžbenik⁵¹. O piscima i djelima donose se informacije koje mogu poslužiti tek strancu kao prva orijentacija (Kukuljević piše Ljubiću: »Vjerujte mi da mi velikom nestrpljivosti čekamo ovo dielo, jer nam je neophodno potrebno za pokazati svijetu koliko je naš hervatski narod i duševno radio;« /citirano prema Valčić–Škrbić, 1963.: str. 182/), ali ne i učeniku u školi, koja je od njega najčešće tražila čitanje odabranih odlomaka iz djela⁵² i prepričavanje sadržaja pročitanih djela. Tako se, na primjer, u popisu zadataka za pismene radnje učenika iz hrvatskoga jezika toga vremena mogu pročitati i ovakvi naslovi zadaća: Sadržaj Lucićeve Ro-

⁴⁸ Usp. bilješku br. 34.

⁴⁹ Usp. Šafařík, Paul Jos., 1865. *Geschichte der südslawische Literatur, II. Illirisches und kroatisches Schrifttum*, Prag.

⁵⁰ Usp. Forko, Josip, 1884. *Crtime iz »slavonske« književnosti u 18. stoljeću, I*, Izvješće o kralj. velikoj realci u Osijeku koncem školske godine 1883/4, Tiskom Julija Pfeiffera, Osiek.

Forko, Josip, 1886. *Crtime iz »slavonske« književnosti u XVIII. stoljeću, II*, Izvješće o kralj. velikoj realci u Osijeku koncem školske godine 1885/6, Tiskom Julija Pfeiffera, Osiek.

Forko, Josip, 1887. *Crtime iz »slavonske« književnosti u XVIII. stoljeću, III*, Izvješće o kralj. velikoj realci u Osijeku koncem školske godine 1886/7; Tiskom Julija Pfeiffera, Osiek.

Forko, Josip, 1888. *Crtime iz »slavonske« književnosti, IV – Dramatici i njihova djela*, Program kralj. velike realke u Osijeku za školsku godinu 1887/8, Tiskom Julija Pfeiffera, Osiek.

⁵¹ Zašto je ovo djelo ostalo dugo u rukopisu objašnjava Ivan Pederin ovako: »Glavni razlog bijaše što je ono u svakom pogledu torzo. Nije obuhvaćalo čak ni cijelu »dalmatinsku« književnost. Točnije, obuhvaćalo je samo pisce nekadašnje mletačke Dalmacije, pa kao srednjoškolski udžbenik, a napisano je u tu svrhu, nije bilo prikladno u onom obliku« (Pederin, 1992., str. 95).

⁵² Na primjer u *Osnovi predavanja na kr. osječkoj gimnaziji školske godine 1869/70.* od učenika se traži: »Slovenje na izust naučenoga pomanjeg štiva« (Izvěstje o kralj. Velikoj gimnaziji u Osijeku koncem školske godine 1869/70., Osiek, 1870., str. 14.).

binje, Sadržaj ulomka iz Zlatarićeve Elektre⁵³, Sadržaj pročitane drame, Sadržaj prvomu pjevanju Gundulićeva »Osmana«⁵⁴, Sadržaj »Agovanja« u Mažuranićevu eposu »Smrt Smail-age Čengića«, Sadržaj Šenoine priče »Kugina kuća«, Sadržaj jednoga soneta, jedne ghazele i jedne glosse, Marko Marulić najstariji poznati pjesnik hrvatski; Sadržaj eposa »Judita«⁵⁵, itd. Ali ovakvih sadržaja, koje traži nastavni program, u Ljubićevu *Ogledalu* nema.

Zbog svega navedenog ostavljamo otvoreno pitanje – može li se u nekim sastavnicama naslova Ljubićeva djela, ne i sadržaja, nazrijeti pametan potez koji je trebao osigurati prodaju knjige? Naime, riječ *ogledalo* iz naslova asocira na naslove nabožne provenijencije koji su među vjerničkim pukom imali i svoje čitatelje (kao na primjer: *Ogledalo misničko* /I. Ančić/, *Ogledalo temelja vire* /E. Pavić/, *Ogledalo događaja sv. Pisma staroga i novoga zakona* /E. Pavić/, *Ugledalo ljubavi* /I. Tauler/, *Zarcalo od ispovijesti* /A. Komulović/, *Zrcalo spovedno* /J. Mulić/, *Zarcalo Mariansko* /J. Habdelić/, *Zarcalo iz različitih događaja* /M. Zoričić/...); nadalje najavljena povijest nije potvrđena kao književna; najavljena se *jugoslavenska* književnost u odnosu na pisce iz Slavonije spominje samo u naslovu i nigdje više (*Radilci Hrvatsko-Slavonski na polju jugoslavjanske književnosti za ovo drugo doba*), a najavljeni udžbenik ne odgovara potrebama ondašnje škole.⁵⁶ Koliko je naslov Ljubićeva *Ogledala* privukao čitatelje (bez preciziranja kojih čitateljskih slojeva!) svjedoči podatak da je zabrana prve knjige *Ogledala* izazvala proteste i nezadovoljstvo te je knjiga ponovo bila vraćena u prodaju (Valčić–Škrbić, 1963.: str. 193).

U odnosu na staru slavonsku književnost *Ogledalo* je sekundarni izvor informacija na koji se povjesničari književnosti druge polovice XX. stoljeća, uglavnom, ne pozivaju. Ipak, znanstvenici koji se bave ili će se baviti istraživanjem tzv. *rubnih žanrova* slavonske dopreporodne književnosti (molitvenici, propovijedi, katekizmi...), trebali bi posegnuti i za Ljubićevim *Ogledalom*, u kojemu pregled *prostopisaca* uvelike nalikuje na pregled nabožne knjige u Slavoniji toga vremena. Jer Ljubiću se mora priznati da je postavio »orijentacijska pitanja« za našu staru povijest i književnost (Pederin, 1992.: str. 124), pa tako i u odnosu na staru slavonsku književnost (prostor i vrijeme nastanka ove književnosti, pisci i djela, periodizacija...).

⁵³ Navedeni su naslovi zadatci za pismene radnje iz hrvatskog jezika za šesti razred Kraljevske velike realke u Osijeku. U *Izješću o kralj. velikoj realci u Osijeku koncem školske godine 1883/4.* navedene su teme posebno označene zvjezdicom, što je imalo značiti: »Zvjezdicom označene zadatke izrađivala je mladež u školi« (*Izješće o kralj. velikoj realci u Osijeku koncem školske godine 1883/4.*, Osiek, 1883., str. 99).

⁵⁴ *Izješće o kralj. velikoj realci u Osijeku koncem školske godine 1886/7.*, Osiek, 1887., str. 86.

⁵⁵ *Program kralj. velike realke u Osijeku za školsku godinu 1887/8.*, Osiek, 1888., str. 61.

⁵⁶ Primjera radi spomenimo ovdje da je svojevremeno naslovnica Katarinina molitvenika *Putni tovaruš* trebao osigurati prodaju molitvenika Franje Sušnika *Put vu nebo*. Nakon što su već, naime, bila rasprodana sva izdanja *Putnoga tovaruša* (1661., 1687., 1715.), pojavio se Sušnikov molitvenik *Put vu nebo* (1734.), koji nitko nije htio kupiti, jer su svi tražili Katarinin molitvenik *Putni tovaruš*. Mudri nakladnik Weitz dosjetio se i promijenio Sušnikov naslovni list u *Putni tovaruš*, sadržaj ostavio isti, obmanuo kupce, ali i spasio već tiskanu nakladu (Žic, 1934., str. 144).

Literatura:

Brlić, Ivan, »Deset pisama akademika Šime Ljubića Andriji Torkvatu Brliću«, *Starine*, sv. 45, str. 311–330; Zagreb, 1955.

Drechsler, Branko, *Slavonska književnost u XVIII. vijeku. Studija*, Naklada knjižare M. Breyera, Zagreb, 1907.

Forko, Josip, *Crtice iz »slavonske« književnosti u 18. stoljeću, I*, Izvješće o kralj. velikoj realci u Osijeku koncem školske godine 1883/4, Tiskom Julija Pfeiffera, Osiek, 1884.

Forko, Josip, *Crtice iz »slavonske« književnosti u XVIII. stoljeću, II*, Izvješće o kralj. velikoj realci u Osijeku koncem školske godine 1885/6, Tiskom Julija Pfeiffera, Osiek, 1886.

Forko, Josip, *Crtice iz »slavonske« književnosti u XVIII. stoljeću, III*, Izvješće o kralj. velikoj realci u Osijeku koncem školske godine 1886/7; Tiskom Julija Pfeiffera, Osiek, 1887.

Forko, Josip, *Crtice iz »slavonske« književnosti, IV – Dramatici i njihova djela*, Program kralj. velike realce u Osijeku za školsku godinu 1887/8, Tiskom Julija Pfeiffera, Osiek, 1888.

Franičević, Marin, »Problem periodizacije hrvatske književnosti«, *Pjesme, eseji i rasprave*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 133, uredio Šime Vučetić, Zagreb, 1976.

Izvješće o kralj. velikoj realci u Osijeku koncem školske godine 1883/4., Osiek, 1883.

Jagić, Vatroslav, »Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske. Na poučavanje mladeži nacrtao prof. Šime Ljubić. Knjiga I., str. 344 u maloj osmini«, u: Jagić, Vatroslav, *Izabrani kraći spisi*, uredio i članke sa stranih jezika preveo Mihovil Kombol, Matica hrvatska, Zagreb, 1948.

Ježić, Slavko, *Hrvatska književnost od početka do danas (1100–1941.)*, prema prvom izdanju iz 1944, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1993.

Kombol, Mihovil, »Vatroslav Jagić«, Jagić, Vatroslav, *Izabrani kraći spisi*, uredio i članke sa stranih jezika preveo Mihovil Kombol, Matica hrvatska, Zagreb, 1948.

Kombol, Mihovil, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog Preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb, ²1961.

Kukuljević Sakcinski, Ivan, *Bibliografija hrvatska*. Dio prvi – Tiskane knjige, Zagreb, 1860.

Kvapil, Miroslav, »Vatroslav Jagić kao književni povjesničar«, *Jagićev zbornik*, uredili: Ivo Frangeš, Aleksandar Flaker, Riccardo Picchio, Nullo Minissi, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 1986.

Leksikon hrvatskih pisaca, autor koncepcije Krešimir Nemec, urednici Dunja Fališevac, Krešimir Nemec, Darko Novaković, Školska knjiga, Zagreb, 2000.

Luetić, Tihana, »Korespondencija Šime Ljubića i Franje Račkoga«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, sv. 20, Zagreb, 2002., str. 217–268.

Ljubić, Šime, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na poučavanje mladeži*, Knjiga I, Riečki Emidija Mohovića Tiskarski Kamen. Zavod, Rieka, 1864.

Ljubić, Šime, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, Knjiga II, Riečki Emidija Mohovića Tiskarski Kamen. Zavod, Rieka, 1869.

Marijanović, Stanislav, »Slavonska zavičajna književnost – Kategorija zavičajnosti kao regionalna konstanta hrvatske književnosti u Slavoniji«, *Regija – činilac integralnog razvoja*, uredili Tibor Karpati i Mirjana Rebić, Osijek, 1987.

Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, 7, Raš–Szy, Zagreb, 1981.

»Osnova predavanja na kr. osječkoj gimnaziji školske godine 1869/70.«, *Izvjestje o kralj. velikoj gimnaziji u Osijeku koncem školske godine 1869/70.*, Osjek, 1870.

Pavličić, Pavao, *Književna genologija*, Zagreb, 1983.

Pederin, Ivan, »Život i ideološki sadržaj u djelu Šime Ljubića«, *Croatica Christiana Periodica*, XVI, 29, str. 85–125; Zagreb, 1992.

Petrović, Svetozar, *Priroda kritike*, Zagreb, 1972.

Prohaska, Dragutin, *Pregled hrvatske i srpske književnosti, I (Do realizma 1880.)*, Vlastita naklada, Zagreb, 1919.

Prohaska, Dragutin, *Pregled savremene hrvatsko-srpske književnosti*, Izvanredno izdanje Matice hrvatske, Zagreb, 1921.

Smičiklas, Tade, »Život i djela Šime Ljubića«, *Ljetopis JAZU*, knj. 12, str. 150–243; Zagreb, 1898.

Sršan, Stjepan, »Slavonski pisci (1795–1803)«, *Revija*, XXVIII, br. 1, Osijek, 1988.

Šafařík, Paul Jos., *Geschichte der südslawischen Literatur. II. Illirisches und kroatisches Schriftthum*, Prag, 1865.

Šicel, Miroslav, »Dosadašnje koncepcije povijesti hrvatske književnosti«, *Umjetnost riječi*, XI, br. 3, Zagreb, 1967.

Škavić, Josip, »Književnost u Slavoniji u XVIII. stoljeću«, *Republika*, X, br. 2–3, Zagreb, 1954.

Šundalić, Zlata, »Siromašna slavonska crkvice i bogata isusovačka crkva u Dubrovniku (ili Prohaska o baroku)«, *Zbornik o Dragutinu Prohaski – književnom povjesničaru i književnom kritičaru*, uredio Tihomil Maštrović, Zagreb, 2003.

Šundalić, Zlata, *Studenac nebeski. Molitvenici u hrvatskoj književnosti od 16. do kraja 18. stoljeća (s posebnim osvrtom na Antuna Kanižlića)*, Književni krug, Split, 2003.

Šurmin, Đuro, *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb, 1898.

Švelec, Franjo, »Mavro Vetranović«, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. IV–V, uredili Grga Novak i Vjekoslav Maštrović, Zagreb, 1959.

T. S., »Uspomeni Šime Ljubić«, *Vienac zabavi i pouci*, XXVIII, br. 43, Zagreb, 24. listopada 1896., str. 673–674.

Valčić, Vinko – Škrbić, Milan, »Geneza Ljubićeva 'Ogledala...' u svjetlu razvitka nacionalnoga pokreta u Dalmaciji«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 1960.–1961., sv. 2., Zadar, 1963., str. 170–195.

Velek, Rene (Velek, René)–Voren, Ostin (Warren, Austin), *Teorija književnosti*, Nolit, Beograd,³1985.

Vodnik, Branko, *Povijest hrvatske književnosti, Knjiga I. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća*, S uvodom Vatroslava Jagića o hrvatskoj glagoljskoj književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 1913.

Vodnik, Branko, *Pregled hrvatsko-srpske književnosti u ogledima za više razrede srednjih škola, Knjiga I. Hrvatsko srpska književnost od kraja XVIII. vijeka*, Štampa i naklada Hrv. štamparskog zavoda, Zagreb,³1923.

Žic, Nikola, »Franjo Sušnik i molitvenik 'Put vu nebo' i 'Putni tovaruš' (1734)«, *Vrela i prinosi*, br. 4, Sarajevo, 1934.

STARA SLAVONSKA KNJIŽEVNOST U DJELU ŠIME LJUBIĆA

Sažetak

U radu je pozornost usmjerena na samo jednu sastavnicu Ljubićeva *Ogledala* (Knjiga II, Rijeka, 1869.), a to je stara slavonska književnost. Nakon uvodnoga dijela u kojemu se životopisno predstavlja »mrki, nepristupni i prenagli čovjek«, kako je Ljubić opisao njegov životopisac Smičiklas, slijedi usmjereno bibliografsko prelistavanje njegovih djela, u kojemu se pozornost usmjerava na Ljubićevo predstavljanje stare slavonske književnosti i na njegov boravak u Osijeku. U središnjem dijelu teksta želi se odgovoriti na nekoliko pitanja, od kojih je temeljno sljedeće – donosi li autor *Ogledala* povijest ili pregled stare slavonske književnosti? Da bi se došlo do odgovora na postavljeno pitanje, istražuju se određene sastavnice kao što su: književno djelo, književno razdoblje, odnosno književne vrste i žanrovi. Iako je riječ o književnosti koja u dopreporodno vrijeme još uvelike sniva svoj »barbarski san« (Ljubić), Ljubić ipak donosi nešto više od stotinu imena pisaca koje je s više ili manje argumenata svrstao u hrvatsko-slavonsku književnost. U zaključnom se dijelu želi odgovoriti na pitanje koliko je Ljubić preuzimao od svojih prethodnika (Kukuljević, Šafařík), koliko ih je i u čemu dopunio, i koliko su njegove spoznaje uvažavali njegovi nasljednici (Vodnik, Prohaska...).

OLD SLAVONIAN LITERATURE IN THE WORK OF ŠIME LJUBIĆ

Summary

The paper will focus on one, particular constituent of Ljubić's work *Ogledala* (Volume II, Rijeka, 1869), i.e. the old Slavonian literature. After the introduction, which brings a lively rendition of the »austere, unapproachable and hot-tempered man«, as Ljubić was described by his biographer Smičiklas, a focused bibliographical study of Ljubić's works follows, with particular attention to his discussion of the old Slavonian literature and his stay in Osijek. The central part of the paper will attempt to answer several questions, the central one being – does the author of *Ogledala* provide a history or a review of the old Slavonian literature? To answer this question, several topics will be examined, such as: literary work, literary period, and literary forms and genres. It is true that this is the literature which is, in the period before the Croatian 19th century national revival movement, still largely dreaming its »barbarian dream« (Ljubić); nevertheless, Ljubić manages to bring up some one hundred names that he, with more or less evidence,

classifies as authors belonging to the Croatian-Slavonian literature. In the final section of the paper we shall examine to what extent Ljubić took over ideas from his predecessors (Kukuljević, Šafařík), how much and in which respect he supplemented their ideas, and to what degree his insights were endorsed by his successors (Vodnik, Prohaska, etc.).

Sl. 3.: Poprsje Šime Ljubića (rad kipara Ivana Rendića)

Šime Ljubić, Kukuljević i pitanja ilirizma

Izvorni znanstveni članak
UDK 94 (497.5)-05 Ljubić, Š.

Tradicionalni pogled u ilirizam sadrži nazor da je to oslobodilački protumađarski pogled kao u romanu Ksavera Šandora Gjalskog *Osvit*. Tome su dodane nove dimenzije, a to je jugoslavenstvo, a onda je dodan još i nazor da je to pokret *mladog* građanstva i da je to jugoslavenski pokret.¹ Živančevićeva knjiga napisana je kao udžbenik u smislu komunističke podjele znanstvenog aparata na sveučilište, koje je škola i Akademiju u kojoj se znanost istražuje. Oba ova pisca ipak su prikazali starija dostignuća uz primjenu »zagrebačke škole« istraživanja književnosti, a i nekih marksističkih nazora. Knjiga je imala obvezatni karakter i nazori izrečeni u toj knjizi nisu se mogli bez daljnjega zaobići. Bečki dogovor 1850. nije se nikako dao objasniti kao potvrda ujedinjenja Hrvata i Srba, jer se Karadžić jasno distancirao od ilirskog imena kao zajedničkog imena za jedne i druge, a nitko se nije mogao usuditi da u njegovom *Kovčežiću* koji je napisan ranije, a izdan 1849. vidi velikosrpsku ideologiju osnovano na tradiciji Srpske pravoslavne crkve.²

Ilirizam se prikazivao kao pokret građanstva, pa se zanemarivala uloga aristokrata u tom pokretu i s tim vezana tradicija jozefinizma. Reforme Josipa II. ostale su u pokušaju, ali one nisu ni zaboravljene pa iz jozefinizma slijedi modernizacija Carevine koja se provodila malim i opreznim koracima i upotpunjena je, ne i dovršena, 1870-ih godina kad su se osnivala sveučilišta ponajviše u istočnoeuropskim zemljama Carevine, kao što je to bio Lwow, ali je 1874. i u Zagrebu osnovano sveučilište »Franje Josipa«, a nešto ranije i Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.³ Tada su se te zemlje i industrijalizirale, industrijalizirala se čak i Bukovina.⁴ Nešto je Josipu II. ipak

¹ Ivo Frangeš, »Realizam«, *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 4. Ilirizam, Realizam, napisali Milorad Živančević i Ivo Frangeš, Zagreb, 1975.

² Ivan Pederin, *Jadranska Hrvatska u austrijskim i njemačkim putopisima*, Zagreb, 1991. Poglavlje o Karadžićevoj recepciji u Njemačkoj. O tome Isti, »Pojava književnog putopisa u njemačkoj putopisnoj književnosti o Dalmatinskoj Hrvatskoj«, *Encyclopaedia moderna*, 9, br. 26, Zagreb, 1974., str. 47–60; Isti, »Pravoslavlje i velikosrpski imperijalizam«, *Zadarska smotra*, XLIV, br. 1–2, str. 283–290; Zadar, 1995.; Isti, »Karadžić i prvi velikosrpski i Kossuthovi emisari u Dalmaciji«, *Kolo*, obn. tečaj, br. 5/6, III(CLI), str. 46–479; Zagreb, 1993.; Isti, »Pravoslavlje i velikosrpski imperijalizam«, *Zadarska smotra*, XLIV, br. 1–2, str. 283–290; Zadar, 1995.; Isti, »Velikosrpska ideologija«, *Hrvatska obzorja*, XI, br. 3–4, str. 370–397; Split, 2003.

³ Ivan Pederin, »Politička djelatnost Ivana Mažuranića 1860-ih godina u Beču«, *Hrvatska obzorja*, IV, br. 3, str. 604–612; Split, 1996.

⁴ Ivan Pederin, »Bukovina – uzor habsburškog državnog poduzetništva«, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice*, VDG Jahrbuch, 2006., str. 193–212.

uspjelo – on je lišio aristokrate povlastica u vojsci i državnom aparatu pa su se oni povukli na svoja imanja, modernizirali ih i industrijalizirali. Tako je nastao sloj bogatih aristokrata koji su sudjelovali u preporodnim pokretima, čak su davali pobude tim pokretima, ali i novce kao grof Battyány Joszef koji je osnovao 1799. gradski perivoj (*Stadtwäldchen*), grof Széchenyi Ferenc darovao je gradu bogatu knjižnicu iz čega se razvija muzej, parlament dolazi u Budim, osniva se povjerenstvo za uljepšanje grada 1808., nacionalni muzej i vojno učilište Ludoviceum. Godine 1810. Budim pustoši požar. Tek 1820. Budim postaje težište duhovnog života nacije, 1830. osniva se učeno društvo Magyar Tudos Tarssag i stoji pod utjecajem grofa Széchenyi Istvána. Godine 1830. osniva se i Dunavska parobrodarska plovidba i velikaši grade svoje palače u Pešti.⁵ Slično je bilo u Češkoj, ali i u Hrvatskoj gdje se u ilirizmu ističe uloga grofa Janka Draškovića, baruna Franje Kulmera, baruna Metela Ožegovića, grofa Karla Sermagea, Ivana Kukuljevića Sackinskog, koji je bio varaždinski vlastelin i po svemu sudeći sam je plaćao svoja istraživačka putovanja. Tu valja napokon spomenuti i baruna Josipa Jelačića koji je nesumnjivo bio politička i vojna glava ne samo ilirizma, već i austroslavizma uopće. Ovdje valja dodati da je predak Janka Draškovića, grof Ivan Drašković dospio u francusko zarobljeništvo za sedmogodišnjeg rata za austrijsku baštinu gdje je iniciran u slobodne zidare pa je osnovao prvu ložu u Hrvatskoj.⁶

Ovdje valja reći da je dosad zanemareno da je jezik hrvatskih loža bio njemački. Na simpoziju o grofu Janku Draškoviću 2006. čulo se da je on bio kao mlad časnik suborac kasnijeg cara Franje II. s kojim je bio i prijatelj.

Veze ilirizma s njemačkom književnošću nisu zanemarene,⁷ ali je zanemareno da je Josip Jelačić bio pjesnik na njemačkom jeziku, a da je 1820-ih godina djelovala u Zagrebu i Therese von Artner koju su zaštićivali general Radivojević i biskup Maksimilijan Vrhovac.⁸ Mira Gavrin i Ljerka Sekulić zamijetile su da su ilirci prevodili njemačke pisce vrlo slobodno, često nisu ni spominjali autore, ali to nisu znale objasniti. Originalnost naime nije unutarjni zakon književnosti, pa se većina starih pisaca rado, gotovo uvijek služila ranijim predlošcima, a nisu ni smatrali da svoje radove treba potpisati, pa je uvijek bilo mučno otkriti tko je napisao neki srednjovjekovni roman. U slučaju *Nibelunške pjesme* još nije odgonetnuto tko ju je napisao, iako je ut-

⁵ Više o tome Ivan Pederin, »Kruna Svetog Stjepana i uloga Nijemaca u njoj«, *Godišnjak njemačke narodnosne zajednice*, VDG Jahrbuch, 2003., str. 99–149.

⁶ Grgur Marko Ivanković i Ante Grubišić, *Ostavština osječke lože »Budnost«*, Osijek, 2003., str. 15. Velimir Deželić, *Iz njemačkog Zagreba*, Zagreb, 1901. I danas postoji u Zagrebu loža grof Ivan Drašković. O ovome vidi Ivan Pederin, »Franjevačka i slobodnozidarska tradicija u ilirizmu«, *Kačić*, 17, str. 435–447; Split, 1985. Ovaj rad nije se uklapao u koncepcije simpozija o obljetnici ilirizma 1985. jer nije polazio od nazora da je ilirizam pokret »mlade buržoazije« pa nisam pripušten na taj simpozij.

⁷ Mira Gavrin, *Kroatische Übersetzungen und Nachdichtungen deutscher Gedichte zur Zeit des Illyrismus*, München, 1973.; Ljerka Sekulić, »Njemačka Luna u kulturnom životu Hrvatske«, *Hrvatska književnost prema stranim književnostima*, sv. II, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb, 1968.

⁸ Ivan Pederin, »Therese von Artner und die österreichische Literatur des Biedermeiers in Zagreb«, *Österreich in Geschichte und Literatur*, 28, Heft 5, Wien, 1984., str. 300–312.

vrđeno da se autor obilno služio ranijim predlošcima kao i svi ostali srednjo-visokonjemački pjesnici. Henry Fielding je u XII. knjizi glava I. ustao protiv plagijata upotrijebivši baš tu riječ, ali pri tome nije spominjao umjetničke, nego gospodarske kriterije. Alexander Bach donio je zakon o tisku, nakon što je cenzura u 1840-im godinama zaštitila autorsko pravo nekih njemačkih pisaca. Bach je zaštitio autorsko pravo i propisao da svaki tiskopis mora nositi ime pisca i izdavača slično kao i frižider ili automobil u naše dane.⁹ On je time književnost proglasio robom, i nije imao do kraja pravo jer nije poznato da bi neka knjiga bila skupa zato što ju je napisao Goethe ili Baudelaire.

Knjige Mire Gavrin i Ljerke Sekulić pokazale su da su u mladu hrvatsku književnost pobude stizale iz Njemačke, što je često kod malih srednjoistočnih naroda. Mi smo Hrvati imali vrlo stare književne tradicije. Međutim u XIX. stoljeću književnost je postala sredstvom odgoja nacije, odnosno njezinog inteligentnog sloja i tu su ulogu hrvatski pisci učili od njemačkih. Tu valja istaknuti da do danas nije nađen propis ili zakon koji bi nekoga prisilio da nauči njemački, ali su njemački svi rado učili, kao i talijanski na jugu i zapadu Hrvatske. Nasuprot tomu, Mađari su pokušavali nametnuti nemađarskim narodima krune sv. Stjepana svoj jezik, a njih je bilo i više od polovice pučanstva, ali mađarski nitko nije htio učiti. O utjecaju mađarske književnosti vrlo malo se može reći. To bi mogao biti razlog zašto je jezično rodoljublje bilo jače na sjeveru nego na jugu, gdje također nije postojao propis da netko mora naučiti talijanski.¹⁰

Uloga cenzure u ilirizmu nije uočena,¹¹ a nije ni uočeno da je s uvođenjem državne cenzure nakon bečkog kongresa 1815. književnost postala državnim pitanjem i sredstvom odgoja nacije, a baš to bio je ilirizam. Sambunjak je uočila i elemente *biedermeiera* u ilirizmu, a Jelačić i Artner spadaju kao pisci stilski u *biedermeier*. Ilirizam se prikazivao kao hrvatski romantizam. U ilirizmu ima elemenata romantizma, ali nedostaje kult glazbe, ludila i smrti, a to su temeljna pitanja njemačkog romantizma.

I napokon, ilirizam je prikazivan kao zagrebački ili bar sjevernohrvatski pokret,¹² pridavalo se nedovoljno pažnje *Zori dalmatinskoj*¹³ osim u zadnje

⁹ Ivan Pederin, »Austrijski propisi o tisku i nadzor nad dalmatinskim tiskom (1848–1863)«, *Bibliotekarstvo*, sv. 32, Sarajevo, 1986., str. 106–116 i sv. 33, Sarajevo, 1987., str. 62–71.

¹⁰ Prikaz jezičnog pitanja u Dalmaciji vidi Ivan Pederin, »Bečki dogovor o hrvatskom jeziku u Dalmaciji 1909. te uloga njemačkog i talijanskog jezika«, *Mostarski dani hrvatskog jezika*, str. 185–207; Mostar, 1999., Jezik je o mijeni XIX/XX. stoljeća postao oružjem borbe Talijana i Hrvata u Dalmaciji i Istri.

¹¹ To je uočila Zaneta Sambunjak, *Književnost i knjižarstvo ilirizma prema austrijskoj cenzuri i književnosti*, Zagreb, 2002. – neobj. magisterski rad.

¹² Ovdje ističemo Stijepa Obada, »Društveni sastav pristaša i protivnika ilirizma u Dalmaciji«, *Hrvatski narodni preporod. Dalmacija, Grada i prilozima za povijest Dalmacije*, ur. Nataša Bajić Žarko, 1977., str. 809–817; Isti, »Doprinosi Ljudevita Gaja širenju ilirizma u Dalmaciji«, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest u Zagrebu*, 3, Zagreb, 1973.

¹³ Ivan Pederin, »Pokretanje *Zore dalmatinske* u raspravama austrijske cenzure«, *Zadarska smotra*, XLIV, br.3–4, str. 39–43; Zadar, 1995. Ovdje se vidi da je vlast pobuđivala ovaj časopis i išla mu na ruku. Ovaj broj *Zadarske smotre* inače je posvećen *Zori dalmatinskoj*.

doba, pa Ani Vidovićevoj, a i samom Šimi Ljubiću s kojim ćemo se ovdje baviti.

Šime Ljubić imao je podrijetlo različito od većine iliraca. On nije stasao uz napitnice i surke koje vode podrijetlo iz ladanjskih dvoraca zagorskih velikaša, nije se oslanjao ni na *biedermeiersku* književnost; ili ipak jest, Ljubić je kao mlad čovjek posjećivao u Starigradu Petra Nisitea, erudita koji je posjedovao bogatu knjižnicu. Nije ništa objavio, jer je živio u tišini provincijske zabiti, a mogućnosti objavljivanja onda su bile male. Bio je ipak tip *biedermeierskog* čovjeka – *Bücherwurm*, dakle oduševljeni čitatelj koji je svijet gledao iz svoje kućice i svoje knjižnice. On je davao Ljubiću knjige da ih čita. Jezični nacionalizam bio mu je stran; u sjevernoj Hrvatskoj jezični nacionalizam bio je oblik oporbe pokušajima da se mađarski uvede u Hrvatsku kao uredovni jezik i da se Hrvatska pomađari. Mađari su pak smatrali da je Hrvatska *pars adnexa olym incltyi Regni*, a ne kraljevina, pa su slijedom toga željeli uvesti svoj jezik u Hrvatsku. Svega toga nije bilo u Dalmaciji, pa je Šime Ljubić tražio naše podrijetlo u slijedu kulturnih pojava, ne u jeziku. Mi smo dakle bili sudionici antičke uljudbe, potomci prapovijesnih Pelazga, Grka i Rimljana, naroda o kojima je on doznao iz klasičnih pisaca. Jezik je ne osobito važna pojava koja se mijenja od vremena na vrijeme, pa tako doseljenje Hrvata za nj nije bio prijelom. Tu se zamijećuje jasna razlika prema Talijanima koji su, poglavito u kasnije doba, sebe smatrali potomcima Rimljana, a nas Hrvate doseljenim uljezima bez ikakve kulture.¹⁴ O Mletcima je imao visoko mišljenje, Mletci su za nj bili sunce kulture koje nas je obasjalo, a isto tako visoko mišljenje i o Italiji koje onda još nije bilo, koja se ujedinila 1861. godine. Loše je bilo njegovo mišljenje o njemačkoj kulturi, a još gore o Turcima. Bio je svećenik, ali liberal i njegov je ideal u književnosti bio Vittorio Alfieri, kao i kod većine talijanskih liberala. Dalmacija je za nj bila kolijevka kulture koja će obasjati južno »Slavjanstvo«. Slično tako je Italija bila za Vicenza Giobertija »nazione principe« među europskim narodima u djelu *Primato morale e civile degli Italiani* (1844).¹⁵ Ako bolje pogledamo onda ćemo vidjeti da je Ljubić došao u hrvatski duhovni život iz klasične i talijanske naobrazbe, iz Risorgimenta, ali iz oprilika sličnih *biedermeieru*, da je bio svećenik, ali liberal kao talijanski katolički filozof Antonio Rosmini, pa Felicité Robert Lammenais i drugi, a i svećenici u Dalmaciji, npr. Francesco

¹⁴ Ivan Pederin, »Jadransko pitanje u talijanskoj političkoj i znanstvenoj publicistici«, HAZU, Zavod za povijesne i društvene znanosti u Rijeci i Područna jedinica u Puli, Problemi sjevernog Jadrana, sv. 8, 2003., str. 117–182. Vidi i knjigu: *Jadransko pitanje*, Rijeka, 2008.

¹⁵ Ivan Pederin, »Život i ideološki sadržaj u djelu Šime Ljubića«, *Croatica Christiana Periodica*, XVI, br. 29, str. 85–125; Zagreb, 1992; Isti, »Korespondencija između Andrije Torkvata Brlića i Šime Ljubića (1851–1861)«, *Revija*, XXIII, br. 6, str. 59–72; Osijek, 1983.; Isti, »Šime Ljubić između Vuka St. Karažića i talijanskog Risorgimenta«, *Arhivist*, XXXVIII, br. 1–2, str. 151–156; Beograd, 1988.; Isti, »Dva neobjavljena sastava Šime Ljubića – Nikoliko ričih o ljubomudrju jezika slavjanskoga i Relazione della storia colle altre scienze e relativo metodo d'insegnamento nele scuole«, *Croatica Christiana Periodica*, XIII, br. 24, str. 78–115; Zagreb, 1989.

Carrara koji je bio Talijan, a iskazivao se kao *italo-dalmata*.¹⁶ Ima dakle sukladnosti između Ljubićevog razvitka i razvitka iliraca. Ljubić je bio siromašan i bio je svećenik, hvarski biskup nije bio sklon da mu odobri daljnje školovanje. Ipak se školovao u Beču.

Šime Ljubić postao je pitanje hrvatske znanosti 1848. kad je napisao prvu povijest hrvatske književnosti. Onda je bio svećenik u Svetoj Nediljici na Hvaru. Ne baš, on je napisao povijest hrvatske književnosti u Dalmaciji. Rukopis je došao u ruke Vuku Stefanoviću Karadžiću, Božidaru Petranoviću i Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom. Nisu bili zadovoljni rukopisom. Nije poznato što su o knjizi kazali Petranović i Karadžić. Kukuljević mu je zamjerio da je napisao samo povijest hrvatske književnosti u mletačkoj Dalmaciji, a trebao je obseći svekoliku hrvatsku književnost.¹⁷

Ovaj rukopis ipak je važan jer je Ljubić u njemu otkrio stariju hrvatsku književnost. Jedna od njegovih slabosti bili su predugi citati hrvatske književnosti, koji su nam danas dragocjeni jer je Ljubić tu ispisao književna djela kojih više nema.

Ljubić je postao jabuka razdora između Kukuljevića i Karadžića što je završilo svađom, a Kukuljević je predbacio Karadžiću da izdaje hrvatske narodne pjesme iz Dalmacije kao srpske.¹⁸ Kukuljević je onda pisao pisma Pavelu Josefu Šafaříku koji je stajao pod dojmom i utjecajem Karadžića i u tim pismima pisao 20. kolovoza 1857.: *Naš narod sve do Arbanie nepozna imena srbskog. Oko Skadra govore samo hrvatski ili slovinski, isto tako kao i u Crnojgori izgovor i naglask je takozvanih čakavacah. A od starih našieh pisacah valja pamtiti da niti jedan pisac bud iz Dalmacie bud iz Istrie ili sadašnje Hrvatske nije imenovao svoj jezik srbskim. Stoga što se i u provincialnoj Hrvatskoj po korenu i jeziku više slovenskoj i govori ovaj jezik hrvatski počeli su učeni Slaveni veoma pogriješno samo ovaj nazivati Hrvatima, neznajući da su ovo samo pohrvatjeni Slaveni ili kajkavci primivši ipak u svoj jezik veoma mnogo hrvaštine, tako da se svim pravom sada zovu Hrvatima jer su u svemu različni od Slovenacah u Kranjskoj, Štajerskoj itd. Stara pisma, povelje, listine itd. pisana su u provincialnoj takodjer Hrvatskoj istim jezikom hrvatskim, kako se priko Kupe i uz čitavo jadransko primorje, pa unutar u Bosnu do Plive i Vrbasa i dole do Bojane govori. Naš književan jezik nije takodjer srbski, jer ovaj jezik kojim mi pišemo negovori se nigdje od puka ili naroda, trudom Srbaljah i Hrvatah stvoren, ali previše i duže obradivan od Hrvatah jer su Srbliji ono do Dositeja pisali više staroslavenskim negoli na-*

¹⁶ Ivan Pederin, »Carrara, F.«, *Hrvatski biografski leksikon*, 2, Bj – C, Zagreb, 1989., str. 596–597. Tu je navedena i literatura o njemu.

¹⁷ Rukopis se čuva u Ljubićevoj ostavštini u Državnom arhivu u Zadru.

¹⁸ Ivan Pederin, »Izbor iz pisama upućenih Šimi Ljubiću«, *Croatica Christiana Periodica*, X, br. 18, str. 117–165, 251–262; Zagreb, 1986., o *Ogledalu*: Ivan Pederin, »Životopisna književnost 19. stoljeća u Jadranskoj Hrvatskoj«, *Croatica Cristiana Periodica*, XV, br. 28, str. 55–86; Zagreb, 1991.

*rodnim jezikom. Nu rado zovemo u obće u književnosti svoj jezik jugoslaven-ski, ilirski, a takodjer slovinski, kako ga naši starci nazivah, ali ga nikad nećemo zvati srbskim, ni bugarskim ni ikojim specifičnim imenom budi koje grane Slavenah na jugu jer se kroz to samo mržnja, nenavidnost i prepiranje goji i hrani.*¹⁹

Ovdje nećemo zalaziti u pitanje koliko je Kukuljević uvjerio Šafařika u hrvatstvo Dalmacije, o tome na drugom mjestu. Međutim, s Ljubićem Dalmacija postaje pitanje preporoda. Kukuljević je privukao Ljubića k sebi, nacionalno ga je osvijestio i Ljubić je preradio i proširio svoju povijest književnosti – *Ogledalo književne povjestnice jugoslavjanske* (Rijeka, 2 sv., 1864. i 1869.). Bila je to prva povijest hrvatske književnosti, Jagićeva povijest hrvatske književnosti je slijedila. U tom djelu Hrvatska je glava južnog slavenstva, a njezina kolijevka je upravo Dalmacija. Tu je Ljubić sukladan Kukuljeviću i njegovim stihovima:

*Tebi se je stavit Bože! htjelo
Jugoslaviji Hrvatsku na čelo
Da duhovnom silom napred krene
braću Srblje, Bugare, Slovene*²⁰

Južnoslavenstvo Kukuljevića i Ljubića bilo je plan priključenja ostalih južnih Slavena i njihovo okupljanje pod hrvatskim vodstvom, jer su Hrvati bili najrazvijeniji narod na slavenskom jugu. Kukuljević je uživao podršku Haulika i o tome pisao Ljubiću.

Kukuljević i Ljubić uveli su Dalmaciju u duhovni svijet preporoda u Hrvata, u Dalmaciji je Kukuljević otkrio glagoljicu koja je prema njegovom mišljenju bila pravo hrvatsko pismo.

U književnosti njemačkog romantizma, i drugim književnostima toga doba ističu se brojna dugotrajna prijateljstva među piscima koji su jedni drugima često pisali pisma. Ta pisma vrlo mnogo kažu o njihovom stvaranju i duhovnom životu nacije. Kod nas se ističe dopisivanje Račkoga i Strossmayera i evo, kako vidjesmo, tako plodno dopisivanje Kukuljevića s Ljubićem.

Ako Ljubiću dodamo fra Luju Maruna²¹ koji je otkrio starohrvatsku arheologiju, onda ćemo vidjeti značaj Dalmacije za Hrvatsku. Dalmaciju su svojatali Talijani, Mađari i Srbi, ali nitko nije mogao mimo kralja Tomislava i kneza Branimira, mimo Petra Hektorovića i Marka Marulića, nitko, pa ni prva ni druga Jugoslavija.

Ljubića je privukao Kukuljević, taj najveći od svih Hrvata i Ljubić je kao ravnatelj arheološkog muzeja u Zagrebu izdavao *Listine*,²² a to je temeljna

¹⁹ Pisma se čuvaju u: Literárni arhiv Narodního musea u Pragu.

²⁰ »Molitva hrvatskog rodoljuba«, *Vienac*, 3, str. 311–312; Zagreb, 1871.

²¹ Vidi Karlo Jurišić, *Fra Lujo Marun, osnivač starohrvatske arheologije (1857–1939)*, Split, 1979.

²² Ljubićeve *Listine* sukladne su Romaninovoj *Storia documentata di Venezia* u mnogo svezaka.

građa u kojoj se čuva hrvatski nacionalni identitet. Listine i Smičiklasov *Codex diplomaticus* polazište su znanstvenog istraživanja u Hrvatskoj. One su se mnogo proučavale, a drugi bogati fondovi zadarske pismohrane nažalost malo, ili uopće nisu.

Kukuljević i Šime Ljubić uzajamno su se proželi, Kukuljević je Ljubića dobio za hrvatski preporod, Ljubić je otkrio stariju hrvatsku književnost u Dalmaciji. Bilo je to izuzetno plodno prijateljstvo. Kukuljević je otkrio glagoljicu kao pravo staro hrvatsko pismo, otkrio ju je tražeći po selima. Ljubić je stvorio kult dalmatinskog municipalizma koji je u duhovnom životu Hrvata odigrao sličnu ulogu grčke demokracije u zapadnoj Europi. Ljubićevo *Ogledalo* razvilo se iz životopisnih zbornika pojedinih dalmatinskih samostana i komuna.²³ Jagićeva povijest književnosti vezana je uz selo i južnoslavenski folklor.²⁴ Iz Ljubićevog *Ogledala* potječe nazor o kulturnoj inferiornosti istočnog dijela južnog Slavenstva zbog dominacije dekadentnog Bizanta u doba kad su nastale južnoslavenske monarhije i kasnijeg turskog barbarstva. Ljubić je naime kao većina mađarskih i austrijskih pisaca smatrao Turke barbarima, a tako i zapadni liberali.

Ljubić je u početku možda bio blizak skupini koja će se kasnije orijentirati autonomasčki, pa iredentistički, a ta skupina okupljala je Talijane. Do 1861. oni nisu mogli biti iredentisti, jer Italije nije ni bilo.²⁵ Ne želeći dovoditi u pitanje zlonamjernost tih autonomasa, kasnije iredentista, moramo napomenuti da bi Dalmacija da se sjedinila sa sjevernom Hrvatskom došla u sastav krune sv. Stjepana, a onda bi Mađari mogli postati pomorskom silom što je Kossuthov agent Ane Augustin Grubišić predlagao Dalmatincima 1848.²⁶ Mađari bi onda ostvarili svoj *tengere magyar*. Hrvatski generali koji su bili namjesnici u Zadru spretno su iskoristili dalmatinske Talijane u hrvatskoj politici.

Ljubić je jedan iz reda svećenika koji su sudjelovali u hrvatskim preporodnim gibanjima. Bio je liberal, ali različit od drugog liberala Mihovila Pavlinovića koji Ljubića nije volio.²⁷

²³ Ivan Pederin, »Dubrovačka životopisna književnost i njezini izdanci«, *Croatia Christiana Periodica*, XII, br. 22, str. 87–131; Zagreb, 1988.; Isti, »Životopisna književnost u 19. stoljeću u Jadranskoj Hrvatskoj«, *Croatia Christiana Periodica*, XV, br. 28, str. 55–86; Zagreb, 1991.

²⁴ Ivan Pederin, »Pretvorba hrvatskog iz crkvenog u književni jezik (Raščlamba uporabe bogoslovnog nazivlja kod Šiška Menčetića i Džore Držića)«, *Jezik*, XLV, br. 4, str. 128–139; Zagreb, 1998. (Prvi put objavljeno pod istim naslovom u *Crkvi u svijetu*, V, str. 65–70; Split, 1970.

²⁵ Ivan Pederin, »Italia irredenta i Dalmacija do 1919.«, *Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa Talijanska uprava na hrvatskom prostoru i egzodus Hrvata (1918/1943)*, Zagreb, 2001., str. 303–348.

²⁶ Ivan Pederin, *Dalmacija i Hrvati u vanjskoj politici bečkoga Dvora*, I, Zadar, 2005. Poglavlje »Karadžić i prvi velikosrpski i Kossuthovi emisari u Dalmaciji«, str. 231–274.

²⁷ O Pavlinoviću i njegovim vezama s liberalnim katolicizmom Ivan Pederin, »Mihovil Pavlinović kao književnik i narodnjački ideolog«, *Marulić*, XXI, br. 1, str. 52–71, Zagreb, 1988.

ŠIME LJUBIĆ, KUKULJEVIĆ I PITANJA ILIRIZMA

Sažetak

Ovaj rad prikazuje Šimu Ljubića i njegov prinos ilirizmu i oblikovanju Hrvata u suvremenu naciju. Za razliku od većine iliraca, Ljubić nije potekao iz sjeverne Hrvatske, iz atmosfere napitnica, surki i rodoljubnih poklika, već iz južnohrvatske kulture koja je bila bliska talijanskoj. Kao mladić čitao je u rodnom Starigradu na Hvaru knjige koje mu je posuđivao Petar Nisiteo. Jezik malo znači Ljubiću, pa on hrvatska počela stavlja u antiku i nalazi ih kod Pelazga. Hrvati su prema tome sudionici antičke povijesti. Jezik je za nj manje ili više slučajna pojava. Ljubića je privukao Hrvatskoj Ivan Kukuljević, koji je otkrio glagoljicu kao pravo staro hrvatsko i samo hrvatsko pismo, on ju je otkrio na selu. Ljubić je stvorio kult južnohrvatskog municipalizma. Ljubić je napisao prvu povijest hrvatske književnosti 1848., koju je preradio i dotjerao, pa je ona tiskana ipak prije Jagićeve. Ali Ljubićevo *Ogledalo* potječe iz životopisnih zbornika koje su izdavali pojedini samostani ili komune, dok Jagićeva povijest traži uzore u fokloru i na selu.

ŠIME LJUBIĆ, KUKULJEVIĆ UND DIE FRAGEN DES ILLYRISMUS

Zusammenfassung

Dieser Aufsatz geht von den Fragen des Aufbaus Kroatiens als moderne Nation aus. Es war die Frage der Sprache, denn Ungarn wollte eine zwangsmäßige Magyarisierung der Minderheiten durchführen und betrachtete die Kroaten als Minderheit. Daher steckt so viel Trotz in der Literatur der 1830-er und 1840-er Jahre in Kroatien. In dalmatinischem Kroatien gab es keine zwangsmäßige Italianisierung, aber um die Wende des Jahrhunderts entbrannten sprachliche und nationale Kämpfe zwischen den Kroaten und Italienern in Dalmatien. Ljubić' Nationalismus war nicht sprachlich, daher sah er die Kroaten im Altertum mitzuwirken, die Einwanderung der Kroaten und die kroatische Sprache waren für ihn eine mehr oder weniger zufällige Erscheinung.

Er entdeckte doch die ältere kroatische Literatur in Dalmatien und das blieb immer ein Unterpfeiler des kroatischen nationalen Bewusstseins. Er schwankte doch zwischen dem Kroatentum und dem Serbentum. Dann kam die Freundschaft mit Kukuljević, der die Bedeutung Dalmatiens im kroatischen Rahmen erkannte und ihn für Kroatien gewann, wobei ein heißer Streit zwischen Kukuljević und Karadžić entbrannte. Ljubić konnte dann die erste Geschichte der kroatischen Literatur (in zwei Bänden 1867/69) herausgeben.

Josip Bratulić

Rječnik uglednih Dalmatinaca Šime Ljubića i hrvatska biografska literatura

Izvorni znanstveni članak
UDK 811.163.42.09 Ljubić, Š.

Šime Ljubić (1822.–1896.), povjesničar, arheolog i biograf, izdajući svoj *Rječnik uglednih Dalmatinaca – Dizionario degli uomini illustri della Dalmazia* (Beč–Zadar, 1856.), imao je brojne hrvatske prethodnike u toj vrsti leksikografske djelatnosti. On svoju knjigu zove *dizionario* prema talijanskoj tradiciji, prvenstveno zato što su osobe poredane po alfabetskom redu, kao u rječnicima, ali njegovo djelo ima odlike onih djela koja danas nazivamo leksikonima. Prvi poznati zbornik biografija znamenitih ljudi s našega prostora napisao je Zadrani Juraj Benja u XV. stoljeću. Njegov zbornik nosi jednostavan naslov: *De viris illustribus*. Čuva se u Marciani. U XVI. stoljeću Marko Marulić, kao svojevrsnu karakterologiju, napisao je zbornik životopisa uglednih osoba Staroga zavjeta – *De Veteris Instrumenti viris illustrium commentarium*. Djelo je dugo bilo zametnuto te je objavljeno tek u drugoj polovici XX. stoljeća. Može se pretpostaviti da je napisao i slično djelo o osobama Novoga zavjeta.¹ I Vlačićev *Katalog svjedoka istine (Catalogus testium veritatis, 1556., 1573.)* kao svojevrsna antihagiografija ima podataka o našim »svjedocima« Istine, posebice kasnije izdanje te znamenite knjige.² Ambroz Ranjina, dominikanac, sastavio je biografski zbornik u kojemu su opisani njegovi dubrovački suvremenici. Ranjinin zbornik ostao je u rukopisu, ali je objavljen zbornik biografija Ambroza Gučetića *Catalogus virorum ex familia Praedicatorum in litteris insignium* (Venecija, 1605.). Sličnu je zbirku biografija sastavio Ignjat Đurđević koja je objavljena tek u XX. stoljeću – *Vitae et carmina nonnullorum illustrium civium Rhacusinorum* odnosno u drugoj, sačuvanoj autorovoj redakciji *Vitae illustrium Rhacusinorum*. Prvo izdanje propalo je (ili povučeno) za Prvoga svjetskog rata, a zatim je objavljeno drugo izdanje pod naslovom *Biografska dela Ignjata Đurđevića*, koju je priredio Petar Kolendić (Beograd, 1935.) poprativši ga opsežnom studijom. Predgovor

¹ Rukopis je prvi pronašao M. Kurelac, ali o tome nije napisao ništa, a zatim je rukopis kao Marulićevo djelo identificirao i kritičko izdanje priredio Š. Jurić (1979.), na hrvatski preveo B. Glavičić. Usporedi moj tekst: »Marulićeve 'Starozavjetne ličnosti' i hrvatska biografika«, *Radovi*, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 1, Zagreb, 1991.

² Vidi: Josip Bratulić, »Matija Vlačić Ilirik i njegov Katalog svjedoka istine«, u zborniku *Matija Vlačić Ilirik*, Labin, 2004., str. 27–36.

knjizi napisao je Pavle Popović, koji je bio priredio prvo izdanje. I golemo djelo Serafina Marije Crijevića *Biblioteca Ragusina*, u četiri golema sveska, ostalo je u rukopisu sve do druge polovice XX. stoljeća kad je objavljeno zahvaljujući trudu Stjepana Krasića. U njemu su 435 biografije.³ Đuro Bašić napisao je biografije svoje isusovačke subraće *Elogia Jesuitarum Ragusinarum*; kao knjiga je objavljena 1933. godine.⁴

U sjevernoj Hrvatskoj prvi popis pisaca i djela sastavio je i objavio Baltazar Adam Krčelić – *Scriptorum ex Regno Sclavoniae a saeculo XIV. usque ad XVIII. inclusive collectio* (1774.). Ivan Krištovec sastavio je kratke biografije glasovitih članova svojega reda – to je sačuvano u rukopisu pod naslovom *Brevis relatio*, a opsežnije i šire u knjizi *Catalogus authorum et scriptorum ex Religionis ordinis S. Pauli primi eremitaе*, koja je također ostala u rukopisu. O pavlinskim piscima odlične je podatke ostavio Nikola Bengner u svojim *Annalima* (1743.). Zbirku biobibliografskih podataka o svojoj franjevačkoj subraći ostavio je u rukopisu Josip Jakošić *Scriptores Interamniae vel Pannoniae Saviiae nunc Slavoniae dictae*.⁵ Nekoliko djela bibliografskoga i biografskoga sadržaja napisao je Adam Alojzije Baričević, ali sačuvano je ostalo samo djelo *De scriptoribus Pannoniae Saviiae Collectanea*.

U XVIII. stoljeću veliku zbirku biografija objavili su Sebastijan Slade-Dolci *Fasti litterario ragusini sive virorum litteratorum* (Venecija, 1767.), u kojoj je 200 biografija uglednih Dubrovčana. Veliki zbornik biografija uglednih Dubrovčana sastavio je Franjo Maria Appendini – *Notizie biografiche intorno ad alcuni scritti illirico-slavi*, u dva sveska, koji su ostali netiskani. Tiskane su njegove vrijedne *Notizie storico-critiche sulle antichità, istoria e letteratura de' Ragusei*, također u dva sveska (Dubrovnik, 1802.–1803.). U drugom svesku su biografije. Posebice je izašla njegova knjiga o piscima iz Kotora – *Memorie spettanti ad alcuni uomini illustri di Cataro* (Dubrovnik, 1811.). Veliki zbornik biografija uglednih Istrana napisao je barbanski kanonik, polihistor i izumitelj Petar Stanković (P. Stancovich): *Biografia degli uomini distinti dell' Istria* (1828.–29.), izdana prvi put u tri sveska (drugo izdanje, 1888.).

Tiskar Petar Frano Martechini izdavao je u sveščićima zbornik biografija o odličnim Dubrovčanima (*Galleria di Ragusei illustri*, 1841.), a zatim i o odličnim Dalmatincima (*Galleria di Dalmati illustri*, 1896.), donoseći uz opsežan prikaz života i rada pojedinih osoba i odlične litografije njihovih likova za koje je predložak sam izrađivao.

³ Seraphinus Maria Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, Hrvatski latinisti 8a, 8b, 8c, HAZU, 1977.–1980. Priredio Stjepan Krasić koji je napisao i opsežan »Uvod« (str. VII–LXXIX) i »Opće kazalo« u IV. svesku.

⁴ Đuro Bašić, »Elogia Jesuitarum Ragusinarum«, za tisak priredio Dragoljub Pavlović; izašlo u časopisu *Croatia sacra*, 3, sv. 6, Zagreb, 1933. i u časopisu *Vrela i prinosi*, 3, Sarajevo, 1933.

⁵ Objavio u *Gradi za povijest književnosti hrvatske*, II, 1899. M. Šrepl.

U drugoj polovici XIX. stoljeća započeo je Ivan Kukuljević, svestrani znanstvenik, političar i književnik izdavati *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, s oko 800 životopisa hrvatskih umjetnika. Iako djelo nije dovršeno, do danas nije izgubilo svoju dokumentarnu vrijednost.⁶ Nije dovršena ni njemačka inačica toga djela. Sličnoga je značenja i Kukuljevićevo djelo *Književnici u Hrvata iz prve polovine XVII. vieka s ove strane Velebita*. Kao knjiga izašla je 1869., ali tekstovi su ranije bili objavljeni u *Arhivu* (IX, 1868., X, 1869.). Tom se knjigom, koja uostalom obrađuje pisce »s ove strane Velebita«, gdje »s ove strane« znači – hrvatsko-slavonsku, zagrebačku stranu, Ljubić se nije mogao služiti. One druge Kukuljevićeve knjige, prethodnice ovoj, Šime Ljubić je koristio za svoj *Rječnik*: to su *Pjesnici hrvatski XV. vieka* (1856.) i *Pjesnici hrvatski XVI. vieka* (1858.), jer su tekstovi prethodno bili objavljivani u Matičinu časopisu *Neven*. Kukuljević je objavio i zbirku od 10 opsežnih biografija: *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova* (1886.).

U takvoj tradiciji, s naglašenom patriotskom notom, nastalo je djelo Šime Ljubića. Izašlo je dok je on studirao u Beču. Imao je tada nešto više od trideset godina. Ljubićeva akribija i poznavanje literature i izvora slična je nešto starijem hrvatskom znanstveniku, Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom (1816.–1889.), koji je u vrijeme Bachova apsolutizma kad su izašle knjige i jednoga i drugoga polihistora, *Dizionario* i *Slovník*, od Ljubića bio stariji osam godina. Samo – Kukuljević je proživio mladost među istaknutim nositeljima narodne ideje ilirstva i hrvatstva, a Ljubić daleko od središta preporodnih gibanja, daleko od Zagreba, a samo nekoliko godina u Zadru kad je izlazila *Zora dalmatinska* u kojoj je i sam surađivao. Tamo je objavljena prva njegova veća radnja o Hektoroviću. Kukuljević je bio stalno na putovanjima tražeći dokumente i knjige, Ljubić privezan za svoju župu, krivo gledan od svojih poglavara zato što se bavi poslovima kojima se ne spašavaju duše nego se u puk, tobože, unosi nemir narodnosnim određenjem.

Osim spomenutih biografsko-leksikografskih djela koja je Ljubić imao pri ruci pri sastavljanju svoje knjige o znamenitim Dalmatincima, njemu su bila na raspolaganju i neka djela koja se danas manje citiraju u znanstvenoj literaturi, a dragocjena su za poznavanje prilika u kojima je Ljubić sastavljao imenik znamenitih osoba i podacima iz knjiga i dokumenata sastavljao svoj *Rječnik*. To su ove knjige: *Opuscoli riguardanti la storia degli uomini illustri di Spalato, e di parecchi altri Dalmati*, knjiga Andrije Ciccarellija (Dubrovnik, 1811.), zatim *Opuscoli del signor Radoss Antonio Michieli Vitturi* (Dubrovnik, 1811.), u kojem je biografija Franje Petrića (»Saggio sopra Francesco Patrizio Dalmatino«) i Markantuna de Dominisa (»Saggio sopra Marcantonio de Dominis«). Ovim biografijama prethodi rasprava o poljodjelstvu u Dalmaciji

⁶ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, I–V, Zagreb, 1858.–1860., posljednje obrađeno ime: *Strahinjić, Nikola*, str. 432.

(*Notizie ... sul' agricoltura in Dalmazia*). Uz ove dvije knjige privezana je i već spomenuta knjiga F. M. Appendinija o znamenitim Kotoranima. Na kraju ovih svezaka je popis pretplatnika iz Omiša, otoka Brača, gradova Kotora, Makarske, Dubrovnika, Šibenika, Splita (»Spalatro«) i Trogira i trogirskih Kaštela. Nema pretplatnika s Hvara!

Svoju knjigu Šime Ljubić posvetio je Dalmatincima koji su u prošlosti i sadašnjosti nosili sveti plamen znanja i uljudbe. U »Predgovoru« (»Prefazione«) koji je napisan kad je knjiga već bila složena, u proljeće 1856., te ima i drugu paginaciju, autor kao moto donosi Tommaseovu pobudnicu za proučavanje domaće povjesnice. Zatim navodi pojedinačna djela kojima se koristio: to su knjige F. M. Appendinija, Martechinijeva zbirka biografija Dubrovčana, dvije knjige franjevca Donata Fabijanića, a zatim navodi imena onih zaslužnih Dalmatinaca koji su se bavili domovinskom poviješću: Josip Ferrari Cupilli iz Zadra, Antun Fenzi iz Šibenika, Franjo Carrara iz Šibenika, Petar Nisiteo iz Starigrada na Hvaru i Urban Rafaelli iz Kotora. Knjiga ima 325 tiskanih stranica. Posljednje ime u *Rječniku* – Benedetto Zuzzori. Niz biografija započinje imenom oca franjevca Jurja Abdelića koji je sastavio rječnik iliričkoga jezika koji je koristio Tanzliger. Riječ je o Jurju Habeliću, isusovcu, koji je doista sastavio rječnik, *Dikcionar ali reči slovenske* (1670.). Slijedi ime *Abrado* iz Kotora, za koga se kaže da je bio kipar i graditelj, ali o njemu ne znamo ništa. Mnogo pouzdanije podatke i pojedinosti donosi natuknica o dalmatinskim akademijama (*Accademie in Dalmazia*). Općim pojmovima, odnosno ustanovama – ne osobama u djelu posvećeno je dosta natuknica: novinama i tisku, Padovi i rektorima padovanskoga sveučilišta, dalmatinskim statutima. Posebne su natuknice i za obitelji: A Cuteis i Frankopan. Među slavnim Dalmatincima je i Juraj Drašković; njegova obitelj, naime, potječe iz Bilina. Slično je i s Hermanom Dalmatincem, Petrom P. Njogošem, Dositejem Obradovićem, Petrom Preradovićem, Jakovom Coletijem za koga tvrdi da je Dubrovčanin. Nekako je shvatljivo da je među Dalmatincima Franjo Petrić – Petris – Patrizio (»kojega neki pisci zovu Sanese, Ferrarese, Veneziano, i što ti ja znam kako« piše u podnožnoj bilješci, str. 241), ali je ovamo dospio i Matija Vlačić Franković, upravo pod prezimenom *Francovich Mattia detto Flacco Illirico o Raguseo*. Ljubić se pošteno poziva na Stankovića koji ga smješta rođenjem u Labin, ali se radije opredjeljuje za mišljenje patra Cerve, Crijevića, Appendinija i L. Stullija koji tvrde da se rodio u selu Gionchetto – kod Brgata, blizu Dubrovnika. Zanimljivije je kod toga da je Luka Stulli u *Rječniku*, ali u njemu nema njegovoga puno važnijega i zaslužnijega prezimenjaka Joakima, autora triju znamenitih trojezičnih rječnika hrvatskoga, latinskoga i talijanskoga jezika. Ovo nikako nije prigovor Ljubiću nego više upozorenje na stanje naše biografske književnosti u XIX. stoljeću.

Šime Ljubić u svojem je leksikonu uglednih Dalmatinaca posebnu pozornost posvetio onim uglednicima koji su svojim znanjem, knjigama, ugledom

prešli granice svoga zavičaja. Posebice su opsežne biografije najuglednijih: Markantuna De Dominisa, Franje Petrića-Petrisa, Ruđera Boškovića. O Petru Hektoroviću je pisao u *Zori dalmatinskoj* (1844.), izdao je njegovo *Ribanje i ribarsko prigovaranje* (Zadar, 1846.) – naglasivši da je on *Starogradjanin* iako u originalnom izdanju stoji *Hvaranin!*). Hektorovićeve je knjige bila prva koja je u Dalmaciji objavljena Gajevim pravopisom zbog čega je priređivač imao neprilika. U *Rječniku uglednih Dalmatinaca* se opsežnijim i potpunijim biografijama izdvajaju tekstovi o Hanibalu Luciću, povjesničaru Ivanu Lučiću, Marku Maruliću, Ivanu Tomku Mrnaviću, Ignjatu Đurđeviću, Ivanu Gunduliću, Antunu Vrančiću, Svetom Jeronimu, Marku Polu, ali i o Petru Aleksandru Paraviji i drugima koji su zadužili svoj zavičaj i postigli slavu zbog koje su i dospjeli u knjige uglednika. Tekst o Marinu Držiću tek je kratak nacrtak života. Onoliko koliko se tada znalo, a to je vrlo malo.

Ljubićev *Rječnik – Dizionario* napisan je i objavljen na talijanskom jeziku. Nije to u njegovo vrijeme bilo neobično. Iako je u Zadru već početkom XIX. stoljeća izlazio list *Kraljski dalmatin*, na hrvatskom i talijanskom jeziku, iako je, također u Zadru, izlazila *Zora dalmatinska*, hrvatskom je jeziku u službenoj upotrebi trebala prethoditi teška borba za ravnopravnost. Do tada je hrvatski jezik bio u službi seoskih svećenika, franjevac i bistrijih seljaka koji su tekstove čitali i prenosili usmenim putem svojim susjedima, seljacima i pastirima. Kad je hrvatsku nacionalnu ideju trebalo predati i prenijeti na građanstvo, valjalo je pisati i govoriti onim jezikom kojim je to građanstvo bilo odgojeno u nižim i višim školama, a to je bio talijanski jezik. Hrvatsku narodnu ideju, dalmatinski i hrvatski nacionalni ponos, pronosio se talijanskim tekstovima. I prve značajne političke novine u Dalmaciji *Il Nazionale* dugo su izlazile na talijanskom jeziku, s manjim prilogom na hrvatskom jeziku, sve do pobjede narodne ideje među građanima. Tada je već došlo do jasne polarizacije među narodnjacima i autonomašima, talijanašima i onima koji su doduše govorili kao mi, ali su zastupali ideje protivne našima, ne želeći sje-dinjenje Dalmacije s Hrvatskom.

Kad je Šime Ljubić, kao gimnazijski profesor izdao svoju knjigu *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži* (Rijeka, I. – 1864., II – 1869.) brojne je biografije iz svoga talijanskoga djela preveo, preradio, dopunio upravo za tu knjigu s jasnim nacionalnim ciljem: *na podučavanje mladeži*. Treća knjiga *Ogledala*, u kojoj je trebala biti prikazana književna i politička povijest srpska, a zatim i književnost Dubrovnika i Crne Gore, nikad nije izašla. Nekim se svojim omiljenim piscima i znamenitim osobama vratio i u kasnijem svome znanstvenom radu: Petru Hektoroviću u *Starim piscima hrvatskim* i *Građi za povijest književnosti hrvatske*; Markantunu De Dominisu u *Radu* i *Starinama Akademije*; isto tako i Marku Maruliću u *Radu* izdajući njegove *Inscriptiones latinae antiquae Salonis repertae*. Iako je njegovo

Ogledalo doživjelo negativnu ocjenu mladoga Jagića,⁷ ono je još dugo služilo kao vrelo biografskih i bibliografskih podataka. Bolje knjige nije bilo. Za neke podatke i danas nam dobro služi kao prvotna informacija. Nakon *Ogledala književne poviesti* u Rijeci je izašla i knjiga *Pregled hrvatske poviesti* (1867.). Knjigu je posvetio svojim učiteljima: T. Mommsenu i F. Račkome. I ova je knjiga doživjela neobičnu sudbinu – zbog rečenice »već odavna propade Omiško narodno sjemenište, a u Zadru ga zatre g. 1829. jedan Čeh, nadbiskup Josip Franjo Novak. Teška mu zemljica u grobu« – ona je bila zabranjena dok se već nalazila na policama knjižara, i kad je naklada već djelomično prodana. I nju je negativno ocijenio Matija Mesić. Novo vrijeme tražilo je ne samo podatke, nego i ocjenu zbivanja, uzroke i posljedice događaja.⁸

Nakon Ljubičeve knjige bilo je mnogo lakše pristupiti hrvatskoj biografskoj literaturi. Rodoljubi su rado čitali o ljudima koji su bili ugledni, ali još i više: zaslužni za razvitak hrvatske kulture i civilizacije i napose za procese nacionalne integracije. Puno biografskih i bibliografskih podataka o hrvatskim franjevcima može se naći u knjigama koje obrađuju povijest toga reda u našim krajevima. To su knjige S. Zlatovića *Franovci države Presvetog Otkupitelja* (1888.) i S. Ivančića *Povjesne crte o samostanima III. reda sv. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri* (Zadar, 1910.). Na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće izlazio je, u sveščićima koji čine tri knjige, *Album zaslužnih Hrvata XIX. vijeka* Milana Grlovića u kojem je 150 biografija i isto toliko pripadajućih litografija. Knjiga je ponovno tiskana 1992. Grlović je u povodu 50. obljetnice Hrvatskog narodnog preporoda objavio spomenicu *Slava preporoditeljem s lijepim litografskim prilogom Muževi ilirske dobe (1835–1885)* u kojoj je 76 životopisa preporoditelja.

Godine 1916. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti objavila je početak velikoga nacionalnog projekta *Hrvatski biografski rječnik*. Izašao je tada i *Ogledni arak*. Prvi svjetski rat zaustavio je rad na projektu, a financijska sredstva koja je Akademiji za taj rad darovao c. i kr. generalmajor Marko Czerlien nakon rata nepovoljnom zamjenom austrijskih kruna za srpske dinare nepovratno su propala.

U povodu 1000. godišnjice Hrvatskoga kraljevstva izašla je reprezentativna knjiga *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925–1925.* s brojnim biografijama zaslužnih Hrvata, i s njihovim slikama. U prošlom stoljeću izašlo je i nekoliko regionalnih i posebnih leksikona: npr. *Galerija uglednih Šibenčana* Krste Stošića; slično je zamišljena, ali nedovršena *Bio-bibliografija franjevac Bosne Srebreničke* Julijana Jelenića. Dovršena je i tiskom izašla *Biobibliografija franjevac Bosne Srebrenice* s podnaslovom *Prilog povijesti hrvatske književnosti i kulture* (Sarajevo, 1991.)

⁷ Vidi *Književnik*, II, 1865., str. 566–572.

⁸ Matija Mesić je o toj knjizi napisao kritiku u *Radu*, I, Zagreb, 1867. Zamjerio mu je što nije ništa napisao o Dubrovniku i Bosni.

koju je sastavio Anto Slavko Kovačić. I drugi autori-franjevci izdali su slična leksikografska djela, npr. M. Oreb, *Zaslužni članovi hrvatske provincije sv. Jeronima franjevaca konventualaca* (Split, 1973.), a nekoliko je knjiga o svojoj subraći napisao i izdao fra Petar Bezina. Konačno u drugoj polovici XX. stoljeća počeo je izlaziti *Hrvatski biografski leksikon* (HBL), od kojega je prva knjiga izašla 1983. i izazvala buru negodovanja u krugovima bliskim Savezu komunista Hrvatske, i to zato što je u njima bilo previše crkvenih osoba (»popova«), ali ne i zaslužnih boraca za novo društvo, zbog čega je otišao glavni urednik Nikica Kolumbić. Srećom – rad je nastavljen te je do sada izašlo 6 svezaka, a dovršen je i pred tiskom i 7. svezak. Uz to treba spomenuti i *Leksikon hrvatskih pisaca* u izdanju Školske knjige, urednici su bili Krešimir Nemeć i Dunja Fališevac. Izdani su i pojedini regionalni biografski rječnici (npr. za Šibenik *Poznati Šibenčani* Ive Livakovića, za Petrinju *Petrinjski biografski leksikon* Ivica Goleca, za Vinkovce *Vinkovački leksikon* Tome Šalića i slično). O hrvatskim piscima i javnim radnicima postoje podatci u opsežnim priručnicima kao što je Würzbachov *Biographisches Lexicon des Kaiserthum Oesterreich*, odnosno *Oestreichisches biographisches Lexicon*. Zatim još *Dizionario biografico degli Italiani*. Svojevrсни je biografski leksikon i Jagićeva *Istorija slavjanskoj filologiji*.

U XX. stoljeću – izvan Hrvatske – u Novom Sadu je počeo izlaziti *Leksikon pisaca Jugoslavije* (I.–1972. – IV.–1997., do slova O) u kojem su surađivali hrvatski stručnjaci obrađujući hrvatske pisce, ali su kasnije odustali od toga posla. Slično je i u nekim talijanskim edicijama, npr. Francesco Semi izdao je knjigu o ljudima podrijetlom iz Istre i Dalmacije – I. knjiga o Istri i Rijeci, ali samo za one koje autor smatra Talijanima. Mnogo biografskih podataka o našim ljudima ima u skoro svim edicijama Leksikografskog zavoda Miroslava Krleže.

Literatura:

Popović, Pavle, »O radu na dubrovačkoj biografiji«, predgovor knjizi *Biografska dela Ignjata Đurđevića*, SKA, Beograd, 1935.

Hrvatski biografski leksikon (HBL), 1–6, 1983.–2005.

Krasić, Stjepan, »Biografski rad u Dubrovniku«, Uvod u izdanje Crijevićeva djela *Bibliotheca Ragusina* I, Zagreb, 1975., str. VII–XII.

Bogišić, Rafo, »Serafin Crijević – pionir hrvatske književne historiografije«, *Croatia*, XVIII, str. 211–224; Zagreb, 1987.

Goštl, Igor, »Od glagoljskih lucidarija do Hrvatske enciklopedije«, *Radovi Zavoda Leksikografskog zavoda »Miroslav Krleža«*, 4, Zagreb, 1995.

Antoljak, Stjepan, *Hrvatska historiografija*, Zagreb, 2004., str. 415–445.

Radovi Leksikografskog zavoda »Miroslav Krleža« – 1–10, Zagreb, 1991.–2005.

RJEČNIK UGLEDNIH DALMATINACA ŠIME LJUBIĆA
I HRVATSKA BIOGRAFSKA LITERATURA

Sažetak

Šime Ljubić, povjesničar, arheolog i biograf, izdajući svoj *Rječnik uglednih Dalmatinaca – Dizionario degli uomini illustri della Dalmazia* imao je brojne hrvatske prethodnike u toj vrsti leksikografskoga rada. Hrvatska biografska književnost ima dugu i bogatu tradiciju. Do XIX. stoljeća biografije književnika i javnih radnika sastavili su: u XVI. stoljeću Ambroz Gučetić, u XVII. Marko Dumanić, Ignjat Đurđević, Serafin Marija Crijević, Adam Baričević, Ivan Krištolovec i drugi. Na prijelazu iz XVIII. u XIX. stoljeće: Toma Mikloušić, A. A. Baričević. U XIX. stoljeću sastavili su i objavili rječnike i zbirke prema načelima stručne biografske struke: Petar Stanković, Šime Ljubić, Ivan Kukuljević Sakcinski, Milan Grlović. Nakon znamenite knjige *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925–1925*, trebalo je proći mnogo vremena da se započne kapitalni projekt koji zadovoljava sve znanstvene kriterije *Hrvatski biografski leksikon* (HBL), od kojega je do danas izašlo 6 svezaka.

RJEČNIK UGLEDNIH DALMATINACA BY ŠIME LJUBIĆ
AND THE CROATIAN BIOGRAPHICAL WRITINGS

Summary

Šime Ljubić, a historian, archeologist and a biographer, publishing his *Rječnik uglednih Dalmatinaca – Dizionario degli uomini illustri della Dalmazia*, had numerous predecessors in this field of lexicography. Croatian biographical literature has a long and rich tradition. Prior to the 19th century, biographies of writers and public servants had been composed by Ambroz Gučetić in the 16th century, and Marko Dumanić, Ignjat Đurđević, Serafin Marija Crijević, Adam Baričević, Ivan Krištolovec and others in the 17th c.; between the 18th and the 19th centuries by Toma Mikloušić, A. A. Baričević and in the 19th century composed and published were dictionaries and collections, following the principles of bibliography by authors such as Petar Stanković, Šime Ljubić, Ivan Kukuljević Sakcinski, and Milan Grlović. After the publication of the seminal work *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti between 925–1925*, it has taken a long time to start the latest watershed project based on the scientific criteria, *Hrvatski biografski leksikon* (HBL) with 6 volumes published so far.

Sl. 4.: Želimir Janeš, *Šime Ljubić*, plaketa, 1970.

DIZIONARIO BIOGRAFICO

DEGLI

UOMINI ILLUSTRI

DELLA

DALMAZIA

COMPILATO

DALL' AB. SIMEONE GLIUBICH DI CITTÀ VECCHIA

MEMBRO DI PARECCHIE ACCADEMIE.

VIENNA, 1856.

ROD. LECHNER LIBRAJO DELL' I. R. UNIVERSITÀ.

ZARA.

BATTARA E ABELICH LIBRAJ.

Sl. 5.: *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*. Compilato dall' ab. Simeone Gliubich di Città Vecchia, membro di parecchie accademie, Rod. Lechner librajo dell' I. R. Università, Vienna, 1856. / Battara e Abelich libraj, Zara, 1856. (Primjerak iz knjižnice Nikole Tomašića; knjiga je danas u NSK)

Suradnja Šime Ljubića u *Zori dalmatinskoj*

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Ljubić, Š.

Šime Ljubić rođen je u Starom Gradu na Hvaru, 24. svibnja 1822. Osnovnu školu završio je u rodnom gradu, a gimnaziju je pohađao u Dubrovniku, Splitu i Zadru gdje je 1846. završio bogosloviju. Došavši na školovanje u Zadar Šime Ljubić je u glavnom gradu Dalmacije zatekao šaroliko političko i kulturno okruženje prepuno različitih zagovaratelja suprotstavljenih ideologija. Četrdesete godine devetnaestoga stoljeća doba su snažnih proplamsaja hrvatskoga narodnog preporoda u svim hrvatskim zemljama, pa tako i u Dalmaciji. U Zadru važnu je ulogu igrao krug hrvatskih preporoditelja na čelu s Antom Kuzmanićem koji je 1843. pripremao izlaženje *Zore dalmatinske*, prvog preporodnog lista u Dalmaciji. Kuzmanić i njegov krug, u kojem se ističu pop Šime Starčević i Jeronim Vrđoljak, u to doba prednjače u promicanju nacionalne ideologije, odnosno hrvatskoga nacionalnog identiteta, prvenstveno putem zagovora hrvatskoga jezika izabirući pri tom štokavsku ikavicu kao izraziti hrvatski jezični idiom. Na stranicama preporoditeljskog glasila nastoji se probuditi svijest o narodnoj povijesti, posebice o vrijednostima pomalo zaboravljene hrvatske književne baštine, a brojni su prilozi prosvjetiteljske naravi. Suradnici *Zore dalmatinske* nisu samo iz Dalmacije, naprotiv nalazimo ih gotovo iz svih hrvatskih krajeva.¹

Šime Ljubić iz rodnog Starog Grada na otoku Hvaru u Zadar dolazi s hrvatskom etničkom sviješću uz naglašenu dalmatinsku zavičajnost.² I njegov starogradski učitelj Petar Nisiteo s kojim je Ljubić bio blizak i s kojim je bio u stalnom dodiru korespondirajući s njim kada nije boravio u zavičaju, bio je svjestan hrvatstva Dalmacije. Nisiteo tako piše Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom u pismu 18. studenoga 1858., kako Dalmatinci sebe smatraju Hrvatima (»Il nostro popolo esso stesso si dice Hervat«).³ Ljubić podjednako koristi talijanski i hrvatski jezik, a prvi mu je čak i bliži kada je u pitanju stručna terminologija, obzirom da se i njegova naobrazba uglavnom temeljila na talijanskoj literaturi.

¹ Usp. Tihomil Maštrović, *Nad jabukama vile Hrvatice. Kroatističke studije*, Biblioteka Croaticum, sv. 3, ur. Radoslav Katičić, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2001.

² Usp. prilog Nikše Stančića u ovom zborniku.

³ Ante Petravić, »Petar Nisiteo«, *Studije i portreti*, Tisak i naklada Antuna Scholza, Zagreb, 1905., str. 278–279.

Dolazak u glavni grad Dalmacije za Ljubića znači i upoznavanje s različitim političkim i nacionalnim opcijama koje su u to doba vladale kako u gradu tako i na bogoslovlju gdje se školovao. One su se kretale od talijanaštva i autonomaštva, preko dalmatinstva i slavodalmatinstva te različitih panslavenskih i slavenskih opcija, kao i u sjevernoj Hrvatskoj prevladavajućih utopijskih ideja ilirskog pokreta i integralističkih ideja »jugoslavjanstva« do kroatizma kojemu je najžešći zagovornik bio upravo Ante Kuzmanić.

Zora dalmatinska pojavljuje se godine 1844., u jeku preporodnih zbivanja u Hrvatskoj i po svom sadržaju, utjecaju i važnosti postaje prvi hrvatski književni list u Dalmaciji i prvi hrvatski preporoditeljski list što je izlazio izvan Zagreba. Obzirom na tadašnje kulturne potrebe bio je to književno-poučni časopis s važnom zadaćom ukazivanja izražajnih mogućnosti hrvatskoga jezika, ne samo u književnosti, već i u drugim strukama. O takvom stremljenju lista kazuje i tiskani proglas *Zore* – uoči prvoga broja: »Poziv svim ljubiteljima krasnoga i slatkoga hervatskoga jezika, narodnoga nauka i napridka«, u kojem pokretači lista, urednik Ante Kuzmanić i braća Battara, izdavaatelji i vlasnici lista, naglašavaju da zadaća *Zore* neće biti tiskanje štiva samo za »mudre naše ljude koji su knjigu izučili; nego da radimo kako bismo materinski jezik pokazali u pravoj svojoj odichi i čistochi...«.⁴ Najavljuju da su zadaće lista preporoditeljske, što je onda jezikom prakse, odnosno u skladu s potrebama puka, značilo da su one *via facti* bile – prosvjetiteljske.

Zoru dalmatinsku hrvatska filologija s pravom drži najvažnijom smotrom zadarske filološke škole koja je, na čelu s Kuzmanićem i jezikoslovcem Šimom Starčevićem, uporno inzistirala na štokavskoj ikavici, načelno osuđujući sve ideje o jezičnim artificioznostima i težnje da se jezik oblikuje, i odredi mu se pisani i književni standard, ne onako kako govori većina Hrvata, i kakva je bogata ikavska tradicija, u Dalmaciji, Slavoniji i kod Hrvata u Bosni i Hercegovini, već da ga se podredi nekim »širim« (ilirskim odnosno, južnoslavenskim) ciljevima. Stoga je krug oko Kuzmanića protiv jezičnih reformi Ljudevita Gaja koje su polazile od južnoslavenskog jedinstva i njegovih *Narodnih novina*, koje smatraju pravim rusko-slovenskosrpskim novinama, »uzperkos našem hervatskom jeziku«.⁵ Zadarsku i zagrebačku filološku školu vezivao je izbor štokavskog narječja, a razlikovao ih izbor podnarječja; krug oko Gaja zalagao se za ijekavski, kojim su uz neke Hrvate govorili i Srbi, dok se krug oko Kuzmanića zalagao za ikavski, isključivi hrvatski idiom.

⁴ Ispod teksta tiskanog oglasa upućenog budućim pretplatnicima i suradnicima označen je nadnevak: »U Zadru na 6. studenoga 1843.« i potpisi: »Prof. Ante Kuzmanich urednik. Bratja Battara slovotistitelji, izdatelji i knjixari«. Oglas je tiskan na dvije stranice na jednom listu. Primjerci ovoga »Poziva« su bibliofilska rijetkost (jedan je sačuvan u knjižnici Arheološkog muzeja u Splitu). Cjelovit tekst »Poziva« vidi u: Vjekoslav Maštrović: *Jadertina croatica*, sv. II, str. 8–9; JAZU, Zagreb, 1954.

⁵ *Glasnik dalmatinski*, I, br. 17, str. 3; Zadar, 1849.

Preporoditeljska *Zora dalmatinska*, u kojoj Šime Ljubić započinje objavljivati svoje članke iz brojnih područja, za hrvatsku književnost i sveukupnu kulturu višestruko je relevantan časopis. Nekoliko stožernih odrednica ocrtava važnost *Zore dalmatinske*, od kojih svaka na svoj način karakterizira preporodnu fizionomiju lista, zapravo njegovu raznovrsnu orijentaciju, ali uvijek u službi jasnih preporoditeljskih i prosvjetiteljskih zadaća, što ih zajedno najtočnije određuje pojam: *k r o a t i z a m*. Na stranicama *Zore* jasno je artikuliran hrvatski nacionalni, politički i kulturni program što ga je zagovarala skupina preporoditelja na čelu s urednikom lista Antom Kuzmanićem, koji u svom suprotstavljanju ilirskom jugoslavenstvu polazi s pozicija hrvatstva, odlučno se zalažući prije svega za hrvatsko nacionalno jedinstvo i potom za političko i teritorijalno ujedinjenje svih hrvatskih zemalja, drugim riječima, s programom oslobođenim tereta nadnacionalnih magli i zabluda, najsličnijem onom što će ga u drugom dijelu XIX. stoljeća politički najjasnije artikulirati Ante Starčević i njegova Stranka prava.⁶ Takvom političkom određenju, ne slučajno, prethodi već spomenuta činjenica da je *Zora dalmatinska* bila smotra zadarskog jezikoslovnog kruga, što je činio važnu sastavnicu hrvatskih jezičnih pogleda u doba stvaranja hrvatskog standardnog jezika, ostavljajući upitnim mnoga sociolingvistička rješenja sjevernohrvatskih preporodnih ilirskih zanosa, sustavno zagovarajući hrvatstvo kao politički program, štokavsku ikavicu kao tipičan hrvatski govor, a ikavsku književnu tradiciju kao osnov buduće hrvatske kulture.⁷

Zora dalmatinska je nadalje smotra najuglednijih hrvatskih književnika, podjednako sjevernog (Andrija Torkvat Brlić, Ignjat Alojzije Brlić, Mirko Bogović, Janko Drašković, Ante Starčević, Ivan Trnski, Stanko Vraz, Ljudevit Vukotinović i dr.) kao i južnog dijela Domovine (Đuro Ferić, Stjepan Ivićević, Paško Antun Kazali, Ivan August Kaznačić, Medo Pucić, Ana Vidović, Mate Vodopić, i dr.), koja je objavljujući književne radove pisaca iz svih hrvatskih krajeva značajno pripomogla integracijskim procesima stvaranja nacionalnog, političkog i kulturnog jedinstva hrvatskog naroda. A kao osobito važan književni događaj izdvojimo činjenicu da je u prvom broju časopisa, budnicom *Zora puca, bit će dana!*, hrvatskim jezikom prvi put propjevao veliki hrvatski preporodni pjesnik, i jedno vrijeme urednik lista, Petar Preradović, objavivši u tom listu četrdesetak svojih pjesama, većim dijelom uvrštenih u pjesnikovu prvu knjigu pjesama *Pervenci*⁸. Ocjenjujući *Zoru dalmatinsku* nakon prve godine izlaženja, Preradović upozorava na važnost činjenice da časopis izlazi na hrvatskom jeziku, te ističe: »Tko Dalmaciju poznade, znati će također da talijanski jezik u njoj vlada, da njezini izobrazeni ljudi u njem su se izobrazili. Ako dakle *Zora* nikak-

⁶ Usp. Mirjana Gross, *Povijest pravaške ideologije*, Institut za hrvatsku povijest, Monografije IV, Zagreb, 1973., str. 29.

⁷ Usp. Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, 2. izd., (osobito poglavlje: F. »Zadarski kulturni krug. 'Zora dalmatinska'«), Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1990., str. 315–371.

⁸ Petar Preradović, *Pervenci*, Vlastita naklada, tiskara Demarchi–Rougier, Zadar, 1846.

ve druge koristi kroz ovo godinu dana doniela nije, barem je osietila odtudjena serca na domorodna chutjenja, barem je probudila na misao, da je jezik, u kojem ona piše, pravi i glavni jezik Dalmatinske zemlje».⁹

Zora dalmatinska bila je otvorena svim historiografskim priložima kojima je cilj bila afirmacija hrvatske kulturne baštine, te integracija hrvatskog nacionalnog korpusa. U tom je smislu Kuzmanićeva urednička politika nastojala okupiti suradnike s priložima namijenjenim afirmaciji hrvatskog nacionalnog identiteta i svih onih političkih i kulturnih ciljeva što su ih preporoditelji odredili na svom putu ujedinjenja hrvatskih zemalja kroz afirmaciju nacionalne samosvijesti kao najvažnijoj pretpostavci političke samostalnosti Hrvatske.

Šime Ljubić je u Zadru dobio prve prave poticaje za svoja historiografska istraživanja. To se osobito pojačalo u trenutku kada je 1844. Ante Kuzmanić pozvao Šimu, tadašnjeg mladog, dvadesetdvogodišnjeg, studenta bogoslovije u Zadru, da mu preda svoje tekstove koje će objaviti u novopokrenutom preporoditeljskom časopisu *Zori dalmatinskoj*. I zaista, Ljubić se pozivu odazvao i njegovi tekstovi izlaze već u prvom godištu *Zore*. Ljubićeva suradnja u prvim godinama izlaženja časopisa pokazuje različita interesna područja mladoga bogoslova i to se proteže kroz sve vrijeme njegove suradnje u *Zori dalmatinskoj*, godine 1844., 1845. i 1846.

Prvi objavljeni Ljubićev tekst je članak o Petru Hektoroviću, tiskan 29. srpnja 1844. u 31. broju *Zore dalmatinske* koji je popraćen ulomkom iz Hektorovićeve *Ribanja i ribarskog prigovaranja*.¹⁰ To zapravo i nije slučajno jer je Ljubić bio blisko povezan sa svojim zavičajem, a u njegovom Starom Gradu uspomena na ličnost Petra Hektorovića i njegov Tvrdalj iznimno se poštovala.

Slijedi Ljubićev članak s područja numizmatike »Pjenezoslovje«,¹¹ kao odgovor na članak Ivana Zaffrona »Pjenezoslovje (Numismatica)«,¹² na koji mu Zaffron polemički odgovara u tri nastavka godine 1845.¹³ Time polemika nije završena jer se Ljubić ponovno javlja objavivši u *Zori* odgovor Zaffronu u deset nastavaka.¹⁴ Godine 1945. u *Zori dalmatinskoj* zaredali su se sljedeći

⁹ Isti, »Misli o Zori u posljednjih danih stare godine«, *Zora dalmatinska*, II, br. 1, str. 2; Zadar, na 6. siječnja 1845.

¹⁰ Djak S. Ljubich Starogradjanin, »Petar Ektorovich. Xivotopisje«, *Zora dalmatinska*, I, br. 31, str. 243–245; Zadar, 29. srpnja 1844.

¹¹ S. Ljubich, »Pjenezoslovje, Sumlja Sverhu Članka Gospodina I. Zafrona«, *Zora dalmatinska*, I, br. 52, str. 410–414; Zadar, 23. prosinca 1844.

¹² Ivan Zaffron, »Pjenezoslovje (Numismatica)«, *Zora dalmatinska*, I, br. 21, str. 166–167; Zadar, 23. prosinca 1844.

¹³ Ivan Zaffron, »Odgovor I. Zafrona gosp. S. Ljubichu«, *Zora dalmatinska*, II, br. 11, str. 84–86, br. 12, str. 94–96, br. 13, str. 100–101; Zadar, 3. veljače 1845.

¹⁴ S. Ljubich, »Odgovor S. Ljubicha Gosp. I. Zafronu«, *Zora dalmatinska*, II, br. 47, str. 370–372; br. 48, str. 379–382; br. 49, str. 387–389; br. 50, str. 395–398; br. 51, str. 405–407; br. 52, str. 412–413; Zadar, 24. studenoga, 1., 8., 15., 22. i 29. prosinca 1845.; III, br. 2, str. 14–16; br. 3, str. 22–24; br. 4, str. 29–31; br. 5, str. 39–40; Zadar, 12., 19., 26. siječnja i 2. veljače 1846.

Ljubićevi tekstovi: članak iz političke povijesti »Verhu Hvara«¹⁵ te članak »Objavljenje«,¹⁶ vezan uz pretplatu na Hektorovićevo *Ribanje i ribarsko prigravanje* u kojem se donosi i prikaz tog renesansnog književnog djela, a te i sljedeće 1846. godine, u čak jedanaest nastavaka, tiskan je Ljubićev članak »Narodna pjesma«.¹⁷

Godine 1845. Šime Ljubić u *Zori* objavljuje članak s gospodarskom tematikom: »Svilno rukotvorstvo u Dalmaciji«, dajući njime svoj prinos razvoju svilarstva u Dalmaciji.¹⁸ No, za književnu povijest zanimljiviji su njegovi članci kojima pokazuje interes za književnike i književna djela i to mahom iz Dalmacije. Tu valja naglasiti da se u preporodnom časopisu *Zora dalmatinska* njegovao osobit odnos prema tzv. starijoj hrvatskoj književnosti, napose prema starijim piscima iz Dalmacije i Dubrovnika. Za razliku od *Gazzete di Zara* s protalijanaškom rubrikom *Biografia d'illustri Dalmati* u *Zori* se interes nije usmjeravao ka hrvatskim latinistima ili piscima koji su pisali talijanskim, već prema piscima koji su stvarali na hrvatskom jeziku. U časopisu se, u posebnoj rubrici pod naslovom *Životopisje glasovitih pisaca Dalmatinskih*, objavljuju odlomci iz književnih djela hrvatskih pisaca iz Dalmacije. U toj rubrici u prvom godištu izlaženja lista predstavljeni su Andrija Vitaljić, Ignjat Đurđević te Petar Hektorović o kojem, kako rekosmo, piše Šime Ljubić, tada još zadarski bogoslov. Svi prilozi u toj rubrici lista imali su poslužiti istoj svrsi – duhovno sjediniti sve Hrvate u Dalmaciji, protumačio je akademik Nikica Kolumbić, te je s takvom svojom koncepcijom rubrika bila posve u skladu s kroatističkom orijentacijom lista.¹⁹

Ukoliko se, međutim, podsjetimo na Ljubićeve književnopovijesne rasprave i članke objavljene u *Zori dalmatinskoj* utvrdit ćemo da je prije svega pisao o uglednim piscima iz svog bližeg zavičaja – Dalmacije. Navlastito o Hvaranima Petru Hektoroviću i Petru Kanaveliću, o Bračaninu Ivanu Ivaniševiću (1608.–1665.), te o Pažaninu Bartulu Kašiću. Svi su ti njegovi književnopovijesni prilozi bili važan prinos tadašnjoj još nerazvijenoj hrvatskoj književnoj historiografiji.

Ljubićev aktivan odnos prema književnosti očitovao se i u činjenici da je na stranicama *Zore dalmatinske* pisao i o suvremenim piscima. Tako godine 1845. u br. 24. objavljuje članak o djelu preporodne pjesnikinje Ane Vidović

¹⁵ D. S. Ljubich Starogradjanin, »Verhu Hvara. O uljudnosti nauka Hvarskog otoka tja od istočenja«, *Zora dalmatinska*, II, br. 5, str. 38–40; Zadar, 3. veljače 1845.

¹⁶ S. Ljubich, »Objavljenje«, *Zora dalmatinska*, II, br. 6, str. 48; Zadar, 10. veljače 1845.

¹⁷ S[ime] Ljubić, »Narodna pjesma. (Iz ustih naroda na Hvarskom otoku.)«, *Zora dalmatinska*, II, br. 12, str. 89–90; br. 14, str. 105–106; br. 15, str. 113; br. 19, str. 146; br. 21, str. 161–162; br. 23, str. 178; br. 38, str. 303–304; br. 41, str. 327–328; Zadar, 24. ožujka, 7. i 14. travnja, 26. svibnja, 9. lipnja, 22. rujna i 13. listopada 1845.; III, br. 4, str. 31–32; br. 5, str. 40; br. 6, str. 46–48; Zadar, 26. siječnja, 2. i 9. veljače 1846.

¹⁸ S[ime] Ljubić, »Svilno rukotvorstvo u Dalmaciji«, *Zora dalmatinska*, II, br. 37, str. 291–294; br. 38, str. 299–301; br. 39, str. 310–311; Zadar, 8. i 15. rujna 1845.

¹⁹ Nikica Kolumbić, »Hrvatski dopreporodni pisci u Zori dalmatinskoj«, Zbornik *Zora dalmatinska*, Zadar, 1995., str. 286.

Alva i Alko.²⁰ Književnokritički prikaz njezinih stihova Ljubić zaključuje riječima: »Zato nam je duxnost verlo zahvaliti ovoj vele vidnoj domorodici na uzoriti poklon kog je prikazala slavjanskom Parnasu, i zašto sve to veche ona pokaxuje inostranim narodim, da krasna knjixevnost nije potamnila u Dalmacii, nu vech bolje, da je obična i kod krasnoga spola.«²¹

Uz književnopovijesne i književnokritičke priloge važni su i Ljubićevi članci u *Zori dalmatinskoj* s područja numizmatike i arheologije, napose o arheološkim nalazima u sjevernoj Dalmaciji, potom o arheološkim pitanjima vezanim uz otok Hvar, o rodnom mjestu sv. Jeronima i dr. Svojim znanstvenim prinosima, ali isto tako svojom javnom aktivnošću, napose zahvaljujući vlastitim preporoditeljskim pobudama i zanosima, Šime Ljubić je svojim ukupnim djelovanjem bio snažan čimbenik povezivanja preporodnog pokreta u Dalmaciji s onim u sjevernoj Hrvatskoj. Ovo tim više jer je kao prvi hrvatski školovani stručnjak povjesnik i arheolog u Dalmaciji uživao svestrani ugled šire kulturne, ali također i hrvatske političke javnosti.

Nakon spomenutog članka o Petru Hektoroviću, objavljenog 1844., Ljubić 1845. u *Zori dalmatinskoj* tiska članak o Ivanu Ivaniševiću,²² potom prikaz zbirke pjesama književnice Ane Vidović *Alva i Alko*,²³ te članak o Petru Kanaveliću i Bartolu Kašiću,²⁴ a tu je i jezikoslovni članak »Smotrenje. Verhu nekoliko rečih starovitih uzderxanih kao slavjanskih.«²⁵

Godine 1846. u *Zori dalmatinskoj* Ljubić objavljuje etnografski prilog »Običaji kod Morlakah u Dalmaciji«,²⁶ da bi iste godine tu raspravu objavio kao zasebnu knjigu.²⁷ U godinama 1844. i 1845. i 1846., dakle u doba dok je boravio u Zadru, Ljubić osim u *Zori dalmatinskoj* surađuje i u zadarskim listovima *Gazzeta di Zara* i *La Dalmazia*, objavivši ukupno petnaest članaka, različite tematike; književnopovijesne, književnokritične, kulturnopovijesne, numizmatičke, leksikografske, agronomске, itd. U zadarskim listovima i časopisima surađuje i sljedećih godina, pa tako i u: *Osservatore dalmato* (1851.,

²⁰ S[ime] Ljubich, »Knjixevni pregled. [Ana Vidović: Pjesme]«, *Zora dalmatinska*, II, br. 24, str. 187–190; Zadar, 16. lipnja 1845.

²¹ Isto.

²² S[ime] Ljubić, »Ivan Ivaniševich«, *Zora dalmatinska*, II, br. 37, str. 187–190; Zadar, 15., 22. i 29. rujna 1845.

²³ S[ime] Ljubić, »Knjixevni pregled«, *Zora dalmatinska*, II, br. 24, str. 187–190; Zadar, 16. lipnja 1845.

²⁴ S[ime] Ljubić, »P. Kanavelich i B. Kasich«, *Zora dalmatinska*, II, br. 16, str. 125–127; br. 17, str. 131–132; Zadar, 21. i 28. travnja 1845.

²⁵ S[ime] Lj[ubić], »Smotrenje. Verhu nekoliko rečih starovitih uzderxanih kao slavjanskih«, *Zora dalmatinska*, II, br. 23, str. 181–183; Zadar, 9. lipnja 1845.

²⁶ S[ime] Ljubić, »Običaji kod Morlakah u Dalmaciji«, *Zora dalmatinska*, III, br. 20, str. 153–156; br. 21, str. 162–164; br. 23, str. 180–181; br. 25, str. 195–198; br. 26, str. 204–206; br. 27, str. 211–213; br. 28, str. 221–222; br. 29, str. 229–232; br. 30, str. 238–240; br. 31, str. 244–247; br. 32, str. 253–256; br. 33, str. 259–262; Zadar, 18. i 25. svibnja, 8., 22. i 29. lipnja, 6., 13., 20. i 27. srpnja, 3., 10. i 17. kolovoza 1846.

²⁷ S[ime] Ljubić, *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji*, Sakupio i izdao S. Ljubić, U Zadru, Slovoiskarnica Bratja Battara, 1846.

1855.–1856.), *Glasnik dalmatinski* (1855. i 1856.), *Narodni list (Il Nazionale)* 1863., 1877., 1889., *Pravo* 1873., *Katolička Dalmacija* (1885.) i dr.

U Zadru je Šime Ljubić objavio svoje prve dvije knjige. Prva je tiskana na hrvatskom: *Običaji kod Morlaka u Dalmaciji*, Zadar, 1846., a druga na talijanskom u Beču i Zadru: *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna – Zara, 1856.

Da je Šimu Ljubića pratio trajno zanimanje za život i književni rad njegovog sugrađanina Petra Hektorovića dokazom je i to da nakon što je o tom piscu 1844. objavio svoj prvi rad u *Zori dalmatinskoj* za tisak priredio Hektorovićevo djelo *Ribanje i ribarsko prigovaranje i razlike stvari složene po Petru Hektoroviću Starogradjaninu*, objavivši ga u zasebnoj knjizi 1846. u Zadru, i to upravo kod braće Battara, tiskara i izdavača *Zore dalmatinske*. U svojim priređivačkim bilješkama koje je nazvao »Opomena blagorodnim predbrojiteljim« prireditelj se ispričava što knjiga izlazi sa zakašnjenjem a kao razlog navodi zbrku oko pravopisa u Dalmaciji, te ističe da je napustio dalmatinski pravopis i prihvatio »pravopis malo da ne općeni u Slavjanstvu t. j. onaj s kojim se služi posestrima naše Dalmacie Hervatska«. U donošenju odluke pomogli su mu, kako sam kaže, »prevrijedni domoroci«, ali kako je taj pravopis bio zabranjen morao je čekati godinu dana dok nije dobio dopuštenje vlasti.

U svojim bilješkama uz knjigu Ljubić piše o autoru *Ribanja* Petru Hektoroviću, te iscrpno komentira njegovo djelo o kojem na kraju svog osvrta zaključuje: »Držim stanovito da će ovo moje djelo, premda je slabo, sasvim tim omiliti Dalmatincem, i to ne samo cića prostoće jezika, nu veće radi najdaljnije starine ove knjige u domovinskoj književnosti, i staviše da će pobuditi u srcih domorodacah požudu za priuštiti druga složenja vele prudna onih slavnihi ljudih, koji su se postarili za naš narod i jezik«. ²⁸ Ovim riječima autor potvrđuje da izdavanjem vrijednih djela tzv. starije hrvatske književnosti želi postići dvostruki učinak, potaći zanimanje za književna djela na hrvatskom jeziku a pri tom i jezično osvijestiti hrvatskoga čitatelja. Time ujedno možemo zaključiti da je u to doba Šimu Ljubića krasilo domoljublje te mu je blizak bio preporodni zanos kakav je inače vladao u krugu preporoditelja okupljenih oko zadarske *Zore dalmatinske*. Slične će osobine pokazati i kasnije, u nizu svojih brojnih znanstvenih, stručnih i publicističkih djela vezanih uz promicanje svekolike hrvatske kulture i znanosti na područjima povijesnih znanosti, arheologije i muzeologije, jednako kako je to činio na području filologije i književnosti, premda će taj domoljubni zanos kasnije dobiti južnoslavenska obilježja.

²⁸ Petar Hektorović, *Ribanje i ribarsko prigovaranje i razlike stvari složene po Petru Hektoroviću Starogradjaninu*, Izdao S. Ljubić, U Zadru, Bratja Battara Tiskari Izdavatelji, 1846.

Suradnjom u *Zori dalmatinskoj* te u drugim hrvatskim preporoditeljskim časopisima Ljubić se iskazao kao jedan od važnih promicatelja hrvatskoga narodnog preporoda u Dalmaciji, da bi kasnijih godina postao ugledno ime u razvoju hrvatske historiografije,²⁹ pri čemu gledajući retrospektivno razvoj hrvatskog književnopovijesnog istraživanja, naglašavamo da je svojim cjelovitijim književnopovijesnim pregledima, kao i izdavanjima izvorne građe, dao važan prinos modernoj hrvatskoj književnoj historiografiji.³⁰

Tematska raznolikost Ljubićeve suradnje u *Zori dalmatinskoj* obilježena je prosvjetiteljskim pobudama uredništva lista. U hrvatskom puku prosvjetiteljska uloga *Zore* osobito je velika, naime, upravo na stranicama tih novina moglo se naći uz članke iz povijesti, jezikoslovlja, književnosti, zemljopisa, itd. i mnoštvo izuzetno korisnih naputaka za svakodnevni život iz agronomije, medicine, prava, pedagogije, veterinarstva, trgovine, različitih obrta, gospodarstva, itd., zapravo iz svega onoga što je moglo korisno poslužiti i seoskom i gradskom pučanstvu. Kuzmanićevo jasno preporoditeljsko očitovanje, kako na stranicama *Zore dalmatinske*,³¹ tako i ostalih listova koje je on uređivao, a prije svih *Glasnika dalmatinskog*³², da bogatom i raznovrsnom, najčešće hrvatskim jezikom pisanom publicističkom djelatnošću, gotovo enciklopedističkog značaja, iz gotovo svih oblasti znanosti i umjetnosti, snažno prosvjetiteljski djeluje među hrvatskim pučanstvom, tim je značajnije znamo li da je u to doba čitava dalmatinska inteligencija bila odgojena u talijanskom duhu, a da većina pučanstva talijanski jezik nije poznavala.³³

Koliko su takve inicijative bile duboko prožete preporoditeljskim nadahnućem razabire se već u »Pridgovoru« prvom broju *Zore dalmatinske*, kada Ante Kuzmanić, taj, kakvim ga mnogi istraživači drže, najistaknutiji borac za narodni jezik u Dalmaciji,³⁴ obrazlaže svoju odluku da se on, medicinar, primi izdavanja književno-poučnog i političkog lista riječima »...ljubav prema mojoj otačbini svladala me i natrla na ovi keršni klanac; jaka me xelja prati, a mala snaga; no nadam se da che višti ljudi i oni koji su kušali koliko je teško pravo na hervatski pisati, meni oprostiti, ako sam gdi gdi na misto plemenite ljubice, koprivu usijao«. ³⁵ Pozivajući na narodnu slogu u Hrvata, on jasno uočava moguće

²⁹ Usp. Tade Smičiklas, »Život i djela Šime Ljubića«, *Ljetopis JAZU za godinu 1897.*, str. 150–243; Zagreb, 1898.

³⁰ Sime Ljubić, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske*, I.–II., Na podučavanje mladeži nacrtao prof. Sime Ljubić, Riečki Emidija Mohovića Tiskarski Kamen. Zavod, [Rijeka], 1864.–1869.

³¹ Osobito pak kad je Kuzmanić urednik *Zore dalmatinske*; I/1844., od br. 1. do br. 53., te od III/1846. br. 40. do VI/1849., br. 16.

³² Kuzmanić je urednikom *Glasnika dalmatinskog* od I/1849., br. 1. do VII/1855., br. 78., te od XVI/1864., br. 10.–11., do XVIII/1866. br. 104.

³³ Ivan Esih, »150. godišnjica rođenja zadarskog narodnog prosvjetitelja, Splitsanina Ante Kuzmanića«, *Slobodna Dalmacija*; Split, 12. X. 1957.

³⁴ Z. Vince, n. dj., str. 6; T. Čolak, »Prilog biografiji Ante Kuzmanića«, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, knj. 24, sv. 1–2, str. 147–149; Beograd, 1958.

³⁵ Ante Kuzmanić, »Pridgovor«, *Zora dalmatinska*, I, br. 1, str. 1–2; Zadar, na 1. siječnja 1844.

probleme i stoga naglašava: »Ako li se stanemo medju sobom kuditi, onda chemo očitovati da na tverdom temelju ne gradimo vech na perxini, pak che ruka najboljima klonuti. Nemojmo naponase svaki u svojoj zaklonici načinjati, nego na izvitarju i na iznositu medju svitom gdi moxemo plemenitiju gradju nabavljati, buduchi da u slovarima i u mlogim knjigama ima dosta splaćinah i šupljinah. Xiva je istina da najvechi dio našega jezika još u narodu sakriven ostaje, dakle po njemu triba da ga traximo. Ko se od toga pravoga nauka odklanja, tudju tergovinu terpa a svoju zapušta«. ³⁶ Otvarajući svoj časopis širokoj hrvatskoj javnosti i nudeći suradnju svakomu tko prepoznaje jasno određene preporoditeljske zadaće *Zore dalmatinske* Kuzmanić poručuje: »Ja sam ne mogu ovo brime nositi, hoche se da i drugi podpomaxu. Imamo, fala Bogu, dosta vištih ljudih u Hervatskom jeziku, koji mogu resiti ovi list; njima se ja priporučujem«. ³⁷

Upravo po upornosti i idealizmu kojim je Kuzmanić pristupao plodnom i korisnom prosvjetiteljskom radu mnogi ga povjesničari smatraju jednim od najvećih hrvatskih sinova u XIX. stoljeću, a *Zora dalmatinska* bila je njegov najvažniji kulturni i politički projekt. Svoju visoko razvijenu hrvatsku preporoditeljsku svijest urednik *Zore* Ante Kuzmanić, u kontekstu hrvatske integralne nacionalne ideologije, zorno će predočiti riječima u *Poslanici Dalmatincima*, koje dobacuje negatorima hrvatstva Dalmacije: »Mi nismo talianski Dalmatinci, nego smo Hervati zgojlni!« ³⁸, a odlučno se ograđujući od svakog regionalizma i autonomaštva, iznova naglašava: »za nevolju sam svojoj *Zori* i *Glasniku* pridio *Dalmatinsku* pridivku, koja se zakoptila u glavi i naših književnikah; spervice nije mi prosto bilo ni hervatski namisto ilirski pisati!« ³⁹

Ipak, pravi je Kuzmanićev prinos hrvatskom narodnom preporodu njegova briga i nastojanje oko hrvatskoga književnog jezika na stranicama *Zore dalmatinske*, te u svim onim njegovim brojnim preporoditeljskim nastojanjima što ih, kako rekosmo, najtočnije možemo odrediti zajedničkim pojmovnim nazivnikom: kroatizam. Dvojbena je opredjeljenost Šime Ljubića za preporoditeljska nastojanja u skladu s Kuzmanićevim radikalnim kroatizmom. Naime, svojim djelovanjem Šime Ljubić je u brojnim historiografskim člancima pokazao da, s jedne strane, želi afirmirati zavičajnu dalmatinsku sastavnicu u koncepciji integriranog hrvatstva, a s druge da mu je bliska hrvatska opcija u interpretacijama južnoslavenskog zajedništva. To uostalom pokazuje i geneza njegova najvažnijeg književnopovijesnog djela *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske* koje je najprije bilo zamišljeno kao dalmatinska književna povijest.

³⁶ Isto.

³⁷ Isto.

³⁸ A. Kuzmanić, *Poslanica Dalmatincima*, O trošku izdavatelja, Knjigopečatnja U. Oliveti i Giovannicio, Split, 1861., str. 19.

³⁹ A. Kuzmanić, n. dj., str. 21.

Nedvojbena je, međutim, Ljubićeva suradnička povezanost s Kuzmanićem. Kada Ante Kuzmanić preuzima uredništvo *Glasnika dalmatinskog* u tom političkom listu godine 1855. i 1856. surađuje i Šime Ljubić.⁴⁰ Profilirajući list urednik u prvom broja *Glasnika* ističe: »Evo nam novoga Lista za nauk i napridak naše hervatske ruke u Dalmaciji. U njemu bitiće objavljeni i opisani nesamo najglavnii događajai, koji se za ovoga našega vrimenta po svitu događaju, nego će kad više kad manje zauzeti članakah o različitim strukama nauka ljudskoga, da iz njih mogu cerpati korist na nasladu književnik, župnik, zanatlija i težak...«. Uvodnik Kuzmanić završava riječima: »Ovaj List izlazitiće skroz po hervatski onako kao što većina stanovnikah Dalmatinskih govori, ište, i hoće. Molimo pak naše učene ljude da nam pripomažu u ovom trudu sa svojim sastavcima za korist ovoga naroda«.

Odazivajući se na opetovane pozive za suradnjom Šime Ljubić u *Glasniku dalmatinskom* objavljuje 1855. članak »Otačbinska povistnica«,⁴¹ a 1856. »Arheologičke primietbe«,⁴² a isti su članci prevedeni na talijanski jezik i tiskani u talijanskom izdanju *Glasnika (Osservatore dalmato)*. Godine 1857. u *Glasniku* objavljuje »Dopisnicu«,⁴³ napisanu u Beču i u tom se članku osvrće na Vukovu knjigu *Primjeri srpsko-slavenskoga jezika*.

Preporoditeljsko ozračje u Dalmaciji sredinom XIX. stoljeća pridonijelo je da su mnogi intelektualni naponi dodatno situirani u prostor probuđene nacionalne samosvijesti. Šime Ljubić je u hrvatskom narodnom preporodu u Dalmaciji sudjelovao prvenstveno objavljujući brojne tekstove s različitih područja, a napose o različitim aspektima hrvatske povijesti, u brojnim periodičnim izdanjima, osobito u *Zori dalmatinskoj*, ali zamjetna je i Ljubićeva uloga u narodnom pokretu. Nakon školovanja u Zadru Ljubić se vraća u Stari Grad gdje je od 1847. do 1849. kapelan. Kroz sve to vrijeme nastavlja svoju preporodnu djelatnost započetu u Zadru, osobito suradnjom u *Zori dalmatinskoj*. Austrijska vlast ga zbog toga nekoliko godina suspendira i stavlja pod policijski nadzor. U službu je vraćen kao kapelan u Supetru na Braču godine 1852., potom kao župnik u Starom Gradu (1852.–1854.). Razmatrajući Ljubićevo sudjelovanje u hrvatskom narodnom preporodu u Dalmaciji Stijepo Obad zaključuje da Šime Ljubić, zajedno sa skupinom u kojoj nalazi Stipana Ivičevića i svećenika Stjepana Buzolića, te Ljubićeva učitelja Petra Nisitea, nije mogao lako prevladati tradicionalne pokrajinske posebnosti, te

⁴⁰ *Glasnik dalmatinski* izlazi u Zadru od 1849. do 1866., a Ante Kuzmanić je urednik od I/1849., br. 1. do VII/1855., br. 78., te od XVI/1864., br. 10.–11., do XVIII/1866., br. 104. Osim Kuzmanića list su uređivali Antun Kazali, Jovan Sundečić, Stipan Ivičević.

⁴¹ Opat Šime Ljubić, »Otačbinska povistnica«, *Glasnik dalmatinski*, VII, br. 27, str. 3–4; Zadar, 3. travnja 1855.

⁴² Ab. Ljubić, »Arheologičke primiedbe«, *Glasnik dalmatinski*, VIII, br. 49, str. 4; Zadar, 1856.

⁴³ S. Ljubić, »Dopisnica. U Beču 16. veljače 1857.«, *Glasnik dalmatinski*, IX, br. 16, str. 4; Zadar, 24. veljače 1857.

se zalaže za uvažavanje dalmatinske specifičnosti. Postupno u svima njima sazrijeva ideja o potrebi sjedinjenja hrvatskih zemalja.⁴⁴

U cjelokupnom Ljubićevom stvaralačkom opusu osobito figurira njegovo književnopovijesno djelo *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske* (I. knj.: Rijeka, 1864.; II. knj.: Rijeka, 1869.) koje je jedan je od prvih pokušaja cjelovitije sinteze starije hrvatske književnosti od njezinih početaka do predrenesansnog doba i nedvojbeno predstavlja najvažniji autorov prinos hrvatskoj književnoj historiografiji. U tom smislu posebnu važnost ima i Ljubićevo leksikografski vrijedno djelo *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia* (Beč–Zadar, 1856.) s natuknicama u kojima su obrađeni portreti istaknutih ličnosti s brojnih područja pa tako i s područja književnosti. Ova su djela kruna Ljubićeva književnopovijesnog doprinosa hrvatskoj književnosti, a na početku njegova stvaralačkog puta stoji suradnja sredinom devetnaestog stoljeća u hrvatskim preporoditeljskim i prosvjetiteljskim časopisima, među kojom važno mjesto ima Ljubićeva suradnja u zadarskoj *Zori dalmatinskoj* kojom pisac najavljuje svoje kasnije stručne i znanstvene interese.

Literatura:

Ante Kuzmanić, »Pridgovor«, *Zora dalmatinska*, I, br. 1, str. 1–2; Zadar, na 1. siječnja 1844.

Djak S. Ljubich Starogradjanin, »Petar Ektorovich. Xivotopisje«, *Zora dalmatinska*, I, br. 31, str. 243–245; Zadar, 29. srpnja 1844.

Ivan Zaffron, »Pjenezoslovje (Numismatica)«, *Zora dalmatinska*, I, br. 21, str. 166–167; Zadar, 23. prosinca 1844.

S. Ljubich, »Pjenezoslovje, Sumlja Sverhu Članka Gospodina I. Zafrona«, *Zora dalmatinska*, I, br. 52, str. 410–414; Zadar, 23. prosinca 1844.

D. S. Ljubich Starogradjanin, »Verhu Hvara. O uljudnosti nauka Hvarskog otoka tja od istočenja«, *Zora dalmatinska*, II, br. 5, str. 38–40; Zadar, 3. veljače 1845.

S. Ljubich, »Objavljenje«, *Zora dalmatinska*, II, br. 6, str. 48; Zadar, 10. veljače 1845.

Ivan Zaffron, »Odgovor I. Zafrona gosp. S. Ljubichu«, *Zora dalmatinska*, II, br. 11, str. 84–86; br. 12, str. 94–96; br. 13, str. 100–101; Zadar, 3. veljače 1845.

S[ime Lj[ubić], »Narodna p[ě]sma. (Iz ustih naroda na Hvarskom otoku.)«, *Zora dalmatinska*, II, br. 12, str. 89–90; br. 14, str. 105–106; br. 15, str. 113; br. 19, str. 146; br. 21, str. 161–162; br. 23, str. 178; br. 38, str. 303–304; br. 41, str. 327–328; Zadar, 24. ožujka, 7. i 14. travnja, 26. svibnja, 9. lipnja, 22. rujna i 13. listopada 1845.; III, br. 4, str. 31–32; br. 5, str. 40; br. 6, str. 46–48; Zadar, 26. siječnja, 2. i 9. veljače 1846.

S[ime] Ljubić, »P. Kanavelich i B. Kasich«, *Zora dalmatinska*, II, br. 16, str. 125–127; br. 17, str. 131–132; Zadar, 1845.

⁴⁴ Stijepo Obad, »Dalmatinsko društvo u preporodno doba«, Zbornik *Dalmacija u narodnom preporodu*, Zadar, 1987., str. 24.

S[ime] Ljubić, »Smotrenje. Verhu nekoliko rečih starovitih uzderxanih kao slavjanskih«, *Zora dalmatinska*, II, br. 23, str. 181–183; Zadar, 1845.

S[ime] Ljubić, »Knjixevni pregled«, *Zora dalmatinska*, II, br. 24, str. 187–190; Zadar, 1845.

S[ime] Ljubić, »Ivan Ivaniševich«, *Zora dalmatinska*, II, br. 37, str. 187–190; Zadar, 1845.

S[ime] Ljubić, »Svilno rukotvorstvo u Dalmaciji«, *Zora dalmatinska*, II, br. 37, str. 291–294; br. 38, str. 299–301; br. 39, str. 310–311; Zadar, 1845.

S. Ljubich, »Odgovor S. Ljubicha Gosp. I. Zafronu«, *Zora dalmatinska*, II, br. 47, str. 370–372; br. 48, str. 379–382; br. 49, str. 387–389; br. 50, str. 395–398; br. 51, str. 405–407; br. 52, str. 412–413; Zadar, 24. studenoga, 1., 8., 15., 22. i 29. prosinca 1845.; III, br. 2, str. 14–16; br. 3, str. 22–24; br. 4, str. 29–31; br. 5, str. 39–40; Zadar, 12., 19., 26. siječnja i 2. veljače 1846.

S[ime] Ljubić, »Običaji kod Morlakah u Dalmaciji«, *Zora dalmatinska*, III, br. 20, str. 153–156; br. 21, str. 162–164; br. 23, str. 180–181; br. 25, str. 195–198; br. 26, str. 204–206; br. 27, str. 211–213; br. 28, str. 221–222; br. 29, str. 229–232; br. 30, str. 238–240; br. 31, str. 244–247; br. 32, str. 253–256; br. 33, str. 259–262; Zadar, 1846.

S[ime] Ljubić, *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji*, Sakupio i izdao S. Ljubić. U Zadru, Slovoiskarnica Bratja Battara, 1846.

Opat Šime Ljubić, »Otačbinska povistnica«, *Glasnik dalmatinski*, VII, br. 27, str. 3–4; Zadar, 3. travnja 1855.

Ab. Ljubić, »Archeologičke primiedbe«, *Glasnik dalmatinski*, VIII, br. 49, str. 4; Zadar, 1856.

Sime Ljubić, »Dopisnica. U Beču 16. veljače 1857«, *Glasnik dalmatinski*, IX, br. 16, str. 4; Zadar, 24. veljače 1857.

Ante Kuzmanić, *Poslanica Dalmatincima*, O trošku izdavatelja, Knjigopečatnja U. Oliveti i Giovannicio, Split, 1861.

Sime Ljubić, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske*, I.–II., Na podučavanje mladeži nacrtao prof. Sime Ljubić, Riečki Emidija Mohovića Tiskarski Kamen. Zavod, [Rijeka], 1864.–1869.

Tadija Smičiklas, »Život i djela Šime Ljubića«, *Ljetopis JAZU za godinu 1897.*, XII, str. 150–243; Zagreb, 1898.

Milan Grlović, »Šime Ljubić«, *Album zaslužnih Hrvata XIX. stoljeća*, Zagreb, 1898.

Ante Petravić, »Petar Nisiteo«, *Studije i portreti*, Tisak i naklada Antuna Scholza, Zagreb, 1905., str. 278–279.

Lj[ubomir] M[aštrović], »Ljubić Šime«, *Znameniti i zaslužni Hrvati*, Zagreb 1925., str. 163.

Vinko Lozovina, *Dalmacija u hrvatskoj književnosti*, Zagreb, 1936., str. 259–260.

Vjekoslav Maštrović, *Jadertina croatica*, I. dio – Knjige, JAZU; Zagreb, 1949.; II. dio – Časopisi i novine, JAZU, Zagreb, 1954.

Boris Jurić, »Nekoliko napomena uz ostavštinu Šime Ljubića u zadarskom Arhivu«, *Mogućnosti*, III, br. 11, str. 889–892; Split, 1956.

Ivan Esih, »150. godišnjica rođenja zadarskog narodnog prosvjetitelja, Splićanina Ante Kuzmanića«, *Slobodna Dalmacija*; Split, 12. X. 1957.

T. Čolak, »Prilog biografiji Ante Kuzmanića«, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, knj. 24, sv. 1–2, str. 147–149; Beograd, 1958.

Mirjana Gross, *Povijest pravaške ideologije*, Institut za hrvatsku povijest, Monografije IV, Zagreb, 1973., str. 29.

Stijepo Obad, »Dalmatinsko društvo u preporodno doba«, Zbornik *Dalmacija u narodnom preporodu*, Zadar, 1987., str. 24.

Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, 2. izd., (osobito poglavlje: F. »Zadarski kulturni krug. 'Zora dalmatinska'«), Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1990., str. 315–371.

Nikica Kolumbić, »Hrvatski dopreporodni pisci u Zori dalmatinskoj«, Zbornik *Zora dalmatinska*, Zadar, 1995., str. 286.

Tihomil Maštrović, *Nad jabukama vile Hrvatice. Kroatističke studije*, Biblioteka Croaticum, sv. 3, ur. Radoslav Katičić, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2001.

SURADNJA ŠIME LJUBIĆA U ZORI DALMATINSKOJ

Sažetak

Šime Ljubić je nakon Dubrovnika i Splita svoje školovanje nastavio u Zadru i u tom je gradu 1846. završio bogosloviju. U prvom preporoditeljskom listu izvan Zagreba, zadarskom časopisu *Zora dalmatinska* objavljuje svoje priloge od samog početka izlaženja časopisa godine 1844., te sljedećih godina, 1845. i 1846., dobro surađujući s urednikom Antom Kuzmanićem, a ta se suradnja nastavlja 1855. i 1856. u *Glasniku dalmatinskom*, političkim novinama kojima je prvi urednik upravo Kuzmanić.

U *Zori dalmatinskoj*, u skladu s preporoditeljskim i prosvjetiteljskim karakterom časopisa, surađuje priložima s područja književne povijesti, etnografije, gospodarstva, povijesti prava i sudstva, numizmatike te kulturne i političke povijesti, već tada navijestivši široki spektar svog multidisciplinarnog znanstvenog i stručnog interesa.

Sudjelovao je u hrvatskom narodnom preporodu u Dalmaciji a zbog sudjelovanja u narodnom pokretu suspendiran je i stavljen pod policijski nadzor. Vraćen je u službu kao kapelan u Supetru na Braču (1852.), potom djeluje kao župnik u Starom Gradu (1852.–1854.).

U Zadru je objavio svoje prve dvije knjige: *Narodni običaji kod Morlakah u Dalmaciji*, Zadar, 1846., te na talijanskom, u Beču i Zadru, knjigu: *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna–Zara, 1856. Osim u *Zori dalmatinskoj* i *Glasniku dalmatinskom* Ljubićevi prilozi izlaze i u sljedećim zadarskim listovima: *Gazetta di Zara*, *Osservatore dalmato* (1851., 1855.–1856.), *Narodni list (Il Nazionale)* 1863., 1877., 1889., *Pravo* 1873., *Katolička Dalmacija* (1885.) i dr.

CONTRIBUTIONS OF ŠIME LJUBIĆ TO *ZORA DALMATINSKA**Summary*

After Dubrovnik and Split, Šime Ljubić continued his schooling in Zadar, the city where he completed divinity studies in 1846. Ljubić published his contributions in the first Croatian national revival paper outside Zagreb, *Zora dalmatinska*, published in Zadar, from its launch in 1844, and in subsequent years, 1845 and 1846, maintaining steady collaboration with the editor, Ante Kuzmanić. The collaboration continued through 1855 and 1856 in *Glasnik dalmatinski*, a political newspaper with Kuzmanić as the first editor.

Ljubić contributed articles to *Zora dalmatinska*, in line with the revivalist and enlightenment character of the paper, including topics from the areas of literary history, ethnography, commerce, history of law and judiciary, numismatics and cultural and political history, providing an early indication of the wide range of his multi-disciplinarian scientific and professional affinities.

Ljubić participated in the Croatian national revival movement in Dalmatia, which led to his suspension and placement under police surveillance. He was reinstated as the chaplain in Supetar, on the island of Brač (1852) continuing service as the vicar of the city of Stari Grad (1852–1854).

He published his first two books in Zadar: *Narodni običaji kod Morlakah u Dalmaciji*, Zadar, 1846, and, in Italian, in Vienna and Zadar: *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna–Zara, 1856. Apart from publishing in *Zora dalmatinska* and *Glasnik dalmatinski*, Ljubić's contributions were also published in the following Zadar newspapers: *Gazetta di Zara*, *Osservatore dalmato* (1851, 1855–1856) *Narodni list (Il Nazionale)* 1863, 1877, 1899, *Pravo*, 1873, *Katolička Dalmacija* (1855) and others.

Šime Ljubić u talijanskoj leksikografiji

Izvorni znanstveni članak
UDK 811.163.42-05 Ljubić, Š.

Šimu Ljubića, akademika, povjesničara, arheologa i kulturnoga djelatnika iz druge polovice XIX. stoljeća, na temelju njegove bogate znanstveno-istraživačke i kulturne ostavštine, hrvatski znanstveni krugovi već su za života prepoznavali kao uglednika koji je s velikim marom stvorio neka od temeljnih djela hrvatskih povijesnih znanosti i arheologije te dao važan prinos u stasanju najviših kulturnih i znanstvenih ustanova u Banskoj Hrvatskoj. Zapažen je i njegov književnopovijesni rad kojim se bavio u početcima znanstvenoga djelovanja. Ono što sjedinjuje raznolik spektar Ljubićeva stvaralaštva i predstavlja predmet njegova stalnog interesa svakako je – Dalmacija, njezina povijest i kultura te nastojanje da svjedoči o dostojanstvu i staroj slavi svoga zavičaja. Pitanje sudbine Dalmacije u desetljećima koja su slijedila nakon nestanka slavni jadranskih republika, Dubrovačke i Mletačke, dakle, u vrijeme koje je nosilo breme povijesnih promjena i novih državnih i političkih tvorevina, bilo je za Ljubića od prvorazredne važnosti. Iako u javnome životu nikada nije djelovao kao aktivan političar, u procesu sazrijevanja nacionalne svijesti Dalmatinaca otvoreno se priklonio struji dalmatinskih narodnjaka ili aneksionista, suprotstavljenih autonomašima. Važan je stoga njegov prinos u promicanju ideja Narodne stranke koja je u Dalmaciji odigrala presudnu ulogu u razvoju školstva na narodnom jeziku i konačnome uvođenju hrvatskoga, osamdesetih godina XIX. stoljeća, i u sve službene urede. Upravo tom znanstveniku pripada zasluga što je više od dva desetljeća prije spomenutih promjena o njima otvoreno govorio te polemizirao s onim neistomišljenicima koji su u prvi plan stavljali talijanstvo Dalmacije.¹

Na tragu takva, od hrvatske znanosti i danas prihvaćena, vrednovanja Ljubićeva djela nameće se kao dosad nedovoljno istraženo pitanje njegove recepcije na drugoj, talijanskoj strani Jadrana, gdje je, neovisno o povijesnim i političkim mijenama, uvijek iskazivao zanimanje za Dalmaciju i ljude koji

¹ O posljedicama njegova angažiranja »za narodnu stvar« Marin Zaninović piše: »Povijesni pokreti koji su potresli Europu i Austro-Ugarsku 1848. povukli su svojom snagom i Ljubića. U narodnom zanosu utemeljio je čitaonicu pod Jelačićevim pokroviteljstvom, piše članke u domaćim i stranim novinama sa zahtjevima za uvođenje hrvatskoga jezika i druga prava. Kada su ova gibanja ugušena, teško je osjetio propast narodne stvari. Bio je otpušten iz službe 1849. i stavljen pod strogu policijsku prisomtru. Premjestili su ga na Brač, pa u Svetu Nedilju na Hvaru kao svojevrsno 'progonstvo'« (»Uz stotu obljetnicu smrti don Šime Ljubića«, Hrvatsko arheološko društvo, *Obavijesti*, br. 2, str. 57; Zagreb, 1996.).

su stvarali njezinu povijest i kulturu. Iako se u ovome radu osvrćemo na talijanska leksikografska djela, koja su tiskana od posljednjih dvaju desetljeća XIX. stoljeća do današnjih dana, na temelju kojih je moguće donijeti ocjenu talijanskoga (ne)poznavanja imena Šime Ljubića (Simeone Gliubich²), ovdje valja najprije izdvojiti izvore koji, očekivano, potvrđuju da je u Italiji u razmatranome razdoblju najviše odjeka imao njegov *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia* (*Biografski leksikon uzoritih muževa Dalmacije*).³ Nakon prvoga, zadarsko-bečkog izdanja iz 1856. godine⁴, djelo je doživjelo još dva u talijanskim gradovima: u Veneciji je 1938. godine⁵ tiskana knjižica s izabranim ulomcima,⁶ a pretisak izvornika objavljen je u Bologni 1974. godine.⁷

Razloge tiskanja ulomaka Ljubićeva *Dizionaria* koji je poznat kao prvo bio-bibliografsko djelo o slavim ljudima iz prošlosti Dalmacije, u četrdesetim godinama dvadesetoga stoljeća, dakle više od osam desetljeća nakon prvoga objavljivanja, otkriva u predgovoru bolonjskoga izdanja priređivač Arturo Aurelio. On primjećuje da se Ljubićeva knjiga u to vrijeme teško može pronaći u Italiji, osim u rijetkim bibliotekama te iako joj se mogu prigovoriti »manjkavosti i kritičke netočnosti«, ipak predstavlja »nepresušan izvor« koji može »nanovo oploditi« prostor višestoljetnih odnosa i povezanost dviju jadranskih obala. Aurelio smatra da je, s obzirom na politički trenutak,⁸ važno ponovno objavljivanje »najboljih stranica« *Biografskog leksikona*, iako ne propušta

² Ovom talijanskom inačicom svoga imena i prezimena koristio se i sam Ljubić.

³ Na hrvatskoj strani, ocjena Ljubićeva *Leksikona* može se sažeti riječima Ivana Pederina: »Ovo je djelo alfabetski katalog napisan za širu javnost uglavnom državnih činovnika austrijske uprave, za talijansku javnost i tanki naobraženi sloj u Dalmaciji, pa mu zbog toga uglavnom nedostaje ideološka orijentacija prema austro-slavizmu. Pisac oprezno promiče slavensko rodoljublje« (»Životopisna književnost 19. stoljeća u jadranskoj Hrvatskoj«, *Croatia Christiana Periodica*, XV, br. 28, Zagreb, 1991., str. 67.).

⁴ Gliubich, Simeone, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna–Zara, 1856.

⁵ Gliubich, Simeone, *I grandi Dalmati nel solco di Roma* (*Veliki Dalmatinci na tragu Rima*), Objavljeno u biblioteci »Gioelli della biblioteca dalmata«, pagine scelte di Arturo Aurelio, Soc. Acc. Zanetti Editrice, Venezia, 1938., 94 str.

⁶ Dijelovi Ljubićeva *Leksikona*, odnosno izabrane natuknice, tiskane su u izvornome obliku zajedno s latinskim citatima, dok je izostavljen predgovor kojim je autor popratio prvo bečko izdanje. Knjižica se sastoji od XIV. poglavlja, odnosno izabranih natuknica posvećenih slavim ljudima Dalmacije: od »rinskog cara« Dioklecijana, »Sveca Vulgate« sv. Jeronima, »Sveca utemeljitelja Republike San Marino« sv. Marina Rabljanina, »majstora graditeljstva« Jurja Dalmatina, »ovjenčanog pjesnika« Ilije Crijevića, »dalmatinskog povjesničara« Ivana Lučića (Luciusa), »gospara kista« Andrije Medulića zvanog Schiavone, »otmjene pjesnikinje« Cvijete Zuzorić, »preteče Newtona« Markantuna de Dominisa, »talijanskog Hipokratata« Giorgia Baglivija, do »astronoma svjetske slave« Ruđera Boškovića, »modernog Lukrecija« Benedikta Staya, »latinskog prevoditelja Homera« Rajmunda Kunića i »utemeljitelja zadarske Biblioteke« Piera Alessandra Paravije.

⁷ Gliubich, Simeone, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Objavljeno u biblioteci »Italica Gens Repertori di bio-bibliografia italiana«, N. 59, Arnaldo Forni Editore, Sala Bolognese (Bologna), 1974.

⁸ Izabrani ulomci Ljubićeva *Leksikona*, kako navodi Arturo Aurelio, objavljuju se u povoljnim političkim prilikama poboljšanih odnosa između Italije i Jugoslavije (on spominje da se politička klima promijenila osobito nakon posjeta grofa Ciana u proljeće 1937. godine Beogradu i uzvratnoga posjeta Italiji predsjednika jugoslavenske vlade i ministra vanjskih poslova Stojadinovića), a zasluge pripisuje »u prvom redu Duceovoj uljuđenoj politici« koja je uslijedila nakon događaja vezanih uz »tragičan kraj kralja Aleksandra«.

naglasiti da to djelo, kao što priznaje i sam Ljubić, »nije izvorno već kompilatorsko«. Pretpostavljajući da bi neki talijanski čitatelji mogli zamjeriti izdavaču što je tiskao dijelove knjige autora koji je bio »zagovornik slavenske nacionalnosti u Dalmaciji«, Aurelio navodi riječi iz predgovora izvornika kojima Ljubić odbacuje svaku pomisao da je on »neprijatelj« talijanske kulture u Dalmaciji, jer ona ima »veliko značenje« za hrvatsku kulturu pa onaj koji bi želio isključiti ili ograničiti talijanski jezik na tek poneku točku dalmatinske obale »loše bi služio nacionalnim interesima«, jer, zaključuje Ljubić, »zajedničko more vezuje slavenski uz talijanski jezik i neka ta povezanost bude simbol njihova buduća bratstva«. Valja upozoriti da priređivač bolonjskoga izdanja *Biografskog leksikona* sve ovdje izabrane dalmatinske »uzorite muževe« predstavlja isključivo kao nositelje talijanske, odnosno rimske uljudbe te se time bitno udaljava od Ljubićevih humanističkih i demokratskih ideja kojima je on branio jednakost slavenske i talijanske kulture u Dalmaciji. Aurelio će tako Dioklecijana, sv. Jeronima, I. Crijevića, R. Boškovića i druge nazvati »stjegonošama romanske civilizacije« koja je, smatra on, uvijek bila nepresušna darovateljica blagodati ljudskom rodu nasuprot »istočnom barbarstvu, s Alarihovim Vizigotima i Staljinovim boljševicima« koji su, kako veli, »sijači rušenja i smrti«. Talijanski priređivač, također, upozorava čitatelje da među slavnim Dalmatincima posebnu pozornost valja posvetiti imenima kao što su Elio Cerva (Ilija Crijević) i Niccolò Tommaseo koji, iako ih dijeli četiri stoljeća, »tako dobro« predstavljaju, nakon pada Rimskog Carstva, »obrambeni štit naše uljudbe«. On zamjera Ljubiću što u svom leksikonu, s obzirom na njihove zasluge, o prvome »kaže malo«, a o drugome »jako malo«. Za Iliju Crijevića tu se navodi da je ne samo najznačajniji predstavnik humanizma u Dalmaciji već, citirajući Eleonoru Zuliani iz *Enciclopedia Italiana*, i »najvatreniji i najuporniji branitelj rimskog duha Dubrovnika« (*il più fervido e tenace difensore della romanità di Ragusa*) koji je među svojim sugrađanima bio poznati »pobornik romanskog kulta i latinskog jezika«. Nikola Tommaseo, istaknuti Dalmatinac koji je prošao politički put od pristaše ilirizma do ideologa autonomaškoga pokreta, prema mišljenju Aurelia, zaslužuje priznanje zbog žara s kojim je branio »romanstvo« Dalmacije te upozoravao Slavene da kada bi i »usisali« ovu regiju, oni ne samo da ne bi uspjeli iz nje iskorijeniti talijansku kulturu ili potisnuti i protjerati Talijane nego, ako bi im se i pružila takva mogućnost, to ne bi učinili zbog vlastite koristi i časti. Aurelio spominje i Tommaseove strahove vezane za budućnost Dalmacije: uspoređivao ju je, naime, s »otvorenim vratima« kroz koja može proći svjetlo što će »blagotvorno obasjati europsku uljudbu«, ali isto tako i »rušilačko azijsko barbarstvo«. Tu se navodi i da je Tommaseo u svojim pismima, koja je iz Italije upućivao Dalmatincima, upozoravao na veliku opasnost od izbijanja rata ako se od Dalmacije napravi zid koji će istočnu obalu Jadrana odvojiti od latinske civilizacije, odnosno Europe i svijeta. Na kraju predgovora Arturo

Aurelio poziva talijanske čitatelje, da osim na velikane Tommasea i Crijevića, obrate pozornost i na sve druge u toj publikaciji izdvojene slavne Dalmatince koji su, živeći u Italiji ili u doticaju s njom, pridonijeli »očuvanju veza između dviju jadranskih obala«, jer upravo njima valja zahvaliti što se »narodi dalmatinske obale mogu zajedno s Rimom dičiti istim baštinom znanja, umjetnosti i vjere«.

Iz svega navedenoga može se zaključiti da je bolonjsko (skraćeno) izdanje Ljubićeva *Biografskog leksikona* prilagođeno, a to ne skriva ni sam priređivač, »političkom trenutku« (ne zaboravimo to je 1938. godina!) te upravo stoga sastavljeno i predstavljeno, kako je to u drugim prigodama znao reći Šime Ljubić, »s talijanskim okusom«. Aurelio naime, želeći dokazati romanski karakter dalmatinske uljudbe, isključuje njezinu drugu, hrvatsku (slavensku) stranu, dok Ljubića predstavlja kao Dalmatinca koji nije »iskazivao nacionalnu isključivost«. ⁹ Pritom prešućuje važne poruke iz autorova predgovora bečko-zadarskom izdanju leksikona, a one svjedoče o njemu kao osebujnome intelektualcu i znanstveniku koji se bez straha uključio u turbulentna politička i društvena događanja u drugoj polovici XIX. stoljeća. ¹⁰ Poznato je, naime, da je Ljubić upravo pomoću znanosti želio predstaviti drugačiju Dalmaciju i tako ispraviti sve one koji su o njoj stvarali jednostranu i iskrivljenu sliku. Zato je i s Tommaseom, ali i drugim svojim neistomišljenicima, polemizirao zbog različitih pristupa problemu rješavanja političkih pitanja Dalmacije i pokušaja marginaliziranja hrvatskoga jezika i kulture. ¹¹ Ljubić je o tim temama raspravljao i u svojim pismima obraćajući se, među ostalima, Nikoli Tommaseu i Giuseppeu Ferrari-Cupilliju, uredniku zadarskoga književnog i gospodarskog lista *La Voce Dalmatica (Glas dalmatinski)* u kojemu Ljubić nije želio surađivati smatrajući ga »dušmanskim«. Pisma je tiskao u zasebnoj knjižici ¹² koja je nastala, kako sam autor ističe, zbog iskrivljenih interpretacija političke i kulturne povijesti Dalmacije, ali i otvorenih pitanja

⁹ Arturo Aurelio zanemaruje činjenicu da do 1860. godine u Dalmaciji nema političke polemike između Hrvata i Talijana te da se ona razvija pred ujedinjenje Italije.

¹⁰ Ivan Pederin ocjenjuje djelovanje i ulogu Šimu Ljubića ovim riječima: »(...) spada s Račkim i Kukuljevićem u prvi naraštaj hrvatskih povjesničara koji su napravili korak od diletantizma ilirizma (a Šime Ljubić je u dalmatinskom ilirizmu i sudjelovao) do ozbiljnosti sustavnog znanstvenog rada. Isto je važno što je znanstveni rad za njih, i to baš za Ljubića, u osobitoj mjeri bio sredstvo političkog osvješćenja svoga naroda, pa su oni u velikoj mjeri još k tome i nacionalni ideolozi svog naroda« (»Izbor iz pisama upućenih Šimi Ljubiću«, *Croatia Christiana Periodica*, X, br. 18, Zagreb, 1986., str. 117).

¹¹ Pišući o zadarskom časopisu *Dalmazia*, koji djeluje na početku četrdesetih godina XIX. stoljeća, Mate Zorić u svojoj knjizi *Književni dodiri hrvatsko-talijanski* (Književni krug, Split, 1992., str. 430–431) primjećuje da su njegovi urednici i neki suradnici pripadali, »iako u nekoj ublaženoj varijanti«, širokom krugu »romantičarskih macinijevskih ideala«. Uz ovaj krug, napominje Zorić, javlja se još jedan – »onaj hrvatskog buđenja, koji surađuje iz Zagreba s Trstom i Mlecima«. Među tim brojnim intelektualcima, koji se »nisu osjećali Talijanima«, izdvaja i ime Šime Ljubića.

¹² Gliubich, S., *Intorno la questione dalmatica*, Tip. e calc. di Giuseppe Grimaldo, Venezia, 1861. (prije ovog izdanja u istoj je godini i od istoga nakladnika objavljen i Ljubićev tekst: *Risposta all'opuscolo del Sig. Vincenzo Duplancich per Simeone Ljubić*, gdje polemizira s Duplancićem koji je, kao predstavnik autonomaške struje, smatrao da je sva kultura Dalmacije talijanska te da su Slaveni barbari, a ne uljudeni narod.)

u vezi s njezinom budućnosti. U tekstu, naslovljenom »Niccolò Tommaseo u Firenzi«, Ljubić odbacuje prigovore iz članka »La questione dalmatica riguardata ne' suoi nuovi aspetti (Dalmatinsko pitanje sagledano s novih gledišta)« gdje mu, nezadovoljan njegovom uporabom talijanskog jezika, Tommaseo zamjera da on to čini kako bi dokazao da se više njime u Dalmaciji uopće ne treba koristiti. Ljubić naglašava da nipošto ne želi da se iz dalmatinskih *kontrada* istisne talijanski, već traži da se s njim izjednače prava »slavenskog« i uvede dvojezičnost. On nije isključiv i ne priklanja se jednostranim rješenjima toga pitanja, pa bi za njega izbacivanje talijanskoga jezika iz javnoga života bilo neprirodno, međutim jednako tako odbacuje pokušaje onih koji žele taj jezik čavlima »zabiti« (*ficcare*) i među hrvatsko stanovništvo, dakle tamo »gdje ga nije nikada bilo«. No Ljubić ne misli da samo jezik predstavlja narodni duh, već i cjelokupna njegova kultura o kojoj najbolje svjedoče znanosti kao što su arheologija i povijest. Upravo zato u svojim radovima opisuje kakvi su društveni uvjeti u Dalmaciji i Banskoj Hrvatskoj, smatrajući da Hrvatska, kao član Ugarske Krune, ima povijesno pravo na dalmatinske krajeve te zagovara ujedinjenje svih onih zemalja što su nekada, pod vladavinom kralja Zvonimira, činile jedno tijelo u koje je bio uključen i veliki dio Dalmacije. Ovdje valja izdvojiti i dijelove Ljubićeva pisma upućenog G. Ferrari-Cupilliju, u kojem ne prihvaća uređivačku politiku glasila *La Voce Dalmatica* i isključivu uporabu talijanskoga jezika. Ljubić napominje kako svatko onaj tko imalo poznaje nacionalnu književnost Dalmacije, koju naziva »Toscanom južnoslavenske književnosti«, može potvrditi da su njezini najbolji pisci oni koji »nisu« ili su »tek malo« poznavali talijanski jezik. On na drugim područjima, ne u jeziku, vidi zasluge talijanske kulture. Italija je, prema njegovu mišljenju, bila učiteljicom svih naroda, pa tako i hrvatskog, međutim onaj dio hrvatske književnosti koji je, navodno najviše »sisao« iz talijanskog, ocjenjuje »iskvarenim« (*la parte corrotta*). Tu se Ljubić, također, suprotstavlja pokušajima da se uz pomoć imena i prezimena Dalmatinaca utvrdi ili dokaže pripadnost ovoj ili onoj nacionalnosti te zaključuje da treba udovoljiti želji velike većine njegovih sunarodnjaka koji traže ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom, jer oni u tome, prema njegovim riječima, vide »jedino sredstvo vlastitoga spasa i napretka«.

I dok Ljubićev život nije bio bez nevolja,¹³ za znatan dio njegova stvaralaštva može se reći da je imao sretniju sudbinu. Kada je u pitanju Italija,

¹³ Osim stalnih promjena mjesta službovanja, poznati su i Ljubićevi problemi s njegovim djelom *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske* tiskanim u Rijeci (u dvije knjige, 1864. i 1869. godine), gdje je radio kao gimnazijski profesor od 1863. do 1867. Naime, dok su *Ogledalo* dobro prihvatili znanstveni krugovi u Zagrebu, naklada prve knjige bila je u Rijeci privremeno zabranjena zbog »protuklerikalnog sadržaja«. U policijskoj istrazi *Ogledalo* je nazvano »agresivnom slavenskom brošurinom« i zaplijenjeno zbog navodne »povrede javnog morala«, a sve zbog jedne krivo protumačene Ljubićeve izjave. U tom, kako sam autor napominje u pismu Franji Račkom 8. travnja 1865., za njega »jako pogibeljnom času« proglašen je »egzaltiranim Slavenom« koji je napisao da su »Hrvati i Južni Slaveni već skoro šest desetljeća podčinjeni germanskim barbarima«. Sudski

fortuna je najviše pratila *Dizionario biografico* koji je, kao što je već spomenuto, osim u Aureliovu izdanju, još jednom objavljen u sedamdesetim godinama XX. stoljeća.¹⁴ Dokaz je to da taj bio-bibliografski rad nije, ni nakon dugoga niza desetljeća, prestao pobuđivati zanimanje na drugoj strani Jadrana. U hvalevrijednome izdavačkom pothvatu talijanskoga nakladnika, pretisku izvornika, nisu se našli »prigodni«, odnosno političkim okolnostima uvjetovani, predgovori priređivača pa ovog puta čitateljima nije uskraćen uvodni tekst koji je popratio prvo bečko izdanje, gdje autor iznosi svoja stajališta vezana uz prošlost i budućnost Dalmacije. Tako su prekojadranski susjedi mogli saznati što je potaklo Ljubića na stvaranje toga djela: njegova želja da na dostojanstven način i na jednom mjestu okupi imena onih »uzoritih muževa« koja svjedoče o staroj slavi Dalmacije i njezinih pradjedova. On svoj projekt nije smatrao lakim zadatkom (prikupljanje takve građe zahtijeva rad akademskih ustanova, a ne pojedinaca) pa stoga nije ni krio da je podatke za svoju knjigu crpio od svojih prethodnika, koji su se poput njega upuštali u slične pothvate. Na prvom mjestu, kao »dragocjene« izvore, izdvaja dva opsežna toma djela *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei* iz 1802. i 1803. godine, koje je objavio pisac i ugledan učitelj, »domovinom Talijan a srcem Dalmatinac«, Francesco Maria Appendini. U sastavljanju svoga leksikona poslužio se i »vrijednom« zbirkom biografija najslavnijih Dubrovčana u izdanju obitelji Martecchini, kao i građom koju je prikupio Zadranin Donato Fabianich u *Alcuni cenni sulle scienze e lettere de' secoli passati in Dalmazia. – Memorie storico-letterarie di alcuni conventi della Dalmazia* te je tim radom, ocjenjuje Ljubić, »jako rasvijetlio neke naše stvari«. Među tim imenima našli su se i oni autori koji su u dalmatinskim glasilima objavljivali brojne biografske članke pisane, kako drži autor, »sa zdravom kritikom i talijanskim okusom«. Izdvojeni su Zadranin Giuseppe Ferrari-Cupilli, Šibenčanin Antonio Fenzi, Splitsčanin Francesco Carrara, Starograđanin Pietro Nisiteo te Urbano Rafaelli iz Kotora. Od svih svojih prethodnika Ljubić je nešto »doslovno preuzeo«, ali na temelju povijesnih izvora, »dodao i ispravio«, jer »to zahtijevaju ovakvi radovi«. On poručuje čitateljima da su u leksikonu neka imena popraćena vrlo šturim natuknicama, dio zaslužnih pojedinaca nije spomenut, a živućim osobama posvećena je tek kratka bilješka u kojoj se navode samo njihovi tiskani radovi da bi se stekao uvid da i u njegovu vremenu Dalmaciju »rese snažni umovi«, koji u njoj drže živom »iskru ljudskog znanja«. Ljubić se unaprijed ograđuje od eventualnih zamjerki da je u svoj leksikon uvrstio i ponekoga učenog stranca, jer je riječ o onim pojedincima koji su u Dalmaciji, zbog službenih ili privatnih razloga, prove-

postupak protiv njega nije pokrenut pa su mu na kraju vraćeni zaplijenjeni primjerci knjige. (Te podatke iznosi Tihana Luetić u svom radu »Korespondencija Šime Ljubića i Franje Račkoga«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti, HAZU*, 20, Zagreb, 2003., str. 242).

¹⁴ Vidi bilj. br. 7.

li veći dio svoga života pa i zaslužuju da im »nova domovina« to dobrim uzvratu. Na kraju valja spomenuti Ljubićev prijedlog o načinu na koji bi njegovi suvremenici mogli svojim slavnim dalmatinskim pretcima, kojima nikada nije bio »nepoznat osjećaj promišljene i čuvstvene ljepote«, podići najsjajniji spomenik: osnivanjem zavičajne udruge koja bi uložila napor u prikupljanje naslijeđenih tiskanih djela i rukopisa te utemeljila nacionalnu knjižnicu gdje bi se pohranile sve klasične starine koje »sada, usprkos znanstvenom razvoju, ili trunu u odvratnim spremištima, ili su prepuštene nehaju, ili posve zaboravljene, ili su isto tako jadan plijen tuđe pohlepe«. ¹⁵ Sličnu zamisao, ali s drugačijim polazištem i ciljem, imao je Nikola Tommaseo koji je predlagao da se u Italiji pokrene povijesna »biblioteca dalmata«, jer za Dalmatince bi to bio »daleko teži posao i duži i bolniji put«, s obzirom na to da bi za vlastitim uspomnama i »rastrganim ostacima svojih očeva i braće« trebali tragati među povijestima drugih naroda.

Nakon prikaza odjeka Ljubićeva *Biografskog leksikona* u Italiji, valja se osvrnuti i na recepciju toga znanstvenika i njegova cjelokupnoga stvaralaštva u talijanskim leksikografskim djelima. Uvid u građu, a ovim smo radom obuhvatili izdanja iz razdoblja od posljednjih dvaju desetljeća XIX. stoljeća pa do današnjih dana, pokazuje da se natuknica s njegovim imenom uopće ne pojavljuje gotovo cijelo jedno stoljeće. Nemoguće je sa sigurnošću utvrditi razloge takva dugotrajnoga talijanskoga prešućivanja Ljubićeva imena, ali s velikom vjerojatnošću možemo pretpostaviti da je ono bilo dijelom uvjetovano ideološkim stajalištima toga znanstvenika i, dakle, povezano s političkim prilikama u kojima su ta leksikografska djela objavljivana. I dok ne čudi što Ljubića nema u nekim enciklopedijama, kao što su velika Gerolamova ¹⁶ ili malena Borgattijeva ¹⁷, jer je u vrijeme njihova tiskanja on još uvijek bio »živeći« ime, teško je vjerovati da je kasnija talijanska leksikografija, u čijim su izdanjima često svoje mjesto nalazili ugledni Dalmatinci, slučajno zaobilazila upravo toga znanstvenika. On se tako ne spominje u Brunaccijevu leksikonu ¹⁸, Garollovoj maloj enciklopediji ¹⁹, talijanskom enciklopedijskom rječniku ²⁰, enciklopedijama Sansoni ²¹ i Zanichelli ²², nema ga u poznatom Bompia-

¹⁵ Iz uvodnika *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, »Italica Gens Repertori di bibliografia italiana«, N. 59, Arnaldo Forni Editore, Sala Bolognese (Bologna), 1974., str. VII.

¹⁶ Boccardo Gerolamo, *Nuova enciclopedia italiana ovvero Dizionario generale di Scienze, Lettere e Industrie*, U. T. E. Torin., Torino, 1888. (U 26 tomova, pokrenuta 1875.)

¹⁷ Borgatti Mariano, *Enciclopedia minima*, G. Barbèra, Firenze, 1895.

¹⁸ Brunacci A., *Dizionario generale di cultura tenuto a giorno dall'Autore*, Mitologia–Biografia–Geografia–Letteratura–Belle Arti–Bibliografia–Varietà, Libr. Internaz., Torino, 1915.

¹⁹ Garollo G., *Piccola enciclopedia Hoepli*, Milano, 1913.–1930.

²⁰ *Dizionario enciclopedico italiano*, Istituto della Enciclopedia Italiana, Roma, 1956.

²¹ *Enciclopedia cattolica, città del Vaticano*, Casa Editrice G. C. Sansoni, Firenze, 1951. (Prvi tom izlazi 1948. godine.)

²² Grande Enciclopedia di Arti, Scienze, Tecniche, Lettere, Storia, Filosofia, Geografia, Musica, Diritto, Economia, Sport e Spettacolo, Casa Editrice Zanichelli, Bologna, 1999. (Utemeljena 1859. godine.)

nijevu književnom leksikonu²³, a ni u velikoj (danas broji 65 tomova) i najuglednijoj talijanskoj enciklopediji Treccani²⁴.

Natuknicu s Ljubićevim imenom nalazimo tek u recentnijim talijanskim leksikografskim djelima, jednom objavljenom u devedesetim godinama XX. stoljeća i drugom iz 2001. godine. U biografskom leksikonu²⁵ »najreprezentativnijih ličnosti dalmatinske civilizacije u različitim povijesnim trenucima«, Ljubić je kao »Gliubich Simeone« predstavljen vrlo kratkim tekstom i s tek najosnovnijom biografijom pa vrijednost toga priloga valja vidjeti u činjenici što je priređivač ocijenio da njegovo ime ne smije izostati s popisa važnih Dalmatinaca.

Drugo djelo u kojem Ljubić, napokon, dobiva zapaženo mjesto znameniti je *Dizionario Biografico degli Italiani* (DBI)²⁶, u izdanju rimskog Instituta talijanske enciklopedije. Natuknicu, naznačenu kao »GLIUBICH (Ljubić), SIMEONE (Šime)«, napisala je profesorica na Odsjeku za povijest Sveučilišta »La Sapienza« u Rimu, Rita Tolomeo. Tekst je popraćen popisom najvažnijih Ljubićevih radova²⁷ te bibliografskim izvorima²⁸ kojima se služila autorica u sastavljanju toga priloga. Talijanska povjesničarka iznosi vrlo detaljno podatke iz Ljubićeva životopisa: opisano je njegovo školovanje u različitim gradovima Dalmacije, od Staroga Grada do Zadra i Dubrovnika (izostavljen je Split), zatim se spominju okolnosti izbora svećeničkog zanimanja te se naglašava presudna uloga koju su za njegov budući književni i znanstveni rad imali učitelj humanističkih predmeta G. Franceschi i njegov sugrađanin erudit Pietro Nisiteo (Petar Nižetić). Rita Tolomeo predstavlja Ljubića kao uglednika koji je bio sklon pisanju svojih djela na talijanskom te primjećuje da se tim jezikom »izgleda izražavao bolje« nego na hrvatskom i »uvijek ga koristio u bilješkama na marginama svojih rukopisa«. No o njemu piše kao o intelektualcu koji je svu svoju istraživačku djelatnost i znanstvene spise usmjerio na

²³ *Dizionario Bompiani delle Opere e dei personaggi*, Milano, 2007.

²⁴ *Enciclopedia Italiana di Scienze, Lettere ed Arti*, Istituto della Enciclopedia italiana fondata da Giovanni Treccani, Roma, 1949.–1960. (Natuknice o Ljubiću nema ni u prvom izdanju, koje je u 35 tomova izlazilo od 1929. do 1937. godine.)

²⁵ Semi Francesco–Tacconi Vanni, *Le figure più rappresentative della civiltà dalmata nei diversi momenti della storia: con ampia bibliografia generale e particolare*, Casa Editrice Del Bianco, knjiga II, Udine, 1992.

²⁶ *Dizionario biografico degli italiani* (DBI), Istituto della Enciclopedia Italiana Roma, Catanzaro, 2001.

²⁷ Navedeni su sljedeći Ljubićevi radovi: »Biografia di Gian Francesco Biondi«, *Gazzetta di Zara*, 7, 1844.; *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji*, Zadar, 1846.; »Penezoslovje. Odgovor Š. Ljubića gosp. I. Zafronu«, *Zora dalmatinska*, II, br. 47–52, str. 370–389; Zadar, 1847.; »Nummografia dalmata«, *Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen*, XI, str. 101–138; Beč, 1851.; *Staro-dalmatinsko penzoslovje*, Zagreb, 1852.; *Dizionario Biografico Degli uomini illustri della Dalmazia*, Beč, 1856.; »Studi archeologici sulla Dalmazia«, *Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen*, XXII, Beč, 1859.; *Intorno la questione dalmatica*, Venezia, 1861.; *Pregled hrvatske poviesti*, Rijeka, 1864.; *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske*, I–II, Rijeka, 1864.–1869.; *O Markantumu Dominisu Rabljaninu, navlastito po izvorih mletačkoga arkiva i knjižnice arsenala parizkoga*, Zagreb, 1870.; *O odnošajih medju Republikom Mletačkom i Dubrovačkom. Od početka do njihove propasti*, I–III, Zagreb, 1881.

²⁸ Autorica navodi radove F. Brunšmida, T. Smičiklase, V. Novaka, I. Pederina.

kulturnu i političku povijest Dalmacije, »pridonoseći tako raspravi koja je sredinom XIX. stoljeća suprotstavila talijansku ili italofonu elitu slavenskom elementu«. U tom su kontekstu ovdje spomenute i Ljubićeve zasluge za osnivanje »Lipe dalmatinske«, čitaonice »posvećene banu J. Jelačiću«, čime je »označen početak njegove borbe za slavenski jezik«. Taj angažman, koji je Ljubić konkretizirao u brojnim člancima po regionalnim časopisima, kako stoji u tekstu natuknice, uz njegovo antikonformističko držanje i odijevanje, priskrbio mu je brojne protivnike pa je proglašen »općepoznato nejasnom i uznemiravajućom osobom«. Autorica rasvjetljava i Ljubićevu prosvjetnu djelatnost te, zaustavljajući se na pedesetim i šezdesetim godinama, spominje njegovo uključivanje u »živu raspravu« povezanu s ustavnim reformama Habsburškoga Carstva, kada su Hrvati, podržani od Mađara, tražili sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. U tekstu se natuknice također naglašava da »na hrvatskoj strani bila je jaka volja – kako u Dalmaciji, tako i u Hrvatskoj i Slavoniji – za intervencijom u političku stvarnost ne bi li se dobila federalna preobrazba monarhije« pa je jezik »pridobio ključnu važnost kao element nacionalne identifikacije koji je nalazio dodatnu potvrdu u povijesnim istraživanjima, arheologiji, filologiji«. Sagledano u tom kontekstu, kako izdvaja autorica, Ljubićevo djelovanje »suočavalo se s intelektualnom strogošću, ponekad ne lišenom antiklerikalizma, s temama punim građanskih sadržaja i sposobnim za sveobuhvatne odjeke, jer su bile usmjerene na jasne rodoljubne ciljeve u pitanjima od nacionalnog interesa«. Iz njih je Ljubić »crpio poticaj« za svoja dokumentarna istraživanja i sustavno istraživanje arhiva, koja su ga, kroz poistovjećivanje podrijetla Dalmatinaca s antičkim Pelazgima, navodila na »potvrđivanje dostojanstva i kulturne starine slavenskog jezika govorenog od Morlaka«. Rita Tolomeo zaključuje da su se »na tim ponositim uvjerenjima temeljila njegova djela o hrvatskoj i južnoslavenskoj književnosti tiskana u dva sveska u Rijeci između 1864. i 1869., usred polemike o pripadnosti Dalmacije Hrvatskoj ili Srbiji. Sudjelovanje u raspravi dovelo je Ljubića do potvrđivanja jugoslavenskoga nacionalnog osjećaja povezanog s političkim programom nacionalne stranke J. J. Strossmayera i F. Račkog«.

Osvrćući se na Ljubićevo *Dizionario degli uomini illustri della Dalmazia (Biografski leksikon uzoritih muževa Dalmacije)*, talijanska autorica ocjenjuje da je to djelo »još jedna ponosita potvrda važnosti i težine koju je od antike imala Dalmacija u europskom političkom i kulturnom ustroju«. Ona smatra da Ljubić posebno ističe veze Dalmacije s Europom i osobito s talijanskom uljudbom »u ime poimanja koje povezuje nacionalni identitet s jezikom više no s postojanjem države«, što mu onda omogućuje da među biografije uzoritih Dalmatinaca uključi i imena poput F. M. Appendinija. U natuknici se, zatim, izdvaja i Ljubićevo stajalište o povijesnoj ulozi Presvijetle, za koju je smatrao da je »nasilno prekinula autonomiju dalmatinskih gradova« i bila »nehajna za prilog u krvi Morlaka u mletačko-turskim ratovima«, a to što su

se potom dalmatinski pisci izražavali na talijanskom bilo je, citiraju se dalje Ljubićeve riječi, »povezano s činjenicom da su djelovali na Poluotoku koji je tada bio izabrana zemlja umjetnika, književnika i pjesnika iz cijele Europe, ali oni su pisali i na hrvatskom, kako je dokazivao Hektorović«. Autorica ne zaobilazi ni Ljubićev zahtjev da se »dalmatinsko pučanstvo mora osloboditi tlačenja svojih gospodara« i kad jednom stekne slobodu i ponovno dođe u posjed dobara koja mu pripadaju »može pomoći Talijanima kao brat, a ne roblje«. Rita Tolomeo ocijenit će da je »ovo negativno tumačenje prevlasti Presvijetle duboko i trajno obilježilo hrvatsku historiografiju« te da je s nastankom ujedinjene Italije rasla i zabrinutost zbog talijanskoga posezanja za Dalmacijom, a to je »davalo moć organizacijskoj snazi aneksionista«. ²⁹ Osvrćući se opširno na Ljubićev »doprinos nacionalnim povijesnim istraživanjima« koji je, kao član JAZU-a i ravnatelj Arheološkoga muzeja, dao tijekom svoga djelovanja u Zagrebu, o čemu svjedoče njegovi važni historiografski radovi nastali na temelju arhivskih istraživanja u Veneciji, autorica završava tekst napomenom da Šimi Ljubiću »nisu nedostajala visoka priznanja« i pritom izdvaja odličja Viktora Emanuela II. i Franje Josipa te članstvo u brojnim odborima i povijesnim društvima njegova vremena, i slavenskim i talijanskim, te podatkom da se u posljednjim godinama života vratio rodnomu gradu.

Nakon detaljnoga prikaza te važne natuknice, kojom je Šime Ljubić napokon dostojno predstavljen u talijanskoj leksikografiji, valja primijetiti da je autorica, profesorica Rita Tolomeo, svoj tekst napisala korektno, razložno te nadasve znanstveno nepristrano. Ipak, na kraju, ne možemo se ne upitati je li Ljubiću, kao uglednomu hrvatskom znanstveniku i istaknutomu nositelju ideja ujedinjenja Dalmacije s hrvatskim nacionalnim korpusom, koji se nije osjećao Talijanom, mjesto u jednome ovakvu izdanju kao što je *Dizionario Biografico degli Italiani*, odnosno u biografskome leksikonu koji je posvećen Talijanima? Smatramo da odgovor može biti potvrđan s obzirom da je iz cijeloga teksta natuknice vidljivo da tu nije riječ o jednostranome talijanskom prisvajanju jednoga od »uzoritih muževa Dalmacije«, već o naglašavanju njegove dvostruke kulturne pripadnosti, uvjetovane ne samo Ljubićevim djelima koja je pisao na talijanskom jeziku, već i kontekstom vremena u kojemu je živio i djelovao, dakle o prepoznavanju čovjeka koji je svoj zavičaj doživljavao kao mjesto isprepletanja i suživota dviju povijesno povezanih kultura, hrvatske i talijanske.

²⁹ Valja podsjetiti da Ljubić ne gleda na Presvijetlu jednostrano već, kao što to navodi Ivan Pederin, »(...) poznaje dvije slike Mletaka: jednu znanstvenu – u kojoj Mleci osiguravaju našu vezu i trgovinu s Italijom i evropskom uljudbom, ne miješajući se u našu unutrašnju autonomiju – i drugu iz polemike s autonomašima, u kojoj su Mlečići razbojnici pohlepni na novac te nas isisavaju« (»Život i ideološki sadržaj u djelu Šime Ljubića«, *Croatia Christiana Periodica*, XVI, br. 29, Zagreb 1992., str. 123).

Literatura:

Gliubich, Simeone, *I grandi Dalmati nel solco di Roma*, »Gioelli della biblioteca dalmata«, pagine scelte di Arturo Aurelio, Soc. Acc. Zanetti Editrice, Venezia, 1938.

Gliubich, Simeone, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, »Ita-lica Gens Repertori di bio-bibliografia italiana«, N. 59, Arnaldo Forni Editore, Sala Bolognese (Bologna), 1974.

Gliubich, Simeone, *Intorno la questione dalmatica*, Tip. e calc. di Giuseppe Grimaldo, Venezia, 1861.

Gliubich, Simeone, *Risposta all'opuscolo del Sig. Vincenzo Duplancich per Simeone Ljubić*, Tip. e calc. di Giuseppe Grimaldo, Venezia, 1861.

Semi Francesco – Tacconi Vanni, *Le figure più rappresentative della civiltà dalmata nei diversi momenti della storia: con ampia bibliografia generale e particolare*, Casa Editrice Del Bianco, knj. II., Udine, 1992.

Tolomeo, Rita, Natuknica: Gliubich (Ljubić), Simeone (Šime), *Dizionario biografico degli italiani* (DBI), Istituto della Enciclopedia Italiana Roma, Catanzaro, 2001., str. 408–411.

Batović, Šime, »Šime Ljubić (Stari Grad 1822–1896)«, *Zadarska smotra*, br. 6, str. 244–248; Matica hrvatska, Zadar, 1992.

Pederin, Ivan, »Izbor iz pisama upućenih Šimi Ljubiću«, *Croatica Christiana Periodica*, X, br. 18, str. 117–166; Zagreb, 1986.

Pederin, Ivan, »Životopisna književnost XIX. stoljeća u jadranskoj Hrvatskoj«, *Croatica Christiana Periodica*, XV, br. 28, str. 55–86; Zagreb, 1991. (Isti je rad objavljen i na talijanskom: »Il biografismo dell'Istria e della Dalmazia nella prima metà dell'Ottocento«, u: *Istria e Dalmazia nel periodo Asburgico dal 1815. al 1848. a cura di Giorgio Padoan*, Ravenna, 1993., str. 75–124.)

Pederin, Ivan, »Život i ideološki sadržaj u djelu Š. Ljubića«, *Croatica Christiana Periodica*, XVI, br. 29, str. 85–125; Zagreb, 1992.

Zaninović, Marin, »Uz stotu obljetnicu smrti don Šime Ljubića«, *Obavijesti*, Hrvatsko arheološko društvo, br. 2, str. 56–58; Zagreb, 1996.

Luetić, Tihana, »Korespondencija Šime Ljubića i Franje Račkoga«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 20, Zagreb, 2003., str. 215–261.

Zorić, Mate, *Književni dodiri hrvatsko-talijanski*, Književni krug, Split, 1992.

ŠIME LJUBIĆ U TALIJANSKOJ LEKSIKOGRAFIJI

Sažetak

Kakva je recepcija imena i djela Šime Ljubića u talijanskoj leksikografiji od posljednjih dvaju desetljeća XIX. stoljeća do današnjih dana? Istraživanje izvora, očekivano, pokazuje da je u Italiji u razmatranom razdoblju najviše odjeka imao Ljubićev *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia* (*Biografski leksikon uzoritih muževa Dalmacije*), koji je nakon prvoga bečko-zadarskog izdanja iz 1856. godine doživio još

dva u talijanskim gradovima. Knjižica s izabranim ulomcima Ljubićeva zapažena djela objavljena je u Veneciji 1938. godine, a pretisak izvornika u Bologni 1974. godine. Ljubićev cjelokupan stvaralački opus i izniman trag koji je ostavio u kulturnim, znanstvenim i društvenim krugovima svoga vremena, talijanska leksikografija primjereno vrednuje tek u jednom, iako važnom, recentnom izdanju, dakle više od stotinu godina nakon njegove smrti. U radu se rasvjetljavaju neki od razloga dugotrajnoga izostavljanja Ljubićeva imena iz talijanskih leksikografskih djela te okolnosti u kojima se u Italiji javljalo povremeno zanimanje za toga uglednog Starogrđanina.

ŠIME LJUBIĆ IN ITALIAN LEXICOGRAPHY

Summary

This paper discusses the reception of the name and work of Šime Ljubić in Italian lexicography, from the last two decades of the 19th century until today. As expected, the study of the sources has shown that his *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia* (*Biographic lexicon of noble men of Dalmatia*) had the strongest impact in Italy during this period, and following the first Vienna publication in 1856, it had two more editions in Italian cities. A booklet with chosen paragraphs from Ljubić's famous work was published in Venice in 1938, while the copy of the original was published in Bologna in 1974. The whole creative opus of Ljubić and the exceptional impact it had had on the cultural, scientific and social circles of his time, were adequately valued by only one relevant, recent Italian lexicographical publication, published more than a hundred years after his death. The paper reveals some of the reasons for the long absence of Ljubić's name from the Italian lexicography, and the circumstances which had occasionally fanned the interest for this respected citizen of Stari Grad.

Petar Nisiteo i Šime Ljubić

Izvorni znanstveni članak
UDK 930-05 Nisiteo, P.
930-05 Ljubić, Š.

Petar Nisiteo (1774.–1866.) se kao četrdesetogodišnjak 1814. vraća u Stari Grad te se kao baštinik velikog očeva imutka useljava u Tvrđalj. On je već dotad poznati kulturni djelatnik i prirodoslovac.¹ Nakon Sjemeništa u Splitu studije je završio u Padovi, pravo i filozofski fakultet. Još u Padovi prijateljevao je s poznatim Melchiorom Cesarottijem koji je tada bio profesor u Padovi. U arhivu Nisitea sačuvana je i osmogodišnja prepiska (1801.–1808.) između Cesarottija i književnice kontese Morelli, važna za talijansku književnost. Od 1803. Nisiteo intimno prijateljuje s kontesom Morelli u Veneciji. Njemu je bilo 30 godina, a bio je vrlo zgodan čovjek. Godine 1804. na poticaj i uz podršku Cesarottija Morelli, Nisiteo, Mario Pieri i Giuseppe Furlanetto pokreću književni list *Il giornale della letteratura straniera* u kojem Petar Nisiteo uređuje znanstveni dio lista. Od 1805. do 1814. Nisiteo je profesor i ravnatelj liceja u Gorici.

U Tvrđalju Nisiteo sređuje Hektorovićeve arhiv i knjižnicu te je obogaćuje svojim knjigama i radom.² Zahvaljujući njegovom djelovanju Tvrđalj postaje jedno od najznačajnijih kulturnih središta Dalmacije, a Nisiteo u to vrijeme »slovi ne samo kao prvi historičar i arheolog u Dalmaciji, nego ujedno najučenija glava, kojom se dičila naobražena ruka Dalmacije«. ³ U rukopisu je imao knjigu o mineralogiji *Notizie per lo studio filosofico della natura*, zatim knjigu rimskih natpisa *Iscrizioni dalmate lette ed illustrate ad uso di studio* i *Memorie staccate*, knjigu svojih okupljenih članaka iz arheologije i povijesti Dalmacije.⁴

Doticaji, posjeti, pisanje i objavljeni radovi te dopisivanje s mnogim ličnostima kulturnog i znanstvenog svijeta iz Hrvatske i Europe ponajbolje

¹ I. Vidović, »Cittavecchia, Starigrad, Pietro Nisiteo«, *Manuale del Regno di Dalmazia*, 4–5, 1874.; V. Vuletić-Vukasović, *Corrispondenza archaeologica fra Matteo Capor da Curzola e Pietro Nisiteo da Cittavecchia*, Zadar, 1897.; A. Petravić, »Petar Nisiteo«, *Studije i portreti*, Zagreb, 1905.; P. Kuničić, *Petar Hektorović, njegov rod i Tvrđalj*, Dubrovnik, 1924.; D. Miličić–M. Nikolanci, »Petar Nisiteo«, *Hvar u prirodnim znanostima*, Zagreb, 1977.

² N. Petrić, »Iz knjižnice Petra Hektorovića«, *Dubrovnik*, 2–3, Dubrovnik, 1998.; N. Anzulović, »O biblioteci Petra Hektorovića i Petra Nisitea«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Prijatelj zbornik*, 33, Split, 1992.

³ A. Petravić, str. 253.

⁴ A. Petravić, str. 243, 252, 253, 258; I. Vidović, str. 136–142.

osvjetljavaju Nisiteove godine na Tvrđalju, koji nakon Petra Hektorovića opet ima svoj kulturni status.⁵ Nakon njegovih arheoloških članaka o grčko-ilirskim novcima i grčkim natpisima iz Starog Grada (1835., 1837.) kojima je zainteresirao arheološke krugove posjećuje ga 1839. prijatelj iz mladosti, arheolog Giuseppe Furlanetto, tada profesor na sveučilištu u Padovi, s kojim je proučavao arheološke spomenike Farosa. Furlanetto mu potom piše: »Pročitavši pomno dugi Polibijev tekst o Demetriju Farskome i pregledavši osobno svojim očima položaj Starog Grada ostatke starinskih zidova i našašće tolikih novaca što ih vi posjedujete i triju grčkih natpisa sve se više uvjeravam u mnijenju, da je Stari Grad, a ne današnji Hvar, bio starinski Faros«.⁶

Osobito je sugestivan dojam ostavio na njemačku književnicu Idu von Düringsfeld Reinsberg i njenog muža Otta, što je ona u posebnoj poglavlju »Beim Professor« opisala u svojoj knjizi *Aus Dalmatien* objavljenoj u Pragu 1857. godine.⁷ Tu je upoznala i mladog don Šimu Ljubića s kojim je kasnije nastavila dopisivanje.⁸ Na Tvrđalju kod Nisitea kojeg ona naziva »moj dragi papa profesor«, boravili su nekoliko dana u veljači 1853. godine, a došli su »u svrhu upoznavanja otoka Hvara i Nisitea osobno te učenog razgovora s njim, a što će im koristiti za njihovo pisanje o Dalmaciji«. Poslije su se nastavili dopisivati s Nisiteom često mu zahvaljujući na gostoprimstvu. Boravak kod Nisitea ostat će im uvijek u mislima i u ugodnoj uspomeni.⁹ Idin opis Tvrđalja i Nisitea zacijelo je vrlo senzibilan i sažeto oslikava tadašnji život na Tvrđalju:

»Srećom, tako smo se dobro snašli u kući Pape Nisitora, kako sam uskoro prozvala starog gospodina. On mi je stavio na raspolaganje svoju knjižnicu u velikoj dvorani s tri prozora, u kojoj se osim nekoliko stolova našao još i skrletni mletački divan te niz ormara s knjigama. Klasična prašina ležala je na klasičnim djelima i kartonima s osušenim cvjećem. Lijevo i desno na pisaćem stolu nalazilo se mnogo listova papira. Bio je to meni najdraži kut u ovoj kući.

Ali i cijela kuća mi je bila neobično draga. Duga, uska i ne odviše visoka, ova kuća je na zapadu imala i jedno krilo s terasom što počiva na lukovima i zatvara duguljasti i četverouglasti ribnjak s dvije strane. Ribnjak, kao i stari dio kuće, sagradio je Petar Hektorović.

Iz knjižnice koja je okrenuta prema sjeveru vidi se marina i luka koju čini dugi i uski morski rukavac. Na suprotnoj obali diže se visoko brdo koje je prema dalmatinskoj pjesmi nekoć bilo zeleno, a sad je golet.

⁵ S. Plančić, *Inventar arhiva profesora Petra Nisitea*, Stari Grad, 1986.

⁶ A. Petravić, str. 264.

⁷ I. Pederin, *Njemački putopisi po Dalmaciji*, Split, 1989.

⁸ N. Beritić, »Dalmatinske teme Ide von Düringsfeld«, *Otkrića iz arhiva*, Split, 2000., str. 197–201.

⁹ S. Plančić, str. 30.

Profesor je golubinjak, koji je sagradio Hektorović, uključio u kuću i napravio od njega svoju radnu sobu. Bila je to najtjesnija prostorija, i kad bi stari profesor s visokim crnim klobukom na glavi, ispod kojeg je izvirivala bujna sijeda kosa, sjedio iza stola pretrpanog knjigama izgledao je onako kako se Fausta prikazuje navršivši sedamdeset osam godina.

Dok smo bili u Starom Gradu, Otto je gotovo uvijek sjedio kod Nisitea u njegovu golubinjaku. Profesor me je uvjeravao da je s gospodinom barunom otkrio mnoge stvari. Ja sam ponekad smetala profesoru u njegovu traganju za nestalim blagom dijelom zato što sam osjećala ponekad tjeskobu onako sama u velikoj knjižnici, a i zato što mi se profesor neobično sviđao. Bio je to drag starac, krepak i veseo, temeljit, a ipak nije bio pedant, žustar, nije svakom čitao lekcije i uvijek dobro raspoložen. Važio je kao gospodin u Starom Gradu, a žene su govorile da je on veoma dobar čovjek.

Navečer bi obično došao i don Šime Ljubić pa bi i on sjeo u golubinjak. On je bio mlada i usijana glava kojem je trebalo pružiti šansu da se istakne. Imao je neke knjige u rukopisu, neke je izdao, a sakupljao je i narodne pjesme na Hvaru«. ¹⁰

Na putovanju po Dalmaciji 1862. godine znameniti arheolog i nobelovac Theodor Mommsen boravi na otoku Hvaru preispitujući i popisujući latinske natpise za svoje monumentalno djelo *Corpus inscriptionum Latinarum*.¹¹ Tako posjećuje i Nisitea na Tvrđalju pa je sačuvana i njegova vlastoručna potvrda, napisana u Starom Gradu 10. svibnja 1862., da je od Petra Nisitea posudio dva sveska *Iscrizioni dalmate lette ed illustrate ad uso di studio* i jedan svezak *Iscrizioni Salonitane*, koje će vratiti u roku od pet dana. Pedantno i točno pismom od 16. svibnja iz Splita priopćuje Nisiteu da mu poštom vraća posuđene knjige, dragocjena djela i srdačno zahvaljuje.¹² Godine 1873. Mommsen spominje Nisitea u CIL-u riječima »venerabilis vere senex«.

U glavnoj velikoj dvorani Tvrđalja Nisiteo je bio izvanredno uredio veliku knjižnicu, pa je i Ivan Kukuljević Sakcinski zapisao da je ta biblioteka jedna od prvih u Dalmaciji, a Šime Ljubić 1874. piše da je ta knjižnica »bez-dvojbeno jedna od najvažnijih u zemlji«. ¹³ Također je zanimljivo i sjećanje na već starog Nisitea koje je zabilježio Dinko Politeo.

»Kao u snu vidim još njegova djeda, starca od devedeset godina, malo, gotovo nezatno prignuta, sa velikom bojadisanom maramom, koja mu je visila, vezana o uhu crnoga paletota. Bio je to dr. Petar Nisiteo, čovjek na glasu i van pokrajne, kao prirodoslovac i arheolog. Bio je član dopisnik pov-

¹⁰ I. Pederin, str. 232–233.

¹¹ F. Bulić, »Razvoj arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji kroz zadnji milenij«, *Zbornik Matice hrvatske*, Zagreb, 1923., str. 31–32.

¹² S. Plančić, str. 32.

¹³ P. Kuničić, str. 91; A. Petravić, str. 180; N. Petrić, str. 264; N. Anzulović, str. 529–540.

jestničkoga društva u Zagrebu i arheološkoga zavoda u Rimu, koji je najvećim veseljem primao u svom organu njegove članke.

Nego ako u ono doba djetinstva misao Hektorovićeve palače nije na mene djelovala, u velike je naprotiv djelovala knjižnica dra. Petra Nisitea. Onda je to bila najveća knjižnica u Dalmaciji poslije one Paraviine u Zadru. I to se kao u snu spominjem, kako je pok. starac nasladjivao se kad je nama, premda smo još djeca bili, pokazivao knjižnicu, koju je on njegovao uprav nekom oduševljenom ljubavi«. ¹⁴

U takvom okružju pored Nisitea učio je i znanstveno uzrastao i don Šime Ljubić. Kako to piše Ante Petravić, Ljubić je u pravom smislu te riječi učenik i gojenče Nisiteovo, pa i sam Ljubić u svom konceptu autobiografije navodi kako su ga na domaću povijest naputili Petar Nisiteo njegov sugrađanin i velik erudit, arheolog i prirodoslovac, te Ante Kuzmanić. ¹⁵ U članku »Verhu Hvara« 1845. godine poziva se na svog učitelja i mještanina Petra Nisitea, a iste godine piše Nisiteu iz Zadra: »Koliko li Vam moram biti zahvalan za one sretne ure kroz prošle jesenske praznike, kada sam slušao Vaša mudra razlaganja i poduke!«.

U tom pismu mu najavljuje kako će uskoro objaviti Hektorovićevo *Ribanje i ribarsko prigovaranje*, kojega mu je rukopis dao Nisiteo iz svoje knjižnice. Sljedeće 1846. godine *Ribanje* je i objavljeno, pa je Ljubić poslao Nisiteu primjerak sa znakovitom i rječitom posvetom: »Pripoštovanomu gospodinu Petru Nisiteu, glasovitomu stariniku i naravoslovcu i vatrenome domorodcu, ovu knjigu na znak ljubavi i harnosti, poklanja i posvetiva, izdatelj«.

Ljubić naglašeno izražava štovanje prema svom učitelju koji mu je bitno pomogao u njegovom radu i izobrazbi, osobito u arheološkoj i povijesnoj tematici. Njegovo učenje uz Nisitea i njegovu knjižnicu obilato mu je koristilo, a osobito od 1847. kada je postao kapelan u rodnom Starom Gradu. I sam naglašava u svojoj autobiografiji da se tada bavio filološkim i povjesnim studijama te proučavao grčke i rimske natpise i novce. Naravno obilato koristeći dotadašnji Nisiteov znanstveni rad, ideje i knjižnicu.

To je rezultiralo i njegovim prvim značajnim arheološkim radom »Staro dalmatinsko penezoslovlje« objavljeno u *Arkivu*, II, 1852., i godinu dana kasnije na talijanskom kao »Nummografia dalmata« u *Archiv für Kunde Österreichische Geschichtsquellen*, 11, 1853. Međutim, koliko je to njegov originalni znanstveni rad vrlo je dvojbena. Prije je to očita kompilacija dotadašnjeg Nisiteova znanstvenog rada na temu antičke dalmatinske numizmatike, a Ljubić je obilato iskoristio Nisiteovu dobronamjernost, susretljivost i njegov znanstveni rad i znanstveno dopisivanje što Ljubić i spominje u svom tekstu.

¹⁴ D. Politeo, *Izabrani članci*, D. Tuzla, 1901., str. XXIV–XXVI.

¹⁵ A. Petravić, str. 27; I. Pederin, »Život i ideološki sadržaj u djelu Šime Ljubića«, *Croatica Christiana Periodica*, br. 29, Zagreb, 1992., str. 86.

Uostalom i Nisiteo je napisao 1858. u Beč i Split »da je novce i natpise koje ima objelodanio Š. Ljubić, koji je iskoristio njegovo prijateljstvo«. ¹⁶

Da to nije bilo slučajno pokazuje nam jedan drugi primjer, koji će se pokazati slijedom kao vrlo ilustrativan za neprimjeren odnos Ljubića prema Nisiteu. Godine 1852. (12. 4.) Nisiteo šalje jedan svoj rad o Diomedu Ilirskom («Kritička zapažanja o neobičnim događajima pripisanim grčkom Diomedu») Družtvu za povjesnicu (Akademiji) u Zagrebu. O tome piše i prijatelju F. Lanzi »Prošlih dana poslao sam joj jednu radnju, što je od davna bijah izradio, a Ljubić mi ju je prepisao. Pokušao sam da dokažem, da bajoslovne i povjesne zgođe, što se pridavaju Diomedu grčkom iz epohe trojanskoga rata, ne mogu da se tiču većinom toga junaka, već na suprot jednoga Diomeda ilirskoga iz drevnije dobi, glasovitoga pomorca iz dobe Dauna ilirskoga, gospodara Daunije u Italiji«. ¹⁷ Nakon godine dana 1853., opet piše Nisiteo Družtvu da što je s člankom, a Mijat Sabljar mu odgovara da radnje nisu primili i da je vjerojatno zagubljena. Međutim pita Nisitea bi li im ustupio svoja dopisivanja koja se tiču starina, kao što je bio ustupio Ljubiću za članak o novcima za *Arkiv*. ¹⁸ Znakovito, vidjet ćemo!

Još dva detalja pokazuju da odnosi Nisitea i Ljubića više nisu bili tako srdačni. Ida von Düringsfeld u pismu 18. prosinca 1853. usput pozdravlja i Šimu Ljubića, a Nisiteo joj u pismu od 20. siječnja 1854. u *post scriptum*u piše da Ljubića ne vidi nikada te da naši mladi »mudračići« ne davaju vrijednosti društvu staraca. ¹⁹ Na primjerku *Dizionario* izašlog 1856. postoji na određenoj stranici u knjizi Nisiteova vlastoručna bilješka »Hos ego versiculas feci, alter tulit honores. Nisiteo.«, što pokazuje da se »Ljubić doista okoristio savjetima a i radnjama Nisiteovim«. ²⁰ Od 1856. prestaje i Nisiteovo dopisivanje s Ljubićem. ²¹

Da je to očito povrijedilo Nisitea, inače veoma decentnu osobu, vidljivo je iz njegova pisma Centralnoj komisiji za čuvanje i istraživanje spomenika u Beču 1858. gdje navodi da posjeduje četiri grčka natpisa i sto primjeraka starog novca, a koje je objelodanio Šime Ljubić koji je iskoristio njegovo prijateljstvo. S time se slažu i dva pisca koja su pregledala Nisiteov arhiv i radove, Ante Petravić i Petar Kuničić, kao i onaj tko se imalo pozabavio tom tematikom. ²²

Ljubićeva »zahvalnost« Nisiteu ilustrirana je još jednim, doista indecentnim primjerom. Prisjetimo se Nisiteovih pisama iz 1852. i 1853. o svojoj

¹⁶ S. Plančić, str. 32.

¹⁷ A. Petravić, str. 275; S. Plančić, str. 76.

¹⁸ A. Petravić, str. 275–276.

¹⁹ S. Plančić, str. 31.

²⁰ P. Kuničić, str. 83.

²¹ N. Čolak, »Inventar rukopisne ostavšine Šime Ljubića«, *Arhivski vjesnik*, sv. 4–5, Zagreb, 1962., str. 250.

²² A. Petravić, str. 270–273; P. Kuničić, str. 83; S. Plančić, str. 32.

radnji o Diomedu. Dočekavši Nisiteovu smrt iste 1866. izlazi u zagrebačkom *Književniku* rad Šime Ljubića »O Diomedu Ilirskom«!²³ Ljubić je »pokupio« Nisiteov originalni rad i ideju te ju je u toku petnaestak godina što je radnja bila »zagubljena« ponešto nadopunio. U radu Ljubić ipak mimogred spominje Nisitea »U tom će nam biti pri ruci ne samo, po što je moguće, stari izvori povjestnički, no i najnovija djela baveća se o prvom dobu obće povjestnice, a navlastito pak neka proučenja, koja je baš ob ovom predmetu sastavio vrlo naš prijatelj i sugradjanin dosta oglašeni starinar Petar Nisetić«.

Naravno ove stvari, kakve takve, ne umanjuju značaj velikog opusa Šime Ljubića nego, pored Ljubićeve karaktera, pokazuju na primjeru ovog odnosa koliko je značajno djelo Petra Nisitea i njegov pedagoški i znanstveni utjecaj na Šimu Ljubića. Ja sam u ovom prilogu htio posebice istaknuti veliki značaj znanstvenog lika Petra Nisitea za našu kulturu XIX. stoljeća, na jedno djelo koje je stjecajem okolnosti ostalo uglavnom zaboravljeno i zanemareno, dok ideje, članci i rješenja koja je potaknuo i otvorio Nisiteo, još su i danas aktualna i predmetom su znanstvenog raspravljanja u arheologiji i antičkoj povijesti naše zemlje.²⁴

Kao što smo vidjeli njegovo je djelo marljivo iskoristio don Šime Ljubić, pa da je samo potpisao članke u koautorstvu s Nisiteom bilo bi primjereno, međutim on je pokazao izrazito neprofesionalan odnos i ljudsku bezobzirnost prema svom dobrom i genijalnom učitelju. To što je Petar Nisiteo postajao pomalo zaboravljen uvelike je »zasluga« baš Ljubića koji je neprimjereno iskazao svoju »zahvalnost« prema liku i djelu Petra Nisitea.

PETAR NISITEO I ŠIME LJUBIĆ

Sažetak

U ovom članku je riječ o dvije značajne ličnosti za hrvatsku kulturu XIX. stoljeća iz područja povijesti, arheologije i književnosti. Obojica Starograđani, Petar Nisiteo (1774.–1866.) djelovao je u prvoj polovici, a Šime Ljubić (1822.–1896.) u drugoj polovici XIX. stoljeća. Njihov prinos hrvatskoj kulturi je veoma velik.

Petar Nisiteo završio je studije u Padovi, zatim je živio u Veneciji s književnicom kontesom Fanny Morelli, a potom je bio profesor i ravnatelj liceja u Gorici. Od 1814. živio je u Starom Gradu u Tvrđalju Petra Hektorovića kao njegov daljnji baštinik, gdje je

²³ Š. Ljubić, »Predaje Jadranske. Historičko-kritička izraživanja o obstanku Diomeda Ilirskoga«, *Književnik*, III, 1866., str. 496–510. Također vidi i prethodni Ljubićev rad na osnovu Nisiteovih rezultata: »O nekih pjenezih grčkih, izkopanih u Starom Gradu na Hvarskom otoku u Dalmaciji«, *Književnik*, I, 1864.; T. Smičiklas, »Život i djela Šime Ljubića«, *Ljetopis JAZU*, 12, za godinu 1897., Zagreb, 1898., str. 190. O Diomedu: R. Katičić, *Diomed na Jadranu. Illyricum mythologicum*, Zagreb, 1955., str. 333–386.

²⁴ I. Vidović, str. 134–142; S. Plančić, str. 53–61, 73–85. U ova dva rada prikazano je cjelovito Nisiteovo djelo s popisom objavljenih i rukopisnih njegovih radova. P. Nisiteo je uglavnom objavljivao u časopisima *Gazzetta di Zara* i *La Dalmazia* u Zadru te u *Annali dell' Instituto di corrispondenza archaeologica* u Rimu.

sredio obiteljski arhiv Hektorovićevidi i uredio veliku knjižnicu, jednu od najvećih u Dalmaciji. Već poznat kao prirodoslovac od tada započinje njegov arheološko-povijesni rad s temama iz antičke povijesti, mitologije, arheologije, numizmatike i epigrafije. Objavljivao je u časopisima *Gazzetta di Zara* i *La Dalmazia* u Zadru te u *Annali dell' Istituto di corrispondenza archaeologica* u Rimu. Prvi je pisao o grčkim natpisima Farosa, o grčko-ilirskim novcima (Jonije, Balej, Herakleja, Faros, Dimale, Issa, Corcyra) te o pitanjima grčke kolonizacije. Teme o kojima je pisao, njegove postavke i rješenja i danas su vrlo aktualne, osobito po pitanjima naše antičke povijesti i arheologije. Bio je najpoznatiji arheolog Dalmacije svoga vremena i poznati prirodoslovac. Nažalost, njegovo je djelo pomalo zaboravljeno i ostalo je uglavnom zanemareno.

Tome je upravo pridonio prema njemu nezahvalni Šime Ljubić. Ljubić je bio u pravom smislu Nisiteov učenik kako to navode stariji autori koji su o njima pisali, a to spominje i sam Ljubić u svojoj autobiografiji. Od Nisitea je dobio prva znanja iz povijesti i arheologije te se uz njega i njegovu bogatu biblioteku profilirao kao mladi znanstvenik. Po rukopisu kojeg mu je dao Nisiteo iz svoje knjižnice Ljubić je priredio i objavio 1846. *Ribanje i ribarsko prigovaranje* Petra Hektorovića. No već 1852. je objavio rad na hrvatskom »Staro dalmatinsko penezoslovje« prevedeno na talijanski 1853. kao »Numografia dalmata«, prvi značajniji znanstveni rad. Međutim, to je kompilacija Nisiteova rada i njegovih dopisivanja na temu grčkih i grčko-ilirskih novaca u Dalmaciji, tako da se kasnije sam Nisiteo požalio da je Ljubić iskoristio njegovo prijateljstvo. Tako je bilo i s nekim drugim radovima koje je Ljubić objavio. Takav odnos Ljubića bio je jedan od glavnih razloga da je Nisiteovo djelo poslije uglavnom zanemareno iako su, kako sam napisao, njegove ideje i rješenja i danas aktualni u pitanjima naše arheologije i antičke povijesti.

PETAR NISITEO AND ŠIME LJUBIĆ

Summary

This article discusses two authors of importance for the Croatian culture of the 19th century in the study of history, archeology and literature. Both natives of Stari Grad [on the island of Hvar] Petar Nisiteo (1774–1866) was active in the first half, and Šime Ljubić (1822–1896) in the second half of the 19th century. Their contribution to the Croatian culture is of great significance.

Petar Nisiteo finished his studies in Padua, and afterwards moved to Venice, where he lived with the writer Countess Fanny Morelli. Later, he was a teacher and the principal of a lyceum in Gorica. From 1814 he lived in Stari Grad, in the castle previously owned by Petar Hektorović [Croatian renaissance author] as his remote heir, where he organized Hektorović family archive and a large library, one of the largest in Dalmatia. Already known as a scientist, he embarked on a new field of research, publishing works in archeology and history, dealing with the classical Greek and Roman history, mythology, archeology, numismatics and epigraphy. He published in magazines *Gazzetta di Zara* and *La Dalmazia* in Zadar, and in *Annali dell' Istituto di corrispondenza arhaeologica* in Rome. He was the first to write about the Greek inscriptions of Pharos, about Greek-Illyrian coins (Ionius, Balei, Heraclaea, Pharos, Dimale, Issa, Corcyra) and on the issues of the Greek colonization. The topics he covered, his theses and conclusions are still valid, particular-

ly those concerning Croatian ancient history and archeology. He was the most noted archaeologist in Dalmatia at the time, and a well known scientist. Unfortunately, his work is somewhat forgotten and remains largely neglected.

Allegedly, an ingrate, Šime Ljubić has contributed to such state of affairs. Ljubić was a student of Nisiteo's in the full sense of the word, claim the earlier authors writing about the two, and even Ljubić himself muses on this in his autobiography. He received his first training in history and archaeology from Ljubić, and working with him and using his library went on to become a fine, young scientist. Using the manuscript given to him by Nisiteo from his own library, Ljubić edited and published in 1846 *Ribanje i ribarsko prigovaranje* by Petar Hektorović. Shortly afterwards, in 1852, he published a work in Croatian »Staro dalmatinsko penezoslovje«, translated into Italian in 1853, as »Numografia dalmata«, his first noted scientific work. However, this was a compilation of Nisiteo's work, and his correspondence on Greek and Greek-Illyrian currency in Dalmatia, and later Nisiteo himself complained about Ljubić abusing their friendship. Similar claims followed some other works Ljubić had published. The strenuous relationship between the two authors was one of the main reasons why subsequently, Nisiteo's work remained largely neglected, although his ideas and conclusions still hold clout in the area of the study of the Croatian archaeology, and classical Greek and Roman history.

Sl. 6.: Mauzolej Šime Ljubića u Starom Gradu na Hvaru

Tihana Luetić

Šime Ljubić i Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti

Izvorni znanstveni članak
UDK 930-05 Ljubić, Š.

U krugu najistaknutijih domaćih znanstvenih i kulturnih djelatnika druge polovice XIX. stoljeća svoje mjesto našao je i povjesničar i arheolog don Šime Ljubić. Hrvatska historiografija do sada je dala nekoliko cjelovitih prikaza njegova života i djelovanja počevši od njegovog suvremenika i autora Ljubićeva opširnog nekrologa Tadije Smičiklasa,¹ pa do suvremenih radova o njemu iz pera Stjepana Antoljaka koji se njime pozabavio u okviru svojeg pregleda hrvatske historiografije² i Ivana Pederina koji je na temelju Ljubićeve ostavštine iz Državnog arhiva u Zadru analizirao život i ideološku pozadinu njegova djelovanja.³ Postoji još čitav niz kraćih biografskih radova o Šimi Ljubiću, radova o njemu kao arheologu i numizmatičaru,⁴ članaka o njegovoj korespondenciji,⁵ a nedavno su objavljena i dva opsežnija rada o njemu kao upravitelju Narodnog muzeja u Zagrebu.⁶

U ovom radu će se posvetiti pažnja vezi Šime Ljubića i Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Bit će riječi o njegovom izboru među prvih šesnaest akademijinih članova, zaposlenju na mjestu pristava te potom kustosa (čuvara) i ravnatelja u Zemaljskom narodnom muzeju u Zagrebu dok je ta institucija bila pod ingerencijom Akademije,⁷ Ljubićevom izdavačkom radu u smislu objelodanjivanja izvora za domaću povijest u Akademijinim izdanji-

¹ Tadija Smičiklas, »Život i djela Šime Ljubića«, *Ljetopis JAZU za god. 1897.*, sv. XII, Zagreb, 1898., str. 150–243.

² Stjepan Antoljak, *Hrvatska historiografija do 1918.*, knj. II., Zagreb, 1992., str. 40–76.

³ Ivan Pederin, »Život i ideološki sadržaj u djelu Šime Ljubića«, *Croatica Christiana Periodica*, XVI, br. 29, str. 85–125; Zagreb, 1992.

⁴ Pregled bibliografije o Šimi Ljubiću vidi u: Tihana Luetić, »Šime Ljubić kao upravitelj Zemaljskoga Narodnog Muzeja u Zagrebu od 1867. do 1878. godine«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, vol. 19, Zagreb, 2001., str. 216, bilj. 5.

⁵ Popis radova vezanih uz Ljubićevu korespondenciju vidi na str. 217–218 u radu: Tihana Luetić, »Korespondencija Šime Ljubića i Franje Račkoga«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, vol. 20, str. 217–268; Zagreb, 2002.

⁶ Tihana Luetić, »Šime Ljubić kao upravitelj«, str. 215–261; Tihana Luetić, »Darovi i darovatelji arheološkom odjelu Narodnog zemaljskog muzeja u Zagrebu od 1868. do 1875. godine«, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3.s., sv. XXXIV, str. 217–264; Zagreb, 2001.

⁷ Po novom muzejskom zakonu iz 1878. prestaje Akademijina uprava nad Muzejom a njezin dotadašnji čuvar (kustos) postaje muzejski ravnatelj. To razdoblje iza 1878. ovdje nećemo pratiti, jer Ljubić više u svom poslu nije ovisio o Akademiji, barem što se Muzeja tiče.

ma, a u pozadini svega toga i o odnosima i atmosferi među ključnim osobama tadašnje JAZU i Šime Ljubića, koji su varirali od prijateljskih veza do nesuglasica i svađa. Uz korištenje do sad objavljenih spomenutih radova, rad će se dijelom temeljiti i na objavljenoj i neobjavljenoj korespondenciji Ljubića i Akademije te Ljubića i njegovih kolega i suradnika. Riječ je prije svega o građi iz Arhiva HAZU, fond: Registratura Akademije (dalje u tekstu: AHA-ZU-R), gdje se nalazi sva službena korespondencija Ljubića, Akademije i Vlade vezana uz poslove muzeja, njegova imenovanja, službena putovanja te izdavanje izvora. Korišteni su i neki dokumenti iz Arhiva Arheološkog muzeja u Zagrebu (dalje u tekstu: AAM)⁸, kao i neki dokumenti iz Ljubićeve ostavštine iz Državnog arhiva u Zadru (dalje u tekstu: DAZ).

I prije svog dolaska u Zagreb i izbora za pravog člana JAZU, Šime Ljubić nije bio nepoznat vodećem krugu domaćih intelektualaca koji su s entuzijazmom radili na još nedovršenoj integraciji hrvatske nacije putem organiziranja novih znanstvenih i kulturnih institucija. Njegov dugogodišnji znanstveni rad, niz rasprava i studija koje je do tada napisao, ali prije svega rad u mletačkom arhivu, nisu ostali nezapaženi među tada najeminentnijim hrvatskim povjesničarima. Ljubić je u svom višegodišnjem radu u mletačkim pismohranama sakupio građu prevrijednu za domaću povijest, a to se savršeno uklapalo u ciljeve i shvaćanja tadašnje povijesne znanosti. Hrvatska historiografija u drugoj polovici XIX. stoljeća doživljava procvat, podiže se njezina znanstvena razina u objavljivanju izvorne građe i rasprava, ali istovremeno ona postaje sastavni dio niza metoda koje su trebale pomoći u formiranju i jačanju hrvatske nacionalne svijesti i nacionalnoj integraciji. Temeljeno na takvim shvaćanjima, objavljivanje dokumenata iz hrvatske prošlosti bila je nužnost novoosnovane Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, jer su se sve političke i društvene akcije trebale argumentirati povijesnim dokumentima.⁹

U takvim okolnostima, Ljubić je s plodovima svoga arhivskog rada, ali i po svom formalnom obrazovanju (uz bogosloviju, završio je na Bečkom sveučilištu povijest i geografiju)¹⁰ »trebao« Zagrebu, centru prvih i najvažnijih znanstvenih institucija kod nas. Prema pisanju Smičiklasa, Ljubićeva suvremenika, »i Rački i Kukuljević bili su upravo začarani, kada im je Ljubić

⁸ Iz Arhiva Arheološkog muzeja u Zagrebu korišteni su dokumenti vezani uz Ljubićevo djelovanje u muzeju u navedenom razdoblju. To su također dokumenti službene prirode kao i u Akademijinom arhivu, s tim da se ovdje nalazi čitav niz koncepata, ali i nekih privatnih pisama.

⁹ O hrvatskoj historiografiji druge polovice XIX. stoljeća više vidi u: Mirjana Gross, *Suvremena historiografija: korijeni, postignuća, traganja*, Zagreb, 1996., str. 172–188.

¹⁰ Smičiklas, »Život i djela«, str. 169–170. O svom obrazovanju u Beču i profesorima čija je predavanja slušao Ljubić je pisao i u svojoj molbi kojom se javio na natječaj za mjesto čuvara u Narodnom muzeju (AHAZU-R, 59/1869.). Koliko je to obrazovanje, doduše, bilo kvalitetno može se razaznati iz Smičiklasovih komentara koji je na temelju vlastitog poznavanja Ljubića, ali i osobnih razgovora s jednim njegovim profesorom zaključio da je on za cijelo vrijeme svoga studija više pisao nego li učio metodologiju svoje struke, a osim toga, teško ga je bilo »preodgojiti« jer je on na sveučilište došao već kao »gotovo poluučenjak« (Smičiklas, »Život i djela«, str. 170).

pripovijedao, a kada su i svojim očima vidjeli njegove prepise«. ¹¹ Ti prijepisi dokumenata koji su se ticali povijesti naših krajeva nastali su za vrijeme njegova rada u mletačkom arhivu, gdje je naredbom ministra Bacha iz travnja 1859. bio dodijeljen ravnatelju arhiva kao pomoćnik za uređenje najstarije građe, a uz to je morao ispitati diplomatske isprave o pitanju Kleka i Sutorina, turskih enklava u Dalmaciji. Tamo je boravio tri godine, do 1861. kada je imenovan profesorom na osječkoj gimnaziji. ¹²

Po osnutku Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti i po potvrđivanju pravila Narodnog zemaljskog muzeja od 4. ožujka 1866., koji je time postao institucija pod zaštitom Sabora ali pod upravom Akademijinom, konačan dolazak Ljubića u Zagreb bio je već »riješena stvar«. Kukuljević mu je pisao: »Moja i mojih prijatelja književnih iskrena je želja da dodjete ovamo u naš centrum, budi u Muzeum budi u Arhiv, pa da ovdje vašim perom i vašom neutrudljivom marljivostju podpomažete slabe naše sile. Koliko ću moći ja do izpunjenja ove želje djelovati, budite uvjereni da neću štedjeti truda«. ¹³ Smičiklas, osim toga, piše da je Ljubića najviše preporučao Rački koji je »s udivljenjem ogledao, (...), njegove zbirke iz mletačkoga arkiva«. ¹⁴ Iz Ljubićeve, pak, korespondencije s Račkim jasno se vide kontakti koje je on imao s njime i glavnim pokroviteljem te institucije biskupom Strossmayerom u vremenu neposredno prije osnutka Akademije. Temeljem ovih pisama razvidno je da su oni bili jako dobro upoznati s njegovim radom ali i sa svim problemima koje je Ljubić imao i pri izdavanju svojih djela, pri radu u školi (u to doba radio je kraće vrijeme na riječkoj gimnaziji) i u odnosima s nekim kolegama. Ljubić je u to vrijeme s Račkim surađivao u *Književniku* za koje mu je ovaj dao jasne upute i očekivao od njega priloge, ¹⁵ na što je on i odgovorio pozitivnom suradnjom i slao svoje priloge, ¹⁶ molio ga je za pomoć oko tehničkih stvari u tiskanju njegova djela *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, ¹⁷ izvještavao ga u vezi svih problema oko tog izdanja i njegove zapljene, ¹⁸ opširno ga je izvješćivao o radu u mletačkom arhivu i vrijednosti građe koju prepisuje, ¹⁹ o građi koju prepisuje za Stross-

¹¹ Smičiklas, »Život i djela«, str. 174. Popis ovih prijepisa dostavio je Kukuljeviću, a Smičiklas ga je i objavio (vidi str. 175–186).

¹² Isto, str. 171; Antoljak, *Hrvatska historiografija*, str. 45; Pederin, »Život i ideološki sadržaj«, str. 102–103.

¹³ Antoljak, *Hrvatska historiografija*, str. 49; pismo vidi i u: S. Antoljak (ur.), *Miscellanea Državnog arhiva u Zadru*, II.–IV. (1950–1952), prepisao Ante Strgačić, str. 158–159.

¹⁴ Smičiklas, »Život i djela«, str. 191.

¹⁵ Pismo Račkoga Ljubiću, Zagreb 27.12.1863. (Luetić, »Korespondencija«, str. 223).

¹⁶ Pismo Ljubića Račkome, Rijeka 28.4.1864. (Isto, str. 226); pismo Ljubića Račkome, Rijeka 23.3.1865. (Isto, str. 228).

¹⁷ Pismo Ljubića Račkome, Rijeka 28.4.1864. (Isto, str. 227–228).

¹⁸ Pismo Ljubića Račkome, Rijeka 8.4.1865. (Isto, str. 231–232); pismo Ljubića Račkome, Rijeka 28.7.1865. (Isto, str. 233–234); pismo Ljubića Račkome, Rijeka 12.8.1865. (Isto, str. 234–235); pismo Ljubića Račkome, Rijeka 2.2.1866. (Isto, str. 243).

¹⁹ Pismo Ljubića Račkome, Mleci 21.9.1865. (Isto, str. 235–238); pismo Ljubića Račkome, Mleci 15.10.1865. (Isto, str. 238–239).

mayera u vezi s urotom Zrinskog i Frankopana iz arhiva i knjižnice Marciane te susretu s njime,²⁰ o prvim pozivima u Zagreb i mogućnosti zaposlenja koje mu je Rački »natuknuo« u arhivu ili u muzeju,²¹ i o konačnom napuštanju njemu nimalo ugodnih školskih obaveza i prilika u kojima je do tada radio kao profesor na riječkoj gimnaziji.²²

Iako je bilo i zakulisnih igara oko prijema Ljubića među prvih šesnaest redovitih akademijinih članova, on je potvrđen za pravog Akademijinog člana od strane kralja, o čemu mu je pisao ban Šokčević u svibnju 1866. godine.²³ Na ovome se činu Ljubić pak osobno zahvalio Račkome jer je vjerovao da je to izravno njegova zasluga: »...dužnost mi je sveta izkazati Vam moju najtopliju zahvalu i harnostju na moje naimenovanje za člana jugoslavjanske Akademije. Znam dobro, da mi je taj odlični dar čisto potekao od same Vaše milosti, a ja ću iz sve snage tražiti to si pouzdanje Vaše neoskvrnjeno sačuvati.«²⁴

U novoj instituciji, Ljubić je odlučio okušati sreću za radno mjesto čuvara (kustosa) u Narodnom muzeju, koji se tada sastojao od dva dijela »prirodoslovnog« i »starinarskog«. Kako je za to mjesto bilo više zainteresiranih, on je unatoč osobnim željama Račkoga i Kukuljevića, morao proći, uz regularne uvjete iz raspisanog natječaja, i kroz niz nepredviđenih okolnosti vezanih uz odnose među academicima. Ovdje ćemo malo više pažnje posvetiti Ljubićevom zaposlenju u Muzeju pod upravom Akademije, upravo kako bi se oživjela ta atmosfera u prvim godinama postojanja Akademije i Narodnog muzeja, te odnos prema Ljubiću u to doba.

U svakom slučaju, Ljubić je zadovoljavao uvjete natječaja raspisanog u rujnu 1867. godine.²⁵ Za poslove muzejskog čuvara (kustosa) i pristava²⁶ tražili su se uz poznavanje hrvatskog jezika i stručnost, što je Ljubić potvrdom o svojim kvalifikacijama i dokazao. Uz to, on je u svojoj molbi naveo i čitav niz poslova koje je do tada radio na polju arheologije, priznanja i popis radova s tog područja.²⁷ Unatoč tome, na ovom je natječaju mjesto muzejskog kustosa ostalo nepopunjeno. Ljubić je izabran za pristava arheološkog odjela Muzeja,

²⁰ Pismo Ljubića Račkome, Mleci 15.10.1865. (Isto, str. 239); pismo Ljubića Račkome, Rijeka 12.11.1865. (Isto, str. 240–241).

²¹ Pismo Ljubića Račkome, Rijeka 12.11.1865. (Isto, str. 241).

²² Pismo Ljubića Račkome, Rijeka 10.1.1864. (Isto, str. 225–226); pismo Ljubića Račkome, Rijeka 23.3.1865. (Isto, str. 230–231); pismo Ljubića Račkome, Rijeka 2.2.1866. (Isto, str. 243).

²³ Među njegovim neprijateljima Ivan Pederin ističe Mihovila Pavlinovića, koji je Ljubića »zbog njegova protuklerikalizma« opisao Račkome kao marljiva znanstvenika ali »nedostojna svećenika i rodoljuba« (Pederin, »Život i ideološki sadržaj«, str. 111). Detaljnije vidi i u: Kosta Milutinović, »Jugoslavenska akademija i dalmatinski preporoditelji«, *Mogućnosti*, X, br. 7, Split, 1963., str. 768–769, 774–775.

²⁴ Pismo Ljubića Račkome, Rogatec 6.7.1866. (Luetić, »Korespondencija«, str. 246).

²⁵ Tekst natječaja vidi u: AHazu-R, 62/1867. a objavljen je i u onodobnom dnevnom tisku.

²⁶ Pristav – stručni pomoćnik; u ovom slučaju radilo se o dvjema stručnim osobama koje su se trebale zaposliti u Narodnom muzeju, u svakom odjelu po jedna a po svom položaju bile su podređene kustosu (čuvaru).

²⁷ Detaljnije o njegovim kvalifikacijama i dotadašnjem arheološkom iskustvu vidi u: Luetić, »Šime Ljubić kao upravitelj«, str. 220–221.

dok je pristavom u prirodoslovnom odjelu izabran Špiro Brusina. Ovakav ishod rezultata natječaja uzrok je imao vjerojatno u tome što se uz nekoliko drugih kandidata, natjecao i Ljubićev najozbiljniji protukandidat Ljudevit Vukotinović »kojega Akademija nije htjela uvrijediti« pa je na koncu mjesto ostalo prazno.²⁸ To je Rački »diplomatski« objasnio Ljubiću u pismu: »Mi povjesnici i jezikoslovci volili bismo, da kod muzeja budu dva arkeologa t.j. čuvar i pristav; ali prirodoslovci rado bi imali takodjer čuvara, pak misle, da ovo mjesto ostane izpražnjeno, dok se prijavi sposoban prirodoslovac, osobito geolog. Na dalje – skoro nitko ne bi rado imali Vukotinovića, a opet ne bi ga htjeli simpliciter zabaciti. Stoga misli se taj put ovako običi taj tjesnac: mjesto čuvara neka ostane nepopunjeno, imenovati Vas za prvoga pristava s funkcijom čuvara, a Brusinu za drugoga, prirodoslovca pristava. Nitko ne sumnja u vaših sposobnostih – ali misli se, da bi se tim načinom iztisnulo, a opet neuvriedilo Vukotinovića«. Ujedno ga je obavijestio da će neformalno on obavljati poslove čuvara, za što će mu Akademija osigurati potrebnu nagradu, što bi se dodavalo na redovnu plaću muzejskog pristava od 900 forinti te bi, ukoliko prihvati ovo mjesto konačno »neimajući posla sa školom«, mogao bi prirediti za tisak mletačke rukopise.²⁹ Iako nije bio oduševljen ovakvim razvojem događaja, držeći prije svega da Vukotinović nema formalne sposobnosti za to radno mjesto, Ljubić se ipak uzdao u Račkoga da će mu uskoro osigurati mjesto pravog čuvara, a do tada je bio spreman zadovoljiti se gore spomenutim uvjetima.³⁰ Ono što je on, međutim, doista mislio o ovome natječaju vidi se jasno iz koncepta jednog znatno kasnijeg dopisa Vladi, gdje drži da je ovaj neizbor bio zapravo »povod Akademiji, da si uzme u svoje ruke ne samo vrhovnu nego i neposrednu upravu muzeja, koju je obavljala putem svoga odbora«.³¹

Sljedeći natječaj za nepopunjeno mjesto čuvara izašao je u siječnju 1869. s identičnim uvjetima kao i prvi.³² I na njega su se uz dvojicu drugih kandi-

²⁸ Pederin, »Život i ideološki sadržaj«, str. 112. Ostali kandidati bili su: Gjuro Šporer »savjetnik u miru, u Opatiji kod Rieke«, Pavle Kamenar »odvjetnik u Zagrebu«, Alfonso Müllner iz Beča, Aleksandar Gobanac »rudarski inženir u Železnoj Kapli u Koruškoj«, Aleksandar Vidulović »učitelj u gosp. šum. zavodu u Križevcu«, Kristian Franoa »privremeni učitelj realke u Varaždinu« i Juraj Potočnjak »činovnik u miru u Selcih« (AHAZU-R, 87/1867).

²⁹ Pismo Račkoga Ljubiću, Zagreb 8.11.1867. (Luetić, »Korespondencija«, str. 256–257).

³⁰ Pismo Ljubića Račkome, Rijeka 12.11.1867. (Isto, str. 258). U istom pismu odmah pokušava riješiti i praktične stvari, mjesto svoga stanovanja, te moli neka mu bude »u muzejalnoj sgradi dozvoljen mali stan, ako li ne badava, a no barem uz jevtin najam«. Rački mu na ovu molbu nije mogao udovoljiti ali ga istovremeno umiruje kako s financijske strane u Zagrebu ne bi trebao imati problema, jer će uz redovna primanja moći računati i na honorare: »Kada ovamo dodjete, potražite si stan, jer u muzeju imade stan samo poslužnik ili pazikuća. Ili možebit vam Mesić stan našao? Lasno ćete si naći dvie, tri liepe sobe. Sada si dajte dovesti sve svoje stvari iz Rijeke, da na dva mjesta neplaćate. (...) Ostalo ćemo za vas ovdje skrbiti. I književnom radnjom možete si svake godine koju stotinu zaslužiti; n. p. ako priredite za akademiju izvješća mletačka itd. Svakako ćete biti ovdje mimiji i svoj gosp.« (Luetić, »Korespondencija«, str. 262).

³¹ AAM, kut. 34, fascikl: prostorije muzeja. Koncept nije datiran ali se po sadržaju može zaključiti da je nastao nakon 1880. Usp. Luetić, »Šime Ljubić kao upravitelj«, str. 223.

³² AHAZU-R, 24/1869. Kao i prvi put, natječaj je objavljen i u dnevnom tisku. Usp. Isto, str. 224.

data,³³ prijavili ponovno Vukotinović i Ljubić. Ovoga puta na skupnoj akademijinoj sjednici od 3. svibnja 1869. odlučeno je da Ljubić ima više kvalifikacija jer Vukotinović, iako je imao iskustvo rada u muzeju (on je do tada kao tajnik Gospodarskog društva koje je upravljalo Muzejom zapravo vršio dužnost muzejskog čuvara), nije imao formalno obrazovanje.³⁴ Akademija je u svojem izvješću Kr. namjesničkom vijeću o Ljubiću napisala vrlo pohvalne primjedbe: »Strukovno znanje Ljubićevo priznali su tako pojedini učeni zavodi, koji su ga među svoje članove uvrstili, kano pojedini evropski prvaci u ovoj znanosti. (...) Što se tiče Ljubićeve kod nar. zem. muzeja strukovna djelovanja ono je jugoslavenska akademija u svojem izvješću pohvalno spomenula. (...) Kano čuvarov namjestnik pokazao se veoma marljiv, točan i obziran. Iz ovih je razloga jugoslavenska akademija držala svih za ovu službu natjecatelja Simu Ljubića najvrjednijim i najsposobnijim«. ³⁵ Sada je još bilo potrebna samo vladareva potvrda, za što ga je trebao predložiti Ban. Međutim, ni ova naizgled formalna stvar za Ljubića nije išla glatko: najprije ga tadašnji ban Rauch nije htio predložiti kralju za potvrdu, iz nama nepoznatih razloga; potom je novi ban Bedeković ponovno tražio mišljenje od Akademije, čiji mu, pak, muzejski odbor ovoga puta nije bio naklonjen, ali čiji prijedlog na akademijinoj sjednici ipak nije bio primljen: ponovno se odlučuje apsolutnom većinom da se za Ljubića treba tražiti potvrda od vladara. (Da su postojale nesuglasice između članova muzealnog odbora i članova Akademije, može se donekle zaključiti po zapisnicima sa sjednica na kojima se odlučivalo o Ljubićevom izboru. Iako nažalost nema podataka kako je tko glasovao, jasno se vidi da članovi Muzealnog odbora i ostali članovi Akademije ne dijele isto mišljenje.³⁶) Konačno imenovanje Ljubić je dočekaao tek u prosincu 1871. godine. Akademiji je stigao dopis iz Vlade kojim se javlja da je kralj potvrdio dotadašnjeg privremenog čuvara i privremenog pristava arheološkog odjela Muzeja Šimu Ljubića pravim čuvarom Narodnog muzeja u Zagrebu.³⁷

Kako smo vidjeli, Ljubićev izbor nije bio ni brz ni lagan (od kad se prvi put prijavio na natječaj za mjesto čuvara Muzeja pa do konačne potvrde od strane vladara, prošlo je više od četiri godine), a razlozi tome mogu biti svakojaki: možda su jedan od razloga nesuglasice članova Akademijinog muzealnog odbora koji je bio zadužen za provođenje natječaja i ostalih članova Akademije, ili je možda Ljubićeve nezahvalna narav umanjivala njegove

³³ Jedan od njih, Franjo Pošepni, iako je imao geološku struku, otklonjen je jer nije poznao hrvatski jezik, a drugi, odvjetnik Pavle Kamenar »nije zaslužio niti spomena«, jer nije imao nikakvih stručnih kvalifikacija za to mjesto (Isto).

³⁴ Zapisnik sa skupne sjednice od 3.5.1869. (AHAZU-R, 247/1869. ili Zapisnik sa sjednice u *Rad JAZU*, sv. III, Zagreb, 1969.). Vidi detaljnije u: Isto, str. 224–225.

³⁵ AHAZU-R, 98/1869. Usp. Isto, str. 225.

³⁶ Zapisnik sa skupne sjednice od 29. studenog 1867. (AHAZU-R, 144/1867.) i 6. studenog 1871. (AHAZU-R, 191/1871.). Usp. Isto, str. 226.

³⁷ Vidi detaljnije u: »Šime Ljubić kao upravitelj«, str. 225–226 i Antoljak, *Hrvatska historiografija*, str. 50. Dopis Vlade o Ljubićevu imenovanju nalazi se pod signaturom AHAZU-R, 190/1871.

šanse. Teško je reći zbog prirode dokumenata. Ljubićeva temperamentna narav, koja je već u njegovo doba postala poslovična, nazire se iz velikog broja njegovih dopisa i pisama, naročito iz kasnijeg vremena. Osim toga, na više mjesta naći ćemo kod njegovih suvremenika neugodne komentare o njemu,³⁸ a čak će i Smičiklas, koji piše njegov nekrolog, spomenuti da Ljubić »nije niti nikomu ostao dužan, koji bi se u njega zadjeo. (...) Brz je bio na kar«. No, Smičiklas će ipak istaknuti da je bio »još brži na pomirbu«.³⁹

U kakvu je, pak, atmosferu stigao možda najbolje ocrta korespondencija Vatroslava Jagića s Ljubićem koju je koristio I. Pederin. Jagić je pisao Ljubiću 1875. »o strašnoj zavisti, mržnji i podvalama koje vladaju među našim intelektualcima u Zagrebu, naglašavajući osobito ulogu politike u raspaljivanju te zavisti«.⁴⁰ Ljubić se pak uopće nije bavio politikom već isključivo znanstvenim radom, i to arheologijom u Muzeju gdje je zaposlen, i izdavanjem zbirki izvora te povijesnih i arheoloških rasprava i djela. Da s takve pozicije nije bilo jednostavno djelovati u onodobnom Zagrebu, može se iščitati iz pisma Ljubićeva dugogodišnjeg kolege Špire Brusine koji mu je nakon njegova odlaska u mirovinu pisao da je »sit tih neprestanih trzavica, da se u Zagrebu više ne cijene ni rad ni mar za znanost, ako netko ne želi biti »politička kurva« (...) te da njemu, Ljubiću zavidi na mirovini«.⁴¹

Što se tiče Ljubićevog rada u Muzeju u periodu dok je ta ustanova bila pod upravom Akademije, najopširniji izvor za to bila su Ljubićeva redovita godišnja izvješća Akademiji o stanju Muzeja, na temelju kojih je i napravljeno prethodno istraživanje o njemu kao upravitelju Muzeja.⁴² Kako tema ovoga rada nije Narodni muzej, ovdje ćemo samo u osnovnim crtama sažeti kako je funkcioniralo to zdanje dok je Ljubić njime upravljao, a više ćemo se koncentrirati na njegov odnos s Akademijom.

Prije svega treba razjasniti način na koji je Ljubić funkcionirao u Muzeju. Do 1878. on se za sve muzejske poslove morao prvo obratiti Akademiji, koja bi tek, nakon što je sama vijećala o nekoj njegovoj molbi, izvijestila Vladu, tako da bi rješenje nekih pitanja zbog te procedure potrajalo i po nekoliko mjeseci. A poslova je u tim pionirskim danima Muzeja kao zemaljske ustanove bilo puno. Ljubić je, prije svega, radio na preseljenju Muzeja, njegovom uređenju i preustroju. U ovom razdoblju seoba muzejskih zbirki obavljena je

³⁸ Ovdje navodim samo jedan od upečatljivijih. Radi se o komentaru biskupa Strossmayera o Ljubiću u jeku njegove rasprave s Izidorom Kršnjavim oko osnutka Obrtničkog muzeja. On je 23. svibnja 1879. iz Đakova pisao Franji Račkome: »Ljubić je velika ništarija. I to je prava uš, koju smo si sami u košulju stavili« (Ferdo Šišić, *Korespondencija Rački–Strossmayer*, knj. II, Zagreb, 1929., str. 220).

³⁹ Smičiklas, »Život i djela«, str. 234–235.

⁴⁰ Pismo Jagića Ljubiću, Berlin 15.6.1875. (Pederin, »Život i ideološki sadržaj«, str. 115).

⁴¹ Pismo Brusine Ljubiću, Zagreb 29. rujna 1893. (Isto, str. 119).

⁴² O sadržaju, tonu, načinu i redovitosti pisanja tih Ljubićevih izvještaja vidi u: Luetić, »Šime Ljubić kao upravitelj«, str. 226–228.

nekoliko puta na relaciji Narodni dom – *Kasino*.⁴³ Razlog tako čestim selidbama je taj što se nijedna od tih lokacija, kako ćemo vidjeti, nije pokazala kao idealno rješenje. Muzejske zbirke su se stalno povećavale, a i njihovo stručno sređivanje zahtijevalo je odgovarajući prostor. Osim fizičkih selidbi, 1878. godine izvršilo se i unutarnje preustrojstvo Narodnog muzeja, o čemu sam Ljubić nije mogao puno odlučivati, ali je i ono ostavilo traga u njegovu radu.⁴⁴ On je već 1876. pisao Akademiji o potrebi promjene muzejskih pravila. Dođuše, ne piše u čemu su pravila zakazala, ali je vrlo vjerojatno da je do problema došlo nakon ustrojenja Sveučilišta Franje Josipa I. 1874. godine zato jer pitanja o muzejskom osoblju, kojeg je dio sad trebao postati i profesorski kadar na sveučilištu, muzejskoj knjižnici i dr., nisu bila regulirana tim pravilima.⁴⁵ Tek će novi zakon o muzeju iz 1878. to riješiti. Upravo to uređenje odnosa između Akademije, Sveučilišta i Narodnog muzeja direktno se odrazilo na Ljubićevo djelovanje. Unatoč negodovanju Akademije, 1878. donesen je novi zakon »ob uredjenju narodnoga muzeja u Zagrebu«.

Na temelju tog zakona »narodni muzej (...) stoji pod vrhovnom upravom kr. zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu« te se nigdje više ne spominje posrednička uloga Akademije u upravljanju muzejom. Nadalje, Muzej se dijeli na tri međusobno financijski i upravno nezavisna odjela (zoološki, mineraloški i arheološki, nemaju više istog ravnatelja već »svakim prirodoslovnim odjelom narodnoga muzeja upravlja neposredno imenovani profesor te struke na kr. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu, te je ujedno i ravnatelj dotičnoga odjela« dok ravnatelj arheološkog odjela ostaje samostalan te ga i dalje na prijedlog bana potvrđuje vladar.⁴⁶ Taj je zakon imao pozitivno djelovanje na Ljubićev daljnji rad u Muzeju koji će potrajati sve do 1892., iako on u početku nije bio zadovoljan njime.⁴⁷ Upravo temeljem njega Ljubić je stekao samostalnost u svom radu u odnosu na Akademiju, nakon što ga je ban potvrdio za ravnatelja Arheološkog odjela Narodnog muzeja.⁴⁸

⁴³ Iz zgrade Narodnog doma u Opatičkoj ulici, muzejske zbirke selile su se u zgradu nekadašnjeg *Kasina* – to je palača u Demetrovoj ulici u kojoj se danas nalazi Prirodoslovni muzej. Ljubić će tijekom svoga upravljanja Muzejom voditi još jedno preseljenje, taj put u Akademijinu palaču na Zrinskom trgu 1880. godine.

⁴⁴ Luetić, »Šime Ljubić kao upravitelj«, str. 230.

⁴⁵ Isto, str. 233–234.

⁴⁶ AHAZU-R, 245/1878. Usp. Isto, str. 234.

⁴⁷ Ljubić u početku nije bio zadovoljan ovakvim preustrojem Narodnog muzeja, ponajviše zato što je izgubio ingerenciju nad ostalim odjelima. Svoje argumente protiv osamostaljivanja prirodoslovnih odjela temeljio je na primjerima iz većih sredina objašnjavajući pritom kako »u bečkih muzejih prirodoslovnih ima profesora, koji drže svoja predavanja na sveučilištu, a ipak u muzeju podređeni su kao muz. činovnici muz. ravnatelju«. Ni Pešta, navodi on, nema tako posebne muzeje te je »Pulsky ravnatelj i ark. i prir. i knjižnice«. Osim toga, »postavši tri muzeja, dočim prije se muzejska dotacija djelila na dva razdjela (...), sada ne samo se razdjelila na troje nego se i umanjila« (koncept Ljubićevog dopisa vladi, nedatiran, oko 1880. godine, AAM, kut. 34, fascikl: Prostorije muzeja).

⁴⁸ Rješenje o Ljubićevoj potvrdi na mjestu ravnatelja od bana Mažuranića 1878. godine nalazi se u Državnom arhivu u Zadru. (Pederin, »Život i ideološko djelovanje«, str. 116).

Među glavne Ljubićeve muzejske poslove za vrijeme Akademijinog nadzora spadalo je i uređivanje muzejskih zbirki i njihovo povećavanje nabavom novih predmeta. Međutim, tu je najvećim dijelom bio ograničen skromnim financijskim sredstvima, određenih muzejskom dotacijom koje je država odredila Akademiji za potrebe Muzeja. Ljubićeve zamisli o sređivanju muzejskih zbirki »prema zakonima struke«, ali i svi ostali stručni poslovi (putovanja, nabavka stručne literature i časopisa, izdavanje muzejskog časopisa i drugo), najviše zbog financija, realizirale su se samo djelomično. Unatoč tome što je Muzej, za razliku od prethodnog vremena bio »zemaljski zavod« pa ga je, prema tome, morala financirati država, muzejska dotacija bila je nedovoljna za sve muzejske potrebe. Popunjavanje i kupnja pojedinih muzejskih zbirki još je velikim dijelom ovisila o darovima i dobrovoljnim prilozima.⁴⁹ Veliku zaslugu za popunjavanje zbirki darovima Ljubić je pripisao i proglasu kojeg je izdala Akademija 1. svibnja 1868. u vezi Narodnog muzeja a u kojem je »rodoljube bodrila, da svakojake predmete koji se Muzeja tiču, blagoizvolilo mu ili pokloniti ili odstupiti«. ⁵⁰ U poslovima nabavke većih akvizicija sudjelovala je i sama Akademija. Tako je, primjerice, u kupnji velike zbirke starogrčkog posuđa u Trstu za 2000 for. Akademija uputila Ljubića da sklopi nagodbu oko kupnje, ali prije svega da provjeri njenu autentičnost. O tome se vodila i prepiska između Strossmayera i Račkog. Za utvrđivanje autentičnosti Ljubić, za kojeg Rački piše da »nije tomu dosta vješt« što i on sam priznaje, konzultirao je dr. C. Kunza, ravnatelja tršćanskog muzeja i »druge vještake«. ⁵¹ O samom financiranju zbirke Rački će još 10. ožujka pisati pokrovitelju da je Ljubić već prije nego je otišao u Trst »bojeći se da se ne otme našem muzeju, izdao pozive na imućnije patriote«. ⁵² Jednu od najvažnijih akvizicija za Narodni muzej predstavljala je tzv. Kollerova zbirka: radilo se o zbirci egipatskih predmeta baruna Franza von Kollera koja je za Muzej otkupljena prinosima Strossmayera i grofice Elizabete Drašković te dijelom drugim prinosima skupljenim na poticaj Franje Račkog. Sam Rački sugerirao je Ljubiću kupnju ove zbirke: »Grofica Draškovička stavila se na čelo subskripcije za egipatski muzej bar. Kollera. On je njezin prijatelj i traži 3000 for. Biskup je upisao 1000 for. Ta vrlo liepa sbirka vriedna je mnogo više i kupit će se za naš muzej. Prem znadem, da imade za nas prečjih stvari, to mislim, da ne treba grofici volju kvariti. Neka kupi ovu sbirku, koja je bila ponuđena bečkomu muzeu; ali on već posjeduje takovih starina«. ⁵³

⁴⁹ Luetić, »Šime Ljubić kao upravitelj«, str. 260. O popunjavanju zbirki detaljnije vidi na str. 234–242.

⁵⁰ Isto, str. 235. Sam proglas nalazi se u AHAZU-R, 109/1868. a objavljen je i u tadašnjem dnevnom tisku.

⁵¹ F. Šišić, *Korespondencija Rački – Strossmayer*, knj. I, Zagreb, 1928., str. 289.

⁵² Isto. Detaljnije vidi u: Luetić, »Šime Ljubić kao upravitelj«, str. 240–241.

⁵³ Pismo Račkoga Ljubiću, Zagreb 7.12.1867. (Luetić, »Korespondencija«, str. 262–263).

Jedan od Ljubićevih poslova u Muzeju bio je i sređivanje knjižnice arheološkog odjela. Kako je ta knjižnica do njegovog dolaska bila nesređena, Ljubić je pripremio plan uređivanja i katalogiziranja, a ta potreba je iz dana u dan bila sve veća, obzirom da su u knjižnicu redovito stizali novi naslovi. Nizom dopisa Ljubić je molio Akademiju da mu opredijeli novčanu svotu za police, ormare, stručne arheološke časopise i nove knjige, ali nedostatak novca uzrokovao je i zategnuće odnosa Ljubića i Akademije. Nakon njegovih tužbi da su pristavi prirodoslovci potrošili bez njegova znanja dotaciju samo za svoj odjel, Akademija mu je, želeći izbjeći daljnje sukobe, kratko odgovorila: »podielit će se ubuduće (...) godišnja dotacija medju odsjeke zemaljskoga muzeja. (...) Kod naručivanja znanstvenih djela imao bi se u ovom zavodu obzir uzeti samo na velika strukovna i na veće sbornike, (...) te priručne knjige sasma mimoići«. ⁵⁴ Promjene u vezi knjižnice dogodile su se 1875. kada je nju preuzelo Sveučilište, a Muzej je zadržao samo stručnu knjižnicu. Ljubiću se ova promjena, dakako, nije svidjela. Akademija, međutim, nakon njegovog odbijanja predaje nekih naslova, intervenira i naređuje da mora predati knjige sveučilišnom knjižničaru, a smije zadržati samo one koje su mu potrebne za sređivanje arheoloških i prirodoslovnih zbirki. ⁵⁵ Spočitano mu je da je »pridržao knjige, koje mogu biti i jesu za poviest i književnost našu vriedne i korisne i koje će dobro doći javnoj sveučilišnoj knjižnici ali koje ne spadaju u strukovnu knjižnicu arkeologičkoga odjela«. ⁵⁶ U vezi knjižnice, Akademija je uvrijedila Ljubića i kada je po njegovom mišljenju »varkom« predala ključeve novom knjižničaru dr. Matiji Smodeku. Istovremeno ga je nevezano za knjižnicu pogodilo i to što je »bez natječaja i nečuvši ravnatelja« primila drugog pristava prirodoslovnog odjela dr. Gjuru Pilara. ⁵⁷

Posebno pitanje vezano za njegovu arheološku struku i rad u Muzeju bila su stručna putovanja, a radi kojih je Ljubić zbog financiranja redovito vodio »borbu« s Akademijom. Ne može se tvrditi da pod okriljem Akademije Ljubić nije putovao: arheološka istraživanja obavio je niz puta i o tome redovito izvješćivao Akademiju. Tako je 1868. potporom Akademije obavio stručna putovanja u Sisak i u Dalmaciju, 1871. kopao je u Samatovcu i Velikom Bukovcu na prapovijesnim lokalitetima, 1873. u Garici kod Vrbnika na otoku Krku, 1874. na Grobniku, 1876. sudjelovao je na međunarodnoj prapovijesnoj izložbi u Budimpešti itd. Ostala, pak, putovanja koja je tražio do kraja 1878. neće mu biti dopuštena. Akademija je smatrala da je za sveobuhvatno istraživanje cijelog područja Hrvatske i Bosne, što je Ljubić tražio, potrebno više znanstvenog kadra, a i prethodna studija te mu je za to odbijanje dala objašnjenje »kako se prije svega imade izraditi sustavna osnova, po kojoj bi se

⁵⁴ AHAZU-R, 203/1873.

⁵⁵ Luetić, »Šime Ljubić kao upravitelj«, str. 244.

⁵⁶ Akademijin dopis Ljubiću od 4.12.1874. (AAM, kut. 30, fascikl: rezervata).

⁵⁷ Luetić, »Šime Ljubić kao upravitelj«, str. 247–248.

imala naša domovina kroz više godina (...) sustavno, znanstveno izpitati«, a osim toga, »za takovo iztraživanje ne dotječu znanje i sile jedinih činovnika muzealnih«. ⁵⁸

Značajna novina u našoj arheološkoj znanosti i u Muzeju bilo je pokretanje *Viestnika Narodnog zemaljskog muzeja*, što je izravno Ljubićeva zasluga. Iako je, zbog financijskih razloga, izašao samo u dva sveska 1871. i 1876. godine, ovo izdanje je važno jer se radilo o preteči *Viestnika Hrvatskoga arheologičkoga društva* koji gotovo u kontinuitetu izlazi do danas. U traženju financijske potpore kod Vlade založila se i Akademija te Rački još u dopisu Vladi naglašava: »Po što je običaj te i drugi muzeji izdaju takove kataloge, koji služe i na ponos zemlji jer se njimi kazuje njihovo bogatstvo pred svetom; i na korist posjetnikom, jer se iz njih nauče poznavati što dolaze gledati...«. ⁵⁹ Međutim, već i letimičan pogled na ova dva broja koja su izišla, jasno govori da *Viestnik* nije bio zamišljen samo kao katalog muzejskih zbirki nego su se tu objavljivale i arheološke rasprave, izvješća muzejskih povjerenika, obavijesti o darovima za Muzej, vijesti o privatnim zbirkama i sl. Prvi svezak koji je uredio Ljubić, izazvao je oduševljenje u javnosti, međutim do nesuglasica s Akademijom ipak je došlo i to u vezi s njegovom prodajom i dijeljenjem, što je Ljubić uzeo u svoje ruke. Akademija ga je dopisom od 6. travnja opomenula da *Viestnik* mora prodavati u knjižarama, a ne sam po svojoj volji i to po cijeni od 1 a ne 2 forinte. Muzealni odbor to javlja Ljubiću te dodaje »da bi se većma probudila volja u domaćeg općinstva za umnažanje raznih zbirki ovoga narod. zem. muzeja (...) da se nekojim najzaslužnijim po narod. muzej licem domaćim kao i gdje kojim inostranim zavodom muzealni *Viestnik* besplatno dade«. ⁶⁰ Ljubić na to odgovara svojim izvješćem o *Viestniku* 13. travnja braneći se da mu je Akademija već ranije prepustila »sve što spada na ovo izdanje«. Osim toga, naglašava Ljubić, Vlada je pružila potporu samo za »papir, tiskanje i broširanje a za pokriće ostalih troškova morao se skrbiti sam izdavatelj«. Stoga on »smatrajuć da je ovlašćen njim razpolagati po volji, umah odpravi ili izruči po jedan iztiskak svim onim osobam povjerenikom i zavodom, koje on sam označio bješe (...), a s druge strane nemajući s dovoljnoga uzroka nikakvoga povjerenja u knjižara Albrechta-Fiedlera, sam počeo prodavati *Viestnik* po 2 for. da s novcem, koji bi se s te prodaje izvadilo, namiri ostale znatne troškove, koji su s ovim izdanjem skupčani bili«. ⁶¹ Je li ovaj nesporazum bio uzrokom što sljedeći svezak *Viestnika* neće izići sljedećih pet godina, teško je reći, ali njegovo financiranje nije bilo riješeno u tom razdoblju. Na kraju će ga ipak izdati, 1876. godine, ali bez potpore vlade. ⁶²

⁵⁸ AHAZU-R, 112/1879. O tome i svim Ljubićevim putovanjima više vidi u: Isto, str. 249–254.

⁵⁹ AHAZU-R, 162/1869. O *Viestniku* vidi opširnije u: Isto, str. 254–259.

⁶⁰ AHAZU-R, 61/1871. Isto, str. 256–257.

⁶¹ AHAZU-R, 63/1871. Isto, str. 257.

⁶² Isto, str. 257–258.

Uz kratki pregled najvažnijih poslova koje je Ljubić obavljao u Muzeju, njegov osobni odnos prema svom poslu možda je najbolje sažeo Smičiklas: »Ljubić je u Zagrebu kroz dvadeset i pet godina živio u muzeju i za muzej. Od rana jutra do kasne noći i na svakdan i na blagdan boravio u zavodu i radio. (...) Ljubić je bio svome muzeju fanatično odan. Žestoko i strasno odbijao i svaku sjenku navale.«⁶³ Da je doista sve svoje vrijeme provodio u Muzeju (osim stručnih arheoloških putovanja, ili putovanja tijekom godišnjeg odmora koja je opet koristio u znanstvene svrhe), odnosno da nije imao zamjenu, vidimo i iz jednog njegovog dopisa namjesniku za Dalmaciju barunu Rodiću, u kojem je tražio da mu se pošalju na uvid neki spisi iz Pokrajinskog arhiva u Zadru: »(...) osviedočen da bi momu izdavanju 'Listina' bilo od zamašne koristi proučiti spisa arkiva Zadarskoga, a nemogući ni na to pomisliti, da će mi Hrvatska vlada dozvoliti dugo se tim proučavanjem baviti u Zadru, pošto ovdje nema strukovnjaka, koj bi me mogao zamjeniti u muzeju...«⁶⁴ Problemi, kako smo vidjeli bili su najvećim dijelom financijske prirode. Međutim, i Ljubićeva stručnost ipak je ponekad znala zakazati, što je i sam otvoreno priznavao, a nedostatak stručne literature nije mu olakšavao situaciju. Ipak, unatoč svim vrlinama i nedostacima, u vrijeme kada je trebao biti umirovljen, Rački je pisao Strossmayeru: »Ljubića kane umiroviti, te na njegovo mjesto postaviti profesora Brunšmida, koji je iz Vinkovaca ovamo premješten. Ljubić ima svojih mana, ali i velikih zasluga.«⁶⁵ Valja spomenuti i to da je Ljubić nekoliko puta tijekom svoga djelovanja u Muzeju dobio od Vlade i izvanrednu novčanu nagradu za obavljene poslove. Ipak valja primijetiti da je ta dodatna sredstva tražio on sam: Akademija bi ga preporučila Vladi, ali tek na njegovu zamolbu.⁶⁶

Druga djelatnost koja je usko povezivala Ljubića i Akademiju bilo je izdavanje izvora. Za sve vrijeme svoga ravnanja Muzejom, Ljubić je paralelno radio i na izdavanju izvorne građe za našu srednjovjekovnu i novovjekovnu povijest. Već po osnutku Akademije, među njezine glavne zadaće spadalo je i izdavanje izvora. Taj posao nije mogao započeti, kako piše Smičiklas, »da ljudi nisu već prije spremili gradiva«. To je vrijedilo prije svega za zbirke spomenika, a »koje postaju tek iza dugih arkivalnih studija. Ljubić započne prvi izkrcavati iz svoje riznice.«⁶⁷ I Rački je pisao Ljubiću o pripremnim radovima za početak tog obimnog posla: »Ovdješnji pravi članovi dogovorili su se po razredih, što da se radi, a dogovoreno priobćiti će se, kada vi drugi ovamo dodjete. U I razredu priobćit će se, da se sastave dvije komisije, jedna

⁶³ Smičiklas, »Život i djela«, str. 232 i 234.

⁶⁴ DAZ, osobni fond Šime Ljubića, kut. 12, br. 163.

⁶⁵ Pismo Račkoga Strossmayeru 3.4.1892. (Pederin, »Život i ideološki sadržaj«, str. 119).

⁶⁶ AHAZU-R, 5/1869., AHAZU-R, 39/1869, AHAZU-R, 6/1870., AHAZU-R, 11/1871., AHAZU-R, 46/1871.

⁶⁷ Smičiklas, »Život i djela«, str. 192.

jezikoslovna za izdavanje starih pisaca hrvatskih, i za sakupljanje gradiva za velik rječnik, druga povjestna za izdavanje historičkih spomenika. U ovu doćete dać kako i Vi. S toga bilo bi dobro, da od svojih rukopisa one izaberete i poredate, koje bi se kano cjelina za sebe moćebit već dala štampati«. ⁶⁸ Dio ovog materijala koji Raćki spominje Ljubiću uskoro će biti pripremljen i tiskan. Naime, sljedeće će godine Akademija na svojoj skupnoj sjednici od 8. oćujka 1868. odlućiiti da se o njenom trošku izdaju Ljubićeve *Listine* te će tada njegov dugogodišnji rad po mletaćkim i bećkim arhivima i knjićnicama, dobiti svoje konkretno uoblićenje. ⁶⁹ U slućbenoj prepisci Ljubića s Akademijom, nema puno podataka o tiskanju njegovih izvora, vjerojatno stoga, barem se takav dojam stjeće, jer je to bila stvar prevelike vaćnosti da bi se zadiralo u dublje rasprave oko naćina izlaćenja, ali je ipak Akademija imala nekih sitnijih primjedbi. Njezin historijski odbor filologićko-historiћkoga razreda dao je odrećene upute Ljubiću prije tiskanja dokumenata. Radilo se o IV. knjizi *Listina*. Moćemo pretpostaviti, iako to nije bilo zabiljećeno u slućbenim spisima, kako je procedura prihvaćanja i pregledavanja rukopisa prije tiska bila ista za sve izašle sveske. Tako je Raćki obavijestio ćlanove historiћkoga odbora da je pregledao isprave u prijepisu koje mu je Ljubić poslao. U naćelu nije imao primjedbi, osim prijedloga da se pojedine isprave mogu skratiti, jer njihov sadržaj nije od veće vaćnosti za našu povijest. ⁷⁰ Nakon ove sugestije, odbor je pregledao isprave za IV. knjigu *Monumenta* i zakljućio jednako kao i Raćki kako se neke »isprave, koje niesu toga svojim sadržajem zaslućile« moraju skratiti. Razlog više za skraćivanje bila su i finansićska sredstva: »Ako se izprave podrećjene vriednosti pokrate, prije će se, obzirom na ogranićena sredstva jugoslavenske akademije, ova inaće znamenita sbirka mletaćkih listina popuniti i dovršiti, te našim poviestnikom predati u ruke. Odbor paće misli, da će ovo izdanje takovim skrećanjem samo dobiti«. Isprave koje su predlagali za skraćivanje bile su one koje su se ticale zakljućaka mletaćkog vijeća o oštetama mletaćkim podanicima, o izboru poslanika, njihovoj plaći i sl., odnosno one koje »stoje u daleku samo savezu s našom poviesti«. Skraćene isprave trebale su se sastaviti u regesta latinskim jezikom. ⁷¹

Zbirka njegovih izvora poćela je izlaziti 1868. godine pod naslovom *Listine o odnošajih izmedju jućnoga Slavenstva i mletaćke republike* (Knjiga I., od godine 960. do 1335. u Akademijinoj seriji »Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium«, dalje: MSHSM, 696 dokumenata na 466 stranica). U toj prvoj knjizi nalaze se dokumenti iz mletaćkog arhiva, iz knjićnice Marciana i Cicogna, ali i iz Bećkoga tajnoga dvorskoga arhiva i carske

⁶⁸ Pismo Raćkoga Ljubiću, Zagreb 26.5.1867. (Luetić, »Korespondencija«, str. 247).

⁶⁹ S. Ljubić, *Listine o odnošajih izmedju Jućnoga Slavenstva i Mletaćke Republike*, knj. I, Zagreb, 1868., Ljubićev predgovor, str. XII.

⁷⁰ AHASU-R, 29/1873.

⁷¹ Isto. Tu se nalazi i popis isprava za skraćivanje za IV. knjigu *Listina*.

dvorske knjižnice. Cjeloviti dokumenti su prepisani i tiskani, a samo neki za koje je procijenjeno da su od manje važnosti izdani su skraćeni.⁷² Ne umanjujući važnost Ljubićevog posla, Smičiklas ipak ističe i neke manjkavosti: »Njemu nije pred očima bila ona diplomatska najpreciznija vjernost, kakovu danas istu zakoni diplomatike da kao u najvjernijoj slici gledamo pred sobom spomenik. Donosi dosta izvadaka, koliko je mislio, da će biti dosta za historika. Ima dapače i hrvatski napisanih izvadaka s glavnom i odlučnom riječi, koju bi mogao trebati u svojoj radnji historik. Najviše ipak i gotovo redovito donosi cijeli spomenik – od riječi do riječi.«⁷³

Nakon prve knjige Akademija je odlučila dati Ljubiću potporu za ponovni odlazak u Veneciju kako bi neke isprave dopunio i ispravio. O tom putovanju Ljubić je objavio i izvješće u Akademijinom *Radu*. Po njegovom pisanju, glavnu zadaću svog putovanja potpuno je obavio: sve ranije prepisane isprave za razdoblje od 1336. do 1348., koje su trebale ući u drugu knjigu *Listina*, usporedio je i ispravio točno prema izvornicima te je prepisao i sve ono što je ranije izostavio ili sakupio samo u izvadcima, smatrajući te stvari manje važnim. Isto tako, imao je sreće da je Austrija, nakon mira iz 1866., morala vratiti svu arhivsku građu koju je početkom XIX. stoljeća odnijela iz mletačkog u bečki arhiv te je Ljubić sada posebnu pozornost obratio na te do sada potpuno nepoznate spise. Tako je pronašao još 80 novih isprava, nove dokumente za životopis Markantuna Dominisa,⁷⁴ kao i nepoznate spise o uroti Petra Zrinskoga.⁷⁵ Zavidljen neprocjenjivim arhivskim blagom koje je tamo još ležalo neistraženo, Ljubić je dao i svoju sugestiju Akademiji, odnosno Vladi: »Nego u mletačkom arkivu leži neizcrpljivo povjestničko blago za sve primorske (krajeve, op. a.) austrijsko-ugarske države. Ministar prosvjete u Pešti već od nekoliko godina drži ondje osobitoga činovnika po primjeru nekih drugih evropskih vlasti, koj se jedino bavi s iztraživanjem spomenika tičući se ugarske povjesti. Ne bi li i naš sl. zem. Odjel za nastavu bar štogod

⁷² Antoljak, *Hrvatska historiografija*, str. 52.

⁷³ Smičiklas, »Život i djela«, str. 193.

⁷⁴ O Markantunu Dominisu Ljubić je objavio dvije rasprave u Akademijinim *Starinama* i *Radu*: »Prilozi za životopis Markantuna de Dominis«, *Starine*, sv. 2, str. 1–260; Zagreb 1870. i »O Markantunu Dominisu Rabljaninu, historičko-kritičko iztraživanje navlastito po izvorih mletačkoga arhiva i knjižnice arsenala parižkoga«, *Rad JAZU*, knj. X, str. 1–159; Zagreb, 1870. Vezano uz Ljubićevu raspravu o Dominisu u *Starinama*, Antoljak spominje i aferu koja se dogodila u Akademiji. Riječ je bila o nagradi koju je Akademija namjeravala dodijeliti dvama predloženim kandidatima – Ljubiću ili Račkome – za njihove rasprave. Ljubić nije dobio nagradu, pa je sastavio protestni dopis u kojem je smatrao da je odluka koja je donešena na odsječnoj sjednici nezakonita, jer je npr. tu odlučivala većina filologa »a ne kao sudci u jednom poslu sami strukovnjaci«. Antoljakov izvor za ovu aferu je Ljubićev *Curriculum vitae* (Antoljak, *Hrvatska historiografija*, str. 62). Nije poznato kako je ova afera završila, u fondu: Registratura JAZU nema sačuvanih dokumenata o tome.

⁷⁵ Isprave o Zrinskome Ljubić je prepisivao za Račkoga. Godine 1870. obilježavala se 300. obljetnica smrti Zrinskog i Frankopana, pa je Franjo Rački odlučio objaviti građu vezanu uz taj događaj. Veliki dio građe sam je prikupio iz različitih arhiva, a ponajviše onog u Beču, dok mu je Ljubić prepisivao dokumente iz Marciane, arhiva u Mlecima i u Grazu. Strossmayer je financijski podupirao izdavanje te građe, koja je tiskana 1873. godine pod naslovom »Izprave o uroti bana P. Zrinskoga i kneza Kr. Frankopana« u izdanju JAZU u zbirci *Različita djela* (Antoljak, *Hrvatska historiografija*, str. 112–113).

u istom smislu urediti mogao!«. ⁷⁶ Na ovu se Ljubićevu sugestiju koja nikada nije ostvarena, bez puno komentara osvrnuo Smičiklas: »Naša akademija toga ne bi mogla učiniti. Da li bi hrvatska vlada bila onda slijedila dobar primjer svoje družice peštanske, čemu da o tom govorimo?«. Pretpostavljamo da je iz financijskih razloga ovakvo nešto bilo neostvarivo dok je, s druge strane, upravo time Ljubićev značaj još više porastao: »Hvala Bogu, da smo mi imali Ljubića, koji nam je nadomjestio ono, što naša akademija ne bi mogla učiniti...«. ⁷⁷

U sljedećih dvadesetak godina Akademija je izdala još devet svezaka Ljubićevih *Listina*: godine 1870. izašla je popunjena i ispravljena druga knjiga *Listina* u MSHSM II (od 1336. do 1347., 729 dokumenata, 464 str.). Godine 1872. izašla je treća knjiga MSHSM III (od 1347. do 1358., s dodatkom listinama u knjizi I–III od 1116. do 1347., 551+128 dokumenata, 451 str.); 1874. izlazi četvrta knjiga MSHSM IV (od 1358. do 1403., 691 dokumenata, 480 str.); 1875. izlazi peta knjiga MSHSM V (od 1403. do 1409., s dodatkom listinama u knjizi I–IV od 1226. do 1397., 193+111 dokumenata, 353 str.); 1878. izašla je šesta knjiga MSHSM IX (od 1409. do 1412., 252 dokumenta, 309 str.); 1882. izašla je sedma knjiga MSHSM XII (od 1412. do 1420., 234 dokumenta, 352 str.); 1886. izašla je osma knjiga MSHSM XVII (od 1420. do 1424., 197 dokumenata, 299 str.); 1890. izašla je deveta knjiga MSHSM XXI (od 1423. do 1452., 408 dokumenata, 489 str.) a 1891. izašla je posljednja, deseta knjiga *Listina*, MSHSM XXII (od 1453. do 1469., 491 dokument, 496 str.). ⁷⁸ Za prvih pet svezaka *Listina* Ljubić je napravio i obiman indeks pod naslovom *Indeks rerum, personarum et locorum in voluminibus I–V. Monumetorum spectantium historiam Slavorum Meridionalium*, str. 393., izašlo u istoj seriji, ali znatno kasnije, tek 1893. godine (MSHSM XXIV). ⁷⁹

Ne ulazeći ovdje u sadržaj *Listina*, samo ćemo ukratko iznijeti Smičiklasov komentar o njihovu sadržaju i važnosti: »Koliko svjetla donose njegove 'Listine' za cijelu jugoistočnu Europu! Trgovačke i političke prilike na jadranskom moru, znamenitom u XIV. i XV. vijeku, sada su nam raskrite ko na dlanu. Težnje i nastojanja kraljeva i gospode našega potrganoga naroda, a žalibože mnogo puta i slaboće njihove pokazuju nam put, kojim su Turci prodirali u Europu. Kulturne prilike i neprilike našega naroda očito nam kazuju, da ne ima koncentracije narodnih sila i da je naš narod zatečen od najezde turske prije, nego što se ta misao mogla u njem roditi. Stručnjaci svih naroda pokazuju nam sveopćom porabom Ljubićevih listina, koliko su zahval-

⁷⁶ *Rad JAZU*, knj. 12, Zagreb 1870. str. 230–232. Usp. Smičiklas, »Život i djela«, str. 193–194 i Antoljak, *Hrvatska historiografija*, str. 53. Koncept nešto opširnije verzije ovog izvještaja nalazi se u DAZ, osobni fond Šime Ljubića, kut. 12, br. 153.

⁷⁷ Smičiklas, »Život i djela«, str. 194.

⁷⁸ Antoljak *Hrvatska historiografija*, str. 53; Smičiklas, »Život i djela«, str. 195–197.

⁷⁹ Ostale knjige imaju indeks pojedinačno.

ni našoj akademiji, što je svijetu dala toliko gradiva neprocjenjive vrijednosti«. ⁸⁰

Druga velika Ljubićeva serija izvora koju je izdavala Akademija bila je edicija *Commissiones et Relationes Venetae*, koja je počela izlaziti paralelno s *Listinama* u istoj seriji. Naime, kako je Akademija namjeravala prestati s izdavanjem *Listina* zaključno s 1409. godinom, ⁸¹ Ljubić joj je ponudio drugu seriju svojih zbirki izvora također iz mletačkog arhiva. Njegov prijedlog o izdavanju mletačkih relacija ili izvješća o Dalmaciji usvojen je prvo na sjednici odbora za izdavanje historičkih i juridičkih spomenika, ⁸² da bi na sljedećoj odborskoj sjednici predsjednik odbora dr. Franjo Rački predložio Akademiji da već iste godine krene s izdavanjem »mletačkih relacija odnosećih se na Dalmaciju redom kronologijskim, te da se izda ove godine jedna knjiga od 15 štampanih araka, a da bude predgovor i druga potrebita napisan latinski«. Ljubić je prihvatio ovaj prijedlog i obavezao se najstarije relacije što prije pripremiti za tisak. ⁸³ Na sjednici, pak, tri mjeseca kasnije je odlučeno neka, pošto je Akademija dala suglasnost, Ljubić priredi građu za prvu knjigu, a »nadgled redakcije i štampanja preuzimlje u sporazumku s pravim članom S. Ljubićem pravi član i predsjednik dr. Fr. Rački«. ⁸⁴ Prvi svezak *Commissiones* izašao je 1876. godine (dokumenti od 1433. do 1527., MSHSM VI, 242 str.), sv. II 1877. godine (dokumenti od 1525. do 1553., MSHSM VIII, 302 str.) i sv. III 1880. godine (dokumenti od 1553. do 1571., MSHSM XI, 300 str.). Ovdje je bila riječ o dokumentima koje je Ljubić sakupio ne samo u mletačkom arhivu, već i u muzeju Correr i knjižnici Marciani, u mletačkoj Patrijaršijskoj knjižnici, bečkoj Dvorskoj biblioteci, Narodnoj biblioteci u Parizu, knjižnici JAZU u Zagrebu. Radilo se o izvješćima koje su mletački dužnosnici pisali duždu i drugim visokim državnim instancama u Veneciju o stanju u mjestima u kojima su službovali, kao i o naptucima mletačke Vlade njima, tako da se zapravo njima obuhvaća čitav kulturni, politički i društveni život Dalmacije od XV. do druge polovice XVI. stoljeća. ⁸⁵ Ono što je Smičiklas kritizirao u ovim trima knjigama jest da Ljubić donosi mnogo stvari koje su nebitne, da »štampanje cijelih i mnogih komisija jeste suvišno«, te da je »našampao puno

⁸⁰ Smičiklas, »Život i djela«, str. 198.

⁸¹ Akademija je imala namjeru prestati izdavati *Listine* s 1409. godinom ali od toga je odustala. Obrazloženje za takvu odluku bilo je da se »tom godinom završuje i jedna perioda spomenutih odnošaja, kada je naime mletačka republika stalno zavladała u gradovih i otocih dalmatinskoga primorja (...). Pošto su u ovih pet knjiga, u kojih je priobćeno 3057 isprava, mletački izvori do god. 1409. prilično izcprljeni, misli ova akademija prijeći sada k drugim vrelom naše historije«. (Zapisnik sa svećane sjednice JAZU od 25.11.1875. – izvještaj tajnika P. Matkovića, *Rad JAZU*, knj. 33, Zagreb 1875., str. 239–240)

⁸² Zapisnik odborske sjednice za izdavanje historičko-juridičkih spomenika od 23.12.1875. (*Rad JAZU*, knj. 34, Zagreb, 1876., str. 192).

⁸³ Zapisnik odborske sjednice za izdavanje historičko-juridičkih spomenika od 14.3.1876. (*Rad JAZU*, knj. 35, Zagreb, 1876., str. 177).

⁸⁴ Zapisnik odborske sjednice za izdavanje historičko-juridičkih spomenika od 17.6.1876. (*Rad JAZU*, knj. 36, Zagreb, 1876., str. 208–209).

⁸⁵ Antoljak, *Hrvatska historiografija*, str. 54.

balasta u ovoj zbirci«. U skladu s ovom kritikom, Akademija je odlučila prestatu izdavati *Commissiones* s godinom 1571., a za dalje on je trebao napraviti izbor i izdvojiti najvažnije stvari. U tom smjeru Ljubić je počeo sa sakupljanjem i sređivanjem građe o splitskoj skeli, ali je taj posao ostao nezavršen, jer ga je upravo tada, 1896. godine, zatekla smrt.⁸⁶

Osim ovih najvažnijih Ljubićevih zbirki izvora koje je izdala Akademija, u njenim izdanjima izašlo je još izvorne arhivske građe koju je priredio i sakupio Šime Ljubić. Nećemo se ovdje detaljnije baviti svakim naslovom posebno, već ćemo samo izdvojiti one najvažnije. Tako mu je Akademija u svojoj seriji *Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium* 1882.–1883., vol. III izdala statute Budve, Skradina i Hvara pod naslovom *Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardonae et civitatis insulae Lesinae*.⁸⁷ U Akademijinim *Starinama* također je objavljivao građu, u većem ili manjem obimu,⁸⁸ te niz povijesnih i arheoloških rasprava u Akademijinom *Radu*⁸⁹. Akademija mu je pomogla i u izdavanju djela *Opis jugoslavenskih novaca* (Zagreb, 1875.). Ljubić je već 1872. ponudio ovo djelo za tiskanje Akademiji, ali ni ova stvar nije išla jednostavno. Zamolio je pomoć za izdavanje teksta s napomenom da je »pripravan staviti knjizi na lice 'da izlazi pomoću jugoslavenske akademije' i dati akademiji onoliko eksemplara koliko joj treba za njezine prave članove«. ⁹⁰ Pozitivnu ocjenu djela napisao je Franjo Rački, ali ne bez primjedbi. Zaključio je da je to »najpodpuniji do sada opis bugarskih, srbskih i bosanskih novaca i kano najbogatiji repertorium za jugoslavensku numizmatiku; pak je stoga gledišta, dostojno ovo djelo podpore od strane jugoslavenske akademije...«. S druge strane, on je smatrao da se prije izdavanja trebaju izbaciti iz uvoda opširni povijesni pregledi srpskog i bugarskog naroda i povijesti pojedinih vladara. Ipak, Ljubić se ovome nije potpuno pokorio: naime, dio novaca za tiskanje primjeraka svoga djela s uvodnim raspravama dobio je od srpskog kralja, a dio od bečke akademije. Akademija mu je, pak, odobrila 800 forinti za tiskanje primjeraka bez uvoda, pa su tako svjetlo

⁸⁶ Smičiklas, »Život i djela«, str. 199–200.

⁸⁷ Isto, str. 200.

⁸⁸ U I. knjizi *Starina* izlazi »Ugri u Mletačkoj. Listina od g. 900.«, u II. i IV. knjizi izlaze mu prilozi o Markantunu de Dominisu, u VI. knjizi iznosi »Razvod istarski u latinskom i talijanskom jeziku«, u X. knjizi »Rukoviet jugoslavenskih listina«, u XI. knjizi izašao mu je »Popis prodaja dubrovačkih iz XIV stoljeća«, u XII. knjizi »Marijana Bolice Kotoranina opis Sandžakata Skadarskoga od g. 1614.«, u XIII. knjizi izlazi »Izvjestaj gosp. La Mairea francezkoga konsula u Koronu, o Dubrovačkoj republici«, u XIV. knjizi izlazi »Skadarski zemljišnik od g. 1416.«, u XV. knjizi »Poslanice dubrovačke na mletačku republiku«, u XIX. knjizi izašla su »Dva popisa listina glasovitoga manastira sv. Krševana u Zadru« i u XXIII. knjizi izašao je »Libellus Policorion, qui Tipicus vocatur« (Antoljak, *Hrvatska historiografija*, str. 56–57).

⁸⁹ Popis Ljubićevih rasprava u *Radu* s kraćim osvrtom na svaku od njih vidi u: Smičiklas, »Život i djela«, str. 208–215, 219–220, 223, 226, 235; usp. i Antoljak, *Hrvatska historiografija*, str. 61–64, 68–73.

⁹⁰ Zapisnik sa sjednice filologičko-historičkoga razreda 22. srpnja 1872., *Rad JAZU*, knj. XXI, Zagreb 1872., str. 204.

dana ugledale dvije verzije *Opisa*.⁹¹ Da odnosi Ljubića i Akademije nikada nisu bili potpuno idilični, samo za ilustraciju donosimo i opomenu Akademije Ljubiću oko njegovih neispunjenih obaveza glede besplatnih primjeraka ove knjige za akademike. Naime, kada je tiskanje *Opisa* bilo dovršeno 1875. godine, Ljubić je tražio još preostalih 300 forinti za podmirenje svih tiskarskih troškova (od ukupne svote od 800 forinti). Na to ga Akademija opominje da će ostatak novaca moći podići, ali tek pošto preda obećane besplatne primjerke pravim članovima kojih je u to doba bilo dvadeset i dvoje (do tada je poslao svega tri primjerka).⁹² Da je Ljubić na neki način uvrijedio Akademiju time što je tiskao dvije verzije knjige, vidi se i po dopisu Akademije Vladi, u kojem ne zagovara dodatnu potporu Ljubiću za troškove tiskanja, već, dapače, piše »da ne vidi potrebno, da se akademiku Simi Ljubiću na njegovo djelo ‘Opis jugoslavenskih novaca’, koje je već izašlo novčanom potporom sa različitih strana pa i njezinom, dade novčana potpora zemaljska«. ⁹³

U svakom slučaju, ako bi mogli stvoriti jedan generalni zaključak o odnosu Šime Ljubića i Akademije, mogli bi reći da je od samih početaka, odnosno njegovog dolaska u Zagreb pa tijekom njegove djelatnosti u Narodnom muzeju i rada na izdavanju građe i djela, taj odnos funkcionirao na obostranu korist, unatoč nekim nesuglasticama. Ljubić je zadužio hrvatsku povijesnu znanost u mnogočemu, prije svega u pronalaženju i objavljivanju građe iz mletačkog arhiva, te je upravo zahvaljujući Akademiji taj materijal uspio ugledati svjetlo dana. Isto tako, njegove zasluge za Narodni muzej za vrijeme dok je Akademija imala ingerenciju nad njime, uza sve nedostatke u njegovom upravljanju, nisu neznatne. Uz čitav niz problema, poglavito onih financijske naravi, Ljubić je tu ustanovu ipak dijelom profesionalizirao i uredio. Nastojao je stvoriti muzej koji bi bio u skladu sa svim suvremenim dostignućima svoje struke te je uspio stvoriti solidne temelje za budući razvoj te institucije.

ŠIME LJUBIĆ I JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI

Sažetak

U ovom radu prikazuje se djelovanje povjesničara i arheologa Šime Ljubića u okviru onodobne Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Prikazuju se njegove veze s tom najvišom nacionalnom znanstvenom institucijom od doba njezina osnutka i Ljubićevog imenovanja Akademijinim članom 1866. godine. Najviše pozornosti usmjereno je na razdoblje kada je Ljubić bio upravitelj Zemaljskog narodnog muzeja koji je od

⁹¹ Smičiklas, »Život i djela«, str. 217–218; vidi i Zapisnik sjednice filologičko-historičkoga razreda 29. srpnja 1872., *Rad JAZU*, knj. XXI, Zagreb, 1872., str. 205.

⁹² AHAZU-R, 29/1875.

⁹³ AHAZU-R, 99/1875.

1867. do 1878. bio pod upravom Akademije. Osim toga, govori se i o Ljubićevom izdavanju izvora, djelatnosti po kojoj je zaslužio cijenjeno mjesto u domaćoj historiografiji, a koju je vršio u suradnji s JAZU, odnosno preko Akademijinih izdanja.

ŠIME LJUBIĆ AND THE YUGOSLAV ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

Summary

The paper deals with the activity of the historian and archaeologist Šime Ljubić within the [former] Yugoslav Academy of Sciences and Arts at the time. It elaborates on his relations with the most prominent national scientific institution, from the period of its foundation, to his assignment as Academy's member in the year 1866. The focus is on the period between 1867 and 1878, when Ljubić was the curator of the National museum in Zagreb, then under the administration of the Academy. The paper also deals with his work regarding the publishing of historical sources, accomplished in collaboration with Academy through its various editions, earning him a distinguished place in the Croatian historiography.

The relationship between Ljubić and the Academy can be analyzed from its outset: from his arrival in Zagreb, and during his work at the National Museum, through to his editing of the historical sources from the Archives of Venice. Despite some disagreements, this relationship was mutually beneficial. Ljubić's merits for the Croatian historical science are many, but his revelation of the historical sources from the Archive of Venice and their publishing as part of the Academy's editions ranks the highest among his accomplishments. He had also earned merits for the National Museum from the time when its administration was run by the Academy. Despite some shortcomings, he had undoubtedly earned the credit for his efforts regarding this institution. With a whole array of problems, especially those of financial nature, Ljubić, nevertheless, succeeded in introducing certain advancements at the Museum. He strived to found an institution which would follow the contemporary rules of the profession, and managed to lay a solid foundation for its future development.

G. Neme

INSCRIPTIONES

QUAE

ZAGRABIAE IN MUSEO NATIONALI

ASSERVANTUR.

COLLEGIT

PROF. S. LJUBIĆ

DIRECTOR EIUSDEM MUSEI.

ZAGRABIAE 1876.

EX OFFICINA TYPOGRAPHICAE SOCIETATIS.

Sl. 7.: *Inscriptiones quae Zagrabiae in Museo nationali asservantur*, collegit prof. S. Ljubić, Zagrabiae, 1876.

Nina Aleksandrov Pogačnik

Metodološki okvir Jagićeve recenzije *Ogledala književne poviesti jugoslavjanske* Šime Ljubića

Pregledni članak
UDK 821.163.42.09 Ljubić, Š.

U novoosnovanome časopisu *Književnik* (1864.) koji je kao podlogu, potporu i smjerokaz znanstvenome ozbiljenju Akademije, utemeljene dvije godine kasnije (1866.), pokrenuo i uređivao zajedno s F. Račkim, dvadesetsedmogodišnji V. Jagić 1865. godine piše kritički osvrt na prvu knjigu opsežnog *Ogledala književne poviesti jugoslavjanske* Šime Ljubića.¹ Ta opsegom nevelika recenzija (str. 566–572) iskazuje značenjsku slojevitost koja nadilazi običnost kritičkog osvrta, jednog od mnogih djelovanja ovoga rasnog znanstvenika, koji se u njoj referira na jedan inicijalni rad, prvi pokušaj književnopovijesne sistematizacije, na Ljubićevo *Ogledalo*. Jagićeve kritičke objekcije i metodološke implikacije ne očituju samo njegove kritičarske i metodološke dosege koji su, s obzirom na vrijeme i prostor, kontekstualno začudni, već su istodobno inspirativni u smislu jednog od ishodišnih modela za cjelokupan tijek i razvitak hrvatske književne historiografije.

U ovome ću radu pratiti i razmatrati obje razine Jagićeve recenzije *Ogledala*, dakle, njen primarni književnoznanstveni, kritičarski sloj, kao i funkcionalnost u smislu dalekosežne metodološke pobude, iako ih je u ovome konzistentnom Jagićevom tekstu nezahvalno dijeliti.

Temeljne Jagićeve opaske odnose se na samu koncepciju Ljubićeva rada koja se očituje u periodizacijskoj shemi, razdiobi prezentirane građe, znakovitoj ne toliko za njeno poznavanje, koliko za njeno osmišljavanje. Uza svo uvažavanje Ljubićeve pionirske pozicije te pomanjkanje ikakvih predradnji za tako zahtjevan i sveobuhvatan posao u koji se upustio taj »starinar i povjesnik«, krećući »slabo utrtom stazom«,² Jagić mu već uvodno nalazi i spočitava mnoštvo netočnosti, i faktografskih i sistemskih.

Osnovnoj Ljubićevoj periodizacijskoj odrednici, razdiobi na književnost »staroslavjansku« i novu »jugoslavjansku« Jagić nalazi niz posve opravdanih i argumentiranih zamjerki. Najvažnija primjedba odnosi se na neuvažavanje književnog aspekta i djelovanja koja je »u književnoj poviesti glavniija stvar«³,

¹ Vatroslav Jagić, »Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske. Na poučavanje mladeži nacrtao prof. Šime Ljubić. Knjiga I., str. 344 u maloj osmini«, *Književnik*, II, br. 4, str. 566–572; Zagreb, 1865.

² Isto, str. 568.

³ Isto, str. 567.

pa onda taj temeljni manjak generira i sve ostale propuste. Jagić se zalaže da se uvažava južnoslavenska podloga, pa i samosvijest nasuprot općeslavenskom stanovištu Ljubićevom, koji ne uzima u obzir novije spoznaje i distinkcije u slavistici koja se u to vrijeme, zahvaljujući između ostalih i V. Jagiću, snažno razvija i afirmira.

Primjedba se odnosi posebice na situiranje poslanja Solunske braće u čijem je kulturnom i književnom djelovanju, u prijevodu Sv. Pisma, kao i u ostalim ćirilometodskim tzv. kanonskim spisima X. i XI. stoljeća posve propušten južnoslavenski aspekt i jezična pripadnost, pa su stoga i ostale Ljubićeve jezično-recenzijske prosudbe »bez dovoljne jasnoće«, a »razdijelbe niti točne niti zgodne«.⁴

S uvažavanjem napretka slavističkih istraživanja, s obzirom na povijest, kulturu, mitologiju, jezikoslovlje, mnoge su se podjele i prosudbe mogle i bolje utemeljiti i bolje specificirati, s obzirom na etnicitet pa i narodnosno motrište; stoga Jagić zamjera Ljubiću što je općeslavensko gledište kao parametar nadredio i južnoslavenskom u cjelini i hrvatskom posebice. Štoviše, Jagić zapisuje kako mu ostaje »srce hladno i razum u sumnji«⁵ jer se nigdje ne spominju osobitosti starih Hrvata koji su »na jug došli kao uređen narod«, »da su blagi i učeni, obrazovanju u uređenome životu pristupačni«, jer bi tek nakon takvih spoznaja čitatelji *Ogledala* mogli razaznati »izrazitiju sliku hrvatsku«, umjesto »obćenite i maglovite slavjenske«⁶.

Osim kritičkih primjedbi koje se odnose, sumarno, na koncepcijsku i periodizacijsku razinu, na polazište i razdiobu, Jagić se isto tako referira na čitav slijed Ljubićevih propusta vezanih uz samu prezentiranu građu, na definiranje korpusa. Jagića prije svega čudi što u najstarijem razdoblju nisu uzimani u obzir najvažniji rukopisi hrvatskoga »glagolskoga pisemstva« koji su djelomice bili tiskani (Berčić, Šafarik), uz opasku da 1863. objelodanjuje I. Kukuljević zbirku *Acta croatica*⁷ s dvadesetak javnih i privatnih pravnih isprava u kojima Jagić kasnije, u svojoj *Historiji*, nalazi jezičko-ekspresivnu slojevitost i definira pravnu stilistiku, što te tekstove promovira u važnost i vrijednost za povijesni, kulturni i književni identitet hrvatskog naroda. Također, s pravom, velikom omaškom smatra svrstavanje glagoljaških protestantskih knjiga u staroslavensku književnost, jer je evidentno da su pisane »čistim hrvatskim jezikom«⁸, čakavskim. Rječju, isuviše toga nedostaje, netočno je ili situirano na pogrešno mjesto, što jasno ukazuje da Š. Ljubić nije uzimao u obzir recentne i referentne slavističke spoznaje. Čitavu hrvatsku

⁴ Isto, str. 567.

⁵ Isto, str. 567.

⁶ Isto, sve sintagme str. 567.

⁷ I. Kukuljević-Sakcinski, *Monumenta historica Slavorum meridionalium*, knj. I, »Listine hrvatske Acta croatica«, Zagreb, 1863., str. 179–245.

⁸ V. Jagić, Isto, str. 569.

književnost između VII. i XIV. stoljeća Ljubić je sveo na osam stranica (str. 310–319), što Jagić ne pripisuje samo Ljubićevim propustima, već posvećenoj »občnoj nemarnosti« svih kulturnih poslenika koji posve zanemaruju »starine našeg jezika« i ne rade gotovo ništa na fundamentalnim tekstovima svekolikog nacionalnog kulturnog identiteta i osvjedočenja. Naravno, da je Ljubić imao više prethodnika ili da je pomnije iščitavao postojeće radove, pa i Jagićeve u *Književniku* 1864., te njegovo koautorstvo u književnom pregledu *Jihoslovane*⁹, vjerojatno ne bi mogao, između ostalog, sa sigurnošću zaključiti kako su dubrovački petrarkistički pjesnici Š. Menčetić i Đ. Držić pisali srpskim narječjem. Prema Jagićevoj prosudbi, upravo s obzirom na jezičke odrednice i osobitosti ti su pjesnici »specificum hrvatski«. O toj je problematici pisao kasnije, 1869. godine, unutar drugog konteksta, ukazujući na hrvatski čakavski supstrat u jeziku starih dubrovačkih pjesnika u monografiji *Trubaduri i najstariji dubrovački pjesnici* i implicitno pridonio hrvatskoj književnopovijesnoj atribuciji tzv. dubrovačke književnosti.

Uz pogrešne atribucije, razdiobe i valorizacije Jagić u *Ogledalu* izdvaja i na prvi pogled kronološke omaške kao što je, primjerice, Ljubićevo svrstavanje *Zakonika trsatskog* u XIV. stoljeće, dok je on zapravo mnogo kasnije preradba *Zakonika vinodolskog*. »*Zakonik trsatski* nije iz 14., već iz 17. vieka (od g. 1640), te nije opet ništa drugo nego li prenamodjeni tekst zakona vinodolskoga«¹⁰. Prema Jagićevom mišljenju *Vinodolski zakonik*, jedna od dvije najstarije kodifikacije običajnog prava u Slavenu (6. I. 1288.), te *Istarski razvod* mogli bi biti, jer su pisani »starodavnijim jezikom«, jezički uzori rano srednjovjekovnog hrvatskog jezika. Da i ne spominjeno književno-stilske i estetičke dimenzije tih pravnih spisa, o kojima se u stručnoj literaturi dosta pisalo.¹¹

Jednom od krupnijih netočnosti i krivom procjenom Jagić izdvaja podatak da je Šime Ljubić na sam početak, na čelo starohrvatskih spomenika, stavio frizinjske rukopise, odnosno brižinske spomenike. Iako, naravno, ne negira postojanje primjesa starohrvatskog i staroslavenskog jezika (riječ je o X. stoljeću!), Jagić upozorava da upravo zbog starosti tekstova ne postoji relevantan argument za takvu atribuciju, budući da je pretežit jezični sloj staroslovenski i »predočuje dosta razgovjetnu sliku narječja koruško slovenskoga«.¹² Jagić naglašava kako je to njegovo mišljenje »in thesi«, ali da će ga, uvjeren je, nakon A. Vostokova potvrditi tekuća razmatranja I. Sreznjevskog. Sva kasnija slavistička istraživanja u potpunosti su afirmirala Jagićevo mišljenje,

⁹ *Jihoslovane. Obraz narodnopisno-literarni*, Prag, 1864., str. XV–419. Usp. ocjenu pregleda *Jihoslovane* iz pera F. Račkog u *Književniku*, I, Zagreb, 1864., str. 433.

¹⁰ V. Jagić, Isto, str. 571.

¹¹ Usp. E. Hercigonja, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, Zagreb, 1994., str. 68 i 69.

¹² V. Jagić, Isto, str. 571.

kao što su se, uostalom, potvrdile mnoge njegove znanstvene anticipacije; od Sreznjevskog, preko teologa F. Griveca koji se, uz proučavanje kanonskih tekstova, *Žitija Metodijevih*, ponajviše bavio Brižinskim spomenicima, do J. Pogačnika koji je među prvima primjenio stilističku analizu na jedan ranosrednjovjekovni slavenski tekst, kako bi upozorio na njegove književne dimenzije, strukturne, poetičke i retoričke osobitosti.¹³ Ta tri najstarija latinička slavenska teksta ranog srednjovjekovlja, pisana karolinškom minuskulom, poznata kao Brižinski spomenici, odnosno Monumenta Freisingensia, započinju svaku povijest slovenske književnosti.

Razlozi da je u Ljubićevom *Ogledalu* Jagić detektirao toliko atribucijsko-periodizacijskih omaški te manjkavosti u samoj građi, definiranju korpusa, u stvari vrlo su jednostavni: oni ukazuju na činjenicu da je u to inicijalno vrijeme, kada je znanost o književnosti, kao zasebna disciplina bila tek u povojima, bilo posve naravno da se književnost i književno stvaralaštvo tretiraju kao povijesni, nacionalni i kulturološki dokument; stoga su ljudi, poput Šime Ljubića, koji je bio teolog, župnik i profesor, povjesničar, arheolog, muzeolog i numizmatičar, ili kako ga naziva Jagić »starinar i poviesnik«, mogli posegnuti u područje koje su držali sastavnim dijelom svojih interesa, posebice kad bi se građa referirala na srednjovjekovno razdoblje, na tzv. crkvenu književnost. Iz svih tih razloga Ljubićevo *Ogledalo* uistinu ima ponajviše dokumentarističko, mnogo manje filološko, a ponajmanje književnopovijesno značenje.

Da filološka relevantnost Ljubićeva nije osobita, na što nedvojbeno ukazuju i Jagićeve zamjedbe, proizlazi iz činjenice da se u to vrijeme (60-tih godina XIX. stoljeća) filološka istraživanja počinju specificirati, pa i u slavistici, koja se nakon Dobrovskog, Šafarika, Kopitara, Miklošiča, Jagića, te, kasnije, i ruskih istraživača afirmirala, postavši i sveučilišni studij (Beč, 1849.), gdje se proučava problematika u širokom rasponu, od staroslavenskog, do živih slavenskih jezika, kulture i književnosti. Tih specifičnih slavističkih filoloških znanja, lingvističkih, tekstoloških, Ljubić u svojoj interesnoj sveobuhvatnosti očigledno nije imao u dovoljnoj mjeri, posebice ne o jezičnoj situaciji južnoslavenskih naroda koja je od početaka ponešto zamršenija. Međutim, bazični nedostatak kojeg ne bi moglo nadoknaditi ni izvrsno filološko obrazovanje, posvemašnja je odsutnost ikakve metodološke upitanosti i osviještenosti, što implicitno i eksplicitno osjeća, primjećuje i izražava u svojoj ocjeni filolog i znanstvenik V. Jagić. Naime, metodološka osviještenost preduvjet je i polazište svake znanstvenosti, teorijski i metodološki principi i okviri osposobljuju pristup i programske smjernice i načine definiranja, kao i organizaciju građe i predmeta. U proučavanju književnosti uza sve, u opti-

¹³ J. Pogačnik, »Das Schicksal der Freisinger Denkmäler in der Slavistik«; »Kompositorische und stilistische Besonderheiten der Freisinger Denkmäler«, u: *Freisinger Denkmäler=Brižinski spomenici*, München, 1968., str. 3–17, 121–156.

malnoj varijanti, poželjni bi bili još i ideja, vizija, senzibilitet, intuicija i kreativnost.

U takvom šire naznačenom kontekstu Jagić *Ogledalu* zamjera što Ljubić »dvie trećine knjige izpisa čistom državnom poviesti«,¹⁴ što je za povijest književnosti zapravo sporedno, odnosno Jagićevim rječnikom »drugotne važnosti«, budući da je riječ o dvije zasebne discipline i metodologije pa stoga i znanstvene valorizacije; ono što je za opću povijest prvoklasan podatak, za povijest književnosti može biti drugorazredne važnosti, dapače posve bezvrijedna činjenica. Bez tih distinkcija Ljubićevo *Ogledalo* »neima pravog jedinstva«,¹⁵ jer ne postoji ideja povijesti književnosti kao koheziona ni za prezentiranu građu i određeni korpus, metodološki sustav utemeljen na ideji povijesti, naroda, društva, lijepog, kao okvir njihove interakcije. Sve ostalo ostaje tek na razini inicijalnog prikupljanja materijala i puke kronologije, stoga takve knjige umjesto osmišljene građe zapravo predstavljaju, grubo rečeno, svojevrsno skladište.

Zadivljujuće je kako je Jagić, gdje god posve intuitivno, ali i posve osviješteno pisao o problemima koje je znanost o književnosti istraživala mnogo kasnije nego ih je taj dvadesetsedmogodišnjak zamišljao i promišljao 60-tih godina XIX. stoljeća. Govoreći, naime, o Ljubićevoj metodološkoj poziciji koje u stvari »neima«, Jagić pretpostavlja i predlaže kako bi razdioba građe mogla biti puno relevantnija, ukoliko bi u prvom dijelu, jer je *Ogledalo* ionako podijeljeno u dva sveska, Ljubić pisao »o poviesti državnoj ili vanjskoj, u drugome poviesti književnoj iliti nutrnjoj«. ¹⁶ U ovom navodu Jagić zapravo, »mutatis mutandis«, anticipira moderno književnoznanstveno, dapače teorijsko stanovište, terminološki ne baš najsretnije sročeno o tzv. vanjskom i unutarnjem pristupu koje izrijeком promovira tek Wellek–Warrenova *Teorija književnosti* i na čijem se tragu razvijaju temeljni pristupi književnosti XX. stoljeća; s izvjesnim izmjenama i danas ga koristi primijenjena (socio)lingvistika u terminima »pogled izvana« i »pogled iznutra«. ¹⁷

Jagiću je, također, posve blisko motrište koje bi trebalo biti samorazumljivo ali, nažalost, nije, ukoliko je suditi prema *Ogledalu* i cijelome nizu srodnih pregleda i kompendija, da je književno u književnosti i književnome stvaralaštvu najvažnije, kako bi trebalo tako biti da je književnost u »književnoj povijesti glavija stvar«, nadređena općepovijesnim i političko-povijesnim činjenicama i odrednicama. Priroda književnosti, njezin osobit ustroj, ne može se objasniti redanjem izvanjskih činjenica koje niti su imanentne književnosti niti mogu, načelno, utjecati na strukturalni, ni aksiološki, ponekad niti funk-

¹⁴ V. Jagić, Isto, str. 566.

¹⁵ Isto, str. 566.

¹⁶ Isto, str. 566.

¹⁷ Sintagme iz predavanja *Jezična politika i jezična stvarnost*, američkog primijenjenog lingvisti Waylesa Brownea na znanstvenom skupu u Splitu, svibanj 2007.

cionalan vid književnih pojava i procesa. Stoga Jagić, u metodološkim naznakama kojih je, kao što je očito, pun njegov kritički osvrt, predlaže nešto posve drugo. On, naime, predlaže da se u književnopovijesnim (i kritičkim) tekstovima uzima u obzir ono što on naziva »duh i osjećanje«, u konkretnom slučaju, hrvatsko, kojim su prožeta i koji »viri« čak »iza samih latinskih povelja i listina«. ¹⁸ Osjećanje, duševnost naroda, duh naroda i vremena, termini koje Jagić spominje na nekoliko mjesta svoje nevelike kritike, ukazuju da je on, unatoč nebrojenim znanstvenim i stručnim angažmanima, od Akademije do sveučilišta, bio upoznat s pojmovnim kategorijama, sastavnicama romantičarskih filozofskih i teorijskih radova (Herder, braća Schlegel), kao i kasnijih shvaćanja u kontekstu pozitivističkog historizma i Taineove metodologije, u kojoj za razliku od romantičarske fluidnosti, povijesnost zadobiva odredljive (društvene) sastavnice. Tek je kasnija pozicija »Geistesgeschichte« u okviru historizma, kako ju je utemeljio i tumačio W. Dilthey, unutar svakog povijesnog vremena ili epohe podrazumijevala temeljni duh vremena koji se iskazivao u različitim stilovima. Umjetničko djelo tako je i povijesno iskustvo i duhovni realitet s kojim valja stupiti u svojevrstan dijalog, čime se trasira put psihološkoj hermeneutici »sui generic«.

No, vratimo se konkretnoj recenziji. Ljubić, očigledno, nije iskazivao nikakvu ideju povijesti, stoga je književne spomenike i djela redao bez temeljnog principa susljednosti, odnosno »jedinstvene misli«, oko koje bi se »okupile česti«. Nažalost, istu je metodološku manjkavost očitovao i u prigodi navođenja korištenih izvora i kontinuiteta struke. Ljubić, naime, pomno nabraja sva mišljenja o određenim problemima, često i suprotstavljena, uopće ne iskazujući svoju opredjeljenost, »kamo njegova misao poteže«, ¹⁹ kako primjećuje Jagić; stoga ispada da je sve jednakovrijedno i značajno, jer nedostaje kriterij odabira i određena subordinacija znanstvene relevantnosti.

Ovakvo kakvo jest, kakvim ga s punim pravom ocjenjuje Jagić, bez kriterija odabira i metodološke orijentacije, ili da se poslužim sintagmom R. Barthesa, bez ikakve objave, sistema čitanja, Ljubićevo *Ogledalo*, bez dvojbe, spada u uski filološki dokumentarizam, odnosno u predvorje znanosti (povijesti) književnosti. Prilično je stoga stvarna pretpostavka da je upravo Ljubićevo *Ogledalo* bilo poticaj da je Jagić, baš putem svojih opaski, bio primoran osmisliti svoje slutnje i dvojbe te profilirati smjernice da bi se uputio napisati svoju *Povijest književnosti naroda hrvatskoga i srpskog*, koja je prva i nezaobilazna znanstvena povijest hrvatske književnosti. ²⁰

Referirajući se, naime, na Ljubićeve dosege, »pomniju i točnost«, ali ponajprije na nemale nedostatke koje je uočio, Jagić je promišljao pristup i modele koji bi uvažavali određenu misao vodilju, utemeljenu, kohezionu i

¹⁸ V. Jagić, Isto, str. 568.

¹⁹ Isto, str. 568.

²⁰ Na to upozorava E. Hercigonja u knjizi *Nad iskonom hrvatske knjige*, Zagreb, 1983., str. 17.

distinktivnu, koja bi bila parametar za razdiobu i ocjenu najstarije hrvatske književnosti koja je, prema njegovoj prosudbi, a što je daljnji razvoj književnopovijesne misli nedvojbeno pokazao, mnogo bogatija i raznovrsnija nego se to očitovalo u *Ogledalu* i koju Jagić, metaforički, nazivlje neotkrivenim skrovištem bogatstava. Zadaće koje Jagić isporučuje i seli i svojim nasljednicima jesu dvojake: otkri(va)ti to skriveno blago, što znači definirati i upotpunjavati korpus, ali istodobno i prevažno, pronalaziti načine, pristupe koji bi teorijskom i metodološkom utemeljenošću sve to uobličili u smislenu sintezu, što bi, uz ostalo, imala biti povijest književnosti. Rečenicom: »Ja shvaćam taj predmet sasvim drugojačije«,²¹ Jagić na kraju recenzije poantira prirodu svojih primjedaba, proizašlih upravo iz tog drugačijeg shvaćanja, polazišta, očišta i pristupa književnoj građi i književnom stvaralaštvu. Sve je to usmjeravalo njegov znanstveni rad i profil i svakako imalo veliki utjecaj na njegove nasljednike, posebice one metodološki (i estetski) senzibilizirane koji su promišljali na tragu inicijalnih Jagićevih prijedloga i zasnutaka, pa i onih u (*implicite*) programatskoj recenziji *Ogledala* Šime Ljubića. Upravo je iz tih razloga B. Vodnik u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti* (1913.) uvodno poglavlje o najstarijem razdoblju, hrvatskoj glagoljaškoj književnosti, povjerio »kao peru u učenom svijetu najpozvanijem«,²² upravo V. Jagiću. Vodnik je, naime, u Jagićevom radu prepoznao početak »traganja za oblikom« koji je čitak i u ovoj recenziji *Ogledala*, kojem je bezobličnost upravo i najveća mana.

Zaključno, ali i kao zadaća i okvir za jednu novu studiju, treba reći da se u toj recenziji naziru ali i iskazuju dvije različite koncepcije bavljenja književnošću, oluje misli, Ljubićeva i Jagićeva, zapravo suprotstavljene i na izvjestan način paradigmatске za cjelokupni književnoznanstveni razvoj, odnosno hrvatsku književnu historiografiju. Naime, velik je broj povjesničara književnosti u okviru svojih književnopovijesnih sinteza, bez obzira na godine pojavljivanja, ostao u okvirima filološkog dokumentarizma i arhivarstva, bez metodološke upitanosti, shvaćajući povijest kao pedantno sakupljenu i provjerenu, uredno opisanu i svrstanu građu; određeni je broj »jačih« imena u kontekstu filološko-pozitivističke matrice i bio-bibliografizma pokušao inovirati i »osvježiti« ih nekim novim metodološkim i estetskim shvaćanjima, uglavnom u okvirima poglavlja tipa pisci i djela (A. Barac, M. Šicel). Maleni broj znanstvenika osmjelio se u okvire književnopovijesnog promišljanja uvesti elemente koji, naoko, nisu kompatibilni: ekskluzivnu estetiku i ahistorizam, subjektivnu viziju, emociju i odnjegovani esejizirani stil, te postmodernu bezvremenost, povijest kao suvremenu priču o ljudima koji su, pišući, provocirali i iskušavali sebe, svoje mogućnosti, kao i mogućnosti prostora i vremena kojima su bili suputnici i svjedoci (A. Haler, I. Frangeš, S. P. Novak).

²¹ V. Jagić, Isto, str. 572.

²² B. Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb, 1913., str. 5.

Literatura:

Eduard Hercigonja, *Nad iskonom hrvatske knjige*, Rasprave o hrvatskologoljskom srednjovjekovlju, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1983.

Eduard Hercigonja, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, Matica hrvatska, Zagreb, 1994.

Vatroslav Jagić, »Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske. Na poučavanje mladeži nacrtao prof. Sime Ljubić. Knjiga I., str. 344 u maloj osmini«, *Književnik*, II, br. 4, str. 566–572; Zagreb, 1865.

Jihoslovane. Obraz narodnopisno-literarni, Prag, 1864., str. XV–419.

F. Rački, »Pregled Jihoslovane«, *Književnik*, I, Zagreb, 1864., str. 433.

Ivan Kukuljević-Sakcinski, *Monumenta historica Slavorum meridionalium*, knj. I, »Listine hrvatske – Acta croatica«, Zagreb, 1863.

Jože Pogačnik, »Das Schicksal der Freisinger Denkmäler in der Slavistik«; »Kompositorische und stilistische Besonderheiten der Freisinger Denkmäler«, u: *Freisinger Denkmäler. Brižinski spomenici*, München, 1968., str. 3–17, 121–156.

Branko Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1913.

Wayles Browne, »Misli o prosvjetiteljskoj ulozi primijenjene lingvistike«, predavanje s XXI. znanstvenoga skupa HDPL-a *Jezična politika i jezična stvarnost*, održanoga u Splitu, 24.–26. svibnja 2007.

METODOLOŠKI OKVIR JAGIĆEVE RECENZIJE *OGLEDALA*
KNJIŽEVNE POVIESTI JUGOSLAVJANSKE ŠIME LJUBIĆA

Sažetak

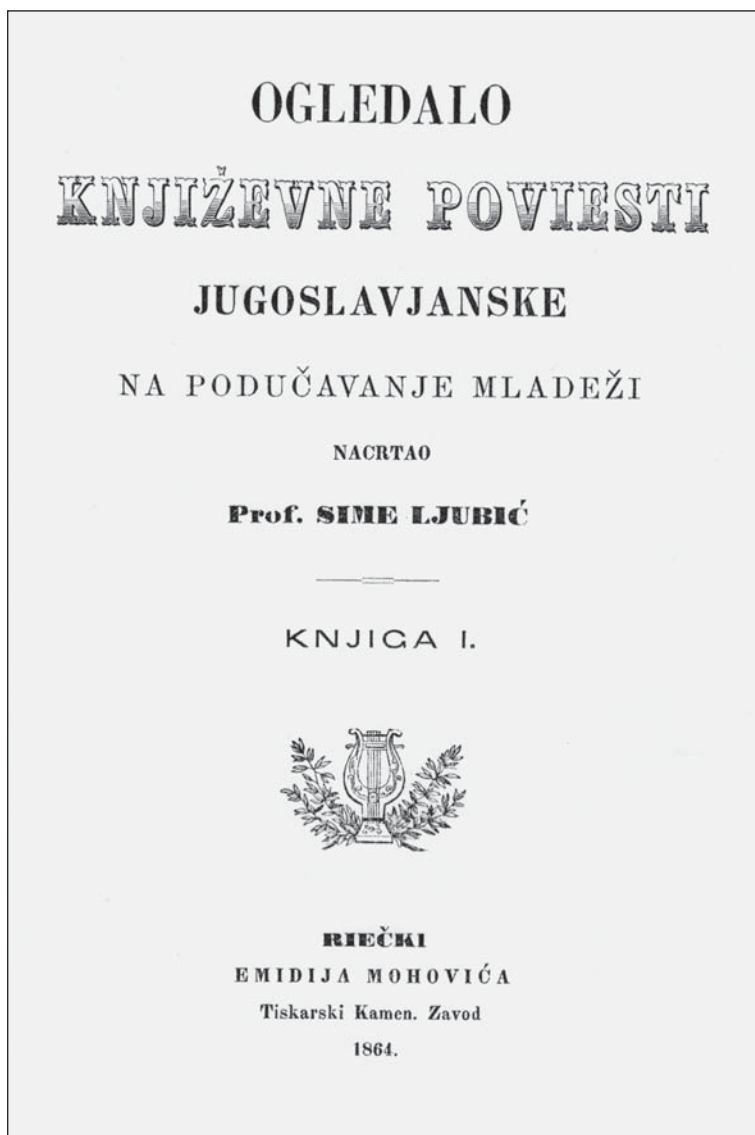
Predloženi rad detektira i analizira međuodnos dvaju istraživača hrvatske književne baštine, Vatroslava Jagića i Šime Ljubića, koji se može iščitavati iz navedene Jagićeve recenzije objavljene u *Književniku* 1865. Ocjenjujući, naime, Ljubićev rad, njegove do-sege i posebice manjkavosti, u Jagića sazrijeva njegova posve različita i oprečna misao o književnosti i posebice različitost pristupa, kao i cjelokupnog metodološkog instrumentarija. Može se zaključiti kako je taj međuodnos Jagića i Ljubića, kao dvaju modela, bio u određenom smislu ishodišni za daljnji razvoj hrvatske književne historiografije.

THE METHODOLOGICAL FRAME OF THE REVIEW BY JAGIĆ OF
OGLEDALO KNJIŽEVNE POVIESTI JUGOSLAVJANSKE BY
ŠIME LJUBIĆ

Summary

The proposed paper detects and analyzes the interrelation of two scholars of the Croatian literary heritage, Vatroslav Jagić and Šime Ljubić, evident from the said review by Jagić, published in the magazine *Književnik* in 1865. Namely, evaluating the work of Ljubić, his accomplishments, and particularly, the shortcomings, Jagić develops his own,

entirely different and opposing ideas of literature, and an entirely different approach and methods. The conclusion follows that the interaction between Jagić and Ljubić, as two distinct models, was in a sense the starting point for further development of the Croatian literary historiography.

Sl. 8.: *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske*. Na podučavanje mladeži nacrtao Prof. Sime Ljubić. Knjiga I., Riečki Emidija Mohovića Tiskarski Kamen. Zavod, [Rijeka], 1864.

RIBANJE
I
RIBARSKO PRIGOVARANJE

I
RAZLIKE STVARI SLOŽENE

PO
PETRU HEKTOREVIĆU

STAROGRADJANINU

izdao

S. LJUBIĆ.

U ZADRU
Bratja Battara Tiskari Izdatelji

1846.

Sl. 9.: *Ribanje i ribarsko prigovaranje i razlike stvari složene po Petru Hektoroviću Starogradjaninu*, izdao S. Ljubić, Bratja Battara Tiskari Izdatelji. U Zadru, 1846.

Mateo Bratanić

Razmatranje Šime Ljubića o vezama povijesti s drugim znanostima i njenoj didaktičkoj primjeni

Izvorni znanstveni članak
UDK 930-05 Ljubić, Š.

Razdoblje XIX. stoljeća u europskim historiografskim krugovima uzima se kao razdoblje u kojemu je historija, ovdje u smislu znanosti koja se bavi istraživanjem povijesti, prešla iz svoje predznanstvene »književne« faze u znanstvenu fazu. To je trenutak kada se historija odvajala od književnosti i postaje samostalna znanstvena disciplina, disciplina koja ima svoju metodu rada, svoj sustav istraživanja i analize, i na kraju način izvještavanja dobivenih rezultata. Spajanje genetičke i erudijske historije, dakle promatranje povijesti kao slijeda uzroka i posljedica i njihove povezanosti, i znanstvenokritički rad na izvorima što sačinjava erudiciju, daje nam opravdanu mogućnost da historiju smatramo samostalnom i suverenom znanstvenom disciplinom.¹

Ovakvo kretanje započinje u Njemačkoj još u doba prosvjetiteljstva, a vrhunac dostiže upravo djelovanjem poznatog njemačkog povjesničara Leopolda von Rankea kojega možemo nazvati ocem znanstvene historije. Njegovo sustavno kritičko ispitivanje izvorne građe, zajedno s formiranom metodom genetičke historije i traženjem odgovora na pitanje »kako se stvarno nešto dogodilo« ostavio je traga na brojne druge povjesničare, ne samo njemačkog govornog područja, koji su sustavno krenuli u primjenu njegove historijske metode rada. Idejni splet njemačkog historizma obasjavao je svojim učenjem ostale europske i izvan europske historiografije (posebice američku).

Među europskim historiografijama svakako je i određenu ulogu imala mlada hrvatska historiografija koja će također u drugoj polovici XIX. stoljeća, pod utjecajem njemačke škole i historizma, prijeći iz svojih književnih predznanstvenih traženja u područje znanosti. Kao i kod ostalih europskih nacija, znanstvena historiografija sastoji se od prikupljanja i objavljivanja građe, kao i pisanja sintetičkih i analitičkih radova o različitim sastavnicama hrvatske povijesti. Isto tako, važna sastavnica proučavanja i poznavanja povijesti je politička pozadina narodnog preporoda, kulturnog, književnog i svakog drugog osvješćivanja.² Unutar takvog konteksta potrebno je promotriti djelovanje i

¹ O poznanstvenjenju historiografije vidi kod: Mirjana Gross, *Suvremena historiografija: korijeni, postignuća, traganja*, Zagreb, 2001., str. 101–106, i *passim*; Michael Bentley, *Modern Historiography, an Introduction*, London and New York, 2005., str. 36–52.

² M. Gross, n. dj., str. 173–188.

rad Šime Ljubića, svestranog čovjeka, književnika, arheologa, numizmatičara, povjesničara, svećenika; jednom riječju eruditu u klasičnom smislu te riječi i unutar takvog razdoblja kakvim smatramo XIX. stoljeće.

Da bi se dala ispravna ocjena znanstvene djelatnosti Šime Ljubića kao istraživača i izdavača izvora, dakle erudita u klasičnom značenju te riječi, i povjesničara, unutar čega se promatraju i klasične pomoćne povijesne znanosti, kao npr. arheologija, numizmatika i paleografija itd., potrebno je imati pregled nad čitavim njegovim historiografskim radom. Ova analiza ne teži tako visokom cilju, nego će pokušati predočiti i pojasniti jedan mali segment Ljubićeva historiografskog rada. U Hrvatskom državnom arhivu u Zadru u sklopu Ljubićeve ostavštine nalazi se njegova rasprava »Relazioni della storia colle altre scienze e relativo metodo d'insegnamento nelle scuole« u prijevodu »Veze povijesti s ostalim znanostima i odgovarajuća metoda podučavanja u školama«. ³ Iz ove neobjavljene i nedatirane rasprave napisane na talijanskom jeziku, a koja se čuva u sklopu ostavštine Šime Ljubića u Hrvatskom državnom arhivu u Zadru može se iščitati značenje i važnost povijesti za Šimu Ljubića kao i njenu ulogu unutar ostalih prirodnih i društvenih znanosti. Ova rasprava sadrži 10 dvostrukih rukopisnih stranica, uključujući i naslovnicu, a na kraju je umetnuta mala ceduljica na kojoj stoji naznaka koja nam može pobliže objasniti kontekst, mjesto i vrijeme nastanka ove rasprave u rukopisu. ⁴ Naime, vidljivo je da se Ljubić apostrofira kao pristupnik ('candidat') koji je pojasnio djelovanje veza između nastave geografije i povijesti i ostalih nastavnih predmeta u gimnaziji. ⁵ Ovaj kratki zapis sugerira da je rasprava nastala za vrijeme studija u Beču gdje je Ljubić stekao kvalifikaciju za »učitelja povijesti i zemljopisa na čitavoj gimnaziji«. ⁶ Za vjerovati je da je spis bio neki od obvezatnih radova na studiju, a sam Ljubić je prepisao spomenutu naznaku i pohranio je zajedno sa spisom u svoju ostavštinu. Tom analogijom moguće je smjestiti nastanak rukopisa u godine studijskog boravka u Beču, ⁷ dakle između 1855. i 1857. godine kada je 28. listopada potvrđen za učitelja povijesti i zemljopisa. Ljubićeva rasprava može se podijeliti u dva dijela: u prvom dijelu Ljubić raspravlja o povijesti, njenom značenju za čovječanstvo i njenoj

³ Hrvatski državni arhiv u Zadru, Fond LJUBIĆ, kut. 2, sv. 4. l. 1–10, (U daljnjem navođenju samo LJUBIĆ i relevantna stranica rasprave). Na prvoj unutrašnjoj stranici ponovno je ispisan naslov, premda u nešto izmijenjenom obliku: »Relazioni della Storia colle'altre scienze nell' insegnamento publico«.

⁴ Na ceduljici je napisan sljedeći tekst: »Candidat erörtert die Beziehungen welche zwischen dem geographisch-geschichtlichen Unterricht und zwischen den übrigen Lehrgegenständen des Gymnasiums obwalten«.

⁵ Zahvaljujem prof. dr. sc. Nikši Stančiću koji mi je ukazao na važnost i značenje ove ceduljice.

⁶ Stjepan Antoljak, *Hrvatska historiografija do 1918.*, knjiga druga, Zagreb, 1992., str. 42–43; Ivan Pederin, »Život i ideološki sadržaj u djelu Šime Ljubića«, *Croatica Christiana Periodica*, XVI, br. 29, Zagreb, 1992., str. 85–125, posebno str. 96. Naime, Ljubić je 21. rujna 1855. dobio stipendiju od Ministarstva u Beču za studiranje povijesti. Međutim, zamolba biskupa da ga oslobodi od župničke službe nije bila usvojena, a isti se oglušio i na molbe nekih njegovih prijatelja među kojima je bila poznata njemačka književnica Ida von Düringsfeld. Tek se želja ispunila lukavstvom kada je biskupu bio podmetnut otpust od službe na potpis, što je Ljubiću omogućilo nesmetano studiranje u Beču uz neprekidnu poslušnost biskupu.

⁷ Ovaj se zaključak podudara s mišljenjem I. Pederin, n. dj., str. 99–100.

važnosti u odnosu na druge znanosti, a u drugom dijelu Ljubić raspravlja o metodi istraživanja povijesti koju je, kako on tvrdi, moguće primijeniti i u nastavi povijesti, ali i ostalih znanosti, u školama.

Ljubić započinje raspravu ovom znakovitom tvrdnjom: »Ako je istina da se za povijest može reći da je razlog postojanja čovječanstva, na neki način se jednako može i reći da je povijest logika znanstvenog procesa svih ostalih disciplina«. ⁸ Prema Ljubiću sve znanosti imaju svoje ishodište u povijesti zato što su dio proučavanja ljudi i slijedom te misli sve se slijevaju u povijesti. Ta je »istina« ušla u područje »univerzalne svijesti nacija«, čega su svjesni znanstvenici i obični ljudi. Sveobuhvatnost povijesti, njena iznimna vremenska i prostorna dimenzija daje joj za pravo ulazak na područje drugih znanosti koje izlaže i analizira koristeći vlastitu metodu. Tijekom svoga razvoja povijest se kao znanost koristila svim ostalim znanostima, a posebice filozofijom kao fundamentalnom znanošću koja je u starijim razdobljima inkorporirala sve ostale znanosti, a sada joj povijest priskače u pomoć da bi se najvažnija pitanja ljudskog uma i djelovanja mogla shvatiti. Najveći problemi koji se postavljaju pred ljudski um mogu se razumjeti tek kada suvremena građanska povijest naroda stigne u pomoć povijesti filozofije. Tek tada se mogu razumjeti problemi iz najstarije povijesti, a Ljubić za primjer uzima filozofske principe Indijaca i Egipćana, i ti principi se rastavljaju u osnovne dijelove koji se manifestiraju kao prosvjećenja i tlačenja. Taj dualizam ne zaustavlja se na starijim povijesnim razdobljima niti na načinu vladanja nego se širi na umjetnost, kulturu i ostale aspekte ljudskog života. ⁹ Povijest je razgradila sastavne dijelove mitova starih civilizacija i tako ušla u istraživanje najstarijih pitanja ljudskog uma.

U daljnjem tekstu rasprave Ljubiću je posebno važno prikazati kako je arhitektura starih naroda odražavala cjelokupni misaoni i teurgični sustav tih društava. Teološki principi manifestiraju se unutar oblika spomenika kao što su piramide, labirinti, hramovi i nekropole, a koji su nastali unutar metoda prirodnih znanosti i astronomije. Isto tako, Ljubić promatrajući astronomiju i njeno proučavanje kod starih naroda nalazi zajednička obilježja. Ljubić piše: »prihvaćeno je kao najveća činjenica u najstarijoj povijesti, da se ljudski događaji naroda odražavaju u astronomiji, da su nebesa urešena slikama događaja naroda, tako je rečeno da nebeski svodovi čine prvu knjigu ljudske povijesti, knjigu napisanu tada tajanstvenim i nerazumljivim slovima, ali da ne svjedoči manje, do kojih je znanosti ovih prvih društava mogao dovesti ovaj teološki princip«. ¹⁰ Dakle, Ljubić govori o zajedničkim spoznajnim procesima, o zajedničkim i sličnim diskursima naroda koji nisu primali te diskurse jedni od drugih, o njihovoj nevezanosti koja ipak ima neke zajedničke elemente.

⁸ LJUBIĆ, 2.

⁹ LJUBIĆ, 3/I.

¹⁰ Isto.

Pored primjera iz arhitekture, Ljubić navodi i medicinska dostignuća koja su postojala kod antičkih naroda, a koja »znanost naših dana konstatira u njihovoj efikasnosti, a da ne bi mogla s teorijama koje je vode, naći nijednu stvar koju vrijedi nadomjestiti«. ¹¹ Ta dostignuća i u Ljubićevo vrijeme fasciniraju svojom spoznajom i inventivnošću koja je utkana u teološke ideje starih civilizacija.

U daljnjem tekstu Ljubić se osvrće na običaje i zakone koje on naziva »moralnim«, a koji, prema njemu, imaju također svrhu i u njegovim danima, da ponovno osvjetle zastarjela stanja društava. Tako najstariji zakoni koje navodi Ljubić: Mojsijev zakonik, Manesov kodeks i najstariji kretske zakonik preko teokracije dovode nas do stabilizacije društva i do mogućnosti da se povijest odmakne od teoloških principa, koji se nalaze u osnovi društva, i krene vlastitim putem. Ljubić se poziva na njemačku »povijesnu školu« koja je posebno važila kao učiteljica u vlastitom narodu, a ta škola je i u istraživanju povijesti potvrđivala učinkovitost ovih principa. Prema Ljubiću moralni su fenomeni ovih ranih epoha »odraz povijesne logike tih civilizacija i kako se kroz stalan tijek događaja uvijek razvijao isti princip kroz generacije«, ¹² i tako ga naša civilizacija promatra kao kritički princip prošlosti i, ujedno, pokazatelj za budućnost. Pošto povijest daje putokaz kako krenuti u budućnosti, ona postaje učiteljica ostalih znanosti, sržna znanost iz koje svoje iskustvo crpe ostale znanosti. Ljubić tvrdi: »ako povijesna znanost doista nije ništa drugo doli znanost čovjeka samog, ljudska znanost u pravom smislu riječi, logično je da se u njoj stječu moć i snaga istraživanja ostalih znanosti, i gotovo u jedno središte se skupljaju njihova mnogostruka obilježja«. ¹³ Povijest je ostale znanosti zaogrnila u plašt kronologije unutar koje se odvija cjelokupni ljudski vijek. Ta »kronološka savjesnost« mjerila je doba izgradnje, doba razmjene, doba promjena kroz koje su prolazile sve ostale znanosti, i tako je njihov napredak, posebice onih koje Ljubić naziva materijalnim, vezan u moćan čvor s poviješću. Tradicionalni teokratski principi najstarije povijesti prelaze u moralne zakonitosti uređenih država i naroda, koje se šire i usavršuju u ljudskoj naravi kroz povijesno vrijeme. Ljubić će znakovito zaključiti: »Polako se čovjek razvija u visokoj unutrašnjoj savršenosti. Tako se može reći da je povijest gotovo uzela u zaštitu ostale znanosti, od kojih objašnjava organizaciju, koordinira ih s vremenima, i služi kao novi dokaz najvišim metafizičkim principima. Ako povijesna znanost doista nije ništa drugo doli znanost čovjeka samog, ljudska znanost u pravom smislu riječi, logično je da se u njoj stječu snaga i istraživanja ostalih znanosti, i gotovo u jedno stjecište skupljaju se njihova mnogostruka obilježja«. ¹⁴

¹¹ LJUBIĆ, 3/II.

¹² Isto.

¹³ LJUBIĆ, 4/I.

¹⁴ Isto.

Ljubić, promatrajući povijesni slijed događanja, pored moralnih uzroka promjena, pronalazi uzroke ekonomske i društvene prirode. Tako propast Rimskog Carstva treba, pored ostalog, objasniti i gospodarskim prilikama, što znači da je potrebno istražiti »političku ekonomiju da bi se dao pravi razlog određenog slijeda događaja koji bi bez utjecaja modernog (suvremenog) doba objasnili razloge početka srednjeg vijeka i posljednje izdisaje antičkog naroda«. ¹⁵ Srednjovjekovni feudalizam objašnjava kao jedan moralni fenomen koji racionalna filozofija ne može sama po sebi utvrditi ni zamisliti, kao kult lijepe žene. Ljubić je svjestan da postoje povijesne pojave i mijene koje prosvjetiteljsko racionalističko poimanje svijeta ne može pojasniti i analizirati, ¹⁶ i zato zaključuje kako »povijest dolazeći u pomoć filozofskoj spekulaciji predstavlja istraživaču niz činjenica koje se kod njega razvijaju u jednoj ozbiljnoj i razumnoj analizi, nakon što su se razvili u svijesti čovječanstva, i što su protekli u povijesnoj domeni«. ¹⁷

Vidljivo je da se Ljubić napaja na teorijama Giambattista Vica ¹⁸ koji također u počecima čovječanstva vidi bitne elemente za spoznaju povijesnih procesa. ¹⁹ Zajednička obilježja starih civilizacija koje Vico pronalazi u književnosti, mitologiji, religiji, svakodnevnim ceremonijama čine vrlo raznolik svijet naroda koji je prošao iz jedinstvenog duha, posluživši se ljudskim umovima za svoje više ciljeve. Na tragu Vica i Ljubić traži slične karakteristike starih civilizacija i kao afirmirani arheolog pronalazi ih u arhitekturi koja, prema njemu, odražava više nego druge stvari teurgijski sustav tih prvih društava, a teološki se princip zaodjenuo u oblike svojih spomenika.

Povijest tako dolazi u pomoć ostalim znanostima sa svojim velikim iskustvom, sa svojom kronološkom omeđenošću i tako omogućuje drugim znanostima da se oslone na nju, na njenu historijsku metodu istraživanja koja se nudi na korištenje drugim znanostima. Ljubić se u antiracionalističkom duhu oslanja na Vica koji se, piše on »pojavi u Italiji da bi u jednom moćnom jedinstvu prigrlio napore jedne misli, koja bi se mogla u biti označiti povije-

¹⁵ Isto.

¹⁶ Cfr. I. Pederin, n. dj., str. 101.

¹⁷ LJUBIĆ, 4/II.

¹⁸ Najvažnije djelo: Giambattista Vico, *Načela nove znanosti: o zajedničkoj prirodi nacija*, Zagreb, 1982. Netipičan za prosvjetiteljstvo, Vico svoju teoriju o zajedničkoj prirodi nacija crpi kroz kulturna dostignuća, filološke značajke, teološke principe i ostala postignuća. Jedinstveni duh naroda manifestira se u različitim običajima u religiji, životnim principima, književnim postignućima i, ukupno, civilizacijskom napretku. Na taj način svaki čovjek je produkt povijesnog razvoja kojega može shvatiti i objasniti jer je povijest čovjeku imanentno svojstvena kao njenom kreatoru. O ovome više kod: Michael C. Lemon, *Philosophy of History*, London and New York, str. 127–167; M. Gross, n. dj., str. 98–101.

¹⁹ Šime Ljubić nije prvi znanstvenik s istočne strane Jadrana, koji se u svom pisanju nadahnjivao na razmatranjima i teorijama Giambattista Vica. Prije njega je to već učinio Julije Bajamonti (1744.–1800.), splitski polihistor, skladatelj i liječnik u svojoj raspravi *Il morlacchismo di Omero* izdanoj 1797. u Padovi. U tom spisu Bajamonti je razvio i vikovsku tezu o »otkrivanju pravog Homera«. O ovome kod: Sanja Roić, *Filozof u zrcalu: ogledi o Giambattisti Vicu*, Zagreb, 1996., posebno str. 119–131.

snom, filozofskom i filološkom«. ²⁰ Poseban segment svoga rada Ljubić posvećuje filologiji, naslanjajući se na Vica, koji »nam je u svojim knjigama ostavio tako sjajnu doktrinu«, ²¹ a koju Ljubić nadopunjava vlastitim promišljanjima. Kao vrsni istraživač izvora on shvaća važnost filološkog obrazovanja stavljajući ga na nižu razinu od historijskog. Za njega je filologija »dokaz povijesnih i filozofskih činjenica, (koja) nema za sebe vlastito postojanje niti se može uzdići na znanost, (...) služi za osnaživanje motiva povijesne i filozofske kritike. Filolog koji nije u suštini povjesničar ili filozof, bolje rečeno ne vrši profesiju ovih doktrina, može biti zaslužan za književnost u ponovnom uspostavljanju njihove prvotne autentičnosti antičkih pisaca, ali on pozna tek sićušnu vrijednost rečenica, odnosno riječi«. ²² Ljubić je svjestan značenja filološke kritike za povijesnu znanost koja upravo u njegovo vrijeme otkriva svoje nove vrijednosti i značenja pod utjecajem njemačkih filologa i povjesničara kako što su B. G. Niebuhr i T. Mommsen. ²³ Također mu je jasno da sama filološka kritika izvora ne predstavlja potpuni historiografski rad, koji bez kritike izvora ostaje na postignuću erudita XVII. stoljeća. To su za njega oni koji rekonstruiraju autentičnost starih autora i dokumenata bez kritičkog tumačenja i stavljanja u funkciju genetičke historije. Upravo će Ljubić upoznat s filološkom kritikom izvora i genetičkom metodom napisati *Pregled hrvatske poviesti* 1864. godine.

Drugi dio Ljubićeve rasprave posvećen je izlaganju metode kojom bi se povijest trebala prenositi mladima u školi; štoviše, on u pojedinim trenucima prelazi ograničenja koja nam postavlja škola i govori kako bi se općenito trebala podučavati povijest u javnosti. Na početku Ljubić, nastavljajući se na svoje ideje o sveobuhvatnosti povijesti, piše da postoji »gotovo jedan princip intuicije da se čovječanstvo ne može razvijati osim u punoći svih svojih snaga, niti se mogu ove snage očitovati osim u svojoj kompleksnosti sveukupnog znanja«. ²⁴ Po Ljubiću čovjek je sačinjen kao mikrokozmos svih velikih zakona, koji upravljaju svijetom, a te zakone on ispunjava potrebama nastalim iz svojih sposobnosti. Akumulacija znanja i njegovo kompletiranje u spoznaji moguće je zato što je to čovjeku dodijeljeno rukom prirode. Ponovno na tragu Vicove teorije čovjek iskustvom svojih predaka, koji su bili sudionici povijesti i stvarali znanstveni i kulturni svijet, može razumjeti vlastito stanje u kojem se nalazi i prodrijeti u dubinu svoje povijesti. Ljubić promatra čovjeka koji je »sam za sebe jedna povijesna činjenica, u povijesti gotovo osnova ostalih

²⁰ LJUBIĆ, 4/II.

²¹ LJUBIĆ, 5/1.

²² Isto.

²³ U Beču je Ljubić upoznao čuvenog njemačkog povjesničara Theodora Mommsena (1817.–1903.), autora poznate *Rimske historije*, kojemu je posudio za upotrebu svoju bogatu kolekciju grčko-latinskih natpisa. Više kod: S. Antoljak, n. dj., str. 43–44; I. Pederin, n. dj., str. 101.

²⁴ LJUBIĆ, 6/II.–7/I.

znanosti, morat će sabrati zrake koje su u njemu odašiljane od parcijalnih umova u znanosti od produkata umjetnosti i književnosti«. ²⁵

Na tragu ovog razmišljanja on formulira svoju metodu intuicije, točnije; kako je ponekad naziva istinite intuicije. Ta metoda se u potpunosti razlikuje od starog »oholog« dogmatizma koji se prakticirao u dijalektičkim školama srednjeg vijeka, a koji je ispunjavao škole »neprestanim brbljanjem o pitanjima koja su se izgubila u doktrinama više nego što zaslužuju pažnje«. ²⁶ Ljubić se obračunava sa srednjovjekovnom dogmatikom koja je samo prenosila formirana znanja i ideje bez davanja mogućnosti za individualno razmišljanje i propitkivanje istih. Kada govori o načinu kako bi se povijest trebala predavati u školama i kako bi se ona trebala prikazivati neukima i učenicima Ljubić se ponovno nadahnjuje na idejama G. Vica. On tvrdi: »Ljudski mozak je tako sačinjen od prirode da tamo gdje bi mu se mogla učiniti istina, ona bi se neposredno tako mogla percipirati. To je princip po kojem će mozgovi mladih shvaćati ne samo neposrednu istinu, nego kroz određene bljeskove koji vrijeđe više ili manje, i koji ukazuju na mali dio istine koja je sakrivena u njima samima«. ²⁷ Metoda koju Ljubić predlaže treba biti povijesna i tako izložena učenicima da predstavlja slijed razvoja znanosti i tako se nudi u obliku iz kojeg se mogu izvlačiti vlastite ideje i zaključci. Dakle, sami povijesni razvoj podloga je i motiv intuitivnog razmišljanja i individualnog donošenja zaključaka. Ljubić polaže nadu u učenikov instinkt i logiku: »kad učitelj uspoređuje hipoteze međusobno u kojim se daje podrijetlo fenomena, razum mladih se razvija u jednoj brznoj težnji da pojmi istinu. Povijest u sjaju nekih teorija i dekadenciji nekih drugih, ojačava ga ne samo u znanosti, nego u vježbi samog sebe i vlastitog razuma«. ²⁸ Oduzima se bahatost autoriteta i tako mladi ulaze u promatranje društvene povijesti šireći stalno horizont vlastitog razuma. Oni sami zapažaju, uspoređuju, izabiru, a Ljubić zaključuje: »onaj tko poznaje čovjeka može samo razmišljati koje od tih vježbi njegova razuma mogu pridonijeti u moralnom smislu i u smislu života«. ²⁹ To je ogroman odmak od stare dogmatske dijalektičke škole koja, kako tvrdi Ljubić, nije ništa donosila nego opće sudove i utvrđene istine koje su stoljećima bile nepromjenjive.

Premda se Ljubićeva metoda odnosi na podučavanje povijesti mogu se naći zajedničke karakteristike s istraživačkom metodom koju je formirao Johann Gustav Droysen (1808.–1884.). Njegova metoda »forschend verstehen«, dakle »razumjeti istražujući« formirana je u djelu *Nacrt historike* iz 1868. gdje je definirana kao sređena intuitivna metoda istraživanja, ³⁰ koju

²⁵ LJUBIĆ, 7/I.

²⁶ Isto.

²⁷ LJUBIĆ, 8/I.

²⁸ LJUBIĆ, 8/II.

²⁹ Isto.

³⁰ M. Gross, n. dj., str. 132–134.

ovdje djelomice predlaže za rad s učenicima i naš Šime Ljubić. Dok J. G. Droysen ovu metodu razrađuje na više elemenata, a središnji dio joj je intuitivno istraživanje razmišljanjem, Ljubić svoju metodu intuicije predlaže za rad s učenicima, koji će uz pomoć vlastitog intelekta prodirati u ideje i događaje iz povijesti. Premda je Ljubićeva rasprava desetak godina starija nego Droysenovo djelo, moguće je da se Ljubić s Droysenovim metodološkim načelima upoznao iz njegovih ranijih formulacija.

Na kraju je potrebno istaknuti da ovakva vrsta rasprave koja je čisto teoretska spada među rijetke rasprave ovakvog tipa unutar hrvatske historiografije. Naime, pisanje teoretskih rasprava o povijesti i njenom istraživanju spada u onaj dio historiografskog rada koji se s razlogom smatra najtežim, a također je oskudan i često zanemaren od strane hrvatskih povjesničara. Promatrajući u takvom kontekstu ovu raspravu Šime Ljubića, premda je napisana unutar studija u Beču, može se smatrati vrijednim prinosom hrvatske historiografije i teorije povijesti u XIX. stoljeću.

Iz prethodno iznesenog mogu se istaknuti neke sastavnice Ljubićeva gledišta na povijest: prva je odmak od racionalističkog gledišta XVIII. stoljeća, u kojem je razum bio u centru pažnje, druga je priklanjanje Vicovom gledištu na povijest koji traži početke u mitskom i religijskom što je Ljubiću izuzetno važno i na kraju uočljiv je utjecaj njemačkog historizma koji prodiere prvenstveno kroz poštivanje kronološkog okvira izlaganja što je u biti genetička historija, serioznog rada na izvorima i na kraju do sređene metode tzv. istinite intuicije koja pomaže u rasvjetljavanju povijesnih procesa i pojava kod učenika ali i šire javnosti.

RAZMATRANJE ŠIME LJUBIĆA O VEZAMA POVIJESTI S DRUGIM ZNANOSTIMA I NJENOJ DIDAKTIČKOJ PRIMJENI

Sažetak

Među višestrukim znanstvenim preokupacijama Šime Ljubića posebno mjesto zauzima njegovo djelovanje kao povjesničara. Premda je prvenstveno arheolog i arhivist, što su sastavnice djelovanja svih velikih povjesničara XIX. stoljeća, Ljubić se okušao i na planu teorije povijesti, sastavnice povijesnih znanosti u kojoj se ogledao mali broj povjesničara. U sklopu ostavštine koja se nalazi u Hrvatskom državnom arhivu u Zadru sačuvana je rukopisna rasprava »Relazioni della storia colle altre scienze e relativo metodo d'insegnamento nelle scuole«, koja se ovdje analizira i stavlja u kontekst Ljubiću suvremene historiografije XIX. stoljeća.

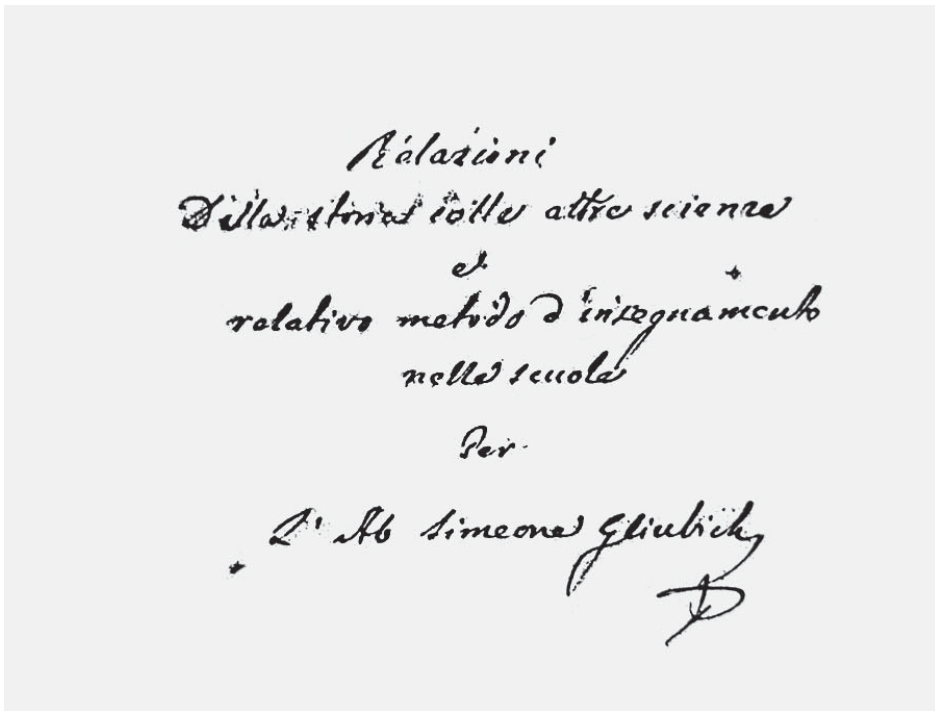
Kritičkom analizom je utvrđeno da je ova Ljubićeva rasprava nastala negdje u razdoblju između 1855. i 1857. godine kada je u Beču studirao povijest i zemljopis. U raspravi se Ljubić, pod utjecajem učenja Giambattista Vica, osvrće na značenje povijesti kao fundamentalne znanosti koja je sposobna odgovoriti na temeljna pitanja ljudske egzistencije. Razlozi postojanja čovječanstva mogu se čitati iz ljudske povijesti, a sveobu-

hvatnost koju Ljubić pripisuje historiografiji nadilazi granice onoga što mi danas smatramo povijesnom znanošću i ulazi u područje prirodne povijesti. Međutim, na tragu takvog razmišljanja o univerzalnosti povijesti i njenom zadiranju u druga znanstvena obzorja Ljubić ulazi u područje interdisciplinarnosti, što ga čini pretečom suvremenih znanstvenih stremljenja. Pošto je u središtu historijskog istraživanja čovjek koji je trajno znanstveno znatiželjan na različitim područjima, Ljubić smatra da ostale znanosti imaju što naučiti iz povijesti koja nije samo zato da osvjetljava prošlost nego i pokazuje kako krenuti u budućnost. U tom smislu Ljubiću je važno kako znanje o povijesti prenijeti na druge, kako ga metodički izlagati u školi i kako mu naglasiti odlike vrijednosti i korisnosti. Njegova rasprava može nam i danas prenijeti neke vrijedne i korisne zamisli koje obogaćuju naše znanje o povijesti i njenoj didaktičkoj aplikaciji.

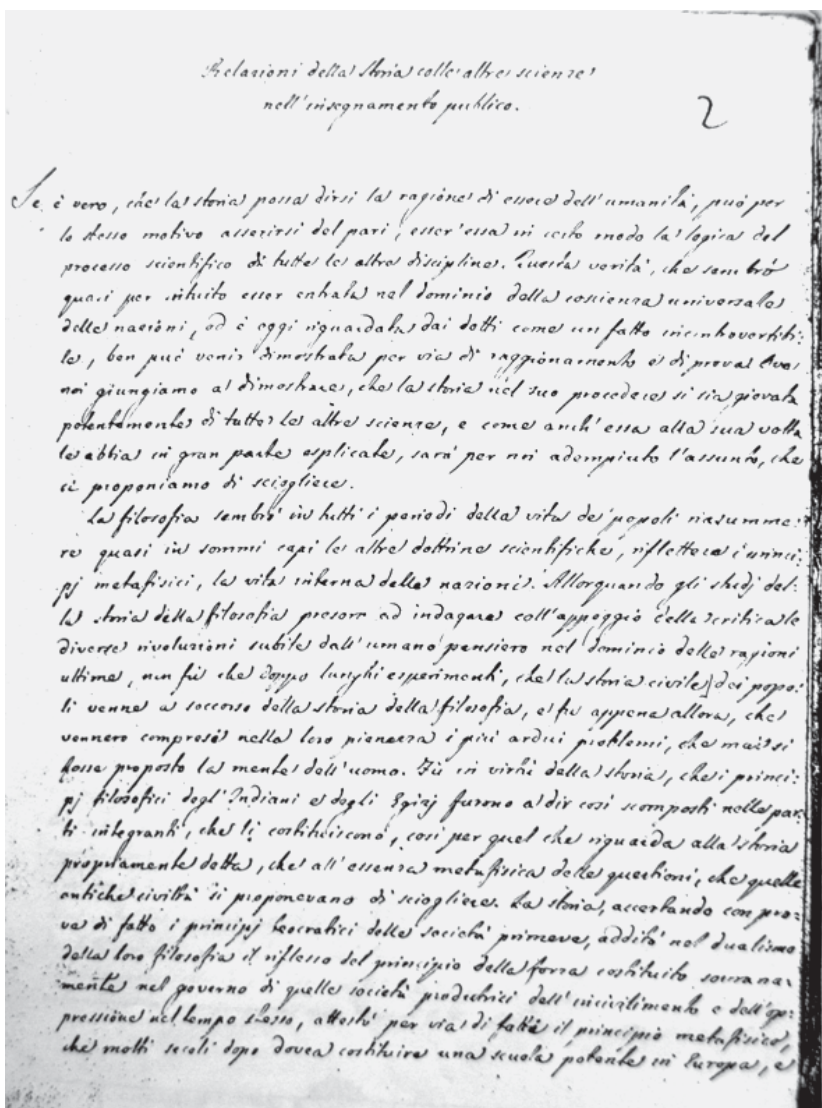
ŠIME LJUBIĆ'S CONSIDERATIONS ON THE RELATIONSHIP OF THE HISTORY WITH OTHER STUDIES AND ITS DIDACTICAL APPLICATION

Summary

Amongst the multiple scientific interests of Šime Ljubić a special position is engaged by history. Although primarily an archaeologist and archivist, being a part of profession of all great historians of the 19th century, Ljubić wrote a theoretical treatise, a scarce genre in Croatian historiography. Amongst his other documents kept in Croatian State Archives in Zadar, there is a manuscript treatise *Relazioni della storia colle altre scienze e relativo metodo d'insegnamento nelle scuole* (kut. 2., sv. 4.). This article presents the analysis of the treatise and puts it in the perspective of Ljubić's contemporary historiography. It is established that Ljubić wrote this essay between 1855 and 1857 when he was a student of history and geography in Vienna. Influenced by the writings of Giambattista Vico, Ljubić wrote his treatise examining the significance of history as a fundamental science capable of answering the basic questions of human existence. The reasons of human existence could be discerned from human history and comprehensiveness attributed to history surmounts the borders of what is today conceded as a historical study. However, staying on this line of thought Ljubić entered the area of interdisciplinary studies, being a forerunner of contemporary ideas. History focuses on humans as scientific beings curious by their nature and Ljubić considered that other areas of study could learn from history. Respectively, the transfer of historical knowledge, its methods teaching, characteristics and values were of utmost importance to Šime Ljubić. His treatise, more than a century and a half later, may present us with some valuable ideas about history and its didactical application.

Naslovna stranica Ljubičeve rasprave o vezama povijesti s ostalim znanostima

Prva unutarnja stranica Ljubičeve rasprave o vezama povijesti s ostalim znanostima

POVIESTNIČKA IZTRAŽIVANJA

O

HRVOJI

VELIKOM BOSANSKOM VOJVODI I SPLJETSKOM HRCEGU.

PISAN SPOMENIK

IZ DOBE HRVATSKOGA VOJVODE BRANIMIRA.

NAPISAO

SIME LJUBIĆ.

*Preštampano iz XXVI. knjige „Rada“ jugoslavenske akademije znanosti
i umjetnosti.*

U ZAGREBU 1874.

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Sl. 10.: Sime Ljubić, *Poviestnička iztraživanja o Hrvoji velikom bosanskom vojvodi i spljetskom hrcegu. Pisan spomenik iz dobe hrvatskoga vojvode Branimira*. U Zagrebu 1874.

Sanda Ham

Hrvatski jezik u Ljubićevu *Ogledalu jugoslavjanskom*

Izvorni znanstveni članak
UDK 811.163.42.09 Ljubić, Š.

Jugoslavenska je ideja u XIX. stoljeću započela žetvu na znanstvenom polju. Kada je o Ljubićevo doba riječ, to se jasno vidi već i iz naslovâ koje je *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*¹ trebalo nositi – dalmatinsko, hrvatsko, dalmatinsko-hrvatsko, jugoslavensko, a neko je vrijeme Kukuljević strahovao i da bi Ljubić svomu djelu mogao pridodati srpski naziv.² Povjerenstvo za ocjenu njegovâ djela (koje tada još ima dalmatinski naziv) na čijem je čelu bio J. Šutina, a u čijem su sastavu bili i Srbi, prigovaralo mu je što nema srpske književnosti, a poglavito djela D. Obradovića.³ Srpska djela i pisci, kao što se iz *Ogledala* i vidi, nikada nisu ni ušla u Ljubićevo jugoslavensku povijest. T. Smičiklas piše da je Ljubić svomu djelu dao jugoslavenski naziv da bi se domogao nagrade koju je Strossmayer bio spreman dati za izradbu djela o jugoslavenskoj povijesti;⁴ autori koji u Ljubiću vide manje pragmatizma smatraju da je taj naziv ili zbog obzira prema Srbima⁵ ili zbog Ljubićevo otvorena i demokratska duha.⁶

Kakav je stav prema Ljubićevo jugoslavenstvu u suvremenije doba i opet je pitanje ideologije – prije 50 godina Ljubićevo je jugoslavenstvo uveličavano i čak dovođeno u svezu s političkim konceptom i ostvarajem Jugoslavije u kakvoj smo i bili prije 50 godina pa onda i svezu s borbom protiv nacionalizma i separatizma. Takvo je mišljenje, međutim, osamljeno.⁷ Prije 15 godina Ljubićevo se jugoslavenstvo više ne uveličava i ne hvali, nego se opravdava i shvaća kao slabost Ljubićevo etničkoga duha, a Ljubić kao europski usmjeren neksenofobični intelektualac koji u uskom nacionalnom okviru vidi, najopćenitije rečeno, zatvorenost, nazadak i nedemokratskost.⁸ U ovom se desetljeću u Ljubićevo *Ogledalo* gleda strogim očima suvremene književne

¹ Nadalje u radu: *Ogledalo*.

² Valčić, Škrbić, 1963., str. 184.

³ Valčić, Škrbić, 1963.

⁴ Smičiklas, 1898., str. 187. U: Valčić, Škrbić, 1963., str. 192. Smatra se da je takva Smičiklasova prosudba postala zbog pritiska Kluenova režima.

⁵ Valčić, Škrbić, 1963.

⁶ Pederin, 1992.

⁷ Milutinović, 1961.; Valčić, Škrbić, 1963.

⁸ Pederin, 1992.

teorije, a njegovo se jugoslavenstvo smatra za svoje vrijeme očekivanim i u kontekstu »ilirske gajevske utopije i Strossmayerove integralističke ideje«. ⁹

Bez obzira na doba iz kojega prosuđujemo Ljubićevo *Ogledalo* i jugoslavensku ideju, valja imati na umu da je jezik u XIX. stoljeću kriterij koji ravna podrijetlima naroda, određuje narodnu pripadnost pa onda i pripadnost književnosti.

Znanstvenost te teorije bila je neprijeporna i neosporna, a do koje se krajnosti moglo ići, a da se ta krajnost i nadalje smatra znanošću, može pokazati i Mažuranićev primjer. Najkraće i najopćenitije rečeno, Mažuranić postavlja tezu, na temelju sličnosti čakavskoga i ruskoga naglasnoga sustava, da su Rusi naselili Balkan prije Hrvata i Srba, a da su Hrvati zatekli na Balkanu Slavene koji su s Rusima činili istu slavensku granu. Mažuranićeva je zamisao o Rusiji kao majci svih Slavena, koja slijedi iz gore rečenoga, odjeknula tako da je A. Mažuranića odlikovao ruski car Aleksandar II. Dakle, Mažuranić je odlikovan zbog teze koja narodu pripadnost određuje na temelju naglasaka: ¹⁰

»da su Rusi i stari predhrvatski obitavatelji Ilirije sbilja bili negda jedna ista grana slavenska, makar kada i gdje se razstali, kada su jednim istim accentom, dakle i jednim istim narječjem slavenskim onoga vremena govorili... historia mi o izseljenju ruske grane iz ovih zemaljah ništa izvěstna nezna, premda nam filologija s ruskom tradicijom skopčana jasno pokazuje, da su ova dva naroda činila nĕgda jednu istu granu slavenskoga naroda i to uprav u nĕgdašnjem Illyriku. U tom dakle dolazi filologija historii u pomoć« (Mažuranić, 1860.: str. 6).

Drugačije rečeno, srodnost je narodâ jezikoslovno dokazana, a taj je postupak politički uvažen i priznat. Lakše je sada razumjeti Ljubićevo jugoslavenstvo – ulazeći svojom književnom povijesti u filološki svijet, Ljubić nosi sa slavistikom kojoj je zadaća politički cilj jugoslavenstva postići filološkim razlogom genetske srodnosti južnoslavenskih jezika pa prema tomu i naroda – hrvatskoga i srpskoga ponajprije.

Ljubić pripada svom vremenu, jezikom svojega vremena piše i o tom jeziku piše onako kako mu to dopušta njegovo vrijeme – ahistorični pristup ne unosi jasnoću u Ljubićevo djelo, usuprot, ono ostaje zamagljeno i nerazumljivo suvremenomu čitatelju. Zbog toga se u ovom radu Ljubićev jezik i Ljubićevi osobiti pogledi na mjesto hrvatskoga jezika unutar slavenskih i južnoslavenskih jezika sagledavaju iz njegova vremena – iz odnosa prema

⁹ Milanja, 2000., str. 231.

¹⁰ Što je neodrživa i pogrešna teza koja ubrzo, kako kaže M. Moguš (1978., str. 40) napuštena »zajedno s hipotezom o seobi Rusa s juga na sjever i o ruskoj akcentuaciji kao ishodištu...«. Međutim, Mažuranićeva proučavanja odnosa čakavskoga i štokavskoga naglašavanja poslužila su kao solidan temelj na kojemu su se mogla nastaviti istraživanja – Jagić se u radu »Paralele k hrvatsko-srpskom naglasivanju« (*Rad JAZU*, knjiga 13, Zagreb, 1870.) oslanja na Mažuranićev opis čakavskoga naglasnoga sustava. O tom opširnije vidi: Moguš, 1978.

Ljubiću suvremenim filološkim i jezikoslovnim općeprihvaćenim stavovima.

O Ljubićevu jeziku

Loše ocjene izrečene o Ljubićevu jeziku, a samo takvih i ima, uglavnom su otprilike i iz usta su suvremenika s kojima se Ljubić i nije uvijek slagao u jezikoslovnim teorijskim i praktičnim pitanjima. Riječ je o brojnim ocjenjivačima i ispravljačima njegova *Ogledala* – B. Petranović i A. T. Brlić jezično su prepravljali Ljubićevo *Ogledalo*; A. Stazić, J. Šutina, I. Kukuljević, F. Rački, V. S. Karadžić i F. Miklošić sudjelovali i u jezičnom i u sadržajnom oblikovanju.¹¹ Suvremeni istraživači govore o korekturi, međutim, jezično popravljanje i prestiliziranje rečenica, pa i cijelih stranica, nije korektura – a tako su u Ljubićevo *Ogledalo* zahvaćali i B. Petranović i A. T. Brlić.

Opće je mišljenje o Ljubićevu jeziku, kako u njegovo vrijeme, tako i danas da je »do kraja života, čini se, pisao bolje talijanski nego hrvatski«¹² i da je i sam Ljubić

»Svjestan nedostataka svoga djela, osobito u jezičnom pogledu... tražio jednog vrsnog korektora za svoj rukopis...«.¹³

Čak i njegov prijatelj i biograf, T. Smičiklas kaže:

»Eno ga ispitana za učitelja hrvatskoga jezika i književnosti, pa kako tužnu sliku podaju sami oni mali odlomci iz njegovih pisama o znanju jezika, kojemu piše dapače historiju literature«.¹⁴

Budući da je *Ogledalo* nastajalo od 1848. do 1869., dakle dvadesetak godina; da je mijenjalo naslove od dalmatinskoga, hrvatskoga, dalmatinsko-hrvatskoga, jugoslavenskoga pa do opasnosti od srpskoga naziva; da je u tih dvadesetak godina hrvatski književni jezik normativno sazrijevao i mijenjao se; da su *Ogledalo* jezično prepravljali pripadnici (ili pristaše) različitih filoloških škola – zaključiti bi se moglo iz toga izvanjskoga pogleda kako Ljubić nije osobito bio zainteresiran za svoj književnojezični izričaj. To bi po svemu (makar i usprkos svemu) bio neobičan zaključak jer jezična pitanja, pa tako i pitanje vlastitoga izričaja, u Ljubićevo doba nikoga nisu ostavljala ravnodušnim. Svakako nisu ni Ljubića, a kada je riječ o jezičnim zahvatima koje je drugima dopuštao činiti u *Ogledalu* – čini se da je drage volje prepuštao svoj rukopis, sam ga slao na različite adrese tražeći savjete i čini se, prihvaćajući

¹¹ O zahvatima u Ljubićevo *Ogledalo*: Smičiklas, 1898.; Valčić, Škrbić, 1963.; Brlić, 1955.

¹² Pederin, 1992., str. 87. Autor navodi da je Ljubić i privatne bilješke pisao na talijanskom.

¹³ Valčić, Škrbić, 1963., str. 180.

¹⁴ Smičiklas, 1898., str. 170. Te su Smičiklasove riječi tek komentar tomu što je prof. Jäger s bečkoga sveučilišta ustvrdio kako je Ljubić malo znanja odnio iz Beča jer je došao već kao »polugotovi učenjak«.

ih. Sve je to, kako doznajemo iz njegove prepiske,¹⁵ bilo podređeno jednomu cilju – pribaviti novac ili pokrovitelja za tiskanje knjige.

Objavljeni u *Zori dalmatinskoj* 40-ih godina, tekstovi su Ljubićevi u skladu s tadašnjim Zorinim pravopisom – piše primjerice *ç* za *č*, *ě* za odraz *jata*, *x* za *ž*; muklo *è* uz *r* koje je u slogotvornom položaju: *èr*.¹⁶ U Ljubićevoj ostavštini, čitamo u rukopisu postalom u isto vrijeme kad i tekstovi za *Zoru*,¹⁷ drugačije: umjesto *ě* Ljubić piše *i*, ali ostaje pri *èr*. Osim ikavice, jezično nema bitnih razlika od stilizacije koju je ponudila zagrebačka škola, 40-godina još u obličju Babukićeve slovnice. Babukićev je gramatičarski rad tih godina bio dobro poznat i u Dalmaciji,¹⁸ poglavito zbog Kaznačićeva prijevoda Babukićeve »Osnove slovnice slavjanske narčja ilirskoga« na talijanski i zbog talijanskoga Vežićeva prijevoda uz Drobnićev rječnik.¹⁹ Ljubićevi onodobni prijatelji i ocjenjivači njegova *Ogledala* bili su i poznati i ugledni slovničari – Jerolim Šutina²⁰ i Andrija Stazić.²¹ Jerolima Šutinu spomenuo je Babukić u predgovoru *Ilirske slovnice* kao autora koji je svoju slovnice izradio prema njegovoj *Osnovi slovnice*²² i Mažuranićevim *Temeljima*.²³ Oba se gramatičara, naglašavam – Ljubićeva suradnika i prijatelja, jezično ne razlikuju u mnogome od zagrebačke stilizacije, pa iako su im gramatike već u svoje vrijeme bile ponešto zastarjele – što ikavsko-jekavskim odrazom *jata*, što gramatičkim modelom – ipak su prinosile ulijevanju Dalmacije u zagrebačku maticu.²⁴

Dakle, Ljubićeva je ikavica ne samo njegov privatni izbor, nego je potpomognuta i normativnim smjernicama u Dalmaciji. U tom je privatnom izboru tvrdoglav (baš kao i A. Kuzmanić) i to do te mjere da se suprotstavlja čak i F. Miklošiću u tako važnoj stvari kao što je polaganje učiteljskoga ispita u Beču:

¹⁵ Većina literature govori o toj strani Ljubićeva *Ogledala*, osobito Valčić, Škrbić, 1963.; Pederin, 1986., 1992.; o Ljubićevoj prepisci osobito Brlić, 1955.; Luetić, 2003.

¹⁶ Vidi, primjerice Ljubićev rad u *Zori dalmatinskoj* iz 1845.: »Smotrenje vèrhu nèkolikih rèčih stanovitih uzderxanjem kao slavjanskih«.

¹⁷ Odnosi se na rukopis: »O ljubomudriju jezika slavjanskoga« iz 1847. U ovom se radu o tom rukopisu govori prema Pederin, 1992.

¹⁸ Opširnije o Babukićevu utjecaju na dalmatinske jezikoslovce vidi: Vince, Tafta, 1993.; Ham, 2006.

¹⁹ Babukićevu »Osnove slovnice slavjanske narčja ilirskoga« (*Danica ilirska*, II, br. 10–15, 1836.) na njemački preveo Rudolf Fröhlich, Beč, 1839. – »Grundzüge der Ilirischen Grammatik«, a na talijanski Ivan Kaznačić, Zadar, 1846., 1851., 1865. – »Elementi della grammatica illirica«; Vladislav Vežić daje talijanski prijevod: »Fondamenti della grammatica illirica«, u *Ilirsko-nèmačko-talianskom malom rèčniku* Josipa Drobnića, Beč, 1849.

²⁰ Jerolim Šutina, *Principi di grammatica illirica u rječniku Vocaboli di prima necessita*, Zadar, 1850., ²1855., ³1879.

²¹ Andrija Stazić, *Grammatica della lingua illirica ad uso degli amatori nazionali e stranieri che bramano d'impararla*, Zadar, 1850.; *Grammatica illirica pratica secondo il metodo di Ahn e di Ollendorf*, Split, 1855., ²1861.

²² V. Babukić ga naziva *Girolamo Suttina* i kaže da je slovnice dodao »k rèčničicu Vocaboli di prima necessita«. Gramatika obasiže 64 stranice, a otisnuta je poslije rječnika, str. 147–208 (Z. Vince navodi da se posebna Šutinina knjžica nalazi u NSK u Zagrebu, bez impresuma.).

²³ A. Mažuranić, *Temelji ilirskoga i latinskoga jezika za početnike*, Zagreb, 1839., ²1842.

²⁴ Vince, 1971., 1998.; Ham, 2006.

»Godine 1854. otišao je Ljubić u Beč da pribiva carevoj ženidbi. Tamo je 27. svibnja položio ispit iz hrvatskoga jezika pred komisijom na kojoj je na čelu bio Fran Miklošić. Zadaća mu je bila prijevod na hrvatski prvih 10 pjevanja *Gerusalemme Liberata* Torquta Tassa. Miklošić mu je u svjedodžbi, kojom je Ljubić stekao pravo da bude gimnazijski nastavnik, priznao dobro poznavanje svoga materinskog jezika, ali mu je zamjerio ikavizme i pisanje smart umjesto smert« (Pederin, 1992.: str. 95).

Prema tomu, Ljubićevo popuštanje jezičnim *dušobrižnicima* ima svoju posve pragmatičnu narav i odnosi se na urednički zahtjev časopisa u kojem objavljuje ili trenutačnoga pretpostavljenoga izdavača njegova *Ogledala*.²⁵ Pragmatičnost je jasna i iz pisma Račkomu iz 1865. u kojem se Ljubić žali na ponovljenu Mažuranićevu naredbu o poštivanju jedinstvenoga pravopisa.²⁶

»Opet nam je stigla pooštrena zapovied glede pravopisa, najme da se ne smie i ma što tiskati drugačije nego sa školskim. Ako ta zabrana stoji i za Književnik, onda moj članak, šta je pri Vami, neka se tiska bezimeno. S otim naravno stavljaju e to veće zaprieke razvijanju Književnosti. Čudna je stvar da se to radi pod pjesnikom i književnikom kancelarom«.

U to je vrijeme u javnoj upotrebi već bilo napušteno bilježenje *ě*, a uvriježeno pisanje *ie/je*. I. Mažuranić Naredbom traži povratak na *ě*. Ljubić, čiji je ulazak u javni život kroz *Zorine* stranice započeo javnim *ě* (uz privatnu ikavicu), sada se posve toga odriče i pred Račkim će radije ostati bezimen u *Književniku*, nego se suprotstaviti V. Jagiću i oko njega okupljenoj budućoj jezgri HAZU (i jugoslavenski usmjerenim hrvatskim intelektualcima) koja se kroz Jagićev »Naš pravopis«²⁷ (a i samo pokretanje *Književnika*) manifestno odrekla onih pravopisnih i jezičnih obilježja zagrebačke škole kojima I. Mažuranić Naredbom nastoji udahnuti novi život.

Poslije polaganja učiteljskoga ispita, u godinama kada ga je život nosio po cijeloj Hrvatskoj, od Splita preko Osijeka i Rijeke do Zagreba, Ljubić je uskladio svoj izričaj, i javni i privatni, s tadašnjom normom učvršćenom djelatnošću zagrebačke škole (koju su Hrvati prihvatili bez obzira na svoje političko usmjerenje) – vidimo to i u *Ogledalu*, ali i u rukopisima iz njegove ostavštine koji potječu iz druge polovice XIX. stoljeća.

Svezu političkoga usmjerenja i jezika bitno je naglasiti – jugoslavenski usmjereni intelektualci, bez obzira što su bili pristaše Karadžićevih jezičnih pogleda i konkretnih rješenja, služili su se jezikom zagrebačke filološke škole. Tako i u *Književniku*, časopisu pokrenutomu, prema riječima samoga Jagića:

²⁵ A pretpostavljenih je izdavača bilo mnogo i mnogi su o *Ogledalu* odlučivali – Šutina, Stazić, Petranović, Kukuljević, Brlić, Karadžić, Miklošić, Rački – svi su oni tražili da se popravi ovo ili ono, pa će se djelo tiskati. Na koncu, djelo je tiskao onaj koji nije zadirao u nj – veliki župan županije riječke, Benedikt Bartul Smaić.

²⁶ Riječ je Naredbi dvorske kancelarije iz 1862. (ponovljenoj 1864.) koju potpisuje Ivan Mažuranić.

²⁷ V. Jagić, »Naš pravopis«, *Književnik*, Zagreb, 1864.

»ostatci ilirizma, kao braća Mažuranići, Kukuljevići, Vukotinović i t.d. (da ne zaboravim Lojzu Babukića) nisu u politici simpatizirali sa Strossmayerom ni u nauci priznavali ugled i značaj mlađe generacije. Zadatak je Književnika bio upravo taj, da osvetla lice mladoj generaciji i dokaže njenu zrelost i naučnu spremnost... Književnik dobi značaj opozicije ne samo literarne već i političke, jer je su njegovi glavni suradnici bili pored Račkoga sve sami štrosmajerovci, među njima dakako i ja« (Jagić, 1930.: str. 59).²⁸

Tako je i Jagićev »Naš pravopis«, manifestni tekst koji se općenito smatra početkom kraja zagrebačke škole i koji je usuprot zagrebačkoj normi,²⁹ pisan književnojezičnom stilizacijom zagrebačke škole uz manje promjene – morfonološkim pravopisom uz upotrebu starijih padežnih oblika – odstupanja su u tom što se ne piše *h* u genitivu množine, *è* se ne bilježi uz slogotvorno *r*, dvoslov *tj* zamijenjen je slovom *ć*, a *ě* ionako je izvan školske upotrebe zamijenjeno dvoslovima *ie/je* već desetak godina prije.³⁰

Načelno, tako je i u Ljubićevu *Ogledalu*. Kažem načelno, jer manjih odstupanja ima, ali oni su rubne naravi i ostvaruju se kao dvostrukosti, a kako su takve sitnije dvostrukosti uobičajene u većine Ljubićevih suvremenika, tu se Ljubićev izričaj uklapa u zajedničku jezičnu hrvatsku sliku. Ipak, jedno obilježje valja istaknuti jer nije posve uobičajeno – Ljubić piše *ie* i u kratkim i u dugim slogovima, dok suvremenici pretežito³¹ razlikuju *ie* za dugi slog, *je* za kratki – onako kako je u prvoj polovici XIX. stoljeća na mjestu staroga jata pisao *i* ili *ě* bez obzira na duljinu sloga, sada bilježi *ie*.

Uostalom se Ljubić ne razlikuje u mnogome jezično od svojih suvremenika, što znači da u njegovu jeziku ima onoliko dosljednosti i pravilnosti koliko je to hrvatski književni jezik njegova vremena mogao ponuditi; jezik koji se oblikuje i zrije, koji još traži svoj čvrsti lik. To je češće i danas zamagljeni dio hrvatske jezične povijesti pa otuda i mišljenje:

»Poneki neknjiževni izrazi i greške u gramatici i pravopisu vidljivi su kod Ljubića i u službenim dopisima nastalim dvadesetak godina nakon školovanja. To je i razumljivo s obzirom na to da je njegovo osnovno obrazovanje, prije polaska na studij u Beč, bilo najvećim dijelom u gimnazijama po dalmatinskim gradovima na talijanskom jeziku, a ni hrvatski književni jezik u vrijeme njegova školovanja još nije bio standardiziran« (Luetić, 2002.: str. 222).

²⁸ Usprkos naporima prema jugoslovenstvu, *Književnik* je u Srbiji hladno primljen, a Jagić je time razočaran: »Naš časopis izide brzo na glas, steče mnogo priznanja u stranom svetu, za čudo više među Česima i Rusima nego kod najbliže braće Srba, i ako smo Rački i ja, koliko se igda moglo, podržavali ideju našega kulturnoga i literarnoga jedinstva«. (Jagić, 1930., str. 59)

²⁹ Katičić, 1986.; Vince, 1986.

³⁰ O pisanju dvoglasnika ozbiljno je i glasno progovorio u *Nevenu* 1854. Bogoslav Šulek tražeći da se *ě* zamijeni s *ie* u dugim slogovima (umjesto *bělo* pisati *bielo*), a *je* u kratkim (umjesto *bělina*, pisati *bjelina*). Već 1849., pet godina prije *Nevenova* zahtjeva, *Narodne novine* napuštaju *ě* i u dugim i kratkim slogovima pišu *ie: bielo, bielina*. Uz promjenu da se u dugom slogu slogu piše *ie (bielo)*, a *je* u kratkom (*bjelina*), *ie/je* pisalo se u Hrvatskoj sve do 1918. (*Narodne novine*, primjerice). Dakle, riječ je o dobro prihvaćenom slovnom rješenju, dugovječnijemu nego što se to danas uglavnom zna.

³¹ Kažem *pretežito* jer primjerice i Rački 60-tih godina piše *ie* i u kratkom i u dugom slogu.

Ipak, svi su Ljubićevi suvremenici visoko školovani po njemačkim ili talijanskim školama i to ne mora biti presudnim razlogom jezičnomu previranju vidljivom u njihovim djelima, a to previranje ne treba nužno biti pogreška i loša pismenost.

Dakle, razloge i narav jezičnih prepravljavanja Ljubićeva *Ogledala* i ocjene o tom da mu je jezik loš, treba prihvatiti sa sumnjom – ako Miklošić, Karadžić i Brlić negoduju zbog jezika to je ponajprije jer nije u skladu s njihovim zamislima o jeziku. Ne treba zaboraviti da je Brlić Karadžiću pisao još 1849.: »Morao sam na Zagrebce skočiti, jer nam... pokvariše naš krasni narodni jezik«, a sedam godina poslije pred njim i Karadžićem djelo je o *jugoslavjanskoj poviesti i književnosti* pisano baš tim jezikom koji *pokvariše Zagrepci*. T. Smičiklas, ma kako dobrohotan bio, govoreći o »tužnoj slici Ljubićeva jezika« polazi od mišljenja da je Ljubić »u zlatno doba bečko više pisao nego li učio...« (Smičiklas, 1898.: str. 170),³² a zlatno bečko doba nema iste jezične poglede kao zagrebačko doba.

Kada je riječ o jeziku kojim piše, Ljubić nema načelnoga izbora – 50-tih i 60-tih godina u Hrvatskoj je općeprihvaćena stilizacija zagrebačke škole. Dakako da je stilizacija hrvatskih vukovaca poznata, ali je još daleko od normativnoga prihvaćanja. I najzagriženiji jugoslavenski usmjereni Hrvati ne pišu vukovskom stilizacijom, a vukovština tih godina nije prihvaćena ni u Srba.³³

Ljubić o položaju hrvatskoga jezika među slavenskim jezicima

Kakav konkretan položaj Ljubić daje hrvatskomu jeziku među slavenskim jezicima, a poglavito u kakav ga odnos postavlja prema srpskomu unutar jugoslavenske jezične zajednice, u *Ogledalu* je postavljeno uglavnom u okvirima u kojima se tada kretalo europsko jezikoslovlje. Ponajprije se to odnosi na položaj hrvatskoga unutar slavenske jezične skupine.

Smatrati da se jugoslavenska grana slavenskoga jezika sastoji od srpsko-hrvatskoga, bugarskoga i slovenskoga, bila je u Ljubićevo vrijeme znanstvena činjenica. Europska je slavistika poznavala, kako nam V. Babukić prenosi, četiri grane slavenskoga jezika:

- »A) narječje *rusko*;
- B) narječje *poljsko*;

³² Ivan Brlić, koji ne izriče svoj sud o Ljubićevoj jeziku, Smičiklasov sud shvaća kao zamjerku Ljubićevoj stilu, pa navodi sljedeću Ljubićeovu rečenicu kao primjer onoga što Smičiklas smatra Ljubićevim nejasnim slogom: »Da Vam rečem slobodno, duha kod nas ima narodnoga zadosta, ali ga teška bije nevolja, premda žalibože nema ti strane u carstvu, koja razvitku ne bi prionula bolje zbog svoga topografičkog stanja što ova država, kad bi se već radilo o naravnijem sadruženju s posestrimami, Bosnom i Srbijom, i o rasprostriranju brodarstva« (Brlić, 1955., str. 318). Rečenica je iz Ljubićeva pisma upućena A. T. Brliću.

³³ Primjerice, Gj. Daničić piše 1858. *Razlike između jezika srpskoga i hrvatskoga* nereformiranom srpskom ćirilicom, a *Srbska* mu je *sintaksa* (1854.) pisana i slavjanosrpskim, a ne samo nereformiranom ćirilicom.

C) narječje *češko-slovensko*;

D) narječje *ilirsko* iliti *jugoslavjansko*, inače *slovensko* iliti: *hèrvatsko-sèrbsko* ili *sèrbsko-hèrvatsko*.

Imade još dva ogranka ovoga silnoga narječja slavjanskoga (naime jugoslavjanskoga) kao dva pobočnika, između kojih *sèrbsko-hèrvatsko* (*što-kavsko* i *ča-kavsko* = primorsko) narječje svoju glavu ponosito uzdiže i to su:

a) od *iztoka*: narječje *bugarsko*...

b) od *zapada*: narječje *slovensko*, koje se opet děli:

1. na narječje *slovensko-hèrvatsko* iliti *kaj-kavsko* u provincialnoj Hèrvatskoj (naime u županijah: zagrebačkoj, varaždinskoj, križevačkoj i u Medjimurju)« (Babukić, 1954.: str. 2–3).

U Ljubićevo je doba naziv *ilirski* napušten, pa Ljubić govori o *jugoslavjanskom* jeziku u kojem

»hrvatsko-srpski jezik ima pako s desne bugarski a s lijeve slovenski; oba tako mu srodna i bližnja, da se sva tri kao trojci, naime plodovi jednog istoga poriekla smatrati mogu« (Ljubić, 1864.: str. 66).

Ljubić poziva Bugare i Slovence »dvije uzorite grane jugoslavenske obitelji« da prime hrvatsko-srpski kao svoj jezik »kô što primiše italijanska plemena toskanski«. Poziv je na jezičnu slogu radi narodnoga napretka, a poglavito radi mogućega političkoga zajedništva:

»Po jedinstvu u književnosti samo mogli bi smo mi Jugoslavjani malo po malo steći i političku zadrugu... Ej Slovenci i Bugari, braćo i krila naša... Sloge u jeziku književnom, pak jedinstvo je gotovo, a budućnost osigurana« (Ljubić, 1864.: str. 67).

U Ljubićevim zazivima k jugoslavjanskoj slozi nema mnogo razlika od onih u Gajevim proglasima,³⁴ na koje se uostalom Ljubić i poziva, ali naglašavam – u Gaja je to *ilirskim* jezikom postignuta *ilirska* sloga, a u Ljubića *hrvatsko-srpskim* jugoslavenska:

Lj. Gaj, <i>Ilirske narodne novine</i> , 6. prosinca (Grudna) 1836 [...] 30. Studena 1836.	Š. Ljubić, <i>Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske</i> , 1864.: str. 71.
U Ilirii može samo jedan jezik pravi književni biti, njega netražimo u jednom mjestu, ili u jednoj državi, nego u čeloj velikoj Ilirii [...] Jezik ilirski nadilazi sva slavjanska narječja svojom krępostju i lępoglasnostju, i podoban je italianskomu ovomu k pęsnictvu dostojnomu medju rimskimi jezici... koim smo si neprecęnjeno književno blago... iz stare ilirske Atene – Dubrovnika... prirodjenim pravom nasopet privlastili.	Neka dakle i kod nas svakomu plemenu ostane njegovo posebno narięće; ali na polju znanja i umietnosti neka i nam bude istovietni jezik [...] kô što je Italija Danteov jezik primila za opću uporabu bez oskvrnutja prava pojednih talijanskih izgovora, moraju i oni svakojako, a što prije, to bolje, primiti najizobraženiji hrvatsko-srpski za književni i dotično za jugoslavjanski jezik.

³⁴ Što uočava i Milanja, 2000., str. 231.

Iz usporednih se navoda vidi da je zamisao ista, ali je nazivlje bitno promijenjeno, Gajev se *ilirski* u Ljubića zove *jugoslavjanski*, Gajeva je *Iliriia* je postala Ljubićeva *Jugoslavija*. U Gaja je jezik uzor *dubrovački*, u Ljubića je jezik uzor *hrvatsko-srpski*; Babukić govoreći o *sèrbsko-hèrvatsko* narječju govori o *što-kavskom* i *ča-kavskom*. Dakle, ono što je u svoj toj nazivoslovnoj nedosljednosti dosljedno, jest štokavština. Ona je dubrovačka, ona je zajednička i Hrvatima i Srbima pa otuda i nazivi hrvatsko-srpski i srpsko-hrvatski. Budući da ni jedan od trojice navedenih ne misli na štokavski dijalekt, nego na književnojezičnu štokavsku stilizaciju, dakle na književni jezik, ne naziva taj jezik štokavskim nego mu daje ime prema narodu koji njime govori. U Gajevu je doba to zamišljeni ilirski narod u ilirskom preporodu; u Babukića isto tako, ali već posve zastarjelo; u je Ljubića riječ o konkretnom, postojećem narodu – Hrvatima i Srbima.

Ljubić, naravno, ne mora štokavsku književnojezičnu stilizaciju nazivati hrvatsko-srpskim jezikom. Mogao je izabrati kao, primjerice, A. Mažuranić, naziv hrvatski jezik – argumentacija (uglavnom rasprostranjenost štokavštine) ionako je obojici ista, ali zaključci različiti:

»Hèrvatski jezik - je ono narèčje slavensko što se govori u obostranoj Hèrvatskoj (austrijanskoj i turskoj), Slavoniji, Bosni, Hercegovini, Istriji, Sèrbiji i Cèrnoj Gori, tere ga Sèrblji takodjer sèrbskim zovu. Hèrvatski-je dakle i sèrbski jednoga istoga naroda jedan isti jezik, imajući ova dva obćenitija različita imena kao proizvod dviuh glavnih nègdašnjih dèržavah ovoga naroda... S toga-bi-se naš jezik u nebitju jednoga obćega narodnoga imena mogao po Kopitaru zvati: hèrvatsko-sèrbski, ili: sèrbsko-hèrvatski. No mnogi književnici naši nazivlju-ga nègdašnjim zemljopisnim imenom ilirskim: al buduć da-je ovo u narodu nepoznato, ja-sam-se ovdè volio služiti narodnim imenom, i to radi kratkoće samo jednim, meni bližim, a na svem jugozapadu ovoga jezika jedinim u narodu poznatim imenom h è r v a t s k i m« (Mažuranić, 1866.: str. 1).

Ljubić o razlikama hrvatskoga i srpskoga jezika ili o pripadnosti štokavštine

Europska je slavistika prema Hrvatima u XIX. stoljeću pokazala svoje hladno i nemilosrdno znanstveno naličje. Znanstveni je pristup tada bio takav da se narodi smatraju srodnima (ili istima) na temelju genetske srodnosti jezika, pa su tako svi štokavci smatrani istim narodom – srpskim, budući da je štokavština smatrana srpskom. Tako pomišljeno, samo su čakavci bili Hrvati, a kajkavci su pripadali Slovincima, jer je kajkavski smatran dijelom slovenskoga.

Ljubiću je to moralo biti poznato i morao je znati što piše kada piše o razlikama čakavskoga i štokavskoga imenujući ih razlikama hrvatskoga i srpskoga. Taj je dio Ljubićeva *Ogledala* u suvremenim radovima ostao donekle zamagljen.

I. Pederin koji od svih suvremenih autora najopširnije govori o Ljubićevu odnosu prema jeziku, taj dio Ljubićeva *Ogledala* ne spominje, a o Ljubićevu odnosu prema Miklošićevu i Karadžićevu stavu da su štokavci Srbi piše u svezi s Ljubićevim člankom objavljenim u njemačkim novinama (Ljubić, 1857.). U tom članku Ljubić napada Šuleka (1856.) koji osporava Karadžićevo »Srbi svi i svuda« iz *Kovčežica* (1849.):

»Ljubić tu opisuje srpski jezik kao njegovan i kultiviran i nada se da će ga prihvatiti svi Južni Slaveni, pa Zlatko Vince zaključuje da taj rad nije više od ponavljanja Miklošićeva nazora« (Pederin, 1992.: str. 99).³⁵

I. Pederin iznosi drugačije mišljenje nego što je Vinceovo, mišljenje da se Ljubić³⁶

»udaljio od Miklošića kojem je jezik bio jedini ključ nacionalne pripadnosti. Ljubić nije mislio tako, pa je mogao preporučiti prihvaćanje »srpskog«, zapravo štokavskog dijalekta, čime nije označio nikakvo pristajanje u ovaj ili onaj nacionalni okvir, već je naprosto označio taj dijalekt kao najljepši i najinteligentniji« (Pederin, 1992.: str. 100).

I navedeno je mišljenje opravdano, a ne opravdava ga samo to što Ljubić književnike štokavce svrstava među hrvatske književnike (jer u *Ogledalu* nema ni jednoga srpskoga!), nego i to što govori posebno o hrvatsko-kajkavskim književnicima i posebno o slovenskim i to u posebnim poglavljima. Biti blizak Miklošićevim zamislima značilo bi sve štokavske književnike uvrstiti među srpske i sve kajkavske uvrstiti među slovenske.

Postoji i druga strana Ljubićeva čakavskoga hrvatskoga i štokavskoga srpskoga o kojoj treba govoriti, ako ni zbog čega drugoga, a ono zbog recepcije koju je takvo dijalektalno/nacionalno svrstavanje imalo u XX. stoljeću, pa i danas. Primjerice, znameniti poljski dijalektolog, proučavatelj naše čakavštine, 1929. kaže ovako:

»Đuro Daničić, iako je u svojim Razlikama između srpskoga i hrvatskoga jezika naveo čak 146 čakavskih obilježja koja razlikuju hrvatski jezik od srpskoga... kao jednu od glavnih razlika koje postoje između čakavskoga 'jezika' i srpskoga V. Karadžić navodi...« (Maček, 1929.: str. 8).

Ako su 30-tih godina Miklošić-Karadžić-Daničićeve razlike čakavštine i štokavštine bile podržane kao hrvatske i srpske razlike, danas kada je M. Maček ponovno tiskan u Hrvatskoj,³⁷ njegovim riječima treba komentara. Komentar je trebao i suvremenom našem autoru koji Ljubićevo *Ogledalo*

³⁵ Odnosi se na Vinceov opširni prikaz toga Ljubićeva članka, vidi: Vince, 1990., str. 294–296).

³⁶ Valja uzeti u obzir da su I. Pederinu dobro poznata i Ljubićeva teorijska razmatranja o naravi književnoga jezika uopće i njegova odnosa prema dijalektima. O tom I. Pederin zaključuje na temelju Ljubićeva rukopisa iz 1847.: »O ljubomudriju jezika slavjanskoga«, naglašujući da za Ljubića »Jezik dakle nije u prvom redu etničko pitanje. Nije oznaka naroda s obvezatnošću pripadnosti iz duha jezika kao kod Đure Daničića i Franza Miklošića, koji su bili zaokupljeni pitanjem etničke pripadnosti naših triju dijalekata... Folklor Ljubić ne spominje kao pitanje njege jezika. Bijahu to nazori dijametralno oprečni nazorima bečke slavistike« (Pederin, 1992., str. 91).

³⁷ U Rijeci 2007.

gleda strogim znanstvenim književnoteorijskim očima pa poglavlje »o neznatnim razlikama srpskoga i hrvatskoga jezika« (Milanja, 2000.: str. 231) smatra posve nepotrebnim – ne jer su netočne i pa otuda nepotrebne, nego jer ne pripadaju književnoj povijesti.

Dakle, nije riječ o razlikama hrvatskoga i srpskoga, nego je riječ o razlikama između štokavštine i čakavštine. Točnije, o razlikama novoštokavštine istočnoga tipa od ostalih hrvatskih dijalekata. O tomu ne možemo iz Ljubićeva *Ogledala* doznati izravno, nego posredno jer Ljubić u poglavlju: »Različnosti obstojeće medju hrvatskim i srpskim govorom« (Ljubić, 1864.: str. 67–71) ne spominje ni štokavštinu ni čakavštinu, nego Hrvatima i njihovu jeziku pripisuje obilježja koja prepoznajemo kao čakavska, a Srbima ona koja prepoznajemo kao štokavska.³⁸

Ljubić se mogao poslužiti različitim izvorima pišući *razlike*. Ponajprije, tu je Antun Mažuranić koji je 1843. opisao vinodolsku čakavštinu u odnosu na štokavštinu,³⁹ zatim Karadžićeve *razlike* iz 1849., potom Daničićeve *razlike* iz 1856., a mogao je uvrstiti i Jagićeve *razlike*⁴⁰ makar su objavljene 1864. Riječ je o sljedećem: na prvom dijelu *Ogledala* piše 1864. kao godina objavljivanja; iz pisama Račkomu doznajemo da Ljubić još 1865. prerađuje svoje djelo.⁴¹ Sam Ljubić na 334. stranici prve knjige *Ogledala* kaže da mu je *Književnik* iz 1865. došao u ruke dok je *Ogledalo* bilo u tisku i da je iz toga *Književnika* u svoje *Ogledalo* preuzimao podatke o Baščanskoj ploči⁴² – to znači da su mu i Jagićeve *razlike* iz *Književnika* iz 1864. bile dostupne.

U spomenutom poglavlju svojega *Ogledala* – »Različnosti obstojeće medju hrvatskim i srpskim govorom«, Ljubić spominje i citira Miklošića,⁴³ Šafařika i Račkoga (u onom dijelu gdje Hrvate i Srbe smatraju jednim narodom), Mažuranića u svezi s opisom čakavštine, ali *razlike* ipak preuzima od Karadžića. Uz neke je *razlike* uvažio Mažuranićeva zapažanja o čakavskom narječju, ali riječ je o nekoliko pojedinačnih leksema unutar kategorijalnih *razlika*. Valja napomenuti da je ipak cijelu jednu točku preuzeo od Mažuranića, točku 17., o odnosu čakavskoga i štokavskoga naglašavanja. Ljubić pridodaje i neka svoja zapažanja koja se odnose na osobitosti hrvatske štokavštine, dubrovačke, ali riječ je i opet o ograničenom broju leksema. U hrvatska obilježja ubraja i neka čakavska hvarska kojih nema u drugih autora, ali i tu je riječ o jednoj fonološkoj kategoriji. Na žalost, ostaje zaključak da Ljubić

³⁸ Odnosno, kako je naprijed rečeno, jezik Hrvata i Srba suprotstavljen je kao što bismo danas suprotstavili novoštokavštinu istočnoga tipa prema ostalim hrvatskim dijalektima.

³⁹ Opširnije vidi: Mogaš, 1977.

⁴⁰ Razlike između čakavštine i štokavštine opisane u Jagićevu radu »Iz prošlosti hrvatskoga jezika«, 1864.

⁴¹ Pretisak pisama vidi: Luetić, 2003.

⁴² Ljubić kaže ovo: »Uprav što se tiskao ovaj tabak dobio sam prvi svezak *Književnika* za tekuću god. 1865., komu na čelu stoji članak pod naslovom: Krčke starine, od Dra. Ivana Crmčića. Tu g. Crmčić naviešćuje da je stranom pročitao stari napis, koji se nalazi u crkvi Sv. Lucije Baščanske na otoku Krku...«. Poslije svojega komentara, Ljubić dodaje Crmčićevo čitanje Baščanske ploče.

⁴³ *Vergleichende Grammatik der slawischen Sprachen*, 4 knjige, 1852.–1875.

preuzima Karadžića i to bez citiranja, a preuzimanje bez citiranja posve je neobičan postupak za Ljubića, jer uvijek i dosljedno citira svoje izvore.

Usporedbom svih navedenih autora koji su prije Ljubića pisali o *razlikama*, može se doći do toga zaključka, a ovdje su tablično prikazane Ljubićeve i Karadžićeve *razlike* tako da je Ljubićevo preuzimanje posve očito: ⁴⁴⁴⁵⁴⁶⁴⁷⁴⁸⁴⁹

Š. Ljubić, <i>Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske</i> , 1864.: str. 68–69.	V. S. Karadžić, »Srbi svi i svuda«, 1849.: str. 140–142.
Da su pako zaista malenkosti te razlike među srbskim i hrvatskim izgovorom, svjedoči nam prvi živući slavjanski filolog slavni naš slovenac Fr. Mikološić... Ali da se mogu točno procijeniti, treba naprije barem u kratko najvažnije te razlike nazbačiti. Evo jih:	Ja ću se ovdje potruditi ukratko da naznačim glavne <i>sadašnje</i> razlike njihovoga jezika od srpskoga.
1. Miesto <i>što</i> i <i>šta</i> kojimi se Srblji uvijek služe, Hrvati upotriježavaju <i>ča</i> (a gdje god po većih varoših gdje je talijanština imala više upliva i <i>ca</i>), te isto s predlozi izostavljajuć <i>a</i> , n. pr. <i>zač</i> , <i>uzač</i> itd. ⁴⁴	1) Mjesto <i>što</i> ili <i>šta</i> oni govore <i>ča</i> , prema slovačkome <i>čo</i> (po čemu ih naši onuda zovu <i>čakavcima</i>), a po varošima <i>ca</i> (prema češkome i poljskome <i>co</i>).
2. Na kraju nekotih rieči Hrvati izgovaraju kadkada i <i>l</i> miesto srbskog <i>o</i> , n. pr. <i>posal</i> , <i>ucini</i> , itd. miesto <i>posao</i> , <i>učinio</i> . ⁴⁵	2) Na kraju riječi izgovaraju <i>l</i> mjesto <i>o</i> , npr.: <i>kotal</i> , <i>rekal</i> , <i>molil</i> itd.
3. Miesto <i>dj</i> , <i>lj</i> , Hrvat ima često <i>j</i> , n. pr. <i>meja</i> , <i>poveja</i> itd. miesto <i>medja</i> , <i>povelja</i> . ⁴⁶	3) Mjesto <i>đ</i> i <i>lj</i> govore <i>j</i> , npr.: <i>preja</i> , <i>meja</i> , <i>posteja</i> , <i>zemja</i> , <i>skupje</i> itd.
4. Gdjegod u Hrvatskoj miesto <i>ć</i> rabi se <i>tj.</i> , n. p. <i>bratja</i> , <i>prutje</i> , miesto <i>braća</i> , <i>pručie</i> . ⁴⁷	4) Na mnogo mjesta gdje je u nas <i>ć</i> (od <i>t</i>) oni govore <i>tj</i> , npr.: <i>bratja</i> , <i>prutje</i> itd. Po tome se i u Bosni može čuti <i>bratja</i> , kao što ima i u prvoj knjizi narodnijeh pjesama u pjesmi 510, a po svoj prilici ovamo ide i ono što sam ja u Hrvatskoj slušao od našijeh ljudi <i>netjak</i> mjesto <i>nećak</i> , a po nekijem mjestima i <i>tja</i> mjesto <i>ća</i> .
6. ⁴⁸ Gdje Srbin ima <i>št</i> , Hrvat govori i <i>šč</i> , n. pr. <i>ognjišće</i> miesto <i>ognjište</i> .	5) Gdje god mi <i>š</i> izgovaramo <i>št</i> , oni govore <i>šč</i> , npr.: <i>prišč</i> , <i>ognjišće</i> , <i>ščap</i> itd. (ali <i>pošten</i> , gdje je <i>š</i> postalo od <i>č</i> , i oni tako govore).
6. Hrvati mal da ne svuda izgovaraju <i>h</i> (kao Njemci <i>ch</i>), Srb ne. ⁴⁹	6) Svuda izgovaraju <i>h</i> upravo kao Njemci <i>ch</i> .

⁴⁴ Oblike *zač*, *uzač* ima i Mažuranić (1843.) u svojoj prvoj *čertici*. Karadžićevo poljsko i češko *co*, Ljubić mijenja u talijansko *ca* – svakako je logičnije da je na čakavštinu (otočnu i priobalnu) utjecao talijanski. Cakavizam ne spominje ni Mažuranić (1843.), ni Daničić (1856.).

⁴⁵ U Mažuranića (1843.) u toj *čertici* stoji: *bil za bio*.

⁴⁶ Valja upozoriti da Ljubićev slovo *đ* nema *đ*, pa je *dj* slovo koje stoji namjesto *đ* – dakle riječ je o različitim slovima za isti fonem. U Mažuranića (1843.) se u 3. *čertici* ne spominje odnos *lj > j*, nego samo *dj > j* (suvremeno: *đ > j*).

⁴⁷ Mažuranićeva 4. *čertica* govori o donosu *va > u*.

⁴⁸ U *Ogledalu* su dvije točke 6., odnosno namjesto točke 5. stoji točka 6.

⁴⁹ Uz ovu točku Ljubić napominje da se i u nas u genitivu množine »riedko« čuje, a da ga on sam ne piše jer su ga i stari pisci izostavljali.

7. U drugom padežu višebroja Hrvat kadkada pokratjuje ovako: <i>gradov, žen</i> itd. umiesto <i>gradova žena</i> .	7) U rod. ⁵² mn. kažu npr. <i>gradov, žen</i> ; a u skaz. ⁵³ <i>gradovih, ženah</i> itd., otkuda se po svoj prilici i u Srijemu govori: po <i>kuća, po livada, po seli, na koli</i> itd.
8. Koje se rieči mužkoga spola u slavenskom jeziku svršuju na <i>ь</i> , u onih Hrvati u roditeljnem višebroja imaju kadkad na kraju <i>ih</i> , n. pr. <i>golubih, prstenih, putih</i> itd.	8) Koje se riječi mužkoga roda u slavenskome jeziku svršuju na <i>ь</i> , , u onijeh oni u rod. mn. imaju na kraju <i>ih</i> , npr.: <i>golubih, prstenih, putih</i> itd. Može biti da je i u nas otuda: <i>crvi, mravi</i> , i - u Srijemu i u Bačkoj - <i>puti</i>
9. Kao što kod Srbalja glagoli <i>moći, hotieti, veliti i viditi</i> imaju <i>u</i> ili <i>em</i> i <i>im</i> u prvoj osobi sadašnjega vriemena pokaznoga načinam naim: <i>velju i velim, vidju i vidim</i> itd., tako i kod Hrvata u svih se glagolih govori i jedno i drugo, ali opet gdjgdje samo na <i>u</i> .	9) Kao što u nas glagoli <i>moju</i> i hoću, a i <i>velju</i> i <i>viđu</i> , imaju na kraju <i>u</i> mjesto <i>em</i> i <i>im</i> , tako se u njih u svima glagolima govori i jedno i drugo (kao i u nas <i>velju</i> i <i>velim, viđu</i> i <i>vidim</i>), ali opet više na <i>u</i> .
10. U neopredielenom načinu Hrvati obično izgovaraju zadnji samoglasnik, n. pr. <i>vuć</i> miesto <i>vući</i> i itd.	10) Nakl. neopr. kod svijuu glagola govore bez <i>i</i> na kraju, npr.: <i>pisat, molit, vuć</i> itd.
11. U glagolih na <i>em</i> i <i>im</i> u sadašnjem vriemenu pokazivnoga načina miesto na <i>u</i> i <i>e</i> kadkad svršuju na <i>du</i> n. pr. <i>pišedu, molidu</i> itd. miesto <i>pišu, mole</i> .	11) Kod glagola koji se u nas u sad. vr. svršuju na <i>em</i> i <i>im</i> , u trećem licu, mn. br. (toga istog vremena) imaju na kraju <i>du</i> , npr.: <i>pišedu, govoriđu, hoćedu, molidu</i> itd. I ovo je po svoj prilici iskvareno u novija vremena, kao što su i naši gdjekoji ili od njih primili ili sami iskvarili.
12. Miesto <i>koji, koje, koja</i> govore Hrvati i <i>ki, ke, ka</i> ; miesto <i>moja</i> govore ma itd.	12) Mjesto <i>koji</i> govore i <i>ki</i> , mjesto <i>koje</i> <i>ke</i> , mjesto <i>moja</i> <i>ma</i> itd.
13. Na koncu rieči miesto <i>m</i> Hrvat kadšto izgovara <i>n</i> n. pr. <i>vidil san ga</i> miesto <i>vidio sam ga</i> .	13) Na kraju sloga mjesto <i>m</i> svagda izgovaraju <i>n</i> (kao što je kazano za Paštroviće u predgovoru k Srpskijem poslovicama, 1836. na strani XXXI) npr.: <i>Vidil san ga</i> sto putih.
14. Hrvati rabe <i>i</i> i <i>e</i> miesto <i>ie</i> i <i>je</i> , n. pr. <i>vira, dite, did</i> itd. miesto <i>viera, diete, djed</i> ; a obično miesto <i>a</i> izgovaraju o n. pr. <i>pok m. pak, vrotiš m. vratiš</i> . ⁵⁰	14) Mjesto <i>jezik</i> oni govore i <i>jazik</i> (od čega je po svoj prilici i oko Rijeke postalo <i>zaik</i>); tako govore i: <i>jat, prijat, ujat, jamat, jamanje, jamatva</i> , koje bi riječi po južnome slavenskom narječiju morale imati e mjesto a, kao što se dalje k jugu i govori <i>jemat</i> (brati npr. voinograd), <i>jemanje</i> i <i>jematva</i> .

50515253

⁵⁰ U Karadžića je u točki 16. riječ o jatu.⁵¹ Naglasne su razlike prepoznatljivo Mažuranićeve (makar Mažuranića opisuje sustav, a ne pojedinačne primjere), a dubrovačka je obilježja pridodao Ljubić.⁵² Rod. je kratica za roditeljni padež (što je ruski naziv za genitiv).⁵³ Skaz. je kratica za skazateljni padež (što je ruski naziv za akuzativ). Čini se da je posrijedi pogriješka, jer se po primjerima vidi da je riječ o lokativu, a ne akuzativu.

<p>15. Mjesto <i>grob</i>, Hrvati govore <i>greb</i>, i tako <i>restem</i> m. <i>rastem</i>, <i>vrebac</i>, m. <i>vrabac</i> itd. te kadkad <i>saki</i>, <i>se</i>, <i>zeti</i> itd. mjesto <i>sve</i>, <i>uzeti</i>; te još <i>kamik</i> m. <i>kamen</i>, <i>va</i> m. u, itd., a imaju ne malo rieči kojih Srblji nemaju . npr. <i>kruh</i>, <i>križ</i>, <i>oskomina</i> itd.</p>	<p>15) Mjesto <i>grob</i> govore <i>greb</i>, mjesto <i>rastem restem</i>, mjesto <i>vrabac vrebac</i>. Sve tri ove riječi ja sam ovamo slušao i u Dubrovniku. Može biti da je po njihovome govoru i <i>lastovica</i> mjesto <i>lastavica</i>, koje se govori ne samo u svemu primorju (i kod štokavaca) nego i u samoj Crnoj Gori.</p>
<p>16. Hrvati obično ne izgovaraju <i>t</i> na koncu samostavnika treće sklonidbe, n. p. <i>lipos</i>, <i>svis</i>, <i>miesto liepost</i>, <i>sviest</i> itd.</p>	<p>16) Gdje je god u slavenskome jeziku <i>ě</i>, oni govore <i>i</i> (kao i Rusini a gdješto i Česi i Slovaci) npr.: <i>vira</i>, <i>dite</i>, <i>did</i>, <i>nisam</i> itd. Po ovome sad možemo znati kako je došlo te se u nas gdješto (po sjeverozapadnijem krajevima) govori: <i>nisam</i> (mjesto <i>nijesam</i>, ili <i>nesam</i>), <i>gdi</i>, <i>ovdi</i>, <i>ondi</i>, <i>gnjizdo</i> (mjesto <i>gnijezdo</i> ili <i>gnezdo</i>), <i>prid</i> kućom, <i>priko</i> Dunava, <i>niki</i> ljudi itd.</p>
<p>17. Najglavnija napokon razlika među čakavštinom i štokavštinom jest po nekojih naglasak; čak: <i>glavà</i>, <i>vodà</i>, <i>gardobà</i>, mjesto štok. <i>gláva</i>, <i>vòda</i>, <i>grdoba</i>; tako <i>prijàtelj</i>, <i>stvoritelj</i> mjesto <i>prijatelj</i>, <i>stvoritelj</i>, a u Dubrovniku i inudje <i>gospòdja</i> mjesto <i>gòspodja</i>; u Koturu <i>dobrà noć</i> m. <i>dòbra noć</i>, svetegà Luke m. <i>svètega Luke</i>.⁵¹</p>	<p>17) Osim ovijeh razlika imaju oni mnogo i riječi kojijeh mi nemamo: takova je riječ i <i>kruh</i>, koja je i u nas poznata; tako je i <i>križ</i>, otkuda i mi kažemo <i>kriška</i> i <i>križati</i>; ja mislim da je njihova riječ i <i>žudim</i>, <i>požudim</i> i <i>požuda</i>, od čega sam ja i u Tršiću slušao: <i>žudan</i> i <i>gladan</i>.</p>

Uz *razlike* valja upozoriti i na sljedeće – u žaru uvjeravanja čitatelja da su između hrvatskoga i srpskoga jezika razlike tako male da su nebitne; da i jedna i druga obilježja supostoje i u hrvatskom i srpskom, odnosno, da u živom jeziku i književnom djelu nisu tako oštro i dosljedno odvojena, za Šiška Menčetića i Gjoru Držića kaže:

»i diela najstarijih pisatelja dubrovačkih i kotorskih rodom srpskih ili odgojenih barem pod uplivom srbskoga nariječja, kako n. p. Siška Minčetića, Gjore Daržića itd. sadržavaju sve gor navedene razlike« (Ljubić, 1864.: str. 69–70).

Osim navedenoga, Ljubić u *Ogledalu*, a riječ je o nešto više od 1000 stranica teksta, nema ni jednoga srpskoga književnika; hrvatske književnike štokavce o kojima piše na tih 1000 stranica ne naziva srpskima,⁵⁴ štokavski književni jezik kojim oni pišu isto tako ne naziva srpskim; uočava prepletanje čakavsko-štokavskih sastavnica u starijih književnika, ali ga ne naziva hrvatsko-srpskim prepletanjem – doista, neobično je što u *razlikama* čakavska obilježja navodi kao hrvatska, a štokavska kao srpska.

⁵⁴ Ipak, zanimljivo je napomenuti da ime Juraj bilježi u srbiziranoj inačici – Đorđe. Tako je Gjorgje Sisgorić (1869., str. 316), Gjorgje Križanić (1869., str. 449), Gjorgje Habelić (1869., str. 519). I u Jagića je isto ime srbizirano, ali Jagić barem u zagradi donosi hrvatsku inačicu: Đorđe (Juraj) Križanić (1864.).

U bilješkama uz *razlike* odlučno poriče da jezik znači i nacionalnu pripadnost, a nacionalna pripadnost vjersku:

»Njeki da to bolje kvare u jugu bratimstvo i slogu, bezočno tvrde, da svi štokavci su Srbi, a čakavci Hrvati; i tako još da katolik je Hrvat, a grk Srbin, kad jasno je da i Hrvati, već od najstarijeg vriemena kako i danas, govore izmienne *ča* i *što*, i da ima pravoslavnika ne malo po krajini, u Bosni i Dalmaciji koji se zovu Hrvati, i tako katolika i u istoj srbskoj kneževini koji se zovu Srbi« (Ljubić, 1864.: str. 71).

Time se vraćamo na mišljenje I. Pederina kako Ljubiću jezik ne određuje nacionalnu pripadnost, pa su mu štokavski i srpski jezikoslovne istoznačnice, dakako, bez nacionalne odredbe. Međutim, opravdano je pitanje – zašto Ljubiću štokavski i hrvatski nisu istoznačnice, kada, primjerice, A. Mažuraniću jesu?

Na pitanje je Ljubićevih *razlika* moguće odgovoriti i drugačije, posve prozaično i posve pragmatično. Ljubić je boravio u Beču od 1855. do 1857. U to je vrijeme prijateljevao s Brlićem i spretno se poslužio Brlićevim prijateljstvom s Karadžićem, Miklošićem i Strossmayerom radi objavljivanja svojih djela. Tada se Ljubićevo *Ogledalo*⁵⁵ našlo pred Mikološićem i Karadžićem, a čini se da je A. T. Brlić provodio njihove ocjene u djelo – izravno prepravljajući Ljubićev tekst, o čem kaže:

»...s popravkom Ljubićeva djela kod kuće bavljah se do 1 sat... Kod Vuka govor o Ljubićevu djelu nenajboljem... u kući gdje učah, čitah, popravljah Ljubića Povjesnicu knjištva dalm... pa k Mikološiću, gdje o Ljubićevoj šarlanterii govor, nekritičnosti...« (Brlić, 1955.).

Ljubić je dvije godine čekao da do njega stigne rukopis koji je ostavio Brliću – dok je Ljubić bio u Mletcima, Brlić mu je ispravljeni rukopis poslao u Split i tako se rukopis zagubio, a kada ga je napokon, poslije dvije godine dobio u ruke (1861.), zahvalan je Brliću na trudu koji je uložio da tekst bude pronađen. I to svakako govori o Ljubićevoj pragmatičnosti – u ovom slučaju, ostvariti cilj da se djelo objavi uz Brlićevu pomoć pa ne izreći ni malo ljutnje zbog Brlićeva nemara:

»Mnogočasni Gospodine!.

nema puno dana da sam primio rukopis, koga ste mi slali u Split dvije godine unazad, i koji osta do sad kod pošte. Dobro je, da sam ga dobio, zašto teškim trudom bio bi opet složio taj dio moga djela o dalmatinskoj književnosti. Puno vam zahvaljujem za trud, koga ste imali u poispravljanju...« (Brlić, 1955.: str. 321).

Posve je moguće da su *razlike* u tijesnoj svezi s Ljubićevim boravkom u Beču i tijesnoj suradnji s autorima *razlika* od kojih je Ljubić očekivao i pokroviteljstvo svojemu djelu. Uostalom, pred Karadžićem, Miklošićem i Brlić-

⁵⁵ U stvari, zametak *Ogledala* – Povijest dalmatinske književnosti.

em bila je povijest dalmatinske književnosti, a objavljena je povijest jugoslavenske književnosti. Znakovito je i to što se Kukuljević za Ljubićevih bečkih godina pribojavao, a zbog Karadžićeva utjecaja, da bi djelo moglo nositi naziv *srpske* književnosti.⁵⁶

Prema tomu, ocjenjivači su mogli dometnuti *razlike* (kao što su dometa li i štošta drugo), a Ljubić ih prihvatiti, jer su ocjenjivači i mogući izdavači ili barem pokrovitelji *Ogledala*.⁵⁷ Tomu u prilog govori i činjenica da u *Ogledalu razlike* ostaju tek na pukoj teorijskoj razini, a praktično se, uz pojedine književnike i njihova djela, uopće ne primjenjuju.

Uz navedene se gornje izvanjezične razloge, mogu navesti i jezični razlozi koji idu u prilog tomu da su *razlike* Ljubiću dometnute.

1. Slova *ć* i *tj*. u Ljubićevu su *Ogledalu* slova za isti fonem, onaj kojim danas bilježimo slovom *ć*. Takva su slovopisna rješenja u skladu sa slovopisom zagrebačke škole kojim Ljubić piše i u skladu je s tim pisati *braća*, *živuće*, *dodajući...*, ali i pisati *bratja*, *obogatjena...* (a čitati *braća*, *obogaćena*), pa kada Ljubić u 4. točki *razlika* kaže da Hrvati umjesto *ć* rabe *tj* (Gdjegod u Hrvatskoj miesto *ć* rabi se *tj.*, n. p. *bratja*, *prutje*, miesto *braća*, *pruće.*) suprotstavlja se samomu sebi, jer prema njegovu slovopisu između *ć* i *tj* ionako nema razlika. Odnosno, svojim slovopisom ne može izreći isto značenje koje Karadžić svojim slovopisom može (Karadžić: Na mnogo mjesta gdje je u nas *ć* (od t) oni govore *tj*, npr.: *bratja*, *prutje*), jer su u Karadžića *ć* i *tj* različite fonološke vrijednosti – *ć* je jedan fonem, a *tj* su dva fonema.

2. O slovu *h* spominje se u 6. točki *razlika* kao izrazitom hrvatskom obilježju. (Ljubić: Hrvati mal da ne svuda izgovaraju *h* (kao Njemci *ch*), Srb ne. Karadžić: Svuda izgovaraju *h* upravo kao Nijemci *ch*.) Međutim, Ljubić napominje da se i u nas u genitivu množine »riedko« čuje, a da ga on sam ne piše jer su ga i stari pisci izostavljali. I ovdje se Ljubić suprotstavlja samomu sebi – ako je *h* hrvatsko obilježje, a Ljubić sebe dakako smatra Hrvatom, tko smo onda *mi* (u koje pripada i Ljubić) koji to *h* ne pišu jer ga stari naši pisci (hrvatski i Ljubićevi) nisu pisali? Osim toga, Ljubić piše i *Anibal* Lucić i *Hanibal* Lucić, i Petar *Ektorović* i Petar *Hektorović*; u godini objavljivanja *Ogledala* (i *razlika* u njem) piše Račkomu ovako: »Ima li Društvo *novaca* za tiskati... 50 debelih *knjigah*... nema *novacah* za tiskati...« (Luetić, 2003.: str. 237), dakle, genitive množine i s *h* i bez *h*, pa čak i u iste imenice.

3. Oblike *lipos*, *kripos*, *svis* (umjesto *lipost*, *kripost*, *svist*), dakle imenice i-vrste Ljubić navodi kao izrazita hrvatska obilježja – međutim, riječ je o štokavskim dubrovačkim obilježjima.⁵⁸ Ljubiću je naravno moralo biti pozna-

⁵⁶ Iz pisma Kukuljevićeva Ljubiću, Valčić, Škrbić, 1963., str. 184.

⁵⁷ Ne treba zaboraviti da Ljubić boravi u Beču u vrijeme objavljivanja Miklošičeve gramatike na koju se u *Ogledalu* poziva govoreći o *razlikama*.

⁵⁸ Della Bella u *Istruzioni grammaticali della lingua illirica*, Venecija, 1728. (Izdanje u rječniku: *Dizionario italiano, latino, ilirico*) na str. 42 kaže ovako: »Kod imenica koje završavaju na –os ili na –ast, odbacuje se završno

to da to nisu čakavska obilježja, a to što ih je uvrstio na čakavsku – hrvatsku stranu govori u prilog tomu da *razlike* u karadžićevskom i daničićevskom smislu doista nisu dijelom Ljubićeva filološkoga pogleda na hrvatski i srpski jezik.

4. Pišući o jezičnim razlikama, Ljubić nužno upotrebljava i jezikoslovno nazivlje – a ono je izrazito hrvatsko: *višebroj, samostavnik, prva osoba sadašnjega vremena...*

5. I posljednje i najbitnije – prema *razlikama* koje je sam naveo, Ljubić-evo bi *Ogledalo* bilo pisano srpskim jezikom. Kako je postao taj apsurd mislim da je iz izlaganja u ovom radu već jasno, ali i da nije – na taj se apsurd doista ne treba obzirati.

Završivši poglavlje o *razlikama*, Ljubić upotrebljava samo tri atributa govoreći o hrvatskom jeziku i književnosti (koji su, naravno, štokavski) – *hrvatski, hrvatsko-srpski, jugoslavenski*. Sva su tri naprijed u ovom radu sadržajno izbistrena i jasno je da ni jedan od njih u Ljubića ne znači *srpski*, a poglavito ne u značenju koje mu daju Miklošić i Karadžić.

Iz pisama Račkomu doznajemo da je Ljubiću bilo važno mišljenje suvremenika o njegovu *Ogledalu*, ali suvremenika istomišljenika:

»Do malo dana izići će prvi komad moga diela. Želio bi da ga prosudi Književnik odmah, ali da bude to iz više ruke, Vaše ili Mesićeve; bio tako i najstroži i najnepovoljniji sud« (Luetić, 2003.: str. 230).

I kada je dobio sud i to ne baš povoljni i to još Jagićev, Ljubić je nezadovoljan i 1866. Račkomu uvrijeđeno piše:

»Žao mi je što se g. Jagić htio upustiti na razsudjivanje moga *Ogledala*, jer ona njegova kritika jako će nas razstaviti. Naravno, on je tražio opakim doista načinom izkriviti doista opsieg i smier moje radnje, te smatrati ju kao da je uprav poviest narodne književnosti, jedno strogo znanstveno dielo; kad sam samo namieravao, a to kažem očito, mladeži prokrčiti put na višu znanost, u pogledu jedinito označiti joj dosadanje stanje književno itd. Zahtjeva taj gospodin, da ja znadem sve slavjeanske jezike i literature; da sam pročitao ko zna koliko i koje rukopise, knjige itd. a navlastito sve njegove člančice« (Luetić, 2003.: str. 242).

Kritizirajući Ljubićeve *razlike* Jagić je neobično oštar kada je riječ o jeziku kojim pišu Menčetić i Držić (koje je Ljubić proglasio srpskim piscima):

»Dan današnji prisvaja se u razabiranju potankih narodnjih srodnosti ili različnosti upravo prvi i poglaviti obzir jeziku; s druge strane priznaje se, da su Minčetić, Daržić itd. baš onim jezikom pisali i to s onimi osobinama, koje

t kako bi riječ imala ljepši izgovor i izgovara se krepos, a ne krepost, tako i lakomos, slados, oholos itd.« (navod prema pretisku Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2006.). Baš zbog toga obilježja, kao osobito dubrovačkoga, kritizira Šime Starčević i Della Bellu i Apendinija. Vidi: Šime Starčević, *Nova ričoslovnica ilirička*, 1812., str. 34 (prema pretisku Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2002.).

se s neke strane rado, da i preko svake mjere i razloga rado ispotiču kao – spacificum hrvatski; i opet što slijedi odatle? Da su Minčetić, Daržić itd. pisali – srpski? Po kojoj to logici?» (Jagić, 1865.: str. 465).

Kada je o kritici Ljubićevih *razlika* riječ, Jagić upućuje Ljubića na svoj članak »Iz prošlosti hrvatskoga jezika« (1864.), ali o *razlikama* potanje ne govori. Makar su Ljubićeve *razlike* ravne proglašenju Minčetića i Držića srpskim piscima, Jagić neobično blago opominje Ljubića. Razlog tomu može svakako biti što je Jagić lako prepoznao Ljubićev izvor, odnosno Karadžićeve *razlike* u Ljubićevu *Ogledalu*, a Jagić Karadžića ne kritizira, čak i kad se s njim ne slaže, nego ga ispričava.⁵⁹ A u pitanju se *razlika* ne slaže s Karadžićem, pa onda ni s Ljubićem. Jagić smatra da je čakavština starije stanje novijega, štokavskoga hrvatskoga jezika; u 11 točaka, na 10 *Književnikovih* stranica znanstvenom argumentacijom i brojnim primjerima pobija *razlike* i zaključuje:

»... da ono, što zovu narječjem čakavskim i štokavskim, nije prava razlika među narodom hrvatskim i srpskim. Upirući ovo dokazivanje na jezik kao najbitniji znak narodnih razlika ili srodnosti, izvodio sam upravo iz ovdje pretresivanih listina⁶⁰ taj posljedak, da ono, što zovu čakavštinom, smatram po jezikoslovnih zahtjevih starijim odsjekom onoga drugoga narječja, koje dolazi pod imenom štokavštine... jezik hrvatski stariji (= čakavski) i noviji (= štokavski)...« (Jagić, 1864.: str. 31).

Dvije godine poslije, 1867., Daničić odustaje od svojih *razlika* prihvaćajući da štokavština pripada i Hrvatima.⁶¹ Kako se znanstvena i jezikoslovna klima promijenila, tako i Ljubić mijenja svoje stavove. Makar je u pismu Račkomu Jagićeve radove nazvao »člančićima«, ipak je te »člančice« uvažio. Druga knjiga *Ogledala* izlazi 1869. i u njoj je jugoslavenstva manje, karadžićevštine nimalo, a hrvatstva najviše. Kako uočavaju i drugi suvremeni autori,⁶² u toj je drugoj knjizi hrvatskoj povijesti pripala 291 stranica, a povijestima ostalih jugoslavenskih naroda tek 3 stranice. O srpskim književnicima nema ni spomena, a jedno se poglavlje zove: »Razvoj hrvatskoga jezika« (str. 337–355) i ondje je štokavština svrstana, uz čakavštinu, u hrvatski jezik.

⁵⁹ »Pokuđeni članak »Srbi svi i svuda« koji je štampan istom 1849. u »Kovčeziju«, pisa on već 1836., dakle u ono doba, kada se o prošlosti našega naroda veoma malo znalo, a o prošlosti njegova jezika deset puta manje... Pomislite si dakle u taj »chaos« zemljhopisnih, državnih i narodoslovnih imena stavljena Vuka, koji svoje mnijenje o ovom pitanju osnovao sasvim na ugledu tuđem, a razlike pojedinih narječja samo, kako su sada, poznavao, o prošlosti ne imajući nauke – može li biti štogod u svijetu naravnije, nego da će takav čovjek sve i svuda, kud čuje da se jednim jezikom govori – i svoj narod naći i svoje mu ime nametnuti?« (Jagić, 1864., str. 98)

⁶⁰ Odnosi se na svjetovne spise, listine, od XII. do XV. stoljeća: srpske i zetske, bosanske, dubrovačke, turske, hrvatske (napomena S. H.).

⁶¹ Opširnije o Daničićevu zaokretu vidi u Vincea, 1990., str. 307. Vince tu govori o Daničićevu radu: »č i đ u istoriji slavenskih jezika«, *Rad JAZU*, knjiga I, Zagreb, 1876.

⁶² Luetić, 2003., str. 236. Autorica se poziva na Antoljaka u *Hrvatskoj historiografiji*.

Kada je o *razlikama* riječ, sada je Ljubić na Jagićevu tragu, štokavština više nije srpska, nego je mlađe stanje hrvatskoga jezika postalo od čakavštine (koja je neprijeporno hrvatska):

»I sbilja najstariji hrvatsko-srbski spomenici a listine navlastito bi nam dokazale, da je čakavština starija od štokavštine, da se je ova u jugo-iztoku iz nje razvila, na jugu postavši jekavštinom a na istoku ekavštinom, te da se je malo po malo k sievero-zapadu primakla i ugušiv čakavštinu, ovdje narinula gospodaricom narodne književnosti« (Ljubić, 1869.: str. 355).

Da je Jagić ocijenjivao *Ogledalo* umjesto bečkih ocjenjivača, moguće je da se *razlike* ne bi ni našle u njem ili barem ne u karadžićevskom obliku. Ako je Ljubić iz jednoga u drugi dio knjige promijenio mišljenje o pripadnosti štokavštine, to potkrjepljuje da su *razlike* dometnute kao ustupak mogućim izdavačima ili trenutačnim filološkim (nacionalnim i političkim) općeprihvaćenim stavovima.

Literatura:

Věkoslav Babukić, *Ilirska slovnica*, Zagreb, 1854.

Ivan Brlić, »Deset pisama akademika Šime Ljubića Andriji Torkvatu Brliću«, *Starine*, knjiga 45, Zagreb, 1955.

Đuro Daničić, »Razlike između srpskoga i hrvatskoga jezika«, *Glasnik Društva srpske slovesnosti*, 9, Beograd, 1856.

Sanda Ham, *Povijest hrvatskih gramatika*, Zagreb, 2006.

Vatroslav Jagić, »Iz prošlosti hrvatskoga jezika«, *Književnik*, Zagreb, 1864. (navodi se prema: Vatroslav Jagić, *Izabrani kraći spisi*, Matica hrvatska, Zagreb, 1948.)

Vatroslav Jagić, »Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske. Na poučavanje mladeži nacrtao prof. Sime Ljubić. Knjiga I. str. 334. u maloj osmini«, *Književnik*, II, Zagreb, 1865. (navodi se prema: Vatroslav Jagić, *Izabrani kraći spisi*, Matica hrvatska, Zagreb, 1948.)

Vatroslav Jagić, *Spomeni mojega života*, Beograd, 1930.

Vuk Stefanović Karadžić, *Kovčević za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona; Srbi svi i svuda*, Beč, 1849. (navodi se prema: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, knjiga 2., 1982.)

Radoslav Katičić, »Lingvistički argumenti u Jagićevoj polemici s Veberom«, *Jagićev Zbornik*, ZZK, Zagreb, 1986.

Tihana Luetić, »Šime Ljubić kao upravitelj Zemaljskoga narodnoga muzeja u Zagrebu od 1876. do 1878. god.«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, HAZU, Zagreb, 2002.

Tihana Luetić, »Korespondencija Šime Ljubića i Franje Račkog«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, HAZU, Zagreb, 2003.

Šime Ljubić, »Smotrenje vèrhu nekolikih rëçih stanovitih uzderxanjem kao slavjanskih«, *Zora dalmatinska*, II, br. 23, Zadar, 1845.

Šime Ljubić, »Über die Sprache Dalmatines, Kritische Bemerkungen«, *Österr. Blätter für Literatur und Kunst*, br. 30–31, Beč, Zadar, 1857.

Šime Ljubić, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, Knjiga I, Rijeka, 1864.

Šime Ljubić, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, Knjiga II, Rijeka, 1869.

Mieczysław Małeki, »Cakawizm z uwzględnieniem zjawisk podobnych (z mapą)«, Polska Akademia Umiejętności, Prace Komisji Językowej, tom 14., str. 1–99, Kraków, 1929. (navodi se prema: Mieczysław Małeki, *Čakavske studije*, Rijeka, 2007.)

Antun Mažuranić, »Zakon Vinodolski od leta 1280.«, *Kolo*, knjiga 3, Zagreb, 1843.

Antun Mažuranić, *O važnosti accenta hèrvatskoga za historiu Slavjanah, Programm des Gymnasiums zu Agram am Schlusse des Schuljahres 1860.*, Agram, 1860.

Antun Mažuranić, *Slovnica hèrvatska*, Zagreb, 1866.

Cvjetko Milanja, »Književnopovijesna koncepcija Šime Ljubića«, *Riječki filološki dani*, Zbornik radova, 3, Rijeka, 2000.

Kosta Milutinović, »Narodni preporod u Dalmaciji i Istri i južnoslavenska misao 1860–1870«, *Zadarska revija*, br. 1, Zadar, 1961.

Milan Moguš, *Čakavsko narječje*, Zagreb, 1977.

Milan Moguš, *Antun Mažuranić*, »Kritički portreti hrvatskih slavista«, Zavod za znanost o književnosti FF u Zagrebu, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978.

Ivan Pederin, »Korespondencija između Andrije Torkvata Brlića i Šime Ljubića (1851–1861)«, *Revija*, XXIII, br. 6. Osijek, 1983.

Ivan Pederin, »Izbor iz pisama upućenih Šimi Ljubiću«, *Croatica Christiana Periodica*, X, br. 18, Zagreb, 1986.

Ivan Pederin, »Šime Ljubić između Vuka St. Karažića i talijanskog Risorgimenta«, *Arhivist*, XXXVIII, br. 1–2, Beograd, 1988.

Ivan Pederin, »Dva neobjavljena sastava Šime Ljubić – Nikoliko ričih o ljubomudrju jezika slavjanskoga i Relazione della storia colle altre scienze e relativo metodo d'insegnamento nele scuole«, *Croatica Christiana Periodica*, XIII, br. 24., Zagreb, 1989.

Ivan Pederin, »Život i ideološki sadržaj u djelu Šime Ljubića«, *Croatica Christiana Periodica*, XVI, br. 29, Zagreb, 1992.

Tade Smičiklas, »Život i djela Šime Ljubića«, *Ljetopis JAZU*, Zagreb, 1898.

Bogoslav Šulek, »O dvoglascu ie«, *Neven*, tretji tečaj, Zagreb, 1854.

Bogoslav Šulek, »Srbi i Hrvati«, *Neven*, 1856. (navodi se prema: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, knjiga 2., 1982.)

Branka Tafra, *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*, Zagreb, 1993.

Vinko Valčić–Milan Škrbić, »Geneza Ljubićeva 'Ogledala'... u svjetlu razvitka nacionalnoga pokreta u Dalmaciji, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 1960.–1961., sv. 2, Zadar, 1963.

Zlatko Vince, »Gramatike zadarsko-dalmatinskoga jezičnog kruga«, *Zadarska revija*, 4, Zadar, 1971.

Zlatko Vince, »Jagić u povijesti hrvatskoga jezičnoga standarda«, *Jagićev zbornik*, ZZK, Zagreb, 1986.

Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1990.

Zlatko Vince, *Ikavica u hrvatskoj jezičnoj povijesti: sudbina ikavice u hrvatskoj pisanoj riječi*, Zadarsko-dalmatinski jezično-kulturni krug, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.

HRVATSKI JEZIK U LJUBIĆEVU *OGLEDALU JUGOSLAVJANSKOM*

Sažetak

U radu se opisuju obilježja Ljubićeva jezika u *Ogledalu*, a s obzirom na *jugoslavjanski* naziv *Ogledala* utvrđuje se jesu li ta obilježja bliža književnojezičnoj stilizaciji zagrebačke škole ili hrvatskih vukovaca. U obzir se uzimaju i jezična obilježja Ljubićevih starijih djela (i objavljenih i neobjavljenih rukopisnih) tako da se daje slika njegova jezika u cjelini.

Opisuje se i Ljubićev pogled na hrvatski jezik u odnosu prema europskim jezicima i u odnosu prema srpskom jeziku. U svezi s tim opširnije se govori o razlikama hrvatskoga i srpskoga jezika koje Ljubić navodi i o kojima raspravlja; o jeziku hrvatskih književnika i o hrvatskim jezikoslovcima koje navodi.

THE CROATIAN LANGUAGE IN LJUBIĆ'S *OGLEDALO JUGOSLAVJANSKO*

Summary

This paper discusses the traits of Ljubić's language in *Ogledalo*, and, considering the use of *jugoslavjanski* in the title of the magazine *Ogledalo*, attempts to establish whether those traits were closer to the linguistic style of the Zagreb School, or the Croatian supporters of Vuk Karadžić. Incorporated are also the linguistic marks of Ljubić's older works (including both the published and unpublished manuscripts) rendering the style of his language as a whole.

Ljubić's view of the Croatian language in relation to the European languages, and the Serbian language is also described. Further discussed are the differences between the Croatian and the Serbian languages as established and elaborated by Ljubić; the language of the Croatian authors and the Croatian linguists he cited.

O Markantunu Dominisu Rabljaninu,

historičko-kritičko iztraživanje

navlastito po izvorih mletačkoga arkiva i knjižnice arsenala parizkoga¹.

*Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije
znanosti i umjetnosti 22 svibnja 1869*

PRAVI ČLAN S. LJUBIĆ.

O čovjeku, koj se u svoje doba ne samo po častih obnašanih u rodu, u Italiji i tja u dalekoj Englezkoj, nego i na polju strogo znanstvenom, bogoslovnom i diplomatskom zamašno u svijetu oglašio, o Markantunu Dominisu, našem zemljaku, o kom smo danas probesjediti naumili, da bar koj kamenčić doprinesemo zgradi naše političko-književne povjesti, i tiem štovane slušatelje zabavimo, malo se do danas i to ponajviše krivo pisalo. Jedno kratko Dominisovo životopisje, domaćim perom napisano, nekoliko godina prije ugleda bieli svijet u Dalmaciji, dokazi ipak neutemeljeno, nekritičko, površno. Ima viesti o njem u raznih životopisnih i enciklopedičkih slovnicih i u drugih knjigah, ali sve u kratko i obično na nedvojbenih izvorih neosnovano. Najobširnije o njem je do sada pisao O. Daniel Farlati, i to samo u koliko se tiče Dominisova strogo nadpastirskoga djelovanja, u svom ogromnom djelu: „Illyricum Sacrum“ (knj. III. 401—500); no ovaj bio jezuit, a Dominis se jezuitom iznevjerio, te nije čudo, što su Farlatove boje o Dominisu u obće jedom zagašene, a često i umjetno izopačene. Ništa ne manje uz svu tu mržnju toga isusovca, nešto je ipak i sam u

¹ Uz obilnost spomenika, koji će izaći u „Starinah“ II, mogla se ova razprava mnogo dalje razmaknuti; što nismo učinili, da granica akademičkih razprava odveć ne prekoračimo. Toga radi upućujemo štioća, komu je stalo do točnijega poznavanja ovoga glasovitoga i velezašluženoga akoprem nesrećnoga našega zemljaka, i na proučenje onih spomenika.

Ljiljana Kolenić

Pogled u leksik Ljubićeva *Ogledala*

Izvorni znanstveni članak
UDK 811.163.42-05 Ljubić, Š.

Šime Ljubić objelodanio je 1869. godine knjigu pod naslovom *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*.¹ Podnaslov knjige o kojoj ćemo govoriti jest: *Druga doba. Stanje književnosti Jugoslavjana od petnaestoga do druge polovice osamnaestoga vieka*. Knjiga je podijeljena u dva *odjela*. U prvom (o)dijelu autor daje pregled »političke povijesti«, a u drugom »književne povijesti«. U naslovu Ljubić spominje da daje pregled »jugoslavjanske« povijesti književnosti, ali je razvidno u cijeloj knjizi da zapravo daje povijest hrvatske književnosti, a ostale tek tu i tamo spominje. U drugom dijelu knjige, na stranici 299 kada započinje prikaz povijesti književnosti to i izrijekom kaže:

»Prava kolievka narodne jugoslavjanske prosviete bje naša Hrvatska, a osobito dalmatinsko primorje. Ovdje samo čvrsti temelji već za prvoga doba narodnoga pokreta obilno posadjeni ne ostaše bez dovoljnoga gradiva za veličanstvenu zgradu, dapače, toliko ga bilo da se je usprkos svakojakim zaporom koji su k njoj pristup priečili do mala podignuti mogao narodnoj prosvietiti tako sjajni i gorostasni hram da mu je za onda malo gdje u svijetu bilo para. Nam se je dakle najprvo latiti opisanja narodne hrvatske književnosti, označiti naime nje postanak i proživljenje, no samo pregledno, ukoliko treba da zbudimo narodnu sviest na štovanje narodnih svetosti i na dalnje otkrivanje njihove sjajne prošlosti te na sve to veće uzveličivanje i proslavljenje u budućnosti«.

U uvodu valja naglasiti da je Ljubić po jeziku pripadnik zagrebačke filološke škole² što se vidi po slovopisnim rješenjima, po oblicima (neizjednačeni nastavci za dativ, lokativ i instrumental množine), po shvaćanju književnoga jezika itd. Kada navodim izvorne primjere iz *Ogledala*, onda ostavljam Ljubićevo pisanje *ie* i ne zamjenjujem ga s *ije* (suvremenom grafijom) zato što su Ljubićeva pravila ipak različita od današnjih. Naime, u *Ogledalu* piše *riečki, liep, odvietak, viernost, rješiti, bjeg, siever, polumiesec, miesto, prieko*,

¹ U naslovu doslovno piše OGLEDALO KNJIŽEVNE POVIESTI JUGOSLAVJANSKE NA PODUČAVANJE MLADEŽI NACRTAO Prof. SIME LJUBIĆ KNJIGA II. RIEČKI EMIDIJA MOHOVIĆA Tiskarski Kamen. Zavod 1869.

² V. o jeziku zagrebačke filološke škole npr. Vince, 2002., str. 561–633; Moguš, 1995., str. 147–180; Ham, 1998.

pospieši, stolietje, Stiepan, Nemačka, Senjski zaliv, ugnjezde, zahtjevali, što govori da pravila o dugom i kratkom dvoglasniku nisu ista kao danas. Općenito intervokalno *j* Ljubić katkada piše, a katkada ne, pa tako nalazimo *biaše, bjaše, dvie, koi* itd. Intervokalno *j* također bilježim onako kako je to zapisao Ljubić. Također tamo gdje piše *dj*, ostavljam *dj* jer Ljubić piše *Djakovo*, ali *Gjur*. Držim da tamo gdje Ljubić piše *gj* valja čitati *đ*. Ostalo pišem suvremenom grafijom, što znači da ne pišem autorove primjere morfonološkim načinom kao što ih on piše: *razpali* pišem *raspali*, *srčba* pišem *srdžba*, *izsiekli* pišem *isjekli*, *Mletčanom* pišem *Mlečanom*, *sbilja* pišem *zbilja*, *uzpeti* pišem *uspeti* itd. Razgotke stavljam prema suvremenom pravopisu. Upozoravam da u Ljubića nalazimo gotovo dosljedan šćakavizam, što dopušta zagrebačka filološka škola: *napušćena, puščaju, išću, skupščina, navieščali*.

Proučavala sam leksik Ljubićeve knjige u kojoj je pregled hrvatske književnosti od XV. do druge polovice XVIII. stoljeća. Knjiga je, kao što je već rečeno, podijeljena u dva velika dijela. Frazeologija je u oba dijela ista, ali leksik je u cjelosti prilagođen dvjema cjelinama: političkoj povijesti odnosno književnoj povijesti i književnoj teoriji. To znači ponajprije da u prvom dijelu ima više povijesnih naziva, mnogo imena mjesta bitnih za hrvatsku povijest, izričaja koji govore o ratu i sl., a u drugom dijelu ima dosta književnih i jezičnih naziva, naziva za zanimanja i različite vrste znanosti itd.

Kao i u drugim djelima slične tematike, i u *Ogledalu* nalazimo brojne konektore, poveznice koje povezuju ranije misli i rečenice s novima. O tome što je konektor v. npr. u Velčić 1987., Stolac i Tribljaš 1994. Konektori (poveznice) mogu biti jednorječni i višerječni. U gramatikama se poveznice (konektori) često spominju u poglavlju o veznicima. U *Akademijinoj gramatici* skupine autora³ primjerice, piše: »Kao što primjeri pokazuju, veznici mogu biti jednočlani i dvočlani, a kad službu veznika ima neki skup riječi, tada i više: *osim toga što, zbog toga što, s obzirom na to da...*«. I dalje: »U novijim se radovima nastoji prave i neprave veznike nazvati jednim nazivom: *konektor*, a to bi se hrvatski moglo reći *vezilo, vežnjak, poveznik, poveznica ili svezica*« (*Akademijina gramatika*, 1991.: str. 733). J. Silić u radu u kojem govori o znanstvenom stilu spominje i takve riječi i sveze riječi koje služe kao konektori. On sveze riječi u službi povezivanja misli zove »frazelogiziranim sintaktičkim konstrukcijama«. Za njega »frazelogizirane konstrukcije« služe kao veznici, odnosno kao »objašnjivači prethodnoga sadržaja i kao zamjenjivači prethodnoga sadržaja, pa onda i kao sredstva povezivanja jednoga sadržaja s drugim« (Silić, 1997.: str. 407). Kasnije J. Silić i I. Pranjković u svojoj gramatici konektore zovu *tekstnim veznim sredstvima*, a tipove višerječnih konektora »frazelogiziranim izrazima« (Silić, Pranjković, 2006.: str. 377).

³ *Akademijinom gramatikom* zovem u ovom članku gramatiku *Povijesni pregled, glasovi i oblici* (v. popis literature).

Same gramatike, dakle, konektore ne zovu frazemima, nego skupom riječi ili, bliže, »frazelogiziranim izrazima«.

Poveznice (konektori) u Ljubićevu *Ogledalu* nisu uvijek iste kao i poveznice što ih danas rabimo. Dakako, javljaju se i veznici i poveznice sasvim uobičajeni i danas: *ali, no (i nu), te, da, ipak, pošto* itd. Za takve veznike i poveznice nije potrebno navoditi primjere, jer osim što imaju suvremeni oblik i rabe se u istoj službi. Vrlo je često poveznica *medjutim*, pa ćemo ipak navesti jedan primjer uporabe te poveznice u *Ogledalu*:

»**Medjutim** je Sigmund nepomično držao svoje oči naperene na česke poslove te je sve načine kušao da si ma kojom stazom prokrči put na bratovo prijestolje«.

Valja upozoriti na one veznike i poveznice što danas djeluju arhaično. Tako vrlo često Ljubić rabi veznik *akoprem* u značenju premda, iako:

»**Akoprem** si svukud tražio pomoć po Europi, nastojao je navlastito da na to prigine Mlečane koji su tada najsilniji bili na moru i s Turci na široko medjašili u istoku«.

Radoslav Katičić u *Sintaksi* spominje taj veznik kao dopusni i napominje da se javlja u *starinskom jeziku*. (Katičić, 1986.: &710)

Od jednorječnih poveznica vrlo je česta uz već navedene i *dočim*:

»**Dočim** su se Mlečani oporavljali u nastavljenom miru silnih škoda pretrpljenih za Kandjanskoga rata, Tekelj je iz petnih žila nastojao da se pokvari mir medju Turci i Leopoldom«.

I veznik *dočim* spominje Radoslav Katičić kao veznik *starinskoga jezika* upozoravajući da se danas umjesto *dočim* javlja *dok*. (Katičić, 1986., str. 575)

Frazemski konektori, tj. oni koji su nastali kao prepoznaljiva i postojana sveza riječi s djelomičnom ili potpunom preobrazbom značenja vrlo su česti u Ljubićevu *Ogledalu*.

Frazemska poveznica *ništa ne manje* danas nije uobičajena u stručnim i znanstvenim tekstovima, ali u tekstovima druge polovice XIX. i prve polovice XX. stoljeća dosta je česta, pa tako i u Ljubića. Obično povezuje odlomke, a ako povezuje rečenice, onda često prvi dio rečenice započinje s *akoprem*. Taj frazem danas glasi *ništa manje* i nije frekventan u toj mjeri. Primjer za *ništa ne manje* iz Ljubićeva *Ogledala*:

»**Akoprem** trajaše primirje sa Turci, **ništa ne manje** nisu zato ni tada prestali kad i kad navaljivati na ugarske i naše i na mletačke zemlje i miesta otimati«.

»**Ništa ne manje** u Pragu slabo se na to pazilo, budi što Rudolf već nije tada pri zdravoj svijesti bio, no jadovit i samoživ, budi što njegovi savjetnici nisu se uprav zato usudjali šta narediti za dravnu korist...«.

Jedna je od najčešćih frazemskih poveznica u Ljubićevoj knjizi s *druge strane*. Ta frazemska poveznica znači otprilike usuprot tomu, za to vrijeme,

u isto vrijeme i sl. Riječ je o pravoj poveznici koja najčešće povezuje odlomke. Dok u jednom odlomku govori o događajima u određenom dijelu hrvatskih zemalja ili svijeta, u drugom govori što se dogodilo u drugom dijelu hrvatskih zemalja ili svijeta:

»Badava ih Mlečani više puta pozivahu na tu dužnost i prietnjom da će tolika dobra njihova zaglobiti, a kad i to osta bez uspeha, Mlečani zatvoriše more k Senju. Ta se raspra napokon okonča 26. ožujka 1443. u Mlecih po volji Mlečana«.

»**S druge strane** da se jednom stavi kraj u Ugarskoj građanskomu ratu i da se sve moguće sile obrate proti općemu dušmaninu koi se sve to silnije grozio zapadu, Eugen IV. Odašla početkom god. 1442. stočnika Sv. Angjela Juliana Cesarina u Ugarsku s nalogom da pomiri one stranke i svrati sve sločno na Osmanlije«.

Frazemska poveznica može biti i proširena, pa može jedna rečenica (misao) početi *s jedne strane*, a druga *s druge strane*. Prva rečenica (misao) govori o djelomičnom udjelu čega u nekoj cjelini, radu i misli, a druga i opet o djelomičnom udjelu čega u nekoj cjelini, tako da se jedna i druga rečenica nadopunjuju. U pravilu se frazemski konektor (poveznica) *s jedne strane... (a) s druge* više vezuje uz složenu rečenicu, a poveznica *s druge strane*, bez *s jedne strane* uz povezivanje odlomaka, kao što smo vidjeli. Poveznica *s jedne strane... a s druge* mnogo je slabije zastupljena u *Ogledalu*:

»No savjetnici bečki, dočim su **mu s jedne strane** davali liepih rieči da ga u oboružanju obustave, **s druge** su na vrat na nos naredjivali da vojska udari čim prije njega«.

Frazemi *s jedne strane... (a) s druge; s druge strane* – vrlo su česti i danas u stručnim i znanstvenim tekstovima, a uz ta dva danas se može javiti i treći: samo *s jedne strane*. U Ljubićevu *Ogledalu* nisam taj frazem pronašla.

Mogli bismo u frazemske poveznice uvrstiti i frazem *bud(i)... bud(i)* koji povezuje uglavnom dva dijela iste rečenice i znači ili... ili:⁴

»Matijaš tom prigodom uze Turkom u Bosni još njekoje tvrdjave, no Zvornika ne mogaše, akoprem ga za miesec dana obsiedao, **budi** radi lisnog i odlučnog otpora ogromne posade jako utvrdjene, **bud** radi zle godine koja ga u tom poslu zapriečivaše, te se prosinca vrati u Ugarsku«.

Ljubić rabi i postojeane sveze riječi iz usmene poezije tipa: *slatki sanak, bojak, kleti nasilnici, teški jadi, tvrda viera*.

⁴ Radoslav Katičić u *Sintaksi* zapisuje veznik *budi* kao pogodbeni: »U starinskom i pučkom jeziku javlja se još pogodbeni veznik *budi* i veznički izraz *budi li*. Uz pogodbeno značenje ima taj veznik još značenje kad već, pa se te rečenice približavaju dopusnim«. (Katičić, 1986.: &6971). U primjerima koje ja navodim mislim da nije riječ o istom vezniku, odnosno, u mojim primjerima radi se o poveznici *budu... budi*, dakle, *budi* dolazi na početku susjednih rečenica.

U cijeloj knjizi nalazimo nekoliko riječi i sveza koje se danas čine pomalo zastarjelima ili bar stilski obilježenima. Navest ću nekoliko takvih riječi sa stilski neutralnim suvremenim tumačenjem:

akoprem – iako, premda
bezdvojbena – nedvojbena
bez odvlake – odmah, bez oklijevanja
dočim – dok
do mala – za kratko vrijeme
hametom – potpuno, sasvim
jošte – još
krom – osim
lasno – lako
obladati – ovladati
odvjetak – smjer, potomak
pako – pak
radilac – radnik, djelatnik
sažgati – popaliti
trešnja – potres

U prvom dijelu, u kojem se opisuje hrvatska politička povijest, nalazimo brojne frazeme iz značenjskoga polja rata: *bojno polje, silna vojska, buknuti rat, krvavi boj, križarna vojna, do noge pobijen, građanski rat iliti seljačka buna, s naše (ove) strane – s druge strane, žestoki okršaj, zametnuti bojak, naviestiti rat, krvno se osvetiti, položiti oružje, loša srieća, sklopiti mir, sklopiti savez, do nege pobiti, bacati vatru...*

I pojedinačne riječi često su vezane sa značenjem rata poput *udariti (na Jajce), opsjesti (Knin), uzeti (Turkom u Bosni još njekeje tvrdjave), potući, isjeći, porušiti*.

Navest ćemo tipičnu rečenicu u kojoj se opisuje borba i glagoli koji se često rabe u *Ogledalu* a pripadaju značenjskom polju boja:

»Strovaliv Bosnu, udariše Turci na Hrvatsku i Dalmaciju s Dubrovnikom i Kotorom; ali tu nagaziše na beden, koji ako prem često drmahu i amo tamo krhahu, nikada ga ipak uz sav napor i silnu krv srušiti ne mogoše«.

U *Ogledalu* nalazimo brojna imena mjesta što je i očekivano s obzirom na povijesnu tematiku. Većina tih imena ostala je u nepromijenjenu obliku do danas pa tako nalazimo *Zagreb, Zadar, Pešta, Senj, Nin, Knin, Požeški grad, Djakovo, Valpovo, Našice, Šibenik, Pag, Otočac, Brinje, Kostajnica, Rogoznica, Osor, Velika, Cres, Omiš*. Osim gradova koji se nalaze na području današnje Republike Hrvatske, zapisani su i europski gradovi bitni za hrvatsku povijest i kulturu poput *Rima, Beča, Napulja, Budima, Praga, Trsta, Madrida*. Spominju se mnoga imena mjesta što se nalaze na prostoru današnje Repub-

like Bosne i Hercegovine, a bitna su za hrvatsku povijest poput *Jajca*, *Banja-luke*, *Prozora*, *Sarajeva*, *Bihaća*.

Neka imena mjesta danas se drže arhaičnima ili stilski obilježenima, ali su to imena mjesta koja su poznata u hrvatskom jeziku i u hrvatskoj povijesnoj ekonimiji. Navodim ta imena mjesta uz ona što ih obično nalazimo u suvremenim zemljovidima.

Brindž – Brindizi
Brod u Slavoniji – Slavonski Brod
Carigrad – Istanbul
Jakin – Ancona
Jeruzolim – Jeruzalem
Kliš – Klis
Mleci – Venecija
Oštrogon – Ostrogon
Pariz – Pariz
Pečuj i *Pečuh* – Pečuh
Požun – Bratislava
Spliet – Split
Stolni Biograd – Székesfehérvár
Srpski Biograd – Beograd
Vakup – Vakuf

Poznato je da neka mjesta u Hrvata imaju specifična imena. Tako je *Beč* u Hrvata grad koji Austrijanci zovu Wien. Poznato je da Hrvati Istanbul zovu *Carigradom*. U našoj je starijoj literaturi Bratislava uvijek *Požun*, Ancona *Jakin*. Jeruzalem je uglavnom *Jeruzolim*, a grad što ga Mađari zovu Pécs u hrvatskom je jeziku *Pečuj* i *Pečuh* (u Ljubića na jednom mjestu još i *Petuj*). U starijoj literaturi često je i Pariz *Pariz*. Grad što ga Mađari zovu Székesfehérvár, Hrvati zovu *Stolnim Biogradom*, a Beograd u Srbiji *Biogradom*, dok ga Ljubić zove *Srpskim Biogradom*. Venecija je u našoj starijoj literaturi *Mleci*. Za Brindizi Ljubić ima *Brindž*. Neki hrvatski gradovi također su se u prošlosti različito zvali. Tako je Slavonski Brod ranije bio Brod na Savi, u Ljubića, kao što vidimo *Brod u Slavoniji*, Klis je Ljubiću *Kliš*. Bosanski grad Vakuf Ljubiću je *Vakup*. Dodati je još uz imena mjesta i to da Ljubić piše *Sol*, *drugačie Tuzla*, što znači da Tuzlu zove hrvatski *Sol* (*tuzla* je turcizam i znači solana, sol, a Ljubić daje pohrvaćeno ime navedena grada). Vrlo je zanimljivo da uz imena *Osiek* i *Rieka*, dakle uz imena koja imaju ijekavizirani odraz jata, Ljubić ima i *Spliet*. Takva je ijekavizacija poznata u drugoj polovici XIX. stoljeća. Naime, kada je prevladao i(j)ekavsko/jekavski odraz jata, i imena su mjesta postala podložnima ijekavizaciji. Ne odnosi se to samo na imena mjesta, nego općenito na imena. Tako u Ljubića čitamo *Biela gora* za Bilogora.

To ijekaviziranje (*Spliet, Biela gora*) ne bismo držali nečim posebnim i vrijednim pozornosti u Ljubića da nije u *Ogledalu* ostao *Stolni Biograd* i *Srpski Biograd* s ikavskim odrazom jata. Neobično je i to što Ljubić uvijek piše *Senjski zaliv*, dakle i *zaliv* ikavskim odrazom jata.

Valja upozoriti i na ime *Dunaj*, uz *Dunav* što se javlja u Ljubićevu *Ogledalu*. Naime, u staroj literaturi i u starim hrvatskim rječnicima česta su oba imena za tu europsku i hrvatsku rijeku, ali je ranije *Dunaj* nešto češće ime. Tako je i u Ljubića.

Hrvatsku u pregledu političke povijesti Ljubić shvaća kao trojednicu, koja je bila politički razjedinjena, pa spominje Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju. Ima i povijesne nazive *Gornja Slavonija* (od Virovitice na zapad do iza Zagreba) i *Dolnja Slavonija* (ono što danas zovemo Slavonijom). Kada spominje hrvatsku pokrajinu Međimurje, uvijek piše *Medjumurje*. Mađari su u Ljubića uglavnom *Ugri* (ime se javlja i u većini starih hrvatskih rječnika⁵), Mađarska je *Ugarska*, a često se u povijesnom pregledu kao ime države javlja i *Mletačka Republika* ili samo *Republika*. U našoj je starijoj literaturi, pa tako i u *Ogledalu* Kreta *Kandija*. Francuze Ljubić zove *Francezima*.

U *Ogledalu* se javljaju ponekad bliskoznačnice po uzoru na staru hrvatsku literaturu (v. Kolenić, 2006.). Neke su od tih bliskoznačnica povezane veznikom *iliti*, kao što smo to navikli čitati u staroj hrvatskoj književnosti. Pored veznika *iliti* u takvim se sinonimskim svezama javlja i veznik *ili*: *državica iliti župa* (misli na poljičku), *prvi brat iliti predsjednik*, *dvorski sud ili poljički stol*, *gradjanski rati iliti seljačka buna*, *općina ili katun*, *sud ili porotje*. Najviše je takvih bliskoznačnica u vezi s opisom Poljičke Republike gdje Ljubić nastoji čitatelju sinonimima objasniti ustrojstvo vlasti i suda u navedenoj državici. Ponekad su bliskoznačnice riječi koje doista ne znače isto nego imaju slično značenje ili barem u tom kontekstu slično značenje. Tako s i povezuje Ljubić *varoši* i *tvrdjave* (*u pepeo obratiše i ovu i mnogo drugih varoši i tvrdjava*), *zborovi* i *skupščine*.

U drugom dijelu knjige javlja se mnogo književnoznanstvenih naziva, što se može i očekivati s obzirom na predmet. Kao i danas, i u Ljubićevo je vrijeme za neke pojmove bilo dva, pa i više naziva. Kada čitamo taj dio knjige, odmah uočavamo da Ljubić rabi hrvatsko nazivlje i daju mu prednost pred međunarodnicama, premda i njih nalazimo.

Književne vrste dijeli na *piesništvo*, *prostopisanje*, *igrokazi*. *Piesništvo* još zove i *lirikom*, *prostopisanje* *prozom*, a *igrokaze* i *dramom*, *dramatikom*. Hrvatske nazive češće rabi. Pored toga, hrvatsku književnost dijeli na *umjetnu* i *narodnu*. Pisac je *spisatelj*, *književnik*, a zavisno od toga piše li pjesme ili prozu može biti *piesnik* ili *prostopisalac*. Svaka književna vrsta dijeli se

⁵ V. Kolenić, 2006., str. 76–84.

opet na podvrste. Mogli bismo predočiti ovakav shematski prikaz Ljubićeva književnoznanstvenoga nazivlja:

<i>piesništvo</i>	<i>prostopisanje</i>	<i>igrokaz</i>
<i>Popievka</i>	<i>Lietopis</i>	<i>Komedija</i>
<i>Začinka</i>	<i>Životopis</i>	<i>Maskerati</i>
<i>Šaljive pjesni</i>	<i>Pripoviesti</i>	<i>Pastirski igrokaz</i>
<i>Peckave pjesni</i>	<i>Proza nabožna i crkvena</i>	<i>Igrokaz iz domaćega života</i>
<i>Mašna pjesam</i>	<i>Pričica</i>	<i>Igrokazno piesništvo</i>
<i>Plačnopjevke</i>	<i>Poslovica</i>	
<i>Pohvalnice</i>	<i>Zakonici</i>	
<i>Nadgrobnice</i>	<i>Misal</i>	
<i>Piesmogor</i>	<i>Časoslov</i>	
<i>(i pismogor)</i>	<i>Mudre omilije</i>	
<i>Junački epos</i>	<i>Listine</i>	
	<i>Računica</i>	
	<i>Životopisi</i>	
	<i>Narodne poslovice</i>	

Književnih je hrvatskih termina mnogo u Ljubićevu *Ogledalu* i bilo bi dobro kada bi teoretičari književnosti, stvarajući uz međunarodnice domaće, hrvatsko nazivlje, pogledali i u Ljubićevo *Ogledalo*. Rimu naziva uglavnom *slik*, a stihovi se *slikaju*. Stihovi se mogu *slikati* i *na izmienu*. Književnost s crkvenom tematikom (nabožno-didaktička) je *pobožno-čudoredna*. Dramska je radnja *činjenje*. Pjesmotvori su *piesanke*.

U tekstu povijesnoknjiževnoga sadržaja s pravom očekujemo i jezikoslovno nazivlje. I jezikoslovni nazivi mogu biti dvostruki. Dajem pregled samo onih jezikoslovnih naziva što ih Ljubić bilježi, što ne znači da su to jedini. To su nazivi koji su njemu trebali u tekstu s takvim predmetom proučavanja. Lingvistiku Ljubić zove uvijek *jezikoslovjem*. Jezike dijeli na *živuće* i *klasičke*. Gramatika je *slovnica*, a rječnik je *riečnik*, *slovar* i *slovník*. Književni jezik zove *književnim jezikom*. Za razliku od književnog jezika, ima i nazive *narodni/pučki jezik*, danas bismo rekli dijalekt. *Materinski jezik* ima isto značenje kao i danas. *Živi je govor* obično razgovorni jezik ili onaj što ne podliježe tako čvrsto pravilima književnoga. Čakavsko narječje zove *čakavštinom*, štokavsko narječje *štokavskim nariječjem*. Odras jata općenito zove *izgovorom*, primjerice, *ikavski izgovor*. Prevesti na hrvatski jezik u *Ogledalu* je jednostavno *pohrvatiti*. Latinicu kao pismo uglavnom ne spominje, jer je to pismo kojim piše i nema potrebe pozivati se na nju. Glagoljicu zove *glagoljica* i *glagoljska pismena*. Ćirilicu zove: *klimentica*, *pismo klimentičko*, a hrvatsku ćirilicu

hrvatsko-bosanska klimentica, bosanska klimentica i hrvatsko-bosanska ćirilica.

Kada govori o jeziku nekoga pisca, Ljubić često rabi uobičajene izričaje. Jezik može biti: *čist, obilan, jezgrovit, no često nepravilan i tvrd, čist i pravilan, dosta čist i pravilan, podosta čist i pravilan.* Ljubić također spominje izričaje *jezična krasota, jezik i slog nježan i puzljiv.* Razvidno je da je najčešći atribut uz jezik *čist*, pa onda slijedi *pravilan.* Uz navedene atribute još može doći prilog *dosta, podosta.* Često se uz jezik spominje i *slog.* *Slog* bismo danas mogli protumačiti kao stil. Naime, ono što je u današnjim gramatikama *slog*, u Ljubića je *slovka.*

Slog, dakle, može biti: *prosto-šaljivi, hitar i često uzvišen, jezik i slog nježan i puzljiv, lagan i jedar.*

Govor može biti *nježan.* Primjerice, za djela Filipa Lastrića piše: *Sva se ova diela odlikuju nježnošću bosanskoga govora.*

Stih može biti *tečiv i milozvučan, pravilan i nježan, tečiv i blagoglasan.*

Izraz je često *jedar*, a u *Poljičkom* su zakoniku stari i vrlo krasni izrazi.

Slike su obično *žive, misli hitre.* Još bismo upozorili na izraz *mast* koja može biti *živa, dosta živa.* Pretpostaviti je da Ljubić rabi imenicu *mast* za boju. *Mast* je stara hrvatska riječ za boju.

Ako sada pogledamo pridjeve koji se često javljaju uz obilježje jezika, stila, izraza, vidjet ćemo da su oni manje-više isti. Čest je pridjev *pravilan, čist, živ, jedar, nježan, tečiv i puzljiv.* *Tečiv i puzljiv* su antonimi i vjerojatno znače brz i spor. Vjerojatno su navedeni pridjevi epiteti koji se u Ljubićevo vrijeme obično pridaju kao obilježje stila i zapravo nisu potpuno jasne oznake. Danas više ne govorimo o *tečivu i puzljivu* stilu, ali možemo govoriti o *pitkom* jeziku što je također dosta nejasna oznaka. Kada Ljubić želi reći da pisac koga kritizira, tj. šiba njegove mane, on kaže da ima *oštru šibu.*

Svakako valja upozoriti na još jedan oblik nazivlja u Ljubićevo *Ogledalu*, a to su nazivi znanosti, umjetnosti, zanimanja i zvanja. Kao i drugi nazivi, i ovi su usko povezani s predmetom Ljubićevo opisa, naime, Ljubić spominje brojne hrvatske književnike pa u kratku životopisu zapisuje i čime su se bavili. *Ogledalo* je puno starih hrvatskih naziva za zanimanja, znanosti, zvanja. Neka zvanja ili znanosti imaju dvostruke nazive. Ne mora nužno drugi naziv biti međunarodnica i u pravilu nije. Od znanosti, umjetnosti i struka izdvajamo: *bogoslovje i bogoslovni nauci, krasnoslovje (=retorika), mudroznanstvo/mudroznanje i mudroljublje (=filozofija), računica (=matematika), uljudne nauke, poviestica, liekarstvo i liečničstvo, prirodoslovje, naravopisje, siloslovje (=fizika), pravoznanstvo i pravničke znanosti, zakonotvorje, odvietništvo, gradjansko pravo, karno pravo, crkveno pravo, poljodielstvo, gospodarstvo, graditeljstvo, arkeologija, numismatika, krasne nauke, slikarstvo, musika.* Zanimanja koja bilježi Ljubić u muškom su rodu, jer su glavni likovi njegova *Ogledala* uglavnom muškarci, hrvatski književnici, a spisateljice se mogu

nabrojiti na prste jedne ruke. Zanimanja koja su nastala od hrvatske tvorbene osnove imaju najčešće tvorbeni dočetak –ac: *prostopisalac* (=prozaik), *bogoslovac* (=bogoslov), *pripoviedalac*, *pregalac*, *radilac/radinac*, *zvezdoznanac* (=astronom), *mudroznanac* (=filozof), *pregledalac (slavjanskih knjiga)* (=priređivač). Opća imenica za onoga tko podučava jest *učitelj*: *učitelj pjesništva*, *učitelj arkeologije i numismatike*, *učitelj uljudnih nauka i krasnoslovja*, a može biti i *naučitelj (naučitelj mudroznanja)*. Nazivi se zanimanja još mogu tvoriti na –ik kao *pjesnik*, *matematik*. Sveučilišna je katedra *stolica (stolica mudroljublja)*. Ustrojbena jedinica na visokom učilištu je *odsiiek* (npr. *bogoslovni odsiiek*) kao i danas. Kao što je razvidno, struke, znanosti i umjetnosti te zanimanja vezana uz njih imaju uglavnom hrvatske nazive, a manje ih je međunarodnih.

Riječi se zapravo uvijek javljaju u određenim svezama. Postojane, prepoznatljivije i čvrste sveze s preobrazbom značenja koje proučava leksikologija jesu i frazemi. Već je rečeno da djelo koje ima znanstveni sadržaj često rabi konektore, poveznice koji mogu biti jednorječni, a mogu biti i sveze riječi. Od frazemskih smo konektora spomenuli česte: *s druge strane, ništa ne manje, s jedne strane... a s druge*. Najčešće Ljubić u *Ogledalu* ponavlja frazeme *poći za rukom, s druge strane, loša/zla srieća, ugledati bieli sviet i na svietlo (po)dati, sve badava*. Frazeologija je uvijek povezana sa sadržajem. Navedene frazeme autor ponavlja jer su mu potrebne za opis predmeta. *S druge strane* je frazemska poveznica koja znači »u isto vrijeme, istodobno, usuprot tomu, dok«. Poveznice (konektori) dijelom su svih znanstvenih tekstova, a čestotnost određenih (istih) konektora govori dosta o autorovim stajalištima i pogledima. Frazem *poći za rukom* vrlo je frekventan i on govori o uspjehu i obavljenu poslu. *Loša/zla srieća* govori o neuspjehu u boju, a frazem se češće ponavlja u povijesnom pregledu, nego u drugom dijelu knjige, tj. književnom pregledu. Frazemi *ugledati bieli sviet i na svietlo podati* u pravilu znače objelodaniti, stvoriti, roditi, pa su u knjizi takva sadržaja očekivani i imaju opravdanje.

S druge strane:

»*S druge strane* Frankapanu na prvi mah bjaše pošlo za rukom nakloniti Zagreb na svoju stranu.«

Poći za rukom:

»Kukuljeviću podje za rukom dobiti rukopisnu zbirku pjesama raznih sačinjavaca koju Petar Lucić Trogiraniin sastavi pod imenom Vartal, a u njoj jedna pjesma Jerkova, te ju obielodani.«

Loša/zla srieća:

»Bebek obsiedne Knin, ali mu loša srieća!«

»Siečnja 1649. pokuša dakle predobiti Bar, ali mu zla srieća posluži.«

Šime je Ljubić kao književni povjesničar znao pohvaliti hrvatske pisce. Primjerice, kada govori o hrvatskoj petrarkističkoj poeziji on kaže: »...ali ćeš

na suproč naći u izobilju veličanstvenih misli, jedrih izraza, živih slika, krepkih i zanimivih trenutaka kao bezdvojbena dokaz njihova izvanrednoga uma...«.

U povijesnom dijelu knjige možemo naći i kritiku, pa čak i oštrijih riječi:

»Ova dva biskupa bila su naša, narod su naš ljubili i njegove svetosti štovali te njihova će uspomena u nas dugo živjeti; dočim ćemo se uvijek grozno siećati Jos. F. Novaka i Josipa Godeassi-a, zadarskih nadbiskupa i prvostolnika, dakako inostranca, neprijatelja naše narodne prosviete. Prvi utamani g. 1829. naše narodno siemenište u Zadru; drugi u zemaljskom carevinskom vieću bjedeć nas, jasno nam očitova svoju mrznost i kratkovidnost svoje pameti.«

»Rudolf odbaci zbilja te bljutave ponude, a i stoga jer nije ni mogao na to pristati bez dozvole Hrvatskoga sabora koji ne bi nikada bez sumnje na takovu sramotu privolio.«

»Švabski taj bezobrazluk i grdno to bezakonje teško povriedi naše stališe te malo kašnje na saboru, žaleć punim pravom što se kraljeva obećanja jošte ispunila nisu...«

»Ta kukavica nije ni rieči znala hrvatski, a kamo li glagoljski, unde irae.«

»Novljaninu, kukavnomu uredniku još kukavnijega Domobrana.«

»Rakamarić Franjo Petar, biskup osorski, bješe golemi neprijatelj staroslavensštine... Teška mu zemljica!«.

Ocjenjujući Ljubićevo *Ogledalo*, Tadija Smičiklas tvrdi:

»Književne povijesti koja bi imala biti glavna, u ovom djelu u pravom smislu i ne ima. Ljubić nije pokušao saliti kulturnu povjest s političkom, kako danas ište nauka. U književnoj povjesti nije se podigao iznad bibliografije i biografije pisaca. Ipak imade i u biografiji i bibliografiji toliko toga pribrana da je vrijedno u njegovo djelo zagledati jer je podatke pomno poredao. Uopće, prikazuje nam se u ovom djelu kao neumoran radnik koji ipak ovako velikomu zadatku nije dorastao« (Smičiklas, 1898.: str. 189).

Kao što se iz navedenih riječi vidi, Smičiklas nije najbolje ocijenio Ljubićevo *Ogledalo*, odnosno, upravo Ljubića ocjenjuje kao nedorasla za tako veliku zadaću kao što je pisanje nacionalne povijesti književnosti. Suvremeni povjesničari književnosti dat će svoju ocjenu Šime Ljubića. Ja bih ovom prigodom upozorila na Ljubićev lijep hrvatski jezik u *Ogledalu*, poznavanje hrvatskoga strukovnoga nazivlja, čistoću hrvatskoga jezika. Jezik Šime Ljubića u *Ogledalu* daje ponajbolju sliku hrvatskoga književnoga jezika zagrebačke filološke škole. Iz toga bismo jezika, iz njegove sintakse, morfologije, a osobito leksika, mogli učiti i danas.

Dodatak

POPIS FRAZEMA U LJUBIĆEVU OGLEDALU

AMO: *amo tamo* (ponegdje)

Strovaliv Bosnu, udariše Turci na Hrvatsku i Dalmaciju s Dubrovnikom i Kotorom; ali tu nagaziše na beden, koji ako prem često drmahu i *amo tamo* krhahu, nikada ga ipak uz sav napor i silnu krv srušiti ne mogoše.

BADAVA: *sve badava* (uzalud!)

Sve badava: te i pismo Zrinjevo u kom je zbilja spoviedao da je zgriješio ali da se je na prvu opomenu svega okanio

BOG: *do zla Boga* (jako, do iznemoglosti)

... a našim ne samo sve uskratjivali, dapače su jih *do zla Boga* progonili i tjerali

BOJ: *krvavi boj* (teška bitka, bitka s mnogo ranjenih i mrtvih)

... komu sriečno za rukom podje iza *krvava boja* razbiti ga i prieko Cetine baciti

BOJAK: *zametnuti bojak* (započeti borbu)

... gdje se *zametnu* umah žestoki *bojak*

BRŽE: *brže bolje* (na brzinu, hitro)

... ali se morade *brže bolje* povući natrag

BUNA: *seljačka buna* (seljačka buna)

Ove iste 1573. nastane u gornjoj Slavoniji koja nam od sada dolazi obično pod imenom Hrvatske, gradjanski rat iliti *seljačka buna*.

ČELO: *postaviti se na čelo* (postaviti se za vođu, predsjednika)

Sigmund stade sada svom pomnjom nastojati da se skupi križoboj proti njim, komu bi se on *na čelo postavio*.

DAN: *dan danas* (danas)

Pošto se primi još za rana po svojih osnovah i svojim ravnanjem graditi veličanstveni stan s ribnjakom i perivojem, što mu i *dan danas* krasí rodno miesto

DOBRO: *opće dobro* (opće dobro)

Te za trešnje starajuć se iz sve sile za *opće dobro*

DUH: */ne/ klonuti duhom* (ustrajati u čemu, ne posustati unatoč naporima)

Premda tim Hrvati ostaše bez najvriednije mišice, *ne klonuše* nipošto *duhom*, dapače silno odbijahu vojske Sigmundove...

DUŠA: *biti duša* (biti središnja osoba, uzor)

Svemu *biaše duša* ministar Lobkovic.

GLAS: *doći glas* (dobiti obavijest)

... no do mala morao se u Česku povratiti, kad mu *dođe glas* da je Bu-
quoi

ime na glasu (priznata osoba)

... da u onom gradu njegovo je *ime na glasu* poznato...

prosuti se glas (pročuti se, razglasiti se)

Od te mržnje postaje jako nezadovoljstvo, kad se *prosu glas* po državi da je Marija već zaručena s tuđincem, Sigmundom vojvodom braniborskim

GLAVA: *ne razbijati si glave* (ne brinuti o čemu)

Rudolf zato nije *si razbijao glave*

platiti glavom (poginuti zbog čega)

...*plati* napokon tu vjernost svojom *glavom*

GORI: *gori pomenuto* (ranije rečeno)

Osobite okolnosti *gori pomenute*... utamaniše i ovu znanost

GOVOR: *ne biti ni govora* (ne spominjati)

... o Hrvatskoj dakako *nije bilo ni govora*

IZVIEŠĆE: *službeno izvješće* (službeno izvješće)

Svi su bili, kaže *službeno izvješće*, del Clero illirico...

JAD: *zadavati jade* (praviti probleme)

I u Slavoniji za ovo su se doba često naši dizali na klete nasilnike i *teške jim jade zadavali*

JEZIK: *materinski jezik* (materinski jezik)

... probudio svetu ljubav za svoj *materinski jezik* i za narodnu učenost

KOB: *zla kob* (zla sudbina, zlo)

... osim što ga je *zla kob* zavela

LICE: *osvietliti lice* (proslaviti se)

U tih navalah jako si *osvietli lice* naš slavni junačija Ilija Smiljanić

LOVOR: *lovor-vienac* (odličje, priznanje, lovorov vijenac)

... i ovdje si zaslužio *lovor-vienac* koi ne vehne

MAH: *na prvi mah* (u prvi trenutak, u početku)

S druge strane Frankapanu *na prvi mah* bjaše pošlo za rukom nakloniti

Zagreb

MALO: *malo po malo* (postupno)

I hrvatski običaji *malo po malo* prokrciše si put u te gradove

MANJE: *ništa ne manje* (također, isto tako)

Ništa ne manje u Pragu slabo se na to pazilo, budi što Rudolf već nije tada pri zdravoj svijesti bio, no jadovit i samoživ, budi što njegovi savjetnici nisu se upravo zato usudjali šta narediti za dravnu korist...

MIESTO: *rodno miesto* (mjesto rođenja)

... koje su više puta teško uskolebale njegovo *rodno miesto*

MLIEKO: *materinsko mlieko* (narodni duh)

... gdje bi se naši klerici na sve veću korist svoga naroda *matrinskim mliekom* odgojili.

MILOST: *moliti milost* (moliti oprost, moliti za odriješanje od kazne)

... otravi fra Forstala augustianca u Beč s listovi za kralja Lobkovica
moleć milost...

MIR: *sklopiti mir/primirje* (prekinuti oružanu borbu)

... i da, kad bi *sklopili mir* s kraljem ugarsko-hrvatskim uvrst tu i njega

NAROD: *prosti narod* (običan puk)

Još siečnja do 2000 *prostoga naroda* uzleti u Tursku

NOGA: *skočiti na noge* (podići se, žurno započeti kakav posao)

...Muhamed iznenadi *skoči na noge* i poet velikom silom udari na Jajce
do noge pobijen (pobijeden u ratu, osvojen)

Tu se odredi nova križarna vojna proti husitom, no križari budu i tada *do
noge pobijeni*

ODOLIETI: *ne moći odolieti* (ne moći se suprotstaviti, ne moći se od-
uprijeti)

No Sanžak videć napokon da našoj sili *odolieti ne može*, 31. i. m. sklonu
se na predaju

OKO: *imati pred očima* (zamišljati)

Imao je samo pred očima nenaučni puk seljački

pomjivim okom (budno, s velikim zanimanjem)

Mletačko je vieće *pomjivim okom* motrilo sve što se ovih zadnjih godi-
na dogašalo s ove strane Jadranskog mora

upreti oči (promotriti)

Ako *upremo oči* k vrelu naše prave književnosti, naći ćemo već u prvom
nje razvoju liepu kitu pjesnika i prostopisalaca

OKRŠAJ: *žestoki okršaj* (jaki sukob)

... i još te večeri dodje do *žestoka okršaja*

ORUŽJE: *položiti oružje* (predati se)

... akoprem osamljeni, ne *položise svoga oružja...*

ustati na oružje (zaratiti, započeti rat)

Hrvati na prvi zamah ovoga rata bili su svi do zadnjega jednodušno *usta-
li na oružje* da pohite Beču na pomoć i da svoj zavičaj što bolje obrane i
spase.

OSVETITI SE: *krvno se osvetiti* (osvetiti rod)

Zadrani silom ga opet obladaju i *krvno* mu se *osvete*.

PAR: *ne biti para* (ne biti ravan komu)

... da joj onda, krom Italije, *nije bilo para* u svietu

POLJE: *bojno polje* (mjesto oružanoga sukoba)

... više put se iskaza na *bojnom polju* proti Švedom, a Turkom navlasti-
to

na tom polju (u toj tematici)

Na tom polju još su se neki javili, naime Baldasar Splietčanin, Stiep.
Rusić, Pavao Vitezović...

POMOĆ: *priskočiti na pomoć* (pomoći)

Tomaš namah *priskoči na pomoć* tome gradu

POSAO: *latit/dohvatiti se posla* (započeti radom)

... namijerom samo da naša mladež u isto doba upozna barem pregled narodne političke i književne poviesti te se tako sama *lati posla* oko tih dvaju predmeta

PRAVO: *punim pravom* (s pravom)

Švabski taj bezobrazluk i grdno to bezakonje teško povriedi naše stališe te malo kašnje na saboru, žaleć *punim pravom* što se kraljeva obećanja jošte ispunila nisu...

PRIESTOL: *uspjeti se na priestol* (postati kraljem, carem, okruniti se)

Travnja 1512. *uspeo se* bijaše na turski *priestol* Selim I.

PRILIKA: *po svoj prilici* (vjerojatno)

Nu osim ove i nekoliko pobožnih, načinio je Nikola *po svoj prilici* više ljubovnih

pružiti priliku (pružiti priliku, dati mogućnost)

uoči božićnih svetkovina liepu mu *priliku* *pruži* oplemeniti pjesme

PUT: *dobar i zao put* (pošten i nepošten život)

... s nagovori svraćati pogane i poluvierce sa *zla puta* na *dobar prokrčiti put* (doprijeti)

..no uz prkos tih golemih neprestanih nezgoda znali su si uz blago povietarce, što jim iz priekomorske obale dolijetaše, *prokrčiti put* k prosvieti tako da za nikim ovo doba nisu zaostali

RAČUN: *pokvariti račune* (onemogućiti)

... da se one u družbi s krvnici Karlovimi približuju, upotrebe tu priliku da jim *račune* *pokvare*

RAT: *buknuti rat* (zaratiti)

S druge strane u tom bijaše *buknuo rat* na fiulske i na hrvatske granice *građjanski rat* (građanski rat)

Ove iste 1573. nastane u gornjoj Slavoniji koja nam od sada dolazi obično pod imenom Hrvatske, *građjanski rat* iliti seljačka buna.

naviestiti rat (navijestiti rat, oglasiti rat)

Nije jamačno nedostajalo Republici uzroka da Turčinu *naviesti rat*.

RIEĆ: *ne znati ni rieči* (uopće ne poznati neki jezik)

Ta kukavica *nije ni rieči znala* hrvatski, a kamo li glagoljski, *unde irae. prazne rieči* (ispraznosti)

... da jednom obdari to junačtvo našinaca, i to ne *praznimi riečmi*, nego dieli...

rieč Božja (evanđelje)

Tamo njegova jedina zabava bješe: propoviedati *rieč Božju*

rieč po rieč (doslovno)

... i kako nam potvrđuje ona njegova pjesma koju *rieč po rieč* izvadi iz Platona...

- RUKA: *držati u svojih ruku* (imati u posjedu)
 ... i da će povratiti Hrvatskoj sve što je njezina zemljišta Ferdinand u
svojih ruku nezakonito držao
pasti u ruke (biti porobljen)
 ...pade mu do mala tako jih stisnuti u Valoni da su mu sve napokon u
ruke pale.
poći za rukom (uspjeti)
 Kraljicam ipak do mala *podje za rukom* utaložiti Ugarsku
 SANAK: *slatki sanak* (san)
 ... nisu se doisto ni braća njihova onkraj Kupe i Drave *slatka sank*
 nauživala
 SIN: *sin jedini* (jedinac)
 Kaže, dakle, kako sam Bog požrtvova svoga *sina jedinoga* za nas njegove
 sužnje
 SMRT: *smrt pokositi* (preminuti)
 ... da ga nije tako rano *smrt pokosila*
 SPOMEN: *biti u viečni spomen* (biti vrijedno sjećanja)
 ... da *bude u viečni spomen* toga njegova viteškoga diela.
 SRIEĆA: *loša srieća* (nesreća)
 Bebek obsiedne Knin, ali mu *loša srieća!*
 STAZA: *prava staza* (pravi put, dobro usmjerenje)
 ... da jih svedu *na pravu stazu* međjusobnih ugovora
 STRANA: *s druge strane* (pored toga, usuprot tomu)
S druge strane, trebalo je novaca.
s jedne strane... te s druge
 No i ako *s jedne strane* zaboravimo na ono što se je do druge polovice
 XV. stoljeća narodilo u ostalom primorju dalmatinskom na polju znanosti i
 pučkoga pjesništva...*te s druge* jedino razgledamo i ...
u ovih stranah (u ovim krajevima)
 Naravno da su Hrvati, naseliv se stalno *u ovih stranah*, dali svoja imena
 bregovom, riekam, okolicam itd.
 SUSRIET: *dolaziti u susriet* (prilaziti)
 ... kad dobi viest da mu Hrvati s pretežnijom silom *dolaze u susriet*
 SVIET: *bieli sviat ugledati* (objelodaniti, pojaviti se, roditi se)
 .. te toga radi da nije jošte ni *bieloga svieta ugledala*, dočim imamo Ro-
 binju...
 SVIETLO: *na sviatlo(po)dati* (objelodaniti)
 ... koju on sam priredi i za prvi put *na sviatlo poda*
 ŠAKA: *pasti u šake* (biti porobljen, pasti u neprijateljske ruke)
 Sam Ostrogon, izdajom Njemaca, *pade* tada sa mnogo drugih miesta u
turske šake.
 ŠILO: *šilo za ognjilo odvrćati* (vraćati istom mjerom)

... a iza mira sklopljena sa Leopoldom ili je mirovao ili udarao katkada samo na plien, a naši su mu dakako *šilo za ognjilo odvracali*.

ŠKOLA: *crna škola* (škola za svećenike)

Draškovicev Seminarium Clericorum (crna škola) stezao se na uske granice...

javne škola (javne škole)

Jesu li te škole *javne bile* te samo crkvene ili u isto doba i svietske...

TAMNICA: *baciti u tamnicu* (utamničiti)

... navabi tamo s obećanji svoga ujca i *baci ga u tamnicu*

TEMELJ: *čvrsti temelj* (osnovica, temelj)

... da se s nje nauči zidati čvrst temelje mirnijoj i srećnijoj budućnosti

podignuti s temelja (sagraditi novo)

Zamisli on *s temelja podignuti* u Zadru prvo narodno siemenište gdje bi se naši klerici na sve veću korist svoga naroda materinskim mliekom odgojili.

udarati temelje (utemeljiti)

U isto doba Bartul Kasić, Pažanin, svojom slovnicom čvrste joj *je temelje udarao*

TRAG: *nema ni traga* (ne postoji)

... kada u Dubrovniku tomu *nema skoro ni traga*...

ući u trag (razotkriti)

No Mletčani znali su dobro na vrijeme *ući u trag* svemu

TREN: *u tren oka* (odjednom, na brzinu)

... ove tužne gusienke znale su ga tako dobro pri dvoru ocrniti da je *u tren oka* svoje imanje i časti izgubio

TRN: *biti trn u oku* (smetati komu)

... kojim je moć i slava zrinjske i frankopanske porodice *bila trn u oku*

USPOMENA: *uspomene vrijedni* (vrijedni spomena, vrijedni pozornosti)

Lietopisi Šim. Klemenovića, Šim. Glavića i And. Isrianina jedva su *uspomena vrijedni*; dočim...

VAN: *van sebe* (nerazborit)

...prozva ga Jedjupčaninom, a on, kao duhom *van sebe*, složila šaljivu pjesmu imenom Jedjupka

VATRA: *bacati vatru* (pucati)

... bez prestanka su iz više topova *bacali vatru* na grad

VIDIK: *doći na vidik* (otkriti se)

No za rana sve *dođe na vidik* te kolovodje budu uhvaćeni i sudu izručeni.

VIERA: *tvrda viera* (obećanje)

... koji jih na *tvrdju vieru* izda pošto jih zasužnji i sve u Beč doglasi

VIEST: *primiti vijest* (dobiti obavijest)

Sigmund netom *primi viest* o toj nasilnoj navali bez odvlače obrati se Mletčanom

VOJNA: *križarna vojna* (križarski rat)

Tu se odredi nova *križarna vojna* proti husitom, no križari budu i tada do noge pobijeni

VOJSKA: *silna vojska* (velika vojna snaga)

U tom sadje sam bosanski kralj *silnom vojskom* u Knin da si primorje sasvim predobije

VOLJA: *ne biti po volji* (ne odgovarati)

Ali Mletčanom *nije po volji bilo* da se Napuljci ugnjezde na našoj obali

VRAT: *na vrat na nos* (na brzinu)

... s druge strane su *na vrat na nos* naredjivali da vojska udari čim prije na njega

ZADNJI: *svi do zadnjega* (svi)

Hrvati na prvi zamah ovoga rata bili su *svi do zadnjega* jednostužno ustali na oružje da pohite Beču na pomoć i da svoj zavičaj što bolje obrane i spase.

ZATANJANJE: *zatajanje Petrovo* (Petrovo zatajenje Isusa)

U četvrtom pjevanju naprieduje poviestju do *zatajanja Petrova*

ZLATO: *suho zlato* (velika vrijednost)

Proza mu je pako *suho zlato*

ŽILA: *nastojati iz petnih žila* (jako nastojati)

... Tekelj je *iz petnih žila nastojao* da se pokvari mir medju Turci i Leopoldom

ŽIVOT: *javni život* (društveni život, javni život)

... sliedenici se nove viere poprimiše u *javni život* upeljati narodni jezik

Literatura:

Babić, Stjepan, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, JAZU, Globus, Zagreb, 1986.

Babić, Stjepan; Brozović, Dalibor; Moguš, Milan; Pavešić, Slavko; Škarić, Ivo; Težak, Stjepko, *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, HAZU, Zagreb, 1991. (U tekstu: *Akademijina gramatika.*)

Hausen, Renate; Matešić, Josip; Petermann, Jürgen; Rittgasser, Stefan; Steiger, Martina; Zimanji-Goifer, Irena, *Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Zagreb i Verlag Otto Sagner – München, 1988.

Ham, Sanda, *Jezik zagrebačke filološke škole*, Matica hrvatska, Osijek, 1998.

Katičić, Radoslav, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, JAZU, Globus, Zagreb, 1986.

Kolenić, Ljiljana, *Riječi u svezama. Povijest hrvatske frazeologije*, Matica hrvatska, Osijek, 2006.

Ljubić, Šime, *Ogledalo književne povijesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, nacrtao prof. Šime Ljubić, knjiga II., Riečki Emidija Mohovića, Tiskarski kamen. Zavod, 1869.

Menac, Antica, »Pitanja stilističke kvalifikacije u općim i frazeološkim rječnicima«, *Filologija*, 30–31, str. 261–266; Zagreb, 1998.

Menac, Antica; Fink-Arsovski, Željka; Venturin, Radomir, *Hrvatski frazeološki rječnik*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003.

Moguš, Milan, *Povijest hrvatskoga književnog jezika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1995.

Silić, Josip, »Znanstveni stil hrvatskoga standardnog jezika«, *Kolo*, br. 2, str. 397–416; Zagreb, 1997.

Silić, Josip; Pranjković, Ivo, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.

Smičklas, Tadija, »Život i djela Šime Ljubića«, *Ljetopis JAZU*, knj. 12, str. 152–243; Zagreb, 1898.

Stolac, Diana; Tibljaš, Verena, »Konektori u znanstvenome stilu«, *Fluminensia*, str. 55–71; Rijeka, 1994.

Velčić, Mirna, *Uvod u lingvistiku teksta*, Školska knjiga, Zagreb, 1987.

Vince, Zlatko, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, (III. izdanje), Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 2002.

POGLED U LEKSIK LJUBIĆEVA OGLEDALA

Sažetak

Šime Ljubić objelodanio je povijest hrvatske književnosti pod naslovom *Ogledalo književne povijesti jugoslavjanske* 1869. godine. U naslovu Ljubić spominje da daje pregled »jugoslavjanske« povijesti književnosti, ali je razvidno kroz cijelu knjigu da zapravo daje povijest hrvatske književnosti, a ostale tek tu i tamo spominje. Proučavala sam leksik Ljubićeve knjige u kojoj je pregled hrvatske književnosti od XV. do druge polovice XVIII. stoljeća. Knjiga je podijeljena u dva velika dijela. U prvom dijelu autor daje pregled »političke povijesti«, a u drugom »književne povijesti«. U povijesnom pregledu autor rabi brojne riječi i sveze riječi iz značenjskoga polja rata: *buknuti rat, silna vojska, križarna vojna, položiti oružje, krvno se osvetiti, sklopiti mir, sklopiti savez, do noge pobiti, građanski rat iliti seljačka buna, loša srieća, s naše/ove strane – s druge strane, žestoki okršaj, zametnuti bojak, navijestiti rat, bacati vatru; udariti (na Jajce), uzeti (Turkom u Bosni još nekoje tvrđave) potući, porušiti*. U tom se dijelu nalaze i brojni toponimi, među kojima i oni što danas nekima djeluju arhaično: *Požun, Jakin, Carigrad, Stolni Biograd...*

U drugom dijelu posebnu pozornost privlače književni nazivi (termini) poput: *spisatelj, književnik, pjesnik, prostopisalac* (=prozaik), *lirika, pjesništvo, epika, dramatika, igrokaz, šaljive i pecave pjesni, začinke, poslanice, nadgrobnice, priče, poslovice, plačnopjevke* itd.

Pored književnih, česti su i jezikoslovni termini poput *književni jezik*, *jezikoslovje*, *riečnik*, *slovar*, *slovník* (=rječnik), *pohrvatiti* (=prevesti na hrvatski jezik), *živući jezici*, *klasički jezici*, *slovnica*, *glagoljica*, *hrvatsko-bosanska ćirilica*, *hrvatsko-bosanska klijmentica* itd. Kao što je razvidno, uglavnom je riječ o hrvatskom nazivlju iako ima i međunarodnica. Hrvatsko je nazivlje i za brojne znanosti koje se spominju u *Ogledalu*: *bogoslovje*, *mudroljublje*, *krasnoslovje*, *siloslovje*, *poljodielstvo*, *liekarstvo*, *prirodoslovje*, *graditeljstvo*, *uljudne nauke*...

Po jezičnim osobinama, slovopisnim, oblikoslovnim i leksičkim razvidno je da Šime Ljubić piše jezikom zagrebačke filološke škole.

THE VOCABULARY OF *OGLEDALO*

Summary

Šime Ljubić published the history of the Croatian literature under the title *Ogledalo književne poviesti* in 1869. In the title, Ljubić mentions that he is giving an overview of »jugoslavjanska« history of literature, however, it is evident throughout the book that he is, in fact, giving the history of the Croatian literature, barely touching upon the rest. I have studied the vocabulary of Ljubić's book which brings an overview of the Croatian literature between the 15th and the second half of the 18th century. The book is divided in two large parts. In the first part the author gives an overview of the »political history« and the second part brings the »literary history«. In the historical overview, the author uses numerous words and word links from the semantic field of war: *buknuti rat*, *sklopiti savez*, *do noge pobiti*, *gradjanski rat* *iliti seljačka buna*, *loša srieća*, *s naš/ove strane – s druge strane*, *žestoki okršaj*, *zametnuti bojak*, *navijestiti rat*, *bacati vatru*; *udariti (na Jajce)*, *uzeti (Turkom u Bosni još njekeje tvrdjave) potući*, *porušiti*. This work also contains many toponyms, some of which seem archaic today: *Požun*, *Jakin*, *Carigrad*, *Stolni Bio-grad*...

The second part is notable for the literary terms, such as: *spisatelj*, *književnik*, *piesnik*, *prostopisalac* (=prose writer), *lirika*, *piesništvo*, *epika*, *dramatika*, *igrokaz*, *šaljive i pe-cave piesni*, *začinke*, *poslanice*, *nadgrobnice*, *pričice*, *poslovice*, *plačnopjevke* etc.

Along with the literary terms, linguistic terms, such as *književni jezik*, *jezikoslovje*, *riečnik*, *slovar*, *slovník* (=dictionary), *pohrvatiti* (=translate into Croatian) *živući jezici*, *klasički jezici*, *slovnica*, *glagoljica*, *hrvatsko-bosanska ćirilica*, *hrvatsko-bosanska klijmentica*, etc. also occur. As is evident, mostly Croatian terms are used, interspersed with some international ones. [Archaic] Croatian words are also used to denote the sciences quoted in *Ogledalo*: *bogoslovje*, *mudroljublje*, *krasnoslovje*, *siloslovje*, *poljodjelstvo*, *liekarstvo*, *prirodoslovje*, *graditeljstvo*, *uljudne nauke*...

Linguistic features of the text reveal that Šime Ljubić was writing in the language of the Zagreb School of Philology.

Vlasta Rišner

Proturječnosti u jezikoslovnim promišljanjima Šime Ljubića

Izvorni znanstveni članak
UDK 811.163.42-05 Ljubić, Š.

1. Uvod

Šime Ljubić rođen je u prvoj polovici devetnaestoga stoljeća (1822. godine) u Starome Gradu na Hvaru. Cijeloga je života bio Starograđanin, ističući prednosti Staroga Grada u odnosu na grad Hvar na istoimenu otoku, ali i šire, u odnosu na Dubrovnik.

Ljubićev život prepun je otpora i borbe. Borio se više puta za promjenu mjesta boravka i djelovanja. Nezadovoljan bijaše u Veneciji, Osijeku, Rijeci... Boravak u Osijeku naziva progonstvom (iako izrijekom ne govori o razlozima)¹, a u Rijeci se sukobljuje s upraviteljem gimnazije Mažuranićem. Odnos prema Mažuraniću vidljiv je iz pisama koja Šime Ljubić piše Franji Račkome. Držeći da Mažuranić njemu i kolegi Bakotiću zbog dalmatinskog podrijetla u tajnosti »srčeno radi o glavi«, 24. travnja 1867. Ljubić iz Rijeke Franji Račkome Mažuranića opisuje sljedećim riječima: »Bezuman i neotesan, neima ni najmanje sposobnosti za ravnatelja, a preveliku jamačno za redarstvenoga pletkara« (Luetić, 2002.: str. 248–249).

Ljubićeva nesvakidašnja borbenost i potreba da bude drugačiji, nekonvencionalan, izazivala je nezadovoljstvo ne samo Mažuranića, nego i nadređenih prije njega, pa se pedesetih godina supetarski župnik Josip Tomić žali na njegovo neprikladno odijevanje i piše vikaru da Ljubić »ne sluša opomene, da nosi čizme, civilno odijelo, okrugli šešir i time sablažnjuje vjernike«.²

Životne su se borbe odrazile i u djelima Šime Ljubića. U radu se izdvaja nekoliko proturječnosti koje Ljubić iznosi pri određenju filoloških pojmova ili opisu odnosa među njima. Proturječnostima se smatraju:

1. – različita Ljubićeva imenovanja ili opisi istoga pojma ili pak različitosti u metodologiji opisa

¹ U pismu upućenom iz Rijeke Ivanu Kukuljeviću 25. srpnja 1863. Ljubić kaže: »Čim se dobro ovdje nastanim, odmah ću sve spise – koje sam već dobio iz Mletakah i iz Staroga grada, gdje su mi ležali za moga progranja u Osijeku – staviti u red i štogod na njih izraditi na korist naše povjesti« (Prema: Smičiklas, 1898., str. 174–175).

² Navod se preuzima iz članka Ivana Pederina, »Život i ideološki sadržaj u djelu Šime Ljubića« (1992., str. 85).

2. – jezikoslovne ideje koje iznosi Šime Ljubić, a u kasnijih se jezikoslovaca opisuju različito, izazivajući rasprave.

Neujednačenost će Ljubićeva opisa biti oprimjerena uspoređivanjem:

– uporabe i opisa nazivā jezika (hrvatski, srpski, hrvatsko-srpski, jugoslavjanski...) te

– odnosa osnovnoga teksta i bilježaka u *Ogledalu*, uz usporedbu navođenja ili nenavođenja izvora (uz napomenu da bilješkama Šime Ljubića glede brojnosti i opširnosti nema ravnih u hrvatskim književnim povijestima).

Osim toga, u tekstu se dviju književnopovijesnih knjiga Šime Ljubića iznose jezikoslovne ideje koje su kasnije istodobno osporavane i odobravane – značajno je da su bila predmetom jezikoslovnih rasprava i polemika, plijele su jezikoslovni interes, doduše bez isticanja mišljenja Šime Ljubića. Jedna je od takvih raščlamba odnosa Dubrovnika i dalmatinskih otoka (osobito Hvara, i to Staroga Grada na Hvaru) te štokavskoga i čakavskoga narječja, u ono doba jezika.

2. Povijesna i kulturološka proturječja vremena i prostora Šime Ljubića

Pri isticanju Ljubićevih proturječnosti, treba neprestano imati na umu put kojim je *Poviest narodne književnosti dalmatinske* prošla od 1846. godine, kada je prema riječima samoga Ljubića bila dovršena, do izdanja prve knjige *Ogledala književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, 1864. godine u Rijeci.

O tom, početnom rukopisu knjige, saznaje se iz pisama koja Ljubić upućuje Girolamu Suttini (Jerku Sutini)³, tadašnjem profesoru hrvatskoga jezika na zadarskoj školi. Krajem 1849. Ljubić je svoju *Poviest* poslao Suttini i tada počinje dugogodišnje putovanje njegova rukopisa. Ljubić nije mogao pretpostaviti koliko će sve to trajati pa se već 1851. obratio I. Kukuljeviću tražeći izdavača za svoje djelo. S Kukuljevićem je tako otpočeo dugogodišnje dopisivanje.

Godine 1851. nalazi se prvi podatak o jezičnoj korekturi Ljubićeve knjige. S knjigom se u tih osamnaest godina (od 1846., kada Ljubić kaže da je knjiga gotova) događalo mnogo toga. Ono prosječnom čitatelju najvidljivije – promjena naziva; od dalmatinske, povijest je postala jugoslavenska. Podatci o putu Ljubićeve knjige (kao književne povijesti dalmatinske), potvrđuju da su na promjenu naziva, a prema svemu sudeći i na promjenu (točnije: dopunu i izmjenu) sadržaja, utjecali mnogi.

³ Brojni se podatci o putovanju Ljubićeve knjige, kao i o pismima koja je Ljubić, tražeći izdavače, napisao, nalaze u radu V. Valčića i M. Škrbića »Geneza Ljubićeva »Ogledala...« u svjetlu razvitka nacionalnoga pokreta u Dalmaciji« (1963.). Neki se od tih podataka preuzimaju u ovom radu.

Još pod nazivom dalmatinske književnosti, *Ogledalo* je čitao i Karadžić. Doznaje se to iz pisma u kojem Ljubić piše Kukuljeviću da mu ne može poslati svoje djelo jer se »nahodi pred g. Vukom Stefanovićem«⁴.

Tako je Beč, uz povijesnu i kulturnu uzburkanost Dalmacije u drugoj polovici devetnaestoga stoljeća, »pomogao« da dalmatinska *Poviest* postane jugoslavensko *Ogledalo*.

2.1. Pojmovi: hrvatski, srpski, jugoslavenski - jezik, narod i književnost - u Ljubićevim djelima

Šime Ljubić surađivao je u *Zori dalmatinskoj*, za koju će pisac njegova životopisa Tade Smičiklas reći da su je »oduševljeni Hrvati dalmatinski sasvim po uzoru Gajeve Danice počeli uređivati g. 1844. sa velikim zanosom...« (Smičiklas, 1898.: str. 153). Prvi Ljubićev tekst objavljen u *Zori dalmatinskoj* životopis je Petra Hektorovića, a životopis toga pjesnika piše Ljubić i trideset godina kasnije, kada se u šestoj knjizi »Starih pisaca hrvatskih« tiskaju *Pjesme Petra Hektorovića i Hanibala Lucića*. Zna li se da je spomenuta knjiga s Ljubićevim tekstom o Hektoroviću objavljena poslije dviju knjiga *Ogledala*, na prvi pogled začuđuje što u njoj Ljubić govori samo o hrvatskoj, a ne o hrvatsko-srpskoj ili »jugoslavjanskoj« književnosti.

Međutim, povratak u priču o putovanju *Poviesti književnosti dalmatinske* od jednoga do drugoga filologa potvrđuje spomenuto: tko god je Ljubićevu knjigu dobio u ruke, ponešto je dodavao ili mijenjao. O tome svjedoče i riječi Ivana Kukuljevića u odgovoru na Ljubićevu obavijest o tiskanju knjige, i to godine 1853., znatno prije no što je *Ogledalo* tiskano:

»Vierujte mi da mi velikom nestrpljivosti čekamo ovo dielo, jer nam je neophodno potrebito za pokazati svietu koliko je naš hervatski narod i duševno radio; samo bi želili: da vi gospodine vašem dielu dadete naslov: »Poviest dalmatinsko-hervatske književnosti« i to poradi naše bratje Serbaljah, koji bi rada da je sva Dalmacija serbska, prem da tamo do jučer ime ove skoro ni poznato ne biaše. A mislimo da se nećete ni vi imena hervatskoga stiditi, kad se nisu Marulić, Hanibal Lucić, Zlatarić, Ivanišević, Armelušić, Hektorović s mnogimi drugimi Dalmatini stidili.«⁵

Nastojanja oko promjene naziva Ljubićeve književne povijesti, uz potrebu dodavanja onoga što je koji od (neslužbenih) ocjenjivača procijenio potrebnim (»Ako je štogod u istom dielu izpušteno, to se vi valjda nećete protiviti da ono mi nadomiestimo...«⁶), stalna su mjesta u Kukuljevićevim pismima

⁴ O tome piše Smičiklas u »Životu i djelu Šime Ljubića«, pa se Ljubićeve riječi preuzimaju iz njegove rasprave (Smičiklas, 1898., str. 169).

⁵ Kukuljevićevo se pismo navodi iz Ljubićeve ostavštine (HAZU, 11/VIII, br. 363), a prema podatcima: Valčić-Škrbić, 1963., str. 182.

⁶ Navod se preuzima iz pisma koje Kukuljević piše Ljubiću u svibnju 1855. (HAZU, Ljubićeva ostavština, 11/VIII, br. 201), a na isto upozorava Kukuljević i u studenom te godine: »Stoga bi vas unapred molio, ako

Ljubiću, koja potvrđuju da su političke ideje u znatnoj mjeri određivale dopune i izmjene Ljubićeve knjige.

Da će Ljubić pokleknuti pred Karadžićevim srpskim utjecajem, sumnja i Kukuljević, koji 1856. godine piše Ljubiću u Beč:

»Drago mi je da ste vaše dielo o dalmatinskoj (kako vi kažete) književnosti predali na čitanje Vuku Stefanoviću, no bojimo se svi kojim sam to kazao da vas neće on nagovoriti na *srbsko* ime, budući da nije niko toliko hrvatskih stvari posrbio, koliko on, pa se tako Srbi ponose onim što nije u strogom smislu njihovo, nego bratje im hrvatske«.⁷

Usprkos Kukuljevićevo daljem nagovaranju da prihvati pridjev *hrvatska* uz imenicu *književnost* u naslovu svoga djela, Šime Ljubić ne popušta, iako podatci iz životopisa svjedoče o njegovu zalaganju za uvođenje hrvatskoga jezika u Dalmatinski sabor (1848.).

Osim toga, dvadesetak godina kasnije, pišući raspravu o životu Petra Hektorovića, Šime Ljubić spominje baš taj, hrvatski jezik kao jedan od jezika kojima se Hektorović služio, uz bok latinskomu i talijanskomu.⁸ Nadalje, prikazujući učenost Petra Hektorovića, Ljubić ističe da mu ni izvrsno poznavanje latinskoga i talijanskoga nije smetalo smatrati se »pravim Hrvatom« koji imaše i probuđenu slavensku nacionalnu svijest (što potvrđuju Hektorovićeve misli o »jeziku koj se meu svimi ostalimi na svitu najveći broji i nahodi«⁹).

Navedeno potvrđuje Ljubićevo proturječnost: sam se bori za hrvatski jezik u Saboru, hrvatski jezik spominje u kasnijim raspravama, ali na naslovnici svoje književne povijesti ne želi staviti hrvatsko ime. Gledano u svjetlu onodobnih političkih i kulturnih prilika, u ime preporodnih ideja, posve je jasno da Ljubić ne želi sukob Hrvata i Srba, nego njihovo zajedništvo. Bliza od Kukuljevićeve, ideja mu je Strossmayerova; kako ne bi ulazio u sukobe, hrvatsko ime zamjenjuje jugoslavenskim (*jugoslavjanskim*). No, nije rijetkost ni u Ljubićevim književnim povijestima pročitati pridjev *hrvatski* uz kojega od književnika. Tako primjerice Jurja Šižgorića (u *Ogledalu: Šižgorića*) imenuje hrvatskim perom govoreći: »Najstarija viest o narodnih piesamah potiče iz hrvatskoga pera« (Ljubić, 1864.: str. 339).

Ipak, pripadnost hrvatskom jeziku Šime Ljubić najjače pokazuje upravo »sredstvom« svojega rada: jezikom. Najvećim dijelom, jezik je to kakvim su

budete vaše dielo ovamo poslali, što će nam veoma milo biti, da sliedeće unapred privoljite: 1. Da možemo slobodno, ako bude što god pogriješnoga izpraviti, i ako bude što god, koliko mi znamo, izpušćenoga, pridati« (HAZU, Ljubićeva ostavština, 11/VIII, br. 202, prema: Valčić-Škrbić, 1963., str. 184).

⁷ Ljubićeva ostavština, 11/VIII, br. 202.

⁸ Ljubić samo spominje hrvatski jezik, ali ne opisuje jezična obilježja djela Petra Hektorovića, što navodi još Smičiklas, uz napomenu o Ljubićevoj jezičnoj nekompetentnosti: »O jeziku pjesnikovu i o drugim prilika- ma, koje mora izdavatelj podati, ne ima ni spomena. Naravno da nije imao potrebite tomu spreme« (Smičiklas, 1898., str. 158).

⁹ Hektorovićeve se riječi prenose iz Ljubićeve rasprave (Ljubić, 1874., XXIII).

pisali pripadnici zagrebačke filološke škole. Možda se i zbog toga u dnevniku Andrije Torkvata Brlića nalazi bilješka: »Kod Vuka govor o Ljubića djelu nenajboljem«. Iako su jezičnu korekturu Ljubićevih djela obavljali i Karadžić i Brlić¹⁰, poznati kao vukovci, ništa se značajno nije promijenilo – *Ogledala* potvrđuju staroštokavštinu Šime Ljubića. Manji se odmak od staroštokavštine pronalazi u pismima koja je Šime Ljubić pisao Andriji Torkvatu Brliću i gdje lokativ množine umjesto završnoga *h* ima *m* ili novoštokavski nastavak *-ima*.

3. Obilježja jezika Šime Ljubića Pisanje slova *h* – pravopisno i morfološko pitanje

Pisanje slova *h* u jeziku pisaca XVIII. i XIX., a dijelom i početka XX. stoljeća, suvremeni jezikoslovci smatraju ne samo pravopisnim nego i gramatičkim pitanjem. Upravo je prisutnost toga slova bila jednom od razlika između književnoga i narodnog jezika koju priznaje čak i Tomo Maretić u raspravama o jeziku slavonskih i dalmatinskih pisaca XVIII. stoljeća.

Iako se slovo *h* ustalilo u jeziku pisaca XIX. stoljeća, njegovo je pisanje u genitivu množine imenica bilo predmetom oštre rasprave između Vatroslava Jagića i Bogoslava Šuleka. Odgovarajući Jagiću, Šulek u časopisu *Književnik* objavljuje članak »Obrana ahavca«, govoreći da je uloga slova *h* u genitivu množine morfonološka (razlikovanje nominativa jednine od genitiva množine) te stoga treba ostati, usprkos tomu što ga ne rabe svi književnici.

Pitanje je li završno *h* u genitivu množine imenica bilo nastavak ili samo pravopisna oznaka duljine sloga jezikoslovci ne rješavaju jednako. Branka Tafra (1991./1995.,¹¹ 1993., 2003.) smatra da je riječ o pravopisnoj oznaci kojom se označava duljina genitiva množine, čemu u suvremenom hrvatskom jeziku služi nadslovna oznaka za duljinu.¹²

Josip Vončina (1999.) o slovu *h* na kraju genitiva množine kaže suprotno: da je bilo dio nastavka (*-h*). Potvrđuje to ilirskom transkripcijom djela starih Dubrovčana, koji su uz završno *-a* u genitivu množine stavljali izostavnik.¹³

¹⁰ Prema riječima Ivana Brlića, A. T. Brlić obećanje o jezičnoj korekturi Ljubićeve knjige nije održao.

¹¹ Prvi se put spomenuto mišljenje iscrpnije obrazlaže 1991. godine u radu »Jesu li ahavci izgovarali h?« obavljenom u časopisu *Kolo*. Taj se rad objavljuje i u autoričinoj knjizi *Jezikoslovna razdvojb* 1995. godine.

¹² B. Tafra o tom kaže sljedeće: »...i u slučaju genitivnoga *-ah* riječ [je] o novoštokavskom *-â* zbog nekoliko razloga, od kojih su dva ključna. Prvo, u organskim idiomima na kojima se izgrađivao hrvatski književni jezik nema nastavka *-ah* u Gmn. u imeničkoj sklonidbi, i drugo, slovo je *h* u povijesti hrvatskoga pravopisa služilo, uz naglasne znakove i udvojene samoglasnike, kao grafijsko sredstvo za označavanje duljine sloga, pa i genitivnoga...« (Tafra, 2003., str. 312).

¹³ Raspravljajući o nastavku genitiva množine (*-ah // -ih*), J. Vončina kaže: »Postoji nagađanje da je slovo *h* u tim nastavcima bilo tek oznaka za dužinu (Tafra, str. 83-85). Tomu se opiru dvije bitne činjenice: prvo, u preporodnim gramatikama (počevši od Babukićeve *Osnove* 1836.) kao član fonološkoga sustava navodi se suglasnik *h*, ali se nigdje ne spominje da bi on imao samo pravopisnu funkciju; drugo, transkribirajući djela starih Dubrovčana, nastavak za imenički množinski genitiv nisu ilirci prenosili kao što je nalogala stara grafija (tj. *-aa* = *-a* [-ā]), nego s izostavnikom (*-a'* mjesto *-ah*)...« (Vončina, 1999.: str. 78).

Za Šimu Ljubića može se reći da završno *h* dodaje genitivu množine imenica, ali ne redovito.

Osim u genitivu množine imenica (različitih sklonidba), slovo *h* u pisaca čiji se jezik opisuje pripadnošću zagrebačkoj filološkoj školi pojavljuje se i u lokativu množine. Za razliku od genitivnoga završnoga *h*, za lokativno nema dvojbe: *h* u lokativu množine dio je nastavka.

3.2. Neka morfološka i sintaktička obilježja Ljubićeva jezika

Među razlike između staroštokavskoga i novoštokavskoga jezičnoga sustava redovito se ubraja nastavačka nesinkretiziranost dativa, lokativa i instrumentalnoga u množini imeničkih te dativa i lokativa u jednini zamjeničko-pridjevnikih sklonidbi. Staroštokavska je norma u XIX. stoljeću zabilježena u slovnica Vjekoslava Babukića, Antuna Mažuranića i Adolfa Vebera Tkalčevića i sukladna je s jezikom kojim pišu pripadnici zagrebačke filološke škole.

U radu će biti uspoređena neka obilježja jezika Šime Ljubića s obilježjima u slovnica trojice spomenutih slovničara.¹⁴ Usporedba pokazuje sljedeće:

1. Šime Ljubić u svojim književnim povijestima rabi staroštokavske nastavke dativa, lokativa i instrumentalnoga množine, i to za:

- imenice *a*-sklonidbe dativ množine na *-om/-em*, lokativ množine na *-ih* i instrumental množine na *-i*;
- imenice *e*-sklonidbe; dativ množine na *-am*, lokativ množine na *-ah* i instrumental množine na *-ami*.

Imenice *i*-sklonidbe također su sukladne sa zabilježenom normom zagrebačke filološke škole, ali se potvrđuju u znatno manjem broju primjera od prvih dviju skupina.

Ti se nesinkretizirani nastavci smatraju najizrazitijim obilježjem staroštokavske norme. Pri tom je osobito značajno završno *h* u lokativu množine, za koje se zalaže Babukić u *Slovnici* (Babukić, 1836.: str. 41), a i uredništvo *Zore dalmatinske* ispravljalo je »*po crkvam, u gradovim, u svojim knjigam* u (...) oblike: *po crkvah, u gradovih, u svojim knjigah*«. ¹⁵ To se lokativno *h* u jeziku ikavskoga štokavca Andrije Kačića Miošića rabi rijetko, zamjenjuje ga *m*, koje označava prijelaz k novoštokavskoj normi.

Miješanje se staroštokavskih i novoštokavskih nastavaka može pratiti i u Ljubićevu lokativu jednine, ali ne u jeziku *Ogledala* nego privatne korespondencije; pisama koje je Ljubić uputio Ignjatu Alojziju Brliću.¹⁶ Ondje se miješaju staro *-ih*, prijelazno *-im* i novo *-ima*, i to ne samo u istom padežu, nego i istoj imenici; lokativu množine imenice *Mleci*:

¹⁴ Iscrpana se usporedba donosi u radu Jadranke Mlikote.

¹⁵ O tom piše Zlatko Vince u knjizi *Ikavica u hrvatskoj jezičnoj povijesti* (Vince, 1998., str. 29).

¹⁶ Ta je pisma u članku »Deset pisama akademika Šime Ljubića Andriji Torkvatu Brliću« 1955. godine objavio Ivan Brlić. Jezik se pisama opisuje na temelju objavljenoga (Brlić, 1955., str. 311–330).

»Već teče druga godina, da se nađim u Mlecim...« (Ljubić, 1955. [1860.]: str. 318)

»Ovdi u Mlecih...« (Ljubić, 1955. [1860.]: str. 318)

Uz stari i prijelazni lokativ, na kraju se pisama nalazi nekoliko puta zapisan novoštokavski lokativ: *U Mlecima...* Taj, novi lokativ (iste imenice) rabi Ljubić još nekoliko puta, u pismima napisanim Brliću poslije 1860. godine.

2. Sukladna je staroštokavskoj normi i Ljubićeva sklonidba zamjenica, primjerice »naproti njim jih digne«. Tako je u akuzativu jednine ženskoga roda zanaglasnica *ju*; »...dua ju pratiše do Zagreba« (1869.: str. 10); češća nego *je*, iako se nalaze i primjeri *s je*.

3. Izbor se prijedloga Šime Ljubića i njihovo slaganje s određenim padežom u potpunosti podudara s onim što bilježe slovnici zagrebačke filološke škole. Rabe se *proti* i *naprama*, i to redovito uz dativ, primjerice *naprama gospodjam kraljicam*; *proti / naproti neviernikom/neprijateljem/plemićem*. Ti se prijedlozi rabe s dativom i u jeziku Ljubićevih pisama Brliću.

Prijedlog se *radi* upotrebljava umjesto *zbog* u uzročnom značenju: »... čega radi odprave namah u naše more silno brodovlje...« (1869.: str. 9).

Prijedlog *glede* (»...kad bi privolio okončati mirom borbu *glede* mletačkih posieda u Italiji«; 1869.: str. 26) također potvrđuje Ljubićevu pripadnost staroštokavštini) – hrvatski ga vukovci (kasnije) protjeruju, Maretić ga u *Jezičnom savjetniku* smatra »sasvim nepotrebnim prijedlogom«. ¹⁷ Ljubić ga rabi u *Ogledalu*, ali i u privatnim pismima.

4. Osim prijedloga *glede*, jezik Ljubićevih pisama potvrđuje i ostala obilježja jezika zagrebačke filološke škole, primjerice glagolski prilog sadašnji u pridjevnoj ulozi te završno *h* u genitivu množine imenica:

»Kada sam se prošastoga travnja nalazio u Zagrebu, Vaša me je uzoritost ponutkala, da Vam izjavim u kratko, što imam prepisanoga iz spisah nalazećih se u Arkivu Mletačkom spadajućih na našu narodnu povjest. Što sam Vam onda obećao, evo sada izvršujem s ovim pismom, komu dodajem dva lista, gdje ćete naći pobilježeno sve, što sam do danas sakupio *glede* rečenoga predmeta. Dodati ću samo to, da nisam prepisao sve do slova, što se nalazi u izvornih knjigah i odjelih arkiva mletačkog, da to nedaje se ni misliti, a kamo li izvesti od jedne osobe i u malo godinah, ali zbirke ili odjele spisah, koje sam Vam naznačio u ova dva lista, sve sam točno pregledao...« ¹⁸

4. Uporaba je genitivnih, dativnih, lokativnih i instrumentalnih navezaka zamjeničko-pridjevne sklonidbe Šime Ljubića pretežito sukladna normi koja se donosi u Babukića, Mažuranića i Vebera. Odstupanja ima, ali se ipak može govoriti o pretežitosti uporabe:

¹⁷ Zanimljiv je slijed Maretićeva savjeta, kojim kaže da za *glede* »vrlo malo potvrda ima u ARj (samo iz dva slavonska pisca XVIII. vijeka)« (Maretić, 1924., str. 22). Očigledno je da se taj prijedlog rabi i u drugih, neslavonskih pisaca, ali ga sastavljači Akademijina rječnika ne bilježe.

¹⁸ Dio pisma prenosi se iz Smičiklasove rasprave »Život i djela Šime Ljubića« (1898., str. 174–175).

- završnoga *a* u genitivu množine (»...nemamo uspomene od nijednoga spisatelja narodnoga«; 1869.: str. 350)
- završnoga *u* u dativu (»Obično se i ta slava pripisuje Dubrovniku, ovomu divnomu gnjezdu...«; 1869.: str. 349).

Da se Šime Ljubić nastavlja na tradiciju pisaca XVIII. stoljeća, potvrđuje uporaba zamjeničkih priloga uz prijedloge, a bez odgovarajućeg suodnosnog priloga (pr.: *na toliko, za onda...*): »... nego se tu za onda ništa ne odluči...« (1869.: str. 16).

O tradiciji pak osobito se može govoriti usporedbom jezika Šime Ljubića iz vremena prije no što je objavljeno *Ogledalo*, kada Ljubić i slovopisno slijedi pisce koji su pisali prema načelima zagrebačke filološke škole. Potvrđuje to Miklošičeva zamjerka o pisanju *a* umjesto *e* kao popratnoga samoglasnika samoglasnoga *r*.¹⁹

3.3. Osobitosti infinitiva u Ljubićevu jeziku

U jeziku Šime Ljubića izrazito je čest infinitiv, i to kao dopuna nepunoznačnim, modalnim i faznim glagolima, što je sukladno normi suvremenoga hrvatskoga jezika:

»Sigmund stade sada svom pomnjom nastojati...« (1869.: str. 14).

Međutim, osobito su Ljubićeva jezika infinitivi u kojima nepunoznačnoga glagola na razini površinskoga ustrojstva nema, a na razini dubinskoga ustrojstva u ulozi predikata glavne rečenice modalni su izrazi *potrebno je, moguće je, treba, valja*:

»Vidieti je, da su kojekakvi nemiri bili u državi...« (Ljubić, 1864.: str. 117)

»Vidjet je, da se je, čim su došle, ponovio mir medju njimi.«

U takvim je rečenicama vršitelj uopćen. Međutim, infinitiv se uz modalni glagol *moći* rabi i kada je vršitelj poznat, pojedinačan i izriče se. Iako je u suvremenom hrvatskom jeziku uobičajeno izricanje vršitelja nominativom te uporaba osobnoga oblika umjesto infinitiva, može se upotrijebiti dativ u ulozi vršitelja uz infinitiv. U jeziku je Šime Ljubića takva uporaba potvrđena;

»Meni je zadosta – završuje Ljubić – moći bez straha od zahoda utvèrditi, da slavjanske reči, o kojih se besèdi, nemogu biti korènah zgor izvedenih.«²⁰

čime se Ljubić naslanja na jezičnu tradiciju svojih prethodnika. Dativ je s infinitivom rijedak, ali zabilježen još u staroslavenskom jeziku,²¹ a potvrđen

¹⁹ Da je Miklošič bio na čelu povjerenstva pred kojim je Ljubić polagao ispit iz hrvatskoga jezika i zamjerio Ljubiću ikavizme i *pisanje smart umjesto smert*, bilježi Ivan Pederin, prenoseći podatke iz *Grade za životopis* (Pederin, 1992., str. 95).

²⁰ Navod se preuzima iz Ljubićeva teksta objavljena u *Zori dalmatinskoj* 1846. godine, koji prenosi Smičiklas (1898., str. 156).

²¹ Potvrđuje to S. Damjanović u udžbeniku *Staroslavenski jezik* (Damjanović, 2003., str. 164).

i kasnije, u djelima hrvatskih književnika koji su stvarali za života Šime Ljubića, ali i poslije njega. Razlika je samo u nepunoznačnom glagolu uz koji stoji infinitivna dopuna; dok Ljubić rabi *moći*, R. Katičić u *Sintaksi hrvatskoga književnog jezika* navodi primjere dativa s infinitivom kao dopunom glagolima *trebati* i *valjati*.²²

Sukladno obilježjima književnoumjetničkoga stila, koji ne zahtijeva jednoznačnost i stilsku neobilježenost, rečenice s vršiteljem u dativu uz infinitiv kao dopunu, i to nepunoznačnoga (modalnoga) glagola koji je u površinskom ustrojstvu ispušten, nalaze se i u suvremenom hrvatskom jeziku:

»Znaju: da bi njihov cezar mogao imati miran san, njima je sada poći u tu noć...« (Fabrio, *Berenikina kosa*, str. 30).

U Ljubićevu je jeziku čest i uobičajen i infinitiv uz glagol *biti*, koji se u suvremenom hrvatskom jeziku također smatra stilski obilježenim:

»...postave zasiede, kuda je kraljicam poći bilo...« (1869.: str. 8).

Osim brojnim i raznolikim infinitivima, dvodijelna se književna povijest Šime Ljubića odlikuje bilješkama ispod osnovnoga teksta. Te su bilješke brojne osobito u prvom dijelu knjige.

4. Uz metodologiju *Ogledala*: uloga bilježaka ispod osnovnoga teksta

Šime Ljubić u bilješkama, koje su česte ispod osnovnoga, kroničarskoga teksta u kojem prepričava povijesne događaje, ubacuje osobne napomene. Te se bilješke jezično i stilski razlikuju od osnovnoga teksta, i to načinom pripovijedanja; dok povijesni tekst pripovijeda u trećem licu množine, kako je i uobičajeno u kronikama, u bilješkama se Ljubić otkriva kao pripovjedač pišući u prvom licu (množine). I ne samo to: Šime Ljubić često iznosi vlastite stavove prema dotadašnjim kroničarima – filolozima, ali i autorima djela koja spominje. Čak i prešućivanje jezikoslovaca od kojih preuzima ideje koje iznosi u osnovnom tekstu, ili pak s kojima prešutno polemizira, »otkriva« Šimu Ljubića.

Subjektivnost u bilješkama Ljubić postiže i uporabom posvojnih zamjenica; primjerice Franju Račkoga atribuirao zamjenicom *naš* te pridjevom *vrli*:

»Veli naš Rački (*Knjiž.* str. 225), da ovo isto, samo kraće, pripovieda se u rukopisu...« (Ljubić, 1864.: str. 117)

»Evo po nas znamenitoga *Memoriala* Tome Arcidiakona... (...) Uprav ovih dana snažnim oružjem obrani vierođostojnost ovoga *Memoriala* naš vrli Rački...« (Ljubić, 1864.: str. 121)

²² Postupak infinitivizacije koji opisuje i oprimjeruje R. Katičić u svemu je ostalomu jednak: »Uz bezlične glagole *trebati* i *valjati* može stajati objekt u dativu. (...) Tada se izrična rečenica može preoblikovati u infinitiv ako joj je subjekt jednak tomu objektu. Glagol u njoj ne mora biti pasivan bez izrečena vršitelja radnje, niti bezličan« (Katičić, 1986., str. 468).

Ivana Kukuljevića u bilješkama Ljubić naziva *našim vrlo zaslužnim povjesničarem* (1864.: str. 136), ali se kritički osvrće na njegove podatke o borbama Tatara.

U bilješkama Ljubić navodi nazive djela, pa čak i stranice, iz kojih preuzima podatke ili kakve književne i jezične prosudbe, ako je riječ o Račkom, Šafařiku, Kukuljeviću ili Kopitaru.²³

Drukčije je kada se u osnovnom tekstu knjige preuzimaju Karadžićeve ideje. Potpuno se preuzimanje ideja koje Karadžić iznosi u članku »Srbi svi i svuda« potvrđuje pri Ljubićevu navođenju razlika između hrvatskoga i srpskog jezika u prvoj knjizi *Ogledala* (Ljubić, 1864.: str. 68–69). Naslovivši drugo poglavlje drugoga dijela prve knjige »Različnosti obstojeće medju hrvatskim i srbskim govorom«, Ljubić prenosi Karadžićeve ideje istim redom kojim ih Karadžić iznosi u navedenu članku,²⁴ ne imenujući autora. »Slavni Vuk« spominje se nešto kasnije, u daljem tekstu te se bilješkom pojašnjaju njegovi stavovi,²⁵ ali se ni tada ne imenuje tekst »Srbi svi i svuda« (objavljen prije Ljubićeve povijesti, 1849.), iako je na prvi pogled jasno da ga je Ljubić poznao.

Nenavođenju izvora proturječi Smičiklasov komentar Ljubićeva zanimanja za narodni život i običaje:

»Osim Fortisa, koga dopunjuje i ispravlja, uzimlje mnogo doslovce od Vuka. (...) On i navodi kada što uzima iz Fortisa ili Vuka. Osobito rado u člancima kao što je n. pr.: O jeziku, gdje se hoće prikazati učen, obilno citira svoje izvore« (Smičiklas, 1898.: str. 161).

Nije lako odgovoriti na pitanje je li Ljubić namjerno prešutio Karadžića, ne želeći izazivati otpor u Dalmaciji, ili mu je možda razlike dopisao sam Karadžić čitajući njegovo *Ogledalo*.

U prilog postavci da zagovornike ideja koje komentira nije uvijek želio imenovati, potvrđuje uporaba neodređene zamjenice *neki* u rečenici u kojoj prilog *bezočno* uz glagol *tvrditi* jasno pokazuje Ljubićevu ljutnju:

»Njeki da to bolje kvare u jugu bratimstvo i slogu, bezočno tvrde da svi štokavci su Srbi, a čakavci Hrvati...«.

Zamjenica *njeki* zamjenjuje u ono doba uvažene jezikoslovce, među kojima su najutjecajniji bili Miklošič, Daničić i Kopitar, a koji su smatrali čakavski i štokavski *dvama zasebnim jezicima, prema kojima i slovenski jezik stoji kao treći*.²⁶

²³ Usporediti se mogu primjerice bilješke na str. 69, 70 i 71 prve knjige *Ogledala*.

²⁴ Potvrđuje to usporedba Ljubićevih *Razlika* s Karadžićevim tekstom »Srbi svi i svuda« (u ovom radu preuzetim s internetskih stranica <http://www.rastko.org.yu/filologija/vuk/vkaradzic-srbi.html>).

²⁵ U trećoj se bilješki na str. 70 kaže: »Veli Vuk, da i kod Srbalja govori se o roditelnom višebroja...« (Ljubić, 1864., str. 70).

²⁶ Miklošičevo mišljenje izneseno 1852. godine prenosi A. Belić (1951.), a komentira i Z. Vince (1990., str. 294).

Iako podržava Karadžićeve tvrdnje, Ljubić oštro osuđuje srpsko svojtanje štokavskoga²⁷ te bilo kakvo isticanje nacionalne pripadnosti, smatrajući da političkom jedinstvu prethodi književno i jezično zajedništvo:

»Zar nisu jugoslavjani hrvatskoga poriekla već odavna ponajveći dio onih promiena izostavili barem u književnom spisu, i ozbilja primili tako zvane srbske načine i oblike jezične, da tako se to bolje k svojoj braći približe i s njom sliju?« (Ljubić, 1864.: str. 70).

Smatrajući ostvarenje jugoslavenskoga zajedništva budućnošću Hrvata, ali i Srba i Slovenaca (jer su se ta tri plemena iz iste pradomovine doselila), Ljubić pokušava poništiti razlike među narodima, osobito Hrvatima i Srbima, i temeljno griješi u opisu:

»...vidim, da ista Kronika Dukljanska, najstariji spomenik našega jezika pisana bez dvojbe od Srbina u Srbskoj zemlji, i diela najstarijih pisatelja dubrovačkih i kotorskih rodom srbskih ili odgojenih barem pod uplivom srbskog narječja, kako np. Šiška Menčetića, Gjore Daržića itd. sadržavaju mal da ne sve sgor navedene razlike. A i dan danas većina sgor navedenih načina, koji se hrvatskomu plemenu pripisuju kao njegova vlastitost, ne samo se nahodi kod Slovenaca i Bugara, no još veće kod Srbalja pri prostom puku...« (Ljubić, 1864.: str. 69–70).

Spomenuti utjecaj »srpskoga narječja« u jeziku dubrovačkih začinjavaca Đore Držića i Šiška Menčetića, Ljubić ne spominje u drugoj knjizi nego proturječi sam sebi govoreći da je jezik najstarijih pjesnika i proznih pisaca čakavski, kako u ostalom dijelu Dalmacije, tako i u Dubrovniku (Ljubić, 1869.: str. 353). Taj čakavski jezik, dalje kaže Ljubić, još se u jeziku statuta i zakonika zvao *hrvatski*, kasnije (s prodorom štokavštine) *slovenski*, dok se naziv *ilirski* ili *ilirički* rabi tek u XVIII. stoljeću u manjem broju knjiga.

Bilješkom Ljubić oštro napada i Pavla Solarića (iz korespondencije se doznaje da je poznao Solarića iz Beča), sljedbenika Dositeja Obradovića, koji je srpskima proglasio mnoge hrvatske knjige, riječima:

»Od istog Solarića imamo sliedeću knjigu (...) Ali bezobrazno, dapače i sebično u predgovoru napada rimsku stolicu, i nas Dalmatince, navlastito Dubrovčane, što nismo se služili, niti služimo srbskim pismom« (Ljubić, 1864.: str. 44).

Spomenuti je Solarić nakon sto tri godine doživio znatno žešću osudu, i to kada u obranu hrvatskoga jezika nakon Deklaracije ustaju Hrvati iz Buenos Airesa. U tekstu »Poviestno značenje hrvatskog jezika« prof. Ivo Porić kaže:

²⁷ Takve proturječnosti u ono doba nisu bile rijetke, što potvrđuje i Stanko Vraz, koji 1843. godine pod utjecajem Kopitara također iznosi mišljenje o Hrvatima kao čakavcima, a Srbima kao štokavcima. Ivan Milčetić desetak godina kasnije kaže da su ilirci odabrali ilirsko, a ne hrvatsko ime, pod utjecajem Šafaříkovog, Kopitarovog i Karadžićevog mišljenja prema kojem su samo čakavci Hrvati (Milčetić, 1878., str. 16).

»God. 1810. neki vajni srbski kulturni radnik, Pavle Solarić, napiše, u obliku knjige popis knjiga, tiskanih u Veneciji: 'Pomenak knjižni o Slaveno-serbskom v Mletkah pečataniji' (ne radi se o nikakovim pečatima, već o tisku). I taj Solarić, kako ga povjestnica naziva, 'najkulturniji Srbin svog vremena' trpa u taj popis slavenoserbskih knjiga i djela bosanskih franjevac, 'ujaka' i književne radove, dubrovačko-dalmatinskih književnika«. ²⁸

4.1. *Šime Ljubić o svojim povijesnim izvorima*

Ljubić često procjenjuje izvore iz kojih preuzima građu, osobito (u prvoj knjizi) povijesne izvore, te upućuje na njihovu nepouzdanost. Ta se nepouzdanost odnosi i na ugarske povjesničare:

»U tom ugarskim historikom nije vjerovati. U njih potuku Magjari Tata-re svaki čas na papiru; možda poradi osvete za senjski poraz« (Ljubić, 1864.: str. 151).

U bilješkama proširuje ili pojašnjuje podatke koje navodi u povijesnom dijelu *Ogledala*, pokazujući odnos prema dokumentima uporabom pokaznih zamjenica:

»Toj oporuci bez godine stoji podpisan Petar stožernik, poklisar rimske stolice. Taj Petar god. 1078. nalazio se u dvoru Mihaila Srbskoga kneza...« (Ljubić, 1864.: str. 118).

U bilješkama upozorava i na netočnosti, primjerice u listini iz 1158. godine:

»Lasno je ipak, da se je u prepisu ove listine uvela pogriješka, i miesto *Rex* umetnulo *Dux*« (Ljubić, 1864.: str. 127).

Ističe i rezultate vlastitoga rada na izvorima u »Arkivu mletačkom« kao pouzdan izvor podataka, za razliku od nepouzdanosti *Glasnika društva srbske slovesnosti*:

»Opominjem ovdie uzgred, da sam se u opisivanju navlastito zadnjega doba ovoga pregleda poviestničkog Srbije i Bosne većim dielom služio s izvori, što sam prepisao u Arkivu mletačkom iz službenih originalnih knjiga, te da sam po sve malo upotrebio lietopise dubrovačke i inozemske; jer što o tom kažu izvori mletački, bezdvojbene je valjanosti, a kad bi se tko htio s otimi lietopisi poslužiti, morao bi se svakčas upustiti u goleme razprave, čega mi ne dopušća ni prostor ovoga diela, niti cilj, za kim težim. Ali ne smiem ni to mukom mimoići, da ono od izvora mletačkih, što bje tiskano u Glasniku društva srbske slovesnosti, dok se sasvim nepopravi i nepriredi, nije ni ma koje porabe vrijedno, čim ondje su spomenici mletački poredjeni sasvim nepravilno i višekrat pokvareno i manjkavo u glavnih stvarih, a često i laživim datom« (Ljubić, 1864.: str. 272).

²⁸ Čitav se tekst nalazi na internetskim stranicama: <http://www.studiacroatia.org/jezik/jezik.htm>.

5. Književni je jezik svih starih pisaca čakavski?

Kao što je u radu spomenuto, oko naziva jezika u Ljubićevim je književnim povijestima poprilična zbrka. Ali ne samo oko naziva, nego i oko njihova određenja. Ipak, sa sigurnošću se može reći da Ljubić govori o odnosu čakavskoga i štokavskoga književnog jezika iznoseći misao o čakavskom kao književnom jeziku svih pisaca najstarije hrvatske književnosti. Pri tom zbunjuje shvaćanjem odnosa čakavski – hrvatski govoreći: »Taj *čakavski* jezik prvo se zvao *hrvatski*« (Ljubić, 1869.: str. 353).

Suprotno Ljubićevu, mišljenje je njegova suvremenika Bogoslava Šuleka, s kojim je izravno i neizravno polemizirao. U jednoj od svojih najpoznatijih rasprava *Srbi i Hrvati* Šulek kaže:

»Da su sadašnji čakavci jedini ostatak starih Hrvatah, to bi se moglo samo onda tvrditi, kad bi se dokazalo, da su stari Hrvati sbilja čakavski govorili, i da u Hrvatskoj nikad nije drugoga slavenskoga plemena stanovalo do čakavacah.

Ni jedno se ne može dokazati...« (Šulek 1856. [1999.]: str. 184).

O odnosu čakavskoga i štokavskoga jezika, osobito u Dubrovniku, pisali su mnogi kasniji jezikoslovci, među kojima su Milan Rešetar, Milan Moguš, Josip Vončina, Radoslav Katičić... Njihova su mišljenja različita, ali se slažu u jednom: ne može se reći da se u najranijem Dubrovniku govorilo samo čakavski. Milan Rešetar drži da čakavski nikako nije najstariji dubrovački govor, nego je to štokavski, dok ostali jezikoslovci govore o miješanju čakavskoga i štokavskoga. Opisujući pjesništvo Šiška Menčetića, Josip Vončina dolazi do pitanja staroga dubrovačkoga književnog jezika i pri tom ne daje prednost ni čakavskom ni štokavskom, nego govori o njihovu ranu miješanje; »symbioza čakavskih i štokavskih elemenata u jeziku prvih dubrovačkih pjesnika uvjetovana [je] kontaktom dvaju narječja« (Vončina, 1979.: str. 111). Radoslav Katičić pak, dajući blagu prednost štokavštini, na tragu je Milana Rešetara, ali priznaje:

»Samo pitanje staroga dubrovačkog dijalekta nije tako jednostavno kako se danas često uzima. Istina jest da je po svemu što znamo štokavština u Dubrovniku stara, pa se ona s pravom pribraja području toga narječja i u daljoj prošlosti. Gradska općina bila je, međutim, prvobitno romanska. Slavenski jezik je unesen u nju. Kroz gradska vrata prodirala je ijekavska štokavština iz kopnenoga zaleđa. A iz luke je zapljuskivala grad ikavska čakavština s otoka i iz sve srednje Dalmacije. Već je u Držićevo doba bilo očito da će u njem prevagnuti jezični utjecaj zaleđa, ali za starije vrijeme nije sasvim jasno koliko je u koje doba djelovao i onaj s mora« (Katičić, 1999.: str. 111).

Radoslav Katičić kazuje da su čakavizmi ulazili još u pisani, crkvenoslavenski jezik (o čemu govore i ostali istraživači hrvatskoga srednjovjekovlja,

primjerice S. Damjanović i E. Hercigonja). Na čakavizme se takvih glagoljaških tekstova na dubrovačkom području dodavala štokavština. Krajnji je rezultat (čakavsko-štokavski jezik) jednak onom o kojem govori Milan Rešetar, krećući s različitim početnih postavki: Rešetar²⁹ smatra da je književni jezik dubrovačkih pisaca u osnovi štokavski, ali s čakavskim obilježjima. Međutim, to nisu obilježja iz živoga narodnoga govora, nego iz ranijih pjesama dubrovačkih začinjavaca. Čakavizmi su u Držićevu jeziku po Rešetarovu mišljenju »pjesnički« – rezultat su Držićeva nasljedovanja jezika Džore Držića i Šiška Menčetića; Držić svjesno unosi čakavizme kako bi razlikovao književni od narodnoga jezika (koji je štokavski i u kojem čakavizama nema).

Čakavskim se narječjem (tada jezikom) u Dubrovniku nikada nije govorilo, smatra Rešetar,³⁰ iznoseći mišljenje suprotno Šimi Ljubiću. Dubrovački govor ni za Rešetara ni za Ljubića nije rezultat dodira dvaju jezičnih sustava; čakavskoga i štokavskoga, nego je samo štokavski – za Rešetara ili samo čakavski – za Ljubića.

U prilog Rešetarovoj postavci o dubrovačkom govoru kao štokavskom, ali s potpuno različitim argumentima, raspravlja i M. Moguš, smatrajući: »pripadnost se nekom sustavu *ne određuje prema leksičkim morfemima nego prema gramatičkim*« (Moguš, 1969.: str. 271).

Prema tomu, ikavski odraz jata u leksičkim morfemima ne upućuje izravno na ikavski govor, nego se pripadnost potvrđuje tek istim takvim (ikavskim) odrazom jata u gramatičkom morfemu određene riječi. Često sustav leksičkih morfema pokazuju dodire jednoga jezika s drugim, dok se u gramatičkih morfema ti dodiri ne vide. Zbog toga se ne može govoriti o dubrovačkom jeziku kao »ikavsko-jekavskoj mješavini«, kako ga opisuje Rešetar, nego je, po Moguševu mišljenju, riječ o jeziku s jekavskim odrazom jata, čiji leksički morfemi potvrđuju dodir s ikavskim jezikom.

Zanimljivo je da jednako Ljubiću o čakavskom kao jeziku najstarijih pisaca kaže i njegov protivnik i napadač na *Ogledalo*, Vatroslav Jagić – »stariji hrvatski jezik« nije štokavski, nego je to »takozvano čakavsko narječje«, a štokavsko je narječje »noviji hrvatski jezik« (Jagić, 1864. [1982.]: str. 690). Može se pretpostaviti da je Jagić utjecao na Šimu Ljubića, jer su se, bez obzira na to što je Jagić kritizirao Ljubićevo *Ogledalo*, Ljubić i Jagić dopisivali i razmjenjivali mišljenja.³¹

²⁹ Odnosom se književnoga i narodnog jezika u dubrovačkoj poeziji i prozi Rešetar bavi osobito u dvjema raspravama: »Jezik Marina Držića« i »Najstariji dubrovački govor«.

³⁰ Zaključujući raspravu »Najstariji dubrovački govor« Milan Rešetar kaže: »...pa zato još uvijek tvrdim, kao što sam tvrdio pred 50 godina, da se u Dubrovniku nije nikada govorilo, ni u njemu cijelom ni u jednom njegovu dijelu, dalmatinskim čakavsko-ikavskim govorom nego uvijek samo hercegovačkim štokavsko-jekavskim« (Rešetar, 1951., str. 45).

³¹ Potvrđuju to pisma Vatroslava Jagića objavljena u raspravi Ivana Pederina »Izbor iz pisama upućenih Šimi Ljubiću« (1986.).

Ljubićev odnos prema Dubrovniku

Pišući o Petru Hektoroviću, Ljubić dotiče i svoj odnos prema Dubrovniku:

»Petar je više godina na 'tvrđalju' radio; a da se malko prodje, odputi se (...) u Dubrovnik, da se lično upozna s ondješnima književnicima i prijateljima, s kojima si je od davnina dopisivao i bratski živio. Dubrovnik već tada bio si je liep glas stekao ne samo ogromnom trgovinom i brodarenjem, nego i gojenjem narodne knjige, koja skoro zasadjena Šiškom Menčetićem i Gjorom Držićem, liepo se i bujno razplodila bješe...« (Ljubić, 1874.: str. V).

Međutim, odnos prema Dubrovniku nije uvijek tako topao. U raspravama o povijesti Dubrovačke Republike pokazuje da nije volio davati bilo kakvu (kulturnu) prednost Dubrovniku ispred njegova Staroga Grada. Zato dokazuje da Dubrovnik »svoj nije nikada bio« (Smičiklas, 1898.: str. 209) nego je bio podlozan Veneciji. Da mu Dubrovnik nije bio osobito drag te da ga nije osjećao kao dio Dalmacije, potvrđuje i prvotna neuključenost Dubrovčana u povijest njegove dalmatinske književnosti. Ljubić će reći da »Dubrovnik s početka svoga pa do ovoga vika bijaše od Dalmacije razdijeljen...«.³²

Neki od kasnijih filologa potvrđuju otpor prema dubrovačkom pretjerivanju. Među njima je Ivan Milčetić, koji se pak poziva na Stanka Vraza, prenoseći njegove (Vrazove) riječi: »Pročitajte svekolike Dubrovčane pa će vam dodijati oni tolikokratni čezne, gine, kopne, taje, stine itd., strah od Boga, sram od ljudih itd.« (Milčetić, 1878.: str. 52). Milčetić prihvaća i druge misli koje je o Dubrovčanima izrekao Stanko Vraz 1841. godine:

»Ja priznajem da ih [Dubrovčane, napomena V. R.] valja smatrati i visoko činiti, priznajem takodjer, da je moj vers mnogo njim dužan; nu moje počitovanje nije slēpi fanatizam, koj bi smatrao njih kao uzor izvrsnosti, kao non plus ultra ilirske poezije, prezirajuć suprot tomu narodnje pēsme te izključno jih robski naslēdujuć - onu veliku četu Dubrovačkih pēsnika koji svi - kao francezki Troubaduri - govore iz jednih ustiu na jedan kalup« (Milčetić, 1878.: str. 52).

Zaključak

Šime Ljubić svoje je filološko djelovanje započeo u *Zori dalmatinskoj* pa nije neobično što njegovi nastavci nisu novoštokavski nego u skladu s načelima zagrebačke filološke škole, usprkos činjenici da je jedan od ocjenjivača njegova *Ogledala* bio Vuk Stefanović Karadžić. Karadžić je, uz Ivana Kukuljevića, Andriju Torkvata Brlića, Franju Račkoga, ali i druge, poznate ili manje poznate filologe toga doba, čitao, dopunjavao i mijenjao Ljubićevu književ-

³² Tim se riječima Ljubić pravda zbog neuključivanja Dubrovnika u svoju povijest dalmatinske književnosti u predgovoru svoga rukopisa i u oglasu za pretplatnike. Prvi i drugi dio rukopisa *Poviesti narodne književnosti dalmatinske* čuva se u Ljubićevoj ostavštini Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. (HAZU, Ljubićeva ostavština, 11/VIII). Podatci se o tome navode u članku »Geneza Ljubićeva »Ogledala...« u svjetlu razvitka nacionalnoga pokreta u Dalmaciji« Vinka Valčića i Milana Škrbića (1960.–61., str. 179).

nu povijest. Upravo se brojnim ocjenjivačima (i njihovim izmjenama) može pripisati neujednačenost, a često i proturječnost dviju knjiga Ljubićeva *Ogledala*.

Veličajući svoje rodno mjesto, Stari Grad, nasuprot obližnjem gradu Hvaru na istoimenu otoku te osobito, po njegovu mišljenju, precijenjenu Dubrovniku, Ljubić dolazi do postavke o čakavštini kao književnom jeziku svih pisaca najstarije hrvatske književnosti. Davanjem prednosti čakavskom ispred štokavskoga jezika na cijelom hrvatskom prostoru, pa tako i dubrovačkom, Ljubić iznosi postavke podudarne Jagićevim, iako mu je Vatroslav Jagić u *Ogledalu* zamjerio mnogo toga.

Na kraju, možemo zaključiti: Ljubićeva česta proturječnost rezultat je i društvene i političke situacije u cijeloj Hrvatskoj, a osobito u Dalmaciji druge polovice XIX. stoljeća. Zbog spleta okolnosti rukopis je Ljubićeve *Poviesti* na putu do *Ogledala* doživio znatne izmjene, za koje možemo pretpostaviti da nisu samo autorove.

Literatura:

Babukić, Věkoslav, »Osnova slovnice slavjanske narječja ilirskoga«, *Danica ilirska*, tečaj II (10–15), Zagreb, 1836.

Bričić, Ivan, »Deset pisama akademika Šime Ljubića Andriji Torkvatu Bričiću«, *Starine*, sv. 45, str. 311–331; Zagreb, 1955.

Brozović, Dalibor, *Neka bitna pitanja hrvatskoga jezičnog standarda*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.

Damjanović, Stjepan, *Staroslavenski jezik*, Sveučilišna naklada, Zagreb, 2003.

Fabrio, Nedjeljko, *Berenikina kosa*, Znanje, Zagreb, 1989.

Ham, Sanda, *Jezik zagrebačke filološke škole*, Matica hrvatska, Osijek, 1998.

Jagić, Vatroslav, *Naš pravopis*, 1864., pretisak u knjizi: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, I, Zagreb, [1982].

Katičić, Radoslav, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, *Nacrt za gramatiku*, JAZU, Globus, Zagreb, 1986.

Katičić, Radoslav, *Na kroatističkim raskrižjima*, Hrvatski studiji – Studia Croatica, Zagreb, 1999.

Kurelac, Fran; Šulek, Bogoslav; Pacel, Vinko; Veber Tkalcčević, Adolfo, *Jezikoslovne rasprave i članci*, prir. Ivo Pranjković, »Stoljeća hrvatske književnosti«, Matica hrvatska, Zagreb, 1999.

Lisac, Josip, *Hrvatska dijalektologija 1, Hrvatski dijalekti, govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Tehnička knjiga, Zagreb, 2003.

Luetić, Tihana, »Korespondencija Šime Ljubića i Franje Račkoga«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, XX, str. 217–268; Zagreb, 2002.

Ljubić, Šime, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, knjiga I, Rijeka, 1864.

Ljubić, Šime, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, knjiga II, Rijeka, 1869.

Ljubić, Šime, *Petar Hektorović*, »Stari pisci hrvatski«, knj. VI, JAZU, Zagreb, 1874., str. I–XXVII.

Maretić, Tomo, »Jezik dalmatinskih pisaca XVIII vijeka, drugi prilog istoričkoj gramatici našega jezika« (svršetak), *Rad JAZU*, 211, str. 1–92; Zagreb, 1916.

Maretić, Tomo, *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik za sve one koji žele dobro govoriti i pisati književnim našim jezikom, Dopuna Broz–Ivekovićevu 'Rječniku hrvatskoga jezika'*, JAZU, Zagreb, 1924.

Maretić, Tomo, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb, ³1963.

Milčetić, Ivan, *Hrvati od Gaja do godine 1850, kulturno-istorijski i književni pregled*, Hrvatski dom, Zagreb, 1878.

Moguš, Milan, »Jezični elementi Držićeva 'Dunda Maroja', *Marin Držić – Zbornik radova*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969.

Pederin, Ivan, »Korespondencija između Andrije Torkvata Brlića i Šime Ljubića«, *Revija*, XXIII, br. 6, str. 59–72; Osijek, 1983.

Pederin, Ivan, »Izbor iz pisama upućenih Šimi Ljubiću«, *Croatica Christiana Periodica*, X, br. 18, str. 117–165; Zagreb, 1986.

Pederin, Ivan, »Život i ideološki sadržaj u djelu Šime Ljubića«, *Croatica Christiana Periodica*, XVI, br. 29, str. 85–125; Zagreb, 1992.

Rešetar, Milan, »Najstariji dubrovački govor«, *Glas SAN*, CCI, str. 1–46; Beograd, 1951.

Rešetar, Milan, »Jezik Marina Držića«, *Rad JAZU*, 248, str. 99–240; Zagreb, 1933.

Smičiklas, Tadija, »Život i djela Šime Ljubića«, *Ljetopis JAZU*, 12, str. 150–243; Zagreb, 1898.

Valčić, Vinko; Škrbić, Milan, »Geneza Ljubićeva »Ogledala...« u svjetlu razvitka nacionalnoga pokreta u Dalmaciji«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 1960.–61., sv. 2, str. 170–195; Zadar, 1963.

Veber, Adolfo, *Slovnica hrvatska za srednja učilišta*, Zagreb, 1876.

Vince, Zlatko, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izbora, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, ²1990.

Vince, Zlatko, *Ikavica u hrvatskoj jezičnoj povijesti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.

Vončina, Josip, *Jezičnopovijesne rasprave*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1979.

Weber, Adolfo, *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije*, Beč, 1859.

Internetski izvori:

Karadžić Stefanović, Vuk, 1849. *Srbi svi i svuda*, Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona, Beč (<http://www.rastko.org.yu/filologija/vuk/vkaradzic-srbi.html>)
<http://www.studiacroatica.org/jezik/jezik.htm>

PROTURJEČNOSTI U JEZIKOSLOVNIM PROMIŠLJANJIMA ŠIME LJUBIĆA

Sažetak

U radu se opisuju proturječnosti Šime Ljubića pri određenju filoloških pojmova ili opisu odnosa među njima. Proturječnostima se smatraju različita Ljubićeva imenovanja ili opisi istoga pojma ili pak različitosti u metodologiji njegova opisa.

Uspoređuje se uporaba i opis nazivā jezika (hrvatski, srpski, hrvatsko-srpski, »jugoslavjanski«...) te odnos osnovnoga teksta i brojnih bilježaka, osobito u prvoj knjizi *Ogledala*. Potvrđuju se stilske i gramatičke razlike jezika Ljubićevih bilježaka i osnovnoga, književnopovijesnoga i jezičnog opisa.

Problematizira se i postavka o čakavskom kao prvom književnom jeziku svih starih pisaca, osobito u odnosu na mišljenja kasnijih filologa (Rešetar, Katičić...), a u vezi s tim i odnos Šime Ljubića prema Dubrovniku i dubrovačkoj književnosti.

Izdvajaju se obilježja jezika Šime Ljubića (sukladnoga staroštokavskoj normi), koji odlikuju brojni infinitivi.

CONTRADICTIONS IN ŠIME LJUBIĆ'S LINGUISTIC CONSIDERATIONS

Summary

The author describes the contradictions in Šime Ljubić's definitions of philological terms, or descriptions of the relations between these terms. Considered contradictory are Ljubić's different designations or descriptions of the same term, as well as the differences in the methodology of his linguistic descriptions. Further, there is a comparison of Ljubić's use and description of different names for languages (hrvatski – Croatian, srpski – Serbian, hrvatsko-srpski – Croato-Serbian, jugoslavjanski – Yugoslav...) and a presentation of the relation between the basic text and numerous notes, especially in his first book *Ogledala (Mirrors)*, which proves the stylistic and grammatical differences between the language Ljubić uses in his notes and that of the basic literary-historical and linguistic description. The author also discusses Ljubić's thesis about the *čakavian* as the first standard language of all old Croatian writers, especially in relation to the opinions of the later philologists (Rešetar, Katičić...); in this context the author also discusses Šime Ljubić's attitude to Dubrovnik and its literature. Special emphasis is put on numerous infinitives as a trait of Šime Ljubić's language.

Jezik Ljubićeva *Ogledala*

Izvorni znanstveni članak

UDK 811.163.42-05 Ljubić, Š.

UVOD

*Ogledalo književne poviesti jugoslavjanke na podučavanje mladeži*¹ Šime Ljubić objelodanjuje u drugoj polovici XIX. stoljeća.² Vrijeme je to još uvijek vrlo snažne zagrebačke filološke škole; njezin slovníčar Antun Mažuranić, iste godine kada izlazi Ljubićeva druga knjiga *Ogledala*, četvrti put ukoričuje svoju *Slovnícu hrvatsku za gimnazije i realne škole*, a Adolfo Veber Tkalčević priprema treće izdanje *Slovníce hrvatske* koja pod tim naslovom biva objelodanjena 1876. godine.³ Jezik normiran na stranicama njihovih slovníca živi je jezik koji pronalazi potvrde u djelima hrvatskih književnika XIX. stoljeća. Koliko je utkan i u navedeno djelo Hvaranina Šime Ljubića,⁴ pokazat će jezična analiza *Ogledala* na svim razinama: slovopisnoj, pravopisnoj, fonološkoj, morfološkoj i sintaktičkoj,⁵ ali zadirući samo u one pojedinosti koje su znakovite upravo za jezik zagrebačke filološke škole (Ham, 1998., 2006.).

SLOVOPIS

Slovopis Ljubićeva *Ogledala* bit će promatran, dakle, u okvirima slovopisnih rješenja koja su unutar slovníca propisivali gramatičari zagrebačke filološke škole: Vjekoslav Babukić, Antun Mažuranić i Adolfo Veber Tkalčević.⁶ Naime, onodobne slovníce cjeloviti su jezični priručnici pa na svojim stranicama nude slovopisna (također i pravopisna) rješenja (Mlikota, 2005.:

¹ U radu naslov skraćujem u *Ogledalo*.

² Prva knjiga iz tiska izlazi 1864., a druga 1869.

³ Riječ je o gramatičarima koji su, uz Babukića, svojim normativnim rješenjima oblikovali književni jezik XIX. stoljeća. O ostalim slovníčarima zagrebačke filološke škole i njihovim normativnim priručnicima vidi osobito: Ham, 2006.

⁴ Premda se o Šimi Ljubiću mnogo pisalo (Jagić, 1865.; Smičiklas, 1898.; Brlić, 1955.; Valčić-Škrbić, 1963.; Pederin, 1983., 1986., 1989., 1992.; Milanja, 2000.; Luetić, 2002., 2003.), o njegovu jeziku nije. Stoga ovaj rad daje cjelovitiju sliku Ljubićeva jezika.

⁵ Leksička razina Ljubićeva *Ogledala* ne će biti problematizirana, jer ju je opširno opisala Lj. Kolenić u radu u ovom zborniku.

⁶ Premda se Ljubićevo *Ogledalo* »rađalo (...) punih dvadeset godina« (Valčić-Škrbić, 1963., str. 176), ipak izlazi u vrijeme vladavine zagrebačke škole pa se s te strane i očekuju obilježja zagrebačke škole.

str. 247–260). Osim u slovnica, pravopisna su rješenja u XIX. stoljeću imala svoje ukoričenje u *Pravopisu jezika ilirskoga*⁷ Josipa Partaša, objelodanjenoga u Zagrebu 1850., koji se ponuđenim pravopisnim rješenjima naslanja na »jezične i pravopisne ideje, potekle iz ilirskog političkog programa, [a koje se] protežu i kroz drugu polovicu XIX. stoljeća ponajprije zahvaljujući djelatnosti Zagrebačke filološke škole« (Badurina, 2002.: str. 50).

Premda svojim pravopisnim temama nepotpun,⁸ taj je pravopisni priručnik, ipak, u XIX. stoljeću mogao biti korisnim putokazom pravilna pisanja.

Zrcaleći jezičnu sliku Ljubićeva *Ogledala* u devetnaestoljetnim slovnica zagrebačke filološke škole te u *Pravopisu*, osobitim se nameće nekoliko slovnih rješenja: *ć/tj* za /ć/, *dj* za /đ/, *ie* za dvoglasnik i *èr* za slogotvorno *r*.

U svom slovopisu Ljubić poznaje i slovo *ć* i *tj*, premda je znatno više u uporabi prvo od dvaju navedenih slova: *većma*, *obraćanja*, *samoću*, *kršćanske*, *braću*, *veće*, *svećenik*, *povećeg*, *suproč*, *živuće*, *udomaćila*, *obstojećimi*, *žvizdajućih*, *sravnivajući*, *dodajući*... Dvoslov *tj* najčešće piše u riječi *stolietje* (vrlo rubno javlja se i lik *stoleća*) i *proletje*, a zabilježen je i u riječima: *častju*, *uzhitjeno*, *sjajnostju*, *smrtju*, *obogatjena*, *nakitjenoga*... U *Pravopisu* Josipa Partaša ista su slova rješenja za fonem /ć/: »Tj (tje) glasi posve jednako sa gori navedenim *ć*, n. p. platjam«. (Partaš, 1850.: str. 11). Takvo je pisanje u skladu sa slovopisom zagrebačke filološke škole jer, primjerice, Veber u poglavlju »O pravopisu« normira i *ć* i *tj* navodeći da je jedan zamjenjiv drugim, »osim u nekih riečih, gdje se **t** i **j** svako obaška čuje; n. p. *tjerati* mjesto *ćerati* itd«. (Veber, 1876.: str. 21).

Od dvoslova u Ljubićevu *Ogledalu* potvrđuje se i *dj* koji je u XIX. stoljeću zagrebačkoj školi u izgovoru istovjetan dvoslovu *gj*;⁹ navedeni se dvoslovi uporabno razlikuju pa dvoslov *gj* dolazi u pisanju »tudjih riečih, gdje je izvorno **g**; n. p. *Gjuragj* (Georgius), *Magjar* (Magyar)« (Veber, 1876.: str. 21). Ljubić slijedi normu zagrebačke škole te je dosljedan u pisanju dvoslova *dj* kako je Veber normirao: *imadjahu*, *izvadjati*, *prodje*, *nadjoše*, *potvrđuju*, *dodje*, *evandjelja* (ali i *evangjelja*, *evangjelistaru*), *kaludjera*, *mladji*, *najmladji*, *tudjega*, *izmedj*, *medjutim*. Dvoslov *gj* Ljubić piše u osobnim imenima glasovno prilagođenima, dakle prema normi zagrebačke filološke škole, primjerice *Gjorgj*, i u tuđicama, kao u već navedenom *evangjelja*, *evangjelistaru*.

⁷ U radu se služim pretiskom *Pravopisa jezika ilirskoga* objelodanjenim u Zagrebu 2002. te naslov skraćujem u *Pravopis*.

⁸ Lada Badurina u pogovoru *Pravopisu* ističe nepotpunost toga priručnika: »U prvome hrvatskom normativnom priručniku te vrste dotaknuta su tek neka (ipak temeljna) pravopisna pitanja: definirano je morfonološko/morfemsko pravopisno načelo, a uspostavljena su i pravila gramatičke (strukturne) interpunkcije. Drugi su pravopisni problemi (primjerice, sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi i izraza) ostali izvan korica knjige (...)« (Badurina, 2002., str. 61).

⁹ U Partaševu *Pravopisu* tek nešto drukčije dan opis dvoslova *gj*: »Gj (gje) izgovara se malo oštrije od *dj*, i medju ovima suglasnicima postoji razlika, kakova je medju *ć* i *ć*, n. p. *Gjuro*, *gjumber*« (Partaš, 1850., str. 8).

Kada je o pisanju dvoglasnika riječ, Ljubić ga piše u liku *ie*: *poviest, rieč, tiesnom, vieku*, jednako kao i Veber u *Slovnici hrvatskoj*. Dosljednost u pisanju *ie* premašuje normativna pravila pa Ljubić i na mjestu kratkoga sloga umjesto je piše *ie*. Primjeri poput *piesništvo, vierojatno, sieverni, besiedi, sviedočanstva, sliedeći*¹⁰ potvrđuju navedeno, no kako su doista osobitost Ljubićeva jezika i pisma, ovdje su samo naznačeni, a osobito promotreni u posebnom, fonološkom, poglavlju rada.

Slogotvorno su *r* slovniciari zagrebačke škole pisali s popratnim otvornikom u liku *er* (Babukić, 1854.: str. 6; Mažuranić, 1869.: str. 31)¹¹, a Veber će oprimjeriti i lik *ar*: *parvi* (Veber, 1876.: str. 6). No u trećem izdanju *Slovnice hrvatske*, vidljivo je to i iz naslova, napušta takvo bilježenje samoglasnoga *r* te se odlučuje za pisanje bez popratnoga otvornika obrazlažući odabranu rješenje: »Pisci, koji drže, da **r** služi za glasnik, izpuštaju è pred **r**-om; n. p. *prst, vrt*« (Veber, 1876.: str. 6). U tomu ga slijedi i Ljubić u *Ogledalu: Hrvati, hrvatska* (glagoljica), *hrvatske* (obitelji), *prvi, crkvenoga, crkvnih* (knjiga), *uzhrani, prvostolnikom, svrhu*. Da je Ljubiću dobro poznata tradicija pisanja i s popratnim otvornikom uz slogotvorno *r*,¹² potvrdit će rečenica u kojoj bilježi lik *Hrvati*, a potom kosim slovima označuje i pisanje s popratnim otvornikom čime želi istaknuti tradiciju: »Hrvati su u naprieda pozvali glagoljicu *hàrvatskom knjigom*« (Ljubić, 1864.: str. 18).

Zaključno se o slovoпису *Ogledala* može reći da zrcali autorovo slijedenje normativnih rješenja zagrebačke filološke škole. Autorovo je najveće odstupanje u pisanju dvoglasnika (*ie*) jer dvoslovom *ie* bilježi i dugi i kratki dvoglasnik.

PRAVOPIS

Ljubić piše pravopisom zagrebačke filološke škole, morfonološkim:¹³ *otčevoj, srbskom, sievero-iztočnom, neodvisnu, razciepa, raztrgnuta, društvo, teško, odtiera, odvisnosti, odpravi, odpustiti, izpuni, iztočno izpoviedanje, srdce*, dakle kako propisuju slovnice zagrebačke filološke škole (Babukić,

¹⁰ Riječ je o pridjevu, a ne glagolskom prilogu: »Dade si naslov sliedeći (...)« (Ljubić, 1864., str. 188). Tako i u primjeru: »Sliedeće godine opet se povrate u Srbske prediele« (Ljubić, 1864., str. 186).

¹¹ Isto rješenje odabire i Partaš u *Pravopisu*: »È imade glas mukli izmedju *a* i *e*, koj se duboko u gèrlu izgovara, i vlastit je samo slavjanskomu osobito pak ilirskomu jeziku, n. p. *kèrv, pèrv, vèrh, tèrs*« (Partaš, 1850.: str. 7), ali spominje i praksu da se umjesto è bilježi slovo *a* »što uprav nije zlo, buduć da imade glas izmedju *a* i *e*« (Partaš, 1850., str. 7). Za pisanje slogotvornoga *r* bez popratnoga otvornika Partaš tvrdi da je to »uvrèdjajući načina pisanja« (Partaš, 1850., str. 7).

¹² Ljubić u nekim drugim svojim radovima bilježi popratni otvornik uz slogotvorno *r*. Tako u »Nikoliko ričih o ljubomudrju jezika slavjanskog« (1847.) piše *dervah, doveršiti, potverdjuje*. Vidi: Pederin, 1989., str. 92. I u privatnoj korespondenciji znao je bilježiti popratni otvornik uz slogotvorno *r*, kako se vidi iz pisama upućenih A. T. Brliću. Vidi: Pederin, 1983., str. 71.

¹³ U Ljubića je nekoliko obilježja korijenskoga pravopisa, između ostaloga pisanje *sbog* te pisanje skupa *čt* u riječima *junačtvom, pjesničtvom, poslaničtvom*... (o tom osobito: Babić–Finka–Moguš, 2000., IX). U tim riječima Parčić u *Rječniku hrvatsko-talijanskom* bilježi skup *št*: *junaštvo, pjesništvo, poslaništvo* (Parčić, 1901., str. 313, 644, 712). Očito je postojala dvostruka uporaba skupova *čt/št*.

1854.: str. 430–431, Mažuranić, 1869.: str. 29, Veber, 1976.: str. 21) te Partaš u *Pravopisu* (Partaš, 1850.: str. 13–14). Fonoloških je likova malo pa, primjerice, supostoje dvojaki likovi – pisanje po korijenskome načelu *sbog* i pisanje po fonološkome načelu *zbog*.

Krene li se u razmatranje pojedinačnih pravopisnih rješenja koja je Ljubić primijenio u *Ogledalu*, može se zaključiti da je nedosljednost najveća u pisanju velikoga i maloga slova, uporabi točke kao pravopisnoga znaka, kraćenju riječi te u sastavljenom i rastavljenom pisanju, osobito pisanju niječne čestice uz glagol.

Veliko i malo početno slovo

Pravila o pisanju velikoga i maloga početnoga slova donose sve slovnice zagrebačke filološke škole (Babukić, 1854.: str. 433, Mažuranić, 1869.: str. 31, Veber, 1876.: str. 21–22), a i Partašev *Pravopis* otvara pravopisne teme upravo pravilima pisanja »velikih i malih pismenah« (Partaš, 1850.: str. 11). Zajedničko im je obilježje neopširnost i neusustavljenost. To može biti razlogom i Ljubićeva česta kolebanja u pisanju velikoga slova, osobito kada je riječ o pisanju atributa *sveti*. Tako se u tekstu pronalazi i crkva *Sv. Jurja* (Ljubić, 1864.: str. 99) i manastir *sv. Nikole* od Omišlja (Ljubić, 1864.: str. 32) gdje je atribut u nazivu crkve jedanput pisan velikim, a drugi put malim slovom. Tako je i u nazivu:

a) djela koja sadrže atribut *sveti*:

»(Žit. *Sv. Kostan. XV.*)« (Ljubić, 1864.: str. 14) / »(Žit. *Sv. Konst. XVII. Sv. Meth. VI.*)« (Ljubić, 1864.: str. 14); »...prevod *sv. pisma*« (Ljubić, 1864.: str. 24) / »prevod *Sv. Pisma*« (Ljubić, 1864.: str. 13), / »prevod *sv. Pisma*« (Ljubić, 1864.: str. 34), »prevod *sv. evandjelja*« (Ljubić, 1864.: str. 25)

b) imena svetaca:

»moći *Sv. Klementa*« (Ljubić, 1864.: str. 14), »*Sv. Ivanu Zlatoustomu*« (Ljubić, 1864.: str. 19), »*Sv. Ivana krstitelja*« (Ljubić, 1864.: str. 19), »...biaše već prevedeno *sv. Metodom*« (Ljubić, 1864.: str. 34)

Kolebljivost je autorova također osobito naglašena pri pisanju pridjeva izvedenih od osobnoga imena. Zagrebačka je škola, naime, dopuštala da se i pridjevi u imenima pišu

»ili malim ili velikim slovom; osim ako se pridavnik načini od vlastitoga imena ljudih, onda se ovaj mora pisati velikim slovom; n. p. *plitvička jezera*, ili *Plitvička jezera, zagrebački vinogradi*, ili *Zagrebački vinogradi*; - nu samo *Antunov klobuk*.« (Veber, 1876.: str. 22)¹⁴.

¹⁴ U složenim će nazivima, pak, Partaš pravopisno normirati malo slovo, pa tako »u imenih vlastitih: prědjelah pokrajinskih i zemljištnih, bregovah, jezerah, morah i prodorah, koja neimaju jednostavno vlastito

Stoga bi normi odgovarali primjeri:

»u Ljubljanskoj knjižnici (...) ostavi ga Vatikanskoj knjižnici«
(Ljubić, 1864.: str. 19)

ali i tu je autor nedosljedan jer se bilježe i primjeri pisanja maloga slova u pridjeva: *knjižnice moskovske*, pa i primjeri *Srbske prediele/srbske vlastele*, *Dalmatinski biskupi/hrvatski biskup*. Pridjeve na *-ov* izvedene od osobnoga imena katkada također piše malim slovom: *klimentovo popravljanje*. Izvan je pravopisnih pravila i pisanje *svete mise* velikim slovima: »koju riječ te nješto u Sv. Misi izgovarali u pučkom jeziku« (Ljubić, 1864.: str. 32).

Kada je, pak, riječ o pisanju tuđih vlastitih imena, tu Ljubić načelno slijedi normu jer ih piše izvorno, prema jeziku iz kojeg potječu; otuda i upotreba pojedinih slova nepripadajućih slovopisu zagrebačke škole: *Luka de Reynaldis*, *Höfler*, *Perhyrogenit*¹⁵ i sl. No u *Ogledalu* se čitaju i *Atala* (umjesto *Hattala*), *Gjorgje Križanić* (umjesto *Juraj Križanić*), *Gjorgje Baraković* (umjesto *Juraj Baraković*), dakle srbizira ih i odstupa od normativnih propisanih likova.

Dosljednost pravopisnoj normi svojega vremena Ljubić će potvrditi pisanjem riječi iz počasti. Pravopisno mu rješenje nudi Mažuranićeva *Slovnica hèrvatska* u kojoj se uz pravilo da se osobna zamjenica za 2. osobu piše velikim slovom ako se komu obraća iz počasti, Mažuranić dodaje i da se velikim slovom pišu i ostale riječi iz počasti, primjerice »dragi Gospodine« (Mažuranić, 1869.: str. 31). U skladu s navedenim pravopisnim pravilom i u Ljubića je nekoliko riječi koje se doista mogu smatrati riječima iz počasti; naime, riječ je o pisanju naziva vrhovnih poglavara država koje bilježi velikim slovom. Riječi *car* i *papa* najčešće su tako zapisani:

»...iz listine *Cara Romana II.*« (Ljubić, 1864.: str. 17)

»...*Papa Nikola I.* (...) Sv. *Klementa Pape*« (Ljubić, 1864.: str. 14)

»...u početnici *Pape Ivana VIII.*« (Ljubić, 1864.: str. 16)

»...umoli *Papu* (...) Tu *Papa* veli jim« (Ljubić, 1864.: str. 25)

No nameću se i primjeri pisanja *kralja*, *kraljice*, *cara* i *pape* malim slovom što, svakako, potvrđuje autorovu nedosljednost u primjeni navedenoga pravopisnoga pravila:

»...vратише se i pokornost prama *papi*« (Ljubić, 1864.: str. 90)¹⁶

»...sinom Karla IV *cara* nemačkoga i *kralja* češkoga« (Ljubić, 1869.: str. 5)

»...od Stjepana Tvrđka *kralja* bosanskoga« (Ljubić, 1869.: str. 7)

»...prodje Ivaniša s vojskom u Napulj na pomoć *kralju* Karlu« (Ljubić, 1869.: str. 7)

ime, n. p. župania križevačka, polje grobničko, jezero komsko, more jadransko, prodor gibraltarski« (Partaš, 1850., str. 13).

¹⁵ Zabilježio je i lik *Porfirogenit* (Ljubić, 1864., str. 29) i *Porphyrogenitus* (Ljubić, 1864., str. 90).

¹⁶ To je jedini uočeni primjer pisanja riječi *papa* malim slovom. Šarolikost je veća kada je riječ o pisanju naziva vrhovnih poglavara država.

»...*kraljici* Margariti udovi Karlovoj« (Ljubić, 1869.: str. 9)

Da pravopisna pravila u slovnicama zagrebačke filološke škole nisu usustavljena, potvrdit će i pisanje titula; njihovo pisanje Ljubić nije mogao provjeriti u onodobnim slovnicama, pravila o tom izostaju. Stoga se njihovo pisanje velikim slovom u primjerima:

»od *Prof. Höflera*« (Ljubić, 1864.: str. 17), »narodne tiskarnice *Dra. Ljudevita Gaja*« (Ljubić, 1864.: str. 61), »pok. *Prof. Iv. Karare*« (Ljubić, 1864.: str. 37)

ne može proglasiti odstupanjem od norme jer ih norma i ne bilježi¹⁷.

Točka kao pravopisni znak

No ono što je norma bilježila, a Ljubić ju nije slijedio, pisanje je rednih brojeva;¹⁸ naime, uz primjere pisanja točke iza rednoga broja prema pravopisnoj normi (Veber, 1876.: str. 207) pronalaze se i primjeri pisanja bez točke. Ponovno je autorovo kolebanje vrlo naglašeno, ali se prema brojnošću primjera u kojima je iza rednoga broja točku ipak izostavljao, zaključiti se može da je tom pravopisnom rješenju, a protivno normi, Ljubić davao prednost. Navedenu kolebljivost, stoga, potvrđuju:

a) malobrojni primjeri u kojima bilježi točku iza rednoga broja:

»od strane Urbana *VIII.* i Inocenca *X. i XI.*« (Ljubić, 1864.: str. 32), »od *XI.* stolietja« (Ljubić, 1864.: str. 19), »Žit. Sv. Meth. gl. *V.*« (Ljubić, 1864.: str. 12)

b) češće pisanje rednoga broja bez točke:

od *XI* stolietja (Ljubić, 1864.: str. 19), starijega od *XI* vieka (Ljubić, 1864.: str. 16), *14* veljače *869* (Ljubić, 1864.: str. 15), *13* studenoga *867* (Ljubić, 1864.: str. 14), od god. *880* (Ljubić, 1864.: str. 16), listina grčka od god. *982*, koju iznadje god. *1846* (Ljubić, 1864.: str. 17)

c) dvostrukost pisanja bez točke i s točkom iza rednih brojeva povezanih crticom kada ona zamjenjuje prijedlog *do*:

»iz *XI–XI.* vieka« (Ljubić, 1864.: str. 20).

Pisanje kratica

Slična se nedosljednost može uočiti i u pisanju kratica; najčešće ih piše s točkom: *pog.* (poglavlje), *t.j.* (to jest), *g./god.* (godina), *n. pr.* (na primjer), *gosp.* (gospodin), a tek se pokoji primjer nađe bez točke: »nadjeni *dne 14*

¹⁷ Pisanje je titula velikim slovom Ljubić mogao preuzeti iz talijanskoga i njemačkoga jezika jer je te jezike dobro poznavao i objavljivao na njima. Tomu u prilog ide i tvrdnja I. Pederina da je »do kraja života, čini se, pisao bolje talijanski nego hrvatski« (Pederin, 1992., str. 87).

¹⁸ To je pravopisno pitanje riješeno unutar slovnica zagrebačke filološke škole. Partašev *Pravopis*, premda donosi pravila o pisanju točke kao pravopisnoga znaka, ne donosi pravilo o pisanju rednih brojeva. Vidi: Partaš, 1850., str. 28.

studenoga 1855« (Ljubić, 1864.: str. 17), »iste godine *dne* 29 ožujka pogodi« (Ljubić, 1864.: str. 31). Ni taj pravopisni problem nisu dotaknuli slovnici XIX. stoljeća, ne dotiče ga ni Partaš u *Pravopisu*, pa je nedosljednost autorova mogla biti potaknuta nepostojanjem normativnoga pravila.

Osim što je nedosljedan u pisanju točke iza kratice, kolebanje je vidljivo i u samom kraćenju riječi. Tako kraticu riječi *sveti* bilježi na dva načina: *Sv./s.*, a dodaje li se tomu već uočena kolebljivost u pisanju velikoga i maloga slova, mogu se uočiti sljedeće inačice bilježenja kratice: *Sv./sv./S.*:

»(Žit. sv. Meth. gl. V.)« (Ljubić, 1864.: str. 12), »(Žit. sv. Konst. XVIII. Sv. Meth. VI.)« (Ljubić, 1864.: str. 14), »(Žit. Sv. Kostan. XV.)« (Ljubić, 1864.: str. 14), »(Žit. sv. Konst. i sv. Met.)« (Ljubić, 1864.: str. 13), »Žit. Sv. Meth.« (Ljubić, 1864.: str. 25), »U životu S. Ludmile« (Ljubić, 1864.: str. 25), »legenda sv. Ludmile« (Ljubić, 1864.: str. 34).

Iz primjera je razvidno i to da imena krati bez ustaljenoga pravila pa se ista kraćena imena javljaju u različitim likovima: *Kostan./Konst.* (Konstantin), *meth./Met.* (Metod).

Navedeni primjeri pisanja velikoga i maloga slova, rednih brojeva, točke kao pravopisnoga znaka i kratice potvrdom su autorove nedosljednosti. Ona je naglašena i kada je riječ o izboru samo jedne od nekoliko mogućih inačica koje su slovnici za isto pravilo donosili u svojim slovnica jer u odabiru jednoga od dvaju ili više ponuđenih rješenja autor nije dosljedan. Takva pravopisna neujednačenost, čini se, nije neuobičajena za stoljeće koje nema cjelovitijega pravopisnoga priručnika; sam će Veber u *Slovnici hrvatskoj*, primjerice, reći da

»Neima točke u slovnici, u kojoj bi se različni pisci raznih naroda manje slagali, nego što uprav u razgodcih (interpunkcijah)« (Veber, 1876.: str. 207).

Čini se da je tomu neslaganju Veber mogao pridodati i »neslaganje« u ostalim pravopisnim pitanjima.

Sastavljeno i rastavljeno pisanje

Osobitost se Ljubićeva pravopisa ogleda i u sastavljenom i rastavljenom pisanju.

a) Niječnu česticu uz glagol bilježi nesustavno; pojavljuju se likovi *neće/neće, nebi/ne bi, nemogu/ ne mogu, nesmie/ne smie*... Normativnoga stava o tom pitanju nema, no zagledanje u sam tekst slovnica ipak nudi zaključak: pisanje glagolskih oblika sastavljeno s niječnicom uobičajeno je u slovnica XIX. stoljeća, tako i Veberovoj: *nerazstavlja, nepustiti, neimaju, neće, neprimaju, nestoji*... (Veber, 1876.: str. 207, 208, 209). Taj pravopisni problem ni Partaš

nije dotaknuo u *Pravopisu*, ali »djelomice o stanju u pravopisnoj praksi doznajemo posredno, iz načina na koji je pravopisno uređen tekst pravila, negacija se, recimo, dosljedno piše sastavljeno s glagolom« (Badurina, 2002.: str. 61).

Uz ostale, pak, vrste riječi Ljubić niječnu česticu piše najčešće odvojeno, na primjer: *ne samo, ne kršćene, ne malo*¹⁹ i sl., ali ne smiju se zaobići ni primjeri u kojima je ona pisana zajedno s prilogom, odnosno pridjevom: *nerado, neumrli (vienac)*; takvi su likovi zapisani i u Parčićevu *Rječniku hrvatsko-talijanskomu* (Parčić, 1901.: str. 508, 513), pa im je normativnost time jasno naznačena, a kolebljivost norme potvrđena.

b) Samosvojnost u sastavljenom pisanju ponajbolje može potvrditi oblik *ništanemanje*, dosljedno bilježen na stranicama *Ogledala*:

»Opirav se *ništanemanje* njemački svećenici pustiti Metoda na slobodu (...)« (Ljubić, 1864.: str. 27).

S druge, pak, strane glagol *pomoći* autora rastavlja na *po moći* pa bez širega konteksta misao ostaje nerazumljiva:

»da će mu *po moći* pogoditi« (Ljubić, 1864.: str. 189).

c) Pri pisanju futura prvoga pomoćni glagol *htjeti* bilježi dvojako: rastavlja ga u 1. osobi množine, češće, protivno normi (Veber, 1876.: str. 68, 72):

»Navesti *će mo...*« (Ljubić, 1864.: str. 15), »kojih *će mo* ovdje samo njeke spomenuti« (Ljubić, 1864.: str. 18), »kojih *će mo...* spomenuti« (Ljubić, 1864.: str. 19),

ali zabilježen je i posve normativan lik *ćemo*: »i zato *ćemo* naznačiti« (Ljubić, 1876.: str. 45).

d) Prijedložni izrazi u Ljubića ne srastaju, što je u skladu s onodobnom normom (Ham, 1998.: str. 129) pa tako u tekstu dosljedno bilježi *po sve*:

»ali nije danas *po sve* utemeljena« (Ljubić, 1864.: str. 10), »stvorio *po sve* novo pismo... *po sve* različno« (Ljubić, 1864.: str. 16), »*po sve* nova pismena... onamo *po sve* nestaju« (Ljubić, 1864.: str. 20).

Isto je pravopisno načelo autor primijenio i u primjerima: *tako zvane, u kratko, na kratko, u obće, s traga*.²⁰ Čak i pridjev *vele važni (predmet)* piše prema istom načelu.²¹

Glede sastavljenoga i rastavljenoga pisanja može se zaključiti da u jeziku *Ogledala* prevladava načelo rastavljenoga pisanja složenih priloga i pridjeva,

¹⁹ Od tih triju navedenih riječi koje je Ljubić pisao rastavljeno u Parčićevu *Rječniku hrvatsko-talijanskomu* (treće popravljeno izdanje iz 1901.) može se pronaći samo potvrda pisanju posljednje riječi sastavljeno: *nemalo*. Vidi: Parčić, 1901., str. 502. No stranice Parčićeva rječnika potvrđuju isto pravopisno načelo sastavljenoga pisanja s niječnicom: *nenabožan, nemio* i sl. Vidi: Parčić, 1901., str. 502, 503.

²⁰ Od svih nesraslih prijedložnih izraza koje je Ljubić zabilježio, u Parčića je zabilježen samo prilog *straga*, no u zagradi i u liku *s traga*, pa je Ljubićevo pisanje ipak normativno prihvatljivo. Vidi: Parčić, 1901., str. 959.

²¹ Parčić ne bilježi pridjev *velevažni*, ali zato ima pridjevne složenice *veleuman, veličajan* koje piše sastavljeno. Prema istom bi se načelu, stoga, očekivalo i pisanje *velevažni*, a ne *vele važni* kako bilježi Ljubić. Vidi: Parčić, 1901., str. 1105.

a da je kolebljivost najuočljivija u pisanju niječnice; uz sve vrste riječi bilježi ju i sastavljeno i rastavljeno. Ljubićevi primjeri dvojakoga pisanja samo su potvrda pravopisnih dvostrukosti, uobičajenih za stoljeće koje ostaje bez cjelovitoga pravopisnoga priručnika.

Ostale pravopisne osobitosti Ogledala

Ogledalo u sebi zrcali osobitost koja je u vrijeme njegova nastanka odrazom tradicije. Riječ je o pisanju udvojenih glasova. Veber u *Slovnici hrvatskoj* bilježi još samo prijedlog *izza* kao složeni prijedlog *iz-za*: »Iz-za grada dotrčaše djeca« (Veber, 1876.: str. 145), a u istom ga liku bilježi i Ljubić:

»...nu Papa *izza* duga preteresanja (...)« (Ljubić, 1864.: str. 14–15), »... te isti Šafařík *izza* duga pretresivanja vadi (...)« (Ljubić, 1864.: str. 23).²²

Ljubićevi primjeri s udvojenim zatvornikom *d*, kao primjerice u riječima *oddiela*²³ i *oddanih*, *oddanost*, mogu se protumačiti odrazom tradicije u kojoj je »Udvojeni suglasnik, veoma često primjenjivan, označavao (...) prethodni kratak naglašen sloga« (Tafra, 1993.: str. 60). Mažuranić u *Slovnici hrvatskoj* ukazuje da je u hrvatskoj tradiciji bilježiti »jaki težki« naglasak podvostručnim suglasnikom:

»Jaki težki naglasak naznačuju stari hrvatski pisci ne samo u rječnicih (Mikalja Dellabella, Stulli, Voltiggi), nego i u drugih knjigah podvostručnim suglasnikom (okko = òko)« (Mažuranić, 1869.: str. 12)

a ta se tradicija ponovno zrcali u Ljubićevu *Ogledalu*.

Kada je riječ o bilježenju međuotvorničkoga *j*, Ljubić je nedosljedan. Često ga ne piše pa se nalaze likovi poput *unicialno*, *hierarkiu muzeu*, ali i oni s međuotvorničkim *j*: *patrijarsku*, *liturgiju*.²⁴ Ne bilježiti međuotvorničko *j* nije protivno zagrebačkoj školi (Ham, 2004.: str. 608). Čak i odnosna zamjenica m. r. *koi* bez međuotvorničkoga *j* normativna je zagrebačkim slovnica-rima XIX. stoljeća.²⁵

»Šafařík, *koi* je izdao ove odlomke, ovako kaže o *njihovom* dobu: (...)« (Ljubić, 1864.: str. 17), »Ovi odlomci, *koi* predočuju njekim dilom liturgične knjige (...)« (Ljubić, 1864.: str. 17).

²² Premda je navedeni Veberov prijedložni padežni izraz mjesnoga značenja (»Iz-za grada dotrčaše djeca«), a Ljubićev vremenskoga, autor *Ogledala* ne odstupa od norme jer i Veber napominje kako se isti prijedlog u istom liku može javiti i u značenju »po poslie, za. *Izza zime toplo. Dodjoše jedan izza drugoga*. Vuk« (Veber, 1876., str. 145). Vrlo rijetko Ljubić isti prijedlog bilježi u liku *iza*: »No iza saracinskoga izagnanja (...)« (Ljubić, 1864., str. 158).

²³ Riječ znači *odjeljak*, *poglavlje* što je razvidno iz dijela rečenice: »(...) koje kadkad dolazi na početku perioda ili većeg *oddiela* kano glasnik« (Ljubić, 1864., str. 23).

²⁴ U istom ih liku bilježi i Parčić. Vidi: Parčić, 1901., str. 395, 630.

²⁵ Babukić u slovnici bilježi samo lik *koi*, a Mažuranić i Veber, pak, s međuotvorničkim *j*: *koi*. Vidi: Babukić, 1854., str. 230; Mažuranić, 1869., str. 67; Veber, 1876., str. 45–46.

FONOLOGIJA

Fonološkom se pitanju Ljubićeva jezika pristupa prvotno s gledišta fonološke vrijednosti odraza staroga jata, i to stoga jer je u njegovu bilježenju autor osobit, različit od norme zagrebačke filološke škole. No ta se suprotnost u Ljubićevu jeziku ipak može ublažiti činjenicom da i neki njegovi suvremenici (primjerice Ivan Kukuljević Sakcinski i Franjo Rački)²⁶ glede pisanja dvoglasnika normativno ne slijede slovničare zagrebačke škole.

Premda su stranice zagrebačkih slovnica o pitanju dvoglasnika malobrojne, fonološki sustav postoji; odraz se staroga jata smatra dvoglasnikom s jednosložnim izgovorom:

»Mjesto *ě* pišu njeki pisci **ie, je**, kako kad je koja slovka duga, ili kratka« (Veber, 1876.: str. 6).²⁷

»Prost dvoglasnik imamo u abecedi samo jedan: 'ě' koji-se u dugih slovkah izgovara kao jednoslovčano *ie*, a u kratkih kao *je*: *vrěme*, *děte* (= *vrieme*, *diete*), *dělo*, *město* (= *djelo*, *mjesto*). Pazi, Kad-je dug ovaj dvoglasnik, služi često u pěsmah i kao dvě slovke« (Mažuranić, *Slovnica hěrvatska*, 1869.: str. 3).

Navedeno pravopisno pravilo iz Vebera nema takav odraz u Ljubićevu *Ogledalu*; ne vodeći računa je li slog dug ili kratak, autor na mjestu staroga jata piše *ie*.²⁸ Stoga bi normi odgovarali primjeri poput *oplieni*, *viek*, *vrieme*, *liepo*, *opielo*, *kolievci*, *cvietnicu*, *mnienja*, *cielu*, *iztriebiti*, *prepovieda*, *sliedi*, *rieši*, *tiesnom*, ali ne i *vierojatno*, *sviedoče*, *zamieniv*, *miesto*, *viešt*, *krivovierstvo*, *ubiegne*, *svietovnimi*, *dieca*, *viera*, *sieveru*, *sviedočanstva*, *dielu*,²⁹ *vierojatnost*, *sviedoče*... u kojima je valjalo bilježiti *je*³⁰, kako je, primjerice, zabilježio u riječi *uspjeh*. Autor, dakle, ne razlikuje u pismu dugi od kratkoga sloga pa izostaje i različito bilježenje (*ie/je*). Zagrebačka škola nije dala čvršća pravila o smjenjivanju dvoglasnika: *ie/je/e/i* (Ham, 2004.: str. 610), ali i ono malo napomena moglo je biti smjernicama u pisanju. Primjerice, Veber će zabilježiti:

»**Opazke.** U kratkih težko naglašanih slovakah poslie **r-a** preglasuje se **ě** u **e**; n. p. *vrěme*, *vremena*« (Veber, 1876.: str. 6).

²⁶ Sakcinski i Rački, primjerice, i u dugim i u kratkim slogovima pišu *ie*. Vidi o tom »Izbor iz pisama upućenih Šimi Ljubiću« koje je priredio I. Pederin, Zagreb, 1986. Također i rad S. Ham u ovom zborniku.

²⁷ Slovniciari se razlikuju samo u slovopisnim rješenjima bilježenja staroga jata; Babukić na mjestu dvoglasnika ima rogato *e* (ě) (Babukić, 1854., str. 6–7). Tako i Mažuranić uz napomenu da »kada god se one [slovke] u jekavskom dvoglasno izgovaraju, bez razlike da-li su duge ili kratke, n.p. *děte*, *děteta*; *brěme*, *brěmena*; *vrěme*, *vrěmena*...« (Mažuranić, 1869., str. 30). Veber napušta rogato *e* i bilježi dvoslov *ie*. Vidi: Veber, 1876., str. 6. Pogled u Partašev *Pravopis* otkriva da ga autor bilježi znakom *ě* (kao i Babukić i Mažuranić), izgovorna mu je vrijednost jednosložna: »Ě izgovara se kao *ie* jednim otvaranjem ustah, n. p. *cvět*, *děl*, *slěp*.« (Partaš, 1850., str. 7), a bilježenje drugim slovima »*ie, je*, ili polag sěrbnskoga narěčja *ije*« smatra bilježenjem »iz tašte pohlepnosti [koji] malo mariju za slogu, i zato se neimaju niti naslědovati« (Partaš, 1850., str. 8).

²⁸ Vrlo će rijetko autor pisati *je*, no i kada ga rabi, griješi u pisanju kao što potvrđuju primjeri: *koljevka*, *prječio*.

²⁹ Riječ je o *djelu*, a ne *dijelu* (*dio*): »Ovaj u dielu O pismenih...« (Ljubić, 1864., str. 11).

³⁰ Parčić u *Rječniku hrvatsko-talijanskomu* u tim riječima piše *je*: *vjerajatno*, *vjerajatnost* (str. 1113), *svjedočiti* (str. 982), *zamjenit* (str. 1149), *mjesto* (str. 426), *vješt* (str. 1114), *krivovjerstvo* (str. 365), *ubjeći/ubjegnuti* (str. 1044), *svjetovni* (str. 983), *djeca* (str. 99), *vjera* (str. 1113), *sjever* (str. 912), *svjedočanstvo* (str. 982), *djelo* (str. 100).

Ljubić ne slijedi ni to pravilo o kraćenju sloga s dvoglasnikom pa piše *vriemena*, a ne kako slovnica propisuje (*vremena*). Svi navedeni primjeri potvrđuju autorovo nerazlikovanje u pismu dugoga od kratkoga sloga. Nesigurnost i kolebljivost kada je riječ o bilježenju dvoglasnika poduprijet će i pokoji ikavizam kao dijalektalni utjecaj, primjerice *dilom* mjesto *dijelom*, ili Ljubićevim, zagrebačkim, slovopisom *dielom*:

»Ovi odlomci, koji predočuju njekim *dilom* liturgične knjige (...)«
(Ljubić, 1864.: str. 17).

U *Ogledalu* je još nekoliko ikavizama: *mriža*, *potribe*, *navisti*. Autoru će se potkrasti i pokoji ekavizam, primjerice *predje*, *starešine*, *seo*, *prevod*, *stoleća*, *prepisu*, *sedne*, *ozlediše*, ali su i ekavizmi poput naznačenih ikavizama rubnom pojavom Ljubićeva jezika. Najzorniji je prikaz autorova kolebanja u pisanju dvoglasnika svakako riječ *viero-izpovidanje* u kojoj unutar polusloženice bilježi *ie* na mjestu kratkoga odraza *jata* i *i* na mjestu dugoga odraza.

Očito da je Ljubić upravo pisanjem *ie* i na mjestu dugoga i na mjestu kratkoga sloga dugi i kratki odraz *jata* smatrao jednim fonemom, jednako kao i zagrebačka filološka škola; u tom smislu Ljubić je fonološki posve blizak zagrebačkoj školi, a pravopisno različit. Posve mu je, stoga, naravno da iz ikavskoga sustava (gdje je *jat* i dugi i kratki bilježen kao *i*) prijeđe na štokavštinu i bilježi dugi i kratki *jat* ponovno istim slovom, ovaj put slovom *ie*, što ga, kako je već rečeno, pravopisno udaljava od zagrebačkih slovničara, ali ne i fonološki – dugi je odraz *jata* i za Ljubića i za zagrebačke slovničare jedan fonem.³¹

Sukladno normi zagrebačke filološke škole u Ljubića se može pronaći i skup *šč* u riječima koje bismo sa suvremenoga očišta zasigurno proglasili dijalektizmima.³² Stoga primjeri kao *iznašašće*, *kršćansku* današnjem čitatelju Ljubićeva *Ogledala* ne bi privukli veću pozornost, ali autor u tekstu *šč* također bilježi na mjestu današnjega *št* pa piše *pokršćenja*, *ne kršćene*, *pokršćeni*, *dopušćeno*, *pušća* i sl. No u XIX. je stoljeću ravnopravna uporaba skupova *šč* i *št*; na taj zaključak navodi Mažuranić u *Slovnici hèrvatskoj* kada tvrdi da supostoje oblici »ščuka (štuka), šćap (štap), plašć (plašt), šćav (štav), šćeta (šteta) (...)« (Mažuranić, 1869.: str. 29).

Osobitim se obilježjem Ljubićeva jezika nameće i autorovo (ne)pisanje glasa *h*, o čemu govori u tekstu *Ogledala* unutar poglavlja »Različnosti obstojeće medju hrvatskim i srbskim govorima« (Ljubić, 1984.: str. 67–69)³³: »Hrvati mal da ne svudi izgovaraju *h* (kao Njemci *ch*), Srb ne« (Ljubić, 1864.: str. 68), a bilješci uz tu 6. točku »Razlika« objašnjava svoj izbor:

³¹ Zagrebačka je škola na fonološkoj razini upravo glede dvoglasnika najoštrije bila suprotstavljena rješenjima hrvatskih vukovaca za koje »dugi odraz *jata* nije dvoglasni fonem, nego je trofonemski slijed *i+j+e* dvosložnoga izgovora (...)« (Ham, 2006., str. 127).

³² Isti je skup *šč* Sanda Ham uočila i u jeziku Franje Cirakija, autora s prijelaza iz XIX. u XX. stoljeće, te potvrdila da budući da se u Vebera »potvrđuje oblik: *prašćati* i to kao posve pravilni, ne treba isključiti ni mogućnost utjecaja zagrebačke norme na pojavljivanje oblika sa *šč*« (Ham, 2004., str. 610).

³³ O »Razlikama« opširnije u radu S. Ham u ovom zborniku.

»U roditeljnomo višebroja riedko se i kod nas čuje, te zato naši stari pisatelji višekrat ga izostavljaju; čega radi i ja ga ne pišem« (Ljubić, 1864.: str. 68).

Dakle, Ljubićev je izbor prije svega nepisanje *-h* u G mn.,³⁴ premda u tomu odabiru nije dosljedan. U *Ogledalu*, stoga, piše i »od narodnih *svećenika*«, ali i »u naprieda ovih *izborah* radi«, premda ipak brojem prednjače primjeri genitiva množine bez završnoga *-h*.³⁵ Dvostrukost je pisanja (sa i bez *h*) vidljiva i u bilježenju imena: *Hanibal/Anibal* Lucić, Petar *Hektorović/Ektorović* i sl.

MORFOLOGIJA

Nekoliko je morfoloških rješenja obilježilo jezik zagrebačke filološke škole i do kraja ga devetnaestoga stoljeća oštro suprotstavilo rješenjima hrvatskih vukovaca. Sanda Ham navodi sljedeća bitna morfološka obilježja zagrebačke škole (Ham, 2006.: str. 127):

	norma zagrebačke filološke škole	norma hrvatskih vukovaca
morfoloģija	<p>U imenićkom G mn. bilježi se <i>h</i>: <i>jelen-ah</i>, <i>konj-ah</i>, <i>sel-ah</i>, <i>žen-ah</i>, <i>stvar-ih</i>; u DLI mn. nesinkretizirani su nastavci: D mn. <i>jelen-om</i>, <i>konj-em</i>, <i>sel-om</i>, <i>žen-am</i>, <i>stvar-im</i>; L mn. <i>jelen-ih</i>, <i>konj-ih</i>, <i>sel-ih</i>, <i>žen-ah</i>, <i>stvar-ih</i>; I mn. <i>jelen-i</i>, <i>konj-i</i>, <i>sel-i</i>, <i>žen-ami</i>, <i>stvar-mi</i>.</p> <p>DI dv. u svih imenica s nastavcima <i>-ima</i>, <i>-ama</i>: <i>jelen-ima</i>, <i>konj-ima</i>, <i>sel-ima</i>, <i>žen-ama</i>, <i>stvar-ima</i>. Zanađlasni A jd. zamjenice <i>ona</i> glasi <i>ju</i>.</p> <p>Pravilan raspored navezaka u zamjeničko-priđjevnoj sklonidbi (u sustavu nema naveska <i>e</i>): G jd. <i>žut-oga</i>, D jd. <i>žut-omu</i>, L jd. <i>žut-om</i>, I jd. <i>žut-im</i>. Preporuka o sklonjivosti brojeva <i>dva</i>, <i>oba tri</i>, <i>četiri</i>; u brojeva <i>dva</i> i <i>oba</i>, <i>dvije</i> i <i>obje</i> razlikuje se rod: <i>dvaju</i> i <i>dviju</i>, <i>dva-ma</i> i <i>dvjema</i>. Glagolski priđjevi sadašnji i prošli posebna su sklonjiva vrsta participa: <i>prikazujuća slika</i>, <i>prikazujuće slike</i>...</p> <p>Normiranje dvojine</p>	<p>U imenićkom G mn. ne bilježi se <i>h</i>: <i>jelena-a</i>, <i>konj-a</i>, <i>sel-a</i>, <i>žen-a</i>, <i>stvar-i</i>; u DLI mn. sinkretizirani su nastavci: <i>jelen-ima</i>, <i>konj-ima</i>, <i>sel-ima</i>, <i>žen-ama stvar-ima</i>. Nema dvojine. Zanađlasni A jd. zamjenice <i>ona</i> glasi <i>je</i>.</p> <p>Nepravilan raspored navezaka u zamjeničko-priđjevnoj sklonidbi (prednost dana navesku <i>e</i>): G jd. <i>žut-oga</i> i <i>žut-og</i>, D jd. <i>žut-omu</i> i <i>žut-om</i> i <i>žut-ome</i>, L jd. <i>žut-om</i> i <i>žut-ome</i>, I jd. <i>žut-im</i>. Preporuka o nesklonjivosti brojeva <i>dva</i>, <i>oba tri</i>, <i>četiri</i>; u brojeva <i>dva</i> i <i>oba</i>, <i>dvije</i> i <i>obje</i> u DLI izjednaćeni su rodovi prema obliku za ženski rod: <i>dvjema</i>, <i>objema</i>. Glagolski priđjevi sadašnji i prošli ne postoje kao posebna sklonjiva vrsta participa.</p> <p>Nema dvojine.</p>

³⁴ O genitivu množine podrobnije pišem u dijelu rada o morfoloģiji.

³⁵ U pismima upućenim svojim suvremeniciima Ljubić također ima dvojadi genitiv – sa *-h* i bez završnoga *-h*; Brliću piše »gd i ima vavih *brođovah* iz Staroga Grada« i »sahraonici najstarijih izvornih *dopisa* za slavjansku povjesnicu«, potom »za posvetiti se istraživanju domaćih *dogadjaja*, navlastito dalmatinskih« i »napređujem u prepisanju i usporedjanju ispisanih *listovah*« itd. Vidi: Brlić, 1955. Tako i u spisu »Nikoliko rićih o ljobomudru jezika slavjanskoga« (1847.).

Analiza jezika Ljubićeva *Ogledala* na morfološkoj razini slijedi upravo ponuđenu jezičnu sliku prepoznatljivu kao zagrebačku; na morfološkoj je razini normativno ona najsuprotstavljena nadolazećim vukovcima koji, pak, svojim normativnim rješenjima cijelo XIX. stoljeće bivaju daleko od jezika tada zabilježenim na stranicama djela hrvatskih književnika.³⁶ Da je tomu tako, potvrdit će i morfološka analiza Ljubićeva *Ogledala*.

Padežni sustav

U sklonidbi imenica u *Ogledalu* Ljubić uglavnom piše **G mn.** bez završnoga *-h*:

»I davnost glagoljskih *spomenika*« (Ljubić, 1864.: str. 16), »kod panonskih ondašnjih *Slavjana*« (Ljubić, 1864.: str. 25), »težnje srbsko-hrvatskih *jezikoslovaca*« (Ljubić, 1864.: str. 24), »u zboru rimskih *Otaca*« (Ljubić, 1864.: str. 25), »upoznav pravo stanje ondašnjih *stvari*« (Ljubić, 1864.: str. 28), »knezu posavskih *Hrvata*« (Ljubić, 1864.: str. 29), »onih divljih *čopora*« (Ljubić, 1864.: str. 29), »od počinjenih si *biskupa* primorskih« (Ljubić, 1864.: str. 30), »uslied tih *naredba*« (Ljubić, 1864.: str. 31), »od narodnih *svećenika*...« (Ljubić, 1864.: str. 32).

No uz takav genitiv množine supostoje i normativni oblici zagrebačke filološke škole:³⁷

»...te s toga se je vele često u naprieda ovih *izborah* radi nemir domaći zametao« (Ljubić, 1864.: str. 95)

»*Piesnikah* političkih u pravom smislu nije imala naša knjiga za ovo doba« (Ljubić, 1869.: str. 362)

»Uz nju je natiskano nekoliko *pjesnih* (...)« (Ljubić, 1869.: str. 391)

»Ostavi zbirku *pjesnih* različnih (...)« (Ljubić, 1869.: str. 395)

Premda je normativni stav jasan, ne znači da je ilircima, a kasnije zagrebačkoj filološkoj školi, **G mn.** bez *h* nepoznat; »Babukić daje objašnjenje da Srbi, Slavonci i Dalmatinci ispuštaju u izgovoru i u pisanju *h*« (Tafra, 1995.: str. 112) pa Ljubićev genitiv bez završnoga *-h* ipak ostaje u tradicijskim okvirima, ako već ne u normativnima.

Što se tiče ostalih navedenih padežnih nastavaka za množinu, ondje je autor dosljedan normi:

³⁶ O tom osobito: Ham, 1998.

³⁷ Dvojaki genitiv množine (sa *-h* i bez završnoga *-h*) Ljubić piše i u rukopisnom spisu »Nikoliko ričih o ljubomudrju jezika slavjanskoga« (1847.): »Ovo izhodno jedinito vrilo svih *jezikah* potvrđuju nam isto tomačeće riči, različnosti *sklonjenjah* i *gibanjah*, nerednosti *slovah*, *imenah* i *sočinjenjah*, koje se po isti način kod najizobraženijih *jezikah* nahode. (...) Nu sa druge strane vladajući izgovor na puno *načina* škodi jeziku: (...)« (Pederin, 1989., str. 81).

D mn. -om/-em: »daje povod *Njemcem*« (Ljubić, 1864.: str. 29), »davalo povod rimsko-dalmatinskim *biskupom*, da se neprestano u Rimu tuže« (Ljubić, 1864.: str. 31)

L mn. -ih: »Biruć po starih *spisateljih*« (Ljubić, 1864.: str. 32), »glede uporabljenja slovenštine u crkovnih *obredih*« (Ljubić, 1864.: str. 30), »nastaviše u crkovnih se *obredih* služiti sa narodnom štjevnicom« (Ljubić, 1864.: str. 31), »po ruskih *rukopisih*« (Ljubić, 1864.: str. 42)

I mn. -i: »Ovaj načini mir s *Njemci*« (Ljubić, 1864.: str. 29), »razdor mednju *sinovi* Svatopluka« (Ljubić, 1864.: str. 29), »Sada se Njemci sdružuju sa *Moravljani*« (Ljubić, 1864.: str. 29), »u predielu *Ugri* naseljenom« (Ljubić, 1864.: str. 29), »da u razpri žive sa primorskim *gradovi*« (Ljubić, 1864.: str. 31), »sa latinskimi *slovi*« (Ljubić, 1864.: str. 42), »sa svojimi *učenici*« (Ljubić, 1864.: str. 36), »pred *samoglasnici*« (Ljubić, 1864.: str. 51)

Uporaba starih nenovoštokavskih nastavaka u tekstu *Ogledala* potvrdom su da »nesinkretizirani nastavci zagrebačke filološke škole nisu prisilna ideološka arhaizacija hrvatskoga jezika i da nije točno kako umjetno podržavani živi samo u hrvatskoj književnosti, nego su odrazom stvarne jezične upotrebe« (Ham, 1998.: str. 33).

Dvojina

Zagrebačku je školu od nadolazeće vukovske norme razlikovala i uporaba dvojine.³⁸ Ona je u D i I nastavkom jednaka suvremenom DLI množine koji bilježe nastavke *-ima/-ama*. Babukić u *Ilirskoj slovnici* (Babukić, 1854.: str. 198–200) donosi cjelovitu paradigmu dvojine iz koje su razvidni nastavci:

Padež	Sklonjenje I.	Sklonjenje II.	Sklonjenje III.
N. A. V.	jelen-a, bok-a, polj-a	ruke, noge	oč-i, uš-i
G. Pr.	-	ruk-uh, nog-uh	oč-iuh, uš-iuh
D. Instr.	jelen-ima, boc-ima, polj-ima	ruk-ama, nog-ama	oč-ima, uš-ima

I Mažuranić u *Slovnici hèrvatskoj* normira stare štokavske nastavke u množini čime ju jasno nastavcima razlikuje od dvojinjskih *-ima/-ama* te upozorava:

»P a z i . Tako-su-se u mnogih krajih i od viešbroja izgubili někoji padeži, kao 3. i 7., koji-se ondě naknadjuju dvobrojem (**-ima, -ama**); pak onda 6., za koji služi takodjer **-ima, -ama** ili **-ima, -am**,

³⁸ B. Tafra smatra da je dvojina u XIX. stoljeća bila morfološki arhaizam. Vidi: Tafra, 1995., str. 141.

što nije u višebroju ni u dvobroju pravilna forma ovoga padeža; a česa-je bolje, da-se u pismu dèržiš pravilnih množtvenih oblika« (Mažuranić, 1869.: str. 38).

S obzirom na to da u navedenim padežima Ljubić normativno slijedi zagrebačku školu jer rabi stare množinske nastavke, jasno je da ako uporabi nastavak *-ima/-ama*, rabi dvojину,³⁹ a ne množinu:

»Neke sam knjige naših narodnih spisatelja pred očima imao i razsudío« (iz »Uvoda«)

»...glasno udaranje *nogama*« (Ljubić, 1864.: str. 80–81)

Zanaglasni A jd. -ju

Ljubićeva uporaba zanaglasnoga akuzativa jednine zamjenice *ona*⁴⁰ nije dosljedna normi zagrebačke filološke škole jer uz normativno *-ju* (Veber, 1876.: str. 40) supostoji i oblik *-je* kako je propisivala vukovska norma:

A jd. -ju: »... odkazav *ju* V. vieku« (Ljubić, 1864.: str. 21), »Alter izvadjaše *ju* iz latinskoga« (Ljubić, 1864.: str. 21), »da *ju* stave suproč grčko-slavjanjskoj« (Ljubić, 1864.: str. 20), »Nu mnokrat ulovi *ju*« (Ljubić, 1864.: str. 81), »kad *ju* ide da ulovi« (Ljubić, 1864.: str. 81), »Muž *ju* sliedi« (Ljubić, 1864.: str. 81), »a kamo li *ju* uzbiti« (Ljubić, 1864.: str. 80)

A jd. -je: »ukrepljivati narod u kršćanskoj vieri, i razprostranjivati *je* u susjednu Češku« (Ljubić, 1864.: str. 27), »kad bi *je* crkva odsudila« (Ljubić, 1864.: str. 28), »koi razpali *je* valjda, da si konačno neodvisnost izvojuje od Spljeta« (Ljubić, 1864.: str. 30), »o čem su *je* i dušmani (...) okrivljavali« (Ljubić, 1864.: str. 31)

Autorovu kolebljivost zorno može potvrditi primjer rečenice u kojoj dva-put rabi zanaglasni akuzativ osobne zamjenice *ona*, jedanput u liku *-je*, a drugi put u liku *-ju*:

»U Dalmaciju zovu *je* glagoljicom; nu upravnije bilo bi nazvati *ju* hrvatsko-bosanskom klimenticom« (Ljubić, 1864.: str. 51).

Ipak se prema brojnošću primjera da zaključiti da je prednost dana zagrebačkom rješenju jer je zanaglasni akuzativ *-je* tek rubno potvrđen.

³⁹ Dvojina (»dvojtveni broj«) odnosi se na imenice koje znače dvoje. Babukić o tome kaže »da je slavjanski jezik u svih narječjih više ili manje ovaj čudnovati broj jošte samo za one predmete dosljedno sačuvao, koji se u naravi *parovno* (po dvoje, objecta bina, paarweise) nalaze, n. p. *oči* (dva oka), *uši* (dva uha), *pèrsi* (i *pèrsa*, n. pl. *Pèrsa*); *pleći* (i *plecá*, n. pl. Město dva pleća); *noge* (m. dvě noge); *ruke* (m. dvě ruke).« (Babukić, 1854., str. 198).

⁴⁰ Status je zanaglasnoga akuzativa *-ju* u XIX. stoljeću potanko istražen i u tekstovima onodobnih književnika potvrđen. Vidi: Mamić, 1996., str. 188; Ham, 1998., str. 65–71.

Uporaba navezaka u zamjeničko-pridjevnoj sklonidbi

Zagrebačka je filološka škola donijela čvrstu raspodjelu navezaka u zamjeničko-pridjevnoj sklonidbi. Prema toj je navezačkoj pravilnosti, kao i nepoznavanjem naveska *-e*,⁴¹ oštro suprotstavljena hrvatskim vukovcima. Zagrebačka škola ovako normira navezačku uporabu:

»**G jd.** -oga/-ega ; **D jd.** -omu/-emu, **L. jd.** -om/em (bez naveska),
I jd. -im (bez naveska)« (Veber, 1876.: str. 49).

Osim G jd. u kojem je uporaba navedenoga *-a* doista navezačka, u D jd. završni je otvornik dio nastavačkog morfema, time i obvezan u uporabi.⁴² Dosljednost navedenim normativnim rješenjima potvrdit će sljedeći Ljubićevi primjeri:

G jd.: *svoga/svojega, ovoga, svakoga, našega, toga, grčkoga, rimskoga, crkvnoga*

D jd.: *svomu, svakomu, posljednomu, prema opravljenomu, prema grčkomu pravopisu, jednostavnijemu i prostijemu*⁴³, *ovomu grčkomu, najboljemu jugoslavjanskomu jezikoslovcu, sadašnjemu, budućemu našem, slavnomu, hrvatskomu*

L jd.: *o svojem, po svojem, u svom, o čem, o velikom, književnom, u dalmatinskom, u Bribirskom saboru, u malom, u istom*

I jd.: *našim, tim, s njim, sa svojim, ovim novim uvrštenim*

U *Ogledalu* ravnopravno supostoje i primjeri bez naveska u G jd. i D jd.; primjera bez navezaka ipak je manje nego li normativno preporučenih – s naveskom:

G jd.: *istog, solnogradskog, primorskog*⁴⁴

D jd.: *istom*

Dosljednost zagrebačkoj školi Ljubić je potvrdio ne pisanjem naveska *-e*, tada nepripadajućim književnom jeziku.

Skлонidba brojeva dva, tri, četiri

Kao još jedno znakovito obilježje zagrebačke filološke škole svakako je ustrajanje na sklonidbi brojeva *dva, tri* i *četiri*; Mažuranićeva je »normativna preporuka da se i glavni brojevi od pet nadalje sklanjaju (dva, tri, četiri – ob-

⁴¹ Kada ističem da zagrebačka škola ne poznaje navezak *e*, onda prije svega mislim da ga normativno ne poznaje; kao stilski obilježen oblik spominje ga Babukić u *Ilirskoj slovnici*. Vidi o tom: Ham, 2004., str. 612.

⁴² O statusu završnih otvornika u zamjeničko-pridjevnoj sklonidbi XIX. stoljeća vidi osobito: Ham, 1998., str. 41–64.

⁴³ Prema zagrebačkoj normi *prema* je dativni prijedlog, a ne lokativni – uporaba *-u* u D to više potvrđuje pravilo.

⁴⁴ Pisanjem G jd. bez naveska Ljubić se u mnogome ne razlikuje od svojih suvremenika. »Ovisno o osobnom jezičnom izrazu pojedinoga pisca« (Ham, 1998., str. 49) u tekstovima se XIX. stoljeća gotovo podjednako mogu pratiti likovi s naveskom (*-oga*) i bez njega (*-og*).

vezno) jer to zahtijeva ‘*starinska deklinacija*’.« (Ham, 1998.: str. 16). Veber upozorava da navedeni brojevi, kada se nađu s prijedlogom,

»vole biti nesklonivi, ter stoje sa svojimi samostavnici u nom. duala; n. p. *vjerujem d v i m a svjedocima*, ali: *čuo sam o d dva svjedoka*, mjesto: *od d v a j u h svjedokah*« (Veber, 1876.: str. 53).

Ljubić slijedi navedeno Veberovo pravilo o sklonidbi brojeva pa ih sklanja kada su bez prijedloga, kao što potvrđuju primjeri:

»pomoću *dviju* brzopisaca« (Ljubić, 1864.: str. 34)⁴⁵

»Poviest pismenosti upozna je kod svih naroda samo *dvoje* pismo (...)« (Ljubić, 1864.: str. 9),

»...uzstroji iz ovih iztočnih i južnih pokrajina *dvie* markgrofije« (Ljubić, 1864.: str. 87)

ali ih u prijedložnom padežnom izrazu ili ostavlja nesklonjivima: »u *dva* komada« (Ljubić, 1864.: str. 43), ili poseže za sklonjivim oblikom: »...te se tako sama lati posla oko tih *dvaju* predmeta« (Ljubić, 1869.: str. 5).

Prijedlozi

U Ljubićevu *Ogledalu* još je nekoliko morfoloških osobitosti autorova vremena; riječ je o uporabi prijedloga *s/sa*, odnosno *k/ka*⁴⁶ koje autor rabi poštujući normativna pravila zagrebačke škole. Naime, uporaba prijedloga *s/sa* u XIX. je stoljeću pozicijski neuvjetovana (Ham, 1998.: str. 130), pa primjeri koji slijede normativno ne bi odgovarali suvremenoj jezičnoj normi, ali bi normi Ljubićeva vremena:

»s narodom«, »s velikom radostju«, »s cirilicom«, »s vulgatom«, »s osobitom pečatnicom«, »s klimentovimi pismeni / sa klimentovimi pismeni«, »sa još drugimi Cirilovimi i Metodovimi nasljednici«, »sa nekoliko svojih opazaka«, »sa drvorezi«, »sa odveć malo promiena u jeziku«, »sa glagoljskimi«, »sa nekoliko svojih učenika«.

Uporabu prijedloga *k/ka* autor pozicijski ograničava pa lik *ka* rabi ako sljedeća riječ započinje slovom *k*. Stoga:

»...*ka* kojoj se biaše (...) sklonila« (Ljubić, 1864.: str. 29),

ali:

»*k* Carigradskoj Prvostolici« (Ljubić, 1864.: str. 51), »*k* iztočnoj crkvi« (Ljubić, 1864.: str. 41).

⁴⁵ Ljubić je pogriješio jedino u rodu broja; umjesto *dvaju* zabilježio je oblik za ženski rod *dviju*. Navedeni G mn. odstupa od Veberova jezika i u tomu što Ljubić ne bilježi slovo *h* u G mn. Vidi o tom morfološko poglavlje ovoga rada.

⁴⁶ O prijedlogu *k* u jezičnoj prošlosti i suvremenosti vidi: Rišner, 2006., str. 99–117.

Takvoj uporabi prijedloga *k*, odnosno *ka*, normativno uporište daje Babukićeva *Ilirska slovnica*: »*k* meni, *k* tebi, *k* njemu, *k* njim; *ka* kralju, *ka* Kruševcu, *ka* Krušedolu itd.« (Babukić, 1854.: str. 333). Veberova slovnica ne donosi pravila o pisanju lika prijedloga *ka*, ali govoreći o tom dativnom prijedlogu, a u primjerima iz hrvatskih književnika, zapaža se istovjetna uporaba.

Infinitiv

U tekstu se *Ogledala* može pratiti uporaba infinitiva na *-ti* (*nadvladati, izgoniti, zavesti, plesti, upoznati, slušati, razprostranjivati, podučavati, ukrepljivati, pustiti...*), ali i bez završnoga *i* (*pristat, služiti se, baciti...*). No ti se oblici ne mogu smatrati nepripadajućima normi zagrebačke filološke škole jer ih i Veber u slovnici navodi kao mogućnost:

»Infinitiv bez **i** mora stajati poslie glagoljah kretanja, a poslie drugih glagoljah može stajati; n. p. *Idem spavat*; ali: *mogu spat i spavati*« (Veber, 1876.: str. 176).

Upravo su navedeni Ljubićevi primjeri zorna potvrda autorova poznavanja norme zagrebačke škole. Glede drugih glagolskih oblika može se zaključiti da je odstupanje od norme vrlo rijetko; u tekstu su, primjerice, zabilježeni oblici *stojala* mjesto *stajala*, *stojāše* mjesto *stajāše* što je odrazom dijalektalnoga utjecaja.

SINTAKSA

Zagrebačka je škola svojim sintaktičkim rješenjima također bila prepoznatljivom školom. To se prije svega odnosi na sintaksu pojedinih padeža i uporabu glagolskih pridjeva sadašnjih i prošlih u atributnoj ulozi. Osim navedenih sintaktičkih pitanja u radu se donose još neke jezične, sintaktičke, osobitosti Veberova, a i Ljubićeva vremena.

Sintaksa padeža

Zagrebačka je filološka škola normirala prijedlog *prema/prama/napram/naprama* s dativom,⁴⁷ a tako ga rabi i Ljubić u *Ogledalu*:

»... *prema grčkomu pravopisu*« (Ljubić, 1864.: str. 50), »da *prema opravljenomu misalu i breviararu rimskomu* (...) popravi i za tisak priredi Misal i Časoslov glagoljski« (Ljubić, 1864.: str. 42), »*Prema grčkomu* (...) sastavi samoglasnik« (Ljubić, 1864.: str. 51), »...vrtiše u pokornost *prama papi*« (Ljubić, 1864.: str. 30), »...*prama crkvi zapadnoj*« (Ljubić, 1864.: str. 25), »...glede pod-

⁴⁷ Više o prijedložnom padežnom sustavu u slovnicama zagrebačke filološke škole te o njihovom razvoju od maretićevske norme do suvremenoga jezičnoga stanja vidi: Mlikota, 1999., str. 57–72.

ložnosti ninske biskupije *naprama spljetskoj*« (Ljubić, 1864.: str. 30), »...ona stoji *naprama glagoljici*, kao napredak *naprama početku*« (Ljubić, 1864.: str. 50), »...*naprama cirilskim*...« (Ljubić, 1864.: str. 16).

Da je u navedenom prijedložnom padežnom izrazu doista dativ, poduprijet će i navezačka uporaba koja je u XIX. stoljeću čvrsto normirana pa je u D jd. zamjeničko-pridjevne sklonidbe propisan navezak *-u*⁴⁸ (*prema grčkomu, prema opravljenomu*), dok se lokativ rabi bez naveska. Ljubić, stoga, uporabom prijedloga *prema* (i ostalih njegovih inačica) s dativom dosljedno slijedi normu zagrebačke filološke škole.

Zagrebačku filološku školu odražava i uporaba prijedloga *proti* s dativom, kakva je oprimjerena i kod Ljubića:

»...u borbi *proti kipoborcem*« (Ljubić, 1864.: str. 12), »... *proti kralju njemačkomu*« (Ljubić, 1864.: str. 13), »...usta *proti njemu Kopitar*« (Ljubić, 1864.: str. 24), »...veliku buku digne *proti Metodu i Kocelu*« (Ljubić, 1864.: str. 26), »...*proti smislu prave zapadne viere*« (Ljubić, 1864.: str. 27), »...*proti zapoviedi*« (Ljubić, 1864.: str. 28), »...napredova osnivati svakojake spletke *proti Metodu*« (Ljubić, 1864.: str. 28), »...svoju glavu iznova dignu *proti Gorazdu*« (Ljubić, 1864.: str. 28), »...*proti obćemu dušmanu*« (Ljubić, 1864.: str. 29), »...*proti muhamedskim i židovskim učiteljem*« (Ljubić, 1864.: str. 35).

Tek će Maretićeva norma prijedlog *proti*, odnosno *protiv*, vezati uz genitiv, ali uporaba s dativom, ipak, ne će do danas posvema biti napuštena; u suvremenom hrvatskom književnom jeziku ostaje *proti*, *protiv* + G/D (Mlikota, 1999.: str. 68–69).

Dosljednost zagrebačkoj školi Ljubić će potvrditi i uporabom prijedloga *zbog* (i *sbog*), odnosno *rad/radi/poradi* u uzročnom značenju:

zbog/sbog: »...*zbog viernosti* iskazane mu prilikom tatarske navale« (Ljubić, 1864.: str. 139), »Zadar i Šibenik bore se *sbog* *njelih otoka*« (Ljubić, 1864.: str. 147), »...i dade jim za bana Nikolu, šaprunskoga župana, koi se je ipak *sbog odpornosti* državnih knezova morao malo kašnje iz Splieta (...) vratiti« (Ljubić, 1864.: str. 147)

rad/radi/poradi: »Napokon Republika, više *rad svoje koristi* (...) naloži Ivanu« (Ljubić, 1869.: str. 10), »*Česa radi* i njemačka crkva nastojaše sad opet, da uskrisi svoje nekadašnje pravomoćje na Moravsku« (Ljubić, 1864.: str. 14), »Medjuto umrivši Papa, zarati se Svatopluk s Arnulfom, *čega radi* Wichting povuče se u

⁴⁸ Zapravo, navedeno je *-u* obveznim dijelom nastavačkog morfema jer norma XIX. stoljeća ne poznaje alomorfne oblike izazvane navescima. O tome osobito: Ham, 1998., str. 41–45.

Njemačku« (Ljubić, 1864.: str. 28), »...ali je sve ostalo *radi nenadane Ungnadove smrti* neutiskano« (Ljubić, 1864.: str. 40), »No izobraženje i jezik kod Grka već onda propadaše *radi domaćih i izvanjskih borba*« (Ljubić, 1864.: str. 65), »Od ovoga misala, komu *poradi nedostatka pismena*, početna pismena manjkaju...« (Ljubić, 1864.: str. 37), »...bile makar samo za odgoj svećenika a ne *poradi obće izobraženosti*« (Ljubić, 1864.: str. 104)

Veber u slovnici uz prijedlog *radi* upućuje »vidi *sbog*« (Veber, 1876.: str. 129) pa i primjeri hrvatskih književnika koje navodi potvrdom su uzročne uporabe navedenoga prijedloga.

No protivna je normi Ljubićeva uporaba prijedloga *uslijed* (*uslied*) u uzročnom značenju; Veber navodi da »Ovaj predlog malo kad dolazi u čistom hrvatskom jeziku, već u novijem službenom slogu; mjesto njega stoji **po**« (Veber, 1876.: str. 129) pa su Ljubićevi primjeri koji slijede normativno neprihvatljivi:

»...Naum, Andjelar, Sava (...) utekoše *uslied Ugarskoga nava-ljenja i nutrnjih razpra* (886–906) u Bugarsku...« (Ljubić, 1864.: str. 49)

»...koja (*uslied zakona* od nje sastavljena) (...) težkom globom odbijaše Sergeja iz kotorske stolice...« (Ljubić, 1864.: str. 173)

Glagolski pridjevi sadašnji i prošli u atributnoj ulozi

Zagrebačka filološka škola poznaje uporabu glagolskih pridjeva sadašnjih i prošlih u atributnoj ulozi. Naime, »glagolski su pridjevi obični u književnim tekstovima onodobnih pisaca, a gramatički opis Veberov i Mažuranićev, a poglavito onaj u Veberovoj Skladnji, govori da je takva upotreba i u skladu s normom XIX. st.« (Ham, 1998.: str. 81). Stoga primjeri poput Veberova »Čovjek *umirući* ne zna za se« (Veber, 1876.: str. 193) uobičajeni za književnost XIX. stoljeća, »nisu bili 'posebnost' stila pojedinoga pisca, bili su općim obilježjem književnoga jezika XIX. st.« (Ham, 1998.: str. 82). Naći ih u Ljubićevu *Ogledalu* znači još jednom potvrditi navedenu autoričinu misao:

»...sv. pismo biaše već prevedeno sv. Metodom (...) t.j. od učenika Metodovih, *došavših* tad u Bugarsku« (Ljubić, 1864.: str. 34–35)

»...natiskani oko god. 1540. u tvrdji Sv. Vita po *brinuću* Ivana VI. De Dominis, Senjskoga biskupa« (Ljubić, 1864.: str. 38)

»Psaltir sa Sinažarom dnevnom i postnim, sa Troparom i sa Časoslovcem *sadržavajućim* dnevnu i noćnu službu« (Ljubić, 1864.: str. 57)

»...treba tražiti ne u arhivih (...) nego u naših slavjanskih ćudih i običajih, *sačuvavših* svoj praobraz kod plemena« (Ljubić, 1864.: str. 76)

»Brekerfeld vidio je sliku njegovu, pod imenom Flinca, *stojeću* vrh klisure« (Ljubić, 1864.: str. 77)

»Stara zastava grada Rodmansdorfa na kraj Save iznosi čovieka *sjedećeg*, razširenimi rukami, *držećega* u desnoj kolo« (Ljubić, 1864.: str. 78)

»...prikazuje golo momče bielim pojasom opasano, *stojeće* na snopu sita« (Ljubić, 1864.: str. 78)

»Zima bila je izostavljena, kao vrieme *pripadajuće* Crnobogu« (Ljubić, 1864.: str. 79)

»...gdje je taj čoviek, *živući* na zemlji« (Ljubić, 1864.: str. 82)

»Hrvate u borbi sa primorskim gradovi *spadajućimi* Lavu...« (Ljubić, 1864.: str. 97)

Suvremeni ih hrvatski književni jezik ne smatra normativnima⁴⁹ te glagolske pridjeve sadašnje i prošle u atributnoj ulozi razvezuje u odnosne atributne rečenice, pa ih danas uporabiti onako kako ih je Ljubić rabio, značilo bi kršiti normu. No pisati ih u XIX. stoljeću znači ostati u okvirima normativnih rješenja zagrebačke filološke škole.

Uporaba veznika pošto u vremenskom i uzročnom značenju

Malo je sintaktičkih osobitosti koje u *Ogledalu* nisu odrazom normativnih rješenja zagrebačkih slovničara, no uporaba veznika *pošto* ipak pripada tim slučajevima. Naime, veznik je *pošto* u XIX. stoljeću, uostalom kao i u suvremenom hrvatskom književnom jeziku, vremenski veznik (Veber, 1876.: str. 81), no Ljubić ga, protivno normi, rabi i u uzročnim rečenicama. Stoga se u *Ogledalu* pronađu primjeri odgovarajući normi zagrebačke škole:

»...*pošto* su proputovali državom (...) pozvaše odmah na spljetski sabor sve gor spomenute biskupe« (Ljubić, 1864.: str. 30)

»...koja bi utemeljena *pošto* su prestala bila do sad navedena prepiranja« (Ljubić, 1864.: str. 31)

»I Ivan Exarch Bugarski, *pošto* naviesti smrt Cirila, odprto kaže« (Ljubić, 1864.: str. 34)

»...*pošto* bi prenesen s Antibarske u Zadarsku nadbiskupiju (...) osieti se u isto vrieme potrebe, da se crkovne narodne knjige poizprave i na novo tiskaju« (Ljubić, 1864.: str. 43)

»...*pošto* Turci one strane osvojiše, ode u Mletke« (Ljubić, 1864.: str. 55)

ali i oni uporabljeni u uzročnom značenju, protivno normi:

»on [se] zato odvažio prevadjeti sv. otce, *pošto* sv. pismo biaše već prevedeno sv. Metodom« (Ljubić, 1864.: str. 34)

⁴⁹ Afirmativno o glagolskim pridjevima prošlim i sadašnjim kao pridjevnim oblicima pisale su Ham, 1998. i Kolenić, 2003.

»...ali su ove viesti jako sumljive, *pošto* im se suprotive rieči Inocenca X.« (Ljubić, 1864.: str. 41)

»Nije dvojbe da ova zadnja, *pošto* ova nije drugo nego grčko pismo uzumnoženo s nekajkim pismeni, kojim se izražuje nješto glasova vlastitih slavjanskomu jeziku« (Ljubić, 1864.: str. 50)

»Pridrži sva pismena grčkoga alphabeta, *pošto* ili jim je jednaki glas sa dotičnimi slavjanskimi, ili služe za pisanje grčkih rieči« (Ljubić, 1864.: str. 50)

Položaj zanaglasnice u rečenici

U tekstu se *Ogledala* ogleda još jedna osobitost autorova vremena. Uočljivi su primjeri uporabe dviju zanaglasnica čiji je položaj u rečenici takav da se jedna nalazi iza druge; zanaglasnica se *se* smješta ispred zanaglasnice *je*, kako i traži zagrebačka škola (Veber, 1876.: str. 199–200):

»...da *se je* staroslavenština najčistija podržala u crkvenih knjiga ruske crkve« (Ljubić, 1864.: str. 43)

»...te veli da *se je* on zato odvažio« (Ljubić, 1864.: str. 34)

»...kako *se je* napokon ona (...) do danas živa pohranila« (Ljubić, 1864.: str. 47)

»...kako i kada *se je* razpružila« (Ljubić, 1864.: str. 47)

»...što *se je* na skoro u svih strana ondašnje Bugarske (...) iznašlo« (Ljubić, 1864.: str. 49)

Navedeni primjeri ne bi bili odgovarajući suvremenoj normi; ona traži izostavljanje zanaglasnice *je* kada se javlja uz zanaglasnicu *se*, ali onodobni slovničari normativno propisuju uporabu zanaglasnica kakva je oprimjerena i u tekstu *Ogledala*.

Kada je uopće riječ o smješanju zanaglasnice u rečenici, mjesto joj je i tada, kao i u suvremenom hrvatskom književnom jeziku, iza prve naglašene riječi u rečenici. Ljubić nije dosljedan u slijeđenju pravila pa se uz normativno prihvatljive primjere:

»...do kojih *je* jedva evropejska naobraženost doprla« (Ljubić, 1864.: str. 76)

»Osveta *je* bila kod njih sveta dužnost gradjanina« (Ljubić, 1864.: str. 76)

»Krv za krv bilo *je* kod njih pravilo silnije od svijuh zakona« (Ljubić, 1864.: str. 77)

»Muž *je* mogao bez pedepše ubiti neviernu ženu« (Ljubić, 1864.: str. 77)

»Veliki *je* župan s prva stolovao u Biaću« (Ljubić, 1864.: str. 94)

pronalaze i primjeri protivni normi:

- »Klimentica dakle *se* razvi i usavrši po glagoljici« (Ljubić, 1864.: str. 51)
- »Rački neusudjuje *se* ovo slovo Cirilu odriešito podvrći« (Ljubić, 1864.: str. 35)
- »Ženik mogao *je* oteti neviestu, razumieva *se* po ugovoru« (Ljubić, 1864.: str. 77)
- »Vjerojatno ovmu bogu podloženo *je* bilo ne malo drugih« (Ljubić, 1864.: str. 78)
- »Le Clerc piše, da stari Rusi bili *su* izmislili boga sna« (Ljubić, 1864.: str. 79).

O JEZIKU LJUBIĆEVA OGLEDALA, ZAKLJUČNO

Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži Šime Ljubića zrcali normativnu sliku zagrebačke filološke škole, i to na svim opisanim razinama: slovopisnoj, pravopisnoj, fonološkoj, morfološkoj i sintaktičkoj.

Slovopisnim se rješenjima autor *Ogledala* pridružuje rješenjima ponajprije danima u Veberovoj *Slovnici hrvatskoj* pa se u tom smislu pronalaze dvoslovi *tj, dj, gj*, autor izostavlja popratni otvornik uz slogotvorno *r* što i Veber čini u trećem izdanju *Slovnice*.

Morfonološkim pravopisnim načelom provedenim u *Ogledalu* čvrsto se veže za zagrebačke slovnice. Ako se promotre pojedinačna pravopisna pravila i njihova primjena u tekstu *Ogledala*, autor je nedosljedan. Kolebljivost je izražena u pisanju velikoga i maloga slova (prevod *Sv. Pisma* / prevod *sv. Pisma*), uporabi točke kao pravopisnoga znaka (od *IX. stolietja* / od *IX stolietja*), bilježenju kratica (u životu *S Ludmile* / legenda *sv. Ludmile*), sastavljenom i rastavljenom pisanju (*neću* / *ne će*) i sl. Takvi su primjeri samo potvrda pravopisne nesigurnosti stoljeća koje ostaje bez cjelovitoga pravopisnoga priručnika.

Na fonološkoj je razini Ljubić slijedio normu zagrebačke filološke škole jer je dugi i kratki odraz jata smatrao jednim fonemom, jednako kao i zagrebačka filološka škola, od nje glede dvoglasnika, samo pravopisno različit jer i na mjestu dugoga i na mjestu kratkoga sloga bilježi *ie*. Tomu valja pridodati i pokoji ikavizam (*mriža, potribe, navisti*) i ekavizam (*seo, prevod, stoleća*) zabilježen na stranicama *Ogledala*.

Na morfološkoj je i sintaktičkoj razini Ljubićev jezik najbliži rješenjima zagrebačke filološke škole, što je očito usporedbom zagrebačkih slovnica i Ljubićeva jezika.

Zagrebačkoj je školi na sintaktičkoj razini, uz navedenu atributnu uporabu glagolskih pridjeva sadašnjih i prošlih te prijedloga *prema* s dativom, i uporaba prijedloga *proti* s istim padežom (...*proti obćemu dušmanu*) te uzroč-

na uporaba prijedloga *zbog* i *radi*. No protivna je normi uporaba prijedloga *uslijed* (*uslied*) u uzročnom značenju (utekoše *uslied Ugarskoga navaljenja* i *nutrnjih razpra*) te u istom značenju uporaba veznika *pošto*.

No svi su navedeni primjeri odstupanja od norme zagrebačke škole ipak rubnom pojavom Ljubićeva jezika, stoga i potvrdom autorove nedvojbene jezične pripadnosti školi koja je obilježila književni jezik XIX. stoljeća – pripadnosti zagrebačkoj filološkoj školi.

Literatura:

Stjepan Babić – Božidar Finka – Milan Moguš, *Hrvatski pravopis*, V, prerađeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 2000.

Věkoslav Babukić, *Ilirska slovnica*, Zagreb, 1854.

Lada Badurina, »Počeci hrvatske pravopisne norme«, (pogovor uz pretisak *Pravopisa jezika ilirskoga* Josipa Partaša), Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2002., str. 37–67.

Ivan Brlić, »Deset pisama akademika Šime Ljubića Andriji Torkvatu Brliću«, *Starine*, knjiga 45, Zagreb, 1955.

Sanda Ham, *Jezik zagrebačke filološke škole*, Ogranak Matice hrvatske Osijek, Osijek, 1998.

Sanda Ham, »O jeziku Franje Cirakija«, u: *Franjo pl. Ciraki*, priredila Helena Sablić Tomić, Požega, 2004., str. 601–615.

Sanda Ham, *Povijest hrvatskih gramatika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2006.

Vatroslav Jagić, »Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske. Na podučavanje mladeži nacrtao prof. Sime Ljubić, Knjiga I. str. 334. u maloj osmini«, *Književnik*, II, 1865., Zagreb (navodi se prema: Vatroslav Jagić, *Izabrani kraći spisi*, Matica hrvatska, Zagreb, 1948.)

Ljiljana Kolenić, *Pogled u strukturu hrvatske gramatike (od Kašićeve do Tkalčevićeve)*, Pedagoški fakultet u Osijeku, Osijek, 2003.

Tihana Luetić, »Šime Ljubić kao upravitelj Zemaljskoga narodnoga muzeja u Zagrebu od 1876. do 1878. god.«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, HAZU, Zagreb, 2002.

Tihana Luetić, »Korespodencija Šime Ljubića i Franje Račkoga«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, HAZU, Zagreb, 2003.

Šime Ljubić, »Nikoliko ričih o ljubomudrju jezika slavjanskoga«, 1847., (navodi se prema: Ivan Pederin, »Dva neobjavljena sastava Šime Ljubića *Nikoliko ričih o ljubomudrju jezika slavjanskoga* i *Relazione della storia colle altre e relativo metodo d'insegnamento nelle scuole*«, *Croatica Christiana Periodica*, XIII, br. 24, str. 76–115; Zagreb, 1989.)

Šime Ljubić, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, knjiga I, Rijeka, 1864.

Šime Ljubić, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, knjiga II, Rijeka, 1869.

Mile Mamić, »Upotreba akuzativnih oblika zamjenice ona«, *Jezik*, XXXII, Zagreb, 1996.

Antun Mažuranić, *Slovnica hrvatska za gimnazije i realne škole*, IV. izdanje, Zagreb, 1869.

Cvjetko Milanja, »Književnopovijesna koncepcija Šime Ljubića«, *Riječki filološki dani*, Zbornik radova 3, Zagreb, 2000., str. 227–233.

Jadranka Mlikota, »Prijedložno-padežne sveze u hrvatskim gramatikama 19. i 20. stoljeća«, *Jezikoslovlje*, 2–3, str. 57–72; Osijek, 1999.

Jadranka Mlikota, »Slovopis i pravopis u slovnica 19. st.«, *Književna revija*, br. 3–4, str. 247–260; Osijek, 2005.

Dragutin Parčić, *Rječnik hrvatsko-talijanski*, treće, popravljeno izdanje, Zadar, 1901., (pretisak Zagreb, 1995.)

Josip Partaš, *Pravopis jezika ilirskoga*, Zagreb, 1850., (pretisak Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2002.)

Ivan Pederin, »Korespondencija između Andrije Torkvata Brlića i Šime Ljubića (1851–1861)«, *Revija*, XXIII, br. 6, str. 59–72; Osijek, 1983.

Ivan Pederin, »Izbor iz pisama upućenih Šimi Ljubiću«, *Croatica Christiana Periodica*, X, br. 18, str. 117–165; Zagreb, 1986.

Ivan Pederin, »Dva neobjavljena sastava Šime Ljubića *Nikoliko ričih o ljubomudrju jezika slavjanskoga* i *Relazione della storia colle altre scienze e relativo metodo d'insegnamento nelle scuole*«, *Croatica Christiana Periodica*, XIII, br. 24, str. 76–115; Zagreb, 1989.

Ivan Pederin, »Život i ideološki sadržaj u djelu Šime Ljubića«, *Croatica Christiana Periodica*, XVI, br. 29, str. 85–125; Zagreb, 1992.

Vlasta Rišner, *Iz jezične prošlosti i sadašnjosti*, Ogranak Matice hrvatske Osijek, Osijek, 2006.

Tade Smičiklas, »Život i djela Šime Ljubića«, *Ljetopis JAZU*, XII – za godinu 1897., str. 150–243; Zagreb, 1898.

Branka Tafra, *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*, Matica hrvatska, Zagreb, 1993.

Branka Tafra, *Jezikoslovna razdvojba*, Matica hrvatska, Zagreb, 1995.

Vinko Valčić – Milan Škrbić, »Geneza Ljubićeva »Ogledala...« u svjetlu razvitka nacionalnoga pokreta u Dalmaciji«, *Radovi FF u Zadru*, 1960.–1961., sv. 2, str. 170–195; Zadar, 1963.

Adolfo Veber Tkalčević, *Slovnica hrvatska za srednja učilišta*, III. izdanje, Zagreb, 1876.

JEZIK LJUBIĆEVA OGLEDALA

Sažetak

Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži Šime Ljubić objelodanjuje u drugoj polovici XIX. stoljeća. Vrijeme je to još uvijek vrlo snažne zagrebačke filološke škole što svojim gramatičarskim radom potvrđuje Antun Mažuranić,

a posebno Vjekoslav Babukić. Jezik normiran na stranicama njihovih slovnica živi je jezik koji pronalazi potvrde u djelima hrvatskih književnika XIX. stoljeća. Koliko je utkan i u navedeno djelo Hvaranina Šime Ljubića, pokazuje jezična analiza *Ogledala* na svim razinama: slovopisnoj, pravopisnoj, fonološkoj, morfološkoj i sintaktičkoj, ali zadirući samo u one pojedinosti koje su znakovite upravo za jezik zagrebačke filološke škole.

ABOUT THE LANGUAGE OF LJUBIĆ'S *MIRROR*

Summary

Šime Ljubić issued his work *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži* in the second half of the 19th century. The Zagreb school of philology was still very influential at that time, which is evident in the works of several grammarians, such as Antun Mažuranić, and particularly Vjekoslav Babukić. The standardized language of their grammar textbooks is a living language, reflected in the works of the Croatian writers of the 19th century. The extent to which this language is woven into the work of Šime Ljubić can be seen on all levels of the linguistic analysis of *Ogledalo*: orthographic, phonological, morphological and syntactic level, however, encompassing only the details characteristic of the language of the Zagreb school of philology.

Vinko Brešić

Šime Ljubić i počeci hrvatske književne povijesti

Izlaganje (referat sa znanstvenoga skupa)
UDK 821.163.42.09 Ljubić, Š.

Hrvatska književna historiografija svoje moderne početke vezuje uz Vatroslava Jagića i njegove književnopovijesne priloge, u prvom redu uz *Historiju književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga*, tj. njezin prvi i jedini dio posvećen srednjovjekovnoj književnosti (1867.). Čak i kada se spominju, Jagićevim se prethodnicima pri tome posvećuje manja pozornost. Među tim prethodnicima dvojica su neko vrijeme bili Jagićevi suvremenici, dok su druga dvojica iz relativno dalje prošlosti. U prvome slučaju misli se na Dragutina Seljana i njegov *Početak, napredak i vrédnost literature ilirske* (1840.) te na Šimu Ljubića i njegovo *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske* (I/1864., II/1869.), u drugome na Serafina Crijevića i njegovu *Bibliothecu Ragusinu* nastalu od 1726. do 1744. godine te na Franju Appendinija i glavno mu djelo *Notizie storico-critiche...* (1802.–1803.). Dakako, u pitanju su ne sva, već najznačajnija imena i djela naše književne protopovijesti, a njima valja dodati još jedno; iako je riječ o Slovaku, posthumna dvosveščana *Geschichte der südslavischen Literatur* (Prag, 1864.–1865.) Pavela Josefa Šafařika također je sudjelovala u oblikovanju hrvatske književne povijesti sve do Gjure Šurmina i njegove *Povjesti književnosti hrvatske i srpske* (1898.).

Uz načelnu srodnost, naime, da se sve bave usustavljanjem pisaca i djela, među njima postoje mnoge razlike. U prvome redu Crijević i Appendini pripadaju dopreporodnoj historiografskoj tradiciji, a ona je tradicija regionalnih hrvatskih literatura, dok sve ostale nastaju sa stajališta jedinstvene nacionalne književnosti. Seljanova knjižica, nastala na vrhuncu ilirskoga pokreta, prvi je pokušaj književnopovijesne sistematizacije »literature ilirske u prvoj dobi svoje mladosti«. Ona je ujedno i pionirsko djelo naše literarne historiografije, jer se njome prvi put usustavljuje književna produkcija jednoga razdoblja. Ona također prva naznačuje okvire i načela dvaju književnopovijesnih modela koje i danas nazivamo starija i novija hrvatska književnost. Nakon Seljanove studije i nekoliko srodnih priloga drugih autora po preporodnoj periodici – od Ivana Kukuljevića, preko Antuna Mažuranića, Mirka Bogovića i mladoga Jagića – pojavilo se Ljubićevo *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske* kojim je mlada nacionalna literarna historiografija naznačila okvire i načela na kojima će se dalje razvijati do kraja XIX. stoljeća.

To je razdoblje u znaku filološkog ovladavanja građom i njezine reprezentacije prema različitim ideološkim, metodološkim i estetskim faktorima, koji po prvi put sudjeluju u proizvodnji nacionalnoga književnog kanona proizvođači ujedno vlastitu i po mnogo čemu specifičnu historiografsku naraciju.

O kakvoj se to naraciji radi pokušat ćemo pokazati upućivanjem u ovoj prigodi samo na neke aspekte Ljubićeva *Ogledala*.

U prvome redu valja reći kako se radi o dvije relativno opsežne knjige u kojima ključno mjesto zauzima pojam »jugoslavjanske« književnosti. No, dok se prva knjiga bavi »pregledom hrvatske poviesti« od doseljenja do 1835. kad po Ljubiću započinje »doba sasvim nova u našoj poviesti«, druga je uglavnom posvećena stanju književnosti od XV. do druge polovice XVIII. stoljeća, koje autor naziva »drugo doba«. U prvome njezinu dijelu Ljubić daje kratki »pregled političke poviesti jugoslavjanskih naroda za drugoga doba« – posebno za »Jugoslavjane«, posebno za Hrvate, potom opsežni pregled njihove književne povijesti, i to prvo hrvatske, a onda slovenske. Hrvatsku književnost on razlaže na osam potpoglavlja, i to tako da prva četiri posvećuje prosvjeti i obrazovanju na latinskome, grčkome i njemačkome, peto pak razvoju hrvatskog jezika, dok u ostala tri daje pregled pisaca (»radilaca«) po trima hrvatskim regijama: dalmatinskoj, slavonskoj i kajkavskoj. Same pisce razvrstava na »piesnike« i na »prostopisce«. Po istome je ključu izveo i poglavlje o slovenskoj književnosti.

U pristupnome dijelu ove iste knjige Ljubić ističe kako se »naša književnost« razvila te kako su plemena »jugoslavjanska« kroz ovo drugo doba postigla barem »književnu pobiedu«. Prije pregleda pisaca ističe također kako istodobno »nema govora« o bugarskom i srpskom radu, a što se »slovenskog plemena« »jugoslavjanskog naroda« tiče, ni ovdje sve do XIX. stoljeća nema prave narodne književnosti. Ukratko, zaključuje Ljubić, »prava kolievka narodne jugoslavjanske prosviete bje naša Hrvatska a osobito dalmatinsko primorje«. Zato mu je »najprvo latiti (se) opisanja narodne hrvatske književnosti«, označiti njezin »postanak i proživljenje« – i to »samo pregledno«, tj. »koliko treba da sbudimo narodnu sviest« i otkrijemo »sjajnu prošlost«.

Napokon, uz najavljeni pregled hrvatske književnosti Ljubić ističe i glavni problem, a to je nezastupljenost svih znanosti; zbog »pomanjkanja prave narodne vlade, učevnih zavoda narodnih, moćnih i izkrenih Mecenata« one nisu jednako razvijene, pa ih ne može na pravi način ni obraditi. Zato mu preostaje da kronološki navede najprije sve »piesnike« potom »prostopisaoce«, i to prvo naše književnosti u Primorju kao »ognjišta jugoslavjanske prosviete«, potom »kroz isto doba i u drugih stranah trojedne kraljevine, naime, u sadašnjoj Slavoniji i Hrvatskoj, gdje se narodna knjiga mnogo kasnije pojavila«.

Nakon što je »Marku Maruliću Spletćaninu« bez dvojbe pripisao zaslugu »da bude pripoznat ocem jugoslavjanskog umjetnoga pesništva«, a čakavski

proglasio prvim jezikom hrvatske književnosti, Ljubić među raznim književnim vrstama ističe kao najrazvijeniju liriku, posebno govori o *epici* i *pripoviestima u stihu*, potom o *dramatici*, i to o *tragediji* i *komediji*, ističe *šaljive* i *peckave pjesni*, *političke pjesnike* i *političke pjesme*, *ekloge* i *idilu*, *poslanice*, *pohvalnice* i *nadgrobnice*, *narodne poslovice* te *pjesništvo na prievodih*, *prozu – svietsku*, *nabožnu* i *crkvenu*, *životopise* i *pripoviesti*, a kad govori o pjesnicima, razlaže i njihovo *stihotvorje*. Uz ove književne oblike Ljubić pozornost posvećuje autorima i djelima iz *jezikoslovja*, *zemljiopisa*, *liekarstva*, *naravopisja*, *poljodjelstva* i *gospodarstva*, pojmovi *pučka književnost* i *klasicizam* česti su, posebnom pozornošću navodi ne samo učena i književna već i gospodarsko-obrtničko-poljodjelska »družtva«, a jednako tako spominje i žene koje su se okušale na području ovako shvaćenoga pojma književnosti i književnog života.

Drugim riječima, Šime Ljubić konstruira sliku književne prošlosti kao relativno čvrstoga i za svoje vrijeme modernog sustava na svim razinama: od periodizacije, preko socijalne i jezične do žanrovske slike. Iako mu je pojam književnosti sveobuhvatan, tj. uvelike podudaran pojmu pismenosti, kroz njegov se odnos prema djelu i autoru kao važnoj instanciji književnog života daju nazrijeti elementi književne institucionalizacije, tj. procesa zadobivanja autonomije književnosti kao specifične društvene prakse. Svoj sustav on podvrgava načelima suvremenosti književnopovijesnoga subjekta koji se nerijetko odaje u prvome licu naracije. Pokraj jakog prosvjetiteljskog i romantičkog naboja, među tim načelima u prednjem je planu i jaka ideološka dimenzija Ljubićeva diskursa, a reprezentira je više puta razlagan pojam njegova *jugoslavjanstva*. Nakon *slovinstva* i *ilirstva* ovaj će ideologem do kraja stoljeća demonstrirati vlastitu performativnu snagu te unutar mlade nacionalne historiografije izazivati aporije ne samo u književnopovijesnome diskursu Ljubića i njegovih suvremenika, već će djelovati duboko i u sljedećem, XX. stoljeću. Međutim, s obzirom da se *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske* bavi onim što je njegova suvremenost nazvala *starijom hrvatskom književnosti*, uloga Šime Ljubića bit će značajnija u kanonizaciji upravo dopreporodne hrvatske književnosti negoli u proizvodnji kanona postilirske, tj. *novije hrvatske književnosti*. U tome smislu o njemu kao i o drugim njegovim suvremenicima još će sasvim sigurno biti govora.

ŠIME LJUBIĆ I POČETCI HRVATSKE KNJIŽEVNE POVIJESTI

Sažetak

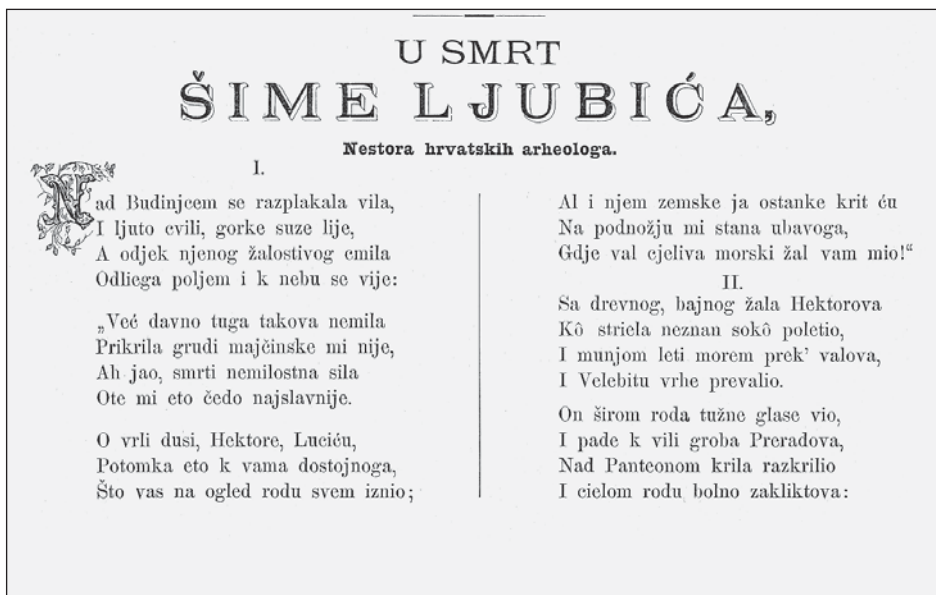
U prilogu se naznačuje okvir za teorijsko-metodološko i književnopovijesno kontekstualiziranje Šime Ljubića i njegova *Ogledala književne poviesti jugoslavjanske* (I/1864., II/1869.) kao jednoga od pionirskih djela u nacionalnoj književnoj historiografiji

koje je markiralo glavne pravce, ali i aporije u proizvodnji i oblikovanju pojma i slike hrvatske književnosti.

ŠIME LJUBIĆ AND THE BEGINNINGS OF THE CROATIAN LITERARY HISTORY

Summary

This paper aims to outline the theoretical and methodological frame, and the literary and historical context for Šime Ljubić and his work *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske* (I/1864, II/1869) as one of the pioneering works of the national literary historiography, marking the main directions, but also aporias in the development of the notion and the impression of the Croatian literature.

Sl. 12.: Početak pjesme koju je napisao Ante Petravić u povodu smrti Šime Ljubića

Robert Bacalja

Šime Ljubić i Vatroslav Jagić

Izvorni znanstveni članak
UDK 930-05 Ljubić, Š.
930-05 Jagić, V.

Odnos dva hrvatska znanstvenika i akademika započinje sredinom šezdesetih godina XIX. stoljeća koje koincidira sa snažnim htijenjem za uspostavom pojedinih znanstvenih disciplina te novim životom hrvatske književnosti, i traje do kraja XIX. stoljeća odnosno do Ljubićeve smrti 1896. godine. I jedan i drugi na području znanstvene periodike učinili su nemjerljiv prinos, osobito Jagić utemeljenjem *Archiva für slavische Philologie* i Ljubić koji je svojim *Viestnikom hrvatskog arheološkog društva* snažno pridonio afirmaciji povijesnih znanosti odnosno arheologije u Hrvatskoj. Prateći kronološki susrete Ljubića i Jagića jedno od najvažnijih je u suradnji u *Književniku*. Tamo Jagić započinje s književnom kritikom i kako su njegovi biografi izračunali, ispunja do jedne trećine časopisa rezultatima svojih filoloških istraživanja.¹ Suradnik u *Književniku* je i Šime Ljubić, no kako bismo današnjim rječnikom rekli, interaktivan odnos Ljubića i Jagića započinje kritika Vatroslava Jagića objavljena 1865. godine u kojoj se bavi Ljubićevim *Ogledalom književne povijesti jugoslavjanske*. Jagić upućuje Ljubiću kritiku na neprepoznavanju pravog predmeta proučavanja s obzirom na naslov, odnosno kud i kamo veću zastupljenost povijesti nego književne povijesti. Ovdje Jagić određuje precizno predmet proučavanja književne povijesti: »Povijest književna kako je pisac sam svoje djelo prozvao ne gleda toliko na događaje iz života državnoga koliko na napredak duševni koji se najboljima upoznaje iz narodne književnosti. U ovakovih je knjiga istom drugodne važnosti ono što u običnoj državnoj povijesti stoji na prvom mjestu. Prema tome imao bi prigovoriti gospodinu Ljubiću da se nije sasvim strogo držao svojeg zadatka zašto barem dvije trećine knjige ispisa čistom državnom povijesti; ali znajmo dobro da našoj mladeži sve jednako nedostaje.«² Jagić smatra da metoda kojom je knjiga rađena nije rezultirala jedinstvom, *eo ipso* to dokazuje nesklad između povijesti i književne povijesti, a s druge strane, jedinstvo ovog udžbenika razbija mnogo tematski različitih cjelina te veliko vremensko razdoblje koje

¹ »Jagić je ne samo utemeljitelj i jedan od urednika 'Književnika' nego i njegov glavni autor. Od ukupno 1821 stranice, koliko je u tri godine otisnuto, Jagić je napisao 437.« S. Damjanović, *Opširnost bez površnosti*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2006., str. 20.

² V. Jagić, »Ogledalo književne povijesti jugoslavjanske«, *Književnik*, II, br. 4, Zagreb, 1865., str. 566.

Ljubić prikazuje. Jagić ističe da je Ljubić trebao odijeliti povijesne činjenice od književnih činjenica. Ova Jagićeva primjedba je na mjestu, ali kako poznajemo genezu Ljubićeve knjige on zapravo nije u književnoj povijesti imao svog prethodnika za ovakav oblik obuhvatne sinteze,³ koja je u skladu s idejama Račkog proširena i na sve južnoslavenstvo premda je prvotno bila zamišljena kao *Povijest Narodne Dalmatinske Književnosti* i rukopisno završena u Zadru europske revolucionarne 1848., (dio prvi i drugi pod geslom »Živo Slavjanski Dalmatinski narod, Živili svi Slavjani pod Ustavom Josipovima, Živo Slavjanski jezik, Živila sloboda riči i posanja«⁴, te rukopisno završena s trećim dijelom u Zagrebu 1853. i predviđena tiskom kod Ljudevita Gaja. Knjiga je nastajala dugo i u njen nastanak uključeni su mnogi hrvatski znanstvenici, književnici i kulturni djelatnici, no predložka kod nas Ljubić nije imao. Stoga mu je zasigurno pomoglo djelo Eichoffa *Historie des slaves della langue at literature* (1839.). Rukopis prijevoda navedene knjige nalazi se u Ljubićevoj ostavštini u Zadru.⁵ Ljubić ju je preveo prije nego je nastala *Povijest Narodne Dalmatinske Književnosti* kao *Povijest Jezika i Književnosti Slavjanah* (Rusah, Serbah, Čekah, Poljakah i Letonah) te kako stoji »Drito iz francuskog na slavjanski prenesena od S. Ljubića Starogradjanina«⁶ (1847.). Knjiga je podijeljena u četiri dijela »Dio Pervi – Dogodovštine Slavjanske, Dio Drugi – Jezik Slavjanski, Dio Treći – književnost Slavjanska, Dio Četvrti – Narodne pjesme«.⁷ A konačno o Ljubićevom golemom znanstvenom zahvatu govori i Jagićev zaključak na kraju recenzije da on shvaća »taj predmet sasvim drugojačije (misli na književnu povijest op. R. B.), ali samo njegovoj teškoći na toliko osvjedočen da se nebih jošter osjećao dovoljno spremnim za tolik posao«.⁸ Kako smo rekli djelo je nastajalo dugo⁹ i Ljubić se tije-

³ »A nasa Dalmacia nije, i s xalostju, moram rechi do danaska ni jednog poviestnika svoje narodne književnosti dobila. Odkle u poizpravljenu ovoga posla koga sam dohvatio se nisam upravo reksi ikoga slidio, nu kao pcela koja izpija med iz svakoverstnoga cvitja, koje joj na livadi piod oci pada, samo da sladkih nosi sokah (...), i ja sam po isti nacin radio, sakupljajuchi iz knjigah domovskih dogodovstinah, iz nadometakah Zadar-ske Oglasnice, casopisah nasih, iz mnogih drugih knjixicah u razlicnih dobiih na svitlo podanih.« Š. Ljubić, »Uvedenje«, u *Poviest Dalmatinske Narodne Knjixevnosti*, DAZD, Ostavština Šime Ljubića, Sig. Ljubić VII/9 rukopisi, 17, str. 5–6.

⁴ Nav. dj., str. 6.

⁵ *Poviest Jezika i Književnosti Slavjanah*, Ostavština Š. Ljubića, Sig. Ljubić VII/9, rukopisi 18.

⁶ Nav. dj. str. 1(6).

⁷ Usp. F. G. Eichoff, *Poviest Jezika i Književnosti Slavjanah*, DAZD, Ostavština Š. Ljubića, Sig. Ljubić VII/9, rukopisi 18, str. 11(14).

⁸ V. Jagić, nav. dj., str. 572.

⁹ Ljubić je dugo tražio izdavača za svoje djelo i tek ga je našao u Rijeci, u osobi Benedikta Bartula Smaića, velikog župana riječkog. Djelo je, kako je navedno u tekstu započeto (završeno) 1848., a tiskano tek 1865. S druge strane kolebao se oko naziva i sadržaja svojega djela. Pri tom je čitav niz lektora i korektora angažirao oko konačne verzije rukopisa. Između ostalih u lekturi, ali i u samom nastajanju djela sudjelovali su: Ivan Kukuljević, Girolamo Suttina, učitelj, A. Stazić, Božidar Petranović, koji je na kraju pojedinih poglavlja ispisivao svoje opaske i prijedloge, a kratko je i Vuk Stefanović-Karadžić imao rukopis u Beču. Konačno, Ljubićev rukopis uzeo je na lekturu Andrija Torkvat-Brlić. Usp. Vinko Valčić, Milan Škrbić, »Geneza Ljubićeve 'Ogledala...' u svjetlu razvitka nacionalnog pokreta u Dalmaciji«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, (Razdio historije, arheologije i historije umjetnosti1), II, sv. 2, (1960./1961.), Zadar, 1963., str. 188–190.

kom tih godina (od 1848. do 1864.) kolebao, odnosno nije prihvatio sugestije i pojedine prijedloge Kukuljevića da djelo tiska pod naslovom *Povijest dalmatinske hrvatske književnosti*¹⁰ već je konačnu varijantu u skladu s predloškom Eichoffa nazvao *Ogledalom književne poviesti jugoslavjanske*. Nadalje, Jagić mu zamjera na ekstenzivnom prikazu općeslavenskih odnosa te napominje da je trebao više prostora posvetiti odnosima Srba i Hrvata, ali još više suziti pregled na hrvatske prilike. Ovdje je u prikazu Jagić zastupao onu Kukuljevićevo misao, da se Ljubić trebao zaustaviti na prikazu hrvatske nacionalne književnosti, te s druge strane da se u toj golemoj građi nije snašao. Prilaže tom zaključku misao da je hrvatski narod u novu postojbinu došao mnogo uređeniji odnosno razvijeniji od njihovih zapadnih susjeda: »Ja bih dakle želio bio, da je pisac u poviesti duševnoga života naših starih Hrvata najvećma iztaknuo njihove osobne vrline i krieposti, na koliko ih njima prisvaja, jeda bi čitatelj mjesto obćenite i maglovite slovjenke uočio, ako i manju, a ono izrazitiju sliku hrvatsku. To se je barem donekle lako dalo sastaviti. Uzmite samo, da nekoliko pojava navedem, koliko je vrijedno, što su Hrvati na jug došli kao uredjen narod pod vlastitim narodnim vodjama! Nemože li se odatle pouzdano zaključiti na veću narodnu razvijenost, nego li što je bijaše n. pr. u njihovih zapadnih susjeda slovenskih?«.¹¹ Jagić ističe i ulogu »starih Hrvata« za razvoj bogoslužja na narodnom hrvatskom jeziku.¹² Sve te početke kao što je početak pismenosti i organiziranog života smatra da treba istražiti, utvrditi i objaviti. S druge strane Ljubiću priznaje kako je išao neutritim stazama, jer u našoj znanosti tada nije bilo većih književnopovijesnih istraživanja, no dotadašnja istraživanja bilo domaća ili inozemna, Ljubić je po Jagićevoj ocjeni dobro rabio za svoju sintezu. Jagić se također osvrće na Ljubićevo znanstvenu neodlučnost, jer kada o jednom predmetu govori ističe razna mišljenja, a ne iznosi svoj stav, što mu se čini neuvjerljivim i po znanost štetnim. S druge strane, upravo namjena knjige (»na podučavanje mladeži«) nameće drukčiji pristup, jer mladi čovjek nema velik vidik očekivanja, pa prema tome ne može mu se o pojedinom fenomenu govoriti na ovakav način.¹³

¹⁰ »(...) vjerujte mi da mi velikom nestrpljivosti čekamo ovo dielo, jer nam je neobhodno potrebito za pokazati svijetu koliko je naš hervatski narod i duševno radio; samo bi želili da vi gospodine vašem dielu dadete naslov 'poviest dalmatinsko-hervatske književnosti' i to poradi naše bratje serbaljah, koji bi rada da je sva Dalmacia serbska prem da tamo do jučer ime ovo skoro ni poznato nebijaše a mislimo da se neće te ni Vi imena Hervat stiditi, kad se nisu Marulić, Hanibal Lucić, Zlatarić (...) Hektorović i mnogi drugi dalmatini stidili. U ostalom ako imate još vremena, drago bi nam bilo, kad bi svoje dielo na pregled ovamo poslali, nebi li mi možebiti još štogod dodati mogli, budući da su i kod nas nieki, već od duljeg vremena, ne baš poviestji književnosti, nu tim više bibliografijom domaćom bave, koja je prvi temelj i poviesti«, I. Kukuljević, »Pismo Šimi Ljubiću«, od 2. travnja 1853., DAZD, Ostavština Šime Ljubića, Sig. Ljubić 11/VIII, korespondencija, br. 200.

¹¹ V. Jagić, isto, str. 567.

¹² Usp. V. Jagić, nav. dj., str. 567–568.

¹³ »Ali i kraj tolike zdušnosti u upotrebljavanju svijui dojakošnjih iztraživanja nije mu knjiga prosta od jedne poglavite mahne, što je suviše neodvažna. Taj prigovor shvaćam ovako: Gdje se god po dvoje ili više raznih mnienja – a to se često događa – međjusobno bori te jedno drugomu odapire, neudara pisac onim odrješitim putem, te bi samo jedan način tumačenja odabrao i prihvatio, a ostale zavrkao, nego izbajra redomice, sve paće

Za razliku od državne povijesti, kako piše Jagić, Ljubićeva književna povijest je bolja polovica ovog izdanja. No, i o ovom dijelu Ljubićevog *Ogledala* Jagić kao pravi kritičar iznosi Ljubićeve propuste. Nenavodeenje niza glagoljskih spomenika rukopisnog podrijetla koji su već tiskani u Berčićevoj *Hrestomatiji*, kod Šafarika, ali i u samoj Jagićevoj objavi.¹⁴ Također mu zamjera na nazivu »Nova jugoslavenska književnost« koja prati događaje od VII. do konca XIV. stoljeća, jer smatra da ne može ono što je nastalo u VIII., IX., X., XI., XII. i XIII. stoljeću spadati u noviju književnost. No i odnos naslovljenog predmeta i građe Jagić ocjenjuje promašajem, jer Ljubić opet govori o čistoj povijesti pojedinih južnoslavenskih naroda: Slovenaca od 83. do 86., Hrvata od 89. do 156., Srba od 157. do 217., Bošnjaka i Hercegovaca od 217. do 273. i Bugara od 273. do 297. stranice.¹⁵ U raščlambi srpske i hrvatske književnosti Jagić se kritički osvrće na Ljubićev zaključak o srpskom kontekstu *Ljetopisa popa Dukljanina* ili pak na srpske utjecaje na Menčetića i Đoru Držića.¹⁶ Jagić kao pravi znanstvenik smatra da je ovo tek početak i da ovo znanstveno djelo još nije završeno, ali *Ogledalo* preporučuje hrvatskoj mladeži.¹⁷ Valja istaknuti da je Jagić već nekoliko godina kasnije čitao u razredu historičko filološkom 5. lipnja 1867. dijelove svoje *Historije književnosti naroda hrvatskog i srpskog*. Ovo djelovanje Jagića i Ljubića u *Književniku* tijekom 60-tih prethodni osnivanju Akademije, a ujedno su to i značajni prinosi razvoju hrvatske filologije i hrvatske povijesne znanosti te utemeljenju Akademije 1867. godine. Svakako valja govoriti o svojevršnom interaktivnom odnosu, pa po kritici Jagića, Ljubić u drugom dijelu svojega *Ogledala* posvećuje najviše prostora hrvatskoj književnosti: od 297.–516., premda je »Odjel II.« nazvao »Pregled književne poviesti jugoslavjanskih naroda za drugoga doba«¹⁸ s onim spomenutim umetkom »Razvoj Hrvatskog jezika« od 337. do 365. stranice. O slo-

po koji put i bez kakvih sa svoje strane primjetaba tako da je razložito bojati se, jeda li će mladjahan čitalac toliko duševne sile smoci, da sam istinu razabere i dokuči«, V. Jagić, isto, str. 568.

¹⁴ »Zar su nam 'Glagolska tiskanja kod Jugoslavjana', izborjena u 7., preča i vasznija od tolikih prevažnih rukopisnih knjiga, koje su dielomice već pročitanе i štampane (n. pr. u Berčićevoj Chrestomatiji, u Šafarikovih pamatah; mnogo će donieti i mojih primera diel drugi), a ipak u toj knjizi neima o njih nikakova spomena, (...)«, Isto, str. 569.

¹⁵ Usp. V. Jagić, nav. dj., str. 570.

¹⁶ »Veoma mi udari u oči ova izrjeka str. 69: »ista kronika dukljanska, najstariji spomenik našega jezika, pisan bez dvojbe od Srbina u srpskoj zemlji(?) i djela najstarijih pisateljah dubrovačkih i kotorskih, rodом srbskih ili odgojenih barem pod uplivom srbskog nariečja, kako n. pr. Šiška Menčetića, Gjore Daržića itd. sadržavaju mal da ne sve zgor navedene razlike (hrvatske).« To je svakako čudnovat izvodak! Dan današnji prisvaja se u razabiranju potankih narodnjih srodnosti ili različitosti upravo prvi i poglaviti obzir jeziku; s druge strane priznaje se, da su Menčetić, Daržić itd. baš onim jezikom pisali i to s onimi osobinama, koje se s neke strane rado, da i preko mjere i razloga rado izpotiču kao – specificum hrvatski; i opet što sledi odatle? da su Menčetić, Daržić itd. pisali srbski! Po kojoj logici?« Isto.

¹⁷ »Knjigu pako preporučam svesrdno onoj malenoj ali odabranoj sačici ljudi, u koje jošter tinja nekoliko ljubav do hrvatske književnosti, i napose mladeži školskoj, koja će iz nje veoma mnogo naučiti (...)«, V. Jagić, nav. dj., str. 572.

¹⁸ Usp. Š. Ljubić, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske*, Riečki Emidia Mohovića Tiskarski Kamen. Zavod, Rieka, 1869., str. 269.

venskoj književnosti piše od 538. do 548. stranice, dakle svega deset stranica. U drugom dijelu druge knjige objavljenoj u Rijeci 1869., Ljubić se tek tu bavi pravom književnom poviješću, jer je prvi dio opet posvetio povijesnom pregledu prilika od XV. do XVIII. stoljeća. Iščitavajući prvi dio koji je nazvao »Odjel I. Pregled političke poviesti jugoslavjanskih naroda za drugoga doba«¹⁹ vidi se da se drži najviše nacionalnog okvira, tako da se vrlo iscrpno i pregledno hrvatskom poviješću bavi od 5. do 296. stranice. Tako i u drugom dijelu gdje nakon pregleda razvoja hrvatskog jezika dijeli korpus na »Radilci Hrvatsko-Dalmatinski na polju jugoslavjanske književnosti za ovo drugo doba. A. Piesnici Hrvatsko-Dalmatinski«,²⁰ kojeg započinje s Markom Marulićem, zatim »B. Prostopisci Hrvatsko-Dalmatinski«,²¹ te »Radilci Hrvatsko-Slavonski na polju jugoslavjanske književnosti za ovo drugo doba. A. Piesnici Hrvatsko-slavonski«²² i »B. Prostopisci Hrvatsko-slavonski«.²³ U posebno poglavlje izdvaja i hrvatske kajkavske pisce: »Radilci Hrvatsko-Kajkavski na polju jugoslavjanske književnosti za ovo drugo doba«.²⁴ Korpus hrvatske kajkavske književnosti od XV. do XVIII. stoljeća opet dijeli na »A. Piesnici Hrvatsko-Kajkavski«²⁵ i »B. Prostopisci Hrvatsko-kajkavski«.²⁶ Svakako da je, uz Jagićevu kritiku, Ljubićevom okretanju prema nacionalnom korpusu zasigurno pomogla i velika korespondencija s hrvatskim znanstvenicima, osobito s Kukuljevićem. Ljubićevo je *Ogledalo* u ovom drugom dijelu predložak i izvor za kasnije književnopovijesne rasprave, što ističu mnogi koji su se bavili Ljubićevim djelom: »Kasnije, predstavljala je temelj na kojem su drugi nastavljali graditi i korisno je poslužila mnogim književnim historičarima, sastavljačima enciklopedija, zbornika itd. jer se odlikovala obilnim biografskim i bibliografskim podacima, osobito što se tiče dalmatinske književnosti zbog koje je djelo prvobitno i nastalo«.²⁷ Nedvojbeno polazeći od kritike Ljubićevog *Ogledala* objavljene 1865., Jagić piše 1867. svoju književnu povijest – *Historiju književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga*, a tome je kako je navedeno prethodilo čitanje u Akademijinom razredu, odnosno ideja da to bude samo dio opširne književne povijesti koji nije realiziran do kraja.²⁸ No Jagić, prem-

¹⁹ Nav. dj., str. 3.

²⁰ Isto, str. 365–366.

²¹ Isto, str. 428.

²² Isto, str. 481–482.

²³ Isto, str. 491.

²⁴ Isto, str. 502.

²⁵ Isto, str. 504.

²⁶ Isto, str. 516.

²⁷ Vinko Valčić, Milan Škrbić, »Geneza Ljubićeva 'Ogledala...' u svjetlu razvitka nacionalnog pokreta u Dalmaciji«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, (Razdio historije, arheologije i historije umjetnosti), II, sv. 2, 1960./1961., Zadar, 1963., str. 176.

²⁸ »Moje čitanje predstavljalo je odlomak iz moje *Istorije literature*, koju sam zamišljao u velikom planu, tako da je moja prva knjiga bila tek uvod u nešto čega nije bilo«, Vatroslav Jagić, *Spomeni mojega života I. deo (1838–1880)*, Srpska kraljevska akademija, Posebna izdanja, knj. LXXV. Društveni i istoriski spisi, knj. 30, Beograd, 1930., str. 78.

da daleko iznad Ljubića u znanstvenoj egzaktnosti također upada u zamku kulturne i društvene povijesti, a ona kritičnost upućena Ljubiću u smjeru manje frekvencije hrvatske književnosti nalazimo i kod Jagića. I njegova književna povijest više slijedi koncepciju općeslavenske kulturne i književne povijesti.²⁹ Na kraju krajeva malo se otišlo od onog Eichhoffovog predloška koji je slijedio kako smo istaknuli, u svojem djelu Ljubić. Vrijednost ove Jagićeve književne povijesti koju autor prvenstveno shvaća »kao dio sveobuhvatne i opće povijesti i razvoja kulture i duha jednog naroda«, Nikica Kolumbić ističe u Jagićevu jasnom osjećaju »za stvarne književno-umjetničke kvalitete« te »zrelost njegovih vrijednosnih prosudbi« u »tom sintetičkom djelu (...) u nekim pojedinačnim i usputnim zapažanjima«³⁰. Držeći se ovih Kolumbićevih misli, ističem između ostaloga, recentnu Jagićevu uporabu Benfeyeve migracijske teorije koju Jagić rabi u dijelu svoje književne povijesti pod nazivom: »4. Paralele i izvori naših narodnih priča«. Pri tom ističe motiv prepoznavanja (»motiv o cipeli«) uspoređujući Grimmovu varijantu *Pepeljuge* i izvornu hrvatsku usmenu bajku iz varaždinske okolice *Mačuha i pasterka*.

Značajno je za našu temu i rasprava Ljubića i Jagića nakon objave Jagićeve »Gradje za slovinsku narodnu poeziju« 1876. Ovu obuhvatnu raspravu objavljenu u *Radu JAZU*,³¹ a predstavljenu na sjednici razreda od 16. listopada 1876. potaknula je Ljubića da se oglasi s tekstom »Prilog Jagićevoj razpravi 'o gradji za slovinsku narodnu poeziju'« (članak je predan kako stoji u podnaslovu na »sjednici filologičko- historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 10. veljače 1877.«).³²

Naime, Jagićevo iscrpno istraživanje narodne poezije ide od samog početka pjevanja u prvobitnom ljudskom društvu do komparativnog značenja pojma pjesme i pjevanja kod Slavena te pregleda tematike i uloge pjesnika i pjesništva u Slavena. Ljubić dopunjuje 7 poglavlje koje u podnaslovu glasi »Južnoslovinski ljetopisi ne govore o pjevanju nego samo malo. Svjedočanstva iz XIV., XV., XVI. i XVII. stoljeća. Dalmatinsko dubrovačka književnost mukom odobrava narodnu poeziju. Tragovi narodne poezije u najstarijih Lirika, u Hektorovića, Gundulića, Palmotića. Prvi skupljači u 16 st. Kačić«.³³ Polazeći od Jagićeve misli: »lako može biti da je već i sada južnoslovinskim historicima gdje koje mjesto u glavi na koje ja dosele ne naiđoh, pa ću biti rad

²⁹ Usp. Nikica Kolumbić, »Vatroslav Jagić kao autor povijesti hrvatske književnosti«, *Zbornik o Vatroslavu Jagiću*, Hrvatski studiji, Zagreb, 2007., str. 30.

³⁰ N. Kolumbić, nav. dj., str. 30.

³¹ »Gradja za slovinsku narodnu poeziju. Dio prvi. Historija svjedočanstva o pjevanju i pjesničtvu slovinskih naroda – Istraživanje Akademika Vatroslava Jagića«, *Rad JAZU*, 37, str. 33–137; Zagreb, 1876.

³² Š. Ljubić, »Prilog Jagićevoj razpravi 'o gradji za slovinsku narodnu poeziju' (Predano u sjednici filologično-historičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 10. veljače 1877.«) – Pravi član Šime Ljubić«, *Rad JAZU*, 40, str. 130–146.

³³ V. Jagić, nav. dj., str. 110.

svakomu novomu dodatku ili popunjenu«,³⁴ Ljubić se u svom prilogu osvrće na dvije Jagićeve teze, jedna je da Dubrovčani nisu pridavali osobitu pažnju narodnoj poeziji,³⁵ a druga (koja slijedi recentnu Benfeyevu migracijsku teoriju) vezuje se uz postanak hrvatske usmene epike u stihu, tj. da je ta vrsta usmenoknjiževnog stvaralaštva u hrvatsku usmenu književnost stigla iz Srbije i Hercegovine, te da su Hrvati ipak imali svoju epsku poeziju. Jagić naime ističe stariju tradiciju bugarske i srpske epske poezije: »Srbi i Bugari bijahu ranije i jače na pogazu, nego li Hrvati: za to i dobi ova poezija karakter srpski i bugarski. Istom uskoci i drugi preseljenici iz Stare Srbije, Hercegovine, Bosne i drugih nutarnjih zemalja na zapad i sjever, u Dalmaciju, Primorje, Hrvatsku i Slavoniju, raznesoše slavu srpskih epskih junaka(...) srpska epika posta zajedno i hrvatskom. Time ja ne mislim reći, da Hrvati nijesu imali druge epske poezije, vas koju dobiše s istoka, već samo da je veća slava junaka, što se okreći oko kosovske katastrofe i prvih ratova turskih, potamnila mnogu manje znatnu sadržinu«. ³⁶ Ljubić podastire misao u tekstu da je moguće da je hrvatska epska poezija dijelom preuzeta iz srpske, ali otvara mogućnost da su Hrvati samostalno gradili svoju epsku poeziju te da je i u Hrvatskoj bilo događaja za junačke epske pjesme (npr. pobjeda nad Tatarima): »Da je Hrvatima epska poezija došla iz Srpske, moguće je, ali je moguće i to, da su i oni samostalno gradili na podlozi, ka kojoj su i sami bar nješto doprinieli te ju i svojom smatrali, a bilo je i u hrvatskoj događaja, koji su mogli narod uzdrmati i prije Turčina, na pr. Tatarska pobjeda«. ³⁷ Ljubić također upućuje na izvore o raširenom pjevanju na narodnom od Ivana Đakona (Johannis Diaconi *Chronicon Venetum* – G. H. Pertz. Mon. Germ. 1847. Vol. VII. 31) do Farlatijevih izvora vezanih za zadarsku crkvu (*Historia translationis s. Anastasie*) i kroničara pojedinih dalmatinskih komuna (čije zapise uglavnom navodi prema Farlatiju). U velikom potezu od Osora do Kotora navodi primjere i prigode u kojima se pjevalo, ali i poteškoće s kojima se kler nosio neshvaćen od višeg svećenstva. ³⁸ No Ljubić koristi i druge izvore o narodnom pjevanju u Dalmaciji. Osobito djelo V. Solitra *Documenti storici* (Venezia, 1844.) iz

³⁴ Šime Ljubić kao polazište priloga Jagićevoj raspravi ističe Jagićevu misao o tome da vjerojatno nije do svih izvora došao te poziva povjesničare da ga dopune: »Gosp. Jagić, komu je poglavito do toga, da se ovaj predmet što više razjasni i obogati, veoma shodno primjećuje: »možemo se nadati, da će s vremenom još takovih sitnica izići na javu, kada se stane bolje tražiti, a lako može biti, da je već i sada južnoslovenskim historicima gdje koje mjesto u glavi, na koje ja do sada nenađjoh; ja ću biti rad svakomu novm dodatku ili popunjenju«. Prema toj želji g. Jagića evo mene, da nešto Jagićeva na pravu stazu navedem, a nješto po mogućnosti i priložim«, Šime Ljubić, nav. dj., str. 130.

³⁵ (...) ali toliko je već općenito iz historije poznato, da sam grad Dubrovnik nije nigda njegovao epskih pjesama nego ih je dobivao iz Hercegovine, Bosne, Konavljia i Primorja«, V. Jagić, nav. dj., str. 113.

³⁶ Isto.

³⁷ Šime Ljubić, nav. dj., str. 131.

³⁸ »U Trogiru bio je već davno običaj, da biskup svake subote po podne 'tria pocula suis canonici propinare' (eto nam zdravice). Biskup Mihovil, koji je na Trogirskoj stolici sjedao u drugoj polovici XII. stoljeća htjede se toga osloboditi; ali kanonici udare prizivom na prvostolnika spljetskog Petra VIII., koji g. 1192. riješi stvar na korist kanonika (...)«, Š. Ljubić, nav. dj., str. 135.

kojega donosi i izvješće splitskog kneza od 6. travnja 1574. u kojem se opisuje nesretna ljubav Turčina Adela i Marije Vorničeve, koju je obradio narodni pjesnik »Boctuli«.³⁹ Dakle radi se o priči koja je Luki Botiću bila polazište za njegovo djelo *Biedna Mara* 1861.,⁴⁰ ali tu činjenicu Ljubić u svojem tekstu ne spominje. Kao i u primjeru Jagićeve recenzije Ljubićevog *Ogledala* i ovdje imamo nadopunu, ali sad akademika Ljubića kojemu su dalmatinski ljetopisi bili dostupniji, a nisu Jagiću, kako je Ljubić naveo u svojoj dopuni u raspravi. Jagić se nije osvrnuo na Ljubićev prilog, jer je njegova »Gradja za slovinsku narodnu poeziju« opsežna studija koja je tih godina (utemeljena na suvremenim znanstvenim teorijama) značajan prinos komparativnom proučavanju usmenoknjiževnog pjesništva slavenskih naroda.

Ove recenzije nadopunjavale su Jagića ili Ljubića, i akademski upućivale na nove znanstvene rezultate u književnoj povijesti. No, posve drukčiji diskurz ima Ljubićev odgovor Jagiću na kritički osvrt od svega nekoliko rečenica u *Archivu*⁴¹ u kojima je spomenut kao nekompetentan znanstvenik. Ljubića je, dakle izazvalo na oštar odgovor tekstom »Gospodinu V. Jagiću« (*Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva*, IV, br. 1, str. 28–32; Zagreb, 1882.) Jagićevo pisanje u *Archivu für slavische Philologie*, iz 1881., gdje je prikazao raspravu Ilariona Ruvarca *Prilošci k objašnjenju srpske istorije* (Beograd, 1880.). Tu je Jagić istaknuo sadržaj Ruvarčeve rasprave, pa između ostaloga posebno ističe Ruvarčevu kritiku Ljubićeve rasprave »O Posavskoj Hrvatskoj i o zlatnih novcih njezina zadnjega kneza Serma (1018)«. ⁴² Povod je bila Jagićeva kratka recenzija, ali je ujedno i žestok odgovor Ruvarcu i njegovom velikosrpskom pisanju. U ovoj polemici Ljubić ne bira riječi, pa tako Ruvarca naziva luđakom, a žestina odgovora raste s obzirom da mu je Jagić dao pažnje u *Arhivu*: »Ja tome nadripiscu i ludjaku, komu je cirilica jedino što valjda znade ili nebi odgovorio bio ni slovca kao nedostojnu moga odgovora, ili kao prostomu ruvarcu bio bi mu gdje-gdje opet u opaski zabo kost u grkljan da ne laje, no pošto je našo mogućeg zagovaratelja u g. V. Jagića, profesora odesko-berlinsko-petrogradskog samo ne hrvatskog sveučilišta (»A to, jer ovdje u rodu jedva mršavih forintača, onamo pako mastnih marka i rubalja. I ja sam mogao, još godine 1857. izručivao mi se dekret za tajnika

³⁹ »Ma intanto la donzella languiva, e mori, e fu sepolta in monastero, e dal literato e filosofo Boctuli le fu fatto questo per schiavo, dove fu messa: 'La nostra tortorella, che avia bellissime penne, e stata ferita, e venuto un cacciatore d un paese, e ha ferita – Bidna Mare!'«, Isto, str. 143.

⁴⁰ »Botić je našao u poviestnih bilježkah i spomen nekoga narodnoga pjesnika Bogtulije, i zabilježene odlomke njegovih u narodnom duhu spjevanih pjesmica o Adelu i Mari. Sve je to Botić upotrebio (...).« (Franjo Marković, »Uvod II.«, u: Luka Botić, *Pjesme*, Naklada Matice hrvatske, Zagreb, 1885., str. 41.

⁴¹ »(...) Nr. 20 u. 24 stellen der kritischen Genauigkeit des Akademikers S. Ljubić kein glanzendes Zeugnis aus, unglücklicher Weise ist S Ljubić als Numismatiker und Epigraphiker ebens so Wenig zuverlässig, wie als Geschichtsschreiber.« Kleine Mittheilungen. Bibliographischer Bericht. IV. Geschichte, Alterthümer (Prilošci k objašnjenju srpske istorije, od Ilariona Ruvarca, u Beogradu, 1880.), *Archiv für slavische Philologie*, V, sv. 1, 1881., str. 180.

⁴² Raspravu je Ljubić objavio u *Radu JAZU*, 43, str. 107–148; Zagreb, 1878.

centralnog odbora bečkoga za istraživanje sačuvanje starina u Austriji, svjedoci su tu živi, eno baruna Corniga u Gorici, koji mi ga nudio, i prof. A. Musaffe u Beču, ali sam volio rodu nego tudjinu») treba da se i rovarcem bavim daleko više nego ta budala zaslužuje«. ⁴³ Ovdje kao pravi polemičar vlastito ime Ruvarac pretvara u opću imenicu rovarac, dakle onaj koji ruši koji rovari, tako on u Ljubićevu tekstu nestaje kao ime. Što se tiče Jagića, ta srditost koja se nalazi u Ljubićevom tekstu dolazi od prethodnih rasprava iz *Otažbine, Narodnih novina* u kojima se Jagić kritički osvrnuo na pojedine Ljubićeve rasprave (npr. o »Opisu jugoslavenskog novca« i sl.). ⁴⁴ Ljubić navodi primjere i drugih polemičara, koji Jagiću prigovaraju da sa strane katedre dijeli »pাকে hrvatskim znanstvenicima i književnicima (...) odkako posta berlinskim profesorom, ostavio zadaću, da i tamo gdje neima nikakova ni povoda ni razloga, u sve što se u Hrvatskoj radi, pecka i zadirkiva, kao da bi htio kazati: otkako me izgubiste ne valja vam sav posao ništa«. ⁴⁵ U ovoj oštroj polemici Ljubić dalje navodi i primjer njegove nadopune (»Prilog Jagićevoj raspravi o gradji za slovinsku narodnu poeziju«): »Uz taj imao je pako g. Jagić još jedan razlog, da me sa svoje šetrogradske katedre onom otrovnom strielom kao jupiter tonans smrviti pokuša, a to je, što sam se usudio bielodano dokazati, da on, zabavljen kolosalnim radnjami, nije imao vremena naučiti jednostavnih stvari iz naše domaće prošlosti«. ⁴⁶ Polemiku nastavlja s Ruvarcem koji mu spočitava politički kontekst objave njegove »Rasprave o Posavskoj Hrvatskoj«, naime da je njen izlazak tempiran uoči Austro-Ugarske okupacije Bosne. Ljubić ističe da mu je povod raspravi bila pariška rasprava Schlumbergera o zl. novcu kojeg je on pripisao bugarskom knezu Sermu iz 1877. To ga je potaknulo da ispravi francuskog znanstvenika jer je smatrao da se radi u hrvatskom knezu Sermu: »On veli izrično da je tiskana u Radu i puštena u sviet pred što će austro-ugarska vojska ući u Bosnu. U Radu tiskaju se rasprave iako se u sjednicah čitaju; a moja se čitala u sjednici kad se još nije ni govor-kalo o aust. provali u Bosnu«. ⁴⁷ U daljnjem tekstu se osjeća evolucija nacionalnog osvješćenja kod Ljubića (od ne dalmatinske *slavenske, zatim jugoslavjanske* hrvatske do kako se vidi iz navoda do nacionalne – hrvatske: »U raspravi se pako bielodano dokazuje, da se je do početka XI vieka Posavska Hrvatska sterala do Drine. Ruvarac uze dakle, da je jugosl. Akademija poslala u sviet ovu moju raspravu tom namjerom, da i ovim putem uzakoni na starom pravu hrvatskom austro-magjarsku provalu u Bosnu, te udri kud kamo,

⁴³ Šime Ljubić, »Gospodinu V. Jagiću!«, *Vjesnik Hrvatskoga Arheološkoga Društva*, IV, br. 1, Zagreb, 1882., str. 28.

⁴⁴ Radi se o članku »O jeziku i književnosti sadašnjih Bugara, od prof. V. Jagića«, Preveo Lj. Miljković, *Otažbina*, II, knj. V, sv. 19, str. 508–521; 1880.

⁴⁵ Ovdje Šime Ljubić navodi pisanje Armina Pavića iz teksta: *Odgovor gospodi V. Jagiću i L. Zoru* – Armin Pavić, Zagreb, 1876., str. 2. Usp. Šime Ljubić, nav. dj., str. 29–30.

⁴⁶ Š. Ljubić, isto, str. 30.

⁴⁷ Isto.

ali mu udarci prostoga pajaca. U toj mahnitosti ne šteti ni ma koga od nas, kako dokazuju rieči po Hrvatu V. Jagiću wahre perlen, kojimi svoj rukopis zaglavljuje: ‘Stari panonski Sloveni, koji su u IX veku tražili učitelja i nastavnika u Carigradu, bijahu, kao što sami kažu, prosta čad; a današnji vlastnici, književnici i naučenjaci u takozvanoj trojednoj kraljevini, ta gospoda, pocrpavši nekoliku mudrost latinsku (sic) mrze i gone danas iz javne upotrebe pismo slovensko, rodjeno pismo starih panonskih Slovena (Obratno dokazuju mnogobrojna djela od učenih Hrvata izdana o glagolici, a još jasnije ovogodišnja svečanost.), ka kojima su možebiti i žitelji između Drave i Save, danas tako zvani posavski Hrvati, pripadali’«. ⁴⁸ Koliko je žestoko odjeknula ova polemika vidi se u *Spomenima mojega života* gdje se navode riječi Račkoga: »Jeste li čuli kako Vas je Ljubić radi malene opaske u »Archivu« napao u »Viestniku«? Ako ga niste dobili, niti ga ne tražite, jer bi se samo ljutili. (Ja sam držao si za dužnost jednom stati na put onomu literarnomu gusarstvu, koje iz osvete tjera *Deželić* te samo sramoti našu i onako malenu literaturu, pa sam odkrio u »Obzoru« njegovo neznanje o historiji. Eh da Vam je sada viditi kako me napadaju u Starčevićевой »Slobodi« i to ponajviše s toga što ne vjerujem da je i *Kvaternik* veliki historik!!« ⁴⁹

Posve drugačiji diskurz iščitavamo iz pisama Jagića Ljubiću. U Državnom arhivu u Zadru ima ukupno devet Jagićevih pisama u Ljubićevoj ostavštini u kutiji njegove goleme korespondencije. Ovo dugo književnopovijesno, povijesno, numizmatičko, konačno i nacionalno polemiziranje ustupa mjesto prijateljskom tonu i znanstvenoj suradnji na mnogim projektima Vatroslava Jagića, pa i u slučaju Jagićevih sinteza – njegovoj *Historiji slovinskog narodnog pjesništva*. Upravo Ljubiću najavljuje svoj budući projekt. Možda o tome najbolje svjedoči pismo kojega je Jagić Ljubiću uputio 16. travnja 1875. iz Kernerstrasse 5/II. (iz Berlina). Jagić mu se obraća prijateljskim tonom: »Mnogopoštovani gospodine i prijatelju. Ovaj put dolazim k Vama s malenom molbom, radi koje bijah se obratio prije 2 nedjelje dru Račkomu, ali on nije u Zagrebu ili je bolestan ili neće da odgovara. Molio bi Vas liepo, ako ima ili u muzejskoj knjižnici ili u akademičkoj Kačićev Razgovor ugodni u izdanju koje je ranije od G. 1759, da mi učinite ljubav te ispišete odanle pjesmu ‘od grada Zadvarja’ od g. 1685. Kačić veli u izdanju 1759. na str. 305. ovako: ‘Ova je pisma i prija od mene štampana, ali nije sve kako je ovde, jer sam je štampa kako sam je čuo pivati; ali budući istorije štio i drugačije od mudri ljudi razumio eto je prikazujem svitu onako kako se dogodilo’. Odavle se vidi, da je u prijašnjem izdanju bila narodna pjesma. Obadvie porediti bilo bi zanimljivo, da se bolje izuči odnošaj Kačićev o narodnomu pjesništvu. Ja ću ovih dana početi pisati lekcije o historiji slovinskog narodnog pjesništva te bi

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Vatroslav Jagić, *Spomeni mojega života. II. deo (1880–1923)*, Srpska kraljevska akademija, Posebna izdanja, knj. CIV. Društveni i istoriski spisi, knj. 45, Beograd, 1934., str. 101.

mi to dobro došlo.⁵⁰ Ljubić mu nije pronašao traženi tekst, i još su nekoliko pisama razmijenili o pitanju varijanata *Od grada Zadvarja*, a konačno o toj temi nalazimo traga i u Jagićevim *Spomenima mojega života* gdje navodi Ljubićev odgovor: »Hitim da Vam odmah odgovorim na Vaše cienjeno pismo od 16. 4. Sve sam moguće učinio da vam nadjem izdanje Kačićevo starije od 1759, ali mi trud zabadava. U knjižnici sada universitetskoj nahodi se izdanje od g. 1780, 1836 i kašnje, u muzealnoj od g. 1836 najstarije, u akademičkoj od 1782, 1801 i kašnje. U ovaj par pako piše mi dr. Iveković, da u nadbiskupskoj knjižnici nema nijednoga izdanja od prošloga vieka.«⁵¹ Ljubić je Jagiću otpisao i da je poslao upit Anti Simoniću u Zadar da mu pokuša u kojoj zadarskoj knjižnici naći to starije izdanje, ali mu u pismu od 27. srpnja piše da nije dobio prijepis.⁵² U svojoj memoaristici Jagić propušta i druge dijelove Ljubićeva pisma koji mu piše o političkoj situaciji u Hrvatskoj te radu Akademije »Iz istoga ću pisma saopćiti njegovo umovanje o tadanjoj političkoj situaciji: ‘Ovih dana povratih se iz tromječnog putovanja po Italiji (sic!). Ljudi su sada zabavljeni s izbori, za kojih se kaže da neće izpasti povoljni za Mažuranićevu vladu, koja je kopija Rauchove, samo boje različne.(...) Akademija korača napred, tako barem kaže naš slavni sekretar Matković, koji će preko Berlina na kongres u Pariz.’«⁵³ Ljubić izvještava Jagića i o recentnim događajima u Akademiji: »Bio je ovih dana ovdje Štrosmajer te sakupio na objed sve universitetske profesore, da jim predstavi svoga mezimca Kršnjava (sic!) i preporuči, neka ga imenuju profesorom krasnih nauka na sveučilištu. Oni se do crne zemljice poklonili i umah sve obavili. Ta je katedra samo za luksus, dočim ima mnogo toga, što je dapače od goleme potrebe. Nacrt za zgradu, gdje će se smjestiti pinakoteka Štrosmajerova, ovamo je došao iz Beča te kažu da će se doskora započeti zgradnja. Grad se opirao da se gradi na visočini uz realku, ali se čini, da je popustio sada po nagovoru Štrosmajerovu.«⁵⁴ Jagić u *Spomenima mojega života* opisuje i dolazak Račkog i Ljubića u Odesu na Arheološki kongres 1884.: »Moje putovanje u Odesu imalo s jedne strane taj zadatak, da onde reprezentujem Akademiju petrogradsku, a s druge – hteo sam se onde sastati s *Račkim* koji je zajedno s *Ljubićem* pošao na Kongres već zato da vidi Rusiju. Ja sam se s njime bio jednako u dopisivanju te, kada dođe na red, iz pisama, što sam mu ih pisao iz Petrograda, koješta saopštiti.«⁵⁵ U tekstu opisuje i probleme koje su Ljubić i Rački imali u Odesi jer

⁵⁰ Vatroslav Jagić, »Pismo Šimi Ljubiću od 16. 4. 1875.«, Ostavština Šime Ljubića, DAZ, Sig. Ljubić, 11/VIII., Korespondencija, br. 177.

⁵¹ Vatroslav Jagić, *Spomeni mojega života. I. deo (1838–1880)*, Srpska kraljevska akademija, Posebna izdanja, knj. LXXV, Društveni i istoriski spisi, knj. 30, Beograd, 1930., str. 378.

⁵² »Kako sam Vam već javio bio zamoli sam Simonića, neka vidi bi li moguće bilo naći u Zadru ili drugde po Dalmaciji ono najprvo Vam potrebito izdanje Kačićevo. On se trudio da se o njemu točno obaviesti te mi odvrća da sve zaman...«, V. Jagić, isto.

⁵³ Isto.

⁵⁴ V. Jagić, nav. dj., str. 378–379.

⁵⁵ V. Jagić, *Spomeni mojega života. II. deo (1880–1923)*, Srpska kraljevska akademija, Posebna izdanja, knj. CIV, Društveni i istoriski spisi, knj. 45, Beograd, 1934., str. 19–20.

im rusko veleposlanstvo u Beču nije uz običnu vizu izdalo i posebnu dozvolu kao katoličkim svećenicima.⁵⁶ S Račkim je preko Kijeva i Kurska stigao u Moskvu, pa nakon toga odlaze u Petrograd.

Osim ovih znanstvenih i tema vezanih za Akademiju u korespondenciji Jagić–Ljubić opažamo i osobne teme, u pismu koje nema nadnevak, a ne navodi se mjesto s kojeg je poslano, Jagić mu javlja kako mu on i Rački nisu mogli naći stan te mu predlaže: »Mi svi bez razlike mislimo ovdje, da bi najbolje bilo da vi umah sami glavom ovamo dodjete da si ovdje preko zime kakovu god sobicu najmite, dok se za Vas stan zgodan nadje. Učinite tako, bit će najbolje, međutim mi ćemo propitkivati simo tamo, nebi još ipak bilo. Toliko u brzo. Pozdravlja Vas dr. Rački, koji Vas jednako željno očekuje Vaš V. Jagić«.⁵⁷ Izvjesno je da je ovo pismo upućeno iz Beča. U nekim pismima Jagić hvali Ljubićev urednički posao u *Viestniku hrvatskog arheološkog društva* i daje mu izvrsne ocjene: »Moj prijatelj Stasov pita me, da mu kažem ima li kakovih »bronzovih« starina iskopanih na teritoriju današnjih Hrvata, Srba i Bugara, i da li je što od toga objelodanjeno? Osobito sa slikama! Ja ću ga moći napatiti na Vaš »Viestnik« da ondje traži – ali se pita nema li što i drugdje, u drugim knjigama. (...) Još ću Vas moliti, da mi javite, ne bih li mogao za naš filološki slovenski seminar dobiti Vaš »Viestnik« (...) – jednom riječju, sve one knjige što ih oglašujete na ovitku Viestnika (...) naručio bih je preko Vas – s molim Vas, da sjećajući se da smo »ubozu vrazu« sastavite račun što povoljnije. Novce poslat ću odmah, kako dobijem knjige – ako ustrebate makar i prijek«.⁵⁸

Navedena građa osvjetljava bliske znanstvene veze Jagića i Ljubića, te njihove prinose razvoju hrvatske filologije, ali i povijesne znanosti, te djelovanje Akademije u prvih pedesetak godina njezina postojanja čime ovi znanstvenici slijede pokretanje znanstvenih istraživanja u širem europskom kontekstu (gdje su i djelovali prešavši u svojim istraživanjima nacionalne granice). Svojim znanstvenim djelovanjem pridonose snažnom razvoju hrvatske znanosti tijekom devetnaestog stoljeća što se poklapa s tezom Viktora Žmegača: »Devetnaesto stoljeće često se naziva stoljećem prirodnih znanosti; međutim

⁵⁶ »Dolazak Račkoga i Ljubića u Odesu, izazavao je po neopreznosti ruske vlasti poslaničke u Beču veliku konfuziju. Kad je njihov putni list imao dobiti u Beču (ili možda u Pešti?) propisani visum, nisu u poslanstvu opazili da se radi o duhovnim licima, koja bez posebne dozvole ministarstva ne smeju ulaziti u Rusiju. Propustiše ih sve ruske vlasti, dok ne dođoše u Odesu, gde ih članovi odbora (među njima prof. *Kondakov*) dočekaše na pristaništu te kao goste dopratiše do »Severne Gostionice«. Jedva se odbor s njima oprostio te po propisu predaše svoje putne dokumente da ih iz gostionice ponesu u policiju, opaziše ovdje policijske vlasti, da su to duhovna lica, kojima treba posebna dozvola, a te nije bilo kod dokumenata. Policija, držeći se svojih propisa, zaište od obojice pridošlih gostiju, da se iz gostionice nazad vrte na parobrod, s kojim su došli, do daljnjeg određenja.« V. Jagić, nav. dj., str. 20.

⁵⁷ Vatroslav Jagić, »Pismo Šimi Ljubiću«, Ostavština Šime Ljubića, DAZ, Sig. Ljubić. 11/VIII., Korespondencija, br. 183.

⁵⁸ Vatroslav Jagić, »Pismo Šimi Ljubiću« (datirano u Beču, 25. svibnja 1887.), Ostavština Šime Ljubića, DAZ, Sig. Ljubić. 11/VIII, Korespondencija, br. 182.

ono je isto toliko i vijek velikih historiografskih pothvata, vijek velikih povijesnih kolekcija, na mnogim područjima epoha radova koji utemeljuju struku, prikazujući prvi put neki korpus tekstova iz mnogih zemalja i kroz mnogo stoljeća. To je stoljeće ako ne začelo, a ono odlučno unaprijedilo većinu filoloških disciplina, uglavnom na temelju shvaćanja povijesti što ih je izradila prosvjetiteljska generacija.⁵⁹ Iz Ljubićevih ranih radova vraćamo se na početke razvoja hrvatske književne povijesti i poteškoće prvih koraka u tom znanstvenom području kada svojih predčasnika nije imao. U interakciji Jagić–Ljubić osjeća se beskompromisna kritičnost, a sve u funkciji podizanja razine metodologije u pojedinim znanstvenim granama i poticanja znanstvenih istraživanja u vrijeme kada su postavljeni temelji za razvoj hrvatske znanosti uopće.

Literatura:

Damjanović, Stjepan, *Opširnost bez površnosti*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2006.

Eichoff, F. G., *Poviest Jezika i Književnosti Slavjanah*, DAZD, Ostavština Š. Ljubića, Sig. Ljubić VII/9, Rukopisi 18.

Jagić, Vatroslav, »Gradja za slovinsku narodnu poeziju. Dio prvi. Historija svjedočanstva o pjevanju i pjesničstvu slovinskih naroda – Istraživanje Akademika Vatroslava Jagića«, *Rad JAZU*, 37, str. 33–137; Zagreb, 1876.

Jagić, Vatroslav, »Ogledalo književne povijesti jugoslavjanske«, *Književnik*, II, br. 4, Zagreb, 1865., str. 566.

Jagić, Vatroslav, »Pismo Šimi Ljubiću« od 16. 4. 1875., Ostavština Šime Ljubića, DAZ, Sig. Ljubić, 11/VIII, Korespondencija, br. 177.

Jagić, Vatroslav, *Spomeni mojega života*, I. deo (1838–1880), Srpska kraljevska akademija, Posebna izdanja, knj. LXXV, Društveni i istoriski spisi, knj. 30, Beograd, 1930.

Jagić, Vatroslav, *Spomeni mojega života*, II. deo (1880–1923), Srpska kraljevska akademija, Posebna izdanja, knj. CIV, Društveni i istoriski spisi, knj. 45, Beograd, 1934.

Jagić, Vatroslav, »Pismo Šimi Ljubiću«, Ostavština Šime Ljubića, DAZ, Sig. Ljubić, 11/VIII, Korespondencija, br. 183.

Kolumbić, Nikica, »Vatroslav Jagić kao autor povijesti hrvatske književnosti«, *Zbornik o Vatroslavu Jagiću*, Hrvatski studiji, Zagreb, 2007.

Kukuljević, Ivan, »Pismo Šimi Ljubiću«, od 2. travnja 1853., DAZD, Ostavština Šime Ljubića, Sig. Ljubić, 11/VIII, Korespondencija, br. 200

Ljubić, Šime, »Gospodinu V. Jagiću!«, *Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva*, IV, br. 1, str. 28; Zagreb, 1882.

⁵⁹ Viktor Žmegač, »Problematika književne povijesti«, u: Zdenko Škreb, Ante Stamać, *Uvod u književnost*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1998., str. 37.

Ljubić, Šime, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske*, (I), Riečki Emidia Mohovića Tiskarski Kamen. Zavod, Rieka, 1864.

Ljubić, Šime, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske*, (II), Riečki Emidia Mohovića Tiskarski Kamen. Zavod, Rieka 1869.

Ljubić, Šime, »Prilog Jagićevoj razpravi 'o gradji za slovinsku narodnu poeziju' (Predano u sjednici filologično-historičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 10. veljače 1877.) – Pravi član Šime Ljubića«, *Rad JAZU*, 40, str. 130–146.

Ljubić Šime, Uvedenje, u *Poviest Dalmatinske Narodne Kijevnosti*, DAZD, Ostavština Šime Ljubića, Sig. Ljubić, VII/9, Rukopisi 17, str. 5–6.

Marković, Franjo, »Uvod II.«, u: Luka Botić, *Pjesme*, Naklada Matice hrvatske, Zagreb, 1885.

Valčić, Vinko, Škrbić, Milan, »Geneza Ljubićeva »Ogledala...« u svjetlu razvitka nacionalnog pokreta u Dalmaciji«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, (Razdio historije, arheologije i historije umjetnosti), II, sv. 2, (1960./1961.), Zadar, 1963.

Žmegač, Viktor, »Problematika književne povijesti«, u: Zdenko Škreb, Ante Stamać, *Uvod u književnost*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1998.

ŠIME LJUBIĆ I VATROSLAV JAGIĆ

Sažetak

U radu je riječ o gotovo polustoljetnom razdoblju različitih susretišta u djelovanju akademika Šime Ljubića i Vatroslava Jagića u vremenskom rasponu od objave prvog dijela *Ogledala književne poviesti jugoslavjanske*, 1864. i Jagićeve kritike u *Književniku* (»Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske«, *Književnik*, II, br. 4, str. 566–572; Zagreb, 1865.) do sadržaja koji se iščitavaju iz Jagićevih *Spomena mojega života* (1838.–1880. i 1880.–1923.).

Prati se više tipova diskursa, književnokritički, književnopovijesni, polemički i memoarski.

Posebni dio rada čini raščlamba korespondencije u kojoj se otkrivaju odnosi Šime Ljubića i Vatroslava Jagića u novom svjetlu. U navedenim diskursima otkriva se niz detalja o temeljima Akademije i njezine djelatnosti do kraja XIX. stoljeća te prinosi Šime Ljubića i Vatroslava Jagića k učvršćivanju metodologije i kriterija u književnoj povijesti, književnoj kritici i izdavaštvu; izgradnji hrvatske znanosti osobito povijesne, književne i jezikoslovne.

ŠIME LJUBIĆ AND VATROSLAV JAGIĆ

Summary

This paper discusses a period of almost half a century of professional path crossing between Šime Ljubić and Vatroslav Jagić, spanning from the publication of the first part of *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske* in 1864, and Jagić's review in *Književnik*

magazine («Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske», *Književnik*, II, No. 4, pg. 566–572; Zagreb, 1865) to the contents of Jagić's *Spomeni mojega života* (1838–1880 and 1880–1923).

Several types of discourse are observed: literary criticism, literary history, polemic and memoir.

The analysis of the correspondence makes for a separate part of the paper, presenting the relationship between Šime Ljubić and Vatroslav Jagić in a new light. These works reveal a range of details on the foundation of the Academy and its activities up to the end of the 19th century, as well as the contributions by Šime Ljubić and Vatroslav Jagić towards the establishment of the methodology and the criteria in literary history, literary criticism and publishing; development of the Croatian science, particularly history, literary and linguistic sciences.

Sl. 13.: Spomen-ploča Šimi Ljubiću

FARIA
CITTÀ VECCHIA E NON LESINA

PIETRO HEKTOROVIC
CITTAVVECCHIANO E NON LESIGNANO.

PER
S. LJUBIC.

ZAGABRIA.

STAMPERIA DI CARLO ALBRECHT.

1873.

Sl. 14.: *Faria, Città Vecchia e non Lesina. Pietro Hektorović, Cittavecchiano e non Lesignano.*
Per S. Ljubić, Stamperia di Carlo Albrecht, Zagabria, 1873.

Martina Ćavar

Recepcija Šime Ljubića

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Ljubić, Š.

Stvaralačka prisutnost uglednog Starograđanina Šime Ljubića (1822.–1896.) u periodici od pedesetih godina XIX. stoljeća do današnjih dana nije izrazito zastupljena. Kad je riječ o recepciji Ljubićevih književnih djela u književnim povijestima, riječ je samo o registriranju Ljubićevih djela, bez znatnijih kritičkih prosudbi o značenju istih, a u ostalim publikacijama, u većini slučajeva, većinom su to biografski prikazi i leksikonske natuknice. Vidljivo je, a s time se slažu svi oni koji su proučavali Ljubićevo stvaralaštvo, da je Ljubićev opus znatnoga opsega, a zamjetna je i širina njegovih interesa. U recepciji je Ljubić zaokupio znatniju pozornost kao vrstan povjesničar, arhivist, arheolog i numizmatičar negoli književni povjesničar. U prvome dijelu ovoga rada osvrćemo se na recepciju Ljubićeva stvaralaštva za vrijeme njegova života. Nadalje, posthumnu recepciju podijelili smo na: onu nakon Ljubićeve smrti pa do devedesetih godina XX. stoljeća i, naposljetku, na onu nakon devedesetih godina XX. stoljeća, tj. na našu suvremenu recepciju.

*

U Zadru, gradu svoga teološkoga školovanja, Ljubić je ušao u književnost godine 1844. surađujući svojim prvim književnim radovima u *Zori dalmatinskoj*. Već tada kao djelatnik hrvatskoga narodnoga preporoda pokazuje široke interese. Javlja se radom iz povijesti književnosti objavivši životopis Petra Hektorovića. Potom slijede članci iz arheologije, povijesti, etnografije, jezikoslovlja. Objavljuje usmene narodne pjesme s otoka Hvara (1845.–1847.). Ljubić, još kao bogoslov četvrtoga razreda, potaknut plamenom hrvatskoga narodnoga preporoda i vjerovanjem da je u našega puka toliko ljepota, kao što piše Smičiklas u *Viencu*¹, objavio je u Zadru godine 1846. djelo *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji*. Smičiklas zamjećuje da je ova knjiga bez vrijednosti budući da u njoj nije zabilježeno ono što je za ovu knjigu najdragocjeniji izvor: »što je zabilježio kao očevidac i u kojem kraju«.²

¹ T[adija] S[mičiklas], »Uspomeni Šime Ljubića«, *Vienac*, XXVIII, br. 43, str. 673; Zagreb, 24. listopada 1896.

² Tade Smičiklas, »Život i djela Šime Ljubića«, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* za godinu 1897., XII. svezak, str. 11; Zagreb, 1898.

Ljubićev rad prepoznatljiv je i priznat, što potvrđuje i činjenica da je njegova dva djela: *Narodni običaji kod Morlaka u Dalmaciji* (1846.)³ te *Staro-dalmatinsko pjezoslovlje* (1852.)⁴ godine 1860. Ivan Kukuljević Sakcinski uvrstio u onodobno značajno djelo *Bibliografija Hrvatska*.

Najznačajnija Ljubićeva djela izazivala su pozornost njegovih suvremenika. O prvoj knjizi djela *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na poučavanje mladeži*⁵ tiskanom u Rijeci 1864. (I. dio) i 1869. (II. dio), kojim je zadobio mjesto začetnika hrvatske književne historiografije, najopsežnije je kritički progovorio Vatroslav Jagić⁶ u časopisu *Književnik* 1865. Prvi Jagićev prigovor odnosio se na sam naziv djela. Ljubić je djelo prozvao povijest književna, a dvije trećine knjige ispisao je »čistom državnim povijesti«. Jagić zamjećuje da bi bilo pametnije da je u jednoj donesena povijest državna, a u drugoj povijest književna. Nadalje, Jagić se ne slaže s podjelom prvoga dijela *Ogledala* na dva dijela: na književnost »staro-slavjansku« i na »novu-jugoslavjansku«. Napominje i da je više trebalo govoriti o hrvatskoj i srpskoj, pojedinačnoj književnosti, a ne sve stavljati pod okrilje »slovenstva«. Priznaje da je Ljubić u svom radu »slabo utrtom stazom stupao« te da je dobro poznao dotadašnje domaće i strane izvore. Jagićeva sljedeća zamjerka je da Ljubić ne donosi svoje sudove, čime se naslućuje da je neodlučan. Veći, povijesni dio knjige Jagić je pohvalio, iako se ne smatra kompetentnim za to područje. Jagić naglašava da je vrijednost knjige tim veća, budući da je sastavljena na temelju povijesnih izvora, samostalno prikupljenih, kako je poznato, u mletačkim knjižnicama. Ta pohvala ne odnosi se i na književni dio knjige pa je Jagić upozorio na još neke propuste. Jagić upozorava da se o razlikama između hrvatskoga i srpskoga jezika, o kojima Ljubić govori u *Ogledalu* od 67. do 71. stranice, može bolje naučiti iz njegovih članaka u *Književniku*, I, sv. 3 i 4; 1864. No, Jagićeva kritika sadrži i pohvalne ocjene. Jagić smatra da je Ljubićevo *Ogledalo* »sastavljeno s pomnjom i točnošću« te moli čitatelje da mu »nedostatke dobrohotno ispričaju«, s obzirom na težinu zadaće, za koju se ni on ne smatra dovoljno spremnim.

Usporedo s I. knjigom *Ogledala*, a velikim dijelom kao njezin izvadak, izašao je i Ljubićev vrijedni *Pregled hrvatske poviesti*, 1864., rađen po arhi-

³ S[ime] Ljubić, *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji*, Sakupio i izdao S. Ljubić, Slovotiskarnica Bratja Battara, Zadar, 1846. – br. str.: 114 + [1 l.]

⁴ S[ime] Ljubić, *Staro-dalmatinsko pjezoslovlje* (troškom društva za jugoslavensku povjesnicu), Tiskom dra. Ljudevita Gaja, U Zagrebu, 1852. – br. str.: [1 l.] + 40. Napominjemo da je navedeno djelo o starogrčkim dalmatinskim novcima tiskano u XI. svesku Arhiva c. k. bečke akademije znanosti pod naslovom *Numografija Dalmata* u Beču 1851.

⁵ Šime Ljubić postao je hrvatski književni povjesničar djelom *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na poučavanje mladeži*, tiskanom u Rijeci u tiskari Emidija Mohovića, Tiskarski kamen. zavod, I. dio godine 1864. te II. dio godine 1869.

⁶ Vatroslav Jagić, »Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske. Na poučavanje mladeži nacrtao prof. Sime Ljubić. Knjiga I., str. 344 u maloj osmini«, *Književnik*, II, sv. 4, str. 566–572; Zagreb, 1865.

vskoj građi. Matija Mesić⁷ 1867. u *Radu JAZU* daje prikaz spomenutoga djela u kojem je Ljubić dao pregled hrvatske povijesti od dolaska Hrvata pa do vremenâ kralja Ferdinanda V. Mesić naglašava da je Ljubićev posao bio težak, tim više što mu je prethodio višegodišnji rad na prikupljanju novih izvora te s pravom ističe da Ljubić bolje nego itko poznaje mletačke, ali i druge arhive. Mesić nadalje misli da u *Pregledu* ima dijelova koji bi se mogli skratiti. No, bez obzira na sve kritike, Mesić preporučuje tu knjigu, hvaleći ju zbog načina pisanja, budući da kod čitatelja budi »svetu vatru domoljublja«. Nadalje, Mesić navodi da je *Pregled* »mnogo svjetla prinio k razjašnjenju naše poviesti«, a kako je poznato Ljubić je po nalogu ministra Aleksandra Bacha, a na vlastiti zahtjev, otišao u Veneciju 2. travnja 1859. u Mletački arhiv Frari kako bi proučio na koji su način Turci došli do Kleka i Sutorine. Ljubićevim trudom veliko blago izvučeno je iz mletačkih arhiva. A i prije nego što je objavio istražene spomenike (riječ je o *Listinama* od 960. do 1469. koje je počeo objavljivati godine 1868.) upotrijebio ih je u spomenutim djelima *Ogledalu* i *Pregledu*.

Zaključimo, zajedno s Ljubićevim kritičarima – Jagićem i Mesićem, Ljubićevo *Ogledalo* i *Pregled hrvatske poviesti*, prepuna su spomenika, tj. podataka iz brojne onodobne literature, ali i dotad neistraženih arhiva, ali im nedostaje sustav, budući da »stoji sve samo za sebe i osamljeno«⁸ bez ikakve interpretacije povijesnih i društvenih zbivanja što zahtijevaju suvremena znanstvena istraživanja.

O Ljubićevu djelu *Spomenici o Šćepanu Malom* kritički je kratko pisao Franjo Rački u *Radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* godine 1871. sljedeće: »Ali izdanje ovih dragocjenih spomenika je takovo da nemože biti gorje. Ne znamo, koliko je sam sabiratelj učestvovao kod tog izdanja, tko li ga je uredio i rukovodio; nu svakako žalimo, što mu učeno društvo dade svoje ime.«⁹ Rački iznosi i još neke prigovore: što spomenici nemaju brojeve, nema indeksa, kratice nisu razriješene, a tekst ima mnogo tiskarskih pogrješaka.

Uspjeh u Beču i Dalmaciji Ljubić je doživio objavivši svoj *Dizionario biographico degli uomini illustri della Dalmazia* u Vienni, 1856. Onodobna kritika davala je tom djelu povoljne kritike. Šibenčanin Niccolò (Nikola) Tommaseo brani spomenuto djelo od omalovažavanja tolikomu broju vrlih dalmatinskih muževa u nekom talijanskom listu riječima: »(Uvaži li se, kako je položaj tiesan, kako je zemlja siromašna, kako ne ima u njoj ni školâ ni

⁷ M[atija] Mesić, »Pregled hrvatske poviesti. Nacrtao prof. Sime Ljubić. Riečki Emidija Mohovića tiskarski kamen. zavod. 1867. str. 369«, *Rad JAZU*, knj. I., str. 251–261; Zagreb, 1867.

⁸ Vatroslav Jagić, nav. dj., str. 572.

⁹ Dr. Fr[anjo] Rački, »Spomenici o Šćepanu Malom. Ispisao iz mletačkog arhiva prof. Sime Ljubić. (Glasnik srpskog učenog društva, II od. II knj. U Beogradu 1870. Str. 160)«, *Rad JAZU*, knj. XVII, str. 208–210; Zagreb, 1871.

štamparijâ, uvaži li se, da u zemlji ne ima ilirskih [hrvatskih] knjiga, a čitatelja tek malo, pa kad se još pomisli da dvoji zakon, latinski i grčki, i to malo čitatelja razdvaja, čineć dva alfabeta, latinski i ćirilski, i dva narječja, često se naumice razlikujuća: tad će se morat priznati, da to što su Dalmatinci učinili za književnost slavensku, ako i nije mnogo, al je ipak više, nego su Taljani [dalmatinski] uz toliko miliuna ljudi, uz toliko bogatstvo, uz tolike primjere i tradicije, i knjige i podpore, učinili za književnost svoju.)¹⁰

Ljubić je bio i numizmatičar. Njegovo djelo *Opis jugoslavenskih novaca*¹¹ predstavljeno je u periodici kao »monumentalno djelo, koje će i njegovom auktoru biti neumrlim spomenikom«¹² i kao »prava ruda za hrvatsku, srpsku i bugarsku numismatiku.«¹³ Tada još »skoro nepoznata struka« otkrila je Ljubićevim djelom »ogromno numismatičko vrilo«. Hvaljena je iz dva razloga: »prvo, jer ob ovoj veoma važnoj znanosti skoro se ništa do sada nije u nas pisalo, te se u tom pogledu i razvoju našega jezika mnogo pridodaje i naša se s ove strane književnost popunjava; a drugo, jer je ovo djelo i izvanjske forme tako sjajno izdano, da mu nema para u dosadašnjoj našoj knjizi, te se može u tom pogledu takmačiti s najboljimi izdanji najkulturnijega sadašnjega naroda.«¹⁴ U njemu je Ljubić opisao 167 bugarskih novaca, 963 srpska »pjenezâ« i 216 bosanskih novaca. Dobronamjernu je kritiku uputio i Vatroslav Jagić u *Obzoru* upozoravajući da je neke novce Ljubić krivo pripisivao bugarskim.¹⁵

Cjelokupni Ljubićev znanstveni i stručni rad ostavio je neizbrisiv trag u kulturnom i znanstvenom životu njegova vremena te su zamijećeni brojni nekrolozi u tuzemnoj¹⁶ (*Posavskoj Hrvatskoj, Prosvjeti, Starohrvatskoj prosvjeti, Viencu*) i inozemnoj¹⁷ (*Nadi, Školskom vjesniku, Vrhbosni*) periodici puni hvale i iskazivanja hvalospjeva slavnom hrvatskom rodoljubu i neumornom stvaraocu. U jednom od njih Frane Bulić o Ljubićevim djelima kaže: »Njego-

¹⁰ M., »Prof. Šime Ljubić. (Dalje.)«, *Vienac*, VII, br. 51, str. 839; Zagreb, 18. prosinca 1875.

¹¹ Šime Ljubić, *Opis jugoslavenskih novaca*, Zagreb, 1875. – str. XXVIII + 235 sa 20 »u mjestu urezanih tabla i dvie slike u drvorezu«.

¹² Anonim, »Opis jugoslavenskih novaca, od prof. Šime Ljubića, ravnatelja nar. Zem. muzeja itd. Sa 20 u mjestu urezanih tabla i dvie slike na drvoresu. – U Zagrebu 1875.«, *Obzor*, V, br. 31, str. 2; Zagreb, 9. veljače 1875.

¹³ Anonim, »Umirovljenje Š. Ljubića«, *Obzor*, XXXIII, br. 110, str. 1; Zagreb, 13. svibnja 1892.

¹⁴ Anonim, »Opis jugoslavenskih novaca, od prof. Šime Ljubića, ravnatelja nar. Zem. muzeja itd. Sa 20 u mjestu urezanih tabla i dvie slike na drvoresu. – U Zagrebu 1875.«, *Obzor*, V, br. 31, str. 1; Zagreb, 9. veljače 1875.

¹⁵ Usp. V[atroslav] Jagić, »O Ljubićevoj jugoslavenskoj numismatici«, *Obzor*, V, br. 54, str. 1–3; Zagreb, 8. ožujka 1875.

¹⁶ »† Šime Ljubić«, *Posavska Hrvatska*, III, br. 43, str. 5; U Brod na Savi, 24. listopada 1896.; »† Šime Ljubić«, *Prosvjeta*, IV, br. 21, str. 671–672; br. 22, str. 703–704; Zagreb, 1. i 15. studenoga 1896.; Uredništvo, »Nekrolog prof. don Simeon Ljubić«, *Starohrvatska prosvjeta*, II, br. 3, str. 186–189; br. 4, str. 259–264; U Kninu, 1896.; »Uspomeni Šime Ljubića« T[adije] S[mičičkasa], *Vienac*, XXVIII, br. 43, str. 673–674; Zagreb, 24. listopada 1896.; »(† Don Šime Ljubić)«, *Vrhbosna*, X, br. 22, str. 354; Sarajevo, 15. studenoga 1896.

¹⁷ »Prof. Šime Ljubić« – Anonimnoga autora, *Nada*, II, br. 21, str. 418; Sarajevo, 1. novembra 1896.; »† Šime Ljubić«, *Školski vjesnik*, III, str. 785–788; Sarajevo, 1896.

ve su radnje rudnik, u kojemu će morati kopati svi oni, koji se budu bavili poviješću Jugoslavenskih zemalja«. ¹⁸ Ljubiću su netom iza smrti sročene i dvije pjesme. ¹⁹

Zaključimo, Ljubićevi suvremenici, jezikoslovci i književni povjesničar Vatroslav Jagić (1838.–1923.) te povjesničari: Ivan Kukuljević Sakcinski (1816.–1889.), Franjo Rački (1828.–1894.) i Matija Mesić (1826.–1878.), a kasnije i članovi Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti pratili su, kritički progovarali, ali i iznosili pohvale o značajnijim djelima koja su obilježila djelovanje Šime Ljubića.

* *

U ovome poglavlju proučavamo ocjene Ljubićevih radova nakon njegove smrti pa do devedesetih godina XX. stoljeća. Netom iza Ljubićeve smrti, godine 1898., Ljubićev biograf Tadija Smičiklas objavio je Ljubićev životopis ²⁰ i opsežno progovorio o njegovom životnom putu te znanstvenom i stručnom radu. Na kraju Smičiklas donosi i popis Ljubićevih radova onim redom kojim se u životopisu spominju. Nadalje, u literaturi nalazimo tek na biografska sjećanja ²¹ i registriranja Ljubićevih djela, ²² ali bez znatnijih kritičkih prosudbi o značenju njegovih djela. Ističu se šezdesetih godina XX. stoljeća dva rada Milana Škrbića i Vinka Valčića, ²³ a o njihovima prosudbama te ponajprije o genezi Ljubićeva *Ogledala* bit će riječ kasnije. Osamdesete godine XX. stoljeća uistinu možemo nazvati plodonosnim godinama. Na znanstvenom skupu o 100. obljetnici Hrvatskoga arheološkoga društva u Zagrebu, od 14. do 16. studenoga 1978., prof. dr. sc. Marin Zaninović sudjelovao je referatom »Šime Ljubić – utemeljitelj Hrvatskog arheološkog društva«. ²⁴ Rad se odlikuje bo-

¹⁸ Usp. Fr. Bulić, »† Prof. D. Šime Ljubić«, *Bullettino di archeologia e storia Dalmata*, XIX, br. 11/12, str. 183; Spalato, 1896.

¹⁹ Vidi: Momče Fruškogorče, »† Šime Ljubić«, *Posavska Hrvatska*, III, br. 43, str. 5; U Brod na Savi, 24. listopada 1896.

²⁰ Tade Smičiklas, »Život i djela Šime Ljubića«, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* za godinu 1897., XII. svezak, str. 150–243; Knjižara Jugoslavenske akademije (Dioničke tiskare), U Zagrebu 1898.

²¹ Vidi: Strohal, R[udolf], »Jedan posjet u Kr. narodni muzej. (Istinski događaj)«, *Omladina*, X, br. 2, str. 35–37; Zagreb, listopad 1926.; Herceg, Rudolf, »Gdje imamo mi Hrvati svoj 'krstni list'?«, *Dom*, XXI, br. 48, str. 2; Zagreb, 9. studenog 1927.; Dr. Šenoa, Milan, »Uspomene. Sličice i profili iz starog Zagreba. Sjećanje na Šimu Ljubića«, *Jutarnji list*, XXII, br. 7536, str. 19; Zagreb, 22. siječnja 1933.

²² Lozovina, Vinko, *Dalmacija u hrvatskoj književnosti*, Zagreb, 1936., str. 259–260; Vinko Antić u članku »Rijeka u hrvatskoj književnosti XIX. i početkom XX. stoljeća«, Posebni otisak iz *Rijeka – Zbornik* izdanog u nakladi Matice hrvatske, Rijeka, 1954., str. 493–494; ukratko prikazuje Ljubićev život te ukratko govori o tiskanju *Ogledala* u Rijeci.

²³ Riječ je o: Škrbić, Milan–Valčić, Vinko, »Prilozi. Iz doba narodnog preporoda, Oko polemike Šime Ljubića s autonomašima (1860–1862)«, *Zadarska revija*, X, br. 2, str. 117–125; Zadar, travanj 1961.; Valčić, Vinko–Škrbić, Milan, »Geneza Ljubićeva 'Ogledala . . .' u svjetlu razvitka nacionalnoga pokreta u Dalmaciji«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, Razdio historije, arheologije i historije umjetnosti 1960./1961., god. 2, sv. 2, str. 170–195; Zadar, 1963.

²⁴ Zaninović, Marin, »Šime Ljubić – utemeljitelj Hrvatskog arheološkog društva«, *Arheološka istraživanja u Zagrebu i njegovoj okolici*, Znanstveni skup o 100. obljetnici Društva, Zagreb, od 14. do 16. studenog 1978. godine, Zagreb, 1981., str. 29–39.

gatom recepcijom Ljubićevih arheoloških djela. Književni povjesničar Ivan Pederin proučavao je Ljubićevu ostavštinu u Historijskom arhivu u Zadru. Kao rezultat tih istraživanja u časopisu *Croatica Christiana Periodica* nailazimo na dva rada godina 1986.²⁵ i 1989.²⁶ Krenut ćemo s Smičiklasovim zapažanjima.

U spomenutom Smičiklasovom radu o Ljubićevoj književnoj povijesti *Ogledalu književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži* nailazimo na pravilnu ocjenu: »U književnoj povijesti nije se podigao iznad bibliografije i biografije pisaca. Ipak imade i u biografiji i bibliografiji toliko toga pribrana, da je vrijedno u njegovo djelo zagledati, jer je podatke pomno poradao.«²⁷ Da je djelo vrijedno, slaže se i književni povjesničar Antun Barac koji Ljubićev udžbenik *Ogledalo* smatra dobitkom za znanost.²⁸ Ljubićeva književna povijest »predstavlja temelj na kojemu su drugi nastavljali graditi i korisno je poslužila mnogim književnim historičarima, sastavljačima enciklopedija, zbornika itd. jer se odlikovala obilnim biografskim i bibliografskim podacima, osobito što se tiče dalmatinske književnosti zbog koje je djelo prvobitno i nastalo«²⁹, ističu Vinko Valčić i Milan Škrbić. Spomenuti autori u svome članku »Geneza Ljubićeva 'Ogledala . . .' u svjetlu razvitka nacionalnoga pokreta u Dalmaciji« vrlo temeljito govore o razvitku idejnog rješenja povijesti pa do konačnog tiskanog izdanja i problema koji su pratili sve faze njezina nastanka. Naime, Ljubić je povijest zamislio kao: *Poviest narodne književnosti dalmatinske*. Godine 1846. rukopis naslovljen *Povijest književnosti dalmatinske* poslao je na jezičnu korekturu profesoru Girolamu Suttini u Zadar. Tek na njegov prijedlog Ljubić je u svojoj povijesti književnosti u dalmatinsku književnost uključio i dubrovačke pisce. Djelo su do 1851. pregledali još i Ante Kuzmanić, Božidar Petranović, Matija Škarić, a kasnije i Vuk Stefanović Karadžić. Naposljetku, konačnu je jezičnu redakciju napravio Andrija Torkvat Brlić. Problem oko naziva djela nastavljen je sve do tiskanja. Ljubić ne prihvaća prijedlog Ivana Kukuljevića, odnosno jedan od uvjeta da se djelo tiska u Zagrebu, da djelo nazove *Poviest hrvatske književnosti*. Životni put Ljubića je odveo u Beč, ali unatoč svim pokušajima da se djelo tiska u Beču, Trstu te u Zadru tek dolaskom u Rijeku došlo je do realizacije, ali s

²⁵ Pederin, Ivan, »Izbor iz pisama upućenih Šimi Ljubiću«, *Croatica Christiana Periodica*, X, br. 18, str. 117–165; Zagreb, 1986.

²⁶ Pederin, Ivan, »Dva neobjavljena sastava Šime Ljubića. Nikoliko ričih O Ljubomudru Jezika slavjanskoga i Relazione della storia colle altre scienze e relativo metodo d'insegnamento nelle scuole«, *Croatica Christiana Periodica*, XIII, br. 24, str. 76–79; Zagreb, 1989.

²⁷ Tade Smičiklas, »Život i djela Šime Ljubića«, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* za godinu 1897., XII. svezak, str. 189; Knjižara Jugoslavenske akademije (Dioničke tiskare), U Zagrebu 1898.

²⁸ Antun Barac, »Kulturne prilike«, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, Knjiga II., Književnost pedesetih i šezdesetih godina, Zagreb, 1960., str. 31.

²⁹ Valčić, Vinko–Škrbić, Milan, »Geneza Ljubićeva 'Ogledala . . .' u svjetlu razvitka nacionalnoga pokreta u Dalmaciji«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, Razdio historije, arheologije i historije umjetnosti 1960./1961., god. 2, sv. 2, str. 176; Zadar, 1963.

izmijenjenom osnovnom koncepcijom djela. Naime, prvobitna povijest dalmatinske književnosti proširuje se i postaje povijest jugoslavenske književnosti s dodatkom povijesti narodne. Zaključimo, Ljubić je prihvatio ideologiju Narodne stranke pa je njegova koncepcija povijesti književnosti protkana južnoslavenskom, odnosno jugoslavenskom misli, dakle, političkom poviješću, a i prema opsegu, s čime se slažu, kao što smo već zamijetili, i prvi kritičar – Jagić, kao i svi oni koji su proučavali Ljubićevo *Ogledalo*, preteže političkom nad književnom poviješću. U jednome se slažu i Jagić i Smičiklas, kao i Valčić i Škrbić koji za književni dio *Ogledala* kažu: »... on je više-manje dao bibliografske i biografske podatke koji nisu mogli posve zadovoljiti zahtjeve tadašnje nauke, ali i u tom pogledu bio je to ogroman korak naprijed koji će kasnije nastavljačima služiti kao enciklopedijski priručnik«. ³⁰ Dakle, s današnjeg motrišta možemo ustvrditi, Ljubićeva povijest dokument je njegova vremena, a Ljubić – književni povjesničar čiji je rad bio sakupljački, odnosno u granicama onodobne filološke discipline.

Svi autori koji se u periodici javljaju netom iza Ljubićeve smrti slažu se u jednom, a to je da je leksikon *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia* (Vienna, 1856.) nesavršeno, ali jedino djelo te vrste u našoj književnosti. ³¹ O tom djelu u kojem je Ljubić iznio veliki broj životopisa slavних Dalmatinaca Smičiklas kaže: »Djelo nije savršeno, ali je evo unicum u nas, a prikazuje nam neizrecivu trudoljubivost tada jošte mladoga pisca«. ³² Vinko Pacel iz Rijeke je pisao Ljubiću da će *Dizionario* slabo proći u Hrvatskoj budući da je na talijanskom te mu sugerira da djelo napiše na hrvatskom.

Ljubić je i arheolog. Jedan od njegovih radova iz toga polja, objavljen 1859. u Beču u XXII. knjizi Arkiva c. Akademije znanosti, jest Ljubićevo djelo *Studi archeologici sulla Dalmazia* koje je nastalo kao rezultat Ljubićeva puta po Dalmaciji, a sadrži opise starih gradova: Nona (Nin), Nadinum (Nadin), Corinium (Karin), Scardona (Skradin), Municipium Riditarum (Danilo – kraljice), Adra (Medvidja), Asseria (Podgradje ili Lisičić), Liburna ili Burnum (Šupljaja crkva kod Kistanja), Issa (Vis), Pharia (Starigrad). Prema Smičiklasovim riječima: »Ovo je svakako do onda Ljubićeva najbolja radnja, kojom se služe i danas historici za povijest stare rimske Dalmacije«. ³³

Ljubić je 1868. u izdanju JAZU u ediciji *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* počeo izdavati *Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i mletačke republike od god. 960. do 1469.* Listine su objavljene u

³⁰ Nav. dj., str. 191.

³¹ Usp. Fr. Bulić, »† Prof. D. Šime Ljubić«, *Bullettino di archeologia e storia Dalmata*, XIX, br. 11/12, str. 181; Spalato, 1896.

³² T[adija] S[mičiklas], »Uspomeni Šime Ljubića«, *Vienac*, XXVIII, br. 43, str. 673; Zagreb, 24. listopada 1896.

³³ Tade Smičiklas, »Život i djela Šime Ljubića«, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* za godinu 1897., XII. svezak, str. 167; Zagreb, 1898.

deset svezaka u razdoblju od 1868. do 1891. Važno je istaknuti da je tek 1893. Ljubić, na čak 393 stranice, izdao opširno kazalo naslova: *Index rerum, personarum et locorum in voluminibus I.–V. Monumentorum spectantium historiam Slavorum Meridionalium*. Anoniman autor godine 1878. u listu *Pravo* predstavlja II. dio *Commissiones* te ističe da je to djelo vrlo važno i nezaobilazno u proučavanju dalmatinske povijesti. Njezin sadržaj je »dragocieno gradivo« budući da »... treba nam znati i što smo bili; a sindička izvješća, što nam ih Ljubić priobćuje, i s ovog su gledišta neocjenjivo važna. Daju nam jesnu statistiku one dobe. Pokazuju nam narodne običaje, gospodarsko i financijalno stanje obćinâ nekih gradova i stališa, kao i stepen narodne prosvjete; te pravo prosudilo o propadanju nekih i procvatu nekih inih mjesta, premda su nam gdje gdje po obćaju izkrivljena mjesta i porodićna imena«.³⁴

Kada je u periodici poslije Ljubićeve smrti rijeć o Ljubićevom numizmatičkom djelu *Opis jugoslavenskih novaca*, nailazimo samo na rijeći pohvale. »Ako u pojedinostima ima prigovora, opet je ovo do sada najznamenitije numizmatičko djelo na slavenskom jugu i lijep putokaz za budućega radnika«³⁵, rijeći su Ljubićeva biografa Smičiklasa. I u životopisu Smičiklasa za isto djelo kaže da je veliko i krasno.³⁶ Frane Bulić osvrnuo se na Ljubićevo numizmatičko djelo *Opis jugoslavenskih novaca* za koje kaže da je »dosada najznamenitije numizmatičko djelo na Slavenskom Jugu, koje mu je steklo priznanje raznih Akademija i ućenih zavoda«.³⁷

Zaključimo, recepcija Ljubićevih radova nakon njegove smrti nije prebogata. Rijeć je tek o biografskim prikazima i registriranju Ljubićevih prinosa znanosti, ali bez zapaženijih kritičkih prosudbi. Kad je rijeć o recepciji Ljubićevih književnih djela u književnim povijestima, rijeć je također samo o registriranju Ljubićevih djela. Tako na primjer, književni povjesničar Slavko Ježić, kada govori o Ljubiću u svojoj povijesti književnosti,³⁸ uz njega veže jedino *Pregled hrvatske poviesti* te ga ubraja u ućenjake koji su se bavili hrvatskom poviješću nakon ilirca Ivana Šveara³⁹ i Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.⁴⁰ Tek osamdesetih godina XX. stoljeća poćinje se buditi zanimanje za preispitivanje i valoriziranje Ljubićevih znanstvenih i stručnih dostignuća. Preostaje nam u posljednjem poglavlju utvrditi kakvo je zanimanje za Ljubića

³⁴ Anonim, »Commissiones et Relationes Venetae. Collegit et digessit Simeon Ljubić. Tomus II. Annorum 1525–1553.«, *Pravo*, V, br. 58, str. 326; *Spljet*, 30, siećnja 1878.

³⁵ T[adija] S[mićiklas], »Uspomeni Šime Ljubića«, *Vienac*, XXVIII, br. 43, str. 674; Zagreb, 24. listopada 1896.

³⁶ Usp. Tade Smičiklas, »Život i djela Šime Ljubića«, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* za godinu 1897., XII. svezak, str. 215; Zagreb, 1898.

³⁷ Fr. Bulić, »† Prof. D. Šime Ljubić«, *Bullettino di archeologia e storia Dalmata*, XIX, br. 11/12, str. 183; Spalato, 1896.

³⁸ Slavko Ježić, *Hrvatska književnost od poćetaka do danas 1100.–1941.*, Grafićki zavod Hrvatske, Zagreb, 1993., str. 221 i 358.

³⁹ Ivan Švear (1775.–1839.), pisac *Ogledala Iliriuma*, 1839.–1842., 4. sv.

⁴⁰ Ivan Kukuljević Sakcinski (1816.–1889.).

nakon devedesetih godina XX. stoljeća pa do naših dana te vrijednost njegova djela danas.

* * *

U posljednjem poglavlju ovoga rada osvrnut ćemo se na recepciju Ljubićevih djela nakon devedesetih godina XX. stoljeća, tj. nama suvremenu recepciju. U svojim ocjenama Ljubićevih radova ponajviše se ističu književni povjesničari Ivan Pederin i Cvjetko Milanja te povjesničar Stjepan Antoljak.

Nailazimo i na prigodničarska sjećanja⁴¹ puna riječi hvale. Među njima ističu se riječi prof. dr. sc. Marina Zaninovića koji je u povodu 100. obljetnice Ljubićeve smrti otkrio bistu don Šime Ljubića, koja je postavljena u kamenoj niši na starogradskoj rivi ispred njegova mauzoleja, i tom prigodom, u ime Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Arheološkog muzeja u Zagrebu i Hrvatskog arheološkog društva, o životu i djelu don Šime Ljubića rekao: »Don Šime Ljubić je bio Europejac u najboljem smislu te riječi, veliki i neumoran radnik i arheolog, a Europa ga je nagradila i priznala njegove zasluge time što je bio član svih znanstvenih udruženja svoga doba od Pariza do Moskve.«⁴²

Književni povjesničar Ivan Pederin nastavio je svoja znanstvena istraživanja života i djela Šime Ljubića. Proučivši korespodenciju Ivana Kukuljevića Sakcinskog sa Šimom Ljubićem, Pederin ustvrđuje da je Ljubićevo prijateljstvo s Kukuljevićem pridonijelo da Ljubić pojam Dalmacije integrira u širi pojam Hrvatske, savjetujući mu da napiše povijest hrvatske književnosti, a ne samo povijest hrvatske književnosti u Dalmaciji.⁴³ Niz životopisâ pisaca, ali i narodnih vladara čine temelj Ljubićeva književnopovijesnoga djela *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, ističe Pederin te zaključuje da je Ljubić životopise pisaca uzdignuo do povijesti književnosti.⁴⁴ Postavlja se pitanje kakva je Ljubićeva povijest? Može li se ona u današnjem smislu uopće nazvati poviješću književnosti? Književnopovijesna koncepcija povijesti književnosti XIX. stoljeća pozitivistički je orijentirana. U hrvatskoj književnopovijesnoj praksi pozitivistička koncepcija, ističe književni povjesničar Cvjetko Milanja,⁴⁵ više je dokumentaristička negoli taineovski deterministička. Prve pozitivističke ideje u hrvatskoj književnopovijesnoj

⁴¹ Šime Batović, »Šime Ljubić (Stari Grad 1822–1896)«, *Zadarska smotra*, XLI, br. 6, str. 244–248; Zadar, 1992.; Marin Zaninović, »Uz stotu obljetnicu smrti don Šime Ljubića (24. V. 1822.–19. X. 1896.)«, *Obavijesti*, Hrvatsko arheološko društvo, XXVIII, br. 2, str. 56–58; Zagreb, svibanj–kolovoz 1996.

⁴² S. Čavić, »Bista don Šimi Ljubiću«, *Slobodna Dalmacija*, 54, br. 16763, str. 40; Split, 31. kolovoza 1997.

⁴³ Usp. Ivan Pederin, »Životopisna književnost 19. stoljeća u Jadranskoj Hrvatskoj«, *Croatica Christiana Periodica*, XV, br. 28, str. 65–66; Zagreb, 1991.

⁴⁴ Usp. Isto, str. 66–72.

⁴⁵ Cvjetko Milanja, »Književnopovijesna koncepcija Šime Ljubića«, *Riječki filološki dani*, knj. III, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenoga skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 3. do 5. prosinca 1998., Rijeka, 2000., str. 229.

praksi nalazimo u radovima Ivana Kukuljevića Sakcinskoga (preteče hrvatskih književnih povjesničara), Vatroslava Jagića, Šime Ljubića, Milivoja Šrepela, Đure Šurmina. Njihovi književnopovijesni radovi u granicama su izrazito filološke metode koja se očituje u iznošenju i klasificiranju građe, prepričavanju sadržaja i životopisa, istraživanju biografskih i bibliografskih detalja. Dakle, Ljubićeva povijest jedna je od prvih povijesti hrvatske književnosti (nakon Seljanove⁴⁶ i Jagićeve⁴⁷) koja je, kao što kaže Milanja, »u svojoj realizaciji kronikalno-historiografska i antikvarno-pozitivistička«. ⁴⁸ I Milanja, kao i dosadašnji proučavatelji Ljubićeva *Ogledala*, zamjećuje da Ljubić u svojoj povijesti više prostora posvećuje historiografiji, a na štetu književnosti. Nadalje, Milanja konstatira da se u Ljubićevom *Ogledalu* ne može govoriti o periodizaciji u današnjem smislu, budući da je Ljubićeva podjela književnosti jezična, a potom regionalno-jezična. Zatim Ljubić razlikuje *piesnike* od *prostopisaca*, tj. podjelu vrši na osnovi stiha i proze, a kriterij su mu još i kronologija nastanka djela i patriotizam. ⁴⁹

Književni povjesničar Miroslav Šicel ustvrdio je da *Ogledalo* nema neku osobitu vrijednost, ali ga treba registrirati kao jedan od prvih pokušaja cjelovite sinteze starije hrvatske književnosti od njezinih početaka do predrenesansnoga doba. ⁵⁰ Opsežno je predstavljena I. i II. knjiga *Ogledala*, na čak četiri stranice, u radu Ivana Pederina, a Ljubićevo *Ogledalo* definirano kao »kombinirana povijest književnosti s poviješću pismenosti, pisanja, tiskanja, uopće kao vrlo široko zamišljena povijest kulture«. ⁵¹ Možemo se složiti s Pederinom koji je istaknuo da je Ljubićeva povijest književnosti dokaz da su hrvatski pisci duboko povezani s europskom, a napose talijanskom kulturom.

Positivne ocjene leksikona *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia* (Vienna, 1856.) iščitavaju se iz *Wiener Couriera* 1856., što je iscrpno izložio Ivan Pederin u radu »Život i ideološki sadržaj u djelu Šime Ljubića«. ⁵² Stvorivši *Dizionario* Ljubić je obavio posao koji danas rade cijeli instituti, a to je prvo djelo svoje vrste u nas, kako ističe o tome djelu, među

⁴⁶ Dragutin Seljan, *Početak, napredak i vrednost literature ilirske: s kratkim geografsko-statističkim opisom ilirskih deržavah*, Tiskom k. p. nar. ilir. Tiskarne dra. Ljudevita Gaja, Zagreb, 1840.

⁴⁷ Vatroslav Jagić, *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga*, Knjiga prva, Staro doba, Zagreb, 1867.

⁴⁸ Cvjetko Milanja, »Književopovijesna koncepcija Šime Ljubića«, *Riječki filološki dani*, knj. III, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenoga skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 3. do 5. prosinca 1998., Rijeka, 2000., str. 233.

⁴⁹ O tome vidi više u članku Zlate Šundalić u ovome *Zborniku*.

⁵⁰ Miroslav Šicel, »Hrvatska znanost o književnosti«, *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*, 2. nadopunjeno i prošireno izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1997., str. 267.

⁵¹ Ivan Pederin, »Život i ideološki sadržaj u djelu Šime Ljubića«, *Croatica Christiana Periodica*, XVI, br. 29, str. 107–108; Zagreb, 1992.

⁵² Ivan Pederin, »Život i ideološki sadržaj u djelu Šime Ljubića«, *Croatica Christiana Periodica*, XVI, br. 29, str. 98; Zagreb, 1992.

inima i S. Antoljak.⁵³ Prof. Marin Zaninović za njega kaže da je *Dizionario* i danas upotrebljiv kao što je dugi niz desetljeća strancima bio izvor obavijesti o nizu naših znamenitih ljudi.⁵⁴

Povjesničar Stjepan Antoljak u svojoj knjizi *Hrvatska historiografija*⁵⁵ Ljubiću je posvetio poglavlje naslovljeno: »d) Don Šime Ljubić, historičar, izdavač izvora i arheolog«. Kroz Ljubićev biografski prikaz protkao je i sva značajnija njegova djela s posebnim naglaskom na Ljubićevo bavljenje poviješću, koju je podijelio na: 1. Izdavanje izvora; 2. Izdavanje samostalnih rasprava i djela; 3. Izdavanje opće hrvatske povijesti.

Stjepan Antoljak precizno je popisao svaku knjigu *Listina* navodeći razdoblja (od-do godina).⁵⁶ Tu su još i brojevi stranica knjiga te navođenje broja isprava. Na kraju spomenutoga navođenja autor najprije izriče pohvalu Ljubiću, koji je svojim silnim marom prikupio dragocjeno blago u 10 knjiga s preko 4000 isprava važnih za povijest Hrvatske, Bosne, Dubrovnika, Srbije, Ugarske i susjednih zemalja od druge polovice X. do druge polovice XV. stoljeća, ali nalazi propuste te ističe: »No ovo izdanje u 10 knjiga je manjkavo i s dosta grešaka, koje sam uočio i provjerio. Stoga bi trebalo nanovo izdati revidiranu proširenu zbirku ovih *Listina* što je vrlo složen i težak posao, ali ipak bi se isplatilo i koristilo našoj znanosti.«⁵⁷ Na temelju izvora iz mletačkih arhiva nastala su i tri sveska *Commissiones et relationes* od 1433. do 1571., objavljena u izdanju JAZU od 1876. do 1880. Antoljak⁵⁸ napominje, iako je Akademija prestala s godinom 1571. izdavati Ljubićeve *Commissiones*, kako su spomenute tri Ljubićeve knjige vrlo važne jer osvjetljavaju hrvatsku povijest od kraja XV. do druge polovice XVI. stoljeća. Izdavanjem *Listina* i kasnije *Commissiones et relationes venetae*, Ljubić je, prema riječima Marina Zaninovića, sebi i Akademiji načinio monumentalni spomenik.⁵⁹

Antoljak se vrlo kratko osvrće na Ljubićev *Pregled hrvatske poviesti* ističući da je Matija Mešić objektivno prigovorio Ljubiću što je svoju povijest započeo s dolaskom Hrvata iz Zakarpaća u novu postojbinu, a o njihovu životu u ondašnjim krajevima ne kaže ništa.⁶⁰ S današnjeg gledišta, ističe Antoljak,

⁵³ Stjepan Antoljak, *Hrvatska historiografija*, Drugo dopunjeno izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 2004., str. 432.

⁵⁴ Marin Zaninović, »Šime Ljubić – utemeljitelj hrvatskog arheološkog društva«, *Arheološka istraživanja u Zagrebu i njegovoj okolici*, Znanstveni skup o 100. obljetnici društva, Zagreb, od 14. do 16. studenog 1978. godine, Zagreb, 1981., str. 33.

⁵⁵ Stjepan Antoljak, *Hrvatska historiografija*, Drugo dopunjeno izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 2004., str. 415–445.

⁵⁶ Stjepan Antoljak, *Hrvatska historiografija*, Drugo dopunjeno izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 2004., str. 426–427.

⁵⁷ Isto, str. 427.

⁵⁸ Isto, str. 428.

⁵⁹ Marin Zaninović, »Šime Ljubić – utemeljitelj hrvatskog arheološkog društva«, *Arheološka istraživanja u Zagrebu i njegovoj okolici*, Znanstveni skup o 100. obljetnici društva, Zagreb, od 14. do 16. studenog 1978. godine, Zagreb, 1981., str. 34.

⁶⁰ Usp. Stjepan Antoljak, *Hrvatska historiografija*, Drugo dopunjeno izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 2004., str. 438.

to je djelo zastarjelo. Možemo se složiti s Antoljakom koji Ljubiću priznaje da je obavio ogroman posao za ono vrijeme te da ga u poznavanju mletačkih arhiva nitko nije nadmašio.

Zaključimo, i nakon devedesetih godina XX. stoljeća život i djelo Šime Ljubića valorizirano je i predstavljeno hrvatskoj znanosti. Dokaz tomu je i ovaj Međunarodni znanstveni skup o Šimi Ljubiću održan u Zadru i Starom Gradu na otoku Hvaru.

U ovom radu napravljen je presjek glavnih djela i rada toga, prema riječima Ljubićeve biografica Tadije Smičiklasa, »na prvi pogled mrka, nepristupačna i prenapla čovjeka« kojega je resila »bezprimjerna marljivost«. ⁶¹ Tko je ikada donosio sud o Ljubiću, divio se njegovoj strpljivosti i golemoj marljivosti. U ovom radu naglasak je na Ljubiću kao književnom povjesničaru, premda se taj aspekt njegova rada ni po svojoj opsežnosti ni po primarnoj preokupaciji ne ističe kao glavni, a niti samoga Ljubića predstavlja kao književnog povjesničara u današnjoj percepciji i poimanju. U skladu s tim zvuči i rečenica u »Uvodu« *Ogledala* kojom je dao naslutiti vlastitu književno-povijesnu namjeru: »i ako ne drugo, a ono barem prokrčiti put ponješto nasljednikom u osnivanju celokupne jugoslavjanske književne poviesti«. ⁶² Mnogi se Ljubićevi radovi danas ne mogu u svemu prihvatiti, ali su vrijedni zbog mnoštva izvora. Ljubić je »jedan od prvih lučonoša u najvećemu hramu naše znanosti... koji je svojim neumornim radom pronosio slavu našega naroda kroz svu prosvijetljenu Europu«. ⁶³ Literatura o svestranom djelu Šime Ljubića nije opsežna, stoga zaključujem: vrijedan je prinos znanosti i ovaj skup kojim ćemo bolje upoznati dosad nedovoljno proučeno.

Literatura:

Kukuljević Sakcinski, Ivan, *Bibliografija hrvatska*, U Zagrebu, Brzotiskom Dragutina Albrechta, 1860., str. 86.

Ljubić, Šime, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske*, Na podučavanje mladeži nacrtao Prof. Šime Ljubić. Knjiga I. Riečki Emidija Mohovića Tiskarski Kamen. Zavod, [Rijeka], 1864. – br. str.: 344 + [2 l.]. Knjiga II. Riečki Emidija Mohovića Tiskarski Kamen. Zavod, [Rijeka], 1869. – br. str.: 587.

Ljubić, Šime, *Pregled hrvatske poviesti*, Nacrtao Prof. Šime Ljubić. (Izvadak iz *Ogledala književne poviesti jugoslavjanske.*), Riečki Emidija Mohovića Tiskarski Kamen. Zavod, [Rijeka], 1864. – br. str.: [1 l.] + 359 + [1 l.].

⁶¹ T[adija] S[mičiklas], »Uspomeni Šime Ljubića«, *Vienac*, XXVIII, br. 43, str. 674; Zagreb, 24. listopada 1896.

⁶² Šime Ljubić, »Uvod«, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske*. Na podučavanje mladeži nacrtao prof. Šime Ljubić, Knjiga I., Riečki Emidija Mohovića, Tiskarski kamen. zavod, Rijeka, 1864., str. 6.

⁶³ Usp. Fr. Bulić, »† Prof. D. Šime Ljubić«, *Bullettino di archeologia e storia Dalmata*, XIX, br. 11/12, str. 184; Spalato, 1896.

Jagić, V[atroslav], »Ogledalo književne poviesti jugoslavenske. Na poučavanje mladeži nacrtao prof. Sime Ljubić. Knjiga I., str. 344 u maloj osmini«, *Književnik*, II, br. 4, str. 566–572; Zagreb, 1865.

Rački, Fr[anjo], »Vladanje mletačko u Rieci. Nacrtao prof. Sime Ljubić«, *Književnik*, II, br. 4, str. 580–581; Zagreb, 1865.

Mesić, M[atija], »Pregled hrvatske poviesti. Nacrtao prof. Sime Ljubić. Riečki Emidija Mohovića tiskarski kamen. zavod. 1867.«, *Rad JAZU*, knj. I., str. 251–261; Zagreb, 1867.

Rački, Fr[anjo], »Spomenici o Šćepanu Malom. Ispisao iz mletačkog arhiva prof. Sime Ljubić. (Glasnik srpskog učenog društva, II od. II knj. U Beogradu 1870. Str. 160)«, *Rad JAZU*, knj. XVII, str. 208–210; Zagreb, 1871.

M., »Prof. Šime Ljubić. (Dalje.)«, *Vienac*, VII, br. 49, str. 793 [slika]; br. 50, str. 822–824; br. 51, str. 837–839; br. 52, str. 853–856; Zagreb, 4., 11., 18. i 25. prosinca 1875.

Anonim, »Commissiones et Relationes Venetae. Collegit et digessit Simeon Ljubić. Tomus II. Annorum 1525–1553.«, *Pravo*, V, br. 58, str. 325–318; *Spljet*, 30. siečnja 1878.

Fruškogorče, Momče, »† Prof. D. Šime Ljubić«, *Posavska Hrvatska*, III, br. 43, str. 5; U Brod na Savi, 24. listopada 1896.

S[mičiklas], T[adija], »Uspomeni Šime Ljubića«, *Vienac*, XXVIII, br. 43, str. 673–674; Zagreb, 24. listopada 1896.

Anonim, »Prof. Šime Ljubić«, *Nada*, II, br. 21, str. 418; Sarajevo, 1. novembra 1896.

Anonim, »† Prof. D. Šime Ljubić«, *Prosvjeta*, IV, br. 21, str. 671–672; br. 22, str. 703–704; Zagreb, 1. i 15. studenoga 1896.

R. i p.!, »(† Don Šime Ljubić)«, *Vrhbosna*, X, br. 22, str. 354; Sarajevo, 15. studenoga 1896.

Bulić, Fr[ane], »† Prof. D. Šime Ljubić«, *Bulletino di archeologia e storia Dalmata*, XIX, br. 11/12, str. 180–185; Spalato, 1896.

Uredništvo, »Nekrolog prof. don Simeon Ljubić«, *Starohrvatska prosvjeta*, II, br. 3, str. 186–189; br. 4, str. 259–264; U Kninu, 1896.

–1.–, »† Šime Ljubić«, *Školski vjesnik*, III, str. 785–788; Sarajevo, 1896.

Smičiklas, Tade, »Život i djela Šime Ljubića«, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1897.*, XII. svezak, str. 150–243; Knjižara Jugoslavenske akademije (Dioničke tiskare), U Zagrebu 1898.

Andrić, Nikola, »Sedam 'Matičinih' zbornika. Prilog člancima 'Sabirači Matičinih hrvatskih narodnih pjesama'«, *Glas Matice hrvatske*, IV, br. 18–20, str. 133–142; U Zagrebu, 15. listopada 1909.

Strohal, R[udolf], »Jedan posjet u Kr. narodni muzej. (Istinski događaj)«, *Omladina*, X, br. 2, str. 35–37; Zagreb, listopad 1926.

Herceg, Rudolf, »Gdje imamo mi Hrvati svoj 'krstni list'?«, *Dom*, XXI, br. 48, str. 2; Zagreb, 9. studenog 1927.

Šenoa, Milan, »Uspomene. Sličice i profili iz starog Zagreba. Sjećanje na Šimu Ljubića«, *Jutarnji list*, XXII, br. 7536, str. 19; Zagreb, 22. siječnja 1933.

Lozovina, Vinko, *Dalmacija u hrvatskoj književnosti*, Zagreb, 1936., str. 259–260.

Antić, Vinko, »Rijeka u hrvatskoj književnosti XIX. i početkom XX. stoljeća«, Posebni otisak iz *Rijeka – Zbornik*, Matice hrvatska, Rijeka, 1954., str. 493–494.

Jurić, Boris, »Nekoliko napomena uz ostavštinu Šime Ljubića u zadarskom arhivu«, *Mogućnosti*, III, br. 11, str. 889–891; Split, novembar 1956.

Barac, Antun, »Kulturne prilike«, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, Knjiga II., Književnost pedesetih i šezdesetih godina, Zagreb, 1960., str. 31.

Milutinović, Kosta, »Narodni preporod u Dalmaciji i Istri i južnoslavenska misao 1860–1870.«, *Zadarska revija*, X, br. 1, str. 17; Zadar, veljača 1961.

Škrbić, Milan – Valčić, Vinko, »Prilozi. Iz doba narodnog preporoda, Oko polemike Šime Ljubića s autonomašima (1860–1862)«, *Zadarska revija*, X, br. 2, str. 117–125; Zadar, travanj 1961.

Valčić, Vinko – Škrbić, Milan, »Geneza Ljubićeva 'Ogledala . . .' u svjetlu razvitka nacionalnoga pokreta u Dalmaciji«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, Razdio historije, arheologije i historije umjetnosti 1960./1961., god. 2, sv. 2, str. 170–195; Zadar, 1963.

Zaninović, Marin, »Šime Ljubić – utemeljitelj Hrvatskog arheološkog društva«, *Arheološka istraživanja u Zagrebu i njegovoj okolici*. Znanstveni skup o 100. obljetnici društva. Zagreb, od 14. do 16. studenog 1978. godine, Zagreb, 1981., str. 29–39.

Pederin, Ivan, »Izbor iz pisama upućenih Šimi Ljubiću«, *Croatica Christiana periodica*, X, br. 18, str. 117–165; Zagreb, 1986.

Pederin, Ivan, »Dva neobjavljena sastava Šime Ljubića. Nikoliko ričih O Ljubomudru Jezika slavjanskoga i Relazione della storia colle altre scienze e relativo metodo d'insegnamento nelle scuole«, *Croatica Christiana periodica*, XIII, br. 24, str. 76–79; Zagreb, 1989.

Pederin, Ivan, »Životopisna književnost XIX. stoljeća u jadranskoj Hrvatskoj«, *Croatica Christiana periodica*, XV, br. 28, str. 55–85; Zagreb, 1991.

Pederin, Ivan, »Život i ideološki sadržaj u djelu Šime Ljubića«, *Croatica Christiana periodica*, XVI, br. 29, str. 85–125; Zagreb, 1992.

Batović, Šime, »Šime Ljubić (Stari Grad 1822 –1896)«, *Zadarska smotra*, XLI, br. 6, str. 244–248; Zadar, 1992.

Ježić, Slavko, *Hrvatska književnost od početaka do danas 1100. – 1941.*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1993., str. 221 i 358.

Zaninović, Marin, »Uz stotu obljetnicu smrti don Šime Ljubića (24. V. 1822. – 19. X. 1896.)«, *Obavijesti*, Hrvatsko arheološko društvo, XXVIII, br. 2, str. 56–58; Zagreb, svibanj – kolovoz 1996.

Šicel, Miroslav, »Hrvatska znanost o književnosti«, *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*, 2. nadopunjeno i prošireno izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1997., str. 267.

Milanja, Cvjetko, »Književnopovijesna koncepcija Šime Ljubića«, *Riječki filološki dani*, Zbornik radova s Međunarodnog skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 3. do 5. prosinca 1998., knj. III, Rijeka, 2000., str. 227.–233.

Rāčić, Nikša, *Grad Faros od istine u djelu akademika Ljubića do zabluda sljedbenika »slučajnih« zabuna*, Z. B. O. R. S., Faros, 2002., str. 5–19.

Antoljac, Stjepan, »Don Šime Ljubić, historičar, izdavač izvora i arheolog«, *Hrvatska historiografija*, Drugo dopunjeno izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 2004., str. 415–445.

Delbianco, Valnea, »Tragom talijanskih utjecaja u hrvatskoj književnosti«, *Talijanski kroatist Arturo Cronia*, Književni krug, Split, 2004., str. 73.

Tomasović, Mirko, »Objavci prije 'Poviesti hrvatske književnosti do narodnog preporoda' (1945.), *Mihovil Kambol 1883.–1955.*, Disput, Zagreb, 2005., str. 49–52, 54, 55 i 79.

RECEPCIJA ŠIME LJUBIĆA

Sažetak

U članku se govori o značenju i recepciji Ljubićevih djela u trenutku nastanka, zatim nakon Ljubićeve smrti pa do devedesetih godina XX. stoljeća te, naposljetku, nakon devedesetih godina XX. stoljeća, tj. nama suvremenoj recepciji. Ponajprije je riječ o Šimi Ljubiću kao začetniku hrvatske književne historiografije koji je to mjesto zadobio djelom *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*. Najopsežnije je o tom djelu progovorio Vatroslav Jagić u časopisu *Književnik* godine 1865. Kad je riječ o recepciji Ljubićevih književnih djela u književnim povijestima, riječ je samo o registriranju istih, a u ostalim publikacijama, u većini slučajeva, većinom su to biografski prikazi i leksikonske natuknice. U recepciji je zamijećeno da je Ljubić zaokupio znatniju pozornost kao vrstan povjesničar, arhivist, arheolog i numizmatičar.

ŠIME LJUBIĆ'S REZEPTION

Zusammenfassung

Im vorliegenden Aufsatz wird hauptsächlich die Bedeutung sowie die Gesamtrezeption der Werke von Šime Ljubić thematisiert, zunächst zwar während ihrer Entstehungszeit, anschließend in der Zeitspanne, die unmittelbar von seinem Tode bis in die neunziger Jahre 20. Jahrhunderts reicht, und schließlich in der Zeit danach, d. h. in unserer unmittelbar gegenwärtigen Rezeptionszeit seiner Werke. Dabei handelt es sich vor allem um Šime Ljubić als den eigentlichen Gründer der kroatischen Literaturgeschichte. Seine Gründerrolle in der kroatischen Literaturgeschichte kam ihm primär durch sein Werk *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži* zu. Umfassender und ausführlicher als alle anderen hat sich im Jahre 1865 Vatroslav Jagić durch seine Rezension gerade zu diesem Werk in der Zeitschrift *Književnik* geäußert. Was indessen die Rezeption Ljubić's literarischer Werke anbelangt, läßt sich feststellen, daß sie in den verschiedenen Darstellungen kroatischer Literaturgeschichte bloß präzise registriert wurden. In allen anderen wissenschaftlichen Publikationen sind allerdings noch biographische Notizen und lexikalische Stichworte zu seinen literarischen Werken zu finden. Aus der Gesamtrezeption der Werke von Šime Ljubić geht schließlich hervor, daß er vor allem als herausragender Historiker, Archivar, Archäologe und Numismatiker ins Auge gefallen ist und seine Bedeutsamkeit gewonnen hat.

F A R I A

**STARI GRAD
A NE HVAR**

PETAR HEKTOROVIĆ

STAROGRADANIN A NE HVARANIN

Napisao Šime Ljubić

Preveo Marin Zaninović

Stari Grad
Faros
1996.

Sl. 15.: *Faria, Stari Grad a ne Hvar. Petar Hektorović, Starogradanin a ne Hvaranin*, napisao Šime Ljubić, preveo Marin Zaninović, Stari Grad, Faros, 1996.

Šime Ljubić o hrvatskim piscima zapadne Ugarske i Donje Austrije

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Ljubić, Š.

U drugom dijelu *Ogledala književne poviesti jugoslavjanske* (1869.) Šime Ljubić govori o dalmatinskim, slavonskim i kajkavskim piscima u razdoblju od XV. do druge polovice XVIII. stoljeća.¹ Čakavskoj književnosti posvećuje znatno više prostora jer smatra da »ni pjesništvo ni proza nemaju u kajkavštini takova zastupnika, koji bi se srazmerno mogao s hrvatsko-dalmatinskim i sriednje vrijednosti.«² Među kajkavske »pjesnike« i »prostopisaoce« ubraja i hrvatske autore s područja ondašnje zapadne Ugarske i Donje Austrije, danas gradišćanskohrvatskoga prostora, te ih u cjelini naziva »književnost pisana kajkavštinom«. U uvodnom dijelu daje općenitu ocjenu: »Predmet radnjah kajkavskih spisatelja skoro je sasvim pobožnoga smiera, obično prostomu narodu namijenjen te jednostavne boje i podhvata; više obzira vriedan glede jezika, jer izmedju golema kala ondje se neriedtko sjaje i dragi biser. Mi ćemo i njih na dva kupa srediti, naime na pjesnike i prostopisaoce.«³

Podređena teološkim ciljevima katoličke obnove, književna djela zapadnougarskih i donjoaustrijskih Hrvata XVII. i XVIII. stoljeća, imaju isključivo religiozno-didaktičku namjenu, a zajednička osobina im je jednostavnost, neposrednost u obraćanju čitatelju, razvijena retorička fraza, svojstvena učenicima duhovnicima toga doba, po čemu su bliska dijelu kajkavske književnosti. Pretežito su to evanđelistari, lekcionari, katekizmi i molitvenici koji su bili namijenjeni vjerskim potrebama najširih slojeva puka. Djela nisu pisana prvenstveno iz umjetničkih pobuda, nego s ciljem da duhovno koriste narodu i odgajaju ga u skladu s pozitivnim idejama kršćanskoga dobra.

Među piscima najbrojniji su franjevci koji nakon isusovaca nastavljaju zadaću narodnoga dušebrižništva te sredinom XVIII. stoljeća imaju značajnu ulogu, kako u organizaciji i održavanju vjerskih misija, u provođenju procesija i hodočašća koja su vidljivi izraz barokne narodne pobožnosti, tako i kao istaknuti nositelji gradišćanskohrvatske nabožne književnosti XVIII. stoljeća.

¹ To su sljedeća poglavlja: »Radilci Hrvatsko-Dalmatinski« (str. 365–481), »Radilci Hrvatsko-Slavonski« (str. 481–502), »Radilci Hrvatsko-Kajkavski na polju jugoslavjanske književnosti« (str. 502–537). Šime Ljubić, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, knj. II, 1869.

² Isto, str. 504.

³ Isto.

Franjevački samostani u Novom Gradu (Güssing, Nýémetujvár), Željeznu (Eisenstadt, Kismarton), Željeznu na Brigu (Oberberg-Eisenstadt, Felsökismartonhegy), Svetici za jezerom (Frauenkirchen, Fertöboldogasszony), Sambotelu (Szombathely), Šopronu (Ödenburg) i Požunu (Bratislavi) bili su središta bujnog religioznog i kulturnog života zapadnougarske regije. Nalazeći se u neposrednoj blizini gradišćanskohrvatskih sela, franjevački samostani privlačili su u svoje redove veliki broj Hrvata. Franjevci stvaraju pučku, svim slojevima pristupačnu, književno-prosvjetiteljsku djelatnost na narodnom gradišćanskohrvatskom jeziku. Franjevačka se nabožna književnost gradila na pučkoj pobožnosti i kultu Blažene Djevice Marije. Gradišćanski Hrvati su oduvijek bili veliki obožavatelji i poštovatelji lika Blažene Djevice Marije o čemu svjedoče brojne marijanske pjesme, legende i svetišta u koja se hodočasti sve do današnjeg dana, a izrazita gradišćanskohrvatska marijanska pobožnost nastaje u razdoblju baroka, kada se u zapadnoj Ugarskoj pojavljuje ideja o Marijinu kraljevstvu (*Regnum Marianum*).⁴ Štovanje Marije, jedna od ključnih odrednica pobožnosti gradišćanskih Hrvata, postaje omiljena tema franjevačke književnosti toga razdoblja.⁵

Franjevci su osobito poduzetni u tiskanju molitvenika koji su pisani za duhovno uzdizanje, pobožnost i vjersku pouku vjernika.⁶ Takvi molitvenici, knjige odobrene od crkvenih vlasti, u sadržajnom pogledu predstavljaju zbornike molitvenih tekstova, duhovnih pjesama (jačke) i katekizamskih tekstova s uputama za kreposan kršćanski život prožet dubokim katolicizmom i marijanskom pobožnošću.⁷ Od gradišćanskohrvatskih franjevaca Ljubić u *Ogle-*

⁴ Andrea Sapunar, »Barokne propovijedi Eberharda M. Kragela (s osvrtom na lik Blažene Djevice Marije)«, u: Marija u propovijedima hrvatskih katoličkih obnovitelja, Zbornik radova s nacionalnoga znanstvenog skupa u Splitu, 31. svibnja–1. lipnja 2002., uredio V. Košić, Kršćanska sadašnjost i Hrvatski mariološki institut, Zagreb, 2004., str. 117.

⁵ Ona je »Mati najljepša i ljubezljiva, Divica zmožna, milostiva, zrcalo pravice, stolac mudrosti, uzrok naše radosti, turam bjelokosni, vrata nebeska, zvijezda jutarnja, obramba grišnikov, prezmožna Kraljica, patrona, Mati Kristuševa, Blažena Divica, zvjezdica, zaviće grišnikov, milosti mati, sunce milosti, svitla morskog zvijezda, Rajska Diva kraljica Hrvata«, Nikola Benčić, »Regnum Marianum«, *Hrvatske novine*, Željezno, 3. lipnja 1983., str. 3.

⁶ Preteča franjevačkim zbornicima najstariji je danas poznati rukopisni molitvenik gradišćanskih Hrvata, molitvenik Serafina Gyivkovicsa (1728.), koji je pohranjen u Budimpešti u Mađarskoj nacionalnoj knjižnici (Országos Széchényi Könyvtár) pod naslovom »Libellus infirmorum Deserviens Patri Hungaro-croatae conscriptus industria P. Fratris Seraphini Gyivkovics«. Molitvenik je trojezičan, hrvatski, mađarski i latinski i pisalo ga je više ruku. S obzirom na »stereotipnost« molitava koje možemo naći u brojnim molitvenicima toga razdoblja, pretpostavlja se da je sastavljač radio pod utjecajem više uzora, mađarske, ali i hrvatske kajkavske književnosti. »Das Datum 1728 ist zwar auf dem Titelblatt zu finden, es aber wurde erst später eingetragen (...) Die Handschrift kann also bedeutend früher entstanden sein. Laut einer Eintragung auf der Seite vor dem Titelblatt war das Büchlein schon 1728 im Franziskanerkloster in Güssing im Gebrauch, was ebenfalls auf die frühere Entstehung hinweist«. István Nyomárkay, *Das erste handschriftliche Gebetbuch der burgenländischen Kroaten aus dem Jahre 1728*, Studia Slavica Hung. 1–4/1983., str. 111–115.

⁷ Budući da tada još nije bilo izvornih gradišćanskohrvatskih djela, u pravilu to bijahu prijevodi ili prerade s latinskog, njemačkog ili mađarskog jezika. Usporedno s prevodilaštvom, franjevci su bilježili stare hrvatske molitve i pjesme te stvarali nove stihove pobožnog sadržaja. Osobito su njegovali marijanske pjesme koje bi također prevodili s njemačkog, mađarskog ili latinskog jezika, prilagođavajući ih duhu gradišćanskohrvatskog čitatelja. Irvin Lukežić, *Proza u gradišćanskim Hrvata*, Rijeka/Željezno, 1997., str. 114–115.

dalu navodi Lovru Bogovića, Bogomira Palkovića, Jeremiju Šošćarića i Šimuna Kniefca. Neka djela toga razdoblja pokazuju stilska obilježja baroka pa je u novije doba uvriježeno govoriti o postojanju gradišćanskohrvatskoga književnog baroka. Niz sličnosti i podudarnosti s djelima kajkavskih pisaca XVII. i XVIII. stoljeća govore o snažnom utjecaju kajkavske književne tradicije na hrvatsku književnost zapadnougarske regije.

Kajkavsku i hrvatsku književnost zapadnougarske regije Ljubić stavlja pod zajednički nazivnik u prvom redu zato jer smatra da hrvatski autori zapadnougarske regije pišu isto za kajkavce, samo ugarske kajkavce. Prema Ljubiću Jože Ficko, »župnik u Priseki šoprunske županije napisa za ugarske kajkavce: a) *Kratak pregled staroga zakona, aliti hasnoviti nauki zibrani iz sv. Pisma staroga testamenta, I. del*, u Šoprunu 1824.; *II. del, novi zakon*, u Šoprunu 1829; b) *Razlaganje velikoga katekizmuša (po Langu)*, u Šoprunu 1836; c) *Novo Mariansko cvetje, aliti pobožne molitve*, u Kisegu 1837.; d) *Nova hiža zlatna, molećemu keršćeniku va ruke dana*, u Šoprunu 1839.«⁸ Slično navodi uz ime Lovre Bogovića: »franjevac iz varmedje šoprunske, napisa za ugarske kajkavce: a) *Hiža zlata uzidana pri s. brigu Kalvarie*, u Šoprunu 1755., 1772., 1778., 1813.; b) *Mariansko cveće*, u Šoprunu 1757.«⁹; Bogomira Palkovića: »franjevac, poznat samo za molitvenu knjižicu, koju napisa za kajkavce u Ugarskoj: *Duhovne kitica, ka je na Novom Gradu lipo cvala, ali je veća srasla i s jačkami nakićena, zeleni pri Divici Marii*, u Gjuru 1758. i u Šoprunu 1778.«¹⁰; Eberharda M. Kragela: »reda servitanskoga misnik, složi za ugarske kajkavce: *Četverovrstni duhovni perstan, ko stoji va marljivom premisljavanju četiri poslidnji dugovanjih i td. svemu hervatskomu narodu darovan*, u Šoprunu 1763.«¹¹; Matije Laaba: »župnik u Novomselu (Ujfala) šoprunske županije, isto je tako za ugarske kajkavce napisao: a) *Kratka summa velikoga občinskoga katekizmusu za učnju mlaje družine gornjih ugarskih Horvatov osebito zdelan*, u Budimu 1804. (po Šaf., a po Kukulj. 1814); b) *Veliki občinski katekismus za gornje ugarske Hrvate osobito zidelan*, u Budimu (po Šaf. prije g. 1830)«¹²; Šimuna Palatina: »ravnatelj župe u Stincu Eisenburske županije, pomagao je Čaplovića u osnivanju diela: *Croaten und Wenden in Ungarn* (Pressburg 1828), a sam je preveo Virgilove egloge u kajkavsko nariječje.«¹³; Mihe Galovića: »za ugarske kajkavce izdao je: *Duhovne knjižice*, u Kisegu 1804, u Šoprunu 1811, i u Železnom mjestu 1840.«¹⁴; Ambruša Kalista: »*Sv. Križni put*, u Šoprunu 1844 za ugarske kajkavce«¹⁵ i dr.

⁸ Šime Ljubić, n. d., str. 534.

⁹ Isto, str. 523–524.

¹⁰ Isto, str. 524.

¹¹ Isto, str. 524–525.

¹² Isto, str. 530.

¹³ Isto, str. 513.

¹⁴ Isto, str. 530.

¹⁵ Isto, str. 537.

Žanrovskim, sadržajnim, pa i stilskim obilježjima, gradišćansko-hrvatska književnost bliska je dijelu kajkavske književnosti XVII. i XVIII. stoljeća. Prema tim kriterijima mogli bi ih vezati u jednu cjelinu, ali ne i po pitanju jezika.

Gradišćanski Hrvati govore čakavskim i štokavskim narječjem, a kajkavaca je među njima malo.¹⁶ S dijalektološkog stajališta možemo razlikovati nekoliko osnovnih skupina. Veće skupine su: 1) čakavski sjevernogradišćanski (Hati, Poljanci, Dolinji u Gradišću i nekadašnja hrvatska sela u Donjoj Austriji, Slovačka, Moravska i pogranična Mađarska), 2) čakavski južnogradišćanski sa središtem na Stinjaki i južno od njega, 3) štokavski u južnom Gradišću (Štoji i Vlahi). Manje skupine zastupljene su s jednim ili s po dva sela: 1) čakavsko-kajkavski u Bajngrobu (Weingraben), 2) kajkavski u selima Vedešin/Hidegség i Umok/Fertóhomok u zapadnoj Mađarskoj blizu Šoprona i 3) čakavsko-kajkavsko-štokavski u Hrvatskom Grobu (Chorvátsky Grob) u Slovačkoj.

Pređci zapadnougarskih Hrvata podrijetlom su s teritorijalno kompaktnoga područja u staroj domovini, tj. s područja susretišta čakavskog, kajkavskog i štokavskog narječja, a to je područje između Kupe i njenih pritoka, do Save i Une, zatim područja doline Une i dijela zapadne Slavonije.¹⁷ Radi se o krajevima u kojima su do te selidbe dominirali čakavski govori, manjim dijelom štokavsko-čakavski ili pak štokavski, dok su najmanje zastupljeni bili kajkavski govori. Gradišćanski Hrvati su tijekom XVI. stoljeća naselili područje od moravskoga Brna, preko slovačkoga Požuna, mađarske Đure i austrijskog Bečkog Novog Mjesta prema jugu, pogranični prostor između Austrije i Mađarske, od Šoprona, Subotišta, Novog Grada do rijeke Mure i Drave.

Budući da su nakon preseljenja, Hrvati naselili uglavnom teritorijalno kompaktno područje, a čakavski govori su bili najbrojniji, »skoro svi pisci bili su porijeklom iz sridnjega i sjevernoga Gradišća«,¹⁸ osnovicom njihova (književnog) jezika postalo je čakavsko narječje, odnosno, ikavsko-ekavski govori sjevernog i srednjeg Gradišća. Njihov književni jezik proizašao je iz duge tradicije crkvene propovijedi i pouke, narodnog prosvjećivanja i udruživanja, književnoga rada koji je odgovarao narodnim težnjama i potrebama.¹⁹ Kada govorimo o kajkavcima, to se odnosi na žitelje samo dvaju gradišćansko-hrvatskih kajkavskih sela koja su smještena južno od Niuzaljskoga

¹⁶ Gradišćanski Hrvati su uvijek svoj jezik nazivali *hrvatski*, *hervatskim*, *horvatskim*, a do 1921. su većinom pripadali Zemljama sv. Štefana i nazivali se *zapadnougarski Hrvati*, *vodeni Hrvati* (*Wasserkroaten*, *vizi horvátok*), a od 1921. *gradišćanski Hrvati*, pošto je većina njih priključena austrijskoj pokrajini Gradišće/Burgenland. Ovaj naziv prihvaćen je i u Mađarskoj, Slovačkoj i Moravskoj.

¹⁷ Gerhard Neweklowsky je na temelju jezične analize sveo prostor iseljavanja na liniju Ogulin, Karlovac, Kupom do Bihaća, Jasenovac i Velika na Uni. G. Neweklowsky, *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete*, Beč, 1978., str. 281.

¹⁸ Josip Hamm, »Položaj i značaj gradišćansko-hrvatskoga jezika unutar slavenske jezične grupe«, u: *Symposion Croaticon*, Beč, 1974., str. 47.

¹⁹ Radoslav Katičić, *Novi jezikoslovni ogledi*, Zagreb, 1986., str. 188.

jezera, a to su Umok i Vedešin.²⁰ Većina Hrvata u Vedešinu i Umoku najvjerojatnije su podrijetlom iz srednje Slavonije, ali njihova kajkavština samo djelomično nastavlja predmigracijsko stanje u srednjoj Slavoniji, a formirana je interferencijom više kajkavskih idioma, pri čemu je vidljiv i utjecaj nekajkavskog idioma.²¹ Značajan je međimurski utjecaj. U XVI. stoljeću val migracija išao je preko Međimurja (gdje je između Legrada i Donje Dubrave bio uređen prijelaz preko Drave) i Slavoncima su se u migracijama mogli pridružiti Međimurci, kajkavci uz Muru u Mađarskoj, osobito nakon zrinsko-frankopanske bune 1671. kada je Međimurje bilo opustošeno. Kajkavskim se naziva i govor Hrvatskoga Groba nedaleko Bratislave, u kojemu se upotrebljava upitna zamjenica *kaj*, ali to je zapravo čakavsko-kajkavsko-štokavski govor.²²

Od kajkavskih osobina u drugim gradišćanskim govorima, čakavskim i štokavskim, neke su vrlo karakteristične. Takve su duljine u nekim kategorijama karakterističnim za kajkavštinu, primjerice duljina osnove u množini imenica srednjeg roda, prema kračini u jednini u čakavskim govorima srednjeg Gradišća, gubitak zanaglasnih duljina što je karakteristika svih gradišćanskih govora te brojne druge osobine.²³ Osobito je važan kajkavski element u leksiku. Utjecaj kajkavskoga leksika na jezik gradišćanskih Hrvata istraživali su Stjepan Ivšić (*Hrvatska dijaspora u 16. stoljeću i jezik Hrvata gradišćanaca*, 1971.)²⁴, Helene Koschat (*Die čakavische Mundart von Baumgarten im Burgenland*, 1978)²⁵, Gerhard Neweklowsky (*O kajkavskim osobinama u nekajkavskim govorima Gradišća*, 1982.)²⁶, Ivan Brabec (*Dijakronijski pogled na gradišćanskohrvatski književni jezik*, 1984.)²⁷, Antun Šojat (*Baština i suvremene potrebe gradišćanskohrvatskoga književnog jezika*, 1984.)²⁸ i dr.

Ako prelistamo najstarije kajkavske rječnike, vidjet ćemo da je dobar dio leksičkog fonda zajednički i kajkavštini i gradišćanskim Hrvatima. To možemo najvećim dijelom dovesti u vezu s podrijetlom gradišćanskih Hrvata nekajkavaca, s područja između Kupe, Save i Une te iz srednje Slavonije, dakle iz

²⁰ »Na cjelokupnom području koje se uzima kao *gradišćansko* u dijalektološkom smislu postoji samo jedan govor dvaju sela Vedešin i Umok (Hidegség i Fertóhomok) u zapadnoj Mađarskoj blizu Šoprona, koji bi se mogao smatrati kajkavskim, iako ni on nije tipično kajkavski«, Gerhard Neweklowsky, *O kajkavskim osobinama u nekajkavskim govorima Gradišća*, Hrvatski dijalektološki zbornik, JAZU, knj. 6, Zagreb, 1982., str. 257.

²¹ Mijo Lončarić, »Podrijetlo gradišćanskih kajkavaca«, u zborniku: *Gradišćanski Hrvati 1533–1983*, Zagreb, 1984., str. 128.

²² Isto, str. 121.

²³ O tome: Stjepan Ivšić, *Hrvatska dijaspora u 16. stoljeću i jezik Hrvata gradišćanaca*, priredio i dijelom obradio Božidar Finka, Izabrana djela iz slavenske akcentuacije, München, 1971.; Gerhard Neweklowsky, n. d., str. 257–263; Mijo Lončarić, n. d., str. 121–131.

²⁴ Isto.

²⁵ Helene Koschat, *Die čakavische Mundart von Baumgarten im Burgenland*, Wien, 1978.

²⁶ Gerhard Neweklowsky, n. d., str. 257–263.

²⁷ Ivan Brabec, »Dijakronijski pogled na gradišćanskohrvatski književni jezik«, u zborniku: *Gradišćanski Hrvati 1533–1983*, Zagreb, 1984.

²⁸ Antun Šojat, »Baština i suvremene potrebe gradišćanskohrvatskoga književnog jezika«, u zborniku: *Gradišćanski Hrvati 1533–1983*, Zagreb, 1984.

kajkavskoga susjedstva. Isto utjecajem kajkavskih doseljenika iz zapadne Slavonije koji su se u manjem broju naseljavali po Gradišću te iako njihov govor nije prevladao, ostale su neke osobine. Osim toga, poznato je da su gradišćanski Hrvati imali uske veze s kajkavskim krugovima.²⁹ Kanonske vizitacije XVII. i XVIII. stoljeća pokazuju živu povezanost i izmjenu ljudi i svećenstva zagrebačke i đurske, a kasnije sambotelske, biskupije. Najistaknutija ličnost tih veza bio je Juraj Mulih (1694.–1754.) kojeg isusovački red u nekoliko navrata kao »missionarius vagusa« šalje u Gradišće, gdje on potiče procvat barokne pobožnosti i gradišćanskohrvatske književnosti XVIII. stoljeća.³⁰ Šime Ljubić u *Ogledalu književne poviesti jugoslavjanske* (1869.) o Jurju Mulihu kaže: »MULIH, GJORGJE, isusovac i apostolski poslanik, složi: a) *Duhovna pisanica kerstjanskoga nauka puna* itd. u Beču 1734. i u Zagrebu 1754. pomnoženo; b) *Obilato duhovno mlako, t. j. Nauk kerstjanski iliričkoj dičici darovan*, u Zagrebu 1754.; c) *Duhovne mervice, iliti malene molitvice od veće knjige Duhovne hrane*, u Požunu 1758 i u Budimu 1818. (...) *Duhovne jačke posluvanja apostolskoga s milostivum voljum g. Grofa Fr. Zichy biskupa gjurskoga*, u Gjuri 1750.«³¹

Mađarski slavist László Hadrovics u knjizi *Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert* (Beč, 1974.), opširnoj monografiji o jeziku i književnosti gradišćanskih Hrvata u XVII. i XVIII. stoljeću, naglašava da su gradišćanski Hrvati prije preseljenja u zapadnu Ugarsku bili u stalnom kontaktu s kajkavcima, a i u novom zavičaju pismenost im se razvija stalno pod kajkavskim utjecajem, o čemu, između ostalog, govori i crkvena terminologija u djelima koja je podudarna s kajkavskom.³² Prvi lekcionar za gradišćanske Hrvate, *Horvaczko evangelye*, objavljen je 1732. u Đuri, i čini se, ima kajkavske uzore premda je lekcionar pisan gradišćanskim čakavsko-ikavskim jezikom. Već 1913. Vatroslav Jagić je u *Archiv für slavische Philologie* dao općenitu ocjenu o gradišćanskim lekcionarima XVIII. stoljeća: »Tekst je pisan čakavskim dijalektom i ikavskim izgovorom, ipak se čini da mu je podloga bila jedan kajkavski lekcionar zagrebačke crkve...«³³

²⁹ Pravnik Ivan Kitionić iz Kostajnice prva je osoba za koju znamo da pravi most između Gradišća i matične zemlje. Kitioniću, koji je bio nastanjen u južnom Gradišću, grad Varaždin 1606. izdaje darovnicu zbog njegovih zasluga. Znamo i za Mihajla Milkovića (1709.–1759.), rodom iz Vorištana, isusovca, koji je podučavao filozofiju u Varaždinu i pisao isusovačke drame latinskim jezikom, koje su tiskane 1735. u Trnavi. Nikola Benčić, »Tendencije i glavni sadržaji starije gradišćanskohrvatske književnosti«, *Varaždinski zbornik 1181.–1981.*, Varaždin, 1983., str. 509.

³⁰ Uz ostala djela napisao je i dvije knjižice za gradišćanske Hrvate *Duhovne jacske* (Đura, 1750.) i *Pripravlyanye k szpovidi* (Željezno, 1748.).

³¹ Šime Ljubić, n. d., str. 492 i 508.

³² László Hadrovics, *Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert*, Wien, 1974., str. 26.

³³ »Der Text trägt zwar Rechnung dem ča-Dialekte der i-Aussprache, scheint aber doch auf der Grundlage eines im kaj-Dialekte geschriebenen Lektionariums der Agramer Kirche zu beruhen...«, Vatroslav Jagić, »Die serbokroatischen Übersetzungen der Bibel im Ganzen oder einzelner Teile derselben. Eine bibliographische Übersicht«, *Archiv für slavische Philologie*, Berlin, 34 (1912), str. 519.

István Nyomárkay ukazuje na povezanost *Horvackog evangelya*, najstarijeg danas poznatog gradišćanskohrvatskog lekcionara iz 1732., s drugim izdanjem kajkavskog djela *Sveti evangeliumi* Nikole Krajačevića (Trnava, 1694.). Ovo izdanje, posvećeno knezu Pavlu Eszterházyju čijim je troškom tiskano, poslužilo je kao predložak *Horvackom evangelyu* što Nyomárkay potvrđuje nizom podudarnosti, primjerice u leksiku, uporabi glagolskih vremena (izražavanje prošlosti), sintaksi i dr.³⁴ Nije rijedak slučaj da se u gradišćanskohrvatskim djelima nađu molitve, pjesme ili ulomci tekstova iz kajkavskih molitvenika, evanđelja i katekizama, prilagođeni čakavskom sustavu. Jedan od najboljih primjera za to je molitvenik *Hiža zlata* (1754.) franjevca Lovre Bogovića u kojem nalazimo pjesme i molitve preuzete iz kajkavskih djela kao što su *Sveti Evangeliumi* (1651.) Nikole Krajačevića, *Put vu nebo* (1734.) Franje Sušnika i dr.

Ostaje otvoreno pitanje zašto Šime Ljubić u *Ogledalu književne poviesti jugoslavjanske* Hrvate zapadnougarske regije i Donje Austrije naziva ugarskim kajkavcima. Iako 1843. Stanko Vraz u *Kolu* kojeg je sam uređivao, objavljuje sedam hrvatskih pjesama iz zapadne Ugarske³⁵, a Ivan Kukuljević Sakcinski 1847. objavljuje *Pjesme – s dodatkom narodnih pjesmah puka harvatskoga* koje sadrže i šest gradišćansko-hrvatskih pjesama, odgovor bi vjerojatno trebalo tražiti u činjenici da su prvi rezultati ozbiljnijih i sustavnijih istraživanja jezika i kulture zapadnougarskih i donjoaustrijskih Hrvata objavljeni nakon Ljubićeva *Ogledala književne poviesti jugoslavjanske* (1869.).

Prvi poznati istraživač iz Hrvatske koji je krenuo u posjet potomcima davno iseljenih sunarodnjaka bio je Fran Kurelac. On je 1846. i 1848. putovao gotovo cijeli prostor današnjeg Gradišća i prikupio veliki broj narodnih pjesama koje je objavio 1871., dvije godine poslije Ljubićevog *Ogledala književne poviesti jugoslavjanske* (1869.), u knjizi *Jačke ili narodne pjesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah šoprunskoj, mošonjskoj i željeznoj na Ugrih*, čime utire put sustavnom istraživanju pjesama gradišćanskih Hrvata.³⁶ Spasio je od zaborava veliki dio narodnih pjesama, barem u tekstovnom smislu, jer su objavljene bez notnog zapisa. Ova knjiga ne sadrži samo obilje usmenih pjesama, tiskano ih je točno 700, već je autor knjigu opremio uvodnim putopisnim bilješkama »Iz mojega života i putovanja po Ugarskih Hrvatih«, nekom vrstom terenskog dnevnika koji je vodio na svojim putovanjima, a u njemu svjedoči o teškim uvjetima u kojima hrvatska manjina živi i izražava svoju veliku zabrinutost za njihov narodnosni opstanak. Ivan

³⁴ István Nyomárkay, »Ein burgenländisch-kroatisches Evangelienbuch aus dem Jahre 1732«, *Studia Slavica Hung.* 19/1973., str. 391–401.

³⁵ Stanko Vraz, »Narodna poesias. Narodne pesme Harvatah«, *Kolo*, knjiga br. 3, Zagreb, 1843., str. 31–35.

³⁶ *Jačke ili narodne pjesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah šoprunskoj, mošonjskoj i željeznoj na Ugrih*. Skupio Fran Kurelac starinom Ogulinac, a rodom iz Bruvna u Krbavi. Zagreb, Slovi Dragutina Albrechta, 1871.

Kukuljević Sakcinski među prvima u Hrvatskoj piše o narodnom životu i nošnji Hrvata u Moravskoj u *Viencu* (br. 24) 1873. pod naslovom »Hrvatska naselbina u Moravskoj«.

Skoro dvadesetak godina nakon Kurelca gradišćanskohrvatsko govorno područje pohodio je Franjo Š. Kuhač (1863. i 1864.), a zapise s tog putovanja objavio u *Viencu* 1878. pod naslovom »Medju ugarskimi Hrvatima«. ³⁷ Gradišćanskohrvatske »jačke« uvrštava u svoje opsežne zbirke *Južno-slovenskih narodnih popievaka* (I.–IV.), tiskane u Zagrebu od 1878. do 1941. godine. Očito nezadovoljan slabim zanimanjem u Hrvatskoj za taj dio dijaspore, na početku svojega putopisa kaže: »Ovaj put podjoh u sviet kao sliepak, jer naši književnici sa ondješnjim svietom nikako ne obće, pa me nitko ne mogaše ma ni malo uputiti o onom, što bi mi moglo trebati«. Znatno kasnije pojavljuje se putopis o moravskim, donjoaustrijskim i ugarskim Hrvatima Ivana Milčetića objavljen u *Viencu* 1898. ³⁸ zasebno tiskan i pod naslovom *O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i Zapadnoj Ugarskoj* (Zagreb, 1899.), ³⁹ koji predstavlja važan prinos istraživanju jezika, povijesti i kulture gradišćanskih Hrvata. ⁴⁰

Izvori kojima se Ljubić koristio bile su u prvom redu dvije knjige: *Bibliografija hrvatska* iz 1860. Ivana Kukuljevića Sakeinskog i djelo *Geschichte der südslawischen Literatur (Geschichte der illirischen und kroatischen Literatur)* Paula Josefa Šafaříka, objavljeno u Pragu 1865. Ljubić preuzima podatke od oba autora. Ukoliko se podatci razlikuju, navodi oba podatka s preciznom napomenom gdje ih je pronašao, primjerice »ŠOŠTARIĆ JERIMA, malobraćanin, napisa molitvenu knjižicu *Duhovni venec* po Šaf. II. 369, a po Kukulj. *Duhovni vertlac*, u Šoprunu 1746.«. ⁴¹ Radi se o, do danas nepronade- nom, molitveniku koji se pripisuje franjevcu Jeremiji Šoštariću (1714.–1770.). László Hadrovics smatra, pošto do sada nije pronađen nijedan njezin primjerak, knjiga nije ni postojala. ⁴² Drugi Šoštarićev molitvenik *Marianszko czveche* iz

³⁷ Franjo Š. Kuhač, »Medju ugarskimi Hrvatima. Putopisna crta«, *Vienac*, Zagreb, 1878.

³⁸ Ivan Milčetić, »O Moravskim Hrvatima. Medju Hrvatima Donje Austrije i zapadne Ugarske«, *Vienac*, br. 27, 29, 30–32, 34, 36, 45–46, 48–50, 52, Zagreb, 1898.

³⁹ *O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i Zapadnoj Ugarskoj*. Narodopisne crtice. Sa 5 slika. Napisao Ivan Milčetić. (Pretikano iz »Vijenca« 1898.) U Zagrebu. Tisak Dioničke tiskare 1899.

⁴⁰ Andrea Sapunar, »Milčetićeve putopis o Hrvatima Moravske, Donje Austrije i zapadne Ugarske«, u: *Zbornik o Ivanu Milčetiću*. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa o Ivanu Milčetiću, ur. Tihomil Maštrović, Zagreb, 2002., str. 135–148.

⁴¹ Šime Ljubić, n. d., str. 523.

⁴² »Der Verfasser des Werkes *Scriptores ord. min. s. p. Francisci provinciae Hungariae reformatae nunc S. Mariae* (Posonii 1879), Seraphinus Farkas erwähnt als Werk des Franziskaners Jeremias Šoštarić ein in Raab gedrucktes Gebetbuch: *Duhovni Vertlyacz. Jaurini 1746.* (Recusus etiam Sopronii anno adhuc eodem). Da Farkas abweichend von seinem üblichen Verfahren keine weiteren Angaben macht, ist es wahrscheinlich, daß er das Buch nicht in der Hand gehabt hat, sondern den Titel aus fremder Quelle schöpfte. Es wäre nicht auffallend, daß ein Gebetbuch von Jahre 1753 denselben Titel führt, da ähnliche Titel, wie etwa auch *Duhovna kitica, Mariansko cveče, Hiža zlata* usw. von den Verfassern von Gebetbüchern sehr gerne verwendet wurden. Auffallender ist, daß weder von der Raaber noch von der angeblichen Ödenburger Ausgabe jemals ein Exemplar zu finden war. So ist es fraglich, ob diese Ausgaben überhaupt existiert haben«, L. Hadrovics, n. d., str. 28.

1781., Ljubić pripisuje Lovri Bogoviću (1723.–1789.): »BOGOVIĆ LOVRE, franjevac iz varmedje šoprunske, napisa za ugarske kajkavce: a) *Hiža zlata uzidana pri s. brigu Kalvarie*, u Šoprunu 1755., 1772., 1778., 1813.; b) *Mariansko cveće*, u Šoprunu 1757.«.⁴³ Podatci su vjerojatno preuzeti od Kukuljevića i Šafařika jer oni bilježe isto. Ljubić ne provjerava izvore, nego doslovno prenosi.⁴⁴ Jedino sigurno potvrđeno izdanje *Marianszskog Czvecha* je izdanje iz 1781.,⁴⁵ dok prethodna nisu potvrđena. U kasnijim se izdanjima *Marianszko Czveche* pojavljuje još 1803. (izdavač Simeon Kniefac), 1827., 1836., 1848., 1849., 1850., 1870., 1871. i 1872.⁴⁶ Prvo izdanje *Hiže zlate* pojavilo se 1754. i to u 1500 primjeraka kao što stoji u predgovoru djela.⁴⁷ Ljubić prema Kukuljeviću navodi godinu 1755.⁴⁸

Franjevcu Bogomiru Palkoviću (1714.–1778.) Ljubić pripisuje djelo: »*Duhovna kitica, ka je na Novom Gradu lipo cvala, ali je veća srasla i s jačkami nakićena, zeleni pri Divici Marii*, u Gjuru 1758. i u Šoprunu 1778.«.⁴⁹ Podatak preuzima od Šafařika.⁵⁰ Danas se Palkoviću pripisuje i molitvenik *Duhovni vertlyacz* (1753.) u suautorstvu s Lovrom Bogovićem. U predgovoru autori govore o *Slabikaru* (početnici) kojem je danas izgubljen trag. Molitvenik *Duhovni vertlyacz* (1753.) Bogovića i Palkovića vjerojatno je ista knjiga koju Kukuljević, Šafařik, Ljubić i drugi pripisuju Šošariću.

Ljubićevo djelo stoji na samom početku naše književne povijesti i treba ga promatrati u kontekstu vremena u kojem je nastao. Kao što i sam kaže: »Hrvatska, a rekao bi i ciela jugoslavjanska grana nije ipak do sada poviestnika svoje narodne književnosti našla! Pored takvog pomanjkanja nakanio sam prvi korak učiniti, i ako ne drugo a ono barem prokrčiti put ponješto nasljednikom u osnovanju celokupne jugoslavjanske književne poviesti«,⁵¹ njegov je posao pionirski i predstavlja jedan od prvih pokušaja pisanja cjelovite književne povijesti. U takav posao trebalo je uložiti golem trud, osobito u tadašnjim burnim vremenima o kojima svjedoči njegov suvremenik Ivan Kukuljević Sackinski 1863.: »možebit da će s vremenom biti, kad domoljub-

⁴³ Šime Ljubić, n. d., str. 523–524.

⁴⁴ U uvodu kaže: »(...) u radu nisam imao koga da sliedim, te zato morao sam se svrćati siemo tamo po put pčele, koja sisa med s ovog i s onog cvieta, da sakupi i prinese sladkih sokova, birajući iz različitih knjiga, časopisa i rukopisa sve ono što na moj predmet spada, slagajući i uredjujući sve po duhu poduzeta si diela. Njeke sam knjige naših narodnih spisatelja pred očima imao i rzsudio, ko što sam mogao; ostale sam ili samo naznačio ili priložio im dotični sud, što je koi drugi od prije o njih izrekao«, Š. Ljubić, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske*, knj. I, 1864., str. 6.

⁴⁵ Ludwig Kuzmich, *Kulturhistorische Aspekte der burgenlandkroatischen Druckwerke bis 1921 mit einer primären Bibliographie*, Burgenländische Forschungen, Sonderband X, Eisenstadt, 1992., str. 61–62.

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ Isto, str. 27.

⁴⁸ Ivan Kukuljević Sackinski, *Bibliografija hrvatska. Dio prvi. Tiskane knjige*, Zagreb, 1860., str. 24.

⁴⁹ Šime Ljubić, n. d., knj. II, str. 524.

⁵⁰ Paul Josef Šafařik, *Geschichte der südslawischen Literatur (Geschichte der illirischen und kroatischen Literatur*, Hrsg. von Josef Jiriček, Prag, 1865., str. 374.

⁵¹ Šime Ljubić, n. d., knj. I, str. 5–6.

na naša mladež poraste, koja će mozebit sretnija i mirnija vremena živiti, nego li mi stariji književnici, kojima sred različitih borbah javnoga života, za mirnu radnju duševnu i za trudna iztraživanja književna jedva vremena preostaje.⁵² Ljubićev cilj bio je »prokčiti put« nasljednicima koji će dalje izgrađivati književnu povijest. Iako njegovo djelo u nekim svojim postavkama nije relevantno današnjoj književnoj povijesti, najbolje svjedoči o njezinim samim počecima i važan je prinos kao jedno od uporišta daljnjeg razvoja hrvatske književne historiografije.

Literatura:

Bencsics, Nikolaus, *Abriss der geschichtlichen Entwicklung der burgenländisch-kroatischen Schriftsprache*, Wiener Slavistisches Jahrbuch 17/1971, str. 16–28.

Benčić, Nikola, »Von der barocken Frömmigkeit zur geistigen Erneuerung der burgenländischen Kroaten«, u: *Internationales Kulturhistorisches Symposium Mogersdorf 1982*, Band 14, Graz, 1983., str. 247–259.

Benčić, Nikola, »Tendencije i glavni sadržaji starije gradišćanskohrvatske književnosti«, *Varaždinski zbornik 1181.–1981.*, JAZU i Skupština općine Varaždin, Varaždin, 1983., str. 507–513.

Benčić, Nikola, »Regnum Marianum«, *Hrvatske novine*, Željezno, 3. lipnja 1983., str. 3.

Benčić, Nikola, *Književnost gradišćanskih Hrvata od XVI. stoljeća do 1921.*, Sekcija DHK i Hrvatskog centra P.E.N.-a za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu, Zagreb, 1998.

Benčić, Nikola, *Književnost gradišćanskih Hrvata od 1921. do danas*, Sekcija DHK i Hrvatskog centra P.E.N.-a za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu, Zagreb, 2000.

Brabec, Ivan, »Dijakronijski pogled na gradišćanskohrvatski književni jezik«, *Gradišćanski Hrvati 1533–1983*, Zagreb, 1984.

Breu, Josef, *Die Kroatensiedlung im Burgenland und in den anschliessenden Gebieten*, Wien, 1970.

Csaplovics, Johann von, *Croaten und Wenden in Ungarn. Etnographisch geschildert*, Pressburg, 1828.

Gradišćanski Hrvati (ur. Z. Črnja, M. Valentić, N. Benčić), Čakavski sabor, Zagreb, 1973.

Gradišćanskohrvatsko-hrvatsko-nimški rječnik / Burgenländischkroatisch-Kroatisch-Deutsches Wörterbuch, Zagreb/Eisenstadt, 1991.

Hadrovics, László, *Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert*, Beč, 1974.

⁵² Ivan Kukuljević Sakcinski, *Bibliografija hrvatska. Dodatak k prvomu dielu. Tiskane knjige*, Zagreb, 1863., Predgovor.

Hamm, Josip, »Položaj i značaj gradišćansko-hrvatskoga jezika unutar slavenske jezične grupe«, *Symposion Croaticon*, Beč, 1974.

Ivšić, Stjepan, »Hrvatska dijaspora u 16. stoljeću i jezik Hrvata gradišćanaca«, priredio i dijelom obradio Božidar Finka, u: *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije*, München, 1971., str. 723–798.

Jagić, Vatroslav, »Die serbokroatischen Übersetzungen der Bibel im Ganzen oder einzelner Teile derselben. Eine bibliographische Übersicht«, *Archiv für slavische Philologie*, Berlin, 34/1912, str. 497–532.

Karall, Andreas, *Das religiöse Schrifttum der heute burgenländischen Kroaten bis zum Beginn des 19. Jahrhunderts*, teološka disertacija, Beč, 1967.

Katičić, Radoslav, »Lingvističke dimenzije jezičnoga položaja gradišćanskih Hrvata«, *Novi jezikoslovni ogledi*, Zagreb, 1986., str. 186–194.

Koschat, Helene, *Die čakavishe Mundart von Baumgarten im Burgenland*, Wien, 1978.

Kučerova, Kvetoslava, *Hrvati u Srednjoj Europi*, Zagreb, 1998.

Kuhač, Franjo, *Južno-slovenske narodne popievke*, Zagreb, 1878.–1941.

Kuhač, Franjo, »Medju ugarskimi Hrvati. Putopisna crta«, *Vienac*, br. 40–50, Zagreb, 1878.

Kukuljević Sakcinski, Ivan, *Bibliografija hrvatska. Dio prvi. Tiskane knjige*, Zagreb, 1860.

Kurelac, Fran, *Jačke ili narodne pjesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah šoprunskoj, mošonskoj i željeznoj na Ugrih*, Zagreb, 1871.

Lončarić, Mijo, »Podrijetlo gradišćanskih kajkavaca«, *Gradišćanski Hrvati 1533–1983*, Zagreb, 1984., str. 121–131.

Lukežić, Irvin, *Proza u gradišćanskim Hrvata*, Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov, Rijeka /Željezno, 1997.

Ljubić, Šime, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, knj. I., 1864.; knj. II, 1869.

Meršić, Martin ml., *Znameniti i zaslužni Gradišćanski Hrvati*, Čakavski sabor, 1972.

Milčetić, Ivan, »Hrvatski književni prilozi iz Međimurja i okolice grada Šoprona«, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, knj. 8, Zagreb, 1916., str. 395–461.

Milčetić, Ivan, *O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i Zapadnoj Ugarskoj*. Narodopisne crtice. Sa 5 slika. (Pretiskano iz »Vijenca« 1898.) U Zagrebu, Tisak Dioničke tiskare, 1899.

Milčetić, Ivan, »O Moravskim Hrvatima. Medju Hrvatima Donje Austrije i zapadne Ugarske«, *Vienac*, br. 27, 29, 30–32, 34, 36, 45–46, 48–50, 52, Zagreb, 1898.

Neweklowsky, Gerhard, *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete*, Wien, 1978.

Neweklowsky, Gerhard, »O kajkavskim osobinama u nekajkavskim govorima Gradišća«, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, JAZU, knj. 6, Zagreb, 1982., str. 257–263.

Nyomárkay, István, *Das erste handschriftliche Gebetbuch der burgenländischen Kroaten aus dem Jahre 1728*, Studia Slavica Hung., 1–4/1983., str. 111–115.

Nyomárkay, István, *Ein burgenländisch-kroatisches Evangelienbuch aus dem Jahre 1732*, Studia Slavica Hung., 19/1973., str. 391–401.

Nyomárkay, István, *Sprachhistorisches Wörterbuch des Burgenlandkroatischen*, Wissenschaftliches Institut der burgenländischen Kroaten, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1996.

Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata, (gl. urednik I. Kampuš), Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1995.

Sapunar, Andrea, »Barokne propovijedi Eberharda M. Kragela (s osvrtom na lik Blažene Djevice Marije)«, *Marija u propovijedima hrvatskih katoličkih obnovitelja*, Zbornik radova s nacionalnoga znanstvenog skupa u Splitu, 31. svibnja – 1. lipnja 2002., uredio V. Košić, Kršćanska sadašnjost i Hrvatski mariološki institut, Zagreb, 2004., str. 117–126.

Sapunar, Andrea, »Milčetićev putopis o Hrvatima Moravske, Donje Austrije i zapadne Ugarske«, *Zbornik o Ivanu Milčetiću*. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa o Ivanu Milčetiću, gl. ur. Tihomil Maštrović, Zagreb, 2002., str. 135–148.

Šafařík, Paul Josef, *Geschichte der südslawischen Literatur (Geschichte der illirischen und kroatischen Literatur)*, Hrsg. von Josef Jiriček, Prag, 1865.

Šojat, Antun, »Baština i suvremene potrebe gradišćanskohrvatskoga književnog jezika«, *Gradišćanski Hrvati 1533–1983*, Zagreb, 1984.

Tornow, Siegfried, *Burgenlandkroatisches Dialektwörterbuch. Die vlachischen Ortschaften*, Berlin, 1989.

Ujević, Mate, *Gradišćanski Hrvati*, Zagreb, 1934.

ŠIME LJUBIĆ O HRVATSKIM PISCIMA ZAPADNE UGARSKE I DONJE AUSTRIJE

Sažetak

Među kajkavske pisce Šime Ljubić u *Ogledalu književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži* (knj. II., 1869.) ubraja i hrvatske autore s područja ondašnje zapadne Ugarske i Donje Austrije, odnosno s gradišćanskohrvatskoga prostora, te ih u cjelini naziva »književnost pisana kajkavštinom«. Kajkavsku i hrvatsku književnost zapadnougarske regije Ljubić stavlja pod zajednički nazivnik u prvom redu zato jer smatra da hrvatski autori zapadnougarske regije pišu isto za kajkavce, samo ugarske kajkavce. Žanrovskim, sadržajnim, pa i stilskim obilježjima, gradišćanskohrvatska književnost bliska je dijelu kajkavske književnosti XVII. i XVIII. stoljeća. Prema tim kriterijima mogli bi ih vezati u jednu cjelinu, ali ne i po pitanju jezika. Gradišćanski Hrvati govore čakavskim i štokavskim narječjem, a kajkavaca je među njima malo. Na cjelokupnom području koje se uzima kao *gradišćansko* u dijalektološkom smislu postoji samo jedan govor dvaju sela Vedešin i Umok (Hídegség i Fertőhomok) u zapadnoj Mađarskoj blizu Šoprona, koji bi se mogao smatrati kajkavskim, iako ni on nije tipično kajkavski. Najbrojniji su čakavski govori te je osnovicom gradišćanskohrvatskoga (književnog) jezika postalo čakavsko narječje, odnosno, ikavsko-ekavski govori sjevernog i srednjeg Gradišća. Odgovor na pitanje zašto Šime Ljubić Hrvate zapadnougarske regije i Donje Austrije smatra ugarskim kajkavcima trebalo bi vjerojatno tražiti u činjenici da su prvi rezultati ozbiljnijih i sustav-

njih istraživanja jezika i kulture zapadnougarskih i donjoaustrijskih Hrvata objavljeni tek nakon Ljubićeva *Ogledala književne poviesti jugoslavjanske* (1869.). Izvori kojima se Ljubić koristio bile su u prvom redu dvije knjige: *Bibliografija hrvatska* iz godine 1860. Ivana Kukuljevića Sakcinskog i djelo *Geschichte der südslawischen Literatur (Geschichte der illirischen und kroatischen Literatur)* Paula Josefa Šafařika, objavljeno u Pragu godine 1865. Ljubić preuzima podatke iz navedene literature, većinom ne provjeravajući njihovu točnost.

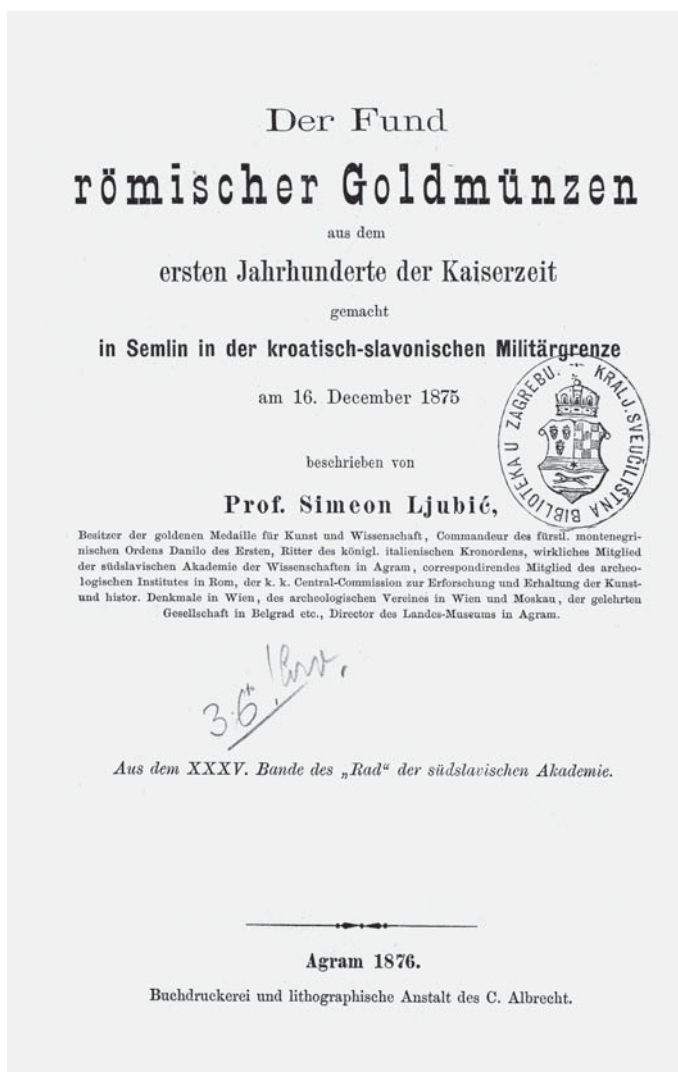
Ljubićevo djelo stoji na samom početku naše književne povijesti i treba ga promatrati u kontekstu vremena u kojem je nastao. Njegov cilj je bio »prokrčiti put«
nasljednicima koji će dalje izgrađivati književnu povijest. Iako njegovo djelo u nekim svojim postavkama nije relevantno današnjoj književnoj povijesti, najbolje svjedoči o njezinim samim počecima i važan je prinos kao jedno od uporišta daljnjeg razvoja hrvatske književne historiografije.

ŠIME LJUBIĆ ON THE CROATIAN WRITERS ON THE TERRITORY OF WESTERN HUNGARY AND LOWER AUSTRIA

Summary

In his work, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži* (Vol. II, 1869) Šime Ljubić quotes the authors from the territory of the former Western Hungary and Lower Austria, modern Burgenland, as Kaikavian writers, and defines their work collectively as »literature written in Kaikavian«. Ljubić places the Kaikavian literature, and the literature of the western region under the common denominator primarily because he believes that the Croatian authors of the Western-Hungarian region also write for the Kaikavian audience, only for the one speaking Hungarian Kaikavian. By genre, content, and style, the Burgenland Croatian literature is close to a section of the seventeenth and eighteenth century Kaikavian literature. These criteria may reveal a common pattern, however, not the language. The Burgenland Croats speak Chakavian and Shtokavian dialects, with very few speakers of Kaikavian. As far as the dialect is concerned, in the entire area considered Burgenlandish, there is only one variant, found in two villages, Vedešin and Umok (Hidegség and Fertőhomok) in western Hungary near Šopron, which could be considered Kaikavian, and not a typical Kaikavian at that. The Chakavian variants of speech are most commonly widespread, with the Chakavian dialect constituting the base of the Burgenland (literary) language, or more precisely, the Ikavian-Ekavian dialect of the northern and central Burgenland. The answer to the question why Šime Ljubić considers the Croats of the Western-Hungarian and Lower Austrian regions Hungarian Kaikavians should probably be sought in the fact that the first results of a more serious, systematic linguistic and cultural research on the Western-Hungarian and Lower-Austrian Croats were published only after Ljubić's *Ogledala književne poviesti jugoslavjanske* (1869). The sources primarily used by Ljubić were: *Bibliografija hrvatska* from 1860 by Ivan Kukuljević Sakcinski, and *Geschichte der südslawischen Literatur (Geschichte der illirischen und kroatischen Literatur)* by Paul Šafařik, published in Prague in 1865. Ljubić extracts data from these publications, however, mostly omitting to confirm their accuracy

Ljubić's work is one of the cornerstones of the Croatian literary history, and should be considered in the context of the time when it was created. His aim was »to blaze the trail« for the successors who would further develop [Croatian] literary history. Although his work, with some of its notions, is no longer considered relevant by modern literary history, it is a testimony to its origins, and an important contribution, being one of the tenets of further development of the Croatian literary historiography.

Sl. 16.: *Der Fund römischer Goldmünzen aus dem ersten Jahrhunderte der Kaiserzeit gemacht in Semlin in der kroatisch-slavonischen Militärgrenze am 16. December 1875., beschreiben von Prof. Simeon Ljubić, Agram, 1876.*

Vanda Babić

Pisci bokokotorskog književnog kruga u hrvatskoj povijesnoj dijakroniji od Š. Ljubića do S. P. Novaka

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Ljubić, Š.

Zadaća ovog rada je da u konačnici pokaže na koji način i koliko je Šime Ljubić u svom djelu *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži* (Ljubić, 1869.) uključio književnike bokokotorskog kruga te je li ih smjestio u korpus hrvatske književnosti.

Posebice se daje usporedba zastupljenosti bokokotorskih pisaca u Ljubićevoj te kasnijim povijestima književnosti¹ s posebnim osvrtom na Novakova proučavanja bokokotorske književnosti i njegov udjel u njezinom uključivanju u hrvatski književni korpus.

U zaključku bismo trebali razvidjeti jesu li bokokotorski pisci u starijim razdobljima bili više zastupljeni i proučavani nego danas te posebno kolika je Ljubićeva uloga u tretiranju toga dijela hrvatskog književnog izričaja.

Dakako, ovdje je riječ o bokokotorskim piscima srednjeg vijeka, ranog novovjekovlja i početka novovjekovlja, vremenskog raspona o kojemu je i Ljubić u mnogome pisao.

Pokušat ćemo dati odgovore na gore postavljena pitanja s posebnim naglaskom i na odnos prema proučavanju bokokotorske književnosti nekad i sad.²

U drugom dijelu *Ogledala* Ljubić ističe: »Prava kolijevka narodne jugoslavjanske prosvjete bje naša Hrvatska, a osobito dalmatinsko primorje« (Ljubić, 1869.: str. 298).

Nakon toga slijedi »Odsiek I. Hrvatska književnost« u kojemu nalazimo brojne istaknute Bokelje, profesore, književnike, liječnike i umjetnike (Ljubić, 1869.: str. 299). Posebno naglašava kako su »naši, dakle primorski gradovi imali za mletačkog vladanja samo početne i gdje-kuda sriednje škole...« (Ljubić, 1869.: str. 316), pa nastavlja: »Građanji da si pribave podpuno uviežbanje u naucih morali su silnim troškom položiti padovansko ili koje izvanjsko učilište... Naučiteljske lovorike dobivale su se samo u Padovi. Republika je

¹ Ovdje smo izabrali povijesti književnosti od Branka Vodnika, Slavka Ježića, Mihovila Kombola, Du-bravka Jelčića te Slobodana Prosperova Novaka.

² Ograničili smo proučavanje zadane teme samo na Ljubićevo djelo *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži* i to posebice na njezin drugi dio iz 1869. godine.

trošila svake godine 140 dukata na dva Kotoranina, koji su u Padovi više nauke primali (19. studenog 1634.)« (Ljubić, 1869.: str. 316).

Kao ravnatelja na padovanskom sveučilištu navodi Kotoranina Nikolu Bolicu (1635.), a kao profesore na sveučilištima Kotoranina Antona De Bakulisa (Padova, 1535.) te Antuna iz Kotora koji je u Padovi bio od 1544. (Ljubić, 1869.: str. 317).

Kao profesore *krasmoslovja i mudroznanja* nalazimo dvojicu Bokelja, također Kotoranina i to Tripuna Bizantija koji je bivao u Bologni i Parizu te Marijana Bolicu u Modeni (Ljubić, 1869.: str. 318).

Zatim u poglavlju *Spisatelji izim napomenutih u raznih struka sveobće učenosti* među bogoslovce i kanoniste ističe braću Vicka i Dominika Buću te Nikolu Makinensa (XV. st.) (Ljubić, 1869.: str. 320).

Bokelje krasnoslovce i mudroslovce Ljubić nalazi u Kotoranima Bernardu Pimi (1508.), Ludoviku Paskaliću (XVI. st.) i Nikoli Kierlu (1522.), ali i u jednom Perašćaninu, Josipu Marinoviću (Ljubić, 1869.: str. 320–321).

Potom kao *lietopisci, poviestničari i starinari* su Kotorani Jerko Buća (XVI. st.) te Melciaka (XIV. st.), diplomati i pravoslovci su Bokelji Jerko Buća i Tripun Vračen, obojica Kotorani (Ljubić, 1869.: str. 321).

Matematici, naravoslovci i liečnici iz Boke su Perašćani Marko Martinović i Ive Bujović (Ljubić, 1869.: str. 323).

Umjetnike dijeli na *slikare i minijatore* te *tiskare* (Ljubić, 1869.: str. 323).

Tako među slikare Ljubić navodi bezimenog Kotoranina iz XIII. stoljeća, potom Antona Vukovića te poznatog nam hrvatskog baroknog slikara Tripuna Kokoljića Kokolju, dok među tiskarima nalazimo Andriju Paltašića i Šimuna Kotoranina (Ljubić, 1869.: str. 324–325).

Čudno je što u sljedećim poglavljima gdje govori o javnim školama u Dalmaciji ne navodi ni jednu iz Boke, već samo u poglavlju »Narodne škole svietske i crkvene i učena društva u hrvatskoj kraljevini« ističe Vicka Zmajevića i kaže: »Prvi biskup, koji se odvažno i sdušno stavi, da strese hrđu iz našega svećenstva prirodnom polugom bješe slavni Visko Zmajević, nadbiskup zadarski (1713.–1745.). Zamisli on s temelja podignuti u Zadru prvo narodno siemenište, gdje bi se naši klerici na sve veću korist svoga naroda materinskim mliekom odgojili...« (Ljubić, 1869.: str. 343).

Dvadesetak stranica dalje, dio koji nosi naziv »Radilci hrvatsko-dalmatinski na polju jugoslavjanske književnosti za ovo drugo doba«, Ljubić dijeli na A). Pjesnike Hrvatsko-Dalmatinske i B). Prostopisce Hrvatsko Dalmatinske. (Ljubić, 1869.: str. 365).

Među *pjesnicima* nalazimo pet, a u *prostopiscima* sedam bokeljskih književnika. *Pjesnici* su: Krsto Ivanović³ (Ljubić, 1869.: str. 405), Ivan Antun

³ Ljubić o Ivanoviću piše: »IVANOVIĆ, KRSTO, svećenik iz Budve. O njemu piše Appendini, da je bio muž svakim znanjem i bogoljubstvom narešen i da se je narodnim pjesničtvom kriepio, ostaviv za sobom

Nenadić⁴ (Ljubić, 1869.: str. 421, 463), Nikola Luković⁵ (Ljubić, 1869.: str. 422), Miroslav Zanović⁶ (Ljubić, 1869.: str. 423), i Marko Ivanović⁷ (Ljubić, 1869.: str. 424), a *prostopisci* Vicko i Dinko Buća⁸ (Ljubić, 1869.: str. 435), Andrija Zmajević⁹ (Ljubić, 1869.: str. 451), Krsto Mazarović¹⁰ (Ljubić, 1869.: str. 454), Vicko Zmajević¹¹ (Ljubić, 1869.: str. 457), Josip Matulović (Matulović),¹² (Ljubić, 1869.: str. 465) te Bonaventura Marcela¹³ (Ljubić, 1869.: str. 471–472).

Ljubić je u svoje *Ogledalo* istaknuo brojne bokokotorske uglednike i intelektualce od kojih je jedanaesticu uključio u književne djelatnike. Nije svakog književnika obradio podjednako. Posebice opširno pisao je o Andriji i Vicku Zmajeviću, dok je neke popratio tek jednom rečenicom. Ima i nekih pogrešnih podataka no u cjelini gledajući Ljubić je bio više nego upućen u bokokotorski kulturni i književni krug vremena o kojemu je pisao. Njegovo djelo je zasigurno veliki prinos, ali i vodič kasnijim generacijama u proučavanju književnosti Boke kotorske.

Jedno je sigurno, Ljubić je u *Ogledalu* uključio književnike bokokotorskog kruga i smjestio ih u *piesnike* i *prostopisce* »Hrvatsko-Dalmatinske«, stavljajući ih tamo gdje i pripadaju, u korpus hrvatske književnosti.

liepi svezak piesnih ukusno sastavljenih, koje su bieli svijet ugledale. Krstov kip se nalazi u crkvi S. Mojsije u Mletcih (...)».

⁴ Stoji: »NENADIĆ IV. ANT. Perašćanin, naučitelj zakona, kanonik, nadpop i obćeni namiesnik kotorski i župnik Sv. Eustakija u Dobroti, dao je na svjetlo sliedeće pjessance: a) U pohvalu braće Ivanovića, u Mletcih 1757., b) Šambek satarisan božjom desnicom za slavno junačstvo i dobiće ..., u Mletcih 1757.4.«.

⁵ »LUKOVIĆ NIKOLA, Kotoranin, svećenik, složi: Razgovor kraljice Lidie iz pakla, u Mletcih, 1775.8«.

⁶ »ZANOVIĆ MIROSLAV knez, Budvanin, Misli i Popievke počašnice?, u 16. i.«.

⁷ »IVANOVIĆ MARKO iz Dobrote, naučitelj i kanonik u Kotoru, izdao je osim svoga diela: *Sulla dedizione di Cattaro a S. M. Francescoll.*, gdje slavbi glosovite primorjane, još i ovo naški: Spivanje od odkupljenja svieta, složeno i razdieljeno u šest pievanja, u Mletcih, prvi dio 1815.8., drugi dio 1822.«.

⁸ »BUČIA DINKO (Bucchia) i brat mu VISKO, Kotorani, vrlo na glasu kao bogoslovci. Priboević krasni im vienac savi u svom govoru od g. 1525. Dinko obnašao ej i državničku čast u Dalmaciji (...)».

⁹ Daleko najviše informacija daje nadbiskupu Andriji Zmajeviću ne spominjući njegove književne radove.

¹⁰ »MAŽAROVIĆ KRSTO, perašćanin složi knjigu s naslovom: *Cviet od kriposti, prikoristan diečici i svakomu viernomu krtjaninu koi ga uzbude štiti često i t. prinešen u slovinska slova s talijanskoga*, u Mletcih, 1712.8«.

¹¹ Daleko najviše pohvala te podataka Ljubić piše o Vicku Zmajeviću. Na samom početku ističe: »ZMAIEVIC VISKO i s toga zaslužuje da ga spomenemo, što je on bio danas prvi i zadnji pravi Mecena naše narodne knjige i prosviete u Dalmaciji».

¹² »MATULOVIC (Matulic) JOSIP, svećenik iz Dobrote, napisao: *Katekizam Rimski po naredbi Sv. Sabora Tridentinskoga i t.d. iz latinskoga u slovinski jezik*, u Mletcih 1775.8.«.

¹³ »MARCELA BONAVENTURA, kotoranin, malobraćanin, čudoredstvu i crkvenim zakonom veoma viešt, preminu g. 1808.. Za obću porabu iz francezkoga ponašio je: *Blago nauka kršćanskoga po Nikoli Tur-lotu, u Mletcih g. 1770. u dva sveska; te i čudoredne namjere Benedikta XIV*, ali sve nisu jošte bieloga svieta ugledale.«.

Bokokotorski pisci u povijestima hrvatske književnosti

Ostaje nam odgovoriti i na drugo postavljeno pitanje koliko su bokokotorski pisci zastupljeni u povijestima književnosti od Ljubićeva vremena do danas. Odabrat ćemo nekoliko povijesti književnosti:¹⁴ od Vodnikove, Ježićeve, Kombolove, Jelčićeve do najnovije Novakove.

Naravno, mi u ovom radu nećemo ulaziti u metodologije navedenih povijesti književnosti smatrajući da one nisu bitno utjecale na odabir hrvatskih književnika Boke bez obzira što bi se mogli naći primjeri gdje bi upravo taj segment možda »opravdao« izostanak ili prisutnost književnih djelatnika Boke.

Kod Branka Vodnika (Vodnik, 1913.: str. 78) nalazimo tiskara Andriju Paltašića te Vicka Zmajevića (Vodnik, 1913.: str. 50–51, 56).

Slavko Ježić (Ježić, 1993.: str. 37) ističe Vicka Zmajevića dok u Kombola (Kombol, 1961.) nalazimo Bolicu,¹⁵ Mazarovića¹⁶, Paskalića¹⁷ i Paltašića¹⁸.

Dubravko Jelčić navodi također Paskalića¹⁹ te Ivana Bonu Bolicu (Jelčić, 1997.: str. 24). Naravno, Jelčić ističe i Viktora Vidu (Jelčić, 1997.: str. 331–332) no ovdje smo vremenski određeni XIX. stoljećem, tako da u povijestima književnosti promatramo samo pisce do početka novovjekovlja.

Slobodan Prosperov Novak bokokotorsku književnu baštinu u potpunosti tretira sastavnim dijelom hrvatske književnosti uključujući, otkrivajući i vrednujući mnoge poznate i manje poznate bokokotorske pisce u svojim povijestima književnosti.²⁰

Tako u *Povijesti hrvatske književnosti* (S. P. Novak, 2003.) navodi Ludovika Paskalića²¹, (S. P. Novak, 2003.: str. 50), Ivana Bolicu Kokoljića²² (S. P.

¹⁴ Branko Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, I, Matica hrvatska, Zagreb, 1913.; Slavko Ježić, *Hrvatska književnost*, Naklada A. Velzek, Zagreb, 1944. te II. izdanje, GZH, Zagreb, 1993.; Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb, 1945.; Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb, 1997.; S. P. Novak, *Povijest hrvatske književnosti*, prva tri sveska, 1996., 1997., 1999., *Povijest hrvatske književnosti Od Bašćanske ploče do danas*, Zagreb, 2003.

¹⁵ Kombol navodi na Šrepelovu radnju o Ivanu Bolici Kotoraninu »koi je u odljoj lat. pjesmi opjevao Boku Kotersku«, str. 427. Inače ne spominje Boličin rad.

¹⁶ Na 28. stranici Kombol iznosi da je *Cvijet od kriposti* Pavla Posilovića iz 1647. pretiskao latinicom Peraštanin Krile Mazarović, 1712.

¹⁷ Na 174. stranici Kombol poduže o Paskvaliću nazivajući ga Ludovik Paschale te ga svrstava u »zbor talijanskih petrarkista koji unatoč glatkoći u izražavanju nije obogatio talijanske književnosti. (...)«.

¹⁸ Tek usput ga spominje uz Dobričevića Dobrića koji se zajedno s njim, kaže Kombol proslavio po svijetu (str. 60).

¹⁹ Jelčić u dubrovački humanistički krug ubraja dvojicu pjesnika iz Kotora Ludovika Paskalića i Ivana Bonu Bolicu.

²⁰ Ovdje govorimo o njegovoj povijesti hrvatske književnosti iz 2003., ali i one koje su do sada tiskane u tri sveska, 1996., 1997., 1999., te u okviru Dalmatinske biblioteke, sv. I. *Raspeta domovina*, Marjan tisak, Split, 2004.

²¹ S. P. Novak za njega kaže: »Ipak, najvažniji kotorski renesansni pjesnik uživao je zavidnu međunarodnu slavu pa je, koliko u dalmatinskom zavičaju, bio on poznat čak i u Engleskoj i Italiji«.

²² Novak ističe Boličinu »veliku proizvodnju stihova«, ali ga cijeni »tek piscem primijenjene poezije, autorom prigodnica i neke vrste stihovane društvene kronike«.

Novak, 2003.: str. 92), Kristofora Ivanovića (S. P. Novak, 2003.: str. 99), Andriju Zmajevića²³ (S. P. Novak, 2003.: str. 114–115) i Stjepana Zanovića (S. P. Novak, 2005.: str. 150).

U prvom svesku *Povijesti hrvatske književnosti* (S. P. Novak, 1996.) koja je naslovljena *Od početaka do krbavske bitke 1493.* već u kronološkim tablicama navodi podatak koji se tiče izgradnje Katedrale sv. Tripuna u Kotoru²⁴ (S. P. Novak, 1996.: str. 36).

U drugom svesku nazvanom *Od humanističkih početaka do Kašičeve ilirske gramatike 1604.* pod vrlo znakovitim naslovima »Oj vi, ilirske muze, što svetinje staroga Kotora čuvate« (S. P. Novak, 1997.: str. 341–344) te »Ludovik Paskalić i Juraj Bizanti« (S. P. Novak, 1997.: str. 344–349) uvodi mnoge znane i neznane bokokotorske književnike i daje im zasluženost i prirodno mjesto unutar hrvatskog književnog korpusa. Osim što među prvim hrvatskim tiskarima nalazimo Kotoranina Andriju Paltašića (S. P. Novak, 2003.: str. 102), Novak iznosi vrlo iscrpne činjenice o »ovjenčanom pjesniku« Bernardu Pimi (S. P. Novak, 1997.: str. 341), o Vicku i Dominiku Buća (S. P. Novak, 1997.: str. 341), Ivanu Boni Bolicisu (S. P. Novak, 1997.: str. 342–344), Ludoviku Paskaliću (S. P. Novak, 1997.: str. 344–348) te posebice o obitelji Bizanti²⁵ (S. P. Novak, 1997.: str. 349) koja je iznjedrila nekoliko vrijednih, za hrvatsku kulturu i književnost, pisaca i pjesnika s naglaskom na Juraja Bizantija (S. P. Novak, 1997.: str. 348).

O svezi hrvatskih pjesnika kotorskog i drugih književnih krugova u Dalmaciji najbolje svjedoči podatak da »Hvaranin Pribojević 1525, u govoru o porijeklu i zgodama Slavena, nije propustio spomenuti braću Vicka i Dominika Buća, za koju veli da su glasovita sa svoga književnog rada... (...) Pisali su mu (Dominiku, op. V. B.) pohvalnice Franjo Martinčić, Ilija Tolimerić, Šimun Kožičić Benja, Augustin Nalješković i Ludovik Paskalić, a Marko Marulić mu je 1522. posvetio epistolu papi Hadrijanu VI, najviše zato jer ju je i sročio na nagovor poduzetnoga Kotoranina« (S. P. Novak, 1997.: str. 341).

Ivan Bona Bolicis autor je najstarijeg topografskog i povijesnog prikaza Kotora, iako pisan u heksametrima predstavlja prvorazredno povijesno vrelo. Serafin Razzi tiska ga 1595. kao dodatak svojoj povijesti Dubrovnika. Novak

²³ Autor smatra da »najvažnije Zmajevićevo lirsko djelo je patriotski spjev *Slovinska Dubrava* u kojemu Gundulićevom intonacijom inzistira na što bržoj obnovi Dubrovnika nakon potresa. Životno mu je djelo veliki historiografski zbornik s naslovom *Ljetopis crkveni*, što ga je nazivao i *Država sveta*. Knjigu je izvorno napisao na latinskom jeziku ali ju je onda sam priredio u hrvatskoj verziji na latinskom jeziku ali ju je onda sam priredio u hrvatskoj verziji latiničkim pismom...«.

²⁴ Piše: Katedrala u Kotoru 1167. Najstarija romanička Katedrala u Hrvata. Obnovljena 2002. (op. V. B.)

²⁵ Novak ističe: »Juraj Bizanti bio je pripadnik u renesansi vrlo glasovite kotorske obitelji koja je u ono vrijeme dala niz pisaca, biskupa i svećenika, koji su u okvirima svog vremena ostavili i danas vidljive tragove...«.

Osim što je spomenuo i Iliju Tripa, nešto starijeg Jurajevog rođaka koji je svojom iznimnom suicidalnošću i mizantropijom zainteresirao svijet, »drugi glasoviti Bizanti, imenom Luko, bio je biskup kotorski, vrlo aktivni borac protiv Turaka i sudionik koncila u Trentu«. Nabraja još neke kojima su posvećene pjesme i poslanice.

ističe kako je Bonin povijesni kroničarski opis Kotora oblikovan kao putopis-plovidba (S. P. Novak, 1997.: str. 341–342).

Ludovika Paskalića smatra najznamenitijim kotorskim renesansnim pjesnikom, koji nažalost nije pisao na hrvatskom jeziku, ali da jest, ocjenjuje Novak, »bio bi u tom idiomu na razini svojih dvaju kanconijera i mjesto bi mu svakako bilo uz bok Lucićev te iako nije napisao niti jedan stih na hrvatskom jeziku, Paskalić je, tvrdi Novak, urastao u njegov duhovni prostor te je u njemu obilježio ne samo trenutak u kojemu je djelovao već je i dugo nakon toga ostao trajati kao simbol visoke uljuđenosti Hrvata na Jadranu« (S. P. Novak, 1997.: str. 347–348).

U isto vrijeme u Kotoru djeluje i Juraj Bizanti. Novak ga naziva glasovitim pjesnikom kojemu se i Pribojević divio (S. P. Novak, 1997.: str. 348). Ujedno je i njegova knjiga soneta, madrigala i kancona, objavljena 1532. najstarija na talijanskom jeziku pisana pjesnička zbirka iz pera nekog Hrvata (S. P. Novak, 1997.: str. 349).

I treći svezak nazvan *Od Gundulićeva »poroda od tmine« do Kačićeva »Razgovora ugodnog naroda slovinskog« iz 1756.* (S. P. Novak, 1999.) dosta iscrpno daje uvid u bokokotorsko stvaralaštvo toga vremena.

U dvanaest poglavlja Novak govori o putnicima Marijanu Bolici i Marinu Bizza (S. P. Novak, 1999.: str. 154), Budvaninu Kristoforu Ivanoviću (S. P. Novak, 1999.: str. 396), Andriji Zmajeviću (S. P. Novak, 1999.: str. 526), Ivanu Bolici Kokoljiću (S. P. Novak, 1999.: str. 530), Bl. Ozani Kotorkinji, odnosno crnogorskoj Kasandri (S. P. Novak, 1999.: str. 535), Ivanu Krušali (S. P. Novak, 1999.: str. 734), Vicku Zmajeviću (S. P. Novak, 1999.: str. 737), Marku Martinoviću (S. P. Novak, 1999.: str. 747), Baloviću, Mazaroviću, Buroviću i Lukoviću (S. P. Novak, 1999.: str. 751), Timoteju Cisili (S. P. Novak, 1999.: str. 383) te pjesmarici dobrotskih pomoraca (S. P. Novak, 1999.: str. 755) koja je zbirka rukopisa lirskih pjesama lokalnih autora ili prijepisa pjesama autora iz drugih krajeva koje je župnik sv. Eustahija Gracija Ivanović prikupio i tako sačuvao dio stare lirike Dobrote, te bokokotorskoj pasionskoj baštini (S. P. Novak, 1999.: str. 758).²⁶

U nešto drugačije metodološki izvedenoj *Raspetoj domovini* (S. P. Novak, 2004.) ovaj vrsni povjesničar književnosti navodi nekoliko bokokotorskih pjesnika koji su našli mjesta i u ranijim povijestima književnosti, poglavito u Ljubićevoj (Ljubić, 1869.). U ovoj verziji pisanoj za široki puk, Novak ističe Ludovika Paskalića u posebnom poglavlju »Slava Kotoranina Ludovika Pa-

²⁶ Naslovi poglavlja su sljedeći: »Pisci putnici Marijan Bolica i Marin Bizza«, »Budvanin Kristoforo Ivanović, venecijanski libretist, povjesničar«, »Andrija Zmajević iz Perasta, primas Srbije«, »Ivan Bolica Kokoljić, protokolarni pjesnik«, »Crnogorska Kasandra«, »Ivan Krušala, pisac jednog putopisnog sonata«, »Vicko Zmajević, teolog i crkveni moćnik«, »Lettera politico-morale«, »Zelotizam u Zadru«, »Naracije Marka Martinovića«, »Bokelji Balović, Mazarović, Burović, Luković«, »Dobrotske pjesmarice«, dio »Zrelost zavičajnog pamćenja« te »'Zlatni vol' Timoteja Cisile«.

skalića« (S. P. Novak, 2004.: str. 76), nezaobilazan je Kristofor Ivanović (S. P. Novak, 2004.: str. 152) kojega naziva »Venecijanskim libretistom i historičarem« te na kraju ovog sveska metaforičkim naslovima upoznaje nas s Andrijom Zmajevićem²⁷ (S. P. Novak, 2004.: str. 173) i Stjepanom Zanovićem²⁸ (S. P. Novak, 2004.: str. 223). Zanimljiv i vrijedan je podatak iz Zmajevićeva dječastva kad se »za vrijeme rimskih studija isticao posebnom nadarenošću pa je, navodno, na svojem (hrvatskom op. V. B.) jeziku pozdravio kraljicu Kristinu kad je iz Švedske stigla u rimski egzil« (S. P. Novak, 2004.: str. 173).

Stjepana Zanovića Ljubić ne spominje već brata mu Miroslava. Novak ovdje čini obratno, nazivajući Stjepana Zanovića jednim od »najvećih avanturista starije hrvatske književnosti« (S. P. Novak, 2004.: str. 223), ali i izgubljenim hrvatskim sinom (S. P. Novak, 2004.: str. 224).

Zaključna razmatranja

Zaključimo, Ljubićeva uloga u proučavanju bokokotorske književnosti velika je i znakovita i to ne samo zato što je u svom *Ogledalu* naveo i istaknuo mnoge Bokelje i bokokotorske pisce već i radi toga što im je pronašao mjesto u okviru hrvatske književnosti i što ih je navodio i u drugim svojim djelima.

U kasnijim povijestima književnosti ne nalazimo toliko zanimanja za književne i kulturne djelatnike s bokokotorskog područja. Radi bolje usporedbe prikazat ćemo usporednom analizom koliko su bokokotorski pisci zastupljeni od Ljubićeve do Novakovih književnih povijesti:

Š. Ljubić	B. Vodnik	S. Ježić	M. Kombol	D. Jelčić	S. P. Novak
N. Bolica	A. Paltašić	V. Zmajević	Bolica	Paskalić	Paskalić
A. de Bakulis	V. Zmajević		Mazarović	I. B. Bolica	I. B. Kokoljić
Antun iz Kotora			Paskalić		K. Ivanović
T. Bizanti					A. Zmajević
M. Bolica					S. Zanović
V. Buća					J. Bizanti
D. Buća					B. Pima
N. Makinensa					V. Buća
B. Pima					D. Buća
L. Paskalić					I. B. Bolicis
N. Kierlo					M. Bizza
J. Marinović					I. Krušala
J. Buća					V. Zmajević
T. Vraćen					M. Martinović
Melciaka					Balović
M. Martinović					Mazarović

²⁷ Naslov je: »Andrija Zmajević s križem na minaretu«.

²⁸ Naslov je: »Stjepan Zanović, duhovni Casanovin brat«.

Andrija Paltašić
 Šimun Kotoranin
 K. Ivanović
 I. A. Nenadić
 N. Luković
 M. Zanović
 A. Zmajević
 K. Mazarović
 J. Matović
 B. Marcela

Burović
 Luković
 I. T. Bizanti
 L. Bizanti
 T. Cisila
 I. A. Nenadić
 A. Paltašić

Kada to svedemo na isključivo književne djelatnike, pisce i pjesnike dobivamo vrlo jasni prikaz koliko su i kada bokokotorska književnost i bokokotorski književnici bivali uključivani u hrvatske povijesti književnosti:

Š. Ljubić	B. Vodnik	S. Ježić	M. Kombol	D. Jelčić	S. P. Novak
M. Bolica	A. Patalšić	V. Zmajević	M. Bolica	L. Paskalić	L. Paskalić
V. Buća	V. Zmajević		Mazarović	I. B. Bolica	I. B. Kokoljić
D. Buća			Paskalić		K. Ivanović
B. Pima					A. Zmajević
L. Paskalić					J. Bizanti
T. Vraćen					B. Pima
M. Martinović					V. Buća
K. Ivanović					D. Buća
I. A. Nenadić					I. B. Bolicis
N. Luković					M. Bizza
A. Zmajević					I. Krušala
K. Mazarović					V. Zmajević
J. Matović					M. Martinović
Balović					
Mazarović					
Burović					
Luković					
T. Cisila					
Iv. A. Nenadić					
A. Paltašić					

Posve nam je uočljiva vremenska udaljenost dviju povijesti književnosti (Ljubić, 1869. i Novak, 1996./1997./1999. i 2003.) koje su u svoj korpus uključile i književnike Boke kotorske točnije, terminološki bolje rečeno, književnike bokokotorskog kruga koji je jednako djelovao uz dubrovački, splitski i hvarski književni krug.

No postavlja se pitanje zašto je od kraja XIX. stoljeća do kraja XX. i početka XXI. bokokotorska književnost zanemarena, zaboravljena ili ostavljena po strani?

To otvara novo pitanje i mi ovdje nećemo dati iscrpna odgovora. Ovo pitanje zahtijeva poseban rad. No, reći ćemo da unatoč brojnim preprekama

sveza između Boke i ostatka hrvatske književnosti ostala je i u najtežim danima neraskidiva. Nije nepoznato da su književno kulturne pojave toga areala tretirane od najstarijih vremena do danas kao kulturno i književno naslijeđe raznih entiteta i konfesija (hrvatsko, crnogorsko, mletačko, srpsko). To otvara mnoga pitanja koja nisu tema ovog rada.²⁹

Činjenica jest da se hrvatska književno-kulturna historiografija radije u povijesti bavila reprezentativnijim piscima i njihovim djelima, dok su manje poznati pisci, posebice oni koji su stvarali na rubnim dijelovima svoje matične književnosti, ostajali zaboravljeni.

S druge strane književnost, a posebice književnopovijesne pojave i kulturni život toga prostora, najčešće su bili sagledavani u svjetlu krutih estetičkih podjela na »ozbiljnu književnost« i tzv. »zabavnu«, »trivijalnu« literaturu. Takva podjela ostavljala je sa strane brojne književnopovijesne vrednote poput mnogih autora humanizma, renesanse i baroka koji su u bokokotorskoj književnosti stvarali svjetovnu i nabožnu književnost i na svom materinskom, hrvatskom, ali i na latinskom i talijanskom jeziku. No, ni to nisu pravi odgovori na postavljeno pitanje. Poseban odnos prema hrvatskoj baštini, pa tako i hrvatskoj književnosti Boke bio je duže vrijeme »tabu tema« među našim, hrvatskim znanstvenicima prije svega zbog jugoslavenskih politika i odnosu prema Boki kotorskoj.³⁰

Gledajući s te strane na proučavanje hrvatske književnosti Boke i uspoređujući povijesti hrvatske književnosti imamo preglednu sliku događanja i odnosa koji su morali biti i nametnuti društveno političkoj situaciji danih vremena.

Činjenica jest da je u svim navedenim povijestima književnosti zastupljen pa makar i jedan Bokelj, no ne tako sustavno i bogato kao u Ljubića (Ljubić, 1869.) i S. P. Novaka³¹ koji je u svojim svescima ponudio dosta zanimljivih, manje poznatih, a vrijednih i u krajnjem slučaju dovoljno nepoznatih hrvatskih književnika Boke.

Dakako, oni su manje zastupljeni u općoj povijesti hrvatske književnosti (Novak, 2003.) nego u posebnim tomovima u kojima autor daje sebi oduška i napokon nakon dugogodišnje šutnje ili izbjegavanja proučavanja toga dijela hrvatske dopreporodne književne baštine posve naravno otkriva bogatu književnu tradiciju bokokotorskih pisaca koji su svojim djelima dali poseban prinos sveukupnoj hrvatskoj književnoj baštini.

Istina je da nakon njega možemo i nalazimo prisutnost bokokotorskih pisaca u povijestima hrvatske književnosti ali neosporno je da je ono što je na

²⁹ Vidi: V. Babić, *Hrvatska književnost Boke kotorske do preporoda*, Erasmus, 1998.; S. P. Novak, *Stara bokeljska književnost*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996. te povijesnu dijakroniju u djelima povijesti hrvatske književnosti od Ljubića do S. P. Novaka.

³⁰ Više o tome u V. Babić, *Bokeljska muka*, Split, 2008.

³¹ Misli se na Novakove povijesti u svescima iz 1996., 1997., 1999. te 2003. i 2004.

neki način Ljubić započeo, danas Slobodan Prosperov Novak u svojim to-movima vjerno zastupa upoznavajući time mlađe naraštaje, ali i širi puk, s dje-lima i književnim radom bokokotorskih književnih djelatnika.

Literatura:

Šime Ljubić, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, II, Rijeka, 1869.

Branko Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, I, Matica hrvatska, Zagreb, 1913.

Slavko Ježić, *Hrvatska književnost*, Naklada A. Velzek, Zagreb, 1944. te II. izdanje, GZH, Zagreb, 1993.

Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb, 1945.

Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb, 1997.

Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti*, I., II., III., 1996., 1997., 1999.

Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti*. Od Bašćanske ploče do danas, Zagreb, 2003.

Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti, Raspeta domovina*, Split, 2004.

PISCI BOKOKOTORSKOG KNJIŽEVNOG KRUGA U HRVATSKOJ POVIJESNOJ DIJAKRONIJI OD Š. LJUBIĆA DO S. P. NOVAKA

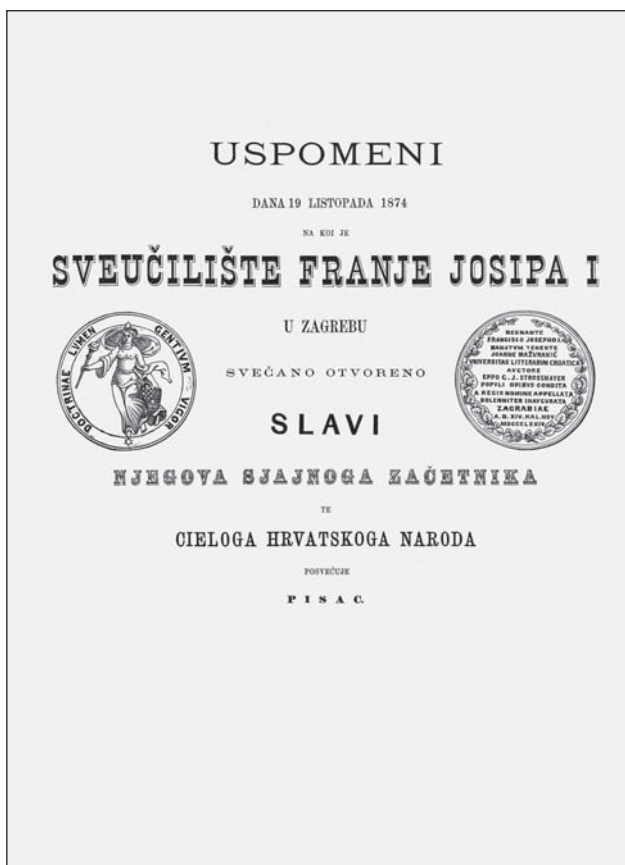
Sažetak

Autorica istražuje na koji način i koliko je Šime Ljubić u svom djelu *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži* uključio književnike bokokotorskog kruga te je li ih smjestio u korpus hrvatske književnosti. Posebice se uspoređuje zastupljenost bokokotorskih pisaca u Ljubićevoj i kasnijim povijestima književnosti te zaključuje jesu li bokokotorski pisci u starijim razdobljima bili više zastupljeni i proučavani nego danas, te posebno kolika je Ljubićeva uloga u tretiranju toga dijela hrvatskog književnog izričaja. Na kraju daje se iscrpna slika odnosa povjesničara književnosti u hrvatskoj povijesnoj dijakroniji s posebnim osvrtom na proučavanja i nove spoznaje Slobodana P. Novaka.

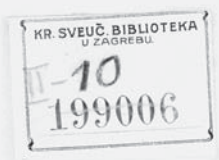
WRITERS OF THE BOKA KOTORSKA CIRCLE IN THE CROATIAN
HISTORICAL DIACHRONY – FROM ŠIME LJUBIĆ TO
SLOBODAN PROSPEROV NOVAK

Summary

The author explores the manner, and to what extent, the writers of the Boka Kotorska circle were included in Šime Ljubić's *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, and whether they were included as part of the body of the Croatian literature. A comparison will be made of the representation of the Boka Kotorska writers in Ljubić's, and later volumes of literary history, and a conclusion brought whether the Boka Kotorska writers were more represented and studied in the older periods than today, and particularly, Ljubić's role in the study of this line of the Croatian literary output. Finally, an exhaustive overview of the relations between the literary historians of the Croatian historical diachrony will be given, with particular focus on the studies and new notions by Slobodan P. Novak.

Sl. 17.: Posveta Franji Josipu I. u knjizi Š. Ljubića:
Opis jugoslavenskih novaca, Zagreb, 1875.

OPIS

JUGOSLAVENSKIH NOVACA

OD

PROF. SIME LJUBIĆA,

RAVNATELJA NARODNOGA ZEMALJSKOGA MUZEJA I KNJIŽNICE U ZAGREBU, IZSLUŽEN. ČUVARA C. K. ARKEOL. MUZEJA U SPLJETU, PRAVOGA ČLANA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMETNOSTI U ZAGREBU, DOPISUJUĆEGA ČLANA BEČKOGA POVJERENSTVA ZA IZTRAŽIVANJE I UZDRŽAVANJE STARIH AUSTRIJSKIH SPOMENIKA U BEČU, ARKEOLOGIČKOGA ZAVODA U RIMU, SRBSKOGA UČENOGA DRUŠTVA U BEOGRADU I T. D.

8a. 20 u mjedu urezaub tabla i dvie slike na drvorezu.

U ZAGREBU 1875.

ARTISTIČKO-TIPOGRAFIČKI ZAVOD DRAGUTINA ALBRECHTA.

Sl. 18.: Opis jugoslavenskih novaca od prof. Sime Ljubića, U Zagrebu, 1875.

Suradnja Šime Ljubića u *Nevenu*, *Viencu* i *Obzoru*

Pregledni članak

UDK 821.163.42.09 Ljubić, Š.

Don Šime Ljubić (1822.–1896.) bio je mnogo toga: arheolog, proučavatelj narodnih običaja, jezika i starina, književni povjesničar, filolog, numizmatičar, ravnatelj muzeja, urednik časopisa, jednom riječju – polihistor. A u prilog svestranosti ovog hvarskog polihistora govore i njegovi radovi u *Nevenu*, *Viencu* i *Obzoru*¹, objavljivani od 1855. do 1883. godine.

Kronološki gledano, najstariji su članci iz *Nevena*.

Povijesno-arheološkom tematikom bavio se Ljubić u prilogu naslovljenom »Kotor«.² U pismu Ljubiću iz Zagreba na otok Brač, Ivan Kukuljević hvali članak i žali što je stigao prekasno da bi ga objavio u *Arkivu za povjestnicu jugoslavensku*.³ U uvodnom dijelu članka Ljubić ističe kako je najnovijim arheološkim istraživanjima i tek nedavno protumačenim svjedočenjima iz tekstova drevnih pisaca utvrđeno da povijest našeg identiteta seže duboko u stari vijek, sve do kulture Pelazga, koji su prije grčke i rimske civilizacije »prebivali pokraj unutarnjeg mora«.⁴ Ljubić ističe da se o »pelažkom⁵ dobu«

¹ U ovom radu obuhvaćeni su svi Ljubićevi tekstovi u navedenim publikacijama, uz napomenu da su pod nazivom *Obzor* obuhvaćeni i Ljubićevi članci iz *Zatočnika* i *Pozora*, kako su se ove novine neko vrijeme zvale! *Obzor* je naime počeo izlaziti 1. listopada 1860. u Zagrebu i isprva se zvao *Pozor*. Pod tim imenom izlazi do 19. kolovoza 1867. Od 5. rujna 1867. do 13. svibnja 1869. izlazi u Beču pod imenom *Novi Pozor*. Od 3. rujna 1869. do 24. ožujka 1871. izlazi kao *Zatočnik* u Sisku, a od 27. ožujka do 29. srpnja 1871. također u Sisku, ali kao *Branik*. U Zagrebu se ponovno objavljuje od 1. kolovoza 1871. do 15. rujna 1881. i to pod imenom *Obzor*. Naziv se zatim još jedanput mijenja u *Pozor* (Zagreb, 16. rujna 1881.–31. prosinca 1885.) i, napokon, od 2. siječnja 1886. pa sve do sredine travnja 1941. godine, novine se tiskaju u Zagrebu pod nazivom *Obzor*. Novine su, dakle, izlazile u kontinuitetu duže od osamdeset godina, samo pod različitim nazivima.

² Šime Ljubić: »Kotor«, *Neven*, IV, br. 30, str. 474–477; Zagreb, 26. srpnja 1855.

³ »Hvala Vam za vaš vrli članak o Kotoru nu žalim što je tako kasno došao budući da je knjiga 'Arkiva' već tiskana, a kada ćemo 5 izdati to još neznamo. Međutim stavit ću taj članak u 'Neven', ako Vam je po volji.« Kukuljevićevo pismo Ljubiću od 11. svibnja 1855. čuva se u 11. kutiji Ljubićeve ostavštine u Historijskom arhivu u Zadru. Objavljeno u članku Ivana Pederina »Izbor iz pisama upućenih Šimi Ljubiću«, *Croatica Christiana Periodica*, X, br. 18; Zagreb, 1986., str. 139.

⁴ Pelazgi – skupni naziv za predgrčko, možda i predindoeuropsko stanovništvo Grčke i dijela Balkana (*Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Zagreb, 2002., str. 933).

⁵ Pelaški (pelažki), pelazgijski ili pelazgički: ime neodređena značenja kojim se nazivaju nepoznati Pelazgi (Pelasci, Pelasti: predindoeuropski narod u Grčkoj ili samo u Tesaliji ili na Peloponezu prije Grka). Taj se izumrlj jezik smatra kao mediteranski, a također i jafetski. Neki pak, kao npr. Schleicher, tom riječju označavaju neke indoeuropske jezike: grčki, italjski, albanski; u novije doba Kretschmer upotrebljava naziv pelazgički za neke jezike, nedovoljno poznate, što su ih balkanski narodi prenijeli u krajeve uz Egejsko more i u Italiju; ovima se pribraja i etruski. Napokon, u najnovije doba, tom se riječju označuje pretpostavljeni indoeuropski supstrat, vrste satem, predgrčki i predlatinski (Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, II, P–Ž, Zagreb, 1969., str. 37).

naše povijesti ne zna mnogo, i to iz više razloga: autentični izvori su uništeni, a kasniji podatci iz rimskih odnosno grčkih zapisa često daju iskrivljenu sliku. Zamjerajući strancima koji često donose ishitrene i nerazborite prosudbe, hvali domaće povjesničare Petra Nizitea i Franju Lanzu, koji su dali velik prinos proučavanju toga razdoblja. Nastavlja zatim zanimljivom raspravom o riječi »Decatresses« ili »Decatrensens«, koja je, pronađena na nekoliko grčkih natpisa, unijela pomutnju u vezi sa svojim značenjem. O tumačenju te riječi dvojili su mnogi, no pravo značenje utvrdio je tek G. Minervini uz pomoć Cedrenove knjige i zemljopisnih opisa Konstantina Porfirogenita. Stoga Ljubić s ponosom piše da se ona odnosi na stanovnike dalmatinskog grada Decatere na mjestu današnjeg Kotora, koji su – preselivši se u grčki lučki grad Pozuolu – živjeli ondje kao cijenjeni trgovci. Ljubić iz ovoga izvlači zaključak da su ilirske zemlje i u najdavnija vremena održavale trgovačke veze s talijanskom obalom te da je Kotor osnovan mnogo ranije od vremena Pompeja Velikoga.

I danas prijepornim pitanjima u vezi s jezikom starih Ilira Ljubić se bavio u raspravi »Nješto o Pelaškom jeziku iliti Ilirskom sada Arbanaskom« objavljenoj u pet brojeva *Nevena*.⁶ Rasprava je to o jeziku kojim su »besjedili« stari Iliri,⁷ koji su živjeli na prostoru današnje Dalmacije. Lingviste koji su se bavili tim pitanjem Ljubić je podijelio na dva suprotna tabora. Prvi, među kojima navodi Oca Dolcija, Katančića, Appendinija te nadpopa Ivana Kapora Korčulanina, tvrdili su da su Iliri govorili »Slavjanskim« odnosno slavenskim jezikom i da su bili »čisti Slavjani«. Cinično ih nazvavši »bistroćudnim korenoučiteljima«, jer su svoje proučavanje temeljili na »korenodubju« – etimologiji – Ljubić negativno piše o njihovoj metodologiji: »[...] izvodeći rieči, otimali su jim kadkad koje slovo, nadostavivši jim koje drugo, a kadgod umetnuvši i cjelovitu slovku i više, kako jim je drago bilo ili veće prudilo, da svrhu dosegnu. Evo ti dakle kako pravi nauk korenoslovja oni štetiše [...]. Po njihovom dakle sudu vlastita imena: Agron,⁸ Teuta,⁹ Gentius¹⁰ [...] itd. odgovaraju uprav Slavjanskim riečim: grom, teta, djetić [...]«.¹¹

⁶ Šime Ljubić, »Nješto o Pelaškom jeziku iliti Ilirskom sada Arbanaskom«, *Neven*, VII, br. 30, str. 472–474; na Rieci, 23. listopada 1858.; br. 31, str. 492–494, 30. listopada 1858.; br. 32, str. 506–509, 6. studenoga 1858.; br. 33, str. 522–524, 13. studenoga 1858.; br. 34, str. 536–537, 20. studenoga 1858.

⁷ Ilirski jezik (lingua illyrica) je izumrli član indoeuropske porodice jezika; govorio se na Balkanu i smatra se srodnim s mesapskim, venetskim, a možda i retskim. Neki (kao P. Kretschmer, V. Pisani) tvrde da osnovni dio albanskog potječe iz ilirskog i da albanski nastavlja jezik starih Ilira; drugi to poriču, tvrdeći da albanski pripada satem skupini. (Pretpostavka da albanski nastavlja ilirski danas je u znanosti uglavnom napuštena.) (Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, I, A–O, Zagreb, 1969., str. 510)

⁸ Stvarni osnivač moći ilirskog kraljevstva (Duje Rendić-Miočević, *Iliri i antički svijet. Ilirološke studije*, Split, 1989., str. 17).

⁹ Agronova žena koja je upravljala kraljevstvom za vrijeme vladavine Agronova maloljetnog sina Pinnesa, kojemu je bila maćeha. (Ibid.)

¹⁰ Posljednji ilirski vladar. (Ibid.)

¹¹ O ovoj je problematici Ljubić već pisao u članku »Smotrenje vèrhu nekoliko rèčih starovitih uzdèrxanih kao slavjanskih«, *Zora dalmatinska*, II, br. 23, str. 181–183; Zadar, 9. lipnja 1845., argumentirano pobijajući

Pobornici drugog tabora smatrali su da je jezik starih Ilira bio pelaški¹² koji se očuvao u današnjem arbanaskom ili albanskom jeziku¹³.

Ponukan argumentima jednih i drugih, Ljubić u obliku poduže digresije iznosi svoje mišljenje o metodama rada u jezikoslovlju. Kao jedinu ispravnu ističe »suvravnjivanje riečij iz mnogo jezika izvedenih« kojom se služila druga skupina lingvista.¹⁴ Ljubić, naime, smatra da komparativno proučavanje jezika omogućuje ne samo otkrivanje novih i važnih sličnosti među jezicima, na temelju kojih bi se oni mogli podijeliti u »velike obitelji« kakva je primjerice indoeuropska, nego da ono vodi i otkrivanju povijesti naroda. I tu se oslanja na poznatog njemačkog lingvista Franza Boppa koji je, proučavajući sanskrt, ustvrdio da »nije sumnje o unutarnjem prvobitnom srodstvu« među indoeuropskim jezicima.

U svojoj raspravi Ljubić precizno navodi brojne domaće i strane izvore na koje se poziva argumentirajući svoj stav, čime pokazuje da poznaje onodobne lingvističke i filološke literature.

Iznijevši argumente jedne i druge strane, Ljubić se priklanja tezi da ilirski nikako nije bio slavenski jezik, već da se »u staroj Ilirskoj jedinito Pelaškim jezikom govorilo, koj je ostao do danaska živ u Arbanaškoj sa malo promjene«. ¹⁵

tvrdnje Dolcija i Katančića (ovdje ih zove »bistrochudnim mudarcima«!) da su imena kao što su »Agron«, »Bilazora«, »Teuta« i »Triteuta« slavenska. Ovaj stav iznosi i u prvom poglavlju spisa »Običaji kod Morlakah u Dalmaciji. Istočanie Morlakah.«, *Zora Dalmatinska*, III, br. 20, str. 154–156; Zadar, 18. svibnja 1846., gdje dokazuje da stari Iliri nisu bili Slaveni, dok Morlaci jesu.

¹² Vidi fusnotu br. 5.

¹³ Arbanaski ili arbanaški je sinonim za albanski jezik, koji se po podrijetlu obično veže s ilirskim ili tračkim jezikom i teško je sa sigurnošću reći od kojega od njih potječe. (Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, I, A–O, Zagreb, 1969., str. 44, 102)

¹⁴ Ovo mišljenje Ljubić je dosljedno zastupao na još dva mjesta. Godine 1847. u spisu »Nikoliko rieči o Ljubomudrju Jezika slavjanskoga« (tekst se čuva u Ljubićevoj ostavštini u Historijskom arhivu u Zadru, a objavio ga je i uводом popratio Ivan Pederin, »Dva neobjavljena sastava Šime Ljubića«, *Croatica Christiana Periodica*, XIII, br. 24, str. 76–115; Zagreb, 1989.) zahtijevao je razvijanje povijesnog i poredbenog jezikoslovlja po uzoru na Franza Boppa, Friedricha Schlegela i Wilhelma von Humboldta. U jednom odlomku čak se i poziva na svoj tada još neobjavljeni članak [tiskan u *Nevenu* 1858.]: »Ovu sam priliku izvadio iz mog dila s naslovom *Jezik pelaški sada Albaneski, najpervi koi se govorio u staroj Ilirii i Dalmacii* kod nisam još na svitlo podao, te sverhom, za prikazati, kako se imaju ljubomudro tražiti imenoizlazja rieči, a pozatim njihovo svojstvo, i za opomenuti stioce, da ovaj način mogao bi prem jako prудiti jezikonauku slavog slavjanskog krasnoslovja«. Isti stav iznosi i u svojoj poznatoj raspravi tiskanoj u Zagrebu 1873. na talijanskom jeziku *Faria Città Vecchia e non Lesina: Faria Stari Grad a ne Hvar. Petar Hektorović Starograđanin a ne Hvaranin* (Preveo Marin Zaninović, Stari Grad, ²1996., str. 71–72).

¹⁵ Unatoč iscrpnom istraživačkom radu, o jeziku kojim su govorili stari Iliri danas se zna vrlo malo, ponajprije zbog toga što na tom jeziku ne postoji sačuvan nijedan tekst, rečenica ili kameni spomenik. Profesor arheologije John Wilkes u knjizi *Iliri* (Split, 2001., str. 82) navodi da jedini izvor za proučavanje pružaju djela antičkih pisaca i natpisi na grčkom i latinskom jeziku u kojima je ostalo sačuvano tek nekoliko autentičnih ilirskih riječi (»rhinos« za maglu, »sabaia/sabaius« za vrstu domaćeg piva, »sybina« za lovačko koplje) i veći broj osobnih imena i zemljopisnih naziva. Teoriju da se ilirski nastavlja u današnjem albanskom zastupaju mnogi povjesničari i jezikoslovci, no ona je izazvala mnoge kontroverzije i mišljenja se znanstvenika o toj problematici nerijetko razlikuju. Aleksandar Stipčević u knjizi *Iliri. Povijest, život, kultura* (Zagreb, ²1989., str. 193) smatra da ilirski jezik nije izumro tijekom rimske vladavine, nego se u izmijenjenom obliku sačuvao u današnjem albanskom, a tome u prilog govori i John Wilkes. Radoslav Katičić u knjizi *Ancient Languages of the Balkans* (Mouton, The Hague – Paris, 1976., str. 178, 185) napominje da područje koje naseljavaju današnji

Potkraj 1858. godine Ljubić od austrijske vlade, zapravo od ministra Alexandera Bacha, dobiva ponudu da u mletačkom arhivu istraži diplomatske isprave koje bi dokazale kako su postale dvije turske enklave – Klek i Sutorina, koje presijecaju Dalmaciju na dva mjesta te dopiru do mora. Ljubić je ponudu rado prihvatio te odlazi u Veneciju (Mletke), »gdje bude dodijeljen ravnatelju toga zavoda kao pomoćnik za uređivanje najstarijih spomenika u tom ogromnom arhivu«. ¹⁶ Rezultat trogodišnjeg istraživačkog pohoda (1858.–1861.) bilo je nekoliko tisuća ispisanih stranica koje se odnose na povijest naše zemlje u sklopu južnoslavenskog prostora.

Člancima koji su nastali mukotrpnim radom u mletačkim pismohranama pripada i prilog »O pravu turskom na Klek« ¹⁷ u kojem se raspravlja o prodiru Turaka kod Kleka i Sutorine do mora te o pitanju turskog prava iskrcavanja vojske u dalmatinskom Kleku u zaljevu Neum-Klek. Potaknut navodima u našem odnosno inozemnom tisku, ¹⁸ gdje se, naime, ističe da »su Turci odavna uživali prava, da mogu u luci kod Kleka u Dalmaciji vojsku izkrcavati« te da je samo obala tursko područje, dok je vođeni dio takozvani *mare mortuum*, dakle neutralno područje, u kojemu je dopušteno kretanje samo austro-ugarskim ratnim brodovima, Ljubić tvrdi da Turci nikada nisu imali nikakvih prava na klečku luku i obalu. Prema Ljubiću, luka i obala Kleka bile su pod vlašću Mletačke Republike koja Turcima nikada nije dopuštala ni ulazak u zaljev, a kamoli u luku ili da ondje iskrcavaju vojsku. ¹⁹ Nadalje objašnjava kako je došlo do utvrđivanja tih granica i što je tome prethodilo. Mirom u Srijemskim Karlovcima 26. siječnja 1699. između Turske i Austrije, završen je Morejski tj. Bečki rat. Premda je prilikom preliminarnih pregovora u Beču bilo zaključeno da će se o granicama između Turske i Mletačke Republike odlučivati prema načelu *uti possidetis* ²⁰, od toga se odustalo zahvaljujući intervenciji dubrovačkog senata koji je od svojeg predstavnika u Beču tražio da učini sve što je moguće kako bi Dubrovnik ostao u neposrednom graničenju

govornici albanskog gotovo posve odgovara zemljopisnim granicama drevne Ilirije. Katičić, međutim, naglašava i nepouzdanost etimološke metode proučavanja jezika kojom se služe neki znanstvenici (Budimir), zalažući se za »sigurniju« metodu onomastičkog proučavanja zabilježenih osobnih imena. – (Usp. *Simpozijum o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira u praistorijsko doba*, Održan 15. i 16. maja 1964. godine, Posebna izdanja. Knjiga IV. Ur. Alojz Benac, Naučno društvo SR Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1964.; Martin E. Huld: *Basic Albanian Etymologies* (Slavica Publishers, 1984.); *Iliri i Albanci* (Serija predavanja održanih od 21. maja do 4. juna 1986. godine, Naučni skupovi. Knjiga XXXIX. Ur. Milutin Garašanin, Beograd, 1988., str. 365. [ćir.]).

¹⁶ Tadija Smičiklas, »Život i djela Šime Ljubića«, *Ljetopis JAZU za godinu 1897.*, Zagreb, 1898., str. 171.

¹⁷ Šime Ljubić, »O pravu turskom na Klek«, *Obzor*, V, br. 192, str. 1; Zagreb, 24. kolovoza 1875.

¹⁸ *Obzor* i *Narodne novine* preuzeli su iz *Pestera Lloyda* i *Bohemie*, »poluzvaničnih listova«, kako ih naziva Ljubić, članke o Kleku.

¹⁹ »Turci nisu nikada uživali ikoga prava u luci klekskoj i na njezinu obalu, i luka i obala luke klekske bila su osobita vlastitost republike mletačke, koja nije nikada Turčinu niti ulaz u zaljev a kamo li u luku i da ondje vojsku izkrca, dozvolila«, »O pravu turskom na Klek«, *Obzor*, V, br. 192, str. 1; Zagreb, 24. kolovoza 1875.

²⁰ [Kako je osvojeno, op. a.]

s Turskom.²¹ Naposljetku, dogovorom između »mljetačkog komisara« Gri-manija i »turskog komisara« Osmana, utvrđena je mletačko-turska granica u Dalmaciji. Pozivajući se na ugovor između mletačkog i turskog opunomoć-nika, Ljubić tvrdi da je »samo poluotok kleka s obalom izvanjskom, protežuć-om se do dubrovačkoga kotara, ostao u vlasti turskoj, ali ne luka klečka i njena nutrnja obala«.

Primarno područje Ljubićeva interesa bila je arheologija, što dolazi do izražaja u napatku iz *Vienca*²² gdje on daje precizne upute kako treba postupati pri arheološkom iskopavanju grobnih humaka. Ističe kako i kod nas ima tragova tih »spomenika davne prošlosti«, premda su dosta slabo istraženi. Ljubić »brežuljčiče« dijeli na dvije vrste: velike, osamljene humke ili pak više malih na okupu. Budući da se »od potanjega iztraživanja mogila i humaca izčekuje velik probitak za poviest starodavne prosvjete u našoj domovini«, napatuk je zamišljen kao poziv svim ljudima (dakle, ne samo muzejskim djelatnicima) kojima je stalo do »našeg napredka« da se uključe u znanstveno istraživanje mogila, kao i pećina, koje bi također trebalo popisati i točno im označiti lokalitet.

Da su se takva istraživanja uspješno nastavila i u praksi, svjedoči Ljubić-ev kratak prikaz o »izkapanju« sbigova ili mogila u mjestu Stari Jankovci kod Vinkovaca: »Dolazeć cestom iz Vinkovaca u St. Jankovce, podaleko od prvih kuća lievo vidiš na zapadnoj strani ondješnje šume pet mogila [...] u obliku čunja. Četiri od njih nalaze se još danas u prvobitnom stanju, jer leže na neobradjenom tlu u šumi, dočim zadnja na zapadu, nalazeć se na obradjenom polju, većinom je već iztrvena. God. 1878. ravnatelj zemalj. muzeja [tj. Šime Ljubić, op. a.], prolazeć kroz St. Jankovce, pokuša, da srednji sbig iztraži; no zlim vremenom zapriečen u radnji, povjeri nastavak toga posla poznatoj mar-ljivosti muz. povjerenika Ant[e]. Bogetića [...]. Našlo se je onda u tom sbigu više predmeta, koji svjedoče, da ti humci bezdvojbeno polaze iz bakrenoga doba«. ²³

Zahvaljujući Ljubićevu boravku u Veneciji, a uz novčanu potporu Jugo-slavenske akademije znanosti i umjetnosti, nastao je i rad naslovljen »O Mar-kantunu Dominisu Rabljaninu«, objavljen u 10. knjizi *Rada JAZU* 1870.

²¹ Ovu temu detaljno obrađuje Branko Sambrailo u radu »Izlaz Bosne na Jadran (Klek – Sutorina, XVII. i XVIII. st.)«, p. o. iz *Pomorskog zbornika*, br. 4, str. 410, 412, 413; Zagreb, 1966., prigovarajući Ljubiću zbog nekritičkog povodjenja za mletačkim izvorima i demantirajući nekoliko Ljubićevih tvrdnji, ponajprije onu da Turci nisu imali nikakva prava na Klek. Sambrailo se ne slaže ni s Ljubićevim opisom razgraničenja ni s godinom njegova dovršetka. Galib Šljivo u knjizi *Klek i Sutorina u međunarodnim odnosima 1815. – 1878.* (Beograd, 1977., str. 5–6) piše kako je ipak postojala praksa da Turska nema prava korištenja Kleka i Sutorine kao vojnih i trgovačkih pomorskih baza, zaključivši kako je Turska, ističući svoja prava na punu slobodu korištenja tih enklava, to činila više radi vršenja diplomatskog pritiska na Austriju nego zbog stvarnih potreba.

²² Šime Ljubić, »Napatuk za iztraživanje predhistoričkih starina navlastito u mogilah i humcima«, *Vienac*, IX, br. 16, str. 260–262; Zagreb, 21. travnja 1877.

²³ Šime Ljubić, »Izkapanje sbigova (mogila) kod Starih Jankovaca«, *Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva*, II, br. 3, str. 93–94; Zagreb, 1. srpnja 1880.

godine. Uvjerivši se iz pisma rapskog svećenika Ivana Gurata da u arhivu Dominisove kuće u Rabu nema više nikakvih korisnih spisa koji bi rasvijetlili njegov život, Ljubić svoja istraživanja usmjerava na tada nedavno otvoreni arhiv nekadašnjeg mletačkog sv. Oficija iliti Inkvizicije.²⁴ Ondje, i u knjižnici državne oružarnice u Parizu, nalazi i materijale o Dominisu. Nepotpisani kritičar u 77. broju *Zatočnika*, 5. travnja 1870. godine, prigovara Ljubiću zbog neobjektivno napisana nadbiskupova životopisa.²⁵ Ljubić brzo reagira na kritičarevu zamjerku – već sutradan, 6. travnja 1870., piše odgovor tiskan u 81. broju *Zatočnika*, uz opasku uredništva u fusnoti da se ovaj odgovor, koji je »bezrazložno strastven i pun taštine«, objavljuje samo zato da list ne bi bio proglašen pristranim. U njemu se Ljubić opravdava da mu namjera nije bila pisati životopis Dominisov, nego da je riječ o »historičko-kritičkom izraživanju [...] a to je samo pretresivanje pojedinih činah Dominisova života [...]«.²⁶ Tvrdeći da anonimni pisac njegovu raspravu uopće nije pročitao, bit će da je Ljubić vrlo dobro znao čije bi pero moglo stajati iza tog kritičkog teksta. Pozivajući se na duh ondašnje znanstvene kritike, piše da je sam dotičnoj osobi kazao da se nije htio upustiti u raspravljanje o Dominisovim navodnim ljubavnim zgodama, što je njegov kritičar upotrijebio protiv njega. U žaru polemike ide tako daleko da svojega kritičara naziva »protivnikom«.

Javna polemika s Izidorom Kršnjavim u *Obzoru* razbuknula se u ozbiljan sukob koji je svoj epilog dobio čak na mjesnom sudu. U nekoliko svibanjskih brojeva *Obzora* iz 1879. godine, Kršnjavi piše članke o postanku, djelovanju i organizaciji umjetničko-obrtničkih muzeja iznoseći pri tom i vlastiti idejni program o ustrojstvu takve institucije kod nas, a po uzoru na ostale europske gradove. Zalagao se za to da glavna svrha umjetničko-obrtničkog muzeja bude zaštita i promicanje domaćega obrta, da služi kao učilište za one koji se bave »praktičnom estetikom« – ponajprije, za »aktivan umjetničko-obrtnički muzej«. Također, smatrao je da je potrebno strogo odijeliti zbirke koje pripadaju u arheološki muzej od onih koje pripadaju u umjetničko-obrtnički dio. I upravo je iz tog razloga došlo do sukoba s Ljubićem. Potpuno se razilazeći u mišljenjima, počevši već od toga što obuhvaća pojam arheologije te jesu li numizmatika i epigrafika arheološke discipline ili nisu, sukob između dvojice znanstvenika bio je neminovan.²⁷ Spor je završio 1880. godine time da je

²⁴ Šime Ljubić, [O svom radu na skupljanju arhivske građe u Veneciji 1868.], *Rad JAZU*, knj. XII, Zagreb, 1870., str. 230–232. [Objavljeno pod zajedničkim naslovom »Izvjestaji o putovanjih dr. P. Matkovića, V. Jagića, S. Ljubića, Fr. Kurelca«.]

²⁵ »Što bismo ovom životopisu imali prigovoriti, jest to, da nam daje sliku učenoga Rabljanina, u kojoj nije svjetlo i siena jednako podijeljena; tim se slika bez siene a s bojama jedino šarenimi nemože smatrati savršenom. Ni kod velikih umovah nevalja prešutiti njihove slabosti i mane, koje su s njihovom sudbinom tiesno skopčane«, [Anon.]: [Rad jugoslavenske akademije znanostih i umjetnostih. Knjiga X. U Zagrebu 1870. Str. 263. Ciena 1 for. 25 novč.], *Zatočnik*, II, br. 77, str. 3; u v. Sisku, 5. travnja 1870.

²⁶ Šime Ljubić: »Slavno uredništvo!«, *Zatočnik*, II, br. 81, str. 1–2; u v. Sisku, 9. travnja 1870.

²⁷ Međusobno prepucavanje i osporavanje stručnosti zasigurno je zabavljalo *Obzorovo* čitateljstvo. Tako Ljubić piše: »[...] valja zaključiti najmanje to [...] da u što ste one redke črčkali, pri zdravoj pameti nebijaste«

Ljubić morao sve predmete koji ne pripadaju arheološkom muzeju predati Društvu umjetnosti u Zagrebu.²⁸ Ljubićevo umirovljenje uslijedilo je ubrzo nakon što je Kršnjavi krajem 1891. postao predstojnikom Vladina Odjela za bogoštovlje i nastavu. Međutim, tu nije bio kraj. Moglo bi se reći da je polemika iznova oživjela tri godine nakon Ljubićeve smrti, kada Kršnjavi u feljtonu »Iz Dalmacije« tiskanom u *Narodnim novinama*,²⁹ ponovno potpiruje staru vatru. Reakcija na Kršnjavijev tekst ni ovaj put nije izostala. Nekoliko mjeseci kasnije, 1900. godine u *Obzoru*, Dinko Politeo staje u obranu Ljubića, zamjerajući Kršnjavome napade na pokojnika.³⁰

(Šime Ljubić, [U rubrici *Priposlano*.] »Gosp. I. Kršnjaviu, izvanr. profesoru umjet. arkeologije u Zagrebu«, *Obzor*, IX, br. 108, str. 3; Zagreb, 10. svibnja 1879.), pa zatim: »G. K. hoće najprije da dokaže, kako on dobro zna, što je arkeologija, a šara o tom tako bedasto, da razabrati nemožeš ni glave ni pete« (Šime Ljubić, »Arkeološki odjel zemaljskog muzeja«, *Obzor*, IX, br. 117, str. 1–2; Zagreb, 21. svibnja 1879.; br. 118, str. 1–2; Zagreb, 23. svibnja 1879.). No Kršnjavi mu ne ostaje dužan: »Nikad mi nebi bilo palo na um uzeti za zlo g. prof. Ljubiću, što nije arkeolog, niti mu zamjeriti što neima pojma o umjetnosti i o umjetničkom obrtu; ali kad tko što nezna, a ipak hoće da bude na tom polju autoritet kad se tko opire obće koristnim patriotičnim težnjama drugih ljudi iz pukog neznanja i kaprice, onda ga valja udariti po prstih i skinuti mu nimbus koji ga neide« (I. Kršnjavi, »Moja posljednja g. prof. Ljubiću«, *Obzor*, IX, br. 125 [Prilog k "Obzoru" br. 125]; Zagreb, 31. svibnja 1879.). Prema riječima I. Mirnika, Ljubićeve »Zadnja na posljednju g. Kršnjavica«, pisana odmah nakon objavljivanja priloga k *Obzoru*, br. 125, sačuvana je u rukopisu u arhivu Arheološkog muzeja u Zagrebu, ali nikada nije tiskana. Da je Ljubić bio poznat kao strastven polemičar, svjedoči i nekoliko zanimljivih citata o njegovu karakteru iz pera dr. Milana Šenoa: »Jedan od najoriginalnijih tipova zagrebačkog učenoga svijeta bio je direktor arheološkog narodnog muzeja don Šime Ljubić. Nevisok, blijeda obrijana lica, podlimala bi krv, kad se je don Šime razljutio – a to je bilo vrlo često« (Milan Šenoa, »Sjećanje na Šimu Ljubića«, *Jutarnji list*, XXII, br. 7536, str. 19–20; Zagreb, 22. siječnja 1933.). Marin Zaninović opisuje ga kao »čovjeka širokih vidika, neumornog radnika zadivljujuće energije«, »vrsna polemičara, ponekad i neugodna u žaru rasprave [...]« (Marin Zaninović, »Uz stotu obljetnicu smrti don Šime Ljubića«, *Obavijesti*, XXVIII, br. 2, str. 56–58; Zagreb, 1996.), a Ljubićev biograf, Tadija Smičiklas, za njega kaže: »Pokazao je veliku ljubav nauci, snažnu i neumornu radinost. [...] Napokon Ljubić nije utjecao u javnom životu. I za društveni život bio je mrtav. Radnje za akademiju, muzej i arkeologija, to je život njegov. [...] U kritikama je neobično oštar. Mnogo puta imao odbijati navale na svoje radnje. Nije se bojao protivnika nesmiljeno pogrditi. Isto je tako žestoko odbijao takove naučne radnje stranaca, koji su kakove neistine pisali o našem narodu, osobito ako su dimirli u čast imena hrvatskoga. Prema mladim suradnicima bio je očinski nježan. [...] Ljubić je bio svome muzeju fanatično odan. Žestoko i strasno odbijao i svaku sjenku navale. [...] bio kao čovjek osebunjak. U jutro proći na tržnu pijacu i na večer na svoju stalnu stolicu u teatru, bilo mu sve općenje sa svijetom. Kroz dvadeset i pet godina nije ga nitko vidio u gostioni, kavani ili na kakvoj društvenoj zabavi. [...] Brz je bio na kar, al još brži na pomirbu. Ispod rapava glasa bilo je plemenito srce. Živio je vrlo štedno, a opet se pokazao rasipnik, kada stade graditi sebi palaču za počinak u stare dane u svom rodnom mjestu« (Tadija Smičiklas, »Život i djela Šime Ljubića«, *Ljetopis JAZU za godinu 1897.*, Zagreb, 1898., str. 156, 192; 233–235).

²⁸ Ivan Mirnik, »Ljubić i Kršnjavi, Naš museum«, *Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog prigodom proslave »150 godina od utemeljenja Hrvatskoga narodnog muzeja u Zagrebu« 1846. – 1996.*, Zagreb, 12.–14. studenoga 1996., str. 237.

²⁹ »On [Ljubić, op. a.] se je svadjao ne samo u Zagrebu sa celim svietom od 'posljednje piljarice' do 'mudrih glava', već i u Starigradu od posljednjeg ribara do rođenog brata. [...] Tko danas pogleda naš zagrebački arkeološki muzej, tko pročita viestnik hrvatskoga arkeološkoga društva, pa zna, kako je sve to prije bilo, taj će uvidjeti, da sam, poslavši Ljubića u mir, radio samo u interesu narodnoga zavoda« (I. Kršnjavi, »Iz Dalmacije. VIII.) More. Egoizam i altruizam. Ljubić«, *Narodne novine*, LXV, br. 271, str. 2–3; Zagreb, 25. studenoga 1899.).

³⁰ »Starigrad mu [Kršnjavome, op. a.] ne doziva u pamet ni jednu od tih uspomena; nego mu jedino služi izlikom, da navali na pokojnoga prof. Šimu Ljubića [...]. Dr. Kršnjavi i ovdje dokazuje svoje junačstvo u navaljivanju na one, kojih više nema među živima. [...] Čud pokoj. Ljubića i anekdote, koje se o njemu pripoviedaju, ne mogu da opravdaju ovu posthumnu i neumjestnu navalu. Oni, koji pripoviedaju o pokojniku razne anekdote, u obće ne pripoviedaju ih zlobno. Pokojnik mogao je za čas biti sa svojom čudi nesosan; ali ljudi srca bili bi mu odmah oprostili, jer su znali cieniti ne samo njegove literarne zasluge, nego njegovo srce,

U članku »Mletačka republika i hrvatski jezik«³¹ Ljubić pobija učestale tvrdnje »naših spisatelja i novinara« da je Mletačka Republika »talijanštinom u nas umjetno davila naš hrvatski jezik« nazivajući to velikom, nezahvalnom nepravdom ili pukim neznanjem. Poznat kao rodoljub koji je na poticaj Josipa Jelačića osnovao i narodnu čitaonicu u Starom Gradu te tražio da se hrvatski jezik uvede u sudove i u Sabor, Šime Ljubić ovdje ipak staje u obranu Venecije naglašavajući kako je Mletačka Republika uvijek rado prihvaćala molbe naših općina da im za kneza pošalje osobu koja znade hrvatski jezik, kako se na galijama pod zapovjedništvom »našince« zapovijedalo hrvatski, kako su narodni proglasi uvijek izdavani u dvojezičnom obliku, kako se Republika nije miješala u rad općinskih škola, kako su se hrvatske knjige tiskale »mal ne izključivo u Mletcih« te da je Republika sama poticala uporabu hrvatskog jezika u vojnoj službi. Pozivajući se na izvore u mletačkom arhivu koje je tako detaljno proučio, piše: »Valjda će mi se dozvoliti, da među našinci nema drugoga, koj je toli obsežno i duboko proučio i javne i tajne državne spise spadajuće na Dalmaciju u mletačkom arhivu [...] a moram to svečano izjaviti, da nisam nigdje ni slova našao, iz koga bi se dalo i naslutiti, da je i ma kada mletačka republika ni pomislila, a kamo li na to išla, da i ma kojim načinom utre put italijanštini u naših gradovih, a tim manje na ladanju. [...] Budimo dakle pravedni sa svakim, a tim veće s mletačkom republikom, koje je jedino zasluga (a to vrijedi i za sam Dubrovnik), što nismo i mi na viekove stenjali pod barbarstvom, te spasiti mogli vjeru, dom i kulturu«. Međutim, apsolutno vjerovanje službenim mletačkim izvorima Ljubića je ponekad znalo navesti na neobjektivne i jednostrane zaključke, kao što je bio slučaj i u trima raspravama o odnosima Dubrovačke i Mletačke Republike³² u kojima je, opet na temelju spisa iz mletačkog arhiva, želio dokazati da Dubrovnik od svojega postanka nikada nije bio samostalan. Premda se Ljubić pozivao na ljubav prema historičkoj istini (v. uvod raspravi »Ob odnošajih dubrovačke sa mletačkom republikom tja do g. 1358.«, str. 45), njegovim tvrdnjama čudio se čak i autor njegova životopisa Tadija Smičiklas.³³

njegovu iskrenost, njegov značaj« ([Dinko Politeo]: »Putovanje dra. Kršnjavoga po Dalmaciji«, *Obzor*, XLI, br. 27, str. 1; Zagreb, 3. veljače 1900.).

³¹ Šime Ljubić, »Mletačka republika i hrvatski jezik«, *Pozor*, IV, br. 73, str. 1–2; Zagreb, 30. ožujka 1883.

³² Šime Ljubić, »Ob odnošajih dubrovačke sa mletačkom republikom tja do g. 1358.«, *Rad JAZU*, knj. V, Zagreb, 1868., str. [44]–122; »O odnošajih među Dubrovčani i Mletčani za ugar.-hrv. vladanja u Dubrovniku. (Od god. 1358. do god. 1526.)«, *Rad JAZU*, knj. XVII, Zagreb, 1871., str. 1–69; »O odnošajih među republikom Mletačkom i Dubrovačkom od početka XVI. stoljeća do njihove propasti«, *Rad JAZU*, knj. LIII, Zagreb, 1880., str. [94]–185; knj. LIV, Zagreb, 1880., str. [62]–159.

³³ »Ljubić ipak slijepo slijedi mletačke izvore, kojima i početnik u čitanju historijskih spomenika može razabrati diplomatičku himbu i trgovački egoizam. Ljubić ih uzimlje doslovno proti zakonima zdrave hermenevtike. [...] Čovjek se mora čuditi tolikomu poznavaoću mletačkih diplomatskih spisa, kako može najgadniju mletačku himbu uzeti za pravu iskrenu argumentaciju« (Tadija Smičiklas, »Život i djela Šime Ljubića«, *Ljetopis JAZU za godinu 1897.*, Zagreb, 1898., str. 210–211).

Ljubićeva suradnja u *Nevenu*, *Viencu* i *Obzoru* samo je djelić njegove prebogate i nadasve raznolike produkcije, koja pokazuje sva bitna autorova istraživačka obilježja – u prvome redu izuzetnu marljivost i temeljitost, analitičnost i objektivnost. Potekavši iz dalmatinske tradicije i razvijajući se pod neposrednim utjecajima intelektualaca poput Petra Nisitea i Ante Kuzmanića te surađujući s preporoditeljima – napose Ivanom Kukuljevićem Sakcinskim, Šime je Ljubić postao jednim od najplodnijih i najutjecajnijih hrvatskih učenjaka XIX. stoljeća.

Literatura:

[Anon.], [»Rad jugoslavenske akademije znanostih i umjetnostih. Knjiga X. U Zagrebu 1870. Str. 263. Ciena 1 for. 25 novč.«], *Zatočnik*, II, br. 77, str. 3; Sisak, 5. travnja 1870.

Antoljak, Stjepan, *Hrvatska historiografija*, 2. dopunjeno izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 2004.

Batović, Šime, »Šime Ljubić (Stari Grad 1822–1896)«, *Zadarska smotra*, XLI, br. 6, str. 244–248; Zadar, 1992.

Benac, Alojz (ur.), *Simpozijum o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira u praiistorijsko doba* (Održan 15. i 16. maja 1964. godine, Posebna izdanja. Knjiga IV., Naučno društvo SR Bosne i Hercegovine, Centar za balkanološka ispitivanja (knjiga I.), Sarajevo, 1964.

Comrie, Bernard; Matthews, Stephen; Polinsky, Maria, *Atlas jezika*, Varaždin, 2004.

Garašanin, Milutin (ur.), *Iliri i Albanci* (Serija predavanja održanih od 21. maja do 4. juna 1986. godine, Naučni skupovi. Knjiga XXXIX., Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1988.) [ćir.]

Huld, Martin E., *Basic Albanian Etymologies*, Slavica Publishers, 1984.

Katičić, Radoslav, *Ancient Languages of the Balkans*, Mouton, The Hague – Paris, 1976.

Kršnjavi, Izidor, »Umjetničko-obrtnički muzej«, *Obzor*, IX, br. 104, str. 2; Zagreb, 6. svibnja 1879.; br. 105, str. 3; Zagreb, 7. svibnja 1879.

Kršnjavi, Izidor, »Kako su postali umjetničko-obrtnički muzeji«, *Obzor*, IX, br. 107, str. 2; Zagreb, 9. svibnja 1879.

Kršnjavi, Izidor, »Djelovanje umjetničko-obrtničkoga muzeja«, *Obzor*, IX, br. 108, str. 1–2; Zagreb, 10. svibnja 1879.

[Kršnjavi, Izidor], »Naša naučajuća republika«, *Obzor*, IX, br. 110, str. 1; Zagreb, 13. svibnja 1879.

Kršnjavi, Izidor, »Organizacija umjetničko-obrtničkoga muzeja«, *Obzor*, IX, br. 111, str. 3; Zagreb, 14. svibnja 1879.

Kršnjavi, Izidor, »Naš 'arkeologijski' muzej«, *Obzor*, IX, br. 113, str. 2; Zagreb, 17. svibnja 1879.

[Kršnjavi, Izidor], [»Glede arheološkoga muzeja«, *Obzor*, IX, br. 114, str. 3; Zagreb, 17.³⁴ svibnja 1879.

Kršnjavi, Izidor, »Moja posljednja g. prof. Ljubiću«, *Obzor*, IX, br. 125 [Prilog k *Obzoru*, br. 125]; Zagreb, 31. svibnja 1879.

Kršnjavi, Izidor, »Iz Dalmacije. VIII.) More. Egoizam i altruizam. Ljubiću«, *Narodne novine*, LXV, br. 271, str. 2–3; Zagreb, 25. studenoga 1899.

Ljubić, Šime, »Smotrenje vèrhu nekoliko rèčih starovitih uzdèrxanih kao slavjanskih«, *Zora dalmatinska*, II, br. 23, str. 181–183; Zadar, 9. lipnja 1845.

Ljubić, Šime, »Običaji kod Morlakah u Dalmaciji. Istočanie Morlakah«, *Zora dalmatinska*, III, br. 20, str. 154–156; Zadar, 18. svibnja 1846.

Ljubić, Šime, Ob odnošajih dubrovačke sa mletačkom republikom tja do g. 1358., *Rad JAZU*, knj. V, Zagreb, 1868., str. [44]–122.

Ljubić, Šime, [»O svom radu na skupljanju arhivske građe u Veneciji 1868.«], *Rad JAZU*, knj. XII, Zagreb, 1870., str. 230–232. [Objavljeno pod zajedničkim naslovom »Izvjestaji o putovanjih dr. P. Matkovića, V. Jagića, S. Ljubića, Fr. Kurelca«]

Ljubić, Šime, »O odnošajih medju Dubrovčani i Mletčani za ugar.-hrv. vladanja u Dubrovniku. (Od god. 1358. do god. 1526.)«, *Rad JAZU*, knj. XVII, Zagreb, 1871., str. 1–69.

Ljubić, Šime, *Faria Città Vechia e non Lesina: Faria Stari Grad a ne Hvar. Petar Hektorović Starograđanin a ne Hvaranin*, Zagreb, 1873. [Drugo izdanje: Stari Grad, 1996., preveo Marin Zaninović]

Ljubić, Šime, »O odnošajih medju republikom Mletačkom i Dubrovačkom od početka XVI. stoljeća do njihove propasti«, *Rad JAZU*, knj. LIII, Zagreb, 1880., str. [94]–185; knj. LIV, Zagreb, 1880., str. [62]–159.

Ljubić, Šime, »Izkapanje sbigova (mogila) kod Starih Jankovaca«, *Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva*, II, br. 3, str. 93–94; Zagreb, 1. srpnja 1880.

Mirnik, Ivan, »Ljubić i Kršnjavi, Naš museum«, *Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog prigodom proslave »150 godina od utemeljenja Hrvatskoga narodnog muzeja u Zagrebu« 1846. – 1996.*, Zagreb, 12.–14. studenoga 1996., str. 233–243.

Pederin, Ivan, »Izbor iz pisama upućenih Šimi Ljubiću«, *Croatica Christiana Periodica*, X, br. 18, str. 117–165; Zagreb, 1986.

Pederin, Ivan, »Dva neobjavljena sastava Šime Ljubića«, *Croatica Christiana Periodica*, XIII, br. 24, str. 76–115; Zagreb, 1989.

Pederin, Ivan, »Život i ideološki sadržaj u djelu Šime Ljubića«, *Croatica Christiana Periodica*, XVI, br. 29, str. 85–125; Zagreb, 1992.

[Politeo, Dinko], »Putovanje dra. Kršnjavoga po Dalmaciji«, *Obzor*, XLI, br. 27, str. 1–2; Zagreb, 3. veljače 1900.

Rendić-Miočević, Duje, *Iliri i antički svijet. Ilirološke studije*, Književni krug, Split, 1989.

Sambrailo, Branko, »Izlaz Bosne na Jadran (Klek – Sutorina, XVII. i XVIII. st.)«, p. o. iz *Pomorskog zbornika*, br. 4, Zagreb, 1966.

Smičiklas, Tadija, »Život i djela Šime Ljubića«, *Ljetopis JAZU za godinu 1897.*, Zagreb, 1898., str. [150]–243. [s portretom]

³⁴ [I br. 113 (petak) i br. 114 (subota) nose datum 17. svibnja 1879.]

- Stipčević, Aleksandar, *Iliri. Povijest, život, kultura*, Školska knjiga, Zagreb, ²1989.
- Šenoa, Milan, »Uspomene. Sličice i profili iz staroga Zagreba. Sjećanje na Šimu Ljubića«, *Jutarnji list*, XXII, br. 7536, str. 19–20; Zagreb, 22. siječnja 1933.
- Šljivo, Galib, *Klek i Sutorina u međunarodnim odnosima 1815.–1878.*, Beograd, 1977. [ćir.]
- Wilkes, John, *Iliri*, Laus, Split, 2001.
- Zaninović, Marin, »Antička arheologija u Hrvatskoj«, *Opuscula archaeologica*, br. 11–12, str. 1–71; Zagreb, 1987.
- Zaninović, Marin, »Uz stotu obljetnicu smrti don Šime Ljubića«, *Obavijesti*, XXVIII, br. 2, str. 56–58; Zagreb, 1996.

SURADNJA ŠIME LJUBIĆA U *NEVENU*, *VIENCU* I *OBZORU*

Sažetak

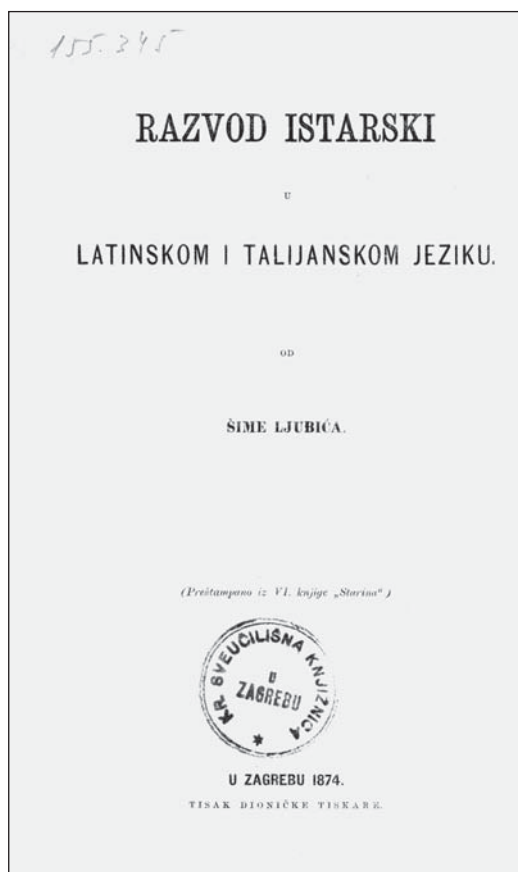
Ljubićevi prilozi u trima značajnim periodičkim publikacijama XIX. stoljeća objavljeni su u razdoblju od 1855. do 1883. godine. Najstariji su članci iz *Nevena*, od kojih prvi donosi raspravu o otkrivanju značenja riječi »Decatresses« ili »Decatrensens« koja se često pojavljuje u grčkim natpisima, označavajući stanovnike Decatere, tj. Kotora koji su kao trgovci živjeli u Grčkoj, a u drugome se raspravlja o jeziku starih Ilira koji su živjeli na prostoru današnje Dalmacije. Slijede radovi povijesne, odnosno arheološke problematike u kojima se Ljubić bavi pitanjem prava turskog iskrcavanja u zaljevu Neum-Klek te daje upute za arheološko istraživanje grobnih humaka. U polemički intoniranom prilogu iz 1870. Ljubić odgovara na anonimnu kritiku svoje rasprave o Marku Antunu de Dominisu, a devet godina kasnije u nekoliko nastavaka u *Obzoru* polemizira s Izidorom Kršnjavim u povodu osnivanja Muzeja za umjetnost i obrt, čemu se Ljubić žestoko protivio. U članku »Mletačka Republika i hrvatski jezik« iz 1883. Ljubić pobija tvrdnje da je Mletačka Republika nametala talijanski nauštrb hrvatskog jezika. Obuhvaćajući gotovo sva područja autorova interesa, ovi prilozi ilustriraju Ljubićevu polihistorску svestranost te potvrđuju njegovo mjesto među najutjecajnijim hrvatskim učenjacima XIX. stoljeća.

ŠIME LJUBIĆ'S CONTRIBUTIONS IN *NEVEN*, *VIJENAC* AND *OBZOR*

Summary

Ljubić's contributions in three important periodical publications from the 19th century were published in the period between 1855 and 1883. Chronologically, the oldest are the two papers published in *Neven*, first being a treatise on the revelation of the meaning of the word »Decatresses« or »Decatrensens«. The word was often found on Greek inscriptions, and denotes the inhabitants of Decatera i. e. Kotor, who lived in Greece as rich merchants. The second paper deals with the language of the ancient Illyrians, who lived in the area of today's Dalmatia. In his historical and archaeological articles, Ljubić deals with the question of the Turkish right of disembarkment in the gulf of Neum-Klek, and gives detailed instructions on how to conduct archaeological excavations of the grave-

mounds. In a polemical article published in 1870, Ljubić responds to an anonymous review of his research study on Marc Anthony de Dominis, and nine years later, he engages in a polemical debate with Izidor Kršnjavi in several articles printed in »Obzor«, concerning the founding of the Museum of Arts and Crafts, to which Ljubić vehemently opposed. In the contribution titled *The Venetian Republic and the Croatian language* from 1883, Ljubić refutes the claims that the Venetian Republic tried to impose its own language to the disadvantage of the Croatian. Covering almost all areas of the author's interest, these contributions illustrate Ljubić's poly-historian versatility, confirming his place among the most influential Croatian scholars of the 19th century.

Sl. 19.: Šime Ljubić: *Razvod istarski u latinskom i talijanskom jeziku*, Tisak Dioničke tiskare, U Zagrebu, 1874.

Persida Lazarević Di Giacomo

Spomenici o Šćepanu Malom Šime Ljubića

Izvorni znanstveni članak
UDK 930-05 Ljubić, Š.

Godine 1870. Šime Ljubić objavio je za *Glasnik Srpskog učenog društva*¹ u Beogradu svoje *Spomenike o Šćepanu Malom*.² Radi se o zbirci dokumenata ispisanih iz Mletačkog arhiva koja se odnose na nazočnost Šćepana Malog u Crnoj Gori u drugoj polovici XVIII. stoljeća. Što se tiče strukture djela, ova se Ljubićeva publikacija sastoji od »Opomene«, zatim »Uvoda« u dokumente, samih dokumenata (147, što depeša, što priloga uz depešu), kao i dodatne biografske natuknice o Stjepanu Zanoviću, a koju je Ljubić ispisao iz djela *Biografia Universale Antica e Moderna* (Venezia, 1831. LXV. 45). Dokumenti datiraju od 20. listopada 1764./67. godine³ zaključno s 10. listopadom 1774. godine, i nisu poredani kronološki.

O namjeri da izda te dokumente Ljubić je šturo obavijestio Franju Račkoga 24. travnja 1867. godine: »Umoljen, poslao sam Gavriloviću ono spomenika, što sam imao o Stjepanu malomu Crnogorskomu«. ⁴ Ljubić je prethodno već surađivao sa Srbskim Učenim društvom oko izdavanja nekih dokumenata iz Mletačkog arhiva, o čemu je i komunicirao sa Jovanom Gavrilovićem koji je u ono doba bio član školske komisije za razvoj školstva, knjižarstva i očuvanje starina u Srbiji.⁵

No nije ovo prvi put da Ljubić spominje Šćepana Malog. U svom biografskom leksikonu uzoritih muževa Dalmacije, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*⁶, pod natuknicom »Petrovich Pietro II.«, Ljubić ovako navodi:

¹ 2-ги одељак. Грађа за најновију српску историју, књига друга; штампано у државној штампарији.

² Šime Ljubić potpisao je dotičnu publikaciju kao Проф. Симе Љубић Прави члан Југослов. академије, дописни српског уч. друштва итд.

³ Ljubić je pogrešno naveo 1764. godinu.

⁴ T. Luetić, »Korespondencija Šime Ljubića i Franje Račkoga«, *Zbornik Odsjeka za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, HAZU, Zagreb, 2002., str. 249.

⁵ Ljubić je prvo kritizirao izdanje mletačkih spomenika Janka Šafařika koje je izdalo Srpsko učeno društvo i u kome je otkrio puno pogrešaka (*Književnik*, sv. 2, 1865., str. 292–299). Zatim je pisao Račkom 24. travnja 1867.: »Mole me još iz Biograda, da jim na pravi put doveden [!T. L.] spomenike srbske Šafarikom izdate u Glasniku iz Arkiva Mletačkoga, ali za sada ne ostaje mi vremena« (T. Luetić, *Korespondencija Šime Ljubića i Franje Račkoga*, n. dj., str. 249).

⁶ Vienna: Rad. Lechner Librajo dell'I.R. Università, 1856.; Zara: Battara e Abelich Libraj; Bologna: Arnaldo Forni Editore (Ristampa anastatica), 1974.

»gli altri suoi [di Njegoš] scritti più rimarchevoli sono: *Pustinjak* ossia la solitudine in Montenegro, pubblicata a Cettigne, recante una raccolta di eleganti poesie liriche – *Ogledalo*, cioè raccolta di canti slavi – *Stjepan mali*, *istoricesko zbitje osamnajestoga vijeka. U Zagrebu 1851 u 8. str. 205* – *Slobodijanka*, poema sulla libertà. Semlino 1854 in 8°. – Scrisse pure la *storia tragica di un'avventuriere austriaco*, che in Montenegro si spacciava per Pietro III. onde impadronirsi del potere.«⁷

Zanimljivo je da Ljubić Šćepana Malog naziva »austrijskim« avanturistom, kao i da ne poistovjećuje tog »austrijskog avanturistu«, koji se izdavao za Petra III. u Crnoj Gori, s glavnim likom Njegoševe poeme *Lažni car Šćepan Mali*. Očito je da Ljubić u tom trenutku nije imao dovoljno podataka o osobnosti Šćepana Malog⁸: u Veneciji je istraživao diplomatske isprave tek kasnije, od 1858. do 1861. godine – gdje je proučio preko »hiljadu ondašnjih svezaka izvornih depeša«⁹ – dakle poslije izlaska svog leksikona *Dizionario degli uomini illustri della Dalmazia*. No, do te 1858. godine Šime Ljubić nije mogao znati mnogo o Šćepanu Malom, štoviše, vjerojatno nije mogao imati točni uvid u to o kome se radi, odnosno, sasvim je moguće da je Ljubić tada poistovjećivao Šćepana Malog s još jednim avanturistom, Stjepanom Zanovićem. Stjepan Zanović (1751.–1786.)¹⁰ bio je pisac i pustolov, rodom iz Budve, koji je odrastao i studirao u Veneciji i Padovi, a boravio je i u Francuskoj, Nizozemskoj, Njemačkoj, Austriji i Poljskoj. Bio je u kontaktu s vodećim europskim vladarima i spisateljima, te je s mnogima vodio prepisku. Bio je sudrug Giacoma Casanove, ali i Tome Medine i Ruđera Boškovića.¹¹ Napisao je više djela na francuskom i na talijanskom,¹² a mnoga su prevedede-

⁷ Isto, str. 253.

⁸ Rastislav V. Petrović je utvrdio da je Šćepan Mali zapravo Jovan Stefanov Balević iz Bratonožića, prvi Srbin pravoslavne vjere koji je obranio doktorsku disertaciju iz filozofije, pod naslovom: »Dissertatio philosophica De Propagatione Religionis Armata«. V.: P. V. Петровић, *Шћепан Мали. Загонетка је решена*, 2. изд., Стручна књига, Београд, 2002.

⁹ T. Smičiklas, »Život i djela Šime Ljubića«, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za god. 1897*, sv. 12, Zagreb, 1898., str. 171. Usp. Isto: »Napokon morade on mjeseca studenoga 1858. u Beč, da pravicu traži. Nu čekajući na riješenje stiže mu druga znamenita ponuda, koja odluči o svem smjeru njegova života i kašnje mu radnje. Ministar Bach ponudi mu, ne bi li pošao u Mletke, da ondje u arhivu potraži diplomatske isprave, kojima bi se dalo dokazati, kako su postale one dvije turske pruge Klek i Sutorina, što presjecaju Dalmaciju na dva mjesta, te dopiru do mora. Ljubić prihvati tu ponudu i ode u Mletke, gdje bude dodijeljen ravnatelj tog zavoda kao pomoćnik za uređivanje najstarijih spomenika u tom ogromnom arhivu. Boraveć ovdje za tri godine stvori si temelje plodna i znamenita rada za cio svoj, hvala bogu, dosta dugi život«. Usp.: S. Antoljak, »Don Šime Ljubić, historičar, izdavač izvora i arheolog«, u *Hrvatska historiografija do 1918.*, II, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1992., str. 47: »U Mletcih prouči Ljubić mnogo privatnih arhiva, a najbolje onaj veleuč. Čikonje, gradski Correr i Marcianu knjižnicu.«

¹⁰ M. Breyer, *Antun conte Zanović i njegovi sinovi. Roman života jedne paštrovsko-budljanske porodice u preprošlom i prošlom vijeku (1720–1834)*, Matica hrvatska, Zagreb, 1928.

¹¹ B. Truhelka, »Casanova–Medini–Bošković«, *Novosti*, XXII, br. 118, 29. travnja 1928.; M. Zorić, »Casanovini Skjavuni«, *Književni dodiri hrvatsko-talijanski*, Književni krug, Split, 1992., str. 190, 250, 253.

¹² *Opere diverse del Conte Stefano de Zanowich* (1773.); *La Poésie et la Philosophie d'un Turc à 81 queues, à 3 plumes de héron, à 2 aigrettes, et à un collier d'émeraudes* (1775.); *Lettres turques d'Osman* (1777.); *Epîtres et chansonnettes amoureuses d'un Oriental. Dans la pyramide de Tholomie d'Eggypte* (1779.); *Le destin politique de la Pologne* (1778.); *Le grand Castriotto d'Albanie* (1779.).

na i na druge jezike. Predstavljao se kao nasljednik Skender-bega, govorio je i da je potomak srpskih vladara i da namjerava obnoviti srpsko carstvo, ali treba naglasiti da se Stjepan Zanović u jednom trenutku proglašavao i za Šćepana Malog, pa je odatle simptomatično i njegovo djelo, zapravo prvo cjelovito o Šćepanu Malom, *Stiepan-Mali c'est-a-dire Etienne-Petit ou Stefano-Piccolo le pseudo Pierre III. Empereur de Russie, qui parut dans le Grand-Duché de Montenegro, situé entre la Mer Egée, l'Albanie Turque & le Golfe Adriatique, en 1767, 1768 & 1769*.¹³ Stjepan Zanović izvršio je samoubojstvo u zatvoru u Amsterdamu.

Na pomisao, dakle, da je Šime Ljubić u početku vjerovao da su Šćepan Mali i Stjepan Zanović ista osoba navodi nas – osim gore navedene Ljubićeve natuknice u leksikonu uzoritih ljudi Dalmacije, a koja kao takva djeluje u suštini pleonastično, ili bolje rečeno proturječno – također i prikaz koji se pojavio u *Nevenu* 1858. godine: »Ovaj znameniti čovjek što nikao u našem narodu ne ima druga u poviesti našoj. Ako je sve istina što nam priča g. S. Ljubić u svom 'Dizionario biografico', onda je Šćepan Mali jost znatnji, nego u onoj drami od pokojnoga vladike crnogorskoga: Lažni car Šćepan Mali. Čujmo što piše Ljubić.«¹⁴ Ono što slijedi potom jeste već citirana natuknica o Stjepanu Zanoviću iz Ljubićevog *Dizionaria degli uomini illustri della Dalmazia*, i u kojoj se naravno navode sva Zanovićeva djela, pa na koncu ove navedene Ljubićeve natuknice, nepotpisani autor prikaza ovako komentira i zaključuje svoju ocjenu:

»Kako da si sada tumačimo ovo što piše g. Lj. prema onomu, što veli Vladika crnogorski i drugi pisci; da naime Šćepan Mali nije unjeo ni čitat, a kamo li ovolike knjige napisat. U 'Lažnom Šćepanu' drami vladike čitamo, da ga je ubio Grk Palikarda stankop god. 1774 mj. svibnja, a po Lj. ubio se sám god. 1786. 25 svibnja; tu je razlika od punih 12 godišta. U ovoj zabuni upitasm'o g. Simu Ljubića, prof. u Spljetu, odkud mu ove viesti o 'Šćepanu – Malom', i on nam odgovori, da je crpio ono iz životopisa nekog njemačkog u c. kr. Arkivu u Beču. Za sada ovoliko.«¹⁵

Podatak o ubojstvu (Šćepana Malog), odnosno o samoubojstvu (Stjepana Zanovića) biva poistovjećen, te to potvrđuje našu pretpostavku da Ljubić u to vrijeme još nije razlučivao činjenice o nadricaru Petru III. Također Ljubić nije mogao taj podatak pročitati ni kod Njogoša, koji je svog *Lažnog cara Šćepana Malog* izdao 1851. godine u Trstu, a koji ovako veli u »Predgovoru«:

¹³ Mengalor Fortereffé du Nabab Hyder-Hally, sur les Côtes du Malabar, 1784. V.: G. Vidan, »Un voltairien négligé: Stjepan Zanović«, *Studia Romanica et Anglica Zagabriensia*, XXVIII, br. 1–2, str. 3–23; ianuaris-december, 1983.; Ista, »Stjepan Zanović: entre l'autoportrait et la mystification littéraire«, *Studia Romanica et Anglica Zagabriensia*, XLIV, str. 1–11; 1999.

¹⁴ »Šćepan Mali«, *Neven*, VII, br. 18, Rijeka, 31. srpnja 1858., str. 279.

¹⁵ Isto, str. 280.

»Шћепан Мали био је лажа и скитница, али је знамениту епоху у Црној Гори и у околини учинио именујући се рускијем царем. Његов живот још нико описао није, јербо се само у преданијама главна ствар садржавао, а друге се ситнарије с дугијем временом губе. Докумената слабо се код нас налази, јербо по недостатку хартије често пута и листови светијех књига за фишеке су се употребљавали; стога се и о Шћепану на Цетињу није нашло ништа до ови листић од игумана Мркојевића, којег овдје fac-simile постављам.

Због важности догађајах и због чудноватости Шћепанове ја сам жељео штогод о њему написати. И, доиста, да случајем не пођох у Млетке у почетку 1847. године, не хтијох ништа вјернога о њему своме роду објелоданити.

Али у Млетке када дођох, потрудим се и којекако улезем у огромну архиву бивше старе Републике млетачке¹⁶.

Zanimljivo je, međutim, da kad je Šime Ljubić objavio svoje *Spomenike o Šćepanu Malom*, ti su spomenici dobili negativnu kritiku, a dosta nakon tog vremena prošli nezapaženo. Franjo Rački je u prikazu *Spomenika o Šćepanu Malom* ocijenio da je »ova zbirka najpodpunija ne samo brojem nego i tiem, što priobćuje viesti o Stjepanu od prvoga njegova pojavljenja, pa sve do grozne mu smrti dne 22 rujna 1773.«¹⁷, i dodao je da je ova zbirka znamenita i po tome što sadrži »izvještaje i listove zvaničnih osoba i različitih oblasti, koje su mogle biti dobro obaviještene o stvarih i događajih, o kojih pišu.«¹⁸ No Rački je Ljubiću ipak ozbiljno zamjerio:

»Ali izdanje ovih dragocjenih spomenika je takvo da nemože biti gorje. Ne znamo, koliko je sam sabiratelj učestvovao kod toga izdanja, tko li ga uredio i rukovodio; nu svakako žalimo, što mu učeno društvo dade svoje ime. Izdanje je već samim oblikom veoma primitivno. Spomenik je razdieljen od spomenika ne brojem nego crtom; nećemo prigovoriti, što prilozi nisu na svojem mjestu, t. j. u onom redu, kamo bi spadali po vremenu; jer je izvještaj glavni mnogo razgovjetniji, ako se čita poslije onih listina, na koje se pozivlje i iz kojih se sam razvija. Spomeniku nije predpostavljen na čelu kratak izvadak; kamo li da bi u početku ili na kraju izdanja poredan bio kratki sadržaj svih listina, index-u pako 'rerum et personarum' neima ni traga. Izdanje dakle neima ni glade oblika onih svojstva, koja se dan danas kod izdanja srednje ruke zahtievaju. S toga se poraba ovih listina preko reda otegoćuje.«¹⁹

¹⁶ U Veneciji se Njegošu pri ruci našao Nikola Tomazeo, v.: M. Zorić, »Nekoliko pisama iz ostavštine Nikole Tomazea«, *Zadarska revija*, VIII. br. 4, str. 403–415; Zadar, 1959.; M. Zogović, »Još neki podaci o saradnji N. Tomazea i P. P. Njegoša«, *Književna prožimanja*, »Rad«, str. 63–76; Beograd, 2000.

¹⁷ F. Rački, »Spomenici o Stjepanu Malom. Исписао из млетачког архива проф. Симе Љубић. (Гласник српског ученог друштва, II од. II књ. У Београду 1870. стр. 160.)«, *Rad JAZU*, XVII, Zagreb, 1871., str. 208.

¹⁸ Isto, str. 208–209.

¹⁹ Isto, str. 209.

A zatim mu Rački prigovara brojne druge tehničke aspekte izdanja: što ti dokumenti nemaju razriješene kratice, na primjer, što je pravopis matice nezgrapno primljen, i što u suštini cio »text upravo vrvi od pogriješaka, to stvarnih to štamparskih, pa kada bismo jih htjeli ovdje navesti, radje bismo pripravili drugo izdanje [...]«. ²⁰ I ne samo to: Rački predbacuje Ljubiću što je napravio brojne neispravnosti u talijanskom jeziku, kao i u srpskom, a »Lilstovi A. Obreskova, pisan ruski, i vladike Save Petrovića (str. 67, 403) tako su nagrdjeni, da se gotovo ne mogu ni razumjeti i mogli bi se samo velikom mukom izpraviti«. ²¹ Svoju ocjenu Rački ovako kategorično obrazlaže: »Iz ove će kratke ocjene svaki lasno uvidjeti, da naš sud o tom izdanju nije ni nepravedan ni prestrog; a cijelo izdanje držimo tako kukavnim, da si želimo sasama novo, koje bi ovo zasluženom zaboravnosti obastrlo«. ²² Ovu je kritiku Račkog Ljubić smatrao kao »nepravednu i neistinitu iz puke srdžbe«. ²³

U do sada najopsežnijem radu o životu i djelu Šime Ljubića, Tade Smičiklas je, pak, naveo tek ovo:

Ljubić daruje i srpskomu učenomu društvu jednu zbirku svoga truda iz mletačkoga arkiva u djelu:

»Споменици о Шћепану Малом. Гласник срп. учен. др. књ. друга. У Београду 1870. С. 160. Није, како вели, свега изписао, већ само најглавније ствари, јер да је тога премного. Република од страха пред Турцима прати помно сваки корак Шћепанов и његових Црногорца. Њезини извјеститељи, знајући тај страх, гомилāju извјештај на извјештај. У 'Уводу' (стр. 3–15) приповиједа нам повијест Стјепана Малог, колико излази на видик из ових извора. Стјепана прати све до смрти његове«. ²⁴

Dvije godine prije izlaska iz tiska Ljubićevih *Spomenika o Šćepanu Malom*, jedan je drugi član Jugoslavenske akademije, znanstvenik, pravni i povijesni pisac Baltazar Bogišić, objavio prepisku Šćepana Malog s Dubrovačkom Republikom ²⁵. U kratkom uvodu Bogišić kaže ovako:

»Скоро ни за једну земљу на словенскомју југу не осјећа историк толику оскудицу у писменијем споменицама колику за 'јуначку Црну гору кршну'. Ни нама најближи осамнаести вијек не одликује се много од пријашњијех у тому обзиру, па и за саме најзнатније згоде управ тога

²⁰ Isto, str. 210.

²¹ Isto.

²² Isto.

²³ S. Antoljak, »Misiја kneza Dolgorukova u Crnoj Gori«, *Zbornik za proučavanje Petra II Petrovića Njegoša*, 3, Istoriski institut N. R. Crne Gore, Cetinje, 1949., str. 4, nav. u Isti, »Don Šime Ljubić, historičar, izdavač izvora i arheolog«, n. dj., str. 58.

²⁴ T. Smičiklas, »Život i djela Šime Ljubića«, n. dj., str. 206. Ništa novo za Ljubića: već se zamjeralo Ljubićevim *Listinama o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke republike*, na primjer, što nema *index personarum et locorum*, pa je dugo nakon objave svoje zbirke Ljubić pripremio *index*, istini za volju preobilan.

²⁵ V. Bogišić, »Преписка лажнога цара Стјепана малог с Дубровачком Републиком (1771–1773)«, *Rad JAZU*, III, str. 157–182; Zagreb, 1868.

вијека не плива повијесник у обилности писмене грађе. Долазак варалице Стјепана Малога у Црну гору како и његово борављење у земљи и у околици и управа државом (1768–1774) појав је међу најзанимљивијим, не само у прошлом вијеку, него и у цијелој историји Црне горе – па како нам је крњаво до сада познат био! И о самој главној особи те чудновате епизоде, о особи Стјепановој, нијесмо јоште са свијем на чисто. Не само да о њему још од иста не знамо спољашње околности, како: откле је родом, чим се је до тада бавио и т. д. него згодописци се не слажу ни у оцјени његовијех душевнијех својстава и вриједности, јер дочим нам га неки описују како простачину, незналицу и никаква значаја човјека, други, и међи њима озбиљна извјешћа млетачкијех државника, казују управ све тому противно: неки га граде будаластијем и дјетињастијем, а други умнијем, расудљивијем или барем лукавијем човјеком.

За то ми се чини да ће свакому пријатељу народне наше историје угодити објелоданивши његову преписку са републиком дубровачком коју ми отиде за руком изнаћи у архиву републике, сада окруж. власти у Дубровнику још 1862 године«.

Нije то први пут да је Љубић био на удару критике због свог приступа разним документима: већ је Ђуро Даничић био лоше оцијенио, и стoga написао крајње негативан приказ Љубићевог изданја Hektorovićeвиh pjesama за Akademiju и то изјавио Рачком;²⁶ затим му је Vatroslav Jagić 1. оџјка из Berlina пријатељски skrenuo pozornost u vezi s pogrešnim pripisivanjem nekih starih novaca jer Љубић izgleda nije pratio arheološku literaturu.²⁷ Stojan Novaković, koji је između ostalog imao velikih zasluga за Crnu Goru u izučavanju njene prošlosti,²⁸ написао је 15./27. veljače 1879. Račkome из Beograda: »У овој сам књизи врло радо прочитао Љубићеву збирку сличних писама, ма да ми се чини, да би Љубићу требало забранити издавање ћириловских споменика«.²⁹

²⁶ В. Новак, »Српски научници и књижевници у преписци са Фрањом Рачким«, *Зборник за историју, језик и књижевност српског народа*, I, XXVI, САНУ, Београд, 1964., стр. 22–23: »Velika Vam hvala na poštovanom pismu od 3 ov. m. Drage volje primio bih se da čitam reviziju Hektorovićeвиh pjesama; kako sam u Љубићеву изданју pobliježio sve како је у најстаријем, могло би то читање бити korisno. Ali na то не биh pristao ako Љубић не би избацио из свoga predgovora onu obranu svoga prvoga izdanja od moje pokude, jedno за то што се управо то академичко издавање најбоље потврди моју pokudu, а друго за то што биh послје njegove obrane opet ја morao moliti akademiju да ми dopusti dokazati да је моја pokuda bila праведна«.

²⁷ Љубић је упao у праву numizmatičку zamku, повјеровao је у ispravnost izvijesnih novaca iskopanih на Kosovu, pa iako му је zamjerano što је tako olako podlegao тој mistifikaciji, i dalje је branio svoju tezu. V.: В. М. Јовановић, »Лажни златници српских царева и краљева и лажна круна цара Душана«, *Борба*, 24.–27. оџјка 1956.

²⁸ Ј. Р. Бојовић, »Стојан Новаковић као изучавалац прошлости Црне Горе у XIX вијеку«, *Стојан Новаковић. Личност и дело*, ур. В. Стојанчевић, САНУ, Научни скупови, LXXVII, Одељење историјских наука, 25, Београд, 1995., стр. 259–264.

²⁹ В. Новак, »Српски научници и књижевници у преписци са Фрањом Рачким«, n. dj., стр. 110; v. i str. 113.

Ovakvu najezdu negativnih ocjena Ljubićevog znanstvenog rada (a i Stjepan Antoljak definirat će ovo izdanje kao »aljkavo«³⁰) pokušava objasniti Ivan Pederin promjenom društvenih prilika u Zagrebu sedamdesetih godina XIX. stoljeća, i drugačijim pogledom na lik i ulogu znanstvenika u društvu:

»Međutim prilike u kojima je Ljubić djelovao i trebao djelovati u Zagrebu sedamdesetih godina znatno su se izmjenile. Razdoblje od predožujskog doba pa do osnivanja Akademije mogli bismo opisati kao doba nastojanja organiziranja znanstvenih i književnih prilika kod nas i to prije svega u Zagrebu i Zadru. Bilo je to doba inspiriranja, organizacijskih zamisli, stvaranja načela uz vrludanja i neuspjehe izazvane neuspjehom 1848/49. i pritiscima apsolutizma. Od kraja šezdesetih godina, kad su se pokrenule prve publikacije Akademije i *Vienac* (1869), književne i znanstvene prilike već su organizirane i prelazi se na konkretni stručni rad. Stvoreni su stručni timovi sa svojim voditeljima, znanost je podijeljena na specijalnosti i discipline u kojima se osobito očitovala zanatska strana rada. Takvim prilikama bio je stran tip znanstvenika kakav je bio Ljubić jer se bavio mnogim znanostima i znanstvenim disciplinama. Kad je Ljubić postao pristavan, pa čuvarom Arheološkog muzeja, njemu je time posredno savjetovano da se bavi samo arheologijom, i to prije svega zanatski. Ljubić je odigrao važnu ulogu u prethodnom razdoblju kao inspirator i nacionalni ideolog znanstvenog rada i Narodne stranke, no ta se uloga sada više nije priznavala, a ni tražila. Od njega se tražio zanatski stručni rad uz ugodne, a i neugodne opomene, pa i spletke«.³¹

Pod udar kritike bila je, dakle, stavljena znanstvena metoda Šime Ljubića, a prije svega praktično korištenje znanstvenosti.

Šime Ljubić je, kao što je već rečeno, proveo određeno vrijeme u Mletačkom arhivu,³² a rezultat tog marljivog boravka u Mlecima predstavljaju brojne listine o prošlosti Dalmacije, Hrvatske i Južnih Slavena uopće, kao i publikacija *Spomenici o Šćepanu Malom* 1870. godine, o kojoj je ovdje riječ. Kaže Ivan Pederin: »Tih godina u Ljubiću se ostvario tip znanstvenika profesionalca koji živi od znanosti i znanstvenog rada«.³³ Odnosno: »Te dvije godine u Mlecima (od 2. travnja 1859. do 17. prosinca 1861) najvažnije su razdoblje Ljubićeva života kao znanstvenika povijesnih proučavanja za cijelo stoljeće, pa i više«.³⁴ Ljubić je naravno bio svjestan vrijednosti Mletačkog arhiva za povijest južnih Slavena, pa ovako piše Andriji Torkvatu Brliću 7.

³⁰ S. Antoljak, »Don Šime Ljubić, historičar, izdavač izvora i arheolog«, n. dj., str. 58.

³¹ I. Pederin, »Život i ideološki sadržaj u djelu Šime Ljubića«, *Croatica Christiana Periodica*, XVI, br. 29, Zagreb, 1992., str. 115.

³² V.: I. Brlić, »Deset pisama akademika Šime Ljubića Andriji Torkvatu Brliću«, n. dj., str. 320: »Ovdi u Mlecih još Bach posla me da tražim načine, kako su postale one dvije turske granice u Dalmaciji, koje se produžuju do mora i nazivlju Klek i Sutornja. S istom prigodom bio sam naimenovan od istoga Bacha izvanrednim činovnikom c. k. Mletačkog Arkiva; [...]«.

³³ I. Pederin, »Život i ideološki sadržaj u djelu Šime Ljubića«, n. dj., str. 103.

³⁴ Isto.

kolovoza 1860. godine: »Već teče druga godina, da se nahodim u Mlecim kao činovnik kod ovog c. k. Općenog Arkiva. Mučno i dugo bilo bi mi raspisati Vam potanko neprocijenjeno blago, koje se nahodi u ovoj neizmornoj i nekončivoj zahraonici najstarijih izvornih dopisa za slavjansku povjesnicu.«³⁵ A sam je Ljubić nevjerojatno pridonio sređivanju Mletačkog arhiva:

»Arkiv mletački do moga dolazka nije imao ni jednoga novoga kataloga, a stari nisu nikako vriedili, jer dotični arkivi, većinom medju sobom pomiešani, nisu ni po njih razredjeni stali. Samo se tajni arkiv mogao bar nješto upotrebiti. Ja sam dakle prvi započeo novo izredjivanje i popisivanje arkiva mletačkoga.«³⁶

Zatim piše i dalje Brliću 2. prosinca 1860.:

»Doista ne bi Vam igda izreći mogao priveliku važnost Mletačkog Arkiva za jugoslavjansku povjesnicu. Premda bez kazalâ, koja su najpotrebitija orudja arkivarskih pohranicâ, ipak sakupiti mogao sam u ovo malo vremena moga činovništva neizmorno blago, počamši prepisivati od desetoga vijeka iz povelja, listova i knjiga sve što se tiče jugoslavjanstvo a navlastito Dalmaciju. Našao sam zadosta i srpskih povelja, ali ne prelaze 15. vijek. Što sam sabrao, osnovali bi ne maleni broj knjiga. God. 1848. pjevala je Preradovićeve vila: Zora puca (sic), biće danak.«³⁷

Franjo Rački i Ivan Kukuljević Sakcinski bili su, kako tvrdi Smičiklas, »upravo začarani, kada im je Ljubić pripovijedao, a kada su i svojim očima vidjeli njegove prepise.«³⁸

U ovom smislu, odnosno za našu temu još je zanimljivije ono što je Ljubić napisao iz Rijeke 25. srpnja 1863. godine Kukuljeviću, a u vezi s opisom svoga istraživačkog rada:

»Što sam Vam onda obećao, evo sada izvršujem s ovim pismom, komu dodajem dva lista, gdje ćete naći pobilježeno sve, što sam do danas sakupio glede rečenoga predmeta. Dodati ću samo to, da nisam prepisao sve do slova, što se nalazi u izvornih knjigah i odjelij arkiva mletačkog, da to nedaje se ni misliti, a kamo li izvesti od jedne osobe i u malo godinah, ali zbirke ili odjele spisah, koje sam Vam naznačio u ova dva lista, sve sam točno pregledao, stvari najvažnije prepisao do slova, a one od manje ciene pokratio ili samo iz njih točni izvadak iznio, tako da srez činah postoji vavek u mom rukopisu neprekidno izražen. Izvjestja (relazioni) pako, koja su ondje bilježena, sva su ciela. Povelje, koje sam našao u Arkivu o sebi ili u zbirkah službenih, do rieči sam prepisao i tako isto mnogo drugih stvarih bilo iz Arkiva Mletačkoga

³⁵ I. Brlić, »Deset pisama akademika Šime Ljubića Andriji Torkvatu Brliću«, n. dj., 45, str. 318.

³⁶ T. Smičiklas, »Život i djela Šime Ljubića«, n. dj., str. 173.

³⁷ I. Brlić, »Deset pisama akademika Šime Ljubića Andriji Torkvatu Brliću«, n. dj., str. 320.

³⁸ T. Smičiklas, »Život i djela Šime Ljubića«, n. dj., str. 174.

ili iz Bečkoga ili iz knjižnicah sv. Marka, Cicogne, seminiške il c. k. Bečke«. ³⁹

A u popisu (najstarijih) rukopisa u Mletačkom arhivu, pod naznakom »Zbirka razna sadržaja«, Ljubić je unio i dokumente (*acta*) koji se odnose na Šćepana Malog: »Raccolta di atti ufficiosi circa Stefano Piccolo in Montenegro detto Car Pietro III. di Russia«. ⁴⁰

Na sličan je način Šime Ljubić izložio i u tzv. »Opomeni« za svoje *Spomenike o Šćepanu Malom*. Evo, dakle, kako Ljubić ističe čitatelju:

»Spomenici, koje ovdje pridajem o Stiepanu Malom vojevodi Crnogorskom, nadricaru Petru III. Ruskom, svi su po meni prepisani bili u Arhivu Mletačkom iz izvornika ondašnjih službenih akta, što su Obći i Izvanredni Providuri i drugi častnici mletački ponajviše iz Kotora upravljali svojoj vladi u Mletcih i obratno. Da sam sve gradivo, koje se u tih izvornicah, samo u koliko se proteže na stvari tiču će se Stiepana, nalazi, od rieči do rieči prepisati htjeo, bila bi se tim doisto ova radnja silno pomnožila; ali sam i ovdje sliedio isto načelo, koga sam se držao i u izdavanju Waldsteinovih spomenika, što mi je godine 1862. tiskala c. kr. Akademija znanosti u Beču, koja je taj način povladila, pošto je dala štampati moj spis baš u Arhivu medj izvornimi dieli, a ne u *Fontes Rerum Austriacarum*, gdje je pravo miesto za poviestničke izvore (V. *Archiv für Kunde Öst. Gesch. D. XXXVIII. Bd.*). Naime nisam prepisao ciele depeše i njihove priloge onako, kako stoje u izvornicah, nego one strane u njih, koje nisu nikako bitne ili važne za samu stvar, o kojoj se povieđa, u izvadcih točno pokratio, a one pako, koje su uprav bitne i važne, naveo sam točno i podpuno onako, kó što se nalaze u rečenih izvornicah. Sve dakle, što se ovdje nalazi (osim zadnjega komada o Stiepanu Zanoviću), sve je poteklo iz mletačkoga tužbenoga izvora, ali mora da poviestničar, u koliko bi se s ovim gradivom poslužio, pampti dobro, da su Mletčani onda, najviše s turske grožnje i straha, neprijatelji bili Stiepana i Crnogoraca, te da su zato višekrat i u svojih spisih nepravedni i lakoumni, a kad i kad dapače i zlobni, navlastito kad je govoro o značaju onoga na oružju osobito uvijek slavna jugoslavjanskoga plemena, koje je znalo uz neprestano vojevanje kroz tolika stolietja u onih kršnih vrlatih junački obraniti častni i slobodu zlatnu«. ⁴¹

Usporedbe radi, vrijedno je imati u vidu pak kako Baltazar Bogišić piše u uvodnom dijelu za prepisku Šćepana Malog s Dubrovačkom Republikom:

»Овђе ћемо најприје да Стјепаново десетеро писама поређамо, за тим ће доћи пет писам која њему Дубровчани послаше, а најпослије казивање у сенату књигоноше Марка Ивелића на окоријеч од стране Стјепанове, које је по срећи и записано било: то је како коментар Стјепанова писма под 1.

³⁹ Isto, str. 174–175.

⁴⁰ Isto, str. 184.

⁴¹ *Spomenici o Šćepanu Malom*, str. 1.

Како додатак свему томе не ће бити с горега придодати слиједеће комаде који се и опет односе на међусобне одношаје Црне горе, Дубровника и Русије; и то су:

- а) писмо Стјепаново некакву Сердару Мојсији и визитуру Павлу.
- б) писмо на његово име писано збору Паштровском.
- в) два писма јеромонаха Теодосија Мрковића дубр. републици.
- г) истога писмо некому дубровчанину Влаху Пасквали морском капетану.
- д) два писма републике дубр. истому јеромонаху Мрковићу: једно од стране Пасквалија а друго у своје име.
- е) писмо владике црногорскога Саве Петровића дубр. републици.

Писма су Стјепанова дакако ћирилицом писана, па како у тому тако и у правопису и у другијем особинама држах се тачно оригинала преписујући, само морав гђе гђе интерпункцију да преиначим. Писмо под бр. 9 и 10 није писала рука која остала написа. Њихов се писац старао да се покаже 'ученијим', јер је свуд гђе је знао икако је знао утискивао рускијех и старословенскијех облика и изрека, а уз то, писмо под бр. 9 обасу множином акцената и спирита«.

Ispred svakog pisma koje je Baltazar Bogišić priložio, nalazi se kratak uvod, opis sadržaja, pa potom pismo prepisano u cijelosti.

Kao što je i moguće primijetiti, Bogišićeva se metoda vrlo malo razlikuje od metode današnjih znanstvenika: sasvim objektivno, bez nepotrebnih detalja, Bogišiću je cilj prenijeti dokumente doslovno, i prije svega tačno.

Svojom »Opomenom«, međutim, Šime Ljubić se u suštini donekle približava Baltazaru Bogišiću u tome da ipak stavlja do znanja čitatelju jednu bitnu stvar, a to je da kao svaki povjesničar, i on, Šime Ljubić ima potpuno shvaćanje povijesne znanosti koja obuhvaća tri tematska kruga: shvaćanje njezine svrhe ili smisla, tj. društvene uloge, zatim shvaćanje predmeta proučavanja i napokon shvaćanje znanstvenosti tj. načela, načina i problema ostvarivanja saznanja kao i praktičnog korištenja te znanstvenosti. Tako, na primjer, kada govori o ispisivanju mletačkih kronika, Ljubić ovako piše Kukuljeviću (Rijeka, 06/05/1866):

»Glede mletačkih kronika, valjda nema nijedne, koju nisam pomnjivo pregledao, ali nisam ipak iz njih mnogo crpio, jer sam se uvjerio, da sve ukupno [...] nemaju ni ma koje vrijednosti za našu ni za mletačku poviest. [...] Virujte mi, gospodine, ti izvadci iz kronika mletačkih mogli bi više pokvariti negoli pomoći razvoj naše poviesti«.⁴²

Valja također spomenuti da je slično, pri ispisivanju *Listina odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke republike*, Ljubić »imao pred očima

⁴² V. Bogišić, »Преписка лажнога цара Стјепана малог с Дубровачком Републиком (1771–1773)«, n. dj., str. 159.

iscrpsiti spomenike mletačke za historičku uporabu. Nije mu pred očima bila ona diplomatska najpreciznija vjernost, kakovu danas ištu zakoni diplomatike da kao u najvjernijoj slici gledamo pred sobom spomenik«. ⁴³

Svaki dokument, dakle, predstavlja onaj objektivni element nad kojim se može jamčiti nepristranost povijesnoga istraživanja. Stoga nije čudo da je Gligor Stanojević za svoju studiju o ruskom nadricaru koji se pojavio u Crnoj Gori u XVIII. stoljeću, ⁴⁴ kao jedan od izvora uzeo upravo *Spomenike o Šćepanu Malom* Šime Ljubića: »Isto smo tako dali prednost S. Ljubiću pred V. Makuševom«. ⁴⁵ Gligora Stanojevića dakle nije pokolebao nedostatak preciznih podataka u Ljubićevim *Spomenicima*, odnosno neispravnost tehničkog aspekta ispisanih depeša, na čemu mu je, kao što je već rečeno, zamjerao Franjo Rački.

No, u vezi s teoretskim poimanjem uloge historiografa, a koja se postavlja kao pitanje kada se odnosimo na *Spomenike o Šćepanu Malom*, nije naodmet podsjetiti se na ono što kaže Heidegger, koji u svom hermeneutičkom i fenomenološkom pristupu vremenu i povijesti, promatra tri metodološka momenta koja uvjetuju pristup povijesti: Aufweisung, Freilegung i Auslegung; drugim riječima: vrijeme i događaji uvjetuju kompaktnost i koherentnost povijesnog materijala, pa je sasvim logično da povjesničar (svjesno) vrši selekciju tog materijala koji ima na raspolaganju, odnosno:

»Il tempo, però, e le vicende imprevedibili provocano distruzioni e smarrimenti che determinano inevitabili vuoti storici, dai quali consegue una selezione obbligata, ma senza un criterio giustificativo, degli indizi disponibili rispetto al passato dell'umanità. Questo è il motivo per cui ogni storico è perfettamente consapevole che non si può limitare a preoccuparsi soltanto dell'oggettività e dell'attendibilità di un documento, è un elemento unico o è invece un esempio di una tendenza diffusa nella civiltà di cui si sta occupando«. ⁴⁶

I upravo u pristupu temi o Šćepanu Malom, i ekspozičiji dokumenata koje je Šime Ljubić imao na raspolaganju, leži specifičnost historiografskog modela Šime Ljubića, a koji do sada nije uopće uziman u obzir. Ljubić je imao uvid u dakako veoma neobičan materijal, odnosno bolje rečeno neobičnu temu: prikazati povijest još jednog samozvanca, koji se, poslije Jemeljana Ivanovića Pugačova (oko 1742.–1775.), predstavio za ruskog cara Petra III. i uspio se nametnuti u Crnoj Gori za gospodara, te održati na vlasti sedam godina (1767.–1774.). Kao i Pugačov, koji je jedan od glavnih likova Puškinovog romana *Kapetanova kći*, i Šćepan Mali je već bio lik nekoliko literarnih djela

⁴³ T. Smičiklas, »Život i djela Šime Ljubića«, n. dj., str. 185.

⁴⁴ Isto, str. 193.

⁴⁵ *Шћепан Мали*, Београд: САН, Посебна издања, CCLXXIII, Историски институт, Нова серија, 7, 1957.

⁴⁶ Isto, str. 4.

koja su Šimi Ljubiću mogla biti poznata: prvo je francuski historičar, opat Louis-Mayeul Chaudon o Šćepanu Malom pisao u svojoj knjizi *Les imposteurs démasqués, et les usurpateurs punis ou histoire de plusieurs aventuriers, qui ayant pris le qualité d'empereur, de roi, de prince, d'ambassadeur, de tribun, de messie, de prophète, de etc. etc. ont fini leur vie dans l'obscurité, ou par une mort violente*;⁴⁷ u ovom je djelu autor posvetio Šćepanu Malom četiri stranice u poglavlju pod naslovom »Le faux Pierre III, en 1767, 1768 et 1769«. Ova je knjiga izgleda bila povod Stjepanu Zanoviću da napiše svoje djelo *Stiepan-Mali c'est-a-dire Etienne-Petit ou Stefano-Piccolo le pseudo Pierre III. Empereur de Russie*. Šćepan Mali je naravno i glavni junak Njegoševe poeme, *Lažni car Šćepan Mali*, ali i *Šćepana Malog* (1868.), prve svoje pripovijetke koju je u Dubrovniku objavio Stjepan Mitrov Ljubiša, a koji je otpočeo književni rad kao etnograf svoga kraja.

Nije moguće sasvim sa sigurnošću ustvrditi koliko je u pristupu Šime Ljubića ovoj tematici mogla biti važna činjenica da je on u mladosti želio biti književnik,⁴⁸ ili ga je na to pak navodila literarna linija toga vremena, da svatko kaže ponešto o Šćepanu Malom, kao i posebnost i enigmatičnost same tematike. Činjenica je, međutim, da Šime Ljubić, u svom pristupu dokumentima usvaja dvije zasebne razine oblikovanja informacija o Šćepanu Malom: jedna je manifestna razina, tj. ona koja se odnosi na Ljubićevo formalno, vanjsko »manipuliranje« u oblikovanju predstavljanja dokumenata, pa osim toga što ne reda dokumente kronološki – a što već samo po sebi ide dovoljno u prilog Ljubićevom manipuliranju – tu pripada i činjenica da Ljubić koristi »Uvod«, kao Prolog, i na koncu natuknicu o Stjepanu Zanoviću kao Epilog, formirajući na taj način okvir dokumenata koji »pripovijedaju« o Šćepanu Malom. U ovako usvojenom modelu vremena, koje je povijesno linearan, a istovremeno poetski spiralan, niz dokumenata koji su »ispisani« od Šime Ljubića ne predstavljaju samo kroniku koja podrazumijeva očuvanje, klasifikaciju i sređivanje podataka, a koja bi time isključila interpretaciju. Kod dokumenata koje je Šime Ljubić ispisao o Šćepanu Malom, očigledno je da je došlo do povjesničareva svjesnog izbora, u kome je Ljubić dao prednost određenim dokumentima, ne uzimajući u obzir ono što mu se činilo sporedno, tj.: »È [...] evidente che lo storico compie un atto interpretativo allorché privilegia il peso di certi documenti rispetto ad altri o quello di determinare testimonianze rispetto ad altre«.⁴⁹

⁴⁷ A. Rizzacasa, *Filosofia della storia*, Borla, Roma, 1993., str. 46.

⁴⁸ Paris: Chez Nyon, Libraire, 1776.

⁴⁹ T. Smičiklas, »Život i djela Šime Ljubića«, n. dj., str. 152: »Onda se probudi u njemu želja i za literarni rad. Umro bio namjesnik dalmatinski grof Lilienburg [sic!], a Ljubića zapadne časna zadaća, da mu u ime svoga razreda ispjeva žalobnu pjesmu. Kako veli, hvalili su ga puno, pa ga to nukalo, da pjeva pjesme, dapače da slaže drame, najviše po uzoru Alfierovu, koga je, veli, gotovo na izust znao. On sam u ovoj jednoj zgodi nalazi izvor svojoj neugasivoj želji, da bude književnik«.

U svojoj znanstvenosti Ljubić je imao na raspolaganju pravo fabularno tkivo i galeriju »lica-koja-kazuju-događaje«, odnosno jedan istinski, istovremeno historijski i poetski, izazov koji mu je povijest velikodušno pružila. Mjera koherentnosti tih »lica-koja-kazuju« očuvana je nazočnošću samih dokumenata i njihove funkcije. A da je to tako, tj. da je Ljubić uzeo na sebe ulogu hipotetičnog pripovjedača, govori nam i njegov autorski glas koji se pojavljuje u »Uvodu«, kao i u pojedinim dokumentima, kao umetak, tamo gdje je on smatrao za shodno. Ljubić, dakle, kao neka vrsta sveprisutnog pripovjedača izgovara »Prvu riječ«, tj. »otvara« (povijesnu) dramu o Šćepanu Malom. U »Uvodu« koji je naslovljen »Stjepan Mali: Nadricar Ruski Petar III.« Ljubić pripovijeda o čitavom povijesnom događaju oko Šćepana Malog. U pogledu činjenica i kronologije pripovijedanja, Ljubićev se prikaz ne razlikuje, na primjer, od znatno kasnijeg prikaza Mićuna M. Pavićevića o Šćepanu Malom.⁵⁰ Ono što, međutim, čini ovo Ljubićevo izlaganje, tj. ispisivanje dokumenata specifičnim, takoreći teatralnim, jest to što sama povijest, kao i Ljubićevo oblikovanje te povijesti idu upravo u smjeru strukturalnog zapleta. Oprečnost ili komplementarnost u odnosu na drugu razinu, tj. onu u kojoj autori dokumenata izlažu priču o Šćepanu Malom, dana je upravo prvom i posljednjom rečenicom Ljubićevog »Uvoda«. Prva rečenica dakle glasi: »Stjepan se pojavi oko polovice godine 1766. u družbi Miloša puškora iz Novoga u Buci, u Arbaniji mletačkoj kao seljački lječnik, te se nastani kod Vuka Marka Jovova u Mainah« (str. 3). Zatim slijedi ono što Ljubić o Šćepanu Malom priča, a što nije lišeno povjesničarevog osobnog tona. Vremenski pomak je uvjet povezanosti i interferencije između dviju razina, a Ljubić uspijeva postići izvjesnu tekstualnu napetost time što utječe na receptivne moći čitatelja. Pa za to što je Šćepan Mali uspio zanijeti i obmanuti narod, kaže: »Taj zamah budale oholosti tako zani pamet one surove i ucitane svietine, da je sve to više u njoj raslo štovanje naprama tomu lažcu, i da je sljepo sliedila u naprieda sve ma koje bile njegove želje. Prve nahije crnogorske, koje su se za njim povele, bile su: Katunska, Riečka i Crnička, naime veća strana one države« (str. 5). Osobno povjesničarevo pripovijedanje prisutno je i u opisu samog Šćepana Malog:

»I Dubrovčani, koji su se tada jako zamierili bili Orlovu, što su Turke pomagali, boječ se njihovih prietnja, liepe su darove Stiepanu upravljali, podosta kafe, šecera, voštanih svieća, pozlaćeno odielo i prekrasnu nosiljku, kojom se davao nositi, jer je slab u tielu bio, po onoj kršnoj zemlji kao kakav rimski diktator na kurulskoj stolici, a sve to s uzroka, da jim Stiepan izposluje s Orlovom pomirenje i osiegaranje na moru. Vladiki se Savi vrlo blag i prijazan izkazivao, te se težkimi kazni grozio kaludjerom, koji su namieravali nekog drugoga vladikom učiniti. Često je zbore sakupljao, te svim pripo-

⁵⁰ A. Rizzacasa, »Filosofia della storia«, n. dj., str. 47.

ručivao, da se s Mletačkim podanici dobro paze. I popis je pučanstva, valjda za prvi put u onoj zemlji, ovršio, da vidi, na koliko bi se snage osloniti mogao, kad bi opet Turci napali, kô što su mu iz Skadra prietili« (str. 12).

Ljubić sasvim dobro osjeća strukturalni proces koji je prisutan u priči i u dokumentima o Šćepanu Malom: povijesno pripovjedno tkivo koje Ljubić ima na raspolaganju, posjeduje u sebi sve elemente ontološke dinamike, pa se čini da je zajedničko svojstvo dokumenata, autora dokumenata, i samog Šime Ljubića, unutarnja neraskidiva veza koja ih čini korpusom. Ovakva struktura sadrži u sebi tekstualnu napetost koja raste kako (povijesna) priča teče, i procesi se pojačavaju dok ne dostignu razinu zasićenja. U tom trenutku, odnosno na koncu zbivanja, kada priča ubojstvom Šćepana Malog dostigne klimaks, Šime Ljubić će unijeti natuknicu iz enciklopedije o Stjepanu Zanoviću, kao novom, potencijalnom prevarantu koji stupa na povijesnu scenu (poslije još jednog prevaranta, kaluđera Jeliseja, čija je priča uvrštena, povijesno i poetski, kao epizoda), pa se time, tj. intervencijom-interpolacijom kroničara produžuje to spiralno zadovoljstvo koje vodi k posebnom ugođaju u čitanju ovih dokumenata, a koji se na taj način utemeljuju kao pravo fabularno tkivo. Zaključnom rečenicom svog »Uvoda«, Ljubić »otvara« dokumente-spomenike o Šćepanu Malom kao jedan svijet-pozornicu u maloj Crnoj Gori, čime pruža takoreći romansiranu slikovitost estetske iluzije (iz)pripovijedanja: »Ali dvanaestoga istoga mieseca taj isti Providur Kotorski već javio bješe vieću u Mletcih, da se stoprv pokazao u Crnojgori neki drugi, koi si traži prisvojiti ondje Stjepanovo miesto, zapovied njegovu i ugled, a taj je bio Stiepan Zano- vić Paštrovcānin« (str. 15).

Šime Ljubić, višeznaajući povjesničar-pripovjedač postavlja se iza mnoštva likova čija je naratorska funkcija parcijalna, i koji se povremeno uključuju u događaj. Ako je moguće grupirati »realne« naratore priče kojoj je tema boravak Šćepana Malog u Crnoj Gori u drugoj polovici XVIII. stoljeća, mogli bismo navesti tri odvojena identiteta, pripovjedačka i semantička: 1. Šime Ljubić; 2. razni mletački providuri, časnici, i vladike; 3. Šćepan Mali.

Što se tiče imanentnog aspekta samih dokumenata (i njihovih autora), vrijedi istaknuti da na ovoj razini autori dokumenata slijede, sasvim spontano, određen pripovjedački obrazac, koji je bez sumnje uobičen Ljubićevim izborom dokumenata i osjećajem za fabularnu okosnicu. No Ljubićev pristup ovim dokumentima je višestruk: tako, na primjer, Ljubić intervenira u priči, tj. u depeši Paskoja Čikonje, izvanrednog Providura u Kotoru, i istupa *in medias res*:

»Dobio je viest od poglavara Budvanskoga, da se je 25. tek. pojavio na onoj granici neki kaluđer, koi došao bješe is Maine, i da je ondje proglasio njeko pismo na srbski, u kom se narod grčkoga obreda bodri, da tvrd bude u vieri, i takodjer u ratu do potreibe. [...] ‘alla casa di Vuco Marcov a Maini, [...] s’attrovi persona, che affetta di farsi credere per quella di Zar di Moscovia

Pietro terzo.’ [...] Omili se svećenstvo Crnogorsko, u kom jih nutka ‘acciò procurino stabilir la buona pace ed armonia fra le loro genti, e che siano timorati di Dio ed osservanti al sacrosanto Rito Greco, costanti ancor, quallor ne vedessero una guerra mentre gli veranno compensate delle cose non poche (anziché nel preambolo il manuscritto dice, che due pomi cadogni non si sono maturati, ma che in breve dovranno essere) [...] Sottoscrive: Steffano Piccolo e minore che vi sia al mondo, buono con gli buoni’« (str. 16).

Ljubić, međutim, ima sluha za pripovjedački dar (autora dokumenata), pa Općem Providuru u Dalmaciji i u Albaniji, Antunu Renieru, dopušta da potpuno ispiše svoju depešu upućenu mletačkim vlastima, koja sadrži tradicionalnu koherentnost i narativnu homogenost. Pripovjedačka svijest Antuna Reniera ne dovodi u pitanje organiziranost teksta već, štoviše, čini se kao da uspostavlja pravu razinu pripovjednog modela. Antun Renier počinje dakle svoju pripovijest riječima:

»Dopo estinto mercè l’assistenza divina il morbo contagioso, che al mio giunger in questa Provincia impensamente trovai penetrato nel Canale di Cattaro, credevo, alle mie occupazioni non simanessero altri affari, che quelli, di cui mi aveva già incaricato la Ser tà. Va., e per i quali era venuto a questa parte. Imaginar non potevo mai, che mi si dovesse presentare un’altra improvvisa e più azzardosa necessità di dover lottare con apprensioni politiche minacciate dal generale fanatismo di genio e di religione, col quale un ignoto Forastiere creduto Russiano ha commosso le genti del Montenegro, et insieme anche queste suddite popolazioni di Rito Greco serviano« (str. 20).

Osim toga, Antun Ranier uvodi lik Šćepana Malog, koji će se potom kao neka vrsta »okamenjenog simbola« pojavljivati naravno neprestano u pripovijedanjima autora dokumenata, uglavnom pod sinonimima koji ga karakteriziraju kao »nepoznatu« ličnost: »ignoto Forastiere«; »ignoto vagabondo Forastere«; »un’Ignoto«; »l’Incognito«; »certo forastere«; »la persona anidata forastiera«; [»Nepoznani«]; »*Incognita persona*«; [»Nepoznati«]; »Incognito soggetto«; »ignoto Impostore«; »questa figura«; »Egli«; »questo Diavolo«; »al Diavolo et alla bugia ammaestrato nell’impostura ed indubitabile malfattore«; »Impostore Steffano«; »l’esecrando Steffano«; »l’Instigatore Steffano«; »il detestabile«; »fantasma«; »vagabondo«; »molesta persona«.

Nakon toga slijedi opis »Nepoznatog« od pukovnika Marka Antuna Bubića, onako kako je Bubić opisao Šćepana Malog Renieru, pa će Antun Renier prokomentirati:

»Ritornò intanto il Bubich dall’eseguito suo abboccamento coll’ignoto, il quale non le fece il promesso svelo di sua condizione, ma egli espose ciò, che stà esteso nell’inserta relazione. Ella comprende un romancesco racconto delle avventure di un vagabondo, mescolato coll’ostentazione, in voler un giorno comparire in aria di dominatore di provizie, di soggiogatore de’ Turche,

e di ristoratore della disciplina de' sacerdoti, e della morale de' popoli greci serviani« (str. 29–30).

Reći će potom isti:

»Dietro di questo esempio repentinamente si mosse tutta la moltitudine ad una solenne pacificazione, perdonandosi a vicenda i più gravi omicidj, le più vecchie ostinate vertenze di qualunque genere. Pare impossibile a credersi, che non potè mai sortire il religioso predominio de' Vescovi, ne la interpostasi autorità de' Capi, abbia potuto momentaneamente conseguirlo un miserabile ignoto forestiero col solo esorcismo di un pezzo di carta« (str. 31).

Narativni efekt koji proizlazi iz ovih dokumenata navodi nas na zaključak da je Šćepan Mali, koji se u Crnoj Gori pojavio i predstavio kao mesija, u depešama mletačkih providura i agenata predstavljen kao đavolski lik, »Neznani« i »Nepoznati« komu se ne zna ni podrijetlo, ni ime, ni godina rođenja. Sa stajališta cjeline književnoumjetničkog ostvarenja ovih dokumenata, nedokučivost Šćepana Malog dopunjuju opisi pojedinih providura i agenata. Tako je za Antuna Reniera ovaj »stranac« »[...] di statura ordinaria e scarna, carnagione non bianca, faccia piccola con un neo nella guancia sinistra con un qualche vestigio di corale, capelli e mustacchi biondi e dell'età circa quaranta anni« (str. 22).

Marko Antun Bubić pak kaže:

»Egli ha un volto lungo cefalo, con bocca piccola, il mento grosso alla germanica, il naso corrispondente al di lui [zar Pietro III] ritratto, gl'occhi sono un po' come si suol dir volgarmente stralunati, con ciglie inarcate e nere. Dalla parte sinistra della faccia tiene due porri, come sono espressi nel di lui ritratto. Nella faccia si vede abbattuto dei disaggi e attualmente era in poco bon sistema di sua salute. La carnagione è bianchicia, che s'accost' all'olivastro. La statura del corpo è ordinaria. Le dita delle mani sono lunghe e ben composte. Li cappelli del zuffo alla turca sono lunghi e di color castagno. Li mostacchi sono neri. Egli è pieno di spirito e di un' animo forte« (str. 46).

Potpukovnik Rade Maina, međutim, opisuje ga na sljedeći način:

»Egli è uomo della ia statura, scarno per i lunghi disaggi, e per la recente sofferta infermità di febre e mal di petto. [...] trovo che la di lui fisionomia s'addatta in qualche parte e specialmente negli occhi. Le ho osservato una vena, che origina dall'occhio dritto e camina verso la fronte, ma non ho potuto rilevar le diramazioni come dinota il ritratto, per lo studio che fa di tener-si coperta la fronte, per sino la di sotto delle ciglia« (str. 55).

Također, vezano uz jezik kojim govori Šćepan Mali, zanimljivo je vidjeti koliko se depeše ne slažu među sobom: Šćepan Mali, dakle, jedva govori ilirski, »parla stentamente l'idioma illirico, misto però di accento tedesco e russo, e come altri dicono bossinese«, kaže Antun Renier (str. 22), a zapovjednik galijske, Sebastiano Morosini, u depeši upućenoj Antunu Renieru, reći će da je Šćepanov izgovor savršeno slavenski, »la pronuncia usuale è perfetta-

mente slava; possiede la lingua tedesca, con la quale ebbe a far parfola con uno di questi territoriali, che militò da soldato nelle truppe austriache, e discorre francamente la francese« (str. 42). Marko Antun Bubić pak kaže da je Šćepana Malog pozdravio »na ilirskom jeziku«: »Lo salutai nell'idioma illirico, ed egli graziosamente mi rispose« (str. 44–45), a zatim: »Ordinò in lingua tedesca il caffè [...]« (str. 45) Reći će opet Antun Renier: »[...] possiede la lingua tedesca, italiana e bosnese« (str. 53), a Rade Maina pak će tvrditi da dobro govori ilirski jezik: »Parla francamente la lingua illirica, sua usuale, tien l'accento e pronuncia Bosnese, con espressioni purgate, e da uomo di lettere« (str. 55).

I upravo govor Šćepana Malog ukazuje na jednu osobitu razinu, na jedan specifičan presjek u strukturi (narativnih) dokumenata. Ono malo pisama Šćepana Malog, mora se priznati – u odnosu na rječitost i definitivno zanimljivu pripovjednost raznih depeša – ništa ne kazuje. Svojim nerazumljivim rečenicama, nejasnim i definitivno lažno mesijanskim porukama Šćepan Mali pomiče granice uloga »lica-koja-kazuju-događaje«. Pripovjedačka funkcija »lica-koja-kazuju-događaje« dobiva na svojoj dimenzionalnosti upravo u odnosu prema šutnji Šćepana Malog ili pak njegovim povremenim, i nadasve konfuznim komentarima. Što se tiče načina na koji Šćepan Mali govori, tj. piše, tvrdi Gligor Stanojević:

»U njegovim pismima naizmjenično se ređaju nerazumljive rečenice sa malo logičnim mislima. I ako se u njegovom pismima nađe logike, to je isti toliko koliko u spisima normalnog čovjeka gluposti. Uzalud je iza toga tražiti neki dubok i teško dokučiv smisao. On nije bio jedan od onih čudenjaka u čijem bi metodu bilo logičnosti i mudrosti.«⁵¹

Paradoksalno, dakle, vakuum govora historijske ličnosti oko koje se sve »vrti«, i koja je »glavni lik« ovih *Spomenika*, dovodi do toga da »lica-koja-kazuju-događaje« dobivaju na vrijednosti i važnosti, i od običnih birokrata figuriraju kao ličnosti koje pokreću važne procese u tekstu, te osiguravaju produktivno trajanje samih dokumenata. Ispraznost i konfuznost pisama Nepoznatog dovodi do izražaja dinamičnost i pokretljivost depeša mletačkih birokrata, koji na taj način postaju važan činitelj estetskog doživljavanja povijesnih dokumenata. Sposobnost romanesknog izraza autora depeša iznova se otkriva uvijek u drugačijem obliku, i objelodanjuje i izražava mogućnosti umjetničkog »izraza«, komuniciranja naizgled običnih i bezvrijednih arhivskih činjenica.

U oblikovanju priče o Šćepanu Malom povijest je pridonijela raznim figurama i događajima: tako, na primjer, jednu pravu epizodu čini dolazak u Crnu Goru (nepoznatog) prevrtljivog kaluđera Jeliseja, koji se predstavlja kao poznanik Šćepana Malog, i time upotpunjuje sliku o đavolu i njegovom sluzi.

⁵¹ Г. Станојевић, »Шћепан Мали«, п. дј., стр. 16.

Evo što kaže Jakov da Riva: »È amico dell'Ignoto, e passa con frequenza a trattar con lui nel Montenegro« (str. 139). Isto će potvrditi i načelnik u Budvi, koji će reći i da Jelisej (Eliseo) »parla la lingua schiavona ma corotta« (str. 140), kao što će otprilike prokomentirati i Jakov da Riva: »[...] parla in confuso illirico [...]« (str. 139).

O smrti pak Šćepana Malog saznaje se skoro isključivo iz *Spomenika* koje je ispisao Šime Ljubić, kako nam to potvrđuje i Gligor Stanojević,⁵² koji se koristi uglavnom Ljubićevom publikacijom, no činjenica je da Šime Ljubić ne zaključuje svoje dokumente posljednjim depešama koje govore o ubojstvu Nepoznanog, nego upravo bibliografskom natuknicom o Stjepanu Zanoviću. Dokaz je to romanesknog izraza Ljubićeve povijesne svijesti.

Moguće je, dakle, doći do određenih zaključaka što se tiče *Spomenika o Šćepanu Malom* Šime Ljubića: ne može se negirati da je Ljubićeva publikacija u suštini zaokružen rad. Iako dokumentima, koji nisu poredani kronološki, nedostaju registri, indeksi i čitav kritičko-znanstveni aparat, dakle sve ono što je tim dokumentima zamjerao Rački, mnogi od dokumenata bogatstvom podataka mogu iznenaditi i zainteresirati svakog istraživača. Radi se o tome da Ljubićev rad uopće nije dovršen, i dokumentacija koju on donosi od izuzetne je vrijednosti. No otvoreno se postavlja pitanje: ima li Ljubićeva publikacija karakter strogo znanstvenog rada? Nije lako dati odgovor: s jedne je strane točno da u *Spomenicima o Šćepanu Malom* nisu poštovana pravila i metode suvremenog znanstvenog rada; s druge strane pak nesumnjivo je da se radi o dokumentima od neprocjenjive vrijednosti bez kojih se ne može zamisliti formiranje povijesti o Šćepanu Malom.

Mora se priznati, međutim, da je Ljubićev rad stoga donekle teško svrstati: dijelom pripada u literaturu, a dobrim dijelom je to znanstveno djelo. U *Spomenicima o Šćepanu Malom* bilježi se jedan čudan fenomen: radi se o neobičnoj, i vrlo rijetkoj interpolaciji od strane povjesničara. Za razliku od uobičajenih narativnih modaliteta u kojima se povijest uvrštava u naraciju, u ovom slučaju je upravo povjesničar taj koji »ulazi« u povijest. Šime Ljubić svjesno interpolira historijski materijal. No i pored 'miješanja' u dokumente, Ljubićev rad je u suštini objektivan. Ljubić ne izmišlja događaje i priču, nego se ograničava na to da »brusi« estetski i kvalitativni aspekt dokumenata, jer je očigledno imao »sluha« za dobru povijesnu priču.

Stoga se može reći da Ljubićev rad ne predstavlja tek arhivsku predradnju, nego je ipak zaokružena znanstvena cjelina. Ljubić ne ulazi, kako bi to moglo izgledati na prvi pogled, ni u jedan problem, ali ipak je njegov način iznošenja građe poseban, jer on građu *odabire*.

Isto je tako važno istaknuti da i pored sve povjesničarske interpolacije u materijal koji je imao na raspolaganju, Šime Ljubić ipak nije dao otvoren sud

⁵² Isto, str. 83.

o Šćepanu Malom; prema Mlečanima, međutim, u »Opomeni« je iskazao otvoreno svoj stav, tj. oni su, kako kaže, bili »nepravedni i lakoumni, a kad i kad dapače i zlobnik«, a pokazao je i simpatiju prema Crnogorcima, tj. »osobito uvijek slavna jugoslavjanskoga plemena, koje je znalo uz neprestano vojevanje kroz tolika stotljeća u onih kršnih vrletih junački obraniti krst častni i slobodu zlatnu«. No, premda je Ljubićeva ideološka pozicija prema Mlečanima evidentna, ne može se osporiti da Ljubićev rad prati objektivno izvore ispisane samo na osnovi mletačkih dokumenata.

I točno je da se u slučaju Ljubićevih *Spomenika o Šćepanu Malom* neizbježno postavlja još jedno pitanje: ne radi li se možda o odnosu miješanja historijskog (historiografskog) – *facta* i imaginativnog – *infecta*? Ta sumnja svakako ostaje, ali se mora priznati da se dokumenti koje je Ljubić odabrao, ispisao i interpolirao, i od kojih je sastavio svoju povijesnu priču o Šćepanu Malom, čitaju s velikim zadovoljstvom, te historiografska dokumentacija dobiva u suštini umjetničku snagu, i postiže svoj cilj. U tom smislu valja istaknuti da Hans-Georg Gadamer smatra da se »[...] na jednom umjetničkom djelu iskušava istina, koju drugim putem ne možemo dosegnuti«, a iskustvo je umjetnosti »[...] najuvjerljivija opomena naučnoj svijesti da prizna svoje granice«. ⁵³ Međutim, Ljubićevi *Spomenici o Šćepanu Malom* nisu romansirana povijest. No, čak i da ima izmišljenog u ovim dokumentima, to je izmišljeno u ontološkoj opreci s onim što nije izmišljeno, što čini pravu stvarnost.

SPOMENICI O ŠĆEPANU MALOM ŠIME LJUBIĆA

Sažetak

Namjera je ovoga rada osvijetliti *Spomenike o Šćepanu Malom* (1870.) Šime Ljubića: riječ je o zbirci dokumenata koji se odnose na nazočnost Šćepana Malog, koji se lažno predstavljao kao ruski car Petar III., u Crnoj Gori od 1766. do 1773. godine, a nagovješteno je i potonje predstavljanje poznatog pustolova Stjepana Zanovića kao Šćepana Malog. Prvi bi se korak, dakle, ticao proučavanja pristupa Šime Ljubića dokumentima iz Državnog arhiva u Veneciji o *Šćepanu Malom* – u onih nekoliko šturih prikaza *Spomenika o Šćepanu Malom* negativno je ocijenjen prije svega i upravo Ljubićev pristup ovom pitanju; a već i zbog same činjenice da su prikazi oskudni, zbirka dokumenata koju smo uzeli kao predmet proučavanja zaslužuje nesumnjivo više pozornosti. U drugom dijelu referata bit će riječi o imanentnom aspektu dokumenata uvrštenih u zbirku, odnosno o pristupu ovom pitanju raznih autora dokumenata, a kao uvid u kontekst dotične povijesne situacije koja je prouzročila da Šime Ljubić odabere same dokumente.

⁵³ H. G. Gadamer, *Istina i metoda. Osnovi filozofske hermeneutike [Wahrheit und Methode]*, prev. S. Novakov, »Veselin Maslešak«, Sarajevo, 1978., str. 22.

ŠIME LJUBIĆ'S DOCUMENTS ABOUT ŠĆEPAN MALI

Summary

This paper deals with the documents found at the Venetian Archives about Šćepan Mali, which Šime Ljubić, a Croatian writer, historian and archaeologist, published in Belgrade in 1870. The documents refer to the presence of Šćepan Mali in Montenegro, and his impersonation of czar Peter III from 1767 to 1774. The specific aspect of these documents, as interpreted by Šime Ljubić, reveal Ljubić as a sort of an omnipresent and omniscient historian, while the authors of the documents (mainly Venetian agents) act as the narrators of the events. From this point of view, the material about Šćepan Mali contains all the elements of a *fabula*, shaped by the historian Šime Ljubić, framed between the Introduction (as prologue) and the lexicographical article about Stjepan Zanović as epilogue.

Sl. 20.: Portret Šime Ljubića

Hrvojka Mihanović-Salopek

Ljubić kao istraživač narodnih običaja Dalmatinske zagore

Izvorni znanstveni članak
UDK 39-05 Ljubić, Š.

Poput ranijih književnih povjesničara Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Franje Račkog i ostalih, Šime Ljubić se nije ograničavao na jednu granu znanstvenog istraživanja, već se tijekom života bavio i zanimao za razne humanističke discipline kao što su: povijest, povijest književnosti, povijest diplomacije, arheologija, povijest jezika, numizmatika, povijest prvih medicinskih naputaka, narodna umjetnost, arhivistika.

Godine 1846. završivši studij teologije u Zadru, oduševio se narodnim pokretom, a istovremeno i istraživanjem narodne umjetnosti. Vrlo rano kao mladi bogoslov objavljuje i svoje prve književne radove u *Zori dalmatinskoj* (1844.–1845.) u *Danici* (1845.) te u časopisu *La Dalmazia* 1846.

Kao svojevrsna kritička reakcija na zbirku putopisa Alberta Fortisa *Put po Dalmaciji (Viaggio in Dalmazia)*, Venecija, 1744. Ljubić objavljuje 1846. u Zadru svoju 1. knjižicu, etnološki usmjerenu raspravu *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji*, u opsegu od 115 stranica. U duhu preporoditeljskih i rodoljubnih ideja Ante Kuzmanića, pokretača *Zore dalmatinske* i u okruženju kasnoromantičkog senzibiliteta Šime Ljubić je u mladenačkim počecima svojeg znanstvenog rada pokazao izrazitu sklonost prema istraživanju usmene narodne baštine, narodnih običaja i u glorificiranju narodne umjetnosti. U Ljubićevom oduševljenju prema usmenom narodnom pjesništvu bilo je i početne mladenačke nekritičnosti, među kojom je najdiskutabilnija Ljubićeva teza vezana uz životopis Petra Hektorovića. U toj tezi je tvrdio kako je narodna pjesma »potekla iz srca svega naroda rodila umjetne pjesnike«, dakle jednostrano je smatrao da je usmeno narodno pjesništvo prethodilo i presudno utjecalo na stvaranje individualnog autorskog umjetničkog pjesništva. No u Ljubićevo doba još nije postojalo znanstveno razgraničenje zasebnosti nastanka i prijenosa usmene narodne književnosti i stvaralaštva pisane autorske književnosti.

Iz Ljubićeva narodnjačkog, strossmayerovskog političkog opredjeljenja, kao i ranog mladenačkog oduševljenja za skupljanje narodnog blaga nastala je spomenuta zbirka *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji*. Kao moto svom predgovoru Ljubić citira misao Nikole Tommasea (koji je napravio disertaciju o hrvatskim narodnim pjesmama i objavio je u talijanskom časopisu *Euga-*

neo, 1844.), a kojom se kritizira nekritičko prihvaćanje stranih običaja, te odbijanje, iznarođivanje vlastitih tradicija: »Kada će Bože, dospiti ovo ćoravo i naopako slijeđenje za tuđim običajim?«. U svom predgovoru Ljubić potiče na promatranje narodnih običaja koje postaje važni oblik samospoznaje i prosudbe jednog naroda samog o sebi. Intencija njegove zbirke prvotno je domoljubna, ali Ljubić je u pojedinim poglavljima ipak posjedovao i dovoljno discipline prenošenja vjerodostojnih podataka da ga možemo smatrati i pionirskim autorom budućih etnoloških istraživanja. Kroz predgovor autor odlučno svjedoči svoje opredjeljenje za vjerodostojnost prikaza, te to svjedoči sljedećim riječima: »I ove misli potaknule su slabu moju pamet da opisa običaje Morlakah kako istinom su, ili dobre ili zle, budući da onaj koj se primio podati na svjetlo ono što resi jedan grad ili puk ili narod, dužan je još opisno prikazati dvojnivo i ono što ga grubi, za da tako vidjevši zlo, od njega ostavi se i ako hoće, da se upravi k napredovanju novog izobraženja«. Ljubić potom kritizira zlu, neutemeljenu predrasudu koja se kod inozemnih ljudi uvriježila prema pojmu Morlaka kao naroda žestokog, nemirnog, nerazumnog, nasilnog i sklonog razbojstvima, te pritom kao izvor tog mišljenja navodi tendencioznu i zlobno usmjerenu talijansku knjigu *Galeria Universale di tutti i popoli*. Za pogrešan, iskrivljen sud o Morlacima Ljubić vrlo objektivno kritizira Alberta Fortisa, te svoju knjižicu donekle i sastavlja kao opoziciju Fortisu, opisujući neke običaje po njegovom redosljedju, a pojedine i opširnije: »U ovomu djelu slědit ću stupaje izvrsnih spisateljah, navlastito A. Fortis-a (Putovanje po Dalmaciji) stavljavući iz strane ono, što ovaj nerodno i zloćesno izvodio, neke stvari pa stisnujući u kratko, a mnoga druga nadodajući, koja se u njegovoj knjizi ne nalaze; i ovo sve da bude za slavu slavnoga Slavjanskoga naroda, od koga i Morlaki su ne mala i lěpa granica«.

Na kraju svojeg predgovora Ljubić pruža i jednu važnu napomenu u kojoj ističe da su neki od običaja već iščezli: »bihi postavljeni u zabit«, a neki »paka nahode se kod katolikah, a neki još samo kod rišćanah«. Iz ove sasvim posljednje napomene uočava se nažalost jedna Ljubićeva nepreciznost i nekritičnost, koja je bila uvjetovana otporom naprema talijanskom ugnjetavanju Dalmacije i glorifikacijom svega slavenskog. Iz tog razloga su se u Ljubićevoj zbirci našli izmiješani i unificirani pojedini zasebni i različiti običaji između Hrvata i pravoslavaca (Srba, Grka i Rusina) s područja Dalmatinske zagore. Pritom treba napomenuti da u Ljubićevo doba prava etnologija kao znanost još nije bila uspostavljena, a kod svoga tadašnjeg mladenačkog uzora – Vuka Stefanovića Karadžića, također nije mogao pronaći nikakve razlikovnosti između hrvatskih i srpskih običaja tj. za Vuka su svi običaji i cjelokupna usmena narodna baština bili tendenciozno pripisivani srpskim izvorima kao prvobitnim i podrazumijevajućim.

Ljubićeva zbirka nastojala je u primarnom cilju pružiti objektivniju i vjerodostojniju sliku narodnih običaja i mentaliteta Morlaka negoli što je to s

tendencioznim usmjerenjem učinio mletački prirodoslovac i putopisac Alberto Fortis. Stoga ćemo se pri analizi Ljubićeve zbirke kritički i komparativno osvrnuti i na Fortisov rad, iako je još u XVIII. stoljeću kritiku o pojedinim faktografskim slabostima, površnosti i određenoj neobjektivnosti napisao Sinjanin Ivan Lovrić (1754.–1777.) u svojim »Primjedbama o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa«, u knjizi *Osservazioni di Giovanni Lovrich*, Venecija, 1776.

Prije svega potrebno je naglasiti i pozitivnu ulogu Fortisova rada. U okružju prosvjetiteljske atmosfere vremena, pod utjecajem *russeauovskog* povratka prirodi i Chateaubriandovog veličanja civilizacijski neiskvarenog svijeta, Fortis je Europi prikazao pojedine naše otoke, gradove, a posebice život i običaje tzv. Morlaka, tj. stanovnika primorskog zaleđa i Zagore, te je tako književnim stilskim pretjerivanjima i nastojeći stvoriti dinamično štivo, skrenuo interes stranih putnika za hrvatsku obalu i podneblje. Fortisov život, nastanak putopisa i njegove pomagače i voditelje na putu kroz hrvatsku obalu (Mateja Sovića, Julija Bajamontija, Klementa Grubišića) iscrpno je opisao Josip Bratulić u predgovoru knjige *Put po Dalmaciji* u ponovljenom izdanju djela (Split, 2004). Međutim, nitko od naših hrvatskih književnih povjesničara nije posvijestio jednu nedvojbenu i vrlo važnu činjenicu koja je u velikoj mjeri utjecala na Fortisovu spisateljsku ulogu, a to je da se nakon prisilnog izlaska iz augustinskog reda Fortis našao u nezavidnoj materijalnoj situaciji, te je postao plaćenik i doušnik mletačke vlade. Od 1772. do 1773. imao je financirana putovanja po Dalmaciji, inicirana vrlo pragmatičnim ciljevima kao što su: mogućnosti ekonomičnijeg izlovljavanja ribe na hrvatskoj strani Jadrana, prikupljanje okamina, starih latinskih spomenika, rukopisa, starog novca i drugih dragocjenosti sa svrhom da ih se pronađe, zaplijeni u Dalmaciji, odvoji od autentičnog povijesnog terena i dopremi u Mletke. Fortis je, za razliku od svojeg spontanog oduševljenja Dubrovnikom, vidio bijedu u dalmatinskim gradovima, lošu upravu, neznanje i zapuštenost, ali je to stanje cinično pripisivao stanovništvu, a nipošto ne kolonijalnom izrabljivanju mletačke vlade. Tek pred kraj života, razočaran nedobivanjem prirodoslovne sveučilišne katedre i nepovjerljivim uhođenjem kojim je i njega samoga obdaruila Mletačka Republika, Fortis sa simpatijama govori o sretnim i spokojnim vremenima koja je proveo u Dalmaciji, posebice u Dubrovniku gdje je imao mnoštvo prijatelja, pa i neostvarenu ljubav.¹ Nažalost, dok je pisao svoj putopis po Dalmaciji, Fortis je uživao u pretjeranim opisima krajolika i ljudi, te je njegova literarna mašta štetila dokumentarnoj putopisnoj objektivnosti, realnosti i zapravo je stvorila nakaradnu sliku našeg naroda u europskim očima. Mnoge iskrivljenosti Fortisova putopisa proizlaze iz njegove obveze i moti-

¹ Biografski podaci o A. Fortisu preuzeti su prema predgovoru Josipa Bratulića hrvatskom izdanju Fortisova djela *Put po Dalmaciji*, prir. J. Bratulić, prijevod s talijanskog Mate Maras, prijevod s latinskog Darko Novaković, Split, Marjan tisak, 2004., str. 5–27.

vacije da svojim »velikodušnim pokretačima njegova putovanja« (Fortisov izraz, str. 4) pruži zadovoljstvo u prikazivanju dalmatinske i morlačke egzotike, te da ih i zabavi s najnevjerojatnijim zbivanjima i dogodovštinama. U Fortisovom vremenu javljale su se na europskom književnom obzoru prve naznake romantizma, a mondene aristokratske krugove počeo je zahvaćati društveni *taedium vitae*. Pored literarnih pretenzija stvaranja uzbudljivog, pomalo avanturistički obojenog štiva, Fortis je bio opterećen shemama i stereotipima mletačko-talijanske povijesno-političke ideološke svijesti s naslijeđenim predrasudama da obilazi jednu barbarsku, otuđenu i zabačenu »mletačku provinciju«. U njegovu »prosvjetiteljstvu« nije bilo previše mjesta za kozmopolitsko zbližavanje naroda, ni za takav društveni napredak koji bi dokinuo neravnopravnost naroda, a niti slučajno kolonijalne povlastice. Fortisa privlače motivi života s tamnim nagonima, prizori zastrašujućeg pejzaža, izljevi nasilja i hajdučije, te su ljudi, osobe, povijest zemlje, kultura, vjera, običaji podređeni pretencioznom preuveličavanju predodžbi, a ponekad faktografskom neznanju autora. Između Fortisovih emocija i sredine koju opisuje zjapi ponor ograničen jezičnom barijerom, te on vrlo malo podataka iznosi o sadržajima i ostvarenjima autohtonog hrvatskog kulturnog ambijenta, a pogotovo o stvaralačkoj djelatnosti na hrvatskom jeziku (s iznimkom opisa svojih dubrovačkih prijateljstava).

U Dalmatinskoj zagori (Morlakiji) Fortis se doista susreo s jednim elementarnim, iskonskim patrijarhalnim značajem i likom našeg čovjeka, koji se ponašao po vlastitim pradjedovskim običajima i ukorijenjenim tradicijama, ali je pisac taj gorštački element koji se stoljećima krvavo borio za opstanak odolijevajući turskoj sili opisivao cinično, bez moralne diferencijacije, ukalupljujući ga u subjektivni pojam »barbarstva«. Primjerice na 206. stranici Fortis opisuje kao oznaku primitivizma svojstvo Poljičana koji »stalno strahuju da je stranac koji zna čitati lovac na blago«.² Međutim, Fortis je to zapravo i bio. U totalnom neskladu s prosvjetiteljskim svjetonazorom o potrebi obrazovanja i uzdizanja najširih slojeva, Fortis je za hrvatskog kmeta tvrdio da je »podivljao i bez stege« (str. XXIII), te je za unaprjeđivanje poljodjelstva predlagao »kažnjavanje i batine«. U brojnim opisima Fortis je svoj putopis napisao historiografski i činjenično neodgovorno, jer je vrlo malo bio upućen u povijest, mentalni sklop i svakodnevicu čovjeka iz naroda. Slikajući po svojem dojmu pretjerane opise pejzaža, određeno praznovjerje (uobičajeno tada još u manjoj ili većoj mjeri gotovo u cijeloj Europi), materijalnu, društvenu i duhovnu situaciju jadranske obale i zaleđa, on će naposljetku povjerovati da je vjeran i ekvivalentan stvarnosti. Jedan od najočiglednijih primjera Fortisove površnosti i nevjerodostojnosti pružen je u njegovim faktografski netočnim podatcima, krivim tumačenjima i izvrtanjima demokratskih normi

² A. Fortis, *Put po Dalmaciji*, (prir. J. Bratulić, preveo s tal. Mate Maras), Globus, Zagreb, 1984.

drevnog *Poljičkog statuta*, koji i u današnjim vremenima predstavlja povijesno-sociološki pravni fenomen i preteču *Utopije* engleskog humanista i diplomata Thomasa Morusa (1478.–1535.), a njegovi su zakoni Fortisa podsjećali na »barbarski vijek«.³ Primjerice, na 205. stranici Fortis postavlja iznimku za pravilo tvrdeći: »Rijetko se događa da veliki knez bude izabran bez nasilja«. Nažalost, koliko je Fortisov putopis donio koristi u smislu privlačenja putopisne pozornosti na hrvatske krajeve, još je više učinio štete, stvarajući o našem narodu jednu nepotpunu, iskrivljenu, kolonijalno prepotentnu, ciničnu sliku venecijanske prepredenosti, čija je jedina prava svrha zapravo bila eksploatacija i trajna mletačka dominacija nad Dalmacijom.

Koliko je Fortisova informiranost bila površna i za visoko obrazovanog državnog službenika nedopustivo neobjektivna najbolje svjedoči činjenica da je u svom prvom objavljenom ogledu o Cresu i Osoru *Saggio d' osservazioni sopra l' isola di Cherso ed Osero* autor smatrao da se isti »slavenski jezik« govori od obale Jadranskog mora pa do Tihog oceana. Tek naknadno pod opaskama Mateja Sovića, crkvenoslavenskog jezikoslovca, Fortis je dobio nešto jasniju sliku o postojanju različitih jezika slavenske jezične skupine.

Iako zbog političkih okolnosti nije mogao izravno reći, Šimi Ljubiću nije promaklo to da je Fortisov putopis pisan na liniji mletačkih antagonizama i pretenzija na Dalmaciju. Otuda u Ljubićevoj knjizi osjećamo snažan naboj prototalijanaštva i veličanje pojma slavenstva. Primjerice, kad Fortis opisuje posječene planinske padine južnog Velebita, svjesno krivotvori povijest i okrivljuje domaće stanovništvo za devastaciju prirode, a pritom vješto prešućuje da su Mlečani barbarski poharali i uništavali velebitske šume i trupce na kojima i danas počiva i tone Venecija. Na 203. stranici, Fortis brka planine s nazivima sela i iznosi prijedlog, koji se nasreću za Poljica nije realizirao: »Poljičke planine, koje se dižu desno od Cetine, ništa manje nego Slime, Svinišće i Kućice, priličito obiluju hrastom kojega bi se trupci s malo troška mogli dovući do mora, stajali bi neusporedivo manje nego hrastovi iz Istre, a davali bi izvrsnu građu«.

Iako nam strukovno može biti zanimljivo i dojmljivo Fortisovo znanje iz geologije, zoologije, paleontologije, treba u društveno-političkom smislu uočiti da Fortis nipošto nije bio dobronamjerni pustolov i obični literat, već mletački plaćenik kojemu je svrha financiranog putovanja bila profit mletačke države u svim mogućim pogledima korištenja dalmatinskih prirodnih dobara. Iako Fortisovo djelo nedvojbeno krasi i putopisna maštovita slikovitost, obilje prirodoznanstvenih podataka, nitko od novijih hrvatskih povjesničara književnosti nije s kritičke distance sagledao vjerodostojnost Fortisovih zemljopisnih, povijesno-društvenih i etničkih postavki, već se uvijek o Fortisu

³ A. Fortis, *Put po Dalmaciji*, (prir. J. Bratulić, preveo s tal. Mate Maras), Globus, Zagreb, 1984.; poglavlje »O Poljičkoj krajini i njezinoj vladi«, str. 205.

pisalo krajnje dobronamjerno. Najjači povijesni cinizam iskazao je Fortis kad je u poglavlju o hajducima poput potpuno neupućenog čovjeka (što je realno nezamislivo za obrazovanje njegova zvanja) kritizirao borbe s Turcima, iako je znao da je otomanska sila stoljećima bila okupator, osvajač i glavni uzrok dugotrajnih hrvatskih, kao i mletačkih ratova. Uzmimo jedan primjer krajnje autorove zluradosti: »Hajduci se najvećim dijelom smatraju čestitim ljudima kada se okaljaju turskom krvlju. Za to su često krivi njihovi svećenici, ispunjeni narodnim poletom i predrasudama, koji podržavaju i nerijetko raspaljuju klicu mržnje na Turke kao vražje sinove, umjesto da dobre kršćane pozivaju neka se mole Božanskoj Blagosti za njihovo obraćenje« (poglavlje »O hajducima«, str. 36–37).

Fortis nipošto nije bio jedini putopisac po Dalmaciji, ali je pomalo neopravdano ostao najzapaženiji. Mnogi su putopisci različitih struka i interesa ostavili svoj zapis o putovanju duž hrvatske strane Jadrana, dotičući se i područja Dalmatinske zagore. Među njima nabrojiti ćemo najznačajnije, posebice iz razloga što su u obzoru putopisne literature o Hrvatskoj ostali potisnuti i književno-kritički nesagledani. U XVIII. stoljeću grofica Justine Wynne Ursini Rosenberg napisala je roman *Les Morlaques*, posvetila ga ruskoj carici Katarini II. i u njemu je iskazala svoje oduševljenje za pojam morlaka i općenito za Slavene. Puno prije nje rukopisne putne zabilješke ostavio je arheolog Ciriaco Pizzicollu Anconitano (oko 1390.–1449.); zatim Nijemac Konrad von Grünemberg 1486. je ostavio u rukopisu djelo *Pilgerreise von Konstanz nach Jeruzalem*; humanist i poligraf Giuseppe Rosaccio je 1570. tiskao svoje putopisno djelo *Viaggio da Venetia a Constantinopoli* i opremio ga lijepim bakrorezima i vedutama jadranskih mjesta i gradova; Pierre Lescalopier je 1574. napisao rukopisni putopisni dnevnik, koji je pohranjen u knjižnici Montpellier, mletački kozmograf Vincenzo Coronelli objavio je djelo *Mari, Golfi, Isole, Spiaggie, Porti, Città, Fortezze ed altri luoghi dell' Istria, Quarner, Dalmatia, Venecija*, 1688. Šime Ljubić i sam je pridonio pronalaženju jednog putopisnog djela o Dalmaciji, te je u bogatoj obiteljskoj knjižnici svojeg prijatelja i bibliofila Hvaranina Petra Nisetea pronašao rukopis gospodina sindika Giovannija Battista Giustinianija (1514.–1563.) koji je po službenoj dužnosti 1553. napisao zemljopisno i upravno-političko izvješće o svom putovanju po Dalmaciji.

Zanimljivo putopisno djelo nastalo 1782. napravili su slikar Louis-Francois Cassas i Joseph Lavallé pod nazivom *Voyage pittoresque et historique de l'Istrie et de la Dalmatie*, objavljeno tek 1802. u Parizu. Pružajući u prvom planu povijesno-političke i upravne podatke, proučavajući obalu, ali i unutrašnjost Dalmacije Tullio Erber je napisao od 1797. do 1814. knjigu pod nazivom *Storia della Dalmazia*, Zadar, 1888. Tajnik Carsko-kraljevske komisije za organizaciju austrijske vlasti u Istri, Dalmaciji i Albaniji, te strastveni arheolog, numizmatičar Giacomo de Concina objavio je 1804. u obliku

pisama svoj putopis *Viaggio nella Dalmazia*. Njemački paleontolog, geolog i putopisac Ernst Friedrich Germar objavio je 1817. u Leipzigu svoj epistolarni putopis *Reise nach Dalmatien und das Gebiet von Ragusa*. Putopisne zabilješke s botaničkim opaskama ostavio je i riječki svećenik, kasnije zagrebački kanonik, botaničar Josip Vincent Host (1755.–1836.) koji je tijekom 1801. i 1802. putovao našom obalom. Trogirski pisac Marko Kažotić (1804.–1842.) objavio je 1840. u Zadru knjigu *Le coste e isole dell' Istria e della Dalmazia*, u kojoj je poput Ljubića nastojao korigirati Fortisa i njegove ideološke epigone, te isprati »mrlje iz zluradih i neobjektivnih pera koje su pale na čestitost Morlaka«. Istovremeno, Kažotić je nastojao stvoriti poučno i privlačno putopisno štivo protkano književnim reminiscencijama. U Ljubićevo vrijeme svoje su putopise napisali engleski arheolog John Gardner Wilkinson *Dalmatia and Montenegro with a journey to Mostar in Herzegovina*, London, 1848., te njemački putopisac Johann Georg Kohl *Reise nach Istrien, Dalmatien und Montenegro*, Dresden, 1851., koji je u svom djelu Dalmaciju visoko rangirao kao zemlju bogate i raznolike umjetničke tradicije, te ju je uključivao u europski kulturni krug. Šime Ljubić je razvio trajno prijateljstvo s njemačkom književnicom i barunicom Idom von Düringsfeld-Reinsberg (1815.–1876.), koja je na 630 strana objavila opsežno putopisno djelo *Aus Dalmatien*, Prag, 1857. Po izlasku knjige Ljubić je s oduševljenjem odao priznanje njemačkoj književnici, koja je čitajući Ivana Lovrića, J. Georga Kohla i Johanna Ferdinanda Neigebaura došla studiozno pripremljena, te je savjesno proučila povijesne izvore, književna djela i civilizacijske običaje našeg podneblja.

Ljubićevo mladenačko djelo *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji* imalo je namjeru korigirati i nadopuniti pojedine Fortisove opise narodnog života i običaja, i usporedo potaknuti zanimanje naših ljudi za očuvanje i proučavanje usmene narodne baštine. U prvom poglavlju o utvrđivanju porijekla »Istočanje Morlakah«, Ljubić izvodi slavensko podrijetlo današnjih stanovnika Dalmacije, te u 2. poglavlju navodi razne hipoteze nastanka imena Morlak za kojega smatra da je došao od Crnog mora preko Bugarske i Bosne u Dalmaciju. Za razliku od Hermana Meynerta koji je nekritički smatrao da su Morlaki postali od Mongola, Petar Preradović je smatrao da su Morlaki – Morski Vlahi, slavenskog korijena. Ljubić ostaje oprezno suzdržan u etnogenezi, smatrajući da se ishod ovog imena zagubio u prošlosti. Treće poglavlje Ljubić izrazito posvećuje čudorednim krepostima Morlaka, veliča njihovo poštenje i tvrdi da je Morlak »mnogo veće čudoredan od ljudi, koji pribivaju kod mora«, dok na strani 22 tumači da »uzrok od izopačenja jest mišalina njihovih domorodacah s Talianima«. Ovaj opis u kojem Ljubić vjerodostojno prikazuje osjećaj ljudi iz Zagore za zadanu riječ, za čast, ujedno odražava i određenu idealizaciju kojom je Ljubić generalizirao cjelokupan narodni život, a to piščevo obilježje odražava romantičarsko oduševljenje za narodni život i običaje. Međutim, Ljubić je težio objektivnosti, primjerice, pozitivno je opisao

srdačnost morlačke gostoljubivosti,⁴ ali je i kritički opatrnio pretjeranu rasipnost u vrijeme pirovanja i blagdana, te kaže: »u kojojmudragoj zgodi veselja oni jedu i piju netriežno« (str. 19). Potom je opisao patrijarhat kao odnos reda, kućne discipline, ali je uočio i težak položaj žene. Evo jedne simpatične opaske gdje je opisao kako se žene na selu dotjeravaju do udaje →»Ali netom ustanile su se, sveršeno, zapuštaju se« (str. 19). U idućim poglavljima Ljubić opisuje odnose prijateljstva i neprijateljstva, pojam pobratimstva, vjernost u pogibelji, te obilježje osvećivanja bezakonja. Posebnu pažnju Ljubić je posvetio običaju otimanja djevojaka (str. 24–29) za koji navodi da se najčešće ipak događa sporazumno, tj. kad roditelji ne daju zaljubljenom paru pristanak za vjenčanje. Od 29. do 31. stranice Ljubić za razliku od Fortisa pruža vjerodostojnu konstataciju u pogledu bogoštovlja: »Bogoštovje među Morlakim stolujuće jest katoličko« (str. 29); »Ali među Morlakim ima ne mali broj Gerkah koji utvrdjeni u poluvirstvo ne žive u skladu s katolicima« (str. 31). U duhu tadašnjeg južnoslavenskog zanosa hrvatskih intelektualaca Ljubić nadodaje vlastitu lamentaciju koja izražava želju za pomirdbenim razumijevanjem i jedinstvom u vjeri.

Opisujući razne svetkovine (Ivanjske krijesove, Jurjev dan) Ljubić iscrpno opisuje narodne običaje i pruža značajnu etnološku građu. U opisu Božića, Uskrsa i imendana preuzima podatke od Vuka Stefanovića Karadžića, te nažalost ne navodi detalje, niti realne razlike između katoličkih i pravoslavnih slavlja. Ljubić je vjerodostojniji od 40. stranice, kad se približava području usmene narodne književnosti, te opisuje legende i vjerovanja u fantastična bića iz narodnih predaja, vile, vukodlake i vještice. U okviru predaje, autor dotiče i poganske običaje vezane uz Badnjak, kao i pjevanje koleđa. Od 47. do 55. stranice počinje niz pedagoško-edukativnih i pragmatično usmjerenih tekstova, koji ne samo da opisuju zanate, trgovinu i gospodarske grane, nego istovremeno pružaju niz korisnih uputa i opaski o mogućnostima unapređivanja poljoprivrede, vinogradarstva, maslinarstva, stočarstva, suvremenizacije alata i poljoprivrednog oruđa, te mogućnostima navodnjavanja. Za razliku od zlobnog i tendencioznog Fortisa, Ljubić uviđa da nije krivica slabog poljoprivrednog dohotka od neplodnosti zemlje ili »divlje ćudi seljaka« (Fortisov zaključak!), već u oskudici i »spornom težanju zemlje«. U ovim didaktički ustrojenim poglavljima Ljubić od 52. stranice umeće unutar svoje zbirke narodnih običaja i stručan utilitaran gospodarski članak P. Butturre objavljen prethodno u časopisu *Österreichische Blätter für Literatur und Kunst* (52/53, 1845.). Nakon ove didaktičko-prosvjetiteljske interpolacije s temeljnim uputama o poboljšanju gospodarstva, Ljubić se u daljnjim poglavljima ponovno vraća etnološkim i etnografskim temama, te pruža opise morlačke odjeće,

⁴ Zanimljivo je usporediti da i A. Fortis ponajviše veliča morlačku gostoljubivost u hrani, ali ne kritizirajući je, jer mu je očigledno bila dobrodošla tijekom njegovih putovanja po Dalmaciji.

obuće, muške i ženske nošnje, nakita, uvriježenih svetkovina, narodnih plesova, instrumenata, načine narodnog liječenja, običaje kod vjenčanja, rođenja djeteta i sprovoda. U poglavlju »Tanci i igre« Šime Ljubić opisuje sportske igre kao npr. bacanje kamena, a među prvim je piscima koji su pružili iscrpan opis sinjske alke, koju on naziva »kopljoigranje«. Zanimljivo je da Ljubić posvećuje pozornost i jednoj danas vrlo popularnoj temi (u kojoj je posebni majstor suvremeni hrvatski književnik Veljko Barbieri) kulturi življenja u pogledu opisivanja kućne svakodnevice i prikazivanju pripremanja jela.

Nasuprot navedenim vrlinama Ljubićevog rada, najveći amaterizam prisutan je u 15. poglavlju »Jezik«. U prikazu jezika ne nalazimo nikakvih stručnih, a ponajmanje znanstvenih zapazanja, već više politički entuzijazam mladoga Ljubića za pojam slavjanstva i južnoslavjanstva, te glorifikaciju jezičnog izraza usmene narodne pjesme. U pogledu tvorbe riječi i sintakse Ljubić pruža sljedeći zaključak: »Druga kripost ovog jezika jest naravno i povoljno sočinjenje ričih. Ništa ovdje usilnoga ima, ništa zablenućoga il zamršenućoga«, i slavodobitno završava »budući da slobodno mora se reći, da slavjanski jezik naravno bi sastavljen sladak, tekuć i ljubazan«. Također, i u opisu dijalektalnih osobina, nalazimo se pred mršavom građom. Ljubićev prikaz jezičnih osobina uglavnom se svodi na panegiričke pohvale onomatopejske milozvučnosti narječja i divljenje raznolikim leksičkim izrazima, a nikakvih stručnih dijalektalnih istraživanja u ovom Ljubićevom djelu ne nalazimo. Ne smijemo međutim, suditi prestrogo s obzirom na činjenicu da Ljubić ovo djelo piše mlad, kao tek diplomirani teolog, koji pravu filologiju još sasvim ne poznaje, a i sama dijalektalna i jezičnopovijesna istraživanja u to vrijeme tek su u povojima. U tom pogledu najveći napredak u dosljednom zapisivanju autentičnih narodnih jezičnih naziva, te u opisu dijalektalnog izgovora pružilo je tek mnogo kasnije objavljeno djelo don Frane Ivaniševića *Poljica, narodni život i običaji*, Zagreb, Knjižara Jugoslavenske akademije, 1903.–1906.⁵ Ivaniševićeva knjiga ujedno je ispravila mnoštvo potpuno krivotvorenih, faktografski netočnih podataka o Poljičkoj Republici i *Poljičkom statutu* koje je u svom putopisu napisao Alberto Fortis (od potpuno krivog datiranja i razumijevanja poljičke izborne skupštine na dan sv. Ivana, do navođenja izmišljenih sankcija s tendencijom da se diskreditira zakon poljičkog pravnog uređenja, koji po naprednosti i demokratičnosti pojedinih svojih odredbi i danas pobuđuje znanstveni interes povjesničara, pravnika i sociologa). Zasluga za dijalektalnu izvornost Ivaniševićeve knjige u najvećoj mjeri pripada Ivaniševićevom recenzentskom savjetniku i prijatelju jezikoslovcu Dragutinu Boraniću, koji je pazio na vjerni prijenos izvornog poljičkog govora. Štoviše, ako je Boranić posumnjao u zapis pojedine štokavske riječi, molio je don Franu Ivaniševića da je među svojim mještanima provjeri. Također

⁵ Ponovljeno izdanje, Frano Ivanišević, *Poljica, narodni život i običaji*, Split, Književni krug, 1987.

veliku zaslugu imaju i Ivaniševićevi informanti Pere i Jozo Simunić, koji su iscrpno i vjerno prenijeli Ivaniševiću svoja znanja i neposredna iskustva o običajima narodnog života.

U cjelokupnoj zbirci *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji* Ljubić je pokazao najviše žara i talenta u prikazu usmene narodne književne baštine. Zanimljiv odabir građe pružio je iz područja paremiografije u poglavlju »Poslovice«, gdje je abecednim redom sakupio i uvrstio više od 200 narodnih poslovice. U to doba nije bilo puno građe iz područja paremiologije, a kao prvi autori zbirki poslovice do tada su se istakli: dubrovački svećenik Ivan Marija Matijašević *Proričja slovinska*, (rukopis), Mleci, 1697.; Pavao Vitezović *Priričnik aliti razliko mudrosti cvitje*, Zagreb, 1703.; Dubrovčanin Ivo Aletin (1714.–1791.) koji u rukopisu ostavlja svoju zbirku poslovice, dubrovački latinist Đuro Ferić, koji je hrvatske poslovice preveo na latinski u zbirci *Fabulae ab illyricis adagiis desumptae*, 1794.; kajkavski pisac Toma Mikloušić (1767.–1833.) s ciklusom »Priječja Horvatska« u djelu *Izbor dugovanyh vszakoverztneh za hasen y razveszelenye slusecheh*, Zagreb, 1821.; Mijat Stojanović, *Sbirka narodnih poslovicah, riečih i izrazah*, Zagreb, 1866.; Đuro Daničić, *Poslovice*, Zagreb, 1871. Brojne hrvatske poslovice našle su se objavljene i unutar knjige *Srpske narodne poslovice* koje je u Cetinju 1836. objavio Vuk Stefanović Karadžić. U Ljubićevo su vrijeme poslovice objavljivali unutar časopisa *Bosanski prijatelj* Franjo Jukić, u časopisu *Neven* književnik Mirko Bogović, u časopisu *Dragoljub* Vid Vuletić Vukasović, te Mato Vodopić u *Narodnom kalendaru Matice dalmatinske za godinu 1878.* u Zadru, dok nakon njih slijedi zbirka šibenskog svećenika Vicka Skarpe *Hrvatske narodne poslovice*, objavljene u Šibeniku 1909. godine.

U poglavlju »Spivanja i Pisništvo« Ljubić opisuje način pjevanja usmenih narodnih pjesama uz ognjište, uz gusle, u poslovima, na puteljcima i u svim prigodama, te navodi četiri pjesme iz svoje rukopisne zbirke narodnih pjesama koje je sakupio u Starome Gradu na Hvaru.⁶ Ipak, mora se primijetiti da se u pjesmama mijesaju čakavski i štokavski oblici. Sama upitna zamjenica ča vrlo se rijetko javlja, a također se ne javlja niti glas »j« umjesto »lj«, iz čega vidimo da je Ljubić narječje mijenjao i nastojao približiti jeziku književne Dalmacije, a tim svojim zahvatom je nažalost narušio dijalektalnu izvornost tekstova. Međutim, i ostali filolozi mijenjali su u svojim prijepisima i narodne i autorske umjetničke tekstove, jer u XIX. stoljeću još nije bila sazrela znanstvena misao o nepovredivosti izvornog izraza i jezika narodne pjesme. Ljubićevi opisi narodnog pjevanja i tematike pjesama uspješniji su negoli kad se pisac upušta u etnološke procjene. Navest ćemo jednu pogrešnu Ljubićevo

⁶ Tijekom 1845. pa sve do 1847. Ljubić je radio na prikupljanju usmenih narodnih pjesama s otoka Hvara, te je za tisak priredio dvije zbirke *Narodne pjesme s otoka Hvara*, sv. 1 i sv. 2. Dugo su ove zbirke stajale u Matici hrvatskoj pripremljene za tisak, a godine 1953. ove neobjavljene Ljubićeve zbirke prepisane su u Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu (pohranjene su pod signaturom: IEF rkp. 124; ONŽO MH 161).

tvrdnju o nemiješanju poganskih i kršćanskih elemenata: »U pjesnih naroda ne mješaju se pripovisti poganske; jer od Bogovah poganskih neostaju mu nego samo Vile. Vila Božica je pjevanja« (str. 91). Unutar istog poglavlja Ljubić izvještava i o gotovom rukopisu svojeg zbornika hrvatskih narodnih pjesama koje je skupio na otoku Hvaru, a ponajviše u rodnom Starom Gradu.⁷ Kako kasnije saznajemo iz članka Nikole Andrića⁸ iz 1909. godine. Ljubićev zbornik narodnih pjesama nije imao sreću da bude samostalno objavljen. U posjedu Matice hrvatske, pa potom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti ostale su pohranjene dvije knjige: prva knjiga s posvetom Josipu Jelačiću obuhvaćala je 102 pjesme i trebala je biti tiskana 1846., a druga s 22 pjesme trebala je izaći 1847. Sačuvani primjerci imali su na posljednjoj stranici i »imprimatur« tadašnjeg zadarskog cenzora Dinka Vitezića, koji je neke pjesme prekrižio, tj. zabranio tiskati. U istom svesku nalaze se još pojedine narodne pjesme koje su Ljubiću poslali pojedini zapisivači iz Kraljevice, Rijeke i Dubašnice na otoku Krku. Glavni razlog neobjavlivanja Ljubićeve zbirke leži u nepovoljnim financijskim prilikama. Zadarski izdavači Demarchi–Rougier poslali su 1846. hrvatski poziv na pretplatu po »fiorin u srebru«, a potom je na 7 stranica izišao i Ljubićev talijanski poziv s *mottom* Nikole Tommasea o vrijednosti narodnih pjesama, ali nedovoljni odaziv pretplatnika onemogućio je tiskanje Ljubićeve zbirke.⁹ Iz njegove rane mladenačke faze oduševljenja za skupljanje usmene narodne baštine ostala je tiskana jedino knjižica *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji*, manji broj narodnih pjesama koje je pod naslovom »Narodne pėsme – iz ustih naroda na Hvarskom otoku« objavio u *Zori dalmatinskoj* 1845. i 1846., članak »Dalmatinski travoznanci po knjizi ‘Flora Dalmatica’ Roberta de Visiania«, objavljen također u *Zori dalmatinskoj* 1845. (br. 36), te tri prozna teksta koja opisuju narodni osjećaj za pravdu u časopisu *Pravo* godine 1873./1874.¹⁰ Značajan je i Ljubićev ogled »Prilog Jagićevoj raspravi ‘O građi za slovinsku narodnu poeziju’« iz 1877. Nakon toga 1878. Ljubić je napisao biografiju najstarijega sabirača hvarskih narodnih pjesama Nikole Dominika Budrovića i tu studiju također predao Matici, a objavio ju je tek 1909. Nikola Andrić u već spomenutom članku.

Ljubićeva knjiga *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji* predstavlja u preporodnom razdoblju Dalmacije pionirski rad i utiranje puta potonjim znanstvenim etnografskim i etnološkim istraživanjima. U cjelini najveći nedostatak

⁷ Radi se o već spomenutom rukopisu *Narodne pjesme s otoka Hvara*, sv. 1 i sv. 2.

⁸ Nikola Andrić, »Sedam ‘Matićinih’ zbornika. Prilog člancima ‘Sabirači Matićinih hrvatskih narodnih pjesama’«, *Glas Matice hrvatske*, IV, br. 18/20, str. 133–142; 15. listopada 1909.

⁹ Tek je mali izbor iz Ljubićeve zbirke objavljen unutar izdanja Matice hrvatske *Hrvatske narodne pjesme*, V. i VI.; 1909. i 1914., a potom je hrvatski književnik Olinko Delorko objavio jedan dio Ljubićevih prikupljenih pjesama unutar izdanja *Narodne pjesme s otoka Hvara*, 1976.

¹⁰ Ljubićevi članci punim nazivom glase: »Sud dobrih ljudi (Kradja)«, *Pravo*, I, br. 3, str. 76–78; Zadar, 1873.; »Pred crkvom«, *Pravo*, I, br. 4, str. 109–113; Zadar, 1873.; Grabež djevojački, *Pravo*, I, br. 6, str. 168–172; Zadar, 1873.

Ljubićeve marljivo skupljene građe je taj što on nema podatke o tome koju je građu zabilježio kao svjedok, u kojem mjestu, od kojeg informanta. Iz opsega i obilja podataka vidljivo je da je Ljubić vršio istraživanja na terenu, ali nije smatrao bitnim precizirati svoje opise s točnim navodima svojih neposrednih izvora informiranja. Pored toga, u tom mladenačkom razdoblju Ljubić još nije strogo poštivao pravila znanstvenog rada, te je kako smo u referatu opširnije naveli, samovoljno mijenjao jezik izvornih narodnih tekstova, donosio neutemeljene zaključke o jeziku, a pojam »slavjanstva« je promatrao zaneseno ideološki, te je u cilju slavjanske sloge miješao različite osobine i karakteristike običaja raznih naroda. U zaglavku svoje knjige i sam Ljubić navodi metodu svojega rada: »Evo, koliko mogao sam pokupiti po narodnim knjigama od običajah Morlakah« (str. 113–114). Iz tog citata vidljivo je da je Ljubić kombinirao građu iz različitih knjiga i izvora. Prema učestalosti navedenih autora, Ljubić često prenosi podatke iz rada Vuka Stefanovića Karadžića, Nikole Tomassea, potom navodi one Fortisove podatke koje smatra ispravnim, a ponegdje citira i hvarskog biskupa Stratica. Veliki Ljubićev prinos u skupljanju usmene narodne baštine tek je parcijalno u nekoliko odabranih primjera pjesama i poslovice uklopljen u knjigu, a njegove cjelovite knjige (zbirke) narodnih pjesama otoka Hvara ostale su u rukopisu. Ipak, moramo naglasiti kako je potpuno preoštar sud koji Petar Preradović u pismu Ivanu Kukuljeviću navodi o sakupljačima narodnog blaga, među ostalim opatnuvši i Šimu Ljubića sljedećim riječima: »Za sakupljati pjesme i pripoviedke puka Dalmatinskog vjeruj mi neima u Dalmaciji još živoga čovjeka – onaj što u Zori piše o poljodjelstvu nije sposoban, jerbo je tverdi pop, koji bi više po svojoj glavi (kao Ljubić) pokvario, nego dobra učinio« (Šrepel, *Građa*, I, str. 129). Ipak, Ljubićeva je sreća što se u nastavku svojeg pravog znanstvenog rada okrenuo proučavanju povijesnih vrela mletačkog arhiva, numizmatike i povijesti književnosti, jer je na tim poljima nedvojbena ostvario značajnije rezultate. Svojim mladenačkim radom na području proučavanja usmene narodne baštine Šime Ljubić se uvrštava među rane hrvatske sabirače i komentatore narodne baštine, a prethodio je generaciji strukovno usmjerenijih i znanstveno temeljitijih etnoloških i etnomuzikoloških sabirača. Ljubićev rani rad na području sabiranja narodne građe iskazuje određenu mladenačku nekritičnost, ali i autorove trajne osobine i vrline: veliku marljivost, gorljivo domoljublje, široki krug interesa, ljubav prema povijesti i književnoj umjetnosti.

Literatura:

Šime Ljubić, »Sud dobrih ljudi (Kradja)«, *Pravo*, I, br. 3, str. 76–78; Zadar, 30. lipnja 1873.

Šime Ljubić, »Pred crkvom sjeli danas na Pavovdan dvanaest umoljenih kmetova«, *Pravo*, I, br. 4, str. 109–113; Zadar, 30. srpnja 1873.

Šime Ljubić, »Grabež djevojački«, *Pravo*, I, br. 6, str. 168–172; Zadar, 30. rujna 1873.

Nikola Andrić, »Sedam 'Matićinih' zbornika. Prilog člancima 'Sabirači Matićinih hrvatskih narodnih pjesama'«, *Glas Matice hrvatske*, IV, br. 18/20, str. 133–142; 15. listopada 1909.

Olinko Delorko, *Narodne pjesme s otoka Hvara*, 1976.

Ivan Lovrić, *Osservazioni...sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia*, Venecija, 1776.

Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa, (prev. Mihovil Kombol), JAZU, Zagreb, 1948.

Alberto Fortis, *Put po Dalmaciji*, (prir. J. Bratulić, preveo s tal. M. Maras), Globus, Zagreb, 1984.; A. Fortis, *Put po Dalmaciji* (prir. J. Bratulić, prijevod s tal. M. Maras, prijevod s latinskog D. Novaković), Split, Marjan tisak, 2004.

Vera Bratulić-Mandić, »Alberto Fortis i Ivan Lovrić o značaju i odnosima Morlaka«, *Poljički zbornik*, sv. 1, Zagreb, 1968., str. 237–254.

Marijan Stojković, »Morlakizam«, *Hrvatsko kolo*, 10, str. 254–273; Zagreb, 1929.

Marijan Stojković, »Ivan Lovrić, pristaša struje prosvjetljenja u Dalmaciji«, *Prosvjetne kritike i književne polemike u XVIII. vijeku, Zbornik za narodni život i običaje*, XXVIII, 2, Zagreb, 1932., str. 1–44.

Žarko Muljačić, »Fortisova putovanja u Dalmaciju 1770.«, *Mogućnosti*, XXV, br. 10, str. 1141–1159; Split, 1978.

Franjo Ivanišević, *Poljica, narodni život i običaji*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb, 1903.–1906.; (ponovljeno izdanje) Književni krug, Split, 1987.

Mate Zorić, »Romantički pisci u Dalmaciji na talijanskom jeziku«, *Rad JAZU*, 357, str. 353–476; Zagreb, 1971.

Nikola Bonifačić Rožin, *Narodne drame, poslovice, zagonetke*, PSHK, knj. 27, Zagreb, 1963.

Josip Kekez, *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*, Stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb, 1996.

Krešimir Čvrljak, *Znameniti putnici u Skradinu i na Krki*, Skradin–Zagreb, 1995.

Krešimir Čvrljak, »Ernst Fr. Germar, njemački geolog, paleontolog, entomolog i putnik dobre volje u Srednjoj Dalmaciji«, *Dometi*, IV, br. 12, str. 53–57; Rijeka, 1971.

LJUBIĆ KAO ISTRAŽIVAČ NARODNIH OBIČAJA DALMATINSKE ZAGORE

Sažetak

U radu se razmatra prinos Šime Ljubića početcima proučavanja narodnih običaja i usmene narodne književnosti s obzirom na njegovu knjigu *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji*, Zadar, 1846. Ljubićevo djelo nastalo je kao kritička reakcija i nadopuna proučavanja morlačkih običaja talijanskog opata Alberta Fortisa u knjizi *Viaggio in Dalmazia*, Venecija, 1744., te se u radu uočavaju pojedini Fortisovi netočni i neobjektivni prikazi narodnih običaja i povijesno-društvenih činjenica. Također se pruža i široki pregled putopisno

društvene tematike napisane o području Dalmacije i Dalmatinske zagore, te se ističu putopisni autori Giovanni Battista Giustiniani i Ida von Düringsfeld-Reinsberg, čiji je rad Šime Ljubić promovirao. Analizom Ljubićeve građe uočeni su pozitivni prinosi autorova istraživanja u pogledu sabiranja podataka o raznim običajima i svetkovinama, u opisu zanata, poljodjelstva i gospodarskih grana, opisu nošnje, nakita, narodnih instrumenata, plesova, načinima narodnog liječenja, cjelokupnog življenja i sprovednih običaja. S najviše oduševljenja Ljubić je prilazio području proučavanja usmene narodne književne baštine, te je na tom području pružio vrijedan zbir od dvjesto poslovice, a uz prikaz pjevanja pjesama priložio je i četiri pjesme iz svoje rukopisne zbirke *Narodne pjesme s otoka Hvara*, sv. 1, sv. 2 (1845.–1847.) koja je nažalost do danas ostala u cjelini neobjavljena. U radu su kritički uočeni i nedostaci Ljubićeve etnološkog rada, nekritičko miješanje običaja raznih slavenskih naroda, manjkavo poznavanje dijalektologije, te nedostatak preciznog navođenja izvora i informanata sabrane građe. U pogledu nastavka dijalektoloških autentičnih istraživanja narodnog govora, Ljubićevo djelo nadogradio je potonji rad Frane Ivaniševića *Poljica, narodni život i običaji*, Zagreb, 1903.–1906.

Rad Šime Ljubića na proučavanju narodnog života i običaja u Dalmatinskoj zagori predstavlja prvo pišćevo objavljeno djelo i njegov rani ulaz u područje znanstvenog istraživanja, te ono pokazuje mladenački entuzijizam, široki spektar autorovog interesa i predstavlja značajno utiranje puta potonjim etnološkim istraživanjima.

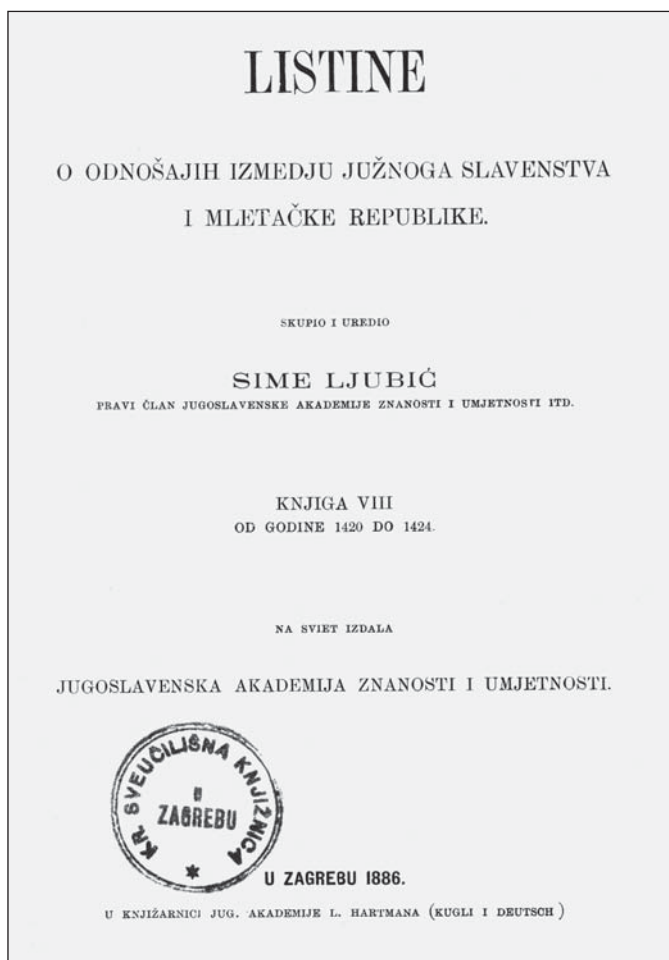
LJUBIĆ AS THE EXPLORER OF THE FOLK CUSTOMS OF DALMATINSKA ZAGORA

Summary

The paper studies Šime Ljubić's contribution to the origins of study of folk customs and oral folk literature with regard to his book *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji*, Zadar, 1846. Ljubić's work was conceived as a critic of, and an appendix to, the study of the Morlak customs by Albert Fortis, an Italian monk, in his book *Viaggio in Dalmazia*, Venice, 1744. The work points to some of the inaccuracies and the lack of objectivity in his rendering of the folk customs and historical and social facts. Furthermore, a detailed overview of the genre of itinerary covering the area of Dalmatia and Dalmatinska Zagora, and authors of itineraries, such as Giovanni Battista Giustiniani and Ida von Düringsfeld-Reinsberg, whose work Ljubić promoted. The analysis of Ljubić's materials reveals a positive contribution of the author's research to the data collection on various customs and festivities, in the description of crafts, husbandry and economic activities, apparel, jewellery, folk musical instruments, dances, folk medicine, lifestyle and interment customs. Ljubić was most invested in the study of verbal (oral) folk literary heritage, creating a valuable record of two hundred proverbs. With the cantos of the poems he recorded, he included four poems from his own autographical collection, *Narodne pjesme s otoka Hvara*, vol. 1, vol. 2 (1845–1847) still unpublished. The paper also considers the shortcomings of Ljubić's ethnological work, his uncritical mixing of the customs of various Slavic nations, faulty command of dialectology, and the lack of accurate quotation of sources and informers regarding the collected materials. Considering the continuation of the dialectological, authentic research of popular speech, Ljubić's work had been supple-

mented by Frane Ivanišević in his work *Poljica, narodni život i običaji*, Zagreb, 1903–1906.

Šime Ljubić's study of the country life and customs in Dalmatinska zagora represents the author's first published work and his early involvement in scientific research. It also reflects his youthful enthusiasm, a broad range of interests, and represents the cornerstone of subsequent ethnological research.

Sl. 21.: *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike*, knjiga VIII., Skupio i uredio Sime Ljubić, Na sviet izdala jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, U Zagrebu, 1886.

OBIČAJI
KOD
MORLAKAH U DALMACII

SAKUPIO I IZDAO

S. LJUBIĆ.

U ZADRU

SLOVOTISKARNICE BRATJA BATTARA

1846.

Jevgenij Paščenko

Etnološki rad Šime Ljubića u svjetlu komparativne imagologije

Izvorni znanstveni članak
UDK 39-05 Ljubić, Š.

Djelo Šime Ljubića o narodnim običajima zavičaja¹ (1846.) bilo je među njegovim prvim publikacijama s kojima se taj znanstvenik širokoga dijapazona uključivao u složen i neprekidno aktualan problem stvaranja, prikazivanja, obrane nacionalnog identiteta kod Hrvata, u ovome slučaju u Dalmaciji. Svojim je radom nastavljao tradiciju koja se razvijala u uvjetima binarnih odnosa na tome slaveno-neslavenskom rubnom području što je uvjetovalo posebnost formiranja hrvatskog kulturnog identiteta, utjecalo na specifikum, dinamiku razvoja društvene misli. Uključene u neposredan dijalog sa značajnim središtima europskih kulturnih tokova, hrvatska književnost i znanost predstavljale su poseban prostor slaveno-neslavenskih prožimanja u širokom spektru njihovih preplitanja – od glavnih središta kulturnih epoha i stilova u srednjoj Europi do rubnih zona istočnih, orijentalnih utjecaja. Ne manju ulogu odigravao je supstrat kao povijesna, genetska vertikalna s očuvanim tragovima duboke arhajike koja se prožimala sa slavenskim te inim kulturnim raslojavanjima na tome prostoru. U isto se vrijeme hrvatska kultura u svome razvitku dinamično uključivala u prostornu vertikalu, sintetizirajući vrijednosti od sjevernih do južnih granica. Hrvatski je kulturni prostor prebivao neprekidnim komunikacijama s europskom kulturom kao logičan sastavni dio općeeuropskog kulturnog razvitka što je, između ostalog, u slučaju hrvatske književnosti isticao poznati europski slavist ukrajinskog podrijetla Dmytro Čyževs'kyj.²

Posve je logično da su bogati etno-nacionalni kolorit i osebnost kulture na hrvatskim prostorima izazivali interes izvana, privlačili pozornost u susjednim sredinama gdje su u različitim epohama dolazili do izražaja »imagološki« interesi prema hrvatskom etnosu. Formirao se *imago* toga naroda koji je već u prvim putopisima predočavan uz etnografsku atributiku kao skoro obvezatan element stvaranja lika onoga *Drugog/Tuđeg* u odnosu na *Svoje*. Tijekom vremena izvan hrvatskih prostora nastajala je literatura s odrazom *imago* Hrvata. U različitim formama – od fragmenata u djelima srednjovjekovlja,

¹ *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji. Sakupio i izdao S. Ljubić*, U Zadru, 1846. (dalje navodimo stranicu iz ovoga izdanja).

² Tschizewskij, D., *Vegleichende Geshichte der slavischen Literaturen*. Bd. 1, 2. – Berlin, 1968. Ukrajinsko izdanje: Čyževs'kyj D. I. *Porivnjajlna istorija slovjans'kyh literatur*, Kyjiv, 2005.

renesansnih svjedočenja i nadalje - formirala se svojevrsna *croatiana* u kojoj je lik *onoga drugog* etnosa prikazivan i kroz folklorno-etnografsku prizmu. Ta inozemna literatura, osim svog kulturno-povijesnog značaja za proučavanje hrvatskog *imaga* u inozemnim kulturama, predstavlja vrijedan izvor za rekonstruiranje usmeno-književne tradicije kod Hrvata.

Interes za hrvatski prostor u njegovim različitim terminološkim obilježavanjima od Morlaka i nadalje, prikazivanje neobičnog, egzotičnog uz etnološku atributiku, bio je jedan od odraza tipične općeuropske tendencije. Značajka prema onome *Drugačijem*, prema drugim svjetovima posebice je izražavana već u XVI.–XVII. stoljeću kada su velika zemljopisna otkrića utjecala na nastanak velike etnografske literature o *Ne-svojim* narodima. S vremenom takvi motivi ulaze i u lijepe književnosti. U hrvatskoj literarnoj kulturi početke znanstvene imagologije, sintetičnoga prikazivanja lika druge zemlje, između ostalih pruža i Juraj Križanić. Iako njegova *Politika* nije građena toliko u duhu distanciranoga oslikavanja tuđe zemlje, nego u željama da se *popravi* postojeći imidž njemu dragog ideala slavenstva, Moskovskoga Carstva, o čiju se surovu realnost razbio njegov hrvatsko-slavenski ideal, taj je pisac stvorio vlastitu imaginaciju poželjne budućnosti Moskovskoga Carstva.

Novi val zainteresiranosti *Drugim* uzdiže se u XVIII. stoljeću zapljusnuvši i hrvatske obale kojima putuju inozemni gosti pružajući svoje spoznaje o Hrvatima pogledom izvana. Prosvjetiteljsko doba izražava ne samo puko zanimanje prema neobičnom, nego i teži ka društvenom i filozofskom osmišljavanju opaženoga što utječe na nastanak imagološkog znanstvenog diskursa.³ Motivi putovanja su različiti - putopisi nastaju i kao izraz zahvalnosti meceni, ili kao težnja da se informira o stanju »na terenu«. Tekstovi mogu biti obilježeni određenom subjektivnošću što je u cjelini tipično za imagološku literaturnu kulturu. Tom krugu pripada i Fortisov *Put po Dalmaciji* koji je, između ostalog, odigrao neposrednu ulogu u poticanju nastanka drugih djela imagološke literature u hrvatskoj sredini, uključujući i razvoj etnologije.⁴ Upravo stvaranje etnokulturnoga lika *drugoga* naroda tuđincem, odnosno onoga koji je za hrvatskog recipijenta bio *svoj*, proizvelo je lančanu reakciju reagiranja izazvanih različitim pobudama u težnji za popravljanjem, nadopunjavanjem, preciziranjem stvorenog lika tuđinca Morlaka. Reagiranje Ivana Lovrića bilo je izazvano nizom pobuda, uključujući, kako smatraju folkloristi, i fasciniranošću tim radom.⁵ Svojom je knjigom⁶ mladi Sinjanin korigirao ono

³ Nalyvajko, D. S., »Literaturoznavača imagologija: predmet i strategija«, *Literaturna komparativistyka*. Vypusk 1. Kyjiv: Poligrafičnyj centr »Foliant«, 8. Usp.: Todorov Tz., *On Human Deversity. Nationalism, Rasism and Exoticizm in French Thought*, Harvard University Press, 1993.

⁴ Fortis, A., *Put po Dalmaciji*, Split, Marjan tisak, 2004. (u zagradama navodimo stranice iz ovoga izdanja).

⁵ Bošković-Stulli, M., Zečević, D., »Usmena i pučka književnost«, *Povijest hrvatske književnosti*, knj. I. Liber – Mladost, Zagreb, 1978., str. 264–269.

⁶ Lovrić, I., *Bilješke o putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i život Stanislava Sočivice*. (Preveo Mihovil Kombol), Zagreb, 1948.

što je smatrao netočnim u prikazu dalmatinskih Zagoraca i što je izazvalo poznato negativno reagiranje opata Fortisa. Međutim, takav stav prema imagološkoj literaturi, koji sadrži oponiranje, dovoljno je rasprostranjena pojava u literaturi koja se bavi stvaranjem određenoga nacionalnog *imaga*. U predočavanju etnonacionalnoga lika sudjeluju mnogi čimbenici - od osobitosti autora (putopisci, znanstvenici, publicisti i drugi koji su motivirani posve različitim pobudama) do ne manje izraženih smišljenih akcija u kojima sudjeluju državne strukture sve do njihovih vrhova. Kao jedan od klasičnih primjera upravo u Fortisovo–Lovrićevo doba može se navesti djelatnost francuskih prosvjetitelja (Voltaire, Diderot i dr.) u stvaranju slike o ruskim carevima, Petru I. i Katarini II. U težnji dobivanja priznanja na Zapadu ruski imperatorski dvor XVIII. stoljeća potrudio se da ti carevi budu predloženi iz pera poznatih europskih autora kao »prosvijećeni monarsi«, a Ruski imperij – kao utjelovljenje ideala prosvjetiteljstva. Po narudžbi Katarine II., na osnovi pripremljenih sugestija u Peterburgu, a onda i korekcija, Voltaire, koji nije poznavao to carstvo ali se dopisivao s caricom,⁷ predložio je takav imidž po narudžbi u knjizi *Historija Ruskoga imperija pri Petru Velikome* (1763.). Međutim, u posvećenim krugovima Francuske knjiga je bila dočeka suzdržano, ponajprije zbog dodvoričkog stila kojim je djelo prenapuhano, kao i očigledno neiskrenog stvaranja iluzije o »prosvjetiteljskom apsolutizmu ruskih careva«, čega se gnušao i Jean-Jacques Rousseau. Zato je s vremenom nastalo djelo koje je opovrgavalo takav umjetno stvaran imidž. Kako su pokazala kasnija istraživanja povjesničara, »ruski miraž« u Francuskoj bio je podastrt francuskim filozofima od strane službenog Peterburga, uz aktivno režiranje i financiranje tog »miraža« s ruskog dvora.⁸

Na takav način, jedan od zadataka imagologije je ne samo proučavanje određenoga »nacionalnoga profila«, lika drugih naroda, zemalja, nacija, sredina stvorenih u određenoj nacionalnoj i regionalnoj svijesti, nego i identifikiranje pravilnosti stvorenoga lika, razotkrivanje fiktivnih *imaga*, nastalih u određenim političkim ideološkim okolnostima.⁹ Sve to sastavni je dio stvaranja i proučavanja »nacionalnih likova svijeta«, što je jedan od impulsa u razvoju imagologije. Kao kompleksna interdisciplinarna znanost nastala sredinom prošloga stoljeća naporima predstavnika francuske povijesne škole, najprije iz kruga *Annales*, ona doživljava povijesni proces kao povijest ljudske jedinice. Čovjek je središte proučavanih struktura kao *socium* i kultura, životni običaji, čovjekov duhovni svijet, njegova mentalnost, svijest i drugi aspekti ljudske egzistencije. Kao interdisciplinarna grana, imagologija koristi istraživačke metode književne povijesti i književne kritike, antropologije i etno-

⁷ Voljter, »Perepiska s Ekaterinoj«, Voljter, *Sobranije sočinienij v 3-h tt.* T. 2. Moskva, 1998.

⁸ Lortholary, A., *Les »Philosophes« du XVIII siècle et la Russie. Le Mirage russe en France an XVIII siècle*, Paris, 1951.

⁹ Nalyvajko, D., nav. dj., str. 36.

logije, kulturologije, povijesti mentalnosti i drugih. Etnološki je aspekt osobito značajan, između ostalog i zato da se u prvi plan postavi pitanje etnokulturnoga identiteta, problem odnosa s etnokulturnim zajednicama, »svojim« i »tuđim«, što je za nastanak imagoloških djela posebno važno. Upravo etnografski, folklorni te drugi elementi najčešće figuriraju u stvaranju imidža druge sredine kao izraz »drugačijeg«, drugog nacionalnog, drugačijeg kulturnog identiteta, što potvrđuju i najstarija poznata djela takve literature. Projektiranje tuđinca vlastitom vizijom u drugu sredinu, prijenos njegovog lika u svoju nacionalnu sredinu počesto je popraćeno određenim reagiranjima u sredini koju prikazuju gdje nastaju komentari, osporavanja, nadopunjavanja kao karakterističan proces imagološke književnosti.

U predočenome kontekstu djela nastala u lancu Fortis (1774.) – Lovrić (1776.) – Ljubić (1846.) i dalje možemo razgledavati kao svojevrsan izraz imagološke literaturne kulture. Oni su povezani nizom srodnosti, najprije predmetom prikazivanja, motivacijom nastanka, korištenjem elemenata izgradnje *imaga* te drugim srodnostima. Predstavljaju zanimljiv primjer intelektualnoga dijaloga, talijansko-hrvatskoga, karakterističnog za dinamiku kulturnih procesa na tome prostoru. Tu povezanost moglo bi se usporediti s nastankom graditeljskih kompozicija gdje konstrukciju koju je stvorio pridošli majstor nadograđuje domaći, što uostalom ilustrira povijest mnogih arhitektonskih spomenika s »jadranske vertikale«. U književnosti se razvija dijalog nastao u istom razdoblju prosvjetiteljstva gdje djelo *tuđinca* Fortisa dobiva svoju nadogradnju od suvremenika, ali *domaćeg* autora, koji unosi u tu konstrukciju svoje korekcije, motivirajući nužnost takve intervencije kao uključivanje u tekst pisca upućenog u problematiku, koji je *domorodac*.

Šime Ljubić također se uključuje u taj proces vođen srodnim motivima, kao i njegov prethodnik Lovrić s kojim je po godinama bio vršnjak (kada je ostvarivao svoje nadopunjavanje s 24 godine, bio je stariji od Lovrića samo dvije godine). Međutim, Lovrić nastupa već kao čovjek novoga doba – hrvatskog romantizma. Kao predstavnik svjetonazornih osobina svog vremena i svog prostora, mladi rodoljub smatra nužnim aktualiziranje Fortisovog djela, pristupajući tom spomeniku iz prethodnoga stoljeća već kao čovjek nacionalnog preporoda. Ponovno osmišljavajući Fortisa, taj ga Dalmatinac doživljava kao intelektualac, domoljub želeći predočiti vlastitu viziju onoga što je nastalo u prethodnom stoljeću te ostvaruje u tome svojevrsnom mozaiku nacionalnoga lika rekonstrukciju, koristeći stilske, svjetonazorne osobine svoga doba, svog individualnog sluha i pogleda.

Etnološki rad Ljubića nastajao je u okolnostima obilježenim težnjama nacionalnog preporoda, gdje su faktor prostora, njegovo osjećanje bili vrlo aktualni. Svjetonazorni parametri pristaša ilirizma prožeti su doživljavanjem prostora obilježenog slavizmom kao nesumnjivom veličinom. Poetika slaven-skog prostora kod hrvatskih romantičara podrazumijevala je dva plana – bližnji,

južnoslavenski te onaj daljnji koji je predočavan virtualno kao nešto beskrajno, moćno s kojim je povezana i hrvatska nacionalna ideja. Osjećanje pripadnosti nekom velikom slavenskom kontinentu neizbježno prati hrvatski slavizam u njegovim različitim stilskim epohama od renesanse i nadalje. Vizija prostora kod Šime Ljubića izražena je upravo takvim opsezima, on vidi pred sobom slavenstvo – bliže koje stalno spominje, ali i daljnje koje je za njega obvezatna pozitivna konstanta. Naravno, oduševljenje slavenstvom koje Lovrić izražava na stranicama svojega rada bilo je opće mjesto tadašnjega romantičarskog slavizma. Kod hrvatskih iliraca to je imalo poseban značaj u stvaranju nacionalnog identiteta.

Hrvatski su idealisti iz doba romantizma imali analogije i u drugim slavenskim kulturama. S vremenom idealizirana slika hrvatskih zaljubljenika u slavenstvo, vjera u slavensku solidarnost sudarit će se s realnošću bližnjega slavenstva, ali ono udaljeno, najprije istočnoslavensko, nadugo će prebivati u magli idealiziranja hrvatskih slavenofila. Njihova predodžba o *slavstvu*, *slavjanstvu* ostat će mitologemom, dalekom od realnosti. Romantičarski slavizam iliraca, prožet vjerom u slavensko zajedništvo svojim je sadržajem bio blizak ukrajinskom slavizmu.¹⁰ Ukrajinski su romantičari gradili viziju slavenstva s obvezatnim naglaskom na istim pravima svih naroda bez dominiranja bilo kojeg drugog. Međutim, Ukrajinci suočeni s ruskim imperijskim hegemonizmom koji je negirao samo postojanje ukrajinskog naroda, za razliku od Hrvata, nisu mogli biti tako zaslijepljeni idealiziranjem Rusije kao središnjice slavenstva, što će biti trajna inspiracija hrvatskog slavizma. Kod Ukrajinaca stanje je bilo posve obratno – oni su morali dokazivati svoju osebnost upravo ruskome adresatu, kojeg su hrvatski slavenofili favorizirali (od Križanića i nadalje). Ako su Hrvati prebivali u dijalogu sa susjednom romanskom, germanskom ili drugom neslavenskom kulturom, što je u različitim okolnostima poticalo na identificiranje sa slavenskim svijetom koji je od Orbinija i nadalje figurirao u oblicima fantazmagorije, glorifikacije, Ukrajinci su se morali dokazivati upravo pred etnički, religijski srodnim narodom, slavenskom državom koja nije imala razumijevanja za slavensku ravnopravnost, a takav je bio ruski slavizam.

Ukrajina je bila suočena s problemom dokazivanja vlastitoga nacionalnog identiteta ubrzo nakon 1654. kada je u uvjetima iscrpljujućih ratova s pretenzijama Poljske sa zapada, provokacijama Tatara kao vazala Osmanlija s juga, potražila potporu od »jedinovjerne« zemlje Moskovije, što je u uvjetima vjerskih konfrontiranja XVII. stoljeća bilo osobito aktualno. Sjeveroistočni susjed već se širio prema napuštenim azijsko-sibirskim prostorima. Apel *get'mana* kozačke zemlje Ukrajine Bogdana Hmeljnyc'kog o potpori prihvatio je mo-

¹⁰ Više o tome: Paščenko, J., »Ideje slavizma u ukrajinskoj i hrvatskoj književnosti XIX. stoljeća«, *Komparativna povijest hrvatske književnosti*, Zbornik radova I. (XIX. stoljeće) sa znanstvenog skupa održanog 28. i 29. rujna 1998. godine u Splitu, Split, Književni krug, 1999., str. 7–24.

skovski car samo kao priliku za prisvajanje te bogate zemlje, iscrpljene ratovima s tada jednom od moćnih europskih država, Poljskom. Od akta pripajanja Ukrajine Moskovskom Carstvu i nadalje se u svijesti pripadnika Carstva stvaralo mitološko uvjerenje o Ukrajini kao onome što je uvijek pripadalo Moskovskome Carstvu, od XVIII. stoljeća – Rusiji. Iako su mnogobrojni putopisci, inozemni ili ruski svjedočili o posve drugoj mentalnosti pučanstva Ukrajine u odnosu na Moskoviju, u velikodržavnoj imperijskoj mašineriji stoljećima se trudilo da se izbriše nacionalna osobitost ukrajinskog naroda, da ona bude prikazan kao provincija, *Malorosija* matične zemlje *Velikorosije* i slično. Velika imagološka literatura Rusije o Ukrajini i njenome narodu obilježena je idejnom dominantom koja ne priznaje u etnokulturnome liku ukrajinskog pučanstva pozitivnih vrijednosti, državotvornih potencijala što je bila tipična forma nacionalnog diskriminiranja, poznatog u kolonijalnoj praksi. Takva je vizija Ukrajine široko izražena u ruskoj književnosti gdje će figurirati »Hohol«, Maloros kako je podrugljivo imenovan Ukrajinac u njegovom tradicionalno negativnom predočavanju. Negativan stav prema Ukrajini prenosio se iz prakse ruskoga imperija i u rusko-sovjetsku ideologiju u prikrivenom izgledu sovjetske propagande kao »družbe bratskih naroda«. S rušenjem sovjetskoga režima, u različitim ekstrapolacijama izražavao se ranije latentni antiukrajinizam s crtama kroničnog atavizma.

U složenom trokutu odnosa najvećih slavenskih zemalja – Ukrajine s Poljskom, a zatim Moskovijom-Rusijom, nastajala je i povećana literatura imagološkoga sadržaja. Problem identiteta naroda koji se imenovao kao Rus'ki, Ruteni, Rusini (Rus'ka Ukrajina i Bjelarus') nastajao je u XVI. i XVII. stoljeću kada su Poljska i Moskovija za sebe otkrivala postojanje ta dva drugačija naroda. Složeni odnosi između dvije tada najjače slavenske države (Poljska – Moskovsko Carstvo) praćeni su neizbježnim teritorijalnim pretenzijama na dvije buferne zemlje – Ukrajinu i Bjelorusiju, koje su doživljavale negativan stav od druga dva osvajača. Poljsko-ruska konfrontiranja utjecala su na to da ruski imperij potpuno negira činjenice postojanja ukrajinskog naroda kao samostalnoga pojma, dok su poljski autori bili svjesni razlika između Ukrajine i Rusije. Međutim, i s jedne i druge strane u stavu prema Ukrajini nisu se stišavale težnje svojatanja Ukrajine. Lik Rusije u poljskoj književnosti XVII. stoljeća najčešće je predočavan negativno, kao utjelovljenje zla, dok je kozačka, junačka Ukrajina interpretirana kao ono što treba oteti Rusiji, kao neosporivo vlasništvo Poljske. S druge strane, ni ruski romantizam nije se usuđivao potpuno negirati nacionalnu osobitost Ukrajine, ali ipak je nije doživljavao kao samostalan narod, nego kao poseban, privlačan, egzotičan dio velikoruske državnosti, čemu su pogodovale i zbrke oko naziva gdje su u tumačenju imena *Rus'*, *Malorosija*, *Ukrajina* ruski autori davali slobodu svojim velikodržavnim vizijama, ne brinući o istinitim spoznajama sadržaja tih

imena.¹¹ Zanimljivo je da i u poljskoj i u ruskoj književnosti romantizma nastaju »ukrajinske škole«,¹² gdje je ukrajinska tema predočena u stvaralaštvu niza pisaca uključujući i takve veličine kao što su Julijuš Slovacki, Aleksandar Puškin. Lik Ukrajine u djelima ruskih pisaca imao je dvoznačan sadržaj – ona se doživljavala, u duhu romantičarskoga slavizma, ili kao srodna slavenska zemlja, ili kao dio poljskog odnosno ruskoga teritorija.¹³ Međutim, postupno se u ruskoj ideologiji, a tako i književnosti, pojam Ukrajinca identificirao s likom predstavnika nacije manje vrijednosti te je biti Ukrajinac bilo slično dobiti biljeg nečega primitivnog, narodnjačkog, seljačkog.

Osim pritisaka ruskih vlasti negativnu je ulogu za formiranje nacionalne samosvijesti imala i nestabilnost u samoj ukrajinskoj sredini gdje su se intelektualci radije identificirali s jednom od osvajačkih strana, ruskom ili poljskom, a s jačanjem ruskoga imperija, pretvaranjem Ukrajine u provinciju, *Jugozapadni kraj*, tendencija prema odricanju od ukrajinstva, stapanja s ruskom sredinom postala je norma čemu je viši izraz – Gogolj (njegova pripovijest *Taras Buljba* je, između ostalog, i u neku ruku pravdanje vlastitog odricanja od Ukrajine, nestale kao kozak veličanstvene prošlosti). S druge strane, u ukrajinskoj sredini jačao je nacionalni otpor antiukrajinizmu. Kao odgovor agresivnom ruskom nacionalizmu nastajao je ukrajinski obrambeni nacionalizam. Ruski romantičarski nacionalizam izražavao je ideju »organičkoga razvoja« ruske kulture u kojoj je Ukrajina samo dio velikodržavne piramide i nezamisliva kao samostalna država. Ruski su romantičari bili prethodnicima daljih izražaja ruskog osvajačkog slavizma koji se izražavao kao rusko *slavenofilstvo*, *panslavizam*, *euroazijstvo* sve do ruskoga *boljševizma*. Bez obzira na društvene, političke promjene ukrajinska se tema u ruskoj ideologiji doživljavala s nepromjenljivom dominantom: Ukrajina je sastavni dio ruske državnosti.

Ruska književnost otkriva Ukrajinu od početka XIX. stoljeća, kada nastaje književnost putovanja i u kojoj lik Ukrajine »koleba se između neprijaznih i oduševljenih ocjena i svjedoči o stvaranju lika u isto vrijeme i tuđeg i poznatog«. ¹⁴ Ukrajina je u toj literaturi ili drugačija, s osobinama karakterističnim za poljsku kulturu, ili srodna ruskoj, tamo gdje je podijeljena između te dvije zemlje pripadala Rusiji. Negativan stav prema Poljskoj kao katoličkoj, neprijateljskoj zemlji prenosio se i na Ukrajinu pravoslavnu, a onda i dijelom

¹¹ Više o tome: »Ukrajina«, *Kolo*, 3, str. 171–340; Zagreb, jesen, 1997.; Paščenko, Jevgenij, »Kulturna baština Ukrajine«, *Hrvatska revija*, 2, str. 19–33; Zagreb, 2006.; Isti, »Ukrajinska filologija i prijevodi hrvatskih glagoljičkih knjiga na crkvenoslavenski jezik«, *Riječ*, sv. 3, str. 58–82; 2007.; Isti, *Etnogeneza i mitologija Hrvata u kontekstu Ukrajine*, Zagreb, 1999., str. 16–30. (Drugo izdanje, *Podrijetlo Hrvata i Ukrajina*, Rijeka, 2006.).

¹² Čyzevs'kyj, D., *Istorija ukrajins'koji literatury. Vid počatkv doby do realizmu*, Ternopilj, 1994., str. 366–371.

¹³ Škandrij, M., *V obijmah imperiji. Rosijs'ka i ukrajins'ka literatury novitnoji doby*, Kyjiv, 2004., str. 66.

¹⁴ Isto, str. 120.

grkokatoličku (u zapadnoj Ukrajini), što je utjecalo na stvaranje mitskih vizija o Ukrajini kao izvorno ruskoj zemlji na koju je posegnula katolička Poljska te je »pokvarila« ruski jezik koji se pretvorio u *malorusko narječje*, dok su Ukrajinci – ili pravi Rusi (*get'man Hmeljnyc'kyj*) ili izdajice (*get'man Maze-pa*) itd.¹⁵ Politička mitologija, stereotipiziranje, kanoniziranje vlastite fikcije u ruskoj literaturi o Ukrajini pretvorile su se u jaku tradiciju, koja je tijekom vremena stvorila toliko debele naslage antiukrajinizma da je stvar njihovog čišćenja srodna s Avgijevim konjušnicama. Ruski putopisi o Ukrajini počinju od samoga početka XIX. stoljeća i nižu se nadalje. Tko bi putovao Ukrajinom – od ruskih aristokrata, činovnika do Čehova, koji prolazi *Stepom* u istoimenoj pripovijesti (1888.), i mnogobrojnih pisaca nadalje – svi vide u Ukrajini najprije slikovitu zemlju sa stanovništvom *Hohli* kao utjelovljenjem pojma nezrelosti, primitivnosti (dok bi njihova zemlja bila predočavana kao egzotičan kraj), tuđi kraj koji treba tumačiti kao provinciju posve opravdano pripojenu ruskoj kruni itd. *Imago* Ukrajinca obvezatno bi uključivao crte primitivnosti, ljude slabo razvijene svijesti, kulture koja je ostala negdje na periferiji Rusko-ga Carstva i koju treba preporučiti »povratkom« tamo, ruskoj civilizaciji što je u biti pravdalo denacionalizatorsku politiku s iskorjenjivanjem ukrajinskog i usađivanjem ruskog jezika.

Takva vizija pripremala se već u ruskom prosvjetiteljstvu, u čemu su između ostalog sudjelovali i spomenuti prosvjetitelji, Voltaire, Gibbon, koji su u glorificiranju ruskih monarha neizbježno ulazili i u temu kozaka koje su eto ti monarsi humano prosvjetljivali kao zaostale barbare i koji su preporođeni zahvaljujući ruskome dvoru. Katarina II. bila je glavni inspirator Voltaireovih »spoznaja« o kozacima koje je on prenio u vrijeme dalekih Skita i Tatara *na obalama Crnoga mora* (!). Upravo tada (1775.) ruska je imperatorica završila likvidiranje kozaštva, uz uspješno asistiranje na ukrajinske zemlje doseljenih Srba, od kojih je general Tekelija predvodio operaciju prijevara kozaštva u pregovorima i njihovim zarobljavanjem. Ukinuvši konačno ukrajinsku autonomiju, uvevši umjesto getjmanskog ruski sistem uprave (1781.) te uvevši ruski sistem kmetstva (1783.), čime je završila akciju cara Petra I. pokrenutu na početku XVIII. stoljeća, carica je izjavila o Ukrajini (Malorosiji) da je »vratila ono što je nama oduvijek pripadalo«.

Ruski su putopisci s početka XIX. stoljeća nastavljali stvarati sliku Ukrajine kao barbarske, nerazvijene zemlje, varirajući opažanja francuskih prosvjetitelja, navodeći njihova imena u prikazivanju Ukrajine kao »folklorne mase« koja nije sposobna stvoriti neke državne ustroje. Kao jedan od razloga navodila se *prirodna lijenost*, nesklonost prema radu te je nerijetko lik Ukrajinca uspoređivan s određenim životinjama, Azijatima, što je vodilo prema

¹⁵ O religijskim prilikama u Ukrajini: »Ukrajina«, *Kolo*, 3, str. 171–340; Zagreb, jesen, 1997.; Evgen Paščenko, »Veliki hrvatski polemičar De Dominis i problem crkvenih odnosa u Ukrajini«, *Marko Antun De Dominis. Splitski nadbiskup, teolog, fizičar*, Književni krug, Split, 2006., str. 283–298.

rasističkom prikazivanju (*vol to je živ lik Hohola* ustvrđuje jedan od ruskih naobraženih putopisaca po *plebejskoj Malorosiji*).¹⁶ Putopisna literatura ruskih autora na ukrajinsku temu dovoljno je opširna te predstavlja primjer percepcije drugoga naroda sa stajališta imperijske svijesti. Ako je Poljska uglavnom doživljavana negativno kao katolička zemlja, Ukrajina je, iako pravoslavna, osim zapadnoukrajinskih regija u sklopu Austrijskog Carstva, opet oslikavana negativno kao prostor koji su naselili neki drugi, tuđi ljudi i taj prostor je neophodno oteti, vratiti kao vlasništvo ruske krune.

Imidž Ukrajine predočavan je u širokom spektru od komičnih, dobroćudnih likova iz provincije (Gogolj) do otvoreno negativnih, agresivnih, prožetih velikodržavnim šovinizmom. Potonje je prezentirao poznati ruski kritičar Visarion Bjelinskij. Premda je smatran »ocem ruskoga liberalizma«, u biti je tipičan apologet ruske kolonijalne politike koji je u svojoj viziji različitih naroda priznavao samo narode vodeće u Europi, prezirao »azijske«, dajući im rasističke karakteristike. Ukrajina je za njega utjelovljenje seljaštva, nesposobnog za stvaranje vlastite državnosti i zato pogodan materijal za izgradnju ruske nacije i države. Tvrđio je da je to pleme koje može imati samo pučke pjesme ali ne može imati vlastite pjesnike, a još manje – imati vlastite velike pjesnike. To je bilo izrečeno upravo kada je iz pučke sredine ukrajinski pjesnik Taras Ševčenko u poemi *San* (1845.) pretkazao pad Ruskoga Carstva, a u poemi *Kavkaz* (1845.) predočio žestinu ruske kolonijalne politike i otpor Čečena, pozivajući ih na neprekidnu borbu. Pjesme su se širile potajno, u spisima, a autor je uskoro uhapšen i odlukom samoga cara lišen slobode i poslan u kazahstanske stepe sa zabranom da piše i slika. Bjelinskij je s ganućem pisao o Ševčenku, tvrdeći da su ti paskvili »jednostavno tupi i banalni« te se veselio da su pjesnika mrske mu Malorosije »protjerali na Kavkaz vojnikom. Nije mi žao; kad bi ja bio sudac, uradio bi ne manje«.¹⁷ Ševčenko je dokazao i Rusiji i svijetu da su Ukrajinci drugi narod sa svojim jezikom i svojom književnošću, a Bjelinskij je kao »liberalan« nacionalist demonstrirao nesposobnost ruske »liberalne« elite da prihvati taj drugi narod kao ravnopravan.

Ruski šovinizam stimulirao je otpor, neprekidnost ukrajinskog nacionalizma koji je stoljećima, uz nemilosrdne represije pružao otpor u obrani nacionalnog identiteta. Kao odgovor na diskriminatorску politiku nastajala je *kontrakultura* prožeta otporom imperijskoj literaturi. Kada je Šime Ljubić objavio svoje djelo s apeliranjem ka slavenstvu, u Kijevu su se ukrajinski intelektualci, ujedinjeni u političkom društvu *Ćirilo-Methodijevo bratstvo* zalagali za ono što je Šime Ljubić dokazivao nastavljajući dijalog sa susjednim romanskim sugovornikom i vjerujući u razumijevanje i podršku negdje tamo,

¹⁶ Isto, str. 138.

¹⁷ Isto, str. 203–204.

u dalekoj Slaviji. Članovi kijeuskog bratstva uznošili su ideju slavenstva s nemalim nadahnućem, kao i hrvatski preporoditelji. Oni su također tražili crte nacionalne individualnosti u etno-folklornim obilježjima, što je demonstrirao i Ljubić, nastupajući u duhu vremena i kao jedan od folklorista. Za razliku od hrvatskog etnologa, njegov ukrajinski suvremenik, osnivač toga bratstva Mykola Kostomarov, prebivajući u sličnome stavu spora, dokazivanja nacionalne osebujnosti, adresirao je svoje poruke ne etnički drugačijoj sredini nego upravo slavenskome oponentu – Rusiji.

Sa svojim je radovima Kostomarov nastupao kao prvi znanstvenik istočne Europe koji je radikalno promijenio stav prema metodološkim principima povijesnih istraživanja. Ne deskribiranje događaja i osoba, nego povijest naroda u njegovoj sociokulturnoj cjelovitosti i jedinstvu različitih životnih sfera postavio je u osnovu istraživačke metode. Kao istoriozof Kostomarov je težio prema iracionalnom zadubljanju u povijesnu bit ukrajinskoga čovjeka, što je izrazio u manifestu bratstva *Knjiga bića ukrajinskog naroda*. U radu *Dvije rus'ke narodnosti*, gdje je pokazao iskonsku pripadnost imena *Rus'* ukrajinskome narodu, taj je znanstvenik predočio bitne razlike svoga naroda u odnosu na Moskoviju. Ona je predočena kao srodna, susjedna, slavenska, ali ipak *Drugačija*. Tim radovima, osobito usporedbama ukrajinskog naroda s ruskim, kao prvim znanstvenim pokušajima karakterologije¹⁸ dva slavenska »plemena«, Kostomarov je položio put prema znanstvenoj imagologiji u ukrajinskoj teoriji etnosa i književnosti.¹⁹

Cjelokupan ukrajinski romantizam svojim sadržajem, težnjama, uključujući i takvu značajnu komponentu kao metode, način stvaranja *etnokulturnoga identiteta*, blizak je hrvatskome i zahtijeva detaljne, svestrane analize. Ukrajinska paralela kao izraz sličnih težnji i stavova u idejno srodnim slavenskim kulturama, između ostalog hrvatske i ukrajinske, predstavlja značajno tlo za razumijevanje slavenstva kod Hrvata i drugih idejnih osobitosti hrvatske kulture prve polovice XIX. stoljeća. U tome svjetlu etnološka djelatnost Šime Ljubića dobiva svoju logičnu utemeljenost i tipološku srodnost. Njegovo obraćanje folklornoj građi ima svoje analogije u drugim kulturama kao izraz težnje da obrazloži nacionalnu osebujnost naroda što seže u historiografski predromantizam. Slično je tome da Ljubić polazi od djela nastalog u prosvjetiteljskome razdoblju, ugleda se u rad svog sunarodnjaka iz predromantičarskog doba; ukrajinski su predromantičari gradili nacionalni *imago* na temeljima bogate folklorne tradicije. Historiografski predromantizam koji se razvijao u društveno-filozofskom i kulturno-povijesnom sistemu prosvjetiteljstva bio je prijelazno razdoblje prema romantizmu. Prvi su pokušaji teoretskog osmišljavanja ukrajinskog folklora prožeti njegovim doživljajem kao izraza »prirode«

¹⁸ Čyževs'kyj, D., *Narysy z istoriji filosofiji na Ukrajinu*, (Prvo izdanje, Prag, 1932.), Kyjiv, 1992., str. 153.

¹⁹ Nalyvajko, D., nav. dj., str. 29.

naroda i nacionalnoga karaktera.²⁰ U ozračju folklorističkog predromantizma razvijala se ne samo književnost nego i etnologija, folkloristika, što je izrazila osobina slavenskih kultura prve polovice XIX. stoljeća.

U predočenome kontekstu rad Šime Ljubića *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji* nastao je posve logično, adekvatno općim tendencijama u hrvatskoj znanosti, književnosti s tradicionalnim slavizmom; u hrvatsko-talijanskome dijalogu, u nastavku tradicija prosvjetiteljstva, u obraćanju narodnoj tradiciji kao značajnom elementu imagološke literature. Ljubić je na početku znanstvene djelatnosti i nastupa kao jedan od predstavnika etno-folklorne aktivnosti koju doživljavamo kao izraz početaka hrvatske etnologije prve polovice XIX. stoljeća. Obraćajući se poznatom djelu Fortisa o narodnoj kulturi Morlaka, mladi hrvatski rodoljub ne negira to djelo u cjelini, iako je svjestan njegovih određenih tendencioznosti. Za njega je putopis Fortisa – konstrukcija iz prošlosti u kojoj on vrši svoje nadogradnje. Autor doživljava Fortisove pojmove kao polazna stajališta kojima daje novi sadržaj rukovodeći se spoznajama iz tadašnje znanosti, pružajući joj svoje proživljavanje. Njegov rad nastupa kao izraz etnološke misli doba romantizma u stavu prema prosvjetiteljstvu njegovog »sugovornika«. Morao je biti upoznat s tadašnjim tendencijama u etnologiji gdje je vodeći pravac – mitološka škola, nastala upravo na početku XIX. stoljeća u Njemačkoj pod utjecajima usporedbeno-povijesnog indoeuropskog jezikoslovlja. U uvjetima nacionalnog uzdizanja ta se znanost osobito zanimala za narodnu kulturu. Evolucionizam kao prva teoretska škola u etnologiji prve polovice XIX. stoljeća kao da se osluškuje u iskazima Ljubića, upoznatog s tadašnjim znanstvenim izvorima, od zapadnih do istočnih i domaćih. Takva poznavanja izražavaju se u citiranju znanstvenih autoriteta, u interpretiranju određenih pojmova iz etnologije, folkloristike.

U poglavlju »Istočanje Morlakah« autor je morao dodirnuti pitanje nastanka onih koji su za njega upravo Dalmatinci. U tumačenju njihovoga podrijetla blizak je povijesno-kulturnome pravcu evolucionizma smatrajući da je sadašnje stanovništvo *po Dalmaciji* nastalo u dubokoj prošlosti opće ljudske zajednice rasprostranjene *od Jadranskog do Smerznutoga mora*, kako to navodi i Fortis. Govoreći o etničkom supstratu koji je ipak potisnut posve drugim migracijskim masama, slavenskim, on ne prihvća povezivanje nekih istraživača *jezika slavjanskoga i naričaj starih Illirah*, podržavajući one koji upućuju na različitost prethodnika (Ilira) i doseljenika (Slavena), kao što ne prihvća primjere podudarnosti u leksiku Slavena i drugih naroda. Morlaci su Slaveni što potvrđuje njihov jezik i običaji, tvrdi Ljubić. »Ovi slavjanski narod, izhodeći iz deržavah kod Cernog mora i prihodeći Bulgariu i Bosnu, u vreme Ercega Hervorje malo po malo nastanio se u Dalmaciji« (str. 9–10) – ocrtava

²⁰ *Istorija ukrajins'kogo literatury XIX stolitt'a. U dvoh knyгах. Knyga perša, Za redakcijeju akademika M. G. Žuzlyns'kogo, Lybid', Kyjiv, 2005., str. 234.*

pisac genetski put Morlaka. U tumačenju etimologije imena on se suzdržava od povezivanja naziva s nekim srodnima leksičkim formama smatrajući to pogrešnom metodom i drži se uvjerenja o nemogućnosti spoznavanja podrijetla naziva zbog odsustva pouzdanih izvora. U tim opažanjima Ljubić je daleko od zanesenosti prethodnika, ali nešto podcjenjuje značaj supstrata, opet zbog određene zanesenosti slavenstvom što je bila tipična pojava njegovog vremena.

Imagološke motive opažamo već u poglavljima koja predočavaju građu o društvenim odnosima, običajima, normativnoj kulturi. Za razliku od Fortisa koji odmah iza problema etimologije, raseljavanja Morlaka govori o hajducima kao specifičnoj pojavi s negativnom obojenošću, Ljubić ističe pozitivne osobitosti u čemu ponavlja određene situacije kod Fortisa ili ih nadopunjuje. Kod jednoga i drugoga pisca spominje se *gostoljubstvo* koje fascinira Fortisa i koje, ne bez ponosa, ponavlja Ljubić, citirajući talijanskoga gosta. Ako je za Fortisa gostoljublje Morlaka izraz egzotične kulture, za Ljubića je primjer nacionalnih vrлина. Međutim, radi se o univerzalno rasprostranjenoj društvenoj instituciji poznatoj kod mnogih naroda, kategoriji poznatoj u etnologiji kao *Gastfreundschaft, Hospitality, Hospitalite*. Potječe još iz prvobitnoga društva, posebice kao etiket obrane kod stanovništva, nezaštićenoga državnom vladom – nomada, stočara ili gorštaka. Dakle, oba autora ne doživljavaju tu kategoriju kao jedan od izraza duboke starine običaja na tome prostoru. Upravo ta kategorija, zajedno s drugima, mogla bi poslužiti kao predmet za razmišljanje o funkciji arhaičkih rituala u formiranju normativne etike na prostoru *Morlaka* koji su nastavljali te prastare tradicije. Ljubić ne ulazi u ta pitanja, on samo ustvrđuje da je Morlak – »rodjeni gostoljub i plemenit«. Nastavlja za Fortisom i opažanje o ritualnim izražajima srdačnosti prema gostu, koje mora izraziti »divojka najstaria obitelji ili nevista skoro dovedena«. Takva je ritualnost također povezana s kompleksom onih značaja koji su se povezivali s institucijom gostoljublja. Krugu arhaičkih normativnih odnosa koji su povezani s pojmovima *plemena, roda* pripadaju izražaji poštovanja prema *domorodnom čoviku* što je zadivilo Fortisa i što također navodi Lučić. Nastavljajući temu etiketa, kao da ne teži idealizirati opću sliku, nego biti realan u prikazivanju, Ljubić upućuje na dosta značajnu kategoriju kulture kao *higijena*. On se divi da »Morlakinje deržu se čiste dok su za odati se, al netom ustanile su se, sveršeno zapuštaju se« (str. 19). Istim motivima objektivnosti moglo bi biti protumačeno opažanje o rastrošnosti Morlaka. Spominje se *vrime pirovanja* kada *oni jidu i piju netriježno*. Međutim, radi se o vrlo bitnom izrazu društveno-gospodarskih odnosa, socionormativne kulture kao *pir*. Vrlo arhaičnoga podrijetla, ritual kao *pir* seže još u prvobitno društvo, imao je prestižnu funkciju, demonstrirao autoritet, imućnost i upravo u takvim izražajima figurira kod Ljubića. Spominju se i *zdravice* koje već dobivaju kršćanske elemente kao tipičan proces kristijaniziranja poganskih tradicija. Kao i kod Fortisa, iza

raastrošnosti spominje se štedljivost. Autor u krugu odnosa u kući spominje i takav patrijarhalni lik kao *starješina kućni*, gdje se radi o odjeku vrlo stare kategorije povezane s prastarom institucijom rodbinskih odnosa koji su ocrnjeni kod Ljubića te nisu opaženi kod Fortisa.

Fortisova divljenja izrazima *prijateljstva*, čuđenje i zgražavanje nad izrazima neprijateljstva dobivaju svoj nastavak i kod Ljubića. Prijateljstvo se doživljava kao vrlina, koju autor uspoređuje s kršćanskim vrijednostima slavenstva. Međutim, bratimljenje je također odjek duboke arhajike. U Ljubićevom opažanju o pobratimstvu vidi se tipičan proces kristijaniziranja običaja koji sežu u pogansko doba. Muški savezi kao društvene institucije, spolnogeracijske organizacije bile su vezane za strukture vlade, društvene odnose, za pojmove rata, družine, bratstva i bile su povezane s obredom bratimljenja. Pobratimstvo kao institucija ritualnoga rodbinstva, sama ritualnost sklapanja bratskih veza poznati su narodnoj tradiciji svih Slavena, a osobito su se održali na Balkanu. Kod istočnih Slavena bratimljenje se odražavalo u nekim formama vojnih udruga, između ostalog kod kozaštva koje je svojim nastankom bilo različitim vezama uključeno u istočne, azijske, kavkaske tradicije. U svojim osnovama pobratimstvo i njegovi atributi posebno su poznati narodima Kavkaske regije gdje je razvijeno bratimljenje krvlju te drugi rituali. Predočavani Ljubićem izražaji toga rituala *kod Morlaka* mogli bi biti protumačeni kao još jedno svjedočenje o običajima koji sežu u duboke arhajike te su bili poznati ne samo Slavenima nego i stanovništvu drugih prostora.

Suprotno osobinama prijateljstva nastaje neprijateljstvo te oba autora govore o njemu, doživljavajući ga s etičkih stavova, najprije prigodom komentiranja običaja krvne osvete. Kao i Fortis, o neprijateljstvu Ljubić govori s ogorčenjem spominjući s etičkih stajališta osvetu, krvavu košulju, dug osvete i drugo. U prikazivanju osvete on uglavnom primjećuje ono što je opazio njegov prethodnik. Međutim, *krvna osveta* koju navode pisci također je duboko arhaički čin vezan uz sukob, rat kao kolektivnu formu rješavanja konflikta. Nastavak ili rješenje konflikta kroz osvetu koju spominju oba autora odraz su običaja obvezatnoga odgoja djece, dosta rasprostranjenog kod mnogih naroda. Taj običaj odgoja, prenošenja memorije o osveti također je našao odraz u opažanjima talijanskog i hrvatskog autora. Oni prikazuju čin osvete više s etičkih stajališta, ocjenjujući ga kao barbarski običaj. Ljubić opaža duboku ukorijenjenost tog običaja, osuđujući ga s kršćanskih stajališta: »osveta tako je utemeljena u srcih ovoga naroda, da i sad imao bi se potruditi župnik za korenom izguliti je« (str. 22). I u ovome slučaju radi se o vrlo arhaičkom činu univerzalno rasprostranjenom još u prvobitnome društvu i osobito kasnije – kao forma kolektivne uzajamne zaštite. Krvna osveta na razini pojave nastupala je kao kazna krivaca i smatrala se ne samo obvezom, nego i svetim dugom. Od rodovske osvete krug osvetnika se sužavao do patronimije, zatim do najbliže rodbine. Pomirba putem materijalne kompenzacije koju spominju

oba autora spada u sklop tog običaja. U takvoj se formi očuvala na Balkanu, osobito u Albaniji, južnoj Italiji, Japanu.²¹ Takvi primjeri, opaženi u različitim sižeima kod Fortisa, nadopunjeni Ljubićem, upućuju na tragove duboko arhaičkih rudimenta na prostoru *Morlaka* koji su u različitim formama preuzimali i Slaveni, iako nisu bili nepoznati potonjima (*vira* kod istočnih Slavena), što samo još jednom signalizira o tijesnoj povezanosti tradicija, etničkih prožimanja na tome prostoru.²²

U istu skupinu običaja iz duboke prošlosti spada i pojam *Otmice*, koji kratko spominje Fortis. Ljubić toj temi daje više prostora, govoreći o jednoj specifičnoj, glede rasprostranjenosti, formi društvenoga statusa žene. Akt otmice seže u patrijarhat s dominiranjem muškoga statusa i uvođenjem mnogobrojnih institucija i normi obespravljenosti žene – kao kupovni brak, poliginija, ropstvo, levirat i drugo. Kao dosta star podrijetlom, akt otmice zanimljiv je svojom rasprostranjenošću, između ostalog kod kavkaskih naroda. Ritual otmice nevjeste ima duboke historijske korijene te se spominje u antičkoj tradiciji gdje počesto figurira siže vezan za krađu žene. Spominje se u staroukrajinskom pravnom spisu poznatom kao *Rus'ka pravda* (Kijev, XI. stoljeće) u kojemu je opažen niz podudarnosti s *Poljičkim statutom*. Drugi značajan staroukrajinski spis poznat kao *Povijest vremenih ljeta* kijevskog autora Nestora, govori o otmicama djevojaka i žena poznatim u X. stoljeću. Tragovi toga običaja koji vodi od istočnih azijskih naroda, preko Kavkaza, Ukrajine bilježi i Poljički statut (u članku 113). Ljubić u svojem poglavlju daje zanimljiva svjedočenja o pojavi otmice koja se smatra rijetkošću u hrvatskoj pučkoj tradiciji ali ima analogije u staroukrajinskim dokumentima.²³

Osim arhaičkih rudimenata navode se i izrazi suvremene naravi. Fortis u poglavlju »Prirodni darovi i vještine« tek uzgred spominje sklonost morlačkih pastira čitanju knjiga s kršćanskim sadržajem. Ljubić tu osobinu razvija u poglavlju »Bogoštovanje« odnosno katoličanstvo, čime nadopunjuje lik Morlaka kao vjernika i to rimske crkve, što je manje opaženo kod autora prosvjetiteljskoga doba i značajno izraženo u vrijeme, odnosno u djelu Ljubića. Za njega je važno naglasiti pripadnost Morlaka općem hrvatskom odnosno europskome krugu. Autor osjeća posebnu značajnost takvoga predočavanja, s obzirom na isticanje talijanskog putopisca egzotizma, barbarskih elemenata kod Morlaka. Takav pristup je dosta karakterističan za prosvjetiteljsku metodologiju, ali Ljubić kao predstavnik romantičarske imagologije oponira tim stajalištima nenametljivo, on prikazuje posve logičan proces potiskivanja

²¹ Koch, K.-F., *The anthropology of warfare*, Reading, Mass, 1974.

²² Tolstoj, N. I., »Magičeskiye obrjady i verovanija, svjazannyje s južnoslavjanskimi 'odnomjesjačnikami' i 'odnodnevniki««, *Malyje formy folklora*, Moskva, 1995., str 144–164.

²³ Više o tome: Evgen Paščenko, *Etnogeneza i mitologija Hrvata u kontekstu Ukrajine*, Zagreb, 1999., str. 276–285.

arhaičkih običaja kršćanstvom. Crkva je značajan sudionik duhovnoga, moralnoga života, pastir, kako to kaže Tommaseo kojeg Ljubić počesto citira.

Poglavlje »Svetkovine« ilustrira dosta bitnu osobinu – prožimanje arhaičke tradicije poganskoga podrijetla s kršćanskom koja je poprimila određene obrede, što autor i prikazuje u nizu epizoda. Ta su poglavlja s naglaskom na religioznosti, a onda i s opisivanjem *svetkovina*, morala od strane predstavnika romantizma uputiti na ono što nije opazio talijanski promatrač koji odmah, prema prosvjetiteljskoj tendenciji upućuje na *vrlo čudnovata vjerska poimanja*, odnosno *praznovjerja* (str. 44). Za romantičare vrhunac *imaga* je folklor kao prirodan izraz »narodne duše«, nacionalnih osobitosti, kao izraz bogatstva univerzuma. Zato Ljubić daje ono što Fortis nije mogao opaziti i što je za Ljubića važno u predočavanju nacionalne osobitosti Morlaka – folklorno bogatstvo koje on prikazuje uz *bogoštovje*, *svetkovine* interpretirajući ih kao uzajamno povezane duhovne kulturne vrijednosti.

Naravno, kod Ljubića nisu zaobiđena ni praznovjerja ili *Učitanja* koja su prikazana kao nemili ostatci prošlosti koji se prepliću s kršćanskim vjerovanjima. On ne propušta već na početku naglasiti da su Morlaci pobožni, »ponose duhovnim pastirem, i prem da bez sumnje vjeruju i stanovito uzderžuju naš presveti zakon« (str. 40), ali uz to ipak priznaje da su Morlaci »ništa ne manje uporno« podložni praznovjerju. Time je autor još jednom uputio na ono što je bitna crta cjelokupne kulture toga prostora, u kojem se uz različita povezivanja opaža i snažna poganska komponenta kao dio trajne kulturne simbioze. Ljubić slijedi Fortisa te ponegdje prenosi različite epizode koje ilustriraju praznovjerja, ali većinom ih proširuje novim spoznajama. Takvoj težnji pripada i poglavlje »Badnjaci« u čijem prikazu opet opažamo prožimanje poganskog običaja s elementima njegovog osmišljanja u kršćanskome duhu kao obred koji se vrši *uoči Božića*. Govoreći o *koledovanju*, Ljubić navodi spoznaje kod drugih naroda i spominje Karamzina, ruskog povjesničara, autora *Povijesti ruske države*. Bio je pristaša ruskog imperijalizma, trudio se opravdati kolonijalnu politiku carizma u ime očuvanja velike države. Takva su uvjerenja stimulirala nastanak koncepcije *narodnosti* kao dio imperijskog amblema Rusije (samodržavlje, pravoslavlje, narodnost) i utjecala su na imperijski stav književnika prema kolonijama kao Ukrajini, Kavkazu, Sibiru.²⁴ Folklorna komponenta u interpretiranjima služila bi ideji povezanosti ruskog pučanstva s vlastodršcima. Ljubić, naravno nije upoznat s takvim stavovima, za njega je Karamzin samo jedan od predstavnika slavenstva i on ga navodi u vezi s koledama poznatim, kako kaže, kod mnogih Slavena. Uz to, spominjući osim Rusa, Poljake, Čehe, Slovake i naravno Vuka Stefanovića, nije, kako se može pretpostaviti, imao dovoljno spoznaja o Ukrajini koja je tada

²⁴ Hokanson, K., »Literary Imperialism, *Narodnost* and Pushkin's Invention of the Caucasus«, *Russian Review*, nmb.53, 3, str. 336–352; 1994.

već bila pokrivena ruskom informativnom blokadom srodnom povijesti Karamzina. Međutim, ukrajinski materijal koji obiluje koledama govori o dubokoj arhaičnosti toga vjerovanja iz ciklusa zimskih blagdana. Ljubić se čudi da »i kod nas Koleda za čudo rasprostranjena« (str. 46) iako bi mogao pronaći nemalo poticaja za razmišljanje o mogućim analogijama slavenskih folklornih tradicija iz doba praslavenskog zajedništva.

Daljnja poglavlja posvećena su materijalnoj kulturi, etno-folklornim komponentama i obilježena upravo imago-loškim osobinama. Pisac je nadahnut svojom Dalmacijom, predočava njen lik u kolu drugih, kako citira jednog od autoriteta, *jugoslavenskih sestara* gdje oduševljenje zajedništvom nema granica. Kod njega je Morlak-Dalmatinac najprije vrsni ratnik, odlikuje se »hitrinom uma i nekim naravskim duhom koji uzrok je, da Morlak se prihvati kojemu drage stvari, čini ga vredna u svakoj versti poslovanja« (str. 47) – takvim karakteristikama pisac stvara kontekst za predočavanje hajdučkoga lika kojeg Fortis ipak nije dovoljno shvatio i pročitao. U opravdavanju hajdučije kao jednog od izraza nacionalnih vrлина koje su njemu bliže, razumljivije nego inozemcu, hrvatski je autor blizak ukrajinskim piscima XIX. stoljeća koji su težili rehabilitiranju časti *kozaštva* (društvena kategorija tipološki bliska hrvatskim hajducima) koje su ruski autori prikazivali kao nešto egzotično, smiješno ili razbojničko, nedostojno poštovanja. Takvim stavom prema ukrajinskoj ratobornosti pravdala se politika Katarine II. koja je uspjela kozaštvo, militantnu okosnicu ukrajinske neovisnosti, likvidirati, pretvorivši kozake u regularne satnije ruske vojske ili u kmetove moskovskih, peterburških vladara. Kod Lovrića »ajduci su proslavljeni kao slavni vitezi kod Morlakah« (str. 48) čime je autor implicitno osporavao njihovu negativnu viziju kod Fortisa. Značaj hajduka se potvrđuje i etičkim argumentom izraženim u kolektivnoj memoriji, gdje su hajduci – opjevani junaci te autor upućuje na to da »u njihovu spomenu velekreat mnogo narodnih pjesama izpjevaju« (str. 48).

U oslikavanju materijalne kulture Ljubić nastupa više kao etnolog. U krugu njegove pozornosti niz je kategorija koje figuriraju u europskoj znanosti XIX. stoljeća. To su najprije osobitosti poljoprivrede, obrade zemlje, obrade oruđa, piće, hrana, narodna tehnika i niz drugih tipičnih pojmova etnologije. Međutim, autor ne nastupa kao neutralan promatrač koji samo deskribira postojeće stanje o kojem je, kako možemo suditi, saznavao iz pisanih izvora, ali i na terenu, nego kao predstavnik svoga doba interpretira te izražaje materijalne kulture s rodoljubnim stavovima. Ali, što je posebno važno naglasiti to nije rodoljublje u stilu davorija nego autor izražava kritičan, pragmatičan stav prema postojećem stanju u gospodarstvu. On želi prosperitet svojoj zemlji te upućuje na mogućnosti razvoja različitih grana poljoprivrede, kao maslinarstva, proizvodnje vina, murve drugih grana gospodarstva za koje je potrebna bolja organizacija rada: »Ja ne želim Dalmatincu niti bolju zemlju, niti dražje ponebje; ono što svim srcem hotio bi da bude kod njega, jest

obertnost dobro upravljena...« (str. 52). Pisac stvara viziju zavičaja, preobraženog u sređeni, obrađeni poljoprivredni kraj zahvaljujući najprije *dobro obertnosti*. On vidi uzore Dalmacije u drugim europskim zemljama te želi da njegov zavičaj bude na razini tadašnjih dostignuća kao u *Fiandri, Olandi*. Pisac zdušno zaziva *onu prosvetljenu razumnost na pomoć Dalmatincima* koja je nadahnjivala i druge europske narode da preobraze svoju zemlju, on vjeruje da se upravo narodnim snagama, uz odgovarajuću naobrazbu može postići ideal nacionalnoga preporoda. Stvoren *imago* zavičaja ispunjen je rodoljubnim nadahnućem, prožet svjetonazorskim osobinama prosvjetiteljstva i romantizma na kojima se gradi autor.

Kao etnolog Ljubić nastupa i u poglavlju »Odića« gdje detaljno prikazuje lik, vanjski izgled Dalmatinca kroz tu značajnu kategoriju materijalne kulture. Imaginativna komponenta izražava se u tumačenju nekih osobina odjeće kod žena što »svagda očim Italianca smišna jest« (str. 56). Naime, autor upućuje na ono što u etnologiji ima značaj signifikativnih i ritualnih funkcija odjeće. Vodeći se imagološkim pobudama, Ljubić upućuje na znakovnu funkciju određenih elemenata kao razlikovnost odjeće u različitim regijama, *biljeg od njihovog djevičanstva* i dr. Da ipak etnološka znanost još nije samostalna disciplina svjedoči njegov scenarij stvaranja *imago* zavičaja vođen ne toliko znanstvenom logikom stručnog etnologa, nego težnjom da dočara viziju života kroz etno-folklorne i druge elemente i zato on od prikazanog vanjskog oblika prelazi na druge vrste običaja, obreda koje dočaravaju lik, život Morlaka. U krugu njegovih prikazivanja su vjenčanja, *prisobnosti i rodjenja*, žilište, interijer, oruđa domaće uporabe, prehrana (*jeća i stvari domovne*).

Posve imagološku funkciju ima i poglavlje o jeziku koji, kako se naglašava u epigrafu, *je duh čovika, duh naroda (Tomm)*. Naravno, predočen je u duhu nacionalnoga preporoda, odnosno hrvatskog romantičarskog slavizma s naglašavanjem ne samo slavenskog podrijetla, nego i općeslavenskog odnosno jugoslavenskog značaja jezika u njegovoj ujedinjavajućoj funkciji. Faktor različitosti nije toliko nebitan, na prvome mjestu je upravo *jedan pravi*, odnosno izvorni zajednički jezik. Prema određenoj tradiciji glorificiranja jezika svog zavičaja (kao na primjer Juraj Križanić, koji je smatrao da je govor njegovog zavičaja onaj pravi slavenski), Ljubić smatra da upravo »jezik Morlaka« *jest najbistriji*. Autor tvrdi da je »ovaj Slavjanski jezik, donesen ovdje u kute sedmoga vika kad narodi slavjanski potopili su ilirske države« (str. 74), te je očuvao izvornost. Ljubić se drži uvjerenja da taj jezik sadrži glavne osobine *slavenskog jezika* što je bilo karakteristično za slavenski romantizam cjelovito te ima svojih analogija kod drugih slavenskih rodoljuba. Ljubić citira inozemne autore, najprije Talijane u njihovim odazivima o jeziku kod Dalmatinaca, što opet karakterizira upravo hrvatsku dalmatinsku sliku, razlikuje je od drugih Slavena, između ostalog i od Ukrajinaca gdje se imagološka slika daje kroz viziju susjednih slavenskih pisaca.

Jezično je bogatstvo u duhu romantizma ponajčešće potvrđivano kroz usmeno stvaralaštvo te autor navodi primjere iz svog sakupljačkoga rada, ostvarivanog između ostalog i neposredno »u Starome Gradu, na Hvarskom otoku, varošu, u kome punom rukom takovo blago umstva i jezika nahodi se razasiano« (str. 79) i poziva *domorodce* na sakupljačku djelatnost. U duhu glorificiranja *slavjanstva*, njegovog jezika govori se o poslovicama, *spivanju i pisništvu*, spominju se *tanci i igre*. Svjesno slijedeći Fortisovu kompoziciju, iako se ne drži striktno tog uzora, Ljubić nadograđuje neka poglavlja talijanskog autora vlastitim spoznajama domorodca te između ostalog upućuje na određeni rudiment poganske mitologije. Time se Ljubić približio važnoj temi rekonstruiranja mitološke kulture kod Hrvata. Između ostalog, autor opaža i takav izričit proces kao prožimanje mitološke kulture slavenskih pogana s poganskom kulturom supstrata. Ljubić to predočuje na primjeru *kola* za koje smatra da je preuzeto od Ilira, što je poznato i kod Grka, Arbanasa. Međutim, ritualni plesovi vezani za solarni kult bili su poznati i kod Slavena (horovod, korogod i dr.) te su se prožimali s balkanskom arhajikom, što je široko izraženo na prostoru južnoslavenskih raseljavanja. Pisac spominje i druge odjeke mitoloških vjerovanja koje navodi i Fortis, međutim Ljubić nije, bar u ovome radu, nastupao prema građi mitološkog sadržaja kako bi to zahtijevala mitološka škola, dosta razvijena u doba romantizma. Ona, kako se čini nije uzela maha na hrvatskom znanstvenom terenu, poprilično bogatom mitološkom informacijom koja će doživjeti svoja istraživanja kasnije, između ostalog kod Natka Nodila, nezasluženo podcjenjivanom u hrvatskoj znanosti.

U zaključku svojega pregleda autor naglašava da je stvarao na narodnim izvorima lik Morlaka da bi pokazao njegove osobitosti, uputio na nacionalnu osebnost izraženu kroz narodne običaje. Na takav način Ljubić je potvrđivao upravo imagološku funkciju svoga rada.

Naravno da je etno-folklorna djelatnost Ljubića imala svoje analoge u drugim slavenskim zemljama na što je upućivano tijekom ove analize. Slično doživljavanje pučke tradicije bilo je karakteristična osobina vremena kada je objavljen rad hrvatskog autora. Folklor je počesto osmišljan u kontekstu upravo nacionalnog identiteta, u vezi s likom nacije. Međutim, obraćanje folkloru u različitim slavenskim sredinama imalo je različite motivacije. Slavenske su kulture u doba romantizma prožete folklorizmom u smislu uporabe usmene književnosti u različite svrhe, ali osobito je izražen reprezentativni aspekt. Ljubić kao mladi hrvatski rodoljub počeo je svoj etnološki rad kada je iza njega već bilo cijelo doba ispunjeno aktualiziranjem folkloru kao značajne komponente nacionalne atributike. Putovanja u slavenske zemlje, dinamična dopisivanja slavenskih znanstvenika, objavljivanje zbirki u specijalnim izdanjima izričita su osobina slavizma u doba romantizma, što je predočeno nizom značajnih imena koja su povezana i s razvojem folkloristike.

Već 20-ih godina XIX. stoljeća poljski sakupljači Z. Dolenga-Hodakovski, K. Brodzinski započeli su romantičarski pravac poljskoga *narodoznavstva* koji dalje nastavljaju Vaclav Zaleski, Žegota Pauli, Vujcicki te niz drugih autora. U Češkoj i Slovačkoj nastaje cijeli folkloristički pokret s poznatim imenima kao što su J. Kollar, P. Šafarik, V. Ganka, F. Čelakovski, F. Sušil, L. Štur, K. Erben i drugi. Bugarsku folkloristiku započinje J. Venelin, nastavlja V. Aprilov dok u isto vrijeme počinje svoju djelatnost V. Karadžić kojega Ljubić počesto spominje u duhu ilirskoga slavizma kroz lik Ljudevita Gaja i druge gdje je folklor na istaknutom mjestu, što svjedoči i djelatnost Stanka Vraza.

Neposredno u vrijeme objavljivanja Ljubićevih *Običaja kod Morlakah u Dalmaciji* izašla je publikacija L. Ilića-Oriovčanina *Narodni slavonski običaji* (1846.). Nastavlja se etno-folklorna djelatnost širom slavenskih kultura, ali s različitim ciljevima, najprije zbog političkih razloga – težnjom prema nacionalnoj neovisnosti. U doba romantizma jedino je ruska znanost pripadala kulturi s državnim statusom, dok je za druge narode bio aktualan problem nacionalnog oslobođenja. Za ruske slavenofile ruska *narodnost* tijesno je povezana s pravoslavljem te je Kirijejskij objavljivao *duhovne pjesme* smatrajući ih izrazom »ruskoga narodnoga duha« (*Russkije narodnye pesni, sobrannyje P. Kireevym. č. I. Russkie narodnye stih. 1848.*). Predstavnicu ruske mitološke škole (Pypin, Afanasjev, Miller) također su predočavali mitološki panteon Slavena, ne bez težnje da prikažu njihovu veličanstvenu prošlost, ali za razliku od slavenofila nisu negirali zapadnoeuropsku povezanost istočno-slavenskih kultura (pod kojom su naravno podrazumijevali rusku). Protiv jednih i drugih nastupali su takozvani ruski demokrati koji su svojim narodnjaštvom opet zastupali rusku ideju, negirajući dva druga istočnoslavenska naroda (osobito Bjelinskij, ne i Gercen).

Idejama slavenskog zajedništva, traganjima za prastarim slojevima folkloru prožete su i zbirke, radovi bjeloruskih sakupljača 40-ih i 50-ih godina XIX. stoljeća (zbirka R. Zenjkevyča, publikacija I. Hrapovekog). Slično Ljubićevoj metodi, njegov bjeloruski suvremenik E. Tyškevyč u radu *Opis Borišovskoga kraja* (Vilno, 1847.), sintetizira raznovrsnu etno-folklornu građu. Autor želi predočiti lik svoga naroda na primjeru jedne regije kroz etno-folklornu, ali i statističku sliku – na osnovi prikupljenih materijala. Bjeloruski sakupljač daje opis svadbenih obreda, poslovice, običaja, mitoloških odjeka; obraća se temama jezika, ideji slavenskog zajedništva uspoređujući bjelorusku građu s ukrajinskom i litvanskom. Međutim, zbog složenih procesa koji su kočili osamostaljivanje bjeloruskoga naroda, njegov se folklor ponajviše tumačio kao sastavni dio susjednih naroda, u čemu su posebno bili aktivni ruski slavenofili koji su naravno u tome vidjeli rusku građu.²⁵ Bez obzira na poteš-

²⁵ Bondarčyk, V. K., *Bjeloruskaja etnografija i faljklor u pracah slavjanskih vučonyh epohi romantyzmu*, Minsk, 1973.

koće nacionalnog osamostaljivanja bjeloruski su preporoditelji (P. Špilevsjkyj, I. Nosovyč) tragali za nacionalnom osebnjuošću u folkloru, prikazujući malo poznatu građu, posebno odjeke mitoloških vjerovanja starih Slavena. Bjelorusi su težili dokazati nacionalnu originalnost svoga naroda, ulazili su u probleme bjeloruske etnogeneze – ponajčešće na etno-folklornoj građi, uspoređivanoj s drugim slavenskim kulturama. Uz to su autori težili izaći iz slave-nofilskih okvira, ostvarivali su komparacije (na razini sižea, tema, žanrova) i s neslavenskim kulturama, ponajviše s baltičkim, u pojedinim slučajevima – s njemačkim, francuskim analogijama.

Kompleksni pristup etno-folklornoj građi, koji opažamo i kod Ljubića, koristi se u poljskoj folkloristici istog razdoblja (O. Kolberg). Ovdje je izražena težnja da se upravo kroz folklor predoči lik naroda, njegov neposredan život. Također je i mitološka škola ostavila svoj trag u valoriziranju poljske pučke kulture (A. Nowosielski). Slične tendencije u prikazivanju narodnoga života promatraju se u Češkoj, Slovačkoj gdje Božena Njemcova (*Obrazy z okoli domažlickeho*, 1845.) teži uz široko korištenje etno-folklorne građe predočiti panoramu sela. Od sredine polovice XIX. stoljeća i nadalje češki, slovački folkloristi posebnu pozornost posvećuju spoznaji pučke svijesti, morala, čak i filozofskih pogleda (F. Čelakovski), gdje mitološka škola uzima maha s akcentom na mitologiji svih Slavena (L. Štur).

Idejom populariziranja duhovne kulture bugarskog naroda prožeta je i prva tiskana zbirka bugarske usmene književnosti (1842.). Objavljen 1846. u ruskom tisku, niz tekstova bugarskog sakupljača Zaharija Knjažveskog (Žeko Petrov) o običajima, svadbenom obredu, pokrštanju, porođaju, paremiologiji i drugim aspektima narodnoga života, također je nadahnut željom za stvaranjem nacionalnog *imaga* bugarskog naroda.²⁶

Iz predočenoga konteksta možemo zaključiti da je Šime Ljubić obraćanjem etno-folklornoj i drugoj građi u predočavanju lika dalmatinskoga čovjeka nastupao kao tipičan intelektualac svoga vremena i prostora. Naglašavanje slavenstva, isticanje mitoloških elemenata u nacionalnom afirmiranju bila je karakteristična pojava romantizma u slavenskim kulturama. U isto vrijeme on je unosio vlastiti individualan pristup. Svojim je radom Ljubić obnovio ili ponovio niz aktualnih tema koje se tiču problema etnogeneze, suodnosa slavenske informacije s kulturom supstrata, nazočnosti arhaičkih rudimenata u pučkoj tradiciji, slaveno-neslavenskih prožimanja na etničkoj, etnološkoj razini i druge. Njegova opažanja, osim onih gdje varira Fortisove teme, važna su kao jedan od prinosa hrvatskoj folkloristici, zanimljiva za rekonstruiranje etno-folklornoga fundusa Dalmacije. Autor demonstrira dobru razinu kompetencije u pučkoj kulturi, pridonoseći svojim radom razvoju etnologije u hrvat-

²⁶ *Slovjans'ka foljkloristyka*, Narysy rozvytku, materialy, Naukova dumka, Kyjiv, 1988., str. 22–98.

skoj znanosti koja se, kao i kod drugih Slavena razvijala od prikupljanja prema teoretskim osmišljanjima građe.

Obračanjem Fortisovom djelu, Ljubić je nastavljao tradiciju dijaloga sa suprotnim neslavenskim susjedom, što je neposredno s talijanskim putopiscem razvijao još Lovrić. Potonji je nastupao kao predstavnik historiografskog predromantizma koji je prebivajući u kulturnom sistemu prosvjetiteljstva predstavljao prijelaz prema romantizmu. Ljubić se nastavljanjem Lovrićeveog dijaloga izražava kao tipičan predstavnik romantizma. Međutim, on ne osporava Fortisa direktno, nego nadopunjava, cijeneći u njemu predočenu etnofolklornu komponentu koja je za predstavnike romantizma bila viši izraz »narodnoga duha«, nacionalne osobitosti kao izražaj bogatstva univerzuma. Nadograđujući Fortisovo prikazivanje Morlaka, skidajući, popravljajući, tumačeći negativne osobine opažene kod Fortisa ili stečene iz vlastitih promatranja, rodoljub s Hvara stvarao je lik svojega zavičaja s težnjom da ga predoči kao sustavni dio europskoga prostora. Doživljavajući slavensku kulturu kao sustavni dio općeuropske kulturne sredine, Ljubić je izražavao težnje koje nisu gubile značaj u slavistici modernoga doba.²⁷ Nastupajući kao u neku ruku predstavnik imagoloških tendencija u smislu nadopunjavanja, korigiranja onoga što je stvorio talijanski putopisac, *imaga* čovjeka dalmatinske regije, Ljubić je vrlo korektan prema prethodniku. U tome se između ostalog izrazio njegov europeizam. Autor je nastavljao dijalog s bogatom kulturnom tradicijom, susjednom romanskom, i prožimanje s kojom se razvijala hrvatska kultura. Figurativno bi se to moglo izraziti i kroz mnogobrojne arhitekturne spomenike njegovog zavičaja gdje se, između ostalog i na temeljima romanskih građevina, razvijala hrvatska kulturna baština. Ljubić je nastupao kao graditelj koji je unosio nove sadržaje, nadogradnje u postojeću građevinu.

Tijesnom povezanošću, dijalogom s kulturnim središtima Europe povijesna sudbina hrvatske kulture bitno se razlikovala od suprotne strane slavenskoga svijeta, na istoku gdje je ukrajinski lik u susjednom ruskom ogledalu prikazivan sa stajališta imperijske velikodržavnosti. Taj ukrajinski primjer pobijao je mit o slavenstvu kao harmoniziranom zajedništvu što je neprekidno uzrujavalo hrvatski slavizam i što će biti izričita imaginativna utopija u hrvatskoj društvenoj, kulturnoj, političkoj misli.

Međutim, Šime Ljubić bio je čovjek svojega vremena i kao takav izrazio se u širokom dijapazonu svoje individualnosti. U tome je još jedan prinos njegovog stvaralaštva, djelatnosti između ostalog i na polju etnologije. Nastavljajući dijalog s Fortisom, prikazujući kulturu Dalmacije kroz pučku tra-

²⁷ Upravo neophodnost valoriziranja slavenskih literatura u općeuropskom kontekstu naglašavat će Dmytro Čyževs'kyj, poznati ukrajinski komparatist XX. stoljeća, zalažući se za oslobođenje zapadne znanosti od zabluda o slavenskim književnostima kao najprije ruskoj literaturi, Tschizewskij, *Vergleichende Geschichte der slavischen Literaturen*, Bd. 1, 2. – Berlin, 1968.

diciju on je ušao u niz tema koje su uznemirivale njegove prethodnike i koje nisu gubile na aktualnosti ni u suvremenoj etnologiji.²⁸

Literatura:

Bondarčyk, V. K., *Bjelaruskaja etnografija i faljklor u pracah slavjanskih vučonyh epohi romantyzmu*, Minsk, 1973.

Bošković-Stulli, M., Zečević, D., »Usmena i pučka književnost«, *Povijest hrvatske književnosti*, knj. I, Liber – Mladost, Zagreb, 1978., str. 264–269.

Čyževs'kyj, D., *Istorija ukrajins'koi literatury. Vid počatktiv doby do realizmu*, Ternopilj, 1994.

Čyževs'kyj, D., *Narysy z istoriji filosofiji na Ukrajinu*, (Prvo izdanje, Prag, 1932.), Kyjiv, 1992.

Fortis, A., *Put po Dalmaciji*, Marjan tisak, Split, 2004.

Hokanson, K., »Literary Imperialism, *Narodnost*' and Pushkin's Invention of the Caucasus«, *Russian Reviewu*, 53, 3, P. 336–352, 1994.

Istorija ukrajins'koi literatury XIX stolitt'a. U dvoch knyгах. Knyga perša, Za redakcijeju akademika M. G. Žuzlyns'kogo, Kyjiv: Lybid', 2005.

Koch, K.-F., *The antropology of warfare*, Reading, Mass, 1974.

Lortholary, A., *Les »Philosophes« du XVIII siecle et la Russie. Le Mirage russe en France an XVIII siecle*, Paris, 1951.

Lovrić, Ivan, *Bilješke o putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i život Stanislava Sočivice*. (Preveo Mihovil Kombol), Zagreb, 1948.

Nalyvajko, D. S., »Literaturoznavča imagologija: predmet i strategija«, *Literaturna komparatyvistyka*, Vypusk 1, Poligrafičnyj centr »Foliant«, Kyjiv, 2005., str. 27–44.

Običaji kod Morlakah u Dalmaciji. Sakupio i izdao S. Ljubić, U Zadru, 1846.

Paščenko, Evgen, *Etnogeneza i mitologija Hrvata u kontekstu Ukrajine*, Zagreb, 1999. (Drugo izdanje, *Podrijetlo Hrvata u Ukrajina*, Rijeka, 2006.)

Paščenko, Evgen, »Ideje slavizma u ukrajinskoj i hrvatskoj književnosti XIX. stoljeća«, *Komparativna povijest hrvatske književnosti*, Zbornik radova I. (XIX. stoljeće) sa znanstvenog skupa održanog 28. i 29. rujna 1998. godine u Splitu, Književni krug, Split, 1999, str. 7–24.

Paščenko, Jevgenij, »Kulturna baština Ukrajine«, *Hrvatska revija*, 2, str. 19–33; Zagreb, 2006.

Paščenko, Jevgenij, »Ukrajinska filologija i prijevodi hrvatskih glagoljičkih knjiga na crkvenoslavenski jezik«, *Riječ*, sv. 3, str. 58–82; 2007.

Paščenko, Evgen, »Veliki hrvatski polemičar *De Dominis* i problem crkvenih odnosa u Ukrajini«, *Marko Antun De Dominis. Splitski nadbiskup, teolog, fizičar*, Književni krug, Split, 2006., str. 283–298.

Slovjans'ka foljkloristyka. Narysy rozvytku, materialy, Kyjiv, Naukova dumka, 1988.

²⁸ »Studija i građa o Sinjskoj krajini«, *Narodna umjetnost*, knj. 5–6, 1967./68.

»Studija i građa o Sinjskoj krajini«, *Narodna umjetnost*, knj. 5–6, Zagreb, 1967./68.

Škandrij, M., *V obijmah imperiji. Rosijs'ka i ukrajins'ka literatury novitnjoji doby*, Kyjiv, 2004.

Todorov, Tz., *On Human Deversity. Nationalism, Rasism and Exoticizm in French Thought*, Harvard University Press, 1993.

Tolstoj, N. I., »Magičeskije obrjady i verovanija, svjazannyje s južnoslavjanskimi 'odnomjesjačnikami' i 'odnodnevnikami'«, *Malyje formy folklora*, Moskva, 1995., str. 144–164.

Tschižewskij, D., *Vegleichende Geshichte der slavischen Literaturen*, Bd. 1, 2. – Berlin, 1968. Ukrajinsko izdanje: Čyževs'kyj, D. I., *Porivnjaljna istorija slovjans'kyh literatur*, Kyjiv, 2005.

»Ukrajina«, *Kolo*, 3, str. 171–340; Zagreb, jesen, 1997.

Voljter, »Perepiska s Ekaterinoj«, Voljter, *Sobranije sočinienij v 3-h tt.* T. 2., Moskva, 1998.

ETNOLOŠKI RAD ŠIME LJUBIĆA U SVJETLU KOMPARATIVNE IMAGOLOGIJE

Sažetak

Djelo Šime Ljubića o narodnim običajima njegovog zavičaja bilo je među prvim publikacijama mladoga znanstvenika s kojima se uključivao u složeni i neprekidno aktualan problem stvaranja nacionalnog identiteta kod Hrvata, u ovome slučaju u Dalmaciji. Tekst Ljubića valorizira se sa stajališta imagologije kao rad o nacionalnom liku. Ljubić se uključuje u dijalog s Fortisom, koji je započeo još u doba prosvjetiteljstva Ivan Lovrić. Za razliku od prethodnika, Ljubić ne polemizira direktno s Fortisom nego nadograđuje njegov rad vlastitim opažanjima. Šime Ljubić nastupa kao predstavnik hrvatskog romantizma te vrši u tome svojevrsnom mozaiku nacionalnoga lika svoju rekonstrukciju, obilježenu stilskim osobinama njegovog doba. U referatu su predočene određene osobine hrvatskog romantizma, posebice u stavu prema ideji slavenskog zajedništva. Hrvatski slavizam uspoređuje se s ukrajinskim gdje su predstavnici romantizma primorani dokazivati nacionalni identitet upravo slavenskome (ruskom) adresatu. Cjelokupan ukrajinski romantizam svojim sadržajem, težnjama, uključujući i takvu značajnu komponentu kao metoda stvaranja etnokulturnog identiteta, blizak je hrvatskome i zahtjeva svoje detaljne, svestrane analize. Etnološka djelatnost Ljubića uspoređuje se sa sličnim radovima u folkloristici Slavena prve polovice XIX. stoljeća. Nacionalni lik Dalmatinca koji je predočio Ljubić, sagledan je iz perspektive imagologije.

Iz predočenoga konteksta zaključuje se da je Šime Ljubić obraćanjem etno-folklornoj i drugoj građi u predočavanju lika dalmatinskoga čovjeka nastupao kao tipičan intelektualac svoga vremena i prostora. Svojim je radom Ljubić obnovio ili ponovio niz aktualnih tema koje se odnose na probleme etnogeneze, suodnosa slavenske kulture s kulturom supstrata, nazočnosti arhaičkih rudimenata u pučkoj tradiciji, slaveno-neslavenskih prožimanja na etničkoj, etnološkoj razini i drugo. Pisac demonstrira dobru razinu kompetencije u etnologiji, pridonoseći svojim radom razvoju te struke u hrvatskoj znanosti

koja se kao i kod drugih Slavena dinamično razvijala – od prikupljanja građe – prema teoretskim osmišljanjima građe. U tome je još jedan prinos njegovog stvaralaštva, između ostalog i na polju etnologije, gdje je ušao u neke teme koje su uznemirivala njegove prethodnike, a koje u određenim tematskim cjelinama nisu gubile na aktualnosti ni u etnologiji budućih razdoblja.

ETHNOLOGICAL WORK BY ŠIME LJUBIĆ IN THE LIGHT OF COMPARATIVE IMAGE STUDIES

Summary

The work of Šime Ljubić on the customs of his region was one of the first publications of a young scientist as his contribution to the complex and ever looming problem of the constitution of a national identity of the Croats, in this case, concerning Dalmatia. Ljubić's writings are evaluated from the point of view of image studies as a work about a national figure. Ljubić engages in dialogue with Fortis, previously started by Ivan Lovrić during the enlightenment period. Unlike his predecessor, Ljubić does not enter into a debate with Fortis directly, he rather builds on his work with his own observations. Šime Ljubić emerges as a representative of the Croatian romantic movement, and carries out, in this mosaic of a national figure of sorts, his own reconstruction, with stylistic markings of the age. The paper presents some traits of the Croatian romantic movement, particularly concerning the position towards the idea of union of the Slavic peoples. The Croatian support for the Slavic idea is juxtaposed to the Ukrainian counterpart, where the followers of the romantic movement are actually forced to prove their national identity to the Slavic (Russian) addressee. The entire Ukrainian romantic movement, with its content and aim, including the element as significant as the method of creating ethnic and cultural identity, is close to the Croatian model and requires its own detailed, thorough analyses. Ljubić's ethnological work is compared to similar work in the Slavic folk studies from the beginning of the 19th century. The national image of a Dalmatian, as rendered by Ljubić, is conceived from the point of view of image studies.

From the context presented, a conclusion follows that Šime Ljubić, by using the ethnographic and other types of materials in the depiction of an archetypal Dalmatian, acted as a typical intellectual of his time and milieu. With his work, Ljubić had reignited or repeated a range of topics encompassing the problems of ethnogenesis, co-relation of the Slavic culture with the stem culture, presence of archaic rudimentary elements in the popular tradition, Slavic-non-Slavic interactions on the ethnic or ethnological level, and other. The author demonstrates a sound level of competence in ethnology, contributing with his work to the development of the field within Croatian science, which, as with other Slavs, had a dynamic pace of development – from material collecting to the establishment of a relevant theoretical framework. This is another feather in the cap of his work, among other, in the field of ethnology, where he tackled some of the issues which had troubled his predecessors, however, the issues which remained equally compelling in particular areas of ethnology in the following years.

Ljubićeva rukopisna zbirka narodnih pjesama s otoka Hvara

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Ljubić, Š.

Uvod

Na samim počecima svojega znanstvenoga rada, dok je još bio zaokupljen književnim i filološkim temama, Šime Ljubić zapisuje i sakuplja izvornu usmenoknjiževnu građu. Među prvim i najrevnijim promicateljima preporodnoga programa povratka k izvornim narodnim pjesmama, u isto vrijeme kada istražuje narodne običaje stanovnika primorskoga zaleđa i Zagore, iz čega je proizašla njegova studija *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji* (1846.), Ljubić u razdoblju od 1845. do 1847. zapisuje iz »ustih puka na hvarskome otoku«, ponajviše u rodnome Starome Gradu, dovoljan broj pjesama za cjelovitu pjesničku zbirku, koja je međutim, unatoč tomu što je bila priređena za tisak, ostala neobjelodanjena.

Ljubićeva *hvarska zbirka*, čiji opis izabiremo kao predmetno područje ovoga rada, zavrjeđuje i danas znanstvenu i širu čitateljsku pozornost ne samo stoga što vjerno zrcali onodobni kasnoromantičarski pogled na narodnu poeziju i još uvijek dominantno filološki pristup usmenoknjiževnoj građi, nego ponajprije stoga što sadrži vrijedne pjesničke priloge kojima se Hvar potvrđuje kao iznimno bogato vrelo hrvatske usmene književnosti.

1.

Ljubićeva zbirka narodnih pjesama s otoka Hvara s ukupno 124 pjesme podijeljena je u dvije knjige. Prva knjiga s ukupno 102 pjesme sadrži dvije cjeline odvojene dvama naslovima: *Pěsme Narodne Ljubezne, Narodne Pěsmice od S. Ljubića*, dok je druga knjiga, koja sadrži 22 pjesme, naslovljena: *Ljubezne Narodne pisme iz ustih naroda na Hvarskom otoku*. Zbirka započinje posvetom Josipu barunu Jelačiću – koju potpisuju izdavači Demarchi-Rougier i cenzor Vitezović – u kojoj se nižu uobičajene epistolarne formule s naglaskom na »bratinski savez Horvatah i Dalmatinah«. Iza nje slijedi »Književno objavljenje« u kojemu se navodi ime zapisivača: »Simuna Ljubića Starogradjanina«, naslov zbirke (*Narodne ljubezne pěsme*) te najav-

ljuje kako će knjiga biti »po najnovijem ukusu uređena i ugledati běli svēt, čim se dosta predbrojiteljah sakupi«. Ljubićeva je zbirka dobila *imprimatur* zadarskoga cenzora Dinka Vitezića, koji je s potpisom i pečatom otisnut na posljednjim stranicama obiju knjiga – premda je poneke pjesme cenzor prekrizio i time zabranio tiskati – što uz Tommaseovu raspravu »O narodnim pjesmama puka dalmatinskoga«, koja je u Kaznačićevu prijevodu predviđena za uvodnu raspravu, svjedoči o zaokruženosti priređivačkoga posla. Ljubićeva se zbirka isprva nalazila u posjedu Matice hrvatske, a potom je predana u vlasništvo Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, gdje je naknadno uvezana u dva sveska (*Zbornik Šime Ljubića*, I.–II.).¹ Iz ovih dvaju svezaka tvrdo ukoričena *Zbornika* sačinjen je pod vodstvom Vinka Žganca 1953. godine za potrebe Instituta za etnologiju i folkloristiku nepotpuni prijepis u koji nije ušla druga knjiga Ljubićeve zbirke.² Prema svojoj građi, zbirka je mješovitoga karaktera te uz izvorne narodne pjesme sadrži i »varoške« pjesme, složene u katrene s pravilnom rimom, kao i autorske Ljubićeve pjesme »spjevane na narodnu«.³

Pripremajući zbirku za tisak – prva je knjiga trebala biti tiskana 1846., a druga sljedeće godine – Ljubić u isto vrijeme objelodanjuje izbor pjesama iz svoje zbirke u 2. i 3. godištu *Zore dalmatinske*⁴ te postaje jednim od najplod-

¹ Ljubićeva je zbirka naknadno uvezana u tvrde korice u dva sveska (prvi svezak formata 18x22, drugi 15x22), koji s prednje strane ne sadrže naslov ni ime autora, ali im je na hrbat upisano: *Zbornik Šime Ljubića I.–II.* U prvome je svesku također ispred posvete olovkom dopisano: *Zbornik Šime Ljubića I.*, dok je na prvoj stranici drugoga sveska olovkom dopisano: *Zbornik Šime Ljubića II.* Prvi svezak, naknadno paginiranih listova (str. 1–149), sadrži prvu knjigu Ljubićeve zbirke koja je podijeljena u dvije cjeline: »Pjesme narodne ljubezne« (str. 1–93), »Narodne pšmice od S. Ljubića« (str. 94–102), dok je drugi svezak nepravilne i nepotpune paginacije, podijeljen u četiri dijela: a) Pjesme narodne iz ustih naroda na Hvarskome otoku; b) Skup događjah kih naše žene pivaju za karnima; c) bez naslova; d) Ljubezne Narodne pisme iz ustih naroda na Hvarskome otoku. U prvom i drugom dijelu drugoga sveska ponavljaju se, uz različite dodatke, uglavnom pjesme iz prve knjige Ljubićeve zbirke, treći je dio ispunjen različitim rukopisnim ulomcima, među kojima se nalazi i deset naopako ispisanih stranica popisa pjesama, dok se tek u četvrtom dijelu nalazi druga knjiga Ljubićeve zbirke naslovljena »Ljubezne Narodne pisme iz ustih naroda na Hvarskom otoku, s pravilno numeriranim pjesmama« (str. 1–22). Ljubićeva se zbirka, pod sign. MH 161a-b, čuva u arhivu Odsjeka za etnologiju, Zavoda za povijesne i društvene znanosti, Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Najsrdačnije zahvaljujem djelatnicima Odsjeka za etnologiju HAZU, posebice etnologinji Maji Pasarić i dr. sc. Tanji Perić-Polonijo, na susretljivosti i pomoći pri obradi rukopisne građe.

² Prijepis je Ljubićeve zbirke uvezan u dva sveska naslovljena: *Narodne pjesme s otoka Hvara I.–II.* Prvi svezak prijepisa obuhvaća cijeli prvi svezak Akademijina *Zbornika Šime Ljubića*, dok se u drugome svesku prijepis zaustavlja na 128. stranici drugoga sveska *Zbornika Šime Ljubića*. Uz prijepis su uvedeni korekturni znaci i povremene napomene o nedostatku pojedinih pjesama, kao i o nepravilnostima u numeraciji pjesama, a na početku sadrži »Uvod« V. Žganca, datiran 21. XI. 1953., u kojemu se sažeto opisuje rukopis te upozorava na nepravilnosti: neke pjesme u rukopisu nedostaju, dok je na više mjesta poremećena pravilna numeracija pjesama. Prijepis se čuva u Dokumentaciji Instituta za etnologiju i folkloristiku, pod sign. 124/53. Zahvaljujem djelatnicima Instituta što su mi omogućili korištenje i obradu građe.

³ Za »varoške« pjesme usp. pjesme br. 70.–83., a za Ljubićeve autorske pjesme spjevane »na narodnu« pjesme br. 94–102 u: Š. Ljubić, *Pjesme narodne ljubezne, Narodne pšmice od S. Ljubića*, rkp. HAZU, sign. MH 161a.

⁴ U drugome godištu *Zore dalmatinske*, počevši od 12. broja, Ljubić je objelodanio osam cjelovitih zapisa hvarskih narodnih pjesama: *Zora dalmatinska*, II, br. 12, 14, 15, 19, 21, 23, 38, 41, Zadar, 1845., str. 8, 105–106, 113, 146, 161, 178, 303–304, 327–328. U trećem je godištu *Zore dalmatinske*, objelodanio tri samostalna zapisa

njih promicatelja narodnoga pjesništva u preporodnome tisku. *Zora dalmatinska* u tom trenutku po broju i kvaliteti zapisa iz izvorne narodne kulture,⁵ kao i narodnih (slavonskih i hvarskih) pjesama,⁶ nadmašuje zagrebačke preporodne časopise. Ljubić u bilješki uz zapise narodnih pjesama razotkriva svoj identitet zapisivača, kao i mjesto sakupljanja pjesama (Stari Grad) te najavljuje mogućnost objelodanjivanja cjelovite zbirke pjesama s otoka Hvara »u kom punom rukom takove umstva i jezika blaga razsiano nahodi se«,⁷ a »na slavu naroda jugoslavjanskoga i na općinsku korist«, što međutim – kao ni tiskani pozivi zadarskih izdavača (Demarchi-Rougier) i Ljubićev poziv na talijansko-kome, gdje uz Nikolu Tomamasea citira čuvene europske štovatelje naših narodnih pjesama – nije pomoglo u prikupljanju dovoljnog broja pretplatnika za objavljivanje zbirke.⁸

Premda zbirka,⁹ kao što je spomenuto, nije doživjela integralno tiskano izdanje, Ljubićevi su zapisi ušli u važne antologije i izbore hvarskoga, dalmatinskoga i hrvatskoga usmenoga pjesništva. Već je Šenoa u svojoj *Antologiji pjesništva hrvatskoga i srpskoga* (1876.), uvrstio jednu pjesmu iz Ljubićeve zbirke,¹⁰ a u predgovoru *Štiocu* izrijeком se zahvaljuje Račkome i Ljubiću što mu neke rukopise »na porabu ustupiše«. Delorko, koji među svim dotada objavljenim pjesmama s otoka Hvara drži, uz Hektorovićeve zapise i Beraldijevu zbirku, upravo Ljubićeve zapise u *Zori dalmatinskoj* estetski najvrjednijim, uvrstio je u *Narodne pjesme otoka Hvara* (1976.) izbor od 36 pjesama

hvarskih narodnih pjesama: *Zora dalmatinska*, III, br. 4–6, Zadar, 1846., str. 31–32, 40, 46–48, dok je pet pjesama uključio u svoju studiju *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji*, od čega četiri cjelovita zapisa, *Zora dalmatinska*, III, Zadar, 1846., str. 254–255 i jedan fragment, *Zora dalmatinska*, III, Zadar, 1846., str. 240. Od svih navedenih zapisa, dvije su pjesme, složene u katrene s pravilnom rimom, »varoške« pjesme i ne pripadaju usmenoj narodnoj poeziji u užem smislu. Usp. *Zora dalmatinska*, II, Zadar, 1845., str. 146; III, Zadar, 1846., str. 255.

⁵ Usp. O. Oštrić, »Izvorna narodna kultura u Zori dalmatinskoj«, *Zora dalmatinska (1844–1849)*, Zbornik radova (ur. Š. Batović), Matica hrvatska, Zadar, 1955., str. 195–201.

⁶ U drugom godištu *Zore dalmatinske* (1845.), objelodanjeno je više od četrdeset narodnih (hvarskih i slavonskih) pjesama. Usp. J. Kekez, »Usmena književnost u Zori dalmatinskoj«, *Zora dalmatinska (1844–1849)*, Zbornik radova (ur. Š. Batović), Matica hrvatska, Zadar, 1955., str. 275–282.

⁷ Usp. *Zora dalmatinska*, III, Zadar, 1846., str. 240.

⁸ Ljubić je, kako svjedoči Smičiklas, prikupio i narodne poslovice uz raspravu *O ljubomodriju slavjanskom*, a u svojoj studiji *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji* (1846.) uvrstio je više od 200 narodnih poslovice. Usp. T. Smičiklas, »Život i djelo Šime Ljubića«, *Ljetopis JAZU za god. 1897.*, Zagreb, 1898., str. 160.

⁹ Prvi opis Ljubićeve zbirke dao je N. Andrić, a podatke o rukopisu, preuzete od Andrića i Žganca, donosi i O. Delorko. Usp. N. Andrić, »Sedam 'Matićinih' zbornika, Prilog člancima 'Sabirači Matićinih hrvatskih narodnih pjesama'«, *Glas Matice hrvatske*, IV, br. 18–20, Zagreb, 1909., str. 133–134; O. Delorko, »Uvod«, *Narodne pjesme otoka Hvara: prema zapisima osmorice sabirača Matice hrvatske u devetnaestom stoljeću* (prir. O. Delorko), Čakavski sabor, Split, 1976., str. XXII–XXV. O značaju Ljubićeve zbirke u kontekstu ranih rukopisnih zbirki preporodnoga razdoblja usp. T. Perić-Polonijo, »Usmena lirika u Dalmaciji«, *Tanahna galija, Usmena lirika u Dalmaciji* (prir. T. Perić-Polonijo), Splitski književni krug, Split, 1996., str. 51–52.

¹⁰ Riječ je o pjesmi koju je Šenoa naslovio: *Ženidba Jure Daničića*, a preuzeta je iz II. sv. Ljubićeve *Zbornika*, pjesma br. 8. Šenoa uz pjesmu navodi samo hvarsko podrijetlo, ali ne i izvor. Na podrijetlo pjesme iz Ljubićeve zbirke upozorila je M. Bošković-Stulli. Usp. A. Šenoa, *Antologija pjesništva hrvatskoga i srpskoga narodnoga i umjetnoga sa uvodom o poetici*, Matica hrvatska, Zagreb, 1876., str. 198; M. Bošković-Stulli, »Narodne pjesme u Šenoinoj Antologiji«, *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1984., str. 109.

iz prve knjige Ljubićeve zbirke,¹¹ a u antologije hrvatskih balada i romanci: *Hrvatske narodne balade i romance* (1951.), *Zlatna jabuka* (1956.), ukupno tri pjesme.¹² Pet je pjesama iz Ljubićeve zbirke uvršteno u petu i šestu knjigu Matičinih antologija hrvatskih narodnih pjesama,¹³ a jedna je pjesma našla mjesto i u *Antologiji usmene lirike iz Dalmacije* (1996.) Tanje Perić-Polonijo.¹⁴

2.

Otok Hvar, posebice Stari Grad, proslavljen narodnom pjesmom još od Hektorovićeve zapisa u *Ribanju i ribarskome prigovaranju* (Mleci, 1568.), trebao je pričekati tri stoljeća kako bi ga Ljubićevi zapisi »iz ustih naroda« potvrdili kao vrijedno vrelo hrvatske usmene poezije, posebice kada je riječ o nejunačkim »pripovjednim pjesmama«, ponajprije o baladama i romanca-
ma,¹⁵ kako su se »pripovjedne pjesme« tradicionalno dijelile prema svojim temeljnim sižejnim modelima. Prema vrsnome sastavu, većini prikupljenih pjesama u Ljubićevoj zbirci pristaje spomenuti genološki naziv »pripovjednih pjesama«, kako balada i romanci u užem značenju riječi, tako i »ženskih

¹¹ Riječ je o sljedećim pjesmama: *Vernost* (br. 1/Ljubić I, 2), *Brat i sestra* (br. 2/Ljubić I, 6), *Spoznanje* (br. 3/Ljubić I, 10), *Sestrinska zavidosa* (br. 4/Ljubić I, 11), *Kasnos pedepsana* (br. 5/Ljubić I, 13), *Stavnost u ljubavi* (br. 6/Ljubić I, 17), *Dobitna krepos* (br. 7/Ljubić I, 19), *Osveta* (br. 8/Ljubić I, 22), *Brat i vojno* (br. 9/Ljubić I, 23), *Lažna objed* (br. 10/Ljubić I, 24), *Kasno pokajanje* (br. 11/Ljubić I, 26), *Stanovitost u obećanju* (br. 12/Ljubić I, 27), *Otvrdnos* (br. 13/Ljubić I, 28), *Silnost divojačka* (br. 14/Ljubić I, 29), *Dva brata* (br. 15/Ljubić I, 32), *Žalost* (br. 16/Ljubić I, 33), *Grob* (br. 17/Ljubić I, 34), *Smrt* (br. 18/Ljubić I, 35), *Rasrčba* (br. 19/Ljubić I, 36), *Ruža* (br. 20/Ljubić I, 37), *Misli* (br. 21/Ljubić I, 43), *Izguljenje* (br. 22/Ljubić I, 47), *Potvorenje* (br. 23/Ljubić I, 48), *Hudobna žena* (br. 24/Ljubić I, 49), *Ljubomornos* (br. 25/Ljubić I, 53), *Krepkos* (br. 26/Ljubić I, 54), *Dvi zave* (br. 27/Ljubić I, 57), *Nemila mati* (br. 28/Ljubić I, 62), *Odvaranje* (br. 29/Ljubić I, 64), *Ljubezno sastajanje* (br. 30/Ljubić I, 65), *Odklada* (br. 31/Ljubić I, 66), *Bor* (br. 32/Ljubić I, 67), *Ribica* (br. 33/Ljubić I, 68), *Svadba i zmaje* (br. 34/Ljubić I, 89), *Divojka i bor* (br. 35/Ljubić I, 90), *Dva druga* (br. 36/Ljubić I, 92). Usp. *Narodne pjesme otoka Hvara: prema zapisima osmorice sabirača Matice hrvatske u devetnaestom stoljeću* (prir. O. Delorko), Čakavski sabor, Split, 1976., str. 3–75.

¹² U zbircu *Hrvatske narodne balade i romance* (prir. O. Delorko), Zora, Zagreb, 1951., Delorko je uvrstio pjesmu: *Lipa Mare* (br. 106/Ljubić I, 64), a u zbircu *Zlatna jabuka* (prir. O. Delorko), Zora, Zagreb, 1956. pjesme: *Ostavljeni Omer* (br. 22/Ljubić I, 47) i *Kasno se ustaje* (br. 69/Ljubić I, 13).

¹³ U petu knjigu Matičine zbirke hrvatske narodne poezije: *Ženske pjesme, Romance i balade* (prir. N. Andrić), Matica hrvatska, Zagreb, 1909. uvrštene su tri pjesme iz Ljubićeve zbirke: *Ostavljena vjernica uvračala nevjernika* (HNP5, br. 57/Ljubić I, 28), *Smrt bolnoga Ivana* (HNP5, br. 81/Ljubić I, 35), *Dva groba* (HNP5, br. 174/Ljubić I, 34). U šestu knjigu Matičine zbirke hrvatske narodne poezije: *Ženske pjesme, Pričalice i lakrdije* (prir. N. Andrić), Matica hrvatska, Zagreb, 1914. uvrštene su dvije pjesme iz Ljubićeve zbirke: *Brat i vojno* (HNP6, br. 64/Ljubić I, 23) i *Razborita ljubav* (HNP6, br. 89/Ljubić I, 15). Popis usmenih lirskih pjesama iz Dalmacije objavljenih u antologijama Matice hrvatske sačinila je T. Perić-Polonijo. Usp. *Tanahna galija, Usmena lirika u Dalmaciji* (prir. T. Perić-Polonijo), Splitski književni krug, Split, 1996., str. 438–463.

¹⁴ Usp. *Tanahna galija*, nav. izd., str. 136–137. Riječ je o pjesmi: *Dva se draga u šumi sastala* (br. 79/Ljubić I, 85).

¹⁵ U pripovjedne se pjesme kao rodni pojam ubrajaju balade i romance. S. Delić pod baladama, kao pojmom subordiniranome pripovjednim pjesmama, ne podrazumijeva samo pjesme s tragičnim krajem, nego kao baladne vrste izdvaja također i balade-bajke, balade o životinjama, legendarne balade, kao i šaljive balade. Termin romanca autorica predlaže zamijeniti terminom balada ili novelistička pjesma. Usp. S. Delić, *Između klevete i kletve: tema obitelji u hrvatskoj usmenoj baladi*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2001., str. 15–16, 191.

pričalica« i »lakrdija«,¹⁶ a građa junačke epike (megdani, otmice djevojaka, oslobođanje ili bježanje iz ropstva) najčešće je ispriповijedana baladnim stilom s karakterističnim sažimanjem i zgušnjavanjem radnje, tehnikom nagovještaja i naglašenom projekcijom narativnih sadržaja – uključujući i likove iz junačke epike i sporadične reminiscencije na povijesne događaje – na plan osobne povijesti i intimnih odnosa usredotočenih na ljubavne i obiteljske odnose. U svakom slučaju, za pjesme u Ljubićevoj zbirci, kao i za otočku dalmatinsku poeziju općenito, nisu tipične dugačke junačke (epske) »pripovjedne pjesme«,¹⁷ te su među Ljubićevim zapisima najbrojnije jednostavne balade (od 50 do 100 stihova), dok su rjeđe lirske (od 10 do 50 stihova) ili epske balade (od 100 do 200 stihova).¹⁸ Najčešće su upravo ljubavne i obiteljske teme kao baladne teme *par excellence*, što sugerira i naslov Ljubićeve zbirke: *Pjesme narodne ljubezne*. Događajna i aktantska struktura pjesama na dubinskoj semantičkoj osi fokusirana je na sukob Dobra i Zla i teži narativnom rješavanju moralnih dvojbi tradicijske kulture. Pjesme raznolikoga metričkoga sastava, s najzastupljenijim desetercem raznosloženih članaka, simetričnim i asimetričnim osmercem, mješovitim stihovima i sedmercem, za koje prema općem mjestu o baladama kao »ženskom« žanru možemo pretpostaviti da su ih kazivale žene, prezentiraju sižeje preuzete iz regionalne i međunarodne riznice baladnih zapleta, dobrim dijelom iz dubljega kopnenoga zaleđa i razmjerno obilnim tematsko-motivskim inventarom iz muslimanske epike.

Stoga u Ljubićevoj zbirci ne iznenađuju česti anakronizmi i nelogičnosti koje nastaju kao rezultat prilagodbe preuzetih sižejnih modela u novoj sredini. Sestra Fatime tako je primjerice nazvana Jelsamina (Ljubić, I, 11),¹⁹ Omer je galijot na mletačkoj galiji i lakše bi tri ljeta veslao galijom i četiri godine »turski sužanj« bio negoli prebolio svoju lijepu Fatu koja se udala za drugoga (Ljubić, I, 47),²⁰ vojvoda Radul ženi se Fatimom, koja će iz tamnice osloboditi samoga Kraljevića Marka na nagovor njegovoga brata »od gore gusara« (Ljubić, I, 27), a Igrović Ivo odlazi sa svojom ljubom Marom turskome paši

¹⁶ Riječ je o starijim terminima vezanim uz posebne vrste »ženskih pripovjednih pjesama«. Andrić u »ženske pjesme« tako ubraja i »pričalice« kao pjesme koje se prema svojim sižejnim modelima ne mogu uvrstiti ni u balade ni u romance, ali također niti u »mušku« junačku poeziju, nego je riječ o pjesmama u kojima se pripovijeda o svojevrsnom »ženskom« junačkom događaju, primjerice o odlasku djevojke u vojsku umjesto oca ili o djevojinu spašavanju muškaraca iz sužanjstva. »Lakrdije« su, po Andriću, »ženske pjesme« šaljivoga, humornoga sadržaja. Usp. N. Andrić, »Predgovor«, *Ženske pjesme, Pričalice i lakrdije*, HNP6, str. V–VI.

¹⁷ O primjeni postavki A. Schmausa na usmeno pjesništvo dalmatinskoga priobalja i zaleđa usp. D. Đukić, »O usmenoj epici u Dalmaciji«, *Zmaj, junak, vila, Antologija usmene epike iz Dalmacije* (prir. D. Đukić), Splitski književni krug, Split, 1992., str. 35; M. Bošković-Stulli, »Narodne pjesme iz Dalmacije – priobalje i zaleđe«, *Od bugaršnice do svakidašnjice*, Konzor, Zagreb, 2005., str. 70.

¹⁸ Usp. podjele balada: S. Delić, nav. djelo, str. 30–37. Autorica se oslanja na rad T. Perić-Polonijo, »The Ballad and the Lyric Poem«, *Ballads and Other Genres: Balladen und andere Gattungen* (ur. J. Bezić i dr.), Zavod za istraživanje folklor, Zagreb, str. 41–51.

¹⁹ Prvi broj u zagradi označuje broj sveska, a drugi broj pjesme u Ljubićevoj zbirci prema prijepisu rukopisa *Narodne pjesme s otoka Hvara I.–II.*, IEF, sign. 124/53.

²⁰ Ovu je pjesmu pod nazivom *Ostavljeni Omer* Delorko uvrstio u zbirku *Zlatna jabuka*, nav. izd., pjesma br. 22.

Harambaši na svadbu (Ljubić, I, 22). U pjesmama iz Ljubićevih zapisa upisane su reminiscencije – najčešće tek u naznakama i uklopljene u tipizirane sižejne modele – na povijesnu svakodnevicu otočke i priobalne Dalmacije: gusarski motivi, galijotsko veslarenje po mletačkim galijama, prodavanje i otimanje u tursko roblje.²¹ Tako su primjerice povijesna sjećanja na vrijeme kada su Turci *Katalani* udarili s mora na Skadar (Ljubić, I, 10) uklopljena u opći baladni siže o prepoznavanju brata i sestre,²² prodane kao ropkinje, s motivom izbjegnutoga incesta. U Ljubićevoj ćemo zbirci pronaći i rašireni baladni tip o djevojci ratnici prerušenju u muškarca (Ljubić, I, 21), omiljen u starijem sloju hrvatskih pripovjednih pjesama,²³ inverzni motiv o prerušavanju muškarca u ženu (Ljubić, I, 50) – s ciljem iskušavanja ljubljene – kao i motiv o dolasku dragoga, preobučenoga u prosjaka, na svadbu svoje *ljube*, primjerice u dužoj pjesmi o »lipom« Ivi koji se iz Carigrada vraća kad je pelin »procvao rožicama« i »na gavranu ubililo perje« na svadbi svoje drage (Ljubić, I, 2) te kroz vještu alegoriju²⁴ zagonetno predočuje ljubavnu priču za koju ključ tumačenja ima dakako samo lipa Mara:

Vila gnizdo bila golubica,
Vila ga je osam godin dana.
Kad se sverši deveta godinica
Dojde sokol tužno ga razori.²⁵

Uz duže ljubavne balade i tipične baladne sižeje, u Ljubićevim se zapisima zatječu i sažete *lirske balade*, gotovo lirski fragmenti, kakva je primjerice pjesma s tipičnim mediteranskim ozračjem o djevojci koja spava pod borom nagnutim nad more i probudi je otrgnuta grančica (Ljubić, I, 67),²⁶ kao i pjesme koje bi se prema tradicionalnoj genološkoj terminologiji mogle imenovati ljubavnim romancama. Takva je primjerice pjesma vedroga tona i razigranoga ritma u kojoj tematsku jezgru čini razgovor djevojke s ružom (Ljubić, I, 37) ili antologijska osmeračka pjesma »Papar plivi lipa Mare« (Ljubić I,

²¹ O motivu otimanja i prodavanja roblja u dalmatinskoj narodnoj poeziji, kao i o povijesnim reminiscencijama u usmenome pjesništvu usp. M. Bošković-Stulli, nav. djelo (2005.), str. 75–76.

²² O motivu sretnoga prepoznavanja brata i sestre razdvojenih godinama zbog otmice ili ropstva usp. M. Bošković-Stulli, »Mediterski aspekt usmene hrvatske književnosti«, *O usmenoj tradiciji i o životu*, Konzor, Zagreb, 1999., str. 93–94.

²³ O internacionalnome motivu djevojke preobučene u muškarca koja neprepoznata vojuje s drugim vojnicima usp. T. Maretić, *Naša narodna epika*, Nolit, Beograd, 1966., str. 293–296. O prerušavanju djevojke u muškarca u hrvatskim usmenim pjesmama »novelističkim« pjesama uvrštenim u Matičine antologije usp. S. Delić, nav. djelo, str. 69–70.

²⁴ O sličnim alegorijama, vezanim uz odisejski motiv, usp. S. Botica, »Odisejski motivi u hrvatskoj usmenoj književnosti«, *Lijepa naša baština*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1998., str. 77–78.

²⁵ Svi su citati, kao i numeričke oznake pjesama, preuzeti prema prijepisu *Narodne pjesme s otoka Hvara*, sv. I.–II., IEF, sign. 124/53.

²⁶ Usp. kraću inačicu u zbirci *Ljuba Ivanova, hrvatske starinske narodne pjesme sakupljene u naše dane po Dalmaciji* (prir. O. Delorko), Matica hrvatska, Split, 1969., pjesma br. 84.

64), koju je Delorko uvrstio u probrani korpus *Hrvatskih baladi i romanci* (pjesma br. 106),²⁷ o vjernoj *ljubi*, koja je svojega zaručnika, unatoč klevetama, dočekala neobljubljena, što se u anaforičkome rekapitulacijskome nizu izriče tehnikom nagovještaja:

Nekti Pere virovati,
 Nego ide sam gledati.
 Od uroda bile loze
 Od višine vite jele
 Od mirisa narančice
 Od lipote divojčice
 On ne more ić u dvore.

Od dominantnih baladnih sižea odudaraju i »ženske pričalice« i »lakrdije«, gdje su objekt poruge upravo »muško junaštvo« i »muška čast«. Tako su u pjesmi o svadbi i zmaju (Ljubić, I, 89), muški junaci poraženi od nemoćnoga starca preobučenoga u zmaja koji je već troje svatove otjerao, a u pjesmi »Odklada« (Ljubić, I, 66) do nogu je ponižen i sam kralj *Lavur* koji je svoju »mušku čast« proigrao poklonivši se do zemlje djevojci preobučenju u carevića, istoj onoj za koju se kladio s njezinim bratom da do izvora neće moći otići sama i sačuvati nevinost.

U vedrome tonu ljubavne romance ispričovijedana je priča o *lipoj* Mari i Visku (Ljubić, I, 65).²⁸ Visko svoju odabranicu usnulu pod »gradom Budinjnom« daruje vijencem, prstenom i jabukom, ona se budi i započinje s »neznancem« vješte igre prepoznavanja, otkrivajući u jednoj replici izgled svojega dragana koji uvelike odudara od »muške junačke« *prozopografije*:

Kako ga ne bih poznala,
 Visok je kako jelica,
 Rumen je kako ružica,
 Rude je glave kak' i ti,
 Po svem bi rekla da si ti.

Antologijsku pozornost svakako zavrjeđuje i uspjeta lirska balada »Dva draga« (Ljubić, I, 85). Skladni pastirski krajolik pozadina je anonimne ljubavne priče u kojoj su glasine i ukor djevojčine majke narušili skrivenu ljubavnu idilu. Najprije se leksički i stilski skladno kroz pastoralne sličice naznačuje put ljubavne glasine:

²⁷ Usp. uspjelu inačicu »Lipa Mare papar plivi« u zbirci *Tanahna galija*, nav. izd., pjesma br. 30.

²⁸ U Delorkovu zapisu narodnih pjesama s Hvara postoji inačica koja je u najbližem srodstvu s Ljubićevim zapisom. Usp. *Ljuba Ivanova*, nav. izd., pjesma br. 208.

Šumica je vodi povidala,
 Voda hladna kosov ptici malo,
 Kosov ptica livadi zelenoj,
 A livada bilima ovčama,
 Bile ovce svojemu čobanu,
 A čoban je na putu putniku,
 A putnik je na moru tergovcu,
 A tergovac selu malenomu,
 Malo selo divojačkoj majci,
 Stara majka dragoj kćeri svojoj.

Potom se kroz figuru *regressio* isti leksički elementi ucjepljuju u djevojačku kletvu:

Ah šumice, ognjem izgorila,
 Vodo hladna, popilo te sunce,
 Kosov ptica, raznili te orli,
 Ah! livado, ne zelenila se,
 Bile ovce, da bi pokrepale,
 Ah! čobane, ubili te ajduci,
 A putnika uhvatili Turci,
 A tergovca more ne nosilo,
 Malo selo kuga pomorila,
 Majku staru glava zabolila
 Koja me je danas ukorila
 I s mojime dragim omrazila.²⁹

U Ljubićevim se zapisima zatječu i u baladama očekivani bajkoviti likovi vila, gorskih ili planinkinja, primjerice u ljubavnoj baladi »Rasrčba« (Ljubić, I, 36) gdje ljubavne jade ostavljene Ane liječe vile noseći je u svoje dvore:

Zviru su joj zaplašili konja,
 Pade bidna iz konja dobroga
 S bilim licem na zemljicu cernu.
 Tot su vile hitro doletile,
 Izranjenu na ruke uzele,
 Na dvorove svoje je vodile
 Ličeći joj rane srid serdajca.

Vile mogu biti prenositeljice i sretnih vijesti, pa bolnome Ivanu (Ljubić, I, 43) koji osam godina leži teško bolestan, rastjeruju zle misli:

²⁹ Pjesma je pod br. 79 uvrštena u antologiju *Tanahna galija*, nav. izd., str. 136–137.

Viruj nami, Vide gospodine,
 Mi smo vile i još tamo bile,
 Tebi dvori opet sagrađeni,
 Tebi majka mladja neg je bila,
 Tebi juba kako nevistica
 Tvoji sini paši i veziri
 Tvoje kćerke bune i kadune.

U Ljubićevoj se zbirci nalazi i zapis zanimljive inačice »Asan-aginice« (Ljubić, I, 48), u kojoj je temeljito promijenjena temeljna baladna sižejna struktura. Ova inačica naime za razliku Asan-aginice prema Fortisovu i Lovrićevu zapisu ima sretan kraj, a »tamna« su baladna mjesta »tragične krivnje« izbjegnuta time što je krimen za tragični nesporazum među supružnicima pripisan »zloj svekrvi« i njezinoj kleveti. Majka je naime oklevetala snahu Asan-aginicu pred sinom kako se »zagledala« u drugoga, ali se Asan-aginica sretno preudala za građanina Peru, a prolazak svatova ispred aginih dvora njezina je satisfakcija za pretrpljenu uvredu. Stoga upravo Asan-aginica moli novoga mladoženju:

Ne vodi me morem, ni gorom,
 nego agu mimo bile dvore,
 neka agu pukne željno serce
 al i agu i aginoj majci.³⁰

Od tipičnih ljubavnih balada izdvajamo dvije potresne *balade smrti*: jednu o nesretnim ljubavnicima Omeru i Fati (Ljubić, I, 34), a drugu o bolesnom Ivanu i lijepoj Ani (Ljubić, I, 35).³¹ U prvoj baladi na istome mjestu – »kod Budinja grada« – gdje je Omer stradao nesretnim slučajem, Fatu je usmrtio novi mladoženja (»ban od Budinja«), a nad njihovim su zajedničkim grobom ponikli bor i jela, čiji odnos simbolički označuju trajnost Omerove i Fatine ljubavi:

Vila se je tanka, vita jela,
 Okol grane bora zelenoga,
 Kako draga okol' draga svoga.

U drugoj baladi (Ljubić, I, 35) bolesnoga Ivana brat donosi na svadbu njegove ljubljene, koja se udaje za »Deli-Mitra s mora«, a mrtvog ga svatovi

³⁰ O mnoštvu inačica ove najčuvenije hrvatske balade usp. Delorkovu bilješku uz pjesmu br. 23, u: *Narodne pjesme otoka Hvara*, nav. izd., str. 575–576.

³¹ Objge su balade uvrštene u Matićinu antologiju: HNP5 (pjesme br. 174, 81).

posipaju ružama, Ana suzama, Deli-Mitar dukatima. Prije no što će ga brat bolesnoga odnijeti na svadbu, Ivan mu govori:

O Stipane, moj rodjeni brajane,
 Ogerni me zelenom dolamom,
 Vez' mi glavu sviolnom mahramom
 I uzmi me na pleća junačka
 I vodi me u goru zelenu,
 Klad me sestii pod jelu visoku,
 Neka mi se sunca nagrijati
 I lipe se Ane nagledati.

2.1.

Veliki broj baladnih zapleta, sukladno turobnom, mističnom i »krvavom« žanru balada omiljenome u predromantizmu i romantizmu, otkriva razgranatu fenomenologiju zla i zacijelo bi pozamašni indeks mračnih ljubavno-obiteljskih tema (incest, preljub, nasilje, ubojstva svake vrste, od osvetničke naknade za zlodjelo do onih počinjenih u najužem krugu obitelji, sve do čedomorstva) pružio dostatnu građu za pomnu teorijsku raščlambu, primjerice instrumentarijem generativne antropologije (R. Girard, E. Gans). Ne samo incest kao baladna tema *par excellence*, koja zahvaća prema Lévi-Straussovom nacrtu elementarnih srodničkih struktura prvi tip obiteljskih odnosa (brat–sestra),³² a čija je zabrana po Freudu i Lévi-Straussu ugaoni kamen ljudskoga društva, nego i ostali vidovi kršenja nepisanih moralnih normi, kao i raznoliki oblici ljubavnoga i obiteljskoga nasilja, kako u nuklearnome tipu obitelji tako i modelima zadružne i proširene obitelji, iznimno su frekventne teme svih balada, pa tako i onih u Ljubićevim zapisima. Zasićenost zlom i nasiljem, što nadilazi svaku moguću statistiku tradicijske »crne kronike«, nasilni mimetičko-suparnički odnosi, pri čemu su najbliži srodnici najljući neprijatelji,³³ »sveti linč« i nadasve osveta kao zakon kojim se sugerira izlaz iz mimetičkoga kruga nasilja, svjedoči dakako ne toliko o posebno traumatičnim – dnevno prešućivanima – odnosima u patrijarhalnoj sredini, kojih ne bi bilo u drugim zajednicama, koliko u pjesničkome modusu balade otkriva načine kako je tradicijska kultura, kao i svaka ljudska zajednica, rješavala složene probleme kontrole i suzbijanja nasilja. Fenomen nasilja, unutarnjega i vanjskoga, upleten je tako u ljubavnu i obiteljsku »svakodnevicu« baladnih zapleta. Likovi zlih svekrva (Ljubić, I, 13, 24, 48), kao vodećih »negativaca« balada, ljubo-

³² Usp. C. Lévi-Strauss, *Strukturalna antropologija* (preveo A. Habazin), Stvarnost, Zagreb, 1989., str. 55.

³³ Bližnji je uzor naših želja, tvrdi Girard, i upravo u toj činjenici leži izvor mimetičke želje. Usp. R. Girard, *Promatrah Sotonu kako poput munje pada* (prevela A. Grgić Marasović), AGM, Zagreb, 2004., str. 22.

mornih muževa (Ljubić, I, 1, 53), osvetničkih žena koje ubojstvom, najčešće trovanjem zmijskim otrovom (Ljubić, I, 22, 29), ali i kletvom (Ljubić, I, 28) kao učinkovitim verbalnom kaznom, *govornim činom* koji na snagu stupa *hic et nunc*, kažnjavaju muškarce koji su počinili zlodjelo ili pak nisu ispunili obećanje ženidbe, zle zaove (Ljubić, I, 57) ili ljubomorne sestre (Ljubić, I, 11) razotkrivaju kako je pravo nasilje na koje upućuju balade ne toliko vanjsko, fizičko nasilje koliko unutarnje nasilje: prostor mimetičkih suparničkih želja. Objekt suparničkih želja može biti muškarac i tada su u igri mimetičkoga nadmetanja najčešće žene (*ljuba* i majka, supruga i majka, supruga i sestra), dok se na ženu projiciraju uzajamno ojačane suparničke želje muškaraca, najčešće brata i budućega ženika, ili brata i nositelja moći (bega, paše, vojvođe), a često i majke i dragoga.

Usmene balade iz Ljubićevih zapisa ne prežu pred konkretnim narativnim predočavanjem posebnog fenomena unutarnjega obiteljskoga suparničkoga nasilja: sestrinske ljubomore (Ljubić, I, 11). Tako će primjerice Fatima sestri Jelsamini lijevom rukom »priklati« vrat dok joj na koljenima desnom rukom plete »žute kose«:

Na to se je mlada privarila,
Prignula njoj glavu na kolina
Za da splete žute kose njeje.
Ona s desnom kose joj načinja
S' drugom rukom nože primičaše,
Klala je je priko bila vrata,
Klala je je, i je još doklala,
I joj glavu od tila razdili.

U skladu s tradicijskim kultom sestrinsko-bratske ljubavi, žene su često pred situacijom emotivnoga izbora između dvojice muškaraca: brata i dragoga (Ljubić, I, 23), pri čemu je svaki izbor nužno kriva odluka, a izbor pokatkad uključuje i posve nemoguću alternativu: brat ili rođeno dijete (Ljubić, I, 62).³⁴ *Hudobna* žena (Ljubić, I, 49) kako bi oklevetala bratovu ženu i tako ga povratila u vlastiti »emotivni posjed« ne preže niti pred ubojstvom vlastitoga djeteta, za što će optužiti bratovu ženu, a pokušaj naknadnoga pokajanja počiniteljice zlodjela naprosto je izvan horizonta očekivanja tradicijske sredine. Umjesto oprosta, na vratima crkve sv. Barbare, sagrađene upravo na mjestu gdje je doletjela glava nesretne žene, nevino optužene za ubojstvo, zlu će ženu dočekati *đavli* iz pakla i odnijeti u »ljute tmine vikovite«. Žena može biti i pasivnom nevinom žrtvom muškarca kao nositelja moći u patrijarhalnoj

³⁴ Prema terminologiji S. Delić, balade s ovim tipom zapleta uvrstili bismo u balade *kazuse*. Usp. S. Delić, nav. dj., str. 59.

sredini te »glavom platiti« za nesvjesni pogled tuđemu muškarcu (Ljubić, I, 53), ili postati nevinom žrtvom nametnutoga bračnoga izbora, kako je u nevjerovatno »krvavoj« baladi o dvjema sestrama (Ljubić, I, 68): Anici i Eleni, gdje će Paval Elenu, koju je za ženu »dobio« umjesto željene Anice, »jednostavno« utopiti u moru (Ljubić, I, 68). Zanimljivo je međutim da u oba navedena zapleta muškarac jest razotkriven kao krivac, ali ostaje nekažnjen, u posljednjem slučaju za dvostruko zlodjelo (smrt jedne sestre i silovanje druge). To međutim ne znači da žena ne može ili neće u drugim slučajevima pravdu »uzeti u svoje ruke«, pa su tako upravo žene u lancu krvavih ubojstava često posljednje karike koje osvetom uzvraćaju na muška zlodjela (Ljubić, I, 22, 29).

U svakom slučaju zakon »talionom« prema poznatoj krilatici: Oko za oko zub za zub! (Pnz 19, 21) paremiološki sabran u *narodnu: Tko se ne osveti, taj se ne posveti!* vrhovni je »moralni zakon«, a znatno se rjeđe pronalaze zapleti u kojima je vidljivija koncepcija kršćanskoga milosrđa, praštanja ili pokajanja. Među takvim primjerima izdvajamo pjesmu o moralnoj konverziji samoga Kraljevića Marka koji isprva »žedan krvi koje će se napojiti« i »mesa junaka kojeg će se nasiti« žali zbog smrti Deli-Muse (Ljubić, I, 55), kojega je usmrtio na prevaru. Zanimljiva je također i pjesma o dvojici braće: Mitru i Mikuli (Ljubić, I, 32), u kojoj mudra žena vlastitom imovinom (kupom žuta zlata) i posredovanjem sprječava ubojstvo među braćom do kojega je trebalo doći zbog podjele imovine u zadružnoj kući. Češći je pak slučaj, kako je i u Relkovićevu zapisu pjesme »Vino piju dva Jakšića mlada« u drugome izdanju *Satira* (1779.), da je upravo žena »kamen smutnje« među braćom. Posebnost je »pripovjedne pjesme« u Ljubićevu zapisu (Ljubić, I, 32) u tomu što su zločinačke namisli bratoubojstva brata Mitra razotkrivene kroz alegorijski pjev na smrt ranjenoga orla u borbi s gavranom, a sam je Mitar potaknut na pokajanje:

Tot' se nad njim černi oblak zvija,
 U oblaku vela huka bila,
 Tute orlo bije s' gavranom,
 Gavran orla biše pridobio
 Siva mu je krila polomio.
 Procmilil je plemeniti orlo:
 »Bidna bila, moja mila majko,
 Koja mi nis brata porodila,
 Sada bi mi u pomoći bio!«

Ipak, zaplet većine pjesama ljubavne ili obiteljske tematike s počinjenim *krimenom* upućuje na »pravilo« po kojemu zlodjelo ili prijestup moralnih normi nužno zahtijeva kaznu kao »pravednu« osvetu,³⁵ što se bez verbalnoga

³⁵ Zakon kazne osvetom, ključni je element raspleta u *baladama reda*. Usp. S. Delić, nav. dj., str. 42–55.

dociranja i moraliziranja, najčešće predočuje samim činom ubojstva (odsijecanjem glave) i okrutnim kažnjavanjem. Kazna i »pravedna« osveta ima dvojaku svrhu: ona je ujedno nužna odšteta žrtvi koliko i čin ponovnoga uspostavljanja narušenoga reda i pravde. O zlu se neprestano pripovijeda kako bi ga se okrutnom osvetom sankcioniralo, nadziralo i suzbijalo. Posebice se okrutno kažnjava ženski preljub, kao povreda bračnoga morala, i tada žene »tradicionalno« gore kao »voštanice«. Zastrašivanje preljuba oštrom kaznom spaljivanja preljubnice, »nažiganjem« ognja koji se širi postupno od stopala do očiju, kako je »slikovito« opisano u pjesmi »Pedepsa nevirnosti« (Ljubić, I, 1), inače prvoj pjesmi *Narodnih ljubeznih pjesama*, čini se da je za zadarskoga cenzora prevršilo mjeru »dobroga ukusa« te je cijelu pjesmu prekrizilo tintom i tako zabranio tiskati. Slavenska antiteza prema ustaljenoj shemi ($x^1 \dots x^2 \dots x^3$?/non $x^1 \dots$ non $x^2 \dots$ sed x^3),³⁶ najprije u formi pitanja prevarenoga muža koji je uhvatio ženu u preljubu i otkrio ljubavnika, a potom u niječnome odgovoru žene preljubnice, doista djeluje zastrašujuće groteskno:

Jerman svojoj ljubi govoraše.
 Tak mi vire, nevirnice Jele
 Ali voliš da te mlini melju?
 Ali voliš da te konji taru?
 Ali voliš svitlit za večerom?
 Jermanu je ljuba govorila:
 Viruj meni Jerman Gospodine,
 Nisam hrana da me mlini melju,
 Nisam trava da me konji taru,
 Nego ću ti svitlit za večerom.

Iznimno rijetko baladni zapleti pružaju pozitivne modele za nasljedovanje, a umjesto toga na moguće se zločince djeluje zastrašivanjem, »upiranjem prsta« na kazne koje im prijete ukoliko se ogriješe o čvrsti moralni kodeks tradicijske kulture. Balade, posebice *balade reda*, idealan su prostor za nadziranje i sankcioniranje svakoga mogućega Zla. Kroz zaoštreni etički dualizam i model »apsolutne krivnje«, najčešće bez mogućnosti pokajanja, baladnim se zapletima, članovi tradicijske zajednice doista postavljaju u situaciju izbora Dobra bez alternative, ali frekventni prikazi nasilja razotkrivaju kako tradicijska kultura tek u iznimnim slučajevima uvažava koncept kršćanske etike te načelo pravednosti u praksi provodi suzbijanjem nasilja samim nasiljem gledajući u »pravednoj« osveti, kao sredstvu zastrašivanja, učinkovito sredstvo inhibicije nasilničkih suparničko-mimetičkih ciklusa.

³⁶ O slavenskoj antitezi kao obliku prispodobe usp. L. Zima, *Figure u našem narodnom pjesničtvu*, JAZU, Zagreb, 1880., str. 84–88.

Zaključak

Činjenica da su se u istome korpusu s onima koje je zapisao »iz ustih naroda na hvarskome otoku« našle i Ljubićeve autorske pjesme s natpisom *Narodne pjesme od S. Ljubića* zrcali dakako u ono vrijeme još uvijek važeći romantički pojam o narodnoj poeziji kao izvanvremenskome agensu »narodne duše« koji prožima svaku istinsku poeziju,³⁷ dok s druge strane Ljubićevo pjevanje »na narodnu«,³⁸ razvidno na leksičkoj, stilskoj i metričkoj razini, upućuje na njegovu poetičku pripadnost razdoblju u kojemu je upravo narodna poezija na vrhu vrijednosne ljestvice, te mnogi i anonimni i priznati pjesnici usvajaju poetiku narodne pjesme kao vlastitu pjesničku vokaciju. Naposljetku, stilotvornost narodnoga pjesništva produžit će se sve do kraja XIX. stoljeća.³⁹

Ljubić ne donosi podatke o kazivačima⁴⁰ niti je posve vjeran zapisivač te već Andrić primjećuje kako je Ljubić »gdjegdje približavao hvarsko narječje svoje edicije jeziku književne Dalmacije«. ⁴¹ Njegova *hvarska zbirka* još uvijek je u okviru filološkoga pristupa usmenoknjiževnoj građi, koji će tek u posljednjoj četvrtini XIX. stoljeća s V. Jagićem dobiti čvršći okvir akademske discipline, ali svakako svjedoči o Ljubićevu sluhu za važeće poetičke i estetske smjernice epohe. »Pripovjedne pjesme«, osobito balade kao vjerojatno najmlađi, ali i najvitalniji pjesnički folklorni žanr, posebice u vrijeme Ljubićeve zapisivanja, bogatstvom svojega retoričkoga sloja, »tamnim mjestima«, povremeno i »oblim« likovima, prodorom mistike, fantastike i vješto građenom zgusnutom fabulom, odgovarale su po svemu sudeći Ljubićevo književnome i estetskome ukusu i stoga ne čudi kada, ponesen Herderovim i Tomasseovim mislima koje citira kao moto uz pjesme, u narodnim pjesmama prepoznaje »govor duše« i »izvor sveg pjesništva« te u skladu s vladajućim historizmom u tradiciji puka traži izvor i duhovno uporište naroda.

Spremna za tisak i prije Matičina poziva za sakupljanje hrvatskih narodnih pjesama objelodanjenome u studenome 1877. u svim hrvatskim novinama, kao prva Matičina zbirka narodnih pjesama s otoka Hvara u kojoj su zabilježene neke od antologijskih hrvatskih balada i romanci (»Dva groba«, »Smrt bolnoga Ivana«, »Vjernost«, »Brat i vojno«, »Dva draga«, »Papar plivi lipa Mare«), Ljubićeve zbirka nedvojbeno zavrjeđuje znanstvenu i širu čitateljsku pozornost te dakako nakon više od 150 godina prvotisak – priređen prema suvremenim tekstološkim i folklorističkim standardima – čime bismo ne samo ispunili dug

³⁷ Tako su i u Herderovu zbirku *Volkslieder* (1789.) uvrštene Goetheove pjesme.

³⁸ I u *Zori dalmatinskoj* Ljubić je objelodanio tri autorske pjesme naslovljene kao »narodne pjesme složene po S.L.«. Usp. *Zora dalmatinska*, III, Zadar, 1846., str. 54–55, 62–63, 70.

³⁹ O tomu svjedoče i epski ciklusi Grge Martića, *Osvetnici* (1861.–1883.) i *Posvetnici* (1895.)

⁴⁰ Radićeva *Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* objelodanjena je tek 1897.

⁴¹ Usp. N. Andrić, nav. rad, str. 133.

Ljubiću nego također u hrvatski i posebice bogat hvarski usmenoknjiževni korpus uključili njezinu bogatu i vitalnu dionicu.

Bibliografija:

I. IZVORI

Šime Ljubić, *Pěsme Narodne Ljubezne. Narodne Pěsmice od S. Ljubića*, rkp. HAZU, sign. MH 161a, 300 str. [paginirani su listovi 1.–149.]

Šime Ljubić, *Ljubezne Narodne pisme iz ustih naroda na Hvarskom otoku. Sakupio i izdao S. Ljubić Starogradjanin II. U Zadru god. 1847. Kod tiskarah Rougier-a i Demarhi-a*, rkp. HAZU sign. MH 161b, 63 str. [nepag.]

Šime Ljubić, *Narodne pjesme s otoka Hvara*, sv. I.–II., prijepis rkp. IEF, sign. 124/53.

II. TISKANE ZBIRKE I ANTOLOGIJE

Antologija pjesništva hrvatskoga i srpskoga narodnoga i umjetnoga sa uvodom o poetici (prir. A. Šenoa), Matica hrvatska, Zagreb, 1876.

Hrvatske narodne balade i romance (prir. O. Delorko), Zora, Zagreb, 1951.

Ljuba Ivanova, hrvatske starinske narodne pjesme sakupljene u naše dane po Dalmaciji (prir. O. Delorko), Matica hrvatska, Split, 1969.

Narodne pjesme otoka Hvara: prema zapisima osmorice sabirača Matice hrvatske u devetnaestom stoljeću (prir. O. Delorko), Čakavski sabor, Split, 1976.

Tanahna galija, Usmena lirika u Dalmaciji (prir. T. Perić-Polonijo), Splitski književni krug, Split, 1996.

Zlatna jabuka (prir. O. Delorko), Zora, Zagreb, 1956.

Ženske pjesme, Romance i balade (prir. N. Andrić), *Hrvatske narodne pjesme*, knj. 5, Matica hrvatska, Zagreb, 1909.

Ženske pjesme, Pričalice i lakrdije (prir. N. Andrić), *Hrvatske narodne pjesme*, knj. 6, Matica hrvatska, Zagreb, 1914.

III. LITERATURA

N. Andrić, »Sedam 'Matićinih' zbornika, Prilog člancima 'Sabirači Matićinih hrvatskih narodnih pjesama'«, *Glas Matice hrvatske*, IV, br. 18–20, str. 133–142; Zagreb, 1909.

S. Botica, »Odisejski motivi u hrvatskoj usmenoj književnosti«, *Lijepa naša baština*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1998., str. 76–95.

M. Bošković-Stulli, »Narodne pjesme u Šenoinoj Antologiji«, *Usmeno pjesništvo u obzoru književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1984., str. 96–115.

M. Bošković-Stulli, »Mediterranski aspekt usmene hrvatske književnosti«, *O usmenoj tradiciji i o životu*, Konzor, Zagreb, 1999., str. 83–116.

M. Bošković-Stulli, »Narodne pjesme iz Dalmacije – priobalje i zaleđe«, *Od bugaršnice do svakidašnjice*, Konzor, Zagreb, 2005., str. 66–92.

S. Delić, *Između klevete i kletve: tema obitelji u hrvatskoj usmenoj baladi*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2001.

D. Dukić, »O usmenoj epici u Dalmaciji«, *Zmaj, junak, vila, Antologija usmene epike iz Dalmacije* (prir. D. Dukić), Splitski književni krug, Split, 1992., str. 7–53.

R. Girard, *Promatrah Sotonu kako poput munje pada* (prevela A. Grgić Marasović), AGM, Zagreb, 2004.

J. Kekez, »Usmena književnost u Zori dalmatinskoj«, *Zora dalmatinska (1844–1849), Zbornik radova* (ur. Š. Batović), Matica hrvatska, Zadar, 1955., str. 275–282.

C. Lévi-Strauss, *Strukturalna antropologija* (preveo A. Habazin), Stvarnost, Zagreb, 1989.

T. Maretić, *Naša narodna epika*, Nolit, Beograd, 1966.

O. Oštrić, »Izvorna narodna kultura u Zori dalmatinskoj«, *Zora dalmatinska (1844–1849), Zbornik radova* (ur. Š. Batović), Matica hrvatska, Zadar, 1955., str. 195–201.

T. Perić-Polonijo, »Usmena lirika u Dalmaciji«, *Tanahna galija, Usmena lirika u Dalmaciji* (prir. T. Perić-Polonijo), Splitski književni krug, Split, 1996., str. 7–92.

T. Smičiklas, »Život i djelo Šime Ljubića«, *Ljetopis JAZU za god. 1897.*, str. 150–243; Zagreb, 1898.

L. Zima, *Figure u našem narodnom pjesničtvu*, JAZU, Zagreb, 1880.

KRATICE

IEF – Institut za etnologiju i folkloristiku

HNP5 – *Ženske pjesme, Romance i balade* (prir. N. Andrić), *Hrvatske narodne pjesme*, knj. 5, Matica hrvatska, Zagreb, 1909.

HNP6 – *Ženske pjesme, Pričalice i lakrdije* (prir. N. Andrić), *Hrvatske narodne pjesme*, knj. 6, Matica hrvatska, Zagreb, 1914.

Ljubić – Š. Ljubić, *Narodne pjesme s otoka Hvara*, sv. I.–II. prijepis rkp. IEF sign. 124/53.

LJUBIĆEVA RUKOPISNA ZBIRKA NARODNIH PJESAMA S OTOKA HVARA

Sažetak

Među prvim i najrevnijim promicateljima preporodnoga programa povratka k izvornim narodnim pjesmama, Šime Ljubić uz vrijednu znanstvenu studiju etnoloških tema (*Običaji kod Morlakah u Dalmaciji*, 1846.), radi na prikupljanju usmenih pjesama s otoka Hvara (1845.–1847.), što je urodilo cjelovitom i za tisak priređenom zbirkom narodnih pjesama s otoka Hvara, koja se danas čuva u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti (sign. MH 161^{a-b}), kao i u nepotpunu prijepisu u Institutu za etnologiju i folkloristiku (sign. 124/53)

Premda je sam Ljubić u drugom i trećem godištu *Zore dalmatinske* (1845., 1846.) objelodanio izbor pjesama iz svoje zbirke te najavljuvao njezino cjelovito objelodanjanje, ona je kao i mnoge druge vrijedne Matičine zbirke narodne poezije, ne našavši dovoljan broj pretplatnika, ostala u rukopisu. Zapisi pjesama iz Ljubićeve zbirke ipak su ušli u

važne antologije i izbore hvarskoga, dalmatinskoga i hrvatskoga narodnoga pjesništva: od Šenoine *Antologije* (1876.), Matičinih antologija *Hrvatskih narodnih pjesama* (1909., 1914.), Delorkovih antologija hrvatskih narodnih balada i romanci (1951., 1956.) do *Antologije usmene lirike iz Dalmacije* Tanje Perić-Polonijo (1996.), dok je Delorko u zbirci *Narodne pjesme otoka Hvara* (1976.) dao reprezentativan izbor od 36 pjesama iz Ljubićeve zbirke. Kao prva među sedam cjelovitih Matičinih rukopisnih zbirki usmenih pjesama s otoka Hvara iz XIX. stoljeća, ova zbirka – u koju su uz izvorne narodne pjesme uvrštene i *varoške* pjesme, kao i autorske Ljubićeve pjesme spjevane »na narodnu« – sadrži iznimno vrijedne zapise hvarskih narodnih pjesama, posebice balada, kojima se Ljubić u trostoljetnome povijesnome luku nastavlja na prve zapise svojega sugrađanina Petra Hektorovića.

Opis Ljubićeve *hvarske zbirke*, njezinih metodologijskih odrednica, kao i temeljnih vrsnih, tematsko-motivskih i stilsko-metričkih sastavnica zapisanih pjesama – kao predmetno područje ovoga rada – ima za svrhu osvijetliti rani dio Ljubićeva znanstvena rada, kada je još bio zaokupljen književnim i filološkim temama, a ujedno je i podsjetnik: Ljubićeva zbirka priređena za tisak još davne 1846./1847. godine – ne našavši do danas »dovoljan broj pretplatnika« – još čeka na tisak.

LJUBIĆ'S MANUSCRIPT COLLECTION OF TRADITIONAL POEMS FROM THE ISLAND OF HVAR

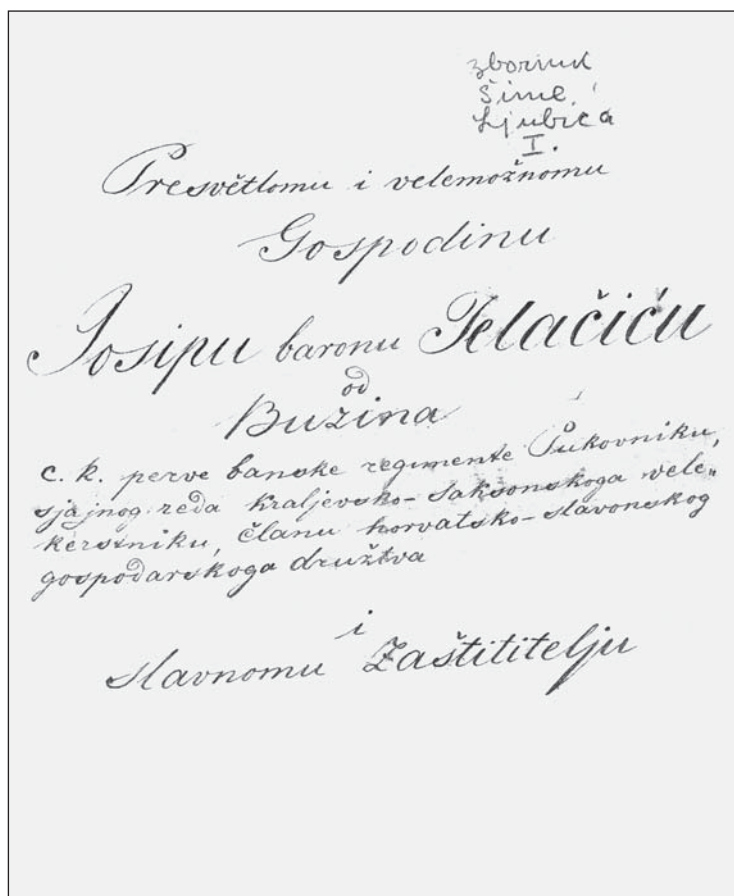
Summary

One of the first and most passionate promoters of the national revival programme and the return to the original folk poetry, Šime Ljubić, along with his noted scientific study of the ethnological topics (*Običaji kod Morlakah u Dalmaciji*, 1846) worked on the collection of traditional poems from the island of Hvar (1845–1847), which resulted in a wholesome collection of traditional poems from the island of Hvar, ready for publishing, and presently kept at the Croatian Academy of Sciences and Arts (call no. MH 161^{a-b}). An incomplete copy is also kept at the Institute for ethnology and folk studies, (call no. 124/53).

Although Ljubić published a selection of the poems in the 1845 and 1846 editions of the *Zora dalmatinska* newspaper, and announced the publication of the entire collection, failing to reach a sufficient number of subscribers, as was the case with many other valuable collections of traditional poetry by Matica [hrvatska], it remained unpublished. Nevertheless, copies of the poems from Ljubić's collection found their way to important anthologies and selections of traditional poetry from Hvar, Dalmatia and wider Croatia, such as Šenoa's *Antologija* (1876), *Antologija hrvatskih narodnih pjesama* by Matica [hrvatska] (1909, 1914); Delorko's anthology of the Croatian traditional ballads and romantic poems (1951, 1956) to *Antologija usmene lirike iz Dalmacije* by Tanja Perić-Polonijo (1996). In his work *Narodne pjesme otoka Hvara* (1976) Delorko brings a representative selection of 36 poems from Ljubić's collection. As the first of the seven integral autographical collections of traditional poems from the island of Hvar from the 19th century by Matica [hrvatska], this collection – which includes the so called *varoške* poems [city poems] along with the original traditional poems, as well as Ljubić's own poems composed in a »traditional manner« – contains an exceptionally valuable record of tradi-

tional poems from the island of Hvar, particularly ballads. Thus, Ljubić, in a sense, picked up from where Petar Hektorović left off three hundred years previously with his record of traditional poems.

The description of Ljubić's *Hvar collection*, its methodological tenets, as well as its superb treatment of the themes, motives and versification of the recorded poems – as the subject of this paper – aims to illuminate Ljubić's early scientific work, when he was still preoccupied with literature and philology, and also, to serve as a reminder: Ljubić's collection, edited for publishing long since, in 1846/1847, failing to reach a »sufficient number of subscribers« is still waiting to go in print.

1. Prva stranica Ljubićeve rukopisne zbirke, koja započinje posvetom Josipu baronu Jelačiću, a u gornjem desnom kutu olovkom je dopisano: Zbornik Šime Ljubića I.

PĚSME

Narodne Ljubezne.

▲

1.

Pedepsa Nevirnosti.

*Kad se German na vojnicu spravlja
Ljubu svoju na dvoru ostpiše.*

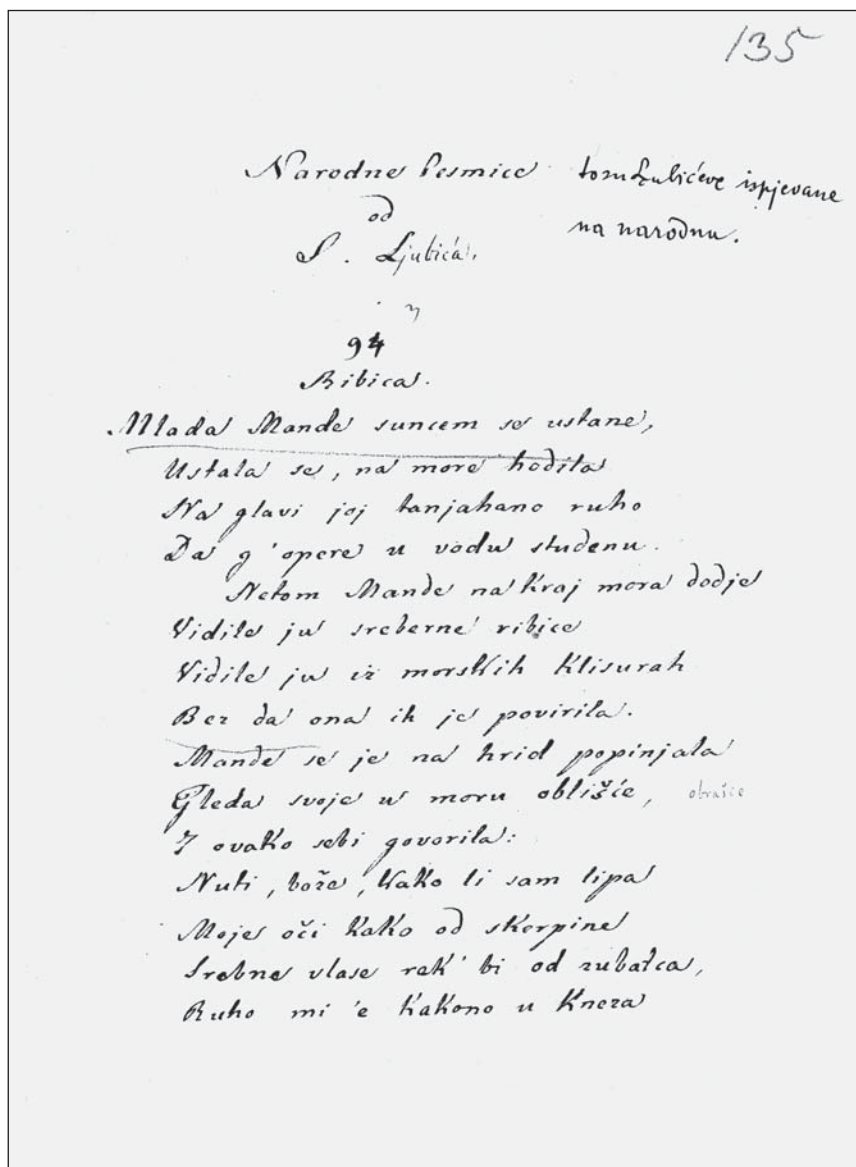
German svojoj ljubi govoraše:

*A Jelina, draga ljubo moja,
Evo junak na vojnicu gredem, 5
Neću doma do dvanaest dana',
Nemoj žele priko dvora moga
Rad, obrava i moga i tuoga.*

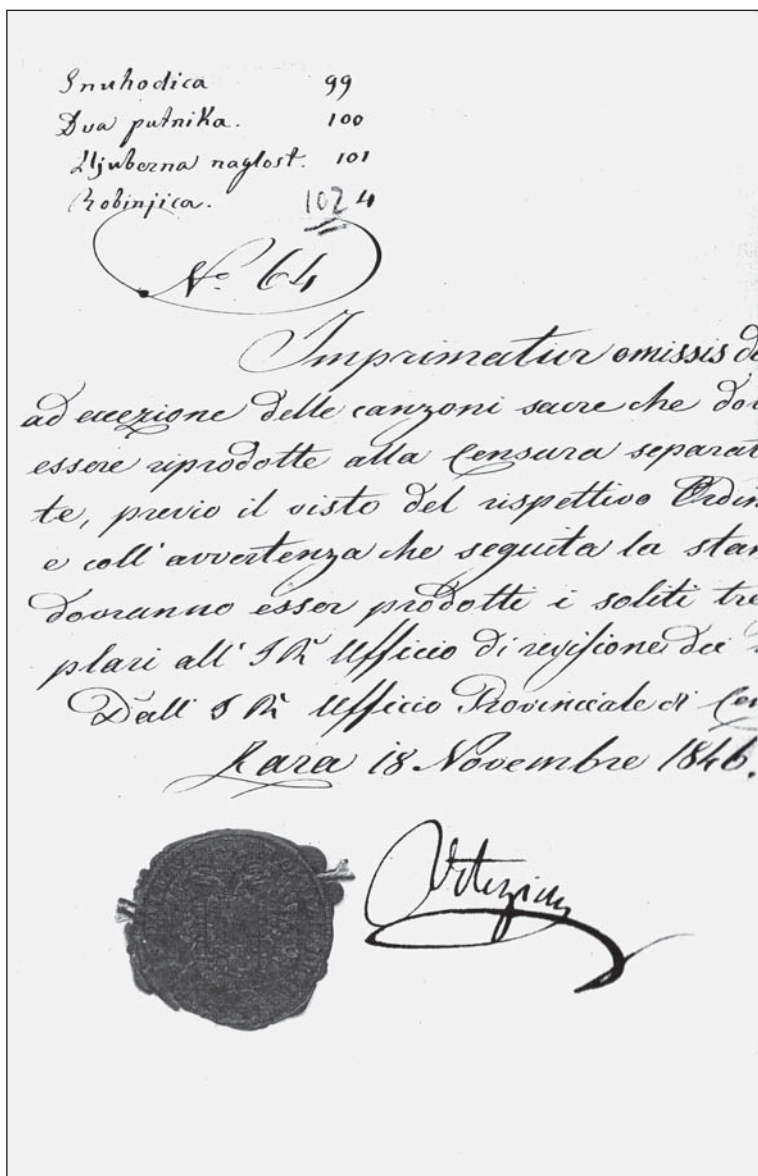
Germanu je ljuba govorila:

*Pojdi s Bogom dragi gospodine. — 10
Bi neg German na pol puta dojde
Vazme žele okovano vidro*

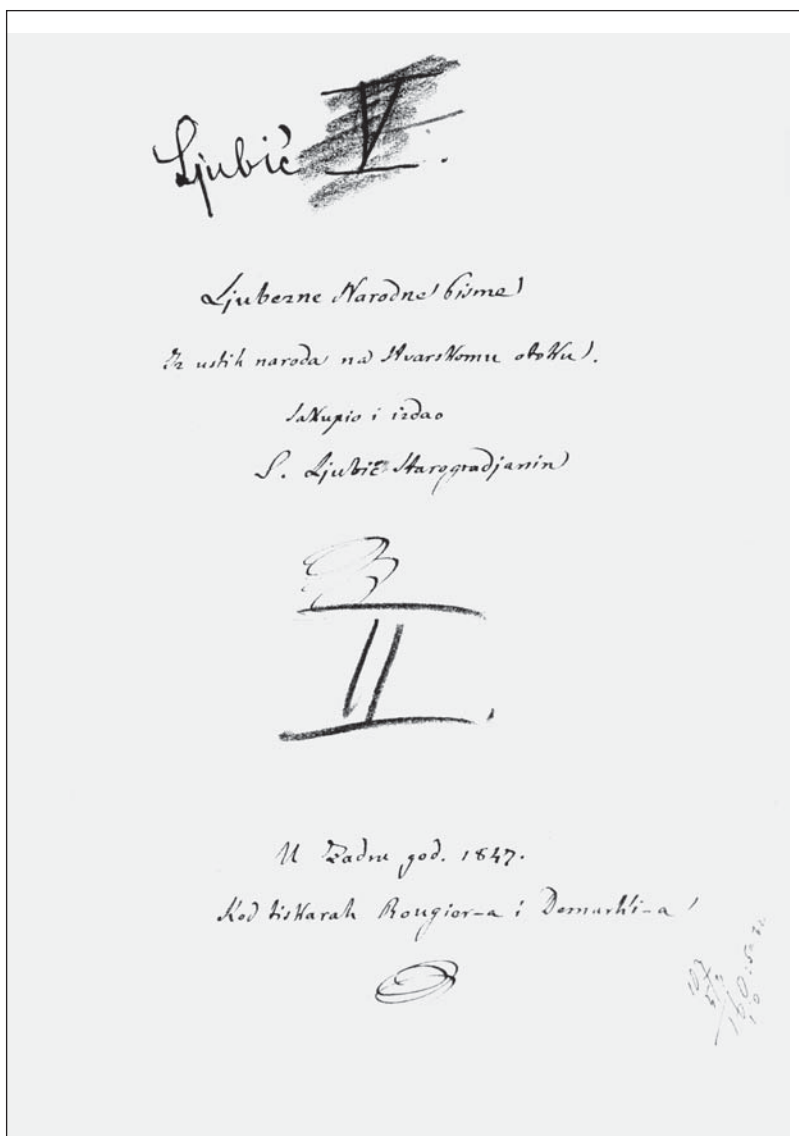
2. Prvi naslov prve knjige Ljubićeve zbirke (*Pěsme narodne ljubezne*), na kojoj se nalazi i prva pjesma («Pedepsa nevirnosti») koju ju cenzor prekrizio i zabranio tiskati.

3. Drugi naslov u prvoj knjizi Ljubičeve zbirke (Narodne pětsmice od S. Ljubiča), kojim se najavljuju Ljubičeve autorske pjesme spjevane »na narodnu«.

4. Imprimatur zadarskoga cenzora Dinka Vitezića s potpisom i pečatom, koji se nalazi na posljednjoj stranici prve knjige Ljubićeve zbirke nakon Kazala pjesama.

5. Naslov druge knjige Ljubićeve zbirke (*Ljubezne narodne pisme iz ustih naroda na hvarskom otoku*), kasnije uvezane u Zbornik Šime Ljubića II.

Slobodan Prosperov Novak

Granice Ljubićevog kampanilizma

Izlaganje (referat sa znanstvenoga skupa)
UDK 821.163.42.09 Ljubić, Š.

Da je akademik Šime Ljubić bio utemeljitelj brojnih humanističkih znanstvenih područja u XIX. stoljeću, ovaj hvarski simpozij nepobitno je pokazao. Ipak, učinilo mi se da nije moguće a da se na ovom skupu ne spomene kako je Šime Ljubić, taj veliki, najveći Hvaranin svoga doba, nažalost upravo na ovom otoku, a zbog nekih svojih kampanilističkih ispada, bio i ostao simbol tvrdoglavog parohizma. Taj kozmopolitski malomišćanin na tržištu ideja žestoko je branio prije stoljeće i pol svoje Malo Misto od navodno barbarskih i pokvarenih obližnjih stanovnika grada Hvara. Po toj obrani on je i rodočelnik svih domaćih kampanilista.

O tomu da se Ljubić Hvaranima kobno zamjerio možda može posvjedočiti i to što sam valjda prvi Hvaranin koji će nakon dugih desetljeća o njemu nešto progovoriti upravo iz aspekta kampanilizma. Činjenica jest da je u gradu Hvaru i danas mnogima odiozno o Ljubiću uopće govoriti, a to sve zbog tih davnih uvreda ne samo upućenih Hvaranima, nego i povijesti njihovog grada.

Glavni Ljubićev kampanilistički ispad dogodio se na stranicama inače odlične knjižice *Faria Città vecchia e non Lesina*, dakle, *Faria, Stari Grad a ne Hvar*, koja je bila tiskana 1873. godine. To djelo pisano na talijanskom jeziku, dakle na jeziku tadašnje birokracije, ima znatnu znanstvenu težinu, jer metodom navođenja citata iz korištene primarne literature nepobitno dokazuje da se grčki antički Pharos a onda i rimska Faria nisu nalazili na mjestu današnjeg Hvara nego u današnjem Starom Gradu. Na stranicama iste knjige Ljubić dokazuje da Petar Hektorović, veliki hvarski i hrvatski književnik, nije bio Hvaranin nego Starograđanin. Služeći se brojnim dokumentima Ljubić je dokazao svojim protivnicima da je Hektorović Starograđanin, premda je svima i tada i oduvijek bilo jasno, i to ne zbog činjenice što je majka ovoga pjesnika rodila u Starom Gradu, nego je to bilo jasno i zbog toga što je upravo u tom gradu pjesnik sagradio najljepšu kuću koju je neki naš književnik ikada stvorio.

Ljubić je svoju knjižicu napisao upravo u trenutku kad je hrvatska nacija dobivala svoj moderni obris i formu, napisao ju je kad je nestajala nekadašnja komunalna fragmentirana gradska svijest. Napisao ju je u jedinstvenom trenutku u kojem su se građani naših otočkih naselja osjetili beskrajno sami. Iz

te samoće Ljubić u povišenom tonu izgovara 1873. svoj kampanilistički bijes protiv Hvarana. Bio je to tužan trenutak u kojem su uske domaće prilike i uska hrvatska varoš jedan veliki duh spustili na najniži stupanj. Ali Šime Ljubić, i kad je bio kampanilist, bio je jedan od najvećih ljudi svoga vremena! I dok je tada u Zagrebu bio zauzet velikim temama svoga doba, on počinje u ovoj knjižici polemizirati na rodnom otoku s provincijskim diletantima oko tričarija. On diskutira na talijanskom jeziku s anonimusima tko je veći i važniji - njegov Stari Grad ili njihov Hvar.

Kad sam vidio da na simpoziju neće biti ni spomenuta ova mračna strana Ljubićeve zavičajnosti, dakle da se neće spomenuti njegov pretjerani kampanilizam, odlučio sam organizatore zamoliti da mi dopuste govoriti nešto i o Ljubiću kao jednom od najzagrižljivijih hrvatskih kampanilista, zamolio sam ih da nešto kažem o čovjeku koji je u svoje doba u svemu bio prvak, pa i u kampanilizmu. O čovjeku koji se svjesno zavadio sa svojim suvremenicima i sa svim susjedima, stanovnicima obližnjega grada Hvara. Samo se petnaestak kilometara ispriječilo između dva najveća suvremena naselja na otoku Hvaru. Premda ih dijeli samo petnaestak minuta vožnje autom, Stari Grad i Hvar još su i danas nedopustivo razdijeljeni u stvarima gospodarstva i kulture, turizma i znanosti. Oni su, a to je ne samo njihov problem nego je to problem mnogih geografski bliskih hrvatskih gradova, opterećeni međusobnom stoljetnom zavišću i besmislenom sukobljenošću oko navodno kulturoloških i civilizacijskih tema. Između dva najveća naselja na otoku Hvaru i dan danas preživljava klica retrogradnog kampanilizma koji se deklarativno svi trude pomesti pod tepih. Kampanilizam je tvrdoglava endemska bolest Dalmacije. O toj neugodnoj temi nitko rado ne govori na glas. Hvarski biskup danas zato radije govori o vježbama Nato-pakta na teritoriju svoje crkvene vlasti, nego što govori o slaboj povezanosti i nezdravoj konkurenciji gradova na otocima kojima upravlja njegova biskupija. Recidivni dalmatinski kampanilizam nije na zlu glasu samo zbog provincijalizma i pomanjkanja ukusa nego još i više zbog straha od pomanjkanja hrvatstva.

Da simptomi kampanilizma nisu još iskorijenjeni može se već na prvi pogled uvjeriti svatko tko se vozi središnjom otočkom cestom na otoku Hvaru. Svi koji se voze od grada Hvara do Jelse, na samo tridesetak kilometara ceste doživjet će da ih se posebnim tablama točno šest puta ispraća i želi im sretan put ili da ih se dočekuje i želi im dobrodošlicu. Taj naoko malen primjer neokampanilizma znak je za mnogo veći nered u lokalnoj simbologiji koja caruje jednim od deset najljepših otoka na svijetu. Spomenuti nered postaje još jasniji kada se shvati da je otok Hvar kao cjelina tako slabo označen natpisima i simbolima da većina stranaca koji uplovljavaju u glavno otočko trajektno pristanište, dok im se brod vezuje uz rivu zbog velike svjetleće reklame na kojoj piše Kerum sasvim s razlogom pomisli da je pogriješila otok i da su umjesto na otok Hvar stigli na neki otok Kerum. Da se drevni otok

Kerum iz ove kartografske zavjere rijetko tretira kao jedinstvena geografska a onda i kao kulturološka činjenica stvar je sasvim jasna. Po tomu je otok Hvar jedan od najtužnijih hrvatskih primjera i to upravo zato što je ovdje lokalpatriotizam, to jest kampanilizam star isto onoliko koliko i moderno građansko hrvatstvo.

Kampanilizmom se, naime, naziva bolesni i patetični odnos prema zavičajju. Kampanilizam je parohijalno uzdizanje vlastitog mjesta nad sva druga naselja i gradove, iskazivanje apsolutne ljubavi zavičajju koja se identificira s onim prostorom do kojega dopire zvuk zvona s vlastitog zvonika. Kampanilizma će putnik u vrlo neukusnoj verziji doživjeti već na Jadrolinijinom brodu »Petar Hektorović« koji sad trenutačno plovi od Splita do Visa, ali mu je domicilna linija Split–otok Hvar. Na tomu brodu salone i stepeništa dizajnirao je očito neki starogradski ekstremist koji je sve panele i regale doveo do kampanilističkog savršenstva, pa nitko na tom brodu uopće ne može ni imati osjećaj da se uskoro neće iskrcati na otok koji se zove Stari Grad i na kojemu postoji samo jedan grad, koji se također zove Stari Grad i u kojem je rođen jedan svjetski pjesnik Petar Hektorović za kojega je podatak da je Starogradjanin važnije od svih djela koja je napisao. To da bi na otoku na koji brod putuje možda bilo i još nekih drugih gradova i sela, da možda ondje postoje deseci gradova i sela, to putnik na tom brodu nikad neće doznati. On neće čuti da uopće postoji neki grad Hvar, jer ako taj i postoji taj je Faros, a taj je opet antički Pharos, to jest i on je Stari Grad.

Ovi anegdotalni primjeri s brodskim dizajnom i pozdravnim tablama uz glavni motorni otočki put na Hvaru samo su ovlaš pronađeni primjeri modernog kampanilizma.

Ipak meni je ovdje više govoriti o Šimi Ljubiću, a manje o suvremenosti. Pitanje na koje i danas treba odgovoriti u povodu ove piščeve polemične knjižice glasi: zašto se u toj tričavoj diskusiji dogodio pad tog velikog duha? Jedan od razloga za to posrnuće svakako leži i u tomu što je samosvijest moderne nacije i prepoznatljivost njezinih simbola u trenutku kad Ljubić piše svoju studiju o Hvaru i Starom Gradu bila u nas još posve krhka. Bilo se tada preteško snaći u mozaiku komunalnih povijesnih uspomena i dok su kustosi tih uspomena bili ili nekompetentni austrijski činovnici ili domaći diletanti s nešto europskih nesvršenih studijskih godina. U njima detektirao je Ljubić neprijatelja! Uplašio se da će mu upravo oni uniziti zavičaj, pa protiv diletanata organizira melodramatičnu retoriku i uvredljivu frazu koja kao da je izišla s mlađih Matoševih stranica.

Ljubića na uzaludnu kampanilističku akciju pozivaju prazne palače jednog prohujalog vremena, devastirani spomenici i ruine koje je u Starom Gradu vidio gdje god se okrenuo. U besmisleni polemiku gura ga i osjećaj da još uvijek ni on ni njegovi suvremenici nemaju prava kazati potpunu istinu o tomu tko su i što su bili njihovi neprijatelji. I zato Ljubić kletvom i klevetom pet-

naest kilometara udaljenom blizancu svoga rodnog grada upućuje svoj bijes, pa tvrdi da od svih mogućih kvaliteta taj grad nema niti jednu, da je on prazno slovo na papiru, da je uopće taj grad izmišljen u glavama trećerazrednih austrijskih činovnika, da je on grad, dakle, kojemu su izmislili prošlost, izmislili teatar, biskupa a upravo mu sada izmišljaju sadašnjost.

Razumjeti u svemu ispad Ljubićevog kampanilizma nije lako, ali shvatiti ga značilo bi objasniti ne samo njegove, nego i granice dalmatinskog a posebno hvarskog provincijalizma još uvijek živog danas na početku XXI. stoljeća. Objasniti granice Ljubićevog kampanilizma ne znači opravdati tog velikog čovjeka. Opravdati ga trebamo samo zato što još uvijek na njegovom Hvaru i u Dalmaciji postoje rudimenti toga kampanilizma pa smo mu i u tomu baštinici. Šime Ljubić nije bio samo velik čovjek u znanosti nego je bio i velik čovjek kojega je muka zavičaja prisilila na gubitak visine, a na nekim stranicama i zdravog razuma. Ima u Ljubićevoj vehemenciji, u nazivanju svojih protivnika ništarijama i magarcima nešto od Držičeve retorike u urotničkim pismima. Ljubićeva polemičnost karakteru ovoga čovjeka dodaje i nešto ljupkosti, čini ga čovjekom živim. I dok su njegovi protivnici danas naravno zaboravljeni i dok o njima nitko više ne vodi računa, Ljubić je i danas aktualan. On kao da je zloguko najavio da će kampanilizam opstati u Dalmaciji. Kampanilizam je jedan od najvažnijih krivaca što je i danas udaljenost Vele Luke i Hvara gotovo jednaka onoj kakva je među njima postojala u neolitu kad su između Vele špilje na Korčuli i Grapčeve špilje na Hvaru cirkulirali ne samo ljudi i roba nego i ideje. Danas ideje Dalmacijom cirkuliraju sporije nego u Ljubićevo doba i to njegovom kampanilizmu daje na aktualnosti.

Šime Ljubić bio je velik čovjek. Ali on je veliki čovjek koji je na stranicama nekih svojih inače znanstvenih spisa ostavio traga svojih gotovo neobičnih mana. On, velikan svoga doba, čovjek za sva vremena, bio je zasljepljen mržnjom i prezirom prema svojim najbližim susjedima. Zato mu se dogodilo da je u svom vlastitom zavičaju umjesto da raste i da ga preraste upadao u zamke. Ali Ljubić nije bio bilo kakav kampanilist. On je bio rasni kampanilist Matoševa stila. Na Hvaru Ljubićevi su protivnici ljudi male snage, birokrati i eventualno lokalni učitelji. Neki Mashek njemu je tek činovnik koji može eventualno srediti općinske papire u vlastitoj kancelariji, pisac Ivan Novak učitelj je kojega Ljubić naziva magarcem, a plemeniti Machiedo pisac vrijedne knjige o hvarskoj povijesti, za njega je »presvijetli«¹ dostojan samo prezira. Bila mu je posve strana humanistička ideja utopijskog otoka u kojemu nema prevlasti jednih na drugima, u njega se ta ideja preobratala u verbalni dišpet prema kojem je sve što postoji na otoku Hvaru bio i jest samo Stari Grad. Sve ovo se događalo Ljubiću najviše zato jer su diskusije o povijesti u njegovo vrijeme rijetko uključivale profesionalce i sveučilište. Diletanti su vladali tom djelatnošću, a njihova misao rađala se na marginama javnih malomišćanskih

funkcija. Sveučilišta su stoljećima bila tragično odsutna iz hrvatskog javnog života pa zanimanje povjesničara nije bilo profesionalizirano. Danas je suprotno, ali se pred našim očima nažalost događa da su sveučilišta progutala sav preostali intelektualni život pa njega u suvremenoj Hrvatskoj ima premalo izvan institucijskih okvira. Nitko ne treba opravdati nečiju davnu zabludu, ali jedino što se iz nje može je izvući poneku pouku. U Ljubićevom slučaju to je i danas moguće jer su dan danas gradovi i sela na srednjodalmatinskim otocima do boli nepovezana i međusobno udaljena, bespotrebno sukobljena. Nitko ne može danas u jednom danu bez nadljudskih muka putovati od Visa do Hvara, od Visa do Brača, od Korčule do Hvara, od Vela Luke do Bola. Svugdje se ispriječi more koje je nama Mediterancima još uvijek većom preprekom od svih brda, po čemu smo barem za sada svjetski fenomen. Teže je danas od centra Hvara stići do centra Staroga Grada i to barem deset puta, nego što je to moguće danas stići s Trga bana Jelačića u Zagrebu do najudaljenijih dijelova zagrebačke županije. Sve ove činjenice Ljubićevom davnom ispadu kampanilizma dodaju aktualnost ne zato što je on ponudio rješenja, nego zato što ih je pred svojim vremenom otvorio kao problem. Možda na krivi način ali nas je na njih upozorio a upozorava nas i sada.

Čini se da je Ljubićev kampanilizam u kontekstu svoga vremena prije svega bio povezan s osjećajima a ne s analizom. Nije problem po Ljubiću bio broj dijelova nove nacije nego mu je bila važnija činjenica da svi u novoj situaciji trebaju imati istu moć. Nitko ne može drugome biti sluga, pisao je Ljubić. Ni Hvar Starom Gradu ni obrnuto! A ako problem prebacimo u suvremenost, ni danas Dalmacija ne može Zagrebu biti podčinjena baš u ničemu.

Premda mu je zavičajni ponos bio slijep, Ljubić je u svojim djelima i životnim gestama bio praktičar ideja hrvatskog *risorgimenta*, blizak Strossmayeru on je ostvario temeljna nacionalna djela s točnim osjećajem da ona ne smiju biti tek imitacija tuđih. U svojoj kampanilističkoj polemici Ljubić lokalne diletante nije želio shvatiti. I zbog toga je u zavičaju bio kažnjen stigmom o uskoći. Stigmom koju mu mi današnji upravo skidamo. Jer jedino što smo mi od njega asimilirali njegova su dobra djela, dok nas ona manje dobra mogu i danas mnogo toga podučiti i to naročito o granicama provincijalizma. To jest o nikom potrebnom kampanilizmu.

Da smo na svoj, ali i tuđi kampanilizam neosjetljivi vidi se i po tomu što smo bez borbe prihvatili da po našim otocima i lukama defiliraju u smiješne muzejske kaplare odjeveni mađarski, austrijski i talijanski kampanilisti, ridikuli vlastitog provincijalizma, oni marširaju i proslavljaju bitke u kojima su se na našem tlu navodno borili njihovi pretci. Pred rudimentima tog živog provincijalizma kojem usput budi rečeno salutiraju regularne mornaričke postrojbe Hrvatske vojske, nije se lako skriti. Nije se lako skriti dok vam oko vrata vezuju kravatu navodne hrvatske povijesti, kravatu koju je prije neki dan neki genije ugledao čak i u šalu na Gundulićevom portretu koji je, trebalo bi

otkrivača podsjetiti, vrlo neautentičan jer je k tomu još i kopija neautentičnog portreta. Po kampanilizmu mi dalmatinski Hrvati bliski smo Talijanima kako onim koji žive na jugu Apenina a tako i sjevernim padskim Talijanima. Patološka povezanost sa zavičajem još se i danas hrani zastarjelom argumentacijom o vlastitoj veličini i tuđoj zapuštenosti i nevažnosti svih drugih koji žive ondje gdje se ne čuje zvuk našeg zvona.

U vrijeme dok piše obranu svoga rodnog grada Ljubić je posve zaboravio da je kulturološki pa i patriotski smisao pojmova Starograđanin i Hvaranin, upravo pred njegovim očima i u njegovo vrijeme gubio svoj smisao. Događalo se to upravo u trenutku kad je hrvatska nacija dobivala svoj moderni obris i formu. Ali bilo je to, valja priznati, i vrijeme kad više nije bilo nekadašnje komunalne fragmentirane gradske svijesti, ali kad još uvijek nije bilo Nacije i države u svijesti mnogih Dalmatinaca. Bio je to jedan jedinstveni trenutak u kojem su se građani naših otočkih naselja osjetili beskrajno sami. Iz te samoće Ljubić riga svoj kampanilistički bijes protiv obližnjih Hvarana. Na stranicama spomenute Ljubićeve knjižice koja je prevedena i objavljena prije nekoliko godina, važni trenutak nacionalnog buđenja moderne Hrvatske negiran je vehementno i strasno na način posve sukladan najeklatantnijim primjercima tadašnjeg talijanskog kampanilizma. Ali bio je to i tužan trenutak u kojem se na do danas najniži stupanj provincijalizma spustio jedan stvarno veliki duh. Mogli bismo reći bio je to trenutak u kojem su jedan veliki duh uske prilike i uska hrvatska varoš spustili na najniži stupanj. Jer Šime Ljubić bio je jedan od najvećih ljudi svoga vremena. Ali taj je čovjek upravo u trenutku kad je otok Hvar mogao biti i programska Hrvatska a ne samo djelić razdvojenih i posvađenih naselja, ispisao svoj do paroksizma tužan kampanilistički traktat. Ljubićev kampanilistički ispad je dokument o tomu kako je i onda i danas teško jednoj naciji da shvati sebe i svoje gradove, kako se teško jednoj naciji snaći u mozaiku povijesnih uspomena a posebice kad su sve te uspomene ispremještane, kad su njihovi kustosi nekompetentni austrijski činovnici ili domaći diletanti i lokalni administrativci s nešto europskih studijskih iskustava. Ljubić nije bio diletant u znanosti ali je bio kampanilist u stvarima zavičajne povijesti.

Uzaludnost polemike oko važnosti vlastitog zavičaja nad nečijim obližnjim zavičajem još je vidljivija kad se zna da se ona događa u trenutku dok Ljubić ruje središnjim temama nacionalne građevine. Ali ta uzaludnost mnogo govori o Ljubiću koji kao da ne može ostaviti svoj zavičaj na milost i nemilost stvarnosti. Ljubić piše utopijski tekst o vlastitom uspavanom i provincijskom gradu koji po njemu ima snagu i moć sasvim nepoznatu njegovom konkurentu, njegovom petnaest kilometara udaljenom blizancu koji od svih tih kvaliteta nema ništa, koji je prazno slovo na papiru, koji je uopće grad izmišljen i to u glavama trećerazrednih austrijskih činovnika, grad kojemu su izmislili prošlost a upravo mu izmišljaju sadašnjost. Ljubić kad govori o vlastitom

zavičaju shvaća da mu je novi Hvar protivnik jer tamo stoluje biskup, tamo je sva politička moć, tamo je uprava, tamo je turizam, tamo se prvi turisti već pokapaju na hvarskom groblju. I tako je počela jedna tipično hrvatska priča, pobuna jednog jakog duha osuđenog na jedne kriterije u zavičaju, na druge u Veneciji, Beču ili Zagrebu gdje radi i djeluje.

Razumjeti u svemu ispad Ljubićevog kampanilizma nije lako, ali razumjeti ga značilo bi objasniti ne samo njegove granice, nego i granice dalmatinskog a posebno hvarskog provincijalizma, ne samo u XIX. stoljeću nego i danas na početku XXI. stoljeća. Objasniti granice tog kampanilizma, to jest objasniti granice Ljubićevog bijesa pa i zaslijepljenosti što je iskazuje protiv stanovnika obližnjeg Hvara ne znači opravdati tog velikog čovjeka. Opravdati ga trebamo samo zato što još uvijek ovdje na njegovom Hvaru postoje rudimenti toga kampanilizma pa što smo mu i mi baštinici. Jer to što ni jedan dan ovoga simpozija nije održan u gradu Hvaru nije logično upravo zbog problema što ih je Ljubić imao s tim gradom. Pred rudimentima svugdje živog provincijalizma nije se bilo lako skriti.

Ljubićeva vehementna polemičnost daje danas čak i stanovitu ljupkost ovom čovjeku, čini ga čovjekom još više od krvi i mesa, čovjekom živim, neobično uvredljivim i žestokim u osudi gluposti. Njegovi protivnici su danas naravno zaboravljeni i o njima nitko ne vodi računa. Ljubić je živ u svojoj najaviteljskoj snazi pa zato nije dobro i ovaj dio njegove problematične osobnosti staviti pod tepih i praviti se da ne postoji. Još više stoga što neke naznake toga kompleksa koji je on imao, postoje i danas ne samo na Hvaru nego i u čitavoj Dalmaciji.

Šime Ljubić bio je velik čovjek. Pri tom pojam velik čovjek u Ljubićevom slučaju nije prazna riječ. On je doista bio jedan od onih ljudi koji su igrali odlučniju ulogu od drugih Hrvata tijekom povijesti. Pojam veličine za razliku od pojmova koji se odnose na dobrotu, na pokvarenost, na talent ili na ljepotu nije nikad karakteristika nekog pojedinca u nekom privatnom kontekstu nego je izravno povezana s društvenom djelotvornošću i sposobnošću tog pojedinca da na velikom planu povijesti ali i neke struke ili struka radikalno promjeni stvari. Ljubić je po toj definiciji velik čovjek. Ali Ljubić je i čovjek koji je, ne u privatnosti, nego na stranicama nekih svojih inače znanstvenih spisa, ostavio trag gotovo neobične zaslijepljenosti. On, velikan svoga doba, čovjek za sva vremena, bio je zaslijepljen mržnjom i prezirom prema svojim najbližim susjedima, stanovnicima, ili recimo preciznije nekim stanovnicima grada Hvara, bio je dakle kampanilist.

Ljubić svoj sukob s Hvaranima otvara u vrijeme kad se u Hrvatskoj konačno osniva sveučilište, kad ondje u Zagrebu nastaje akademija, ali na Hvaru kroz isto vrijeme njegovi su protivnici ljudi male snage, birokrati i eventualno lokalni učitelji. Neki Maschek nije njemu drugo nego činovnik koji može eventualno srediti papire, jedan Ivan Novak učitelj je kojega Ljubić naziva

magarcem, a plemeniti Machiedo pisac vrijedne knjige o hvarskoj povijesti, za njega je »presvijetli« dostojan samo prezira. Machiavelli bi mogao Ljubića štošta podučiti o držanju čvrste ruke nad jedinstvom manjih cjelina. Termini kao dužnost, patria, jedinstvo, republika, Europa, humanizam, čovječanstvo.... to su glavni termini Ljubićevog vremena i to su termini koje on dobro poznaje ali se ne može reći da ih baš uvijek i upotrebljava. Njegov kampanilizam imao je svoje pozitivne naboje, ali je politički, pa dakle sa stajališta pragmatike, ipak bio i nedostojan i nepristojan.

Naravno nitko danas ne treba opravdati nečiju davnu zabludu. Ne može je opravdati ma koliko ona bila plemenita, ma koliko bila korisna, ma koliko bila metafizički opravdana i povijesno nezaobilazna. Zabluda, posebno kad njezini obrisi i dalje žive, uvijek ostaje zabluda. A posebice onda kada je činjenica da su danas mjesta na srednjodalmatinskim otocima do boli nepovezana i udaljena, bespotrebno sukobljena. Mi koji u jeziku upotrebljavamo u pomorskoj terminologiji arapsku i grčku terminologiju, turske riječi i perzijske, talijanske i španjolske, nismo u mogućnosti povezati ni gradove na otocima ni otoke među sobom.

Što se današnjice tiče naša su naseljena mjesta na otocima osuđena na samoću, pa ta činjenica Ljubićevom ispadu kampanilizma daje aktualnost ne zato što je on nudio rješenja nego zato što je pred svojim vremenom otvorio problem. Možda na krivi način ali je nas upozorio na njega i onda, a upozorava nas i sada. Ideja o naciji nije se ni tada, a nadamo se da je tako danas, konstruirala na rasističkom karakteru grupe. Nasuprot tomu ona se postavljala i postavlja na razinu volje i svijesti. Upravo tako se razvijala i u Ljubićevo vrijeme misao hrvatstva kao nacionalnog programa i ona se u njegovom naraštaju održala daleko od svake naturalističke karakterizacije. Volja a ne rasa čine od tada modernu naciju i njezine institucije. Ali se od Ljubićevog vremena pa do danas svijest o naciji uspostavljala najčešće i najčvršće prema svijesti o onome koji nije bio ja, onome koji je bio Drugi. Ta u stvari darviniistička politička svijest ulazila je poput parazita u ondašnje javne službe, a onda i u škole. Ljubić nije polemizirao s tom sviješću ali je nepogrešivo osjetio njene granice i njezine opasnosti, jer je shvatio da su njezini zagovornici gradski birokrati koje je on locirao u obližnjem Hvaru. Možda pri tomu jedino što nije shvatio bilo je da je toj bolesti i sam robovao. Ljubić je, ipak, za razliku od svojih protivnika bio svjestan da je snaga njegova zavičaja bila prije svega u volji da djeluje kao zajednica, a ne kao broj u nekoj većoj cjelini. Ta spoznaja bila je presudna u njegovim kampanilističkim ispadima. Bio je to stav Ljubićev, ali je to bio i stav talijanskih teoretičara koje je on požudno čitao. Tako su naime mislili i Cattaneo, i Azegli, i Manzini.

Čini se da je Ljubićev kampanilizam prije svega bio povezan s osjećajem a ne s racionalnom analizom. Nije problem po njemu bio broj dijelova nove, pa time mlade nacije, nego je bila važna činjenica da svi u njoj imaju istu moć

i da posjeduju osobnu slobodu. Nitko ne može drugome biti sluga, govorio je. Ni Hvar Starom Gradu ni obrnuto, a ako ovu spoznaju donesemo do suvremenosti ni danas Dalmacija Zagrebu ne treba biti u ničem podređena, što je primijenjeno na naše vrijeme isto tako težak problem! Njegova temeljna ideja bila je o potrebi da se radi na povijesti s točnim osjećajem kako ni jedno djelo ne smije biti tek imitacija tuđih. I uz to, važan je Ljubiću bio dignitet osoba iz prošlosti, jednako kao i onih iz sadašnjosti, pa je zato izradio temeljne sinteze i leksikone ali je isto tako branio dignitet gradskih organizama pri čemu je kao autentičan primjer pokazao kako se brani vlastiti grad i užu zavičaj. Tu u žestokoj obrani zavičaja leže osnovice Ljubićevog nacionalnog programa.

Faria je monografija koju piše uzbuđen čovjek koji ne zna baš najbolje kako postupati sa zavičajem, s ljudima koji tamo žive i koji samo kao diletanti znaju zavičajnu povijest. Ljubić u toj svojoj kampanilističkoj polemici ne samo da nije nadišao svoju okolinu nego ju je čak i doveo u podređeni položaj. Zbog toga je, kako smo već rekli, bio u zavičaju i kažnjen stigmom o uskoći. Stigmom koji mi današnji najmanje imamo prava ponavljati. I to ne zato što takvo što Ljubić nije zaslužio nego zato jer ni mi danas nismo otklonili nijedan od nesporazuma koje je ovaj velikan imao u svom vremenu. Zato jedino što smo mi od njega asimilirali njegova su dobra djela. O niskostima je dobro znati ali ne ih i prečesto ponavljati.

Bio je Šime Ljubić jedan od prvih hrvatskih povjesničara koji je upoznao novi odnos pisca s publikom. On je prvi doživio ozbiljan gubitak kontakta s čitateljem, s onim čitateljima koje je osobno poznao. U njegovo se vrijeme u Hrvatskoj po prvi put javljaju čitatelji iz srednjeg sloja, a književna i povijesna djela počinju se interpretirati na način koji im nije namijenio sam autor. Dvosmislenost teksta se u Ljubićevo doba sve više pojačavala, multipliciranost značenja i njihove dekodifikacije stvar je koja sve više obilježava tadašnje tekstove koji postaju češće nego prije individualni i polemični. Bilo je Ljubićevo vrijeme trenutak u kojem je vođena jedna od najžešćih znanstvenih polemika, ona između Armina Pavića i Franje Markovića oko *Osmana*. Ljubić u svojim polemikama nije imao jake protivnike, gotovo da ih uopće nije imao i to su bile granice njegove rasprave o zavičaju. Bio je, kao i njegovi suvremenici jedan od onih koji su se osjećali kao da stoje na početku neke nove epohe. Odatle, to jest iz toga stanja izrastao je Ljubićev interes za rekonstrukciju prošlosti ali ne i za njezino oživljavanje u duhu antikvarnih zamisli i apstraktnosti starijih iluminista. On premda nije uvijek znao pronaći pravu mjeru u svojoj kampanilističkoj polemici, ipak je uspio izraziti osjećaj tjeskobe i straha da će sve s njegovim zavičajem otići u krivo ako se ne intervenira protiv zablude, ako se ne pozove na razum, ako se ne razbiju poluistine i osudi poluobrazovanost. Ta želja nije ipak proizlazila iz straha od sadašnjosti, ona je željela tu sadašnjost poboljšati. Odatle i dolazi Ljubićeva idealizacija

prošlosti kao najuzvišenije forme društva. Taj strah pred novim dolazi u trenutku dok nacionalno još nije u potpunosti zadobilo svoje pune obrise pa je komunalni svijet nastavio razjedati više institucionalne strukture.

Ljubić se u svom svijetu snalazio savršeno, on je bio utemeljitelj brojnih područja, ali granice je imao upravo ondje gdje je bio najsigurniji a to je u svom vlastitom zavičaju. On je u zavičaju, umjesto da raste i da ga preraste, upadao u njegove zamke. Ali Ljubić nije bio bilo kakav kampanilist. Bio je on rasni kampanilist Matoševa stila. Humanistička ideja utopijskog otoka u kojemu nema prevlasti jednih nad drugima, otoka kao utopijskog prostora završila je Ljubićevim dišpetom u kojem je sve na Hvaru samo Stari Grad. Time se on vraća na sukob iz davnih dana i kao da ne vidi da živi u vrijeme koje je afirmiralo novu svijest bratstva među ljudima, svijest nacije kojoj je stoljetno iskustvo zajedničko, kojem su zajedničke sreće i nesreće jedne vrlo velike grupe ljudi. I dok Talijani toga vremena traže zagrljaj međusobno ražućenih gradova i regija, Ljubić ne može pronaći harmoniju ni u zavičaju.

Ljubić je svakako poznao Cattaneov spis *Città considerata come principio ideale delle istorie italiane* i to se vidi dok pokušava imitirati u svojim poslovima tadašnje firentinske nacionalne institucije i njihovu važnost za probuđenu naciju. Razlika je samo u tomu što je on sam u Zagrebu morao obaviti posao nekoliko instituta i akademija. Diskusija o temama gradova ili povijesti nije do Ljubićevog vremena uključivala profesionalce, ni sveučilište. Dakle, diletanti su vladali tom djelatnošću, a njihova misao rađala se ili u iskustvu političkih ili na marginama javnih funkcija ili u nekim slobodnim profesijama. Sveučilišta su bila tragično odsutna iz hrvatskog javnog života a time i hrvatski jezik i zanimanje povjesničara nije bilo profesionalizirano. Danas je nažalost suprotno, pa su sveučilišta progutala sav intelektualni život jer on ima preslab izvaninstitucijski okvir. Tko zna kako bi Ljubić, koji je imao osjećaj za granice institucijskog i izvaninstitucijskog, reagirao na tu novost. Možda bi je prepoznao bolje od nas.

Antun Pavešković

Dubrovačka dionica Ljubićeve povjesnice

Prethodno priopćenje
UDK 821.163.42.09 Ljubić, Š.

O »dubrovačkoj« dionici Ljubićeve književne povjesnice možemo govoriti tek na temelju druge knjige njegova *Ogledala književne poviesti jugoslavjanske*. Prva knjiga, kao što je poznato, bavi se u prvome dijelu staroslavenskom književnošću, a u drugome pretežito povijesnim kontekstom tzv. jugoslavenskih plemena u srednjovjekovnome razdoblju. Već na temelju prve knjige možemo se upitati kako je uopće Ljubić shvaćao književnu povijest, odnosno što je u njegovu prikazu uistinu ostalo od književnosti te što je, zapravo, u njegovu viđenju, obuhvaćao sadržaj pojma povijesti književnosti. Njegovi pogledi na opću historiografiju mogu se objasniti povijesnim trenutkom u kom se formirao kao povjesničar, dakle najprije studijem na bečkom sveučilištu u vrijeme kada je historiografijom njemačkoga govornog područja dominirao Leopold Ranke koji svoju najpoznatiju knjigu *Povijest romanskih i germanskih naroda 1495.–1535.* počinje tvrdnjom da želi prikazati jedinstvenost iskustava teutonskih nacija Skandinavije, Engleske i Njemačke te latinskih Italije, Španjolske i Francuske velikim migracijama, križarskim ratovima i kolonizacijom. Ako je u Rankeovu viđenju zbroj događaja imao za ishod jedinstvo spomenutih naroda u izgradnji moderne europske civilizacije, mada ih je, barem do kraja petnaestoga stoljeća, prikazao kao samostalne entitete, Ljubićev projekt je, analogno, imao tretirati povijest jugoslavenskih naroda (južnoslavenskih, uključujući i Bugare) misaono projektiranu kao cjelinu, ali je i u njegovu slučaju svaki narod obrađen kao samostalan entitet. Narodno jedinstvo na tragu ilirske varijante panslavizma ostaje u Ljubićevu djelu imperativ to kontigentniji što je manje moguć kao konkretizacija već u to vrijeme mrtvorodne ideje jednoga naroda razdijeljena u srodna plemena. Tvrdoglavo ustrajavanje na ideji stvarno je priznavanje njene neplodnosti. Rankeovski istražiti povijest kakva je zaista bila¹ nametalo se Ljubiću ne kao polemički ideal spram pragmatičke povjesnice, nego nasušnom potrebom u situaciji kada historiografskih sistematizacija u nas još nije bilo, a pojedini povijesni problemi i razdoblja prikazani posve nesustavno i često na rubu

¹ Mirjana Gross, *Historijska znanost /Razvoj, oblik, smjerovi*, II. izmijenjeno izdanje, SNL, Zagreb, 1980., str. 94.

znanstvene prihvatljivosti. Trag Rankea razvidan je i u prikazu velikih osobnosti kao pokretača povijesnih zbivanja.²

I prva i druga knjiga, u književnopovijesnim segmentima opterećene su, međutim, sa stajališta književnoga znanstva neprihvatljivim historicizmom, odnosno koncepcijom koja će raznim varijantama živjeti do Slavka Ježića, a provlači se do dana današnjega, ponegdje u ozbiljnim, ponegdje u humornim izdancima, u hrvatskoj književnoj povjesnici. Ta koncepcija jedinstvene, organske povijesti, usto povijesti tumačene na tragu panslavenskog romanticizma, pak još prevedena na staze jugoslavenstvujućega bratstva i jedinstva, možda i može biti zanimljiva kao obrazac književne povijesti u kom se stare slave vrljih vitezova prepliću s odličnicima na bojnopolju književnosti, ali čak i da su etnogenetske Ljubićeve ekspertize nešto što do dana današnjega »drži vodu«, teško bismo se mogli suočiti s posve preživjelom koncepcijom književne prošlosti u kontekstu opće političke i kulturne povijesti. To je historiografija natopljena ne samo pozitivizmom, nego i ideologijom i u njoj je opis kulturnih postignuća dvojako manjkav: prvo, nije u stanju formalno prepoznati i metodološki posebično tretirati vlastiti predmet; drugo, ona u proizvodima umjetnosti, a navlastito književnosti, uvijek vidi legitimaciju vlastitim ideologijskim premisama. Ipak, kako ćemo vidjeti, Ljubić je, upravo inzistirajući na činjeničnosti, primjereno vlastitoj obaviještenosti, a ona za njegovo doba nipošto nije bila zanemariva, uspijevao nadići vlastita metodološka ograničenja.

Vratimo se, međutim, povijesnom realitetu – treba se pošteno upitati što smo u trenutcima nastajanja Ljubićeve povijesti uopće i imali i možemo li govoriti ne samo o ozbiljnoj nego o bilo kakvoj književnoj povijesti. Pitanje je, također, koliko su, i dugo nakon njegova propedeutičkog prinosa, hrvatske književne povijesti bile i jesu ozbiljne. Tek u ovakvoj perspektivi postaje nam jasno zašto je Barac u 2. knjizi svoje *Hrvatske književnosti* tako visoko ocijenio Ljubića. Barac naime bilancu pedesetih i šezdesetih godina XIX. stoljeća vidi vrlo pozitivnom. Profesionalizacija, nova generacija kvalificiranih stručnjaka umjesto dotadašnjega diletantizma, to je proces čišćenja koji u našoj sredini biva obavljen u pedesetim godinama. Apostrofirajući Jagića i Kukuljevića, Barac zaključuje: »Kao dobitak za nauku može se smatrati i udžbenik Šime Ljubića 'Ogledalo književne povijesti jugoslavjanske' (Rijeka I. 1864., II. 1869)«. ³ Slične je zasluge Ljubiću pribrajao i Živančević, ⁴ da bi novije doba polako, ne i opravdano, zaboravljalo ovoga povjesnika, vjerojatno s njegova naizgled militantnog jugoslavenstva. Zaboravlja se pritom da je Lju-

² Op. cit., str. 95.

³ Antun Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije / Knjiga II.: Književnost pedesetih i šezdesetih godina*, JAZU, Zagreb, 1960., str. 31.

⁴ Milorad Živančević, »Ilirizam«, u: Milorad Živančević–Ivo Frangeš, *Ilirizam / Realizam*, Povijest hrvatske književnosti, knj. 4, Liber – Mladost, Zagreb, 1975., str. 43.

bićev prikaz tzv. jugoslavenske književnosti u prvom redu prikaz hrvatske književne baštine, pri čemu mu, naravno, ne treba previdjeti zablude, ali je ono što mu se, po mom sudu, s današnjega stajališta uistinu ima prigovoriti, neodrživost odnosa i tretmana književne i opće povijesti. Mada je i to, na kraju krajeva, dug vremenu u kom je stvarao.

Među prvim Dubrovčanima kojima se bavio bio je u kratkim crtama orisan Marin Krističević. Slijedi odmah potom sasvim solidan prikaz Šiška Menčetića u kom je jedino nadnevak smrti netočan. Nešto kraći je opis Džore Držića, korektan ali i aksiološki problematičan – zaključen prilično poraznom opaskom: »Tu nema ni prave poetičke masti ni povedanja.«⁵ Mavra Vetranovića opisao je opširnim člankom, no brojni podatci o pjesnikovu opusu netočni su. Opširno je prikazan Nikola Dmitrović, a potom i Stjepo Đurđević, ovdje predstavljen prezimenom Gučetić. Opis postanka *Derviša* spada u obrasce nekritičkoga povoda za legendom, ali na razini narativne povijesti uspijeva ovlašnom rečenicom zaokružiti zanimljiv, ako i izmaštan, moment. Članak o Andriji Čubranoviću zanimljiv je utoliko što nas je Ljubić u njem upoznao s važnošću *Jeđupke* u perspektivi njene recepcije, prvi ukazujući da su je citirali Gundulić i Palmotić. Nije zaboravio ni tako slabo poznate pjesnike kao što je Vlaho Vodopić, dok mu je životopis Marina Kaboge poslužio za malu avanturističku novelu.

Nikolu Nalješkovića prikazao je sasvim solidno, a aksiološki komentar i ovdje je, kao i u nizu prezentacija drugih prikaza pisaca posve oslonio na Šafarika, citirajući njegove stavove i time prešutno iskazavši ne samo svoje potpuno slaganje s ovim znanstvenikom, nego i nesigurnost vlastita ukusa, proizišlu prije svega iz činjenice da se, i pored Rankeova utjecaja, oslanja i na narativnu historiografiju. Treba reći da je, za razliku od privlačenja publike zadojene povijesnim romanima, što je težnja romantičarske narativne historiografije,⁶ Ljubićeva zadaća bila stvoriti čitateljsku publiku u okolnostima kada ni hrvatska književnost nije bila u stanju privući značajnije općinstvo, jer ga, kao recepcijski kritične mase, jednostavno nije bilo. Dakle, bio je Ljubić osuđen na svojevrzni eklekticizam, a takva perspektiva, ma koliko može biti plodna u znanstvenom istraživanju, nije poticajna za stvaranje trajnijih i temeljitijih vrijednosnih sustava i stavova.

Uz nekoliko manjih imena hrvatske renesanse, prikazao je nešto opširnije Marina Držića, ali taj prinos danas je već sasvim i metodološki i sadržajem neodrživ. Navodeći niz krivih podataka (pogrešne godine rođenja i smrti, Džore Držić kao djed Marinov, pogrešne atribucije djela, itd.), posve se suzdržao od vrednovanja, očito ne shvaćajući, uostalom, posve u skladu s vremenom, važnost dubrovačkog komediografa. S obzirom na kvantitetu, ali i opre-

⁵ Šime Ljubić, *Ogledalo književne povijesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, Knjiga II, Rijeka, 1869., str. 371.

⁶ Gross, op. cit., str. 84.

zno suzdržavanje od svakoga komentara, važnost jednaku Držićevoj imali bi i Miho Bunić Babulinov, Sabo Bobaljević, Frano Lukarević te niz pisaca – Miho Menčetić, Maroje Mažibradić, Horacije Mažibradić, Martolica Ranjina – prikazi koji su kraći samo zato jer je podataka o njima bilo manje nego onih o Držiću.

Od dubrovačkih renesansnih auktora posvetio je Ljubić puno prostora Dinku Ranjini, zahvaljujući objelodanjenim djelima piščevim i Gajevom izdanju njegovih djela 1850. godine, dakle materijalu na temelju kojega je mogao pisati opširniji članak. Slično je i s prikazom Šimuna Zlatarića. Opširan i dobar članak posvetio je Ljubić Ivanu Gunduliću, ne štedeći ovaj put na pohvalama. To je i razumljivo, budući da je auktor *Osmana* i *Dubravke* bio ogledan, reprezentativan pisac, sinegdoha same nacionalne književnosti, još u ilirskoj i postilirskoj generaciji hrvatskih književnih i kulturnih djelatnika. Sitna omaška o dovršenu i u velikom potresu zagublenu prijevodu Tassova epa ne može umanjiti Ljubićev prinos, ažuriran svim u tom trenutku dostupnim podacima o velikanu našega baroka i njegovu opusu. Nad sve ostalo ističe književnikov prinos zasnivanju epskoga junačkog pjesništva u slavenskome svijetu, nazvavši ga slavenskim Homerom. Zanimljiva je i iscrpna i opširna opaska o dopunama Gundulićevu epu, a, bez obzira na njenu današnju (ne)vjerodostojnost, plauzibilna je ocjena piščeva epskog umijeća, dokončana uobičajenim citatom Šafarika: »Osman dieli se na 20. pievanja, no 14. i 15. pievanje propade. Petar Sorkočević mudro jih nadostavi. Svidielo se na skoro Ivanu Mažuraniću Novljaninu u tom se sa Sorkočevićem takmačiti, te i on osnova propadša pievanja i viešto. Zagrebački spisatelji misle, da je Mažuranić nadmašio Sorkočevića, a valjda i sama piesnika, dočim Dubrovčani i Dalmatinci vole Sorkočevića; a meni se čini, da su i jedan i drugi podosta Gunduliću zaostali. Osman nije pravi epos, jer mu je čin neznatan, pošto opisuje samo osobna djela Osmanova. Što se veli o poljskom Vladislavu, to je uzgredno rečeno, kao spomen prošlosti, a ne stoji u činu pjesme. Mašta je Gundulićeva silna, a misli su izražene tako izvrsno, da teško biš mu našao druga u narodu. Stih je dakako tečiv i blagoglasan, ali je osmerac više podoban za izpievanje ljubavi negoli epičkih čina, dapače jih oslabljuje. I upliv talianštine ne riedko se pomalja užtrbom osnove«.⁷

Većinu dvojbi gore navedenih razrađivat će kritička literatura do današnjega dana. Osobito mi je zanimljiv povjesnikov skepticizam glede dosega Mažuranićeve dopune koja se još dugo nakon Ljubića, sve do suvremenih ekspertiza Josipa Vončine, uzdizala do statusa sakrosantne kulturne činjenice. Legendi o Mažuranićevu savršenu umjetničkom i filološkom uratku nije mogla naškoditi ni ova rana opaska – svjedočanstvo, između ostalog i o tome

⁷ Op. cit., str. 399.

koliko se Ljubić, mada duhovno dijete ilirizma, uspio, zahvaljujući vlastitu kritičnom duhu, emancipirati od ilirske i postilirske mitomanije.

Nakon za ono doba korektna ali i vrlo sažeta spomena Jerka Gučetića, Paskoja Primovića, Nikole Ohmučevića, Vicka Pucića Soltana, više je prostora dobio Junije Palmotić, i opet prikazan iscrpnim podacima, svima u ono doba raspoloživima. Već je i po dobroj obaviještenosti, zasnovanoj na akribičnu praćenju sve dostupne literature, Ljubić djelatno pokazao što je to profesionalizam u povijesnoj znanosti i filologiji. Nadilazak diletantizma ne može ugroziti ni romantičarsko uzdizanje naroda i materinjeg jezika do načela idealna junaka, kriterija kojim je Ljubić omjeravao brojne hrvatske pisce starijih razdoblja, inače odraza gibanja što su u europskoj književnoj historiografiji nazočna od početka tridesetih godina XIX. stoljeća.⁸ U tom duhu ističe Ljubić da se Palmotić »dade na latinsko pjesništvo, ali ga se do mala okani, a sve duševne sile posveti narodnomu, pošto je dobro spazio, da si tu samo nesahnuti lovor-vienac nabaviti može, svomu narodu pievajuć živim glasom. Bog na nebu, veli Ban, a narod na zemlji, biahu dva ognjišta njegove misli. A da se otrese italijanštine, koja je tada obujimala dubrovačke spisatelje, skloni se u Bosnu, i tu je dugo ostao i brižljivo crpio iz čista vriela pravu sliku narodnoga jezika. Po naravi u izobilju pjesničkim duhom obdaren, a mudroznanju te staroj i novoj književnosti vrlo učen, zaleti se za Gundulićem tako, da mu se je jamačno više od ma koga drugoga približio«.⁹

Prikaz Ivana Bunića sažetiji je, manje informativan, opsežan, primjerice, koliko i članci o Vladislavu Menčetiću, Ivanu Gučetiću, Nikolici Buniću, Jaketi Palmotiću, Baru Betteri. Od Dubrovčana potom je opširno prikazao Ignjata Đurđevića. U skladu s uobičajenim svojim stavovima visoko je cijenio ovoga pisca: »O zamašaju i vrlini njegove izvanredne učenosti živi su nam svjedoci njegovi mnogobrojni umotvori, ali si u narodu neumrli vienac savi najviše po izvornosti i jedrini svoje pjesničke masti. S ove i sa čistoće i pravilnosti jezika pravo si steče ime prvoga našega lirika, a i u drugih struka narodnoga pjesništva, te i u prozi malo ga tko jamačno nadilazi«.¹⁰ Navevši, po običaju, sve tada raspoložive podatke o Đurđeviću, zaključuje prikaz književnika opaskom o *Uzdasima Mandaljene pokornice*, zaključkom kojim se i sam iskazao solidnim književnim obrazovanjem: »Stupa poljem već liepo obradjenim po Miltonu, Racinu, Klopstoku, i našem Vitaljiću, te se iskazuje dubokim bogoslovcem, navlastito gdje pieva o griehu, o milosti i ljubavi božjoj«.¹¹

⁸ Vladimir Biti, *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb, 2000., str. 409.

⁹ Op. cit., str. 401.

¹⁰ Op. cit., str. 414.

¹¹ Op. cit., str. 515.

Kraći članci o Ivanu Gunduliću Šiškovu, Franji Laliću, Jurju i Petru Matteiu, Petru Boškoviću, Anici Bošković, Ignjatu Gradiću, Antunu Gleđeviću, sasvim kratke crtice o Juniju Rastiću, Stjepanu Rusiću i Vladislavu Menčetiću mlađem i drugim, manje poznatim i manje važnim književnicima, pa tek malo dulji, ali iscrpan zapis o Josipu Betondiću, kvantitativno su neznatno nadmašeni prikazom života i rada Franatice Sorkočevića. Slijede potom crtice o književnicima XVIII. stoljeća. Od pisaca s doba kraja Republike potanje se osvrnuo na Đuru Ferića, zadržavajući se na podacima, bez komentara i vrednovanja. Marka Bruerevića prikazao je kao ljubitelja i nasljedovatelja starih hrvatskih spisatelja te je istaknuo žanrove u kojima se književnik okušao, proglasivši njegovu komediju *Vjera iznenada* slabom. Za svoje doba bili su dobri, a nadasve i korisni kratki prikazi Petra Sorkočevića, Marina Zlatarića, Đure Hidže. Iscrpnom informativnom vrijednošću ističe se članak o Pijerku Buniću Lukoviću, aktualan još i danas. Možda je nerealno vrednovao domete ovoga plodnoga pisca, ali je i tu dosljedan vlastitim mjerilima po kojima se »jasno vidi, da je spisatelj koracao čisto narodnom stazom, uzam predmete iz našega domaćega života i prošlosti, a već tim zaslužuje najgolemiye priznanje i hvalu«. ¹²

Svoj odnos spram Dubrovnika donekle je revidirao tek prikazom Antuna Kaznačića. Naime, njegovi su članci o Dubrovčanima sadržavali tek oznaku zavičajnoga podrijetla, pak su tako u posve istom rangu Dubrovčani, Višani, Splicićani. To se donekle može i opravdati u popisu i opisu književnika, budući da je građu organizirao kronološki, a prikaze strukturirao kao svojevrstne enciklopedijske bilješke. Međutim, u 5. dijelu 2. odjela knjige ne prikazuje posebno Dubrovnik nego u odlomku D apostrofira Split sa Starigradom na Hvaru kolijevkom prave narodne književnosti. Možda je to i najsporniji dio ove, za ono doba vrlo vrijedne knjige, u kom je zavičajnost potisnula kritičku svijest i trijezan povijesni osjećaj, inače snažno nazočne komponente povjesnikova iskaza. Stoga nam i jest zanimljivo i indikativno da na početku prikaza Kaznačića naglašava kako ovaj pisac »zaključuje onu sjajnu krunu, kojom je Dubrovnik našu narodnu književnost neumrlom slavom ovjenčao«. ¹³

U svojim istraživanjima Dubrovčana služio se Ljubić raznorodnom stručnom literaturom, ne ustručavajući se posegnuti i za samom književnošću kao vrelom informacija. Crijević, Slade, Ignjat Đurđević, Kukuljević, Šafarik, Didak Pir, Appendini, Antun Kaznačić, Matija Ban, Orsat Pucić, Inocencije Čulić, sve su to imena od kojih se nije libio preuzimati podatke, pa i sudove, ponekad i nekritički. Često je prenosio tuđe navode o materijalnim činjenicama, rjeđe je posizao za vrijednosnim stavovima. Bespogovorno je vjerovao

¹² Op. cit., str. 427.

¹³ Op. cit., str. 429.

jedino prosudbama Šafarikovim. Ne treba podcijeniti i njegov arhivski rad, otežan nesređenim onodobnim prilikama u institucijama koje su čuvale našu književnu baštinu. Tu je sretnije ruke bio samo u stranim književnim i povijesnim zbirkama. Manjkavosti na polju književne historiografije mogu se pripisati činjenici da je zaista kročio »po stazi netlačeni«.

Nabacio sam moguće razloge njegovoj neobljubljenosti među suvremenim književnim povjesnicima. Da je ona neopravdana, vidi se i po ovom suženu prikazu u kom sam se trsio biti što objektivniji, ne opraštajući propuste, ali i ne previđajući istinske zasluge. Naravno da nam se mnogošta u ovom opusu čini neaktualnim ako ga istrnemo iz konteksta. No, možda je upravo ovaj skup i zbornik dobra prigoda da se zapitamo smijemo li tako olako zaboraviti dostignuća tamo gdje nam vlastita perspektiva nameće ograničenja.

Čini se da je Ljubić bio nešto bolje sreće sa suvremenim historiografima, prije svega zahvaljujući povoljnoj ocjeni Stjepana Antoljaka u čijoj je *Hrvatskoj historiografiji* on jedan od najnavođenijih auktora. Orisavši ukratko Ljubićev *curriculum*, ocjenjuje Antoljak njegov znanstveni prinos: »Rezultati rada ovog neobičnog čovjeka i znanstvenog radnika, koji je svojom upornošću i marljivošću pri otkrivanju i sabiranju arhivske građe nadmašio i samoga Rankea, usredotočeni su i sintetizirani uglavnom u njegovim zbirkama 'Listine', čiju bi reviziju trebalo ponovno provesti i onda ih nadopuniti i objelodaniti, te u 'Comissiones et relationes' i u knjizi 'Ogledalo književne povijesti jugoslavjanske' u koju je ukomponirao svoj 'Pregled književne povijesti jugoslavenskih naroda'. Ova nedovršena, danas samo tu i tamo uporabiva, jest uopće prva na Balkanu politička i književna 'poviest jugoslavjanskih naroda'«, pretežito izrađena na temelju tiskanih i netiskanih izvora'.¹⁴

Sve dotično dubrovačkim temama u Ljubićevu *Ogledalu* može se opisati i ocijeniti primjenom Antoljakove prosudbe. Šime Ljubić sistematizirao je brojne dotad raspršene činjenice o množini hrvatskih književnika onoga doba, pa tako i o Dubrovčanima. Mnoge njegove materijalne spoznaje i prosudbe relativiziralo je vrijeme. Neke su ipak izdržale čak i tako neumoljiva suca. Uzme li se u obzir dinamika promjena književnoznanstvenih paradigmi te brzina pritjecanja novih podataka, možemo mirne duše reći da je stvorio i danas u svakom pogledu respektabilno djelo.

¹⁴ Stjepan Antoljak, *Hrvatska historiografija*, Drugo dopunjeno izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 2004., str. 806.

DUBROVAČKA DIONICA LJUBIĆEVE POVJESNICE

Sažetak

Mada je Ljubićevo *Ogledalo* danas u mnogome pogledu problematično, ne bi se smjelo zaboraviti da je Ljubić među prvima pokušao sistematizirati ogromnu građu po načelima čija kritičnost ne odgovara današnjem sadržaju toga pojma, ali je u svakom slučaju bio prvi povjesnik naše književnosti. Nije ga pogrešno cijeniti jednim od utemeljitelja naše književne historiografije. Uostalom, ni Slavko Ježić, gotovo stoljeće kasnije, nije se bitno odmakao od načela kojima se vodio Ljubić. U tom je kontekstu Ljubić Dubrovčane prikazao kao bitan dio hrvatske književnosti, nuđajući poglavito inventuru, sumarnu i s današnjega stajališta više nego nepotpunu. Brojni su njegovi podatci čak i pogrešni, neki zasnovani na glasinama i nekritički prenijetim legendama. Ipak, nerijetko se znao iskazati i dobrom informiranošću i u tom je smislu predstavio sve iole bitne dubrovačke književnike. Za neke, manje poznate, kao što je Pijerko Bunić, njegovo djelo čak je i prvi i to dosta pouzdan izvor podataka. Same Dubrovčane, osim u slučaju Kaznačića, nije prepoznavao po osobitosti grada težine specifične na našem kulturnom zemljovidu. Oznaka najužega zavičaja tek je činjenica, ravna onoj o pripadnosti Visu ili rođenju u neretvanskome kraju. Važnost Dubrovnika u konstituiranju moderne hrvatske književnosti i kulture on nije prepoznavao.

DUBROVNIK CHAPTER OF LJUBIĆ'S HISTORY

Summary

Although Ljubić's *Ogledalo* is contentious in many ways from today's point of view, one should bear in mind that Ljubić was one of the first to attempt and organize a large volume of material, if by applying the principles of dubious critical quality judged by today's standards. Still, he was certainly the first historian of Croatian literature. It would not be an exaggeration to consider him one of the founders of the Croatian historiography. Besides, even Slavko Ježić, almost a century later, didn't significantly part from the principles employed by Ljubić. All considered, Ljubić had presented Dubrovnik authors as important for the Croatian literature, yet provided mainly a summary inventory, and an incomplete one at that. A number of the facts he had listed are plainly inaccurate, some based on hearsay and superficially recorded legends. Still, in more than one instance, he proved well-informed, presenting all the major Dubrovnik authors. Ljubić's work is the first, fairly reliable source when it comes to the less known authors, such as Pijerko Bunić. Except in the case of Kaznačić, Ljubić did not recognize Dubrovnik writers as bearing an imprint of the prominent cultural status the city itself had. The regional mark is just a fact, on par with that of affiliation with Vis or Neretva region origin. The influence of Dubrovnik on the constitution of the modern Croatian literature and culture went unrecognized by Ljubić.

Riječke godine Šime Ljubića

Pregledni članak
UDK 94 (497.5 Rijeka)
929 Ljubić, Š.

Šime Ljubić, župnik, arheolog, numizmatičar, povjesničar, povjesničar književnosti i biograf (Stari Grad na Hvaru, 24. svibnja 1822. – Stari Grad na Hvaru, 19. listopada 1896.) nekoliko je zrelih godina svojega života proveo u Rijeci. Premda se radi o samo nekoliko godina, u riječkoj je kulturnoj povijesti ostao vidljivi trag na njegov boravak između 1863. i 1867. godine.

Kakav je grad Rijeka bio u to vrijeme?

Rijeka je grad na desnoj obali Rječine, u kojemu su se prečesto mijenjale državne zastave, a često se mijenjao i status grada u državnim uređenjima kojima je pripadao. Od 1850. do 1868. godine Rijeka je pod hrvatskom upravom. Popis stanovništva proveden 1851. godine pokazuje da je grad imao 12.588 žitelja.¹ Nacionalna struktura stanovništva pokazuje da je to hrvatski grad – u Rijeci tada živi 78,7% Hrvata, 13,3% Slovenaca, 5,5% Talijana i 2,5% ostalih. Ipak, od 1861./1862. do 1867. godine grad vodi autonomna gradska uprava.²

Broj stanovnika ubrzano raste, tako da 1866. godine Rijeka ima oko 16.000 žitelja, da bi popis samo tri godine kasnije već pokazao 17.884 stanovnika. Grad se razvija kao sve važnija luka koja prima velike jedrenjake, a po izumu novoga brodsikoga pogona – parnoga stroja, i parobrode. Razvija se i kao novo industrijsko središte, privlači strani kapital i izgrađuje se, a uskoro ga na svjetskoj karti obilježavaju i tehničke inovacije, od kojih je svakako najpoznatiji torpedo.

Torpedo je osmislio Riječanin Giovanni Biagio Lupis šezdesetih godina, ideju je podijelio s engleskim inženjerom Robertom Whiteheadom, koji je razvio proizvod i nazvao ga torpedom. Prototip se razvijao do kraja 1866., da bi prvi pokus s torpedom bio 20. prosinca 1866., nakon čega još nekoliko godina usavršavaju proizvod. Tih je godina i Šime Ljubić bio u Rijeci.

To je moderna Rijeka, koja velikim koracima od male luke prerasta u gospodarski prepoznatljiv grad. Prepoznatljiv i kao obrazovno i kulturno središte.

¹ Podatke usp. u: *Povijest Rijeke*, 1988., str. 212–230.

² Franjo Rački u *Vijencu* 1875. godine piše o Rijeci: »Rijeka je na hrvatskom zemljištu, puk joj hrvatski, sva okolica čisto hrvatska; što okolo drijema, to se oživljuje na život novi« (Rački, 1969., str. 74).

Zastat ćemo na gimnaziji i narodnoj čitaonici, dvjema institucijama u čijim se službenim dokumentima pojavljuje ime Šime Ljubića.³

Početke gimnazijskoga školovanja u Rijeci nalazimo u osnivanju isusovačke gimnazije 1627. godine.⁴ Od osnivanja hrvatske kraljevske gimnazije u Rijeci riječka je inteligencija vezana uz tu školu – bilo da se radi o učenicima ili o stalnim, odnosno privremenim nastavnicima.

Na čelu podužega popisa nastavnika koji su predavali u riječkoj gimnaziji zasigurno stoji Fran Kurelac,⁵ predvodnik riječke filološke misli. Nakon otkaza⁶ njegov nastavnički posao nastavlja Vinko Pacel.⁷ U školi radi i povjesničar Tadija Smičiklas,⁸ kasniji biograf Šime Ljubića⁹ i Franje Račkoga.

U vrijeme dok je u gimnaziji predavao Šime Ljubić nekoliko je nastavnika bilo poznato daleko izvan školskoga kruga, prvenstveno po svome književnom radu. U prvome se to redu odnosi na gimnazijskoga ravnatelja Antuna Mažuranića,¹⁰ ali ne manje na tada mladoga slovenskog književnika Janeza Trdinu¹¹ ili već etabliranoga književnika Antuna Kazalija.¹² O njima će više riječi biti nešto dalje u radu.

Kroz klupe riječke gimnazije prošao je veliki broj učenika koji su u svojim zrelim godinama obilježili hrvatsku kulturnu povijest. Neke od njih vezujemo uz već spomenutoga Frana Kurelca, koji je upravo svojom domoljubnom nastavom »narodnoga jezika«, kako mu se zvao predmet, zapalio iskru ljuba-

³ Izvori su enciklopedije, leksikoni, spomenice školskih i kulturnih ustanova, građa o Rijeci i riječkoj povijesti (*Fluminensia*), školski dnevnik te informacije na hrvatskim mrežnim stranicama.

⁴ Kolegij je osnovan 1636., a Seminar 1646. godine. Škola se često selila i s prekidima je radila do sredine XIX. stoljeća, nakon čega kontinuirano radi do danas. Zbog umjetnoga politički uvjetovanoga razdvajanja Rijeke na dva grada – Rijeku i Sušak – danas dvije gimnazije slijede njezinu tradiciju i obje u imenu imaju sintagmu »prva riječka gimnazija« (jedna u novoj zgradi za gimnaziju izgrađenoj na Sušaku 1896. i druga u zgradi ženske osnovne i više škole iz 1897. u središtu Rijeke).

⁵ Fran Kurelac (1811.–1874.) najpoznatije je ime među nastavnicima riječke gimnazije i jedan od najznačajnijih filologa XIX. stoljeća. O njemu u najnovijem izdanju njegovih jezikoslovnih rasprava Ivo Pranjaković piše: »jezikoslovac, predvodnik riječke filološke škole, skupljač narodnog blaga, prevodilac, putopisac, govornik i pjesnik, vrstan stilist te žestoki hrvatski i slavenski rodoljub« (Kurelac, 1999., str. 11). O Kurelcu i ostalim riječkim filolozima XIX. stoljeća usp. Stolac, 2006. i literaturu tamo navedenu.

⁶ Povod otkazu bio je Kurelčev gorljivi govor »O preporodu knjige slovinske na jugu« iz 1853., otkaz je datiran 24. siječnja 1854., pa je Pacel tada započeo predavati hrvatski jezik.

⁷ Vinko Pacel (1825.–1869.) bio je vrsni poznavatelj prirodnih znanosti i prirodnoznanstvenoga nazivlja, ali je upravo Kurelčevom zaslugom prihvatio predavati hrvatski jezik, da bi se uskoro okušao u jezikoslovnome radu, napisavši niz djela značajnih za hrvatsku filologiju (gramatiku, stilističke članke...).

⁸ Tadija Smičiklas (1843.–1914.) autor je prve cjelovite sinteze povijesti hrvatskoga naroda.

⁹ Smičiklasov tekst objavljen u Akademijinu *Ljetopisu* u godini nakon Ljubićeve smrti, imao je funkciju nekrologa, ali ga opravdano možemo smatrati i biografijom.

¹⁰ Antun Mažuranić (1805.–1888.) znani je jezikoslovac i pisac, za više informacija usp. Moguš, 1978.

¹¹ Janez Trdina (1830.–1905.) poznati je slovenski književnik i etnolog, autor brojnih tekstova o riječkoj gimnaziji, gimnazijskim nastavnicima te njihovu kulturnom i političkom okruženju.

¹² Antun Pasko Kazali (1815.–1894.) dubrovački je preporoditelj i književnik, a ostao je zabilježen i kao sakupljač hrvatskoga pomorskoga nazivlja.

vi za hrvatski jezik u Ivanu Dežmanu,¹³ Franu Pilepiću¹⁴ i Budi Budisavljeviću.¹⁵

Gimnazijski učenici i Kurelčevi prijatelji bili su još neki filolozi, osim već spomenutoga Vinka Pacela, to su Ivan Fiamin¹⁶ i Ivan Črnčić¹⁷.

Osim filologa koji su, bar u dijelu svojega rada, prihvaćali Kurelčeve filološke stavove kroz riječku su gimnaziju kao učenici prošli i pobornici drukčije, zagrebačke filološke misli – od predvodnika zagrebačke filološke škole Adolfa Vebera Tkalčevića¹⁸ do Franje Račkoga¹⁹ i braće Antuna i Ivana Mažuranića.²⁰ O Ljubićevu odnosu s Antunom Mažuranićem i Franjom Račkim bit će više riječi kasnije.

Ime Šime Ljubića čitamo i među članovima druge riječke značajne kulturne i prosvjetne ustanove – Narodne čitaonice riječke.²¹ U njoj je djelovala većina nastavnika iz riječke gimnazije i drugih obrazovnih institucija.²² Osim poznatih, još je i više nama danas nepoznatih imena u popisu članova, riječkih domoljuba raznih zanimanja, između kojih je bilo najviše trgovaca, brodovlasnika, veleposjednika, kapetana, časnika, liječnika, odvjetnika i državnih činovnika, uz za ono vrijeme uobičajeno mali broj žena (nekoliko učiteljica i veleposjednica).

Vratimo se gimnaziji, uz koju je Šime Ljubić bio poslom vezan od 1863. do 1867. godine. Tada je gimnazija bila smještena u prostoru staroga isusovačkoga kolegija.²³ U vrijeme njegova boravka u Rijeci i njegova

¹³ Ivan Dežman (1841.–1873.) autor je prvoga hrvatskog rječnika liječničkoga nazivlja objavljenoga 1868. godine kao prvo izdanje novoosnovane Akademije, usp. Stolac, 2006.

¹⁴ Fran Pilepić (1838.–1890.) nije se profesionalno bavio filologijom, bio je pravnik, a u hrvatskoj je filologiji ostao zabilježen kao jedan od rijetkih javnih kritičara Daničićeve koncepcije *Akademijina rječnika*, odmah po objavljivanju prvoga sveska.

¹⁵ Bude Budisavljević (1843.–1919.) je regionalni pisac, autor pripovjednoga opusa ličkoga tematskoga kruga (*S ličke grude, Iz staroga zavičaja...*). Najdosljedniji je sljedbenik Kurelčeve filološke koncepcije.

¹⁶ Ivan Fiamin (1833.–1890.) riječki je pučki pisac (*Radnja čovjeku dužnost i blagodat...*) i prevoditelj (više djela Cezara Cantua...).

¹⁷ Ivan Črnčić (1830.–1897.) izvrstan je poznavatelj glagoljice, koji je svoj prinos dao i čitanju Bašćanske ploče.

¹⁸ Adolfo Veber Tkalčević (1825.–1889.) obilježio je filološku misao XIX. stoljeća predvođeci zagrebačku filološku školu te posebno uključujući se u vrlo produktivne polemike s Franom Kurelcem.

¹⁹ Franjo Rački (1828.–1894.) jedan je od najznačajnijih kulturnih djelatnika XIX. stoljeća, povjesničar, koji se i sam velikim slovima upisao u hrvatsku povijest kao prvi predsjednik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

²⁰ Ivan Mažuranić (1814.–1890.) jedno je od najpoznatijih pera XIX. stoljeća, uvaženi pjesnik i hrvatski ban.

²¹ Narodna čitaonica riječka osnovana je 21. listopada 1849. i bila je sastajalište intelektualaca koji su skrbbili za hrvatski identitet grada, za hrvatski jezik i kulturu.

²² Osim Ljubića nalazimo već spomenute F. Kurelca, A. Kazalija, V. Pacela, J. Trdinu, A. Mažuranića, I. Fiamina, F. Pilepića, F. Račkoga, T. Smičiklasa, ali i druge: pomorskoga leksikografa Jakova Antuna Mikoča, liječnika i filologa Đuru Augustinovića, novinara i književnika te tadašnjega velikoga bilježnika Riječke županije Antu Starčevića, nastavnika bakarske pomorske škole i prirodoslovca Narcisa Damina, nadzornika i čuvara gimnazijske knjižnice Frana Kresnika, učitelja Frana Frankovića, filologe Mirka Divkovića, Rudolfa Strohala i Ivana Milčetića, Kurelčeva biografa Josipa Beyera... (*Spomenknjiga*, 1901.).

²³ U međuvremenu je zgrada seminara i kolegija srušena, a na njenu je mjestu 1934. godine izgrađena osnovna škola, u kojoj su zgradi danas, osim nje, smješteni humanistički studiji Filozofskoga fakulteta (uključujući

službovanja u riječkoj hrvatskoj gimnaziji škola je imala dvjestotinjak polaznika i petnaestak nastavnika. Pregledom godišnjih školskih izvješća možemo reći da je broj polaznika 1863./64., kada novi nastavnik Ljubić dolazi u Rijeku, bio 191, sljedeće godine 206, zatim 208, da bi 1866./67. bio smanjen na 192 polaznika. S druge strane, broj onih koji su tih godina položili ispit zrelosti povećao se s 8 iz 1863./64. i 6 iz 1864./65., na 14 u 1865./66. i 15 u 1866./67. školskoj godini.

U školi je hrvatski bio nastavni jezik i uz imena svih nastavnika koji su službovali 1865./66. godine naveden je u rubrici o jezicima koje poznaju obvezno hrvatski jezik, i to kao prvi (osim dvojici Slovenaca kojima je naveden kao drugi jezik). Ostali jezici kojima su se služili, prema školskim dokumentima, bili su njemački i talijanski. Godine 1864. predlagano je da se u gimnaziju uvede talijanski nastavni jezik, ali je to odbijeno 1865. jer je polaznicima materinski jezik bio hrvatski (Čop, 1988.: str. 101). Ipak, odlukom Namjesničkoga vijeća uvedeno je učenje talijanskoga jezika s dva sata tjedne nastave: »da se na pomenutoj gimnaziji talijanski jezik, koji je i onako obli-gatan predmet za sve učenike, uči odsele ne u tečajih nego po razredih, i to u svakom razredu po dvie ure na tjedan« (Čop, 1988.: str. 101).

Dolaskom u Rijeku²⁴ Dalmatinac Šime Ljubić ostvaruje svoju želju za dobrim radnim mjestom. Gimnaziju suvremenici i povijest opisuju kao dobro opremljenu modernu odgojno-obrazovnu instituciju (Čop, 1978.: str. 93–104; Lukežić, 2006.: str. 69–70). Ljubiću je kao struka u godišnjem školskom izvješću zabilježen niz predmeta: povijest, zemljopis i hrvatski, ali je predavao povijest, staroslavenski i talijanski.²⁵ Osim ovih jezika, piše i da se služi njemačkim.

Ljubić je već bio nastavnik, radio je na Velikoj gimnaziji u Splitu, a ovdje će kao nastavnika matematike zateći jednoga od bivših učenika splitske gimnazije Antuna Karla Bakotića²⁶, s kojim će ga vezati veliko prijateljstvo. Ova će dva Dalmatinca jedan drugome biti i podrška u sukobu s gimnazijskim ravnateljem.

Naime, kolikogod se činilo da je dolaskom u Rijeku Ljubić ostvario neke svoje planove, i kolikogod nalazimo lijepih riječi o nastavničkom kolektivu s

studij Hrvatskoga jezika i književnosti) i Učiteljski fakultet. U vrijeme pisanja ovoga rada nije poznato hoće li se višestoljetna tradicija obrazovnih institucija nastaviti u ovoj zgradi nakon preseljenja obaju fakulteta u novi sveučilišni kampus na Trsatu 2009. godine.

²⁴ Vrijedne informacije o Ljubićevu boravku u Rijeci nalazimo u prepisci koju je Ljubić vodio s Franjom Račkim, a koju je 2002. godine objavila i popratila opsežnim bilješkama Tihana Luetić.

²⁵ U jednom pismu Račkome pred odlazak iz Rijeke nabraja razrede i predmete: »poviest u VI. VII. VIII. staroslavenski u VII. VIII., italijanski u VII. VIII.« (Luetić, 2002., str. 259).

²⁶ Antun Karlo Bakotić (1831.–1887.) predavao je matematiku i fiziku, ali se okušao i u književnome radu (pripovijest *Raja*).

kojim radi,²⁷ boravak u Rijeci obilježava iz godine u godinu sve jača želja za – odlaskom iz Rijeke.²⁸

Naime, njegove će ambicije u to vrijeme porasti, naročito nakon izbora u članstvo Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Dapače, Ljubić je bio jedan od prvih 16 članova novoosnovane akademije. Sukob s pretpostavljenim mu Antunom Mažuranićem, u kontekstu Mažuranićeva odbijanja članstva u JAZU,²⁹ dobio je nova značenja i novi zalet.

Antun Mažuranić je početkom 1861. došao u Rijeku, u svoju bivšu gimnaziju, kao »upravitelj ravnateljskih poslova« i ostao je ovdje do umirovljenja 1868. Premda ga u početku nastavnik i književnik Janez Trdina opisuje kao dobrog »ravnatelja Toneta« i percipira kao demokratičnoga ravnatelja (»kak severnoameriški demokrat«),³⁰ ubrzo se pokazuje promjena, drugo lice državnoga službenika, pristaše Samostalne stranke brata Ivana Mažuranića, jasno orijentirane prema Beču, a što će biti uzrokom svekolikih sukoba (usp. Moguš, 1978.: str. 13–14).

Šime Ljubić dolazi u školu kad je to drugo Mažuranićevo lice bilo vidljivo. Već u prvim pismima iz Rijeke Franji Račkome u Zagreb Ljubić opisuje Mažuranića: »A za reć Vam голу istinu, i ravnatelj je slaba izkustva i staroga odveć kroja, tverdoglav ko hrid, na male stvari pazi a poveće i riešive koristi propušta ili promašuje a mi moramo da šutimo, zašto tako se i na najmanju opazku ili najdosljedniju opreku uzvrija, da ne štedi na mah uvriedjati do zla boga u najćutljivije čoviečje svetosti. Svaki naš predlog uzima kao uvriedu sebi naneseu, kao da manjka na svoje dužnosti, da ni je pazljiv na ured; ko da mu se dira u prava itd. To uzrokuje da se učitelji ne usudjuju niekoje stvari predstaviti u siednicah koje trebujju prieka pobolšanja /.../« (Luetić, 2002.: str. 225–226).

Da ravnatelj nema sluha za nastavničke potrebe, Ljubić pokazuje slikom hodnika »gdje jako puše i dimi«, gdje su smješteni nastavnici, umjesto u postojećoj sobi u kojoj bi mogli imati malu priručnu knjižnicu. I inače je od

²⁷ Npr. u pismu Račkome u siječnju 1864. piše: »Usudjujem se uz ovu prigodu priložiti dvie rieči o našoj Gimnaziji. Ja se u Rieci nalazim sasvim dobro. Osoblje učiteljsko podosta je izobraženo i uljudno...« (Luetić, 2002., str. 225).

²⁸ Posebno će to biti vidljivo s pojačavanjem mađarske prisutnosti u Rijeci, naročito nakon Austro-Ugarske nagodbe sklopljene 1867. U Rijeci će još teže biti nakon 1868. i sklapanja Hrvatsko-Ugarske nagodbe te posebice nakon falsifikata te nagodbe – »riječke krpice« (usp. *Povijest Rijeke*, 1988., str. 214 i dalje). Već se u predvečerje tih godina u Rijeci, naime, sve jasnije podižu protuhrvatski vjetrovi, pa, vezano uz Ljubićevo gimnaziju pratimo povijesni zapis koji pokazuje da su ujedinjeni talijanaši i mađaroni organizirali u proljeće 1867. »vandalski napad« na hrvatsku gimnaziju, u kojemu su uništeni udžbenici i namještaj, ali se dogodilo i ono najstrašnije – utnuo je jedan učenički život (Čop, 1978., str. 102). Ljubić piše Račkome: »Bilo kako mu drago, Rieka više nije za mene« (Luetić, 2001., str. 252).

²⁹ Usp. prepisku Ivana i Antuna Mažuranića vezanu uz članstvo u JAZU (Moguš, 1978., str. 14–15).

³⁰ Trdina o Mažuraniću tada piše i rečenicu kakvu bismo svi rado htjeli moći izreći o svojim pretpostavljenima: »Profesorji smo svojega novega ravnatelja malone obožavali, kajti smo dobili zdaj načelnika, kakršnega smo si sami želeli« (Moguš, 1978., str. 13).

ravnatelja teško dobiti neku knjigu, treba na nju čekati jer je dugo traži i nerado daje (Luetić, 2002.: str. 226).

Druga slika kojom Ljubić Račkome opisuje Mažuranića mali je detalj različitoga odnosa ravnatelja prema nastavnicima Dalmatincima, koje posebno ne voli. U dvama pismima govori o problemima koje su imali Bakotić i on. U prvome pismu iz 1865. opisuje kako za njih Mažuranić nije službeno zatražio potvrdu nakon trogodišnjega službovanja premda je to posao ravnatelja. Tražio je da nastavnici sami upute molbenice, što su oni odbili jer je za druge nastavnike (Ljubić navodi Franju Pongračića) to ravnatelj uredno sam učinio (Luetić, 2002.: str. 230).

U drugome pismu iz 1867., kada on i Bakotić služe već šest godina, još je žešći: »Nasilje ovoga ravnatelja Mažuranića više podneti nemogu. Navlastito odkada sam postao članom Akademije na svake me načine zakida i tlači. A i Bakotića ništa manje od mene prezire. Što smo Dalmatinci, to je dosta, da nas progoni, jer on mrzi i golo ime dalmatinsko; a na to ga hrabri onaj drugi dalmatinožderac Vončina s njihovimi pristaši« (Luetić, 2002.: str. 249).³¹

Stavove iz ovih pisama treba čitati u kontekstu širem od jedne male slike iz pokrajinske gimnazijske zbornice – tu svoga udjela imaju i Ljubićev izbor u Akademiju, i činjenica da je Rački (do)tada bio školski nadzornik, a potom prvi predsjednik Akademije, i različiti politički stavovi,³² ali i »jake autonomaske struje u to doba u Dalmaciji, koja nije dopuštala aneksiju Dalmacije Hrvatskoj«, kako ispravno zaključuje Tihana Luetić u svojoj bilješci o »dalmatinoždercu« Ivanu Vončini, riječkome podžupanu, članu Narodne stranke (Luetić, 2002.: str. 249).

Ljubićeve socijalne odnose u gimnaziji, ipak, nije obilježavao samo sukob s Mažuranićem,³³ nego daleko više suživot s drugim članovima nastavničkoga kolektiva.³⁴ Osim s već spomenutim Bakotićem, najviše je i izvanškolskih kontakata imao s Trdinom i Kazalijem.³⁵

³¹ I Rački u svojim pismima Ljubiću iskazuje razumijevanje za težak status, njegov i Bakotićev, na gimnaziji, npr. »Veoma bi mi bilo žao, da nas Vi i Bakotić ostavite. Ustrpite se, ako iole možete, ta valjda neće biti u nas uvijek ovako« (Luetić, 2002., str. 247).

³² Iako nije bio član nijedne političke stranke, bio je blizak stavovima narodnjaka.

³³ U posljednjim mjesecima rada u gimnaziji taj je sukob tako eskalirao da u Ljubićevu pismu Račkome nalazimo i ovakve rečenice: ».../ znamo, da Mažuranić u taji srčeno nam radi o glavi. /.../ Bezuman i neotesan, neima ni najmanje sposobnosti za ravnatelja, a preveliku jamačno za redarstvenoga pletkara« (Luetić, 2002., str. 250). U tome pismu Ljubić također proziva Mažuranića kao uzrok svom općem nezadovoljstvu: »Virujte mi, da nezadovoljstvo riečko poteklo je dosta i s njegova ponašanja« (Luetić, 2002., str. 250).

³⁴ Podatci se donose prema školskim izvješćima, Ljubićevim pismima i izvrsnoj monografiji Milivoja Čopa o riječkom školstvu između 1848. i 1918. godine.

³⁵ U svojim sjećanjima Trdina piše: »Na naš zavod prišlo je već novih profesorjev. Med njimi so bili trije znameniti Dalmatini: pesnik Kazali, zgodovinar Ljubić in matematik Bakotić. Z njimi tremi sem se brzo sprijaznil i pobratil. Občevali smo tako intimno, da smo si povedali vse svoje politične nazore in nade in celo mnogo privatne tajnosti« (prema: Lukežić, 2006., str. 145). Kasnije Trdina mijenja svoje oduševljenje, prvenstveno nakon disciplinske istrage nakon školske priredbe (više u: Lukežić, 2006., str. 145–146).

Nastavnik povijesti i zemljopisa Janez Trdina, premda Slovenac, jako se držao s Hrvatima i bio je na udaru svih onih protuhrvatskih struja, često nazivanih kroatofobnima, kojih je u Rijeci bivalo, bez obzira je li njihov predznak bio talijanaški, mađaronski ili proaustrijski. Nakon disciplinske istrage³⁶ s konca 1866. u dopisu bana Šokčevića zahtijevala se stroga disciplinska mjera, jer kvari mladež, pa mu je savjetovano da potraži novo radno mjesto, na što je Trdina odlučio otići u mirovinu (Čop, 1988.: str. 103).

Za razliku od Trdine, drugi Slovenac u zbornici, Jakov Čičigoj, nastavnik latinskoga, grčkoga i njemačkoga jezika, nije zadobio Ljubićeve simpatije. Dapače, upravo njega izdvaja iz nastavničkoga zbora kao najlošijega: »Osoblje učiteljsko podosta je izobraženo i uljudno, osim Čičigoja, koi duševno slab, kvari slogu nesmotrenim i nenarodnim postupanjem, da se tako nemogući drugako i ma kojeg ugleda dokopa. Toga radi svak ga od nas zanemara« (Luetić, 2002.: str. 225). Neovisno o Ljubićevoj ocjeni, Čičigoj ostaje na ovome poslu do umirovljenja 1889. godine.

Dubrovčanin Antun Pasko³⁷ Kazali predavao je latinski, talijanski i propeutiku, a bio je i književnik i prevoditelj.³⁸ Za rada u riječkoj gimnaziji objavio je povijesni ep *Grobnik* (1863.). S njime je Ljubić imao lijepi kolegijalni odnos. U vrijeme boravka u Rijeci Kazali je ostvario i kontakt s pomorskim leksikografom Božom Babićem,³⁹ kasnije ravnateljem bakarske pomorske škole, koji u svoje rječnike unosi i pomorsko nazivlje koje je skupljao Kazali. Kazali iz riječke gimnazije biva otpušten 1868. godine (»jer je rado kartao i pio«) i vraća se u Dubrovnik (Lukežić, 2006.: str. 151).

U riječkoj su gimnaziji radili i sljedeći nastavnici: Ljudevit Slamnik⁴⁰ i Ivan Mihić predavali su vjeronauk, Franjo Pongračić je predavao latinski jezik, Miroslav Žakelj latinski i grčki, a Franjo Jelačić slavensku, grčku i latinsku filologiju te Josip Bosek matematiku i fiziku. Sve ih nalazimo u popisu članova Narodne čitaonice, neke i u upravnim tijelima kao članove Odbora ili starješine.

Među njima se posebno spominje Karlobažanina Ljudevita Slamnika kao osobu koja je uredila društvenu knjižnicu te koja je od 1866. do 1869. godine revno vodila zapisnike (*Spomenknjiga*, 1901.: str. 30), a 1878. je kao predsjednik Odbora vodio i pripreme vrlo uspješne proslave Preradovićeve uspomene (*Spomenknjiga*, 1901.: str. 36). Slamnik je bio i jedan od suradnika Pacelova *Nevena* sastavljajući zagonetke i rebuse (Lukežić, 2006.: str. 282). U *Spomenknjizi* izdanoj 1901. godine u povodu pedesetgodšnjice Čitaonice

³⁶ Ljubić piše da je to bila »sramotna optužba« (Luetić, 2002., str. 250).

³⁷ U godišnjem izvješću s popisom nastavnika stoji: Paskval.

³⁸ Jedan je od prvih prevoditelja Shakespearea, Byrona i Milтона na hrvatski (prema: Lukežić, 2006., str. 144).

³⁹ Božo Babić (1840.–1912.) autor je više pomorskih rječnika, uključujući i prvi hrvatski tiskani pomorski rječnik iz 1870. godine.

⁴⁰ U godišnjem izvješću s popisom nastavnika stoji: Slamnig.

opisan je i banket održan tom prigodom, kada je za zahvalni govor pokrovitelju biskupu Josipu Jurju Strossmayeru veliki pljesak dobio umirovljeni ravnatelj riječke hrvatske gimnazije kanonik Ljudevit Slamnik (*Spomenknjiga*, 1901.: str. 80).

Vratimo se Šimi Ljubiću i njegovim riječkim godinama.

Najznačajnije djelo koje je Ljubić objavio za boravka u Rijeci njegovo je *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži* iz 1864. godine, knjiga koja je uzburkala tadašnje hrvatske izdavačke i šire kulturne vode.

Riječ-dvije o riječkom tiskarstvu u XIX. stoljeću.⁴¹

Najpoznatija je tiskara Karletzky, čiji je rad započeo još u XVIII. stoljeću (1779.) i koja je djelovala cijelo XIX. stoljeće, a koja je objavljivala tiskovine na hrvatskom, talijanskom, mađarskom, njemačkom i latinskom jeziku. Posebice valja istaknuti tisak na hrvatskome jeziku jer je tiskara Karletzky bila prva tiskara koja je u Rijeci izdavala razne vrste tiskovina na hrvatskom jeziku. Na čelu dugoga niza nalaze se *Pisme koje se pivaju pod svetom misom zajedno s misom prid pridiku* objavljene još 1790. godine. Slijede značajna djela nabožne literature (posebno je značajno izdanje *Epistole i evanjelja* iz 1824.), školski priručnici i školska izvješća (između njih je i *Pervo-godišnje izvjestje c. k. gimnazie rečke za školsku godinu 1851–52* objavljeno 1852., te kasnija izvješća, uključujući i ona u godinama Ljubićeva rada u gimnaziji),⁴² medicinsko-poučna djela (npr. *Varhu navlačenja kravokozica: dvi, u kratko, beside za probuditi sve kolike otce i majke* iz 1804.), zatim pravni tekstovi, oglasi, proglosti, govori i književna djela.⁴³

Od sredine XIX. stoljeća u tiskarskome se poslu pojavljuje novi tiskar – Ercole Rezza (Lukežić, 2006.: str. 275–302). U nizu značajnih tiskovina ove tiskare (Tipografia Rezza) posebno se izdvaja polemična brošura riječkoga odvjetnika Erazma Barčića *La voce di un patriotta – Glas rodoljuba* (1860.) te veliki broj hrvatskih časopisa: *Neven* (1858.), *Jadranske vile* (1859.), *Vila sinjega morja* (1861.), *Slovinski prvenci* (1861.–1862.) te *Pravnik* (1862.), uz zavidan niz periodičkih glasila na talijanskom jeziku.

Šezdesetih godina Rezzova tiskara nastavlja raditi pod imenom Riječki tiskarski zavod (Stabilimento Tipo-Litografico Fiumano) osnivača Riječanina Emidija Mohovića (Mohovicha).⁴⁴ Rad Mohovićeve tiskare usmjeren je na

⁴¹ Usp. Lukežić, 1999.; Lukežić, 2006.; Blažeković, 1953.

⁴² Ova je tiskara posebno značajna i za filološku djelatnost u Rijeci, jer su u njoj osim gimnazijskih izvješća tiskana djela predvodnika riječke filološke misli riječkoga gimnazijskoga profesora Frana Kurelca *O nauku* (1849.) i *Kako da sklanjamo imena?* (1852.).

⁴³ Izdanja je na talijanskom jeziku u ovoj, ali i u drugim riječkim tiskarama bilo značajno više – ne samo knjiga nego i novina, od prvih službenih riječkih novina *Notizie del giorno* (1813.–1814.) ili prvih modernih riječkih novina *Eco del Litorale Ungarico* (1843.–1846.) nadalje.

⁴⁴ U to vrijeme u Rijeci djeluje više tiskara, pa je tako u popisu stanovništva iz 1870. navedeno čak 18 tiskara i litografa.

izdanja na talijanskom jeziku. Manje izdanja na hrvatskom jeziku⁴⁵ možemo razumjeti i iz vlasnikova političkoga opredjeljenja za pripojenje Rijeke Mađarskoj,⁴⁶ ali za Šimu Ljubića upravo je Mohović najznačajniji riječki tiskar. Naime, upravo je u ovoj tiskari Ljubić objavio 1864. godine svoju knjigu *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, a usprkos zapljeni i brojnim problemima, 1869. i njezin drugi svezak s analizom političke povijesti.

Najmanje dva problema valja navesti vezano uz *Ogledalo*, jedan se odnosi na tiskarsku, a drugi na izdavačku problematiku.

Problem su bila slova koja je Ljubić rabio, a ova ih tiskara nije imala. Naime, osim latinice, u rukopisu su glagoljska i ćirilična slova, a upravo su ona značajno utjecala na rast troškova tiska. Pokušaji da se slova nabave u Pragu u prvome trenutku su izgledni, ali je iz slivaonice Haase javljeno da mogu poslati samo ćirilična slova, potom i grčka, ali ne i glagoljska. Ljubić se okrenuo prema Zagrebu i tiskaru Dragutinu Albrehtu, koji je izdavao časopis *Književnik*, a kasnije i *Vijenac*, i preko Račkoga bar posuditi neka slova, dok je preko Kukuljevića pokušao do tih slova doći u tiskari dr. Gaja (Luetić, 2002.: str. 227).

Kada je napokon, uza sve ove peripetije, knjiga otisnuta, novi problem: povlači se iz distribucije, a pokreće se i sudski proces. Tadašnji državni odvjetnik Gradić, između ostaloga, utvrđuje da bi zbog ove knjige nastavnik Ljubić trebao biti suspendiran iz škole!

Ipak, u kolovozu 1865. donosi se odluka da se vrate konfiscirani primjerci.

Te 1865. godine Ljubić prepravlja drugi svezak *Ogledala*, koji će biti objavljen 1869. godine.

Ovo je Ljubićevo književnopovijesno djelo pobudilo razne odjeke, počam od Jagićeva u *Književniku* 1865. godine, ali je svakako značajno utvrditi da je to djelo sa svim svojim pozitivnim i negativnim značajkama prvo takve vrste u povijesti hrvatske književnosti.

Osim *Ogledala* u vrijeme boravka u Rijeci Šime Ljubić je na poziv Franje Račkoga⁴⁷ napisao članak za upravo pokretni časopis *Književnik*,⁴⁸ preteču kasnijih Akademijinih izdanja, a koji su uređivali Rački, Jagić i Torbar.

⁴⁵ Objavljeno je npr. nekoliko literarnih prijevoda Riječanina svećenika Ivana Fiamina i odvjetnika A. Kačića Peke te izdanje šćaveta 1882. godine (u preradi Matije Ivčevića).

⁴⁶ Političko mu je geslo »Fiume con Ungharia«. To je i geslo novoga riječkoga političkog dnevnika na talijanskom jeziku *La Bilancia*, koji se u godini Ljubićeva odlaska iz Rijeke (1867.) počinje tiskati u Riječkom tiskarskom zavodu, i kojemu ton desetljećima daje upravo urednik Mohović. *La Bilancia* je obilježila riječku političku, gospodarsku i kulturnu stvarnost u drugoj polovici XIX. stoljeća (izlazi punih pedeset godina, do konca Prvoga svjetskog rata).

⁴⁷ Rački piše Ljubiću u prosincu 1863. godine: »Nadam se da ćete perom podupirati naš 'Književnik'. /.../ U epigrafici, archeologiji, numismatici, poviesti, kritici itd ostaje Vam široko polje. Za tabak dobiva se 20 for u ime nagrade« (Luetić, 2002., str. 223).

⁴⁸ *Književnik* izlazi od 1864. do 1866. godine.

Tako Ljubić za prvi broj 1864. godine šalje članak »O nekih pjenezih grčkih iz otoka Hvara«, koji najavljuje u jednom svom pismu Račkome kao »obširno razpisanje i naslikavanje domaćeg pienezoslovlja« (Luetić, 2002.: str. 224), a u kojemu spaja svoje dvije ljubavi – rodni otok Hvar i numizmatiku.⁴⁹ U istome prvom godištu još jedan, tada već bivši, riječki gimnazijski nastavnik – Vinko Pacel – objavljuje tekst »Naglas u rieči hrvatskoga jezika«, koji uzrokuje oštru reakciju urednika Jagića te poziv na raspravu o akcenatskoj problematici.

Više je puta spomenut bivši riječki gimnazijski nastavnik Vinko Pacel. Politička povijest bilježi da je on početkom šezdesetih godina (18. svibnja 1861.), kad je bio zastupnik grada Karlovca u Hrvatskome saboru, uputio u saborsku proceduru neke kadrovske prijedloge koji bi pomogli u rješavanju teškoga materijalnoga stanja i/ili neodgovarajućega radnog statusa nekih poznatih hrvatskih kulturnih djelatnika: leksikografa Bogoslava Šuleka predložio je za zemaljskoga arhivara, Frana Kurelca (tada bez stalnih prihoda, kasnije na Strossmayerovoj skrbi) za zemaljskoga knjižničara, a Šimu Ljubića za čuvara narodnoga muzeja. Ljubić je tada istraživao po mletačkim pismohranama, od mjesta čuvara nije bilo ništa jer od 1863. Ljubića zatječemo u riječkoj gimnaziji.

I Ljubić sam razmišlja o tome radnom mjestu. Još je 1865. zamolio Račkoga za pomoć u traženju zaposlenja u Zagrebu u muzeju ili arhivu »bez školske brige«,⁵⁰ a u jednome pismu iz 1866. govori mu o svojem viđenju organizacije Muzeja.⁵¹ Kada je u svibnju 1866. potvrđen za člana JAZU,⁵² te nakon prisustvovanja⁵³ na glavnoj sjednici 28. srpnja 1867. godine, odlazak iz Rijeke bio je sve izgledniji.⁵⁴ I zaista, Ljubić napokon zadovoljan odlazi iz Rijeke i zapošljava se, zajedno sa Špirom Brusinom,⁵⁵ u Narodnom muzeju u Zagrebu kao pristav.

⁴⁹ U *Književniku* će kasnije biti objavljene i neke recenzije Ljubićevih radova, kao već spomenuta Jagićeva recenzija *Ogledala*. Ljubić, pak, u pismima Račkome komentira članke u *Književniku*, pa tako uz Črnčićev rad »Krčke starine« s čitanjem Bašćanske ploče piše: »članak, kim nas je obdario dragocienim spomenikom Zvonimirovim« (Luetić, 2002., str. 229).

⁵⁰ Ljubić piše: »To bi doista bila i moja želja, a Vam nije dosita mučno uživotvoriti ju. Predašnji sabor hrvatski bio je zaključio nješto takova glede mene« (Luetić, 2002., str. 241).

⁵¹ Poticaj je bila rasprava povjesničara prava i etnografa Baltazara Bogišića u *Pozoru* u više nastavaka o uređenju Narodnoga zemaljskog muzeja, za čije su osnivanje upravo prikupljeni svi potrebni službeni dokumenti.

⁵² U pismu zahvale Račkome Ljubić pokazuje da je svjestan da je za njegov izbor upravo Rački najzaslužniji: »Uza to dužnost mi je sveta izkazati Vam moju najtopliju zahvalu i harnostju na moje naimenovanje za člana jugoslavjanske Akademije. Znam dobro, da mi je taj odlični dar čisto potekao od same Vaše milosti, a ja ću iz sve snage tražiti to si pouzdanje Vaše neoskvrnjeno sačuvati« (Luetić, 2002., str. 246).

⁵³ Naravno, uz poteškoće s dobivanjem dopusta u riječkoj gimnaziji.

⁵⁴ Kako je posao u Zagrebu stalno bio tema pisama, ali nije bilo provedbe, Ljubić je sam pokušavao nekako riješiti svoj sve teži radni status, što je uključivalo dosta realan strah od otpuštanja, pa se javio za mjesto nastavnika u talijanskoj gimnaziji u Trstu, a Bakotić se javio zadarskoj gimnaziji (Luetić, 2002., str. 250, 252). Bakotića nakon Rijeke nalazimo kao ravnatelja splitske gimnazije (Lukežić, 2006., str. 145).

⁵⁵ Spiridon (Špiro) Brusina (1845.–1908.) poznati je hrvatski prirodoslovac, zoolog, kasnije ravnatelj Hrvatskoga narodnoga zoološkog muzeja i prvi profesor zoologije na Zagrebačkom sveučilištu. Bio je suosnivač Hrvatskoga prirodoslovnog društva (1885.) i njegov prvi predsjednik te pokretač časopisa *Glasnik hrvatskoga*

U njegovoj kasnijoj biografiji čitamo samo posredno veze s Rijekom i njezinom okolicom. Tako je zabilježeno da je prva moderna istraživanja arheološkoga nalazišta Grobišće podno Grada Grobnika u riječkoj okolici vodio ravnatelj Narodnoga muzeja u Zagrebu Šime Ljubić.

Premda kratko, obilježeno sukobima i zabranom knjige, riječko razdoblje Ljubićeva života nije bilo samo prolazna epizoda.

Literatura:

Vinko Antić, *Pisci – Rijeka – Zavičaj. Književni prilozi*, Matica hrvatska, Rijeka, 1965.

Tatjana Blažeković, *Fluminensia Croatica*, JAZU, Zagreb, 1953.

Milivoj Čop, *Riječko školstvo (1848–1918)*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1988.

Tereza Duraković, *Hrvatski jezik u hrvatskoj gimnaziji u Rijeci*, Prva sušačka hrvatska gimnazija u Rijeci – Izvješće za školsku godinu 1994/95, Rijeka, 1995., str. 27–35.

Fran Kurelac, Bogoslav Šulek, Vinko Pacel, Adolfo Veber Tkalčević, *Jezikoslovne rasprave i članci*, priredio Ivo Pranjković, Matica hrvatska, Zagreb, 1999.

Tihana Luetić, »Korespondencija Šime Ljubića i Franje Račkog«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 20, Zagreb, 2002., str. 217–268.

Irvin Lukežić, *Liburnijski torzo*, Libellus, Crikvenica, 1999.

Irvin Lukežić, *Ogledalo bašćinsko – O starim knjigama, zaboravljenim piscima, rijetkim novinama i neostvarenim časopisima*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2006.

Milan Moguš, *Antun Mažuranić*, Kritički portreti hrvatskih slavista, Zavod za znanost o književnosti – Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978.

Povijest Rijeke, ur. Danilo Klen, Skupština općine Rijeka i Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1988.

Franjo Rački, Mihovil Pavlinović, Natko Nodilo, Blaž Lorković, *Izbor iz djela*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zora – Matica hrvatska, Zagreb, 1969.

Tadija Smičiklas, »Život i djela Šime Ljubića«, *Ljetopis JAZU za god. 1897.*, sv. XII, str. 150–243; Zagreb, 1898.

Spomenknjiga koju je prigodom petdesetgodšnjice Narodne Čitaonice Riečke izdao Odbor, Tisak Narodne Tiskare G. Kraljeta, Sušak, 1901. (Pretisak: Adamić i Gradska knjižnica Rijeka, Rijeka, 2000.)

Diana Stolac, *Riječki filološki portreti*, Biblioteka časopisa Fluminensia, Filozofski fakultet Rijeka, Rijeka, 2006.

Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, ¹1978., ²1990., ³2002.

Igor Žic, *Kratka povijest grada Rijeke*, Adamić, Rijeka, 1998.

prirodoslovnog društva, koji i danas izlazi pod nazivom *Periodicum biologorum*. HPD njemu u počast dodjeljuje godišnju »Medalju Spiridon Brusina« istaknutim stranim znanstvenicima koji u svijetu promoviraju hrvatsko prirodoslovlje.

RIJEČKE GODINE ŠIME LJUBIĆA

Sažetak

Šime Ljubić (1822.–1896.) službovao je kao profesor na gimnaziji u Rijeci od 1863. do 1867. godine, u razdoblju u kojemu je ravnateljem bio Antun Mažuranić. Predavao je povijest, staroslavenski i talijanski jezik. Bio je aktivan u Riječkoj narodnoj čitaonici. U Rijeci je u tiskari Emidija Mohovića objavio 1864. svoju knjigu *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, a usprkos zapljeni i brojnim problemima, 1869. i njezin drugi svezak s analizom političke povijesti. Analizom korespondencije između Šime Ljubića i povjesničara Franje Račkoga (1818.–1894.) te gimnazijskih godišnjih izvješća dopunjavaju se dosadašnje spoznaje o Ljubićevim riječkim godinama, ali i šire – o riječkoj gimnaziji, hrvatskim tiskarama, časopisu *Književnik* i drugim temama.

ŠIME LJUBIĆ IN RIJEKA

Summary

The paper brings data regarding the years Šime Ljubić spent in Rijeka as a grammar school teacher (1863–1867). The analysis of the correspondence between Šime Ljubić and Franjo Rački supplement the current understanding of Ljubić's view of the adversities he encountered in Rijeka: disputes with other members of the teaching staff, especially with the headmaster Antun Mažuranić, difficulties with the publishing of his book in 1864, and finally, those regarding his future position at the National Museum in Zagreb.

Sanja Majer-Bobetko

Glazbeno-historiografski prinosi Šime Ljubića

Izvorni znanstveni članak
UDK 930 (497.5):78

Glazbena se historiografija u Hrvatskoj, kao i povijest glazbe u smislu znanstvene discipline, počinje razvijati tek u XIX. stoljeću. Tada se počela prikupljati i djelomično objavljivati građa. Valja odmah napomenuti da profesionalnih povjesničara glazbe u Hrvatskoj, kao uostalom i drugdje u Europi,¹ tada još nema. Hrvatska nema ni tradiciju glazbeno-povijesnog istraživanja ni historiografije. U tom kontekstu glazbena historiografija shvaćena je u širem smislu, pa se kao glazbeno-historiografski izvori uzimaju i djela koja, prema recentnim kriterijima, ne bi bila uzeta u razmatranje. Među njima su mnogi članci objavljivani u periodici, čak i u dnevnom tisku, te pojedine monografije temeljno drukčije provenijencije. Oni su nedvojbeno bili prvi, a gdjekad i jedini glazbeno-historiografski izvori. Sličnu ulogu imaju i onodobni enciklopedijski, odnosno leksikografski pokušaji.² Među njima ističu se *Slovník umjetnikah Jugoslavenskih* (Zagreb, 1858.–1860.) Kukuljevića Sakcinskog, i *Biografsko-muzikografski slovník* Franje Kuhača, koji je ostao u rukopisu. Imajući na umu da su oba *Slovnika* rezultat uloženi znanstveno-istraživačkih napora njihovih autora, oni u onodobnom hrvatskom muzikološkom i kulturološkom kontekstu imaju značenje prvorazrednih glazbeno-historiografskih izvora. A kad je riječ o glazbenicima iz Istre valja im pribrojiti djelo *Biografia degli uomini distinti dell'Istria* Pietra Stancovicha (Petra Stankovića) (Rim, 1866.?.; Carlo Priora, Capodistria ²1888.; u: *Atti*, 1970.–1974., sv. I–III), odnosno o glazbenicima iz Dalmacije, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia* Šime Ljubića (Vienna–Zara 1856.; pretisak: Arnaldo Forni, Bologna 1974.).

Kako im naslovi kažu, ovi se leksikoni razlikuju već i po iznesenom sadržaju. Dok se Kuhačev ograničava na glazbenike, Kukuljevićev se bavi južnoslavenskim umjetnicima, Stankovićev istaknutim Istranima, a Ljubićev slavnim Dalmatincima. Svaki od tih leksikona ima, dakle, neko tematsko ograničenje. Međutim, istraživanja hrvatske glazbene povijesti bila su, kako

¹ O tome usp. Vincent Duckles, »Patterns in the Historiography of 19th-Century Music«, *Acta musicologica*, 42, br. 1–2, 1970, str. 76.

² Napomenimo ovdje da je već u XIX. stoljeću i inozemna leksikografija počela uvrštavati onodobne hrvatske autore. Prvi je bio Fortunat Pintarić u *Musikalishes Konversations-Lexikon* Hermanna Mendela (1870.–1883., 12 svezaka).

je već istaknuto, na samom početku, što je gotovo u potpunosti onemogućilo pisanje kompilacijskih natuknica. Zato i ne čudi da je jedini glazbeni leksikon ostao neobjavljen i zapravo u fazi sakupljanja građe. Pritom, međutim, valja istaknuti da ta građa razotkriva višestruko brojniji popis imena vezanih uz povijest hrvatske glazbe od onih objavljenih u navedenim leksikonima.³ Među njima su Ivan Kukuljević i Šime Ljubić, ali ne i Petar Stanković. O razlozima izostavljanja potonjega može se samo nagađati; ili za njega Kuhač uopće nije znao ili Stankovićev prinos hrvatskoj glazbi nije držao dovoljno važnim da ga uvrsti u svoj *Slovník*. S obzirom pak na brojnost navedenih imena u Kuhača, ne smije se smetnuti s uma činjenica da je on tu građu sakupljao cijeloga života, da je to bio, kako bi se danas reklo, »work in progress«, što znači da se Kuhač time bavio još više od tri desetljeća nakon objavljivanja navedenih djela Kukuljevića i Ljubića (umro je 1911.).

O glazbi u Kukuljevićeve *Slovníku*, koji je i sam ostao nedovršen, napisala je nekoliko studija Dubravka Franković.⁴ Ona je upozorila na zanimljivu činjenicu da »Kukuljević nijednom – bar u dijelu *Slovníka* koji se odnosi na muzičku umjetnost – ne citira, ni na bilo koji drugi način pokazuje da poznaje srodni rad svog suvremenika Šime Ljubića *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*,⁵ koji je, uostalom, kako je i sama istaknula, bio objavljen prije Kukuljevićeve *Slovníka*.

Šime Ljubić u svom *Dizionariju* spominje sljedeće osobe vezane uz glazbu u najširem smislu (grafija Ljubićeve):

Babich Benedetto di Ragusa, Bajamonti Dr. Giulio di Spalato, Bona Giovanni il juniore di Ragusa, Brugnoli Secondo di Ragusa, Comneno Vincenzo, Creglianovich (Albioni) Co. Giovanni di Zara, Gaudenzio Nicoló di Ragusa, Gozze (Paprizza) Francesco di Ragusa, Hogliar P. Bonaventura di Curzola, Macario di Montenegro, Nachich Pietro di Knin, Pellegrini (de) Dott. Ferdinando di Sebenico, Politeo Giorgio, Tamparizza Gabriele di Ragusa.

Navedene jedinice vrlo su kratke, navode temeljne podatke koji su Ljubiću bili poznati, i pisane su, čini se, kao i Kukuljevićeve, a uostalom, kao što se

³ Usp. Marija Janaček-Buljan, *Iz neobjavljenih spisa Franje Kuhača. Prilozi za povijest hrvatske glazbe*, magistarski rad, Muzička akademija, Zagreb, 1982., rukopis u Knjižnici Muzičke akademije, sign M-6; Mirjana Škunca: »Kuhačevo proučavanje hrvatske glazbene prošlosti«, Jerko Bezić (ur.), *Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u povodu 150. obljetnice rođenja Franje Ksavera Kuhača (1834–1911)*, JAZU, Zagreb, 1984., str. 405–440.

⁴ Usp. Dubravka Franković, »O muzici u Slovníku umjetnikah jugoslavenskih Ivana Kukuljevića Sackinskog. Prilog upoznavanju hrvatske muzičke kulture u doba apsolutizma«, u: Ivo Supićić (ur.), *Zbornik radova u povodu 75. godišnjice rođenja Pavla Markovca*, JAZU, Zagreb, 1979., str. 111–122; »Neke metode leksikografskog rada Ivana Kukuljevića Sackinskog na muzičkom dijelu 'Slovníka umjetnikah Jugoslavenskih'«, *Arti musices*, XIII, br. 1, str. 33–54; Zagreb, 1982.; »O muzici u 'Slovníku umjetnikah Jugoslavenskih' Ivana Kukuljevića Sackinskog«, *Rad JAZU*, knj. 409 (1988) *Muzikologija* knj. 5, str. 255–285; »O hrvatskoj glazbi i glazbenicima u leksikografskom radu Ivana Kukuljevića Sackinskog«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, knj. 16/17, str. 153–161; Varaždin, 2006.

⁵ Dubravka Franković, »Neke metode leksikografskog rada Ivana Kukuljevića Sackinskog na muzičkom dijelu 'Slovníka umjetnikah Jugoslavenskih'«, str. 43.

radi i danas, kombinirajući osobna istraživanja s kompilacijom, kako je već istaknuto, izrazito malog broja objavljenih podataka iz područja glazbenog stvaralaštva, izvoditeljstva, amaterizma, diletantizma, teorijskih radova itd.⁶ Unatoč tome, Ljubić je, barem koliko je danas poznato, prvi upozorio na Bajamontijev *La traslazione di S. Doimo (Prijenos sv. Dujma)*, »dramatski sastav za glazbu, otpjevan u Splitu tijekom godine 1770«, odnosno današnjim rječnikom rečeno, oratorij.⁷ Stoga je zaista šteta, kako je i D. Franković uočila, da taj podatak nije našao mjesta u Kukuljevićevoj natuknici o Bajamontiju, jer bi tada Bajamontijev prinos hrvatskom glazbenom stvaralaštvu – poglavito s obzirom na činjenicu da je Kukuljevićev *Slovník* pisan na hrvatskom jeziku – postao ranije poznat glazbenoj i uopće kulturnoj javnosti.⁸ A to je ujedno i najbolji pokazatelj Ljubićeva značenja za hrvatsku glazbenu historiografiju. Premda često nepouzdan i netočan, njegov *Dizionario* ipak prvi ili među prvima u Hrvatskoj donosi neke podatke o bavljenju glazbom u Dalmaciji.

Kao osobe kojima je **primarna** odrednica ili **jedna od primarnih** odrednica bavljenje glazbom na bilo kojoj razini naveo je sljedeće:

Babich Benedetto di Ragusa (umro 1591.), glazbeni znalac, koji je uveo gregorijansko pjevanje u Dubrovnik (usp. str. 13);

Bajamonti Dr. Giulio di Spalato, liječnik, skladatelj i pjesnik (usp. str. 17);

Brugnoli Secondo di Ragusa, koji je u XVI. stoljeću skladao različite ukusne glazbene komade (usp. str. 63);

Gaudenzio Nicoló di Ragusa (umro 1600.), poznavatelj glazbe (usp. str. 139);

Gozze (Paprizza) Francesco di Ragusa (umro 1658.), bavio se glazbom (usp. str. 167);

Hogliar P. Bonaventura di Curzola (umro 1705.), glazbeno obrazovan skladatelj različitih crkvenih skladbi (usp. str. 177);

Nachich Pietro di Knin, graditelj orgulja (usp. str. 222);

⁶ U »Predgovoru« navodi kao svoje izvore sljedeća djela: Francesco Maria Appendini, *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura di Ragusei*; Donato Fabianich [Donat Fabijanić], *Alcuni cenni sulle scienze e lettere de' secoli passati in Dalmazia, Memorie storico-leterearie di alcuni conventi della Dalmazia*. Spominje također i autore (bez navodjenja djela). To su: Giuseppe Ferrari-Cupilli iz Zadra, Antonio [Ante Petar] Fenzi iz Šibenika, Francesco [Frano] Carrara iz Splita, Pietro Nisiteo [Petar Nižetić] iz Starog Grada na Hvaru i Urbano Rafaelli iz Kotora. Na temelju podataka koje iznosi u *Dizionarioju* može se zaključiti da se služio i *Bibliothecom Ragusinom* Serafina Cerve (Crijevića), kojega je, primjerice, naveo kao izvor podataka u jedinici o Brugnoliju (str. 63).

⁷ Simeone Gliubich [Šime Ljubić], *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, 17; »componimento drammatico per musica, cantato in Spalato nel corrente anno 1770«.

⁸ Usp. Dubravka Franković, »Neke metode leksikografskog rada Ivana Kukuljevića Sackinskog na muzičkom dijelu 'Slovnika umjetnikah Jugoslavenskih'«, str. 44.

Tamparizza Gabriele di Ragusa (umro 1595.), dobar pjesnik, koji je bio toliko vješt u glazbenoj umjetnosti da je dugo djelovao kao dvorski kapelnik u Beču (usp. str. 296).

U ostalim slučajevima bavljenje glazbom je navedeno kao usputna djelatnost ili tek kakvom natuknicom. Tako Ljubić navodi da je **Bona Giovanni il juniore di Ragusa** (umro 1712.) bio »izobražen u poeziji, glazbi, pjevanju i plesu«,⁹ **Domno Vincenzo** je, među brojnim djelima, napisao i raspravu *Adnotationes in Geometriam, Arithmeticom, Musicam et Astrologiam* (usp. str. 89), **Greglianovich (Albioni) Co. Giovanni di Zara** nekoliko »*drammi per musica*« (usp. str. 92), **Macario di Montenegro** [Jeromonah Makarije] otisnuo je na Cetinju 1494. godine *Ok[ft]oih iliti osmoglasnik* (usp. str. 190), **Pellegrini (de) Dott. Ferdinando di Sebenico** napisao je tekst za kantatu Antonija Stermicha [Strmića] *Il ritorno di Giasone i Liburnia*, koja je izvedena u povodu rođendana cara Franje I. u Zadru 12. veljače 1824. godine (usp. str. 249), a **Politeo Giorgio** iz Starog Grada na Hvaru bio je graditelj svih glazbenih instrumenata (usp. str. 255). Upravo slučaj Pellegrinija pokazuje da Ljubićevi kriteriji nisu uvijek jasni. Naime, zaista je neobjašnjivo da nije i Antonio Strmić dobio posebnu jedinicu, kad se zna da je bio vrlo ugledan građanin Zadra, koji je obavljao brojne odgovorne dužnosti, te bio ugledan glazbeni amater i skladatelj, o čemu svjedoči i spomenuta kantata.¹⁰

Ljubićev *Dizionario* poslužio je mnogim istraživačima kao ishodište za nova istraživanja. Rezultati kasnijih istraživanja pokazali su da je, uz u *Dizionarioju* spomenutog Bajamontija, hrvatska glazbena prošlost Dalmacije znatno bogatija skladateljskim imenima, ali su njihova djela otkrivena i predložena javnosti tek u XX. stoljeću; Julija Skjavetića, Ivana Lukačića i Tomu Cecchinija otkrio je Dragan Plamenac 30-ih godina, a Luku Sorkočevića Milo Asić tek 50-ih godina. Ostaje, međutim, pitanje, koja su imena iz *Dizionarioja* preživjela sud povijesti i našla svoje mjesto u suvremenim srodnim edicijama. Budući da je još uvijek najrelevantniji i najrecentniji glazbeni leksikon objavljen u Hrvatskoj *Leksikon jugoslavenske muzike* iz 1984. godine (Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb), usporedba je izvršena s jedinicama obrađenim u njemu. Od osoba spomenutih u Ljubićevu *Dizionarioju* u navedenom su *Leksikonu* svoju natuknicu dobili sljedeći glazbenici: Babić (Baba), Benedikt, orguljaš (1540.–1591.); Bajamonti, Julije, kompozitor i polihistor (1744.–1800.); Brugnoli, Sekundo (Secondo), kompozitor (1528.–nakon 1600.); Komnen, Vinko (Vincentius Comnenus), muzički pisac i kompozitor (1590.–1667.); Nakić, Petar (Nachich, Nakihc; talijanizirano Nachini, Nacchini, Nanchini), graditelj orgulja (1694.–oko 1769.) i Temparičić (Tèm-

⁹ Simeone Gliubich [Šime Ljubić], *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, 46; »Cultivò la poesia, la musica, il canto, il ballo...«.

¹⁰ O Antoniju Strmiću usp. Zdravko Blažeković, »Prilog biografiji Nikole Strmića«, *Rad JAZU*, 409, *Muzikologija*, knj. 5, JAZU, Zagreb, 1988., str. 286.

paricich, Tamparica, Tamparricius), Gavro, pjesnik i muzičar. Dakle, Babić, Bajamonti, Brugnoli, Nakić i Tamparica, koje je i Ljubić predstavio poglavito kao glazbenike, odnosno graditelja glazbala, uvršteni su kao takvi i u ovaj glazbeni leksikon. Međutim, u njemu se našao i Vinko Komnen, tj. Domneno Vincenzo, kako ga je Ljubić nazvao, kojemu on nije pridavao primarno značenje na području glazbenog djelovanja, ali je, spomenuvši ga i u tom kontekstu, inicirao daljnja istraživanja, koja su dovela do novih spoznaja o Komnenovu djelovanju na području glazbe. Gaudencije (Radoičić) Nikola, Gozze i Holjar nisu uvršteni u *Leksikon*, ali nisu nepoznati (barem nominalno) u suvremen(ij)oj glazbenoj historiografiji. Tako Nikolu Gaudencija i Bonaventuru Holjara spominju u svojim glazbenohistoriografskim sintezama Josip Andreis i Lovro Županović.¹¹ Međutim, Fran Gučetić-Paprica, tj. Francesco Gozze (Paprizza), premda spominjan u ranijim izdanjima, u novijima se više ne spominje.¹² Razloge tome valja tražiti u sumnji u vjerodostojnost dostupnih podataka, dakle i onih iz Ljubićeva *Dizionarija*, s jedne strane, i u (re)valorizaciji njihova značenja u hrvatskoj glazbenoj kulturi, s druge strane.¹³

Među Ljubićevim radovima, kad je riječ o prilogima glazbenoj historiografiji, pozornost privlači i *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži* (Riečki Emidija Mohovića Tiskarski Kamen. Zavod, Rijeka, 1869.), poglavito II. svezak naslova *Stanje književnosti kod Jugoslavjana od petnaestoga do druge polovice osamnaestoga vieka*. Tim je djelom Ljubić dalmatinskom kulturološkom prostoru, koji je predstavio u *Dizionariju*, pridružio i sjevernohrvatski takav prostor. *Ogledalom* se Ljubić pridružuje malobrojnim onodobnim autorima, koji su u svoje monografije temeljno orijentirane na književnu, kazališnu i/ili kulturološku problematiku, interpolirali i teme glazbene provenijencije. Među takvim radnjama ponajprije svoje mjesto imaju Milčetićeve književno-povijesne studije: *Hrvati od Gaja do godine 1850. Kulturno-istorijski i književni pregled*¹⁴ i uvodne bilješke Palmotićeve *Pavlimiru*,¹⁵ *Spomen-knjiga Hrvatskog zem. kazališta pri otvor-*

¹¹ Usp. Josip Andreis, *Povijest glazbe, knj. 4: Povijest hrvatske glazbe*, Liber – Mladost, Zagreb, 1974., str. 43, 96; Lovro Županović, *Stoljeća hrvatske glazbe*, Školska knjiga, Zagreb, 1980., str. 28, 72, 90.

¹² Tako se spominje u Andreisovu *Razvoju muzičke umjetnosti u Hrvatskoj*, ali ne i u kasnije objavljenoj *Povijesti hrvatske glazbe*. Usp. Josip Andreis, »Razvoj muzičke umjetnosti u Hrvatskoj«, u: Josip Andreis, Dragotin Cvetko, Stana Đurić-Klajn, *Historijski razvoj muzičke kulture u Jugoslaviji*, Školska knjiga, Zagreb, 1962., str. 25, 31.

¹³ Napomenimo ovdje da je Ennio Stipčević, očito ih držeći jedino relevantnima, u svojoj knjizi *Hrvatska glazba* pisao samo o Juliju Bajamontiju, Petru Nakiću i Vinku Komnenu. Usp. Ennio Stipčević, *Hrvatska glazba*, Školska knjiga, Zagreb, 1997.

¹⁴ Usp. Ivan Milčetić, *Hrvati od Gaja do godine 1850. Kulturno-istorijski i književni pregled*, Preštampano iz III. tečaja »Hrvatskoga Doma«, Zagreb, 1878. Toj je studiji prethodila rasprava »Ime i ideja ilirska za Ljudevita Gaja u Hrvatskoj«, *Velebit. Zabavnik hrvatske omladine*, Djačko društvo »Velebit« u Beču, str. 313–341; Zagreb, 1874.

¹⁵ Usp. Ivan Milčetić, *Pavlimir*. Drama Gjona Gjora Palmotića. Uvod i bilješke napisao Ivan Milčetić, Knjižara Dioničke tiskare, Zagreb, 1890. O Milčetićevim prinosima hrvatskoj glazbenoj historiografiji usp. Sanja Majer-Bobetko, »Glazbeno-publicistički i muzikološki opus Ivana Milčetića«, u: Tihomil Maštrović (ur.): *Zbornik o Ivanu Milčetiću književnom povjesničaru, filologu i etnologu, Zbornik radova sa znanstvenoga*

anju nove kazališne zgrade Nikole Andrića,¹⁶ *Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba prijestolnice kraljevine Dalmatinsko-Hrvatsko-Slavonske* Ivana Krst. Tkalčića,¹⁷ *Spomenica dvadesetpetgodišnjice Hrvatske čitaonice u Kastvu* Vinka Rubeše,¹⁸ te *Kastav grad i občina Matka Laginja*.¹⁹ Ljubićevo *Ogledalo* prvo je u tom nizu, a i specifično svojom pedagoškom namjenom. Potonja uloga ove knjige sugerira kriterij izbora i prezentiranja građe, koji polazi od pretpostavke da bi se njome morao predstaviti sukus onoga što je u tom povijesnom času bilo najreprezentativnije i najrelevantnije i zapravo svjedočiti o dosezima same znanosti o književnosti, odnosno, kad je riječ o glazbi, glazbeno-povijesne znanosti. Međutim, to se nije dogodilo. Ljubić je u Popisu umjetnika naveo dvojicu graditelja instrumenata i sedmoricu glazbenika. To su (Ljubićevom grafijom):

Strojnici [graditelji glazbala]:

Nakić Petar iz Knina (18 stol.)	Pulotić Gjorgje Starogradjanin (18 stol.)
---------------------------------	---

Glasbenici:

Brugnoli Secondo Dubrovčanin (16 stol.)	Gaudencio Nikola Dubrovčanin († 1600)
Tamparica Gavriel Dubrovčanin († 1575)	Gučetić Franjo (Paprica) Dubrovčanin († 1658)
Babić Benedikt Dubrovčanin († 1591)	Holjar O. Bonav. Korčulanin († 1705)
Slatkonja Gjorgje (16 stol.)	

Uz podatak da je u XVI. stoljeću na Hvaru klerike glazbi podučavao stanoviti kanonik Toma Balcilučić,²⁰ te uz navođenje zbirke crkvenih napjeva Mariana Jaića [Marijana Jajića, usp. str. 490] i Gorgja [Juraja] Muliha (usp. str. 508), ovaj je popis jedina informacija o glazbi i glazbenicima koju Ljubić iznosi. Evidentno je da je imenima objavljenim u svome *Dizionariju* dodao slovenskog skladatelja Gjorgja, odnosno Jurja Slatkonju, neka imena kroatizirao (primjerice Politeo je postao Pulotić), te da uopće nije uzeo u obzir

skupa *Varaždin – Malinska, 19. – 20. travnja 2001., Varaždin, 16. studenoga 2001.*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Matica hrvatska Varaždin, Zagreb, 2002., str. 329–345.

¹⁶ Usp. Nikola Andrić, *Spomen-knjiga Hrvatskog zem. kazališta pri otvaranju nove kazališne zgrade*, Tiskarski zavod »Narodnih novina«, Zagreb, 1895.

¹⁷ Usp. Ivan Krst. Tkalčić, *Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba prijestolnice kraljevine Dalmatinsko-Hrvatsko-Slavonske*, Brzotiskom K. Albrechta, Zagreb, 1889.–1905.

¹⁸ Usp. Vinko Rubeša, *Spomenica dvadesetpetgodišnjice Hrvatske čitaonice u Kastvu*, Hrvatska čitaonica u Kastvu, Trst, 1892.

¹⁹ Usp. Matko Laginja, *Kastav grad i občina*, Tiskarna Dolenc, Trst, 1889.

²⁰ Usp. Šime Ljubić, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanju mladeži*, str. 326.

podatke iz, tada već deset godina objavljenog, Kukuljevićeva *Slovnika*. Tako se u knjizi nije našao ni kontroverzni Ivan Jarnović, ali ni, primjerice, Vatroslav Lisinski. Ako imamo na umu činjenicu da je Ljubić ograničio vremensko razdoblje hrvatske kulture kojim se bavi u *Ogledalu* na drugu polovicu XVI-II. stoljeća, onda prigovora da Lisinskog u njemu nema ne bi trebalo biti. Međutim, budući da je Ljubić ipak odstupio od te vremenske granice kada je, primjerice, uvrstio Ljudevita Gaja, prigovor može ostati. Naposljetku, moguće je pretpostaviti da je riječ, kako je navela i Dubravka Franković, o »suparništvu«, razlozi koji bi se, možda, mogli »potražiti u srodnom području znanstvenih interesa, rada i djelovanja«.²¹ Ljubićevo zanemarivanje Kukuljevića jednostavno je njegov odgovor na prethodno Kukuljevićevo zanemarivanje Ljubićeva *Dizionarioja*. U hrvatskoj pak onodobnoj glazbenoj historiografiji obojica su zastupljena i citirana. Franjo Kuhač poznao je i služio se njihovim radovima kad je pisao svoj »Historijski uvod« *Ilirskim glazbenicima*, koji je, kako je poznato, Marija Janaček-Buljan s pravom nazvala prvom povijesti hrvatske glazbe,²² i koji je ostao u rukopisu do 1994., kada ga priređuje i objavljuje Lovro Županović.²³ Međutim, Vjenceslav Novak, autor prve opće povijesti glazbe s interpoliranim poglavljem o povijesti hrvatske glazbe, koja je nastajala krajem XIX. stoljeća i također ostala u rukopisu do 1994., kada ju priređuje i objavljuje Sanja Majer-Bobetko,²⁴ više se ne služi Ljubićevim i Kukuljevićevim radovima, već samo objavljenim Kuhačevim. Tako se dogodilo da u njegovoj *Povijesti*, kojom su se predavači na školi Hrvatskoga glazbenog zavoda, potom Muzičkoj akademiji, služili još i u razdoblju između dvaju svjetskih ratova,²⁵ povijest hrvatske glazbe počinje s razdobljem preporoda. Ipak, u prvoj, 1922. godine tiskom objavljenoj povijesti hrvatske glazbe Božidara Širole,²⁶ svoje su mjesto našli i neki skladatelji iz Ljubićeva *Dizionarioja*, kojega, uostalom, izrijeком i spominje.²⁷ To su: Benedikt Babić (str. 62, 64, 65), Julije Bajamonti (str. 72, 73), Sekundo Brugnoli (str. 62, 63), Fran Gučetić-Paprica (str. 62, 65), Nikola Gaudencije (str. 62), Petar Nakić (Nachini) (str. 66, 67) i Gavro Temparičić-Tamparica (str. 62, 63, 64).

Naposljetku, može se zaključiti da je Šime Ljubić dao inicijalne informacije o nekim glazbenicima i glazbenim znalcima dotad slabo poznatih široj

²¹ Dubravka Franković, »Neke metode leksikografskog rada Ivana Kukuljevića Sakcinskog na muzičkom dijelu 'Slovnika umjetnikah Jugoslavenskih'«, *Arti musices*, XIII, br. 1, Zagreb, 1982., bilj. 25, 44.

²² Usp. Marija Janaček-Buljan, *Iz neobjavljenih spisa Franje Kuhača. Prilozi za povijest hrvatske glazbe*, magistarski rad, rukopis, Zagreb, 1982., str. 22 i 152.

²³ Usp. Franjo Š. Kuhač, *Ilirski glazbenici. Prilozi za povijest hrvatskoga preporoda*, Priredio i bilješke te pogovor napisao Lovro Županović, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994., XIV, XXXII, XXXIX.

²⁴ Usp. Sanja Majer-Bobetko, »Povijest glazbe Vjenceslava Novaka [uvodna studija i kritičko izdanje]«, *Croatica*, br. 40–41, str. 1–200; Zagreb, 1994.

²⁵ O tome usp. Dubravka Franković, »Još o povijesti 'povijesti glazbe' Vjenceslava Novaka«, *Kolo*, XII, br. 1, str. 19–34; Zagreb, 2002.

²⁶ Usp. Božidar Širola, *Pregled povijesti hrvatske muzike*, Edition Rirop, Zagreb, 1922.

²⁷ Isto, str. 63.

kulturnoj javnosti, a potom i poticaj daljnjim istraživanjima. Ta su istraživanja dovela do novih otkrića, pa i brojnih nadopuna i/ili ispravaka Ljubićevih navoda; od onih biografskih i bibliografskih²⁸ do sumnji u postojanje nekih osoba uopće, primjerice S. Brugnolija.²⁹ Stoga danas, dakako, Ljubićeva djela ne mogu biti relevantnim glazbenohistoriografskim izvorima, ali čine dio korpusa koji ponajbolje svjedoči o dosezima i postignućima hrvatske glazbene historiografije u njezinim začetcima.

GLAZBENO-HISTORIOGRAFSKI PRINOSI ŠIME LJUBIĆA

Sažetak

Budući da se glazbena historiografija u Hrvatskoj, kao i povijest glazbe u smislu znanstvene discipline, počinje razvijati tek u XIX. stoljeću, kada se počela prikupljati i djelomično objavljivati građa, kao glazbena-historiografski izvori uzimaju se i djela koja, prema recentnim kriterijima, ne bi bila uzeta u razmatranje. Među njima su mnogi članci objavljivani u periodici, čak i u dnevnom tisku, te pojedine monografije temeljno drukčije provenijencije. Oni su nedvojbeno bili prvi, a gdjekad i jedini glazbena-historiografski izvori. Sličnu ulogu imaju i onodobni enciklopedijski, odnosno leksikografski pokušaji.

U tom kontekstu valja promotriti i glazbenohistoriografske priloge Šime Ljubića, poglavito u njegovu leksikonu *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia* (Vienna–Zara, 1856.; pretisak: Arnaldo Forni, Bologna, 1974.) i dvosveščanoj knjizi *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži* (Riečki Emidija Mohovića Tiskarski Kamen. Zavod, Rijeka, 1869.), napose u II. svesku. Ljubić je u oba djela pružio neke osnovne, tada mu dostupne informacije o osobama, koje su se u užem i širem smislu bavile glazbom. Nakon iščitavanja oba izvora može se zaključiti da oni, unatoč brojnim netočnostima i nepreciznostima, čine dio korpusa koji ponajbolje svjedoči o dosezima i postignućima hrvatske glazbene historiografije u njezinim začetcima.

CONTRIBUTIONS OF ŠIME LJUBIĆ TO MUSIC HISTORIOGRAPHY

Summary

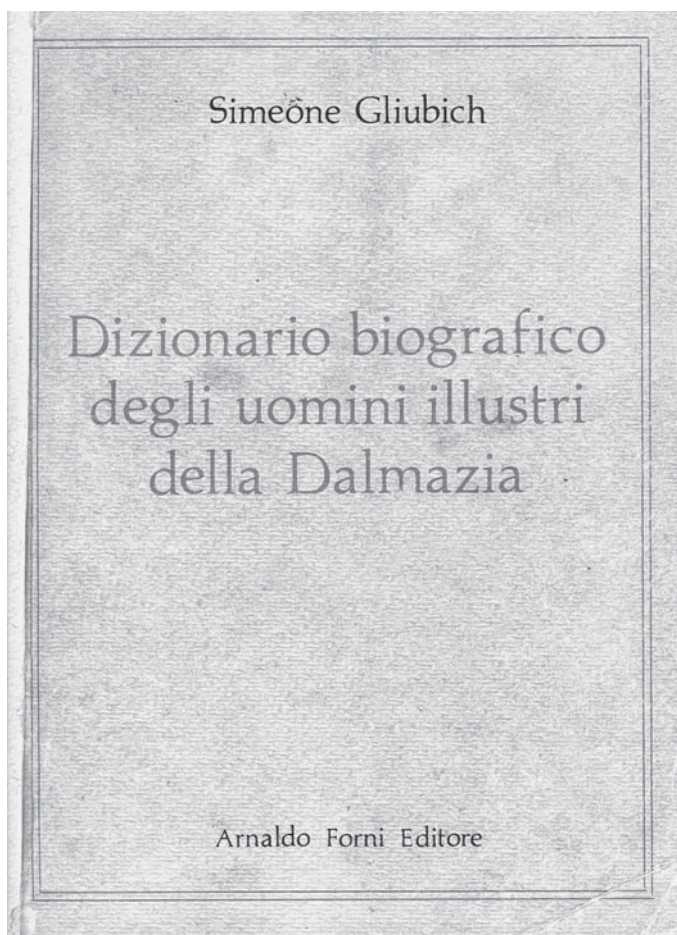
As a scientific discipline, music historiography started developing in Croatia in the 19th century, when sources were first collected, and partly published. This is why some works dating from this period are treated as music-historiographical sources, although, they would not meet the contemporary scientific criteria. Among them are many articles published in periodicals, even in daily newspapers, as well as some monographs of fundamentally different provenance. They were undoubtedly the first and, sometimes, the

²⁸ Tako su, primjerice, kasnija istraživanja pokazala da Petar Nakić (1694.–1769?) nije rođen u Kninu. Ali, još uvijek nije nedvojbeno utvrđeno mjesto njegova rođenja. Tek se navodi da je vjerojatno rođen u selu Buliću kod Benkovca.

²⁹ O tome usp. Miho Demović, »Dubrovački ranobarokni skladatelj Vincenzo Komnen (1590–1667)«, *Rad JAZU*, knj. 377, Zagreb, 1978., str. 334, bilješka 19.

only sources of music historiography. Encyclopaedic and lexicographic attempts of the period had a similar role.

Considering this, contributions of Šime Ljubić in the field of music historiography, particularly those published in his lexicon *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia* (Vienna–Zara 1856; reprint: Arnaldo Forni, Bologna 1974) and in the two-volume book *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži* should be noted. In both his works Ljubić rendered basic details, available at the time, about individuals involved in music on various levels of engagement. After reading both sources, a conclusion follows that, in spite of numerous inaccuracies and crudeness, they constitute part of the corpus which is a clear testimony to a high achievement level of the Croatian music historiography at its inception.

Sl. 23.: Simeone Gliubich, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Arnaldo Forni Editore, Bologna, 1974. (pretisak izdanja iz 1856.)

BROJ 12.

II. GODINA

NA 24. OXUJKA

1845.

ZORA DALMATINSKA.

Ovaj list izlazi svaki ponedjeljak. Godišnja mu je cijna 4 f. u Zadru, a po ostalih mjestih u Austrijskoj cesarovini 5 f. uzat pošte. Prodajnja se za cijlu godinu, ili na četiri jednaka rata u kajnsarajci izdavačevih, ili na o. k. poštah i kod njihovih poručilak. Kajlje i svaznji ne primaju se, ako nisu protu svakoga troška.
Zora Dalmatinska daje su u zamian sa kojmdruge narodni ili strani list.

PĚSNIČTVO.

NARODNA PĚSMA.

(Iz ustih naroda na Hvarskom otoku.)

Nella favilla di questa poesia si ripete il più frequente verso di tutto le lingue.
Комммеоо.

Pedepsa Nevirnosti.

Kad se Jerman na vojnicu spravlja
Ljubu svoju na dvoru ostviše.
Jerman svojoj ljubi govoraše:
A Jelina, draga ljubo moja,
Evo junak na vojnicu gredem,
Nechu doma do dvanacst dana,
Nemoj Jele priko dvora moga
Rad obrasa i moga i tvoga.
Jermanu je ljuba govorila:
Pojdi s Bogom dragi Gospodine. —
Pri neg Jerman na pol puta dojde
Vamne Jele okovano vidro
I išla je za goru na vodu,
Tot na vodi Pere Latkoviča,
Za kapom su cviche tramantine.
Govori mu ljuba Jermanova:
Dan ti dobar Pere Latkoviča,
Jel ti toga na prodaju cvicha f
Govori joj Pere Latkoviča
I ti sdrava ljubo Jermanova,
Nf ovoga na prodaju cvicha.
Neg je ovo za darovat cviche.
Kad to čuje ljuba Jermanova,
Bërzo grede na dvorove svoje
I dvorkinji Jele govoraše:
Ja te molim dvorkinjiče moja,

Da ti pojdes za goru na vodu,
Na vodi je Pere Latkoviča,
Za kapom su cviche tramantine.
Ti mu reci dvorkinjiče moja:
Pozdravija te ljuba Jermanova,
Ka te čeka na večeru svoju,
Da n' doma Jerman gospodine,
Da donese cviche tramantine,
Da su u mene vrata devetara,
Da che nachi jedna otvorena,
Najtiana od suside moje.
Kad to čuše dvorkinjiča mlada
Išla je za goru na vodu.
Kad je došla za goru na vodu,
Tot na vodi Pere Latkoviča.
Govori mu dvorkinjiča mlada:
Dan ti dobar Pere Latkoviča,
Pozdravijate ljuba Jermanova,
Da te čeka na večeru njenu,
Da n' doma Jerman gospodine,
Da poneseš cviche tramantine,
Da su u nje vrata devetara,
Da cheš nachi jedna otvorena,
Najtiana od suside njene.
Kad to čuše Pere Latkoviča,
Samo xali da noch bërzo dojde,
I išla je k Jermanovim dvorim i
Konja klade gdi ga Jerman klade,
Chordu visi gdi je Jerman visi,
Klobuk klade gdi ga Jerman klade.
Totikaj su večer večerali
Pak išli su nechcu nechevati.
Kad je bilo niko doba noch,
Jerman ljubu isa dvora zove:
Otvor Jele draga ljubo mojal
Kad Jermans ljuba rasumiše,
Hitro se je na noge skočila,
Misal mislech učiniti što che.
Petra klade u sanduke svoje,
Pak Jermanu otvorioše dvore.

Sl. 24.: U dva godišta Zore dalmatinske Šime Ljubić objavljuje narodne pjesme s otoka Hvara

Hrvatska glazbena historiografija i vrednovanje glazbenih podataka u djelu Alberta Fortisa i Šime Ljubića

Izvorni znanstveni članak
UDK 930 (497.5):78

U djelima Alberta Fortisa i Šime Ljubića koje u ovome radu promatramo u kronološkom redu (premda je težište na radu Šime Ljubića) pokazuje se zanimanje za iste podatke, one o životu Morlaka u Dalmatinskoj zagori, a među njima i glazbene podatke. Na temelju rada Šime Ljubića (1822.–1896.) *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji*, objavljenoga 1846.,¹ nastojat ću uspostaviti poveznice sa srodnim podacima kod Alberta Fortisa (1741.–1803.), Ivana Lovrića (c. 1754.–1777.), Niccola Tommasea (1802.–1874.) uz još neke primjere. Milčetićeva monografija o Juliju Bajamontiju pruža također dosta podataka koji povezuju i objašnjavaju kontekst, a svemu prethode korisni podatci nekih drugih autora čak iz ranijeg vremena. U njima su predstavljeni pojedini termini ili opisi poput onih u romanu *Planine* Petra Zoranića (1508.–prije 1569.). Također, kombinirat ću i nemuzikološke priloge, odnosno izbor takvih priloga, ukoliko se dotiču glazbenih podataka objavljenih kod Šime Ljubića i Alberta Fortisa. Radi se o najranijim (pro)glazbeno-historiografskim radovima ove putopisne vrste. Usustavljuje se niz glazbenih i proglaženih

¹ Navedeno djelo Šime Ljubića izuzetno rijetko se nalazi u enciklopedijskim i leksikonskim jedinicama. Nepotpisana jedinica, Ljubić, Šime (Simeone Gliubich), u: *Leksikon jugoslavenske muzike*, Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb, 1984., I., str. 534, ne spominje navedeno djelo. Fortis nije uvršten iz razumljivih razloga; Usp. i Antun Dobronić, »Ojkanje: Prilog za proučavanje geneze naše pučke popijevke«, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, knj. 20, sv. 1, Zagreb, 1915., str. 1–25; Božidar Širola, *Pregled povijesti hrvatske muzike*, Edition Rirop, Zagreb, 1922., str. 63. (Ljubića spominje u vezi O. Gavra Tamparice kako ga Širola piše, navodeći prema *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, 1856., na str. 296 i citirajući Ljubića koji ga zove »valjanim pjesnikom« – »buon poeta illirico«). Vidjeti i: Grozdana Marošević, »One-part ojkanje-singing in the historical perspective«, *Narodna umjetnost*, 43, br. 1, str. 141–160; Zagreb, 2006.; Joško Čaleta, »Trends and Processes in the Music Culture of the Dalmatian Hinterland«, *Music & Anthropology: Journal of Musical Anthropology of the Mediterranean*, 2001.; Joško Čaleta, »Antropološki pregled glazbovanja«, *Dalmatinska zagora – nepoznata zemlja*, Galerija Klovićevi dvori, 4. rujna – 21. listopada 2007., Zagreb, 2007., str. 549–556. Usp. i Aleksandar Stipčević, »Ljubić Šime«, *Hrvatski leksikon*, 2, Naklada leksikon d.o.o., Zagreb, 1997., str. 45; »Njegove rasprave, a posebno zbirke povijesnih vrela, temeljna su djela hrvatske povijesti pa ga se drži jednim od začetnika moderne hrvatske historiografije« u: *Hrvatska enciklopedija*, nepotpisano, 6, Zagreb, 2004., str. 712 (nema podataka o glazbi u ovoj jedinici). Opsežna biografija s popisom djela dakako spominje i navedeno djelo o običajima Morlaka. U: Tade Smičiklas, »Život i djela Šime Ljubića«, *Ljetopis JAZU za 1897.*, Zagreb, 1898.

podataka te deskripcija kao metoda. Istom tradicijom bavio se i Nikola Jakšić pa ovaj radnji priključujem i obnovljena znanja o tom tekstu.²

Prvenstveno, želim prikazati recepciju u djelima hrvatske glazbene historiografije, zatim dijelom u općoj historiografiji, do današnjeg vremena.

U predgovoru navedenoga djela *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji* (1846.) čitamo da Šime Ljubić želi slijediti Fortisovo *Putovanje po Dalmaciji* (*Viaggio in Dalmazia*, 2 sv., Venecija, 1774.) izostavljajući ono što je Fortis »zločesto pisao« i nadopunjujući ga »za slavu slavnoga Slavjanskoga naroda, od koga i Morlaki su ne mala i lěpa granica«. ³ Ponovno je upozorio na glazbene podatke iz Fortisova djela a samim time i na brojne istraživače koji su već prije pisali o tome. Ljubić, premda se ne radi o monografiji glazbenohistoriografskoga tipa kako je već rečeno, zaslužuje pozornost s obzirom na širinu i značenje koje zaslužuje fortisologija (kako ju je nazvao Josip Bratulić).⁴ U vezi toga Franjo Kuhač donosi prve podatke u tada neobjavljenom »Historijskom uvodu« *Ilirskim glazbenicima*.⁵

Alberto Fortis je »talijanski biolog i putopisac«. Tako ga imenuje Mate Ujević u *Enciklopediji Jugoslavije* iz 1958. godine što je na isti način, oko dva, zatim tri desetljeća kasnije, slijedilo u različitim enciklopedijskim izdanjima (npr. *Opća enciklopedija*, 1977.; *Enciklopedija Jugoslavije*, 1986.).⁶ Takve skupine podataka, dakako manje ili više razrađene, nalaze se u općim enciklopedijama i leksikonima, u općim ili »posebnim« poput *Hrvatske enciklopedije* ili *Hrvatskog leksikona* 1996. (gdje je »prirodoslovac, putopisac i etnograf«). Glazbena izdanja ili prilozi u općim izdanjima istoga ili sličnoga stručnog profila u uvrštavanju Fortisa doista su manjkava.

Fortis je putovao 12 puta na istočnu obalu Jadrana: Istra, otoci, Dalmacija i Dubrovnik uključujući putovanje u Sloveniju. Samo u Dalmaciji bio je

² Pisac i prevoditelj (Zadar, 1762.–Zadar, 1841.; Giachich, de Giaxa; Nicolò, Niccolò; venecijanski izgovor, Đazić; kršten u Zadru 1. veljače 1762.; o njemu pišu Sabalić i Ljubić); Šimun Jurišić i redakcija, Jakšić, Nikola, *Hrvatski biografski leksikon*, 6, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2005., str. 282; Franjo Kuhač, *Ilirski glazbenici. Prilozi za povijest hrvatskoga preporoda*, Historijski uvod, Priredio i bilješke te pogovor napisao Lovro Županović, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994.; Lovro Županović, *Stoljeća hrvatske glazbe*, Školska knjiga, Zagreb, 1980., str. 160–165.

³ Šime Ljubić, *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji*, sakupio i izdao S. Ljubić, U Zadru, 1846., nepag.

⁴ Alberto Fortis, *Put po Dalmaciji* (ur. Josip Bratulić, prevod Mate Marasa talijanski i Darka Novakovića), Globus, Zagreb, 1984. (U Bratulićevu predgovoru: »... Snažan poticaj fortisologiji dao je i hrvatski romanist, profesor Žarko Muljačić«, str. V).

⁵ Usp. Franjo Kuhač, *Ilirski glazbenici*, Historijski uvod, Priredio i bilješke te pogovor napisao Lovro Županović, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994., str. XXXVIII, XXXIX; »Lovrić Ivan, rodio se u prvoj polovici 18. vieka u Dalmaciji. Godine 1776 obielodanio je u Mletcima krasno djelce polemične naravi 'Osservazioni sopra diversi pezzi del viaggio in Dalmazia del Signor abate Alberto Fortis' («Opaske o nekim dielovima 'Putu u Dalmaciji'«); u bilješki 76. Županović dopunjuje naslov. »U ovoj knjizi ispravlja Lovrić njeke bludnje, neistine i netočnosti Fortisove. U jednom odsjeku govori Lovrić i o glazbi, o poeziji, o plesovima i igrama Vlahu gorštaka (Morlaka)«.

⁶ *Enciklopedija Jugoslavije*, 3, Jugoslavenski leksikografski zavod, 1958.; *Opća enciklopedija*, Jugoslavenski leksikografski zavod, 1977., (nepotpisano, većinom prepisano od Mate Ujevića); *Enciklopedija Jugoslavije*, 1986., (Mate Ujević i redakcija). Usp. i *Enciklopediju leksikografskog zavoda*, 2, 1967. (nepotpisan članak o Fortisu, str. 419–420) i 4, 1968. (nepotpisan članak o Ljubiću, str. 151).

više puta (1771.–74. i kasnije – osobito u Dubrovniku – 1779.–83.). Gotovo svi pisci imenuju njegove prijatelje i poznanike. Spomenut ću samo Julija Bajamontija, Giandomenica Stratica, članove obitelji Sorkočević u Dubrovniku. Poznato je da je tijekom boravka, ali i dopisujući se, saznavao mnoge podatke iz raznih kulturoloških i znanstvenih područja. Posebno mjesto ima narodna poezija što je rezultiralo i s povećanim zanimanjem u inozemnih pisaca. U prvoj knjizi o Dalmaciji *Rasprava i razmatranja o otoku Cresu i Osoru (Saggio d'osservazioni sopra l'isola di Cherso et Oszero, Venecija, 1771.)* donio je prijevode nekih pjesama iz Kačićeva *Razgovora ugodnog ...* za koje je držao da su narodne pjesme. U djelu *Putovanje po Dalmaciji* pisao je o našim narodnim običajima. U jednom poglavlju toga putopisa objavio je narodnu pjesmu »Hasanaginica« (u originalu i u talijanskom prijevodu). U njemačkom prijevodu toga poglavlja (*Die Sitten der Morlacken, 1776.*) naišao je Goethe na 'Hasaniginicu' i preveo je s talijanskog pod naslovom *Klagegesang von der edlen Frauen des Asanaga (Tužaljka plemenite žene Hasanagine)*, a taj je prijevod 'Hasaniginice' mnogo pridonio popularizaciji naše narodne poezije u europskoj kulturnoj javnosti. »Nije riješen problem, kako je Fortis došao do teksta 'Hasanaginice'. Izvjesna fonetiziranja i spajanja riječi u Fortisovu tekstu umanjuju vjerojatnost pretpostavke, da je tekst 'Hasaniginice' dao Fortisu Julije Bajamonti. Sva je prilika da je Fortis zabilježio tekst 'Hasanaginice' po pričanju ili pjevanju svoje gazdarice Stanke, koja je bila, kako Fortis piše u jednom pismu Juliju Bajamontiju, rodom iz okolice Imotskoga.«⁷ Novije izdanje sa sličnom jedinicom istoga autora (Mate Ujević i redakcija) taj podatak naziva: »Splitski izvor«.⁸

U *Muzičkoj enciklopediji* nema jedinice o Albertu Fortisu niti podataka o opisima Morlaka kod Šime Ljubića. Novih glazbenih edicija ovoga tipa nema. Od suvremenih enciklopedijskih i leksikonskih inozemnih izdanja *Oesterreichisches Musiklexikon*⁹ ih ne spominje u zasebnoj jedinici niti u jedinicama *Dalmatien*, niti *Italien*. Također, tzv. »stari« *New Grove Dictionary of Music and Musicians* iz 1980., *MGG (Die Musik Geschichte und Gegenwart)* iz 1994. do 2007. – koji još izlazi, »novi« *New Grove Dictionary of Music and Musicians* iz 2001. i još neka izdanja nemaju jedinice o Albertu Fortisu i Šimi Ljubiću.¹⁰ Pretraživači glazbenih jedinica staroga kova poput *Bibliografije Leksikografskog zavoda*¹¹ ili novoga kova u elektroničkoj »on line«

⁷ *Enciklopedija Jugoslavije*, 3, Jugoslavenski leksikografski zavod, 1958., str. 350.

⁸ *Enciklopedija Jugoslavije*, 1986., str. 420.

⁹ *Oesterreichisches Musiklexikon*, Bd. 1., 2002; Bd. 3., 2004; Rudolf Flotzinger ur., Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien.

¹⁰ *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, Macmillan Publishers Limited, London, 1980.; *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, Macmillan Publishers Limited, 2001., 2002.; *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*, Bärenreiter-Metzler, Kassel, Basel, London, New York, Prag, Stuttgart, Weimar, 1994.–2007.

¹¹ *Bibliografija rasprava i članaka*, Muzika, knj. 13 i 14, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1984.; 1986.

verziji različitog su učinka. Dok glazbena *Bibliografija* Leksikografskog zavoda nema podataka traženoga tipa, što je možda i razumljivo s obzirom na zadane godine popisivanja iz periodike (do godine 1945.), suvremena međunarodna glazbena bibliografija, popularni *RILM* (*Repertoire internationale de la litterature musicale*), dakako, korisniji je, no ne dovoljno. Pretražujući Alberta Fortisa, nalazimo samo četiri jedinice: dvije Cvite Fiskovića, dvije Jerka Bezića (no taj se pregled stalno nadopunjuje pa je moguće očekivati nove nalaze). Standardne povijesti glazbe nisu konceptijski tako postavljene da bi, na ovome mjestu, zavređivale poseban ulomak. Posljednja verzija *Povijesti glazbe* Josipa Andreisa iz 1974., zatim izdanje prijevoda na engleskom jeziku, donosi kratak tekst u bilješci, a slično postupaju i Lovro Županović u sintezi *Stoljeća hrvatske glazbe* iz 1980., u poglavlju o Bajamontiju koji je »u svojoj svestranosti, dodirnuo još jedno glazbeno područje: ono melografskog karaktera. Zabilježivši, vjerojatno za svog prijatelja Alberta Fortisa [...], pet tekstova i melodije triju bosanskih narodnih napjeva«. ¹²

Šime Ljubić je također bio svestran. S obzirom na književnu povijest, jedinice kojima se opisuje njegova sveukupna djelatnost, najčešće u kratkim crticama, a u kojima tragamo za glazbenim podacima, pronalaze se na slične načine (pored već navedenih). Ono što je zanimljivo znanosti o glazbi, a to su *Dizionario...* i *Ogledalo...* citiraju se gotovo redovito, ¹³ premda vrlo taksativno. Tek se u radu Sanje Majer Bobetko u ovome zborniku (uz uvid u rad Dubravke Franković) Ljubićev rad na području glazbenih podataka analizira temeljito i točno uspoređujući ga sa srodnim radovima suvremenika (Kukuljević, Stanković, Kuhač). S tim se radom konačno raščistila uloga Šime Ljubića u kontekstu enciklopedijskih i leksikonskih priloga, odnosno raščistilo se poznavanje ličnosti koje su zanimljive muzikologiji.

Pa ipak, temeljna informativna opsežna jedinica jest navedeni Smičiklasov članak. ¹⁴ U njemu je, ne može se to ne primijetiti, samo neznatna pozornost posvećena Ljubićevu djelu koje nas ovdje zanima i to kritički. Smičiklas parafrazira Ljubića koji »sam veli da mu je namjera nastaviti i dopuniti i popraviti ono, što je zabilježio Fortis u svojem putovanju po Dalmaciji. Ovo nije knjiga jednoga živoga svjedoka iz samog naroda, koga bismo se danas iza pedeset godina lakomo hvatali, da vidimo, štoli je odonda propalo. [...] Zato je ova knjiga kao izvor u ovom naučnom poslu gotovo bez vrijednosti«. ¹⁵ Nakon Smičiklasa, Ljubićevi *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji* gotovo se

¹² Lovro Županović, *Stoljeća hrvatske glazbe*, Školska knjiga, Zagreb, 1980., str. 123.

¹³ *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Lahner, Vienna–Zara, 1856.; pretisak: Arnoldo Forni, Bologna, 1974. *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, I–II, Riečki Emidija Mohovića Tiskarski Kamen. Zavod, Rieka, 1864.–69.

¹⁴ Tade Smičiklas, »Život i djela Šime Ljubića«, *Ljetopis JAZU za 1897.*, Zagreb, 1898.

¹⁵ Smičiklas, »Život i djelo Šime Ljubića«, str. 160–161 (Na kraju poglavlja, ocjenjujući u skupini đачke književničke djelatnosti Šime Ljubića, Smičiklas naglašava »snagu mladosti, potpunu smjelost diletanta i neuromu ustrajnost učenjaka, veliku ambiciju i žarki patriotizam«, Ibid., str. 161.

nigdje ne spominju. Šime Ljubić je, vidjeli smo, zastupljen na sličan način kao Alberto Fortis u spomenutim i nekim sličnim edicijama leksikonskog i enciklopedijskog tipa. No, rečeno je to već, gotovo se nikada ne spominje djelo koje nas ovdje zanima, *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji*. Ljubić je zastupljen, za razliku od Alberta Fortisa (opet, razumljivo) u *Leksikonu jugoslavenske muzike*. No, ni tamo nema djela *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji*. Naše naglašeno nastojanje da se prikaže recepcija podataka koje obuhvaćaju dva odabrana djela dva pisca, Alberta Fortisa i Šime Ljubića time je otežana. Uz to, pokazalo se i inače, recepcija svih za ovu temu važnijih djela Šime Ljubića koja sadrže glazbene podatke dosta je površna, zapravo, svodi se na osnovne podatke.

Spomenuti Nikola Jakšić u ovome je kontekstu poznat prema članku Antuna Dobronića »Najstariji estetski prikaz našeg muzičkog folklor« no bio je zaboravljen, kako se to često događa u našoj povijesti i našoj historiografiji.¹⁶ Napisao je: *Alcune riflessioni sulla musica applicate a quella della nazione Morlacca, letta nella Academia Economica – Letteraria di Zara da Nicola Giaxich (Neka razmišljanja o muzici primjenjena onoj naroda Morlaka, čitana u Ekonomsko-književnoj akademiji u Zadru od Nikole Jakšića)*.¹⁷ U navedenom tekstu Antun Dobronić, nakon što je uvodno kratko istaknuo Jurja Šižgorića, Alberta Fortisa, Ivana Lovrića, Yriarteu, Noea, Pettera, zaključuje da je Jakšić značajniji od svih »jer je ovom radnjom naš muzički folklor, kao iskonski muzički izraz, sa stanovišta sociološkog, estetski podrobno uspoređen gradskoj, umjetnički ‘višoj’, zapravo oprečnoj muzičkoj kulturi. Ovaj je prikaz iz pera našeg čovjeka, i u gradu, u kojem je s jedne strane radi naše političke podređenosti Veneciji, zapadno-evropska gradska muzička kultura nadolazila baš iz Venecije, a s druge strane je poslovno nadirao naš seljak iz neposrednih Ravnih kotara«.¹⁸

Valja istaknuti zanimanje Alberta Fortisa za deskriptivnim prikazom cjelovite glazbene tradicijske kulture područja koje doživljava. Tako pristupaju i najraniji historiografi, a i kasnije, najčešće ne dolazi do, npr. komparativnog pristupa. Šime Ljubić doista navodi Fortisa (i Tommasea) i onda kada sam oblikuje poglavlja u skladu sa svojom koncepcijom: kada opisuje seoska druženja i pripovijedne pjesme uz gusle, viteško pjevanje, nazalno pjevanje (»Običajni su pjevati i malo s nosom«), kao i ženidbene običaje, naricanje za umrlim ili crkvene običaje. Također, izravno citira (odnosno prevodi) Fortisa, osobito poznata mjesta o tome kako Morlak putuje po »pustih planinah«, kako pri tome pjeva punim glasom i preuzima pjevanje s drugim Morlakom ukoli-

¹⁶ Antun Dobronić, »Najstariji estetski prikaz našeg muzičkog folklor«, *Zadarska revija*, 1, Zadar, 1952., 2, 19–25.

¹⁷ Ekonomsko-književna akademija u Zadru je osnovana 1787. (odnosno između 1787.–1793.).

¹⁸ Antun Dobronić, »Najstariji estetski prikaz našeg muzičkog folklor«, *Zadarska revija*, 1, Zadar, 1952. 2, 20.

ko se sretnu sve »dok dalečina razdvaja njihove glase« itd. Spominje gusle, pastirske dipole i mišnice, gajde, a kasnije i tance, odnosno kolo. Kolo »nisu Morlaci donili sobom, kad ovdje naselili su se, ni ipak ikada biaše u običaj kod Slavjanskih narodah – kako potvrđuje Fortis /i/ kliče: Breberi, Davori, Dobra-srića, Jara, Piko, imena starih milostivih bogovah. Gadljari svira u gadlje«. ¹⁹

Kako je gore rečeno, Šime Ljubić nadopunjujući Fortisa »za slavu slavnoga Slavjanskoga naroda, od koga i Morlaci su ne mala i lěpa granica«, raspoređuje podatke i zapažanja o glazbi. »Sveti običaj mnogo sličan obsluženju crkovnomu S. Ženidbe, pjevka od pozvanja Duha Svetoga i slavni blagoslov mnogokrat složen s pivanjem, s udaranjem uz gusle, s gozbom, s plesanjem...« ²⁰ itd. Stalno se nižu podatci: malo o pjevanju, o koledama, o boji jakog glasa... »kako potvrđuje Fortis«. ²¹ »Morlak putuje po pustih planinah, uzpeva sa svim glasom navlastito u noćna doba, proslavljajući s pismom svojom dila kogagodi junaka. Ako se zgodi, da u to prodje na daleko kroz istu planinu koi drugi Morlak, ili iz koje strane, ovaj preuzimlje stih izpjevan od pervoga opetovajući ga; i takvo priuzetje stihovah napreduje, dok dalečina razdvaja njihove glase. Pridugo zavijanje slidi stih. Riči s kima stih složen jest, hitro su izgovorene bez ikakvog skladna romona, koi pak vas pojavlja se u zadnjoj slovki, i dospiva s zgorećenim zavijanjem i poduljenim na način pitnotreptenja, koje na sverhi u tren ujačuje se i dospiva. ...jedan komad stare pisme uz guslu udarajući, dospivaju je stihovim u oni čas od njih iznenada složenim, i to na čast gospode koja naukala ih na pjevanje. Ima paka onih, koji udilj iz početka iznenadi pisni pjevaju, ali svagda uz gusle udarajuć, i tako ih doveršuju. ...Od svirokah, diplih pastirskih i mišicah priobćenito mora da bude sastavljeno skladnopjetje kod Morlakah. Pivanje dakle, priizversno govorenje duše, kod Morlakah obično jest prijako, i nijedan narod mni mi se, veće od Slavjanskoga ljubi ga i služi se s njim, da pojavi i priobći slavu svoju, ljubavi i žalosti. U varoših n.p. i u selih dalmatinskih svuda kad sunce topi se u pučinu, kašto i na neke dobe noći i s jutra moraš da čuješ doletiti na

¹⁹ Venčanja, pogl. XII, str. 63; Spivanje i Pisanstvo, Pogl. XVII. počinje citatom Tommasea »U općenijih seljanskih, koja osobito uzderžuju se u kućah, gdino skuplja se veli broj mladićah i divojakah zajedno, uvekoviti se, veli Fortis, spomena domorodnih zgodopisanjah od priašnjih vrimenah. Svejer nahodi se koigod pjevalac, koi združeci složni svoj glas skladnome romonu gusle jednožične, mora jako da se čuje, ponavljajući i velekrat iznova umišavajući stare pisme. [...] Pivanje viteško kod Morlaka jest uzdahljivo po sve i isto. Običajni su još pjevati malo i s nosom, što doisto priklada se i romonu njihove gusle jednožične. Stihovi, s kima složene su ove pisme vitečke, uzderžeće vitečke, obično su desetoredci, nit se slagaju« str. 91, 92, u: Šime Ljubić, *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji*, sakupio i izdao S. Ljubić, Zadar, 1846.

²⁰ Priateljstva i Nepriateljstva, /pobratimstvo/, pogl. IV, 21; ... »medju Morlakim stolujuće jest katoličko, komu tisno su uvezani ...« Bogoštovje, pogl. VI, 29; »Cerkva doisto mu je kao majka, a župnik kao otac u vreme njegovih nevoljah. Ali medju Morlakim ima ne mali broj Gerkah, koji, utverđeni u poluvirstvo, ne živu u skladi, kako i baš naravno je kod ove naslidbe (da rečem s Fortisom), s Katolicima«.

²¹ Venčanja, pogl. XII, str. 63.

krilu tihog povitarca skladni romon sladkih glasovah iz planinah, iz livada i iz seoskih hižah.«²²

Čuvenim citatima udružuju se Fortis, Lovrić i Tommaseo u zajedničkom zanimanju za glazbeni izraz stanovnika Dalmatinske zagore.

Cvito Fisković piše o gajdama i spominje Fortisa u članku »Mišnice (gajde) u Trogiru i Omišu u XVI. stoljeću« 1983. godine. »U svojoj poznatoj knjizi Putovanje po Dalmaciji prirodoslovac Alberto Fortis spominje gajde koje je vrlo često sretao, putujući po Zagori i boraveći u njenim selima u drugoj polovici XVIII. stoljeća: 'Najopćenitije glazbalo u Zagori je pastirska zviždaljka i surla s nekoliko trstika i mijehom u koji sviraju duhanjem prateći ga stiskanjem ruke pod ramenom pod kojim ga drže'« – citira Fisković Fortisa.²³

Lovro Županović objavio je 1994. Kuhačev »Historijski uvod« za *Ilirske glazbenike* Franje Ksavera Kuhača koji, 1893. kada je Kuhačeva knjiga tiskana, nije objavljen.²⁴ »Historijski uvod« spominje Fortisa samo u vezi s Ivanom Lovrićem. »Lovrić Ivan, rodio se u prvoj polovici 18. vieka u Dalmaciji. Godine 1776 obielodanio je u Mlecima krasno djelce polemične naravi 'Osservazioni sopra diversi pezzi del viaggio in Dalmazia del Signor abate Alberto Fortis' (u bilješki, Županović dopunjuje naslov »Opaske o njekim dielovima 'Putu u Dalmaciji'»). U ovoj knjizi ispravlja Lovrić njeke bludnje, neistine i netočnosti Fortisove. U jednom otsjeku govori Lovrić i o glazbi, o poeziji, o plesovima i igrama Vlaha gorštaka (Morlaka). Naša akademija imade jedan eksemplar rietke te knjige.«²⁵ U *Pregledu povijesti hrvatske muzike*, Božidar Širola samo spominje Fortisa u vezi ojkanja i Dobroničeve rasprave, u društvu N. Tommasea, F. Kuhača, C. Yriartea, H. Noea, F. Pettera, F. Carrare, L. Kube, »putopisaca i melografa, koji su zapazili ovu vrst pjevanja ili su je kušali opisati« (no Lovrića nema).²⁶

Ni Stipe Botica kao ni već spomenuti Cvito Fisković nisu glazbeni historiofografi, no vrijedno je spomenuti njihove prinose od kojih je među posljed-

²² Tommaseo, bilj. 1, XI. sv. Giornale Euganeo, 1845. – veliki Tommaseov tekst, str. 92–94, u: Ljubić, Šime, *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji*, sakupio i izdao S. Ljubić, Zadar, 1846.; Usp. i Jerko Bezić, »Muzički folklor Sinjske krajine«, *Narodna umjetnost*, knj. 5–6, str. 175–275; Zagreb, 1967.–1968.; Nikola Sikirica, »Legende istorinske u krajevima Cetinske doline«, *Narodna umjetnost*, knj. 16, str. 159–167; Zagreb, 1979.; Maja Bošković-Stulli, »Uz 'Legende istorinske' Nikole Sikirice«, *Ibid.*, str. 168–173; Andrija Stojanović, »Jadranska lirak«, *Narodna umjetnost*, knj. 4, str. 59–84; Zagreb, 1966.; Franz Petter, *Dalmatien in seinen verschiedenen Beziehungen*, Gotha, 1857., I, II; Ante Jurić-Arambašić, »Kijevo, Narodni život i tradicijska kultura«, *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 54, Zagreb, 2000.

²³ Cvito Fisković, »Mišnice (gajde) u Trogiru i Omišu u 16. stoljeću«, *Arti musices*, 1983.

²⁴ Usp., Franjo Kuhač, *Ilirski glazbenici*, Historijski uvod, Priredio i bilješke te pogovor napisao Lovro Županović, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994., str. XXXVIII, XXXIX.

²⁵ *Ibid.*, str. XXXVIII.

²⁶ Usp. Božidar Širola, *Pregled povijesti hrvatske muzike*, Edition Rirop, Zagreb, 1922., str. 121; Antun Dobronić, »Ojkanje: Prilog za proučavanje geneze naše pučke popijevke«, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, knj. 20, sv. 1, Zagreb, 1915., str. 1–25. Usp. Ivan Lovrić, »Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i Život Stanislava Sočivice«, Zagreb, 1948.; Jerko Bezić, »Lovrićevi podaci u glazbi stanovništva Cetinske krajine u 18. stoljeću«, *Ivan Lovrić i njegovo doba*, Referati i saopćenja sa znanstvenog skupa, Zbornik Cetinske krajine, knj. 1, M. Čatipović, ur., Kulturno društvo »Cetinjanin«, Sinj, 1979., str. 335–340.

njima onaj Botičin u zborniku uz izložbu (*Dalmatinska zagora – nepoznata zemlja*, Galerija Klovićevi dvori, 4. rujna – 21. listopada 2007., Zagreb, 2007.) pored npr. rada u zborniku o Franji Fancevu gdje, pišući o Hrvatskoj dobrovolji (napitnice, zdravice, popijevke) ističe vrijednost znanja o hrvatskoj usmenoj književnosti, odnosno narodnoj tradicijskoj kulturi, o nizu autora od Kačića, Relkovića, Fortisa, Lovrića, Bajamontija, Katančića, Bruerovića, Ferića itd., nalazeći da je takva relevantna kategorija mogla biti utemeljeno obrazložena kod Franje Fanceva.²⁷ Naime, Botičin rad odnosi se na vrednovanje studije o Ladislavu Forku. Botica nadalje spominje Fortisa u Studiji o Milčetiću razmatrajući zapravo Bajamontija u radu »Milčetić o Bajamontijevom djelu«. ²⁸ »Preveo je s latinskoga, i to u formi soneta, jednu Fortisovu pjesmu u čast Dubrovnika koja počinje *Terrarum decus*, [...] Obojica su bila zadivljena Dubrovnikom, a Bajamonti je ovaj rasadnik starije hrvatske kulture uzveličao i jednoj prigodnici 'La prima Stamperia in Dalmazia' (1783.), gdje je istaknuo da je i po tome 'Dubrovnik ponos ilirski'. Nalaze se u Bajamontijevu rukopisu i različite pjesme dubrovačkih latinista: Zamanje, Ferića, Miha Sorga, Staya, Boškovića i Kunića«. Botica piše o prilogu bilingvizmu u hrvatskoj književnosti i kulturi, o Bajamontijevim stihovima i prijevodima na talijanski, o domaćoj hrvatskoj atmosferi kao i o temama i kulturnim činjenicama kako kod Bajamontija, Tommasea i Fortisa koje ulaze u fokus europskih kulturnih krugova. Fortisovo djelo na mnogo mjesta komentira i Maja Bošković-Stulli.

Muzikolog Miljenko Grgić objavio je 1997. knjigu *Glazbena kultura u splitskoj katedrali od 1750. do 1940.* »Rousseauovski povratak prirodi i civilizacijski neiskvareni svijet 'Morlaka' prikazao je talijanski prirodoslovac Alberto Fortis...« piše Grgić i nastavlja s poznatim općim sudovima. »Bajamonti je zajedno s čuvenim prirodoslovcem Albertom Fortisom istraživao Dalmatinsku Zagoru. U to je doba još bio student medicine u Padovi. Prema najnovijim istraživanjima studij je završio 1773. godine. Zadraniin Šimun Stratico zauzima se da dobije službu u Mlecima. Bajamonti je uistinu do tada stekao naslov »doktora«, potvrđuje naslovna strana mise... God 1778. Fortis

²⁷ Usp. Stipe Botica, »Hrvatska dobrovolja (napitnice, zdravice, popijevke)«, *Franjo Fancev, književni povjesničar i filolog*, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb–Zadar, 20.–22. ožujka 1997., Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, ur. Tihomil Maštrović, Zagreb–Zadar, 1998., str. 139–146. Botica je napravio rad na temelju studije: Franjo Fancev, »Hrvatska dobrovolja u popijevkama, zdravicama i napitnicama prošlih vijekova. Iz rukopisne pjesmarice skupio dr. Franjo Fancev«, u: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. 31, sv. 2, Zagreb, 1937., str. 67–168; Usp. i: Gorana Doliner, »Prinos Franje Fanceva hrvatskim muzikološkim temama«, *Franjo Fancev, književni povjesničar i filolog*, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb–Zadar, 20.–22. ožujka 1997., Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, ur. Tihomil Maštrović, Zagreb–Zadar, 1998., str. 179–200.

²⁸ Stipe Botica, »Milčetić o Bajamontijevu djelu«, *Zbornik o Ivanu Milčetiću, književnom povjesničaru, filologu i etnologu*, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Varaždin – Malinska, 19. do 20. travnja 2001., Varaždin 16. studenoga 2001., Hrvatski književni povjesničari, Tihomil Maštrović, ur., Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2002., str. 89–98. Usp. Ivan Milčetić, »Dr. Julije Bajamonti i njegova djela«, *Rad JAZU*, 192, str. 97–250; Zagreb, 1912.

ga poziva da preuzme katedru, jer je pretpostavljao da neće njemu pripasti«. ²⁹ Dopunjava podatke kratko komentirajući kritiku Ivana Lovrića u spominjanom djelu *Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i Život Stanislava Sočivice*. Na drugim mjestima Grgić spominje Fortisa, a opširnije komentira izlagane podatke u zborniku o Juliju Bajamontiju.

Fortisa kratko spominju mnogi muzikolozi, neki na više mjesta: Koraljka Kos, Vjera Katalinić, Stanislav Tuksar.

Među posljednjim objavljenim radovima Alberta Fortisa nalazimo u historiografskom djelu *Kratka povijest hrvatske glazbe* Stanislava Tuksara. Spominje Fortisa: »U Veneciji objavljeno poznato djelo Viaggio in Dalmazia talijanskog opata Alberta Fortisa (1741–1803), u kojem se u poglavljima ‘O običajima Morlaka’ i ‘Glazba i pjesništvo; plesovi i igre’ izvještava o guslama, pjevanju, pjesmama, glazbalima, načinima izvođenja i drugim aspektima glazbovanja među stanovništvom Dalmatinske zagore«. ³⁰

Primjereno etnomuzikološkoj znanosti Jerko Bezić je, dva stoljeća nakon Fortisa, istražujući tradicijsku glazbu Dalmacije i Dalmatinske zagore, osobito ožkanje, kako na terenu tako i u studijama Dobronića i drugih folklorista, u više svojih znanstvenih etnomuzikoloških radova nastojao razrađivati i Fortisove teme. Najviše se zadržao na analizi rada *Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i Život Stanislava Sočivice* (1948.) Ivana Lovrića. Također se osvrtao na Fortisov rad u više članaka, posljednji put 1996. godine u časopisu *Narodna umjetnost* na engleskom jeziku. Citira poznata mjesta prema originalu. »Putujući po pustim planinama, Morlak pjeva, posebno noću...; riječi od kojih je sastavljen stih izgovaraju se brzo, gotovo bez ikakva izvijanja glasom, koje se zatim u cijelosti čuva za posljednji slog i završava se produženim usklikom u obliku treperenja što se podiže s izdisajem...« (navedeno prema Kombolovom prijevodu u knjizi koju je priredio Josip Bratulić, dok je kod Bezića prevedeno na engleski jezik). Bezićev rad je značajan po tome što Fortisov i Lovrićev prinos vrednuje u kontekstu duljeg razdoblja, od Hektorovićevih notnih zapisa iz XVI. stoljeća do izvora u XX. stoljeću. Uže strukovno usmjerenje slijede dakako Grozdana Marošević i Joško Čaleta.

Prirodno je da ni Fortisov tekst, a zatim niti Ljubićev, ne pokazuje odnos specijalista koji pristupa dubljij i posebnoj analizi glazbenih tema. Dominira pristup kroničara, putopisca. Fortisov prilog usputan je onim obilježjima razdoblja klasicizma koja je J. J. Quantz 1752. nazvao »pomiješanim ukusom« želeći vidjeti nadnacionalnu glazbu stvorenu iz različitih europskih komponenti. Jednako su znameniti i, u to vrijeme objavljeni priručnici C. Ph. E. Bacha, Leopolda Mozarta, J. J. Rousseaua, a među njima se Rousseauov veže

²⁹ Miljenko Grgić, *Glazbena kultura u splitskoj katedrali od 1750. do 1940.*, Hrvatsko muzikološko društvo, Stanislav Tuksar, ur., Zagreb, 1997., str. 20, 21.

³⁰ Stanislav Tuksar, *Kratka povijest hrvatske glazbe*, Matica Hrvatska, Zagreb, 2001., str. 72.

uz sfere utjecaja prosvjetitelja (inače, znano je široko polje Fortisovih interesa i znanja pa stoga i širok krug poznanika i utjecaja). Kad je o glazbenim podacima riječ, Fortisov prilog bliži je tipu radova Charlesa Burneya, povjesničara glazbe, pionira među muzikolozima i glazbenim historiografima, premda se s njima ne bi bio mogao uspoređivati iz aspekta glazbenoga usmjerenja i dakako, glazbenoga znanja. No, i Burney je – putovao. Ta je iskustva na poseban način, prosvjetiteljskom vremenu primjeren način, ugradio u svoje povijesne glazbene priloge.

Već je rečeno kako je recepcija svih za ovu temu važnijih djela Šime Ljubića koja sadrže glazbene podatke dosta površna. Uz to, Ljubićevo djelo kritizira već Smičiklas (mislim na spomenuti temeljni Smičiklasov članak). Premda su zapažanja Šime Ljubića o glazbi Morlaka ovdje u prvome planu, iz aspekta recepcije u muzikološkim radnjama, podatci iz Fortisove knjige *Viaggio in Dalmazia* daleko nadmašuju Ljubića i ostale srodne izvore. O Jakšiću pak ne možemo govoriti na taj način jer je kao predavanje, odnosno rukopisni prilog ostao skriven, gotovo do Dobronićeve temeljite studije, zaslugom koje je značajno zastupljen te tek možemo očekivati osvrte na taj članak. Stoga je i nadalje zanimljivo promatrati kako djelo Alberta Fortisa povezuje različite discipline. Alberta Fortisa citiraju mnogi autori, no među glazbenim piscima najčešće se radi o citiranju istih mjesta, istih recepcija (najčešće posredstvom Lovrićeva djela). Valja istaknuti da studija *Viaggio in Dalmazia* inicira podatke koje će daljnja znanost bogato rabiti. Na neki način, osim na onaj tematski, studija je vrijedna i kao prvijenac i kao rani primjer Fortisova solidnog rada u kojem ima ideje i srčanosti, a ujedno sadrži pristup spram glazbenih pojava kao fenomena koje su uočili i citirali mnogi kasniji istraživači pa tako i Šime Ljubić. Dva stoljeća kasnije, Jerko Bezić te će podatke razrađivati istražujući tradicijsku glazbu Dalmacije i Dalmatinske zagore u više svojih znanstvenih etnomuzikoloških radova. Na kraju valja ocijeniti prinos Alberta Fortisa kao rad koji je dijelom deskriptivan u skladu sa žanrom putopisa, dijelom historiografski na razini, rekli bismo, »glazbene etnografije« pa čak dijelom i popularnoznanstveni, jer mu nedostaje znanstveni kritički aparat. On je, međutim, ostvaren kao cjelina posredstvom izuzetne recepcije u ondašnjoj kulturnoj Europi. U novije vrijeme, u prigodama u kojima se vrednuje važnost istraživanih podataka, u etnomuzikologiji i glazbenoj historiografiji.

Ljubić je, s jedne strane zanemaren, a, premda marginalno, nadasve je kritički ocijenjen, dok je s druge strane također za očekivati ponovni interes i revitalizaciju. Uostalom i proučavanje kulture Dalmatinske zagore u cjelini doživljava revitalizaciju. Pokazuje to i ovaj skup odnosno zbornik radova. »Njegove rasprave, a posebno zbirke povijesnih vrela, temeljna su djela hrvatske povijesti pa ga se drži jednim od začetnika moderne hrvatske historiografije« kako je to već citirano iz *Hrvatske enciklopedije* (nema podataka o glazbi

u ovoj jedinici). Smičiklasova opsežna biografija s popisom djela dakako spominje i navedeno djelo o običajima Morlaka. Na kraju poglavlja, ocjenjujući ga u skupini đlačke književničke djelatnosti Šime Ljubića, Smičiklas naglašava »snagu mladosti, potpunu smjelost diletanta i neumornu ustrajnost učenjaka, veliku ambiciju i žarki patriotizam«. Ljubić je dakako među onima koji slijede rad kako Alberta Fortisa tako i drugih istraživača jezika i kulture (Budmani i drugi). Navedenim prigovorima slijedi i onaj kako Ljubić nije radio na terenu premda je on u opreci s njegovim prikupljanjem građe za zbirku *Narodne pjesme s otoka Hvara* (sv. 1, 2; rukopis, 1845.–1847.; prijepis 1953.). To nas upućuje na potrebu ponovnog vrednovanja ovoga segmenta Ljubićeva rada, ne samo iz aspekta recepcije u djelima glazbenohistoriografskoga područja kako je to ovdje pokušano dosegnuti, već i iz skupnosti srodnih pitanja unutar cjelokupnog Ljubićeva djelovanja.

HRVATSKA GLAZBENA HISTORIOGRAFIJA I VREDNOVANJE
GLAZBENIH PODATAKA U DJELU ALBERTA FORTISA
I ŠIME LJUBIĆA

Sažetak

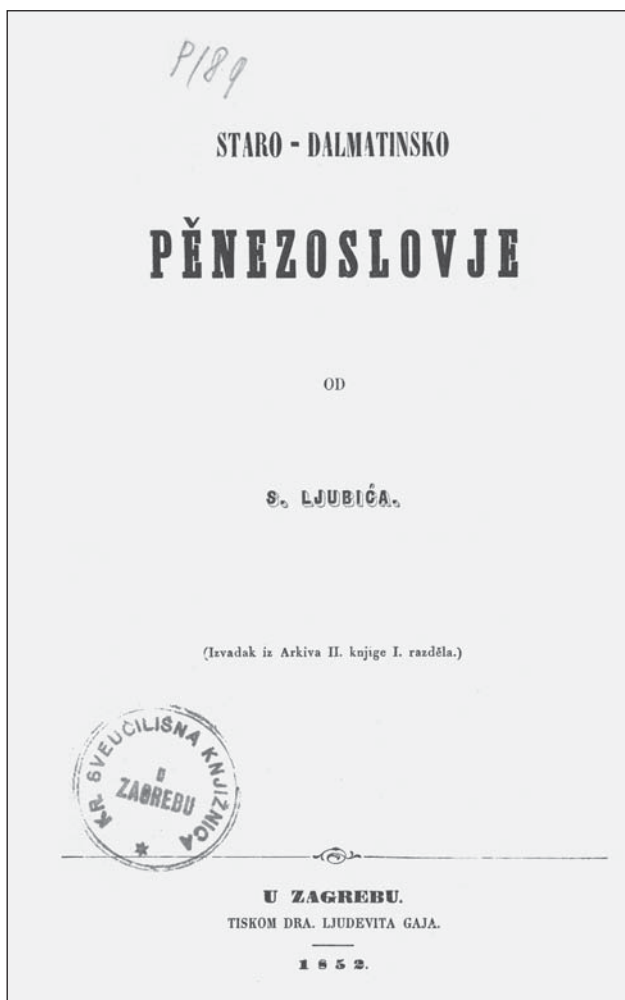
Na temelju rada Šime Ljubića (1822.–1896.) *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji*, objavljenoga 1846., nastojat ću uspostaviti usporedbe sa srodnim podacima kod Alberta Fortisa (1741.–1803.), Ivana Lovrića (c. 1754.–1777.), Niccola Tommasea (1802.–1874.). U predgovoru čitamo da Ljubić želi slijediti Fortisovo *Putovanje po Dalmaciji* izostavljajući ono što je Fortis »zločesto pisao« i nadopunjujući ga »za slavu slavnoga Slavjanskoga naroda, od koga i Morlaki su ne mala i lępa granica«. Također, Milčetićeva monografija o Juliju Bajamontiju pruža dosta podataka koji povezuju i objašnjavaju kontekst, a svemu prethode korisni podatci nekih drugih autora čak iz ranijeg vremena u kojima su predstavljeni pojedini termini ili opisi poput onih u romanu *Planine* Petra Zoranića (1508.–prije 1569.). Usustavljuje se niz glazbenih i proglaženih podataka te deskripcija kao metoda. Sve najavljeno nadalje se prati u glazbenohistoriografskim djelima do današnjeg vremena.

CROATIAN MUSIC HISTORIOGRAPHY AND THE EVALUATION
OF THE MUSIC DATA CONTAINED IN THE WORKS OF
ALBERT FORTIS AND ŠIME LJUBIĆ

Summary

Upon the study of *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji* (*Customs of the Morlaks in Dalmatia*) by Šime Ljubić (1822–1896; published in 1846), this paper aims to present the comparison of interrelated data found in the works by Šime Ljubić, Albert Fortis (1741–1803), Ivan Lovrić (c. 1754–1777), Niccolo Tommaseo (1802–1874) and some others works dealing with the Morlak tradition. In the preface to his work, Ljubić states that he

intends to follow the trail of *Putovanje po Dalmaciji* (*Viaggio in Dalmazia*, 2 vol., Venezia, 1774) by Fortis, leaving out, however, the sections of »malicious writing« by Fortis, and replacing them instead with the discourse rendered in the manner »za slavu slavnoga Slavjanskog naroda, od koga i Morlaci su ne mala i lěpa granica«. Furthermore, the monograph by Ivan Milčetić on Julije Bajamonti, a famous poly-historian, composer and a friend of Fortis', also brings a lot of details, mapping and explaining the context. Some terms and ethnographic descriptions can be found in earlier works, such as the novel *Planine* (*The Mountains*) by Petar Zoranić (1508–prior to 1569). Those works make up the corpus of the music data, and introduce description as a method. Finally, an overview is given of these works as featured in subsequent works of music historiography published so far.

Sl. 25.: Šime Ljubić, *Staro-dalmatinsko penezoslovje*, Zagreb, 1852.

Starigradska vila don Šime Ljubića

Stručni članak
UDK 728

U veljači 1896. godine don Šime Ljubić upućuje pismo caru Franji Josipu I., koje započinje ovako: »Apostolsko veličanstvo! Prepokorni potpisani vruće želeći, da poslie svoje smrti, prije nego u sjajnoj arkadi Jugoslavenske Akademije u Zagrebu, gdje mu je mjesto kao njezin član od najstarijih, bude pokopan u svom rodnom gradu Starom Gradu u Dalmaciji, sagradio si je sam svoj grob na način mauzoleja na svom imanju Lučica blizu Staroga Grada...«.¹

Don Šime Ljubić obraća se caru Franji Josipu I. s ovom zamolbom nakon što mu je godinu ranije Namjesničko vijeće u Zadru odbilo istu s obrazloženjem »da se samo biskupi mogu pokapati u crkvama ili kapelama«, a isto tako i Ministarstvo unutarnjih poslova u Beču, »radi nestašice razloga, osobitog obzira vrijednih, koji bi opravdali iznimku postojećih propisa o pokapanju«. U zamolbi caru ukratko opisuje svoj profesionalni put i brojne stečene počasti te naglašava izoliranost mauzoleja od mjesta, sukladno higijenskim propisima ukapanja. Car Franjo Josip I. usliši želju don Šime Ljubića, pa je tako, svega nekoliko mjeseci kasnije, pokopan u rodnom gradu, u mauzoleju smještenu uz njegovu vilu.

Sklop historicističke vile don Šime Ljubića s mauzolejom zatvara svoj svijet na rubu starigradskog zaljeva. Dok je mauzolej sačuvan u izvornom obliku, interijer kuće bio je gotovo potpuno devastiran sedamdesetih godina prošlog stoljeća, kada je bila temeljito adaptirana u hostel (zanemarujući činjenicu da se radi o kulturnom dobru, i pri tom koristeći neprikladne materijale i tehnička rješenja). Izvedbeni nacrti vile nisu pronađeni, no arhivskim i terenskim istraživanjem došli smo do podataka i o njezinu izvornom oblikovanju.

U ostavštini don Šime Ljubića u Državnome arhivu u Zadru pronašli smo dva crteža Ljubićeve vile, gotovo do trećine oštećena vlagom.² Izradio ih je

¹ I. Pederin, »Život i ideološki sadržaj u djelu Šime Ljubića«, *Croatica Christiana Periodica*, XVI, br. 29, Zagreb, 1992., str. 161., spominje ovu zamolbu, u radu koji nas je potaknuo na naše istraživanje. Taj Ljubićev zahtjev napisan je temeljem pisma datiranog u Beču 9. veljače 1896., potpisanog od M. Granića, u kojemu precizno upućuje don Šimu Ljubića na sadržaj zamolbe caru, kako bi mu putem »osobite milosti« odobrio željeno počivalište. Ova pisma, te svi nadalje donešeni dokumenti, nalaze se u Državnom arhivu u Zadru, Ljubićeva ostavština, IX/12, D, br. 12.

² IX/12, D, br. 12.

arhitekt Jacomini, a datirani su u Zagrebu, u prosincu 1872. godine. Naručeni su, dakle, pet godina nakon Ljubićeva dolaska u Zagreb. Potpis na nacrtima odgovara ing. Srećku Jacominiju (1830.–1892.), glasovitom arhitektu svoga vremena, kraljevskom inženjeru i zagrebačkom gradskom zastupniku iz ugledne varaždinske obitelji. Ovaj bečki student arhitekture 1876. postaje predstojnik »Arhitektoničnog odjela Gradjevnog odsjeka Vlade«, dakle vodi i nadzire zemaljsko zgradarstvo. U Zagrebu je projektant sudbene palače na Zrinskom trgu, ženske kaznionice na Savskoj cesti, pregradnje i dogradnje zgrade gimnazije na Katarinskom trgu na Gornjem gradu, a vodio je i obnovu crkve sv. Katarine nakon potresa te sudjelovao u razvoju ideje zagrebačke »zelene potkove«.³

Pronađeni dio Jacominijeva projekta za Ljubićevu vilu sastoji se od nacрта glavnog pročelja i tlocrta prizemlja. Oštećeni dio tlocrta rekonstruirali smo zahvaljujući činjenici da su ovi nacrti prije oštećenja dugo stajali jedan ispod drugog u vlažnim uvjetima, pa je tlocrt prizemlja ostavio trag na poleđini nacрта pročelja. Uz pomoć računala rekonstruirali smo kompletan tlocrt Jacominijeva projekta.

Ulaz u prizemlje bio je planiran preko terase, uzdignute od terena sa šest središnje postavljenih stuba. Terasa je trebala biti ograđena jednostavnom željeznom ogradom između ugaonih profiliranih stupova. Kompozicija glavnog pročelja ima istaknut centralni dio u širini ulazne terase i razdjelnost po katovima. Podrum djeluje kao postament kuće, glatke završne obrade, vjerojatno zamišljene u kamenu, s položenim prozorima, dok je visoko prizemlje u reljefu reški profilirane žbuke koja imitira kamen. Kameni okviri prozora prizemlja imaju jednostavno profiliran donji prag. Iznad razdjelnog vijenca je kat u glatkoj žbuci, a donji i širi gornji prag prozora nose volutne konzole. Krunski vijenac sadrži uske položene otvore potkrovlja koji slijede ustanovljeni ritam. Kuća završava četverostrešnim krovom pokrivenim crijepom, s trostrešno zakrovljenim centralnim istakom. Po okomitoj osi pročelja postavljene su konkavne niše s polukružnim završetkom, vjerojatno predviđene za smještaj skulptura, koje će se u izvedenom projektu realizirati na krunskom vijencu.

Rekonstruirani dio tlocrta pojašnjava nam osnovnu konstrukciju kuće. Glavni volumen dijeli središnji nosivi zid u smjeru istok-zapad, te okomito postavljeni zidovi koji sjeverno i južno zatvaraju volumene izvan linija pročelja, čime se ostvaruje njihova trodjelna podjela. Južni istak uključuje stražnji ulaz u hodnik sa stubištem i izbom. U prizemlju je iz predsoblja na obje strane planiran ulaz u prostrane sobe, a ravno u hodnik sa stubištem, koji vodi u sobu prema istoku, te u kuhinju prema zapadu. Kuhinja i dvije sobe imale su svoj

³ O Jacominiju vidi: S. Knežević, *Zagrebačka zelena potkova*, Zagreb, 1996.

dimnjak za peć, odnosno kamin. Naznačeni su svodovi na stropovima svih prostorija.

Iako se kuća nije izvodila po tim nacrtima, pokazat će se da je poslužila kao model, jer je u izvedenom stanju bila interpretirana ova ideja.

Sljedeći relevantni dokumenti sadrže nacrt s detaljima ukrasne željezne ograde i stupova, kakvi su do danas sačuvani. Nacrtani su i izrađeni od strane »Fabbrica Macchine Caldaje e fonderia in ferro e metalli A. Metlikovitz« iz Trsta 1876. godine. Pronađena je opsežna dokumentacija o isporuci tih elemenata u Stari Grad.⁴

Iz prijepisa dokumenta »Obćine Stari Grad« od 17. veljače 1890. saznajemo podatke da je kuća izvedena prema nacrtu koji je sastavni dio građevinske dozvole (br. 573 od 3. listopada 1876.), a da je uporabnu dozvolu dobila 5. rujna 1887. godine.⁵ Spomenuti nacrt, odnosno glavni projekt po kojemu je kuća izvedena, ne nalazimo među arhivskom građom.

No, jedna naoko beznačajna skica, što ju je nacrtao sam don Šime Ljubić, omogućuje nam rekonstrukciju izvedenog stanja zgrade. Radi se o tlocrtu koji je nastao iz njegovih višegodišnjih napora vezanih uz smanjenje kućarine koju je plaćao općini.

Naime, u želji da dokaže kako se njegova kuća sastoji od svega sedam soba, za razliku od deset kako je bio terećen od strane općine, don Šime Ljubić uz pismo 1889. prilaže vlastoručnu skicu prvog kata iz koje rekonstruiramo izvedeno stanje zgrade.⁶

Usporedbom s tragovima izvedenog stanja prepoznamo raspored stubišta i prostorija te ulaz sa stražnje strane. On vodi na razinu prvog kata, u hodnik sa stubištem, na istom mjestu gdje ga je smjestio i Jacomini. U prostoru ispod stubišta naznačen je bunar slatke vode. U unutrašnjosti je ostala zadržana Jacominijeva podjela prostorija, ali je kuhinja bila premještena na istok, te ukinut istak pročelja s južne strane.

Stare razglednice pokazuju nam daljnje podatke o izvedenom stanju ove građevine.⁷

Na razglednici datiranoj 1900. godine vidimo kuću obojenu tamnom bojom (sondiranjem na terenu utvrdili smo da se radi o tamno crvenoj) te su se svijetli kameni dovratnici i doprozornici, te uglovi i vijenci, veoma isticali.

Parcela je ograđena ožbukanim zidom s kamenom poklopnicom. Ulazna vrata koja vode u popločano dvorište izvedena su u željezu s ukomponiranim inicijalima vlasnika i flankirana kamenim stupovima na kojima se nalaze vaze. Zidno platno zgrade počinje kamenom bazom podrumske etaže, koja je sa

⁴ IX/12, D, br. 12.

⁵ Isto.

⁶ Isto.

⁷ Arhiv splitskog Konzervatorskog zavoda, Zbirka starih razglednica.

sjeverne strane u središnjem dijelu spuštenu do razine ulice, dok se u Jacominjevu prijedlogu na tom mjestu ulazilo na kat preko povišene terase. Središnji, istaknuti dio kuće dominira pročeljem, i sadrži centralni ulaz na prvu razinu s jednostavnim kamenim okvirom. Na kat se penje s povišenih bočnih dijelova popločanog dvorišta, preko stuba i balkona s profiliranom željeznom ogradom, izvedenom prema nacrtima poslanim iz Trsta.⁸ Prvi je kat raščlanjen simetričnim otvorima s profiliranim nadvratnicima i nadprozorcima, nošenim volutnim konzolicama, dok drugi ima prozore manjih dimenzija i središnja vrata koja vode na balkon ograđen istom željeznom ogradom. Pročelje završava krunskim vijencem nad kojim se u središnjem dijelu diže zabat s rozetom u središtu. Ukrašen je skulpturama od »terracotte«, koje predstavljaju alegorije muza i antičkih božanstava od kojih se kao središnje ističe Apolon. Tri se nalaze na točkama samog zabata, a još po dvije simetrično s obje strane duž vijenca. Kuća završava četverostrešnim krovom iznad profiliranog vijenca.

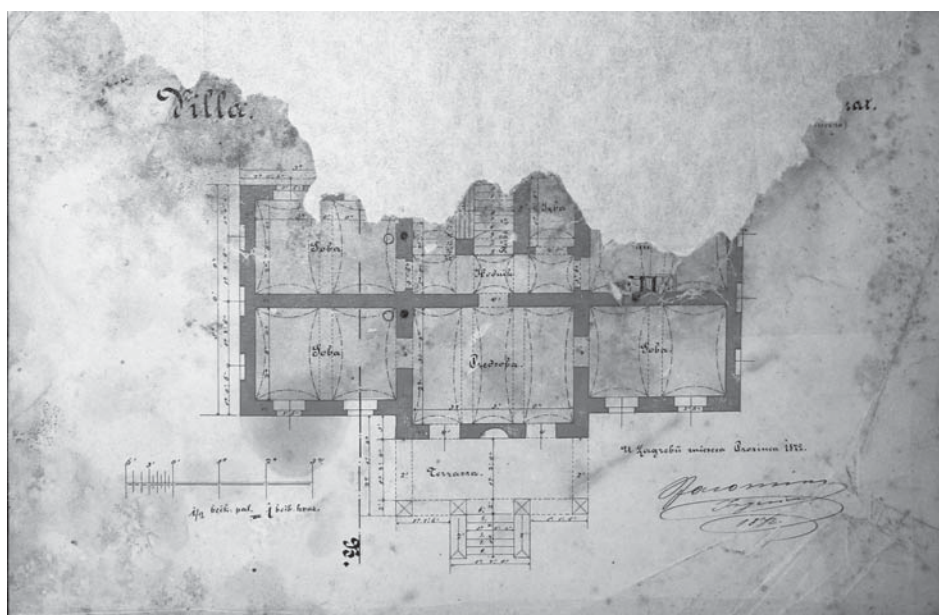
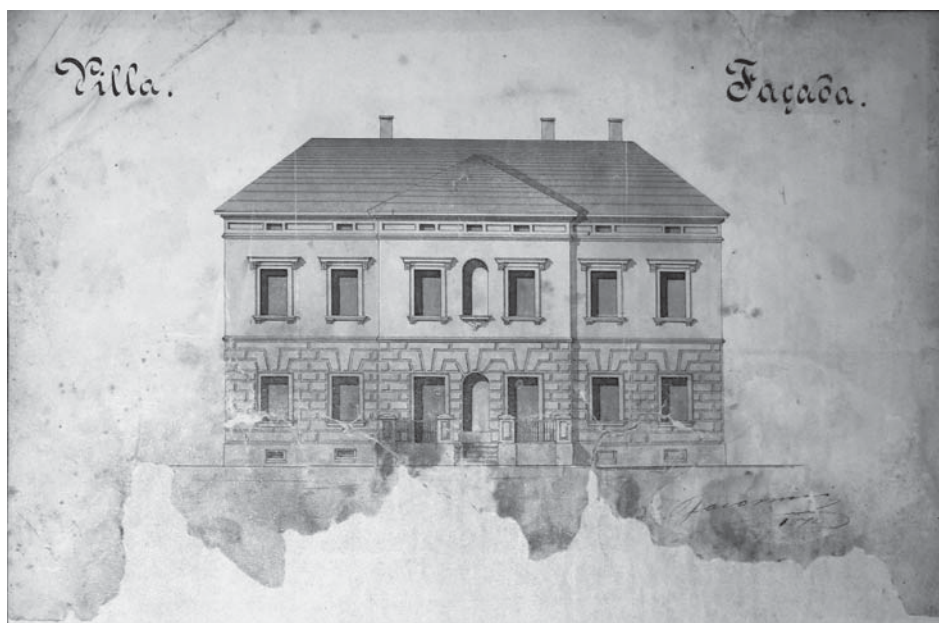
Iako unutrašnjost nije sačuvana, možemo pretpostaviti da su neke prostorijske bile oslikane. Sondiranje je pokazalo po zidovima tragove sivo-plave, bijele i oker boje, koje odgovaraju bojama sačuvanog oslika u unutrašnjosti mauzoleja.

Prema smjernicama Konzervatorskog odjela u Splitu započela je godine 2004. obnova vile, a 2007. i restauracija mauzoleja, spomenikâ koji nose sjećanje na don Šimu Ljubića.

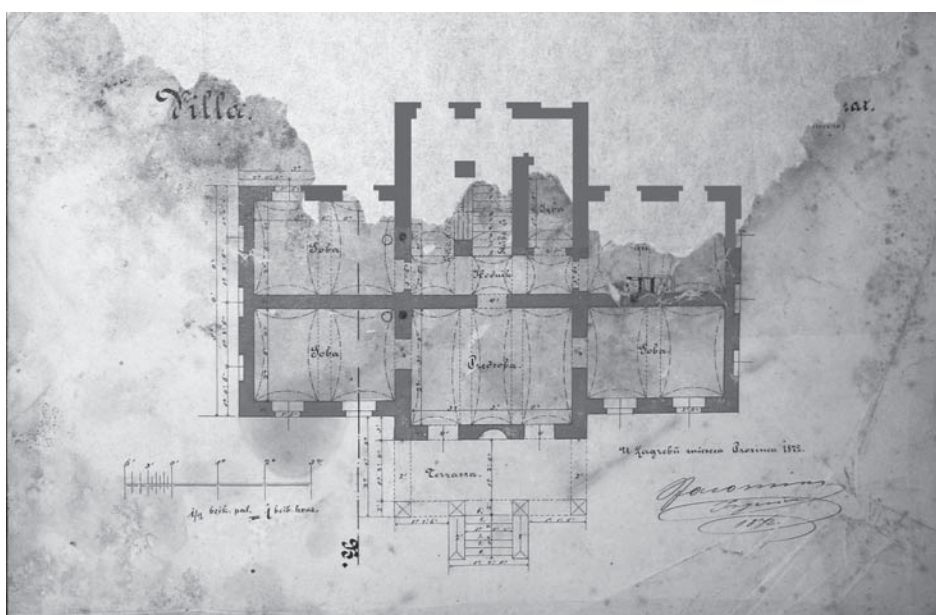
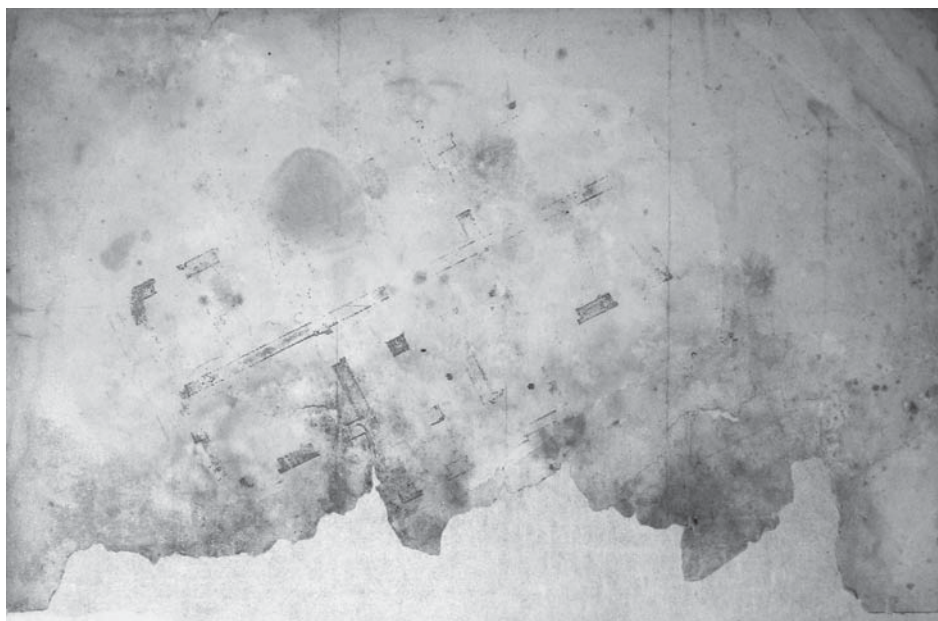

Prikaz Ljubićeve vile i mauzoleja na starigradskoj razglednici iz prve polovice 20. stoljeća.

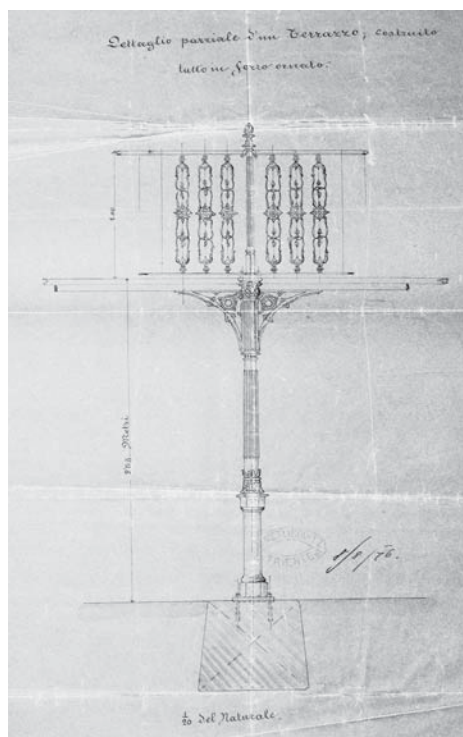
⁸ Vidi bilješku 4.

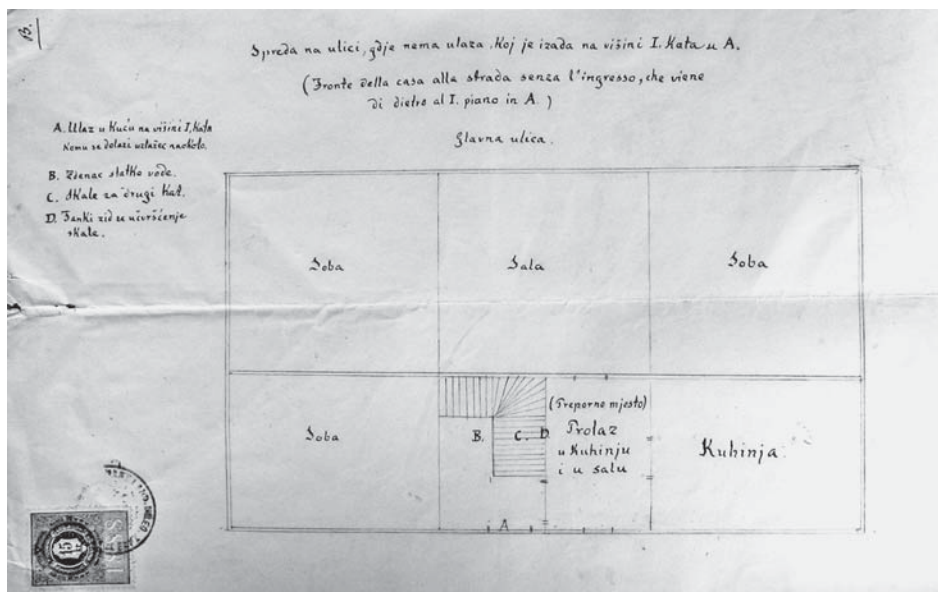
Nacrt pročelja arhitekta S. Jacominija za starigradsku vilu don Šime Ljubića iz 1872. godine (gore), i pripadajući tlocrt visokog prizemlja (dolje).

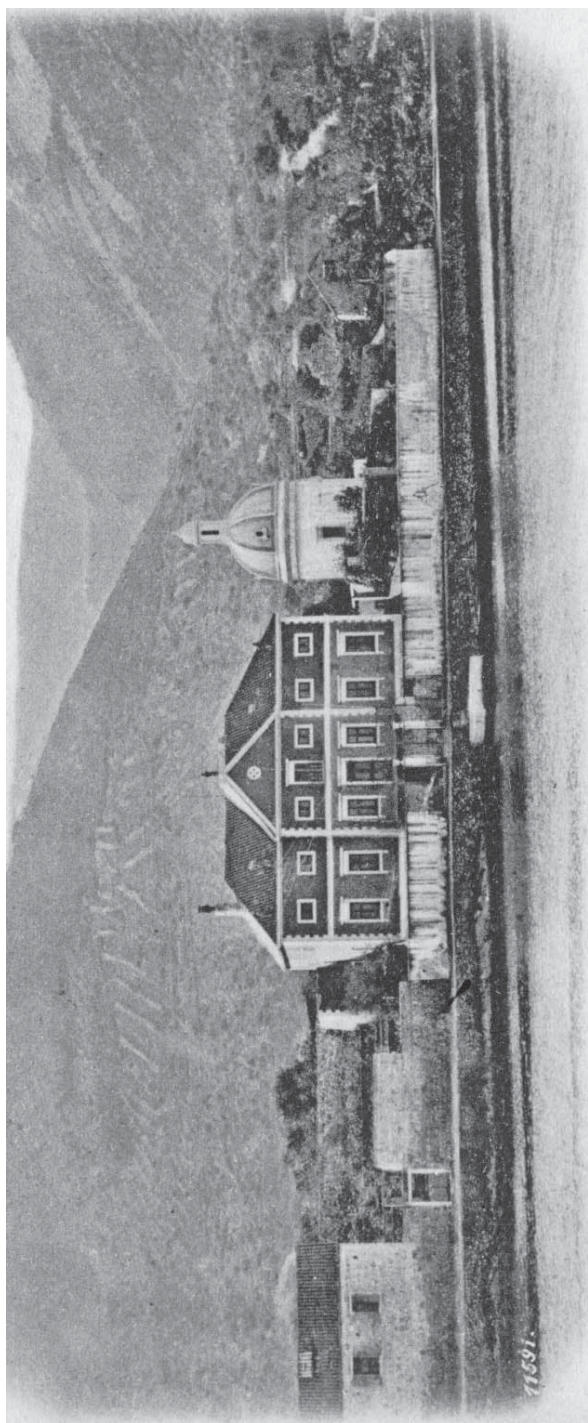
Tragovi tlocrta na poledini Jacominijeva nacrtu pročelja (gore), i prema tome rekonstruiran tlocrt visokog prizemlja (dolje).

Nacrt željeznog stupa i ograde za Ljubićevu vilu iz 1876., izrađen od strane poduzeća Metlikovitz iz Trsta. Ovaj nacrt odgovara izvedenom stanju.

Vlastoručna skica don Šime Ljubića prikazuje izvedeno stanje druge razine njegove vile.

Ljubićeva vila na starigradskoj razglednici iz 1900. godine.

Rekonstrukcija izvornog izgleda Ljubićeve vile.

STARIGRADSKA VILA DON ŠIME LJUBIĆA

Sažetak

Starigradska vila don Šime Ljubića, koja se nalazi tik uz njegov mauzolej, nije do sada bila analizirana. Arhivskim istraživanjem pronašli smo nacrt glavnog pročelja i tlocrt visokog prizemlja za vilu iz 1872. godine i atribuirali ih Srećku Jacominiju, istaknutom zagrebačkom arhitektu iz ugledne varaždinske obitelji. Oštećeni tlocrt kata rekonstruirali smo u potpunosti zahvaljujući otisku na poleđini nacrtu pročelja. Izvedeno stanje odstupa od Jacominijeva projekta, koji je poslužio kao model. Iz prijepisa dokumenta *Obćine Stari Grad* od 17. veljače 1890. saznajemo podatke da je kuća izvedena prema nacrtu koji je sastavni dio građevinske dozvole iz 1886., a da je uporabnu dozvolu dobila 5. rujna 1887. godine. Taj projekt nije pronađen, no daljnjom analizom na terenu i temeljem novodonesene vlastoručne Ljubićeve skice, rekonstruirali smo izvedeno stanje. Pronađeni dokumenti o narudžbi izvedene željezne ograde i stupova iz Trsta odgovaraju današnjem stanju. Obnova vile, započeta 2004. godine, temeljena je na ovom istraživanju.

FATHER ŠIME LJUBIĆ'S VILLA IN STARIGRAD

Summary

Father Šime Ljubić's villa in Starigrad, located next to his mausoleum, has not been analyzed so far. By searching through the archives, we discovered the main façade plan and the floor ground-plan of the villa dated back in 1872, and we attributed them to the work of Srećko Jacomini, a distinguished architect living in Zagreb and coming from an eminent Varaždin family. We have done a complete reconstruction of the damaged floor ground-plan thanks to an imprint found on the back of the façade plan. The realized state, however, varies from Jacomini's project which was used as a model. The examination of the copy of a document issued by Stari Grad Municipality on February 17, 1890, showed that the house had been built according to the plan which was an integral part of the construction permit issued in 1886, while its use permit was obtained on September 5, 1887. The project itself has not been found though, but further analysis on the site and a newly made Ljubić's drawing made it possible for us to reconstruct the realized state. The recovered purchase order documents related to the iron fence and columns from Trieste all correspond to the present state. The restoration of the villa, started in 2004, is based on this very research.

Ernest Fišer

Hrvatska kajkavska književnost u *Ogledalu* Šime Ljubića

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Ljubić, Š.

1.

Hrvatska je književna historiografija u vrijeme nastajanja dvosveščanoga djela *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži* (Rijeka, I./1864., II./1869.) autora Šime Ljubića (1822.–1896.) bila u svojoj svojevrsnoj *propedeutičkoj fazi*, odnosno – prema današnjim spoznajama – u tzv. predznanstvenom razdoblju hrvatske znanosti o književnosti (M. Šicel)¹. Stoga je iznimno zanimljivo promotriti kako se, upravo u to zrelo preporodno doba, ovaj pripadnik *prvog naraštaja* hrvatskih književnih povjesničara (dakle, onih umnih djelatnika koji su *utemeljivali* modernu hrvatsku historiografiju) – a uz to još i bodul, Hvaranin, snašao i kakve je rezultate polučio u pokušaju prvog stvarnog sintetiziranja i povijesnog usustavljivanja *kajkavskog dijela* dotadašnje (starije) hrvatske književnosti.

U tom svom svakako ambicioznom naumu, prema vlastitom priznanju, Ljubić se našao gotovo na (znanstvenom) brisanom prostoru, naime, i bez *autorskih uzora* tj. relevantnih prethodnika koje bi mogao konzultirati, ali i bez *pouzdanih vrela i izvora* predmetne građe (a kamoli uvida u sva izvorna djela s toga jezičnog područja) koja je želio proučiti i historiografski ih usustaviti i sintetizirati. Evo o tome njegova iskaza:

»Hrvatska, a rekao bi i cijela jugoslavjanska grana nije ipak do sad poviestnika svoje narodne književnosti našla! Pored takova pomanjkanja *nakanio sam prvi korak učiniti*, i ako ne drugo a ono barem prokrčiti put ponješto nasljednikom u osnivanju celokupne jugoslavjanske književne poviesti. Očito je pako, da *u takovom radu nisam imao koga da sliedim*, te zato morao sam se svrćati siemo tamo poput pčele (...), birajući iz raznih knjiga, časopisa i rukopisa sve ono, što na moj predmet spada, slagajući i uredjujući sve po duhu poduzeta si diela. *Njeke sam knjige naših narodnih spisatelja pred očima imao i razsudilo*, ko što sam mogao; ostale sam ili samo naznačio ili priložio im

¹ Vidi: Miroslav Šicel, »Dosadašnje koncepcije povijesti hrvatske književnosti«, *Umjetnost riječi*, XI, br. 3; Zagreb, 1967.

dotični sud, što je koi drugi od prije o njih izrekao« (Isticanja u citiranom tekstu E. F.).²

U takvome opsežnom pothvatu pisanja »književne poviesti jugoslavjanske«, što se ostvaruje od sredine XIX. stoljeća pa do objave tiskom prvog (1864.) i drugog (1869.) sveska *Ogledala*, Ljubić se zapravo mogao osloniti na svega dvojicu-trojicu svojih prethodnika – i to poglavito na *Ivana Kukuljevića Sakcinskog* (1816.–1889.) i *Pavela Jozefa Šafarika* (1795.–1861.), a dijelom i na *Vatroslava Jagića* (1838.–1923.), s tim što se s Kukuljevićem i Jagićem čak i dopisivao. Štoviše, na Kukuljevićeva i Šafarikova djela kao na svoje izvore³ Ljubić se i izravno pozivao (u zagradama) u svojim inače vrlo šturim bio-bibliografskim prezentacijama uvrštenih autora. U onim pak slučajevima kad je (uglavnom samo najznačajnije) »knjige naših narodnih spisatelja pred očima imao«, Ljubić im posvećuje ne samo znatno više pozornosti (tj. redaka), nego ih i osobno kritički »razsudi«, izdižući se već na taj način iznad dotadašnjega pukog sakupljačkog i bibliografskog gomilanja gradiva.

2.

Hrvatskom kajkavskom književnošću bavi se Ljubić u osmome poglavlju svoje druge knjige *Ogledala književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži* (1869.), i to pod naslovom »Radilci Hrvatsko-Kajkavski na polju jugoslavjanske književnosti za ovo drugo doba« (str. 502–537). Pri tome njegovo »drugo doba« obuhvaća razdoblje od XV. pa do konca XVIII. stoljeća, odnosno do autorovih (preporodnih) suvremenika, čija je djela Ljubić nakanio obraditi u svojoj trećoj knjizi/svesku *Ogledala*, ali do njene realizacije nije došlo. A u »radilce Hrvatsko-Kajkavske« Ljubić uvrštava ukupno 181 pisca, koje će čitateljima predstaviti ovako: »Mi ćemo i njih na *dva kupa srediti*, naime na *piesnike* i *prostopisaoce*«. ⁴

Već i po ukupnom broju uvrštenih hrvatsko-kajkavskih pisaca u Ljubićevo *Ogledalu* (45 *piesnika* i 136 *prostopisaoca*) razvidan je, u znatnoj mjeri, i dotadašnji razvoj i praktično stanje hrvatske književnosti i organskih jezika (idioma) po regijama (do preporodnoga doba), ali i autorova informiranost, pa i opseg interesa i simpatija za odabrane pisce. Naime, dok mu je hrvatsko-dalmatinska književnost predstavljena s čak 188 *piesnika* i 244 *prostopisaoca* (ili s ukupno 432 autora), pregled hrvatsko-slavonske književnosti obuhvaća

² Prof. Šime Ljubić, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži (Uvod)*, knjiga I, Riečki Emidija Mohovića Tiskarski Kamen. Zavod, Rijeka, 1864.

³ Riječ je o djelima *Bibliografija hrvatska* Ivana Kukuljevića Sakcinskog (Zagreb, 1860.) i *Geschichte der südslavischen Literatur. II. Illirisches und kroatisches Schriftthum* Pavela Šafarika (Prag, 1865.), kao i o Jagićevom opsežnom pregledu »Književnost Jugoslavena u užem smislu (t.j. Hrvato-Srba)«, objavljenom u češkom znanstvenom rječniku *Slovník naučný* (Prag, 1865.).

⁴ Vidi: Prof. Šime Ljubić, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, knj. II, Riečki Emidija Mohovića Tiskarski Kamen. Zavod, Rijeka, 1864., str. 504.

samo 110 pisaca (44 *piesnika* i 66 *prostopisaoca*), što će reći da su pisci i djela kajkavske književne i jezične *grane* (s ukupno 181 piscem) još relativno dobro zastupljeni u *Ogledalu*. Ljubić to nastoji objasniti dotadašnjim društveno-povijesnim, političkim, jezičnim i kulturno-prosvjetnim razvojnim specifičnostima hrvatskih regija:

»Nije dakle čuda, što je kajkavština uz tako *ogromne zaprieke* slabo uznapredovala. Jedva drugom polovicom XVII stolietja ban Petar Zrinski i Pavao Vitezović pokušao je, da ju na liet upute, ali i njihovi napori nemogoše joj prave i stalne staze prokrciti. Samo pri koncu XVIII vieka s jedne strane smielost magjarska težeca za tim, da svoj jezik utura u Hrvatsku te ju *pomagjari*, a s druge strane iskreno i odlučno o pučkoj nauci nastojanje zagrebačkih biskupa, najprije Maks. Vrhovca a poslie Aleks. Alagovića, pravih mecenata narodne prosviete, pomakle su Hrvate na uzgoj i razvoj svoga nariječja.«⁵

U tako nepovoljnim okolnostima, prema Ljubićevu mišljenju, u hrvatskoj kajkavskoj književnosti nisu mogla ni nastati djela iznimnih književnoumjetničkih vrijednosti, pogotovo u usporedbi s dotadašnjom vrlo razvijenom hrvatsko-dalmatinskom književnom praksom (čije je pisce i djela, uostalom, on neuporedivo više i duže istraživao i opisivao): »Uprav rekši, ni pjesništvo ni proza nemaju u kajkavštini takova zastupnika, koi bi se sravniti mogao s hrvatsko-dalmatinskimi i sriednje vriednosti. Predmet radnjah kajkavskih spisateljah skoro je sasvim pobožnoga smiera, obično prostomu narodu namjenjen, te jednostavne boje i podhvata; više obzira vriedan glede jezika, jer izmedju golema kala ondje se nerietko sjaje i dragi biser.«⁶

Dok se ovakvom procjenom estetskih dometa starije hrvatsko-kajkavske književnosti Ljubić pokazao kao jamačno prestrogi sudac, u pogledu utvrđivanja pripadnika te književnosti on je znatno »labavijih« kriterija, jer u nju uključuje i autore s gradišćanskohrvatskog jezičnog područja tj. hrvatske pisce s područja ondašnje zapadne Ugarske i Donje Austrije. Naime, u skladu s ondašnjim spoznajama hrvatskog jezikoslovlja i znanosti o književnosti, Ljubić djela gradišćanskih Hrvata u cijelosti naziva »književnost pisana kajkavštinom«, premda je gotovo isključivo riječ o djelima pisanim na specifičnom tronarječnom gradišćanskohrvatskom jeziku (tzv. jeziku *ozaljskoga kruga*), a i s dijalektološkog aspekta »čistih« je (govornih) kajkavaca među gradišćanskim Hrvatima manji postotak, jer većina rabi čakavsko i štokavsko narječje, i to s ikavsko-ekavskom govornom osnovicom.

Međutim, valja reći kako su po svojim bitnim tematskim i stilskim odrednicama – bez obzira na spominjane jezične razlike – do tada poznata djela gradišćanskohrvatskih pisaca (a to su pretežito molitvenici, crkvene pjesmarice i druge knjige nabožnoga sadržaja) – izrazito bliska ili slična (baroknoj)

⁵ Š. Ljubić, n. dj., str. 504.

⁶ Ibidem, str. 504.

kajkavskoj književnosti XVII. i XVIII. stoljeća, pa je stoga razumljivo što ih i Ljubić uvrštava u taj književno-povijesni odjeljak svoga *Ogledala*. Tako su se među hrvatskokajkavskim *prostopisaocima* našli i autori iz šire gradišćanskohrvatske regije, kao npr. Jože Ficko, Lovro Bogović, Bogomir Palković, Jeremija Šoštarić, Eberhard M. Kragel, Matija Laab, Šimun Palatin, Miha Galović, Ambruš Kalista i drugi.

Napokon, budući da je svojom podjelom na *piesnike* i *prostopisaoce* Ljubić morao petnaestak autora uvrstiti u oba odjeljka »radilcih hrvatsko-kajkavskih« (primjerice Ivana Belostenca, Pavla Rittera Vitezovića, Grgura Malevca, Petra Petretića, Tomu Mikloušića, Jakova Lovrenčića, Ivana Kizmanića i dr.) – ukupan broj poimence zastupljenih kajkavskih pisaca u njegovu *Ogledalu* utoliko je manji. Istodobno, također, on je neke kajkavske pisce uvrstio i u slavonsku književnost (npr. Tita Brezovačkog, Jurja Muliha i Antuna Sabolovića). Ali, bez obzira na sve do sada iznesene zamjedbe i konstatacije, pionirski pothvat *usustavljanja i sintetiziranja* »književne poviesti jugoslavjanske« – umjesto ondašnje prakse *katalogiziranja* književne građe – priskrbio je Šimi Ljubiću ne samo atribuciju jednog od utemeljitelja moderne hrvatske književne povijesti, nego i zapravo vodeću poziciju – *prvoga historiografa* hrvatske kajkavske književnosti uopće.

3.

S obzirom na vremenski kontekst nastajanja Ljubićeve *Ogledala*, razumljivo je da će autorov »prvi korak« na usustavljanju »književne poviesti jugoslavjanske«, a u tome korpusu i hrvatske kajkavske književnosti, nailaziti na brojne teškoće i naizgled nepremostive prepreke – od objektivne nedostupnosti relevantnih biobibliografskih podataka, nedostatka primjerene književnokritičke i književnoteorijske terminologije, nepostojanja ranijih opisa i vrijednosnih prosudbi pojedinih djela, sve do problema glede književno-povijesne periodizacije, pa čak i do nepotpune razdiobe građe na književne rodove i vrste. Upravo što se ove potonje razdiobe tiče, Ljubić npr. posebno ne izdvaja *dramsku književnost*, pa su stoga i njegovi (vrlo rijetki!) pokušaji *žanrovskih određenja* takvih djela u pravilu nejasni, neprecizni ili sasvim pogrešni.

Pogledajmo, primjerice, kako Ljubić prikazuje najznatnijeg kajkavskog komediografa XVIII. stoljeća, *Tituša Brezovačkog* (1757.–1805.). Premda ga, s pravom, uvrštava među *piesnike hrvatsko-kajkavske*, zanimljivo je ustanoviti – zašto ga u *Ogledalu* uvrštava i među *piesnike hrvatsko-slavonske*. »Krivac« je za to nitko drugi negoli – P. Šafarik (!), što se izriječkom može iščitati iz te Ljubićeve »slavonske« bio-bibliografske jedinice o Titušu Brezovačkom:

»BREZOVAČKI TITO, ugleda bieli sviet u Zagrebu g. 1754. Prvo pavlin, kašnje posta duh. pomoćnikom kod sv. Marka u Zagrebu, gdje preminu 29. list. 1805. Vatreni i smieli branitelj svoje narodnosti, oštra uma i šaljive naravi, pjevao je dobro latinski, kajkavski i slavonski. Po Šafariku je ovim zadnjim izgovorom izpievao dvie pjesme, naime: a) *U spominak prečast. vpelavanja redovničke bratje od milosrdja zvane u Zagreb*, u Zagr. 1804.4; b) *Pisma Baronu Juri Rožiću*, u Zagr. 1805.4.«.⁷

Posebnu bio-bibliografsku jedinicu o istome piscu Ljubić donosi i u odjeljku o »piesnicima hrvatsko-kajkavskim«, ali na ovome mjestu, dakako, već znatno dopunjeniju:

»BREZOVAČKI TITO (v. str. 487), izdao je mnogo kratkih ali ukusnih satira u ondašnjih koledarih, a igrokaze je sastavljao za djake, koji su ih predstavljali u siemeništih, u odhranilištu i u privatnih kućah. Tito je jošte napisao: a) *Matiaš Grabanciaš diak, komedia, vu trojem dogodu izpeljan*, u Zagrebu 1780.8, 1804.8 i 1821.8 po izpravku T. Mikloušića; b) *Sveti Aleksi, komedia, u četverem izpeljivanju*, u Zagrebu 1786.8 i 1798; c) *Diogeneš ili sluga dveh sgubljeneh bratov, veseli igrokaz vu peterom speljivanju po T. Mikloušić P. Z. vu novem pogledu na vnogeh selju na svetlo dan*, u Zagrebu 1823.8; d) *Igrokaz pastirski*, jošte u rukopisu; e) *Kovač Krapinski*, šaljiva piesan u rukopisu«.⁸ I to je sve.

Dakle, osim što bi bilo daleko logičnije da je Tituša Brezovačkog uvrstio u *kajkavske prostopisaoce* negoli u *piesnike* (još k tome i *slavonske!*), o ovom najznačajnijem *kajkavskom komediografu* dopreporodnog doba koje nam Ljubić donosi u obje citirane natuknice zapravo saznajemo – vrlo šturo i konfuzno. Uz netočnu godinu rođenja (1754. umjesto 1757.), osobne Ljubićeve *prosudbe* o autoru i njegovim djelima (koje, očito, poznaje nedostatno i posredno, preko Šafarika) u obje se natuknice svode tek na: a) piščev redovnički status (*pavlin*); b) njegovo domoljubno opredjeljenje (»vatreni i smieli branitelj svoje narodnosti«) i c) dvije-tri difuzne žanrovske odrednice (»kratke ali ukusne satire«, »igrokazi«, »šaljiva piesan«).

Samo je nekolicini kajkavskih pjesnika uvrštenih u svoje *Ogledalo*, osim osnovnih bio-bibliografskih informacija, Ljubić pridodao i poneku vlastitu *književnopovijesnu odrednicu*. Tako će npr. za Pavla Rittera Vitezovića (1652.–1713.) i njegov književni opus zapisati: »Velika mu čast i slava pripada kao uzbuditelju narodne književnosti. Vitezović u svojih književnih radnjah više se držao primorskoga nego li kajkavskoga izgovora. Oni, koji su kašnje njegova diela preštampali, svojevolumeno su ih na kajkavštinu stegnuli. Kao piesnik zaslužuje jedno od prvih miesta u ovom odsieku...«. Nakon opisa Vitezovićeva najpoznatijeg spjeva *Odiljenje Sigetsko*, Ljubić još zaključuje: »Slaveć

⁷ Š. Ljubić, *Ogledalo*, knj. II, odjeljak: »A. Piesnici Hrvatsko-slavonski«, str. 487.

⁸ Š. Ljubić, *Ogledalo*, knj. II, odjeljak: »A. Piesnici Hrvatsko-Kajkavski«, str. 509.

Zrinjskoga i njegove hrvatske drugove namjera mu poglavita bila u narodu probuditi ljubav za ono, što mu najsvetije moralo biti, naime za svoju narodnost, ime, jezik i književnost...«.⁹

Iako za natuknice o kajkavskim pjesnicima i *prostopisaocima* u *Ogledalu* Ljubić kao izvore najviše koristi djela Kukuljevića, Šafarika i Jagića (vidi bilj. 3), on ih katkada i *kritički nadopunjuje* (ili čak ispravlja), posebice u iznošenju *vrijednosnih sudova* svojih prethodnika. Tako npr. Ljubić o zbirci *Zvončac*... kajkavskoga pjesnika Matije Magdalenića (1625.–1704.) iznosi sljedeći stav: »Kukuljević u ovih pjesnih nalazi osobitu jezgrovitost, bogatstvo slika i misli i td.; veli i to, da mu je jezik čistiji od jezika ostalih kajkavskih pjesnika, te misli zrelije i narodnije, a samo da mu stihovi i rime ne teku po pravilih. Predpostavlja ga pako i samu Gunduliću, no *to se nedaje ni ma čim opravdati*«¹⁰ (kurziv E. F.).

4.

Kako u izboru pisaca i djela za svoje *Ogledalo*, tako i u njihovoj obradbi Ljubić je, razumljivo, temeljitiji i osobniji *književni povjesničar* samo onih istaknutih autora čije je knjige »pred očima imao«. Jedno od takvih znamenitih djela nedvojbeno je i spjev *Adriai tengernek syrenaia*,¹¹ koji je na mađarskom jeziku ispjevao hrvatsko-dalmatinsko-slavonski ban Nikola Zrinski Čakovečki (1620.–1664.), a prepjevao ga na hrvatski jezik njegov mlađi brat Petar Zrinski (1621.–1671.), također vojskovođa i hrvatski ban.¹² Sigurno je Ljubić »pred očima imao« i mađarsku i hrvatsku inačicu ovoga spjeva, o čemu i izrijekom posvjedočuje u natuknici o Petru Zrinskom u svom *Ogledalu*:

»U bečkoj knjižnici pod br. 10,122 nalazi se rukopis Petrove *Zrinjade*, a prepis njegov kod Kukuljevića pod br. 778, ali je *manjkav* s preda i zada. *Sravnajući ovaj prevod bečke knjižnice s magjarskim izvornikom* lasno se opaziti može, da je to vierni prevod Nikoline *Zrinjade*, te s toga se daje s razlogom tvrditi, da je Petar najprije vierno preveo bratovu *Zrinjadu*, a kašnje opaziv, da se takav prevod nebi svomu narodu dopao, *izradio je onaj drugi* i tiskom ga u sviet bacio«¹³ (sva isticanja E. F.). Odmah potom Ljubić izvodi i vrlo zanimljivu *vlastitu kritičku analizu* oba pjesnička teksta:

»Velika je pako *razlika* medju Nikolinim i Petrovim radom i *s gledišta pjesničkoga smiera*. Nikola pieva za tudjina i tudjim jezikom, te nije čuda, što uz svu savršenost predmeta, *ledeno se i suhoparno kreće*, dočim Petar pieva materinskim jezikom za svoj narod, komu (je) i svoju radnju posvetio (...)

⁹ Ibidem, str. 508.

¹⁰ Ibidem, str. 507.

¹¹ Prvo izdanje tiskano je u Beču 1651., a drugo (također na mađarskom jeziku) u Pešti 1817. godine.

¹² Petrov hrvatski prepjev (*Adrianszkoga mora syrena*) objavljen je u Veneciji već 1660. godine.

¹³ Usp. Š. Ljubić, *Ogledalo*, knj. II, str. 506.

Služio se Petar s dvanaestercu eposu prikladnijimi negoli osmerci. U svakoj kritici sriču se treća i šesta stopa, a toga radi *morao je često sroku za ljubav ustroj jezika i jasnost misli žrtvovati*. Uz kajkavštinu ima dosta štokavštine i čakavštine; a i tudje rieči često se pomaljaju¹⁴ (isticanja E. F.).

Valja na koncu naglasiti kako je u odjeljku o hrvatskoj kajkavskoj književnosti – osim za Petra Zrinskog, Pavla Rittera Vitezovića i Tituša Brezovačkog – Ljubić u svom *Ogledalu* opsežnije natuknice posvetio i bio-bibliografiji još petnaestak pisaca. To su, poimence: Katarina Zrinski-Frankapan (oko 1625.–1673.), Mihalj Bučić (oko 1540.–potkraj XVI. st.), Anton Vramec (1538.–1587.), Ivanuš Pergošić (pol. XVI. st.–1592.), Juraj Habelić (1609.–1678.), Petar Petretić (1604.–1667.), Juraj Mulih (1694.–1754.), Adam Baltazar Krčelić (1715.–1778.), Ivan Krstitelj Lalangue (1743.–1799.), Maksimilijan Vrhovac (1752.–1827.), Toma Mikloušić (1767.–1833.), Jakov Lovrenčić (1787.–1842.), Ignac Kristijanović (1796.–1884.), Juraj Maljevac (1734.–1812.; Ljubić ga navodi kao Grgura Malevca, jer je zapravo bio i poznatiji po redovničkom imenu, kao pater Gregur Kapucin), itd. Ukratko, nitko prije Šime Ljubića nije toliko hrvatskih kajkavskih pisaca i njihovih djela istražio i javnosti predstavio na tako širok, a metodološki pregledan i sustavan način, pa se i time Ljubić izdvaja od svojih prethodnika i otkriva kao jedan od utemeljitelja moderne hrvatske književne povijesti.

HRVATSKA KAJKAVSKA KNJIŽEVNOST U *OGLEDALU* ŠIME LJUBIĆA

Sažetak

U svome kapitalnom dvosveščanom djelu *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži* (Rijeka, I/1864.–II/1869.) Šime Ljubić posebno poglavlje posvećuje i hrvatskoj (dopreporodnoj) kajkavskoj književnosti. Iako se u cijelom tom projektu suočava s relativno ograničenim bio-bibliografskim vrelima, s nedostatkom monografskih djela čak i o najznačajnim piscima (osim kod obrade hrvatsko-dalmatinske književnosti), te nemogućnošću uvida u većinu izvornih (tiskanih i rukopisnih) djela – on je i bez *autorskih uzora* odnosno prethodnika, i to u tzv. *predznanstvenom razdoblju* razvoja hrvatske znanosti o književnosti, *izvršio prvi značajan iskorak* u utemeljivanju ne samo »književne poviesti jugoslavjanske« nego i *moderne hrvatske književne historiografije*.

Posebice je u tom smislu važan njegov književnopovijesni pregled pisaca i djela iz starije hrvatske kajkavske književnosti (do preporoda), koji obuhvaća 181 autora (45 *piesnika* i 136 *prostopisaoca*). S obzirom na doba kada nastaje *Ogledalo* – unatoč svim objektivnim i subjektivnim ograničenjima i nedostacima u obradi i prezentaciji te građe – Ljubić se svojom književnopovijesnom periodizacijom, logičnom regionalnom razdio-

¹⁴ Ibidem, str. 506-507.7

bom hrvatske književnosti i kritičkim odnosom prema izvorima zapravo potvrđuje i kao prvi stvarni historiograf hrvatske kajkavske književnosti.

CROATIAN KAIKAVIAN LITERATURE IN *OGLEDALO* BY ŠIME LJUBIĆ

Summary

In his seminal, two volume work, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži* (Rijeka, I/1864–II/1869) Šime Ljubić dedicates a separate chapter to the Croatian (pre-revivalist) Kaikavian literature. Although faced with relatively limited bio-bibliographical sources available, the lack of monographs on even the most important of authors (with the exception of the Croatian-Dalmatian authors) as well as the inability to consult almost any of the original (printed or autographical) works throughout his endeavour – with no *authors of reference*, i.e. predecessors, during the so called *pre-scientific period* in the development of the Croatian literary science, Ljubić *made the first significant leap* towards the establishment of not only the »književna poviest jugoslavjanska« but also the *modern Croatian literary historiography*.

Therefore, his literary-historical survey of authors and works of the older Croatian Kaikavian literature (pre-national revival) encompassing 181 authors (45 *piesnik* and 136 *prostopisaoc*) is of particular importance. Considering the time of completion of *Ogledalo* – despite all objective and subjective limitations and shortcomings of the processing and presentation of the material – along with his division of literary-historical periods, logical regional classification of the Croatian literature and critical examination of the sources, Ljubić is, in fact, also confirmed as one of the first, true historiographers of the Croatian Kaikavian literature.

Dodatak

Martina Čavar

Nacrt za životopis Šime Ljubića
(Stari Grad na Hvaru, 24. svibnja 1822. – Stari Grad
na Hvaru, 19. listopada 1896.)

Stručni članak

UDK 929, Ljubić, Š.

Pedesete i šezdesete godine XIX. stoljeća počeci su znanstvene misli u Hrvatskoj i vrijeme kad su se polagali temelji duhovnih i humanističkih znanosti u Hrvata. Na tome poslu sudjelovali su onodobni književnici, povjesničari, filolozi, arheolozi i intelektualci drugih profila. Napose se svojim radom ističe Vatroslav Jagić¹ koji je u Zagrebu s Josipom Torbarom i Franjom Račkim 1864. pokrenuo znanstveni časopis *Književnik, časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku i prirodne znanosti*. Istodobno u Dalmaciji djeluje svestran znanstvenik Starograđanin Šime Ljubić. Drži se začetnikom hrvatske književne historiografije, jednim od začetnika moderne hrvatske historiografije te arheologije.

Šime Ljubić², sin Petra i Pole, rođene Skutari, rođen je 24. svibnja 1822. u Starom Gradu na otoku Hvaru (Lesini) gdje je završio i osnovnu školu. Gimnaziju je pohađao u Dubrovniku i nešto u Splitu. Potom školovanje nastavlja u Zadru gdje je završio filozofiju i upisao bogosloviju koju je završio godine 1846., a 2. veljače 1847. rekao je Mladu misu te postao kapelanom u rodnom mjestu, gdje je dozvolom vlade osnovao privatnu gimnaziju koja je djelovala do godine 1855. Tu je Ljubić sakupljao stare grčko-dalmatinske novce te grčke i latinske natpise pa upravo tu možemo tražiti korijene iz kojih je izniknula njegova numizmatička zbirka kao i ljubav prema arheologiji. Ljubić je s talijanskoga na hrvatski preveo tada glasovito djelo F. G. Eichhoffa: *Poviest jezika i književnosti Slavjana*, a s hrvatskoga na talijanski pjesmu Ivana Ivaniševića »Kako se pjesnik naučio pieti«³.

¹ O spomenutom hrvatskom književnom povjesničaru Vatroslavu Jagiću održan je Međunarodni znanstveni skup u Beču i Varaždinu u listopadu 2005., rezultat čega je *Zbornik o Vatroslavu Jagiću*, knj. I. i knj. II., (glavnoga urednika prof. dr. sc. Tihomila Maštrovića), Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2007., na koji upućujem.

² Iscrpne životopisne podatke o Šimi Ljubiću crpimo iz nekrologa Tadije Smičiklase »Život i djela Šime Ljubića« u *Ljetopisu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1897.*, sv. XII., str. 150–243; U Zagrebu, 1898.

³ Spomenutom prijevodu dodao je uvod i život pjesnikov. Vidi: S[ime] Ljubić, »Ivan Ivaniševich«, *Zora dalmatinska*, II, br. 37, str. 291–294; br. 38, str. 299–301; br. 39, str. 310–311; Zadar, 15., 22. i 29. rujna 1845.

Dvojica učenjaka djelovala su na Ljubića i poticala ga na znanstveni rad. Jedan je također Starograđanin Petar Niseteo, vrstan arheolog i domoljub, koji je Ljubića uveo u povijest Dalmacije i arheologiju. Drugi, ne manje važan, tadašnji urednik *Zore dalmatinske*, Ante Kuzmanić zaintrigirao ga je za bavljenje jezikom. Još kao bogoslov piše na hrvatskom u listu *Zora dalmatinska* i na talijanskom u listu *La Dalmazia* razne književne i znanstvene članke.

Kada prikazujemo Šimu Ljubića, imamo na umu svestranu osobu koja je ostavila radove u različitim znanstvenim područjima. Ponajprije je riječ o mladenačkoj književnoj djelatnosti. Ljubić se prvi put javlja 1844. životopisom Petra Hektorovića⁴ u *Zori dalmatinskoj*. U istom listu objavljuje prvu poveću raspravu o novcu u kojoj je želio dokazati, suprotstavljajući se Ivanu Kaporu, da je Justinijan I., rimski car, rodom Slaven, kovao slavenske novce.⁵ Ljubić je također sudjelovao u onodobnoj raspravi o tome gdje je zapravo ležao Pharos, glavni grad otoka Hvara za grčkoga i rimskoga gospodarenja, na mjestu današnjega Hvara ili pak Staroga Grada, te gdje je prije stolovao biskup. Držao je da Stari Grad leži na tlu staroga Pharosa, a da današnji Hvar seže s kraja XIII. stoljeća.

Ljubić je sakupljao narodne pjesme i poslovice. Počeo ih je skupljati još u Starom Gradu te mnoge objavio u *Zori dalmatinskoj* naslovljene: »Narodne pjesme. (Iz ustih naroda na Hvarskom otoku.)«.⁶ Na četvrtoj godini bogoslovlje godine 1846. izdao je dvije rasprave *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji*⁷ i *Ribanje i ribarsko prigovaranje Petra Hektorovića*⁸.

Godine 1848. u rodnom mjestu osnovao je Narodnu čitaonicu pod pokroviteljstvom bana Jelačića. Ljubićevo zalaganje da se u sudove uvede hrvatski jezik, kao i cjelokupni rad na buđenju narodne svijesti, bili su neshvaćeni te je 19. lipnja 1849. stavljen pod policijski nadzor i otpušten iz službe. No, ubrzo, nakon građanskog prosvjedovanja, 2. studenoga iste godine vraćen je u službu, ali premješten u Supetar na Braču.

Kao rezultat Ljubićeve proučavanja starih grčko-dalmatinskih novaca nastala je opširna rasprava koja je pod naslovom *Numografia dalmata*⁹ tiska-

⁴ Djak S[ime] Ljubich Starogradjanin, »Petar Ektorevich«, *Zora dalmatinska*, br. 31, str. 243–245; Zadar, 29. srpnja 1844.

⁵ Usp. S[ime] Ljubich, »Pjenezoslovje. Sumlja Sverhu Članka Gospodina I. Zafrona«, *Zora dalmatinska*, I, br. 52, str. 410–414; Zadar, 23. prosinca 1844.

⁶ S[ime] L[jubić], »Narodna p[je]sma. (Iz ustih naroda na Hvarskom otoku.)«, *Zora dalmatinska*, II, br. 12, str. 89–90; br. 14, str. 105–106; br. 15, str. 113; br. 19, str. 146; br. 21, str. 161–162; br. 23, str. 178; br. 38, str. 303–304; br. 41, str. 327–328; Zadar, 24. ožujka, 7. i 14. travnja, 26. svibnja, 9. lipnja, 22. rujna i 13. listopada 1845.; III, br. 4, str. 31–32; br. 5, str. 40; br. 6, str. 46–48; Zadar, 26. siječnja, 2. i 9. veljače. 1846.

⁷ S[ime] Ljubich, »Običaji kod Morlakah u Dalmaciji. Sakupio i izdao S. Ljubich.«, Slovo-tiskarnica Bratja Battara, Zadar, 1846. – br. str.: 114 + [1 l.]

⁸ S[ime] Ljubich, »Ribanje i ribarsko prigovaranje i razlike stvari složene po Petru Hektoroviću Starogradjaninu. Izdao S. Ljubich«, Bratja Battara Tiskari Izdatelji, U Zadru, 1846. – br. str.: 113 + [3 l.]

⁹ Simeone Gliubich, »III. Numografia Dalmata per Simeone Gliubich. 1851.«, *Archiv für Kunde österröschischer Geschichtsquellen*, br. 11, str. 102–138; Beč, 1851.

na godine 1851., a koja je na hrvatskom pod naslovom *Staro-dalmatinsko Pënezoslovje*¹⁰ objavljena sljedeće godine u Zagrebu.

Ljubićeve interese zaokupljala je i povijest književnosti. Bavio se poviješću dalmatinske narodne književnosti te je opširno djelo *Povjest narodne književnosti dalmatinske* ostalo u rukopisu. Ljubić je 7. travnja 1852. premješten u Nerežišće, ali ne zadugo jer već krajem godine odlazi u rodno mjesto i dobiva župu Sv. Nedjelje. Tu je istodobno držao gimnazijska predavanja, sakupljao građu za biografski rječnik dalmatinski te se bavio arheologijskom znanošću. No, uvidjevši da mu nedostaje sredstava za daljnje proučavanje odlazi u Beč gdje je 17. svibnja 1854. položio ispit za gimnazijskoga profesora jezika i književnosti slavjanske.

U srpnju 1856. u Beču je objavio djelo *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia* na 325 stranica u kojem donosi stotinjak životopisa slavnih Dalmatinaca. Potom je poslan u ime »c[arske] k[raljevske] Centralne komisije za istraživanje i sačuvanje starih spomenika – u Beču« na ispomoć Kandleru, konzervatoru starina za Trst i Istru, koji je Ljubića poslao u Dalmaciju. Za tog boravka u Dalmaciji nastaje djelo *Studi archeologici sulla Dalmazia* koje je važno za povijest stare rimske Dalmacije, a u kojem je Ljubić, pridodavši latinske nazive, opisao stare gradove: Nona (Nin), Nadinum (Nadin), Corinium (Karin), Scardona (Skradin), Municipium Riditarum (Danilo – Kraljice), Havre ili Adra (Medvigj), Assessia (Podgradje ili Lisičić), Liburna ili Burnum (Šupljaja crkva kod Kistanja), Issa (Vis), Pharia (Stari Grad). U časopisu *Bulletino dell' Istituto archeologico di Roma* objavljuje radove te u prosincu 1856. postaje dopisni član toga arheološkoga zavoda u Rimu.

Krajem listopada 1857. vratio se u Dalmaciju te je bio nakratko i učitelj splitske gimnazije. Postao je i članom c[arskog] k[raljevskog] centralnog odbora za istraživanje i izučavanje starih spomenika u Austriji 2. veljače 1858. Imenovan je i čuvarom »c[arskog] k[raljevskog] muzeja spljetskog« 6. kolovoza 1858. Potom je Ljubić prihvatio ponudu ministra Bacha i otišao u Mletke gdje je u tamošnjim arhivima istraživao kako su nastale dvije turske pruge Klek i Sutorina koje presijecaju Dalmaciju na dva dijela i dopiru do mora. Ljubićevo trogodišnje istraživanje pohranjeno je u četirima debelim knjigama listina i jednoj knjizi zemljovida s opsežnim uvodom za lakše shvaćanje samih listina. O svom radu u Mletcima Ljubić je rekao: »Arkiv mletački do moga dolazka nije imao ni jednoga novoga kataloga, a stari nisu nikako vriedili, jer dotični arkivi, većinom medju sobom pomiešani, nisu ni po njih razredjeni stali. Samo se tajni arkiv mogao bar nješto upotrebiti. Ja sam dakle prvi započeo novo izredjivanje i popisivanje arkiva mletačkoga. Tri važna arkiva: Riform-

¹⁰ S[ime] Ljubić, »Staro-dalmatinsko Pënezoslovje od S. Ljubića«, *Arkiv za povestnicu jugoslavensku*, knjiga II, uredio Ivan Kukuljević Sakcinski, str. 169–208; Zagreb, 1852.

atori allo studio di Padova (ministarstvo prosvjete), Camera dei Confini, i Magistrato alla Sanità, dobili su po meni novouredjeno kazalo.«¹¹

Premda je zatražio učiteljsko mjesto na riječkoj gimnaziji, željan povratka u domovinu, prihvaća imenovanje za profesora na osječkoj gimnaziji krajem 1861. U Osijeku tiska 1862. raspravu »Križobojnici u Zadru. Ulomak iz mletačkoga križoboja 1202. do 1204.«¹².

Prema vlastitoj želji, a na prijedlog školskog savjetnika Račkoga, u ožujku 1863. premješten je za gimnazijskoga profesora u Rijeku gdje nastavlja svoj književni rad. Godine 1865. tiska raspravu »Vladanje mletačko na Rijeci od 1509. do 1510.«. Ta rasprava dobila je pohvale budući da se sva temelji na arhivskim izvorima. Radom u gimnaziji Ljubić je uvidio potrebu izdavanja udžbenika iz književnosti i hrvatske povijesti. Kako smo spomenuli Ljubić se bavio dalmatinskom književnošću, a pod utjecajem onodobnih učenjaka, ponajprije biskupa Strossmayera koji je, utemeljivši Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti, raspisao nagradu od tisuću dukata onomu tko napiše jugoslavensku povijest. Tako je nastalo Ljubićevo *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*¹³ čiji je I. svezak tiskan 1864. u Rijeci, a koje je ubrzo povučeno iz uporabe. Ljubić je govoreći o protivnicima naše glagoljice rekao: »Već odavna propade omiško narodno sjemenište, a u Zadru ga satire jedan Čeh, nadbiskup Josip Franjo Novak. Težka mu zemljica u grobu!«¹⁴ i time povrijedio »javni moral«. Ljubićevo povijest obrađuje najprije slovensku povijest, zatim povijest Hrvatske do konca XIV. stoljeća, potom povijest Srba te povijest Bosne i Hercegovine, zatim Bugara te na kraju završava hrvatskom poviješću do druge polovice XVIII. stoljeća. Ljubić je *Ogledalo* ispunio većim dijelom političkom poviješću tako da spomenuto djelo nije književna povijest u pravom smislu riječi. Ljubić je tu političku povijest tiskao u zasebnoj knjizi pod nazivom: *Pregled povjesti hrvatske*¹⁵ u Rijeci 1864.

Nije nevažno naglasiti da je Ljubić bio cijenjen zbog neumornog rada u mletačkim arhivima te je 1867., preporukom Franje Račkoga, izabran za akademika, među prvih šesnaest akademika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Akademija ga je 29. studenoga 1867. imenovala čuvarom

¹¹ Citat je preuzet iz već spomenutog rada Tadije Smičiklasa. Vidi bilješku br. 2. Tadija Smičiklas, *nav. dj.*, str. 173.

¹² Sime Ljubić, »Križobojnici u Zadru. Ulomak iz mletačkoga križoboja 1202.–1204.«, *Načertao Prof. Sime Ljubić, Izvjestje o kralj. velikoj gimnaziji u Osijeku koncem godine školske 1861.–62.*, Brzotiskom Drag. Lehmana i druga, U Osijeku, 1862., str. 3–14.

¹³ Sime Ljubić, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske. Na podučavanje mladeži nacrtao Prof. Sime Ljubić*, Knjiga I., Riečki Emidija Mohovića Tiskarski Kamen. Zavod, [Rijeka], 1864. – br. str.: 344 + [2 l.]; Knjiga II., Riečki Emidija Mohovića Tiskarski Kamen. Zavod, [Rijeka], 1869. – br. str.: 587.

¹⁴ Isto, str. 47.

¹⁵ Sime Ljubić, *Pregled hrvatske poviesti*. Nacrtao Prof. Sime Ljubić. (Izvadak iz *Ogledala Književne Poviesti Jugoslavjanske.*), Riečki Emidija Mohovića Tiskarski Kamen. Zavod, [Rijeka], 1864. – br. str.: [1 l.] + 359 + [1 l.].

Narodnog muzeja u Opatičkoj ulici 18 u Zagrebu,¹⁶ a godine 1871. potvrđen je za ravnatelja i tu funkciju obnašao je sve do 1892., posvetivši se u potpunosti arheologiji. Bio je neumoran i savjestan radnik koji je u muzeju radio od jutra do mraka. »...Nije znao za ‘uredovne sate’; njemu su ‘uredovni sati’ cieli dan«. ¹⁷ Godine 1870. utemeljio je muzejski glasnik *Viestnik narodnoga zemaljskoga muzeja u Zagrebu* koji je zbog nedostatka novca ugašen. Utemeljio je organ Muzeja, *Viestnik Arheologičkog Društva*, i uređivao ga 14 godina te u njemu donio mnoštvo članaka i rasprava iz arheološke znanosti.

Neumorni Ljubićev rad u mletačkim arhivima trajno je ukoričen potporom Akademije u deset svezaka. Prva knjiga, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike*. Knjiga I. od godine 960. do 1335., tiskana je 1868. i donosi 690 spomenika. Ljubić je za vrijeme tiskanja sljedećih svezaka po potrebi odlazio u Veneciju kako bi nadopunjavao svoje knjige. Tako su objavljene sljedeće knjige:

- godine 1870. *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike*. Knjiga II. od god. 1336.–1347. (donosi 729 spomenika);
- godine 1872. *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike*. Knjiga III. od god. 1347.–1358. (Izdan je 551 spomenik. U istoj knjizi donosi se dodatak k listinama knjige I.–III. od godine 1116.–1347. s 128 spomenika.);
- godine 1874. *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike*. Knjiga IV. od god. 1358.–1403. (691 spomenik);
- godine 1875. *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike*. Knjiga V. od god. 1403.–1409. (193 spomenika te još 111 spomenika koji su dodatak k listinama u knjizi I.–IV. od godine 1226. do 1397.).

Prvih pet svezaka sačinjavaju cjelinu, a 1893. tiskano je jedinstveno kazalo pod nazivom: *Index rerum, personarum et locorum in voluminibus I.-V. Monumentorum spectantium historiam Slavorum Meridionalium*. Budući da je 1409. pala Dalmacija, postojala su razmišljanja u Akademiji da se tiskanje obustavi, no ipak tiskanje se nastavilo te su objavljeni sljedeći naslovi:

- godine 1878. *Listine ob odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike*. Knjiga VI. od god. 1409.-1412. (252 spomenika);
- godine 1882. *Listine ob odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike*. Knjiga VII. od god. 1412.–1420. (234 spomenika);
- godine 1886. *Listine ob odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike*. Knjiga VIII. od god. 1420.–1424. (197 spomenik);

¹⁶ Danas je u toj zgradi gdje je bio muzej smješten Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazalište i glazbu HAZU.

¹⁷ [Anonim.], »Umirovljenje Š. Ljubića«, *Obzor*, XXXIII, br. 1110, str. 1; Zagreb, 13. svibnja 1892.

- godine 1890. *Listine ob odnošajih izmedju južnoga Slavenstva i mletačke republike*. Knjiga IX. od god. 1423.–1452. (408 spomenika);
- godine 1891. *Listine ob odnošajih izmedju južnoga Slavenstva i mletačke republike*. Knjiga X. od god. 1453.–1469. (491 spomenik).

Tim knjigama ne završava Ljubićev rad u mletačkim arhivima. Ljubić je izdao još tri sveska: *Commissiones et Relationes Venetae*. Tom I. godine 1876., Tom. II. godine 1877. i Tom. III. godine 1880.

Ljubićev prinos Akademijinoj publikaciji *Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium* je izradba statuta Budve, Skradina i Hvara, koji je objavljen 1882.–1883. u trima svescima pod nazivom: »Statuta Leges civitatis Buduae, civitatis Scardonae, et civitatis et insulae Lesinae«. Surađuje i u *Starinama*, a izdvajamo zapažen tekst o Marku Antunu de Dominisu.¹⁸

Zaključimo, Ljubićeva marljivost i predanost istraživačkom radu u mletačkim arhivima ostavila je višestruke plodove. S današnjeg gledišta nezamislivo je da taj posao obavi jedan čovjek pa je tim više i veća vrijednost toga rada.

Djelo *Opis jugoslavenskih novaca*¹⁹ potvrđuje da je Ljubić bio i numizmatičar. U njemu se bavio starim bugarskim, srpskim i bosanskim novcima do XV. stoljeća. Ljubić se bavio i starom rimskom numizmatikom. Najvažnije njegovo djelo te tematike je *Popis Arkeološkoga odjela Nar. zem. muzeja u Zagrebu*²⁰.

Punih četrnaest godina, od 1879. do 1892., Ljubić je urednik *Viestnika hrvatskoga arkeološkoga društva*. Dobitnik je velike zlatne austrijske medalje za znanost i umjetnost. Bio je pravi član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (tada JAZU), te brojnih drugih akademija i učenih društava (Odesa, Bordeaux, Moskva, Rim, Beč, Venecija, Beograd).

Po umirovljenju godine 1892. vraća se u rodno mjesto gdje u blizini rodne kuće dograđuje kapelicu Sv. Šimuna sebi za mauzolej. U sedamdeset i četvrtoj godini, 19. listopada 1896., umro je od neizlječiva nefritisa (upale bubrega) u Starom Gradu gdje je i pokopan u vlastitom mauzoleju.

¹⁸ S[ime] Ljubić, »Prilozi za životopis Markantuna de Dominisa Rabljanina, spljetskoga nadbiskupa«. Predao u sjednici filologičko–historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 22 svibnja 1869. Pravi član S. Ljubić, *Starine JAZU*, knj. II, str. 1–260; Zagreb, 1870.

¹⁹ Sime Ljubić, *Opis jugoslavenskih novaca* od prof. Sime Ljubića, ravnatelja Narodnoga zemaljskoga muzeja i knjižnice u Zagrebu, izslužen. čuvara c. k. arkeol. muzeja u Spljetu, pravoga člana jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, dopisujućega člana bečkoga povjerenstva za iztraživanje i uzdržavanje starih austrijskih spomenika u Beču, arkeološkoga zavoda u Rimu, srbskoga učenoga društva u Biogradu i t. d. Sa 20 u mjeđu urezanih tabla i dvie slike na drvorezu. Artističko-tipografski zavod Dragutina Albrechta, U Zagrebu, 1875. – br. str.: [2 l.] + XXVII + 217 + [2 l.] + [XVII tabla].

²⁰ Sime Ljubić, *Popis Arkeološkoga odjela Nar. zem. muzeja u Zagrebu*. Uredio prof. Sime Ljubić, ravnatelj Nar. zem. muzeja. Odsjek II. Svezak I. Numismatička sбирka od najstarije dobe do cara Dioklecijana. Sa 12 tabla. U Zagrebu, 1890. – br. str.: [1 l.] + 472 + [XII tabla].

*Bibliografija Šime Ljubića
i literatura o Šimi Ljubiću*

Josipa Dragičević

Bibliografija Šime Ljubića i literatura o Šimi Ljubiću

Stručni rad

UDK 012 Ljubić, Š.

U tekstu¹ o Šimi Ljubiću Tadija Smičiklas je napisao: »Šime Ljubić je množinom svojih prinosa, osobito spomenikâ, sve svoje suvremenike u ovoj akademiji nadmašio« (str. 150). U prilog toj tvrdnji Smičiklas je uz opsežan prikaz Ljubićevega života priložio i bibliografiju njegovih radova – popis koji je ostao jedan od najiscrpnijih uvida u Ljubićevo djelovanje na znanstveno-kulturnom planu.

Pri izradi ove bibliografije osim spomenutog Smičiklasovog rada korišteni su i bibliografski podatci iz sljedećih publikacija: *Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova*, I, Nauka o književnosti, I/2, Historija jugoslavenskih književnosti, L–Ž, Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ, Zagreb, 1957., str. 41; *Bibliografija rasprava i članaka*, IV, Historija, IV/1, Historija općenito, pomoćne historijske nauke, arheologija, dokumenti, građa, A–O, Br. 1–15277, Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ, Zagreb, 1965., str. 402–408; *Bibliografija rasprava i članaka*, IV, Historija, IV/2, Historija jugoslavenskih naroda, Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ, Zagreb, 1968., str. 226; *Građa za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835.–1940.*, Knjiga 12, Krp–Lj, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb, 1988., str. 217–222; *Leksikon pisaca Jugoslavije*, III, K–LJ, Matica srpska, Novi Sad, 1987., str. 715–716 itd. te katalozi Leksikografskog zavoda Miroslava Krleže, Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, knjižnice HAZU itd. koji su, uz rad Vere Živančević u *Leksikonu pisaca Jugoslavije*, III, K–LJ, Matica srpska, Novi Sad, 1987., bili temeljima i za izradu popisa literature o Šimi Ljubiću.

Bibliografija i literatura iznijete su kronološki, a bibliografske jedinice provjerene su u knjigama, časopisima i novinama te dopunjene podacima koje nisu sadržavali dosadašnji pregledi. Do pojedinih izvornika nije bilo moguće doći, pa su neproverene bibliografske jedinice obilježene zvjezdicom. Na kraju bibliografije Šime Ljubića i literature o njemu nalazi se kazalo imena, a uz ime je broj bibliografske jedinice.

¹ »Život i djela Šime Ljubića«, *Ljetopis JAZU*, XII - za godinu 1897., str. 150–243; Zagreb, 1898.

Ovom se prigodom zahvaljujem svima koji su na bilo koji način sudjelovali u izradbi bibliografije i literature, a posebice Martini Čavar koja je svojim iskustvom pridonijela kvaliteti priloga i glavnom uredniku *Zbornika o Šimi Ljubiću* prof. dr. sc. Tihomilu Maštroviću. Ljubićev svestran i neumoran rad, kao i zapaženost njegovog djelovanja zasigurno je ostavio traga u više (inozemnih) publikacija nego što je ovom prigodom bilo moguće istražiti, pa unatoč uloženom trudu ni ova bibliografija i popis literature vjerojatno nisu potpuni, te unaprijed zahvaljujem i onima koji će upozoriti na sve pogreške i propuste.

BIBLIOGRAFIJA ŠIME LJUBIĆA

1844.

1.

Petar Ektorevich – Djak S. Ljubich Starogradjanin

Zora dalmatinska, I, br. 31, str. 243–245; Zadar, 29. srpnja 1844.

– Uz to izvadak iz *Ribanja*, Dan drugi – Nikola.

2.

Pjenezoslovje. Sumlja Sverhu Članka Gospodina I. Zafrona – S. Ljubich

Zora dalmatinska, I, br. 52, str. 410–414; Zadar, 23. prosinca 1844.

– Vidi članak Ivana Zafrona, »Pjenezoslovje (Numismatica)«, *Zora dalmatinska*, br. 21, str. 166–167; Zadar, 1844.

3.

Biografija. Di Gian-Francesco Biondi da Lesina – S. Gliubich

Gazzeta di Zara, br. 103, str. 587–589; br. 104, str. 593; Zadar, 24. i 27. prosinca 1844.

1845.

4.

Verhu Hvara. O uljudnosti nauka Hvarskog otoka tja od istočenja – D. S. Ljubich Starogradjanin

Zora dalmatinska, II, br. 5, str. 38–40; Zadar, 3. veljače 1845.

5.

Objavljenje – S. Ljubich

Zora dalmatinska, II, br. 6, str. 48; Zadar, 10. veljače 1845.

– Poziv na pretplatu i prikaz djela: Petar Hektorović, *Ribanje i ribarsko prigovaranje*.

6.

[O *Ribanju* Petra Hektorovića] – S. Ljubić

Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, XI, br. 8, str. 32; Zagreb, 22. veljače 1845.

– U rubrici: Književne vesti.

7.

Narodna pësma. (Iz ustih naroda na Hvarskom otoku.) – S[ime] L[jubić]

Zora dalmatinska, II, br. 12, str. 89–90; br. 14, str. 105–106; br. 15, str. 113; br. 19, str. 146; br. 21, str. 161–162; br. 23, str. 178; br. 38, str. 303–304; br. 41, str. 327–328; Zadar, 24. ožujka, 7. i 14. travnja, 26. svibnja, 9. lipnja, 22.

rujna i 13. listopada 1845.; III, br. 4, str. 31–32; br. 5, str. 40; br. 6, str. 46–48; Zadar, 26. siječnja, 2. i 9. veljače 1846.

– Autor iz bilješke: *Zora dalmatinska*, II, br. 38, str. 303; Zadar, 22. rujna 1845.

8.

Chiesa di Spalato un tempo Salonitana del Prof. Abate Dottor Francesco Carrara di Spalato – S. Ljubich

Zora dalmatinska, II, br. 13, str. 99–100; Zadar, 31. ožujka 1845.

– Prikaz djela.

9.

P. Kanavelich i B. Kasich – S. Ljubich

Zora dalmatinska, II, br. 16, str. 125–127; br. 17, str. 131–132; Zadar, 21. i 28. travnja 1845.

10.

Osmertnica. [Nekrolog Marinu Gazzariju] – S. Ljubich

Zora dalmatinska, II, br. 17, str. 135; Zadar, 28. travnja 1845.

11.

Smotrenje. Vèrhu nèkoliko rèçih starovitih uzdèrxanih kao slavjanskih (Vidi broj 95 oglasnice Zadarske.) – S[ime] L[jubich]

Zora dalmatinska, II, br. 23, str. 181–183; Zadar, 9. lipnja 1845.

12.

[Ana Vidović: *Pjesme*] – S. Ljubich

Zora dalmatinska, II, br. 24, str. 187–190; Zadar, 16. lipnja 1845.

– Prikaz djela.

13.

Svilno rukotvorstvo u Dalmaciji – S. Ljubić

Zora dalmatinska, II, br. 36, str. 285–287; br. 37, str. 294–295; Zadar, 8. i 15. rujna 1845.

– Autor iz sadržaja.

14.

Ivan Ivaniševich – S. Ljubić

Zora dalmatinska, II, br. 37, str. 291–294; br. 38, str. 299–301; br. 39, str. 310–311; Zadar, 15., 22. i 29. rujna 1845.

– Prikaz života i književnog rada.

– Autor iz sadržaja.

15.

Pěnezoslovje. Odgovor S. Ljubicha Gosp. I. Zafronu. – S. Ljubich
Zora dalmatinska, II, br. 47, str. 370–372; br. 48, str. 379–382; br. 49, str. 387–389; br. 50, str. 395–398; br. 51, str. 405–407; br. 52, str. 412–413; Zadar, 24. studenoga, 1., 8., 15., 22. i 29. prosinca 1845.; III, br. 2, str. 14–16; br. 3, str. 22–24; br. 4, str. 29–31; br. 5, str. 39–40; Zadar, 12., 19., 26. siječnja i 2. veljače 1846.

16.

Documenti inediti di Gio. Bat. Giustinian riportanti. Il prospetto politico–economico–statistico–geografico delle comunità dalmatiche nell’anno 1553. – S. Gliubich

La Dalmazia, I, br. 34, str. 313–515; br. 35, str. 321–324; Zadar, 18. i 25. prosinca 1845.; II, br. 1, str. 2–4; br. 11, str. 83–86; br. 12, str. 92–93; Zadar, 1846.

1846.**17.**

Običaji kod Morlakah u Dalmaciji. Sakupio i izdao S. Ljubić – S. Ljubić
 Slovotiskarnica Bratja Battara, Zadar, 1846. – br. str.: 114 + [1 l.]

18.

Ribanje i ribarsko prigovaranje i razlike stvari složene po Petru Hektoroviću Starogradjaninu. Izdao S. Ljubić – S. Ljubić

Novo i pérho pečatenje izbrane biblioteke dělah izvornih i prevodah u ilirsko-dalmatinskome jeziku predjašnieh i živujućieh pisateljah. Knjiga druga. *Ribanje i ribarsko prigovaranje i razlike stvari složene po Petru Hektoroviću*. Bratja Battara Tiskari Izdatelji, U Zadru, 1846. – br. str.: 113 + [3 l.]

19.

Pěnezoslovje. Odgovor S. Ljubicha Gosp. I. Zafronu. – S. Ljubich
Zora dalmatinska, II, br. 47, str. 370–372; br. 48, str. 379–382; br. 49, str. 387–389; br. 50, str. 395–398; br. 51, str. 405–407; br. 52, str. 412–413; Zadar, 24. studenoga, 1., 8., 15., 22. i 29. prosinca 1845.; III, br. 2, str. 14–16; br. 3, str. 22–24; br. 4, str. 29–31; br. 5, str. 39–40; Zadar, 12., 19., 26. siječnja i 2. veljače 1846.

20.

Narodna pėsma. (Iz ustih naroda na Hvarskom otoku.) – S[ime] L[jubić]
Zora dalmatinska, II, br. 12, str. 89–90; br. 14, str. 105–106; br. 15, str. 113; br. 19, str. 146; br. 21, str. 161–162; br. 23, str. 178; br. 38, str. 303–304; br. 41, str. 327–328; Zadar, 24. ožujka, 7., 14. travnja, 26. svibnja, 9. lipnja, 22.

rujna i 13. listopada 1845.; III, br. 4, str. 31–32; br. 5, str. 40; br. 6, str. 46–48; Zadar, 26. siječnja, 2. i 9. veljače 1846.

– Autor iz bilješke: *Zora dalmatinska*, II, br. 38, str. 303; Zadar, 22. rujna 1845.

21.

Notizie storico-critiche. Sulla fondazione d' una colonia a Lissa da Dionigi tiranno di Siracusa – S[imeone] G[liubich]

Gazzetta di Zara, XV, br. 30, str. 181–183; Zadar, 13. travnja 1846.

22.

Običaji kod Morlakah u Dalmaciji – S. Ljubić

Zora dalmatinska, III, br. 20, str. 153–156; br. 21, str. 162–164; br. 23, str. 180–181; br. 25, str. 195–198; br. 26, str. 204–206; br. 27, str. 211–213; br. 28, str. 221–222; br. 29, str. 229–232; br. 30, str. 238–240; br. 31, str. 244–247; br. 32, str. 253–256; br. 33, str. 259–262; Zadar, 18. i 25. svibnja, 8., 22. i 29. lipnja, 6., 13., 20. i 27. srpnja, 3., 10. i 17. kolovoza 1846.

23.

Polemica – S[imeone] G[liubich]

Gazzetta di Zara, XV, br. 73, str. 439–441; br. 74, str. 445–447; br. 75, str. 451–453; Zadar, 10., 14. i 17. rujna 1846.

24.

Documenti inediti di Gio. Bat. Giustinian riportanti. Il prospetto politico-economico–statistico–geografico delle comunità dalmatiche nell'anno 1553. – S. Gliubich

La Dalmazia, I, br. 34, str. 313–515; br. 35, str. 321–324; Zadar, 18. i 25. prosinca 1845.; II, br. 1, str. 2–4; br. 11, str. 83–86; br. 12, str. 92–93; Zadar, 1846.

25.

Chiesa Vescovile di Cittavecchia – S. Gliubich

La Dalmazia, II, br. 13, str. 99–101; br. 14, str. 108–111; Zadar, 1846.

26.

Biografia del cardinale Giorgio Draskovich Dalmata – S. Gliubich

La Dalmazia, II, br. 24, str. 198–199; br. 25, str. 203–204; br. 27, str. 221–222; br. 28, str. 230–231; br. 33, str. 268–270; Zadar, 1846.

27.

Bibliografia – G[liubich] S[imeone]

La Dalmazia, II, br. 49, str. 495–496; Zadar, 1846.

– Ime autora prema podatcima u Znanstvenoj knjižnici u Zadru.

1847.**28.**

Al chiarissimo signor Vincenzo Romani, Professore nel ginnasio Belloni di Colorno, Villa Ducale nel Parmegiano! – Simeone Gliubich
La Dalmazia, III, br. 5, str. 33–36; Zadar, 4. veljače 1847.

1848.**29.**

Rivista Slava. Idioma Lituano – S. Gliubich
Gazzetta di Zara, XVII, br. 16, str. 88–90; br. 17, str. 96–97; br. 18, str. 100–102; Zadar, 24., 28. veljače i 2. ožujka 1848.

30.

Al chiarissimo signor Stefano Ivicovich deputato alla Dieta Costituente in Vienna – S. Gliubich
L'Avvenire, I, br. 8, str. 30–31; br. 9, str. 33–34; Dubrovnik, 23. i 30. rujna 1848.

31.

Ringraziamento al Comitato di Costituzione in Vienna ed appello al Parlamento costituente – Abate Simeone Gliubich
La Dalmazia costituzionale, br. 26, str. 1–2; Zadar, 9. studenoga 1848.

1849.**32.**

Poklon Starogradjaske Općine Privedroj Čestitosti Gospodina Barona JOSIPA JELAČIĆA Bana Hervatskoga i t. d. Vladaoca Dalmatinske Kraljevine i t. d. – Pop Šime Ljubić

Zora dalmatinska, VI, br. 7, str. 25–26; Zadar, 13. veljače 1849.

– Potpisano: »Petar Puliteo Vladatelj Općine i načelni sabiratelj. – Petar Nižetić načelni sabiratelj. – Pop Ive Kačić-Dimitri načelni sabiratelj. – Pop Šime Ljubić prikazatelj puka na sabiranje zastupnika. – Stipan Ljubić načelni sabiratelj. – Ljudevit Ivanisević načelni sabiratelj. – Juraj Ljubić načelni sabiratelj.

33.

Lo statuto provinciale – Ab. S. Gliubich
Gazzetta di Zara, XVIII, br. 77, str. 1; Zadar, 30. lipnja 1849.

1851.**34.**

Numografia Dalmata. Per Simeone Gliubich. (Ristampato dal tomo XI. dell' Archivio dell' Accademia imperiale delle Scienze.) – Simeone Gliubich
Dalla stamperia imperiale di Corte e di Stato, Vienna, 1851. – br. str.: 38.

35.

Dichelados (Brazza) – [Simeone Gliubich]
Osservatore dalmato, br. 131, str. 4; Zadar, 1851.*
– Prikaz novca nađenog na otoku Braču.

1852.**36.**

Staro-dalmatinsko pënezoslovje. Od S. Ljubića. (Izvadak iz Arkiva II. knjige I. razdëla.) – S. Ljubić
Tiskom dra. Ljudevita Gaja, U Zagrebu, 1852. – br. str.: [1 1.] + 40.

37.

Staro-dalmatinsko Pënezoslovje od S. Ljubića – S. Ljubić
Arkiv za povestnicu jugoslavensku, knjiga II, uredio Ivan Kukuljević Sakcin-
ski, str. 169–208; Zagreb, 1852.

1853.**38.**

III. *Numografia Dalmata* per Simeone Gliubich. 1851. – Simeone Gliubich
Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen, br. 11, str. 102–138;
Beč, 1853.

1855.**39.**

Storia Patria. Intorno a Cattaro – Abate Simeone Gliubich
Osservatore dalmato, br. 37, str. 1–3; Zadar, 6. ožujka 1855.
– U *Nevenu* objavljeno pod naslovom »Kotor«; u *Glasniku dalmatinskom* kao »Otačbinska povistnica«.

40.

Otačbinska povistnica – Opat Šime Ljubić
Glasnik dalmatinski, VII, br. 27, str. 3–4; Zadar, 3. travnja 1855.

– U *Nevenu* objavljeno pod naslovom »Kotor«; u novinama *Osservatore dalmato* kao »Intorno a Cattaro«.

41.

Kotor – S. Ljubić

Neven, IV, br. 30, str. 474–477; Zagreb, 26. srpnja 1855.

– U novinama *Osservatore dalmato* objavljeno pod naslovom »Intorno a Cattaro«; u *Glasniku dalmatinskom* kao »Otačbinska povistnica«.

1856.**42.**

Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia. Compilato dall' ab. Simeone Gliubich di Città Vecchia, membro di parecchie accademie – Simeone Gliubich

Rod. Lechner librajo dell' I. R. Università, Vienna, 1856. / Battara e Abelich libraj, Zara, 1856. – br. str.: [1 l.] + VIII + 325.

43.

Documenti relativi alla Dalmazia– [Ab. Gliubich]

Osservatore dalmato, br. 10, str. 1–3; Zadar, 1856.*

44.

Osservazioni archeologiche – Ab. Gliubich

Osservatore dalmato, br. 96, str. 1; Zadar, 15. lipnja 1856.

45.

Archeologičke primietbe – Ab. Ljubić

Glasnik dalmatinski, VIII, br. 49, str. 4; Zadar, 1856.

– Prijevod J[ovana] S[undečića] Ljubićevog teksta iz *Osservatore dalmata* od 15. lipnja 1856.

1857.**46.**

Dopisnica. U Beču 16. veljače 1857. – S. Ljubić

Glasnik dalmatinski, IX, br. 16, str. 4; Zadar, 24. veljače 1857.

– O knjizi Vuka Stefanovića Karadžića *Primjeri srpsko-slavenskoga jezika*.

47.

Ueber die Sprachen Dalmatiens. Kritische Bemerkungen des Ab. S. Gliubich

– S. Gliubich

Oesterreichische Blätter für Literatur und Kunst (Beilage zur Oesterreichisch-Kaiserlichen Wiener Zeitung), br. 30 i 31; Beč, 25. lipnja i 1. kolovoza 1857.

48.

Aus Dalmatien von Ida von Düringsfeld mit Anmerkungen von Otto Freiherrn von Reinsberg-Düringsfeld. Prag. Carl Bellmann's Verlag 1857. 3. vol. in 8. o – S[imeone] G[liubich]

Osservatore dalmato, br. 156, str. 1; Zadar, 29. rujna 1857.

49.

c. Iscrizioni dalmatine. Da lettere del sig. ab. D. Simeone Gliubich al. prof. Henzen – Simeone Gliubich

Bullettino dell' Istituto di corrispondenza archeologica, per l' anno 1857, str. 45–49; Rim, 1857.

1858.**50.**

Nješto o Pelaškom jeziku iliti Ilirskom sada Arbanaskom. Od prof. S. Ljubića, upravitelja c. k. Muzeja u Spljetu, uda c. k. Odbora za uzdržavanje i iztraživanje starih spomenika u Beču, Arkeologičkog društva u Rimu itd. – prof. S. Ljubić

Neven, VII, br. 30, str. 472–474; br. 31, str. 492–494; br. 32, str. 506–509; br. 33, str. 522–524; br. 34, str. 536–537; Rijeka, 23. i 30. listopada, 6., 13. i 20. studenoga 1858.

1859.**51.**

Studi archeologici sulla Dalmazia. Memoria del professore ab. Simeone Gliubich, i. r. direttore del Museo d'antichità di Spalato, membro corrispondente dell' i. r. commissione centrale per la ricerca e la conservazione de' monumenti antichi in Vienna, dell' Istituto archeologico di Roma ecc. Mit IV Tafeln. (Aus dem XXII. Bande des von der kais. Akademie der Wissenschaften herausgegebenen Archivs für Kunde österreichischer Geschichtsquellen besonders abgedruckt.) – Simeone Gliubich

In Commission bei Karl Gerold's Sohn, Buchhändler der Kaiserl. Akademie der Wissenschaften. Aus der Kais. kön Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1859. – br. str.: 44 + [IV table].

1860.**52.**

In risposta al prete Giuseppe Cappelletti, veneziano canonico onorario di cingoli, ecc. ecc. Il prof. ab Simeone Gliublich[!] Dalmata – Simeone Gliublich

Giuseppe Grimaldo Tipografo, Premiato della grande Medaglia d' Oro per le Arti, Venezia, 1860. – br. str.: 20.

– U 1. poglavlju bez naslova je li pravo tijelo sv. Šimuna ono u Zadru ili ono u Veneciji; 2. poglavlje je naslovljeno »Alcune parole intorno al vostro zibaldone, ch' intitolate impropriamente Storia di Venezia«.

53.

Studi archeologici sulla Dalmazia – Simeone Gliubich

Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen, br. 22, str. 233-276; Beč, 1860.*

1861.**54.**

Intorno la questione dalmatica. Scritti dell' ab. Simeone Gliubich – Simeone Gliubich

Tip. e Calc. di Giuseppe Grimaldo, Venezia, 1861. – br. str.: 49.

55.

Risposta all' opuscolo del sig.r Vincenzo Duplancich col titolo »Della civiltà italiana e slava in Dalmazia«. Per Simeone Ljubić, dalmata-slavo – Simeone Ljubić

Giuseppe Grimaldo tipografo, Venezia, 1861. – br. str.: 20.

56.

I diritti storici dell' Ungheria sulla Dalmazia – Prof. Ab. S. Ljubich

La Voce Dalmatica, II, br. 5, str. 35–38; br. 6, str. 42–43; Zadar, 2. i 9. veljače 1861.

1862.**57.**

Križobojnici u Zadru. Ulomak iz mletačkoga križobojna 1202–1204. Načertao Prof. Sime Ljubić – Sime Ljubić

Izvjestje o kralj. velikoj gimnaziji u Osieku koncem godine školske 1861–62., Brzotiskom Drag. Lehmana i druga, U Osieku, 1862., str. 3–14.

1863.**58.**

Gli ultimi successi di Alberto di Waldstein narrati dagli Ambasciatori veneti
– Simeone Gliubich

Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen, br. 28, str. 351–474;
Beč, 1863.*

59.

Vetera Monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustantia, maximam partem nondum edita ex tabulis Vaticanis deprompta, collecta ac serie chronologica disposita ab Augustino Theiner. Roma 1863 in foglio. -Costa fior. 22. – Ljubić

Il Nazionale, II, br. 65, str. 291–293; Zadar, 15. kolovoza 1863.

1864.**60.**

Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske. Na podučavanje mladeži nacrtao Prof. Sime Ljubić. Knjiga I. – Sime Ljubić

Riečki Emidija Mohovića Tiskarski Kamen. Zavod, [Rijeka], 1864. – br. str.: 344 + [2 l.].

61.

Pregled hrvatske poviesti. Nacrtao Prof. Sime Ljubić. (Izvadak iz *Ogledala Književne Poviesti Jugoslavjanske*.) – Sime Ljubić

Riečki Emidija Mohovića Tiskarski Kamen. Zavod, [Rijeka], 1864. – br. str.: [1 l.] + 359 + [1 l.].

62.

O nekojih pjenezih grčkih, izkopanih u Starom gradu na Hvarskom otoku u Dalmaciji – Prof. Sime Ljubić

Književnik, I, br. 3, str. 395–401 + [1 tabla na str. 293]; Zagreb, 1864.

1865.**63.**

Vladanje mletačko u Rēci. Nacrtao Prof. Sime Ljubić – Sime Ljubić
[Naslov nad tekstom], [Bez mjesta i godine], br. str.: 3–18.

– Sadrži i prilog »In risposta a certe osservazioni riportate nel programma dell' i. r. Ginasio di Zara per l' anno scolastico 1863/4«, str. 15–18.

64.

Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske. (Na Rieci 9. rujna) – [Sime Ljubić]

Domobran, II, br. 208, str. 2–3; Zagreb, 12. rujna 1865.

– Pretisak poglavlja »§8. Sadašnje stanje glagoljice kod Jugoslavjanah« radi kojega je knjiga bila zabranjena.

65.

1. Esposizione di rapporti fra la Repubblica Veneta e gli Slavi Meridionali, brani tratti dai diari di Marino Sanuto esistenti nell' i. r. Biblioteca ad S. Marco 1496–1533. Volume I. 1496–1515. Venezia Tipografia del commercio 1863. in 8. di 476 pag. (sakupljeno i izdano troškom društva za povjestnicu jugoslavensku u Zagrebu).

2. Popis akta prinadležećih k istorii Srba i ostalih jugoslavena, naodećih se u c. k. Mletačkom generalnom arkivu. – Glasnik Društva Srbske Slovesnosti. Svezak X. str. 1–158. Srbski Spomenici Mletačkog Arkiva, prepisao Dr. Janko Šafarik (Monumenta historica Serbica Archivi veneti). Glasnik, Svez. XI. str. 317–462 (1225–svib. 1350.) Svez. XII str. 1–396 (srp. 1350–ruj. 1419); Svez. XIII. str. 1–282 (ruj. 1419–kol. 1430), Svez. XIV. str. 1–232 (ruj. 1430–lip. 1463), Svez. XV. str. 139–248 (lip. 1463 –list. 1488, s dodatkom raznih akta dočnije dobavljenih) – Prof. S. Ljubić

Književnik, II, br. 2, str. 290–299; Zagreb, 1865.

1866.**66.**

Brani inediti della Divina Commedia tratti da un codice dell' Archivio Veneto – Prof. Ab. Simeone Ljubić

G. Danieli Edit., Stab. Prosperini, Padova, 1866., str. 5–16.

67.

Predaja Jadranske. Historično-kritička iztraživanja o obstanku Diomeda Ilirskoga. Od prof. Sime Ljubića – prof. Sime Ljubić

Književnik, III, br. 3/4, str. 496–510; Zagreb, 1866.

1867.**68.**

Caboga conte Bernardo. (Dal. Dizion. Biogr. degli uomini illustri della Dalmazia di S. Gliubich) – S. Gliubich

L' Epidauritano, br. 67, str. 28; Dubrovnik, 1867.*

69.

Arkeološki crtice od pravoga člana jugoslavenske akademije Sime Ljubića. Predano u sjednici historičko-filološkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 16 listopada 1867. – Sime Ljubić

Rad JAZU, knj. I, str. 164–173; Zagreb, 1867.

1868.**70.**

Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike. Skupio Sime Ljubić, pravi član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti itd. Knjiga I. Od godine 960 do 1335. – Sime Ljubić

Na sviet izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, U knjižarnici Fr. Župana (Albrehta i Fidlera) na prodaju, U Zagrebu, 1868. – br. str.: [2 l.] + XL + 466 + [1 l.].

– Skupna naslovna stranica: »Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium. Edidit Academia scientiarum et artium Slavorum Meridionalium. Volumen primum. Zagrebiae 1868. Apud Fr. Župan (Albrecht et Fiedler)«.

71.

Ob odnošajih dubrovačke sa mletačkom republikom tja do g. 1358. Čitao u sjednici historičko-filološkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 28. veljače 1868. Pravi član Sime Ljubić – Sime Ljubić

Rad JAZU, knj. V, str. 44–122; Zagreb, 1868.

1869.**72.**

Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske. Na podučavanje mladeži nacrtao prof. Sime Ljubić. Knjiga II. – Sime Ljubić

Riečki Emidija Mohovića Tiskarski Kamen. Zavod, [Rijeka], 1869. – br. str.: 587.

73.

[Documento di storia patria fiumana] – Prof. S. Gliubich

La Bilancia, br. 32, str. 2; Rijeka, 7. kolovoza 1869.

– Uz to popratno pismo uredniku.

74.

Ugri u Mletačkoj. Listina od g. 900. Predao u sjednici filološko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 22 svibnja 1869. Pravi član S. Ljubić – S. Ljubić

Starine JAZU, knj. I, str. 211–215; Zagreb, 1869.

1870.

75.

Documenta ad Forumjulii patriarchatum Aquilejensem, Tergestum, Istriam, Goritiam spectantia, inde a recessiore tempore usque ad medium seculum XV regesta. Collegit prof. A. S. Minotto, doct. decur. hist. tradendae. A veterum monumentorum in provincia Forijulii curatoribus propriis sumptibus edita. Vol. I, sect. 1. continens documenta usque ad a. MCCCXXXIII, Venetiis, typis Joh. Cecchini 1870. – Prof. S. Ljubić

[Nasl. nad tekstom.], [Bez mj. i god.] – br. str.: 13.*

76.

Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike. Skupio Sime Ljubić, pravi član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti itd. Knjiga II. Od godine 1336 do 1347. – Sime Ljubić

Na sviet izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, U Knjižarnici Fr. Župana (Albrehta i Fidera) na prodaju, U Zagrebu, 1870. – br. str.: [2 l.] + XXXVI + 464.

– Skupna naslovna stranica: »Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium. Edidit Academia scientiarum et artium Slavorum Meridionalium. Volumen secundum, Zagrabiae 1870. Apud Fr. Župan (Albrecht et Fiedler)«.

77.

O Markantunu Dominisu Rabljaninu, navlastito po izvorih mletačkoga arkiva i knjižnice arsenala parizkoga, historičko-kritičko iztraživanje S. Ljubića. Preštampano iz X knjige »Rada« jugoslavenske akademije znanostî i umjetnostî – S. Ljubić

Štamparija Dragutina Albrehta, U Zagrebu, 1870. – br. str.: [1 l.] + 159.

78.

Prilozi za životopis Markantuna de Dominisa Rabljanina, spljetskoga nadbiskupa. Sabrao S. Ljubić. Preštampano iz II knjige »Starina« jugoslavenske akademije znanostî i umjetnostî – S. Ljubić

Štamparija Dragutina Albrehta, U Zagrebu, 1870. – br. str.: [1 l.] + 260.

79.

Spomenici o Šćepanu Malom. Ispisao iz mletačkog arhiva Prof. Sime Ljubić – Sime Ljubić

Državna štamparija, U Beogradu, 1870. – br. str.: [1 l.] + 160.

– U: *Glasnik srpskog učenog društva*, 2–gi odeljak, Građa za noviju srpsku istoriju, Knjiga druga.

– Naslov na ćirilici.

80.

Slavno uredništvo! – S. Ljubić

Zatočnik, II, br. 81, str. 1–2; Sisak, 9. travnja 1870.

– Odgovor u povodu anonimne kritike Ljubićeve rasprave o Markantunu de Dominisu, tiskane u X. knjizi *Rada JAZU*, a objavljene u *Zatočniku*, br. 77, 1870.

81.

O Markantunu Dominisu Rabljaninu, historičko-kritičko iztraživanje navlastito po izvorih mletačkoga arkiva i knjižnice arsenala parizkoga. Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 22 svibnja 1869. Pravi član S. Ljubić – S. Ljubić

Rad JAZU, knj. X, str. 1–159; Zagreb, 1870.

82.

Izveštaji o putovanjih pomoću jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. 3. Prof. S. Ljubić – S. Ljubić

Rad JAZU, knj. XII, str. 230–232; Zagreb, 1870.

83.

Prilozi za životopis Markantuna de Dominisa Rabljanina, spljetskoga nadbiskupa. Predao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 22 svibnja 1869. Pravi član S. Ljubić – S. Ljubić

Starine JAZU, knj. II, str. 1–260; Zagreb, 1870.

84.

Narodni zemaljski muzej u Zagrebu – Prof. S. Ljubić

Viestnik Narodnoga zemaljskoga muzeja u Zagrebu, str. 3–16; Zagreb, 1870.

85.

Sbirke Narodnoga zemaljskoga muzeja, I. Arheološki razdjel. A. Kollerova egipatska sbirka – S. Ljubić

Viestnik Narodnoga zemaljskoga muzeja u Zagrebu, str. 30–54; Zagreb, 1870.

86.

Sbirke Narodnoga zemaljskoga muzeja, I. Arheološki razdjel. B. Stari novci – S. Ljubić

Viestnik Narodnoga zemaljskoga muzeja u Zagrebu, str. 54–146; Zagreb, 1870.

87.

Sbirke Narodnoga zemaljskoga muzeja, I. Arheologički razdjel. C. O jednom spomeniku rimsko-kršćanske dobe skoro nadjenom u okolici trogirskoj u Dalmaciji – S. Ljubić

Viestnik Narodnoga zemaljskoga muzeja u Zagrebu, str. 147–151; Zagreb, 1870.

88.

Dometak k izjasnenju trogirске olovne ploče – S. Ljubić

Viestnik Narodnoga zemaljskoga muzeja u Zagrebu, str. 228–230 + [2 table]; Zagreb, 1870.

89.

Razne viesti – S[ime] L[jubić]

Viestnik Narodnoga zemaljskoga muzeja u Zagrebu, str. 230–233; Zagreb, 1870.

1871.**90.**

Darovi prikazani nar. zemalj. muzeju od 1 siečnja 1870 do danas. Arheologički razdjel. Odsjek I. Starinarski. Odsjek II. Numismatički. Odsjek III. Knjižnica i zbirka slika. – S. Ljubić

[Naslov nad tekstom], str. 214–221, Zagreb, 1871.

– Knjiga sadrži i popise koje su izradili Spiridion Brusina, »Prirodoslovni razdjel. Odsjek I«, str. 167–207. i Juraj Pilar, »Prirodoslovni razdjel. Odsjek II«, str. 207–214.

91.

Documenta ad Forumjulii, Patriarchatum Aquilejensem, Tergestum, Istriam, Goritiam spectantia, inde a recessiore tempore usque ad medium seculum XV regesta collegit Prof. A. S. Minotto Doct. Decur. Hist. tradendae, a veterum monumentorum in provincia Forijulii curatoribus propriis sumptibus edita. Vol. I. sect. 1. continens documenta usque ad a. MCCCXXXIII. Venetiis, typis Joh. Cecchini 1870 – Prof. S. Ljubić

Rad JAZU, knj. XIV, str. 156–168; Zagreb, 1871.

92.

O dubrovačkoj kovnici s obzirom na razpravu prof. Norb. Dechanta: Die Münzen der Republik Ragusa: Numismatische Zeitschrift, herausgegeben und redigirt von Chr. W. Huber. Jahrg. 1870, S. 87–211. – S. Ljubić

Rad JAZU, knj. XVI, str. 198–216; Zagreb, 1871.

– Ime autora iz sadržaja.

93.

O odnošajih medju Dubrovčani i Mletčani za ugar.-hrv. vladanja u Dubrovniku. (Od god. 1358 do god. 1526.). Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanostî i umjetnostî 8 veljače 1871. Pravi član S. Ljubić – S. Ljubić

Rad JAZU, knj. XVII, str. 1–69; Zagreb, 1871.

1872.**94.**

Listine o odnošajih izmedju južnoga slavenstva i Mletačke Republike. Skupio Sime Ljubić, pravi član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti itd. Knjiga III. Od godine 1347 do 1358. – Sime Ljubić

Na sviet izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, U Knjižarnici Fr. Župana (Albrehla i Fidlera) na prodaju, U Zagrebu, 1872. – br. str.: XXXVII + 451.

– Skupna naslovna stranica: »Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium. Edidit Academia scientiarum et artium Slavorum Meridionalium. Volumen tertium, Zagrabiae 1872. Apud Fr. Župan (Albrecht et Fiedler)«.

95.

Prilog k razpravi o Markantunu Dominisu Rabljaninu. (V. Rad jugosl. akademije knj. X, i Starine knj. II). Od prof. S. Ljubića – S. Ljubić

Starine JAZU, knjiga IV, str. 1–18; Zagreb, 1872.

1873.**96.**

Faria, Città Vecchia e non Lesina. Pietro Hektorović, Cittavecchiano e non Lesignano. Per S. Ljubić – S. Ljubić

Stamperia di Carlo Albrecht, Zagabria, 1873. – br. str.: 68.

97.

Relazione sul viaggio archeologico in Dalmazia, letta all' accademia di scienze e di arti in Zagabria dal custode del museo nazionale Simeone Ljubić. (Versione dall' originale slavo) – Simeone Ljubić

Il Nazionale (Supplemento), XII, br. 30, str. 1–2; br. 31, str. 1; br. 32, str. 1; br. 33, str. 1; Zadar, 12., 16., 19. i 23. travnja 1873.

– Autor iz uvoda.

98.

Kradja. Pred crkvom pod jablanom sjeli danas na materice šest kmeta na okô, a pred njima u dubak, gologlavi i prekrštenih ruku, lupež i pokradeni – [Sime] Lj[ubić]

Právo, I, br. 3, str. 76–78; Zadar, 30. lipnja 1873.

99.

Pred crkvom sjeli danas na Pavovdan dvanaest umoljenih kmetova – S[ime] Lj[ubić]

Právo, I, br. 4, str. 108–113; Zadar, 30. srpnja 1873.

100.

Grabež djevojački. Pred crkvom sjela danas na mesne poklede dvadeset i četiri umoljena kmeta – S[ime] Lj[ubić]

Právo, I, br. 6, str. 168–172; Zadar, 30. rujna 1873.

101.

Un illustre nazionale. -Andrea Vitalich – Simeone Gliubich

Manuale del Regno di Dalmazia, III, str. 91; Zadar, 1873.

– Iz Ljubićevog djela *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*.

102.

Pastrovichio–Pastrovići. Stefano Zannovich – Simeone Gliubich

Manuale del Regno di Dalmazia, III, str. 135–136; Zadar, 1873.

– Iz Ljubićevog djela *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*.

103.

Izveštaj o arheološkom putovanju čuvara Sime Ljubića, podnet Jugoslovenskoj akademiji znanosti i umjetnosti – Sime Ljubić

Narod, IV, br. 37, str. 3–4; Novi Sad, 1873. [ćir.]*

– O proučavanjima u Dubrovniku.

– Nezavršeno – časopis prestao izlaziti.

104.

Izveštaj o arheologičkom putovanju čuvara Sime Ljubića, podastro jugoslavenskoj akademiji znanostih i umjetnostih – Sime Ljubić

Narodne novine, XXXIX, br. 65, str. 3; br. 66, str. 3; br. 68, str. 3; br. 70, str. 3; br. 72, str. 3; Zagreb, 19., 20., 22., 26. i 28. ožujka 1873.

1874.**105.**

Književna obznana. Od S. Ljubića – S. Ljubić

[Naslov nad tekstom], [Bez mjesta], 1874. – br. str.: 17.

106.

Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike. Skupio Sime Ljubić, pravi član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti itd. Knjiga IV. Od godine 1358 do 1403. – Sime Ljubić

Na sviet izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, U Knjižarnici Fr. Župana (Albrehta i Fiedlera) na prodaju, U Zagrebu, 1874. – br. str.: XXXIII + 480.

– Skupna naslovna stranica: »Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium. Edidit Academia scientiarum et artium Slavorum Meridionalium. Volumen quartum, Zagrabiae 1874. Apud Fr. Župana (Albrecht et Fiedler)«.

107.

Poviestnička iztraživanja o Hrvoji velikom bosanskom vojvodi i spljetskom hercegu. Pisan spomenik iz dobe hrvatskoga vojvode Branimira. Napisao Sime Ljubić. Preštampano iz XXVI. knjige »Rada« jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti – Sime Ljubić

Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1874. – br. str.: [1 l.] + 30 + [1 tabla]

108.

Razvod Istarski u latinskom i talijanskom jeziku. Od Šime Ljubića. (Preštampano iz VI. knjige »Starina«.) – Šime Ljubić

Tisak Dioničke tiskare, U Zagrebu, 1874. – br. str.: [1 l.] + 99.

109.

Petar Hektorović. 1. Život, napisao akademik Sime Ljubić – Sime Ljubić
Pjesme Petra Hektorovića i Hanibala Lucića, Na sviet izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, U Knjižarnici Fr. Župana (Albrehta i Fiedlera) na prodaju, Zagreb, 1874., str. I–XXVII.

– Iz edicije »Stari pisci hrvatski«, knj. 6, XLVIII, br. str.: 298 +[1 l.], JAZU, Zagreb, 1874.

110.

Gospodine uredniče! – Prof. Sime Ljubić

Obzor, IV, br. 271, str. 3–4; Zagreb, 26. studenoga 1874.

– Otvoreno pismo u povodu članka: »Uprava narodnoga kazališta«, *Obzor*, br. 263, Zagreb, 1874.

111.

Poviestnička iztraživanja o Hrvoji, velikom bosanskom vojvodi i spljetskom hercegu. Od pravoga člana jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti Sime Ljubića. Čitano u sjednici filologičko-historičkoga razreda 11. lipnja 1873. – Sime Ljubić

Rad JAZU, knj. XXVI, str. 74–92; Zagreb, 1874.

112.

Pisan spomenik iz dobe hrvatskoga vojvode Branimira. I. Razprava pravoga člana Sime Ljubića, čitana u sjednici filologičko-historičkoga razreda 11. lipnja 1873. – Sime Ljubić

Rad JAZU, knj. XXVI, str. 93–102 + [1 tabla na kraju knjige]; Zagreb, 1874.

113.

Razvod Istarski u latinskom i talijanskom jeziku. Priobćio u sjednici filologičko-historičkoga razreda dne 14. veljače 1874. Pravi član prof. Šime Ljubić – Sime Ljubić

Starine, knj. VI, str. 157–255; Zagreb, 1874.

1875.**114.**

Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike. Skupio Sime Ljubić, pravi član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti itd. Knjiga V. Od godine 1403 do 1409. – Sime Ljubić

Na sviet izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, U Knjižari Lavoslava Hartmana na prodaju, U Zagrebu, 1875. – br. str.: XVIII + 353.

– Skupna naslovna stranica: »Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium. Edidit Academia scientiarum et artium Slavorum Meridionalium. Volumen quintum, Zagrabiae 1875. Apud Leopold Hartman«.

115.

Opis jugoslavenskih novaca od prof. Sime Ljubića, ravnatelja Narodnoga zemaljskoga muzeja i knjižnice u Zagrebu, izslužen. čuvara c. k. arkeol. muzeja u Spljetu, pravoga člana jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, dopisujućega člana bečkoga povjerenstva za iztraživanje i uzdržavanje starih austrijskih spomenika u Beču, arkeologičkoga zavoda u Rimu, srbskoga učenoga društva u Biogradu i t. d. Sa 20 u mjeđu urezanih tabla i dvie slike na drvorezu. – Sime Ljubić

Artističko–tipografički zavod Dragutina Albrechta, U Zagrebu, 1875. – br. str.: [2 l.] + XXVII + 217 + [2 l.] + [XVII tabla]

116.

O pravu turskom na Klek – Šime Ljubić

Obzor, V, br. 192, str. 1; Zagreb, 24. kolovoza 1875.

– Podatak o autoru iz bilješke.

117.

O upraviteljnih Dalmacije za rimskoga vladanja. Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 30. svibnja 1874. Pravi član S. Ljubić – S. Ljubić

Rad JAZU, knj. XXXI, str. 1–68; Zagreb, 1875.

1876.**118.**

Commissiones et relationes Venetae. Collegit et digessit Simeon Ljubić, eiusdem Academiae socius ordinarius. Tomus I, Annorum 1433–1527. – Simeon Ljubić

Sumptibus Academiae scientiarum et artium, Zagrebiae, 1876. – br. str.: IX + 242.

– Skupna naslovna stranica: »Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, Edidit Academia scientiarum et artium Slavorum Meridionalium, Volumen sextum, Ex officina societatis typographicae, Zagrabiae, 1876«.

119.

Der Fund römischer Goldmünzen aus dem ersten Jahrhunderte der Kaiserzeit gemacht in Semlin in der kroatisch–slavonischen Militärgrenze am 16. December 1875. Beschrieben von Prof. Simeon Ljubić, Besitzer der golden Medaille für Kunst und Wissenschaft, Commandeur des fürstl. montenegrinischen Ordeus Danilo des Ersten, Ritter des königl. italienischen Kronordens, wirkliches Mitglied der südslavischen Akademie der Wissenschaften in Agram, correspondirendes Mitglied der archeologischen Institutes in Rom, der k. k. Central–Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst – und histor. Denkmale in Wien, des archeologischen Vereines in Wien und Moskau, der gelehrten Gesellschaft in Belgrad etc., Director des Landes– Museums in Agram. Aus dem XXXV Bande des »Rad« der südslavischen Akademie – Simeon Ljubić

Buchdruckerei und lithographische Anstalt des C. Albrecht, Agram, 1876. – br. str.: 29 + [1 tabla].

120.

Dispacci di Luca de Tollentis Vescovo di Sebenico e di Lionello Cheregato Vescovo di Traù. Nunzi apostolici in Borgogna e nelle Fiandre 1472–1488. Per prof. Simeone Ljubić – Simeone Ljubić

Tipografia sociale, Zagabria, 1876. – br. str.: 64.

121.

Inscriptiones quae Zagrabiae in Museo nationali asservantur. Collegit prof. S. Ljubić, director eiusdem Musei – S. Ljubić

Ex officina Typographicae societatis, Zagrabiae, 1876. – br. str.: [1] + 77.

122.

Na obranu pravosti staro-srbskih zlatnih novaca. Od Š. Ljubića. (Preštampano iz XXXIV. knjige *Rada* Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.) – Š. Ljubić

Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1876. – br. str.: 38 + [1 tabla].*

123.

Popis predmeta iz predhistoričke dobe u Nar. zem. muzeju u Zagrebu, po Simi Ljubiću, ravnatelju istoga zavoda. Sa 4 table – Sime Ljubić

Tiskarski i litografski zavod C. Albrechta, U Zagrebu, 1876. – br. str.: [1 l.] + 56 + [4 table].

124.

Skrovište rimskih carskih novaca u zlatu iz prvoga stoljeća otkriveno u Zemunu 16. prosinca 1875. Napisao S. Ljubić. (Preštampano iz XXXVI. knjige *Rada* jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.) – S. Ljubić

Tisak Dioničke tiskare, U Zagrebu, 1876. – br. str.: [1 l.] + 24 + [1 tabla].

125.

Spicilegium monumentorum archaeologicorum in teriis quas Slavi australes incolunt repertorum – S. Ljubić

Ex Officina typographicae societatis, Zagrabiae, 1876. – br. str.: 102.

126.

Spicilegium monumentorum archaeologicorum in teriis quas Slavi australes incolunt repertorum. Ex Officina typographicae societatis. Zagrabiae 1876. – Prof. S. Ljubić

Rad JAZU, knj. XXXIV, str. 1–28; knj. XXXV, str. 29–74; knj. XXXVI, str. 75–90; knj. XXXVII, str. 91–102; Zagreb, 1876.

127.

Na obranu pravosti staro-srbskih zlatnih novaca. Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 10. prosinca 1875. Pravi član Sime Ljubić – Sime Ljubić

Rad JAZU, knj. XXXIV, str. 75–110; Zagreb, 1876.

128.

Odgovor na njeke primjetbe numismatičkoga lista bečkoga u poslu staro-srbskih zlatnih novaca. Od pravoga člana Šime Ljubića – S. Ljubić

Rad JAZU, knj. XXXVI, str. 201–203; Zagreb, 1876.

129.

Skrovište rimskih carskih novaca u zlatu iz prvoga stoljeća otkriveno u Zemunu 16. prosinca 1875. Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 15. svibnja 1876. Pravi član Sime Ljubić – Sime Ljubić

Rad JAZU, knj. XXXVI, str. 177–200 + [1 tabla]; Zagreb, 1876.

130.

Notizie naturali e storiche sull' isola di Veglia, compilate dal dr. Giambatista Cubich. Trieste 1874. Obznanjuje Šime Ljubić – Šime Ljubić

Rad JAZU, knjiga XXXVII, str. 186–202; Zagreb, 1876.

– Tiskano u rubrici: Književna obznana; prikaz Kubićevog djela.

131.

Der Fund römischer Goldmünzen aus dem ersten Jahrhunderte der Kaiserzeit gemacht in Semlin in der kroatisch-slavonischen Militärgrenze am 16. December 1875. Beschrieben von Prof. Simeon Ljubić, Besitzer der golden Medaille für Kunst und Wissenschaft, Commandeur des fürstl. montenegrinischen Ordeus Danilo des Ersten, Ritter des königl. italienischen Kronordens, wirkliches Mitglied der südslavischen Akademie der Wissenschaften in Agram, correspondirendes Mitglied der archeologischen Institutes in Rom, der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst – und histor. Denkmale in Wien, des archeologischen Vereines in Wien und Moskau, der gelehrten Gesellschaft in Belgrad etc., Director des Landes- Museums in Agram. Aus dem XXXV Bande des »Rad« der südslavischen Akademie.

Buchdruckerei und litographische Anstalt des C. Albrecht, Agram, 1876. – Simeon Ljubić

Viestnik Narodnoga zamaljskoga muzeja u Zagrebu, knj. II, str. 1–29 + [1 tabla]; Zagreb, 1876.

132.

Inscriptiones quae Zagrabiae in museo nationali asservantur. Collegit Prof. S. Ljubić director eiusdem musei. Zagrabiae 1876. Ex Officina typographiae societatis – S. Ljubić

Viestnik Narodnoga zemaljskoga muzeja u Zagrebu, knj. II, str. 1–77; Zagreb, 1876.

133.

Popis predmeta iz predhistoričke dobe u Nar. zem. muzeju u Zagrebu. Po Simi Ljubiću, ravnatelju istoga zavoda. S 4 table. U Zagrebu. Tiskarski i litografički zavod C. Albrechta. 1876. – Sime Ljubić

Viestnik Narodnoga zemaljskoga muzeja u Zagrebu, knj. II, str. 1–56 + [4 table]; Zagreb, 1876.

1877.

134.

Commissiones et relationes Venetae. Collegit et digessit Simeone Ljubić, ejusdem Academiae socius ordinarius. T. II, annorum 1525–1553. – Simeone Ljubić

Sumptibus Academiae scientiarum et artium, Ex Officina Societatis typographicae, Zagrabiae, 1877. – br. str.: II–VI + 302.*

– Skupna naslovna stranica: »Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium. Edidit Academia scientiarum et artium Slavorum Meridionalium. Vol. 8«.

135.

O VIII. zasjedanju svenarodnoga sastanka za antropologiju i arkeologiju predhistoričku, držanom od 4. do 13. rujna 1876. u Budim–Pešti. Izvještaj Sime Ljubića. (Preštampano iz XI. Knj. Rada Jugoslavenske akademije znanosti umjetnosti [!])– Sime Ljubić

Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1877. – br. str.: [1 l.] + 36.*

136.

Iz Zagreba. – (John Wylie u Zagrebu.) – Š. Ljubić

Pučke novine, I, br. 16, str. 126; Zagreb, 21. travnja 1877.

137.

Naputak za iztraživanje predhistoričkih starina navlastito u mogilah i humcih. (Polag naputka izdana od antropološkoga društva u Beču.) – S. Ljubić

Vienac, IX, br. 16, str. 260–262; Zagreb, 21. travnja 1877.

138.

O kovanju dubrovačkog folara. (Piše Šime prof. Ljubić, ravnatelj narodnog muzeja u Zagrebu.) – Š. Ljubić

Narodni list (Il Nazionale), XVI, br. 93, str. 1; Zadar, 28. studenoga 1877.

139.

Prilog Jagićevoj razpravi »o gradji za slovinsku narodnu poeziju«. Od pravoga člana Sime Ljubića. (Predano u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 10. veljače 1877.) – Sime Ljubić

Rad JAZU, knj. XL, str. 130–146; Zagreb, 1877.

140.

O VIII. zasjedanju svenarodnoga sastanka za antropologiju i arkeologiju predhistoričku držanom od 4. do 13. rujna 1876 u Budim-Pešti. Izvještaj pravoga člana Sime Ljubića. Čitan u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 13. prosinca 1876. – Sime Ljubić

Rad JAZU, knj. XL, str. 177–212; Zagreb, 1877.

1878.**141.**

Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike. Skupio i uredio Sime Ljubić, pravi član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti itd. Knjiga VI. Od godine 1409 do 1412. – Sime Ljubić

Na sviet izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, U Knjižari Lavoslava Hartmana na prodaju, U Zagrebu, 1878. – br. str.: XV + 309.

– Skupna naslovna stranica: »Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium. Edidit Academia scientiarum et artium Slavorum Meridionalium. Volumen nonum. Zagrabiae 1878. Ex Officina Societatis typographiae«.

142.

O Posavskoj Hrvatskoj i o zlatnih novcih njezina zadnjega kneza Serma (1018). Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 13. lipnja 1877. Pravi član Prof. Sime Ljubić – Prof. Sime Ljubić

Rad JAZU, knj. XLIII, str. 107–148; Zagreb, 1878.

143.

Rukoviet jugoslavenskih listina. Predao u sjednici filologičko-historičkoga razreda dne 15 svibnja 1876. Pravi član Sime Ljubić – Sime Ljubić

Starine, knj. X, str. 1–43; Zagreb, 1878.

1879.**144.**

Arkeologički odjel zemaljskoga muzeja. Slavno uredništvo »Obzora« u Zagrebu – Prof. Sime Ljubić

Obzor, IX, br. 117, str. 1–2; br. 118, str. 1–2; Zagreb, 21. i 23. svibnja 1879.

– Polemika s Isidorom Kršnjavijem zbog njegovog članka objavljenoga u *Obzoru*, IX, br. 113, str. 2; Zagreb, 17. svibnja 1879.

145.

Popis prodaja dubrovačkih iz XIV. stoljeća. Priobćio u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 13. lipnja 1877. Pravi član prof. S. Ljubić – prof. S. Ljubić
Starine, knj. XI, str. 1–18; Zagreb, 1879.

146.

Dragulj iz predhistoričke dobe. S 1 sl. – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, I, br. 1, str. 6–12; Zagreb, 1. siječnja 1879.; II, br. 1, str. 21–24; 1. siječnja 1880.

147.

Biač. (Ulomak iz arkeol. putopisa 1873) – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, I, br. 1, str. 12–15; br. 2, str. 50–55; Zagreb, 1. siječnja i 1. travnja 1879.

148.

Nadpisi – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, I, br. 1, str. 21–22; Zagreb, 1. siječnja 1879.; II, br. 2, str. 43–44; br. 3, str. 72–76; br. 4, str. 101–103; Zagreb, 1. travnja, 1. srpnja i 1. listopada 1880.

149.

Bosanske starine – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, I, br. 1, str. 28; Zagreb, 1. siječnja 1879.

150.

Rimski novci carski zem. muzeja u Zagrebu, kojih nema u Cohenu ili se u čem od njegovih razlikuju – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, I, br. 1, str. 22–24; br. 2, str. 58–59; Zagreb, 1. siječnja i 1. travnja 1879.; II, br. 1, str. 20–21; br. 2, str. 45–47; br. 4, str. 120–122; Zagreb, 1. siječnja, 1. travnja i 1. listopada 1880.; III, br. 2, str. 49–50; Zagreb, 1. travnja 1881.; IV, br. 3, str. 80–88; br. 4, str. 113–116; Zagreb, 1. srpnja i 1. listopada 1882.; V, br. 1, str. 17–18; br. 3, str. 83–88; Zagreb, 1. siječnja, 1. travnja i 1. srpnja 1883.; IX, br. 2, str. 44–46; Zagreb, 1. travnja 1887.; X, br. 3, str. 81–84; Zagreb, 1. srpnja 1888.; XIV, br. 4, str. 106–109; Zagreb, 1. listopada 1892.

151.

Odkrića iz kamenite dobe – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 1, str. 24–25; Zagreb, 1. siječnja 1879.

– U rubrici: Razne vesti.

152.

Odkriće u Istri iz bakrene dobe – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 1, str. 25; Zagreb, 1. siječnja 1879.

– U rubrici: Razne vesti.

153.

Odkriće iz željezne dobe – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 1, str. 25–26; Zagreb, 1. siječnja 1879.

– U rubrici: Razne vesti.

154.

Iztraživanje predhist. humaca – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 1, str. 26; Zagreb, 1. siječnja 1879.

– U rubrici: Razne vesti.

155.

Numismatičko otkriće u Virju – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 1, str. 26–27; Zagreb, 1. siječnja 1879.

– U rubrici: Razne vesti.

156.

Odkriće ugarskih novaca u Boljevcih kod Zemuna – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 1, str. 27; Zagreb, 1. siječnja 1879.

– U rubrici: Razne vesti.

157.

Numismatičko otkriće u Gornjoj Bedrini – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 1, str. 27–28; Zagreb, 1. siječnja 1879.

– U rubrici: Razne vesti.

158.

Bosanske starine – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 1, str. 28; Zagreb, 1. siječnja 1879.

– U rubrici: Razne vesti.

159.

Mittheilungen der k. k. central-commission zur erforschung und erhaltung der kunst- und historischen denkmale IV. Bd. II. Heft. 1878. s. 74 – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 1, str. 28; Zagreb, 1. siječnja 1879.

– U rubrici: Razne vesti.

160.

Mittheilungen der k. k. central-commission zur erforschung und erhaltung der kunst- und historischen denkmale IV. Bd. III. Heft. 1878. s. 90–91 – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 1, str. 28; Zagreb, 1. siječnja 1879.

– U rubrici: Razne vesti.

161.

Razne vesti – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 1, str. 24–29; Zagreb, 1. siječnja 1879.

– Sadrži i ostale vijesti:

Razpisan je natječaj do 20. veljače za pristava kod zem. ark. muzeja u Zagrebu, str. 24.

Dviestogodišnjica, str. 28–29.

162.

Bullettino di Archeologia e Storia Patria. Spalato – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 1, str. 30–31; Zagreb, 1. siječnja 1879.

– U rubrici: Kritika.

163.

Aquae Jasae (Toplice Varaždinske) – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 2, str. 33–43; Zagreb, 1. travnja 1879.

– Autor iz sadržaja.

164.

Izkapanje starina u Ruskoj – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 2, str. 60; Zagreb, 1. travnja 1879.

– U rubrici: Razne viesti.

165.

Arkeologičko-antropologička izložba u Moskvi – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 2, str. 60; Zagreb, 1. travnja 1879.

– U rubrici: Razne viesti.

166.

Spomen-novac Iv. Jos. Vitezića krčkoga biskupa – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 2, str. 61; Zagreb, 1. travnja 1879.

– U rubrici: Razne viesti.

167.

Razne viesti – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 2, str. 59–62; Zagreb, 1. travnja 1879.

– Sadrži i ostale vijesti:

Viestnik hrv. arkeol. društva, str. 59.

Car. akademija znanosti u Beču, str. 60.

Darovi arkeol. odjelu nar. zem. muzeja, str. 62.

168.

Bullettino di archeologia cristiana. Roma 1878 N. III. 100–114 – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 2, str. 62–64; Zagreb, 1. travnja 1879.

– U rubrici: Kritika.

– Autor iz sadržaja.

169.

Pisani spomenici izkopani u Sisku tečajem god. 1876–7. od arkeolog. društva *Siscia*, koje jih pokloni zemalj. muzeju – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 3, str. 65–74; Zagreb, 1. srpnja 1879.

170.

Hrvatska na polju predhistoričke znanosti – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 3, str. 88–89; Zagreb, 1. srpnja 1879.

– U rubrici: Razne vesti.

171.

Hrvatske lubanje u Parizu – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 3, str. 89; Zagreb, 1. srpnja 1879.

– U rubrici: Razne vesti.

172.

Arkeološka izkapanja na Losinju – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 3, str. 89; Zagreb, 1. srpnja 1879.

– U rubrici: Razne vesti.

173.

Starine kod Samobora – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 3, str. 89–90; Zagreb, 1. srpnja 1879.

– U rubrici: Razne vesti.

174.

Solinske starine – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 3, str. 90; Zagreb, 1. srpnja 1879.

– U rubrici: Razne vesti.

175.

Numismatičko otkriće u Bosni – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 3, str. 90; Zagreb, 1. srpnja 1879.

– U rubrici: Razne vesti.

176.

Numismatičko otkriće u Virju – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 3, str. 90; Zagreb, 1. srpnja 1879.

– U rubrici: Razne vesti.

177.

Nadpis iz srednje dobe – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 3, str. 90; Zagreb, 1. srpnja 1879.

– U rubrici: Razne vesti.

178.

Razne viesti – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 3, str. 88–91; Zagreb, 1. srpnja 1879.

– Sadrži i ostale vijesti:

Ministar za nastavu u Beču, str. 89.

Odlični darovi hrv. arkeol. društvu, str. 91.

179.

Schematismus almae missionariae provinciae Bosnae Argentinae ordinis fratrum minorum observantium pro a. 1877. – Mostarini ex typograph. Franciscana. 158. str. u 8-i liepoga tiska – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 3, str. 91–92; Zagreb, 1. srpnja 1879.

– U rubrici: Kritika.

180.

Compendio storico dell' isola di Curzola per Nicolò Ostoich da Blatta di Curzola anno 1878. Zara 1878. 134 str. u 8-i. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 3, str. 92–93; Zagreb, 1. srpnja 1879.

– U rubrici: Kritika.

181.

Diario storico del viaggio di S. M. J. e R. Ap. Francesco Giuseppe I. imperatore d' Austria 1875, scritto da Cesare Garimberti. Zara 1877 – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 3, str. 93; Zagreb, 1. srpnja 1879.

– U rubrici: Kritika.

182.

Topografija i poviest grada Senja. Napisao Mile Magdić. U Senju 1877. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 3, str. 93; Zagreb, 1. srpnja 1879.

– U rubrici: Kritika.

183.

Archaeologisch-epigraphische Mittheilung aus Oesterreich herausgegeben von O. Benndorf und O. Hirschfeld. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 3, str. 93–94; Zagreb, 1. srpnja 1879.

– U rubrici: Kritika.

184.

Život i rad Dra. Božidara Petranovića napisao J. Sundečić. U Dubrovniku 1878. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 3, str. 94; Zagreb, 1. srpnja 1879.

– U rubrici: Kritika.

– Naslov na ćirilici.

185.

Rittium (Surduk) – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 4, str. 97–101; Zagreb, 1. listopada 1879.

186.

Još dvie zavjetne ruke iz bronza – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 4, str. 107–108 + [2 table]; Zagreb, 1. listopada 1879.

187.

Kip morske boginje s jednozubnim sidrom – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 4, str. 118–120 + [1 tabla]; Zagreb, 1. listopada 1879.

188.

Predhistorička Venus – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 4, str. 120–122 + [1 tabla]; Zagreb, 1. listopada 1879.

189.

Numismatičko otkriće u Novih Jankovcih – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 4, str. 122; Zagreb, 1. listopada 1879.

– U rubrici: Razne viesti.

190.

Numismatische Blätter – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 4, str. 122; Zagreb, 1. listopada 1879.

– U rubrici: Razne viesti.

191.

Nadpis iz srednje dobe – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologiškoga društva, I, br. 4, str. 123; Zagreb, 1. listopada 1879.

– U rubrici: Razne viesti.

192.

[Mletačka povijest A. Fr. Gfrörera] – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologiškoga društva, I, br. 4, str. 123; Zagreb, 1. listopada 1879.

– U rubrici: Razne viesti.

1880.**193.**

Commissiones et relationes Venetae. Collegit et digessit Simeon Ljubić, eiusdem Academiae socius ordinarius. Tomus III, Annorum 1553–1571. – Simeon Ljubić

Sumptibus Academiae scientiarum et artium, Zagrabiae, 1880. – br. str.: VI + 300.

– Skupna naslovna stranica: »Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium. Edidit Academia scientiarum et artium Slavorum Meridionalium. Volumen undecimum, Ex officine societatis typographicae, Zagrabiae, 1880«.

194.

O odnošajih medju republikom Mletačkom i Dubrovačkom od početka XVI. stoljeća do njihove propasti. (Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 19. travnja 1879.). Pravi član S. Ljubić – S. Ljubić

Rad JAZU, knj. LIII, str. 94–185; knj. LIV, str. 62–159; Zagreb, 1880.

195.

Marijana Bolice Kotoranina Opis Sanžakata Skadarskoga od godine 1614. Priobćio u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 7. veljače 1880. Pravi član prof. Sime Ljubić – Sime Ljubić

Starine, knj. XII, str. 164–205; Zagreb, 1880.

– Sadrži i izvješće o Albaniji »Relazione dell' Albania e sue città, fiumi, monti, laghi, piani, confini etc. fatta l' anno 1570«.

196.

Topusko (Ad fines) – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, II, br. 1, str. 1–11; br. 2, str. 34–42; Zagreb, 1. siječnja i 1. travnja 1880.

197.

Pisani spomenici izkopani u Sisku od arkeol. društva *Siscia* tečajem god. 1878. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, II, br. 1, str. 11–12; Zagreb, 1. travnja 1880.

198.

Rimski novci carski zem. muzeja u Zagrebu, kojih nema u Cohenu ili se u čem od njegovih razlikuju – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 1, str. 22–24; br. 2, str. 58–59; Zagreb, 1. siječnja i 1. travnja 1879.; II, br. 1, str. 20–21; br. 2, str. 45–47; br. 4, str. 120–122; Zagreb, 1. siječnja, 1. travnja i 1. listopada 1880.; III, br. 2, str. 49–50; Zagreb, 1. travnja 1881.; IV, br. 3, str. 80–88; br. 4, str. 113–116; Zagreb, 1. srpnja i 1. listopada 1882.; V, br. 1, str. 17–18; br. 3, str. 83–88; Zagreb, 1. siječnja, 1. travnja i 1. srpnja 1883.; IX, br. 2, str. 44–46; Zagreb, 1. travnja 1887.; X, br. 3, str. 81–84; Zagreb, 1. srpnja 1888.; XIV, br. 4, str. 106–109; Zagreb, 1. listopada 1892.

199.

Primjetbe na »prilog tumačenju dragulja«. (V. *Viestnik* 1879. br. 3 i 4) – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, II, br. 1, str. 21–24; br. 2, str. 47–58; br. 3, str. 81–90; Zagreb, 1. siječnja, 1. travnja i 1. srpnja 1880.

200.

Hrvat. arkeolog. društvo – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, II, br. 1, str. 24; Zagreb, 1. siječnja 1880.

– U rubrici: Razne vesti.

201.

Documenti per la storia della Zecca Veneta – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, II, br. 1, str. 24; Zagreb, 1. siječnja 1880.

– U rubrici: Razne vesti.

202.

Odkriće iz predhistoričke dobe – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, II, br. 1, str. 25–26; Zagreb, 1. siječnja 1880.

– U rubrici: Razne vesti.

203.

Odkriće predhistoričko – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva, II, br. 1, str. 26; Zagreb, 1. siječnja 1880.

– U rubrici: Razne vesti.

204.

O starom bosanskom grbu – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva, II, br. 1, str. 26–27; Zagreb, 1. siječnja 1880.

– U rubrici: Razne vesti.

205.

Stećci – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva, II, br. 1, str. 27–28; Zagreb, 1. siječnja 1880.

– U rubrici: Razne vesti.

206.

Starine u Starom Gradu na Hvaru u Dalmaciji – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva, II, br. 1, str. 28; Zagreb, 1. siječnja 1880.

– U rubrici: Razne vesti.

207.

Nadpisi – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva, I, br. 1, str. 21–22; Zagreb, 1. siječnja 1879.; II, br. 2, str. 43–44; br. 3, str. 72–76; br. 4, str. 101–103; Zagreb, 1. travnja, 1. srpnja i 1. listopada 1880.

208.

Nabave arkeolog. odijela zem. muzeja – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva, II, br. 2, str. 59–60; Zagreb, 1. travnja 1880.

209.

Bosansko arheološko društvo i bosanski muzej u Sarajevu – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva, II, br. 2, str. 60–61; Zagreb, 1. travnja 1880.

– U rubrici: Razne vesti.

210.

Nadpis Krsta Frankopana i njegove žene Apolonije, u Mletcih – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, II, br. 2, str. 61–62; Zagreb, 1. travnja 1880.

– U rubrici: Razne viesti.

211.

Voda iz drugoga stoljeća po Is. u grobu sačuvana – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, II, br. 2, str. 62; Zagreb, 1. travnja 1880.

– U rubrici: Razne viesti.

212.

Srb u gornjoj Krajini, i njegova okolica – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, II, br. 2, str. 62–63; Zagreb, 1. travnja 1880.

– U rubrici: Razne viesti.

213.

Dr. Fligier, Ethnologische Entdeckungen im Rhodope Gebirge (Mittheil. d. anth. Gesell. in Wien 1879 Nr. 7). – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, II, br. 2, str. 63–64; Zagreb, 1. travnja 1880.

– U rubrici: Razne viesti.

214.

Razne viesti – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, II, br. 2, str. 60–64; Zagreb, 1. travnja 1880.

– Sadrži i ostale vijesti:

Odličan dar, str. 60.

Izvešće hrv. ark. društva za god. 1879., str. 60.

Ravnatelj arkeol. odiela zem. muzeja, str. 61.

215.

Nekoliko glagolskih nadpisa iz Grižana u Vinodolu – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, II, br. 3, str. 70–71; Zagreb, 1. srpnja 1880.

216.

Panonski kipari za cara Galerija – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, II, br. 3, str. 80–81; Zagreb, 1. srpnja 1880.

217.

Odkriće blaga u Starih Jankovcih vukovarske podžupanije – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, II, br. 3, str. 92–93; Zagreb, 1. srpnja 1880.

– U rubrici: Razne viesti.

218.

Izkapanje sbigova (mogila) kod Starih Jankovaca – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, II, br. 3, str. 93–94; Zagreb, 1. srpnja 1880.

– U rubrici: Razne viesti.

219.

Ostanci rimskoga vodovoda blizu Petrinje – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, II, br. 3, str. 94; Zagreb, 1. srpnja 1880.

– U rubrici: Razne viesti.

220.

Zadarski vladin arkiv – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, II, br. 3, str. 94–95; Zagreb, 1. srpnja 1880.

– U rubrici: Razne viesti.

221.

Jeton kneza Aleksandra I. Bugarskoga – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, II, br. 3, str. 95; Zagreb, 1. srpnja 1880.

– U rubrici: Razne viesti.

222.

Archaeol.-epigr. Mittheilungen aus Oesterreich – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, II, br. 3, str. 95–96; Zagreb, 1. srpnja 1880.

– U rubrici: Razne viesti.

223.

Arkeološki crtice iz moga putovanja po nekojih predjelih Podravine i Zagorja god. 1879. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, II, br. 4, str. 110–120; Zagreb, 1. listopada 1880.

224.

Selitba arkeol. odjela zem. muzeja – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, II, br. 4, str. 123; Zagreb, 1. listopada 1880.

225.

Odkriće predhistoričko – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, II, br. 4, str. 123–124; Zagreb, 1. listopada 1880.

– U rubrici: Razne vesti.

226.

Odkriće rimskih novaca u bosanskom Brodu – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, II, br. 4, str. 124; Zagreb, 1. listopada 1880.

– U rubrici: Razne vesti.

227.

Nadpis iz XII. stoljeća u Zemuniku – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, II, br. 4, str. 124–125; Zagreb, 1. listopada 1880.

– U rubrici: Razne vesti.

228.

Odkriće prevažnoga hrvatskoga rukopisa – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, II, br. 4, str. 125; Zagreb, 1. listopada 1880.

– U rubrici: Razne vesti.

229.

Važan italijansko-dubrovački papirni rukopis u knjižnici g. Velimira Gaja – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, II, br. 4, str. 125–126; Zagreb, 1. listopada 1880.

– U rubrici: Razne vesti.

230.

Tri naša ljubitelja starina, uspomena vriedna – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, II, br. 4, str. 126; Zagreb, 1. listopada 1880.

– U rubrici: Razne vesti.

231.

Starine iz Arabije za arkeol. sbirke zem. muzeja – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, II, br. 4, str. 126; Zagreb, 1. listopada 1880.

– U rubrici: Razne vesti.

232.

Osobiti dar zem. arkeol. muzeju – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, II, br. 4, str. 126–127; Zagreb, 1. listopada 1880.

233.

L' Istria. Note storiche di Carlo de Franceschi. Parenzo 1879. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, II, br. 4, str. 127; Zagreb, 1. listopada 1880.

– U rubrici: Kritika.

234.

Nješto o osječkom muzeju – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, II, br. 4, str. 127–128; Zagreb, 1. listopada 1880.

– U rubrici: Kritika.

235.

Bullettino di Archeologia e Storia Dalmata per cura di M. prof. Glavinić e cons. G. Alačević – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, II, br. 4, str. 128; Zagreb, 1. listopada 1880.

– U rubrici: Kritika.

1881.

236.

O odnošajih medju Republikom Mletačkom i Dubrovačkom. Od početka VIII. stoljeća do njihove propasti. Razprava prof. S. Ljubića. (Preštampano iz *Rada Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.*) – S. Ljubić

Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1881. – br. str.: [1 l.] + 44–122.*

237.

II. *O odnošajih medju Dubrovčani i Mletčani za ugar.-hrv. vladanja u Dubrovniku. (Od god. 1358. do god. 1526.).* Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 8. veljače 1871. Pravi član Sime Ljubić. – Sime Ljubić
Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1881. – br. str. 69.*

238.

III. *O odnošajih medju republikom mletačkom i dubrovačkom od početka XVI. stoljeća do njihove propasti* – Sime Ljubić
Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1881. – br. str.: 189.*
- P. o. iz Rada, knj. LIII. i LIV.

239.

Borba za glagolicu na Lošinju. Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 28. travnja 1880. Pravi član S. Ljubić – S. Ljubić
Rad JAZU, knj. LVII, str. 150–187; Zagreb, 1881.

240.

Izvještaj gosp. la Maire, francezkoga konsula u Koronu, o Dubrovačkoj republici. Priobćio u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 28. travnja 1880. Pravi član S. Ljubić – S. Ljubić
Starine, knj. XIII, str. 39–118; Zagreb, 1881.

241.

Prva otkrića iz kamenite dobe u Dalmaciji – S. Ljubić
Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 1, str. 1–11 + [1 tabla]; Zagreb, 1. siječnja 1881.

242.

Predhistoričke starine u Prozoru i u Brlogu – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 1, str. 11–14; Zagreb, 1. siječnja 1881.

243.

Nadpisi iz srednjega doba – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 1, str. 24–25; Zagreb, 1. siječnja 1881.

244.

Vladina naredba o sačuvanju starina – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologiškoga društva, III, br. 1, str. 25; Zagreb, 1. siječnja 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

245.

Hrv. arkeol. društvo – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologiškoga društva, III, br. 1, str. 25–26; Zagreb, 1. siječnja 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

246.

Ravnateljstvo ark. odjela nar. muzeja – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologiškoga društva, III, br. 1, str. 26; Zagreb, 1. siječnja 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

247.

Naredba c. kr. glav. zapovjedništva u Zagrebu – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologiškoga društva, III, br. 1, str. 26; Zagreb, 1. siječnja 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

248.

Selitba arkeol. odjela nar. zem. muzeja – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologiškoga društva, III, br. 1, str. 26–27; Zagreb, 1. siječnja 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

249.

Veoma riedak dar nar. arkeol. muzeju – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologiškoga društva, III, br. 1, str. 27; Zagreb, 1. siječnja 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

250.

Izkapanja arkeologiškoga društva »SISCIA« – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologiškoga društva, III, br. 1, str. 27; Zagreb, 1. siječnja 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

251.

Ruski arkeologički zavod u Atini – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 1, str. 28; Zagreb, 1. siječnja 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

252.

Gospodinu V. Jagiću! – Prof. S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 1, str. 28–32; Zagreb, 1. siječnja 1881.

253.

Arkeologička izprava – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 2, str. 44–47; Zagreb, 1. travnja 1881.

– Autor iz sadržaja.

254.

Alveria – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 2, str. 47–49; Zagreb, 1. travnja 1881.

255.

Rimski novci carski zem. muzeja u Zagrebu, kojih nema u Cohenu ili se u čem od njegovih razlikuju – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 1, str. 22–24; br. 2, str. 58–59; Zagreb, 1. siječnja i 1. travnja 1879.; II, br. 1, str. 20–21; br. 2, str. 45–47; br. 4, str. 120–122; Zagreb, 1. siječnja, 1. travnja i 1. listopada 1880.; III, br. 2, str. 49–50; Zagreb, 1. travnja 1881.; IV, br. 3, str. 80–88; br. 4, str. 113–116; Zagreb, 1. srpnja i 1. listopada 1882.; V, br. 1, str. 17–18; br. 3, str. 83–88; Zagreb, 1. siječnja, 1. travnja i 1. srpnja 1883.; IX, br. 2, str. 44–46; Zagreb, 1. travnja 1887.; X, br. 3, str. 81–84; Zagreb, 1. srpnja 1888.; XIV, br. 4, str. 106–109; Zagreb, 1. listopada 1892.

256.

Memorie storiche sulle Bocche di Cattaro di Giuseppe Gelcich. Zara 1880. 207 strana u 8. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 2, str. 50–54; Zagreb, 1. travnja 1881.

– U rubrici: Kritika.

257.

Staro-ilirski novci – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 2, str. 55; Zagreb, 1. travnja 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

258.

Archaeologisch-Epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 2, str. 55–56; Zagreb, 1. travnja 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

259.

Neizdan novac Gallienov – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 2, str. 56–57; Zagreb, 1. travnja 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

260.

Starine u Borovu – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 2, str. 57; Zagreb, 1. travnja 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

261.

Slavonski nadpis iz Bosne – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 2, str. 57; Zagreb, 1. travnja 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

262.

Naš nemar u sačuvanju starih spomenika – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 2, str. 58–59; Zagreb, 1. travnja 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

263.

Kako se nagradjuju arkeološke razprave u izobraženom svijetu – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 2, str. 59; Zagreb, 1. travnja 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

264.

De Illyrico Caesariburque Illyricis Dialogorum lib. VII – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 2, str. 59–60; Zagreb, 1. travnja 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

265.

Ueber einen Kesselwagen aus Bronze aus einem Hügelgrab von Glasinac in Bosnien – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 2, str. 60; Zagreb, 1. travnja 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

266.

Ueber einen prähistorischen Schmuck aus Essegg – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 2, str. 60; Zagreb, 1. travnja 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

267.

Razne vesti – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 2, str. 55–60; Zagreb, 1. travnja 1881.

– Sadrži i ostale vijesti:

Usljed dozvole Njegovog cesarsko i kraljevsko apostolskog Veličanstva, str. 55.

Glavna skupština hrv. arkeol. društva, str. 55.

Odličan dar ark. muzeju, str. 56.

268.

O njekojih nedavno nadjenih ilirskih pjenezih. Po Arturu I. Evansu – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 3, str. 65–68; br. 4, str. 99–108 + [2 table]; Zagreb, 1. srpnja i 1. listopada 1881.; IV, br. 1, str. 23–25; br. 2, str. 38–48; Zagreb, 1. siječnja i 1. travnja 1882.

– U sadržaju se kao prevoditelj navodi Šime Ljubić.

269.

Rimski nadpis u Osjeku izkopan – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 3, str. 84–85; Zagreb, 1. srpnja 1881.

270.

Oberalbanien und seine Liga. Ethnographisch-politisch geschildert von Spiridion Gopčević. Leipzig 1881. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 3, str. 90; Zagreb, 1. srpnja 1881.

– U rubrici: Kritika.

271.

Alterhümer der Hercegovina. Von Moriz Hoernes (Mit 34 Abbildungen. Wien 1881. (Aus dem Jahrgange 1880 der Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der K. Akademie der Wissenschaften (XCVII. Bd. II. Heft.) – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 3, str. 90–91; Zagreb, 1. srpnja 1881.

– U rubrici: Kritika.

272.

K biografii Pavla Sarpi neizdani document iz venecianskoga arkiva. Kazan 1880²) – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 3, str. 91–92; Zagreb, 1. srpnja 1881.

– U rubrici: Kritika.

273.

Vis. c. kr. glav. zapovjedništvo u Zagrebu – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 3, str. 92; Zagreb, 1. srpnja 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

274.

Sl. zastupstvo pl. občine kotara turopoljskoga – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 3, str. 92; Zagreb, 1. srpnja 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

275.

Arkeologička izkapanja u Bakru – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 3, str. 92–94; Zagreb, 1. srpnja 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

276.

Arkeologička izkapanja u Sisku – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 3, str. 94–96; Zagreb, 1. srpnja 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

277.

Rimski sarkofag izkopan slučajno u Vinkovcih – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 3, str. 96; Zagreb, 1. srpnja 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

278.

Starine dubrovačko-hercegovačke – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 3, str. 96; Zagreb, 1. srpnja 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

279.

Pravi tumač jedne Porphyrogenitove izreke prevažne za našu povjest – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 3, str. 96; Zagreb, 1. srpnja 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

280.

Privoljski nadpis – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 4, str. 97–99; Zagreb, 1. listopada 1881.

281.

Predhistorički sastanak u Solnogradu – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 4, str. 122; Zagreb, 1. listopada 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

282.

Predhistoričko otkriće – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 4, str. 122; Zagreb, 1. listopada 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

283.

Odličan dar hrv. ark. nar. muzeju – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 4, str. 122; Zagreb, 1. listopada 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

284.

Numismatičko otkriće u Mitrovici – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 4, str. 122; Zagreb, 1. listopada 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

285.

Numismatičko otkriće u Svinjarevcih – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 4, str. 122–123; Zagreb, 1. listopada 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

286.

Nješto o osječkom muzeju. Piše And. Kodrić. U Osieku god. 1881. (gimnaz. program) – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 4, str. 123–124; Zagreb, 1. listopada 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

287.

Korčulanske starine – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 4, str. 124–125; Zagreb, 1. listopada 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

288.

Izkapanja arkeologička na Solinu – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 4, str. 125; Zagreb, 1. listopada 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

289.

Knjiga hvarskoga pisca tiskana još g. 1477, do sada nepoznata – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 4, str. 125–126; Zagreb, 1. listopada 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

290.

Vražji popečak – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 4, str. 126; Zagreb, 1. listopada 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

291.

Priznanje vis. kralj. zem. vlade za one, koji su podupirali arkeol. izkapanja u Bakru – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 4, str. 126; Zagreb, 1. listopada 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

292.

Opet g. V. Jagić o uredniku Viestnika – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 4, str. 126–127; Zagreb, 1. listopada 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

293.

Arkeolog. sastanak u Tiflisu – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 4, str. 127; Zagreb, 1. listopada 1881.

– U rubrici: Razne vesti.

1882.**294.**

Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike. Skupio i uredio Sime Ljubić, prvi član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti itd. Knjiga VII. Od godine 1412 do 1420. – Sime Ljubić

Na sviet izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, U Knjižari Lavoslava Hartmana na prodaju, U Zagrebu, 1882. – br. str.: XIII + 325.

– Skupna naslovna stranica: »Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium. Edidit Academia scientiarum et artium Slavorum Meridionalium. Volumen duodecimum, Zagrabiae 1882. Ex Officina Societatis typographicae«.

295.

Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardonae, et civitatis et insulae Lesinae. Opera prof. Simeonis Ljubić – Simeonis Ljubić

Officina societatis typographicae, Zagrabiae, 1882–3. – br. str.: IX + 618 + [1 tabla]

– »Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium. Edit Academia scientiarum et artium Slavorum Meridionalium. Pars I. Statuta et leges. Vol. III, Apud Leop. Hartman (Kugli et Deutsch), Zagrabiae, 1882–3«.

296.

Skadarski zemljišnik od god. 1416. Priobćio u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti iu umjetnosti dne 10. studenoga 1881. Pravi član Sime Ljubić – Sime Ljubić
Starine, knj. XIV, str. 30–57; Zagreb, 1882.

297.

Arkeologičko izkapanje u Bakru – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 1, str. 1–9; br. 2, str. 48–54; br. 3, str. 66–77 + [4 table]; Zagreb, 1. siječnja, 1. travnja i 1. srpnja 1882.

298.

Putopisne arkeologičke bilježke od Ogulina do Prozora – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 1, str. 12–23; Zagreb, 1. siječnja 1882.

299.

O njekojih nedavno nadjenih ilirskih pjenezih. Po Arturu I. Evansu – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, III, br. 3, str. 65–68; br. 4, str. 99–108 + [2 table]; Zagreb, 1. srpnja i 1. listopada 1881.; IV, br. 1, str. 23–25; br. 2, str. 38–48; Zagreb, 1. siječnja i 1. travnja 1882.
– U sadržaju se kao prevoditelj navodi Šime Ljubić.

300.

Naredba sviet. bana kao kr. povjerenika – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 1, str. 29–30; Zagreb, 1. siječnja 1882.
– U rubrici: Razne viesti.

301.

Dar arkeolog. muzeju – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 1, str. 30; Zagreb, 1. siječnja 1882.
– U rubrici: Razne viesti.

302.

Rimske cigle povaljenim pismom – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 1, str. 30; Zagreb, 1. siječnja 1882.
– U rubrici: Razne viesti.

303.

Znatan prirast naše egipatske sbirke – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 1, str. 30; Zagreb, 1. siječnja 1882.

– U rubrici: Razne vesti.

304.

Bosanski grbovi – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 1, str. 30–31; Zagreb, 1. siječnja 1882.

– U rubrici: Razne vesti.

305.

Numismatička opazka – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 1, str. 31; Zagreb, 1. siječnja 1882.

– U rubrici: Razne vesti.

306.

Arkeologičko otkriće u Sisku – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 1, str. 31; Zagreb, 1. siječnja 1882.

– U rubrici: Razne vesti.

307.

Slovinac – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 1, str. 31–32; Zagreb, 1. siječnja 1882.

– U rubrici: Razne vesti.

308.

Sjekira iz predhistoričke dobe – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 1, str. 32; Zagreb, 1. siječnja 1882.

– U rubrici: Razne vesti.

309.

Staro-srbska listina neizdana – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 1, str. 32; Zagreb, 1. siječnja 1882.

– U rubrici: Razne vesti.

310.

Munjavački nadpis – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva, IV, br. 2, str. 54–56; Zagreb, 1. travnja 1882.

311.

Pur si muove – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva, IV, br. 2, str. 58; Zagreb, 1. travnja 1882.

– U rubrici: Razne viesti.

312.

Dar zem. nar. muzeju – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva, IV, br. 2, str. 58; Zagreb, 1. travnja 1882.

– U rubrici: Razne viesti.

313.

Starine u Mitrovici – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva, IV, br. 2, str. 58–59; Zagreb, 1. travnja 1882.

– U rubrici: Razne viesti.

314.

Starine u Dalmaciji – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva, IV, br. 2, str. 59; Zagreb, 1. travnja 1882.

– U rubrici: Razne viesti.

315.

Starine u Trsatu – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva, IV, br. 2, str. 59; Zagreb, 1. travnja 1882.

– U rubrici: Razne viesti.

316.

O starinah, koje bi na svjetlo izaći mogle prigodom gradjenja željezničke pruge iz Novog Sada u Zemun i Mitrovicu. Br. 1077. – 1881. Okružnica¹). – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva, IV, br. 2, str. 59–60; Zagreb, 1. travnja 1882.

– U rubrici: Razne viesti.

317.

Starine u Sisku – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 2, str. 61; Zagreb, 1. travnja 1882.

– U rubrici: Razne viesti.

318.

МОРАВИЯ и МАДЪЯРЫ съ половины IX до начала X вѣка. к. я. грота. Санктпетербургъ 1881. 436 str. u vel. 8° – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 2, str. 61–62; Zagreb, 1. travnja 1882.

– U rubrici: Viesti bibliografičke.

319.

ТИМОӨЕЯ ФЛОРИНСКАГО ЮЖНЫЕ СЛАВЯНЕ И ВИЗАНТИЯ ВОВТОРОЙ ЧЕТВЕРТИ XIV БѢКА. С. Петербургъ. 1882. Dvie knjige u 8° – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 2, str. 62; Zagreb, 1. travnja 1882.

– U rubrici: Viesti bibliografičke.

320.

La province romaine de Dalmatie, par Henri Cons. Montpellier 1882. 415 str. u 8° – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 2, str. 62; Zagreb, 1. travnja 1882.

– U rubrici: Viesti bibliografičke.

321.

Die Entstehung Kroatiens od Fridrika Pesty. Pest 1882. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 2, str. 63; Zagreb, 1. travnja 1882.

– U rubrici: Viesti bibliografičke.

322.

Bazilika sv. Klimenta u Rimu. Poviestno-arkeologičke crtice. Napisa ih D. Frano prof. Bulić prigodom sveslavenskog hodočašća u Rim. Zadar 1881. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 2, str. 63; Zagreb, 1. travnja 1882.

– U rubrici: Viesti bibliografičke.

323.

Archivio storico per Trieste, l' Istria ed il Trentino diretto da S. Morpurgo ed A. Zenatti. Roma agos. 1881. Vol. I. fasc. 1. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 2, str. 63; Zagreb, 1. travnja 1882.

– U rubrici: Vesti bibliografske.

324.

Die Kroaten im Königreiche Kroatien und Slavonien. Von Josef Starè. Wien und Teschen 1882. 153. str. u 8° – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 2, str. 64; Zagreb, 1. travnja 1882.

– U rubrici: Vesti bibliografske.

325.

Poviest Bosne do propasti kraljevstva. Napisao ju po prvih izvorih Vjek. Klaić. Zagreb 1882. Ciena 2 for. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 2, str. 64; Zagreb, 1. travnja 1882.

– U rubrici: Vesti bibliografske.

326.

Djelovanje Franjevaca u Bosni i Hercegovini za prvih šest vjekova njihova boravka. Nacrtao Fra Mijo Vjen. Batinić bosanski Franjevac. Svezka I. Vikarija (1285–1517). U Zagrebu 1881 155 str. u 8°. Ciena 80 nč. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 2, str. 64; Zagreb, 1. travnja 1882.

– U rubrici: Vesti bibliografske.

327.

Kroatische Revue – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 2, str. 64; Zagreb, 1. travnja 1882.

– U rubrici: Vesti bibliografske.

328.

Sisački nadpis – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 3, str. 65–66; Zagreb, 1. srpnja 1882.

329.

Rimski nadpisi u vrtu gospoje Kapor u Korčuli – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 3, str. 77–79; Zagreb, 1. srpnja 1882.

330.

Rimski novci carski zem. muzeja u Zagrebu, kojih nema u Cohenu ili se u čem od njegovih razlikuju – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 1, str. 22–24; br. 2, str. 58–59; Zagreb, 1. siječnja i 1. travnja 1879.; II, br. 1, str. 20–21; br. 2, str. 45–47; br. 4, str. 120–122; Zagreb, 1. siječnja, 1. travnja i 1. listopada 1880.; III, br. 2, str. 49–50; Zagreb, 1. travnja 1881.; IV, br. 3, str. 80–88; br. 4, str. 113–116; Zagreb, 1. srpnja i 1. listopada 1882.; V, br. 1, str. 17–18; br. 3, str. 83–88; Zagreb, 1. siječnja, 1. travnja i 1. srpnja 1883.; IX, br. 2, str. 44–46; Zagreb, 1. travnja 1887.; X, br. 3, str. 81–84; Zagreb, 1. srpnja 1888.; XIV, br. 4, str. 106–109; Zagreb, 1. listopada 1892.

331.

Novo otkriće predmeta iz kamenite dobe na otoku Hvaru u Dalmaciji – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 3, str. 89–90; Zagreb, 1. srpnja 1882.

– U rubrici: Razne vesti.

332.

Starine iz bakrenoga doba – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 3, str. 90; Zagreb, 1. srpnja 1882.

– U rubrici: Razne vesti.

333.

Slučajno otkriće predmeta iz željezne dobe – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 3, str. 90–91; Zagreb, 1. srpnja 1882.

– U rubrici: Razne vesti.

334.

Mumija sa napisanimi poveljama našega nar. muzeja – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 3, str. 91; Zagreb, 1. srpnja 1882.

– U rubrici: Razne vesti.

335.

Odkriće rimskih starina u Gornjem Muću – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 3, str. 91; Zagreb, 1. srpnja 1882.

– U rubrici: Razne viesti.

336.

Starine na Korčuli – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 3, str. 91–92; Zagreb, 1. srpnja 1882.

– U rubrici: Razne viesti.

337.

Sbirka starih nadpisa u arkeolog. odjelu zem. muzeja – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 3, str. 92; Zagreb, 1. srpnja 1882.

– U rubrici: Razne viesti.

338.

Liepi dar hrv. nar. muzeju – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 3, str. 92; Zagreb, 1. srpnja 1882.

– U rubrici: Razne viesti.

339.

Još i danas naše starine putuju u Beč i to na dar – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 3, str. 92; Zagreb, 1. srpnja 1882.

– U rubrici: Razne viesti.

340.

Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung u. Erhaltung der Kunst- u. Historischen Denkmale. 1882 VIII. Bd. 1 u. 2 Heft – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 3, str. 92–93; Zagreb, 1. srpnja 1882.

– U rubrici: Razne viesti.

341.

Biblioteka za povjest dalmatinsku, upravljena od I. Gelčića – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 3, str. 93; Zagreb, 1. srpnja 1882.

– U rubrici: Razne vesti.

342.

Fligier Cornelius. Die Urzeit von Hellas und Italien. Ethnologische Forschungen (Archiv für Anthropologie. Vol. XIII. pag. 433. Braunschweig 1881. p. 50. 4°) – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 3, str. 93–94; Zagreb, 1. srpnja 1882.

– U rubrici: Razne vesti.

343.

Archeografo Triestino – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 3, str. 94–95; Zagreb, 1. srpnja 1882.

– U rubrici: Razne vesti.

344.

Bullettino di archeologia e storia Dalmata per cura di M. prof. Glavinić e cons. G. Alačević. Anno III. IV. Spalato 1880. 1881. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 3, str. 95; Zagreb, 1. srpnja 1882.

– U rubrici: Razne vesti.

345.

Izpravci – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 3, str. 96; Zagreb, 1. srpnja 1882.

– U rubrici: Razne vesti.

346.

U Hrvatskoj najstariji spomenik gotičkoga stila – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 4, str. 123–124; Zagreb, 1. listopada 1882.

– U rubrici: Razne vesti.

347.

Zlatni novci našasti ovoga ljeta blizu Baške na otoku Krku – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IV, br. 4, str. 124–126; Zagreb, 1. listopada 1882.

– U rubrici: Razne vesti.

348.

Gradsko vieće u Sisku kao Moecenas arheološkičke znanosti – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheološkičkoga društva, IV, br. 4, str. 126–127; Zagreb, 1. listopada 1882.

– U rubrici: Razne viesti.

349.

Kotlovi u živcu kamenu – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheološkičkoga društva, IV, br. 4, str. 127; Zagreb, 1. listopada 1882.

– U rubrici: Razne viesti.

350.

Ostanci starodavnoga grada – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheološkičkoga društva, IV, br. 4, str. 127; Zagreb, 1. listopada 1882.

– U rubrici: Razne viesti.

351.

Dubrovačka epigrafija – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheološkičkoga društva, IV, br. 4, str. 127; Zagreb, 1. listopada 1882.

– U rubrici: Razne viesti.

352.

Dva rezbara iz Šibenika, do sada nepoznata – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheološkičkoga društva, IV, br. 4, str. 127–128; Zagreb, 1. listopada 1882.

– U rubrici: Razne viesti.

353.

Die italienischen Schaumünzen des fünfzehnten Jahrhunderts (1430–1530). Ein Beitrag zur Kunstgeschichte von Dr. Julius Friedlaender Director des königl. Münzkabinetts. Berlin 1882. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheološkičkoga društva, IV, br. 4, str. 128; Zagreb, 1. listopada 1882.

– U rubrici: Razne viesti.

1883.**354.**

Mletačka Republika i hrvatski jezik – S. Ljubić
Pozor, br. 73, str. 1–2; Zagreb, 30. ožujka 1883.

355.

Mletačka republika i hrvatski jezik – S. Ljubić
Narodni list (Il Nazionale), XXII, br. 25, str. 1; Zadar, 4. travnja 1883.

356.

Novi izvori za Dalmatinsku epigrafiju. Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 21. lipnja 1882. Pravi član Sime Ljubić – Sime Ljubić
Rad JAZU, knj. LXV, str. 129–154; Zagreb, 1883.

357.

Poslanice dubrovačke na mletačku republiku. Priobćio u sjednici filologičko-historičkoga razreda dne 19. travnja 1882. Pravi član prof. S. Ljubić – S. Ljubić
Starine, knj. XV, str. 1–94; Zagreb, 1883.

358.

Andautonia (Šćitarjevo) i započetak izkapanja od strane nar. zem. muzeja na onom tlu. (S 1 skicom) – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 1, str. 1–13; Zagreb, 1. siječnja 1883.

359.

Rimski novci carski zem. muzeja u Zagrebu, kojih nema u Cohenu ili se u čem od njegovih razlikuju – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 1, str. 22–24; br. 2, str. 58–59; Zagreb, 1. siječnja i 1. travnja 1879.; II, br. 1, str. 20–21; br. 2, str. 45–47; br. 4, str. 120–122; Zagreb, 1. siječnja, 1. travnja i 1. listopada 1880.; III, br. 2, str. 49–50; Zagreb, 1. travnja 1881.; IV, br. 3, str. 80–88; br. 4, str. 113–116; Zagreb, 1. srpnja i 1. listopada 1882.; V, br. 1, str. 17–18; br. 3, str. 83–88; Zagreb, 1. siječnja, 1. travnja i 1. srpnja 1883.; IX, br. 2, str. 44–46; Zagreb, 1. travnja 1887.; X, br. 3, str. 81–84; Zagreb, 1. srpnja 1888.; XIV, br. 4, str. 106–109; Zagreb, 1. listopada 1892.

360.

Basilika sv. Synerotesa u Mitrovici – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 1, str. 19; Zagreb, 1. siječnja 1883.

361.

Rimski nadpis kod Stona – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 1, str. 26; Zagreb, 1. siječnja 1883.

– U rubrici: Razne vesti.

362.

Izkapanja u Mitrovici – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 1, str. 26–27; Zagreb, 1. siječnja 1883.

– U rubrici: Razne vesti.

363.

Starine u istočnoj Dalmaciji i u Hercegovini – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 1, str. 27; Zagreb, 1. siječnja 1883.

– U rubrici: Razne vesti.

364.

Nješto o Krku – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 1, str. 27–28; Zagreb, 1. siječnja 1883.

– U rubrici: Razne vesti.

365.

Don Giulio Clovio principe dei miniatori, notizie e documenti inediti per. A. Bertolotti. Modena 1882. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 1, str. 28–31; Zagreb, 1. siječnja 1883.

– U rubrici: Razne vesti.

366.

Oporuka Marka Marulića – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 1, str. 31; Zagreb, 1. siječnja 1883.

– U rubrici: Razne vesti.

367.

Storia del Montenero (Cernagora) da' tempi antichi fino a' nostri di, di Giacomo Chiudina. Spalato 1882. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 1, str. 31; Zagreb, 1. siječnja 1883.

– U rubrici: Razne vesti.

368.

Delle istituzioni marittime e sanitarie della repubblica di Ragusa. Informazione storica documentata del prog. Giuseppe Gelcich. Trieste 1882. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 1, str. 31–32; Zagreb, 1. siječnja 1883.

– U rubrici: Razne vesti.

369.

Cenni storico-statistici sulle saline di Pirano del prof. Emanuele Nicolich. Trieste 1882. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 1, str. 32; Zagreb, 1. siječnja 1883.

– U rubrici: Razne vesti.

370.

Razne vesti – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 1, str. 26–32; Zagreb, 1. siječnja 1883.

–Sadrži i ostale vijesti:

Odlikovanja, str. 26.

Zapisnik odborske sjednice hrv. arkeol. društva, str. 26.

Nada, list za zabavu i pouku. U Spljetu, str. 32.

Slovinac, str. 32.

371.

Arkeologička izkapanja na Petrovačkoj gradini u Sriemu, gdje tobož starorimska Bassianis – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 2, str. 33–49; br. 3, str. 3, str. 65–70 + [1 slika i tabla]; Zagreb, 1. travnja i 1. srpnja 1883.

372.

Prinosak k iztraživanju predmeta predhistoričke kamenite dobe u Dalmaciji i u Hrvatskoj – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 2, str. 49–52; Zagreb, 1. travnja 1883.

373.

Znameniti dar hrv. arkeol. društvu – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 2, str. 62–63; Zagreb, 1. travnja 1883.

– U rubrici: Razne viesti.

374.

Znatniji darovi ovih dana prikazani ark. odjelu nar. zem. muzeja u Zagrebu – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 2, str. 63; Zagreb, 1. travnja 1883.

– U rubrici: Razne viesti.

375.

Priznanje u inozemstvu znanstvenoga rada našega hrv. ark. društva i nar. ark. muzeja – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 2, str. 63–64; Zagreb, 1. travnja 1883.

– U rubrici: Razne viesti.

376.

Krain, Küstenland und Dalmatien. Geschildert v. Dr. Franz Swida. Wien 1882. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 2, str. 64; Zagreb, 1. travnja 1883.

– U rubrici: Razne viesti.

377.

Hercegovački nadpisi na Radimnji blizu Stoca – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 3, str. 81; Zagreb, 1. srpnja 1883.

378.

Dvie stare narodne izprave – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 3, str. 81–82; Zagreb, 1. srpnja 1883.

379.

Kraljevska milost – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 3, str. 93; Zagreb, 1. srpnja 1883.

– U rubrici: Razne viesti.

380.

Vis. kr. zem. vlada složno s vis. saborom – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 3, str. 93; Zagreb, 1. srpnja 1883.

– U rubrici: Razne vesti.

381.

Izkapanje predhistoričkih starina u Prozoru – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 3, str. 93–94; Zagreb, 1. srpnja 1883.

– U rubrici: Razne vesti.

382.

Iznašašće starogrčkoga nadpisa na Korčuli – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 3, str. 94; Zagreb, 1. srpnja 1883.

– U rubrici: Razne vesti.

383.

Stari novci našasti u Dravi kod Osieka – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 3, str. 94; Zagreb, 1. srpnja 1883.

– U rubrici: Razne vesti.

384.

Još jedno otkriće rimskih novaca i drugih predmeta kod Broda – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 3, str. 94–95; Zagreb, 1. srpnja 1883.

– U rubrici: Razne vesti.

385.

Nova vojnička povelja rimska – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 3, str. 95; Zagreb, 1. srpnja 1883.

– U rubrici: Razne vesti.

386.

Obreta mamutovih kosti – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 3, str. 95; Zagreb, 1. srpnja 1883.

– U rubrici: Razne vesti.

387.

Albanska i slovjenska pisma – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 3, str. 95; Zagreb, 1. srpnja 1883.

– U rubrici: Razne viesti.

388.

Pravo – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 3, str. 96; Zagreb, 1. srpnja 1883.

– U rubrici: Razne viesti.

389.

Di san Tommaso d' Aquino e dell' enciclica aeterni patris di S. S. il sommo pontefice Leone XIII cenni agli aspiranti a sapienza di Dr. Luigi Ces. Pavissich i. r. cons. e ispettore scol. prov. ecc. Venezia 1883. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 3, str. 96; Zagreb, 1. srpnja 1883.

– U rubrici: Razne viesti.

390.

Warasdin-Töplitz in Croatien v. Dr. A. Fodor. Agram 1883 56 str. u 8ni. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 3, str. 96; Zagreb, 1. srpnja 1883.

– U rubrici: Razne viesti.

391.

Djelovanje Franjevaca u Bosni i Hercegovini za prvih šest vjekova njihova boravka. Nacrtao Fra Mijo Vjenceslav Batinić bosanski Franjevac Svezak II. Provincija 1517–1699. U Zagrebu 1883. 186 str. u 8ni – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 3, str. 96; Zagreb, 1. srpnja 1883.

– U rubrici: Razne viesti.

392.

Illustirter Führer durch Dalmatien etc. Wien 1883. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 3, str. 96; Zagreb, 1. srpnja 1883.

– U rubrici: Razne viesti.

393.

Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien. XII. Band. 1882, str. 164. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 3, str. 96; Zagreb, 1. srpnja 1883.

– U rubrici: Razne vesti.

394.

Sustjepan kod Solina. Rimski nadpis u Sućurcu. Izkapanje starina na Solinu – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 4, str. 99–102; Zagreb, 1. listopada 1883.

395.

Odličan dar nar. zem. muzeju – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 4, str. 122–123; Zagreb, 1. listopada 1883.

– U rubrici: Razne vesti.

396.

Solinska sbirka u nar. zem. arkeol. muzeju – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 4, str. 123–124; Zagreb, 1. listopada 1883.

– U rubrici: Razne vesti.

397.

Starogrčka sbirka nar. zem. muzeja – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 4, str. 124–125; Zagreb, 1. listopada 1883.

– U rubrici: Razne vesti.

398.

Izkapanje starina uz pripomoć nar. zem. arkeol. muzeja i hrv. arkeol. društva – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 4, str. 125–126; Zagreb, 1. listopada 1883.

– U rubrici: Razne vesti.

399.

Popunak rimskoga nadpisa – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, V, br. 4, str. 126; Zagreb, 1. listopada 1883.

– U rubrici: Razne vesti.

400.

Zbirka rimskih novcev nabral na Dernovem pri Leskovcu Franjo Jarc, župnik na Mirni. V Ljubljani 1883. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, V, br. 4, str. 126–127; Zagreb, 1. listopada 1883.

– U rubrici: Razne vesti.

401.

Bezobraznost pod krinkom domorodca – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, V, br. 4, str. 127; Zagreb, 1. listopada 1883.

– U rubrici: Razne vesti.

402.

Odgovor na pakostno zadiranje – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, V, br. 4, str. 127–128; Zagreb, 1. listopada 1883.

– U rubrici: Razne vesti.

1884.

403.

O nepravilnosti naziva »ugarski ili ugarsko-skandinavski skup« u dielbi predhistoričkih predmeta iz bakrene dobe – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, VI, br. 1, str. 1–14 + [2 table]; Zagreb, 1. siječnja 1884.

404.

Nova obreta iz kamene dobe u Dalmaciji – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, VI, br. 1, str. 31; Zagreb, 1. siječnja 1884.

– U rubrici: Razne vesti.

405.

Izkapanje starina na Solinu – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, VI, br. 1, str. 31–32; Zagreb, 1. siječnja 1884.

– U rubrici: Razne vesti.

406.

Dukljanske starine. (S 1 zemljopisnim crtežom) – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, VI, br. 2, str. 33–43 + [1 crtež]; Zagreb, 1. travnja 1884.

407.

Jerko pl. Kambio – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VI, br. 2, str. 63; Zagreb, 1. travnja 1884.

– U rubrici: Razne vesti.

408.

Zrinjskiewa kovnica – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VI, br. 2, str. 63–64; Zagreb, 1. travnja 1884.

– U rubrici: Razne vesti.

409.

Odkriće rimske kule u Mitrovici – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VI, br. 2, str. 64; Zagreb, 1. travnja 1884.

– U rubrici: Razne vesti.

410.

Bosanske starine – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VI, br. 2, str. 64; Zagreb, 1. travnja 1884.

– U rubrici: Razne vesti.

411.

Bullettino di Archeologia e Storia Dalmata – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VI, br. 2, str. 64; Zagreb, 1. travnja 1884.

– U rubrici: Razne vesti.

412.

Baška na otoku Krku – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VI, br. 3, str. 71–74 + [1 slika]; Zagreb, 1. srpnja 1884.

413.

Nadpisi rimski – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VI, br. 3, str. 75; Zagreb, 1. srpnja 1884.

414.

Srpsko arheološko društvo – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VI, br. 3, str. 90; Zagreb, 1. srpnja 1884.

– U rubrici: Razne vesti.

– Naslov na ćirilici.

415.

Starinar – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, VI, br. 3, str. 90; Zagreb, 1. srpnja 1884.

– U rubrici: Razne vesti.

– Naslov na ćirilici.

416.

Uspomene bana Petra Zrinjskog i Fr. Frankopana – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, VI, br. 3, str. 90; Zagreb, 1. srpnja 1884.

– U rubrici: Razne vesti.

417.

O kovnici Nikola Zrinjskoga u Kostajnici – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, VI, br. 3, str. 91; Zagreb, 1. srpnja 1884.

– U rubrici: Razne vesti.

418.

Predhistorična kamena doba – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, VI, br. 3, str. 91–92; Zagreb, 1. srpnja 1884.

– U rubrici: Razne vesti.

419.

Gradina Mrkoševac zvana – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, VI, br. 3, str. 92; Zagreb, 1. srpnja 1884.

– U rubrici: Razne vesti.

420.

Odziv na poziv g. B. – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, VI, br. 3, str. 92–94; Zagreb, 1. srpnja 1884.

– U rubrici: Razne vesti.

421.

Uztuk na smušenjasto zadirkivanje – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VI, br. 3, str. 94–95; Zagreb, 1. srpnja 1884.

– U rubrici: Razne vesti.

422.

Starinski grbovi u Bosni i Hercegovini – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VI, br. 3, str. 95; Zagreb, 1. srpnja 1884.

– U rubrici: Razne vesti.

423.

Di Ragusa e de' monumenti che sono in essa. Memorie e studî di Giuseppe Gelcich – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VI, br. 3, str. 95; Zagreb, 1. srpnja 1884.

– U rubrici: Razne vesti.

424.

Starine naše za nas izgubljene – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VI, br. 3, str. 96; Zagreb, 1. srpnja 1884.

– U rubrici: Razne vesti.

425.

Rušenje starina u bielom Zagrebu – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VI, br. 3, str. 96; Zagreb, 1. srpnja 1884.

– U rubrici: Razne vesti.

426.

Andrija Kodrić – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VI, br. 3, str. 96; Zagreb, 1. srpnja 1884.

– U rubrici: Razne vesti.

427.

Poziv na znanstveni sastanak – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VI, br. 3, str. 96; Zagreb, 1. srpnja 1884.

– U rubrici: Razne vesti.

428.

Opet prof. L. Leger o našem nar. muzeju i o hrv. arkeol. društvu – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VI, br. 3, str. 96; Zagreb, 1. srpnja 1884.

– U rubrici: Razne vesti.

429.

Dvie izprave o velevažnom arkeolog. otkriću na Solinu prošloga stoljeća – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VI, br. 4, str. 116–119; Zagreb, 1. listopada 1884.

430.

Izkapanje starina u Siksu tečajem prošloga lipnja – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VI, br. 4, str. 125–126; Zagreb, 1. listopada 1884.

– U rubrici: Razne vesti.

431.

Zrinjskiewa kovnica – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VI, br. 4, str. 126–127; Zagreb, 1. listopada 1884.

– U rubrici: Razne vesti.

432.

O ovogodišnjem trošenju bečke vlade u arkeologičke svrhe samo u Spljetu i Solinu – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VI, br. 4, str. 127–128; Zagreb, 1. listopada 1884.

– U rubrici: Razne vesti.

1885.

433.

Terramara u Hrvatskoj – S. Ljubić

Hrvatska straža, I, br. 1, str. 2; br. 2, str. 2; Varaždin, 18. i 24. prosinca 1885.

– Ime autora iz br. 2.

434.

O napredku arkeologičke znanosti u našoj hrvatskoj zemlji. Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 21. studenoga 1885. Pravi član S. Ljubić – S. Ljubić

Rad JAZU, U proslavu petdesetgodišnjice prieporoda hrvatske knjige, LXXX, str. 148–164; Zagreb, 1885.

435.

Japudija i predhistoričko otkriće u Prozoru kod Otočca. (Sa tri table) – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 1, str. 1–11 + [3 table]; br. 2, str. 39–47; Zagreb, 1. siječnja i 1. travnja 1885.; VIII, br. 2, str. 38–50; Zagreb, 1. travnja 1886.

436.

Starine rimske iz Mitrovice nadošle nedavno u zem. arkeologički muzej – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 1, str. 11–18; Zagreb, 1. siječnja 1885.

437.

Rimski nadpisi u Rami – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 1, str. 21; Zagreb, 1. siječnja 1885.

438.

Sbirka starih nadpisa u arkeol. odjelu zem. muzeja – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 1, str. 23–24; Zagreb, 1. siječnja 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

439.

Otkriće novaca iz XIII stoljeća u Trebnju kod Mirne na Kranjskom – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 1, str. 24; Zagreb, 1. siječnja 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

440.

Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Hist.-Denkmale – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 1, str. 24–26; Zagreb, 1. siječnja 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

441.

La zecca de' patriarchi d' Aquileja. Studio di Alberto Puschi. Trieste 1884, p. 63 in 8. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 1, str. 26–27; Zagreb, 1. siječnja 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

442.

Dva sarkofaga, Ivana Ravenjanina i Lovre Dalmatinca, spljetskih nadbiskupa. Napisao Fr. Bulić, gimn. prof. U Zadru 1882–1884, str. 114. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 1, str. 27–28; Zagreb, 1. siječnja 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

443.

Il governatore d' armi della corti di Napoli a Ragusa – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 1, str. 28; Zagreb, 1. siječnja 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

444.

Secrets d' etat de Venise – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 1, str. 28–29; Zagreb, 1. siječnja 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

445.

L' empereur Étienne Douchan de Serbie et la péninsule balkanique au XIV. siècle, par M. Émile de Borchgnave membre de l' académie royale de Belgique. Bruxelles 1884. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 1, str. 29–30; Zagreb, 1. siječnja 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

446.

Le rive dell' Adriatico e il Montenero di Carlo Iriarte, illustrato da 261 incisione e 2 carte – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 1, str. 30; Zagreb, 1. siječnja 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

447.

Die Serben im südlichen Ungarn, in Dalmatien, Bosnien und in der Herzegovina von Theodor Ritter Stefanović Vilovsky. Wien 1884. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 1, str. 30–31; Zagreb, 1. siječnja 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

448.

Krmčija Savinska – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 1, str. 31; Zagreb, 1. siječnja 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

– Naslov na ćir.

449.

Die Serbokroaten der Adriatischen Küstenländer – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 1, str. 31; Zagreb, 1. siječnja 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

450.

Droben spisak Truberjev – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 1, str. 31; Zagreb, 1. siječnja 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

451.

Biografija di Maria Seleban de Cattani per Giacomo Chiudina. Spalato 1884.

– S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 1, str. 32; Zagreb, 1. siječnja 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

452.

Antun Konstantin vit. Matas – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 1, str. 32; Zagreb, 1. siječnja 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

453.

Starinar. Br. 2 – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 1, str. 32; Zagreb, 1. siječnja 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

– Naslov na ćir.

454.

Glasoviti učenjaci – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 1, str. 32; Zagreb, 1. siječnja 1885.

– U rubrici: Razne viesti.

455.

Naredba o čuvanju grobnica iz predhistoričkog doba – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 1, str. 32; Zagreb, 1. siječnja 1885.

– U rubrici: Razne viesti.

456.

Znatni Darovi nar. arkeologičkomu muzeju – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 2, str. 60–61; Zagreb, 1. travnja 1885.

– U rubrici: Razne viesti.

457.

O presudah glede kamenih predmeta kod naroda u Zagorju – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 2, str. 61; Zagreb, 1. travnja 1885.

– U rubrici: Razne viesti.

458.

Predhistorički predmeti iz otoka Pelagose u Dalmaciji – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 2, str. 61; Zagreb, 1. travnja 1885.

– U rubrici: Razne viesti.

459.

Niccolò Tommaseo. Saggio critico – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 2, str. 62; Zagreb, 1. travnja 1885.

– U rubrici: Razne viesti.

460.

Grof Aleksije Sergiejević Uvarov – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 2, str. 62–63; Zagreb, 1. travnja 1885.

– U rubrici: Razne viesti.

461.

Rinald Fulin – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 2, str. 63; Zagreb, 1. travnja 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

462.

Starinar 1884. Br. 4 – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 2, str. 63; Zagreb, 1. travnja 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

– Na ćirilici.

463.

Bullettino di Archeologia e Storia Dalmata – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 2, str. 63–64; Zagreb, 1. travnja 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

464.

Katalog nar. zem. arkeolog. muzeja – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 2, str. 64; Zagreb, 1. travnja 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

465.

Prinosi za Kačićev spomenik – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 2, str. 64; Zagreb, 1. travnja 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

466.

Prvo otkriće predhistoričkih grobja od žara u Hrvatskoj. (Sa tablom) – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 3, str. 65–72 + [1 tabla]; Zagreb, 1. srpnja 1885.

467.

Antiquarian researches in Illyrium. Communicated to the society of antiquaries by John Evans. Westminster 1883–1885. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 3, str. 94; Zagreb, 1. srpnja 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

468.

Istrija hoćeš nećeš talijanska pokrajina i u znanstvenom pogledu. Lesnina (Hvar) Kvarnerski otok – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 3, str. 94–95; Zagreb, 1. srpnja 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

469.

Salona. Prof. Gregorio Zarbarini. Spalato 1885. 72 str. u 8ni. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 3, str. 95; Zagreb, 1. srpnja 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

470.

Die Reichs-Münzstätten unter der Regierung Claudius II. Gothicus und ihre Emissionen. Von Andreas Markl, k. k. Major. (Numis. Zeitschrift. Wien 1884. XVI. Bd.) – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 3, str. 95–96; Zagreb, 1. srpnja 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

471.

Numismatička sbirka zagr. biskupa Kristianovića na bubanj – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 3, str. 96; Zagreb, 1. srpnja 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

472.

Razne vesti – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 3, str. 93–96; Zagreb, 1. srpnja 1885.

–Sadrži i ostale vijesti:

Bullettino di archeologia e storia dalmata. Anno VIII. 1885., str. 96.

Starinar 1885. Br. 2, str. 96. [Na ćir.]

Prinosi za Kačićev spomenik, str. 96.

473.

Terramara u Hrvatskoj – Prof. S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 4, str. 97–98; Zagreb, 1. listopada 1885.

474.

Kaciga iz rimske dobe – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 4, str. 113; Zagreb, 1. listopada 1885.

475.

Bericht über eine Reise in Dalmatien – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 4, str. 124–125; Zagreb, 1. listopada 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

476.

Starine rimske iz Mitrovice – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 4, str. 125–126; Zagreb, 1. listopada 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

477.

Nadpis našast u Rimu, a za nas veoma važan – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 4, str. 126–127; Zagreb, 1. listopada 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

478.

Riedki novac Vlaški – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 4, str. 127; Zagreb, 1. listopada 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

479.

Odkriće zlatnih novaca – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 4, str. 127–128; Zagreb, 1. listopada 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

480.

Zrinjskiewa kovnica – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 4, str. 128; Zagreb, 1. listopada 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

481.

Stara slika majke božje – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 4, str. 128; Zagreb, 1. listopada 1885.

– U rubrici: Razne vesti.

482.

Razne vesti – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 4, str. 124–128; Zagreb, 1. listopada 1885.

–Sadrži i ostale vijesti:

Bullettino di archeologia e storia dalmata. Anno VIII. 1885. Nr. 7, str. 128.

Starinar 1885. Br. 3, str. 128. [Na ćir.]

J. J. A. Worsaae, str. 128.

1886.

483.

Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike. Skupio i uredio Sime Ljubić, pravi član jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti itd. Knjiga VIII. Od godine 1420 do 1424.– Sime Ljubić

Na sviet izdala jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, U Knjižarnici jug. akademije L. Hartmana (Kugli i Deutsch), U Zagrebu, 1886. – br. str.: XI + 299.

– Skupna naslovna stranica: »Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium. Edidit Academia scientiarum et artium Slavorum Meridionalium. Volumen decimum septimum, Ex officina societatis typographicae, Zagrabiae, 1886«.

484.

Zavičaj S. Jerolima – S. Ljubić

Narodni list, XXV, br. 71, str. 1–2; Zadar, 11. rujna 1886.

– Prikaz knjižice *Stridon o Sidrona patria del massimo dottore S. Girolamo, rivendicata alla diocesi di Sebenico da monsignor A. G. Fosco vescovo di Sebenico*.

– Autor iz uvoda.

485.

Rimske Thermae u Mitrovici (Syrmiium). (Sa tablom I.) – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VIII, br. 1, str. 1–6 + [1 tabla]; Zagreb, 1. siječnja 1886.

486.

Rimski nadpis u Senju grčkimi pismeni – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VIII, br. 1, str. 15–17; Zagreb, 1. siječnja 1886.

487.

Prvi tragovi predhistoričkih opažanja u nas još početkom prošloga stoljeća – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VIII, br. 1, str. 17–19; br. 2, str. 51–52; Zagreb, 1. siječnja i 1. travnja 1886.

488.

Srebren novac grofa Nikole Zrinjskoga – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VIII, br. 2, str. 33–35; Zagreb, 1. travnja 1886.

489.

Japudija i predhistoričko otkriće u Prozoru kod Otočca. (Sa tri table) – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 1, str. 1–11; br. 2, str. 39–47; Zagreb, 1. siječnja i 1. travnja 1885.; VIII, br. 2, str. 38–50; Zagreb, 1. travnja 1886.

490.

Prvi tragovi predhistoričkih opažanja u nas još tečajem XVII stoljeća – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VIII, br. 2, str. 51–52; Zagreb, 1. travnja 1886.

491.

Due tributi delle isole del Quarnero. Studio di Giuseppe Vassilich. (Archeografo Triestino. Nuova Serie. Vol. XI. p. 297. Trieste 1885) – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VIII, br. 2, str. 56–61; br. 3, str. 82–89; Zagreb, 1. travnja i 1. srpnja 1886.

– U rubrici: Kritika.

– Autor iz sadržaja.

492.

Nov dokaz, da se je otok Hvar prvobitno zvao Πιτύεια (Pitieja) – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VIII, br. 3, str. 65–66; Zagreb, 1. srpnja 1886.

493.

Rimski novci obiteljski iliti konsularski nar. zem. muzeja u Zagrebu, kojih nema na tablah Cohenovih i kod Riccia, ili se u čem od njihovih razlikuju – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, VIII, br. 3, str. 72–74, Zagreb, 1. srpnja 1886.

494.

O groblju sv. Sinerota u Mitrovici – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, VIII, br. 4, str. 97–105; Zagreb, 1. listopada 1886.

1887.**495.**

L' Italia descritta nel libro del re Ruggero compilato da Edrisi. Testo arabo pubblicato con versione e note da M. Amari e C. Schiaparelli. Roma 1883. (Sa zemljovidom). Izvjestio u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 15. srpnja 1886. Pravi član S. Ljubić – S. Ljubić

Rad JAZU, knj. LXXXV, str. 229–240 + [1 tabla]; Zagreb, 1887.

– U rubrici: Književne obznanе.

496.

Dva popisa listina glasovitoga manastira sv. Krševana u Zadru. Priobćio u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 27. siječnja 1886. Pravi član prof. Sime Ljubić – Sime Ljubić

Starine, knj. XIX, str. 81–171; Zagreb, 1887.

497.

Oris dosadašnjega uspjeha u iztraživanju spomenika iz kamene dobe u Dalmaciji, i nov prinos. (Tabla I.) – S[ime] Lj[ubić]

Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, IX, br. 1, str. 1–4 + [1 tabla]; Zagreb, 1. siječnja 1887.

498.

Dva nova miljokaza iz okolice Sirmiuma – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, IX, br. 1, str. 14–19; Zagreb, 1. siječnja 1887.

499.

Vis. kr. zem. Vlada – S[ime] Lj[ubić]

Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, IX, br. 1, str. 28; Zagreb, 1. siječnja 1887.

– U rubrici: Razne viesti.

500.

Kamenita teža oblasta sa željeznim uhom. Groblje od žara. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX, br. 1, str. 28; Zagreb, 1. siječnja 1887.

– U rubrici: Razne viesti.

501.

Nalazak predmeta iz bronzene dobe – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX, br. 1, str. 28–29; Zagreb, 1. siječnja 1887.

– U rubrici: Razne viesti.

502.

Predhist. mogila iznad Ozlja – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX, br. 1, str. 29; Zagreb, 1. siječnja 1887.

– U rubrici: Razne viesti.

503.

Odkriće zlatnih novaca – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX, br. 1, str. 29–30; Zagreb, 1. siječnja 1887.

– U rubrici: Razne viesti.

504.

Odkriće srebrnih novaca iz novijeg doba – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX, br. 1, str. 30; Zagreb, 1. siječnja 1887.

– U rubrici: Razne viesti.

505.

Pečat s Otoka Hvara (Dalmacija) – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX, br. 1, str. 30–31; Zagreb, 1. siječnja 1887.

– U rubrici: Razne viesti.

506.

Inscriptiones que in c. r. museo archeologico salonitano Spalati asservantur. Descripsit prof. Fr. Bulić director eiusdem musei. Spalati 1886. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX, br. 1, str. 31–32; Zagreb, 1. siječnja 1887.

– U rubrici: Razne vesti.

507.

Breviario ad uso della chiesa di Spalato già Salonitana. Venezia 1886 – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX, br. 1, str. 32; Zagreb, 1. siječnja 1887.

– U rubrici: Razne vesti.

508.

La necropoli si s. Lucia presso Tolmino del Dr. Carlo Marchesetti. Scavi del 1884. Con 10 tavole litografiche. Trieste 1886. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX, br. 1, str. 32; Zagreb, 1. siječnja 1887.

– U rubrici: Razne vesti.

509.

Verzeichniss der Gegenstände, welche am 16. und darauffolgenden Tagen des Monates August I. J. aus der Schatzkammer der Agramer Metropolitan-Kirche in Agram, Kapitelplatz Nr. 4. I. Stock, um 9 Uhr– und 3 Uhr Nachmittag gegen Baarzahlung im Versteigerungswege verkauft werden. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX, br. 1, str. 32; Zagreb, 1. siječnja 1887.

– U rubrici: Razne vesti.

510.

Harpocrates – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX, br. 2, str. 33–36 + [1 tabla]; Zagreb, 1. travnja 1887.

511.

Rimski novci carski zem. muzeja u Zagrebu, kojih nema u Cohenu ili se u čem od njegovih razlikuju – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 1, str. 22–24; br. 2, str. 58–59; Zagreb, 1. siječnja i 1. travnja 1879.; II, br. 1, str. 20–21; br. 2, str. 45–47; br. 4, str. 120–122; Zagreb, 1. siječnja, 1. travnja i 1. listopada 1880.; III, br. 2, str. 49–50; Zagreb, 1. travnja 1881.; IV, br. 3, str. 80–88; br. 4, str. 113–116; Zagreb, 1. srpnja i 1. listopada 1882.; V, br. 1, str. 17–18; br. 3, str. 83–88; Zagreb, 1. siječnja, 1. travnja i 1. srpnja 1883.; IX, br. 2, str. 44–46;

Zagreb, 1. travnja 1887.; X, br. 3, str. 81–84; Zagreb, 1. srpnja 1888.; XIV, br. 4, str. 106–109; Zagreb, 1. listopada 1892.

512.

Izkapanje u Kninu – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX, br. 2, str. 60–62; Zagreb, 1. travnja 1887.

– U rubrici: Razne vijesti.

513.

Egipatska sbirka našega muzeja – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX, br. 2, str. 62–63; Zagreb, 1. travnja 1887.

– U rubrici: Razne vijesti.

514.

Smrti – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX, br. 2, str. 63–64; Zagreb, 1. travnja 1887.

– U rubrici: Razne vijesti.

515.

Prof. O. Sime Milinović – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX, br. 2, str. 64; Zagreb, 1. travnja 1887.

– U rubrici: Razne vijesti.

516.

Razne vijesti – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX, br. 2, str. 60–64; Zagreb, 1. travnja 1887.

–Sadrži i ostale vijesti:

Društvena zahvala Vis. Vladi, str. 62.

Društveno izvješće za prošlu godinu 1886, str. 62.

Bullettino di archeologia e storia Dalmata. Anno IX. 1886. N. 8., str. 64.

Starinar. Godina III. Br. III., str. 64. [Na ćir.]

517.

Rimski nadpis našast u Potirni na otoku Korčuli – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX, br. 3, str. 69–71; Zagreb, 1. srpnja 1887.

518.

Riedki spomenik sriedovječni našast u Zadru – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX, br. 3, str. 87–88; Zagreb, 1. srpnja 1887.

519.

Čudnovati nadpis na otoku Korčuli – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX, br. 3, str. 93; Zagreb, 1. srpnja 1887.

520.

Odkriće srebr. celtičkih novaca kod Gjurgjevca – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX, br. 3, str. 93–94; Zagreb, 1. srpnja 1887.

– U rubrici: Razne viesti.

521.

Don Stjepan Sorić – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX, br. 3, str. 94–95; Zagreb, 1. srpnja 1887.

– U rubrici: Razne viesti.

522.

Don Mihovil Pavlinović – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX, br. 3, str. 95; Zagreb, 1. srpnja 1887.

– U rubrici: Razne viesti.

523.

Arkeologičko izkapanje u Podgradju (Lisičić) blizu Benkovca – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX, br. 3, str. 96; Zagreb, 1. srpnja 1887.

– U rubrici: Razne viesti.

524.

Razne viesti – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX, br. 3, str. 93–96; Zagreb, 1. srpnja 1887.

–Sadrži i ostale vijesti:

Bullettino di archeologia e storia Dalmata. Anno X. 1887. N. 1., str. 96.

Starinar. Godina IV. Br. I., str. 96. [Na ćir.]

525.

Terramara u Hrvatskoj – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII, br. 4, str. 97–98; Zagreb, 1. listopada 1885; IX, br. 4, str. 97–98; Zagreb, 1. listopada 1887.

526.

Staro-bosanski pečat – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX, br. 4, str. 99–100; Zagreb, 1. listopada 1887.

527.

Glasoviti arkeolog. preuz. g. Dr. Ludolf Stephani – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX, br. 4, str. 127; Zagreb, 1. listopada 1887.

– U rubrici: Razne vesti.

528.

Pierres sépulcrales Dalmates par M. L' Abbé Pierre Kaer. Lyon 1887. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX, br. 4, str. 127–128; Zagreb, 1. listopada 1887.

– U rubrici: Razne vesti.

529.

Archivio Storico per Trieste, l' Istria e il Trentino, diretto da S. Morpurgo ed A. Zenatti. Vol. III. Rome 1884–86. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX, br. 4, str. 128; Zagreb, 1. listopada 1887.

– U rubrici: Razne vesti.

530.

Izpravak – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX, br. 4, str. 128; Zagreb, 1. listopada 1887.

– U rubrici: Razne vesti.

1888.**531.**

III. O hrvatskih novcih. (Izvadak iz oveće razprave.) Čitao pravi član S. Ljubić – S. Ljubić

Ljetopis JAZU, za godinu 1888., sv. 3, str. 119–124; Tiskom Dioničke tiskare, Zagreb, 1888.

532.

Arheološka znanost u Dalmaciji – Sime Ljubić

Narod, V, br. 80, str. 2; br. 81, str. 2; br. 82, str. 2; Split, 6., 9. i 13. studenoga 1888.

– Iz bilješke Uredništva odlomak iz članka »O napredku arheološke znanosti u našoj hrvatskoj zemlji«.

533.

Prvo otkriće predhistoričkog selišta iz kamene dobe na našoj zemlji – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva, X, br. 1, str. 1–2 [s crtežima]; Zagreb, 1. siječnja 1888.

534.

Spomenici osobita lika iz kamene dobe, otkriti u Dalmaciji, a sada u arheol. muzeju u Zagrebu – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva, X, br. 1, str. 3–5 + [tabla s crtežima]; Zagreb, 1. siječnja 1888.

535.

Znameniti nadpis rimski – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva, X, br. 1, str. 5–7; Zagreb, 1. siječnja 1888.

536.

Prinesak k staro-hrvatskim spomenikom i ornamentiki iz Nina – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva, X, br. 1, str. 13–16; Zagreb, 1. siječnja 1888.

537.

O napredku arheološke znanosti u našoj Hrvatskoj zemlji – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva, X, br. 1, str. 19–23; br. 2, str. 54–57; br. 3, str. 75–80; br. 4, str. 106–110; Zagreb, 1. siječnja, 1. travnja, 1. srpnja i 1. listopada 1888.

538.

Numismatičko otkriće u Širokoj Kuli – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 1, str. 28–29; Zagreb, 1. siječnja 1888.

– U rubrici: Razne vesti.

539.

Staro-kršćanski nadpis na Korčuli – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 1, str. 29; Zagreb, 1. siječnja 1888.

– U rubrici: Razne vesti.

540.

Starine hrvatske u Dalmatinskom saboru – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 1, str. 29–30; Zagreb, 1. siječnja 1888.

– U rubrici: Razne vesti.

541.

Dva naša numismatika, nar. zem. muzeju osobito naklona – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 1, str. 30; Zagreb, 1. siječnja 1888.

– U rubrici: Razne vesti.

542.

Knezovi Dračkovići starinom iz Dalmacije – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 1, str. 30–31; Zagreb, 1. siječnja 1888.

– U rubrici: Razne vesti.

543.

Dalmatia the Quarnero and Istria with Cettine in Montenegro and the Island of Grado by T. G. Jackson. In Three Volumes. Oxford 1887. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 1, str. 31; Zagreb, 1. siječnja 1888.

– U rubrici: Razne vesti.

544.

Paprenost O. St. M. Ivančića – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 1, str. 31–32; Zagreb, 1. siječnja 1888.

– U rubrici: Razne vesti.

545.

Razne viesti – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 1, str. 27–32; Zagreb, 1. siječnja 1888.

–Sadrži i ostale vijesti:

Bullettino di archeologia e Storia Dalmata. Anno X. 1887. N. 4., str. 32.

Starinar. Godina IV. Br. 2., str. 32. [Na ćir.]

546.

Odkriće bakrenih rimskih novaca iz I. i II. stoljeća po Isukrstu u okolici Prugovca u Podravini, svi velikoga modula – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 2, str. 33–45; Zagreb, 1. travnja 1888.

547.

Uprava grads. arkeol. muzeja u Trstu – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 2, str. 62; Zagreb, 1. travnja 1888.

– U rubrici: Razne viesti.

548.

Funde bei Carlopago in Kroatien – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 2, str. 62; Zagreb, 1. travnja 1888.

– U rubrici: Razne viesti.

549.

Rimske starine u Bosni – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 2, str. 62–63; Zagreb, 1. travnja 1888.

– U rubrici: Razne viesti.

550.

»Sopra il restauro dell' antico tempio di Diocleziano in Spalato convertito in chiesa cattedrale osservazioni del prof. Dr. Fran. Cav. de Lanza. Treviso 1888.«

– S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 2, str. 63; Zagreb, 1. travnja 1888.

– U rubrici: Razne viesti.

551.

Katalog zemaljskog muzeja za Bosnu i Hercegovinu. Sarajevo 1888 – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 2, str. 63–64; Zagreb, 1. travnja 1888.

– U rubrici: Razne vesti.

552.

Rimski nadpis iz Bosne – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 3, str. 80–81; Zagreb, 1. srpnja 1888.

553.

Rimski novci carski zem. muzeja u Zagrebu, kojih nema u Cohenu ili se u čem od njegovih razlikuju – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 1, str. 22–24; br. 2, str. 58–59; Zagreb, 1. siječnja i 1. travnja 1879.; II, br. 1, str. 20–21; br. 2, str. 45–47; br. 4, str. 120–122; Zagreb, 1. siječnja, 1. travnja i 1. listopada 1880.; III, br. 2, str. 49–50; Zagreb, 1. travnja 1881.; IV, br. 3, str. 80–88; br. 4, str. 113–116; Zagreb, 1. srpnja i 1. listopada 1882.; V, br. 1, str. 17–18; br. 3, str. 83–88; Zagreb, 1. siječnja, 1. travnja i 1. srpnja 1883.; IX, br. 2, str. 44–46; Zagreb, 1. travnja 1887.; X, br. 3, str. 81–84; Zagreb, 1. srpnja 1888.; XIV, br. 4, str. 106–109; Zagreb, 1. listopada 1892.

554.

Odličan dar arkeologičkomu odjelu nar. zem. muzeja – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 3, str. 90; Zagreb, 1. srpnja 1888.

– U rubrici: Razne vesti.

555.

Stanje nar. zem. muzeja god. 1868. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 3, str. 90–91; Zagreb, 1. srpnja 1888.

– U rubrici: Razne vesti.

556.

Pečat na rimskoj posudi – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 3, str. 92; Zagreb, 1. srpnja 1888.

– U rubrici: Razne vesti.

557.

Numismatičko otkriće – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 3, str. 92–93; Zagreb, 1. srpnja 1888.

– U rubrici: Razne viesti.

558.

Znamenita rimska cigla – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 3, str. 93; Zagreb, 1. srpnja 1888.

– U rubrici: Razne viesti.

559.

Izkapanje predhis. starina u Prozoru kod Otočca – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 3, str. 93; Zagreb, 1. srpnja 1888.

– U rubrici: Razne viesti.

560.

Kovnica novaca tobož u Korčuli u srednjem vieku – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 3, str. 93–94; Zagreb, 1. srpnja 1888.

– U rubrici: Razne viesti.

561.

La Dalmazia ai tempi di Lodovico il Grande re d' Ungaria – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 3, str. 94; Zagreb, 1. srpnja 1888.

– U rubrici: Razne viesti.

562.

Atlas der Griechischen Kunstmythologie herausgegeben von Joh. Overbeck. Leipzig. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 3, str. 95; Zagreb, 1. srpnja 1888.

– U rubrici: Razne viesti.

563.

Die Blutrache bei den Slaven – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 3, str. 95; Zagreb, 1. srpnja 1888.

– U rubrici: Razne viesti.

564.

Razlikost medju stanovničtvom sjeverne i južne Dalmacije – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 3, str. 95; Zagreb, 1. srpnja 1888.

– U rubrici: Razne vesti.

565.

Razne vesti – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 3, str. 90–96; Zagreb, 1. srpnja 1888.

– Sadrži i ostale vijesti:

Počastni članovi, str. 90.

Upravljajući odbor muzeja kraljevine Česke, str. 90.

Društvu znanosti u Helsinforsu, str. 90.

Odličan dar arkeologičkomu odjelu nar. zem. muzeja, str. 90.

Na brzojav, kojim je naše hrvat. arkeol. društvo čestitalo slavnemu T. Mommsenu, str. 95–96.

Bullettinno di archeologia e storia Dalmata. Anno X. 1887. N. 10., str. 96.

Starinar. Godina IV. Br. 4., str. 96. [Ćir.]

Izpravak, str. 96.

Izpravak, str. 96.

Da se zna, str. 96.

566.

Hrvatske starine u Kninu – [Stjepan Zlatović i Šime Ljubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 4, str. 102–106; Zagreb, 1. listopada 1888.

567.

Odkriće starogrčkih novaca u Bosni – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 4, str. 127; Zagreb, 1. listopada 1888.

– U rubrici: Razne vesti.

568.

Odkriće rimskih srebrnih novaca u Bosni – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 4, str. 127; Zagreb, 1. listopada 1888.

– U rubrici: Razne vesti.

569.

Glas o našem Viestniku – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 4, str. 128; Zagreb, 1. listopada 1888.

– U rubrici: Razne vesti.

570.

Franovci države presv. odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji. Napisao Ot. Stipan Zlatović. Zagreb 1888 – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 4, str. 128; Zagreb, 1. listopada 1888.

– U rubrici: Razne vesti.

571.

Bericht über die Nachforschungen am Königsgrabe im Jajce, von Dr. Ciro Truhelka. Sarajevo 1888. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, X, br. 4, str. 128; Zagreb, 1. listopada 1888.

– U rubrici: Razne vesti.

1889.

572.

Popis Arkeologičkoga odjela Nar. zem. muzeja u Zagrebu. Uredio prof. Sime Ljubić, ravnatelj Nar. zem. muzeja, posjednik vel. zlat. austr. medalje za znanost i umjetnost, komander knež. crnog. reda Danila I., vitez reda ital. krune, pravi član jugoslav. akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, p. predsjednik hrv. arkeol. društva, počastni član sveučil. senata u Odesi i arkeol. društva u Bordeauxu, pravi član arkeol. odeskoga društva, dopisujući član internac. antropol. sastanka, arkeol. društva u Moskvi, njem. arkeol. zavoda u Rimu, c. kr. centralne komisije za sačuvanje starina u Beču, arkeol. društva u Beču, kr. deputacije za nauku domaće povjesti u Mletcih, učenoga društva u Biogradu i t. d. Odsjek I., Svezak I., Egipatska sбирka – predhistorička sбирka. Sa 36 tabla. – Sime Ljubić

Tiskarski i litografski zavod C. Albrechta, U Zagrebu, 1889. – br. str.: [2 l.] + 192 + [XXXVI tabla].

– Prema bilješci, na ovom su djelu kao radnici sudjelovali muzealni činovnici dr. Ivan Bojničić i Vjekoslav Belčić.

573.

O hrvatskim novcim. Razprava profesura S. Ljubića – S. Ljubić

Narodni list, XXVIII, br. 2, str. 1–2; br. 3, str. 1; Zadar, 5. i 9. siječnja 1889.

574.

Bosna–Hercegovina – Šime Ljubić

Narodni list, XXVIII, br. 16, str. 1; Zadar, 23. veljače 1889.

– Autor iz uvoda.

575.

Za hrvatske starine u Kninu – Šime Ljubić, Ivan Kukuljević Sakcinski, Ivan Bojničić

Narodni list, XXVIII, br. 17, str. 2; Zadar, 27. veljače 1889.

576.

Odlomak predhistoričkog groblja u Prozoru. Sa tablom I. – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 1, str. 1–2 + [1 tabla]; Zagreb, 1. siječnja 1889.

577.

Nadpis rimski iz Gjurgjevca – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 1, str. 2–3; Zagreb, 1. siječnja 1889.

578.

Umro počastni član našega hrv. arkeol. društva – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 1, str. 20; Zagreb, 1. siječnja 1889.

– U rubrici: Razne vesti.

579.

Svečana sjednica jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 7. prosinca 1888. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 1, str. 20–23; Zagreb, 1. siječnja 1889.

– U rubrici: Razne vesti.

580.

Rimski nadpis iz Lešća – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 1, str. 23; Zagreb, 1. siječnja 1889.

– U rubrici: Razne vesti.

581.

Starinarsko Kninsko Društvo – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 1, str. 24–30; Zagreb, 1. siječnja 1889.

– U rubrici: Razne vesti.

582.

La Maédoine au point de vue ethnographique, historique et philologique, par Ofeïcoff. Philippopoli 1888. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 1, str. 30; Zagreb, 1. siječnja 1889.

– U rubrici: Razne vesti.

583.

Sulla vita e sugli scritti di Luca Svilović. Cenni del canonico Dr. Andrea Alibranti. Ragusa 1888. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 1, str. 31; Zagreb, 1. siječnja 1889.

– U rubrici: Razne vesti.

584.

Poviest Venecije u životu privatnom, od P. G. Molmentia. Preveo prof. Ivan Rabar u Osieku. U Senju 1888. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 1, str. 31; Zagreb, 1. siječnja 1889.

– U rubrici: Razne vesti.

585.

Nešto iz rimskih starina kao uvod u čitanje Caesarovih djela. Napisao prof. Mihajlo Špehar – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 1, str. 31; Zagreb, 1. siječnja 1889.

– U rubrici: Razne vesti.

586.

Djelovanje Ferdinanda I. u Ugarskoj i Hrvatskoj od izbora u Cetinju do bitke tokajske i smrti Krste Frankopana. Napisao prof. Fr. Trnka – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 1, str. 31; Zagreb, 1. siječnja 1889.

– U rubrici: Razne vesti.

587.

Koliko kod nekijh vriede kr. naredbe – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 1, str. 32; Zagreb, 1. siječnja 1889.

– U rubrici: Razne vesti.

588.

Društvo zemalj. zavoda za uzgoj gluhonieme djece u Zagrebu – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 1, str. 32; Zagreb, 1. siječnja 1889.

– U rubrici: Razne vesti.

589.

Razne vesti – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 1, str. 20–32; Zagreb, 1. siječnja 1889.

– Sadrži i ostale vijesti:

Bullettino di archeologia e storia dalmata, str. 31–32.

Starinar. Godina V. 1888. Br. 1., str. 32. [Ćir.]

590.

Naše arkeol. Društvo – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 2, str. 61; Zagreb, 1. travnja 1889.

– U rubrici: Razne vesti.

591.

Janko Jurković – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 2, str. 61–62; Zagreb, 1. travnja 1889.

– U rubrici: Razne vesti.

592.

Karlo Dešman, ravnatelj slovenskoga muzeja – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 2, str. 62 Zagreb, 1. travnja 1889.

– U rubrici: Razne vesti.

593.

Florian Rómer – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 2, str. 62; Zagreb, 1. travnja 1889.

– U rubrici: Razne vesti.

594.

Rimske starine u Novih Banovcih – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 2, str. 62–63; Zagreb, 1. travnja 1889.

– U rubrici: Razne viesti.

595.

Grobovi Iločkih knezova – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 2, str. 63–64; Zagreb, 1. travnja 1889.

– U rubrici: Razne viesti.

596.

Kaptolski arkiv u Spljetu – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 2, str. 64; Zagreb, 1. travnja 1889.

– U rubrici: Razne viesti.

597.

Posljednji bosanski kralj – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 2, str. 64; Zagreb, 1. travnja 1889.

– U rubrici: Razne viesti.

598.

Izpravak – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 2, str. 64; Zagreb, 1. travnja 1889.

– U rubrici: Razne viesti.

599.

Izkapanje na Gradini kod Petrovasela blizu Nove Gradiške – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 3, str. 70–73; Zagreb, 1. srpnja 1889.

600.

†Bartul komand. Cecchetti – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 3, str. 91; Zagreb, 1. srpnja 1889.

– U rubrici: Razne viesti.

601.

Nov prinos k predhist. iztraživanju u Dalmaciji – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 3, str. 92; Zagreb, 1. srpnja 1889.

– U rubrici: Razne viesti.

602.

Stari nadpis u Zagrebu – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 3, str. 92; Zagreb, 1. srpnja 1889.

– U rubrici: Razne viesti.

603.

Staroslavenska liturgija pred okružnim sudom u Rovinju – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 3, str. 92–93; Zagreb, 1. srpnja 1889.

– U rubrici: Razne viesti.

604.

Prosvjeta, list za crkvu i školu – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 3, str. 93; Zagreb, 1. srpnja 1889.

– U rubrici: Razne viesti.

– Naslov na ćir.

605.

Nov rukopis solinskih nadpisa – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 3, str. 93–94; Zagreb, 1. srpnja 1889.

– U rubrici: Razne viesti.

606.

Alcuni cenni sopra Verlika, le sue aque ed il suo territorio, scritti dal Dr. Nic. Catanj. Spalato 1889. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 3, str. 94; Zagreb, 1. srpnja 1889.

– U rubrici: Razne viesti.

607.

Lettere preparatorie alla introduzione della causa per la beatificazione di Stefano Cupilli arciv. di Spalato ecc. raccolte e annotate dal. sac. Matteo Ivčević. Spalato 1888. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 3, str. 94; Zagreb, 1. srpnja 1889.

– U rubrici: Razne vesti.

608.

Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 3, str. 94–95; Zagreb, 1. srpnja 1889.

– U rubrici: Razne vesti.

609.

Der Process des Panduren-obersten Franz Freiherr von der Trenk und seines Haft auf dem Spielberg – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 3, str. 95; Zagreb, 1. srpnja 1889.

– U rubrici: Razne vesti.

610.

Razne vesti – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 3, str. 91–96; Zagreb, 1. srpnja 1889.

–Sadrži i ostale vijesti:

Znanstveni sastanci, str. 91.

Bullettino di archeologia e storia dalmata, Anno XI. 1888. N. 7., str. 95–96.

Starinar. Godina V. 1888. – Br. 4., str. 96. [Ćir.]

Što se troši na korist starina u Cislajtaciji, str. 96.

Ulaznica za posjetitelje muzeja u Spljetu, str. 96.

611.

†Ivan Kukuljević Sakcinski – Uredništvo

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 4, str. 97–104; Zagreb, 1. listopada 1889.

– Članak potpisan – Uredništvo, ali autor vjerojatno Š. Ljubić.

612.

Crtice iz moga putovanja po južnoj strani gornje Krajine ili gospičko-otočke pukovnije – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 4, str. 104–109; Zagreb, 1. listopada 1889.

613.

Sudjelovanje našega nar. ark. muzeja na predhist. izložbi držanoj od 4. do 11. kol. tek. g. u Beču – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 4, str. 123–124; Zagreb, 1. listopada 1889.

– U rubrici: Razne vesti.

614.

Popis arkeologičkoga odjela nar. zem. muzeja u Zagrebu. Uredio prof. Sime Ljubić, ravnatelj nar. zem. muzeja. Odsjek I. Svezka I. Egipatska sbirka. – Predhistorička sbirka. – U Zagrebu 1889. 192 strane teksta u vel. 8-i i 36 tabla – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 4, str. 124–125; Zagreb, 1. listopada 1889.

– U rubrici: Razne vesti.

615.

Inscriptiones, quae in c. r. museo archeologico Salonitano Spalati asservantur. Descripsit prof. I. Bulić, director eiusdem musei. Spalati 1886. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 4, str. 125; Zagreb, 1. listopada 1889.

– U rubrici: Razne vesti.

616.

Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba prijestolnice kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske. Sabrao i troškom toga grada na sviet izdao Ivan Krst. Tkalčić. Svezak prvi. U Zagrebu 1889. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 4, str. 125–126; Zagreb, 1. listopada 1889.

– U rubrici: Razne vesti.

617.

Le origini primitive di Salona Dalmatica, Heraclea Illirica. Studio storico archeologico per prof. Dr. I. cav. de Lanza. Venezia 1889. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 4, str. 126; Zagreb, 1. listopada 1889.

– U rubrici: Razne vesti.

618.

Glasnik zem. muzeja u Bosni i Hrcegovini. Urednik: Kosta Hörmann, vladin savjetnik. God. 1889. Knjiga II. III. Sarajevo – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 4, str. 126–127; Zagreb, 1. listopada 1889.

– U rubrici: Razne vesti.

619.

Sulla città ed isola di Curzola. Cap. XVIII dell' opera di F. G. Jackson »Dalmatia the Quarnero and Istria.« – Traduzione italiana di Ber. Marković Minn. Oss. per cura di D. Andrea Alibranti. Spalato 1889. – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 4, str. 127; Zagreb, 1. listopada 1889.

– U rubrici: Razne viesti.

620.

Opis antiknih novaca, nadjenih malo ne izključivo na hrvatskom tlu. Od Vinka Iv. Žanića – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 4, str. 127; Zagreb, 1. listopada 1889.

– U rubrici: Razne viesti.

621.

Dalmazia di Dalmatico. Fasc. I. Trieste 1889. – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 4, str. 127–128; Zagreb, 1. listopada 1889.

– U rubrici: Razne viesti.

622.

Lažni Brankovići. Napisao Lauš Taloci, preveo s mađarskog Dr. Stevan Pavlović (iz Srpskog Letopisa sv. 159). U Novom Sadu 1889. – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 4, str. 128; Zagreb, 1. listopada 1889.

– U rubrici: Razne viesti.

– Naslov na ćir.

623.

Nadpis rimski iz Mitrovice – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 4, str. 128; Zagreb, 1. listopada 1889.

– U rubrici: Razne viesti.

624.

Bullettino di archeologia e storia dalmata. Anno XII. 1889. – N. I. – S[ime] L[jubić]
Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XI, br. 4, str. 128; Zagreb, 1. listopada 1889.

– U rubrici: Razne vesti.

1890.

625.

Libellus Policorion qui Tipicus vocatur. Napisao Sime Ljubić. (Preštampano iz XXIII. knjige Starinâ jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.) – Sime Ljubić

Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1890. – br. str.: [1 l.] + 91.

626.

Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike. Skupio i uredio Sime Ljubić, pravi član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti itd. Knjiga IX. Od godine 1423 do 1452. – Sime Ljubić

Na sviet izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, U Knjižarnici Jug. akademije L. Hartmana, U Zagrebu, 1890. – br. str.: XIX + 489 + [1 l].

– Skupna naslovna stranica: »Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium. Edidit Academia scientiarum et artium Slavorum Meridionalium. Volumen vicesimum primum, Zagrabiae 1890. Ex Officina Societatis typographicae«.

627.

Popis Arheologičkoga odjela Nar. zem. muzeja u Zagrebu. Uredio prof. Sime Ljubić, ravnatelj Nar. zem. muzeja. Odsjek II. Svezak I. Numismatička sbirka od najstarije dobe do cara Dioklecijana. Sa 12 tabla. – Sime Ljubić

Tiskarski i litografski zavod C. Albrechta, Zagreb, 1890. – br. str.: [1 l.] + 472 + [XII tabla].

628.

Libellus Policorion, qui Tipicus vocatur. Predano u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 9. veljače 1889. Pravi član Sime Ljubić – prof. Sime Ljubić

Starine, knj. XXIII, str. 154–243; Zagreb, 1890.

629.

Nadpis rimski iz Mitrovice. (Sa slikom). – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, XII, br. 1, str. 1–3 + [1 tabla]; Zagreb, 1. siječnja 1890.

630.

Viestnik i Starinar – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva, XII, br. 1, str. 28–29; Zagreb, 1. siječnja 1890.

– U rubrici: Razne viesti.

631.

Izpravak rimskih nadpisa iz Rame – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XII, br. 1, str. 29; Zagreb, 1. siječnja 1890.

– U rubrici: Razne viesti.

632.

»Der Rückanschluss Dalmatiens an Ungarn« od g. Dra Rudolfa Havas. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XII, br. 1, str. 30; Zagreb, 1. siječnja 1890.

– U rubrici: Razne viesti.

633.

Nikola Tomaseo – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XII, br. 1, str. 30; Zagreb, 1. siječnja 1890.

– U rubrici: Razne viesti.

634.

Nadpis rimski iz Bosne – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XII, br. 2, str. 33; Zagreb, 1. travnja 1890.

635.

Hrvatsko arkeologijsko društvo – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XII, br. 2, str. 54–58; Zagreb, 1. travnja 1890.

– U rubrici: Razne viesti.

636.

Dr. Josip Prelec, kr. kot. liečnik u Zlataru – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XII, br. 2, str. 58–59; Zagreb, 1. travnja 1890.

– U rubrici: Razne viesti.

637.

Dioklija u Crnoj Gori – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XII, br. 2, str. 59; Zagreb, 1. travnja 1890.

– U rubrici: Razne vijesti.

638.

Razne vijesti – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XII, br. 2, str. 54–59; Zagreb, 1. travnja 1890.

– Sadrži i ostale vijesti:

Bullettino di archeologia e storia dalmata. Anno XII. 1889. – N. 7, str. 59.

Starinar. Godina VI. 1889.– Br. 2. [Ćir.]

639.

Nadpisi rimski iz Bosne – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XII, br. 3, str. 78–80; Zagreb, 1. srpnja 1890.

– Autor prema godišnjem sadržaju.

640.

Novci Jelačića bana – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XII, br. 3, str. 88–89; Zagreb, 1. srpnja 1890.

641.

Popis arkeologičkoga odjela nar. zem. muzeja u Zagrebu. Zagreb 1889. Odsjek I. Svezak I. –1890. Odsjek II. Svezak. I. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XII, br. 3, str. 108; Zagreb, 1. srpnja 1890.

– U rubrici: Razne vijesti.

642.

Arkeologičko izkapanje u Podgradju kod Benkovca u Dalmaciji – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XII, br. 3, str. 108; Zagreb, 1. srpnja 1890.

– U rubrici: Razne vijesti.

643.

Odkriće starina blizu Lepoglave – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XII, br. 3, str. 108; Zagreb, 1. srpnja 1890.

– U rubrici: Razne vijesti.

644.

Izkapanje starina blizu Bihaća – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XII, br. 3, str. 108; Zagreb, 1. srpnja 1890.

– U rubrici: Razne vesti.

645.

Nadjeni starodrevni novci – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XII, br. 3, str. 109; Zagreb, 1. srpnja 1890.

– U rubrici: Razne vesti.

646.

Odkriće sriedovječnih srebrnih novaca u Moroviću kod Sriema – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XII, br. 3, str. 109; Zagreb, 1. srpnja 1890.

– U rubrici: Razne vesti.

647.

Glasnik zem. muzeja u Bosni i Hercegovini. Knjiga IV. za god. 1889. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XII, br. 3, str. 109–110; Zagreb, 1. srpnja 1890.

– U rubrici: Razne vesti.

648.

† Dr. Franjo Pilepić – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XII, br. 3, str. 110; Zagreb, 1. srpnja 1890.

– U rubrici: Razne vesti.

649.

† Ivan Fiamin – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XII, br. 3, str. 110; Zagreb, 1. srpnja 1890.

– U rubrici: Razne vesti.

650.

Previšnja milost – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XII, br. 4, str. 138; Zagreb, 1. listopada 1890.

– U rubrici: Razne vesti.

651.

Zahvala hrv. arkeol. društvu – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologiškoga društva, XII, br. 4, str. 138; Zagreb, 1. listopada 1890.

– U rubrici: Razne viesti.

652.

Odkriće predhistoričko u Mitrovici – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologiškoga društva, XII, br. 4, str. 138; Zagreb, 1. listopada 1890.

– U rubrici: Razne viesti.

653.

Odkriće starina u donjem gradu Osjeku – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologiškoga društva, XII, br. 4, str. 138–139; Zagreb, 1. listopada 1890.

– U rubrici: Razne viesti.

654.

Vita di Giovanni Tonco-Marnavich canonico di Sebenico, arcidiacono di Zagabria, vescovo di Bosnia, di monsignore Antonio Giuseppe Fosco vescovo di Sebenico. Sebenico 1890. p. 62 in 8. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologiškoga društva, XII, br. 4, str. 139; Zagreb, 1. listopada 1890.

– U rubrici: Razne viesti.

1891.**655.**

Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike. Skupio i uredio Sime Ljubić, pravi član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti itd. Knjiga X. Od godine 1453 do 1469. – Sime Ljubić

Na svijet izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, U Knjižarnici Jugoslavenske akademije (Dioničke tiskare), U Zagrebu, 1891. – br. str.: XXVI + 496.

– Skupna naslovna stranica: »Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium. Edidit Academia scientiarum et artium Slavorum Meridionalium. Volumen vigesimum secundum, Zagrabiae 1891. Ex Officina Societatis typographicae«.

656.

Rimska kola. (Tabla I.) – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIII, br. 1, str. 1–5 + [1 tabla]; Zagreb, 1. siječnja 1891.

657.

Rimski nadpis – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIII, br. 1, str. 30; Zagreb, 1. siječnja 1891.

– U rubrici: Razne viesti.

658.

Izkapanje starina u prešušenju Kupi iznad Siska – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIII, br. 1, str. 31; Zagreb, 1. siječnja 1891.

– U rubrici: Razne viesti.

659.

Burton sir Rikard – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIII, br. 1, str. 31; Zagreb, 1. siječnja 1891.

– U rubrici: Razne viesti.

660.

Internacionalni sastanak – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIII, br. 1, str. 31–32; Zagreb, 1. siječnja 1891.

– U rubrici: Razne viesti.

661.

Razne viesti – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIII, br. 1, str. 30–32; Zagreb, 1. siječnja 1891.

–Sadrži i ostale vijesti:

Previsoki dar nar. arkeol. muzeju, str. 30.

Starinar. Godina VI. 1889. – Br. 4., str. 32. [Ćir.]

Bullettino di archeologia e storia Dalmata. Anno XIII. 1890. N. 1., str. 32.

662.

Rimski nadpisi iz Koljanah blizu Vrlike u Dalmaciji – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIII, br. 2, str. 41–42; Zagreb, 1. travnja 1891.

663.

Četvrta glavna skupština kninskoga starinarskoga društva – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIII, br. 2, str. 58–59; Zagreb, 1. travnja 1891.

– U rubrici: Razne vesti.

664.

Dioklija u Crnojgori – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIII, br. 2, str. 59; Zagreb, 1. travnja 1891.

– U rubrici: Razne vesti.

665.

Zabava u svrhe arkeološke – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIII, br. 2, str. 59; Zagreb, 1. travnja 1891.

– U rubrici: Razne vesti.

666.

Opazka – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIII, br. 2, str. 59–60; Zagreb, 1. travnja 1891.

– U rubrici: Razne vesti.

667.

Stjepan Zlatović – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIII, br. 3, str. 86; Zagreb, 1. srpnja 1891.

– U rubrici: Razne vesti.

668.

Odkriće rimskih novaca kod Sikirića u Bosni – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIII, br. 3, str. 86; Zagreb, 1. srpnja 1891.

– U rubrici: Razne vesti.

669.

Rimski grobovi u Osieku – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIII, br. 3, str. 86–87; Zagreb, 1. srpnja 1891.

– U rubrici: Razne vesti.

670.

Odkriće predhist. selišta nedaleko Gospića – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIII, br. 3, str. 87; Zagreb, 1. srpnja 1891.

– U rubrici: Razne vesti.

671.

Nadjen stari top – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIII, br. 3, str. 87; Zagreb, 1. srpnja 1891.

– U rubrici: Razne vesti.

672.

Otvor česke akademije znanosti, umjetnosti i književnosti – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIII, br. 3, str. 87; Zagreb, 1. srpnja 1891.

– U rubrici: Razne vesti.

673.

Javna sjednica jugoslavenske akademije – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIII, br. 3, str. 87–88; Zagreb, 1. srpnja 1891.

– U rubrici: Razne vesti.

674.

Missale glagoliticum Hervojae ducis Spalatensis. Vindobonae 1891. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIII, br. 3, str. 88–89; Zagreb, 1. srpnja 1891.

– U rubrici: Razne vesti.

675.

Dr. Lucas Jelić. Das Coemeterium von Monastirine in Salona und der dortige Sarkophag des Guten Hirten. Roma 1891. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIII, br. 3, str. 89; Zagreb, 1. srpnja 1891.

– U rubrici: Razne vesti.

676.

Di Fra Andrea Kačić-Miosić, onorato di pubblico monumento in Macarsca, profili. Gorizia 1890 – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIII, br. 3, str. 90; Zagreb, 1. srpnja 1891.

– U rubrici: Razne vesti.

677.

Osservazioni d' un notajo sull' isola Lesina dell' adriatico. Zara 1891. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIII, br. 3, str. 90; Zagreb, 1. srpnja 1891.

– U rubrici: Razne vesti.

678.

Il palazzo di Diocleziano e il II. della Diocleide. Prof. G. Zarbarini. Spalato 1891. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIII, br. 3, str. 90; Zagreb, 1. srpnja 1891.

– U rubrici: Razne vesti.

679.

Arkeologičko izkapanje u Bagu – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIII, br. 4, str. 97–98; Zagreb, 1. listopada 1891.

680.

Historija grčke literature. Dio prvi. Zagreb 1892. – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIII, br. 4, str. 122; Zagreb, 1. listopada 1891.

– U rubrici: Razne vesti.

681.

Novi prijatelj Bosne – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIII, br. 4, str. 122; Zagreb, 1. listopada 1891.

– U rubrici: Razne vesti.

682.

Pabirci po davnijoj hrvatskoj povjesti, od A. Viraga – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIII, br. 4, str. 122; Zagreb, 1. listopada 1891.

– U rubrici: Razne vesti.

683.

Odgovor g. B. Vrankoviću na njegovo priobćeno u Nar. listu br. 63 – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIII, br. 4, str. 122–123; Zagreb, 1. listopada 1891.

– U rubrici: Razne vesti.

684.

Bullettino di archeologia e storia dalmata, Anno XIII. 1890. N. VII – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIII, br. 4, str. 123; Zagreb, 1. listopada 1891.

– U rubrici: Razne vesti.

1892.**685.**

Rimski nadpisi otkriveni tečajem god. 1891 u Hrvatskoj, sačuvani u nar. arkeolog. muzeju – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIV, br. 1, str. 1–4; Zagreb, 1. siječnja 1892.

686.

Nadpisi rimski iz Danila kod Šibenika. (Municipium Ridentarum) – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIV, br. 1, str. 4–5; Zagreb, 1. siječnja 1892.

687.

Šubićev nadpis u Ostrovici dalmatinskoj – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIV, br. 1, str. 8–10 + [1 slika]; Zagreb, 1. siječnja 1892.

688.

Veliko arkeologičko otkriće – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIV, br. 2, str. 59; Zagreb, 1. travnja 1892.

– U rubrici: Razne vesti.

689.

Napisani povoji jedne mumije u narodnom muzeju u Zagrebu – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIV, br. 2, str. 59–61; Zagreb, 1. travnja 1892.

– U rubrici: Razne vesti.

690.

Izpravak rimskoga nadpisa – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIV, br. 2, str. 61; Zagreb, 1. travnja 1892.

– U rubrici: Razne vesti.

691.

Znameniti nadpis – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIV, br. 2, str. 62–63; Zagreb, 1. travnja 1892.

– U rubrici: Razne vesti.

692.

Kulturni Historie. její vznik, rozvoj a posavadni literaturu cizi i českou stručně popisuje Dr. Čeněk Zibrť. – V Praze 1892. – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIV, br. 2, str. 63; Zagreb, 1. travnja 1892.

– U rubrici: Razne vesti.

693.

Razne vesti – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIV, br. 2, str. 59–63; Zagreb, 1. travnja 1892.

– Sadrži i ostale vijesti:

Bullettino di archeologia e storia Dalmata, Anno XIV. 1891., str. 61–62.

Starinar. Godina VIII. 1891., str. 62. [Ćir.]

694.

Topusko – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIV, br. 3, str. 65–68; Zagreb, 1. srpnja 1892.

695.

Napadaj Dra. Truhelke čuvara kod zem. muzeja u Sarajevu – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIV, br. 3, str. 85–86; Zagreb, 1. srpnja 1892.

– Autor iz sadržaja.

696.

Obznana – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIV, br. 3, str. 91–92; Zagreb, 1. srpnja 1892.

– U rubrici: Razne vesti.

697.

Dvje opatije s. Petra Gumajskoga i s. Stjepana de Pinnis u staroj spljetskoj nadbiskupiji za doba narodne hrv. dinastije napisao pop Pet. Kaer. U Spljetu 1892. – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIV, br. 3, str. 92; Zagreb, 1. srpnja 1892.

– U rubrici: Razne viesti.

698.

Rimski novci carski zem. muzeja u Zagrebu, kojih nema u Cohenu ili se u čem od njegovih razlikuju – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, I, br. 1, str. 22–24; br. 2, str. 58–59; Zagreb, 1. siječnja i 1. travnja 1879.; II, br. 1, str. 20–21; br. 2, str. 45–47; br. 4, str. 120–122; Zagreb, 1. siječnja, 1. travnja i 1. listopada 1880.; III, br. 2, str. 49–50; Zagreb, 1. travnja 1881.; IV, br. 3, str. 80–88; br. 4, str. 113–116; Zagreb, 1. srpnja i 1. listopada 1882.; V, br. 1, str. 17–18; br. 3, str. 83–88; Zagreb, 1. siječnja, 1. travnja i 1. srpnja 1883.; IX, br. 2, str. 44–46; Zagreb, 1. travnja 1887.; X, br. 3, str. 81–84; Zagreb, 1. srpnja 1888.; XIV, br. 4, str. 106–109; Zagreb, 1. listopada 1892.

699.

Ulomci rimskih nadpisa iz Dalmacije – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIV, br. 4, str. 109–110; Zagreb, 1892.

700.

Ante Simonić – S[ime] L[jubić]

Viestnik hrvatskoga arkeologičkog društva, XIV, br. 4, str. 119–121; Zagreb, 1. listopada 1892.

701.

»Lidstvo u době předhistorické« – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIV, br. 4, str. 123–124; Zagreb, 1. listopada 1892.

– U rubrici: Razne viesti.

702.

Die etruskischen Mumienbinden des Agramer National-Museum, beschrieben und herausgegeben von prof. J. Krall. Wien 1892. Mit 10 Lichtdrucktafeln und I Abbildung in Texte – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIV, br. 4, str. 124; Zagreb, 1. listopada 1892.

– U rubrici: Razne viesti.

703.

Opazka – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIV, br. 4, str. 124; Zagreb, 1. listopada 1892.

– U rubrici: Razne viesti.

704.

Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – S. Ljubić

Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva, XIV, br. 4, str. 124–125; Zagreb, 1. listopada 1892.

– U rubrici: Razne viesti.

1893.

705.

Index rerum, personarum et locorum in voluminibus I–V. Monumentorum spectantium historiam Slavorum Meridionalium. Opera S. Ljubić, Academiae socii – S. Ljubić

Edidit Academia scientiarum et artium Slavorum Meridionalium, In Taberna Libraria Eiusdem Societatis typographicae, Zagrabiae, 1893. – br. str.: [3 l.] + 393.

– Skupna naslovna stranica: »Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium. Edidit Academia scientiarum et artium Slavorum Meridionalium. Volumen vigesimum quartum. Supplementum ad vol. I– V. Zagrabiae 1893. Ex Officina societatis typographicae«.

1894.

706.

Adresa na N. V. cara i kralja Frane Josipa I. a, prikazana po hrvatskom klubu u sjednici dne 12 siečnja 1894 sabora dalmatinskoga – Šime Ljubić

Narodni list, XXXIII, br. 4, str. 1–2; Zadar, 13. siječnja 1894.

– Potpisali: Ljubić – Biankini – Paštrović – Buzolić – Perić – Šarić.

1895.

707.

Izviešće s prvom sastanku kršćanskih arkeologa u Spljetu–Solinu u Dalmaciji. Priobćuje pravi član Sime Ljubić. Predano u sjednici filologičko-historičkoga

razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 20. ožujka 1895.
– Sime Ljubić

Rad JAZU, knj. CXXI, str. 210–236; Zagreb, 1895.

708.

Još dvie rieči o Šubićevu nadpisu iz Ostrvice – S. Ljubić

Starohrvatska prosvjeta, I, br. 2, str. 71–73; Knin, 1895.

1896.

709.

Antonio Veranzio – Ab. Simeone Gliubich

Galleria di Dalmati illustri, Pietro Francesco Martecchini editore, Ragusa, 1896. [s portretom].

710.

Marc' Antonio de Dominis – Ab. Simeone Gliubich

Galleria di Dalmati illustri, Pietro Francesco Martecchini editore, Ragusa, 1896. [s portretom].

711.

Lucio Giovanni – Ab. Simeone Gliubich

Galleria di Dalmati illustri, Pietro Francesco Martecchini editore, Ragusa, 1896. [s portretom].

712.

Simeone Stratico – Ab. Simeone Gliubich

Galleria di Dalmati illustri, Pietro Francesco Martecchini editore, Ragusa, 1896. [s portretom].

713.

Banasio Giacomo il seniore – Ab. Simeone Gliubich

Galleria di Dalmati illustri, Pietro Francesco Martecchini editore, Ragusa, 1896. [s portretom].

714.

Biondi Gian Francesco – Ab. Simeone Gliubich

Galleria di Dalmati illustri, Pietro Francesco Martecchini editore, Ragusa, 1896. [s portretom].

715.

Niccolò Tommaseo – Ab. Simeone Gliubich

Galleria di Dalmati illustri, Pietro Francesco Martecchini editore, Ragusa, 1896. [s portretom].

1916.

716.

Neka pisma Volčiću – [Šime Ljubić]
Hrvatska škola, str. 136–159; Ljubljana, 1916.

1932.

717.

Nešto iz korespodencije o. Zlatovića – S. Ljubić
Nova revija, XI, br. 5, str. 445–447; Makarska, 1932.
– 2 pisma Šime Ljubića.

1938.

718.

I grandi Dalmati nel solco di Roma – Simeone Gliubich
»Gioelli della biblioteca dalmata«, pagine scelte di Arturo Aurelio, Soc. Acc. Zanetti Editrice, Venezia, 1938.*
– Izbor natuknica iz Ljubićevog djela *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmatia*.

719.

Simo Ljubić Jovanu Sundečiću – Simo Ljubić
Zapisi, god. XI, knj. XX, sv. 4, str. 235; Cetinje, oktobar 1938. [Ćir.]
– Dva Ljubićeva pisma pisana latinicom.

1940.

720.

Poziv jednog hrvatskog naučnika iz 1864 godine – [Šime Ljubić]
Telegram, II, br. 108, str. 19; Beograd, 6., 7. i 8. siječnja 1940. [Ćir.]

1952.

721.

Miscellanea Državnog arhiva u Zadru, uredio Stjepan Antoljak, sv. II–IV, br. 97 i 98; Zadar, 1950.–1952. – [Šime Ljubić]

– Br. 97. Uvod »Poviesti narodne dalmatinske književnosti« od Šime Ljubića Starogradjanina.

– Br. 98. Pismo Šime Ljubića nepoznatom prijatelju o dojmovima s puta u Beograd, Novi Sad i Vukovar od 27. lipnja 1862.

1955.

722.

Deset pisama akademika Šime Ljubića Andriji Torkvatu Brliću – [Šime Ljubić]

Starine JAZU, knj. 45, str. 311–330; Zagreb, 1955.

1974.

723.

Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia. Compilato dell' ab. Simeone Gliubich di Citta Vecchia – Simeone Gliubich

Vienna, Rod. Lechner Librajo dell' R. Università / Zara, Battara e Abelich libraj, 1856., Ristampa anastatica, »Italica Gens Repertori di bio-bibliografia italiana«, N. 59, Arnaldo Forni Editore, Sala Bolognese (Bologna), 1974. – br. str.: [1 1.] + VIII + 325.

1988.

724.

Ulomak [iz *Ogledala književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, knj. I] – Šime Ljubić

Bašćanska ploča, I, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Povijesno društvo otoka Krka, Povijesno društvo Rijeka, Zagreb, Crk, Rijeka, 1988.

1996.

725.

Faria – Stari Grad a ne Hvar; Petar Hektorović – Starogradjanin a ne Hvaranin, Napisao Šime Ljubić, Preveo Marin Zaninović – Šime Ljubić

Centar za kulturu, Stari grad, 1996. – br. str.: XVI + 130.

LITERATURA O ŠIMI LJUBIĆU

1845.

726.

ZAFFRON, I[van]

Pënezoslovje. Odgovor I. Zafrona gosp. S. Ljubichu – I[van] Zaffron
Zora dalmatinska, II, br. 11, str. 84–86; br. 12, str. 94–96; br. 13, str. 100–101;
Zadar, 17., 24. i 31. ožujka 1845.

1847.

727.

[ANONIM]

Canti popolari slavi. Versione di Giacomo Chiudina. – [Anonim]
Gazzetta di Zara, XVI, br. 79, str. 481–483; Zadar, 7. listopada 1847.

1856.

728.

[ANONIM]

[O djelu Šime Ljubića *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*] – [Anonim]

Blätter für Literatur und Kunst, br. 27, str. 212; Beč, 5. srpnja 1856.

– Prilog u: *Wiener Zeitung*, br. 154; Beč, 5. srpnja 1856.

729.

[ANONIM]

[O djelu Šime Ljubića *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*] – [Anonim]

Osservatore dalmato, br. 113 i br. 176; Zadar, 15. srpnja i 4. studenoga 1856.*

730.

[ANONIM]

[O djelu Šime Ljubića *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*] – [Anonim]

Wiener Courier, br. 137; Beč, 26. kolovoza 1856.*

1857.

731.

DÜRINGSFELD, Ida von

Aus Dalmatien, I, Mit Anmerkungen von Otto Freiherrn von Reinsberg-Düringsfeld, Carl Bellmann's Verlag, Prag, 1857., str. 302.

732.

DÜRINGSFELD, Ida von

Aus Dalmatien, II, Mit Anmerkungen von Otto Freiherrn von Reinsberg-Düringsfeld, Carl Bellmann's Verlag, Prag, 1857., str. 117, 119, 123, 127, 129, 230.

733.

SUNDEČIĆ, J[ovan]

Odgovor na ovo pismo Gosp. S. Ljubića. Prečasni Gospodine! U Zadru 21. veljače 1857. – J[ovan] Sundečić

Glasnik dalmatinski, IX, br. 16, str. 4; Zadar, 24. veljače 1857.

– Tekst Sundečićeva pisma u povodu Ljubićeve ocjene Karadžićeva djela *Primjeri srpsko-slavenskoga jezika*.

734.

DÜRINGSFELD, Ida von

Dizionario Biografico degli Uomini illustri della Dalmazia – Ida von Düringsfeld

Frankfurter Museum, br. 5, str. 92; Frankfurt a. M., 28. veljače 1857. [Got.]

1858.

735.

[ANONIM]

Šćepan mali – [Anonim]

Neven, VII, br. 18, str. 278–280; Rijeka, 31. srpnja 1858.

1859.

736.

WURZBACH, Constant v.

Gliubich, Simeon – Dr. Constant v. Wurzbach

Biographisches Lexicon, 5, Füger–Gsellhofer, Wien, 1859., str. 217–218. [Got.]

737.

F[ERRARI] C[UPILLI], G[iuseppe]

Biografia dalmata – G[iuseppe] F[errari] C[upilli]

Rivista dalmata, I, br. 1, str. 3–5; Zadar, 16. travnja 1859.

– Prikaz knjige Šime Ljubića *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*.

– Autor prema ostaloj suradnji.

1860.

738.

KUKULJEVIĆ, Sakcinski Ivan

Ljubić, Šimun – Ivan Kukuljević Sakcinski

Bibliografia hrvatska, Dio prvi, Tiskane knjige, Uredio Ivan Kukuljević Sakcinski, (Troškom društva za jugoslavensku povjestnicu i starine), Brzotisk Dragutina Albrehta, Zagreb, 1860., str. 86.

1861.

739.

[ANONIM]

L' abate Simeone Gliubich – [Anonim]

La Voce Dalmatica, II, br. 15, str. 121–122; Zadar, 13. travnja 1861.

1862.

740.

TOMMASEO, N[ikola]

Il sig. ab. Ljubich – N[ikola] Tommaseo

La Voce Dalmatica, III, br. 52, str. 2; Zadar, 12. studenoga 1862.

– Polemika sa Šimom Ljubićem o pitanju hrvatskoga jezika i pučanstva Dalmacije.

1865.

741.

BOSILJAK

[*Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske*] – Bosiljak

Slavonac, III, br. 15, str. 240; Slavonska Požega, 31. svibnja 1865.

– U rubrici: Svaštice.

– Obavijest o izlasku knjige iz tiska te njezin kratki opis.

742.

JAGIĆ, V[atroslav]

Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske. Na poučavanje mladeži nacrtao prof. Šime Ljubić. Knjiga I., str. 344 u maloj osmini – V[atroslav] Jagić

Književnik, II, br. 4, str. 566–572; Zagreb, 1865.

743.

RAČKI, Fr[anjo]

Vladanje mletačko u Rieci. Nacrtao prof. Sime Ljubić – Dr. Fr[anjo] Rački
Književnik, II, br. 4, str. 580–581; Zagreb, 1865.

1866.

744.

[ANONIM]

Političko strančarenje u Hrvatskoj – [Anonim]
Sviet, I, br. 75, str. 1; Zagreb, 3. srpnja 1866.

1867.

745.

MESIĆ, M[atija]

Pregled hrvatske poviesti. Nacrtao prof. Sime Ljubić. Riečki Emidija Mohovića
tiskarski kamen. zavod. 1867. 8. 359 – M[atija] Mesić
Rad JAZU, knj. I, str. 251–261; Zagreb, 1867.

1868.

746.

[ANONIM]

Ob odnošajih dubrovačke sa mletačkom republikom tja do godine 1358. –
[Anonim]
Narodne novine, XXXIV, br. 76, str. 1; Zagreb, 1. travnja 1868.

1869.

747.

[ANONIM]

Novija djela jugoslavenske akademije znanostih i umjetnostih – [Anonim]
Novi pozor, III, br. 491, str. 1953; Beč, 5. svibnja 1869.

– Prikazi:

1. *Rad JAZU*, knj. VI.

2. »Stari pisci hrvatski«, knj. I. *Pjesme Marka Marulića*.

3. »Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium«. Vol. I. *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i mletačke republike*. Knj. I. Od god. 960.–1335.

4. *Flora Croatica*, auctoribus dr. J. Schlosser et Lud. Farkaš-Vukotinović.

748.

[ANONIM]

Mark. Ant. de Dominis – [Anonim]

Narodne novine, XXXV, br. 120, str. 1; Zagreb, 29. svibnja 1869.

749.

[ANONIM]

Jugoslavenska akademija – [Anonim]

Vienac, I, br. 19, str. 351–352; Zagreb, 29. svibnja 1869.

750.

[ANONIM]

[*Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske II*] – [Anonim]

Vienac, I, br. 19, str. 352; Zagreb, 29. svibnja 1869.

– U rubrici: Sitnice.

– Obavijest o izlasku knjige iz tiska te najava III. knjige.

1870.

751.

[ANONIM]

Rad jugoslavenske akademije znanostih i umjetnostih. Knjiga X. U Zagrebu 1870. Str. 263. Ciena 1 for. 25 novč. – [Anonim]

Zatočnik, II, br. 77, str. 3; br. 78, str. 1–2; br. 79, str. 1–2; Sisak, 5., 6. i 7. travnja 1870.

– Prikaz rasprava Šime Ljubića o Markantunu Dominisu Rabljaninu i Franje Račkoga o bogumilima i patarenima.

752.

[ANONIM]

[Prikaz povijesne rasprave Šime Ljubića o Markantunu Dominisu, objavljene u X. knjizi *Rada JAZU*, preuzet iz *Zatočnika*] – [Anonim]

Narodni list, IX, br. 31, str. 2; Zadar, 16. travnja 1870.

– U rubrici: Književnost.

753.

[ANONIM]

O jugoslavenskoj numismatici srednjega vieka – [Anonim]

Narodne novine, XXXVI, br. 162, str. 1; Zagreb, 19. srpnja 1870.

1871.**754.**

[ANONIM]

Jugoslavenska akademija. [Prikaz rasprave Šime Ljubića *O odnošajih medju Dubrovčani i Mlečani za ugarsko-hrvatskog vladanja u Dubrovniku od god. 1358–1526.*] – [Anonim]

Zatočnik, III, br. 34, str. 3; br. 35, str. 3; Sisak, 11. i 13. veljače 1871.

755.

RAČKI, Fr[anjo]

Spomenici o Stjepanu Malom. Ispisao iz mletačkog arhiva prof. Sime Ljubić. (Glasnik srpskog učenog društva, II od. II knj.) U Beogradu 1870. Str. 160 – Dr. Fr[anjo] Rački

Rad JAZU, knjiga XVII, str. 208–210; Zagreb, 1871.

– Naslov ćirilicom.

1874.**756.**

-i

Povjestnička iztraživanja o Hrvoji velikom bosanskom vojvodi i spljetskom hrcegu. Pisan spomenik iz dobe hrvatskoga vojvode Branimira. Napisao Sime Ljubić – -i

Právo, II, br. 14, str. 59–60; Zadar, 30. svibnja 1874.

– Prikaz djela.

757.

[ANONIM]

[Narodno kazalište] – [Anonim]

Vienac, VI, br. 30, str. 478; Zagreb, 25. srpnja 1874.

758.

[ANONIM]

Uprava narodnoga kazališta – [Anonim]

Obzor, IV, br. 263, str. 1–2; Zagreb, 17. studenoga 1874.

1875.**759.**

[ANONIM]

Opis jugoslavenskih novaca, od prof. Sime Ljubića, ravnatelja nar. zem. muzeja itd. Sa 20 u mjestu urezanih tabla i dvije slike na drvorezu. - U Zagrebu 1875. - [Anonim]

Obzor, V, br. 31, str. 1–2; Zagreb, 9. veljače 1875.

760.

[ANONIM]

Opis jugoslavenskih novaca od prof. Sime Ljubića, ravnatelja nar. zem. muzeja itd. Sa 20 u mjestu urezanih tabla i dvije slike na drvorezu. - U Zagrebu 1875.

- [Anonim]

Narodni list, XIV, br. 12, str. 4; br. 13, str. 3; br. 15, str. 3–4; br. 16, str. 4; Zagreb, 10., 13., 20. i 24. veljače 1875.

- Prikaz djela.

- U rubrici: Književnost.

761.

[ANONIM]

Opis jugoslavenskih novaca od prof. Sime Ljubića, ravnatelja nar. zem. muzeja itd. Sa 20 u mjestu urezanih tabla i dvije slike na drvorezu. - U Zagrebu 1875. - [Anonim]

Zemljak, CXXXI, br. 12, str. 3; br. 13, str. 4; Zadar, 10. i 13. veljače 1875.

762.

JAGIĆ, V[atroslav]

O Ljubićevoj jugoslavenskoj numismatici – V[atroslav] Jagić

Obzor, V, br. 54, str. 1–3; Zagreb, 8. ožujka 1875.

- Jagićevo pismo Šimi Ljubiću, kojim ocjenjuje njegovo djelo: *Opis jugoslavenskih novaca*, Artističko-tipografski zavod D. Albrechta, Zagreb, 1875.

763.

[ANONIM]

Opis jugoslavenskih novaca. (Beschreibung der südslavischen Münzen). von Prof. Sime Ljubić – [Anonim]

Agramer Zeitung, L, br. 100, str. 2–3; br. 101, str. 2–3; Zagreb, 3. i 4. svibnja 1875. [Got.]

- Prikaz djela.

764.

[ANONIM]

Put čuvara našega muzeja g. S. Ljubića po Italiji – [Anonim]

Vienac, VII, br. 32, str. 522; Zagreb, 7. kolovoza 1875.

765.

M[RAZOVIĆ], [Ladislav]

Prof. Šime Ljubić – [Ladislav] M[razović]

Vienac, VII, br. 49, str. 793; br. 50, str. 822–824; br. 51, str. 837–839; br. 52, str. 853–856; Zagreb, 4., 11., 18. i 25. prosinca 1875. [s portretom na str. 703].

– Pisac prema godišnjem sadržaju.

766.

[ANONIM]

(Jugoslavenska akademija). [Prikaz rasprave Šime Ljubića o zlatnom starosrpskom novcu i prikaz apokrifa koje je Stojan Novaković ispisao iz jednog ćirilskog zbornika iz XIV stoljeća] – [Anonim]

Obzor, V, br. 287, str. 3–4; Zagreb, 16. prosinca 1875.

– U rubrici: Prosvjeta.

767.

PARAPAT, J[anez]

Opis jugoslavenskih novaca Prof. Sime Ljubića, ravnatelja narodnoga zemaljskoga muzeja i knjižnice v Zagrebu etc. Sa 20 u mjestu urezanih tabla i dvie slike na drvorezu. U Zagrebu 1875. Artističko-typografički zavod Drag. Albrechta. Vel. 4° – J[anez] Parapat

Vestnik. Znanstvena priloga »Zori«, III, br. 5, str. 78–80; br. 6, str. 94–96; Maribor, 15. rujna i 15. listopada 1875.

1876.**768.**

-i

Dispacci di Luca de Tollentis, vescovo di Sebenico e di Lionello Cheregato vescovo di Traù nunzi apostolici in Borgogna e nelle Fiandre 1472–1488. per prof. Simeone Ljubić – -i

Právo, IV, br. 41, str. 157–158; Zadar, 30. kolovoza 1876.

– Kratki prikaz.

1877.**769.**

N.

Letteratura nazionale – N.

Narodni list (Il Nazionale), XVI, br. 34, str. 2; Zadar, 2. svibnja 1877.

1878.**770.**

[ANONIM]

Commissiones et Relationes Venetae. Collegit et digessit Simeon Ljubić.
Tomus II. Annorum 1525–1553. – [Anonim]

Právo, V, br. 58, str. 325–327; Split, 30. siječnja 1878.

– Prikaz djela.

1879.**771.**

M.

»Viestnik hrv. arkeologičkoga društva.« – M.

Obzor, IX, br. 62, str. 1–2; Zagreb, 15. ožujka 1879.

772.

KRŠNJAVI, I[sidor]

Naš »arkeologijski« muzej – Dr. I[sidor] Kršnjavi

Obzor, IX, br. 113, str. 2; Zagreb, 17. svibnja 1879.

773.

KRŠNJAVI, I[sidor]

Moja posljednja g. prof. Ljubiću – Dr. I[zidor] Kršnjavi

Obzor, IX, br. 125 [Prilog *Obzora*, br. 125], str. 5–6; Zagreb, 31. svibnja 1879.

1881.**774.**

[ANONIM]

Bruka g. Sime Ljubića – [Anonim]

Srpske ilustrovane novine, I, br. 2, str. 30; Novi Sad, 2. kolovoza 1881.

[Ćir.]

– O raspravi Šime Ljubića »O Posavskoj Hrvatskoj i o zlatnih novcih njezina zadnjega kneza Serma«.

775.

RUVARAC, Ilarion

Kotor i Kotor, Russia i Raška – Ilarion Ruvarac

Glasnik srpskog učenog društva, XLIX, str. 29–37; Beograd, 1881. [Ćir.]

– Članak XX. u: »Prilošci k objašnjenju izvora srpske istorije«.

1882.**776.**

B[OJNIČIĆ], I[van]

Crkva u Topuskom – I[van] B[OJNIČIĆ]

Viestnik hrvatskoga arkeologiškoga društva, IV, br. 3, str. 95–96; Zagreb, 1. srpnja 1882.**777.**

[ANONIM]

Gotički slog – [Anonim]

Narodni list (Il Nazionale), XXI, br. 85, str. 1; Zadar, 1. studenoga 1882.**778.**

LEGER, L.

Nouvelles archéologiques et correspondance – L. Leger

Revue archéologique, LV, vol. 44, str. 188–189; Pariz, rujan, 1882.– O *Viestniku hrvatskoga arkeologiškoga društva*.**1883.****779.**

DOMORODAC

Poviestna opazka – Domorodac

Katolička Dalmacija, XIV, br. 63, str. 4; Zadar, 27. kolovoza 1883.**1884.****780.**

GORJANOVIĆ-KRAMBERGER, Drag[utin]

Priposlano. Gosp. prof. Š. Ljubiću, ravnatelju arkeologiškoga muzeja. Odgovor na »Uztuk na smušenjasto zadirkivanje«. (Vidi »Viestnik arkeologiškoga društva«. God. VI., br. 3, pag. 94.) – Dr. Drag[utin] Gorjanović-Kramberger *Narodne novine*, L, br. 156, str. 5; Zagreb, 8. srpnja 1884.**781.**

B.

Sbirka starina solinskih u nar. zem. arkeologiškomu Muzeju u Zagrebu – B. *Bullettino di Archeologia e Storia Dalmata*, VII, br. 3, str. 39–41; Split, 1884.

1885.**782.**

Y.

[Ivan Tomko-Marnavić] – Y.

Katolička Dalmacija, XVI, br. 12, str. 3; Zadar, 19. veljače 1885.– Biografija I. T. Mrnavića iz djela Šime Ljubića *Ogledalo književne poviesti*.**783.**

[ANONIM]

Odgovor na smušenasto izazivanje – [Anonim]

Sriemski Hrvat, VIII, br. 63, str. 2; Vukovar, 8. kolovoza 1885.– Osvrt na odgovor prof. Šime Ljubića u *Viestniku hrvatskoga arheološkoga društva* na pisanje beogradske *Ustavnosti* u povodu pobjede hrvatske stranke u Dalmaciji i pisanje *Srbobrana* o »varaždinskim« Srbima.**784.**

RAČKI, Fr[anjo]

Nacrt hrvatske historiografije od 1835 do 1885 godine. Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti u umjetnosti dne 12. prosinca 1885. Predsjednik dr. Fr. Rački – dr. Fr. Rački
Rad JAZU, knj. 80, str. 246–313; Zagreb, 1885.**1887.****785.**

FERRARI-CUPILLI, S[imeone]

Paulini Vincenzo – S[imeone] Ferrari-Cupilli

Cenni biografici di alcuni uomini illustri della Dalmazia, compilati da S. Ferrari-Cupilli, Tip. Edit S. Artale, Zadar 1887., str. 132.**1888.****786.**

BRUNELLI, V[italiano]

Un pò di critica – V[italiano] Brunelli

Scintille, II, br. 23–24, str. 1–2; Zadar, 29. ožujka 1888.– Osvrt na rad Šime Ljubića »Dva popisa listina glasovitoga manastira sv. Krševana u Zadru«, objavljen u *Starinama*, sv. XX, str. 81–171; Zagreb, 1887.

1889.**787.**

[STROSSMAYER, Josip Juraj] i LJUBIĆ, Šime
Za hrvatske starine u Kninu – Strossmajer biskup i Prof. Šime Ljubić
Narodni list, XXVIII, br. 14; Zadar, 16. veljače 1889.
– Pisma J. J. Strossmayera i Š. Ljubića Starinarskom društvu u Kninu.

1890.**788.**

[ANONIM]
Hrvatsko arheologijsko društvo – [Anonim]
Narodne novine, LVI, br. 64, str. 6; br. 65, str. 6; Zagreb, 18. i 19. ožujka
1890.
– Sadrži i govor Šime Ljubića u povodu smrti I. K. Sakcinskog.

1892.**789.**

[ANONIM]
Umirovljenje Šime Ljubića – [Anonim]
Obzor, XXXIII, br. 110, str. 1; Zagreb, 13. svibnja 1892.
– O zaslugama Šime Ljubića za Zemaljski narodni muzej u Zagrebu.

1896.**790.**

-1.-
Šime Ljubić – -1.-
Školski vjesnik, III, str. 785–788; Sarajevo, rujan i listopad 1896.
– Nekrolog.

791.

[ANONIM]
† Šime Ljubić – [Anonim]
Brankovo kolo, II, br. 42, str. 1344; U Sr. Karlovcima, 17. (29. oktobra) 1896.
[Ćir.]
– Nekrolog.

792.

[ANONIM]

Prof. Šime Ljubić – [Anonim]

Obzor, XXXVII, br. 240, str. 2; br. 241, str. 1–3; Zagreb, 19. i 20. listopada 1896.

– Nekrolog.

793.

[ANONIM]

Don Šime Ljubić † – [Anonim]

Agramer Tagblatt, XI, br. 241, str. 3; Zagreb, 20. listopada 1896. [Got.]

– Nekrolog.

794.

[ANONIM]

† Šime Ljubić – [Anonim]

Narodne novine, LXII, br. 241, str. 2–3; 20. listopada 1896.

– Nekrolog.

795.

[ANONIM]

† Don Šime Ljubić – [Anonim]

Narodni list, XXXV, br. 85, str. 1; Zadar, 21. listopada 1896.

796.

[KASANDRIĆ, Petar]

† Prof. Šime Ljubić – [Petar Kasandrić]

Smotra dalmatinska, IX, br. 85, str. 3; Zadar, 21. listopada 1896.

– Autor prema Znanstvenoj knjižnici u Zadru.

– Nekrolog.

797.

[ANONIM]

† Šime Ljubić – [Anonim]

Posavska Hrvatska, III, br. 43, str. 94; Brod na Savi, 24. listopada 1896.

– Nekrolog.

– Sadrži pjesmu posvećenu Šimi Ljubiću; potpisano: Momče Fruškogorče.

798.

S[MIČIKLAS], T[ADIJA]

Uspomeni Šime Ljubića – T[adija] S[mičiklas]

Vienac, XXVIII, br. 43, str. 673–674; Zagreb, 24. listopada 1896.

– Nekrolog.

– Pisac prema godišnjem sadržaju.

799.

[ANONIM]

† Prof. Šime Ljubić – [Anonim]

Vienac, XXVIII, br. 43, str. 686; Zagreb, 24. listopada 1896.

– Nekrolog.

800.

[ANONIM]

Prof. Šime Ljubić – [Anonim]

Nada, II, br. 21, str. 418; Sarajevo, 1. studenoga 1896.

– Nekrolog.

801.

[ANONIM]

† Šime Ljubić – [Anonim]

Prosvjeta, IV, br. 21, str. 671–672; br. 22, str. 703–704; Zagreb, 1. i 15. studenoga 1896.

– Nekrolog.

802.

[ANONIM]

Sprovod profesora don Šime Ljubića. Starigrad, koncem listopada – [Anonim]

Obzor, XXXVII, br. 254, str. 2; br. 255, str. 2; Zagreb, 4. i 5. studenoga 1896.

803.

PETRAVIĆ, Ante

U smrt Šime Ljubića, Nestora hrvatskih arheologa – Ante Petravić

Vrhbosna, X, br. 22, str. 346–347; Sarajevo, 15. studenoga 1896.

– Pjesma posvećena Šimi Ljubiću.

804.

[ANONIM]

Don Šime Ljubić – [Anonim]

Vrhbosna, X, br. 22, str. 354; Sarajevo, 15. studenoga 1896.

– Nekrolog.

805.

[ANONIM]

† Prof. Simon Ljubić. Agram, 20. October – [Anonim]
Agramer Zeitung, LXXI, br. 241, str. 3–4; Zagreb, 20. studenoga 1896.
 [Got.]

806.

BULIĆ, Fr[ane]

† Prof. D. Šime Ljubić – Fr[ane] Bulić
Bullettino di archeologia e storia Dalmata, XIX, br. 11/12, str. 180–185; Split,
 1896.
 – Nekrolog.

807.

[ANONIM]

† Simo Ljubić – [Anonim]
Delo, knjiga XII, str. 364; Beograd, 1896. [Ćir.]
 – Nekrolog.

808.

[ANONIM]

† Šime Ljubić – [Anonim]
Hrvatska domovina, II, br. 240, str. 241–242; Zagreb, 1896.
 – Nekrolog.

809.

[ANONIM]

† Sime Ljubić – [Anonim]
Mjesečnik Pravničkoga društva u Zagrebu, XXII, br. 11, str. 699–702; Zagreb,
 1896.
 – Nekrolog.

810.

[ANONIM]

Šime Ljubić – [Anonim]
Slava, I, sv. 10, str. 44–45; Niš, 1896. [Ćir.]
 – Nekrolog.

811.

[ANONIM]

† Šime Ljubić – [Anonim]
Slovenec, XXIV, br. 252, str. 2; Ljubljana, 1896.

812.

[ANONIM]

† Nekrolog. Prof. Don. Simeon Ljubić – [Anonim]

Starohrvatska prosvjeta, II, br. 3, str. 186–189; br. 4, str. 259–264; Knin, 1896.**813.**

[ANONIM]

Šime Ljubić – [Anonim]

Naše doba, XII, br. 79, [3]; Novi Sad, 1896. [Ćir.]*

– Nekrolog.

– Prenijeto iz *Narodnih novina*.**814.**

[ANONIM]

Šime Ljubić – [Anonim]

Prijatelj naroda, IX, br. 21; Zagreb, 1896.*

– Nekrolog.

1897.**815.**

[ANONIM]

Šime Ljubić – [Anonim]

Dom in Svet, X, br. 12, str. 381–382; Ljubljana, 1897.**816.**

BRUNŠMID, Josip

† Prof. Šime Ljubić – Dr. Josip Brunšmid

Vjestnik hrvatskoga arheološkoga društva, Nove serije godina II, 1896/7, str. 130–132, Zagreb, 1897. [s portretom].**817.**

K.

Ljubić pa Crnčić – K.

Slovanski svet, X, br. 2, str. 26; Ljubljana, 1897.

– U povodu smrti Šime Ljubića i Ivana Crnčića.

1898.**818.**

SMIČIKLAS, Tade

2. Život i djela Šime Ljubića. Čitao u sjednici historijsko-filologijskoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 8. siječnja 1898. Pravi član Tade Smičiklas – Tade Smičiklas

Ljetopis JAZU, XII – za godinu 1897., str. 150–243; Zagreb, 1898. [s portretom na str. 151].

819.

ŠURMIN, Đuro

I. Hrvatska književnost. Treće doba. b) Doba apsolutizma do osnivanja akademije – Đuro Šurmin

Povjest književnosti hrvatske i srpske, s 21 ispravom i sa 70 portreta, Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb, 1898., str. 161.

820.

ŠURMIN, Đuro

I. Hrvatska književnost. Treće doba. Literarni rad od hrvatskoga pokreta do 1850. godine – Đuro Šurmin

Povjest književnosti hrvatske i srpske, s 21 ispravom i sa 70 portreta, Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb, 1898., str. 174, 187.

1899.

821.

STEKLASA, Ivan

Šime Ljubić, hrvaški zgodovinar. (Spisal Ivan Steklasa). – Ivan Steklasa
Dom in Svet, XII, br. 19, str. 594–597; br. 20, str. 627–630; Ljubljana, 1899.

822.

KRŠNJAVI, [Izidor]

Iz Dalmacije. VIII.) More. Egoizam i altruizam. Ljubić – [Izidor] Kršnjavi
Narodne novine, LXV, br. 271, str. 2-3; Zagreb, 25. studenoga 1899.

1900.

823.

GRLOVIĆ, Milan

Šime Ljubić, 1822.–1896. – Milan Grlović

Album zaslužnih Hrvata XIX. stoljeća. Sto i pedeset životopisa, slika i vlastoručnih podpisa. Sakupio, popunio i napisao Milan Grlović. Slike crtao Stjepan Kovačević, Naklada i tisak Matičevog litografskog zavoda u Zagrebu, Zagreb, 1898.–1900. [bez paginacije] [s portretom].

824.

-dlc [Karel Kadlec]

Ljubić, Šime – -dlc [Karel Kadlec]

Ottův Slovník Naučný, Ilustrovaná Encyklopædie obecných vědomostí, Šesnáctý díl, Lih–Media, Vydavatel a nakladatel J. Otto v Praze. Tiskem České grafické společnosti »Unie« v Praze, 1900., str. 210–211.

– Autor prema popisu suradnika.

825.

[POLITEO, Dinko]

Putovanje dra. Kršnjavoga po Dalmaciji – [Dinko Politeo]

Obzor, XLI, br. 27, str. 1–2; Zagreb, 3. veljače 1900.

1901.**826.**

ŽIVALJEVIĆ, Dan[ilo] A.

Njegoš u talijanskoj književnosti – Dan. A. Živaljević

Kolo, knj. II, sv. 8, str. 445–448; Beograd, 16. listopada 1901. [Ćir.]

1905.**827.**

ŠEGVIĆ, Cherubin

Geneza najnovijih pojava u hrvatskoj književnosti – Cherubin Šegvić

Hrvatsko kolo, knj. I, str. 444–462; Zagreb, 1905.

828.

PETRAVIĆ, Ante

Petar Niziteo – Ante Petravić

Studije i portreti, Tisak i naklada Antuna Scholza, Zagreb, 1905., str. 239–282.

1909.**829.**

ANDRIĆ, Nikola

Sedam »Matičinih« zbornika. Prilog člancima »Sabirači Matičinih hrvatskih narodnih pjesama«. I. Šime Ljubić – dr. Nikola Andrić

Glas Matice hrvatske, IV, br. 18–20, str. 133–135; Zagreb, 15. listopada 1909.

1914.**830.**

ŠIŠIĆ, Ferdo

Uvod. III. Pregled historiografije hrvatske. Šime Ljubić – Ferdo Šišić
Priručnik izvora hrvatske historije, Napisao i uredio Dr. Ferdo Šišić, kr. jav. red. profesor u kr. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu za hrvatsku historiju, Dio I. Čest 1 (Do god. 1107), Uvod, natpisi i isprave, S 21 slikom i dva historijska zemljovida, Trošak i naklada kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Kr. zemaljska tiskara, u Zagrebu, 1914., str. 95–96.

1915.**831.**

[ANONIM]

Ljubić (ejtsd: -ics), Simon – [Anonim]

Révai Nagy Lexikona, XII. kötet, Kontúr–Lovas, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest, 1915., str. 802.

1916.**832.**

KALAC, A[ntun]

Neka pisma Volčiću – A[ntun] Kalac

Hrvatska škola, str. 136–159; Ljubljana, 1916.

1925.**833.**

M[aštrović], Lj[ubomir]

Ljubić, Šime – Lj[ubomir] M[aštrović]

Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925– 1925. Izdao: Odbor za izdanje knjige »Zaslužni i znameniti Hrvati 925–1925.«, Tisak i oprema Hrvatskog stamparskog zavoda d.d. u Zagrebu, Zagreb, 1925., str. 163 [s portretom].

– Autor prema popisu suradnika.

834.

ŠIŠIĆ, Ferdo

Uvod. Principi metodike, izvori i razvoj historiografije. 2. Izvori hrvatske historije – Ferdo Šišić

Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, sa 280 slika i 3 karte u bojama, Izdano troškom naklade školskih knjiga, Tisak zaklade Tiskare »Narodnih novina«, Zagreb, 1925., str. 20, 23 [s portretom na str. 23].

– Pretisak izdanja iz 1925., Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1990.

835.

ŠIŠIĆ, Ferdo

Uvod. Principi metodike, izvori i razvoj historiografije. 3. Literatura – Ferdo Šišić

Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, sa 280 slika i 3 karte u bojama, Izdano troškom naklade školskih knjiga, Tisak zaklade Tiskare »Narodnih novina«, Zagreb, 1925., str. 34, 35.

– Pretisak izdanja iz 1925., Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1990.

1926.

836.

STROHAL, R[udolf]

Jedan posjet u kr. narodni muzej. (Istinski događaj) – R[udolf] Strohal
Omladina, X, br. 2, str. 35–37; Zagreb, listopad 1926.

– Posjet jednog gimnazijalca 1870. Narodnom muzeju u Zagrebu i njegov susret sa Šimom Ljubićem.

– Ime pisca prema: *Omladina*, VIII, br. 3, str. 50; Zagreb, 1924.

1927.

837.

CRONIA, Arturo

Di alcune dittologie nell' onomastica dalmata – Arturo Cronia

Atti e memorie della Società Dalmata di Storia Patria, vol. II, A spese della Società Dalmata di Storia Patria, Zara, 1927., str. 167.

838.

HERCEG, Rudolf

Gdje imamo mi Hrvati svoj »krstni list«? – Rudolf Herceg

Dom, XXI, br. 48, str. 2; Zagreb, 9. studenoga 1927.

1929.

839.

NOVAK, V[iktor]

Ljubić Šime – V[iktor] Novak

Narodna enciklopedija, Srpsko–hrvatsko–slovenačka, II knjiga, I–M, Bibliografski zavod d.d., Zagreb, 1929., str. 709–710.

1932.

840.

ETEROVIĆ, Karlo

Nešto iz korespondencije o. St. Zlatovića sa našim znamenitim ljudima – Fr. Karlo Eterović

Nova revija, XI, br. 5, str. 454–455; Makarska, 1932.

841.

[ANONIM]

O tragovima starih rimskih cesta. Pismo upravljeno prof. Šimi Ljubiću – [Anonim]

Nova revija, XI, br. 5, str. 461–462; Makarska, 1932.

1933.

842.

ŠENOA, Milan

Sjećanje na Šimu Ljubića – Milan Šenoa

Jutarnji list, XXII, br. 7536, str. 19; Zagreb, 22. siječnja 1933.

843.

CRONIA, Arturo

I principali apprezzamenti dell' antica letteratura Slava di Ragusa – Arturo Cronia

L' Europa Orientale, XIII, sv. XI–XII, str. 585–615; Rim, studeni–prosinac 1933.

844.

STROHAL, R[udolf]

Jedan posjet u narod. muzeju – R[udolf] Strohal

Danica, III, br. 78, str. 4; Zagreb, 1933.

1934.

845.

GUNJAČA, Stipe

Šime Ljubić i kninski starohrvatski spomenici – Prof. Stipe Gunjača

Obzor, LXXV, br. 77, str. 1–2; Zagreb, 4. travnja 1934.

1935.

846.

POLITEO, Fani

Galerija Jugoslovenskih numizmatičara: 3. Šime Ljubić [Lat.] – Fani Politeo, cand. phil.

Numizmatičar, br. 2, str. 37–40 [s portretom na str. 37]; Beograd, svibanj 1935. [Ćir.]

1936.

847.

LOZOVINA, Vinko

VI. Preporodna književnost i njeni veći i manji predstavnici – Vinko Lozovina

Dalmacija u hrvatskoj književnosti, Povijesni pregled regionalne književnosti u Dalmaciji, Hrvatskom primorju i Istri (800–1890), Matica hrvatska, Zagreb, 1936., str. 259–260.

848.

[ANONIM]

Ljubić, 2. Šime – [Anonim]

Leksikon Minerva, Praktični priručnik za modernog čovjeka, 54000 protumačenih pojmova, 8 geografskih karata, 2297 slika u tekstu i na 38 tabela, djelomično u više boja, Minerva nakladna knjižara, Zagreb, 1936., str. 830.

1937.

849.

[ANONIM]

Ljubić Šime – [Anonim]

Sveznanje, Opšti enciklopedijski leksikon, u jednoj knjizi, Narodno delo, Institut za nacionalni publicitet u Beogradu, Zagreb, 1937., str. 1274 [Ćir.]

1944.

850.

JEŽIĆ, Slavko

14. Hrvatski romantizam od absolutizma do nagodbe (1849–1868.). A. Pod absolutizmom (1849–1860.) – Slavko Ježić

Hrvatska književnost od početaka do danas. 1100.–1941., Naklada A. Velzek, Zagreb, 1944., str. 232.

851.

JEŽIĆ, Slavko

15. Nagodbena Hrvatska i stvaranje moderne hrvatske književnosti (1868–1918.). D. Artizam hrvatske Moderne, nacionalizam predratne generacije i prvi svjetski rat (1895–1918.) – Slavko Ježić

Hrvatska književnost od početaka do danas. 1100.–1941., Naklada A. Velzek, Zagreb, 1944., str. 387.

852.

NOVAK, Grga

Borba za sjedinjenje i protiv njega u novinama i brošurama – Grga Novak
Prošlost Dalmacije, II, Od Kandijskoga rata do Rapallskog ugovora, Izdanje Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1944., str. 383.

853.

NOVAK, Grga

Kulturne prilike u Dalmaciji za austrijskog vladanja 1914.–1918. – Grga Novak

Prošlost Dalmacije, II, Od Kandijskoga rata do Rapallskog ugovora, Izdanje Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1944., str. 430.

854.

RENGJEO, Ivan

Novci bosanskih banova i kraljeva – Ivan Rengjeo

Glasnik Hrvatskog državnog muzeja u Sarajevu, LV–1943., str. 237–291; Sarajevo, 1944.

855.

MRAVAK, D[inko]

Slavko Ježić: Hrvatska književnost. Od početka do danas. Zagreb. 1944. Naklada A. Velzek – D[inko] Mravak D. I.

Život, XXV, br. 3–4, str. 260–261; Zagreb, 1944.

1948.

856.

JAGIĆ, Vatroslav

Prikazi i ocjene. Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske. Na poučavanje mladeži nacrtao prof. Sime Ljubić. Knjiga I., str. 344 u maloj osmini. (Književnik II. 1865.) – Vatroslav Jagić

Izabrani kraći spisi, uredio i članke sa stranih jezika preveo Mihovil Kombol, Matica hrvatska, Zagreb, 1948., str. 459–467.

1952.

857.

Miscellanea Državnog arhiva u Zadru, uredio Stjepan Antoljak, sv. II–IV, br. 95, 97–99; Zadar, 1950.–1952.

– Br. 95. Pismo Šime Starčevića Šimi Ljubiću od 10. srpnja 1847.

– Br. 97. Uvod »Poviesti narodne dalmatinske književnosti« od Šime Ljubića Starogradjanina.

– Br. 98. Pismo Šime Ljubića nepoznatom prijatelju o dojmovima s puta u Beograd, Novi Sad i Vukovar od 27. lipnja 1862.

– Br. 99. Pismo Ivana Kukuljevića Šimi Ljubiću od 30. svibnja 1866.

1953.

858.

ANTIĆ, Vinko

Rijeka u hrvatskoj književnosti u XIX. i početkom XX. stoljeća – Vinko Antić

Rijeka, Geografija–etnologija–ekonomija–saobraćaj–povijest–kultura, Zbornik, Matica hrvatska, Zagreb, 1953., str. 479–514.

859.

MEZORANA, Milivoj

Borba hrvatske gimnazije u Rijeci – Milivoj Mezorana

Rijeka, Geografija–etnologija–ekonomija–saobraćaj–povijest–kultura, Zbornik, Matica hrvatska, Zagreb, 1953., str. 523–532.

1955.

860.

BRLIĆ, Ivan

Deset pisama akademika Šime Ljubića Andriji Torkvatu Brliću – Dr. Ivan Brlić

Starine JAZU, knj. 45, str. 311–330; Zagreb, 1955.

1956.**861.**

JURIĆ, Boris

Nekoliko napomena uz ostavštinu Šime Ljubića u zadarskom Arhivu – Boris Jurić

Mogućnosti, III, br. 11, str. 889–891; Split, studeni 1956.

1957.**862.**

[ANONIM]

Ljubić, Šime – [Anonim]

Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova, I Nauka o književnosti, 1/2 Historija jugoslavenskih književnosti, L–Ž, Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ, Zagreb, 1957., str. 41.

863.

ZANINOVIĆ, Antonin

Potpis na hrvatskom pismu hvarskog dominikanca fra Jurja Starijanica iz g. 1555. – Antonin Zaninović

Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, svezak III, str. 265–270; Zagreb, 1957.

1958.**864.**

SCHNEIDER, Marijana

Iz prošlosti naših muzeja. Knjiga prihoda i rashoda Narodnog muzeja u Zagrebu 1854.–1870. godine – Marijana Schneider

Vijesti Društva muzejsko-konzervatorskih radnika NR Hrvatske, VII, br. 6, str. 167–169; Zagreb, prosinac 1958.

1959.**865.**

[ANONIM]

Ljubić, Šime – [Anonim]

Enciklopedija Leksikografskog zavoda, 4, Jugoslavija – Majkov, Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ, Zagreb, 1959., str. 676.

1960.**866.**

BARAC, Antun

II. Kulturne prilike. 3. Zadaci hrvatskih intelektualaca – Antun Barac
Hrvatska književnost, Od Preporoda do stvaranja Jugoslavije, Knjiga II,
Književnost pedesetih i šezdesetih godina, JAZU, Zagreb, 1960., str. 31.

1961.

867.

MILUTINOVIĆ, Kosta

Narodni preporod u Dalmaciji i Istri i južnoslavenska misao 1860–1870. – Dr.
Kosta Milutinović

Zadarska revija, X, br. 1, str. 1–21; Zadar, 1961.

868.

VALČIĆ, V[inko] i ŠKRBIĆ, M[ilan]

Oko polemike Šime Ljubića s autonomasima (1860–1862) – V[inko] Valčić
i M[ilan] Škrbić

Zadarska revija, X, br. 2, str. 117–125; Zadar, 1961.

1962.

869.

V[INSKI] G[ASPARINI], K[senija]

Ljubić, 2. Šime – K[senija] V[inski] G[asparini]

Enciklopedija Jugoslavije, 5, Jugos–Mak, Izdanje i naklada Leksikografskog
zavoda FNRJ, Zagreb, 1962., str. 567–568 [s portretom].

– Autor prema popisu suradnika.

870.

ŠIŠIĆ, Ferdo

Uvod. Glavni izvori i djela o hrvatskoj povijesti – Ferdo Šišić

Pregled povijesti hrvatskoga naroda, Matica hrvatska, Zagreb, 1962., str. 18,
24.

871.

ČOLAK, Nikola

Inventar rukopisne ostavštine Šime Ljubića – Nikola Čolak

Arhivski vjesnik, god. IV–V, sv. 4–5, str. 225–262; Zagreb, 1961.–1962.

1963.

872.

MILUTINOVIĆ, Kosta

Jugoslavenska akademija i dalmatinski preporoditelji – Kosta Milutinović
Mogućnosti, X, br. 7, str. 768–776; Split, srpanj 1963.

873.

VALČIĆ, Vinko i ŠKRBIĆ, Milan

Geneza Ljubićeva »Ogledala...« u svjetlu razvitka nacionalnoga pokreta u Dalmaciji – Vinko Valčić i Milan Škrbić

Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio historije, arheologije i historije umjetnosti (1), 1960/1961., II, sv. 2, str. 170–195; Zadar, 1963.

1964.

874.

NOVAK, Viktor

Srpski naučnici i književnici u prepisci sa Franjom Račkim – Viktor Novak
Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, XXVI, 22, Beograd, 1964.*

1965.

875.

[ANONIM]

Ljubić Šime – [Anonim]

Wielka Encyklopedia Powszechna PWN, 6, Kont–Mam, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1965., str. 572.

1966.

876.

SAMBRAILO, Branko

Izlaz Bosne na Jadran (Klek–Sutorina, XVII. i XVIII. st.) – Branko Sambrailo

Pomorski zbornik, br. 4; Zagreb, 1966.

– Posebni otisak.

1967.

877.

STIPČEVIĆ, Aleksandar

Ljubić, Šime – Aleksandar Stipčević

Bibliographia illyrica, Posebna izdanja, knjiga VI, Centar za balkanološka ispitivanja, Knjiga 3., Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1967., str. 146–148.

1968.

878.

[ANONIM]

Ljubić, Šime – [Anonim]

Bibliografija rasprava i članaka, IV Historija, IV/2 Historija jugoslavenskih naroda, Izdanje i naklada Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, Zagreb, 1968., str. 226.

879.

BERTOŠA, Miroslav

Pisma Carla de Franceschija Šimi Ljubiću – Miroslav Bertoša

Tipograf, Rijeka, 1968., str. 121–136.

– Poseban otisak iz *Vjesnika historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. XIII.

1969.

880.

RAVLIĆ, Jakša

Neke prilike iz kulture za vrijeme narodnog preporoda – Jakša Ravlić

Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri, Zbornik, urednik Jakša Ravlić, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., str. 261, 265.

1971.

881.

KOŠČAK, Vladimir

Život i djelo F. Račkog – Vladimir Koščak

Josip Juraj Strossmayer i Franjo Rački, *Politički spisi*, Rasprave / članci / govori /

memorandumima, priredio dr. Vladimir Koščak, Znanje, Zagreb, 1971., str. 17, 19, 21.

882.

KLAIĆ, Nada

Novija hrvatska i jugoslavenska historiografija o osnovnim problemima rano-srednjovjekovne hrvatske povijesti. A. Opći prikazi i pregledi hrvatske povijesti – Nada Klaić

Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, Školska knjiga, Zagreb, 1971., str. 55.

1972.

883.

BERTOŠA, Miroslav

Jakov Volčić i njegova prepiska s kulturnim radnicima u Hrvatskoj u drugoj polovini XIX stoljeća – Miroslav Bertoša

Historijski zbornik, XXIII–XXIV, 1970.–1971., str. 325–346; Zagreb, 1972.

1973.

884.

RAVLIĆ, Jakša

Dramski rad Petra Kanavelića – Jakša Ravlić

Zbornik radova o Petru Kanaveliću, (Zbornik otoka Korčule, sv. 3), Korčula, 1973., str. 130–133.

1974.

885.

[ANONIM]

Ljubić, Šime – [Anonim]

Leksikon Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, A–Ž, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1974., str. 572.

886.

MACAN, Trpimir

Ivan Kukuljević i narodno-politički razvitak Dalmacije – Trpimir Macan

Historijski zbornik, XXVII–XXVIII, str. 73–94; Zagreb, 1974.–75.

887.

PETRIĆ, Nikša

Stogodišnjica dviju knjiga (I. Boglić, Š. Ljubić) – Nikša Petrić

Prilozi povijesti otoka Hvara, Centar za zaštitu kulturne baštine, izdanje broj 17, IV, str. 107–109; Hvar, 1974.

1975.

888.

ŽIVANČEVIĆ, Milorad

Ilirizam. Počeci novije hrvatske književnosti – Milorad Živančević

Povijest hrvatske književnosti, Knjiga 4, Ilirizam, Realizam, napisali: Milorad Živančević i Ivo Frangeš, Zagreb, 1975., str. 43, 47.

889.

ŽIVANČEVIĆ, Milorad

Pisci i djela. Ostali pisci preporoditelji i njihovi sljedbenici. Šime Ljubić – Milorad Živančević

Povijest hrvatske književnosti, Knjiga 4, Ilirizam, Realizam, napisali: Milorad Živančević i Ivo Frangeš, Zagreb, 1975., str. 168–169.

1976.**890.**

DELORKO, Olinko

Uvod – Olinko Delorko

Narodne pjesme otoka Hvara, Prema zapisima osmorice sabirača Matice hrvatske u devetnaestom stoljeću, priredio Olinko Delorko, Čakavski sabor, Split, 1976., str. V–LXV.

891.

DELORKO, Olinko

Sakupljač: Šime Ljubić – Olinko Delorko

Narodne pjesme otoka Hvara, Prema zapisima osmorice sabirača Matice hrvatske u devetnaestom stoljeću, priredio Olinko Delorko, Čakavski sabor, Split, 1976., str. 3–75.

– Izbor 36 narodnih pjesama iz Ljubićevog prvog sveska rukopisne zbirke.

892.

BOJOVIĆ, Zlata

Šime Ljubić kao sakupljač narodnih poslovice – Zlata Bojović

Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, XLII, sv. 1–4, str. 348–356; Filološki fakultet, Beograd, 1976. [Ćir.]

893.

ANTOLJAK, Stjepan

Arhivske zabilježbe i marginalije o Markantunu de Dominisu – Stjepan Antoljak

Radovi Centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, sv. XXII–XXIII, str. 49–62; Zadar, 1976.

– Posebni otisak.

1977.**894.**

NIKOLANCI, Mladen

Petar Nisiteo-Nisetić kao arheolog – Mladen Nikolanci

Hvar u prirodnim znanostima, simpozij, str. 199–203; Zagreb, 1977.**895.**

MILIČIĆ, Davor

Bilješke o radu Petra Nisitea – Davor Miličić

Hvar u prirodnim znanostima, simpozij, str. 205–210; Zagreb, 1977.**896.**

PETRIĆ, Nikša

Grgur Bučić i arheološka istraživanja na Hvaru u 19. st. – Nikša Petrić

Hvar u prirodnim znanostima, simpozij, str. 221–233 [s portretom na str. 226]; Zagreb, 1977.**1978.****897.**

BRATULIĆ, Josip

Literatura o Istarskom razvodu – Josip Bratulić

Istarski razvod, Studija i tekst, Čakavski sabor, Pula, 1978., str. 25–28.**898.**

TOMASOVIĆ, Mirko

I. Vetranovićeveva sudbina u našoj književnoj historiografiji – Mirko Tomasović

O hrvatskoj književnosti i romanskoj tradiciji, Mladost, Zagreb, 1978., str. 92.**899.**

FINKA, Božidar

Pogledi na jezik u pismima Šimi Ljubiću – Božidar Finka

Filologija, časopis Razreda za filologiju JAZU u Zagrebu, 8, str. 107–115; Zagreb, 1978.**900.**

STANČIĆ, Nikša

Nacionalna integraciona ideologija dalmatinskih narodnjaka 1860/61. godine – Nikša Stančić

Radovi Instituta za hrvatsku povijest, 11, str. 183–279; Zagreb, 1978.

1979.

901.

[ANONIM]

Ljubić Šime – [Anonim]

Opća enciklopedija Jugoslovenskog Leksikografskog zavoda, 5, L–Nigh, Zagreb, 1979., str. 208–209 [s portretom].

1980.

902.

KURELAC, Miroslav

Ljubić, Šime – Miroslav Kurelac

Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture, glavni urednik Igor Karaman, Školska knjiga, Zagreb, 1980., str. 350.

903.

STANČIĆ, Nikša

IV. »U Srbiju, u zemlju slobodnu!« (1850–1854) – Nikša Stančić

Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji (Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869), Sveučilište u Zagrebu, Centar za povijesne znanosti–Odjel za hrvatsku povijest, Zagreb, 1980., str. 115.

904.

STANČIĆ, Nikša

V. Priprava (1855–1859) – Nikša Stančić

Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji (Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869), Sveučilište u Zagrebu, Centar za povijesne znanosti–Odjel za hrvatsku povijest, Zagreb, 1980., str. 121.

905.

STANČIĆ, Nikša

VI. Prve formulacije nacionalne ideologije (1860/61) – Nikša Stančić

Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji (Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869), Sveučilište u Zagrebu, Centar za povijesne znanosti–Odjel za hrvatsku povijest, Zagreb, 1980., str. 140, 149, 175.

906.

BOJOVIĆ, Zlata

Povijest narodne dalmatinske književnosti Šime Ljubića – Dr. Zlata Bojović

Naučni sastanak slavista u Vukove dane, Beograd–Priština–Tršić, 11–15. IX. 1978., Referati i saopštenja, 8/II, str. 79–102; Beograd, 1980.

1981.

907.

ŠIDAK, Jaroslav

Pogled na prošlost hrvatskog naroda do godine 1918. – Jaroslav Šidak
Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti, Školska knjiga, Zagreb, 1981., str. 18.

908.

ŠIDAK, Jaroslav

II. Urota zrinsko-frankopanska kao historiografski problem – Jaroslav Šidak
Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti, Školska knjiga, Zagreb, 1981., str. 152.

909.

ZANINOVIĆ, Marin

Šime Ljubić – utemeljitelj Hrvatskog arheološkog društva. Šime Ljubić – Begründer der Kroatischen Archäologischen Gesellschaft – Marin Zaninović
Arheološka istraživanja u Zagrebu i njegovoj okolici, Znanstveni skup o 100. obljetnici društva, Zagreb, od 14. do 16. studenog 1978. godine, Hrvatsko arheološko društvo, svezak 6, Zagreb, 1981., str. 29–39 [s portretom na str. 31].

1982.

910.

BĚRLIĆ, Andrija Torkvat

Protrešanje. Svak na svoju; evo primer. Rječ bratimske ljubavi – Andrija Torkvat Běrlić

Polemike u hrvatskoj književnosti, Pet slova rogatih, Kolo I – knjiga I, priredio Ivan Krtalić, Mladost, Zagreb, 1982., str. 499–500.

– Preuzeto iz *Zore dalmatinske*, Zadar, 1846.

911.

I. M.

I. M. (Ivan Milčetić?). Pogled na hrvatsku književnost godine 1876. – I. M.
Polemike u hrvatskoj književnosti, Hèrvati madjarom, Kolo I – knjiga IV, priredio Ivan Krtalić, Mladost, Zagreb, 1982., str. 419–420, 422, 433.

– Preuzeto iz *Obzora*, Zagreb, 1877.

912.

JAGIĆ, Vatroslav

Vatroslav Jagić. Povjest književnosti hrvatske i srpske. Napisao Gjuro Šurmin. 1898. 8°. 317 ctp. Zagreb (Kugli i Deutsch). [Ćir.] – Vatroslav Jagić *Polemike u hrvatskoj književnosti*, Sve za obraz, obraz ni zašto, Kolo I – knjiga V, priredio Ivan Krtalić, Mladost, Zagreb, 1982., str. 490.

– Preuzeto iz *Dela*, Beograd, 1899.

913.

KLAIĆ, Nada

Kraljevski Zagreb. Utvrda i županija. 1. Tragovi života u ranom srednjem vijeku – Nada Klaić

Povijest Zagreba, knjiga prva, Zagreb u srednjem vijeku, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1982., str. 9–10.

1983.**914.**

RIZVIĆ, Muhsin

Mihovil Kombol o književnosti naroda Bosne i Hercegovine – Muhsin Rizvić

Mihovil Kombol, književni povjesničar, kritičar i prevodilac. Zbornik radova sa znanstvenog skupa u povodu 25. obljetnice smrti. Zadar, 18–20. studenoga 1981. / glavna urednica Nevenka Košutić-Brozović – Hrvatsko filološko društvo Zadar, Zadar, 1983., str. 402 [138], 405 [141].

915.

HERCIGONJA, Eduard

Hrvatskoglagoljsko srednjovjekovlje u književnoj historiografiji (1867–1970). U susret književnoj povijesti (1850–1867) – Eduard Hercigonja *Nad iskonom hrvatske knjige*, Rasprave o hrvatskoglagoljskom srednjovjekovlju, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1983., str. 13–16, 18–20.

916.

HERCIGONJA, Eduard

Hrvatskoglagoljsko srednjovjekovlje u književnoj historiografiji (1867–1970). Jagićeva »Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga« (1867) – Eduard Hercigonja

Nad iskonom hrvatske knjige, Rasprave o hrvatskoglagoljskom srednjovjekovlju, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1983., str. 24, 26, 29.

917.

HERCIGONJA, Eduard

Hrvatskoglagoljsko srednjovjekovlje u književnoj historiografiji (1867–1970).
Hrvatskoglagoljsko srednjovjekovlje u književnopovijesnim prikazima I. Broza, M. Medinija, Đ. Šurmina, M. Murka i istraživačkim radovima drugih autora – Eduard Hercigonja

Nad iskonom hrvatske knjige, Rasprave o hrvatskoglagoljskom srednjovjekovlju, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1983., str. 30–31, 34, 36, 41.

918.

HERCIGONJA, Eduard

Hrvatskoglagoljsko srednjovjekovlje u književnoj historiografiji (1867–1970).
Između Jagića i Kombola (1913–1945) – Eduard Hercigonja

Nad iskonom hrvatske knjige, Rasprave o hrvatskoglagoljskom srednjovjekovlju, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1983., str. 97.

919.

ŠEGVIĆ, Cherubin

Geneza najnovijih pojava u hrvatskoj književnosti. (Prikaz). Stari i mladi, mladi i stari. – Cherubin Šegvić

Polemike u hrvatskoj književnosti, Nekrolog hrvatskoj moderni, Kolo II – knjiga VIII, priredio Ivan Krtalić, Mladost, Zagreb, 1983., str. 568.

– Preuzeto iz *Hrvatskog kola*, br. 1, str. 447–462; Zagreb, 1905.

920.

PEDERIN, Ivan

Korespondencija između Andrije Torkvata Brlića i Sime Ljubića (1851–1861)
– Ivan Pederin

Revija, XXIII, br. 6, str. 59–72; Osijek, studeni–prosinac 1983.

1984.**921.**

NOVAK, Slobodan Prosperov i LISAC, Josip

Uvod u sintetske i bibliografske izvore o hrvatskoj drami i kazalištu – Slobodan Prosperov Novak i Josip Lisac

Hrvatska drama do narodnog preporoda, knj. 1, Logos, Split, 1984., str. 61.

922.

NOVAK, Slobodan Prosperov i LISAC, Josip

XXXVI. Sabić Mladinić: Navišćen'je Divice Marije – Slobodan Prosperov Novak i Josip Lisac

Hrvatska drama do narodnog preporoda, knj. 1, Logos, Split, 1984., str. 351.

923.

BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja

Narodne pjesme u Šenoinoj antologiji – Maja Bošković-Stulli

Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1984., str. 108–109.

1985.**924.**

SKOK, Joža

Kajkavske komponente i okviri hrvatske književnosti novijih razdoblja. Kajkavske jezično-tematske odrednice hrvatske proze 19. i 20. stoljeća – Joža Skok

Kajkavski kontekst hrvatske književnosti, književno-povijesne i kritičko-teorijske studije i rasprave, RO Zrinski TIZ Čakovec i Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Zagreb, Čakovec, 1985., str. 42.

1986.**925.**

[ANONIM]

Ljubić Šime – [Anonim]

Mala enciklopedija Prosveta, Opšta enciklopedija, četvrto izdanje, Jugoslavija, K–Pl, 2, Prosveta, Beograd, 1986., str. 528 [Ćir.].

926.

FRANIČEVIĆ, Marin

Prva generacija hrvatskih pisaca. Ostali pisci s kraja XV i početka XVI stoljeća. Nikula Alberti Matulić – Marin Franičević

Izabrana djela, Povijest hrvatske renesansne književnosti, prva knjiga, priredili: Rafo Bogišić, Jure Kaštelan i Ivan Katušić, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1986., str. 340.

927.

FRANIČEVIĆ, Marin

Latinisti XV stoljeća. Petar Hektorović – Marin Franičević

Izabrana djela, Povijest hrvatske renesansne književnosti, prva knjiga, priredili: Rafo Bogišić, Jure Kaštelan i Ivan Katušić, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1986., str. 488, 491.

928.

FRANIČEVIĆ, Marin

Latinisti XV stoljeća. Mikša Pelegrinović – Marin Franičević

Izabrana djela, Povijest hrvatske renesansne književnosti, prva knjiga, priredili: Rafo Bogišić, Jure Kaštelan i Ivan Katušić, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1986., str. 512.**929.**

FRANIČEVIĆ, Marin

Na prijelazu u XVII stoljeće, razdoblje manirizma. Juraj Baraković Zadranin – Marin Franičević

Izabrana djela, Povijest hrvatske renesansne književnosti, druga knjiga, priredili: Rafo Bogišić, Jure Kaštelan i Ivan Katušić, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1986., str. 236.**930.**

FRANIČEVIĆ, Marin

Pisci zagrebačkog kruga i ostali latinisti druge polovice XVI i prvih decenija XVII stoljeća. Antun Medo – Marin Franičević

Izabrana djela, Povijest hrvatske renesansne književnosti, druga knjiga, priredili: Rafo Bogišić, Jure Kaštelan i Ivan Katušić, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1986., str. 301.**931.**

KORUNIĆ, Petar

II. Jugoslavenska ideologija Hrvata i Slovenaca i razvoj hrvatsko-slovenskih odnosa 1849–1859. Hrvatsko-slovenski odnosi za neoapsolutizma – Petar Korunić

Jugoslavenska ideologija u hrvatskoj i slovenskoj politici, Hrvatsko-slovenski odnosi 1848–1870., ČGP Delo, Globus / Zagreb, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Odjel za hrvatsku povijest, Ljubljana, 1986., str. 178, 186, 204.**932.**

PEDERIN, Ivan

Izbor iz pisama upućenih Šimi Ljubiću – Ivan Pederin

Croatica Christiana Periodica, X, br. 18, str. 117–165; Zagreb, 1986.
– 49 pisama.**1987.****933.**

ŽIVANČEVIĆ, V[era]

Ljubić, Šime – V[era] Živančević

Leksikon pisaca Jugoslavije, III, K–LJ, Matica srpska, Novi Sad, 1987., str. 715–716 [s portretom na str. 716].

934.

VINSKI-GASPARINI, Ksenija

Ljubić Šime – Ksenija Vinski-Gasparini

Likovna enciklopedija Jugoslavije, 2 (K–Ren), Zagreb, 1987., str. 218.

935.

ZANINOVIĆ, Marin

Antička arheologija u Hrvatskoj – Marin Zaninović

Opuscula archeologica, vol. 11–12, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Radovi Arheološkog zavoda, Zagreb, 1987., str. 9–10.

936.

ANZULOVIĆ, Neda

O diobi biblioteke i pisane ostavštine don Šime Ljubića – Neda Anzulović

Prilozi povijesti otoka Hvara, Centar za zaštitu kulturne baštine, Svezak 26 – Prilozi VIII, Hvar, 1987., str. 3–9.

1988.

937.

[ANONIM]

Ljubić, Šime – [Anonim]

Građa za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835–1940, knjiga 12, Krp–Lj, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb, 1988., str. 217–222.

938.

MOROVIĆ, Hrvoje

Povijest biblioteka. Biblioteka kanonika Marka Dumanića Dumanea i Markantuna de Dominisa – Hrvoje Morović

Izbor iz djela, Književni krug, Split, 1988., str. 135–136.

939.

MOROVIĆ, Hrvoje

Prinosi za povijest književnosti. Legenda o Aleksiju u starijoj hrvatskoj književnosti – Hrvoje Morović

Izbor iz djela, Književni krug, Split, 1988., str. 405.

940.

GABELIĆ, Andro

Predgovor – Andro Gabelić

Ustanak hvarskih pučana (1510–1514), Izvori – tokovi – dometi, Književni krug, Split, 1988., str. 7–8, 10–11, 14.

941.

GABELIĆ, Andro

Literatura / Razvojne faze – Andro Gabelić

Ustanak hvarskih pučana (1510–1514), Izvori – tokovi – dometi, Književni krug, Split, 1988., str. 19, 21–22, 24, 27.

942.

GABELIĆ, Andro

Prvi dio. Okviri i korijeni. I. Hvarska komuna – Andro Gabelić

Ustanak hvarskih pučana (1510–1514), Izvori – tokovi – dometi, Književni krug, Split, 1988., str. 36–38.

943.

GABELIĆ, Andro

Drugi dio. Zbivanja i tokovi. I. Priprema ustanka – Andro Gabelić

Ustanak hvarskih pučana (1510–1514), Izvori – tokovi – dometi, Književni krug, Split, 1988., str. 190, 198.

944.

GABELIĆ, Andro

Drugi dio. Zbivanja i tokovi. II. Tok ustanka – Andro Gabelić

Ustanak hvarskih pučana (1510–1514), Izvori – tokovi – dometi, Književni krug, Split, 1988., str. 207, 220, 225, 244, 264.

945.

GABELIĆ, Andro

Peti dio. Simboli i baština. II. Tradicija ustanka – Andro Gabelić

Ustanak hvarskih pučana (1510–1514), Izvori – tokovi – dometi, Književni krug, Split, 1988., str. 540–541, 567.

946.

PEDERIN, Ivan

Šime Ljubić između Vuka St. Karadžića i talijanskog Risorgimenta – Dr. Ivan Pederin

Arhivist, XXXVIII, br. 1–2, str. 151–156; Beograd, 1988.

1989.**947.**

LASIĆ, Stanko

7. Povijest endehaške literature o Krleži. g. Poraz i rezignacija – Stanko Lasić

Krležologija ili povijest kritičke misli o Miroslavu Krleži, knjiga treća, Miroslav Krleža i Nezavisna država Hrvatska (10. 4. 1941–8. 5. 1945), Globus, Zagreb, 1989., str. 263.

948.

PEDERIN, Ivan

Dva neobjavljena sastava Šime Ljubića. Nikoliko ričih O Ljubomudrju Jezika slavjanskoga i Relazione della storia colle altre scienze e relativo metodo d' insegnamento nelle scuole – Ivan Pederin

Croatica Christiana Periodica, XIII, br. 24, str. 76–115; Zagreb, 1989.

1990.**949.**

ŠIŠIĆ, Ferdo

Uvod. Principi metodike, izvori i razvoj historiografije. 2. Izvori hrvatske historije – Ferdo Šišić

Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, pretisak izdanja iz 1925., Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1990., str. 20, 23 [s portretom na str. 23].

950.

ŠIŠIĆ, Ferdo

Uvod. Principi metodike, izvori i razvoj historiografije. 3. Literatura – Ferdo Šišić

Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, pretisak izdanja iz 1925., Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1990., str. 34–35.

1991.**951.**

NOVAK, Slobodan Prosperov

§12 – Slobodan Prosperov Novak

Hrvatski pluskvamperfekt, Mladost, Zagreb, 1991., str. 98.

952.

NOVAK, Slobodan Prosperov

§35 – Slobodan Prosperov Novak

Hrvatski pluskvamperfekt, Mladost, Zagreb, 1991., str. 242.

953.

NOVAK, Slobodan Prosperov

§12 – Slobodan Prosperov Novak

Hrvatski pluskvamperfekt, Mladost, Zagreb, 1991., str. 263.

954.

PEDERIN, Ivan

2. Putopisi terezijanizma i jozefizma – Ivan Pederin

Jadranska Hrvatska u austrijskim i njemačkim putopisima, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1991., str. 48.

955.

PEDERIN, Ivan

5. Putopisi za apsolutizma – Ivan Pederin

Jadranska Hrvatska u austrijskim i njemačkim putopisima, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1991., str. 138, 144–145, 168, 170–171.

956.

BALABANIĆ, Josip

Životna staza Spiridiona Brusine (Zadar, 1845–Zagreb, 1908) – Josip Balabanić

Spiridion (Špiro) Brusina (1845–1908), 80. obljetnica smrti hrvatskoga prirodoslovca, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanoga u Zadru 4. i 5. listopada godine 1989., Zadar, 1991., str. 23–37.

957.

OBAD, Stijepo

Špiro Brusina u svom vremenu – Stijepo Obad

Spiridion (Špiro) Brusina (1845–1908), 80. obljetnica smrti hrvatskoga prirodoslovca, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanoga u Zadru 4. i 5. listopada godine 1989., Zadar, 1991., str. 15–22.

958.

TVRTRKOVIĆ, Nikola

Brusina zoolog – Nikola Tvrtković

Spiridion (Špiro) Brusina (1845–1908), 80. obljetnica smrti hrvatskoga prirodoslovca, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanoga u Zadru 4. i 5. listopada godine 1989., Zadar, 1991., str. 53–59.

959.

ČALE, Frano

Ugo Foscolo i odjeci njegovih djela u Hrvata – Frano Čale

Usporedbe i tumačenja, Ogranak Matice hrvatske Dubrovnik, Dubrovnik, 1991., str. 179, 190.

960.

M[aštrović], Lj[ubomir]

Ljubić, Šime – Lj[ubomir] M[aštrović]

Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925–1925. Izdao: Odbor za izdanje knjig »Zaslužni i znameniti Hrvati 925–1925«. Tisak i oprema hrvatskog stamparskog zavoda d.d. u Zagrebu, Zagreb, 1925., str. 163 [s portretom]. – pretisak: August Cesarec, Zagreb, 1990.

– Autor prema popisu suradnika.

961.

PEDERIN, Ivan

Životopisna književnost 19. stoljeća u Jadranskoj Hrvatskoj – Ivan Pederin
Croatica Christiana Periodica, XV, br. 28, str. 55–85; Zagreb, 1991.

962.

ŠUNDRICA, Zdravko

Quelques remarques sur le rapport Le Maire (1766). Traduit du croate par Evaine Le Calvé–Ivičević – Zdravko Šundrica

Most / The Bridge, br. 4, str. 263–270; Zagreb, 1991.

1992.**963.**

GRLOVIĆ, Milan

Šime Ljubić, 1822.–1896. – Milan Grlović

Album zaslužnih Hrvata XIX stoljeća, Sto i pedeset životopisa, slika i vlastoručnih podpisa, Sakupio, popunio i napisao Milan Grlović, Slike crtao Stjepan Kovačević, Naklada i tisak Matičevog litografskog zavoda u Zagrebu, Zagreb, 1898–1900. Zagreb, 1898. – pretisak: Tiskara Rijeka, Rijeka, 1992. [bez paginacije] [s portretom].

964.

ANTOLJAK, Stjepan

Hrvatska historiografija do 1918., Knjiga prva, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1992., str. 30, 50, 55, 90, 92, 95, 107, 142, 157, 165, 184, 194, 197, 282, 308, 310, 315, 362, 439.

965.

ANTOLJAK, Stjepan

Hrvatska historiografija do 1918., Knjiga druga, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1992., str. 29–30, 34, 40–75, 81, 85, 98, 106, 110–112, 114, 136, 140, 150, 152–153, 189, 197, 199–200, 212–213, 224, 242, 244–245, 249, 277–278, 306–308, 314, 354, 379–380, 384, 424, 432, 505–507, 515, 518.

– Sadrži zasebno poglavlje: »Šime Ljubić, historičar, izdavač izvora i arheolog«, str. 40–75.

966.

SEMI, Francesco i Tacconi, Vanni

Repertorio ed indici – Francesco Semmi i Vanni Tacconi

Istria e Dalmazia. Uomini e tempi, Dalmazia. Le figure più rappresentative della civiltà dalmata nei diversi momenti della storia (con ampia bibliografia generale e particolare), Del Bianco editore, 1992., str. 667.

967.

VINCE, Zlatko

B. Manji radovi. Obrađivač hrvatskih narodnih pjesama – Zlatko Vince

Ivan Broz, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1992., str. 32.

968.

ZORIĆ, Mate

Treći dio. 10. Romantički pisci u Dalmaciji na talijanskom jeziku. Piscis od prosvjetiteljstva do romantizma – Mate Zorić

Književna prožimanja hrvatsko-talijanska, Književni krug, Split, 1992., str. 375, 382.

969.

ZORIĆ, Mate

Treći dio. 10. Romantički pisci u Dalmaciji na talijanskom jeziku. Afirmacija romantičke poetike i osjećajnosti – Mate Zorić

Književna prožimanja hrvatsko-talijanska, Književni krug, Split, 1992., str. 431.

970.

ZORIĆ, Mate

15. Vrazova pjesma u mletačkom časopisu »Il Gondoliere« – Mate Zorić
Književna prožimanja hrvatsko-talijanska, Književni krug, Split, 1992., str. 526.

971.

ZORIĆ, Mate

Interferenze letterarie italo-croate. Riassunto. IX. Gli Schiavoni del Casanova – Mate Zorić

Književna prožimanja hrvatsko-talijanska, Književni krug, Split, 1992., str. 636.

972.

GROSS, Mirjana i SZABO, Agneza

10. Nacionalne ideologije i jugoslavensko pitanje u politici i kulturi. »Narodna književnost« i građanska kultura šezdesetih godina – Mirjana Gross i Agneza Szabo

Prema hrvatskome građanskom društvu, Društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća, Globus, Nakladni zavod, Zagreb, 1992., str. 291.

973.

GROSS, Mirjana i SZABO, Agneza

16. Građanska kultura. Znanstveno-kulturna dostignuća i nacionalne ideologije – Mirjana Gross i Agneza Szabo

Prema hrvatskome građanskom društvu, Društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća, Globus, Nakladni zavod, Zagreb, 1992., str. 534–535.

974.

DUKIĆ, Davor

O usmenoj epici u Dalmaciji – Davor Dukić

Zmaj, junak, vila, Antologija usmene epike iz Dalmacije, Književni krug, Split, 1992., str. 5–53.

975.

PEDERIN, Ivan

Život i ideološki sadržaj u djelu Šime Ljubića – Ivan Pederin

Croatica Christiana Periodica, XVI, br. 29, str. 85–125 [s portretom na str. 124]; Zagreb, 1992.

976.

BATOVIĆ, Šime

Šime Ljubić (Stari Grad 1822–1896) – Šime Batović
Zadarska smotra, XLI, br. 6, str. 244–248; Zadar, 1992.

1993.

977.

CRNKOVIĆ, Milan

Rijeka u novijoj hrvatskoj književnosti – Milan Crnković
Riječke teme, Književne studije, eseji i kritike, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1993., str. 16–17.

978.

SUPEK, Ivan

Povijest u mojim dramama i romanima – Ivan Supek
Zbornik Krležini dani u Osijeku 1992, priredio Branko Hećimović, Hrvatsko narodno kazalište Osijek, Pedagoški fakultet Osijek, Zavod za književnost i teatrologiju HAZU Zagreb, Osijek–Zagreb, 1993., str. 16.

979.

SRHOJ, Vinko

Ispred svoga vremena. Uz proslavu 170. obljetnice rođenja hvarskog arheologa i povjesničara don Šime Ljubića – Vinko Srhoj
Slobodna Dalmacija, LI, str. 36; Split, 19. kolovoza 1993. [s portretom].

1994.

980.

LUKEŽIĆ, Irvin

Ljubić, Šime – Irvin Lukežić
Grobnički biografski leksikon, Libellus, Rijeka, 1994., str. 143.

981.

MACHIEDO, Mladen

Ex ignoto notus: *Giovan Francesco Biondi-Biundović, epistolarni privrženik zavičaju (i njegovi privrženici)* – Mladen Machiedo
Hrvatsko-talijanski književni odnosi, Zbornik IV, uredio Mate Zorić, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1994., str. 41, 43–48, 55, 62–63, 70.

982.

KALOGJERA, Goran

Analize. Kazališni život u gradu Korčuli – Goran Kalogjera
Iz književne baštine otoka Korčule, Centar društvenih djelatnosti mladih Rijeka,
Rijeka 1994., str. 147.

983.

BREŠIĆ, Vinko

Umjesto zaključka. Između povijesti i književnosti. »Povijest hrvatske književnosti« Ive Frangeša ili pitanja studija (novije) hrvatske književnosti – Vinko Brešić

Novija hrvatska književnost, Rasprave i članci, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1994., str. 305.

984.

KOLUMBIĆ, Nikica

II. Drama i teatar. Hrvatska srednjovjekovna drama u vremenu i prostoru – Nikica Kolumbić

Po običaju začínjavac, Rasprave o hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, Književni krug, Split, 1994., str. 120.

985.

KOLUMBIĆ, Nikica

III. Lokalno i opće. Glagoljaški udjel u formiranju hrvatske srednjovjekovne drame – Nikica Kolumbić

Po običaju začínjavac, Rasprave o hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, Književni krug, Split, 1994., str. 195.

986.

KOLUMBIĆ, Nikica

IV. Prosudbe. Hrvatska srednjovjekovna poezija i drama u svjetlu književne znanosti – Nikica Kolumbić

Po običaju začínjavac, Rasprave o hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, Književni krug, Split, 1994., str. 303.

987.

KOLUMBIĆ, Nikica

IV. Prosudbe. Jagićevo proučavanje hrvatske srednjovjekovne književnosti – Nikica Kolumbić

Po običaju začínjavac, Rasprave o hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, Književni krug, Split, 1994., str. 328–329.

988.

NEMEC, Krešimir

VI. Magnus parens – Krešimir Nemeć

Povijest hrvatskoga romana, Od početaka do kraja 19. stoljeća, Znanje, Zagreb, 1994., str. 85.

1995.**989.**

V[INSKI]-G[ASPARINI], K[senija]

Ljubić, Šime – K[senija] V[inski]-G[asparini]

Enciklopedija Hrvatske Umjetnosti, 1, A–Nove, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb, 1995., str. 532.

990.

MACHIEDO, Mladen

Loredano, Brusoni i trogirski svetac – Mladen Machiedo

Hrvatsko-talijanski književni odnosi, Knjiga V, uredio Mate Zorić, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1995., str. 31–32, 39.

991.

ZORIĆ, Mate

Splitski Foscolo. Pjesnikov »morlakizam«. III. Genijalni dječak kao lik u Solitrovoj drami – Mate Zorić

Hrvatsko-talijanski književni odnosi, Knjiga V, uredio Mate Zorić, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1995., str. 135.

992.

JELČIĆ, Dubravko

III. Kukuljević preporoditelj – Dubravko Jelčić

Nove teme i mete, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1995., str. 37.

993.

NEMEC, Krešimir

Povijesni roman u hrvatskoj književnosti – Krešimir Nemeć

Tragom tradicije, Ogledi iz novije hrvatske književnosti, Matica hrvatske, Zagreb, 1995., str. 17.

994.

BATOVIĆ, Šime

Prilozi iz arheologije i povijesti u *Zori dalmatinskoj* – Šime Batović

Zora dalmatinska (1844–1849), 150. obljetnica izlaženja *Zore dalmatinske*, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa *150. obljetnica Zore dalmatinske* održanog u Zadru 13.–15. listopada 1994., Zadar, 1995., str. 163–194.

995.

OŠTRIC, Olga

Izvorna narodna kultura u *Zori dalmatinskoj* – Olga Oštrić

Zora dalmatinska (1844–1849), 150. obljetnica izlaženja *Zore dalmatinske*, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa *150. obljetnica Zore dalmatinske* održanog u Zadru 13.–15. listopada 1994., Zadar, 1995., str. 195–201.

1996.**996.**

RENDIĆ-MIOČEVIĆ, Ante

Don Šime Ljubić – idejni začetnik i osnivač Hrvatskog arheološkog društva i ravnatelj Narodnog zemaljskog muzeja u Zagrebu – Ante Rendić-Miočević

Faria – Stari Grad a ne Hvar, Petar Hektorović – Starograđanin a ne Hvaranin, Napisao Šime Ljubić, Preveo Marin Zaninović, Centar za kulturu, Stari Grad, 1996., str. XI–XV.

997.

ZANINOVIĆ, Marin

Don Šime Ljubić nakon stotinu godina. (24. svibnja 1822.–19. listopada 1896.) – Marin Zaninović

Faria – Stari Grad a ne Hvar, Petar Hektorović – Starograđanin a ne Hvaranin, Napisao Šime Ljubić, Preveo Marin Zaninović, Centar za kulturu, Stari Grad, 1996., str. VI–X.

998.

BUNTAK, Franjo

Zagreb 1850–1918. – Franjo Buntak

Povijest Zagreba, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1996., str. 759.

999.

TOMASOVIĆ, Mirko

III. (rujan 1992.–kolovoz 1993.) – Mirko Tomasović

Sedam godina s Marulom, Marulićev ljetopis I.–VII. (kolovoz 1988.–kolovoz 1995.), Književni krug Split, Marulianum, Split, 1996., str. 124.

1000.

GROSS, Mirjana

Poznanstvenjenje hrvatske historiografije u 19. stoljeću – Mirjana Gross

Suvremena historiografija, Korijeni, postignuća, traganja, Novi Liber, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1996., str. 177.

1001.

PERIĆ-POLONIJO, Tanja

Usmena lirika u Dalmaciji. Od najstarijih izvora do danas – Tanja Perić-Polonijo

Tanahna galija, Antologija usmene lirike iz Dalmacije, Književni krug, Split, 1996., str. 14, 27, 51–52, 55.

1002.

ZANINOVIĆ, Marin

Uz stotu obljetnicu smrti don Šime Ljubića (24. V. 1882. – 19. X. 1896.) – Marin Zaninović

Obavijesti, Hrvatsko arheološko društvo, XXVIII, br. 2, str. 56–58; Zagreb, svibanj–kolovoz 1996.

1997.**1003.**

TOMIČIĆ, Željko

Prijedlog za skicu arheološkog zemljovida Bedekovčine – Željko Tomičić
Bedekovčina, stara i plemenita, glavni i odgovorni urednik Željko Bajza, Općina Bedekovčina, Općinsko poglavarstvo, Bedekovčina 1997., str. 52, 54.

1004.

VESELINOVIĆ, A[ndrija]

Ljubić Šime – A[ndrija] Veselinović

Enciklopedija srpske istoriografije, priredili: Sima Ćirković i Rade Mihaljčić, Beograd, 1997., str. 472. [Ćir.]

1005.

ŠICEL, Miroslav

Hrvatska znanost o književnosti – Miroslav Šicel

Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća, 2. nadopunjeno i prošireno izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1997., str. 267–268.

1006.

STIPČEVIĆ, A[leksandar]

Ljubić, Šime – A[leksandar] Stipčević

Hrvatski leksikon, II. svezak, L–Ž, Naklada Leksikon d.o.o., Zagreb, 1997., str. 45 [s portretom].

1007.

MARGETIĆ, Lujo

III. Povijesne studije. 8. Branimirov natpis iz 888. i međunarodni položaj Hrvatske – Lujo Margetić

Iz ranije hrvatske povijesti, Odabrane studije, Književni krug, Split, 1997., str. 207.

1008.

ŽAGAR, Mateo

III. Struktura natpisa Bašćanske ploče. 1. Stavovi hrvatskih filologa – Mateo Žagar

Kako je tkan tekst Bašćanske ploče, Hrvatsko filološko društvo, Znanstvena biblioteka, Povijesno društvo otoka Krka, Krčki zbornik i Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 36.

1009.

TORBARINA, Josip

Talijanski utjecaji na pjesnike Dubrovačke Republike. Prvi dio: odnosi između Dubrovnika i Italije. Kraj XVI. stoljeća – Josip Torbarina

Kroatističke rasprave, priredio Slobodan Prosperov Novak, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 365, 371.

1010.

TATARIN, Milovan

Nabožni spjevovi Antuna Josipa Knezovića – Milovan Tatarin

Od svita odmetnici, Rasprave o nabožnim temama u Slavoniji u 18. stoljeću, Književni krug, Split, 1997., str. 87, 90, 92, 94.

1011.

BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja

Priče do polovice dvadesetoga stoljeća – Maja Bošković-Stulli

Priče i pričanje, Stoljeća usmene hrvatske proze, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 96, 112.

1012.

RIZVIĆ, Muhsin

Mihovil Kombol o književnosti naroda Bosne i Hercegovine – Muhsin Rizvić

Zbornik o Mihovilu Kombolu. Mihovil Kombol, književni povjesničar, kritičar i prevodilac. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa u povodu 25. obljetnice smrti, Zadar, 18.–20. studenoga 1981. / urednici Nevenka Košutić-Brozović... [et la.]. – Ponovljeno izd. / urednici ponovljenog izdanja Zbornika o Mihovilu Kombolu: Nevenka Košutić-Brozović, Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 1997., str. 140, 143. – [Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 1.]

1013.

ČAVIĆ, S.

U povodu stote obljetnice smrti uglednog Starograđanina. Bista don Šimi Ljubiću – S. Čavić
Slobodna Dalmacija, LV, str. 4; Split, 31. kolovoza 1997.

1998.**1014.**

BOROŠAK-MARIJANOVIĆ, Jelena

Zbirka zastava Narodnog muzeja i njezino formiranje u drugoj polovici 19. stoljeća – Jelena Borošak-Marijanović

Naš Museum, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog prilikom proslave »150 godina od utemeljenja Hrvatskoga narodnog muzeja u Zagrebu«, 1846.–1996., Zagreb, 12–14. studenoga 1996., glavni urednik: Josip Balabanić etc., Arheološki muzej u Zagrebu, Hrvatski povijesni muzej i Hrvatski prirodoslovni muzej, Zagreb, 1998., str. 166–167.

1015.

BREGOVAC PISK, Marina

Zbirka slika Narodnoga muzeja nekad i danas u povijesnome muzeju – Marina Bregovac Pisk

Naš Museum, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog prilikom proslave »150 godina od utemeljenja Hrvatskoga narodnog muzeja u Zagrebu«, 1846.–1996., Zagreb, 12–14. studenoga 1996., glavni urednik: Josip Balabanić etc., Arheološki muzej u Zagrebu, Hrvatski povijesni muzej i Hrvatski prirodoslovni muzej, Zagreb, 1998., str. 86–87, 90.

1016.

JURDANA, Ela

Naš Museum – Narodni muzej u Zagrebu od 1846. do 1873. godine – Ela Jurdana

Naš Museum, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog prilikom proslave »150 godina od utemeljenja Hrvatskoga narodnog muzeja u Zagrebu«,

1846.–1996., Zagreb, 12–14. studenoga 1996., glavni urednik: Josip Balabanić etc., Arheološki muzej u Zagrebu, Hrvatski povijesni muzej i Hrvatski prirodoslovni muzej, Zagreb, 1998., str. 75.

1017.

MIRNIK, Ivan

Ljubić i Kršnjavi – Ivan Mirnik

Naš Museum, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog prilikom proslave »150 godina od utemeljenja Hrvatskoga narodnog muzeja u Zagrebu«, 1846.–1996., Zagreb, 12–14. studenoga 1996., glavni urednik: Josip Balabanić etc., Arheološki muzej u Zagrebu, Hrvatski povijesni muzej i Hrvatski prirodoslovni muzej, Zagreb, 1998., str. 233–243.

1018.

MIRNIK, Ivan i URANIĆ, Igor

Geneza Kollerove Egipatske zbirke Arheološkog muzeja u Zagrebu – Ivan Mirnik i Igor Uranić

Naš Museum, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog prilikom proslave »150 godina od utemeljenja Hrvatskoga narodnog muzeja u Zagrebu«, 1846.–1996., Zagreb, 12–14. studenoga 1996., glavni urednik: Josip Balabanić etc., Arheološki muzej u Zagrebu, Hrvatski povijesni muzej i Hrvatski prirodoslovni muzej, Zagreb, 1998., str. 199, 201–202.

1019.

PETRIĆ, Nikša

Počeci pretpovijesne arheologije u Hrvatskoj i Narodni muzej u Zagrebu – Nikša Petrić

Naš Museum, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog prilikom proslave »150 godina od utemeljenja Hrvatskoga narodnog muzeja u Zagrebu«, 1846.–1996., Zagreb, 12–14. studenoga 1996., glavni urednik: Josip Balabanić etc., Arheološki muzej u Zagrebu, Hrvatski povijesni muzej i Hrvatski prirodoslovni muzej, Zagreb, 1998., str. 93–99 [s portretom na str. 97].

1020.

SZABO, Agneza

Osnivanje i razvoj Narodnog muzeja u Zagrebu između 1846. i 1873. godine – Agneza Szabo

Naš Museum, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog prilikom proslave »150 godina od utemeljenja Hrvatskoga narodnog muzeja u Zagrebu«, 1846.–1996., Zagreb, 12–14. studenoga 1996., glavni urednik: Josip Balabanić etc., Arheološki muzej u Zagrebu, Hrvatski povijesni muzej i Hrvatski prirodoslovni muzej, Zagreb, 1998., str. 34–35.

1021.

KORADE, Mijo

Doprinos Franje Fanceva istraživanju povijesti hrvatskih isusovaca – Mijo Korade

Zbornik o Franji Fancevu. Franjo Fancev, književni povjesničar i filolog. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa. Zagreb–Zadar, 20.–22. ožujka 1997. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 1998., str. 79. – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 3.).

1022.

ŠVELEC, Franjo

Rad Franje Fanceva na proučavanju hrvatske komedije XVII. stoljeća – Franjo Švelec

Zbornik o Franji Fancevu. Franjo Fancev, književni povjesničar i filolog. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa. Zagreb–Zadar, 20.–22. ožujka 1997. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 1998., str. 28. – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 3.).

1023.

KOLUMBIĆ, Nikica

Prilog Tome Matića proučavanju Petra Zoranića – Nikica Kolumbić

Zbornik o Tomi Matiću, Tomo Matić, književni povjesničar i filolog. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa. Zagreb–Osijek–Zadar, 20.–24. travnja 1998. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 1998., str. 50. – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 4.)

1024.

ŠVELEC, Franjo

Matićevi *Stari pisci hrvatski* – Franjo Švelec

Zbornik o Tomi Matiću, Tomo Matić, književni povjesničar i filolog. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa. Zagreb–Osijek–Zadar, 20.–24. travnja 1998. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 1998., str. 39. – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 4.)

1999.**1025.**

TOMAS, Valter

III. dio. Podlistak »Gazzette di Zara«. 2. »Gazzetta di Zara«, službeni list austrijske provincije Dalmacije. a) Postanak i tečaj lista – Valter Tomas
»Gazzetta di Zara« u preporodnom ozračju, Prijevodi hrvatske poezije i ostali književni prinosi, Književni krug, Split, 1999., str. 43.

1026.

TOMAS, Valter

III. dio. Ostali književni prinosi. 2. Proza na talijanskom jeziku u podlisku »Gazzette di Zare«. b) Eseji, kritike, polemike, prikazi i epistole na talijanskom jeziku u podlisku »Gazzette di Zare« – Valter Tomas
»Gazzetta di Zara« u preporodnom ozračju, Prijevodi hrvatske poezije i ostali književni prinosi, Književni krug, Split, 1999., str. 192–194.

1027.

TOMAS, Valter

III. dio. Ostali književni prinosi. 2. Proza na talijanskom jeziku u podlisku »Gazzette di Zare«. e) Biografije i nekrolozi – Valter Tomas
»Gazzetta di Zara« u preporodnom ozračju, Prijevodi hrvatske poezije i ostali književni prinosi, Književni krug, Split, 1999., str. 219.

1028.

BALEN-LETUNIĆ, Dubravka i RENDIĆ-MIOČEVIĆ, Ante

Djelovanje don Šime Ljubića u Arheološkom odjelu Narodnog muzeja u Zagrebu – Dubravka Balen-Letunić i Ante Rendić-Miočević
Osnivači i prvi kustosi muzeja u Hrvatskoj, Zbornik radova, Stručni skup u Osijeku 11.–12. prosinca 1997., glavni i odgovorni urednik Mladen Radić, Osijek 1999., str. 251–256 [s portretom na str. 251].

1029.

BARBIERI, Veljko

Mauzolej – Veljko Barbieri

Vjesnik, LX, br. 18559, str. 30; 4. srpnja 1999.

– Priča Nedjeljnoga vjesnika.

2000.**1030.**

BERITIĆ, Nada

Prvi dio. Oko Betondićeva prijevoda Ovidijevih heroida – Nada Beritić

Otkrića iz arhiva, Iz književne i političke povijesti Dubrovnika i Dalmacije u 18. i 19. stoljeću, priredio Nikola Ivanišin, Književni krug, Split, 2000., str. 62.

1031.

BERITIĆ, Nada

Prvi dio. Pjesnik–prevodilac Franatica Sorkočević (1706–1771) – Nada Beritić

Otkrića iz arhiva, Iz književne i političke povijesti Dubrovnika i Dalmacije u 18. i 19. stoljeću, priredio Nikola Ivanišin, Književni krug, Split, 2000., str. 78, 104.**1032.**

BERITIĆ, Nada

Prvi dio. Pjesnikinja Lukrecija Bogašinović (1710–1784) – Nada Beritić

Otkrića iz arhiva, Iz književne i političke povijesti Dubrovnika i Dalmacije u 18. i 19. stoljeću, priredio Nikola Ivanišin, Književni krug, Split, 2000., str. 128–129.**1033.**

BERITIĆ, Nada

Drugi dio. Dalmatinske teme Ide Düringsfeld – Nada Beritić

Otkrića iz arhiva, Iz književne i političke povijesti Dubrovnika i Dalmacije u 18. i 19. stoljeću, priredio Nikola Ivanišin, Književni krug, Split, 2000., str. 183–185, 187–188, 190, 195–197.**1034.**

BERITIĆ, Nada

Drugi dio. Dalmatinske teme Ide Düringsfeld. Prilog *Pisma Ide Düringsfeld Šimi Ljubiću* – Nada Beritić*Otkrića iz arhiva*, Iz književne i političke povijesti Dubrovnika i Dalmacije u 18. i 19. stoljeću, priredio Nikola Ivanišin, Književni krug, Split, 2000., str. 198–199.**1035.**

BERITIĆ, Nada

Drugi dio. Bio-bibliografski rad Otta Reinsberga – Nada Beritić

Otkrića iz arhiva, Iz književne i političke povijesti Dubrovnika i Dalmacije u 18. i 19. stoljeću, priredio Nikola Ivanišin, Književni krug, Split, 2000., str. 203–205, 207–208.**1036.**

MILANJA, Cvjetko

Književnopovijesne koncepcije Šime Ljubića – Cvjetko Milanja

Riječki filološki dani, Knjiga 3, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa *Riječki filološki dani* u Rijeci, od 3. do 5. prosinca 1998., glavna urednica Diana Stolac, Filozofski fakultet, Rijeka, 2000., str. 227–233.

1037.

SOLDO, Josip Ante

Historiografski pregled događaja oko Klisa 1596. godine – Josip Ante Soldo *Mogućnosti*, XLVII, br. 4–6, str. 52–63; Split, travanj–lipanj 2000.

2001.**1038.**

TOLOMEO, Rita

Gliubich (Ljubić), Simeone (Šime) – Rita Tolomeo

Dizionario biografico degli Italiani, Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani Roma, Catanzaro, 2001., str. 408–411.

1039.

SAMARDŽIJA, Marko i SELAK, Ante

Ljubić, Šime – Marko Samardžija i Ante Selak

Leksikon hrvatskoga jezika i književnosti, Pergamena, Zagreb, 2001., str. 374.

1040.

STRIŽIĆ, Ivan

Preporodno doba. Ivan Kukuljević Sakcinski. Biografija – Ivan Strižić

Pero ili mač, Hrvatski politički esej, Izbor, Knjiga prva: od provale Turaka do raspada Austro-Ugarske Monarhije, izabrao i priredio Ivan Strižić, DoNeHa, Zagreb, 2001., str. 216.

1041.

STRIŽIĆ, Ivan

Od preporoda do raspada Austro-Ugarske Monarhije. Mihovil Pavlinović – Ivan Strižić

Pero ili mač, Hrvatski politički esej, Izbor, Knjiga prva: od provale Turaka do raspada Austro-Ugarske Monarhije, izabrao i priredio Ivan Strižić, DoNeHa, Zagreb, 2001., str. 302.

1042.

STRIŽIĆ, Ivan

Kazalo poznatijih osoba, rodova i dinastija. Ljubić, Šime – Ivan Strižić

Pero ili mač, Hrvatski politički esej, Izbor, Knjiga prva: od provale Turaka do raspada Austro-Ugarske Monarhije, izabrao i priredio Ivan Strižić, DoNeHa, Zagreb, 2001., str. 786–787.

1043.

NOVAK, Grga

Dalmacija za austrijskog vladanja. VII. Borba za sjedinjenje i protiv njega u novinama i brošurama – Grga Novak

Prošlost Dalmacije, Golden marketing, 2001., str. 291.

1044.

FORETIĆ, Vinko

I. Hrvat Dobramir i još neki naši ljudi kao pomorski privrednici u Mlecima u 12. i 13. stoljeću – Vinko Foretić

Studije i rasprave iz hrvatske povijesti, priredio Miljenko Foretić, Književni krug Split i Matica hrvatska Dubrovnik, Split 2001., str. 126.

1045.

FORETIĆ, Vinko

I. Prva faza hrvatskog narodnog preporoda u Dalmaciji (do sredine 19. stoljeća) – Vinko Foretić

Studije i rasprave iz hrvatske povijesti, priredio Miljenko Foretić, Književni krug Split i Matica hrvatska Dubrovnik, Split 2001., str. 144.

1046.

FORETIĆ, Vinko

II. Ugovor Dubrovnika sa srpskim županom Stefanom Nemanjom i stara dubrovačka djedina – Vinko Foretić

Studije i rasprave iz hrvatske povijesti, priredio Miljenko Foretić, Književni krug Split i Matica hrvatska Dubrovnik, Split 2001., str. 168.

1047.

FORETIĆ, Vinko

II. Hektorovićevo doba na relaciji Hvar–Korčula–Dubrovnik – Vinko Foretić

Studije i rasprave iz hrvatske povijesti, priredio Miljenko Foretić, Književni krug Split i Matica hrvatska Dubrovnik, Split 2001., str. 350–351.

1048.

KOLUMBIĆ, Nikica

Hrvatski humanisti u Vodnikovoj *Povijesti hrvatske književnosti* – Nikica Kolumbić

Zbornik o Branku Vodniku, književnom povjesničaru. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb–Varaždin, 13.–15. travnja 2000. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 2001., str. 41 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 6.).

1049.

PŠIHISTAL, Ružica

Vodnikove književnopovijesne prosudbe o »ocu hrvatske književnosti« – Ružica Pšihistal

Zbornik o Branku Vodniku, književnom povjesničaru. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb–Varaždin, 13.–15. travnja 2000. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 2001., str. 49, 56, 58–59, 63, 70, 74–75. – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 6.).

1050.

SCHIFFLER, Ljerka

Doprinos Branka Vodnika hrvatskoj enciklopedistici – Ljerka Schiffler

Zbornik o Branku Vodniku, književnom povjesničaru. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb–Varaždin, 13.–15. travnja 2000. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 2001., str. 248 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 6.).

1051.

ŠVELEC, Franjo

Zadarski pjesnici starijega razdoblja u Vodnikovoj *Povijesti hrvatske književnosti* – Franjo Švelec

Zbornik o Branku Vodniku, književnom povjesničaru. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb–Varaždin, 13.–15. travnja 2000. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 2001., str. 30 – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 6.).

1052.

LUETIĆ, Tihana

Darovi i darovatelji Arheološkom odjelu Narodnog zemaljskog muzeja u Zagrebu od 1868. do 1875. godine – Tihana Luetić

Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, 3. serija – vol. XXXIV, str. 217–264; Zagreb, 2001.

1053.

LUETIĆ, Tihana

Šime Ljubić kao upravitelj Zemaljskoga narodnog muzeja u Zagrebu od 1867. do 1878. godine – Tihana Luetić

Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, sv. 19, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2001., str. 215–261.

1054.

GABELIĆ, Andro

Hrvatska srednjovjekovna baština i njezini tumači. Hvarski ustanak nije buna – Andro Gabelić

Slobodna Dalmacija, LIX, br. 18219, str. 54; Split, 14. listopada 2001.

1055.

NOVAKOVIĆ, Darko

Dvije nepoznate latinske elegije Jeronima Bartučevića – Darko Novaković
Vijenac, IX, br. 188, str. 6–7; Zagreb, 17. svibnja 2001.

2002.**1056.**

RĀČIĆ, Nikša

Grad Faros od istine u djelu akademika Ljubića do zabluda sljedbenika »slučajnih« zabuna. U povodu pretiska akademikove rasprave *Faria Città Vecchia e non Lesina* i prvog pokušaja cjelovitog prijevoda, II. izdanje, Z. B.O.R.S., Faros, 2386. (2002.) – br. str.: 20

1057.

VRANDEČIĆ, Josip

Uvod – Josip Vrandečić

Dalmatinski autonomistički pokret u XIX. stoljeću, Dom i svijet, Zagreb, 2002., str. 11.

1058.

VRANDEČIĆ, Josip

2. poglavlje. Pokret unutarnje integracije. Dalmatinski »kulturni nacionalizam« Francesca Carrare – Josip Vrandečić

Dalmatinski autonomistički pokret u XIX. stoljeću, Dom i svijet, Zagreb, 2002., str. 66.

1059.

VRANDEČIĆ, Josip

2. poglavlje. Pokret unutarnje integracije. Od kulturnog regionalizma do političkog autonomaštva – Josip Vrandečić

Dalmatinski autonomistički pokret u XIX. stoljeću, Dom i svijet, Zagreb, 2002., str. 73.

1060.

VRANDEČIĆ, Josip

7. poglavlje. Dalmatinski simbolizam: regionalizam kao darvinizam. Belle époque: Hic sunt leones – Josip Vrandečić

Dalmatinski autonomistički pokret u XIX. stoljeću, Dom i svijet, Zagreb, 2002., str. 283–284.

1061.

BONAČIĆ MANDINIĆ, Maja i VISONÀ, Paolo

Monetary Circulation on the Island of Vis [*Issa*], c. 350 B.C.–A. D. 600 – Maja Bonačić Mandinić i Paolo Visonà

Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana. Greek Influence Along the East Adriatic Coast, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog od 24. do 26. rujna 1998. godine u Splitu. Proceedings of the International Conference held in Split from September 24th to 26th 1998, uredili Nenad Cambi, Slobodan Čače i Branko Kirigin, Književni krug, Split, 2002., str. 320.

1062.

JELIČIĆ-RADONIĆ, Jasna

Pharos, città antica. Nuove scoperte archeologiche dalla Faros greca ed ellenistica – Jasna Jeličić-Radonić

Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana. Greek Influence Along the East Adriatic Coast, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog od 24. do 26. rujna 1998. godine u Splitu. Proceedings of the International Conference held in Split from September 24th to 26th 1998, uredili Nenad Cambi, Slobodan Čače i Branko Kirigin, Književni krug, Split, 2002., str. 222.

1063.

SANADER, Mirjana

Issa prije Dionizija I Sirakuškog? Novi prilog staroj hipotezi – Mirjana Sanader

Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana. Greek Influence Along the East Adriatic Coast, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog od 24. do 26. rujna 1998. godine u Splitu. Proceedings of the International Conference held

in Split from September 24th to 26th 1998, uredili Nenad Cambi, Slobodan Čače i Branko Kirigin, Književni krug, Split, 2002., str. 312, 315.

1064.

SLAPŠAK, Božidar

Nova opažanja o parcelaciji Chore Farosa – Božidar Slapšak

Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana. Greek Influence Along the East Adriatic Coast, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog od 24. do 26. rujna 1998. godine u Splitu. Proceedings of the International Conference held in Split from September 24th to 26th 1998, uredili Nenad Cambi, Slobodan Čače i Branko Kirigin, Književni krug, Split, 2002., str. 195, 213.

1065.

ZANINOVIĆ, Marin

Grčke podjele zemljišta na otocima Hvaru, Visu i Korčuli – Marin Zaninović

Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana. Greek Influence Along the East Adriatic Coast, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog od 24. do 26. rujna 1998. godine u Splitu. Proceedings of the International Conference held in Split from September 24th to 26th 1998, uredili Nenad Cambi, Slobodan Čače i Branko Kirigin, Književni krug, Split, 2002., str. 261, 265, 275–276, 286.

1066.

VINCE, Zlatko

E. Apologija hrvatskoga književnog jezika u doba apsolutizma u sjevernoj Hrvatskoj. II. Polemike oko štokavštine. 1. Povod. 3. Zatišje. 5. Nastavak raspravljanja: Šime Ljubić i Ivan Kukuljević – Zlatko Vince

Putovima hrvatskoga književnog jezika, Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 2002., str. 297, 305, 310–312.

1067.

VINCE, Zlatko

G. Zadarski jezično-kulturni krug u šestom desetljeću 19. stoljeća (Od prestanka izlaženja »Zore dalmatinske« do pojave »Narodnog lista«). II. Terminološki nazivi u sudstvu i javnoj upravi. 2. »Pravdonoša« (1851–1852) – pojava i zadaci lista – Zlatko Vince

Putovima hrvatskoga književnog jezika, Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 2002., str. 405.

1068.

VINCE, Zlatko

I. Narodni preporod u Dalmaciji u svjetlu jezičnih suprotnosti. I. Početak narodnog preporoda. 1. Sjedinjenje s Hrvatskom »bit će našoj narodnosti kamen stanac, temelj neoborivi« – Zlatko Vince

Putovima hrvatskoga književnog jezika, Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 2002., str. 501.

1069.

BIRIN, Ante

Uvod – Ante Birin

Statut grada Skradina, Statuta Civitatis Scardonae, Uvodnu studiju napisao, Statut s latinskoga preveo i za tisak priredio Ante Birin, Izvorni latinski tekst preslikan iz Biblioteke Sv. Marka u Veneciji, sign. L. V. LXXX, Cod. 213. membr., saec. XIV., a. 240, 1.162., Matica hrvatska Skradin, Zagreb–Skradin, 2002., str. 5–11.

1070.

BATOVIĆ, Šime

IV. Brončano doba. 2. Kasno brončano doba na istočnom jadranskom primorju – Šime Batović

Usvit povijesti. (Od starijega kamenog doba do Liburna), Zbornik odabranih radova, I, Opera selecta, uz 75. obljetnicu života, Zadar, 2002., str. 623–625.

1071.

LUETIĆ, Tihana

Korespodencija Šime Ljubića i Franje Račkoga – Tihana Luetić

Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, sv. 20, str. 217–268; Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2002.

1072.

BACALJA, Robert

Ivan Milčetić u Zanovićeveim pjesmama – Robert Bacalja

Zbornik o Ivanu Milčetiću, književnom povjesničaru, filologu i etnologu. Zbornik radova sa znanstvenog skupa, Varaždin–Malinska, 19.–20. travnja 2001., Varaždin, 16. studenoga 2001. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.]; Zagreb, 2002., str. 299–300, 307–308. – [Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 7]

1073.

MAJER-BOBETKO, Sanja

Glazbeno-publicistički i muzikološki opus Ivana Milčetića – Sanja Majer-Bobetko

Zbornik o Ivanu Milčetiću, književnom povjesničaru, filologu i etnologu. Zbornik radova sa znanstvenog skupa, Varaždin–Malinska, 19.–20. travnja 2001., Varaždin, 16. studenoga 2001. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.]; Zagreb, 2002., str. 342. – [Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 7]

1074.

SRDOČ-KONESTRA, Ines

Milčetićevo boravak u Rijeci (Milčetić i starija hrvatska književnost) – Ines Srdoč-Konestra

Zbornik o Ivanu Milčetiću, književnom povjesničaru, filologu i etnologu. Zbornik radova sa znanstvenog skupa, Varaždin–Malinska, 19.–20. travnja 2001., Varaždin, 16. studenoga 2001. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.]; Zagreb, 2002., str. 391–393, 399. – [Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 7]

1075.

SUPEK, Ivan

Hrvatski Kolumbo na oceanu mraka – Ivan Supek

Vjesnik, LXIII, br. 19653, str. 15; Zagreb, 8. kolovoza 2002.

– U rubrici: Kultura.

1076.

SUPEK, Ivan

Ispalili rafale u čovjekovu osobu – Ivan Supek

Vjesnik, LXIII, br. 19666, str. 15; Zagreb, 22. kolovoza 2002.

– U rubrici: Kultura – Podlistak.

2003.**1077.**

TATARIN, Milovan

Legenda o Mariji Egipćanki u staroj hrvatskoj književnosti – korpus i dosadašnja istraživanja – Milovan Tatarin

Bludnica i svetica, Starohrvatska legenda o Mariji Egipćanki, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003., str. 186–187.

1078.

MIMICA, Bože

II. Rimsko doba. Tragovi Ilira na Balkanu i u Panoniji. Materijalna kultura – Bože Mimica

Dalmacija od antike do 1918. godine, Povijesni pregled, Naklada Vitagraf, Rijeka, 2003., str. 119.**1079.**

MIMICA, Bože

IV. Dalmacija od 7. do 12. stoljeća. Geografsko-povijesna osnova – Bože Mimica

Dalmacija od antike do 1918. godine, Povijesni pregled, Naklada Vitagraf, Rijeka, 2003., str. 181.**1080.**

MIMICA, Bože

VII. Druga austrijska uprava u Dalmaciji (1813–1918). Preporodno razdoblje u Dalmaciji (1860–1882) – Bože Mimica

Dalmacija od antike do 1918. godine, Povijesni pregled, Naklada Vitagraf, Rijeka, 2003., str. 524.**1081.**

VRSALOVIĆ, Dasen

Uvod. Izvori i literatura. Ostali izvori i literatura – Dasen Vrsalović

Povijest otoka Brača, drugo izdanje, Graphis, Zagreb, 2003., str. 20–21.**1082.**

PARLOV, Mladen

Rasprave i članci. Marulić i njegovo vrijeme. 1.1. Društveno-politička situacija – Mladen Parlov

Speculum Virtutis: Marko Marulić i njegova teološko-duhovna misao, Književni krug Split, Marulianum, Split, 2003., str. 26.**1083.**

PARLOV, Mladen

Rasprave i članci. Marulić i njegovo vrijeme. 1.1. Latinski stihovi – Mladen Parlov

Speculum Virtutis: Marko Marulić i njegova teološko-duhovna misao, Književni krug Split, Marulianum, Split, 2003., str. 65.**1084.**

PARLOV, Mladen

Priopćenja. Duhovni aspekt Marulićeva djela. Nepoznati Marulićev životopis – Mladen Parlov

Speculum Virtutis: Marko Marulić i njegova teološko-duhovna misao, Književni krug Split, Marulianum, Split, 2003., str. 240.

1085.

PETRIĆ, Nikša

Prehistorička pećina Svete Nedjelje na otoku Hvaru – Nikša Petrić

Diadora, sv. 21, str. 1–18; Arheološki muzej Zadar, Zadar, 2003.

– O pretpovijesnim keramičkim nalazima iz Spile Svete Nedjelje na otoku Hvaru s iskopavanja Šime Ljubića 1877.

1086.

TOMORAD, Mladen

»Zagrebačka« egipatska mumija i lanena knjiga – Mladen Tomorad

Meridijani, X, br. 77, str. 54–59; Zagreb, rujan 2003.

1087.

BABIĆ, Jasna

Gladijatorska arena na Krki – Jasna Babić

Nacional, br. 420, str. 68–73; Zagreb, 2. prosinca 2003.

2004.

1088.

DADIĆ, Žarko

Stavovi Stjepana Bašića u prirodnoj filozofiji i astronomiji – Žarko Dadić

Egzaktne znanosti u Hrvata u doba prosvjetiteljstva, Matica hrvatska, Zagreb, 2004., str. 258.

1089.

DADIĆ, Žarko

Matematičar i inženjer Anton Mario Lorgna i njegove veze s Hrvatima i Dalmacijom – Žarko Dadić

Egzaktne znanosti u Hrvata u doba prosvjetiteljstva, Matica hrvatska, Zagreb, 2004., str. 338.

1090.

TATARIN, Milovan

Nikolica Bunić, pjesnik velike *trešnje* i Salomina plesa – Milovan Tatarin

Feniks, Život i djelo Nikolice Bunića, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 2004., str. 36–38, 48.

1091.

[ANONIM]

Ljubić, Šime – [Anonim]

Hrvatska enciklopedija, 6, Kn–Mak, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2004., str. 712 [s portretom].

1092.

HERCIGONJA, Eduard

I. Kulturnopovijesne teme. Hrvatska glagoljica u zapadnoeuropskoj (francuskoj i talijanskoj) znanstvenoj literaturi i enciklopedistici od XVI. do XVIII. stoljeća – Eduard Hercigonja

Na temeljima hrvatske književne kulture, Filološkomedievističke rasprave, Matica hrvatska, Zagreb, 2004., str. 48–49.

1093.

HERCIGONJA, Eduard

I. Kulturnopovijesne teme. Povijesni, društveni i kulturnoambijentalni uvjeti nastanka i razvoja hrvatskoga glagoljaškog tiska – Eduard Hercigonja

Na temeljima hrvatske književne kulture, Filološkomedievističke rasprave, Matica hrvatska, Zagreb, 2004., str. 88, 98.

1094.

HERCIGONJA, Eduard

III. Jezik i stilematika. Neke jezično-stilske značajke *Vinodolskog zakona* (1288) i *Krčkoga (Vrbanskoga) statuta* (1388) – Eduard Hercigonja

Na temeljima hrvatske književne kulture, Filološkomedievističke rasprave, Matica hrvatska, Zagreb, 2004., str. 483–484.

1095.

HERCIGONJA, Eduard

IV. Istraživači. Jagić i početci hrvatske književne historiografije – Eduard Hercigonja

Na temeljima hrvatske književne kulture, Filološkomedievističke rasprave, Matica hrvatska, Zagreb, 2004., str. 701, 703–704, 712, 714, 718.

1096.

UJEVIĆ, Tin

Ljubić, Šime – Tin Ujević

Opojnost uma. Misli i pogledi Tina Ujevića, priredio Dubravko Jelčić, Školska knjiga, Zagreb, 2004., str. 274.

1097.

DELBIANCO, Valnea

Zagonetka glagolizma u Dalmaciji – Valnea Delbianco

Talijanski kroatist Arturo Cronia (Zadar 1896.–Padova 1967.), Književni krug, Split, 2004., str. 39.

1098.

DELBIANCO, Valnea

Tragom talijanskih utjecaja u hrvatskoj književnosti – Valnea Delbianco

Talijanski kroatist Arturo Cronia (Zadar 1896.–Padova 1967.), Književni krug, Split, 2004., str. 73.

1099.

DELBIANCO, Valnea

Cronia – antologičar i povjesničar hrvatske književnosti – Valnea Delbianco

Talijanski kroatist Arturo Cronia (Zadar 1896.–Padova 1967.), Književni krug, Split, 2004., str. 201.

1100.

BATOVIĆ, Šime

V. Željezno doba. 1. Dalmatska kultura željeznog doba – Šime Batović

U osvit povijesti, (Od starijega kamenog doba do Liburna), Zbornik odabranih radova, II, Opera selecta, uz 75. obljetnicu života, Zadar, 2004., str. 19.

1101.

BATOVIĆ, Šime

VI. Liburni. 2. Nin u prapovijesno doba – Šime Batović

U osvit povijesti, (Od starijega kamenog doba do Liburna), Zbornik odabranih radova, II, Opera selecta, uz 75. obljetnicu života, Zadar, 2004., str. 336.

1102.

BATOVIĆ, Šime

VII. Prapovijest pojedinih predjela. 2. Benkovački kraj u prapovijesti – Šime Batović

U osvit povijesti, (Od starijega kamenog doba do Liburna), Zbornik odabranih radova, II, Opera selecta, uz 75. obljetnicu života, Zadar, 2004., str. 681–683.

1103.

DUKIĆ, Davor

Predgovor – Davor Dukić

Usmene epske pjesme I., priredio Davor Dukić, Matica hrvatska, Zagreb, 2004., str. 9–59 [s portretom na str. 60].

1104.

KNEZović, Pavao

Banovac i njegova djela u književnoj historiografiji – Pavao Knezović

Zbornik o Josipu Banovcu, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa *Josip Banovac i homiletička književnost*, Šibenik–Skradin–Visovac, 6.–8. studenoga 2003, glavni urednik Alojz Jembrih, Gradska knjižnica Juraj Šižgorić i Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Šibenik–Zagreb, 2004., str. 22–23, 25, 27.

1105.

CRNČEVIĆ, Mirko

Ager na UNESCO-ovoj listi – Mirko Crnčević

Slobodna Dalmacija, LXII, br. 19201, str. 20; Split, 30. srpnja 2004.

1106.

[ANONIM]

Šime Ljubić, prvi akademik – [Anonim]

Vjesnik, LXV, br. 20427, str. 15; Zagreb, 19. listopada 2004. [s portretom].

– U rubrici: Kalendar.

2005.**1107.**

STOJKOVIĆ, Marijan

I. Vrijeme i djelo Bartola Kašića – Marijan Stojković

Hrvatske jezične i pravopisne dvojbe, Pripremio i pogovor napisao Marko Samardžija, Pergamena, Zagreb, 2005., str. 10, 13, 15, 39, 50, 60, 61, 69, 87, 89, 96–98, 113, 115, 116, 127.

1108.

BRATULIĆ, J[osip]

Istarski razvod – J[osip] Bratulić

Istarska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2005., str. 332.

1109.

ŠETIĆ, Nevio

Povezanost Istre i Dalmacije. 3. Književne, prosvjetne i kulturne veze. C. Naša sloga o različitim kulturnim zbivanjima – Nevio Šetić

O povezanosti Istre s ostalim hrvatskim zemljama, Naša sloga 1870.–1915., Dom i svijet, Zagreb, 2005., str. 387.

1110.

KOLUMBIĆ, Nikica

Prvo poglavlje. Prevlast individuuma. Hektorovićevo *Ribanje* kao predmet književno-znanstvenih ispitivanja – Nikica Kolumbić

Poticaji i nadahnuća, Studije i eseji iz starije hrvatske književnosti, Dom i svijet, Zagreb, 2005., str. 196–197, 204–205.

1111.

KOLUMBIĆ, Nikica

Prvo poglavlje. Prevlast individuuma. Petar Hektorović i hvarska renesansna sredina – Nikica Kolumbić

Poticaji i nadahnuća, Studije i eseji iz starije hrvatske književnosti, Dom i svijet, Zagreb, 2005., str. 207.

1112.

KOLUMBIĆ, Nikica

Četvrto poglavlje. Pogled unatrag. Stariji hrvatski pisci u svjetlu preporodnog doba u Dalmaciji – Nikica Kolumbić

Poticaji i nadahnuća, Studije i eseji iz starije hrvatske književnosti, Dom i svijet, Zagreb, 2005., str. 479, 483, 486.

1113.

KOLUMBIĆ, Nikica

Četvrto poglavlje. Pogled unatrag. Stariji hrvatski pisci u časopisima 50-ih i 60-ih godina XIX stoljeća – Nikica Kolumbić

Poticaji i nadahnuća, Studije i eseji iz starije hrvatske književnosti, Dom i svijet, Zagreb, 2005., str. 503.

1114.

STOJAN, Slavica

I. Rasprave. Izazov dubrovačke svakodnevice Nalinoj *fortuni* – Slavica Stojan

Pučka krv, plemstvo duha, Zbornik radova o Nikoli Nalješkoviću, uredio Davor Dukić, Disput, Zagreb, 2005., str. 65.

1115.

ZANINOVIĆ, Marin

Apsorus i *Crexa* na Jadranskom putu – Marin Zaninović
Senjski zbornik, Prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu, XXXII, str. 5–24; Senj, 2005.

1116.

MAJER-BOBETKO, Sanja

Uloga Milana Rešetara u hrvatskoj glazbenoj historiografiji – Sanja Majer-Bobetko

Zbornik o Milanu Rešetaru, književnom kritičaru i filologu. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenoga skupa, Beč, 25. rujna 2004., Dubrovnik, 1.–2. listopada 2004. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 2005., str. 336, 346. – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 9.).

1117.

MIHANOVIĆ-SALOPEK, Hrvojka

Rešetarova interpretacija hrvatskih lekcionara – Hrvojka Mihanović-Salopek

Zbornik o Milanu Rešetaru, književnom kritičaru i filologu. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenoga skupa, Beč, 25. rujna 2004., Dubrovnik, 1.–2. listopada 2004. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], Zagreb, 2005., str. 78. – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 9.).

1118.

TOMASOVIĆ, Mirko

Objavci prije »Poviesti hrvatske književnosti do narodnog preporoda« (1945.).
Povijesti hrvatske književnosti prije Kombolove – Mirko Tomasović
Mihovil Kombol 1883.–1955. (monografija o opusu), Disput, Zagreb, 2005., str. 49–52, 54–55, 79.

1119.

BAŠIĆ, Želimir

Bogdanuša, vino iz antičkog agera. Istine i legende o dalmatinskim vinima – Želimir Bašić

Slobodna Dalmacija, LXII, br. 19355, str. 54; Split, 9. siječnja 2005.

2006.**1120.**

[ANONIM]

Ljubić, Šime – [Anonim]

Enciklopedija, Opća i nacionalna u 20 knjiga, XII. knjiga, Ku–Ma, Pro Leksis d.o.o. i Večernji list d.d., Zagreb, 2006., str. 282 [s portretom].

1121.

ŠOKČEVIĆ, Dinko

Povijest u službi politike. Mađari u hrvatskoj historiografiji nagodbenog razdoblja, s posebnim osvrtom na popularne preglede nacionalne povijesti – Dinko Šokčević

Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata, Kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugoga, Naklada Pavičić, Zagreb, 2006., str. 303–304.

1122.

NOVAK, Prosperov Slobodan

Grčka *chora* i rimski *ager* u starogradskom polju – Slobodan Prosperov Novak

Hvar, Mjesta–ljudi–sudbine, Matica hrvatska, Zagreb, 2006., str. 9.

1123.

NOVAK, Prosperov Slobodan

Mauzolej Šime Ljubića u Starom Gradu – Slobodan Prosperov Novak

Hvar, Mjesta–ljudi–sudbine, Matica hrvatska, Zagreb, 2006., str. 144–146 [s portretom na str. 145].

1124.

MIHANOVIĆ-SALOPEK, Hrvojka

I. dio. Propovjedništvo Mihaela Šimunića – Hrvojka Mihanović-Salopek

Iz duhovnog perivoja, Naklada Ljevak, Zagreb, 2006., str. 40.

1125.

CETNAROWICZ, Antoni

Na izvorima nastanka Narodne stranke. Problem ujedinjenja Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom 1860.–1861. – Antoni Cetnarowicz

Narodni preporod u Dalmaciji, Od slavenstva prema modernoj hrvatskoj i srpskoj nacionalnoj ideji, Srednja Europa, Zagreb, 2006., str. 46–47.

1126.

DUKIĆ, Davor

Hrvatska ranonovovjekovna ljubavna lirika i folklorno pjesništvo – Davor Dukić

Petrarca i petrarkizam u hrvatskoj književnosti, Zbornik radova s međunarodnog simpozija održanom od 27. do 29. rujna 2004. u Splitu, uredili Bratislav Lučin i Mirko Tomasović, Književni krug, Split, 2006., str. 184.

1127.

DUKIĆ, Davor

Dodatak: Izbor pučkih ljubavnih pjesama iz rukopisnih zbirki Šime Ljubića, Narodne pjesme s otoka Hvara, rkp. MH 161 a–b – Davor Dukić

Petrarca i petrarkizam u hrvatskoj književnosti, Zbornik radova s međunarodnog simpozija održanom od 27. do 29. rujna 2004. u Splitu, uredili Bratislav Lučin i Mirko Tomasović, Književni krug, Split, 2006., str. 192–217.

1128.

PERIČIĆ, Šime Tome

2. Drugi put pod Austrijom – Doba umrtljivanja. IV. Društvene prilike. 6. Kultura – Šime Tome Peričić

Povijest Dalmacije od 1797. do 1860., Matica hrvatska Zadar, Zadar, 2006., str. 327, 338–340, 342.

1129.

PERIČIĆ, Šime Tome

3. U okovima neoapsolutizma. III. Društvene prilike. 7. Kultura – Šime Tome Peričić

Povijest Dalmacije od 1797. do 1860., Matica hrvatska Zadar, Zadar, 2006., str. 482–483.

1130.

PERIČIĆ, Šime Tome

3. U okovima neoapsolutizma. IV. Zamiranje političkog života. 4. Ostala politička zbivanja – Šime Tome Peričić

Povijest Dalmacije od 1797. do 1860., Matica hrvatska Zadar, Zadar, 2006., str. 499, 501.

1131.

MACHIEDO, Mladen

Cijena rukovanja (uz tri naslova Nedjeljka Fabria) – Mladen Machiedo
Preko rubova, (Između utopije i povijesti), Književni krug, Split, 2006., str. 154.

1132.

MACHIEDO, Mladen

Apendiks. Izlet u Jelsu ili priča o dva lica – Mladen Machiedo

Preko rubova. (Između utopije i povijesti), Književni krug, Split, 2006., str. 201.

1133.

TOMASOVIĆ, Mirko

III. Provincijalizacija i dekroatizacija naše nacionalne baštine (Povijest hrvatske književnosti prije Komboka) – Mirko Tomasović

Tragom struke, Od Petrarke do Lamartinea; od Marulića do Hergešića, Erasmus naklada, Zagreb, 2006., str. 151, 152–153, 155–156.

2007.

1134.

GABELIĆ, Andro

Drugi dio. XXIV. Šime Ljubić i Grga Novak – Andro Gabelić

Ivanićev ustanak i bunt Dalmacije, Kritika degradiranja slobodarske baštine, Muzej hvarske baštine, Hvar, 2007., str. 141–144.

1135.

RAFOLT, Leo

5. Tragedija u starijoj dubrovačkoj književnosti: dramaturški opis – Leo Rafolt

Melpomenine maske, Fenomenologija žanra tragedije u dubrovačkom ranonovovjekovlju, Disput, Zagreb, 2007., str. 256, 289.

1136.

NOVAK, Prosperov Slobodan

Šime Ljubić, polihistor i nestor moderne arheologije – Slobodan Prosperov Novak

101 Dalmatinac i poneki Vljaj, Od cara Dioklecijana i Jeronima Dalmatinca preko Marka Marulića i Marina Držića do Borisa Dežulovića i Ante Tomića, VBZ, Zagreb, 2007., str. 105–106 [s portretom na str. 105].

1137.

RAUKAR, Tomislav

b. Komunalna društva u Dalmaciji u XIV. stoljeću. Uvod. Historiografija – Tomislav Raukar

Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku, Odabrane studije, Književni krug, Split, 2007., str. 70–72.

1138.

RAUKAR, Tomislav

b. Komunalna društva u Dalmaciji u XV. i u prvoj polovici XVI. stoljeća. Uvod. Problemi historiografije – Tomislav Raukar

Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku, Odabrane studije, Književni krug, Split, 2007., str. 142.

1139.

BACALJA, Robert

Jagićevi prikazi i ocjene novije hrvatske književnosti – Robert Bacalja
Zbornik o Vatroslavu Jagiću, književnom povjesničaru, kritičaru i filologu. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Beč, 1. listopada 2005., Varaždin, 13.–15. listopada 2005. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.]; Zagreb, 2007., str. 353, 360, 364. – [Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 10/I]

1140.

DAMJANOVIĆ, Stjepan

Kroatistika u Jagićevoj povijesti slavenske filologije – Stjepan Damjanović
Zbornik o Vatroslavu Jagiću, književnom povjesničaru, kritičaru i filologu. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Beč, 1. listopada 2005., Varaždin, 13.–15. listopada 2005. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.]; Zagreb, 2007., str. 39. – [Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 10/I]

1141.

KOLUMBIĆ, Nikica

Vatroslav Jagić kao autor povijesti hrvatske književnosti – Nikica Kolumbić
Zbornik o Vatroslavu Jagiću, književnom povjesničaru, kritičaru i filologu. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Beč, 1. listopada 2005., Varaždin, 13.–15. listopada 2005. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.]; Zagreb, 2007., str. 28–29, 34–35. – [Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 10/I]

1142.

PEDERIN, Ivan

Prilog za životopis Vatroslava Jagića – Ivan Pederin
Zbornik o Vatroslavu Jagiću, književnom povjesničaru, kritičaru i filologu. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Beč, 1. listopada 2005., Varaždin, 13.–15. listopada 2005. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.]; Zagreb, 2007., str. 332, 339–343. – [Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 10/I]

1143.

ŠICEL, Miroslav

Književno-povijesni doprinos Vatroslava Jagića u časopisu *Književnik* – Miroslav Šicel

Zbornik o Vatroslavu Jagiću, književnom povjesničaru, kritičaru i filologu. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Beč, 1. listopada 2005., Varaždin, 13.–15. listopada 2005. / glavni urednik Tihomil Maštrović – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.]; Zagreb, 2007., str. 58, 61, 66–67, 69. – [Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 10/I]

1144.

NOVAK, Prosperov Slobodan

Kampanilizam. Kad zvonik zakloni pogled – prof. dr. Slobodan Prosperov Novak

Jutarnji list, X, br. 3354, str. 70–71; Zagreb, 13. listopada 2007. [s portretom na str. 70].

1145.

(HINA)

Završen međunarodni znanstveni skup o Šimi Ljubiću – (Hina)

Novi list, LXI, br. 19411, Rijeka, 7. i 8. listopada 2007.

– U: *Mediterran*, tjedni kulturni prilog, XIII, br. 636, 7. listopada 2007.; podlistak *Znanost i obrazovanje*, str. 1.

1146.

BAŠIĆ, S[tanko]

Skup o akademiku Šimi Ljubiću – S[tanko] Bašić

Slobodna Dalmacija, LXV, br. 20326, str. 14; Split, 3. listopada 2007.

1147.

BAŠIĆ, S[tanko]

Napola zaboravljen velikan – S[tanko] Bašić

Slobodna Dalmacija, LXV, br. 20327, str. 31; Split, 4. listopada 2007.

1148.

CRNČEVIĆ, Mirko

Preporoditelj iz Staroga Grada – Mirko Crnčević

Slobodna Dalmacija, LXV, br. 20329, str. 18; Split, 6. listopada 2007.

1149.

ĆAVAR, Martina

Ispravljeni nemar. Međunarodni znanstveni skup o Šimi Ljubiću, Zadar, Stari Grad (na Hvaru), 3–6. listopada 2007. – Martina Ćavar

Vijenac, XV, br. 356, str. 8; Zagreb, 25. listopada 2007.

1150.

Lj. I. B.

Skup o Šimi Ljubiću – Lj. I. B.

Vjesnik, LXVIII, br. 21343, str. 7; Zagreb, 4. listopada 2007.

1151.

MAŠTROVIĆ, Tihomil

Akademik Šime Ljubić i Zadar – Tihomil Maštrović

Zadarski list, XIII, br. 2870, str. 20. i 29; Zadar, 2. listopada 2007.

– Tekst u tjednom prilogu za kulturu, umjetnost i obrazovanje *Donat*.

1152.

MARKULIN, N.

Utemeljitelj novije hrvatske književne historiografije – N. Markulin

Zadarski list, XIII, br. 2871, str. 12; Zadar, 3. listopada 2007.

1153.

MARKULIN, N.

Akademik Šime Ljubić – N. Markulin

Zadarski list, XIII, br. 2872, str. 12; Zadar, 4. listopada 2007.

2008.

1154.

KATIĆ, Andrea

Međunarodni znanstveni skup o Šimi Ljubiću – Andrea Katić

Cassius, Časopis studenata kroatologije na Hrvatskim studijima, I, br. 1, str. 45–46; Zagreb, 2008. [s portretom na str. 46]

1155.

LAZAREVIĆ, Persida Di Giacomo

Međunarodni znanstveni skup o Šimi Ljubiću (Zadar, 3. oktobre 2007–Stari Grad, 04–06. oktobre 2007) – Persida Lazarević Di Giacomo

Studi Slavistici, V, str. 380–382; Firenze, 2008.

1156.

BREGOVAC PISK, Marina

Šime Ljubić – Marina Bregovac Pisk

Portreti u zbirci grafika Hrvatskog povijesnog muzeja, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, 2008., str. 321 [s portretom].

Kazalo imena bibliografije Šime Ljubića i literature o Šimi Ljubiću

A

ALAČEVIĆ, Giuseppe 235, 344
 ALEKSANDAR I. Bugarski, *bug. knez* 221
 ALEKSIJE 939
 ALIBRANTI, Andrea 583, 619
 AMARI, Michele 495
 ANDRIĆ, Nikola 829
 ANONIM 727–730, 735, 739, 744, 746–754,
 757–761, 763, 764, 766, 770, 774, 777, 783,
 788, 789, 791–795, 797, 799–802, 804, 805,
 807–815, 831, 841, 848, 849, 862, 865, 875,
 878, 885, 901, 925, 937, 1091, 1106, 1120
 ANTIĆ, Vinko 858
 ANTOLJAK, Stjepan 721, 857, 893, 964, 965
 ANZULOVIC, Neda 936
 AUGUST I., *polj. kralj* 509
 AURELIO, Arturo 718

B

B. 420, 781
 BABIĆ, Jasna 1087
 BACALJA, Robert 1072, 1139
 BAJZA, Željko 1003
 BALABANIĆ, Josip 956, 1014–1020
 BALEN-LETUNIĆ, Dubravka 1028
 BANISIO, Giacomo *stariji* 713
 BANOVAČ, Josip 1104
 BARAC, Antun 866
 BARAKOVIĆ, Juraj 929
 BARBIERI, Veljko 1029
 BARTUČEVIĆ, Jeronim 1055
 BAŠIĆ, Stanko 1146, 1147
 BAŠIĆ, Stjepan 1088
 BAŠIĆ, Želimir 1119
 BATINIĆ, Mijo Vjenceslav *fra* 326, 391
 BATOVIĆ, Šime 976, 994, 1070, 1100–1102
 BELČIĆ, Vjekoslav 572
 BENNDORF, Otto 183
 BERITIĆ, Nada 1030–1035
 BERTOLOTTI, A. 365
 BERTOŠA, Miroslav 879, 883
 BETONDIĆ, Josip 1030

BIONDI, Gian Francesco; *vidi*: BIUNDOVIĆ,
 Ivan Franjo

BIRIN, Ante 1069
 BIUNDOVIĆ, Ivan Franjo 3, 714, 981
 BOGAŠINOVIĆ, Lukrecija 1032
 BOGIŠIĆ, Rafo 926–930
 BOGLIĆ, Jakov 887
 BOJNIČIĆ, Ivan 572, 575, 776
 BOJOVIĆ, Zlata 892, 906
 BOLICA, Marijan Kotoranin 195
 BONAČIĆ MANDINIĆ, Maja 1061
 BORCHGRAVE, M. Émile de 445
 BOROŠAK-MARIJANOVIĆ, Jelena 1014
 BOSILJAK, *pseud.* 741
 BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja 923, 1011
 BRANIMIR, *hrv. knez* 107, 112, 756, 1007
 BRATULIĆ, Josip 897, 1108
 BREGOVAC PISK, Marina 1015, 1156
 BREŠIĆ, Vinko 983
 BRILIĆ, Andrija Torkvat 722, 860, 910, 920
 BRILIĆ, Ivan 860
 BROZ, Ivan 917, 967
 BRUNELLI, Vittalio 786
 BRUNŠMID, Josip 816
 BRUSINA, Spiridion (Špiro) 90, 956–958
 BRUSONI, Girolamo 990
 BUČIĆ, Grgur 896
 BULIĆ, Frane *don* 322, 442, 506, 615, 806
 BUNIĆ, Nikolica 1090
 BUNTAK, Franjo 998
 BURTON, Richard 659
 BURTON, Rikard; *vidi*: BURTON, Richard

C

CABOGA, Bernardo 68
 CAESAR; *vidi*: CEZAR, Gaj Julije
 CAMBI, Nenad 1061–1065
 CAPPELLETTI, Giuseppe 52
 CARRARA, Francesco 8, 1058
 CASANOVA, Giacomo 971
 CATANJ, Nicolo 606
 CECCHETTI, Bartul 600

- CETNAROWICZ, Antoni 1125
 CEZAR, Gaj Julije 585
 CHEREGATO, Lionello 120, 768
 CHIUDINA, Giacomo 367, 451, 727
 CLAUDIUS II. Gothicus; *vidi*: KLAUDIJE II. Gotski
 CLOVIO, Giulio; *vidi*: Klović, Julije
 CONS, Henri 320
 CRNČEVIĆ, Mirko 1105, 1148
 CRNČIĆ, Ivan 817
 CRNKOVIĆ, Milan 977
 CRONIA, Arturo 837, 843, 1036, 1097–1099
 CUBICH, Giambattista 130
 CUPILLI, Stefano 607
- Č**
 ČAČE, Slobodan 1061–1065
 ČALE, Frano 959
 ČAVIĆ, S. 1013
 ČOLAK, Nikola 871
- Ć**
 ĆAVAR, Martina 1149
 ĆIRKOVIĆ, Sima 1004
- D**
 D' AQUINO, Tommaso 389
 DADIĆ, Žarko 1088, 1089
 DAMJANOVIĆ, Stjepan 1140
 DECHANT, Norb. 92
 DELBIANCO, Valnea 1097–1099
 DELORKO, Olinko 890, 891
 DEŠMAN, Karlo 592
 DEŽULOVIC, Boris 1136
 DIOCLEZIANO; *vidi*: DIOKLECIJAN, Gaj Aurelije Valerije
 DIOKLECIJAN, Gaj Aurelije Valerije, *rim. car* 550, 627, 678, 1136
 DIOMED, Ilirski 67
 DIONIGI di SIRACUSA; *vidi*: DIONIZIJE I. Sirakuški, *tiranin*
 DIONIZIJE I. Sirakuški, *tiranin* 21, 1063
 -dlc; *vidi*: KADLEC, Karel
 DOBRAMIR 1044
 DOMINIS, Marko Antun (Markantun, Marc' Antonio) de 77, 78, 80, 81, 83, 95, 710, 748, 751, 752, 893, 938
 DOMORODAC, *pseud.* 779
 DOUCHAN, Étienne 445
 DRAČKOVIĆI, *knezovi* 542
 DRASKOVICH, Giorgio; *vidi*: DRAŠKOVIĆ, Juraj
 DRAŠKOVIĆ, Juraj *kardinal* 26
 DRŽIĆ, Marin 1136
 DUKIĆ, Davor 974, 1103, 1114, 1126, 1127
 DUMANIĆ, Marko (Dumaneo) 938
 DUPLANCICH, Vincenzo; *vidi*: DUPLANČIĆ, Vicko
 DUPLANČIĆ, Vicko 55
 DÜRINGSFELD, Ida von 48, 731, 732, 734, 1033, 1034
- E**
 EDRISI; *vidi*: IDRISI, el-EKTOREVICH, Petar; *vidi*: HEKTOROVIĆ, Petar
 ETEROVIĆ, Karlo 840
 EVANS, Artur I. 268, 299
 EVANS, John 467
- F**
 FABRIO, Nedjeljko 1131
 FANCEV, Franjo 1021, 1022
 FERDINAND I., *hrv.-ugar. kralj* 586
 FERRARI-CUPILLI, Giuseppe 737
 FERRARI-CUPILLI, Simeone 785
 FIAMIN, Ivan 649
 FINKA, Božidar 899
 FLIGIER, Cornelius 213, 342
 FODOR, Adolf 390
 FORETIĆ, Miljenko 1044–1047
 FORETIĆ, Vinko 1044–1047
 FOSCO, Antonio Giuseppe *biskup* 484, 654
 FOSCOLO, Ugo 959, 991
 FRANCESCHI, Carlo de 233, 879
 FRANCESCO GIUSEPPE I.; *vidi*: FRANJO JOSIP I.
 FRANGEŠ, Ivo 888, 889, 983
 FRANIČEVIĆ, Marin 926–930
 FRANJO JOSIP I., *hrv.-ugar. kralj* 181, 706
 FRANKOPAN, Apolonija 210
 FRANKOPAN, Fran Krsto 210, 416, 586
 FRIEDLÄENDER, Julius 353
 FULIN, Rinald 461

G

- GABELIĆ, Andro 940–945, 1054, 1134
 GAJ, Velimir 229
 GALERIJE, Gaj Valerije Maksimilijan *rim. car* 216
 GALIJEN, Publije Licinije Egnacije *rim. car* 259
 GALLIEN; *vidi*: GALIJEN, Publije Licinije Egnacije
 GARIMBERTI, Cesare 181
 GAZZARI, Marin 10
 GELCICH, Giuseppe; *vidi*: JELČIĆ, Josip
 GELČIĆ, I.; *vidi*: JELČIĆ, Josip
 GFRÖRER, August Friedrich 192
 GIUSTINIANO, Giovanni Batista 16, 24
 GLAVINIĆ, Mihovil 235, 344
 GOPČEVIĆ, Spiridion 270
 GORJANOVIĆ-KRAMBERGER, Dragutin 780
 GRLOVIĆ, Milan 823, 963
 GROSS, Mirjana 972, 973, 1000
 GUMAJSKI, Petar 697
 GUNJAČA, Stipe 845

H

- HAVAS, Rudolf 632
 HEĆIMOVIĆ, Branko 978
 HEKTOROVIĆ, Petar 1, 5, 6, 18, 96, 109, 725, 927, 994, 995, 1047, 1110, 1111
 HEKTOROVIĆ, Pietro; *vidi*: HEKTOROVIĆ, Petar
 HENZEN, *profesor* 49
 HERCEG, Rudolf 838
 HERCIGONJA, Eduard 915–918, 1092–1095
 HERGEŠIĆ, Ivo 1133
 HERVOJA DUX SPALATENSIS; *vidi*: HRVOJE Vukčić Hrvatinić
 HIRSCHFELD, Otto 183
 HOERNES, Moriz 271
 HÖRMANN, Kosta 618
 HRVOJE; *vidi*: HRVOJE Vukčić Hrvatinić
 HRVOJE Vukčić Hrvatinić 107, 111, 674, 756
 HUBER, Chr. W. 92

I

- i 756, 768
 IDRISI, el- 495
 I. M. 911

- IRIARTE, Carlo 446
 IVAN Ravenjanin 442
 IVANČIĆ, Stjepan Marija 544
 IVANIĆ, Matija 1134
 IVANISEVIĆ, Ljudevit 32
 IVANIŠEVICH, Ivan 14
 IVANIŠIN, Nikola 1030–1035
 IVČEVIĆ, Matteo 607
 IVICEVICH, Stefano 30
 IVIČEVIĆ, Evaine Le Calvé 962

J

- JACKSON, Thomas Graham 543, 619
 JAGIĆ, Vatroslav 139, 252, 292, 742, 762, 856, 912, 916, 918, 987, 1095, 1139–1143
 JARC, Franjo 400
 JELAČIĆ, Josip *hrv. ban* 32, 640
 JELČIĆ, Dubravko 992, 1096
 JELČIĆ, Josip 256, 341, 368, 423
 JELIČIĆ-RADONIĆ, Jasna 1062
 JELIĆ, Lucas 675
 JEMBRIH, Alojz 1104
 JERONIM, *sveti* 484, 1136
 JEŽIĆ, Slavko 850, 851, 855
 JURDANA, Ela 1016
 JURIĆ, Boris 861
 JURKOVIĆ, Janko 591

K

- K. 817
 KAČIĆ-DIMITRI, Ive 32
 KAČIĆ-MIOSIĆ, Andrea; *vidi*: KAČIĆ-MIOŠIĆ, Andrija
 KAČIĆ-MIOŠIĆ, Andrija 465, 472, 676
 KADLEC, Karel 824
 KAER, Petar 528, 697
 KAER, Pierre; *vidi*: KAER, Petar
 KALAC, Antun 832
 KALOGJERA, Goran 982
 KAMBIO, Jerko pl. 407
 KANAVELICH, P.; *vidi*: KANAVELIĆ, Petar
 KANAVELIĆ, Petar 9, 884
 KAPOR, *gospođa* 329
 KARADŽIĆ, Vuk Stefanović 46, 733, 946
 KARAMAN, Igor 902
 KASANDRIĆ, Petar 796
 KASICH, B.; *vidi*: KAŠIĆ, Bartol

- KAŠIĆ, Bartol 9, 1107
 KAŠTELAN, Jure 926–930
 KATIĆ, Andrea 1154
 KATUŠIĆ, Ivan 926–930
 KIRIGIN, Branko 1061–1065
 KLAIĆ, Nada 882, 913
 KLAIĆ, Vjekoslav 325
 KLAUDIJE II. Gotski, *rim. car* 470
 KLOVIĆ, Julije 365
 KNEZOVIĆ, Antun Josip 1010
 KNEZOVIĆ, Pavao 1104
 KODRIĆ, Andrija 286, 426
 KOLLER, Franz 85, 1018
 KOLUMBIĆ, Nikica 984–987, 1023, 1048, 1110–1113, 1141
 KOMBOL, Mihovil 856, 914, 918, 1012, 1118, 1133
 KONSTANTIN VII. Porfirogenet, *biz. car* 279
 KORADE, Mijo 1021
 KORUNIĆ, Petar 931
 KOŠČAK, Vladimir 881
 KOŠUTIĆ-BROZOVIĆ, Nevenka 914, 1012
 KOVAČEVIĆ, Stjepan 823, 963
 KRALL, Jakob 702
 KRISTIANOVIĆ, *zagrebački biskup* 471
 KRLEŽA, Miroslav 947, 978
 KRŠNJAVI, Isidor 144, 772, 773, 822, 825, 1017
 KRTALIĆ, Ivan 910–912, 919
 KUKULJEVIĆ, Ivan Sackinski 37, 575, 611, 738, 788, 857, 886, 992, 1040, 1066
 KURELAC, Miroslav 902
- L**
 -l.- 790
 LAMARTINE, Alphonse de 1133
 LANZA, Frano 550, 617
 LASIĆ, Stanko 947
 LAZAREVIĆ, Persida Di Giacomo 1155
 LEGER, L. 428, 778
 LEONE XIII., *rim. papa* 389
 LISAC, Josip 921, 922
 LODOVICO IL GRANDE; *vidi*: LUDOVİK I. Anžuvina (VELIKI)
 LOREDANO, Giovanni Francesco 990
 LORGNA, Anton Mario 1089
 LOVRE Dalmatinac 442
 LOZOVINA, Vinko 847
- LUCIĆ, Hanibal 109
 LUCIO, Giovanni; *vidi*: LUČIĆ, Ivan
 LUČIĆ, Ivan 711
 LUČIN, Bratislav 1126, 1127
 LUDOVİK I. Anžuvina (VELIKI), *hrv.-ugar. kralj* 561
 LUETIĆ, Tihana 1052, 1053, 1071
 LUKEŽIĆ, Irvin 980
- LJ**
 Lj. I. B. 1150
 LJUBIĆ, Juraj 32
 LJUBIĆ, Stipan 32
- M**
 M. 771
 MACAN, Trpimir 886
 MACHIEDO, Mladen 981, 990, 1131, 1132
 MAGDIĆ, Mile 182
 MAIRE, André Alexandre le 240, 962
 MAJER-BOBETKO, Sanja 1073, 1116
 MARCHESETTI, Carlo de 508
 MARGETIĆ, Lujo 1007
 MARIJA, *Egipćanka* 1077
 MARKL, Andreas 470
 MARKOVIĆ, Ber. 619
 MARKULIN, N. 1152, 1153
 MARNAVICH, Giovanni Tonco; *vidi*: MRNAVIĆ, Ivan Tomko
 MARNAVIĆ, Ivan Tomko; *vidi*: MRNAVIĆ, Ivan Tomko
 MARTECCHINI, Pietro Francesco 709–715
 MARULIĆ, Marko 366, 747, 999, 1082–1084, 1133, 1136
 MAŠTROVIĆ, Ljubomir 833, 960
 MAŠTROVIĆ, Tihomil 1012, 1021–1024, 1048–1051, 1072–1074, 1116, 1117, 1139–1143, 1151
 MATAS, Antun Konstantin 452
 MATIĆ, Tomo 1023, 1024
 MATULIĆ, Nikula Alberti 926
 MEDINI, Milorad 917
 MEDO, Antun 930
 MESIĆ, Matija 745
 MEZORANA, Milivoj 859
 MIHALJČIĆ, Rade 1004
 MIHANOVIĆ-SALOPEK, Hrvojka 1117, 1124

- MILANJA, Cvjetko 1036
 MILČETIĆ, Ivan 911, 1072–1074
 MILIČIĆ, Davor 895
 MILINOVIĆ, Sime 515
 MILUTINOVIĆ, Kosta 867, 872
 MIMICA, Bože 1078–1080
 MINOTTO, A. S. 75, 91
 MIRNIK, Ivan 1017, 1018
 MLADINIĆ, Sabić 922
 MOLMENTI, Pompeo Gherardo 584
 MOMČE Fruškogorče 797
 MOMMSEN, Theodor 565
 MOROVIĆ, Hrvoje 938, 939
 MORPURGO, Salomone 323, 529
 MRAVAK, Dinko 855
 MRAZOVIĆ, Ladislav 765
 MRNAVIĆ, Ivan Tomko 654, 782
 MURKO, Matija 917
- N**
 N. 769
 NALJEŠKOVIĆ, Nikola 1114
 NEMANJA, Stefan 1046
 NEMEC, Krešimir 988, 993
 NICOLICH, Emanuele 369
 NIKOLANCI, Mladen 894
 NISITEO-NISETIĆ, Petar; *vidi*: NIŽETIĆ, Petar
 NIZITEO, Petar; *vidi*: NIŽETIĆ, Petar
 NIŽETIĆ, Petar 32, 828, 894, 895
 NOVAK, Grga 852, 853, 1043, 1134
 NOVAK, Slobodan Prosperov 921, 922, 951–953, 1009, 1122, 1123, 1136, 1144
 NOVAK, Viktor 839, 874
 NOVAKOVIĆ, Darko 1055
 NOVAKOVIĆ, Stojan 766
- NJ**
 NJEGOŠ; *vidi*: PETROVIĆ NJEGOŠ, Petar
- O**
 OBAD, Stijepo 957
 OSTOICH, Nicolò 180
 OŠTRIĆ, Olga 995
 OVERBECK, Johannes 562
 OVIDIJE 1030
- P**
 PARAPAT, Janez 767
 PARLOV, Mladen 1082–1084
 PASTROVICHIO–PASTROVIĆI, *obitelj* 102
 PAULINI, Vincenzo 785
 PAVISSICH, Luigi Cesare 389
 PAVLINOVIĆ, Mihovil 522, 903–905, 1041
 PAVLOVIĆ, Stevan 622
 PEDERIN, Ivan 920, 932, 946, 948, 954, 955, 961, 975, 1142
 PELEGRINOVIĆ, Mikša 928
 PERIČIĆ, Šime Tome 1128–1130
 PERIĆ-POLONIJO, Tanja 1001
 PESTY, Fridrik 321
 PETRANOVIĆ, Božidar 184
 PETRARCA, Francesco 1126, 1127, 1133
 PETRAVIĆ, Ante 803, 828
 PETRIĆ, Nikša 887, 896, 1019, 1085
 PETROVIĆ NJEGOŠ, Petar 826
 PILAR, Juraj 90
 PILEPIĆ, Franjo 648
 PINNIS, Stjepan de 697
 POLITEO, Dinko 825
 POLITEO, Fani 846
 PORPHYROGENET; *vidi*: KONSTANTIN VII. Porfirogenet
 PRELC, Josip 636
 PŠIHISTAL, Ružica 1049
 PULITEO, Petar 32
 PUSCHI, Alberto 441
- R**
 RABAR, Ivan 584
 RAČIĆ, Nikša 1056
 RAČKI, Franjo 743, 751, 755, 784, 874, 881, 1071
 RADIĆ, Mladen 1028
 RAFOLT, Leo 1135
 RAUKAR, Tomislav 1137, 1138
 RAVLIĆ, Jakša 880, 884
 REINSBERG, Otto 48, 731, 732, 1035
 RENDIĆ-MIOČEVIĆ, Ante 996, 1028
 RENGJEO, Ivan 854
 REŠETAR, Milan 1116, 1117
 RIZVIĆ, Muhsin 914, 1012
 ROMANI, Vincenzo 28
 RÓMER, Florian 593

RUĐER II. Sicilijanski 495
 RUGGERO; *vidi*: RUĐER II. Sicilijanski
 RUVARAC, Ilarion 775

S

SAMARDŽIJA, Marko 1039, 1107
 SAMBRAILO, Branko 876
 SANADER, Mirjana 1063
 SANUTO, Marino 65
 SARPI, Pavao 272
 SCHIAPARELLI, Celestino 495
 SCHIFFLER, Ljerka 1050
 SCHLOSSER, Josip 747
 SCHNEIDER, Marijana 864
 SELAK, Ante 1039
 SELEBAN, Maria de Cattari 451
 SEMI, Francesco 966
 SERMO, *mak.-bug. feudalc* 142, 774
 SIMONIĆ, Ante 703
 SKOK, Joža 924
 SLAPŠAK, Božidar 1064
 SMIČIKLAS, Tadija (Tade) 798, 818
 SOLDO, Josip Ante 1037
 SOLITRO, Vincenzo 991
 SORIĆ, Stjepan 521
 SORKOČEVIĆ, Ivan Franatica 1031
 SRDOČ-KONESTRA, Ines 1074
 SRHOJ, Vinko 979
 STANČIĆ, Nikša 900, 903–905
 STARČEVIĆ, Šime 857
 STARĚ, Josef 324
 STARIJANIĆ, Juraj 863
 STEKLASA, Ivan 821
 STEPHANI, Ludolf 527
 STIPČEVIĆ, Aleksandar 877, 1006
 STJEPAN, Mali 79, 735, 755
 STOJAN, Slavica 1107
 STOJKOVIĆ, Marijan 1107
 STOLAC, Diana 1036
 STRATICO, Simeone 712
 STRIŽIĆ, Ivan 1040–1042
 STROHAL, Rudolf 836, 844
 STROSSMAYER, Josip Juraj *biskup* 787, 881
 SUNDEČIĆ, Jovan 45, 184, 719, 733
 SUPEK, Ivan 978, 1075, 1076
 SVILOVIĆ, Luca 583
 SWIDA, Franz 376

SZABO, Agneza 972, 973, 1020

Š

ŠAFARIK, Janko 65
 ŠČEPAN, Mali; *vidi*: STJEPAN, Mali
 ŠEGVIĆ, Cherubin 827, 919
 ŠENOA, Milan 842
 ŠETIĆ, Nevio 1109
 ŠICEL, Miroslav 1005, 1143
 ŠIDAK, Jaroslav 907, 908
 ŠIMUN, *sveti* 52
 ŠIMUNIĆ, Mihael 1124
 ŠIŠIĆ, Ferdo 830, 834, 835, 870, 949, 950
 ŠKRBIĆ, Milan 868, 873
 ŠOKČEVIĆ, Dinko 1121
 ŠPEHAR, Mihajlo 585
 ŠUBIĆ 687, 708
 ŠUNDRICA, Zdravko 962
 ŠURMIN, Đuro 819, 820, 912, 917
 ŠVELEC, Franjo 1022, 1024, 1051

T

TACCONI, Vanni 966
 TALOCI, Lauš; *vidi*: THALLÓCZY, Lajos
 TATARIN, Milovan 1010, 1077, 1090
 THALLÓCZY, Lajos 622
 THEINER, Augustino 59
 TKALČIĆ, Ivan Krstitelj 616
 TOLLENTIS, Luca de 120, 768
 TOLOMEO, Rita 1038
 TOMAS, Valter 1025–1027
 TOMASOVIĆ, Mirko 898, 999, 1118, 1126,
 1127, 1133
 TOMIČIĆ, Željko 1003
 TOMIĆ, Ante 1136
 TOMMASEO, Nikola (Niccolò) 459, 633, 715,
 740
 TOMORAD, Mladen 1086
 TORBARINA, Josip 1009
 TRENK, Franz von der *barun* 609
 TRNKA, Franjo 586
 TRUBER 450
 TRUHELKA, Ćiro 571, 695
 TVRTKOVIĆ, Nikola 958

U

UJEVIĆ, Tin 1096

URANIĆ, Igor 1018
UVAROV, Aleksije Sergejević 460

V

VALČIĆ, Vinko 868, 873
VASSILICH, Giuseppe 491
VERANZIO, Antonio; *vidi*: VRANČIĆ, Antun
VESELINOVIĆ, Andrija 1004
VETRANOVIĆ, Mavro 898
VIDOVIĆ, Ana 12
VILOVSKY, Theodor Ritter Stefanović 447
VINCE, Zlatko 967, 1066–1068
VINSKI GASPARINI, Ksenija 869, 934, 989
VIRAG, Aleksandar 682
VISONÀ, Paolo 1061
VITALICH, Andrea 101
VITEZIĆ, Ivan Josip 166
VODNIK, Branko 1048–1051
VOLČIĆ, Jakov 716, 832, 883
VRANČIĆ, Antun 709
VRANDEČIĆ, Josip 1057–1060
VRANKOVIĆ, B. 683
VRSALOVIĆ, Dasen 1081
VUKOTINOVIĆ, Ljudevit Farkaš 747

W

WALDSTEIN, Alberto di 58
WORSAAE, Jens Jakob Asmussen 482

WURZBACH, Constant v. 736
WYLIE, John 136

Y

Y. 782

Z

ZAFRON, Ivan 2, 15, 19, 726
ZANINOVIĆ, Antonin 863
ZANINOVIĆ, Marin 725, 909, 935, 996, 997, 1002, 1065, 1115
ZANNOVICH, Stefano; *vidi*: ZANOVIĆ, Stjepan
ZANOVIĆ, Stjepan 102, 1072
ZARBARINI, Gregorio 469, 678
ZENATTI, Albino 323, 529
ZIBRT, Čeněk 692
ZLATOVIĆ, Stjepan (Stipan) 566, 570, 667, 717, 840
ZORANIĆ, Petar 1023
ZORIĆ, Mate 968–971, 981, 990, 991
ZRINJSKI, Nikola 408, 417, 431, 480, 488
ZRINJSKI, Petar 416

Ž

ŽAGAR, Mateo 1008
ŽANIĆ, Vinko Ivan 620
ŽIVALJEVIĆ, Danilo A. 826
ŽIVANČEVIĆ, Milorad 888, 889
ŽIVANČEVIĆ, Vera 933

Ana Batinić i Vinko Tarbušković

Kronika Međunarodnoga znanstvenog skupa o Šimi Ljubiću

(Zadar, 3. listopada 2007., Stari Grad /o. Hvar/, 4.–6. listopada 2007.)

Međunarodni znanstveni skup o Šimi Ljubiću jedanaesti je u nizu znanstvenih skupova organiziranih u sklopu projekta *Hrvatski književni povjesničari*, a održao se u Zadru i Starom Gradu na otoku Hvaru od 3. do 6. listopada 2007. Uz organizatora skupa Hrvatske studije Sveučilišta u Zagrebu, u njegovoj su realizaciji kao suorganizatori sudjelovali Filozofski fakulteti Sveučilišta iz Osijeka, Rijeke i Zagreba, Hrvatska filološka društva iz Zadra i Zagreba, Matica hrvatska Varaždin i Sveučilište u Zadru, predvođeni Organizacijskim odborom koji sačinjavaju njegov predsjednik Tihomil Maštrović, Dunja Fališevac, Ernest Fišer, Radoslav Katičić, Nikica Kolumbić, Stanislav Marijanović, Miroslav Šicel i Ivo Škarić. Pokrovitelj skupa bila je Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Međunarodni karakter skupu dali su izlagači iz pet zemalja: Sjedinjenih Američkih Država, Austrije, Italije, Ukrajine i Hrvatske.

Početak znanstvenog skupa najavljen je tiskovnom konferencijom 2. listopada 2007. u Zadru, na kojoj je prof. dr. sc. Tihomil Maštrović istaknuo važnost istraživanja djela Šime Ljubića za hrvatsku književnu, ali i opću historiografiju te posebno mjesto koje Zadar zauzima u Ljubićevo životu.

Prvi dan skupa održan je 3. listopada u Zadru, gradu u kojemu je Šime Ljubić suradnjom u *Zori dalmatinskoj* započeo znanstvenu karijeru i preporodnu djelatnost. On taj list obogaćuje priložima iz povijesti književnosti, etnografije, povijesti prava i sudstva, numizmatike te kulturne i političke povijesti. U Zadru izdaje i prve dvije knjige: *Narodni običaji kod Morlakah u Dalmaciji*, Zadar, 1846. i *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna–Zara, 1856. Ova druga knjiga bit će prvi biografski leksikon u Hrvatskoj, upotrebljiv i koristan do današnjih dana. Ljubićev rad u Zadru navijestio je njegov budući bogat opus znanstvenoga rada kao i široki spektar znanstvenih područja kojima se bavio.

Prva sjednica održana je 3. listopada 2007. u Svečanoj dvorani Sveučilišta u Zadru. Nazočne su pozdravili prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, koji je kao predsjednik Organizacijskog odbora Međunarodnoga znanstvenog skupa o Šimi Ljubiću zahvalio Zadarskom sveučilištu na srdačnom gostoprimstvu, zatim prof. dr. sc. Ante Uglešić, rektor Sveučilišta u Zadru te akademik Radoslav Katičić, koji je u ime predsjednika Hrvatske akademije znanosti i

umjetnosti akademika Milana Moguša, pozdravio sve okupljene. Prvoj sjednici predsjedali su prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, akademik Nikica Kolumbić i prof. dr. sc. Ante Uglešić. Nakon pozdravnih riječi, svoja izlaganja održalo je sedam znanstvenika. Akademik Radoslav Katičić održao je referat *Široki istraživački zahvat Šime Ljubića* u kojemu je istaknuo Ljubićev pionirski značaj za hrvatsku znanost; povijest književnosti, povijest, arheologiju, numizmatiku... Upravo je širina Ljubićeva znanstvenog prinosa, kao posljedica vremena u kojemu je živio i radio, uzrok njegove slabe poznatosti danas.

Akademik Nikša Stančić govorio je o temi *Šime Ljubić i hrvatska povijest – povijest i afirmacija identiteta: metoda, funkcija i ideologija od zavičajnosti do rodoljublja*, ističući kako se kroz Ljubićeva povijesna djela može pratiti razvoj njegovih nacionalnih koncepcija i slojevitih identiteta, od osjećaja pripadnosti rodnome gradu do osjećaja pripadnosti slavensko-dalmatinskom identitetu odnosno još širem hrvatsko-južnoslavenskom identitetu. Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović izlagao je o *Suradnji Šime Ljubića u Zori dalmatinskoj*, naglašavajući kako Ljubić u tom prvom preporoditeljskom listu izvan Zagreba objavljuje priloge od samog početka izlaženja časopisa 1844. Tematskom raznolikošću članaka već tada pokazuje široki spektar svojeg interdisciplinarnog znanstvenog i stručnog interesa.

Prof. dr. sc. Sanda Ham u referatu *Hrvatski jezik i hrvatski jezikoslovci u Ljubićevu Ogledalu jugoslavjanskom*, koji je napisala u suradnji s Jadrankom Mlikotom, prof. opisuje obilježja Ljubićeva jezika i njegov pogled na hrvatski jezik u odnosu prema srpskom i ostalim europskim jezicima. Mr. sc. Mateo Bratanić održao je izlaganje *Razmatranje Šime Ljubića o vezama povijesti s drugim znanostima i njenoj didaktičkoj aplikaciji*, u kojemu Ljubića promatra kao povijesnog teoretičara. Budući da je za Ljubića povijest fundamentalna i univerzalna znanost koja može pružiti odgovore na temeljna pitanja ljudskoga postojanja, Ljubiću je vrlo važno kako znanje o povijesti metodički predstaviti i prenijeti na druge, posebice u školskoj nastavi.

O Ljubićevim dodirima s glazbenom historiografijom govorila je dr. sc. Sanja Majer-Bobetko u izlaganju *Glazbeno-historiografski prinosi Šime Ljubića*, i to poglavito u njegovu leksikonu *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia* i *Ogledalu književne poviesti jugoslavjanske*, zaključivši kako oba izvora, unatoč određenim netočnim podatcima, pružaju dobar uvid u dosege glazbene historiografije u njezinim začetcima. Prva sjednica završila je izlaganjem prof. dr. sc. Ivana Pederina *Šime Ljubić, Kukuljević i pitanja ilirizma* u kojemu je bilo riječi o Ljubićevu plodnom prijateljstvu s Kukuljevićem te o njegovoj ulozi u ustroju Hrvata u suvremenu naciju.

Nakon rasprave i završetka rada, sudionici skupa posjetili su životopisno mjesto Vinjerac, uz objed u autentičnoj dalmatinskoj konobi »Pece«. U poslijepodnevnim satima nastavili su put prema Splitu i dalje trajektom za Stari Grad na otoku Hvaru.

Sljedeća tri dana skup je nastavljen u Starom Gradu gdje se uz izlaganja znanstvenih referata odvijao niz znanstveno-kulturnih događanja vezanih uz lik i djelo Šime Ljubića. Svečanosti u Starom Gradu započele su ispred mauzoleja don Šime Ljubića i to polaganjem spomen-vijenca na Ljubićev grob te otkrivanjem spomen-ploče. Prigodnu riječ održao je akademik Nikša Stančić u ime Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, koja je ploču i postavila. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti je institucija u čijem je utemeljenju, uz biskupa i velikog hrvatskog preporoditelja Josipa Jurja Strossmayera, sudjelovao i Šime Ljubić, ujedno i jedan od prvih njezinih redovitih članova. Ovim činom započeli su radovi na obnovi mauzoleja.

Drugoj sjednici znanstvenoga skupa, održanoj 4. listopada 2007. u Gradskoj čitaonici u Starom Gradu predsjedali su akademik Radoslav Katičić, prof. dr. sc. Sanda Ham i doc. dr. sc. Jevgenij Paščenko. Njezin je rad započeo izlaganjem akademika Tomislava Raukara *'Pregled poviesti hrvatske' Šime Ljubića (1864.) i počeci moderne hrvatske historiografije*, koji Ljubića svrstava zajedno s Ivanom Kukuljevićem, Matijom Mesićem i Franjom Račkim u prvu generaciju »modernih hrvatskih historioografa«, naglašavajući kako je Ljubićev *Pregled*, iako nepravedno zanemaren u hrvatskoj historiografiji, prva sinteza o hrvatskoj povijesti, napisana metodom moderne povijesne znanosti s osloncem na arhivske izvore.

U priopćenju prof. dr. sc. Vinka Brešića *Šime Ljubić i počeci hrvatske književne povijesti* ističe se uloga Ljubićeva *Ogledala književne povijesti jugoslavjanske* u razvoju mlade nacionalne literarne historiografije, na čije je formiranje utjecao cijeli niz ideoloških, tipoloških te aksioloških čimbenika.

Usljedilo je izlaganje doc. dr. sc. Ines Srdoč-Konestre *Bio(biblio)grafski rad Šime Ljubića – Uomini illustri i Radilci*, u kojemu se Ljubića promatra kao leksikografa odnosno bi(bli)ografa, i to ponajprije u njegovim dvama djelima: *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia* i u *Ogledalu književne povijesti jugoslavjanske*. Doc. dr. sc. Valnea Delbianco analizira, pak, Ljubićevo mjesto u talijanskoj leksikografiji. U referatu *Šime Ljubić u talijanskoj leksikografiji* ukazala je na razloge oskudne recepcije i dugotrajnog izostavljanja Ljubićeva imena iz talijanske leksikografije.

Svojim prilogom *Granice Ljubićeva kampanilizma* prof. dr. sc. Slobodan Prosperov Novak osvijetlio je važan aspekt Ljubićeva identiteta, koji je u određenom smislu, kako je to poslije istaknuo i akademik Katičić, paradoksalan. Jer, koliko god Ljubić zbog svoje velike povezanosti s korijenima, s rodnim gradom, bio kampanilist, toliko iz silnog obujma polja njegova stručna i znanstvena interesa on to nikako nije bio.

O arheologiji kao neizostavnom segmentu Ljubićeva djelovanja izlagao je Nikša Petrić, prof. u referatu naslovljenom *Rad Šime Ljubića na pretpovijesti Hrvatske*.

Zanimljivostima Ljubićeva leksika pozabavila se prof. dr. sc. Ljiljana Kolenić (*Pogled u leksik Ljubićeva Ogledala*), zaključivši da je prema jezičnim, slovopisnim, oblikoslovnim i leksičkim osobinama vidljivo da Šime Ljubić piše jezikom zagrebačke filološke škole.

Nakon stanke, jezikoslovnom temom nadovezala se na prethodno priopćenje prof. dr. sc. Vlasta Rišner izlaganjem *Šime Ljubić o jeziku i o jeziku Šime Ljubića*, u kojemu je bilo riječi o proturječnostima Šime Ljubića pri određenju filoloških pojmova, o stilsko-gramatičkim razlikama između jezika Ljubićevih bilježaka i osnovnog opisa u *Ogledalu*, kao i o Ljubićevu odnosu prema Dubrovniku i dubrovačkoj književnosti.

Dr. sc. Andrea Sapunar Knežević održala je izlaganje pod naslovom *Šime Ljubić o hrvatskim piscima zapadne Ugarske i doljnje Austrije*, ističući kako Ljubić u kajkavske prozaike (»prostopisce«) ubraja i hrvatske pisce s područja tadašnje zapadne Ugarske i donje Austrije, uglavnom franjevce čija su djela nabožnog karaktera pisana pod jakim utjecajem kajkavske književne tradicije, ali ujedno razvijajući i neka vlastita, specifična obilježja. U referatu *Dubrovačka dionica Ljubićeve povjesnice* dr. sc. Antun Pavešković ističe kako je Ljubić u *Ogledalu* uspio predstaviti sve iole važne dubrovačke književnike, premda je taj pregled gotovo isključivo inventarni, bez vrijednosnih ocjena dubrovačke književne baštine.

Mr. sc. Ernest Fišer u izlaganju *Ljubić o piscima sjeverozapadne Hrvatske* govori o Ljubiću kao prvom hrvatskom kajkavologu. U referatu *Ljubićev prinos proučavanju bokokotorske književnosti* doc. dr. sc. Vanda Babić uspoređuje zastupljenost bokokotorskih pisaca u Ljubićevoj i u kasnijim povijestima književnosti te analizira Ljubićevu ulogu u obradi tog dijela hrvatskog literarnog izričaja. S obzirom na »regionalno« usmjerenje u proučavanju Ljubićeva *Ogledala*, na ovaj referat nadovezuje se izlaganje *Stara slavonska književnost u djelu Šime Ljubića* prof. dr. sc. Zlate Šundalić. Njegovo temeljno pitanje jest donosi li Ljubić u *Ogledalu* povijest ili tek pregled stare slavonske književnosti te koliko je preuzimao od svojih prethodnika i u kojoj su se mjeri njegovi nasljednici oslanjali na njegove spoznaje.

U posljednjem izlaganju dr. sc. Gorana Doliner izvijestila je o *Hrvatskoj glazbenoj historiografiji i glazbenim podatcima u djelu Alberta Fortisa i Šime Ljubića*.

Istoga su dana u 18 sati u Gradskoj čitaonici akademik Radoslav Katičić i prof. dr. sc. Tihomil Maštrović predstavili *Zbornik o Vatroslavu Jagiću i Bibliografiju »Hrvatski književni povjesničari« (1983. – 1997. – 2007.)*. Nakon predstavljanja upriličeno je primanje kod gradonačelnika Starog Grada Viska Haladića, koji je srdačno pozdravio sve sudionike skupa, zahvalivši im što svojim prinosima pomažu da Šime Ljubić zadobije ono mjesto u hrvatskoj znanosti koje mu opravdano i pripada te im poželio uspješan i plodonosan nastavak rada na znanstvenom skupu.

Treća sjednica, kojoj su predsjedali prof. dr. sc. Diana Stolac, akademik Tomislav Raukar i dr. sc. Hrvojka Mihanović-Salopek, otpočela je u jutarnjim satima 5. listopada 2007.

Prvo izlaganje održala je mr. sc. Persida Lazarević Di Giacomo govoreći o *Spomenicima o Šćepanu Malom Šime Ljubića*, odnosno o pristupu Šime Ljubića dokumentima iz Državnog arhiva u Veneciji o Šćepanu Malom.

Doc. dr. sc. Robert Bacalja u referatu *Šime Ljubić i Vatroslav Jagić* promatra i analizira odnose između ova dva velikana hrvatske znanosti, prateći ih kroz različite tipove diskursa: književnokritički, književnopovijesni, polemički te memoarski. O *Recepciji Šime Ljubića* izlagala je Martina Čavar, prof., zaključivši da se teško može govoriti o pravoj recepciji Ljubićevih književnih djela, već da se kod kasnijih hrvatskih književnih povjesničara radi samo o njihovu registriranju, budući da je Ljubić veće zanimanje pobudio u svojstvu povjesničara, arheologa i numizmatičara.

Prof. dr. sc. Estela Banov-Depope održala je priopćenje *Ljubićev prinos proučavanju suodnosa usmene i pisane književnosti*, ustvrdivši da je Ljubić dvojako pridonio proučavanju usmenog pjesništva: kao sakupljač i kao komentator, a njegovim istraživanjima zapisa usmene književnosti u povijesnim spisima proširene su spoznaje o zastupljenosti tekstova usmene književnosti u starijoj hrvatskoj književnosti. *Riječke godine Šime Ljubića* proučila je prof. dr. sc. Diana Stolac, upućujući na nekoliko glavnih Ljubićevih poveznica s Rijekom: ondje je nekoliko godina radio kao gimnazijski profesor, sudjelovao je u radu Riječke narodne čitaonice, a u Rijeci mu je tiskano i *Ogledalo književne poviesti jugoslavenske*.

Dr. sc. Hrvojka Mihanović-Salopek održala je izlaganje *Ljubić kao istraživač narodnih običaja Dalmatinske zagore*, razmatrajući Ljubićev prinos početcima etnoloških istraživanja i proučavanju usmene književnosti te narodnih običaja u njegovu djelu *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji*, objavljenom 1846. godine u Zadru.

Nakon stanke, arhitektica mr. sc. Ana Šverko iznijela je referat *Vila s mauzolejom don Šime Ljubića*, nastao u suautorstvu s Androm Krstulovićem Oparom. U izlaganju, popraćenom projiciranim prilozima – tlocrtima i fotografijama – bilo je riječi o restauratorskim i konzervatorskim zahvatima na Ljubićevoj kući.

Doc. dr. sc. Ružica Pšihistal u izlaganju *Ljubićeva zbirka narodnih pjesama s otoka Hvara* istaknula je da je i ova zbirka, dijeleći sudbinu mnogih drugih vrijednih zbirki usmenog pjesništva, ostala u rukopisu, premda sadrži neupitno dragocjene zapise hvarskih narodnih pjesama, tvoreći književno-historijsku sponu između Ljubića i prvih zapisa Petra Hektorovića. Još jedan prinos osvjetljavanju Ljubićeva folklorističkog rada bilo je izlaganje doc. dr. sc. Jevgenija Paščenka *Etnološki rad Šime Ljubića u svijetlu komparativne*

imagologije. Ljubićev rad *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji* izučava se s imagološkog stajališta kao rad o nacionalnom liku. Ljubićeva etnološka djelatnost uspoređuje se s nekim sličnim radovima u slavenskoj folkloristici u prvoj polovici XIX. stoljeća, a povučene su i neke zanimljive paralele između hrvatskog i ukrajinskog slavizma, uz zaključak da su oni u nekim svojim temeljnim odrednicama zapravo vrlo bliski.

U svojem drugom izlaganju na skupu, Nikša Petrić, prof. govorio je o specifičnom, učiteljsko-učeničkom odnosu *Petra Nisitea i Šime Ljubića*. Ljubić je od svog sumještanina dobio prva znanja iz povijesti i arheologije te se uz pomoć njega i njegove bogate biblioteke uspio profilirati kao mladi znanstvenik.

Posljednja, treća sjednica skupa završila je izlaganjem Ane Batinić, prof. pod naslovom *Šime Ljubić – polihistor i polemičar (Suradnja Šime Ljubića u Nevenu, Viencu i Obzoru)*, u kojemu su ukratko predstavljeni Ljubićevi članci u spomenutim publikacijama. Obuhvaćajući sve glavne teme Ljubićeva izučavanja – jezikoslovlje, povijest te posebice arheologiju – oni pružaju nesumnjivu potvrdu Ljubićeva, već toliko puta spomenutog, polihistorikoga profila.

Završnu riječ potom je održao akademik Radoslav Katičić, naglasivši da je Međunarodni znanstveni skup o Šimi Ljubiću na sjednicama u Zadru i u Starom Gradu pružio cijeli niz zanimljivih izlaganja, osvjetlivši s najrazličitijih aspekata lik i djelo hvarskog polihistora, hrvatskog znanstvenika don Šime Ljubića. Cjelina novih pristupa, motrenja i, naposljetku, spoznaja pružit će bolju, pravedniju i potpuniju sliku o prebogatom i nadasve raznolikom opusu tog osebnog i marljivog Starograđanina.

Poslijepodne je na rodnu kuću Šime Ljubića u »Srinjoj koli« u ime sudionika skupa akademik Tomislav Raukar položio vijenac ispod spomen-ploče koju je 1978. godine postavilo Hrvatsko arheološko društvo u povodu njegove stogodišnjice osnutka i djelovanja. Uslijedio je posjet starogradskom Muzeju gdje su sudionici skupa razgledavali hidroarheološku zbirku »Antički brodolom«, arheološku zbirku »Faros – antički Stari Grad« te stalnu postavu Galerije Jurja Plančića. U vrtu Palače Biankini, gdje je i smješten Muzej Staroga Grada, bio je organiziran prigodni domjenak. U večernjim je satima Hotelsko poduzeće »Helios Faros« u hotelu Arkada, gdje su sudionici skupa boravili, upriličilo svečanu večeru. Tijekom večere sudionici su potpisali pismo namjere za obnovu mauzoleja don Šime Ljubića, adresirano na Ministarstvo kulture Republike Hrvatske.

U subotu, 6. listopada organizirano je cjelodnevno razgledavanje otoka Hvara pod vodstvom prof. Vinka Tarbuškovića, izvršnog tajnika skupa u Starom Gradu. Sudionici su posjetili arheološki lokalitet Faros i dvojne starokršćanske crkve sv. Marije i sv. Ivana, župnu crkvu sv. Stjepana Pape i

mučenika, Tvrđalj – renesansni dvorac pjesnika Petra Hektorovića, Dominikanski samostan sv. Petra Mučenika i muzejsku zbirku. Potom su se uputili u razgledanje Starogradskog polja – Hore, odnedavno uvrštene na UNESCO-ovu Listu svjetske baštine, a svoj su put završili u pitoresknoj Vrboskoj. Vrboska je na prijelazu XIV. u XV. stoljeće nastala kao luka sela Vrbanj, a sudionici su posjetili crkvu Sv. Lovrinca iz XV. stoljeća u kojoj se danas čuvaju vrijedne slike hrvatskih i talijanskih slikarskih majstora (Celestin Medović, Bassano, Stefano Celesti, Giuseppe Alabardi, moderni hrvatski slikar Marko Rašica) i crkvu-tvrđavu Sv. Marije utvrđenu oko 1575. godine, četiri godine nakon turskog napada na selo.

Nakon objeda na vidikovcu u restoranu »Levanda«, u mjestu Velo Grablje – otprilike na pola puta između Staroga Grada i Hvara – sudionici su posjetili pitoreskno Brusje i Mediteranski institut Grge Novaka koji vodi njegov pranećak Slobodan Prosperov Novak.

Preostalo je još jedino pozdraviti Hvar i zahvaliti našim ljubaznim domaćinima, čime je završeno poticajno višednevno druženje na još jednom uspjelom skupu u nizu *Hrvatski književni povjesničari*. Na izvrsnoj organizaciji valja posebno zahvaliti predsjedniku Organizacijskog odbora prof. dr. sc. Tihomilu Maštroviću i tajniku mr. sc. Marinku Šišku.

Sl. 26.: Sudionici Međunarodnoga znanstvenog skupa o Šimi Ljubiću posjetili su Tvrđalj Petra Hektorovića u Starom Gradu

Sl. 27.: Sudionike skupa primio je gradonačelnik Staroga Grada Visko Haladić. (S lijeva na desno: R. Katičić, T. Maštrović, V. Haladić, A. Uglešić, E. Fišer)

Sl. 28.: S obilaska Staroga Grada

MEĐUNARODNI ZNANSTVENI SKUP O
ŠIMI LJUBIĆU

P R O G R A M

ZADAR, 3. LISTOPADA 2007.

STARI GRAD (o. Hvar), 4. – 6. LISTOPADA 2007.

ORGANIZATOR

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

SUORGANIZATORI

Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera Osijek

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Hrvatsko filološko društvo Zadar

Hrvatsko filološko društvo Zagreb

Matica hrvatska Varaždin

Sveučilište u Zadru

POKROVITELJ SKUPA

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

ORGANIZACIJSKI ODBOR**Predsjednik:**

Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

Članovi:

Prof. dr. sc. Dunja Fališevac

Mr. sc. Ernest Fišer

Akademik Radoslav Katičić

Akademik Nikica Kolumbić

Prof. dr. sc. Stanislav Marijanović

Akademik Miroslav Šicel

Prof. dr. sc. Ivo Škarić

Prof. dr. sc. Ante Uglešić

Tajnik

Mr. sc. Marinko Šišak

Izvršni tajnik u Starom Gradu

Vinko Tarbušković, prof.

SPONZORI

Grad Stari Grad

Varaždinske vijesti d.d. - Varaždin

P R O G R A M

UTORAK, 2. listopada 2007.

ZADAR, Rektorat Sveučilišta u Zadru, Ulica Mihovila Pavlinovića bb
11.00 Tiskovna konferencija u povodu Međunarodnoga znanstvenog skupa o
Šimi Ljubiću

ZAGREB, Branimirova ulica (ispred Pošte 2)

16.00 Polazak sudionika Međunarodnoga znanstvenog skupa autobusom za
Zadar

ZADAR

20.00 Dolazak sudionika skupa u Zadar i smještaj u hotelu »Kolovare«

SRIJEDA, 3. listopada 2007.

ZADAR, Sveučilište u Zadru, Svečana dvorana, Obala kralja Petra Krešimira
IV., br. 2

9.00 Prva sjednica znanstvenoga skupa

Predsjedaju: prof. dr. sc. Tihomil Maštrović (Zagreb); akademik Nikica
Kolumbić (Zadar); prof. dr. sc. Ante Uglešić (Zadar)

Pozdravna riječ prof. dr. sc. Ante Uglešića, rektora Sveučilišta u Zadru

Pozdravna riječ akademika Milana Moguša, predsjednika Hrvatske akademije
znanosti i umjetnosti

Akademik Radoslav KATIČIĆ (Beč–Zagreb): Široki istraživački zahvat Šime
Ljubića

Akademik Nikša STANČIĆ (Zagreb): Pogled Šime Ljubića na hrvatsku povijest

Prof. dr. sc. Tihomil MAŠTROVIĆ (Zagreb): Suradnja Šime Ljubića u *Zori dalmatinskoj*

Prof. dr. sc. Sanda HAM–Jadranka MLIKOTA, prof. (Osijek): Hrvatski jezik i hrvatski jezikoslovci u Ljubićevu *Ogledalu jugoslavjanskom*

Stanka i osvježenje

Mr. sc. Mateo BRATANIĆ (Zadar): Razmatranje Šime Ljubića o vezama povijesti s drugim znanostima i njejoj didaktičkoj aplikaciji

Dr. sc. Sanja MAJER-BOBETKO (Zagreb): Šime Ljubić i hrvatska muzikologija

Prof. dr. sc. Ivan PEDERIN (Split): Uloga Šime Ljubića u ustroju Hrvata u suvremenu naciju

Mr. sc. Tihana LUETIĆ (Zagreb): Šime Ljubić i Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti

Mr. sc. Tomislav FABIJANIĆ (Zadar): Ostavština Šime Ljubića u zadarskom Državnom arhivu

Rasprava

11.30 Završetak rada

ZADAR, Ulica Mihovila Pavlinovića br. 1 (uz zgradu Sveučilišta)

12.00 Polazak sudionika skupa autobusom za Vinjerac

Dolazak u Vinjerac i objed u Konobi »Pece«

15.30 Polazak autobusa iz Vinjerca za Stari Grad (o. Hvar) preko Splita
(trajekt iz Splita za Stari Grad kreće u 20.00 sati)

STARI GRAD (o. Hvar)

22.00 Dolazak i smještaj u hotel »Arkada«

ČETVRTAK, 4. listopada 2007.

STARI GRAD, Mauzolej don Šime Ljubića, Šetalište don Šime Ljubića bb

9.00 Polaganje spomen-vijenca na grob don Šime Ljubića u mauzoleju, otkrivanje spomen-ploče na posljednjem počivalištu akademika i svečanost početka radova na obnovi mauzoleja don Šime Ljubića

STARI GRAD, Gradska knjižnica i čitaonica Stari Grad, Novo riva 2

10.00 Druga sjednica znanstvenoga skupa

Predsjedaju: akademik Radoslav Katičić (Beč–Zagreb); akademik Josip Bratulić (Zagreb); doc. dr. sc. Jevgenij Paščenko (Kijev–Zagreb)

Akademik Tomislav RAUKAR (Zagreb): *Pregled poviesti hrvatske* Šime Ljubića (1864.) i početci moderne hrvatske historiografije

Prof. dr. sc. Vinko BREŠIĆ (Zagreb): Šime Ljubić i početci hrvatske književne historiografije

Akademik Nikica KOLUMBIĆ (Zadar): Prinos Šime Ljubića poznavanju Hektorovićeve djela

Prof. dr. sc. Stanislav MARIJANOVIĆ (Osijek): Ljubićev Katančić i Strossmayerov Ljubić ili jedna »pomoćna« usporedba

Akademik Josip BRATULIĆ (Zagreb): Ljubićeve biografije znamenitih Dalmatinaca

Doc. dr. sc. Ines SRDOČ KONESTRA (Rijeka): Bio(biblio)grafski rad Šime Ljubića – Uomini illustri i Radilci

Doc. dr. sc. Valnea DELBIANCO (Pula): Šime Ljubić u talijanskoj leksikografiji

Dr. sc. Antonia BLASINA MISERI (Gorizia): Talijanski autori u Ljubićevu djelu »Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia«

Prof. dr. sc. Slobodan PROSPEROV NOVAK (Brusje /o. Hvar/- New Haven): Granice Ljubićeva kampanilizma

Stanka i osvježenje

Nikša PETRIĆ, prof. (Hvar): Rad Šime Ljubića na pretpovijesti Hrvatske

Prof. dr. sc. Ljiljana KOLENIĆ (Osijek): Pogled u leksik Ljubićeva *Ogledala*

Prof. dr. sc. Vlasta RIŠNER (Osijek): Šime Ljubić o jeziku i o jeziku Šime Ljubića

Dr. sc. Andrea SAPUNAR KNEŽEVIĆ (Zagreb): Šime Ljubić o hrvatskim piscima zapadne Ugarske i doljne Austrije

Dr. sc. Antun PAVEŠKOVIĆ (Zagreb): Dubrovačka dionica Ljubićeve povjesnice

Mr. sc. Ernest FIŠER (Varaždin): Ljubić o piscima sjeverozapadne Hrvatske

Doc. dr. sc. Vanda BABIĆ (Zadar): Ljubićev prinos proučavanju bokokotorske književnosti

Prof. dr. sc. Zlata ŠUNDALIĆ (Osijek): Stara slavonska književnost u djelu Šime Ljubića

Dr. sc. Gorana DOLINER (Zagreb): Hrvatska glazbena historiografija i glazbeni podatci u djelu Alberta Fortisa i Šime Ljubića

Rasprava

STARI GRAD, Gradska knjižnica i čitaonica Stari Grad, Novo riva 2

18.00 Predstavljanje *Zbornika o Vatroslavu Jagiću*, te *Bibliografije* knjižnog niza »Hrvatski književni povjesničari«

Sudjeluju:

akademik Radoslav Katičić (Beč–Zagreb)

akademik Josip Bratulić (Zagreb)

prof. dr. sc. Stanislav Marijanović (Osijek)

prof. dr. sc. Tihomil Maštrović (Zagreb)

STARI GRAD, Gradska vijećnica, Novo riva 3

20.00 Primanje kod gradonačelnika Starog Grada

PETAK, 5. listopada 2007.

STARI GRAD, Gradska knjižnica i čitaonica Stari Grad, Novo riva 2

9.00 Treća sjednica znanstvenoga skupa

Predsjedaju: prof. dr. sc. Stanislav Marijanović (Osijek); dr. sc. Hrvojkina Mihanović-Salopek (Zagreb); prof. dr. sc. Vinko Brešić (Zagreb)

Prof. dr. sc. Mateo ŽAGAR (Zagreb): Šime Ljubić i teme hrvatskoga glagoljaštva

Prof. dr. sc. Pavao KNEZović (Zagreb): Bosna Srebrena u Ljubićevim djelima

Prof. dr. sc. Antonija ZARADIJA KIŠ (Zagreb): Značaj Šime Ljubića u hrvatskom glagolizmu

Persida LAZAREVIĆ, prof. (Pescara): *Spomenici o Šćepanu Malom* Šime Ljubića

Prof. dr. sc. Srećko LIPOVČAN (Zagreb): Suradnja Šime Ljubića u periodici (Prilog poznavanju hrvatske publicistike u XIX. st.)

Doc. dr. sc. Robert BACALJA (Zadar): Šime Ljubić i Vatroslav Jagić

Doc. dr. sc. Nina ALEKSANDROV-POGAČNIK (Zagreb): Metodološki okvir Jagićeve recenzije *Ogledala književne poviesti jugoslavjanske* Šime Ljubića

Martina ČAVAR, prof. (Zagreb): Recepcija Šime Ljubića
Stanka i osvježenje

Prof. dr. sc. Diana STOLAC (Rijeka): Riječke godine Šime Ljubića

Dr. sc. Hrvojka MIHANOVIĆ-SALOPEK (Zagreb): Ljubićevi zapisi narodnih običaja u komparaciji s Albertom Fortisom i Franom Ivaniševićem

Doc. dr. sc. Ružica PŠIHISTAL (Osijek): Ljubićeva zbirka *Narodnih pjesama s otoka Hvara*

Prof. dr. sc. Estela BANOV (Rijeka): Ljubićev prinos proučavanju suodnosa usmene i pisane književnosti

Doc. dr. sc. Jevgenij PAŠČENKO (Kijev–Zagreb): Šime Ljubić kao etnolog
Nikša PETRIĆ, prof. (Hvar): Petar Nisiteo i Šime Ljubić

Ana BATINIĆ, prof. (Zagreb): Suradnja Šime Ljubića u *Nevenu, Viencu i Obzoru (Pozoru)*

Rasprava

Završna riječ

STARI GRAD, Srinjo kola

16.00 Postavljanje spomen-vijenca na rodnu kuću don Šime Ljubića

STARI GRAD, Tvrđalj Petra Hektorovića

16.30 Obilazak i prigodni domjenak

STARI GRAD, Hotel »Arkada«

20.00 Svečana večera za sudionike skupa

SUBOTA, 6. listopada 2007.

OTOK HVAR

9.00 Cjelodnevni izlet autobusom po otoku Hvaru uz stručno vodstvo (Stari Grad – Faros, Ager-baština UNESCO-a i Vrboska)

17.00 Polazak autobusa iz Starog Grada na trajekt (17.30) za Split (gdje stiže u 19.30) i dalje za Zagreb

23.30 Predviđen dolazak u Zagreb

Popis slikovnih priloga

- Sl. 1.: Šime Ljubić, *Pregled hrvatske poviesti*, Rijeka, 1864. 39
- Sl. 2.: *Muževi ilirske dobe* (1835–1850), litografija, crtao Theodor Mayerhofer, tiskali Georg Angerer i Karl Göschl, Beč, 1870. godine, a potom i Dionička tiskara u Zagrebu 1885. godine. Šime Ljubić, prvi s lijeva u predzadnjem redu . . 40
- Sl. 3.: Poprsje Šime Ljubića (rad kipara Ivana Rendića) 92
- Sl. 4.: Želimir Janeš, *Šime Ljubić*, plaketa, 1970. 109
- Sl. 5.: *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*. Compilato dall' ab. Simeone Gliubich di Città Vecchia, membro di parecchie accademie, Rod. Lechner librajo dell' I. R. Università, Vienna, 1856. / Battara e Abelich libraj, Zara, 1856. (Primjerak iz knjižnice Nikole Tomašića; knjiga je danas u NSK) 110
- Sl. 6.: Mauzolej Šime Ljubića u Starom Gradu na Hvaru 144
- Sl. 7.: *Inscriptiones quae Zagrabiae in Museo nationali asservantur*, collegit prof. S. Ljubić, Zagrabiae, 1876. 164
- Sl. 8.: *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske*. Na područavanje mladeži nacrtao Prof. Sime Ljubić. Knjiga I., Riečki Emidija Mohovića Tiskarski Kamen. Zavod, [Rijeka], 1864. 173
- Sl. 9.: *Ribanje i ribarsko prigovaranje i razlike stvari složene po Petru Hektoroviću Starogradjaninu*, izdao S. Ljubić, Bratja Battara Tiskari Izdatelji. U Zadru 1846. 174
- Sl. 10.: Šime Ljubić, *Poviestnička iztraživanja o Hrvoji velikom bosanskom vojvodi i spljetskom hrcegu. Pisan spomenik iz dobe hrvatskoga vojvode Branimira*. U Zagrebu, 1874. 186
- Sl. 11.: Rasprava Šime Ljubića o Markantunu Dominisu Rabljaninu objavljena u *Radu JAZU*, knj. X, Zagreb, 1870. 208
- Sl. 12.: Početak pjesme koju je napisao Ante Petravić u povodu smrti Šime Ljubića 276
- Sl. 13.: Spomen-ploča Šimi Ljubiću 291
- Sl. 14.: *Faria, Città Vecchia e non Lesina. Pietro Hektorović, Cittavvecchiano e non Lesignano*. Per S. Ljubić, Stamperia di Carlo Albrecht, Zagabria, 1873. 292

Sl. 15.:	<i>Faria, Stari Grad a ne Hvar. Petar Hektorović, Starograđanin a ne Hvaranin</i> , napisao Šime Ljubić, preveo Marin Zaninović, Stari Grad, Faros, 1996.	308
Sl. 16.:	<i>Der Fund römischer Goldmünzen aus dem ersten Jahrhundert der Kaiserzeit gemacht in Semlin in der kroatisch-slavonischen Militärgrenze am 16. December 1875.</i> , beschreiben von Prof. Simeon Ljubić, Agram, 1876.	322
Sl. 17.:	Posveta Franji Josipu I. u knjizi Š. Ljubića: <i>Opis jugoslavenskih novaca</i> , Zagreb, 1875.	333
Sl. 18.:	<i>Opis jugoslavenskih novaca</i> od prof. Sime Ljubića, U Zagrebu, 1875.	334
Sl. 19.:	Šime Ljubić: <i>Razvod istarski u latinskom i talijanskom jeziku</i> , Tisak Dioničke tiskare, U Zagrebu, 1874.	346
Sl. 20.:	Portret Šime Ljubića	366
Sl. 21.:	<i>Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike</i> , knjiga VIII., Skupio i uredio Sime Ljubić, Na sviet izdala jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, U Zagrebu, 1886.	381
Sl. 22.:	Prva autorska knjiga Šime Ljubića: <i>Običaji kod Morlakah u Dalmaciji</i> , Slovotiskarnica Bratja Battara, Zadar, 1846.	382
Sl. 23.:	Simeone Gliubich, <i>Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia</i> , Arnaldo Forni Editore, Bologna, 1974. (pretisak izdanja iz 1856.)	467
Sl. 24.:	U dva godišta <i>Zore dalmatinske</i> Šime Ljubić objavljuje narodne pjesme s otoka Hvara	468
Sl. 25.:	Šime Ljubić, <i>Staro-dalmatinsko pënezoslovje</i> , Zagreb, 1852.	480
Sl. 26.:	Sudionici Međunarodnoga znanstvenog skupa o Šimi Ljubiću posjetili su Tvrdalj Petra Hektorovića u Starom Gradu	715
Sl. 27.:	Sudionike skupa primio je gradonačelnik Staroga Grada Visko Haladić. (S lijeva na desno: R. Katičić, T. Maštrović, V. Haladić, A. Uglešić, E. Fišer.)	716
Sl. 28.:	S obilaska Staroga Grada	716
Sl. 29.:	Knjižica sažetaka izlaganja s Međunarodnoga znanstvenog skupa o Šimi Ljubiću	726

N a p o m e n a

Program Međunarodnoga znanstvenog skupa o Šimi Ljubiću okupio je većinu znanstvenika koji u ovom zborniku objavljuju svoje priloge. Osim priloga uvrštenih u *Zbornik o Šimi Ljubiću* potrebno je istaći da nekoliko referenata iz različitih razloga nisu stigli završiti najavljene priloge, premda su prijavili svoja priopćenja, a teme tih priopćenja prihvatio je Organizacijski odbor Međunarodnoga znanstvenog skupa o Šimi Ljubiću, što je najavljeno i u *Programu* skupa, pa su i sažetci većine tih radova objavljeni u *Knjižici sažetaka*. Na taj je način, nažalost, u *Zborniku* izostalo nekoliko važnih motrišta na Ljubićev stvaralački opus i na njegovo svekoliko situiranje u hrvatsku znanstvenu, književnu i kulturnu povjesnicu. Riječ je o priopćenjima što su ih za znanstveni skup o Šimi Ljubiću prijavili (navode se onim redom kojim su najavljeni u *Programu* znanstvenoga skupa): mr. sc. Tomislav Fabijanić (Zadar): *Ostavština Šime Ljubića u zadarskom Državnom arhivu*; akademik Nikica Kolumbić (Zadar): *Prinos Šime Ljubića poznavanju Hektorovićeve djela*; prof. dr. sc. Stanislav Marijanović (Osijek): *Ljubićev Katančić i Strossmayerov Ljubić ili jedna 'pomoćna' usporedba*; doc. dr. sc. Ines Srdoč Konestra (Rijeka): *Bio(biblio)grafski rad Šime Ljubića – Uomini illustri i Radilci*; dr. sc. Antonia Blasina Miseri (Gorizia): *Talijanski autori u Ljubićevu djelu 'Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia'*; prof. dr. sc. Mateo Žagar (Zagreb): *Šime Ljubić i teme hrvatskoga glagoljaštva*; prof. dr. sc. Pavao Knezović (Zagreb): *Bosna Srebrena u Ljubićevim djelima*; prof. dr. sc. Antonija Zaradija Kiš (Zagreb): *Značaj Šime Ljubića u hrvatskom glagolizmu*; prof. dr. sc. Estela Banov (Rijeka): *Ljubićev prinos proučavanju suodnosa usmene i pisane književnosti*.

Valja također istaći i to da su neki od navedenih sudionika nazočili znanstvenom skupu, te pročitali sažete verzije svojih priopćenja na sjednicama održanim u Starom Gradu (o. Hvar) 4. i 5. listopada 2007.: (I. Srdoč Konestra, E. Banov), čime su dali zamjećeni prinos radu skupa. Dvojica sudionika koji su održali svaki po dva referata na skupu: T. Maštrović (*Suradnja Šime Ljubića u Zori dalmatinskoj i Šime Ljubić i Zadar*) te N. Petrić (*Rad Šime Ljubića na pretpovijesti Hrvatske i Petar Nisiteo i Šime Ljubić*) u *Zborniku* sudjeluju s po jednim prilogom. S. Ham i J. Mlikota na skupu su održale jedan referat a za *Zbornik* su priložile svaka svoj rad.

Premda njihov referat nije najavljen u programskoj knjižici Međunarodnoga znanstvenog skupa o Šimi Ljubiću svoje izlaganje na skupu održali su mr. sc. Ana Šverko i Andro Krstulović Opara: *Starigradska vila don Šime Ljubića*, obogativši tako skup jednom temom s područja arhitekture i zaštite nepokretnih umjetnina.

Svi znanstveni i stručni prilozi uvršteni u *Zbornik o Šimi Ljubiću* prošli su odgovarajući recenzentski postupak tako da su napisane po dvije stručne recenzije za svaki od priloga, a provedena je UDK klasifikacija čime je udovoljeno standardima uređivanja znanstvenih izdanja.

Zahvaljujemo svima onima koji su ustupili slikovne materijale uvrštene u ovaj Zbornik.

Tihomil Maštrović

Sl. 29.: Knjižica sažetaka izlaganja s Međunarodnoga znanstvenog skupa o Šimi Ljubiću

Kazalo imena

A

ABRADO, *iz Kotora* 104
A CUTHEIS, *obitelj* 104
ADEL 284
ADŽIĆ, Kajo 78
AFANASJEV, Aleksandar Nikolajevič 401
ALABARDI, Giuseppe 715
ALAGOVIĆ, Aleksandar 493
ALARIH, *vizigotski kralj* 127
ALBRECHT, Dragutin 155, 455
ALEKSANDAR I. Karadorđević 126
ALEKSANDAR II., *rus. car* 188
ALEKSANDROV-POGAČNIK, Nina 165, 722
ALETIN, Ivo 376
ALFIERI, Vittorio 96, 358
ALIGHIERI, Dante 14
AMBROZOVIĆ, Ivan 77
ANASTAZIJA, *sveta* 283
ANCONITANO, Ciriaco Pizzicolti 372
ANČIĆ, Ivan 88
ANDJELAR, *Metodov učenik* 266
ANDREIS, Josip 463, 472
ANDRIĆ, Nikola 67, 305, 377, 379, 409–411, 420–422, 464
ANDRIJA Istrijanin 225
ANGERER, Georg 40, 723
ANONIM 296, 300, 305, 340, 343
ANTIĆ, Vinko 297, 306, 457
ANTOLJAK, Stjepan 21–23, 41, 44, 45, 49, 56, 63, 107, 145, 147, 150, 158–161, 176, 180, 204, 301, 303, 304, 306, 343, 348, 351, 353, 445
ANTUN, *iz Kotora* 324
ANZULOVIC, Neda 137, 139
APPENDINI, Franjo (Francesco) Maria 102, 104, 130, 133, 273, 324, 336, 444, 461
APRILOV, Vasil Evstatiev 401
ARCIDIJAKON, Toma; *vidi: Arhidakon, Toma*
ARHIDAKON, Toma 27, 32, 237
ARNULF, *knez* 265
ARTNER, Therese von 94, 95
ARTUKOVIĆ, Mato 25
ASIĆ, Milo 462
AUGUSTINOVIĆ, Đuro 449
AURELIO, Arturo 126–128, 130, 135
AZEGLI, Luigi Taparelli 436

B

BABICH, Benedetto; *vidi: BABIĆ (BABA), Benedikt*
BABIĆ (BABA), Benedikt 460–465
BABIĆ, Božo 453
BABIĆ, Stjepan 226, 249, 270
BABIĆ, Vanda 323, 331, 712, 721
BABUKIĆ, Vjekoslav (Alojzije) 68, 190, 192–195, 205, 206, 233–235, 244, 247, 249, 250, 255, 256, 259–262, 264, 270–272
BACALJA, Robert 277, 713, 722
BACH, Alexander 13, 41, 45, 95, 103, 147, 295, 338, 348, 353, 503
BACH, Carl Philipp Emanuel 477
BADURINA, Lada 248, 254, 270
BAGLIVI, Giorgio (Đuro) 126
BAJAMONTI, Julije (Giulio) 179, 369, 460–463, 465, 469, 471, 472, 476, 477, 479, 480
BAJIĆ-ŽARKO, Nataša 95
BAKOTIĆ, Antun Karlo 229, 450, 452, 456
BAKULIS, Anton de 324, 329
BALCILUČIĆ, Toma 464
BALDASAR, *Splietčanin* 222
BALEVIĆ, Jovan Stefanov; *vidi: STJEPAN Mali*
BALOVIĆ, *Bokelj* 328–330
BAN, Matija 75, 443, 444
BANOV-DEPOPE, Estela 713, 725
BARAC, Antun 83, 171, 298, 306, 440
BARADA, Miho 29, 30
BARAKOVIĆ, Juraj (Gjorgje) 87, 251
BARBIERI, Veljko 375
BARČIĆ, Erazmo 454
BARIČEVIĆ, Adam Alojzije 102, 108
BARIĆ, Adalbert Adam 86
BARTHES, Roland 170
BASSANO, Jacopo 715
BAŠIĆ, Đuro 75, 102
BATINIĆ, Ana 335, 709, 714
BATOVIĆ, Šime 135, 301, 306, 343, 409, 422
BATTARA, *braća* 7, 112, 117
BATTYÁNY, Jozsef 94
BAUDELAIRE, Charles 95
BEDEKOVIĆ, Koloman 11, 150
BELA IV., *hrv.-ugar. kralj* 33
BELIĆ, Aleksandar 238
BELOSTENEC, Ivan 494
BENAC, Alojz 338, 343

- BENCICS, Nikolaus; *vidi*: BENČIĆ, Nikola
 BENČIĆ, Nikola 310, 314, 318
 BENEDIKT XIV., *papa* 325
 BENFEY, Theodor 282, 283
 BENGER, Nikola 102
 BENJA, Juraj 101
 BENTLEY, Michael 175
 BERČIĆ, Ivan 166, 280
 BERITIĆ, Nada 138
 BERVALDI-LUCIĆ, Luka 409
 BETONDIĆ, Josip 444
 BETTERA, Baro 443
 BEUC, Ivan 30
 BEYER, Josip 449
 BEZIĆ, Jerko 411, 460, 472, 475, 477, 478
 BEZINA, Petar 107
 BILOVEC; *vidi*: MILOVEC, Baltazar
 BIONDI, Gian Francesco 132
 BITI, Vladimir 443
 BIZANTI, *obitelj* 327
 BIZANTI, Ilija Trip 327, 330
 BIZANTI, Juraj 327–329
 BIZANTI, Luko 327, 330
 BIZANTI, Tripun 324, 329
 BIZZA, Marin 328–330
 BJELINSKI, Visarion Grigorjevič 391, 401
 BLAGOJEVIĆ, Adam Tadija 77
 BLASINA MISERI, Antonia 720, 725
 BLAŽEKOVIĆ, Tatjana 454, 457
 BLAŽEKOVIĆ, Zdravko 462
 BOBALIĆ, Savko 75
 BOBALJEVIĆ, Sabo 442
 BOCTULI (BOGTULIJE), *narodni pjesnik*
 284
 BOGETIĆ, Ante 339
 BOGIŠIĆ, Baltazar 351, 355, 356, 456
 BOGIŠIĆ, Rafo 107
 BOGOVIĆ, Lovro 311, 315, 317, 494
 BOGOVIĆ, Mirko 113, 273, 376
 BOJOVIĆ, Jovan R. 352
 BOLICA, Ivan Bona Kotoranin 326–330
 BOLICA, Marijan Kotoranin 16, 161, 324,
 328–330
 BOLICA, Nikola 324, 329
 BONA, Giovanni 460, 462
 BONDARČYK, Vasilij Kirillovič 401, 404
 BONIFAČIĆ ROŽIĆ, Nikola 379
 BOPP, Franz 337
 BORANIĆ, Dragutin 375
 BORGATTI, Mariano 131
 BOSEK, Josip 453
 BOŠKOVIĆ, Anica 444
 BOŠKOVIĆ, Petar 444
 BOŠKOVIĆ, Ruđer 105, 126, 127, 348, 476
 BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja 384, 404, 409, 411,
 412, 421, 475, 476
 BOŠNJAK, Blaž 77
 BOTICA, Stipe 412, 421, 475, 476
 BOTIĆ, Luka 284, 290
 BRABEC, Ivan 313, 318
 BRANIMIR, *hrv. knez* 98, 186, 723
 BRATANIĆ, Mateo 47, 175, 710, 719
 BRATULIĆ, Josip 101, 369–371, 379, 470, 477,
 720, 721
 BRATULIĆ-MANDIĆ, Vera 379
 BREKERFELD 267
 BREŠIĆ, Vinko 273, 711, 720
 BREU, Josef 318
 BREYER, Mirko 89, 348
 BREZOVAČKI, Tituš 77, 494, 495, 497
 BRIBIRCI, *knezovi* 33, 34
 BRIBIRSKI, Juraj 33
 BRIBIRSKI, Mladen II. 33, 34
 BRIBIRSKI, Pavao 33
 BRLIĆ, Andrija Torkvat 57, 58, 71, 74, 78, 89,
 96, 113, 189, 191, 193, 201, 205, 206, 233,
 234, 235, 243–245, 249, 258, 271, 278, 298,
 353, 354
 BRLIĆ, Ignjat Alojz 77, 81, 84, 113, 234
 BRLIĆ, Ivan 74, 78, 89, 189, 190, 193, 201, 205,
 233, 234, 244, 247, 258, 353, 354
 BRODZINSKI, Kazimierz 401
 BROWN, Wayles 169, 172
 BROZ, Ivan 245
 BROZOVIĆ, Dalibor 226, 244
 BRUEREVIĆ, Marko 444, 476
 BRUGNOLI, Sekundo (Secondo), *di Ragusa*
 460–466
 BRUNACCI, A. 131
 BRUNŠMID, Josip 19, 132, 156
 BRUSINA, Špiro 149, 151, 456, 457
 BUBIĆ, Marko Antun 361–363
 BUČIĆ, Mihalj 497
 BUČA (BUČIA, BUCCHIA), Dinko 325, 329,
 330
 BUČA, Dominik 324, 327, 329, 330
 BUČA, Jerko 324, 329
 BUČA (BUČIA, BUCCHIA), Vicko (Visko)
 325, 327, 329, 330
 BUDIMIR, Milan 338
 BUDISAVLJEVIĆ, Bude 449
 BUDMANI, Pero 479
 BUDROVIĆ, Nikola Dominik 377
 BUJOVIĆ, Ive 324
 BULIĆ, Frane 18, 139, 296, 297, 299, 300, 304,
 305

- BUNIĆ, Ivan 443
 BUNIĆ, Julija 75
 BUNIĆ, Miho Babulinov 76, 442
 BUNIĆ, Nikolica 443
 BUNIĆ, Pijerko (Petar) Luković 81, 84, 444, 446
 BUQUOI 220
 BURNEY, Charles 478
 BUROVIĆ 328, 330
 BUTTURA, P. 374
 BUZOLIĆ, Stjepan 58, 120
 BYRON, George Gordon Noel 453
- C**
- CAPELLO, Vincenzo 36
 CAPOR, Matteo 137
 CARRARA, Francesco (Franjo) 44, 46, 97, 104, 130, 252, 461, 475
 CASANOVA 329
 CASANOVA, Giacomo 348
 CASSAS, Louis-Francois 372
 CASTRIOTTO, *d' Albanie* 348
 CATTANEO, Carlo 436, 438
 CECCHINI, Toma 462
 CEDREN; *vidi: KEDRENOS*, Georgios
 CELESTI, Stefano 715
 CERVA, Serafin; *vidi: CRIJEVIĆ*, Serafin Marija
 CESARINI, Julian 212
 CESAROTTI, Melchior 137
 CHATEAUBRIAND, Francois Rene de 369
 CHAUDON, Louis-Mayeul 358
 CIAN, Galeazzo 126
 CICCARELLI, Andrija 103
 CIRAKI, Franjo 257, 270
 CISILA, Timotej 328, 330
 COLETI, Jakov 104
 COMNENO, Vincenzo; *vidi: KOMNEN*, Vinko
 COMNENUS, Vincentius; *vidi: KOMNEN*, Vinko
 COMRIE, Bernard 343
 CONCINA, Giacomo de 372
 CORNIG, *barun* 285
 CORONELLI, Vincenzo 372
 COSMI, Stjepan 85
 CREGLIANOVICH (Albioni), Giovanni 460
 CRIJEVIĆ, Ilija 126, 127
 CRIJEVIĆ, Serafin Marija 102, 104, 107, 108, 273, 444, 461
 CRNČIĆ, Ivan; *vidi: ČRNČIĆ*, Ivan
 CSAPLOVICS, Johann von 318
 CVETKO, Dragotin 463
 CZERLIEN, Marko 106
- Č**
- ČAPLOVIĆ, Jan 311
 ČATIPOVIĆ, Milivoj 475
 ČAVIĆ, S. 301
 ČEHOV, Anton Pavlovič 390
 ČELAKOVSKÝ, František Ladislav 401, 402
 ČIČIGOJ, Jakov 453
 ČIKONJA, Paskoje 348, 360
 ČOLAK, Nikola 141
 ČOLAK, Tode 118, 123
 ČOP, Milivoj 450–453, 457
 ČRNČIĆ, Ivan 197, 449, 456
 ČRNJA, Zvane 318
 ČUBRANOVIĆ, Andrija 441
 ČULIĆ, Inocent 75, 444
 ČVRLJAK, Krešimir 379
 ČYŽEVSKYJ, Dmytro 383, 389, 392, 403–405
- Ć**
- ĆALETA, Joško 469, 477
 ĆAVAR, Martina 293, 501, 510, 713, 722
- D**
- DAMIN, Narcis 449
 DAMJANOVIĆ, Stjepan 236, 242, 244, 277, 289
 DANDOLO, Andrija 27, 32
 DANIČIĆ, Gjuro (Đuro) 75, 193, 196–198, 204, 205, 238, 352, 376, 449
 DANTE; *vidi: ALIGHIERI*, Dante
 DAUN Ilirski 141
 DELBIANCO, Valnea 125, 307, 711, 720
 DELIĆ, Simona 410–412, 417, 418, 422
 DELLA BELLA, Ardelio 80, 202, 203, 255
 DELORKO, Olinko 377, 379, 409–413, 415, 421, 423
 DEMAGOJ; *vidi: DOMAGOJ*
 DEMARCHI, Giovanni 377, 407, 409
 DEMETRIJE, Farski 54, 138
 DEMOVIĆ, Miho 466
 DEŽELIĆ, Velimir 94, 286
 DEŽMAN, Ivan 449
 DIDAK, Pir 444
 DIDEROT, Denis 385
 DILTHEY, Wilhelm 170

- DIOKLECIJAN, Gaj Aurelije Valerije, *rim. car* 17, 54, 126, 127, 506
- DIOMED Ilirski 141, 142
- DIVKOVIĆ, Mirko 449
- DMITRIĆ, Nikola 76, 441
- DMITROVIĆ, Nikola; *vidi*: DMITRIĆ, Nikola
- DOBRIČEVIĆ, Dobrić 326
- DOBRONIĆ, Antun 469, 473, 475, 477, 478
- DOBROVSKY, Josef 168
- DOLCI; *vidi*: SLADE (DOLCI), Sebastijan 336, 367
- DOLENGA-HODAKOVSKI, Zorjan 401
- DOLGORUKOV, *knez* 351
- DOLINER, Gorana 469, 476, 712, 721
- DOMAGOJ, *hrv. knez* 29
- DOMAZET, Mladen 51, 63
- DOMINIS, Ivan VI. de 266
- DOMINIS, Markantun de 16, 87, 103, 105, 126, 132, 158, 161, 208, 339, 340, 345, 346, 390, 404, 506, 723
- DOMNENO, Vincenzo; *vidi*: KOMNEN, Vinko
- DOŠEN, Vid 77, 85
- DRAGIČEVIĆ, Josipa 509
- DRAŠKOVIĆ, Elizabeta 153
- DRAŠKOVIĆ, Ivan 94
- DRAŠKOVIĆ, Janko 94, 113
- DRAŠKOVIĆ, Juraj 12, 104, 225
- DRAŠKOVIĆI, *obitelj* 12
- DRAŽIĆ, Ivan 86
- DRECHSLER, Branko 83, 89
- DROBNIĆ, Josip 190
- DROYSEN, Johann Gustav 181, 182
- DRŽIĆ, Džore (Đore, Gjore) 85, 99, 167, 200, 203, 204, 239, 242, 243, 280, 441
- DRŽIĆ, Marin 105, 242, 245, 432, 441, 442
- DUCE, il; *vidi*: MUSSOLINI, Benito
- DUCKLES, Vincent 459
- DUKIĆ, Davor 411, 422
- DUPLANCICH, Vincenzo 58, 59, 63, 128, 135
- DURAKOVIĆ, Tereza 457
- DÜRINGSFELD REINSBERG, Ida von 138, 141, 176, 373, 380
- DUŠAN, *srp. car* 352
- Đ**
- ĐAKON, Ivan 27, 29, 283
- ĐURĐEVIĆ, Ignjat 85, 86, 101, 105, 107, 108, 115, 443, 444
- ĐURĐEVIĆ, Stijepo 85, 441
- ĐURIĆ-KLAJN, Stana 463
- E**
- EICHHOFF, F. G. 69, 278, 279, 282, 289, 501
- EKTOROVIĆ, Petar (Pietro); *vidi*: HEKTOROVIĆ, Petar
- ERBEN, Karel Jaromír 401
- ERBER, Tullio 372
- ESIH, Ivan 118, 122
- ESZTERHÁZY, Pavao 315
- EUGEN IV., *papa* 212
- EURIPID, *grč. dramatičar* 76
- EXARCH, Ivan Bugarski 267
- F**
- FABIANICH, Donato; *vidi*: FABIJANIĆ, Donat
- FABIJANIĆ, Donat 104, 130, 461
- FABIJANIĆ, Tomislav 719, 725
- FABRIO, Nedjeljko 237, 244
- FALIŠEVAC, Dunja [2], 89, 107, 709, 718
- FANCEV, Franjo 7, 476
- FARLATI, Daniele 11, 28, 32, 283
- FEJÉR, Georgius 27
- FENZI, Antun (Antonio) 104, 130, 461
- FERDINAND 224
- FERDINAND V., *aust. car* 295
- FERIĆ, Đuro 113, 376, 444, 476
- FERJANČIĆ, Božidar 29
- FERRARI CUPILLI, Giuseppe (Josip) 70, 104, 128–130, 461
- FIAMIN, Ivan 449, 455
- FICKO, Jože 311, 494
- FIELDING, Henry 95
- FILIPIDES, Konst. Aleksije 77
- FINK-ARSOVSKI, Željka 227
- FINKA, Božidar 249, 270, 313, 319
- FISKOVIĆ, Cvito 472, 475
- FIŠER, Ernest [2], 491, 492, 496, 497, 709, 712, 716, 718, 721, 724
- FLOTZINGER, Rudolf 471
- FORKO, Josip 87, 89
- FORKO, Ladislav 476
- FORSTAL, Marko 222
- FORTIS, Albert 238, 367–375, 378–380, 384–386, 393–398, 400, 402–406, 415, 469–480, 712, 721, 722
- FRANCESCHI, Giovanni 132
- FRANCESCO II., *aust. car* 325
- FRANCOVICH, Mattia; *vidi*: FRANKOVIĆ, Matija Vlačić
- FRANGEŠ, Ivo 87, 89, 93, 171, 440
- FRANIČEVIĆ, Marin 80, 83, 84, 89

- FRANJO JOSIP I., *aust. car* 56, 134, 333, 481, 724
 FRANKOPAN, *obitelj* 104
 FRANKOPAN, Fran Krsto 36, 148, 158
 FRANKOVIĆ, Dubravka 460, 461, 465, 472
 FRANKOVIĆ, Fran 449
 FRANKOVIĆ, Matija Vlačić 104
 FRANOA, Kristian 149
 FREUD, Sigmund 416
 FRÖHLICH, Rudolf 190
 FRUŠKOGORČE, Momče 297, 305
 FUNTAK, Kuzman 77
 FURLANETTO, Giuseppe 137, 138
- G**
- GABELIĆ, Ante 36
 GADAMER, Hans-Georg 365
 GAJ, Ljudevit 55, 112
 GALOVIĆ, Miho 311, 494
 GANKA, Vjašteslav 401
 GANS, Eric 416
 GARAŠANIN, Milutin 338, 343
 GARLIČIĆ, Ivan 84
 GAROLLO, Gottardo 131
 GAUDENCIO, Nikola; *vidi*: GAUDENCIJE (RADOIČIĆ), Nikola
 GAUDENZIO, Nicoló; *vidi*: GAUDENCIJE (RADOIČIĆ), Nikola
 GAUDENCIJE (RADOIČIĆ), Nikola 460, 461, 463–465
 GAVRILOVIĆ, Jovan 347
 GAVRIN, Mira 94, 95
 GEBIZON, *poslanik pape Grgura VII.* 30
 GERGEN, Aleksandr Ivanovič 401
 GERMAR, Ernst Friedrich 373, 379
 GEROLAMO, Boccardo 131
 GIAXICH (DE GIAXA), Niccolò (Niccolò, Nicola); *vidi*: JAKŠIĆ, Nikola
 GIBBON, Edward 390
 GIOBERTI, Vincenzo 96
 GIRARDI, René 416, 422
 GIUSTINIAN, Sebastian 36
 GIUSTINIANI, Giovanni Battista 372, 380
 GJALSKI, Ksaver Šandor 93
 GLAVIČIĆ, Branimir 101
 GLAVIĆ, Šimun 225
 GLEDEVIĆ, Antun 444
 GOBANAC, Aleksandar 149
 GODEASSI, Josip 219
 GOETHE, Johann Wolfgang von 95, 420, 471
 GOGOLJ, Nikolaj Vasiljevič 389, 391
 GOLDSTEIN, Ivo 30
 GOLEC, Ivica 107
 GORAZD, *knez* 265
 GÖSCHL, Karl 40, 723
 GOSTL, Igor 107
 GOZZE (PAPRIZZA), Francesco; *vidi*: GUČETIĆ-PAPRICA, Fran
 GRADIĆ, *državni odvjetnik* 455
 GRADIĆ, Ignjat 444
 GRANIĆ, M. 481
 GREGUR Kapucin; *vidi*: MALJEVAC, Juraj
 GRGIĆ, Miljenko 476, 477
 GRGIĆ MARASOVIĆ, Andrea 416, 422
 GRGIN, Borislav 35
 GRGUR VII., *papa* 30
 GRIGELY, Josip 77
 GRIMANI, Zuanne 339
 GRIMM, Jakob 282
 GRIVEC, Franc 168
 GRLIČIĆ, Ivan 77, 79
 GRLOVIĆ, Milan 106, 108, 122
 GROSS, Mirjana 41, 42, 46, 63, 113, 123, 146, 175, 179, 181, 439, 441
 GRUBIŠIĆ, Ante 94
 GRUBIŠIĆ, Ante Augustin 99
 GRUBIŠIĆ, Klement 369
 GRÜNEMBERG, Konrad von 372
 GUBAC, Matija 36
 GUČETIĆ, Ambroz 101, 108
 GUČETIĆ, Ivan 443
 GUČETIĆ, Jerko 443
 GUČETIĆ, Stijepo 85, 87, 441
 GUČETIĆ-PAPRICA, Fran 460, 461, 463–465
 GUNDULIĆ, Ivan 76, 88, 105, 282, 327, 328, 433, 441–443, 496
 GUNDULIĆ, Ivan Šiškov 444
 GURAT, Ivan 340
 GYIVKOVICS, Serafin 310
- H**
- HABAZIN, Anđelko 416, 422
 HABDELIĆ, Juraj (Gjorgje, Đorđe) 79, 88, 104, 200, 497
 HADRIJAN VI., *papa* 327
 HADROVICS, László 314, 316, 318
 HALADIĆ, Visko 712, 716, 724
 HALER, Albert 7, 171
 HAM, Sanda 187, 190, 205, 209, 226, 244, 247, 254–263, 265–267, 270, 710, 711, 719, 725
 HAMM, Josip 312, 319
 HAULIK, Juraj 98

HAUSEN, Renate 226
 HEGEDUŠ, Josip 77
 HEIDEGGER, Martin 357
 HEKTOROVIĆ, Petar 12, 16, 43, 44, 52–55, 63, 64, 67, 68, 69, 75, 77, 87, 98, 103, 105, 114–117, 121, 134, 137–140, 142–144, 174, 202, 231, 232, 243, 245, 258, 279, 282, 292, 293, 308, 337, 344, 352, 367, 409, 410, 423, 424, 429, 431, 477, 502, 713, 715, 720, 722–725
 HERCEG, Rudolf 297, 305
 HERCIGONJA, Eduard 87, 167, 170, 172, 242
 HERDER, Johann Gottfried 170, 420
 HERKEL, Ivan 77
 HERMAN Dalmatin 104
 HICELA, *kćer dužda Orseola II.* 29, 30
 HIDŽA, Đuro 444
 HMELJNYC'KY, Bogdan 387
 HÖFLER 251, 252
 HOKANSON, Katya 397, 404
 HOLJAR (HOGLIAR), Bonaventura 460, 461, 463, 464
 HOMER, *grč. pjesnik* 126, 179, 442
 HORANYI, Alexius 75
 HOST, Josip Vincent 373
 HRAPOVESKI, I. 401
 HRVOJE Vukčić Hrvatinić, 16, 186, 723
 HULD, Martin E. 338, 343
 HUMBOLDT, Wilhelm von 337
 HYDER-HALLY, Nabab 349

I

ILIĆ-ORIOVČANIN, Luka 401
 INOCENT X., *papa* 252, 268
 INOCENT XI., *papa* 252
 IVAN 265
 IVAN, *trogirski biskup* 72
 IVAN VIII., *papa* 251
 IVAN Krstitelj 250
 IVAN Vitez od Sredne 86
 IVAN Zlatousti 250
 IVANČIĆ, Stjepan Marija 106
 IVANIĆ, Matija 36, 47
 IVANIŠ Korvin 251
 IVANIŠEVIĆ, Frano 375, 376, 379–381
 IVANIŠEVIĆ, Ivan 68, 70, 115, 116, 122, 231, 501
 IVANKOVIĆ, Grgur Marko 94
 IVANOVIĆ, *braća* 325
 IVANOVIĆ, Gracija 328
 IVANOVIĆ, Kristofor 327–330

IVANOVIĆ, Krsto 324, 330
 IVANOVIĆ, Marko 325
 IVČEVIĆ, Matija 455
 IVEKOVIĆ, Franjo 245, 287
 IVELIĆ, Marko 355
 IVIČEVIĆ, Stjepan 113, 120
 IVŠIĆ, Stjepan 313, 319

J

JACOMINI, Srećko 482–486, 490
 JAGELOVIĆ, Vladislav II. 25, 35
 JAGELOVIĆI, *vladarska dinastija* 26, 27
 JÄGER, *bečki profesor* 72, 189
 JAGIĆ, Vatroslav 7, 12–14, 18, 47, 48, 63, 67–69, 73, 76, 81, 82, 84, 86, 89, 91, 98–100, 106, 107, 151, 165–173, 188, 191, 192, 197, 200, 203–205, 207, 233, 242, 244, 247, 270, 273, 277–291, 294–297, 299, 302, 305, 307, 314, 319, 340, 344, 352, 377, 420, 440, 455, 456, 492, 496, 501, 712, 713, 721, 722
 JAIĆ, Marijan; *vidi*: JAJIĆ, Marijan
 JAJIĆ, Marijan 77, 81, 84, 464
 JAKOŠIĆ, Josip 78, 79, 102
 JAKŠIĆ, Nikola 470, 473, 478
 JANAČEK-BULJAN, Marija 460, 465
 JANEŠ, Želimir 109, 723
 JANKOVIĆ, Ivan 77
 JANKOVIĆ, Josip 78
 JARNOVIĆ, Ivan 465
 JELAČIĆ, Franjo 453
 JELAČIĆ, Josip *ban* 56, 94, 95, 125, 133, 342, 377, 407, 424, 502
 JELČIĆ, Dubravko 87, 323, 326, 329, 330, 332
 JELENIĆ, Julijan 106
 JELISEJ, *kaluđer* 360, 363, 364
 JEROMONAH Makarije 460, 462
 JERONIM, *sveti* 105, 116, 126, 127
 JEŽIĆ, Slavko 7, 82, 87, 89, 300, 306, 323, 326, 329, 330, 332, 440, 446
 JOSIP II., *aust. car* 93
 JOVANOVIĆ, Vojislav M. 352
 JOVOV, Vuk Marko 359
 JUKIĆ, Franjo 376
 JURAJ, *sveti* 250
 JURAJ Dalmatinac 126
 JURIĆ, Boris 122, 306
 JURIĆ, Šime 101
 JURIĆ-ARAMBAŠIĆ, Ante 475
 JURIŠIĆ, Karlo 98
 JURIŠIĆ, Šimun 470
 JURKOVIĆ, Janko 72
 JUSTINIJAN I., *rim. car* 502

K

- KABOGA, Marin 441
 KAČIĆ MIOŠIĆ, Andrija 85, 86, 234, 282, 286,
 287, 328, 471, 476
 KAČIĆ PEKO, A., *odvjetnik* 455
 KALISTO, Ambruš 311, 494
 KAMENAR, Pavle 149, 150
 KAMPUŠ, Ivan 320
 KANAVELIĆ, Petar 68, 70, 72, 115, 116, 121
 KANDLER, Petar 44, 46, 503
 KANIŽLIĆ, Antun 77, 79, 83, 86, 90
 KAPOR, Ivan Korčulanin 336, 502
 KARADŽIĆ, Vuk Stefanović 56, 57, 61, 71, 93,
 96, 97, 99, 100, 120, 189, 191, 193, 196–199,
 201–207, 231–233, 238, 239, 243, 246, 278,
 298, 368, 374, 376, 378, 401
 KARALL, Andreas 319
 KARAMAN, Igor 24
 KARAMZIN, Nikolaj Mihajlovič 397, 398
 KARARA, Ivan; *vidi*: CARRARA, Ivan
 KARBIĆ, Damir 34
 KARLO I. Anžvinac 33, 34
 KARLO IV., *njem. car* 251, 252
 KASIĆ, Bartul; *vidi*: KAŠIĆ, Bartol
 KAŠIĆ, Bartol 68, 70, 115, 116, 121, 225, 270,
 327
 KATALINIĆ, Vjera 477
 KATANČIĆ, Matija Petar 18, 77, 78, 83, 336,
 337, 476, 720, 725
 KATARINA II., *rus. carica* 372, 385, 390,
 398
 KATIČIĆ, Radoslav [2], 11, 45, 111, 123, 142,
 192, 205, 211, 212, 226, 237, 241, 244, 246,
 312, 319, 337, 338, 343, 709–712, 714, 716,
 718–721, 724
 KAVANJIN, Jerolim 79
 KAZALI, Antun Pasko 113, 120, 448, 449, 452,
 453
 KAZNAČIĆ, Antun 81, 444, 446
 KAZNAČIĆ, Ivan August 113, 190, 408
 KAŽOTIĆ, Marko 373
 KEDRENOS, Georgios 336
 KEKEZ, Josip 379, 409, 422
 KEŠIĆ, Nikola 77
 KIERLO, Nikola 324, 329
 KIRIJEVSKIJ, P. 401
 KITONIĆ, Ivan 314
 KIZMANIĆ, Ivan 494
 KLAIĆ, Nada 28–34
 KLAIĆ, Vjekoslav 18, 27, 34, 38
 KLEMENOVIC, Šimun 225
 KLEMENT, *sveti* 250, 251
 KLEN, Danilo 457
 KLOPSTOCK, Friedrich Gottlieb 443
 KNEZOVIĆ, Antun Josip 77
 KNEZOVIĆ, Pavao 721, 725
 KNEŽEVIĆ, Bartol 78
 KNEŽEVIĆ, Snješka 482
 KNIEFAC, Šimun (Simeon) 311, 317
 KNJAŽVESKI, Zaharije 402
 KOCEL, *knez* 265
 KOCH, Klaus-Friedrich 396, 404
 KOHL, Johann Georg 373
 KOKOLJIĆ, Ivan Bolica 326, 328–330
 KOKOLJIĆ, Kokolja Tripun 324
 KOLBERG, Oskar 402
 KOLENDIĆ, Petar 101
 KOLENIĆ, Ljiljana 209, 215, 227, 247, 267,
 270, 712, 720
 KOLLAR, Jan 401
 KOLLER, Franz von 153
 KOLOMAN, *ugar. i hrv. kralj* 30–32, 72
 KOLUMBIĆ, Nikica [2], 107, 115, 123, 282,
 289, 709, 710, 718–720, 725
 KOMBOL, Mihovil 7, 68, 87, 89, 307, 323, 326,
 329, 330, 332, 379, 384, 404, 477
 KOMNEN, Vinko 462, 463, 466
 KOMULOVIC, Aleksandar 88
 KONDAKOV, Nikodim Pavlovich 288
 KONSTANTIN, *sveti* 250, 253
 KONSTANTIN VII. Porfirogenet 27, 29, 251,
 336
 KOPITAR, Jernej 168, 195, 238, 239, 265
 KORVIN, Matijaš 34, 35, 86
 KOS, Koraljka 477
 KOSCHAT, Helene 313, 319
 KOSMI, Stjepan; *vidi*: COSMI, Stjepan
 KOSSUTH, Lajoš 93, 99
 KOSTOMAROV, Mykola 392
 KOŠIĆ, Vlado 310, 320
 KOVAČIĆ, Anto Slavko 107
 KOŽIČIĆ, Šimun Benja 327
 KRAGEL, Eberhard M. 310, 311, 320, 494
 KRAJAČEVIĆ, Nikola 315
 KRASIĆ, Stjepan 102, 107
 KRČELIĆ, Baltazar Adam 11, 86, 102, 497
 KRESNIK, Fran 449
 KREŠIMIR I., *hrv. kralj* 29
 KREŠIMIR III., *hrv. kralj* 29
 KRETSCHMER, Paul 335, 336
 KRISTIČEVIĆ, Marin 441
 KRISTIJANOVIĆ, Ignac 497
 KRISTINA, *šved. kraljica* 329
 KRIŠTOLOVEC, Ivan 102, 108

- KRIŽANIĆ, Juraj (Gjorgje, Đorđe) 200, 251, 384, 387, 399
 KRMPOTIĆ, Joso 80
 KRSTULOVIĆ, Andro Opara 481, 713, 725
 KRŠNJAVI, Izidor 151, 287, 340–346
 KRUŠALA, Ivan 328–330
 KUBA, Ludvik 475
 KUČEROVA, Kvetoslava 319
 KUHAČ, Franjo Ksaver 316, 319, 459, 460, 465, 470, 472, 475
 KUKULJEVIĆ, Ivan Sackinski 11–14, 24, 25, 28, 38, 41, 42, 44–47, 49–52, 56, 57, 59, 61–65, 67–71, 73–75, 77, 78, 80, 86, 87, 89, 91–94, 97–100, 103, 108, 111, 128, 139, 146–148, 166, 172, 187, 189, 191, 192, 202, 218, 229–232, 238, 243, 256, 273, 278, 279, 281, 289, 294, 297, 298, 300–302, 304, 311, 315–319, 321, 335, 343, 354, 356, 367, 378, 440, 444, 455, 459–461, 465, 472, 492, 496, 503, 710, 711
 KULMER, Franjo 94
 KUNIČIĆ, Petar 137, 139, 141
 KUNIĆ, Rajmund 126, 476
 KUNZ, Carlo 153
 KURELAC, Fran 244, 315, 316, 319, 340, 344, 448, 449, 454, 456, 457
 KURELAC, Miroslav 101
 KUZMANIĆ, Ante 44, 50, 53, 55, 81, 111–114, 118–124, 140, 190, 298, 343, 367, 502
 KUZMICH, Ludwig 317
 KVAPIL, Miroslav 68, 89
 KVATERNIK, Eugen 286
- L**
- .L.- 305
 LAAB, Matija 311, 494
 LAGINJA, Matko 464
 LALANGUE, Ivan Krstitelj 497
 LALIĆ, Franjo 444
 LAMANSKI, Vladimir Ivanovič 15
 LAMMENAIS, Felicité Robert de 96
 LANG 311
 LANZA, Francesco (Franjo) 141, 336
 LASTRIĆ, Filip 217
 LAV VI., *biz. car* 267
 LAVALLÉ, Joseph 372
 LAZAREVIĆ DI GIACOMO, Persida 347, 713, 721
 LE CLERC 269
 LEMON, Michael C. 179
 LEOPOLD I. 211, 225, 226
 LESCOLOPIER, Pierre 372
 LÉVI-STRAUSS, Claud 416, 422
- LIDIJA, *kraljica* 325
 LILIENBURG, Wenzel Vetter von 358
 LIPOVČAN, Srećko 722
 LISAC, Josip 244
 LISINSKI, Vatroslav 465
 LIVAKOVIĆ, Ivo 107
 LOBKOVIC; *vidi*: Lobkowitz, Vaclav Euseb
 LOBKOWITZ, Vaclav Euseb 220, 222
 LONČARIĆ, Mijo 313, 319
 LOPAŠIĆ, Radoslav 67
 LORKOVIĆ, Blaž 457
 LORTHOLARY, Albert 385, 404
 LOVRENČIĆ, Jakov 494, 497
 LOVRIĆ, Ivan 369, 373, 379, 384–387, 398, 403–406, 415, 469, 470, 473, 475–479
 LOZOVINA, Vinko 122, 297, 305
 LUCIĆ, Hanibal (Anibal) 75, 87, 105, 202, 231, 258, 279, 328
 LUCIĆ, Petar Trogirin 218
 LUČIĆ (Lucius), Ivan 11, 28, 105, 126, 394
 LUDMILA, *sveta* 253, 269
 LUDOVIK I. Anžuvina, *hrv.-ugar. kralj* 34
 LUETIĆ, Tihana 74, 89, 130, 135, 145, 147–149, 151–154, 157, 190, 192, 197, 202–205, 229, 244, 247, 270, 347, 450–453, 455–457, 719
 LUKAČIĆ, Ivan 462
 LUKAREVIĆ, Frano 442
 LUKEŽIĆ, Irvin 310, 319, 450, 452–454, 456, 457
 LUKOVIĆ 328, 330
 LUKOVIĆ, Nikola 325, 330
 LUPIS, Giovanni Biagio 447
- LJ**
- LJUBIĆ, Petar 501
 LJUBIĆ, Pola, *rod. Skutari* 501
 LJUBIŠA, Stjepan Mitrov 358
- M**
- M. 296, 305
 MACARIO, *di Montenegro*; *vidi*: JEROMONAH Makarije
 MACHIAVELLI, Niccolo 436
 MACHIEDO, Jerolim 432, 436
 MADIJEV, Miho 34
 MAGDALENIĆ, Matija 79, 496
 MAINA, Rade 362, 363
 MAIRE, André Alexandre le 87, 161
 MAJER-BOBETKO, Sanja 459, 463, 465, 472, 710, 719

- MAKINENSA, Nikola 324, 329
 MAKUŠEV, Vikentij Vasil'evič 357
 MAŁECKI, Mieczysław 196, 206
 MALEVAC, Grgur; *vidi*: MALJEVAC, Juraj
 MALJEVAC, Juraj 494, 497
 MAMIĆ, Mile 261, 271
 MANIJE (Manes), *mistik* 178
 MANZINI 436
 MARA 284
 MARAS, Mate 369–371, 379, 470
 MARCELA, Bonaventura 325, 330
 MARCOV, Vuco 360
 MARETIĆ, Tomo 233, 235, 245, 265, 412, 422
 MARGARITA, *napuljska kraljica* 252
 MARGETIĆ, Lujo 32
 MARIĆ, Josip 81
 MARIJA, *Blažena Djeвица* 310, 311, 316, 317, 320
 MARIJA, *Vorničeva* 284
 MARIJA I., *žena Sigismunda Luksemburškog* 221
 MARIJANOVIĆ, Stanislav [2], 83, 85, 86, 90, 709, 718, 720, 721, 725
 MARIJANOVIĆ, Stjepan 81
 MARIN Rabljanin, *sveti* 126
 MARINOVIĆ, Josip 324, 329
 MARKOVAC, Pavao 460
 MARKOVIĆ, Franjo 67, 284, 290, 437
 MAROŠEVIĆ, Grozdana 469, 477
 MARTECHINI, *obitelj* 130
 MARTECHINI, Petar Frano 102, 104
 MARTIĆ, Grgo 420
 MARTINČIĆ, Franjo 327
 MARTINOVIĆ, Marko 324, 328–330
 MARULIĆ, Marko 74, 88, 98, 101, 105, 231, 274, 279, 281, 327
 MARUN, Lujo *fra* 98
 MASCHEK 432, 435
 MAŠTROVIĆ, Tihomil [2], 7, 8, 90, 111, 123, 316, 320, 463, 476, 501, 510, 707, 709, 710, 712, 715, 716, 718, 719, 721, 724, 726
 MAŠTROVIĆ, Vjekoslav 112, 122
 MATEŠIĆ, Josip 226
 MATIĆ, Tomo 7
 MATIJAŠEVIĆ, Ivan Marija 376
 MATIJEVIĆ SOKOL, Mirjana 32
 MATKOVIĆ, Ivan 78
 MATKOVIĆ, Petar 160, 287, 340, 344
 MATOŠ, Antun Gustav 431, 432, 438
 MATTEI, Juraj 444
 MATTEI, Petar 444
 MATTHEWS, Stephen 343
 MATULOVIĆ (Matović), Josip 325
 MATZEK, Josip 78
 MAYERHOFER, Theodor 40, 723
 MAZAROVIĆ, Krsto (Krile) 325, 326, 328–330
 MAŽAROVIĆ, Krsto; *vidi*: MAZAROVIĆ, Krsto
 MAŽIBRADIĆ, Horacije 442
 MAŽIBRADIĆ, Maroje 442
 MAŽURANIĆ, Antun 68, 75, 78, 188, 190, 195, 197–199, 201, 206, 229, 234, 235, 247, 249–251, 255–257, 260–262, 266, 271–273, 448, 449, 451, 452, 457, 458
 MAŽURANIĆ, Ivan 76, 88, 93, 152, 191, 287, 442, 449, 451
 MAŽURANIĆI, *braća* 192
 MECIĆ, Šimun 78
 MEDINI, Milorad 67
 MEDINI, Toma 348
 MEDOVIĆ, Celestin 715
 MEDULIĆ, Andrija 126
 MELCIAKA 324, 329
 MENAC, Antica 227
 MENČETIĆ, Miho 442
 MENČETIĆ, Šiško 99, 167, 200, 203, 239, 241–243, 280, 441
 MENČETIĆ, Vladislav 443, 444
 MENDEL, Herman 459
 MERŠIĆ, Martin *ml.* 319
 MESIĆ, Matija 22–27, 36–38, 41, 42, 45, 48, 67, 106, 149, 203, 295, 297, 303, 305, 711
 METHOD, *sveti* 168, 250, 253, 254, 263, 265–267, 391
 MEYNERT, Herman 373
 MICHIELI VITTURI, Radoss Antonio 103
 MIHAIL, *srp. knez* 240
 MIHALJEVIĆ, Bono 78
 MIHANOVIĆ-SALOPEK, Hrvojka 367, 713, 721, 722
 MIHIĆ, Ivan 453
 MIHIĆ, Josip 84
 MIHOVIL, *trogirski biskup* 283
 MIKALJA, Jakov 255
 MIKLOŠIĆ, Fran 168, 189–191, 193, 196, 197, 201–203, 236, 238
 MIKLOUŠIĆ, Tomo 108, 376, 494, 495, 497
 MIKOČ, Jakov Antun 449
 MILANJA, Cvjetko 73, 74, 80, 82, 83, 85, 188, 194, 197, 206, 247, 271, 301, 302, 306
 MILČETIĆ, Ivan 7, 239, 243, 245, 316, 319, 320, 449, 463, 469, 476, 479, 480
 MILIČIĆ, Davor 137
 MILKOVIĆ, Mihajlo 314

MILLER 401
 MILOŠ 359
 MILOVEC, Baltazar 80
 MILTON, John 443, 453
 MILUNOVIĆ, Josip 77
 MILUTINOVIĆ, Kosta 148, 187, 206, 306
 MILJKOVIĆ, Ljubomir 285
 MINERVINI, Giulio 336
 MIRNIK, Ivan 341, 344
 MIROSLAV, *hrv. kralj* 29
 MISLAV, *hrv. knez* 29
 MLADIN V., *vidi*: BRIBIRSKI, Mladen II.
 MLIKOTA, Jadranka 234, 247, 264, 265, 271, 710, 719, 725
 MOGUŠ, Milan 188, 197, 206, 226, 227, 241, 242, 245, 249, 270, 448, 451, 457, 710, 719
 MOHOVIĆ, Emidija 454, 455, 458
 MOISLAV; *vidi*: MISLAV
 MOJSIJE 178
 MOJSIJE, Serdar 356
 MOLINO, Nikola da 36
 MOMMSEN, Theodor 13, 44, 45, 106, 139, 180
 MONALDI, Miho 75
 MONTI, Lovro 58
 MORELLI, Fanny 137, 142, 143
 MOROSINI, Sebastiano 362
 MORUS, Thomas 371
 MOŠIN, Vladimir 30
 MOZART, Leopold 477
 MRKOJEVIĆ 350
 MRKOVIĆ, Teodosije 356
 MRNAVIĆ, Ivan Tomko 105
 MULIH, Juraj (Gjorgje) 77, 88, 314, 464, 494, 497
 MÜLLNER, Alfonso 149
 MULJAČIĆ, Žarko 379, 470
 MURATORI, Ludovico Antonio 15
 MUSAFFA, A. 285
 MUSSOLINI, Benito 126

N

NAKIĆ (NACHICH, NAKICH, NACHINI, NACCHINI, NANCHINI), Petar (Pietro) 460–462, 465
 NALJEŠKOVIĆ, Augustin 327
 NALJEŠKOVIĆ, Nikola 75, 441
 NALYVAJKO, Stepan D. 384, 385, 392, 404
 NAPOLEON I. Bonaparte 52
 NAUM, *sveti* 266
 NEIGEBAUR, Johann Ferdinand 373

NEMEC, Krešimir 89, 107
 NENADIĆ, Ivan Antun 325, 330
 NEWEKLOWSKY, Gerhard 312, 313, 319
 NIEBUHR, Batthold Georg 180
 NIKOLA, *ban* 265
 NIKOLA, *sveti* 223
 NIKOLA I., *papa* 251
 NIKOLA od Olova (a Plumbo) 78
 NIKOLANCI, Mladen 137
 NISITEO, Pietro; *vidi*: NIŽETIĆ, Petar
 NISITEO, Petar; *vidi*: NIŽETIĆ, Petar
 NIŽETIĆ, Petar 43–46, 50–55, 57, 61, 64, 96, 100, 104, 111, 120, 122, 130, 132, 137–144, 343, 461, 714, 722, 725
 NODILO, Natko 400, 457
 NOE, Heinrich 473, 475
 NOSOVYČ, I. 402
 NOVAK, Grga 90
 NOVAK, Ivan 432, 435
 NOVAK, Josip Franjo 106, 219, 504
 NOVAK, Slobodan Prosperov 83, 87, 171, 323, 326–333, 429, 711, 715, 720
 NOVAK, Viktor 132, 352
 NOVAK, Vjenceslav 465
 NOVAKOV, Slobodan 365
 NOVAKOVIĆ, Darko 89, 369, 379, 470
 NOVAKOVIĆ, Stojan 352
 NYOMÁRKAY, István 310, 315, 319, 320

NJ

NJEGOŠ; *vidi*: PETROVIĆ NJEGOŠ, Petar
 NJEMCOVA, Božena 402

O

OBAD, Stijepo 95, 120, 121, 123
 OBRADOVIĆ, Dositej 104, 187, 239
 OBRESKOV, Aleksandr 351
 OHMUČEVIĆ, Nikola 75, 443
 OPOEVČANIN, Stjepan 78
 ORBINI, Mavro 387
 OREB, Marin 107
 ORLOV 359
 ORSEOLO, Petar II. 29, 30
 OSMAN 348
 OSMAN II., *tur. sultan* 442
 OSMAN III., *tur. sultan* 339
 OŠTRIĆ, Olga 409, 422
 OZANA, *Kotorkinja blažena* 328
 OŽEGOVIĆ, Metel 94

P

- PACEL, Vinko 244, 299, 448, 453, 456, 457
 PALATIN, Šimun 311, 494
 PALIKARDA, *Grk* 349
 PALKOVIĆ, Bogomir 311, 317, 494
 PALMOTIĆ, Jaketa 443
 PALMOTIĆ, Junije (Gjono) 282, 441, 443, 463
 PALTAŠIĆ, Andrija 324, 326, 327, 329, 330
 PANNONIUS, Janus 34, 86
 PARAVIA, Pier Alessandro (Petar Aleksandar) 105, 126, 140
 PARČIĆ, Dragutin 249, 254–256, 271
 PARTAŠ, Josip 248–253, 256, 270, 271
 PASARIĆ, Maja 408
 PASKALI, Vlaho 356
 PASKALIĆ (PASCHALE), Ludovik 324, 326–329
 PASKVAL; *vidi*: KAZALI, Antun Pasko
 PASQUALIGI, Pietro 25, 35
 PAŠČENKO, Jevgenij 383, 387, 389, 390, 396, 404, 711, 713, 720, 722
 PAULI, Žegota 401
 PAVEŠIĆ, Slavko 226
 PAVEŠKOVIĆ, Antun 439, 712, 721
 PAVIĆ, Armin 67, 75, 285, 437
 PAVIĆ, Emerik (Mirko) 77, 78, 80, 88
 PAVIĆEVIĆ, Mićun M. 359
 PAVIŠEVIĆ, Josip 79
 PAVLE, *vizitur* 356
 PAVLIČIĆ, Pavao 85, 90
 PAVLINOVIĆ, Mihovil 60, 64, 99, 148, 457
 PAVLOVIĆ, Dragoljub 102
 PEDERIN, Ivan 67, 68, 71, 72, 74, 87, 88, 90, 93–97, 99, 126, 128, 132, 134, 135, 138–140, 145, 147–149, 151, 152, 156, 176, 179, 180, 187, 189–191, 196, 201, 206, 229, 236, 242, 245, 247, 249, 252, 256, 259, 270, 271, 298, 301, 302, 306, 335, 337, 344, 353, 481, 710, 719
 PEHM, Kerubin 77
 PEJAČEVIĆ, Franjo Ksaver 78
 PELEGRINOVIĆ, Mikša 85
 PELLEGRINI, Ferdinando (de) 460, 462
 PERGOŠIĆ, Ivanuš 497
 PERHYROGENIT; *vidi*: KONSTANTIN VII. Porfirogenet
 PERIĆ, Olga 32
 PERIĆ-POLONIJO, Tanja 408–411, 421–423
 PERTZ, Georg Heinrich 283
 PETAR, *apostol* 226
 PETAR, *poklisar rim. stolice* 240
 PETAR I., *rus. car* 385, 390
 PETAR III. 348, 349, 355, 357–359, 365, 366
 PETAR VIII. 283
 PETAR KREŠIMIR IV., *hrv. kralj* 31
 PETERMANN, Jürgen 226
 PETRAČIĆ, Franjo 75
 PETRANOVIĆ, Božidar 56, 57, 71, 97, 189, 191, 278, 298
 PETRAVIĆ, Ante 43, 44, 46, 51–53, 57, 64, 111, 122, 137–141, 276, 723
 PETRETIĆ, Petar 494, 497
 PETRICIOLI, Ivo 31, 33
 PETRIĆ, Franjo 103–105
 PETRIĆ, Nikša 137, 139, 711, 714, 720, 722, 725
 PETROV, Žeko; *vidi*: KNJAŽVESKI, Zaharije
 PETROVICH, Pietro II.; *vidi*: PETROVIĆ NJEGOŠ, Petar
 PETROVIĆ NJEGOŠ, Petar 104, 347–351, 358
 PETROVIĆ, Rastislav V. 348
 PETROVIĆ, Sava 351, 356
 PETROVIĆ, Svetozar 73, 74, 76, 90
 PETTER, Franz 473, 475
 PIERI, Mario 137
 PIERRE III.; *vidi*: PETAR III.
 PIETRO III.; *vidi*: PETAR III.
 PILAR, Gjuro 154
 PILEPIĆ, Fran 449
 PIMA, Bernard 324, 327, 329, 530
 PINTARIĆ, Fortunat 459
 PISANI, V. 336
 PISSENBERGER, N. 51, 63
 PLAMENAC, Dragan 462
 PLANČIĆ, Stijepo 138, 139, 141, 142
 POGAČNIK, Jože 168, 172
 POLIBIJE, *starogrč. i rim. povjesničar* 138
 POLITEO, Dinko 51, 63, 139, 140, 341, 342, 344
 POLITEO, Giorgio 460, 462, 464
 POLO, Marko 105
 PONGRAČIĆ, Franjo 452, 453
 POP DUKLJANIN 27, 30, 280
 POPOVIĆ, Pavle 102, 107
 PORFIROGENET; *vidi*: KONSTANTIN VII. Porfirogenet
 PORFIROGENIT; *vidi*: KONSTANTIN VII. Porfirogenet
 PORIČ, Ivo 239
 PORPHYROGENITUS; *vidi*: KONSTANTIN VII. Porfirogenet
 POSILOVIĆ, Pavao 326

- POŠEPNI, Franjo 150
 POTOČNJAK, Juraj 149
 PRANJKOVIĆ, Ivo 210, 227, 244, 448, 457
 PRERADOVIĆ, Petar 104, 113, 354, 373, 378, 453
 PRIBINA, *hrv. ban* 29
 PRIBOJEVIĆ, Vinko 327, 328
 PRIMOVIĆ, Nikola 75
 PRIMOVIĆ, Paskoje 443
 PROHASKA, Dragutin 7, 67, 82, 90–92
 PŠIHISTAL, Ružica 407, 713, 722
 PTOLOMEJEVIĆI, *egip. vladarska dinastija* 348
 PUCIĆ, Medo 113
 PUCIĆ, Orsat 444
 PUCIĆ, Vicko Soltan 443
 PUGAČOV, Jemeljan Ivanović 357
 PULOTIĆ, Gjorgje; *vidi*: Politeo, Giorgio
 PUŠKIN, Aleksandr Sergeevič 357, 389
 PYPIN, Aleksander 401
- Q**
- QUANTZ, Johann Joachim 477
- R**
- RACINE, Jean 443
 RAČIĆ, Nikša 306
 RAČKI, Franjo 12, 14, 15, 17, 18, 23, 24, 28, 29, 38, 41, 42, 45, 47–50, 63–65, 67, 73, 78, 89, 98, 106, 128–130, 133, 135, 145–149, 151, 153, 155–158, 160, 161, 165, 167, 172, 189, 191, 192, 197, 202–205, 229, 237, 238, 243, 244, 256, 269, 270, 278, 286–288, 295, 297, 305, 347, 350–352, 354, 357, 364, 367, 409, 447–452, 455–458, 501, 504, 711
 RADIĆ, Antun 420
 RADIVOJEVIĆ, *general* 94
 RADNIĆ, Mihael 78
 RAFAELLI, Urban 104, 130, 461
 RAKAMARIĆ, Franjo Petar 219
 RAKOVEC, Karol 81
 RANKE, Leopold von 42, 175, 439–441, 445
 RANJINA, Ambroz 101
 RANJINA, Dinko 442
 RANJINA, Martolica 442
 RAPIĆ, Đuro (Gjorgje) 77
 RASTIĆ, Junije 444
 RAŠICA, Marko 713
 RATKAJ, Juraj 11
 RAUCH, Levin *ban* 150, 287
 RAUKAR, Tomislav 21, 31, 34, 35, 47, 711, 713, 714, 720
 RAZZI, Serafin 327
 RAYNALDIS, Luka de 251
 REINSBERG, Otto 138, 139
 RELKOVIĆ, Matija Antun 77, 78, 83, 86, 418, 476
 RENDIĆ, Ivan 92, 723
 RENDIĆ-MIOČEVIĆ, Duje 336, 344
 RENIER, Antun 361–363
 REŠETAR, Milan 7, 241, 242, 245, 246
 REZZA, Ercole 454
 RISMONDO, Vladimir 34
 RIŠNER, Vlasta 229, 263, 271, 712, 721
 RITTGASSER, Stefan 226
 RIVA, Jakov da 364
 RIZZACASA, Aurelio 358, 359
 RODIĆ, Gabrijel 156
 ROIĆ, Sanja 179
 ROMAN II., *biz. car* 251
 ROMANIN, Samuel 98
 ROSACCIO, Giuseppe 372
 ROSMINI, Antonio 96
 ROUGIER, Giovanni 377, 407, 409, 421
 ROUSSEAU, Jean-Jacques 385, 477
 ROŽIĆ, Jure 495
 RUBEŠA, Vinko 464
 RUDOLF II., *hrv.-ugar. kralj* 211, 219, 221
 RUSIĆ, Stjepan 222, 444
 RUVARAC, Ilarion (Jovan) 67, 284, 285
- S**
- SABALIĆ, Josip 470
 SABLJIĆ-TOMIĆ, Helena 270
 SABLJAR, Mijat 141
 SABOLOVIĆ, Antun 77, 81, 494
 SAMBRAILO, Branko 339, 344
 SAMBUNJAK, Zaneta 95
 SANSONI, G. C. 131
 SANSOVINO, Francesco 75
 SANUDO, Marin 24, 25, 35, 36
 SAPUNAR KNEŽEVIĆ, Andrea 309, 310, 316, 320, 712, 721
 SAVA, *Metodov učenik* 266
 SCHLEGEL, *braća* 170
 SCHLEGEL, Friedrich 337
 SCHLEICHER, August 335
 SCHLUMBERGER, Léon Gustave 285
 SCHMAUS, Alois 411
 SCHNÜRMACHER, J. 51, 63
 SEKULIĆ, Ljerka 94, 95
 SELIM I., *tur. sultan* 223

- SELJAN, Dragutin 273, 302
 SEMI, Francesco 107, 132, 135
 SERGEJ 266
 SERMAGE, Karlo 94
 SERMO, *mak.-bug. feudalac* 284, 285
 SERTIĆ, Đuro 80
 SHAKESPEARE, William 453
 SIGISMUND Luksemburški, *hrv.-ugar. kralj*
 34, 211, 220, 221, 226, 236
 SIKIRICA, Nikola 475
 SILIĆ, Josip 210, 227
 SIMEON, Rikard 335–337
 SIMONIĆ, Ante 287
 SIMUNIĆ, Jozo 376
 SIMUNIĆ, Pere 376
 SIRČIĆ, Franjo 77
 SISGORIĆ, Gjorgje; *vidi: Šižgorić, Juraj*
 SKARPA, Vicko 376
 SKENDER-BEG 349
 SKJAVETIĆ, Julije 462
 SLADE (DOLCI), Sebastijan 102, 336, 367,
 444
 SLAMNIK, Ljudevit 453, 454
 SLATKONJA, Gjorgje (Juraj) 464
 SLOVACKI, Julijuš 389
 SMAIĆ, Benedikt Bartul 71, 191, 278
 SMIČIKLAS, Tadija (Tade) 12–19, 21, 23, 25,
 27, 28, 31, 38, 41, 45, 47–50, 55, 56, 64, 67,
 69–72, 74, 76, 79, 84, 90, 91, 99, 118, 122,
 132, 142, 145–147, 151, 156, 158–162, 187,
 189, 193, 206, 219, 227, 229, 231, 232, 235,
 236, 238, 243, 245, 247, 271, 293, 297–300,
 304, 305, 338, 341, 342, 344, 348, 351, 354,
 357, 358, 409, 422, 448, 449, 457, 469, 472,
 478, 479, 501, 504, 509
 SMILJANIĆ, Ilija 221
 SMODEK, Matija 154
 SOČIVICA, Stanislav 384, 404, 475, 477
 SOLARIĆ, Pavle 239, 240
 SOLITRO, Vicko 283
 SORGO, Miho 476
 SORKOČEVIĆ, *obitelj* 471
 SORKOČEVIĆ, Franatica 444
 SORKOČEVIĆ, Luka 462
 SORKOČEVIĆ, Pijerko (Petar) 76, 442, 444
 SOVIĆ, Matej 369, 371
 SRDOČ-KONESTRA, Ines 711, 720, 725
 SREZNJEVSKI, Izmail Ivanovič 167, 168
 SRŠAN, Stjepan 78, 90
 SRTIĆ, Đorđe; *vidi: SERTIĆ, Đuro*
 STALJIN, Josif 127
 STAMAC, Ante 289, 290
 STANCOVICH, Pietro; *vidi: STANKOVIĆ,*
 Petar
 STANČIĆ, Nikša 41, 48, 51, 58, 60, 64, 111,
 176, 710, 711, 719
 STANKA 471
 STANKOVIĆ, Petar 102, 104, 108, 459, 460,
 472
 STANOJEVIĆ, Gligor 357, 363, 364
 STARČEVIĆ, Ante 56, 113, 286, 449
 STARČEVIĆ, Šime 111, 112, 203
 STASOV 288
 STAZIĆ, Andrija (Andre) 189–191, 278
 STAY, Benedikt 126, 476
 STEFANO Piccolo; *vidi: STJEPAN Mali*
 STEIGER, Martina 226
 STERMICH, Antonio; *vidi: STRMIĆ, Antonio*
 STIEPAN, *Svetoslavov sin* 29
 STIPČEVIĆ, Aleksandar 337, 345, 469
 STIPČEVIĆ, Ennio 463
 STJEPAN 29
 STJEPAN Mali 295, 305, 347–353, 355–366,
 713, 721
 STOJADINOVIĆ, Milan 126
 STOJADINOVIĆ, Pav. Marko 77
 STOJANČEVIĆ, Vladimir 352
 STOJANOVIĆ, Andrija 475
 STOJANOVIĆ, Mijat 376
 STOJKOVIĆ, Marijan 379
 STOLAC, Diana 210, 227, 447–449, 457, 713,
 722
 STOOS, Pavao 81
 STOŠIĆ, Krsto 106
 STRAHINJIĆ, Nikola 103
 STRATICO, Ivan Dominik (Giandomenico)
 378, 471
 STRATICO, Šimun 476
 STRGAČIĆ, Ante 147
 STRMIĆ, Antonio 462
 STRMIĆ, Nikola 462
 STROHAL, Rudolf 297, 305, 449
 STROSSMAYER, Josip Juraj 50, 62, 66, 67,
 71, 72, 98, 133, 147, 151, 153, 156, 158,
 187, 188, 192, 201, 232, 433, 454, 456, 504,
 711, 720, 725
 STULLI, Joakim 104, 255
 STULLI, Luka 104
 SUNDEČIĆ, Jovan 120
 SUPIČIĆ, Ivo 460
 SUŠIL, František 401
 SUŠNIK, Franjo 88, 91, 315
 SUTTINA, Girolamo; *vidi: ŠUTINA, Jerko*
 SVATOPLUK, *knez* 260, 265
 SVETOSLAV SURONJA, *hrv. kralj* 29

SVIRANIĆ, F. Z. 77

SZÉCHENYI, Ferenc 94

SZÉCHENYI, István 94

Š

ŠAFAŘIK, Pavel Josef 68, 75–78, 80, 83, 84, 86, 87, 90–92, 97, 98, 166, 168, 197, 238, 239, 255, 273, 280, 316, 317, 320, 321, 347, 401, 441, 442, 444, 445, 492, 494–496

ŠALIĆ, Tomo 107

ŠČEPAN Mali; *vidi*: STJEPAN Mali

ŠEGVIĆ, Kerubin 67

ŠENOA, August 88, 409, 421, 423

ŠENOA, Milan 297, 305, 341, 345

ŠEVČENKO, Taras Grygorovyč 391

ŠICEL, Miroslav [2], 68, 69, 90, 171, 302, 306, 491, 709, 718

ŠIDAK, Jaroslav 23, 24, 41, 49, 64

ŠIMUN Kotoranin 324, 330

ŠIROLA, Božidar 465, 469, 475

ŠIŠAK, Marinko [2], 715, 718

ŠIŠIĆ, Ferdo 23, 27–29, 32, 38, 151, 153

ŠIŽGORIĆ, Juraj 200, 232, 473

ŠKANDRIJ, Myroslav 389, 405

ŠKARIĆ, Ivo [2], 226, 709, 718

ŠKARIĆ, Matija 298

ŠKAVIĆ, Josip 83, 90

ŠKILJAN, Maja 46, 64

ŠKRBIĆ, Milan 57–59, 64, 68, 69, 71, 73, 74, 87, 88, 90, 187, 189, 190, 202, 206, 230–232, 243, 245, 247, 271, 278, 281, 290, 297–299, 306

ŠKREB, Zdenko 289, 290

ŠKROBOT, Ladislav 77

ŠKUNCA, Mirjana 460

ŠLJIVO, Galib 339, 345

ŠOJAT, Antun 313, 320

ŠOKČEVIĆ, Josip 148, 453

ŠOŠTARIĆ, Jeremija (Jerima, Jeremias) 311, 316, 317, 494

ŠPILEVSJKYJ, Pavel Michajlovič 402

ŠPORDER, Gjuro 149

ŠREPEL, Milivoj 67, 78, 102, 302, 326, 378

ŠTEFANAC, Šimun 78

ŠTIVALIĆ, Mihailo 77

ŠTUR, Ludovít 401, 402

ŠUBIĆ, *obitelj* 34

ŠULEK, Bogoslav 68, 192, 196, 206, 233, 241, 244, 456, 457

ŠUMŠIĆ 75

ŠUNDALIĆ, Zlata 67, 70, 72–74, 76, 78, 79, 81, 86, 90, 302, 712, 721

ŠURMIN, Đuro (Gjuro) 67, 82, 90, 273, 302

ŠUTINA, Jerolim 71, 187, 189–191, 230, 278, 298

ŠVEAR, Ivan 300

ŠVELEC, Franjo 76, 90

ŠVERKO, Ana 481, 713, 725

T

TACCONI, Vanni 132, 135

TAFRA, Branka 190, 206, 233, 255, 259, 260, 271

TAINÉ, Hyppolite 170

TAMPARIZZA, Gabriele; *vidi*: TEMPARIČIĆ, Gavro

TAMPARICA, Gavriel; *vidi*: TEMPARIČIĆ, Gavro

TANZLINGER, Ivan Zanotti 104

TARBUŠKOVIĆ, Vinko 709, 714, 718

TASSO, Torquato 191, 442

TAULER, Ivan 77, 88

TAUSI, Franjo 79

TEKELIJA, *general* 390

TEKELJ 211, 226

TEMPARIČIĆ (TÈMPARICICH, TAMPARICA, TAMPARRICIUS), Gavro 460, 462–465, 469

TEŽAK, Stjepko 226

THOLOMIE d' Egyppte; *vidi*: PTOLOMEJEVIĆI

TIBLJAŠ, Verena 227

TIT LIVIJE, *rim. povjesničar* 75

TKALČEVIĆ, Adolf Veber 234, 244, 247, 270, 271, 449, 457

TKALČIĆ, Ivan Krstitelj 21, 464

TODOROV, Tzvetan 384, 405

TOLIMERIĆ, Ilija 327

TOLOMEO, Rita 132–135

TOLSTOJ, Nikita Il'ič 396, 405

TOMASOVIĆ, Mirko 307

TOMAŠEVIĆ, Antun 78

TOMAŠIĆ, Nikola 110, 723

TOMIĆ, Josip 229

TOMIKOVIĆ, Aleksandar 80

TOMILOVIĆ; *vidi*: TOMIKOVIĆ, Aleksandar

TOMISLAV, *hrv. kralj* 29, 98

TOMMASEO, Nikola (Nicolo, Niccolò) 55, 59, 64, 104, 127–129, 131, 295, 350, 367, 377, 397, 408, 469, 473–476, 479

TORBAR, Josip 47, 455, 501

TORNOW, Siegfried 320

TRDINA, Janez 448, 449, 451–453

- TRECCANI, Giovanni 132
 TRNSKI, Ivan 113
 TRPIMIR II., *hrv. kralj* 29
 TRPIMIROVIĆ, *vladarska dinastija* 28
 TRUHELKA, B. 348
 TSCHIŽEWSKIJ, Dmitrij 383, 403, 405
 TUKSAR, Stanislav 477
 TURLOT, Nikola 325
 TYŠKEVYČ, E. 401
- U**
- UGLEŠIĆ, Ante [2], 709, 710, 716, 718, 719, 724
 UJEVIĆ, Mate 320, 470, 471
 UNGNAD 266
 URBAN VIII., *papa* 252
 UREDNIŠTVO 296, 305
- V**
- VALČIĆ, Vinko 57–59, 64, 68, 69, 71, 73, 74, 87, 88, 90, 187, 189, 190, 202, 206, 230–232, 243, 245, 247, 271, 278, 281, 290, 297–299, 306
 VALENTIĆ, Mirko 318
 VEKENEGA, *opatica* 32
 VELČIĆ, Mirna 210, 227
 VELEK, Rene; *vidi*: WELLEK, René
 VELIKANOVIĆ, Ivan 77
 VENELIN, Yuriy 401
 VENTURIN, Radomir 227
 VERGILIJE, *rim. pjesnik* 311
 VETRANOVIĆ, Mavro 76, 85, 90, 441
 VEZDIN, Filip 18
 VEŽIĆ, Vladislav 190
 VICO, Giambattista 179–183
 VIDA, Viktor 326
 VIDAN, Gabrijela 349
 VIDOVIĆ, Ana 68, 70, 96, 113, 115, 116
 VIDOVIĆ, I. 137, 142
 VIDULOVIĆ, Aleksandar 149
 VIKTOR EMANUEL II., *tal. kralj* 134
 VINCE, Zlatko 113, 118, 123, 190, 192, 196, 204, 207, 209, 227, 234, 238, 245, 457
 VIRGIL; *vidi*: VERGILIJE
 VISIANI, Roberto de 377
 VITALJIĆ, Andrija 115, 443
 VITEZ, Ivan 34, 86
 VITEZIĆ, Dinko 377, 407, 408, 427
 VITEZOVIĆ, Pavao Ritter 222, 376, 493–495, 497
 VITO, *sveti* 266
- VLAČIĆ, Matija Ilirik 101, 104
 VLADISLAV, *polj. kralj* 442
 VODNIK, Branko 7, 67, 82, 87, 91, 92, 171, 172, 323, 326, 329, 330
 VODOPIĆ, Mato 113, 376
 VODOPIĆ, Vlaho 441
 VOJNOVIĆ, Kosta 58
 VOLTAIRE 385, 390
 VOLTIGGI, Josip 75, 255
 VONČINA, Ivan 452
 VONČINA, Josip 233, 241, 245, 442
 VOREN, Ostin; *vidi*: WARREN, Austin
 VOSTOKOV, Aleksander Christoforovič 167
 VRAČEN, Tripun 324, 329, 330
 VRAMEC, Antun 497
 VRANČIĆ, Antun 105
 VRANDEČIĆ, Josip 51, 64
 VRAZ, Stanko 113, 239, 243, 315, 401
 VRDOLJAK, Jeronim 111
 VRHOVAC, Maksimilijan 94, 493, 497
 VUJCICKI 401
 VUKOTINOVIĆ, Ljudevit 81, 113, 149, 150, 192
 VUKOVIĆ, Anton 324
 VULETIĆ-VUKASOVIĆ, Vid 137, 376
- W**
- WALDSTEIN, Alberto 355
 WARREN, Austin 73, 74, 80, 90, 169
 WEITZ, Ivan Krstitelj 88
 WELLEK, René 73, 74, 80, 90, 169
 WHITEHEAD, Robert 447
 WICHTING 265
 WILKES, John 337, 345
 WILKINSON, John Gardner 373
 WURZBACH-TANNENBERG, Konstantin von 107
 WYNNE, Justine Ursini-Rosenberg 372
- Y**
- YRIARTE, Charles 473, 475
- Z**
- ZAFRON, Ivan 68, 114, 121, 122, 132, 502
 ZALESKI, Vaclav 401
 ZAMANJA, Brno 476
 ZANINOVIĆ, Marin 41, 49, 64, 724
 ZANOVIĆ, Antun 348
 ZANOVIĆ, Miroslav 325, 330

- ZANOVIĆ, Stjepan 327, 329, 347–349, 355, 358, 360, 364–366
ZANOWICH, Stefano de; *vidi*: ZANOVIĆ, Stjepan
ZARADIJA KIŠ, Antonija 721, 725
ZEČEVIĆ, Divna 384, 404
ZENJKEVYČ, R. 401
ZIMA, Luka 419, 422
ZIMANJI-GOIFER, Irena 226
ZLATARIĆ, Dominko 88, 231, 279
ZLATARIĆ, Marin 444
ZLATARIĆ, Šimun 442
ZLATOVIĆ, Stjepan 106
ZMAIEVIĆ, Visko; *vidi*: ZMAJEVIĆ, Vicko
ZMAJEVIĆ, Andrija 325, 327–330
ZMAJEVIĆ, Vicko 324–326, 328–330
ZOGOVIĆ, Mirka 350
ZORANIĆ, Petar 70, 469, 479, 480
ZORE, Luko 285
ZORIČIĆ, Mate 88
ZORIĆ, Mate 128, 135, 348, 350, 379
ZRINSKI, Nikola 496
ZRINSKI, Petar 36, 148, 158, 493, 496, 497
ZRINSKI FRANKOPAN, Katarina 497
ZULIANI, Eleonora 127
ZUZORIĆ, Cvijeta 126
ZUZZORI, Benedetto 104
ZVONIMIR, *hrv. kralj* 30, 31, 129
- Ž**
- ŽAGAR, Mateo 721, 725
ŽAKELJ, Miroslav 453
ŽGANAC, Vinko 408, 409
ŽIC, Igor 457
ŽIC, Nikola 88, 91
ŽIGMUND; *vidi*: SIGISMUND Luksemburški
ŽIVANČEVIĆ, Milorad 93, 440
ŽIVANČEVIĆ, Vera 509
ŽIVIĆ, Matija 78
ŽIVKOVIĆ, Stjepan 77
ŽMEGAČ, Viktor 288–290
ŽUPANOVIĆ, Lovro 463, 465, 470, 472, 475
ŽUZLYNS'KYJ, M. G. 393, 404

K a z a l o

Riječ urednika 7

RADOVI SA ZNANSTVENOGA SKUPA

Radoslav Katičić: Širok istraživački zahvat Šime Ljubića 11

*Tomislav Raukar: Pregled hrvatske povijesti Šime Ljubića i početci
moderne hrvatske historiografije* 21

*Nikša Stančić: Šime Ljubić i hrvatska povijest – povijest i identitet:
metoda, funkcija i ideologija od zavičajnosti do rodoljublja* . . . 41

Zlata Šundalić: Stara slavonska književnost u djelu Šime Ljubića . . . 67

Ivan Pederin: Šime Ljubić, Kukuljević i pitanja ilirizma 93

*Josip Bratulić: Rječnik uglednih Dalmatinaca Šime Ljubića
i hrvatska biografska literatura* 101

*Tihomil Maštrović: Suradnja Šime Ljubića u *Zori dalmatinskoj** 111

Valnea Delbianco: Šime Ljubić u talijanskoj leksikografiji 125

Nikša Petrić: Petar Nisiteo i Šime Ljubić 137

*Tihana Luetić: Šime Ljubić i Jugoslavenska akademija znanosti
i umjetnosti* 145

*Nina Aleksandrov Pogačnik: Metodološki okvir Jagićeve recenzije
Ogledala književne povijesti jugoslavjanske Šime Ljubića* 165

*Mateo Bratanić: Razmatranje Šime Ljubića o vezama povijesti s drugim
znanostima i njenoj didaktičkoj primjeni* 175

*Sanda Ham: Hrvatski jezik u Ljubićevu *Ogledalu jugoslavjanskom** . . . 187

*Ljiljana Kolenić: Pogled u leksik Ljubićeva *Ogledala** 209

*Vlasta Rišner: Proturječnosti u jezikoslovnim promišljanjima
Šime Ljubića* 229

*Jadranka Mlikota: Jezik Ljubićeva *Ogledala** 247

Vinko Brešić: Šime Ljubić i početci hrvatske književne povijesti . . . 273

Robert Bacalja: Šime Ljubić i Vatroslav Jagić 277

Martina Čavar: Recepcija Šime Ljubića 293

*Andrea Sapunar Knežević: Šime Ljubić o hrvatskim piscima zapadne
Ugarske i Donje Austrije* 309

*Vanda Babić: Pisci bokokotorskog književnog kruga u hrvatskoj
povijesnoj dijakroniji od Š. Ljubića do S. P. Novaka* 323

<i>Ana Batinić: Suradnja Šime Ljubića u Nevenu, Viencu i Obzoru . . .</i>	335
<i>Persida Lazarević di Giacomo: Spomenici o Šćepanu Malom Šime Ljubića</i>	347
<i>Hrvojkja Mihanović-Salopek: Ljubić kao istraživač narodnih običaja Dalmatinske zagore</i>	367
<i>Jevgenij Paščenko: Etnološki rad Šime Ljubića u svjetlu komparativne imagologije</i>	383
<i>Ružica Pšihistal: Ljubićeve rukopisna zbirka narodnih pjesama s otoka Hvara</i>	407
<i>Slobodan Prosperov Novak: Granice Ljubićevog kampanilizma . . .</i>	429
<i>Antun Pavešković: Dubrovačka dionica Ljubićeve povjesnice</i>	439
<i>Diana Stolac: Riječke godine Šime Ljubića</i>	447
<i>Sanja Majer-Bobetko: Glazbeno-historiografski prinosi Šime Ljubića.</i>	459
<i>Gorana Doliner: Hrvatska glazbena historiografija i vrednovanje glazbenih podataka u djelu Alberta Fortisa i Šime Ljubića . . .</i>	469
<i>Ana Šverko i Andro Krstulović Opara: Starigradska vila don Šime Ljubića</i>	481
<i>Ernest Fišer: Hrvatska kajkavska književnost u Ogledalu Šime Ljubića</i>	491

DODATAK

<i>Martina Čavar: Nacrt za životopis Šime Ljubića</i>	501
<i>Josipa Dragičević: Bibliografija Šime Ljubića i literatura o Šimi Ljubiću</i>	507
<i>Bibliografija Šime Ljubića</i>	511
<i>Literatura o Šimi Ljubiću</i>	625
<i>Kazalo imena bibliografije Šime Ljubića i literature o Šimi Ljubiću</i>	701
<i>Ana Batinić – Vinko Tarbušković: Kronika Međunarodnoga znanstvenog skupa o Šimi Ljubiću</i>	709
<i>Program Međunarodnoga znanstvenog skupa o Šimi Ljubiću (Zadar, 3. listopada 2007. / Stari Grad (o. Hvar), 4.–6. listopada 2007.)</i>	717
<i>Popis slikovnih priloga</i>	723
<i>N a p o m e n a</i>	725
<i>Kazalo imena</i>	727

ZBORNİK O ŠIMI LJUBIĆU
HRVATSKI KNJIŽEVNI POVJESNIČARI
Sv. 11.

GLAVNI UREDNIK:
prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

TAJNIK UREDNIŠTVA:
mr. sc. Marinko Šišak

KOREKTURA:
Josipa Dragičević

UDK KLASIFIKACIJA:
Ružica Grbešić, prof.

KAZALO IMENA:
Josipa Dragičević

TISAK:
Denona d.o.o., Zagreb

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 715564

ISBN 978-953-6682-84-3

Tiskanje ove knjige novčano je pomoglo Ministarstvo znanosti,
obrazovanja i športa Republike Hrvatske i Zaklada Hrvatske
akademije znanosti i umjetnosti.

LJUBIĆ, Šime (Stari Grad na Hvaru, 24. svibnja 1822. – Stari Grad na Hvaru, 19. listopada 1896.) jedan je od začetnika hrvatske književne historiografije, moderne hrvatske historiografije te arheologije. Gimnaziju je pohađao u Dubrovniku i Splitu, a u Zadru završava studij filozofije i bogosloviju nakon čega djeluje kao kapelan i župnik u nekoliko župa. Odlazi u Beč gdje 1854. polaže ispit za gimnazijskoga profesora jezika i književnosti »slavjanske« te 1856. objavljuje djelo *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia* sa stotinjak životopisa slavni Dalmatinaca. U Dalmaciji obavlja arheološka istraživanja te je godine 1858. imenovan čuvarom »[arskog] k[raljevskog] muzeja spljetskog«. Na poziv ministra Bacha odlazi u Mletke gdje tri godine boravi u tamošnjim arhivima, a rezultate istraživanja objavljuje u 10 svezaka *Listina o odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike* te trosveščanom djelu *Commissiones et Relationes Venetae*. Po povratku radi kao profesor u osječkoj, pa riječkoj gimnaziji, a u Rijeci objavljuje djelo *Ogledalo književnosti jugoslavjanske na područvanje mladeži* (I/1864. i II/1869.) koje predstavlja prvu hrvatsku književno-povijesnu sintezu. Godine 1867. postaje jedan od prvih šesnaest akademika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Akademija ga 1867. imenuje čuvarom Narodnoga muzeja u Zagrebu te 1871. potvrđuje i za njegovog ravnatelja. Godine 1879. utemeljio je *Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva* i uređivao ga četrnaest godina. Po umirovljenju godine 1892. vraća se u rodno mjesto gdje umire u sedamdeset i četvrtoj godini, 19. listopada 1896. Pokopan je u vlastitom mauzoleju.

Šime Ljubić bio je aktivni sudionik hrvatskoga narodnog preporoda; člancima iz područja književnosti, arheologije, numizmatike, povijesti surađivao je u svim značajnijim hrvatskim publikacijama, a cjelokupnim znanstvenim radom položio je temelje modernoj hrvatskoj znanosti. Bio je dobitnikom velike zlatne austrijske medalje za znanost i umjetnost i članom brojnih akademija te učenih društava (Odesa, Bordeaux, Moskva, Rim, Beč, Venecija, Beograd).

AUTORI PRILOGA

- Nina Aleksandrov-Pogačnik*
Vanda Babić
Robert Bacalja
Ana Batinić
Mateo Bratanić
Josip Bratulić
Vinko Brešić
Martina Čavar
Valnea Delbianco
Gorana Doliner
Josipa Dragičević
Ernest Fišer
Sanda Ham
Radoslav Katičić
Ljiljana Kolenić
Andro Krstulović Opara
Persida Lazarević di Giacomo
Tihana Luetić
Sanja Majer Bobetko
Tihomil Maštrović
Hrvojka Mihanović-Salopek
Jadranka Mlikota
Jevgenij Paščenko
Antun Pavešković
Ivan Pederin
Nikša Petrić
Slobodan Prosperov Novak
Ružica Pšihistal
Tomislav Raukar
Vlasta Rišner
Andrea Sapunar Knežević
Nikša Stančić
Diana Stolac
Zlata Šundalić
Ana Šverko
Vinko Tarbušković